This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

A 1,031,296

1636. a.

1837
ARTES VERITAS SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUÆRIS PENINSULAM AMŒNAM
CIRCUMSPICE

A..

350.937
C82i
O.9

~~19655~~

14:77

Corpus juris civilis. Institutiones.

EVERARDI OTTONIS,

JCti & Anteceſſoris,

AD

FL. JUSTINIANI PP. AUG.

INSTITUTIONUM,

ſive Elementorum libros IV.

a Cujacio emendatos,

NOTÆ CRITICÆ ET COMMENTARIUS;

In quo Juris Romani Principia, Rationes, Progreſſus & meliores Interpretes indicantur.

Fr. Zahn

TRAJECTI AD RHENUM,

Apud MATTHÆUM VISCH,

M. DCC. XXXIV.

EVERARDI OTTONIS
AD
Edictales, Papinianiſtas & Prolytas
PRÆFATIO.

Prorſus mihi diſſimilis forem, ſi in ipſo limine multis Vos morarer, qui brevitatem in ipſo Opere, & fortaſſis ad culpam uſque, ſectatus ſum: ſed quia Veſtræ utilitatis cauſa quicquid hujus eſt inchoavi & abſolvi, operæ pretium facturus videor, ſi inſtituti mei rationem, iterque omne, quod in eo perficiendo tenui, tum quibus ſubſidiis fuerim adjutus, paullo plenius, & ultra præfationis modum, exponam: quo non tantum intentionem meam pernoſcatis, ſed & eadem diverticula, anfractus & ſcopulos, quos vitare ſtudui, præternavigare poſſitis. Et primum quidem non puto apologia opus eſſe, adverſus moroſorum aut Murciæ deditorum cenſuram, qui conſpectis hiſce confeſtim exclamabunt: Cui non dictus Hylas? Neque me latent toties iteratæ quorundam querelæ, multitudine Commentariorum onerari magis, quam illuſtrari comtiſſima legitimæ ſcientiæ elementa, novoque Juſtiniano opus eſſe, qui tenebricoſas nimiumque luxurian-

tes ſilvas recidat, pariter ac ille olim veteris Edicti perpetui interpretes intra finem modumque coërcuit, *qui opus moderate confectum huc atque illuc in diverſas ſententias producentes, in infinitum detraxerant, ut pæne omnis Romana ſanctio eſſet confuſa.* (a) Enimvero ſicut ego nulli ſuccenſeo, qui aliquid opis & adjumenti pro ſua virili Jurisprudentiæ adferre laborat, ita non video, quid obſtet quo minus & ipſe in medium proferam domi mihi nata, aut clarius expoſita, vel novis rationibus & auctoribus ſuffulta: patet omnibus veritas, nondum occupata eſt, & poſtera ætas, quod agat, habebit.

Quod ſi etiam omnem illam Interpretum turbam, qui multos bibliothecarum forulos occupant, propius perluſtremus, aliis infelicitas ſeculi, artium & literarum ignari; aliis prolixitas aut verboſitas nimia; aliis denique brevitas & nata inde obſcuritas obfuit, quo minus ad ſummum perveniſſe, & boni Interpretis menſuram per omnia adimpleviſſe videantur. Neque tamen illorum judicium meum facio, qui Accurſium, Azonem, Baldum alioſque Irnerii ſucceſſores, Sardos venales appellant, quorum alii ſint aliis pejores: omnes etenim præſtiterunt quicquid potuere, quo majus aliquid exigere velle inhumanum eſt: temporum quoque ruditas iis impedimento fuit, ne recte leges intelligerent; quum alioqui ſatis ſollertes ſint ad indagandam æqui bonique naturam, & optimi ſæpe, ut Grotius ait (b), condendi juris auctores, etiam tunc cum conditi juris mali ſunt interpretes. Ad alteram claſſem, præter Schneidewinum, Mynſingerum & Harprechtum, tres Franciſci Balduinus, Connanus & Hotmanus pertinent, quos vel toties repetitum Juſtiniani effatum à tanta notarum mole retrahere debe-

(a) *Conſt. Tanta* §. 21.
(b) *Proleg. de J. B. & P. n.* 54.

debebat, qui ſummo digito & quaſi per indicem juris incunabula tangi, diligentiorem vero ſcientiam, ex latioribus Pandectarum voluminibus hauriri voluit. Adeo autem horum audacia bilem movit Cujacio (c), ut otium eorum ignobile vocarit, qui libellum hunc longiſſimis onerarent commentariis, quod poſitum eſt in una cognitione in infinita diſpartientes, quo plura ſcire videantur. Nam quæ, addit, ſcientia hæc eſt, quæ modum non habet ullum? quæ fines ſuos egreditur? quæ tota deerrat à præceptis ſuis, & ſummo illo præſertim, nec a Juſtiniano prætermiſſo, ut incipientibus jura tradantur levi ac ſimplici via, ne difficultate inſtitutionis tam numeroſæ atque perplexæ ab hoc ſtudio deterreantur, aut rerum copia & difficultate ſuffocentur. Tertii ordinis ſcriptores, ut Cujacius, Contius & Charondas corrigendo potius, quam interpretando Inſtitutionum contextui operam dedere, nitidiſſimum eum libellum interprete nihil indigere exiſtimantes; at ſi verum amamus, rem magis ex vaſti ingenii ſui finibus & eruditionis copia, quam ex profectibus tironum dijudicarunt, & compendioſa oratione lucem iis ſæpe eripuerunt, qui vocali mutove interprete, aut forte neutrô carere nequeunt. Idem namque de hiſce Elementis dici poteſt, quod Cicero olim ad Trebatium ſcribebat: *Jus civile veſtrum ex libris cognoſci poteſt? Qui quanquam plurimi ſunt, doctorem tamen lumenque deſiderat.* Prudentius ergo mediam inter illos viam tenuerunt Janus à Coſta, Emundus Merillius, Franciſcus Broëus, Marcilius, Alteſerra, Giphanius, Weſenbecius, Rittershuſius, Bachovius, Vinnius, Huberus aliique recentiores, eruditionis & ſapientiæ laude clari: ſed ea omnium humanarum rerum eſt natura, ut ſummæ licet

 ſint

(c) *lib.* XI. *Obſ. c* 38.

ſint, multis tamen nominibus inchoatas, nunquam perfectas eſſe comperiamur. Nihil laudibus præclariſſimorum virorum detractum iri cupio: multa illi egerunt, ſed nondum peregerunt; & noſtra quoque ætas multum futuræ relinquet. Quemadmodum in eodem prato bos herbam, canis leporem, ciconia ranam quærit, ita pleriſque ſuus fuit ſcopus: alii textum ſimul emacularunt; alii difficiles juris nodos præcipue ſolverunt; in antiquitatum ſtudio alii fuerunt occupati: alii denique jus regionis, in qua verſabantur, ut Gallicum, Germanicum vel Belgicum adjecerunt, theoriam cum praxi conjungentes, Nemo autem ita fuit perſpicax, ut dormitarit nunquam; apud quoſdam fides & auctoritas præeuntium vim legis obtinuit, ſed ipſis inhonora, aliis nociva fuit; plerique loca affecta & deſperata intacta reliquerunt, in quibus Delio natatore adhuc opus eſſe videtur.

Non equidem is ſum, qui obſcuris lucem, dubiis fidem, deſperatis medicinam adferre poſſe præſumat: & ſcio majoris magiſtri eſt opus illud, qui in juris ſtudio ſumma cum diligentia multos annos fuerit verſatus, ac pœne totam in ea ætatem contriverit: tentandum tamen fuit aliquid, ne tirocinium in ſenectutem differre, vel inſtar inertis agricolæ, poſt labores ſubigendæ terræ impenſos, meſſem negligere videar. In id utique modis omnibus incubui, ut obſoletas & ſteriles materias modice, cotidiana copioſius, univerſa pure & ſermone familiari traderem: viamque tum ad ingrediendum, tum ad demonſtrandum expeditam munirem, qua ad auguſtum Juriſprudentiæ templum, viva voce accedente, ſine ambagibus duci queatis. De mea item ſententia clare & ſine phaleris proponenda, quam de gregariorum opinionibus multo cum felle refellendis, magis fui

ſol-

ſollicitus: nihil hic odio datum, nihil ſtomacho: animus ſemper ad laudandos alios, quam ad improbandos fuit propenſior. Novas, ſed paradoxas refugi ſententias, quia veræ & maſculæ eruditionis eſſe didici, in veterum ſanis opinionibus ſtabiliendis & firmandis; non vero in novis, ſubtilibus & nullum in vita civili uſu habituris quæſtionibus occupari. Diſplicuit etiam illud quorundam cacoëthes, qui cœlum digito ſe tetigiſſe putant, ſi prudentiſſimum Imperatorem Juſtinianum, vel mulieroſum, vel novæ legiſlationis affectatorem vocant: quaſi vero inauditum eſſet, leges pro moribus temporum & utilitatum præſentium ratione, tolli, innovari, flecti, neque uno ſtatu conſiſtere; vel ut Claudianus cecinit: *priſcamque reſumunt canitiem leges, emendanturque vetuſtæ, acceduntque novæ.* Eodem loco ſunt, qui ſimulac difficultas in centonibus Juriſconſultorum adparet, confeſtim in Tribonianum fabam cudunt, atque in ejus emblemata, ſive injectiones, omiſſiones, methodum inconcinnam, errores & παρoράματα debacchantur. Satis enim, cum Cujacio, ſum perſuaſus, eam ætatem non tuliſſe excellentiorem in jure civili, eumque ipſum, ſi viveret, tam ſtrenue hanc a ſe amoliturum contumeliam, ut pleraque non niſi ſcabiem & ulcus eſſe appareret, quæ adverſus ipſum tanto hiatu, a doctis juxta ac indoctis effutiuntur. Quantus ille vir fuerit, præter tot Deciſiones, Conſtitutiones & Novellas, vel ſola illa veteris juris enucleatio prodit, quod ſine illius ope curaque prorſus concidiſſet. *Ubi hærent Interpretes, male ſe habet cauſa Triboniani: nam cum alia ratio non ſuccurrit, in eum quaquaverſum fit impetus. obtruſa continuo alia Jurisprudentia, quam ipſe ſcilicet interpolatione ſua interverterat: ſemper autem profeſſus ſum, me his magiſtris in eo genere diſcipli-*

næ

ne non uti: ait Ampliſſimus Præſes Bynkershoekius, (d) cujus etiam haud benignum, de Wiſſenbachii emblematibus undique conſarcinatis, judicium indies verum eſſe deprehendo.

Ex Stoicorum porro Philoſophia plus auxilii olim quidem mihi promittebam, nunc autem quodammodo mutatus ab illo, eum, qui adferat horum decreta non adſpernabor; ſi non habeat, non admodum flagitabo. Quamvis enim certiſſimum ſit, pleroſque Juriſconſultos ſcholas Porticenſes frequentaſſe, ſcripta tamen eorum ſatis oſtendunt, aſtutias aliter, quam à Philoſophis arrogantia turgidis, in foro & ipſo rerum actu tolli debere. Quid? quod Ulpianus plus uno loco ſimulatam illam Philoſophiam, acriter inſectatur, ceterique æquales a Zenonis rigore multis in capitibus prudenter diſceſſerunt; id quod, niſi fallor, binis orationibus hujus argumenti evici; pluribus item, ſi Deus vitam otiumque largietur, libello ſingulari, *de Stoica veterum JCtorum Philoſophia*, oſtendam, varia quæ Stoicis vulgo accepta feruntur, Ariſtotelem quoque auctorem habere. Pariter igitur Vobis, ac Neoptolemo apud Ennium: *Philoſophandum eſt paucis, nam omnino haud placet.* Illud etiam ſecta ſtudiorum noſtrorum non patitur, ut corraſis undique & conſtipatis legum acervis, trita quævis & dupondiis nota confirmemus, Bartoli exemplo, qui ideo *ſaccus legum* & *lucerna juris* appellatus eſt. Leges enim cumulare ubi adeſt ratio naturalis, oſtentationem ſapit, & vulgari nititur brocardio, ex Juſtiniani novella conſtitutione (e) perperam conſuto: *Erubeſcimus ſine lege loqui.* Erubeſcit autem Imperator *non cum lege agere;* id eſt, con-

(d) *Lib.* IV. *Obſ.* c. 6.
(e) *Nov.* 18. *c.* 5.

contra legem privilegia impertiri, vel, ut Heraldus (f) accepit, nulla lege generali lata naturalibus liberis conſulere. At minime vetat, JCtos quicquam dicere, niſi lege aliqua ad probandum allegata, nec ſola illa rata & æqua ibi eſſe jubet, quæ legum Romanarum teſtimoniis confirmentur.

Præterea quum complures hodie videamus, ſive prava ambitione, ſive alio animi morbo ægrotantes, legum capita, in quibus aqua hæret, ſine clementia urere, & ſecare, ego quidem, quantum in me eſt, nihil temere audeo, & major forte laus in eo eſt poſita, ſi recta a pravis novatorum conjecturis vindicantur, quam ſi diſtorta corriguntur, aut ſana corrumpuntur. In ea ſane hæreſi præeuntem habeo Ulricum Huberum, (g) Juriſconſultorum Belgicorum olim principem, qui minime Criſi tam latum in Pandectis campum concedit, ſed omnes varietates lectionum, ex libris manuſcriptis depromtas, nihil aliud, quam doctorum conjecturas, vel errores deſcribentium eſſe pronunciat; utique ſi verum eſt, quod Antonius Auguſtinus, (h) & probabilius Ampliſſ. Brencmannus (i) docuerunt, omnia Digeſtorum, quotquot vel manu exarata in bibliothecis viſuntur, vel typis formata proſtant exemplaria, ex unico Florentino, tanquam per traducem manaſſe. Abſit vero, omnem ſtudio critico laudem negemus, aut ingenii gloriam felicibus emendatoribus invideamus; ſi conjecturæ modeſte proponuntur, & ut parerga tractantur: eſt enim veriſſimum, quod Galenus (l) docet, conturbata & confuſa verba, rerum ipſarum cognitionem conturbare & confundere. Quinimo tantum abeſt, ut Diva illa invidiam noſtratium mereatur, ut potius falli-

(f) *Obſerv. c.* 31.
(g) *p.* 11. *Digreſſ. lib.* 1. *c.* 1.
(h) *lib.* 1. *Emend c.* 1.
(i) *Hiſt. Pand. l.* III. *c.* 2.
(l) *lib.* III. *de ſimpl. med.*

faſtigium doctrinæ legalis vocari debeat, & nunquam Soſpitatoribus illis ſat magnas grates agamus, qui laborioſa diligentia & judicio ſolertiore, velut e pharo, univerſis lucem aperuerunt. Quod ſi porro jam Ciceronis (m) tempore *librariorum menda* tam ſollicite tollenda erant; ſi Theodoſius & Valentinianus (n) Jctorum libros, *propter antiquitatis incertum*, codicum collatione firmari voluerunt, quid nobis poſt tot ſeculorum ruditatem, correctorum imperitiam, ac feſtinationem librariorum reliquum ſit, cuivis facile apparet. Verum ſicut optima aliquando medicina eſt, nulla medicina uti, ita modus quidam & ars emendandi eſt, ne intempeſtivo officio lectiones antiquas & commodas movendo, Auctoribus vim inferamus. Alioquin enim facile accidit, ut quod ſcriptum erat negligatur, & opinione quæratur voluntas, vel ſcripta ſimplicium hominum arguta emendatione intervertantur: Recte Quintilianus judicat (o): *Dum librariorum inſectari volunt inſcitiam, ſuam confitentur.*

Ad ſtudium *Antiquitatum* quod attinet, media via placuit inter eos, qui ſuperſtitioſo quodam amore in eas feruntur, & illos, qui totum ſtatum Reip. Romanæ ac judiciorum faſtidioſe negligunt, cum Theophilo (p) exiſtimantes, in *illarum ignorantia nihil eſſe periculi.* Sic enim cenſeo, eos, qui ad arcem ſcientiarum tendunt, non prius arcanis diſciplinis ſe tradere debere, quam humanioribus literis probe ſint initiati; pariter ac tinctores pigmentis quibuſdam pannos inficiunt, ut colores firmius imbibantur. Ingurgitanda vero ex hiſce bellariis ea maxime puto, quæ ad Juris-

(m) *lib.* XIII. *ad Attic. ep.* 23.
(n) *l. un. C. Th. de reſp. prud.*
(o) *lib.* IX. *Inſt. Orat. c. ult.*
(p) *ad* §. I. *Inſt. de teſt. ord.*

ris civilis cognitionem ſunt neceſſaria, cetera tantum degu-ſtanda & his, qui majore otio abundant, relinquenda eſſe; ne vetuſtas res nimium amantibus antiquus fiat animus, & ab iis, quæ magis neceſſaria & noſtrorum temporum ſunt, averſus. Quod ſi mihi non creditis, audiamus Senecam: (q) *Nam de illis nemo dubitabit, quin operoſe nihil agant, qui in literarum inutilium ſtudio detinentur: quæ jam apud Romanos quoque magna manus eſt. Græcorum iſte morbus fuit, quærere quem numerum remigum Ulixes habuiſſet: prior ſcripta eſſet Ilias, an Odyſſea: præterea an ejusdem eſſet auctoris. Alia deinceps hujus notæ: quæ ſive contineas, nihil tacitam conſcientiam juvant: ſive proferas, non doctior videberis, ſed moleſtior. Ecce Romanos quoque invaſit inane ſtudium ſupervacua diſcendi. His diebus audivi quendam referentem, quæ primus quisque ex Romanis ducibus feciſſet. Primus navali prælio Duillius vicit, primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos. Etiamnum iſta, etſi ad veram gloriam non tendunt, circa civilium tamen operum exempla verſantur? Non eſt profutura talis ſcientia: eſt tamen quæ nos ſpecioſa rerum vanitate detineat.* Quemadmodum vero omnium diſciplinarum tanta inter ſe eſt conjunctio, ut alteri alterius hortos ingredi & ex iis flores libare fas ſit, ita & pleraque Antiquitatum Romanarum capita adeo ſcitu ſunt neceſſaria, ut aqua & igni facilius carere poſſimus. Quum enim leges Romanæ moribus Quiritium fuerint conſentaneæ, totum ingenium, vitia & virtutes illorum noſcamus oportet. Alii ibi magiſtratus, alia Jurisdictio & forma judiciorum: ritus diverſi nuptiarum; teſtamentorum & contractuum, qui niſi ab hodiernis probe diſtinguantur, mira

 & in-

(q) *de brevit. vitæ. c. 13.*

& inexplicabilis confuſio oritur. Quinimo una Jurisprudentia Romana Græcam & Romanam eruditionem trahit univerſam, nec unquam illa feliciter doceri, recteque addiſci poteſt, niſi cum Alciato, Budæo, Cujacio ceterisque heroibus, natis melioribus annis, originem, vim & proprietatem vocabulorum, formularum & rituum tanquam digitos noſtros teneamus. Pulchre rem omnem exponit Petrus Pithœus, cujus auctoritatem cum nemo ſapiens temere reſpuat, ipſa ejus verba adſcribam: (r) *Antiquitatis cognitio juris ſtudioſo non utilis modo, ſed etiam neceſſaria eſt; nec fruſtra veteres conſulti, quantum in ipſis fuit, nihil ejus penitus nos ignorare voluerunt. Sed & illud verum eſt, modum in quaque re optimum. Nec eadem cura omnia aut ediſcenda, aut pertractanda ſunt. Quædam ſemel noſſe, vel non ignorare ſufficit: repetere atque inculcare tam putidum eſt, quam aut in gradibus morari, cum aſcendas, aut in inſtrumento artis ipſius opus finemve conſtituere.*

Jam vero ad *Definitiones* & *Diviſiones* JCtorum quod attinet, de pleriſque ſuis locis neceſſaria dixi; cur vero in illis enarrandis & excutiendis non fuerim prolixior, triplex cauſa eſt: prima, quod in ipſo contextu harum plena ſunt omnia: tum quod reliquæ commodius ex manuali quodam aut compendio memoriæ mandantur: tum etiam quod unius rei plures poſſunt fieri definitiones, atque in tricis circa genus & differentiam ſpecificam æternis hærere putidum ſemper & inane eſſe putarim. Sine definitionibus equidem ars juris civilis neque perfecta, neque facilis, aut clara haberi poteſt, & quo illæ brevius rem circumſcribunt, ut neque abſit quicquam, aut ſuperſit, eo magis ſunt perfectæ. Nihil

(r) *ad Collat. LL. Moſ. tit.* 16. *n.* 2.

hil etiam ad repetitiones & examina illis eſt accomodatius; unde veteres definitionem ἀπόδοσιν, quaſi redditionem & reſponſionem appellabant, quia interrogatus definiendo reſpondet. Denique *omnis, quæ a ratione ſuſcipitur de aliqua re inſtitutio, debet a definitione proficiſci, ut intelligatur, quid ſit de quo diſputetur*, ut Tullius præcipit (ſ) Sed valde obſervari cupio, quod idem (t) monuit, omnes artes aliter ab iis tractari, qui eas ad uſum transferunt, aliter ab iis, qui ipſarum tractatu delectati, nihil in vita aliud ſunt acturi. Socrates primum ad definitiones mentem applicuit, perfectior deinde fuit Ariſtotelis opera, cujus inventa Stoici elaborarunt, & commutatis quibuſdam in uſum ſuum tranſtulerunt: hinc illa congeries definitionum apud Laërtium in vita Zenonis, & Chryſippi complures libri definitionum ab eodem laudati. (u) At nimia & miſera Platonis in rebus definiendis diligentia Theopompo diſplicuit, apud Arrianum (x), & inter alia Stoicæ philoſophiæ incommoda vulgo refertur, quod raræ ſint definitiones accuratæ. Hinc Seneca (y) *Plures proponere definitiones eſt tutius, ne una parum rem comprehendat, &, ut ita dicam, formula excidat.* Inter Juriſconſultos, Quintus Tubero Stoicus, Panſæ Auditor, Philoſophiam & artes dialecticas primus cum jure civili conjungere cœpit. (z) Aquilium quoque Gallum, collegam ſuum, Cicero vocat *hominem peritum definiendi*, (a) ſed totam Dialecticam, artem illam omnium maximam, Servius Sulpicius, quaſi lucem, attulit ad ea, quæ confuſe ante ab aliis de jure aut reſpondebantur, aut agebantur. Is docuit, ut Ciceronis (b) verba mea faciam,

 rem

(ſ) *lib.* I *de Off. c.* 2. (t) *lib.* III. *de Orat. c.* 23. (u) *lib* VII. *n.* 60. *&* 199. (x) *lib.* II. *ad Epictet. c.* 17. (y) *lib.* II. *de clem. c.* 3. (z) *l.* 2. §. 40. *de O. J. Gell. lib.* I. *c.* 22. (a) *lib.* III. *de Off. c.* 14. (b) *in Bruto c.* 41.

rem univerſam diſtribuere in partes, *latentem explicare definiendo*, obſcuram explanare interpretando, ambigua primum videre, deinde diſtinguere, poſtremo habere regulam, qua vera & falſa judicarentur, & quæ quibus poſitis eſſent, quæque non eſſent conſequentia. Ex hoc tempore non parvi ingenii viſum fuiſſe Romæ, ſi quis juriſprudentiam perfecta definitione auxiſſet, vel inde liquet, quod auctores definitionum crebro laudantur. Sic dolum malum & tutelam, a Servio illo definita, Ulpianus & Paulus memorarunt. (c) Aliam doli mali & litoris definitionem Tullius Aquilio Gallo adſcribit. (d) Tubero peculium, Scævola penum, Labeo morbum definiviſſe dicuntur, (e) & Modeſtinus denique, in libris Pandectarum, plures definitiones, quam apud alios omnes Juriſconſultos reperiuntur, complexus eſt; ac quid ſit teſtamentum, legatum, uſucapio, bonæ fidei poſſeſſor, compenſatio, ſequeſtrum, res judicata, trajectitia pecunia &c. definivit. (f) Sed quia JCti, homines occupati, artem ſuam practicam magis in rerum gravitate, quam in verborum captatione conſiſtere credebant, plerique nimiam & anxiam Dialecticorum in illis, quæ cujuſque rei ſunt propria, circumſcripte explicandis diligentiam reſpuerunt, qualicunque deſcriptione contenti. Raro enim invenias, quæ poſſint converti; alii breviores, alii prolixiores, plerique novas & diverſas dederunt. Teſtamenti alia eſt Quintiliani, alia Ulpiani, alia Modeſtini; legati alia Ulpiani, alia Florentini, alia Modeſtini. Tres definitiones emtionis & venditionis Cujacius attulit, (g) a Senecæ

(c) *l.* 1. §. 2. *D de dolo mal.* *l.* 1. *D. de tutel.* (d) *lib.* III. *de Off*, *c.* 14. & *in Top. c* 7. (e) *l.* 5. §. *f. D. de pecul.* Gell. *lib.* IV. *c.* 1. 2. (f) *Merill. lib.* VIII. *Obſ. c.* 32. (g) *in Parat. C. de contr. emt.*

cæ deſcriptione diſcrepantes: & quid vetat quominus & nos aliter definiamus, quam veteres præivere, quia leges non intellectui, ſed voluntati ſcribuntur, & pleræque, licet diſtent figura verborum, ſubſtantiæ demonſtratione conveniunt: ut dici poſſit cum Seneca: (b) *Poteſt aliter quoque definiri ſummum bonum, id eſt eadem ſententia non iisdem comprehendi verbis. Quemadmodum idem exercitus modo latius panditur, modo in arctum coarctatur, & aut in cornua ſinuata media parte curvatur, aut recta fronte explicatur, vis illi, utcunque ordinatus eſt eadem eſt & voluntas pro eisdem partibus ſtandi, ita definitio ſummi boni alias diffundi poteſt & exporrigi, alias colligi & in ſe cogi.* Neque novis modo definitionibus uti licet, ſed etiam aliquando conducit, ut quid ſit, & quale ſit, de quo quæſtio eſt, apertius intelligatur. Tantum enim abeſt, ut tria illa bonæ definitionis, quæ vulgo a Logicis commendantur, requiſita, ut ſit propria, brevis & aperta, in definitionibus Jctorum reperiantur, ut adumbratas potius, ſive deſcriptiones, alluſiones & veriloquia amarint, quibus quam breviſſime involutam animi notionem & rem, de qua ageretur, explicarent. Neque mirum ergo eſt, in aliis genus, brevitatis cauſa, omitti, in aliis duplex & ſynonymum reperiri: alias latiores alias anguſtiores eſſe ſuo definito: quasdam ab accidenti vel à contrario, ex cauſis vel effectis eſſe petitas; nonnullas denique eſſe obſcuras & metaphoricis atque impropriis verbis conceptas. Nolim huc trahi Javoleni confeſſionem, (i) omnem definitionem in Jure civili periculoſam eſſe: intelligit enim regulam juris, quam Logici axioma vocant; ſicut Celſus regulam Catonianam definitionem appellavit. Varia autem vitioſarum definitionum exempla, apud

(b) *de vita beat. c.4.* (i) *l. 202. de R. J.*

apud Alciatum, Gentilem, Forſterum, Beyerum & Leyſerum (l) cumulata reperietis; quibus alia ex hoc Commentario, & aliunde addi poſſunt. Sic quando Papinianus (m) cum Demoſthene, legem vocat commune præceptum, virorum prudentium conſultum, & communem reip. ſponſionem, legem non definit, ſed magis exornat & commendat; ut cum Cicero hiſtoriam ait eſſe teſtem temporum, lucem veritatis, vitam memoriæ, magiſtram vitæ, eam non definit, nec deſcribit, ſed laudat. Idem de Labeonis definitione doli mali eſto judicium, quam Hotmanus ut *verboſam* & otioſe exaggeratam culpat, Bachovius vero *ut inſulſam & ineptam* ridet, *quod ad iſtum modum liceat cumulare ſynonyma centum*. Similiter duas Ulpiani definitiones juſtitiæ & jurisprudentiæ Stoicas exagitavit Turnebus; libertatis & ſervitutis Irnerius; uſusfructus Galvanus, hereditatis Mercerus; alii nuptiarum, teſtamenti, legati, furti, & actionis definitiones carpſerunt: verum ſemel liceat his oppoſuiſſe, quod riſu inepto res ineptior nulla eſt, quodque Gellius (n) de Varrone ſcribit: *Profecto non id fuit Varroni negotium, ut ſuperſtitioſe definiret, & legibus rationibuſque omnibus definitionum inſerviret. Satis enim viſum eſt, ejuſmodi facere demonſtrationem, quod genus Græci* τύπους *magis &* ὑπογραφὰς, *quam* ὁρισμοὺς *vocant*. Et ſane non eſt ſapientis propter definitiones altercari, cum φιλοριστίας vitio laborent, qui in iis fingendis & tradendis nimis ſunt ſuperſtitioſi, ut ex Galeno Duarenus notat; (o) qui tamen ipſe alibi ſcribit: (p) *Memini, me aliquan-*

(l) Alciat. *lib.* IX. *Parerg. c* 21. *lib.* VI. *Parad. c.* 9 Alb. Gentilis *dial.* 4 Forſter *lib.* 2. *Obſ. ſucciſ. c.* 3. Beyer. *Præfat. ad D.* §. 13. & Leyſer. *medit. ad D.* 1. *ſpec.* 1. (m) *l.* 1. *D. de LL.* (n) *lib.* 1. *c.* 25. (o) *ad tit. de probat. c.* 2. (p) *ad tit. de judic. Oper. pag.* 153.

aliquando integrum annum conſumſiſſe in hac definitione judicii explicanda, cum aliquot diviſionibus: ſed tandem has nugas valere juſſi. Felicior fuit Cujacius, vi illa animi & ingenii capitalis, quæ ſine exemplo in eo vigebat, adjutus, qui vero dum ſe ipſum laudat, ſimul Duarenum, niſi fallor, pungit: (q) *Jus*, ait, *definitionibus auxi permultis, quarum homines noſtri erant indigentiſſimi adeoque artis ſuæ male compotes, ut neſcirent definire quid quæque res eſſet, quam tractandam ſuſceperant, imo hærerent nonnunquam annum integrum in definitione, puta ſubſtitutionis, ſervitutis, vel qua alia exquirenda nec quicquam. quod imperitiam eorum arguebat maximam: perito enim facile eſt ſtatim unius rei non unam tantum, ſed complures edere definitiones, & omnes ex arte confectas. Mihi quidem certe, neque perito, neque imperito, non fuit facile, non fuit etiam difficile.* At ſatis mancæ & obſcuræ videntur nonnullis quædam ejus definitiones, & propterea indigne, quæ a peritiſſimo illo artifice accipiantur & Jurisconſultorum definitionibus præponantur. (r)

Jam vero *Diviſionum* quantus in omnibus diſciplinis dilucide explicandis ſit uſus, & quam ſit laus earum ſingularis, vanus ſim, ſi late exponam: diſtrahunt enim ſpecies a ſuo genere & diſtractas inter ſe opponunt; oſtendunt differentiam, hæc qualitatem; auditores faciunt attentos & dociles, eorumque memoriam inprimis juvant. Hinc Socrates, in Phædro Platonis, profitetur, nihil divinius ſibi videri, quam apte dividere, & ſi quem nactus eſſet, dividendi peritum, ejus ſe quaſi Dei alicujus veſtigia ſecuturum. Ad leges rectæ partitionis pertinet, tum ut ne quid prætereatur, vel redundet; tum ut membra ſerie quadam perpetua cohæreant;

(q) *Præf. ad Parat. Dig.* (r) . v. Gentil. *dict. dial* 4.

quo alia ex aliis nexa uno poſſint adſpectu videri, atque ita extrema primis, media utriſque, omnia omnibus reſpondeant. Ciceronis tempore ars illa in atriis & ſcriptis Jurisconſultorum ignota, ſaltem non valde exculta erat: ſic enim ille: (s) *Sed Juriſconſulti, ſive erroris objiciendi cauſa, quo plura & difficiliora ſcire videantur: ſive, quod ſimilius veri eſt, ignoratione docendi (nam non ſolum ſcire aliquid, artis eſt, ſed quædam ars etiam docendi) ſæpe, quod poſitum eſt in una cognitione, id in infinita diſpartiuntur* at Servius Sulpicius primus fuit, qui res univerſas docuit diſtribuere in partes, artemque monſtravit, qua vis univerſi generis in ſpecies cognatas deduceretur. Quod vero in præcedentibus vidimus, Juriſconſultos ſubtilitates circa definitiones dialecticis reliquiſſe, idem quoque Servius, & quotquot eum ſecuti ſunt, in diviſionibus obſervarunt. Non fugiebat illos, quantopere Plato aliique veteres διχοτομίαν, ſive bimembrem ſectionem commendaſſent: Ulpianus tamen ſæpe partem ſubdiviſionis in diviſione principali collocat; etiamſi rei natura id non jubeat, nec in contrariis intermedia reperiantur. v. gr. Omnes homines liberi ſunt aut ſervi: liberi iterum ingenui vel libertini: ſed is tria fecit hominum genera: liberos, ſervos & libertos. (t) Idem duas ſummas conventionum claſſes eſſe fatetur, publicas ſcilicet & privatas, & tamen trimembrem diviſionem præmittit. Alibi interdictorum tres ſpecies memorat, cùm jubentia prohibitoriis opponi poſſent. (u) Rurſus cum jus ſit naturale vel humanum, & hoc in jus gentium & civile dividatur, illi non bipartitum, ut Paulo, ſed tripartitum, jus naturale, gentium & civile placuit. Similiter Pomponius corpora trium generum fecit, (x) etſi Seneca & Mathema-

(s) *lib.* 11 *de LL. c.* 19. (t) *l.* 4. *D. de Juſt. & jur.* (u) *l.* 5. *D. de pact. l.* 1. §. 1. *de interd.* (x) *l.* 30. *D. de uſurpat.* juncto Cujac. *lib.* XV. *Obſ. c.* 33.

thematici ea in duas claſſes dividere ſoleant. Sic & heredum alios dicunt eſſe neceſſarios, alios ſuos & neceſſarios, alios extraneos: quum duplex revera diviſio eſſet; atque idem de tutelæ diviſione obſervandum eſt. Cauſam hujus rei eſſe puto, quod Jurisconſulti, tanquam homines occupati, & vitæ magis, quam ſcholæ ſcribentes, brevitatis amore nimias diviſiones idem vitii habere crediderunt, quod nullæ habent; immo confuſo ſimile eſſe, quicquid in pulverem ſecatur. Aliam attulit Grotius, (y) quæ ex Auſonii Grypho ternarii numeri illuſtrari poteſt; ſic autem ait: *Si recte advertas, pleraque Jurisconſulti noſtri in tria diviſere, quod is numerus aliquid divini habere crederetur. Alioqui, ſi quis accuratam ſectionem inſtituere volet, facile genus quodque in duo ſecabit, & horum alterum rurſum in duo.* Contra ſæpe uſu venit, ut ſpeciem quandam, inprimis eam, quæ ex duabus ſimplicibus compoſita eſt, quaſi cum illis confuſam, negligant & prætermittant. Sic Paulus in libro de injuriis, cujus particula in Collatione LL. Moſaic. reperitur, duplicem fecit actionem injuriarum, legitimam & honorariam: ſed in Sententiis, lege, aut more, aut mixto jure eam introductam eſſe ſcribit. Hermogenianus munera vel patrimonii vel perſonarum eſſe ſcribit, Arcadius autem Chariſius mixta addit: atque ita, ut ſtipulationem ex dando & faciendo mixtam, variaſque capitis deminutionis, & rerum, & ſubſtitutionum, & jurisjurandi diviſiones prætеream, Juſtinianus duplicem facit actionum diviſionem, in rem & in perſonam, bonæ fidei & ſtricti juris; cum mixtæ & arbitrariæ poſtea ſequantur. Videndi hac de re ſunt. Viri Cl Forſterus, Noodtius, aliique ſparſim ſuis locis laudati auctores. (z) Invectus eſt in hanc Jurisconſultorum variatio-

(y) *flor. ſparſ. ad tit. D. de orig. jur.* (z) Forſter. *lib.* II. *Obſ. ſucciſ. c.* 4. Noodt. *lib.* I. *Probab. c.* 12.

riationem Johannes Bodinus, & libello ſingulari ſubtiliorem juris univerſi diſtributionem proponere voluit, ſed neque accuratam, neque juri Romano illuſtrando aptam dedit. Grotius (a) quoque diviſionem *juris*, in naturale & gentium, *minus Philoſophicam* eſſe pronuntiat, & Beſoldus (b) diviſiones generales cum ſpecialibus, in *rerum* diviſione, *ignorantia Philoſophiæ* confundi criminatur. Hos autem alioſque meminiſſe velim, non omnium artium unam eſſe viam, nec unum ſcopum, & aliter in univerſali juris naturæ vel prudentiæ civilis diſciplina, aliter vero in Jurisprudentia partitiones inſtitui poſſe & debere: neque enim in hac omnia ad amuſſim logicæ doctrinæ opus eſt revocari, neque bimembrem diviſionem res naturales v. c. elementa, beſtiæ, metalla & digiti; quanto minus morales ſemper admittunt; uti Ariſtoteles jam olim monuit; immo Quintilianus & Auſonius tres juris poſitiones, ſacrum, publicum & privatum fecerunt, ubi Ulpianus duabus poſterioribus contentus fuit. Claudamus igitur hanc Dialecticam tractationem verbis legum Wiſigotth. (c) *Leges non in ſyllogiſmorum diſputationibus, ſed honeſtis præceptis conſiſtere.* Sed ſimul etiam damnemus vanas & ſupervacaneas Accurſianorum diviſiones, in juſtitiam univerſalem & particularem, dominium utile & directum, dolum ex re & perſona, uſumfructum cauſalem & formalem, mandatum generale cum libera & ſine libera, officium judicis mercenarium & nobile, quibus ſtudium juris obruitur & implicatur.

En Vobis, optimi Commilitones, ſcopulos, quos in tractanda Jurisprudentia tanto diligentius vitandos eſſe cenſui, quanto plures ad eos alliſi naufragium ſtudiorum fecerunt,

&

(a) *lib.* 1. *de J. B. & P. c.* 1. §. 9. & 11. & *Fl. ſparſ. d: Juſt. & jur.*
(b) *diviſion. jurid. polit. c.* 1. §. 3. (c) *lib.* 1. *tit.* 1.

& nunc ſine ſpe prædæ in illis commorantur. Supereſt, ut hujus commentarii quaſi formam, & quid in eo præſtare conatus fuerim, Vobis exponam. Et primum quidem titulus *Libros Inſtitutionum, a Cujacio emendatos*, una cum *Notis criticis* pollicetur: Inanis enim profecto labor noſter futurus videbatur, quamdiu vera contextus lectione necdum deprehenſa, cum variis illis, quæ vulgo occurrunt, lectionibus luctandum fuiſſet. Vinnius in commentario plus ea in re ceteris recentioribus præſtitit; & ſcio, eum plerisque, virorum graviſſimorum judicio, palmam præripuiſſe: ſed quod pace illorum dixerim; præter nimiam verborum copiam, cui cum Donello ſuo indulget, & rerum ad Pandectas pertinentium ubertatem, illud mihi ſemper moleſtum fuit, quod textum Accurſii vulgatum, ab Haloandro quidem, ſed contra vetuſtatis fidem caſtigatum retinuit, emendavit & interpretatus eſt. Scatet autem ille, ut alii plerique, mendis innumeris, quia huic libello, idem quod aliis fere accidit, ut quo magis frequentati, eo pluribus maculis, ex continua deſcriptione, contaminati ſint. Non defuerunt ingenia, qui malo huic, ope manuſcriptorum, medelam adferre ſtuduerint, ſed omnes inter eminet Cujacius, Doctor juris ſine exemplo maximus, & cum priſcis illis legum coryphæis comparandus, quem Scaliger *Margaritam Juriſconſultorum*, qui ſibi ſcripſerit & doctis tantum, Caſaubonus vero acerrimi judicii virum, & *Aquilam Jurisperitorum* ſummo merito appellarunt. Quantam ille ad purgandum textum adhibuerit induſtriam, quam multa rara & noſtri ordinis hominibus ante incognita, ex immenſo eruditionis ſinu & intima Jurisprudentia, Heros ille attulerit, Notæ ejus priores & poſteriores ſatis ſuperque lo-

quuntur, & teſtis eſt ejus diſcipulus Janus à Coſta (d) editionem Inſtitutionum ex *vetuſtis exemplaribus emendatiſſimam* nobis datam eſſe. Iteratis enim vicibus codices conſuluit manu exaratos, & priores Inſtitutionum editiones, quæ poſt primam illam Moguntinam A. MCCCCLXVIII. apud Petrum Schoyſſer de Gernsheim, prodiere. Conjunxit perpetuo Theophilum, optimum paraphraſten, qui ſine dubio vixit tempore Juſtiniani, & inter Triumviros, qui Inſtitutiones compoſuerunt, veram earum ſcripturam habuit. Inſpexit etiam leges Pandectarum & Codicis, ex quibus tanquam fontibus Elementa hæc compoſita ſunt; & denique, ubi ex his nihil præſidii, quid juris ratio efflagitet, in notas conjecit, parum aut nihil, citra fidem manuſcriptorum, ſibi in ipſum contextum permittens: ut adeo quotquot tam ingens beneficium non agnoſcunt, nec amplectuntur, pecori Arcadico ſimiles ſint, & frugibus inventis glande paſci gratum habeant.

Verum enimvero cum totam lectionis certitudinem ſuſpendere a judicio unius viri, quantumvis excellentis, valde periculoſum videatur, & in nullo penitus errare divinitatis magis, quam humanitatis ſit, ipſe etiam Cujacius ingenue profiteatur: (e) *Etſi ſummam in purgandis & emendandis Inſtitutionum libris anno ſuperiore diligentiam adhibuerim, fortaſſis tamen adhuc ſuperſunt, & ab eruditis porro indicabuntur maculoſa quædam ac depravata, quæ nos neque perſpeximus, neque reſtituimus.* Ideo notis criticis opus eſſe ratus ſum, in quibus conſenſus aut diſſenſus aliorum codicum primæ notæ, vel virorum principum indicaretur. Priorum auxilio cum ipſe deſtitutus ſim, ex Contii, Charondæ & Hotmani notis adminiculum mihi paravi

(d) *ad* § 19. *de excuſ. tut.* (e) *lib.* III. *Obſ. c.* 13.

ravi certiſſimum: Sic enim exiſtimabam de veritate lectionis amplius dubitari non poſſe, in quam Triumviri illi cum Cujacio conſpirarent. Laudat enim Contius (f) quinque libros manuſcriptos, a ſe diligentiſſime collatos, Charondas vero ſeptem, quos inter integriorem ex bibliotheca Dionyſiana ceteris præfert. Idem quoque alibi ſcribit: (g) *Interpres Cujacius diligentiſſimus & doctiſſimus notavit ita legi in ſuis libris, ut & quamplurima alia, quæ in meis quoque leguntur.* Hotmanus vero, etſi licentius aliquando graſſetur, nec vocabula tantum, ſed totos verſus inſerat vel expungat, ad duos plerumque provocat codices, alterum Tigurinum, alterum Argentinenſem, ita vetuſtum, ut exiſtimare liceat, eum ante Accurſii ætatem ſcriptum eſſe, cum eas tantum gloſſulas ad marginem habuerit, quæ Martini & aliorum quorundam dicuntur eſſe, & ab Accurſio in ſuarum numerum ſunt relatæ. Aliquando autem eos reticet vel ingenio ſuo indulget, unde Fabrotus: (h) *Ex hoc Theophili loco Cujacius ipſum Juſtinianum emendavit, quod Franc. quoque Hotmano ſuboluerat, ex veteribus ut puto codicibus, quorum auctoritate interdum utitur.* Præter tresviros illos Theophilum quoque Anteceſſorem, & Fabroti notas utriusque editionis contuli perpetuo, & quas præcipui alii, locis ſæpe alienis, attulerant emendationes & conjecturas adjeci. Si vero tot diſtractus ſtudiis, feſtinante prelo, omnia non exhauſi, id fato & legi humanæ naturæ adſcribendum erit; quædam etiam ſecundis curis elaboranda & illuſtranda reſervavi; & alius forte poſt me cogetur dicere illud Columellæ: *In magna ſilva boni venatoris eſt, indaganter feras quamplurimas capere, nec* cui-

(f) *ad §. 3. per quas perſ. nob. obl. acq.* (g) *ad pr. tit. de uſucap.*
(h) *ad §. 1. Theophili de her. qual. & diff.*

cuiquam culpæ fuit, non omnes cepiſſe.

Critici ſtudii vaſtus eſt ambitus; neque enim in corruptis emendandis, mutilatis reſtituendis, & trajectis ſedi ſuæ reponendis tantum verſatur, ſed duplices etiam aut ambiguas lectiones recenſet, Auctorum & interpretum errores caſtigat, obſcura interpretatur, & ſuppoſititia a veris diſcernit. Noſtræ autem notulæ, intra anguſtiores cancellos concluſæ, circa tria inprimis occupatæ ſunt: ut textus corruptus emendetur, gloſſemata ejiciantur, & ea, quæ Tribonianus cum ſociis ſcriptis veterum Juriſconſultorum adjecit aut detraxit, ſeparentur. Priſcis legum conſultis nihil fuit eloquentius aut eruditius, qui cum majeſtatem legum referrent, curam habebant proprietatis verborum, multiſque Oratorum floſculis ſcatebant. Triboniani autem ſtilus aliquando ſeculi ſui barbariem olet, quo ſimplicitas puritasque eloquii Romani mixtione & influxu tot gentium barbararum in Italiam, totumque orbem Romanum perierat dudum, & jam in Italicam, quæ nunc in uſu eſt, erat transformata. Ejus rei fidem faciunt duo inſtrumenta, regnante Juſtiniano, vulgare lingua conſcripta, quorum alterum Lipſius, alterum Salmaſius (i) indicavit. Pariter ergo ac aquæ in fonte ſuo aliter, quam in rivis ſapiunt, & arbores vitesque tranſlatæ degenerant, ita non mirum eſt, Triboniano voces, phraſes & tumores quoſdam temporis ſui adhæſiſſe: illud vero multo magis mirandum foret, unde homo Pamphylius, in ipſa Thracia, tot venuſtos lepores hauſerit, qui in Conſtitutionibus & Elementis hiſce paſſim occurrunt, niſi aſſiduus in ſcriptis JCtorum fuiſſet. Grammaticos ſane mordaces illos minime audiendos eſſe, quantum ſatis eſt, plus uno loco me oſtendiſſe puto, qui palatii hunc

Quæſto.

(i) Lipſ. *de recta pronunc. c.* 3. Salmaſ. *ad jus Att. c.* 5.

Quæſtorem eruditiſſimum, ut animal Latinæ linguæ imperitiſſimum, lacerant & proſcindunt, etiam tunc cum aureæ Latinitatis ſermone uſus eſt; contra vero quantæ utilitatis ſit, ſignificationem verborum genuinam & primogeniam, quæ JCtorum ævo viguit, ab ea, quæ ſeculo Juſtiniani in uſu vel abuſu fuit, diſtingui præclaris exemplis Vir Cl. Johannes van de Water, in Præfatione ad Janum à Coſta oſtendit.

Ceterum de contextu noſtro illud inſuper admonendi eſtis, hac in re eum differre a Cujaciano, quod in paragraphos eſt diſtinctus, cum apud illum, multóſque ei æquales, veterum exemplo, omnia uno ductu legantur. Fabrotus autem, in editione textus & notarum Cujacii Pariſienſi, articulos confuſos vel male divulſos ſigillatim diſcrevit; id quod Hotmanus olim, tum juvandæ memoriæ, tum ad citationes locorum neceſſarium eſſe judicavit, & nunc omnes probant. Titulos Cujacius *capita* vocavit, ne recederet vel hilum a priſcis, maxime quia hi legum quoque rubricas, cocco rubentes, ita appellarunt, uti ex Tullio, Aſconio, Auctoribus Gromaticis, & maxime ex Juriſconſultis notum eſt, qui *capita* legis Aquiliæ, Juliæ & Papiæ Poppææ crebro dixerunt; quin etiam *capitulum* pro quavis librorum ſectione dici, Borrichius adverſus Voſſium late probavit. Fontes pleroſque legum in margine adſcriptos, ex editione Jani à Coſta retinendos putavi, ut quæ in hiſce Elementis brevius dicta ſunt, pleniorem explicationem ex locis Pandectarum nanciſcantur; idemque Thalelæus aliique Græci Baſilικῶν Interpretes fecerunt, quos Ludovicus Charondas in editione ſua Inſtitutionum ſecutus eſt, qui & plures leges ſuggerit, quam hic reperiuntur. Præterea in exſcribendo textu antiquam, cum

Cujacio, retinui orthographiam, quam & Pandectæ Florentinæ & vetera, quibus ille uſus eſt, exemplaria referebant. v. gr. *Tribunianus* & *adoleſcens*, quo modo apud Plautum quoque & Priſcianum legitur: *intellegere* pro intelligere, uti *genitrix* & *genetrix*, *Cerialia* & *Cerealia* apud veteres reperias. More etiam antiquorum literas *ii* contraxit, præſertim in verbis ex *jacio* compoſitis, ut *ſubicere*; idque in Virgilio Mediceo fere perpetuum eſſe, teſtatur Cardinalis Noriſius, ad Cenoph. Piſana, & ex vetuſto fragmento contractus agrarii, apud Gruterum, Cl. Cellarius probavit. (*a*) Invenies etiam *fortuitu* & fortuito promiſcue ſcriptum, exemplo Ciceronis, Cæſaris & Vitruvii, cui non ita pridem Cl. Weſſelingius eandem vocem ex codice ms. reſtituit; (*b*) neque aliter in §. 27. infra *de rer. diviſ.* legendum eſt, licet nunc, nec male, *fortuito* habeatur. Et hæc quidem de ipſo contextu & notis in eum criticis ſufficiant.

In Commentario autem præcipue quatuor ſequentia pertractare conatus ſum, in titulo indicata: *Juris Romani Principia*, *Rationes*, *Progreſſus*, & *meliores Interpretes*, de quibus ſingulis pauca, in modum præviæ inſpectionis, erunt dicenda. *Principia juris* ſunt aut verborum, aut legum, aut æqvitatis: priora pendent ab origine vocabulorum & uſu ſermonis Latini: ſecunda initio libri primi Inſtitutionum duobus capitibus continentur, in quibus explicandis prolixior fui: Æquitas tandem ex cognitione naturæ & ſocietatis humanæ, ex regulis honeſtatis item cognoſcitur, & juris ampliſſimam partem conſtituit. Quantæ utilitatis ſit tria illa recte intellexiſſe, per ſe ſatis patet; ſed, ne mihi ſoli fidem habeatis, addo exemplum Labeonis, qui

auctore

(*a*) *de orthogr. Rom. pag.* 8. (*b*) *lib.* II. *Obſerv. c.* 13.

auctore Gellio: (c) *in Grammaticam ſeſe atque Dialecticam literaſque antiquiores altioreſque penetraverat; Latinarumque vocum origines rationeſque percalluerat: eaque præcipue ſcientia ad enodandos pleroſque juris laqueos utebatur.* Huic accedat teſtimonium Quintiliani: (d) *Omnis juris quæſtio aut verborum proprietate, aut æqui diſputatione, aut voluntatis conjectura continetur: quorum pars ad rationalem: pars ad moralem Philoſophiam redundat.* Conjunxi porro, ubi res id ferebat, limpidos juris Hebræi fontes, & Solonis, Lycurgi ac Platonis ſcita; quia ab inſtitutis duarum Græciæ civitatum ampliſſima illa juris civilis flumina, toto orbe ſparſa atque diffuſa manarunt. Ad mores autem regionum, & quæ uſu judiciorum nunc recepta ſunt, a ſcripto jure Romano diſcrepantia, evagari non placuit; tum quia Academicum, non practicum commentarium adornare volui; tum quia ſtatutorum infinita eſt colliſio, quæ auditoribus undique confluentibus nauſeam & confuſionem gigneret; tum quod litigandi viæ apertius cuique in patria ſua, a cottidiano judiciorum uſu, in ipſis rerum documentis, apparent, ut ipſe ait Imperator. (e) Non me fugit conſilium Ariſtippi Philoſophi, qui conſultus quid adoleſcentes diſcere oporteret, id reſpondit, quod cum viri evaſiſſent, ad uſum vitæ maxime commodum eſſet futurum. Scio etiam quid Petronius, haud imprudens ſtudiorum Arbiter, de fictis declamationibus judicaverit: (f) *Adoleſcentulos in ſcholis ſtultiſſimos fieri; quia nihil ex iis, quæ in uſu habemus audiunt aut vident, ſed hoc tantum proficiunt, ut quum in forum venerint, putent ſe in alium terrarum orbem delatos.* Ve-

(c) *l.* XIII *c.* 10. (d) *l.* XII. *Inſt. orat. c.* 2. (e) §. 6. *Inſt. de ſatisdat.* (f) *Sat. c.* 1.

rum ſcientia ſolius juris Romani latius patet, quam ut exiguo illo tempore, quo noſtrates in Academiis diverſantur, addiſci poſſit: & ſi quædam de legibus non receptis vel abrogatis in umbraculis ſcholaſticis dicenda ſunt, ea non ad Inſtitutiones, adoleſcentiæ oblatas, tractari, ſed ad latiora Pandectarum volumina rejici malim, ubi omnia ad æquitatem magis geniique noſtri ſimplicitatem revocanda ſunt, & præcipua rebus judicatis firmari conducit, more JCtorum, qui ſæpe ſolenni illo carmine *hoc jure utimur*, diſputationes ſuas claudunt. Quamvis Merillii judicio: (g) *Conſultius faciant, qui forenſis trituræ uſum, & conſuetudines cujuſque loci in expoſitionibus ſuis prætermittunt, ne genuinam juris Romani pulchritudinem inconcinna admixtione devenuſtent, tum ut vacet ſtudioſis res neceſſarias addiſcere, titulorum ſeriem obſervare, capita legum veſtigare, auctorum tempora ſignare, ſectas diſtinguere, ſpecies fingere, controverſias exponere, antinomias in concordiam reducere. Parva vitæ tempora ſcholis negari non debent, cum reliqua ætas foro deputetur.*

Cum vero ſcire leges non hoc ſit, verba earum tenere, ſed vim ac poteſtatem, ſecundo loco in *Rationem*, cur quæque lex lata ſit, inquirendum eſſe duxi. Sine hac enim τὸ ὅτι tantum cognoſcimus cum vulgo, at τὸ διότι non niſi docti ex arte, quæ rem quamque per cauſas tradit, intelligunt. Calumniatoris eſt verba captare, Juriſconſultus vero mentem legis ſpectat & ſubſequitur: nam ſi ad corticem verborum res deflectere, conſilium vero & rationem relinquere placet, nulla lex eſt, quæ infirmari non poſſit; ex intentione vero, quæ legiſlatorem movit, ipſa lex extenditur,

(g) *in Orat. de Tempore in ſtudiis juris proreg.*

tur, reſtringitur & ad æquitatem revocatur. Ratio eſt animus & medulla legum, quæ æquum & bonum tuetur; hanc qui ſpernunt, pſittaci magis, aut graculi ſunt, qui legitimæ ſcientiæ expertes, magna profeſſi, in parvis verſantur. Veteres ſane ac recentiores viri præſtantiſſimi in rationibus legum inveſtigandis adeo ſollertes fuerunt; ut una non contenti plures cumularint, quo junctæ juvarent, quæ ſingulæ ſufficere non videbantur. v. gr. Cur depoſito aliquem fraudare turpius ſit, quam mutuo, Ariſtoteles (b) cauſas attulit multas, quia ad damnum perfidia accedit, amico fit injuria, pro amicitia odium redditur, infelices ſunt, qui deponunt, & circa probationem fere omnia ſecreta eſſe ſolent. Sic quare donationes inter virum & uxorem non valerent, Plutarchus (i) complures reddidit rationes; quod eblanditæ, non liberæ eſſe viderentur; quod gratuitus amor eſſe debeat, non emptus; quod omnia inter conjuges, ſtante matrimonio, cenſeri debeant communia; quodque mulieres aſſuefieri non debeant ad dona capienda. In alia rurſus quæſtione, an legatariis teſtimonium in teſtamentis ſit denegandum, Symmachus multis contra ajentes diſputat. (k) Quis enim, inquit, non familiariſſimum quemque ſignandis adhibet, cum extrema conduntur? quid mirum eſt, ſi in oculis poſitus mereatur aliquod monumentum religionis, qui meruit advocari? & nonne, ſi aliis legibus viveretur, inimicis teſtibus tutius uteremur, quorum offenſa nihil humanitatis de teſtatore exigeret? Verum quia unaquæque fere quæſtio alicujus momenti duas habet anſas, & raro argumenta deſunt, quibus in utramque partem diſputetur, res mediæ etiam aliter atque aliter definiri & decidi poſſunt; cautione opus eſt, ne rationes topicas & generales, quæ vulgo adferuntur, pro adæquatis & genuinis habeamus.

 Ha-

(b) *Problem. 29. tit. 16. 2.* (i) *in quæſt. Rom.* (k) *l. x. epiſt. 55.*

Harum magna pars petenda eſt ex genio populi & utilitate reip. quam ſuggerit prudentia civilis, ſive ars regendæ civitatis: aliæ ex juribus, ritibus & moribus antiquis: quædam ex Stoica Philoſophia, plures ex æquitate naturali, & regula honeſtatis, quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris, ſunt derivandæ. Veterum ſane Juriſconſultorum alios non puduit, ignorantiam ſuam profiteri, alii, & in primis Sabiniani, rationes eorum, quæ per manus a majoribus acceperant, vel quæ conſtituta aut moribus recepta erant, non admodum perſcrutabantur, otioſis id convenire cenſentes: nonnunquam ubi rationem juris reddunt, ita conciſi ſunt, ut de induſtria videantur obſcuritatem affectaſſe, eſt etiam ubi rationes reddunt non bonas, ſed probabiles & minus adæquatas; quarum exempla quam multa Jac. Cujacius, Rad. Fornerius, Gilb. Regius, Ant. Matthæus, Em. Merillius & Ger. Noodtius collegerunt, (l) nos ſummi Cujacii judicio contenti erimus: (m) *Nec enim fere ullæ ſunt rationes Juriſconſultorum, quæ non ex parte claudeant, contenti enim probabilibus, nec ſolliciti admodum fuerunt in reddendis exactis rationibus recepti & explorati juris.* Sciebant illi nihil abſque ratione conſtituiſſe majores ſuos, quibus etiam nulla ratione reddita credendum ſit; in lege non quæri rationem, ſed auctoritatem, neque ſciolis & vitilitigatoribus viam eſſe aperiendam, qua multa ex his, quæ certa ſunt, ſubvertantur. At ſalva obſervatione, in legum rationes inquiri, tantum abeſt, ut Neratius aut Julianus (n) vetent, ut nihil ad verum earum ſenſum inveſtigandum magis ſit neceſſarium, inprimis ubi conſtat, unicam hanc legis rationem fuiſſe, qua ceſſante, & totam legem

(l) Cujac. *lib* VIII. *Obſ. c.* 12. & XVII. *Obſ.* 15. Forner. *lib.* III. *rer. quot. c.* 23. Regius *lib.* II. *c.* 14. Matthæ. *diſp. fund.* X. Merill. *l.* I *Obſ. c.* 3. Noodt *lib* I. *Obſ. c.* 2. (m) *ad tit. Inſt. de fiduc. tut.* (n) *l.* 20. *l.* 21. *D. de LL.*

gem ceſſare oportet. Frigidis Paganini Gaudentii rationibus, in contrarium allatis, tam docte & eleganter Cl. Heineccius, (p) ſatisfecit, ut nihil habeam, quod addatur.

Non ſufficit Juris Principia & legum Rationes noſſe, ſed addendi ſunt *Progreſſus Juris*, omniſque legiſlatio Romana inde a Romulo uſque ad Juſtinianum, per annos mille & trecentos, hiſtorice eſt tractanda; ne in ſalebras inexplicabiles incidamus, & conjunctis illis, quæ longo inter ſe diſtant intervallo, antinomias fingamus, ubi nullæ ſunt, vel cum imperitis in ſimpulo fluctus excitemus. Quemadmodum enim omnium rerum civilium & humanarum fluxa & inconſtans eſt natura, ita leges, pro temporum moribus & vitiorum frequentia aut remiſſione, pro vario item Reipublicæ ſtatu, Regio, Democratico, Ariſtocratio & Monarchico mutantur inprimis. Egregie rem exponunt Livius (q) & Tacitus, (r) Hiſtoricorum Principes, ſed quia poſterioris locus longior eſt, Livii tantum verba adſcribam, quæ ſequuntur: *Ex his legibus, quæ non in tempus aliquod, ſed perpetuæ utilitatis cauſa in æternum latæ ſunt, nullam abrogari debere, fateor; niſi quam aut uſus coarguit, aut ſtatus aliquis reip. inutilem fecit, ſic quas tempora aliqua deſiderarunt, leges mortales (ut ita dicam) & temporibus ipſis mutabiles eſſe video: quæ in pace latæ ſunt, plerumque bellum abrogat, quæ in bello, pax; ut in navis adminiſtratione, alia in ſecunda, alia in adverſa tempeſtate uſui ſunt.* Quemadmodum vero ardua plerumque, quæ pulchra, eſſe ſolent; ita quam difficile ſit, quid Regibus primum, deinde Decemviris placuerit, quidve in Rep. obtinuerit, quid rurſus a Principibus inductum, intermiſſum & abolitum fuerit, & quid Juſtinianus omnium poſtremus denique effecerit, Cujacius (ſ) ait, ſe experiundo di-

di-

(p) *in præfat. ad Elem. Pand.* (q) *lib.* XXXIV. *c.* 6. (r) *lib.* III. *Annal. c.* 26. *ſeqq.* (ſ) *in Epiſt. ad Parat. Cod.*

CAPITUM SIVE TITULORUM

INDEX PER LITERAS.

Actionibus. pag 520
Ademptione & tranſlatione legatorum. 328
Adoptionibus. 87
Adquiſitione per adrogationem. 397
Adſignatione libertorum. 382
Atiliano tutore, & eo qui ex lege Julia & Titia dabatur. 121
Auctoritate tutorum. 125

B.

Bonorum poſſeſſionibus. 391
Bonis vi raptis. 495

C.

Capitis diminutione. 113
Codicillis. 348
Conſenſu obligatione. 442
Curationibus. 133

D.

Diviſione rerum & qualitate 161
Diviſione ſtipulationum. 412
Donationibus. 223
Duobus reis ſtipulandi & promittendi. 419

E.

Emptione & venditione. 443
Eo cui libertatis cauſa bona addicuntur. 399
Exceptionibus. 578
Excuſationibus tutorum vel curatorum 142
Exheredatione liberorum. 261

F.

Fideicommiſſariis hereditatibus 335
Fidejuſſoribus. 436
Fiduciaria tutela. 119

G.

Gradibus cognationis. 373

H.

Heredibus inſtituendis. 270
Hereditatibus, quæ ab inteſtato deferuntur. 353
Heredum qualitate & differentia. 300

I.

Iis qui ſui vel alieni juris ſunt. 64
Iis per quos agere poſſumus. 568
Ingenuis. 51
Injuriis. 508
Inoffícioſo teſtamento. 295
Interdictis. 587
Inutilibus ſtipulationibus. 424
Jure naturali, gentium & civili 32

Jure

Jure perſonarum. 48
Juſtitia & jure. 25

L.

Lege Aquilia. 499
Lege Falcidia. 329
Lege Fuſia Caninia ſublata. 62
Legatis. 306
Legitima agnatorum ſucceſſione. 362
Legitima agnatorum tutela. 110
Legitima parentum tutela. 119
Legitima patronorum tutela. 118
Libertinis. 53
Literarum obligatione. 440
Locatione & conductione. 451

M.

Mandato. 461
Militari teſtamento. 251

N.

Noxalibus actionibus. 562
Nuptiis. 72

O.

Obligationibus. 406
Obligationibus, quaſi ex contractu. 468
Obligationibus quæ ex delicto naſcuntur. 481
Obligationibus, quæ quaſi ex delicto naſcuntur. 517
Officio judicis. 599

P.

Patria poteſtate. 63
Perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad heredes & in heredes tranſeunt. 574
Per quas perſonas nobis adquiritur. 233
Pœna temere litigantium. 595
Per quas perſonas nobis obligatio adquiritur. 474
Publicis judiciis. 605
Pupillari ſubſtitutione. 283

Q.

Quibus alienare licet vel non. 230
Quibus modis jus poteſtatis ſolvitur. 95
Quibus modis obligatio tollitur. 475
Quibus modis re contrahitur obligatio. 408
Quibus modis teſtamenta infirmantur. 288
Quibus modis tutela finitur. 127
Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum. 255
Qui & quibus ex cauſis manumittere non poſſunt. 57
Qui teſtamento tutores dari poſſunt. 106
Quod cum eo contractum eſt, qui in aliena poteſtate eſt. 555

R.

Rebus incorporalibus. 201
Replicationibus. 585

S.

Satisdatione tutorum vel curatorum. 139
Satisdationibus. 570
SCto Orphitiano. 370
SCto Tertylliano. 367
Servitutibus. 203
Singulis rebus per fideicommiſſum relictis. 345
Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur. 566
Societate. 455
Stipulatione ſervorum. 420
Succeſſione cognatorum. 371
Succeſſione libertorum. 378
Succeſſionibus ſublatis, quæ fiebant per bonorum venditionem, & ex SCto Claudiano. 403
Suſpectis tutoribus vel curatoribus. 152

T.

Teſtamentis ordinandis. 240
Tutelis. 102

V.

Verborum obligatione. 413
Uſucapionibus, & longi temporis poſſeſſionibus. 215
Uſu & habitatione. 2 2
Uſufructu. 207
Vulgari ſubſtitutione. 279

D. N. JU-

D. N. JUSTINIANI
PERPETUI AUGUSTI
INSTITUTIONUM
SIVE
ELEMENTORUM

Per Tribunianum Virum magnificum, Magiſtrum & Exquæſtore ſacri Palatii; & Theophilum, & Dorotheum; Viros illuſtres & Anteceſſores,

LIBRI QUATUOR.

Totum illud Juris Corpus, quod Juſtinianus nobis reliquit, quatuor voluminibus ſeu libris, continet Inſtitutiones, Pandectas, Codicem & Novellas. Inſtitutiones à Caji libris Inſtitutionum & nomen & formam acceperunt. Cum enim alii de aliarum diſciplinarum, ut Vitruvius de architecturæ elementis, & Quintilianus *de inſtitutione oratoria* libros publici ſaporis ſcripſiſſent, Cajus è re fore duxit, ſi idem in Jurisprudentia tentaret, ejusque prima cunabula, brevi & ſimplici via, oratione perſpicua, ac methodo exacta complecteretur. Quamvis enim Sexti Ælii *Tripertita* exſtarent, quæ *veluti cunabula juris* continebant, *l.* 2. §. 38. *D. de orig. jur.* tamen jus civile in eam poſtea molem, per diſputationes fori, & legum novarum ſuper veteres latarum cumulum, increverat, ut novis elementis opus eſſe videretur. Accedebat, quod Hadrianus opera Salvii Juliani Jcti, nuper Edictum perpetuum ordinaverat, factaque diviſione perſonarum, rerum & actionum, novam Jurisprudentiæ in artem redigendæ viam indicarat; hujus ergo præceptoris ſui veſtigia, in concinnandis Inſtitutionibus, Cajus ſibi premenda putavit inprimis, uti ex *l.* 1. 2. & 3. *D. de*

 ſtatu.

ſtatu hom. apparet. Præterea legum interpretes nullum ſibi hactenus ad docendum tempus ſepoſuerant, ſed eadem opera, qua conſultoribus reſponderant, ſtudioſis etiam jura fori erant interpretati; is autem mos quia Caji tempore mutatus, ad novam inſtitutionem novo libello opus erat, quo Quiritium filii, pariter ac provinciales ex toto orbe Romano, ad Themidis illud domicilium confluentes, in juribus addiſcendis uterentur. Vox ergo *Inſtitutionis* Cajo illam notat inſtructionem, quæ viva voce à Doctoribus fit, uti in *l. 6. C. de Profeſſ. l.* 18. *C. Th. de extraord. ſeu ſord.* per hos enim exordia ſumenda eſſe, uſu is dedicerat, & dudum monuerat Cicero lib. VII. Epiſt. 19. *Jus civile veſtrum ex libris cognoſci poteſt? Qui quanquam plurimi ſunt, doctorem tamen lumenque deſiderant.* (2) Sed quia, poſt Caji tempora, magis magiſque deferbuerat ille, quem Sabiniani & Proculiani huc uſque tenuerant, diſputandi æſtus, & aſperitas legum atque calumnioſæ ambages cotidie Conſtitutionibus Principum, velut ſecuribus, recidebantur; aliæ deinde Inſtitutiones Pauli, Ulpiani, Calliſtrati, Florentini & Marciani prodierunt, in quibus illi diſſidentes Veterum ſententias conciliarunt, & juris rigorem ad æquitatem revocarunt, more Stoicorum, quibus familiare erat μέσην ὁδὸν τέμνειν; unde JCti Erciſcundi & Miſcelliones dicebantur. Pulcherrimus de his Inſtitutionibus eſt Lactantii locus *lib.* I. *divin. Inſt. c.* I. Sed à quibuſdam ultra mentem extenſus, quapropter ipſa ejus verba ſubjicio: *Etſi quidem Prudentes, & arbitri æquitatis Inſtitutiones civilis juris compoſitas ediderunt, quibus civium diſſidentium lites contentioneſque ſopirent: quanto melius nos, & rectius divinas Inſtitutiones literis perſequemur, in quibus non de ſtillicidiis, aut aquis arcendis, aut de manu conſerenda, ſed de ſpe, de vita, de ſalute, de immortalitate, de Deo loquemur, ut ſuperſtitiones mortiferas erroreſque turpiſſimos ſopiamus?* (3) Nondum res venerat ad ſummum: nam quia Juriſconſultorum, quotquot Inſtitutiones exſtabant, omnes a gentilibus erant ſcriptæ, Imperatores autem inde à Conſtantino Chriſtiani, quamplurimis Conſtitutionibus varia ad meliorem Servatoris diſciplinam correxerant, hinc Juſtinianus, colophonem Juriſprudentiæ impoſiturus, ex divite illo juris latifundio, tandem corpus juſtum confici, & ſuperfluis detractis, atque neceſſariis adjectis, Inſtitutiones, *ex omni pene veterum Inſtitutionum corpore elimatas, & ab omnibus turbidis fontibus in unum liquidum ſtagnum conrivatas*, componi juſſit, quæ totius legitimæ ſcientiæ, veteris, mediæ & noviſſimæ, prima eſſent elementa. Conſtit. *Omnem* §. 2. (4) Latine eas ſcribi curavit, non modo quod ex Romanis fontibus hauſtæ, ſed maxime quia tota pæne Aſia, hoc tempore Latine loquebatur; cum id ſemper egiſſet imperioſa civitas, ut quocunque imperium diffunderetur, ibi & Latinæ vocis honor vigeret. Val. Max. *l.* II. *c.* 2. *n.* 2. Auguſtin. *lib.* XIX *de civ. Dei c.* 7. Ipſe Juſtinianus Illyrius eam πατρῴαν φωνὴν, *linguam patriam* vocat; quinimo jam uſque à tranſlata ex Latio in Thraciam Imperii ſede, Conſtantinus M. lin-

linguam Latinam Byzantii non modo in nummis & reſcriptis ſervari, ſed & Theodoſius utramque in Academiis publicis doceri voluit *l un C. de ſtud. lib.* Græcam, propter multitudinis frequentiam; Latinam, *quod firmiſſima propter reip. figuram eſſet*, Nov. 66. §. 2. (5) Ex promiſcuo autem uſu utraque ſenſim corrupta eſt, voceſque Latinæ ad Græcam terminationem flecti cœperunt. Ut minus mirandum ſit, Inſtitutiones à Leone Imp. Theophilo, Harmenopulo, Balſamone ad Photium. Michaele Pſello, ceteriſque Græculis ἰνστίτουτα paſſim appellari: nam ipſe Juſtinianus non tantum in *Nov.* 18. Græce ſcripta, ſed etiam in Græca *l.* 3 §. 11. *C. de vet. jur. enucl.* prima elementa totius Iſagoges *Inſtituta* vocari, ait, viſum fuiſſe. & Priſcianus Grammaticus *lib.* VI. *fin. p. m.* 726. Caji primum librum *Inſtitutorum*, ex uſu ſui temporis, laudavit. (6) Meliores autem & veteres Græci hujusmodi libellos Εἰσαγωγὰς, στοιχειώσεις, ὑποτυπώσεις, itemque πρώτην ἀγωγὴν, & ἐγκύκλια μαθήματα appellarunt, *v* Caſaubonus ad Strabonis *lib.* I. Latinis vero *Inſtitutiones* ſunt præcepta, quibus homines docentur, *inſtituta* ſunt mores, a conſilio & ratione profecti. v. Valla. *lib.* IV *Eleg. c.* II. & Barthius *lib.* II. *Adverſ. c.* 17.

Auctor Inſtitutionum eſt JUSTINIANUS, qui, extincto Juſtino, imperium eſt conſecutus. Utriuſque nomen JUST. ſcribebatur, unde varii errores in *l.* 23. C. *de nupt* & alibi vitio librariorum enati ſunt, quos Nicolaus Alemannus *ad Procopii Anecdota*, *pag.* 18. 36 122. 124 notavit. Juvabit ergo curatius hos Imperatores diſtinxiſſe, ne ejuſdem confuſionis rei ſiamus. (1) Juſtinus Thrax natus eſt in arce Bederiana, Juſtinianus prope eam Tauresii; in cujus rei memoriam, in vicinia utriusque loci, & finibus Thraciæ atque Illyrici, Urbem nobiliſſimam, Juſtinianam primam, ædificavit, auctore ipſo *Nov.* XI. & 130. *c.* 3. Procopio *lib.* IV. *de Ædif.* & Agathia *lib.* V. Adde Cl. Wæchtlerum *Act. Lipſ. A.* 1718. *Mart. p.* 119. & *Novembr. pag.* 516. (2) Ille non humili tantum, ſed & ſordido loco natus, patrem habuit βουκόλον καὶ συφορβὸν, *armentarium & ſubulcum*, teſte Zonara. Noſter autem virum illuſtrem Sabbatium, qui ab Illyrienſibus *Iſtokus* appellatus, matrem vero Biglenizam, ſive Vigilantiam, Juſtini Imp. ſororem, auctore Procopio & Theophilo abbate, in vita Juſtin. (3) Ille ex gregario milite, decurſis gradibus, ad ſummum imperii faſtigium evectus eſt. Juſtinianus vero plane adoleſcens, ab avunculo ſuo, Candidatus primum & Comes domeſticorum, deinde Magiſter militum, Patricius, Conſul, Dux exercitus, Nobiliſſimus & Cæſar fuit creatus, antequam particeps imperii fieret & adoptaretur. (4) Ille Anaſtaſii ſucceſſor factus, d. 9. Jul. A. 518. cum ætatis annum 68. attigiſſet. Solus imperavit annos octo, menſes novem, & cum Juſtiniano menſes quatuor: Hic vero natus annos quinque & quadraginta A. 527 d. 1. Aprilis, ſe imperatorem deſignatum eſſe teſtatur *Nov.* 47. *c.* 1. §. 1. idque Noriſius *in Epoch. Syro Maced. pag.* 154. 170. contra Petitum, late oſtendit. (5) Obiit Juſtinus d. A. 527. Kal. Auguſti,

Juſtianinus autem A. 565. non, ut alii, 566. d. 14 Nov. mortuus eſt, cum octo & triginta annos integros, & aliquot menſes, tenuiſſet imperium, ac vixiſſet annos tres & octoginta, ut ex Cedreno, Zonara & inſcriptione apud Gruter. *pag.* 161. *n.* 1. computare licet. Sepultus eſt in tumulo ædis Apoſtolorum Conſtantinopoli, quem magna opum profuſione *ipſe ſibi puro conſtruxerat auro*, ut Corippus cecinit, *lib.* III. *de laud. Juſtini.* vid. idem Cardinalis Noriſius *in diſſert. de Synodo V. c.* 9. §. 2. (6) Juſtino conjux fuit Ælia Marcia Euphemia, Juſtiniano Theodora, Acacii urſarii, id eſt beſtiis ad amphitheatrales venationes alendis præfecti, filia, quam e publico proſtibulo in legitimam conjugem ſibi adſcivit, victor ille & triumphator; quamque ob avaritiam, ſtupra & hæreſin Procopius, Evagrius & Anaſtaſius proſcindunt. Imaginem ejus, ut & Juſtiniani, pulcherrimam, Hieron. Rubeus in *Hiſt. Raven. p.* 897. Alemannus *ad Procop. p.* 28. & 47. ut & du Frene in *Famil Aug. Byzant. pag.* 97. ex pictura vetere, quæ in ſacra æde Vitalis Ravennæ reperitur, delinearunt. Plura de venerabili hac Auguſta dicemus infra *ad §. fin. de uſucap.* (7) Denique Juſtinus fuit illiteratus, Marti potius, quam Muſis deditus: Juſtinianus vero Princeps magni ingenii & eruditiſſimus: unde Theodahadus rex eum modo *ſapientiſſimum* Imperatorem, modo Principem *doctum* vocat, apud Caſſiodor. *lib.* x. *var. ep.* 9. & 22. Conſcripſit enim hymnum de incarnatione Chriſti, & fidem ſuam, *chirographo proprio ſcriptam*, ad ſedem Romanam miſit, auctore Anaſtaſio in Joanne II. Illud omni exceptione majus eſt, quod Arſaces, ab illo pœna affectus, apud Procop. *lib.* III. *de bello Goth. c.* 32. Artabani ſcribit; *Juſtinianum in muſæo, cum grandævis Sacerdotibus, ad multam noctem, deſidere ſolitum, indefeſſo ſtudio ſacros Chriſtianorum codices volviſſe.* Quod vero Alciatus, Budæus, Valla, Baronius ad *A.* 528. *n.* 2. ceterique veteres, eum literarum imperitum fuiſſe crediderunt, nititur unius Suidæ, Mediolani impreſſi, fide: Ἰουστινιανὸς ὁ βασιλεὺς Ῥωμαίων ὀρθοδοξότατος ἦν δὲ ἀμαθὴς γραμμάτων, καὶ τὸ δὴ λεγόμενον ἀναλφάβητος. *Juſtinianus Romanorum Imperator valde quidem orthodoxus fuit, ſed omnium literarum imperitus, & (quod vulgo dicitur) analphabetus.* At Nic. Alemannus ad *Procop. Hiſt. arc.* & Lud. Kuſterus *ad Suidam*, ex MS. Vaticanis, contextu & fonte, unde Suidas illa deſumſit, quin ex ipſo Suida, in v. ἀμαθὴς oſtenderunt, pro Ἰουστινιανὸς legendum eſſe Ἰουστῖνος: Baronius etiam, in poſteriore editione, injuriam Juſtiniano impactam correxit, & eminentiſſimus denique Noriſius in dicta *diſſert. hiſt. de Synodo V. c.* 2. *pag.* 9. ſummam ejus in Theologicis eruditionem, adverſus Haloixium, aſſeruit, qui *hominem eadem & illiteratum, quamvis eruditionis ambitioſiſſimum* appellavit maligne. Reliqua Procopii ſcommata in *Hiſtoria arcana*, non moramur. Is enim Rhetor Cæſarienſis odio flagrabat, quod per annos duos & triginta ab honoribus excluſus fuerat, & vel ſoli ejuſdem libri *de ædificiis* impoſturæ eum convincunt. Vid. Joan. Chifletius in *apolog. de diſſert. de juris utr. architectis c.* 4. & Schurtzfleiſchius in *diſſ. de Juſtiniano orthodoxo.*

PRO-

PROOEMIUM.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI. (a)

IMP. CÆSAR. FLAVIUS. JUSTINIANUS. ALAMANI-

(a) Hæc ſolennis Dei invocatio in Contii & Charondæ MS. reperitur, & perperam ab Haloandro omiſſa eſt; impie vero & imperite Balduinus, eam, *a quodam ſuperſtitioſulo librario temere adſcriptam eſſe, & parum huic præfationi convenire*, ait. At convenit illa Conſtitutioni *de Confirmatione Digeſtorum*, & *de Veteri jure enucleando*; eadem alibi quoque & crebro à Juſtiniano, in *l.* 1. *& l.* 2. *C. de Off. Præf. Præt. Afr. Nov.* 17. 42. 43. 134. 139. & *Edicto* 7. uſurpata eſt: non tam imitatione Poëtarum, ut Alciat *lib.* IX. *Parerg. c.* 6. nec more Solonis, Platonis & Ciceronis, qui legislationis ſuæ initia a Diis ſumſere, ut Rad. Fornerius conjecit *lib.* VI. *rer. quot c.* I. Sed quia Tribonianus hac in re Juſtiniano blandiebatur, qui vere pius laude pietatis vehementer gaudebat; & tunc magis ſe *Pium* credebat, ſi a Deo omnia ſua conſilia duci jactaret, & ad eum legum primordia referret. *Nov.* 78. *c.* 5. *Nov.* 85. *&* 109. Forſan etiam ob *Coloſſ.* III. ℣. 17. mos ille Deum invocandi, in inſtrumentis publicis æque ac privatis, apud Græcos illo tempore viguit, ſicut poſtea apud Francos & Germanos. v. *Nov. Leon.* 72. Trivor. *Obſ. apol. c.* 1. 2. 3. & Mabillon. *lib.* II. *de re diplom. c* 3 *& ſeqq.*

Tria, quæ hic in inſcriptione occurrunt prænomina, unum nomen, octo agnomina & ſex epitheta honoris, alibi etiam, in titulis apud Montfaucon. *Palæograph. p.* 70. *&* 174. leguntur. Gabriel Trivorius in *Obſerv. apol. tom* I. *Theſ. jur. civ.* tam fuſe, duobus & triginta capitibus, ea illuſtravit, ut putidæ diligentiæ videri poſſit, illis inhærere: majorem vero eruditionis apparatum ad eandem rem attulit Ill. Spanhemius *diſſ.* XII. *de Præſtant. & uſu numiſm.* Sed cum talia hodie diligentius & floridius a Philologis tractentur, nobis, ſervata partitione nominum in quatuor claſſes, paucis defungi licebit. (1) IMPERATORIS vox trifariam accipitur in hiſtoria Romana. Vigente enim republica, qui exercitui cum imperio præerat, a ſingulis militibus Imperator dicebatur: a Senatu autem populoque Romano nullus, niſi res magnas bello geſſiſſet, *cognomen* illud, uſque ad peractum triumphum ferebat. v. Ciceron. *lib.* v. *Attic. ep.* 20. *&* l. X. *ep.* 7. 24. *&* 34. Julius Cæſar autem, republica armis occupata, inter alios nimios honores, primus recepit *prænomen Imperatoris*, auctore Sueton. *c.* 76. Initio id caſtrenſe vocabulum, magnum quidem, ſed non tanti erat, quin Regis nomine ſuperaretur: ſenſim vero, oppreſſa magis libertate, uſu totius orbis, ad tantum culmen illud aſcendit,

NICUS. GOTTHICUS. FRANCICUS. GERMANICUS. ANTICUS. (b) ALANICUS. VANDALICUS. AFRICANUS.

(b) Balduinus in quibusdam reperit ATTICUS; ſed mavult illud, cum *Francici* & *Germanici* cognominibus, ideo expungi, quod Paulus Diaconus ea amittat: At in meo exemplari *lib.* I. *de geſt. Lang.* c. 25. diſerte legitur, Juſtinianum, ut *Francicus*, *Germanicus*, *Anticus*, *Alanicus diceretur, propter victorias meruiſſe.* (2) Ill. Spanhemius *de Præſt. & uſu numiſm. diſſ.* XII. *n.* 14. *pag.* 504. pro ANTICUS omnino PONTICUS legi debere putat, quo cum facit Cl. Heineccius ad Vinnium, quia gens *Antica* ſit ignota. Verum Procopius *lib.* I. *de bello Gotth.* c. 27. non tantum meminit *Antarum*, eorumque ſedes trans fluvium Iſtrum ponit, ſed & *lib.* III. c. 40. hos Sclavenorum accolas, a Germano, magiſtro militum Juſtiniani, fere ad internecionem cæſos eſſe, refert (3) Ridicule autem Polman *in racemat.* pro ALANICUS mavult *Atarius* vel *Atalarichus*, quia Juſtinianus ab eo adoptatus. Nota enim nimis eſt *Alanorum* natio Gotthica, Vandalis juncta, quam ut de hoc titulo, qui non minus ac prior alibi toties reperitur, dubitari debeat. *v.* Procop. *lib.* I. *de bello Vandal.* c. 5. & *lib.* II. *de bello Perſ.* c. 29

dit, ut quicquid ubivis ſublime, ſanctum & illuſtre erat, junctis Imperatoris, Cæſaris & Auguſti nominibus ineſſe cenſeretur. Digniſſimus autem fuit Juſtinianus, qui hoc prænomine, aliquantisper à Byzantinis Cæſaribus omiſſo, ſuperbiret; is enim labefactatum, immo extinctum, cum Momyllo Auguſtulo, imperii Romani decus, e ruinis inſtaurare tentavit, & apud Procopium, Βασιλεὺς, ὁ τῆς οἰκουμένης οἰκιστὴς, *Imperator*, *totius orbis reparator*, merito ſuo, & potiore jure, quam Trajanus apud Gruterum, *pag.* 1084. *n.* 9. appellatur. Agathias Sholaſticus *lib.* V. *de Imp. Juſtinian.* interprete Vulcanio: *Poſtquam univerſam Italiam & Africam in poteſtatem redegerat, maximaque bella confecerat, primus, ut ita dixerim; ex iis, qui Byzantii regnarunt*, Ῥωμαίων αὐτοκράτωρ, *Romanorum Imperator nomine pariter ac re ipſa eſt declaratus.* Alterum CÆSARIS prænomen; ſive a cæſarie, ſive a cæſo matris utero, ſive ab elephanto, qui Maurorum lingua ita dictus, repetatur, nihil dignitatis continet aut potentiæ, ut Dio Caſſius ſcribit *lib.* 53. ſed initio ſucceſſorem e ſtirpe Auguſta, poſtea deſignatum in Imperio ſucceſſorem, & deinceps, mutata ſede, prænominis vice, ipſum Imperatorem, maxime apud Byzantinos notavit, in quorum nummis ſæpe ΚΑΥΣΑΡ occurrit, atque ita Perſæ Romanorum Imperatorem vocabant, teſte Procopio *lib.* II. *de bell. Perſ.* c. 21. Ipſe Juſtinianus: *Hac de cauſa apud omnes terræ populos nominatiſſimum Cæſaris nomen eſt; & nos, præter omnes alias Imperatoriæ Majeſtatis notas, eo gloriamur*, ſcribit *præfat. Nov* 30. Denique FLAVIUS dicitur, non quod deviceril Flavios, aut fuerit de familia Flaviorum, ut Accurſius & Ferretus: nec vox mutanda in *Slavius*, cum Alciato *lib.* V. *Parerg.* c. 3. ſed ut Imperatores Romani a C. Cæſare *Cæſares*; ſic Conſtantinopolitani, ad hunc uſque omnes, a Flavio Conſtantino *Flavii* dicti

CANUS. PIUS. FELIX. INCLYTUS. VICTOR. AC-
TRIUM-

dicti ſunt, ut vel ſoli eorum nummi & inſcriptiones ſatis declarant. Conſtantinus vero a Veſpaſiano, Tito, Domitiano & Claudio, Principibus Flaviæ gentis, obſcuræ olim & ſine ullis majorum imaginibus, genus arceſſebat, nec falſo Martialis vaticinatus eſt *lib.* IX. *ep.* 2.

Manebit altum Flaviæ gentis decus,
Cum ſole & aſtris, cumque luce Romana,

(2) JUSTINIANUS alias *Upranda* a gentilibus & popularibus ſuis dicebatur, auctore Theophilo, *in vita Juſtin.* Hoc vero proprium & ſpeciale nomen, ana Juſtino ſeniore demum acceperit, ex quo in gentem ejus & familiam tranſit, cum Broëo, non temere dixerim: in adoptionis enim illius memoriam pulcherrimus ſupereſt nummus apud Mabillonem *lib.* II. *de re diplom. c.* 28. *n.* 12 ex cujus aversæ partis; epigraphe ANNO GIII. ſatis comprobatur, quod Evagrius ſcripſit, anno nono & ultimo imperii Juſtini, adoptionem factam eſſe: antea vero hoc nomen ei fuiſſe & conſulatum geſſiſſe, conſtat. Ad adoptionem pertinet, quod toties Juſtinum *patrem* ſuum vocat, § 3. *Inſt. de donat.* §. 4. *Inſt. quib. non eſt perm. l. ult. C. de advocat. div jud. Nov.* 28. & 109. (3) Octo, quæ ſequuntur agnomina: ALEMANICUS, GOTTHICUS, FRANCICUS GERMANICUS, ANTICUS ALANICUS VANDALICUS & AFRICANUS a devictis gentibus petita ſunt, more veterum Imperatorum, quamvis hoc tempore Vandalos, Antas & Alanos tantum, reliquos poſtea demum ſubegiſſet. Hinc Agathias *lib.* I. de Theodiberto, Francorum Rege, ſcribit: *Neque tolerandum eſſe cenſebat, quod Imperator Juſtinianus, in edictis Imperatoriis, Francici & Alemanici, nec non Gepidici & Langobardici aliosque hujuscemodi titulos ſibi vindicaret, perinde ac ſi omnes haſce gentes ſubjugaſſet. Quocirca & ipſe graviter hanc injuriam ferebat, & alios, ut communi ſecum injuria contumeliaque affectos, ad indignationis ſocietatem ſollicitabat.* Idem cum *lib.* V narraſſet, quomodo TZANI, ex ſociis Romanis, eſſent vectigales facti, novum titulum triumphalem, qui hic nondum adferri poterat, addit: *Juſtinianus vero Imperatori factum hoc, tanquam ex maximis rebus geſtis, valde placuit Quocirca etiam in quadam ſuarum Conſtitutionum, quas Novellas appellamus, (vid. Nov.* 1 *pr. &* 28. *fin.) alias victorias recenſens, hujus etiam gentis inter primas meminit.* Adde Procop. *de bello Per. lib.* I. *c.* 15. In Novella etiam 43. adjicit LAZICI titulum, quia domuit Lazos, quorum Rex Gubazes, impar viribus Perſarum, fidem Juſtiniani imploravit, qui & in Lazica regione, Juſtinianam, ante Petreum dictam, ædificavit *Nov.* 28. Procop. *lib.* II. *de bello Perſ. c.* 15, 29. & *lib.* IV. *de bello Gotth. c.* 2. (4) Inter ſex honoris epitheta primum eſt (*a*) PIUS, quod ipſe Juſtinianus *Nov.* 78. *c.* 5. ab Antonino Pio derivat, qui tum ob pietatem in Deo & Hadrianum,

tum

TRIUMPHATOR. SEMPER. AUGUSTUS. *CUPIDÆ. LEGUM. JUVENTUTI.* Imtum ob clementiam & morum ſimplicitatem, proprium hoc cognomen tulit, ſucceſſores vero commune fecerunt. Piiſſimum autem fuiſſe Juſtinianum, omnes uno ore teſtantur: Johannes Papa, in epiſt. ad Juſtin. *Chriſtianiſſimum Principem*: Agatho epiſt. ad Conſtantinum, *veræ & Apoſtolicæ fidei æmulatorem*: Patres concilii ſexti Conſtantinop ἐν ἁγίοις vocarunt, & Procopius lib. 1. de ædif. *nulla Dei honorandi ſatietas illum cepit.* Ut adeo fides non ſit habenda eidem, cum ipſum in Hiſt. arc *dæmone ſatum* & *diabolorum principem*, nec annotatori Alemanno, qui *infauſtum Eccleſiæ Romanæ monſtrum* appellavit. Utrique Johannes Eichelius, in notis ad Procop. abunde ſatisfecit *pag.* 235 *&* 243. (*b*) FELICIS appellatio, à Cæſaribus admiſſa, Syllæ exemplo, qui civili ſanguine ac patriæ oppugnatione, poſt occiſum Marium, iſtud cognomen ſibi adoptavit. Plin, *l.* VII. *Hiſt. nat. c.* 43. Hinc frequens in nummis legitur FELICITAS AUGUSTI. FELICITAS TEMPORUM. REIP. &c. (*c*) INCLYTUS Latine eſt glorioſus: *glorioſiſſimus Principum* Juſtinianus a Johanne Epiſcopo Rom. vocatur. poſt *l.* 7 *C de ſumm. trin.* (*d*) VICTOR AC TRIUMPHATOR. Primi Imperatores hos titulos ſibi non ſumſerunt, ſed Conſtantinus, Conſtans & Conſtantius VICTORES OMNIUM GENTIUM, & TRIUMPHATORES GENTIUM BARBARARUM in nummis primi vocantur. Unde Dodwellus *diſſ. Cyprian. p.* 245. epiſtolam Trajani fictam eſſe conjicit, in qua is νικητὴς καὶ τροπαιοῦχος dicitur, & Cuperus *monum. ant. p.* 248. duas inſcriptiones, tanquam ſpurias, explodit, in quibus Julius Cæſar TRIUMPHATOR appellatur. (*e*) Similiter tarde enata eſt formula SEMPER AUGUSTUS, nec ante Diocletiani & Maximiani ævum, in quorum titulis legitur apud Grut. *pag.* 279. 280. Voces autem illæ copulatæ ſunt per ὑφ' ἕν, ut *ſemper-lenitas* apud Comicum, & alia id genus, apud Schottum *lib.* 1 *nodor. Cic. c.* 16. *&* 17. Sidonius *perennem Auguſtum* dixit, *lib.* 1. *epiſt.* 5. Auguſtus vero, non ab aucta poteſtate, nec ab augendo, id eſt immolando, neque ab augendo imperio deſcendit; ſed ut a robur robuſtus, ita ab augur eſt auguſtus, id eſt inauguratus, ſanctus & ſacratus. Græci σεβαστὸν, quaſi ἅγιον vertere. v. Pauſan. *l.* IV. *c.* XI. Sueton *Aug. c.* VII. Appian. *lib.* 1. *de bell. civ. p.* 352. Florus *l.* IV. *c.* 12. & inprimis Laur. Theod. Gronov. in *explicat. marmor. baſ. c.* 7. (*f*) Ceterum quod, in vita & paſſione S. Placidi martyris, *Juſtinianus triumphator, invictus Æneades* audit, ridiculum eſt, & ad Trojanam originem ei aſſerendam non magis juvat, quam quod Trivorius *c* 6 *Obſ. apol.* eum Aniciis inſerit, auctoritate Jordanis Epiſc. Ravenn v. Mabillon. *act. Bened. ſec.* 1. *pag.* 46 (*g*) Mitto etiam, quod in Chron. Alexandrino *pag.* 780. dicitur, Juſtinianum, in ſeditione Victoriatorum, a factionibus σγυάνδαροι vel γαύδαροι, appellatum eſſe, quod, ut Procopius, in *Anecdot. c.* 8 ait, aſino eſſet ſimilis, aureſque motitaret. v. Reines *var. lect. lib.* II. *c.* 17. & in *add. pag.* 685.

Miſſa

Imperatoriam Majeſtatem non ſolum armis decoratam [c], ſed etiam legibus oportet eſſe armatam : ut utrumque tempus, & bellorum & pacis, recte poſſit gubernari : & Princeps Romanus victor exiſtat non ſolum in hoſtilibus præliis ſed etiam per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellens : & fiat tam juris religioſiſſimus, quam victis hoſtibus triumphator. [d]

§ I. Quorum utramque viam cum ſummis vigiliis, ſumma-

(c) Cujac. *lib.* XIV. *Obſ. c.* 24. chiaſmi formam hic obſervat, quia vox *armis* reſpondet voci *armatam*, τὸ *legibus* vero voci *decoratam*, cui Huberus *lib.* III. *Obſ. hum. c.* 21. ſimilia quædam exempla addit. Vix autem putem, Tribonianum de figura illa cogitaſſe; nam quia armis armatam auribus valde ingratum fore videbat, maluit majeſtatem legibus armatam dicere: quia *jura* quoque *armantur* gladio ultore, *l.* 31. *C. ad l. Jul. maj.* & *telis diſciplinarum armari* Vitruvius, *Demoſthenis arma* Propertius, *legem armatam* Petronius dixere. Tacitus denique *de Orat. c.* 32. negat perfectum oratorem extitiſſe unquam, *niſi eum qui tanquam in aciem omnibus armis inſtructus, ſic in forum omnibus artibus armatus exierit.*

(d) Vulgata addit vocem *magnificus*, non alienam quidem hoc loco; ſed Theophilus & Hotmani libr. antiqui eam ignorant.

pr. Miſſa nunc epigraphe Juſtinianum audiamus. Is ſatis verboſe in hoc procemio (1) commendat labores ſuos, belli & pacis tempore exantlatos, ad §. 6. (2) confirmat Inſtitutiones. §. 6 & (3) ad ſtudium juris adhortatur, §. 7. Commendatio theſi conſtat & hypotheſi: Theſis eſt, Romanum Principem & armis & legibus pollere oportet; ut illis victor fiat hoſtium, his vero *calumniantium*, ſeu viti litigatorum, qui improbis litibus vexant alios, iniquitates expellat; *l.* 233. *pr. de V. S.* & fiat juris *religioſiſſimus*, id eſt, obſervantia legum venerabilis, ut Marcus Imp. in *l.* 67. §. *fin. D. de leg.* 2. D[illegible]us his artibus, velut totidem imperii fulcris, eminentem Auguſtum Horatius laudat *lib.* II. *epiſt.* I. iisdem Theodoſius gloriatur, Nov. de teſtam. *Ut prodeſt, gentes Barbaras noſtri nominis imperio mancipari, ita noſtræ victoriæ videbuntur obedientibus fructuoſæ, ſi pacis commoda legum regulis componantur.*

§. I. Hypotheſis eſt, utrumque ego ſedulo opere perfeci: nam (1) *barbaricæ*, i. e. paganæ gentes, antea non ſuperatæ, nec in provinciam redactæ, ut Hunni, Antæ & Tzani; & *Africa* per quinque & nonaginta annos a Vandalis occupata *l.* 1. *C. de off. Præf. præt. Africæ*: multæ item provinciæ Imperii Romani armis recuperatæ, denique tot *victoriæ*, per Beliſarium & Narſetem, Dorotheum & Sittam, Germanum & Mundonem, Duces

Ex-

maque providentia, annuente Deo, perfecimus. Et bellicos quidem ſudores noſtros barbaricæ gentes ſub juga noſtra deductæ cognoſcunt: & tam Africa, quam aliæ numeroſæ (e) provinciæ poſt tanta temporum ſpatia noſtris victoriis a cæleſti numine præſtitis, iterum ditioni Romanæ noſtroque additæ imperio. proteſtantur. Omnes vero populi legibus jam a nobis promulgatis vel compoſitis reguntur.

§. II. Et quum ſacratiſſimas Conſtitutiones antea confuſas

(e) Ita excuſi & manuſcr. quos Accurſ. Hotman. Char. & Muretus ſequutur; tamen *innumeris* reſcriptis, eſt in Alexandri *l.* 1. *C. in quib. cauſ. in int.* & Cicero *innumeros* principes dixit, pro multis *l.* 2. *de orat. c.* 22.

exercituum, obtentæ, bellicos meos ſudores loquuntur. (2) Omnes vero populi, quotquot in orbe Romano victi, meoque imperio ſubjecti, legibus tum novis, a me *promulgatis*, tum priſcis Imperatorum, in Codice Juſtiniano *compoſitis*, reguntur, teſtes ſunt, non minorem mihi curam pacis & legum fuiſſe. Putarunt nonnulli, Tribonianum ambitioſius & Græculo faſtu hic jactare Principis ſui *vigilias*, bellicos *ſudores*, & *omnes* populos: ſed procopius eum *cubi i quaſi indignatum* ſcribit, & Poëta quidam illius ævi, ἀκοίμητον, non dormientem appellavit. De victoriis autem ejus & triumphis Procopii, Agathiæ, Nicephori & Zonaræ volumina in omnium manibus ſunt, ex quibus Franciſcus Guinetus *Juſtinianum magnum* decerpſit. Denique catalogus provinciarum in *Nov.* 8. *tit.* 2. nec non *l.* 2. §. *pen. C. de vet. jur. enucl.* & *Nov.* 30. *c.* 11. §. 2. imperium ejus per Europam, Aſiam & Africam latiſſimum fuiſſe, teſtantur: quapropter & ſtatuam ſibi equeſtrem in Auguſtæo poni curavit, quæ læva πόλον id eſt globum tenebat, *quod univerſus terræ & maris orbis ipſi ſerviret*, ait Procop. *lib.* 1. *de ædif. c.* 2.

§. II. Chronologiam legiſlationis Juſtiniani, per Indictiones, Conſules, annos Chriſti & imperii Jac. Contius *lib.* 1. *lect. ſubſ. c.* 7. pleniorem vero & multo diverſam Cl. Fabricius concinnavit *vol.* XII. *Bibl. Græc. pag.* 346. Scitu illa, ad explicandam hanc Confirmationem, tum ad leges poſteriores à prioribus dignoſcendas, eſt neceſſaria, & memoriæ infigi meretur Paucis ita:

Juſti-

ſas in luculentam ereximus conſonantiam: tunc noſtram extendimus curam ad immenſa veteris prudentiæ volumina; &

Juſtinianus Anno Chriſti

528. Id. Febr. novum Codicem fieri mandat, *Conſtit.* 1. *de novo Cod. fac.*
529. VII. id. April. Codicem Juſtinianeum edit & confirmat. *Conſt.* 2. *de Juſt. Cod. conf.*
530. XVIII. Kal. Jan. mandat Pandectas componi, *l.* 1. *C. de vet. jur. enucl.* & 1. *de conc. D.*
531. Pandectæ componuntur.
532. Pandectæ componuntur.
533. Mandat fieri Inſtitutiones, quas edit. XI. Kal. Dec. & mox Pandectas XVII. Kal. Jan. *Conſt. de conf. Dig. l.* 2. *&* 3. *C. de V. j. enucl.*
534. XVI. Kal. Dec. edit Codicem repetitæ prælect. *Conſt. de emend. C. Juſt.*
535. ad 542. pleraſque edit Novellas.

Codex ille prior, ex tribus Codicibus, Gregoriano, Hermogeniano & Theodoſiano, ut & ex reſcriptis, quæ poſt illum emanarant, reſectis antiquatis, inutilibus, iisdem, & pugnantibus, per Decemviros ad id delectos, erat compoſitus, ac complectebatur Conſtitutiones Principum, ab Hadriano ad Juſtinianum. *Sacratiſſimas* illas vocat, quia impune violari non poſſunt: ſicut *jura ſacrata* apud Virgilium & Manilium, *leges ſacratæ* apud Feſtum, & *ſacratiſſimæ* dicuntur *l. ult. C. Th. de ſec. nupt. l.* 9. *C. de LL.* nam ipſe Princeps *ſacratiſſimus l.* 9. *D. ad Sct. Tertyll.* quo titulo etiam, tanquam vulgari, Mamertinus Maximianum, & Eumenius Conſtantinum, initio panegyricorum compellarunt. Sed edito mox Codice repetitæ prælectionis, nulla ratio erat, cur prior ille Juſtinianeus abolitus, in multa exemplaria diffunderetur, ideoque temporum injuria periit. Laudabile prorſus Juſtiniani hoc inſtitutum fuiſſe, omnia ad ævi ſui forique uſum accommodandi, & pugnantia in *luculentam conſonantiam* redigendi, nemo dubitat; ſi modo propoſitum ſuum tenuiſſet ubivis, nec tot legibus diſcerptis & truncatis ademiſſet lucem, & falſi genus non unum, quoad materiam & formam, ademiſſet, uti manifeſtis exemplis Jac. Gothofredus in *prolegom. C. Th. c.*4. probavit. (2) Alteram curam extendit Juſtinianus ad veteris prudentiæ volumina, quæ *immenſa* vocat, quia in duo pene millia librorum, & tricies centena millia verſuum excreverant, ideoque ἄχθος καμήλων πολλῶν, *multorum camelorum onus* ab Eunapio, in *vita Ædeſii pag.* 72. appellantur. Ipſis autem eruditiſſimis illius ævi hominibus vel incognita erant, vel propter ſecretum materiæ à paucis admodum attingebantur: adeo ut ſine Triboniano fuiſſet,

& opus deſperatum, quaſi per medium profundum euntes, cæleſti favore jam adimplevimus.

§ III Quum-

fuiſſet, pretioſis illis, ex magno naufragio, tabulis careremus; quas ille, tanquam Soter quidam & Hercules Alexicacos, ex diligentiſſima ſua rariorum quavrumis lucubrationum collectione: nobis ſervavit *l.* 2. §. 17. *l.* 3. §. 17. *C. de vet. jure enucl.* Verſus ſunt *στίχοι* & lineæ librorum, quas veteres numerare & in ima cera ſcribere ſolebant; uti Contius *lib.* 1. *ſubſ. lect. c.* 8. Caſaubon. ad Athenæum *lib.* VI. *c.* 10 *pag.* 428. Menag. ad Laert *lib.* VII. *n.* 33. & Montfaucon. *Palæogr. l.* 1. *c.* 4. docuere. (3) Opus illud Pandectarum *deſperatum* vocat, tum quia nemo alius illud ſperare aut optare auſus erat *l.* 1. §. 2. *C. de vet. jure enucl.* tum quia initio ſpem ipſius excedebat, omnique ſpe melius erat *l.* 3. §. 12. *C. eod.* tum denique quia Antonius, vel ſub ejus perſona, Cicero & Cæſar, ex immenſa diffuſaque legum copia, optima quæque & neceſſaria in paucos libros & pauciſſima genera, digerere in animum induxerant, ſed non perfecerunt. Cicero 1. *d. orat. c.* 42. Suet. *lib.* 1. *c.* 44. Gell. *lib.* 1. *c.* 22. Juſtinianus autem, quaſi per *medium profundum*, id eſt per medias difficultates eundo, rem tantam adimplevit. Lactant. *lib.* VI. *divin. inſt. c.* 23. *Omnia gravia ſunt, dum ignores; ubi cognoveris, per medias difficultates nobis exeundum eſt, qui ad ſummum bonum tendimus.* (4) Non equidem diffitendum eſt, contra votum & aſſertum Juſtiniani, quaſdam antinomias implacabiles, & leges ſimiles reliquas manſiſſe, quas. Anton. Auguſtin. *lib.* 1. *Emend. c.* 7. Muretus *Obſ. jur. c.* 4. & Pancirolus *lib.* 1. *var. lect. c.* 78. collegerunt: nolim vero cum Pardulpho Pratejo, ob collectas, in *Jurisprudentia media*, centum & ſexaginta geminationes, ſedecim omiſſiones, & triginta quinque inverſiones, cerviculam ſuperbe jactari, & Tribonianum eum ſeptendecim ſociis, Pandectarum architectis, mendacii & inſcitiæ argui: nam homines illi fuerunt, non dii, & opere in magno fas eſt obrepere ſomnum: unde & Georg. Lopez. Madera *animadverſ. jur. civ. c. ult.* eum merito notavit. (5) Maligne omnino & impudenter Procopius *in Anecdotis pag. m.* 49. in Juſtinianum debachatur, quod abolitas leges reip. reſtituendo, & uſu receptas abolendo, omnia miſcuerit, non utilitatis publicæ, ſed famæ tantum nominiſque ſui propagandi cauſa. At, mutata reip. forma, vi ſummæ poteſtatis, leges figere & refigere ei licuiſſe, Joh. Eichelius *in not. pag.* 185. oſtendit, ipſeque Procopius alibi, in præfat. *lib.* 1. *de Ædific.* ait: *Legibus, præ nimia multitudine obſcuris, & manifeſta inter ſe pugna confuſis, admota manu, turbam recidit ſupervacaneam, optimaque conciliatione, ſublato ipſarum diſſidio, jus conſervavit.* Paulus Warnefrid. *de geſtis Langob. c.* 25. *Leges quoque Romanorum, quarum prolixitas nimia erat, & inutilis diſſonantia, mirabili brevitate correxit.* &c.

§. III. Que-

§. III. Quumque hoc Deo propitio peractum eſt, Tribuniano viro magnifico, Magiſtro, & Exquæſtore ſacri Palatii noſtri, (f) nec non Theophilo & Dorotheo, viris illuſtribus, Anteceſſoribus noſtris (quorum omnium ſolertiam & legum ſcientiam, & circa noſtras juſſiones fidem, jam ex multis rerum argumentis accepimus) convocatis. man-

(f) Additur vulgo: *& Exconſule* ſicut; in *conſtit. Tanta pr. de confirm. Dig. & l. 2. pr. C. de vet. jur. enucl.* abeſt vero a Theophilo, & fruſtra *Tribonianum* in ſerie Conſulum quæras. Forſan honorariis codicillis a Principe eſt donatus.

§. III. Quemadmodum Pandectæ per octodecim, Codex per decem viros illuſtres, eruditos, & prudentiſſimos, ita Inſtitutiones per triumviros, Tribonianum, Theophilum & Dorotheum compoſitæ ſunt, de quibus quædam hic dicenda exiſtimo, ne ſtatim in limine, propter varia, quæ de illis, a doctis pariter ac indoctis feruntur, judicia hæreamus. (1) TRIBONIANUS natione Pamphylius fuit, Macedoniani cauſidici filius, quem ipſe Juſtinianus virum *excelſum*, *prudentiſſimum*, *excellentiſſimum*, *eloquentiæ & legitimæ ſcientiæ artibus decoratum*, & *in ipſis rerum experimentis emicantem* appellat, in *conſtit. Tanta* §. 9. *de confirm. D. & l. 2.* §. 9. *C. de vet. jur. enucl.* Erudito ejus major fuit, quam ut illis temporibus ab homine Græco exſpectari potuerit, id oſtendunt ejus quinquaginta deciſiones, plures Conſtitutiones & Novellæ, acerrimo ingenio & judicio exactiſſimo compoſitæ, quibus antiqui juris altercationes placavit, & jus antiquum ſumma æquitate correxit. Procop. lib. 1. de bello Perſ. c. 24. *Tribonianus cum ingenii acie valebat, tum apicem eruditionis attigerat, ſic, ut nullum ætatis ſuæ mortalium haberet hac laude ſuperiorem.* Cujacius in epiſt. Parat. C. præmiſſa, propter pondus Conſtitutionum, quas ille Juſtiniano perſuaſit, *eam ætatem*, ait, *non tuliſſe excellentiorem in jure civili, quod utique & ſine illius ope curaque prorſus intercidiſſet.* Alibi *alterum Papinianum* vocat. Propter illam ergo juris peritiam ad Quæſturam ſacri palatii fuit evectus, quam Caſſiodorus *dignitatem literarum* vocat, quod literatis tantum deferebatur. Minus Quæſtoris idem fuit, quod hodie Cancellarii: dictare leges, precibus reſpondere, conſiliis juvare Principem, eumque, quid ex legum præſcripto faciendum ſit, monere: unde *Juſtitiæ & legum cuſtos*, *Os Imperatoris*, *armarium legum*, & μέγας λογοθέτης crebro appellatur. Hinc *ſuggerente nobis Triboniano, viro excelſo, Quæſtore*, infra. §. 3 *de libertin.* §. 2. *quib. alien. lic.* & §. *fin de fideic. her.* quia tunc, cum illæ Conſtitutiones ederentur, fuerat Quæſtor, Proclo ſuffectus, nunc autem, ob ſeditionem

mandavimus ſpecialiter, ut noſtra auctoritate, noſtriſque ſuaſionibus Inſtitutiones componerent: ut liceat vobis prima legum cunabula, non ab antiquis fabulis (g) diſcere, ſed ab Im-

(g) Muretus *fabulis* delet, auctoritate quorundam librorum veterum; rectius alii retinent, ſed varie interpretantur. Balduinus intelligit incertas falſaſque traditiones, quæ nec vera nec veriſimilia continerent, ut Cicero *lib.* III. *in Verr. c.* 78. dixit; *vetera pro fictis fabulis audiri.* Scipio Gentilis *lib.* II. *Parerg. c.* 26. vera & vetera, quæ ſine fructu leguntur, ſicut Sempronius Aſellius, apud Gellium, *fabulas hiſtoriis* opponit, & Seutonius *fabulares hiſtorias* repudiavit. Galvanus *de uſufr. cap.* 6. ad Numam Pompilium adſcendit, qui fabulatus eſt, ſe leges ſuas ab Ægeria Nympha didiciſſe. Rævardus *lib.* III. *Conject. c.* 3. leges XII. Tab. & legis actiones notari; alii eaſdem Decemvirales tabulas paragrammate fabulas dici putant: alii pro *fabulis* legunt *Tabulis*. Ego cum Marcilio & Hubero, ad ſymbola & ſolennitatum ambages, fabulis ſcenicis ſimiles, quibus veterum Inſtitutiones refertæ erant, hic reſpici puto, propter §. 6. *quib. mod. jus. patr pot. ſolv. l ult. C. de donat. l. ult. C. de adopt. l. ult. C. de emanc. l. un. C. de nudo jure Quirit.* v. Præfat. *ad t.* III. *Theſ. jur. civ. p.* 27. 28.

tionem Victorianorum, Baſilide ſubſtituto, Quæſtura erat exutus, quam vero mox iterum recepit, & ad mortem in honore ſtetit, auctore Procopio *d. c.* 24. 25. Geſſit etiam præfecturam urbis Byzantii, & ob id *Præfectus urbis*, vocatur, in rubrica Edicti noni. Ex quæſtore autem, Juſtiniano III. Conſule, A. C. 533. factus erat *Magiſter officiorum*, omnemque morum & decori diſciplinam in palatio nunc regebat. Sub eo, quaſi judice, & generali ceterorum officiorum magiſtro, erant cubicularii, caſtrenſiani, ſilentiarii, decani, ceterique miniſterio Principis dedicati Palatinorum principes, etiam curſus publici, fabricenſes & limitanei milites, uti Cujac. *Parat. C. de officio magiſtri officiorum* & Salmaſ. *ad Trebellii Pollionis Gallienos c.* XVII. multis docuerunt. Sæpe unus idemque Quæſtoris & Magiſtri honore ſimul fungebatur, uti Anaſtaſius apud Corrippum de laud. Juſtini lib. I.

Summe Magiſtrorum, Procerum decus, arbiter orbis.

Principis auſpicio leges & jura gubernans.

Hæc ad laudes Triboniani ſufficiunt: unus autem ſed inſignis ex lucri cupiditate ei adhæſit nævus, quem, utut alii tegant, ego diſſimulare nolim. Sic enim Procop. d. c. 24. *Hianti homo & inexplebili avaritia, unice lucro inſerviebat, erantque apud eum jura venalia. Jamdiu legum nundinationis deditus, quotidie pretio refigebat alias, alias figebat, prout e re erat atque uſu poſcentium.* Idem Harmenopuli *lib.* I. *prompt tit.* I. §. 10. & Matthæi Blaſtaris eſt judicium *in hiſt. jur.* apud Cl. Fabricium *vol.* XII. *Bibl. Græc. pag.* 371. ubi Tribonianum in omni diſciplina ſumme exercitatum, φιλοχρηματίᾳ δὲ δαιμονίως ἁλισκόμενον, *avaritia autem diabolice corruptum vocat. Quapropter & dum* No-

Imperiali ſplendore appetere: & tam aures, quam animæ veſtræ nihil inutile, nihilque perperam poſitum, ſed quod in ipſis

Novellis conſcribendis incumbebat, *multi eorum, qui cauſas judicandas habebant, eum pecunia corrumpentes, hæc quidem ipſorum commodo adaptare; ea vero ita tumultuario opere congerere, ut obſcura eſſent, & duplicis ſententiæ, perſuadebant.* Ita nemo ſine crimine vivit! Cetera vero quæ in Tribonianum jaciuntur convicia, dubiæ fidei ſunt. v. c. quod Heſychius Mileſius, in libello *de viris ill.* ullo cum Procopio & Suida, eum gentilem, atheum, a Chriſtianorum fide prorſus alienum, adulatorem & impoſtorem vocat; qui Juſtiniano perſuadere conatus fuerit, cum non moriturum, ſed vivum in cœlum aſſumtum iri: quod Michael Attaliata, *in Synopſi*, eum data opera obſcurius leges, ait, ſcripſiſſe, quæ duplicem ſenſum admitterent, & inſtar naſi cerei in utramque partem poſſent flecti: quod denique Hotmanus *in Anti-Triboniano* eum ita concidit, quaſi quicquid attigerit, velut tabe & veneno corruptum ſit: hæc enim & ejus farinæ alia Eichelius in *animadverſ. ad Procop. p.* 142. Radulph. Forner. *lib.* IV. *rer. quot. c.* 17. Alciat. *l.* IV. *Diſpunct. c.* 7. Mornac. ad *l.* 1. *C. de vet. jure enucl. pag.* 92. & Chifletius *in diſſ. apolog. de jur. arbit. c.* 2. & 3. quantum ſatis eſt, confutarunt. (II) Sequuntur nunc duo ejus adjuvæ THEOPHILUS & DOROTHEUS, quorum ille *vir illuſtris*, *magiſter*, *jurisque peritus*, Conſtantinopoli laudabiliter optimam legum gubernationem extendiſſe dicitur, in Conſt. *Tanta* §. 9. An vero hic anteceſſor idem ille ſit Theophilus, cujus paraphraſin Græcam Inſtitutionum habemus, non convenit inter eruditos. Minime id videtur Fabroto & Jacobo Gothofredo, qui paraphraſten ad ſeculum undecimum, non multo poſt Conſtantinum Porphyrogenetam, rejiciunt. Negat id quoque Trivorius *Obſ. apol. c.* 32. ſed medio ſeculo nono, Michaëlis III. tempore, ante confectos Βασιλικῶν libros, eum floruiſſe putat, quia illo imperante legum vigor reſuſcitatus eſt: qua in re Grotium habet præeuntem, *in fl. ſparſ.* ubi eundem illum conjicit eſſe, qui apud Cedrenum in Baſilio Macedone *Theophilitzes* dicitur, neque Cujacius ab hac ſententia alienus eſſe videtur *in not. poſt. ad tit. de inoff. teſt.* nec Fabrotus in præfat. editionis ſecundæ ad Theophilum. Negant denique Viglius, Auguſtinus & Broëus, ſed ætati Juſtiniani proximum faciunt. Militat pro his omnibus inprimis, quod non ſit veriſimile, Theophilum anteceſſorem jus, in quo verſabatur, ignoraſſe, & tam graves commiſiſſe errores, quales Anton. Auguſtin. *lib.* III. *Emend. c.* 8. Marcilius *ad* §. 3. *Inſt. de ſuſp. tut.* Emundus Merillius *lib.* VIII. *Obſ. c.* 24 25. 26. 27. Coler. *Parerg. c.* 24. aliique monſtrarunt.

At

ſis rerum obtinet argumentis, accipiant. Et quod priore tempore vix poſt [b] quadriennium prioribus contingebat, ut tunc Con-

(b) Theophilum legiſſe putant *referti*, ἀπολαύσαντες: male; nam ἀπολαύειν eſt potiri, frui, in vett. gloſſis. v. Nexius *lib.* 1. *Anal.* c. 21.

At Briſſonius eundem pronunciavit paraphraſten cum Anteceſſore, qui inſtitutiones compoſuit *lib.* 1. *de V. S.* v. *Anteceſſor.* cujus ſententiam Cl. Gundlingius novo argumento nuper tuitus eſt *p.* 11. *Gundl. O.* 2. quod Thalelæus. unus ex Pandectarum architectis, eum citarit. Idem monuerat Fabrotus in *præfat. poſter.* & tamen longe maximum errorem illos errare ajebat, qui paraphraſten Juſtiniano æqualem eſſe pronunciarent. Verum ego necdum ita felix fui, ut locum illum Thalelæi repererim, & ſi indicetur. videndum erit, num Thalelæus ille Scholiaſtes recentior ſit, an vero, qui toties a Græcis interpretibus laudatur, & τοὺς νομικοὺς ὀφθαλμός, dicitur *tom.* 5. *Baſil. pag.* 732. Is enim Anteceſſor τοὺς κώδικας εἰς πλάτος ἐκδέδωκε, *Codices in latitudine edidit*, ait Matthæus Blaſtares *in hiſt. jur.* ejusque παραγραφὰς corpori Baſilico quandoque inſertas eſſe, monent Græci *t.* VII. Βασιλ. *p.* 230. an vero in his Theophili nomen uſquam reperiatur, dubito vehementer. Forſan probabilius argumentum erit, quod Theophili Ἰνστιτοῦτα non modo in Scholiis Baſilικῶν laudantur. *t.* II. *pag.* 182. & 554. ſed idem quoque multis in locis ὁ μακαρίτης a Stephano vocatur *t.* III. *pag.* 176. 180. &c. Is vero ſi idem fuerit cauſarum patronus, quem Juſtinianus in Conſtit. *Tanta* §. 9. & *l.* 3. §. 9. C. *de vet. jur. enucl.* inter adjuvas ſuos laudavit, res confecta foret: minime vero ea de re dubitandum eſſe, Suareſius in *Notit. Baſil.* §. 41. repudiata Cujacii ſententia, exiſtimavit: cui addo, quod antea laudatus Blaſtares, ait, ætate Juſtiniani, Στέφανος δέ τις εἰς πλάτος τὰ δίγεστα ἐξηγήσατο, *Stephanus quidam Digeſta in latitudine interpretatus eſt.* Quod ſi ergo ex hac explicatione Stephani ſcholia Baſil. poſtea deſumta ſunt oportet, Theophilum æqualem ejus, etſi prius mortuum fuiſſe. Et ſane major ejus eruditio fuit, quam ut ad Michaelis aut Porphyrogenetæ ævum poſſit rejici: ipſe enim veteres juris auctores legit, & tot formulas, antiquitates & verba τυπικὰ nobis ſervavit, quot alius nemo. Adhæc ſicut Valens plures antiquarios Græcos, quam Latinos, & Theodoſius plures Sophiſtas Græcos, quam Romanos Oratores, in Academia Conſtantinopolitana antea inſtituerant, in *l.* 1. & 3. *C. Th. de ſtud. lib.* ita vivo Juſtiniano, Inſtitutiones ſtatim, in Græca urbe, in uſum Græcorum, qui legum ſtudio ibi incumbebant, in patriam linguam converti utilius, immo magis neceſſarium fuit, quam Pandectas & Codicem; de quorum translatione tunc facta, nullus dubitat. Denique illud maxime me movet. quod Theophilus non tantum Juſtinianum perpetuo

Conſtitutiones Imperatorias legerent, hoc vos a primordio ingrediamini: digni tanto honore, tantaque reperti [h] felicita-

(i) Hanc lectionem firmat Conſtitutio *Omnes ad Anteceſſores* §. 1. & 5. *Theophilus* legens *vix poſt triennium*, aut errat, aut codices ejus ſunt corrupti, ait Fabrot.

petuo Imperatores *noſtrum* vocat, ſed & alia epitheta addit, ut in §. 2. hujus procemii, *optimus hic noſter & maximus princeps*, & §.4 *Sereniſſimus Imperator noſter*, quæ ſatis mihi ætatem ejus indicare videntur. Ad errores autem Theophili quod attinet, non provocabo ad Fabroti apologiam, pro Græcis interpretibus, Merillio oppoſitam; neque fidem ipſi habeo, graviora quævis errata a ſtudioſo aliquo in ora libri adſcripta, in textum deinde irrepſiſſe: illud potius urgebo, neque integrum, neque totum, ſed miſere a ſemidoctis, qui eum poſtea interpretati ſunt, deturpatum Theophilum, aliis adjectis, aliis omiſſis, ad nos perveniſſe. Cujus rei argumentum habeo, quod in ſcholiis Baſil. *lib.* XXVIII. *tit.* 5. *t.* IV. *pag.* 280. lego: *In* 4. *autem tit. Inſtit. dicit Theophilus, illuſtres eſſe, Protoſpatharios, & qui ſupra eos ſunt, ſecundum conſtitutionem Zenonis:* quorum nihil tale ad *tit de injur.* hodie extat, apud Theophilum, quem habemus, & ſilet ibi Fabrotus. Econtrario in § 4. *Inſt. de nupt.* poſteriores, ex uſu ſeculi ſui, particulam ἂν inſeruerunt, quæ a manu Theophili eſſe nequit, ſi bona fide interpretis officio functus eſt: ubivis autem Juſtinianum ſuum fideliter exhibet, nec quicquam de jure recentiore adſpergit, neque per ætatem adſpergere potuit. Fruſtra igitur Alciatus *lib.* V. *Parerg. c.* 23. de Theophilo: *Suſpectus mihi is eſt auctor, quem deprendi multis in locis non valde Accurſio noſtro doctiorem, quod ad hiſtorias & humanitatis ſtudia attinet.* At vero quot quantæque libelli hujus dotes ſunt Viglius, in erudita ad eum præfatione, & Jac. Gothofredus, *in manuali p.* 69. oſtenderunt Ante Auguſtinus *lib.* III. *Emend. c.* 8. *quo libro nullus extat ad Juſtiniani libros intelligendos aptior.* Cujac. lib. XXVII. Obſ. c. 28. *quo ex Græcis talis tamque eruditis interpres nemo.* (III) Tertius Inſtitutionum architectus DOROTHEUS, *vir illuſtris & facundiſſimus quæſtorius, in Berytienſium ſplendidiſſima civitate*, leges diſcipulis tradidiſſe dicitur, in Conſtit. *Tanta* §. 9. Dupondiis notum eſt, tres tantum in orbe Romano fuiſſe ſcholas, in quibus jura publice tradidiſſe licitum; Romanam in Occidentali, Conſtantinopolitanam & Berytienſem, in Orientali imperio. Octo in his Academiis erant juris Profeſſores; in utraque regia urbe duo, Beryti quatuor: nec cuiquam alibi, non Cæſareæ, nec Alexandriæ juris ac legum formulas pandere permiſſum. *l. un C. de ſtud. lib. l.* 1. *C. qui ætat.* Hinc uti Roma *legum genitrix* apud Clau-

citate, ut initium vobis & finis legum eruditionis a voce Principali procedat.

§. IV. Igitur poſt libros quinquaginta Digeſtorum, ſeu Pan-

Claudian. in Conſ. Probini ℣. 127. ita Berytus *legum nutrix* appellatur in Conſtit *Omnem* §. 7. Pulcherrimus, de inclyta illa legum Romanarum ſchola, quæ per multas annorum centurias, inde ab Auguſti temporibus, Beryti floruit, eſt Agathiæ Scholaſtici locus *lib.* II. & alius, in *Vetere orbis deſcriptione*, ad quam multa Jac. Gothofredus; plura vero Strauchius in diſſ. *de Beryto* & Jac. Haſæus *de Berytienſium JCtorum Academia* dixerunt. Juris illi duo Profeſſores *Anteceſſores* hic appellantur, non a Cenſorum auctoritate, uti Alciat. *lib.* III. *Diſpunct. c.* 12. nec quod honore alios anteirent, uti Turnebus *lib.* VIII. *Adv. c.* 19. ſed quod auditoribus ſuis viam præibant, & jus civile in ſcholis docebant; cum illi, qui forum ſequebantur, *Togati* appellarentur. Græculis ἀντικήνσωρες dicti, ut Thalelæus ἀντικήνσωρ apud Blaſtarem & Attaliatam: Julianus ἀντικήνσωρ, in Epigrammat. *lib.* II. *Anthol. p.* 133. 141. Heſychius vero ἀντικήνσωρ, ὁ τοὺς νόμους μεμαθηκὼς interpretatur, cum διδάσκαλον dicere debebat, vel ut Modeſtinus, ὁ τῶν νόμων διδάσκαλος, in *l.* 6. *D. exc. tut.* Ipſe enim Juſtinianus alibi, in Conſtit. *de confirm. Dig.* nec non *de novo Codice fac. conf. emend.* Anteceſſores *legitimæ ſcientiæ Profeſſores, doctores, interpretes* & ἐξηγητὰς vocat. vid. Cujac. *lib.* XII. *Obſ. c.* 40.

§. IV. *Digeſta* à digererdo dicta ſunt quod eſt res multas ſerie quadam & velut catena connectere; Græci κατεχωρίζειν vocant, & τεύματα, Digeſta. *Pandectæ*, à πᾶν & δέχεται, quaſi cornucopiæ appellantur, *quod omnes diſputationes & deciſiones in ſe habeant legitimas, & quod undique fuit collectum hoc in ſinus receperint*, ait Juſtin *l.* 2. §. 1. *C. de vet. jur. enucl.* Utramque inſcriptionem Juſtinianus a priſcis Juriſconſultis ſumſit, ſed priore, in Novellis, etiam quum Græce ſcribit, magis delectatur. Primus omnium Alphenus Varus ſcripſit *Digeſtorum* libros quadraginta, quem Julianus deinde, Scævola aliique imitati ſunt. Tertullianus etiam, Eccleſiæ Doctor ſed juris vocabulorum amantiſſimus, crebro digerendi verbo utitur, uti Jac. Gothofred. ad ejus *lib.* I. *ad nat. c.* XI. obſervavit. *Digeſtum Lucæ* vocat *lib.* IV. *adv. Marcion.* Herennius vero Modeſtinus duodecim *Pandectarum* libros reliquit, eaque inſcriptio ambitioſior, & propter quam vadimonium deſeri poſſit, aliis etiam veteribus fuit uſitata; quos omnes Ant. Auguſtinus, in præfat. operis præclari. de *nominibus propriis τοῦ πανδέκτου Florentini* uno faſce collegit, cui junge quæ infra ad §. XI *de nupt.* dicemus. Juſtinianus autem veterum JCtorum ſcripta in ſeptem partes, & in quinquaginta libros, non ſine ratione

Pandectarum, in quibus omne jus antiquum collatum (l) eſt, quos per eundem virum excelſum Tribunianum, nec non ceteros viros illuſtres, & facundiſſimos confecimus, in hos qua-

(l) In aliis *collectum*, pro quibus ſtat *Theoph*.

ne, ſed propter *numerorum naturam & artem*, digeſſit. Conſt. *Tanta* §. 1. numerus enim ſeptenarius perfectioni videbatur eſſe conſecratus, Gell. *lib.* III. *c.* 10. quinquagenarius autem eſt multitudinis, auctore Servio; unde & *Quinquaginta Deciſiones*. Libri autem, exemplo veterum, iterum ſunt diſtincti in titulos, & capita. Illi *rubricæ* dicuntur, quod plerumque cocco vel minio ruberent. (2) Alterum volumen Conſtitutionum *Codicis* nomen obtinuit, exemplo Codicis Gregoriani, Hermogeniani & Theopoſiani: nam ut populi leges, ita generales Conſtitutiones Principum moris erat, non in libris, ſive voluminibus, quæ ex charta conglutinata conſtabant & convolvebantur, ſed in pugillaribus ligneis, æneis vel eburneis inſcribi, ad majorem diuturnitatem & majeſtatem, atque ita in ſcriniis memoriæ ſervari; v. Cujac. *Parat. C. pr.* & Salmaſ. ad Vopiſci *Firmum c.* 3 Codex autem repetitæ prælectionis in duodecim libros, exemplo XII. Tabularum, diviſus eſt, ſi fidem habemus Harmenopulo lib 1. *Promt. tit.* 1. §. 6. Johannes Malala *Hiſt. Chron. Græc. p.* 11. *pag.* 183. de Juſtiniano: *Leges omnes veteres in Codicem unum coactæ ſunt: quin & leges a ſe latas, per ſingulas imperii urbes Juſtinianus emiſit, nempe ut in jus vocati celerius & minori cum diſpendio cauſidicis ſe expedirent. Leges vero has, in volumen unum digeſtas, Athenas & Berytum tranſmiſit.* (3) Inſtitutiones in quatuor libros partiri juſſit, non ideo, quod uti corpora ex quatuor elementis ſimplicibus componuntur, ſic etiam hæc legitimæ ſcientiæ *elementa* quatuor libris conſtare debeant: quidni enim, quia quatuor ſunt cardines cœli, aut Evangeliſtæ? & nonne id æque foret ridiculum, quam quod Innocentius III. in *c.* 8. *X. de conſ. & affin.* intra quartum gradum prohibuit, conſobrinorum nuptias: *quia quatuor ſunt humores in corpore humano, qui conſtant ex quatuor elementis*? Sed vera ratio eſt, quia Cajus quatuor libros Inſtitutionum ſcripſerat, qui in catalogo, Pandectis præfixo, laudantur. Elementa autem ſunt *prima legum cunabula*, §. 3. *de legat. Incunabula doctrinæ.* Cicero *lib.* 1. *de orat. c.* 6. in quibus vaſta juſti atque injuſti ſcientia *ſummo digito, & quaſi per indicem*, tenuiore filo tangitur §. 12. *de publ. jud.* Sunt juriſprudentiæ totius *primæ fundamenta*, *l.* 2 §. 11. *C. de vet. jur. enucl.* & artis univerſæ, licet non ſingulorum capitum principia; ut *prima literarum elementa.* Quintil. *l.* 1. *Inſt. orat. c.* 1. & Horat. *l.* 1. *Sat.* 1. *l* 25.

—— ut pueris olim dant cruſtula blandi
Doctores, elementa velint ut diſcere prima.

quatuor libros eaſdem Inſtitutiones partiri juſſimus, ut ſint totius legitimæ ſcientiæ prima elementa.

§. V. In quibus breviter expoſitum eſt, & quod antea obtinebat, & quod poſtea deſuetudine inumbratum, Imperiali remedio illuminatum eſt.

§. V. Ad prærogativam præ Pandectis, & laudes Inſtitutionum pertinet, quod in illis omne jus antiquum collatum eſt; hæ vero breviter & ὑποτυπωτικῶς continent jus vetus, quod antea vacillabat non uſu, moribuſque contrariis ſenſim ſublatum; & jus novum, quod Conſtitutionibus illuminatum eſt & ſtabilitum; quas Tertullianus idcirco *illuminantia experimenta* appellavit, in *Apolog c.* 4. Atque ita oportebat in elementario hoc libello materias graviſſimas, de uſucapione, teſtamentis, exheredatione, legatis, ſucceſſionibus legitimis & ſatisdationibus, à primis initiis & velut ab ovo repetere; quia juris veteris veſtigia communiter remanent in jure novo, & contra juventes in ſcholis ſtultiſſimi fiunt, ſi nihil eorum videant, quæ in uſu ſunt habituri. Plinius Ariſtonem Juriſconſultum laudat, quod ſemper ei curæ fuerat, *ſic jura antiqua, ut recentia, ſic rara, ut aſſidua tractare lib.* VIII. *epiſt.* 14 Quam egregie autem id quod promittit præſtiterit Imperator, vel unius Cujacii judicio liquebit, quod nemo niſi hoſpes in literis adſpernabitur. Ita ille *lib.* XI. *Obſ.* 38. quæ tota in laudes hujus libelli concepta eſt: *Facilitas vero in Inſtitutionibus, quam prædico, ut non poteſt non eſſe magna, conditis ordine & arte tanta, quantum vix ullus hodie nobis conficere poteſt, aut poteris unquam: definitionum & diviſionum, vel partitionum elegantiſſimarum plena ſunt omnia, juris veteris à jure novo ſeparatio perſpicua, veteris ſermone puriſſimo veterum novi ſermone Triboniani recenti, & in his ſingularia innumera, quæ vix in aliis invenias noſtris alieniſve auctoribus.* Atque ex his facile decidi poteſt quæſtio, an Inſtitutiones derogent Pandectis? de qua tam varie ſentiunt interpretes; quia poſtrema quæque lex graviſſima eſt, Pandectæ autem prius compoſitæ ſunt, ſed poſterius confirmatæ. Verum a tempore nil inferri poteſt: quia uterque liber ex eodem die III. Kal. Jan. valet; Conſtit. *Tanta de Conf. Dig.* §. 23. & *l.* 2 §. *pen. C. de vet. jur enucl.* Ad materiam ergo unice reſpiciendum eſt, & ad ſcopum Triboniani. Quoties enim jus novum, ex Conſtitutionibus aut Deciſionibus profertur, ſine dubio Inſtitutiones derogant Digeſtis, ut in §. *fin. de libert. pr.* & § 12. *de nupt.* §. 2. *de adopt. pr. quib. mod. tut. fin.* §. 3. *de uſufr.* §. 27. *de legat.* §. 16. *de obl. quæ ex del.* At ſi Inſtitutiones ex Pandectis ſunt deſcriptæ, authentico major fides eſt, quam exemplari, & inſtitutiones extenduntur ex Digeſtis, ut *pr. de ingen.* §. 8. *de rer. div.* reſtringuntur; ut § 9. *de rer. div.* §. 3. *de obl. quæ ex del.* vel declarantur, ut §. 25. *de rer. div.* §. 17. *de excuſ tut.* Hinc toties ad latiores Digeſtorum libros nos remittit §. 11. *de nupt.* § 2. *de act.* §. *de publ jud.*

§. VI. Se-

§. VI. Quas ex omnibus antiquorum Inſtitutionibus,& præcipue ex commentariis Caji noſtri tam Inſtitutionum, quam Rerum cottidianarum aliiſque multis commentariis compoſi-

§. VI. Sequitur altera pars procemii, & præcipua quidem, de confirmatione Inſtitutionum, quibus plenam legum auctoritatem tribuit, velut in uſum fori non minus, quam ſcholaſticæ inſtitutionis compoſitis. Multa enim loca ſingularia, & novæ Conſtitutiones in iis continentur, quas fruſtra alibi quæras. Neque procemium hoc eſt inſtar encomii illius, quod Zaleucus & Charondas, Plato & Cicero legibus ſuis propoſuerunt, apud Diodorum, Stobæum & Ciceron *lib.* II. *de LL. c.* 6. 7. Neque eſt legis quidam prologus, quo nihil frigidius, nihil ineptius Senecæ viſum fuit *epiſt.* 94. ſed eſt Conſtitutio, vel *Oratio*, qua libros hoſce quatuor eorumque capita confirmat, ut perinde *Conſtitutionum vicem habeant*, ac ſi ſingulis inſcriptiones & ſubſcriptiones, eum die & Conſule, additæ eſſent *l.* 2. §. 11. *C. de vet. jur.* hinc *ἡ διατάξις βεβαιοῦσα τὰ ἰνστιτοῦτα*, Theophilo appellatur. Hujusmodi vero confirmatio Inſtitutionibus pariter ac Pandectis præfigi debebat, quia Tribonianus, Theophilus & Dorotheus non erant legiſlatores, neque excerpta ex Inſtitutionibus Caji interpolata habuiſſent legis vigorem, niſi Principis auctoritate iterum munirentur, quamvis Theodoſius & Valentinianus Caji ſcripta jam olim confirmaſſent, *l.* 1. *C. Th de reſp. prud.* Quis autem fuerit Cajus ille, non convenit inter eruditos. Non ſane fuit Chriſtianus, neque ſcripſit Græce, multo minus ejusdem cum Juſtiniano fuit nationis, uti eminentis eruditionis viri Ant. Auguſtinus *de nom. propr. D. tom.* 1. *Theſ. jur. civ. pag.* 104. Vacca. in *procem. Dig.* § 1. Hotman. *l.* VIII. *Obſerv.* 4.& Donell. *ad l.* 1. § 4. *D. de V. O. n.* 11. exiſtimarunt. Non etiam illum ſuum vocat, quod fuerit ejus æqualis, ſicut Pomponius Cajum *ſuum l pen. D de ſtip. ſerv.* & ipſe Cajus Marcum Imperatorem *noſtrum l.* 73 § 1. *D. de leg.* 1. appellat: is enim multis ante ſeculis, ſub Hadriano natus, floruit ſub Marco Antonino, ut ex *l.* 1. §. 2. *D. de his qui ſui vel al. l.* 7. *pr. de reb. dub.* & *l.* 9. *D. ad SC. Tertyll* conſtat: an vero ad Caracallæ ætatem macrobius pervenerit, nunc quidem excutere non vacat. Vid. Cl. Conradi doctæ obſervat. *de vera ætate Caji*, in Actis Erudit. Lipſ. 1727 pag. 55. Toto cœlo utique aberravit Panciroſus *lib.* II. *var. lect. c.* 23. qui C. Caſſium Longinum, ſub Tiberio clarum, cum noſtro confudit, *v.* Menag. *amœn. c.* 43. Nimis temere etiam Rutilius *vit JC. c.* 39. ſuſpicatus eſt, nomen *Caji* hoc loco, vitio librariorum in dictionem *noſtri* depravatum eſſe; nam § 5. *de publ. jud.* & alibi eum *ſuum* quoque appellavit Juſtinianus Nec fruſtra, ſed quadruplici ratione (1) quod ejus Inſtitutionibus, tanquam elementario libello, in jure Romano addiſcendo, juvenis

veniſ

poſitas, quum tres prædicti viri prudentes nobis obtulerunt, & legimus, & cognovimus, & pleniſſimum noſtrarum Conſtitutionum robur eis accommodavimus.

§. VII. Summa itaque ope & alacri ſtudio has leges noſtras

venis olim fuerat uſus: id enim conjicio ex Conſtit. *omnem* §. 1. ubi ipſe *Caji noſtri* Inſtitutiones, inter ſex libros connumerat, quos voce magiſtra ſtudioſi olim, & ipſe omnis juris conſultiſſimus, una cum illis ſine dubio acceperat. (2) Theophilo & Dorotheo, Anteceſſoribus appellatio illa, propter plures ejusdem nominis Cajos, uſitata fuiſſe videtur, ſicut nobis *Imperator noſter*; nam Valerius Probus, apud Putſchium *Gramm. p.* 1502. inter notas publicas retulit, C. N *Cajus Noſter*. Grammatici vero ejus Inſtitutiones ſibi familiares, crebro, ſed ſine illa adjectione laudarunt, ut Boëtius, Priſcianus & Diomedes (3) Propter amorem ingenii, doctrinæ & inſtituti ſimilitudinem, in componendis elementis: quemadmodum Strabo & Seneca Zenonem, Tertullianus Senecam, & Jurisconſulti ſe invicem *ſuos* appellarunt, v. Caſaubon. *ad Strabon. lib.* 1. *pag.* 70 Lipſ. *l.* IV. *Antiq. lect. c.* 20. Briſſon. *lib.* XII *de V. S.* v. *noſter* & Coler. *Parerg. c.* 12. Denique (4) Juſtinianus magni Juriſconſulti, a quo profecerat, æmulum ſociumque ſe profiteri non erubeſcit: nam & Quæſtoris ac judicis ſibi ſumſit munus, & ſententias pro tribunali tulit, ut ipſe in *l. ult. C. de LL. Nov.* 88. 93. & Procop *Hiſt. Arcan. cap.* XIV. ſcripſerunt. Pleroſque in errorem induxit, quod videbant, fragmenta, quæ titulum Caji Inſtitutionum præferunt, ſæculi poſterioris genium & barbariem redolere: meminiſſe ea manumiſſionis factæ in eccleſia, *adfiliatorum*, & nuptias conſobrinorum vetare. Verum omnes jam norunt, non eſſe illa ipſum Caji textum, ſed epitomen, aut inſulſam potius epitomes explanationem, quam Anianus, Alarici Wiſigothorum Regis Refeudarius, ad ævi ſui mores, ſub initium ſæculi ſexti, inflexit, quamque vero nomine *cadaver Caji* Vir Præclaris Anton. Schulting. in *præfat. Jpr. vet.* nominavit. De Caji libris VII. *rerum cottidianarum*, id eſt quotidie uſum in foro habentium, multa Forner. *l.* 2. *rer. quot. c.* 1. Alias libri *Aureorum* appellatur, inſcr. *l.* 5. *D. de acq. rer. dom. l* 4. *D. de oblig.* quod brevia, utilia & aurum contra pretioſa continebant; digna, quæ ſemper in memoria haberentur. Similiter Hierocles Pythagoræ carmina χρύσα *aurea* vocat, & Lucret. lib. III. ỳ. 12.

——— ——— depaſcimur aurea dicta,
Aurea, perpetua ſemper digniſſima vita.

§. VII. Claudit procemium cum adhortatione ad ſtudium juris, & ſpe præmiorum, quæ illud conſequuntur. Ita

ſtras accipite, & voſmetipſos ſic eruditos oſtendite, ut ſpes vos plucherrima foveat, toto legitimo opere perfecto [m], poſſe etiam noſtram rempublicam in partibus ejus vobis credendis

(m) Accurſ. *perlecto.*

Ita Cicero lib. 1. de Orat. c.41. *Si eſſet iſta cognitio juris magna ac difficilis, tamen utilitatis magnitudo debere homines ad ſuſcipiendum diſcendi laborem impellere*, mox c.45. *Ipſa quantum afferat iis, qui ei præſunt, honoris, gratiæ, dignitatis quis ignorat?* Rurſus lib. II. de Off. c. 19. eam & *ad opes augendas* & *ad gratiam pertinere*, ait. Non minus ad ſpem illam pertinet Diocletiani & Maxim. reſcriptum ad Scholares Arabiæ, in *l.* 1. *C. qui ætat. vel prof.* & Valentiniani clauſula legis Academicæ in *l.* 1. *C. Th. de ſtud. lib.* qua jubet matriculam ſtudioſorum quotannis ad ſcrinia ſua mitti, *quo meritis ſingulorum inſtitutionibuſque compertis, utrum quandoque nobis ſint neceſſarii, judicemus.* Sigla finalia notant: *Data Conſtantinopoli* XI. *Kalendas Decembris, Domino Juſtiniano, perpetuo Auguſto, tertium conſule.* Ubi (1) Valla Juſtinianum reprehendit, quod ſe *Dominum* appellavit: vocabulo ſub libera rep. inviſo, nec ab Auguſto, Tiberio & Trajano admiſſo. Verum inde jam a Caji, ſed maxime ab Aureliani temporibus, illud in prænomen perpetuum & ſummi faſtigii notam abierat; hinc in antiquis inſcriptionibus apud Gruterum, & in nummis apud Spanhemium ſæpe DN. vel DN. N. legitur. Baronius quoque lateres figlinos, ex Baſilica Vaticana deſcripſit, in quibus DN. CONSTANTINUS AUG. & ſimiliter poſteriores Byzantini Imperatores, in nummis, ſe Δεσπότας nominarunt, v. du Frene *de inf. ævi num. n.* 34.35. Forſan autem illud culpandum, quod Juſtinianus, cum Theodora, ambitioſius, quam ejus deceſſores, ita compellari voluit; adeo *ut qui Imperatorem, vel Imperatricem, non* Δεσπότην καὶ δέσποιναν, *Dominum Dominamque nominaſſet, rudior ac procax haberetur, & quaſi fœdiſſime lapſus, abigeretur*, ut ait Procopius *Hiſt. arc.* c. 30. (2) Fruſtra Wiſſenbach. *diſp.* 1. *ad Inſt. n.* 9. inſectatur Juſtinianum, quod æra Chriſtiana non eſt uſus: ſerius enim demum, quum nulli Conſules creabantur, mos ille cepit; & quamvis Dionyſius, cognomento Exiguus, Juſtiniano imperante, auctor fuerit, annos ab incarnatione Chriſti numerandi, tamen ſub Pippino demum & Carolo M. ſupputatio illa invaluit, uti Gaſſendus, Petavius & Mabillon oſtenderunt. Ridicule vero bonus Accurſius ad Nov. 47. c. 1. ſcribit: *Juſtinianus regnabat tempore nativitatis Chriſti, & ideo non dicit forte de annis Domini ponendis, cum pauci erant illo tempore.* (3.) P. P. quidam *Patre Patriæ* explicant: nam titulus ille Cice-

dendis gubernari. D. CP. XI. Kalendas Decembris, D JUSTINIANO PP. A. III. CONS.

Ciceroni primum tributus, dein ad Cæſares, Hadrianum, Pertinacem & Alexandrum tranſlatus, nec ullus Principi magis convenit: at hos tum ſubſcriptio Conſt. *Omnem* & *dedit*. tum tituli Conſtantii & Valentiniani, apud Gruterum *p.* 161. *n.* 3. & 1086. *n.* 8. tum nummi Leonis M. Imp. DN. LEO PERP. AUG. refellunt.

D.N. JU-

D. N. JUSTINIANI
PERPETUI AUGUSTI
INSTITUTIONUM
SIVE
ELEMENTORUM

Per Tribunianum Virum magnificum, Magiſtrum & Exquæſtore ſacri Palatii; & Theophilum, & Dorotheum; Viros illuſtres & Anteceſſores,

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

De Juſtitia & Jure.

Pr. Hic titulus nobis deſcribit ſex principia Juriſprudentiæ Romanæ: ejus finem, definitionem, methodum, præcepta, ſpecies & fontes. A fine fit initium, ut ſolet in diſciplinis practicis; is autem non alius eſt, quam ut, communi utilitate & æquabilitate conſervata, maximum ſocietatis vinculum, *Juſtitia* adminiſtretur. Ejus definitionem Agricola, Grotius aliique multi reprehendunt; Alciatus vero eam omnibus aliorum præfert. *l* 1. *Parerg. c.*31. Alii de juſtitia divina, ſeu de Aſtræa cum Hotman. intelligunt; alii ex Stoicorum arrogantia, cum Contio & Turnebo interpretantur. At vero ſciendum eſt (1) quoties de virtutis alicujus definitione quæritur, perfectam proponi oportere; etſi nondum quiſquam repertus fuerit, qui ad ejus ſummam pervenerit. Cic. *l.* III. *de Orat. c.* 22. Quamvis ergo juſtus ſepties labatur, eſt tamen aliquid conſummata juſtitia, neque ad eam pervenire natura ingenii humani prohibet, neque Ariſtidem, qui *Juſti* nomen conſecutus eſt, à tenaci propoſito quiſquam divellere potuit. (2.) Non ſoli Stoici, ſed plerique veterum virtutes conſtantia propoſiti metiebantur. Cicero *Paradox.* III.

Juſtitia eſt conſtans & perpetua voluntas jus ſuum cuique tribuendi (a) *Sumptum ex l. 10. ff eod.*

§. I. Ju-

(a) *Auctores Baſil. Leo , Conſtantinus , etiam Bartolus , ceterique Vulgatæ interpretes legerunt* tribuens , *atque ita in M S. Argentinenſi reperit Hotmanus. Cicero lib.* III. *ad Herenn* c. 2. Juſtitia eſt æquitas jus unicuique tribuens , *& lib.* V. *de fin.* c. 23. Juſtitia eſt affectio ; ſuum cuique tribuens. *Similiter ergo hic legendum eſſe , Menagius olim exiſtimarat ; ſed quia Florentiæ , in* l. 10. D. h t. *legitur* tribuendi , *mutavit ſententiam* Amœn. c. 4. *Ego tolerari poſſe putem vocem* tribuendi , *quia in foro etiam voluntas , non exitus ſpectatur. Sed* tribuens *voluntas magis propria eſt JCtorum , qui non animum ſolvendi , aut cogitationem ſceleris , ſed implementum & rem plerumque attendunt.*

c. I. Unam virtutem *perpetuam conſtantiam* vocat , & *lib.* I. *de LL. c.* 17 ait: *Conſtans & perpetua ratio vitæ, quæ eſt virtus, itemque inconſtantia quæ eſt vitium.* Similiter Juſtitia eſt *Conſtans* i. e. ſtabilis , & *perpetua* , ad extremum vitæ habitum durans *voluntas* , propoſitum, & habitus, crebris actionibus firmatus. Cicero *lib.* II. *de invent. c.* 53. *Juſtitia eſt habitus animi , communi utilitate ſervata , ſuam cuique tribuens dignitatem.* (3) Varia eſt vocis juſti acceptio , generalis , vel ſpecialis. Secundum hanc Ariſtoteles *lib.* V. *Eth. c.* 10. *&* 11. recte diſtinguit , *injuſte agere* , & *agere quod injuſtum eſt* , & Pufend. *lib.* I. *de off. hom. c.* 2. §. 12. aliam facit juſtitiam moralem *perſonarum*, aliam *actionum* juridicam. Illa reſpicit intentionem operantis , & tranquillam reddit conſcientiam ; licet v. gr. aliquis ruina , incendio , naufragio ad inopiam redactus , bonis cedendo, ſuum cuique non tribuat. Hæc vero reſpicit effectum operis & officia ipſa, nec quærit , quo animo debitor ſolvat , vel judex ſententiam juſtam ferat , formidine pœnæ , an juſtitiæ amore. Vid Grot. *lib.* II. *de J. B. & P. c.* 23. §. 13. Noodt. *lib.* III. *Probab. c.* I. & Leyſer. *ad D. ſpec. m.* 2. (4) Genus ergo juſtitiæ eſt virtus , ſive conſtantia voluntatis, uti liberalitas conſtantia benignitatis , Gell. *lib.* XVII. *c.* 5. Differentia conſiſtit in verbis , *jus ſuum cuique tribuendi.* Ceterarum enim virtutum ipſe cultor ſimul ſentit fructum ; at *ſacra res eſt juſtitia* , *alienum bonum ſpectans, nihil ex ſe petendo, niſi uſum ſui,* ait Seneca *epiſt.* 113. (5.) Diviſio juſtitiæ *in univerſalem* & *particularem* Ethicæ magis, quam juridicæ eſt contemplationis , & ex ſcholis Ariſtotelicis in auditoria JCtorum irrepſit. Multus in ea explicanda eſt Pufendorfius *l.* I *c.* 7. §. 8. ſed ea, pariter ac diviſione juſtitiæ particularis, in *diſtributivam* & *commutativam*, carere poſſumus (6.) Affinis huic eſt Grotii diviſio, in juſtitiam *attributricem*, quæ in premiis, pœnis & muneribus habet rationem meriti, & cuique aſſignat , quod habere dignus eſt : & *expletricem*, quæ in commutandis rerum dominiis explet, compenſat, & cuique tribuit , quod ex jure perfecto petere poteſt. v. Grot *l.* I. *de J. B. & P. c.* I. §. 8. & Huber. *Obſ. jur. l.* I. *c.* 8. 9.

§. I. Sicut

§. I. Juriſprudentia eſt divinarum atque humanarum rerum notitia, juſti atque injuſti ſcientia.

§. II. His

§. I. Sicut Philoſophi ſapientiam definiebant, *divinorum atque humanorum ſcientiam*, apud Ciceron. *lib* I. *de Off. c.* 43. & Senecam *Epiſt.* 88. 89. ita Ulpianus, maximus eorum æmulus, in *l.* 10 §. 2. *h. t.* artem ſuam divinarum atque humanarum rerum notitiam vocat; quæ ab illorum ſapientia univerſali differat, quod eſt juſti & injuſti ſcientia, atque in curia, foro & omni vita civili ſingula decidit. Idem in *l* 1. *pr. h. t. Juris merito quis nos Sacerdotes appellet. Juſtitiam namque colimus, & boni & æqui notitiam profitemur, æquum ab iniquo ſeparantes, licitum ab illicito diſcernentes, bonos non ſolum metu pœnarum, verum etiam præmiorum exhortatione efficere cupientes, veram niſi, fallor, non ſimulatam Philoſophiam affectantes.* v. Orat. mea III. *de vera Jct. Philos.* (2) Notitia rerum divinarum & humanarum eſt cognitio rerum omnium Jurisprudentia enim eſt architectonica cunctorum, quæ ſunt in civitate, ejusque auctoritate res *cum divinæ, tum humanæ* reguntur. *l.* 1. § 2. *C. de vet. jur. enucl.* Neque quisquam prudenter, in publicis & privatis rebus, de juſto, æquo & bono pronunciare poteſt, niſi pectus vario eruditionis & notitiæ genere habeat imbutum. Similiter in formula deditionis *divina & humana* ſunt omnia, apud Plaut. *Amphitr. Act.* I. *ſc.* I. *v.* 102. & Liv. *lib* I. *c.* 38. (3). Non deſunt, qui putent, Ulpianum vanitatem Philoſophorum imitari, quod res divinas arti ſuæ adſcripſit; horum princeps eſt Turnebus *l.* VIII. *Adv. c.* 20. nec prorſus falſa videtur ſuſpicio: ſed licitum atque illicitum, circa res ſacras, ſanctas & religioſas noſſe, dos eſt Jurisconſultorum, qui etiam *Sophi, Sapientes* appellantur, & ſicuti leges feruntur de rebus ſacris & profanis, ita illi utriuſque juris notitiam olim conjunxerint. Hinc Scævola, Manlius, Capito & Cocceius Nerva *omnis juris divini atque humani ſcientes* laudantur, apud Valer. Max. *l* V. *c.* 8. *n.* 3. *l.* VIII *c.* 8. *n.* 2. Vellej. Paterc. *l.* II. *c.* 26. Tacit. *l.* III. *Ann. c.* 70. & *l.* VI. *c.* 26. Servius Sulpicius *de ſacris deteſtandis*, Trebatius *de religionibus*, Capito *de jure pontificio* ſcripſit; alii Pontifices Maximi creati ſunt: nec quisquam Pontifex bonus fuit, niſi qui jus civile cognoſſet, quatenus id cum religione conjunctum erat. Cic. *l.* II. *de LL. c.* 19. Erat enim *arbiter & judex rerum divinarum humanarumque* ait Feſtus v. *Ordo.* vid. Briſſon. *lib.* IV. *ſel. ant. c.* 16. Rad Forner. *lib.* VI. *rer. quot. c.* 2. & Ampl. Bynkersh. *de relig. peregr d.* I. (4) Vera mens Ulpiani eſt, Juriſperitos, in actu rerum verſantes, non humana tantum, ſed etiam divina aliquatenus noſſe debere; ut jus Pontificium, feciale & augurium capere poſſent. De rebus autem divini juris, quæ *lib.* I. *C.* occurrunt, non cogitavit, nec cogitare potuit: ſed Juſtinianus, uti de cauſa religionis & controverſiis fidei jure

§. II. His igitur generaliter cognitis, & incipientibus nobis exponere jura populi Romani; ita videntur poſſe tradi commodiſſime, ſi primo levi ac ſimplici via. poſt deinde diligentiſſima atque exactiſſima interpretatione ſingula tradantur. Alioquin, ſi ſtatim ab initio rudem adhuc & infirmum animum ſtudioſi, multitudine aut varietate rerum oneraverimus, duorum alterum, aut deſertorem ſtudiorum efficiemus, aut cum magno labore, ſæpe etiam cum diffidentia, quæ plerumque juvenes avertit, ſerius ad id perducemus, ad quod leviore via ductus, ſine magno labore, & ſine ulla diffidentia maturius perduci potuiſſet.

§. III. Juris

ſuo ſollicitus fuit ita *gaudebat ſe de talibus judicium ferre*, ait Liberatus: & Procop. in Hiſt. arc. pag. m. 83. *animum*, ait, *ad ſublimia traducere*, & *Dei naturam curioſius perſcrutari*, *inſtituit*. (5) *Juſtum* vero *injuſto* quid interſit, peculiaris & propria eſt Juriſconſultorum ſcientia: nam uti bonum & malum ſcire, eſt omnia ſcire, *Gen.* III. ℣. 5. ita in applicatione juris ad factum juſtum pronunciatur, quod non eſt injuſtum: hoc autem vocamus, quod neque naturæ ſocietatis humanæ neque voluntati legiſlatoris repugnat. Hunc in finem Socrates ſemper diſſerebat, in rebus humanis quid pium eſſet, quid impium; quid honeſtum, quid turpe, quid *juſtum*, quid *injuſtum*, teſte Xenophonte in *Memorab. Socrat.* c I. non ut diſcipulos ſuos doceret, qua arte juſtam vel injuſtam cauſam ex æquo agerent, uti Ariſtophanes in *Nubibus* calumniatur ℣. 99. ſed quia *paucos* videbat, *honeſta ab deterioribus, utilia ab noxiis diſcernere, plures aliorum eventis doceri*, Tacit. *l.* IV. *Ann* c. 33.

§. II. Methodus docendi optima eſt, ſi Juſtinianeis novis primo levi & ſimplici via, plana tamen, & ac ingrediendum expedita, ſumma diſciplinæ capita monſtrentur: ne, ſi citra cognitionem elementarem in vaſtum juris Oceanum ſe immiſerint, aut odium concipiant adverſus ea, quæ amare nondum poſſunt, aut rerum copia & difficultate ſuffocentur. Et quia initia artis hujus fere memoria conſtant, ſumma etiam præceptorum capita in promptu eſſe debent; hinc frequens brevium libellorum uſus fuit apud veteres. Paulus *Manualium* libros tres. Pomponius Ἐγχειριδίῳ duos libros reliquit. Bene Quintilian. lib. VIII. *Inſt. Orat. Proœm. Incipientibus brevius ac ſimplicius tradi magis convenit: aut enim difficultate inſtitutionis tam numeroſæ atque perplexæ deterreri ſolent, aut eo tempore, quo præcipue alenda ingenia, atque indulgentia quadam enutrienda ſunt, aſperiorum rerum tractatu atteruntur.*

§. III. Præ-

§. III. Juris præcepta ſunt hæc: honeſte vivere, alterum non lædere, ſuum cuique tribuere.

§. VI. Hu-

§. III. Præceptum Latinis duo notat, legem, vel admonitionem: prior ſignificatus placuit Hoppero *lib.* I. *de arte jur.* ſicut Papinianus legem commune *præceptum* vocat. *l.* I. *D. de LL.* Rectius Turnebus. *lib.* VIII. *Adverſ. c.* 20. præcepta ad actionem, Juriſprudentiam ad ſcientiam retulit: nam ſicut actionem admonitio, ita contemplationem inſtitutio tradit. Optime vero Noodt in *Julio Paulo c.* x. cum Vinnio aliiſque, præcepta docuit eſſe artis boni & æqui monita, ſive ſuaſiones officiorum, ex Philoſophia morali petitas; quæ latius patent, quam juris regulæ, & multa requirunt, quæ extra publicas tabulas ſunt, ut ait Seneca *lib.* II. *de ira c.* 27. (2) Quemadmodum ergo præcedentia a Philoſophis petiit Ulpianus, ita & rem & nomen præceptorum. Stoici imprimis diſtinguebant *decreta*, id eſt ratas ſententias, ad univerſam vitam pertinentes, à *præceptis*, quæ ad ſingulas vitæ partes relata, minutatim quælibet tractabant: illa dogmatica, hæc paræneticа Philoſophiæ pars dicebatur. v. Senec. *epiſt.* 94. & 95. & Lipſ. *manud. ad Phios Stoic. lib.* II. *d.* 12. Præcepta ergo hic ſunt, velut inſcriptiones, in templo Juriſprudentiæ propoſitæ, quas ejus cultores in officiis boni patris, mariti, domini & civis bene honeſteque obeundis, in conſpectu habere debent; ut ne ſemper honeſta eſſe putent, quæ ſecundum leges tolerantur & impune fiunt; ut in *l.* 4. §. I. *D. d. alienat. jud. mut. l.* 14 §. 14. *D. de relig. l.* I. §. 3. *D. de peric. & comm. l.* 144. *de R. J.* Grot. *l.* III. *de J. B. & Pac. c.* 10. §. I. (3) A porticu quoque tria illa petita videntur: primum etenim convenit cum capitali eorum ſententia: *ſola bona eſſe quæ honeſta.* Cic. *l.* 4. *de fin. c.* 16, Senec. *epiſt.* 74. Alternm ex cognatione, quam natura inter nos conſtituit, cum Seneca *epiſt.* 95. derivat Florentinus *in l.* 3. *de J. & jur.* Tertium denique proprium quaſi Stoicorum fundum conſtituit, qui de officiis agentes, ſuum cuique, Deo cultum, Regi obedientiam, majoribus reverentiam, minoribus comitatem oppreſſis tutelam, dubiis conſilium, omnibus innocentiam tribuendam eſſe inculcabant. v. *l.* 31. §. I. *D. depoſ.* & Stobæi *ſerm.* 9. (4) Nimis vero ingenioſi ſunt, qui primum ad jus naturæ, alterum ad jus gentium, tertium ad jus civile referunt: vel, cum Galvano *cap.* 5. *de uſufr.* ad tria bonorum genera, animi, corporis & fortunæ ea pertinere, ajunt: revera enim primum, quod ipſum prudentem reſpicit, cetera duo, ad alios ſpectantia, ambitu ſuo vaſto comprehendit. (5) Non denique aſſentior Duareno & Donello, qui nec plura, nec pauciora agnoſcunt: magis enim eſt, ut numerus ternarius Ulpiano arriſerit; de quo Auſon. in grypho ternarii numeri.

§. IV. Rur-

§. IV. Hujus ſtudii duæ ſunt poſitiones, Publicum & Privatum. Publicum jus eſt, quod ad ſtatum rei Romanæ (b) ſpectat. Privatum quod ad ſingulorum utilitatem. Dicendum eſt igitur de jure privato, quod tripertitum *Ex Ulp. l. 1. §. 2. ff eod.*

(b) *Hotmanus planius eſſe putat.* Reip. *quod mihi non videtur: nam in.* l 1. §. 2. D. h. t. *eſt* rei Romanæ, *& Vinnius Ennii ac Virgilii loca ſimilia indicavit, in quibus* res Romana *eſt publica. Addo Ovid l.* XIV. *Met.* ℣. 809 Res Romana valet. *& lib.* XV. ℣ 438 cum Res Trojana labaret.

§. IV. Rurſus Ulpianus cum Stoicis loquitur, in quorum ſcriptis paſſim *ſtudii* vocem Lipſius obſervat, *Manud. ad Stoic. Phil. l* II. *d.* I. Quidam ipſam Philoſophiam *ſtudium virtutis* alii, *ſtudium corrigendæ mentis* appellarunt, Senec. *epiſt.* 89. (2) Idem Philoſophiam non modo in partes, theſes & genera, ſed etiam in loca, τόπους, tractatus & argumenta diſtinguebant; atque ita Ulpianus ſtudii Juriſprudentiæ poſitivæ duas fecit poſitiones, id eſt themata, de quibus agitur & diſputatur: uti Cujac. *h. l.* & ad *l.* 115. *de V. S.* ex Diogenis Laërtii *lib.* VII. *n.* 39. & Caſaubonus ad eundem librum *n.* 189. accuratius, quæ Budæus, in *annot. ad l* 1. *h. t.* illuſtrarunt, (3) Juris vocabulum pluribus modis ſumitur, *l.* 11. *D. h* aliquando Juriſprudentiam notat, quam Celſus eleganter definit, quod ſit *ars boni & æqui*, in *l* 1 *pr. h. t.* quia prudentia legiſlatorum, in jure condendo intendit *bonum*, quod beat & utile eſt, ac *æquum*, quod æquilitatem inter cives promovet. (4) At jus pro lege ſumtum, eſt *juſti iniuſtique regula*, ut Seneca. l. IV. de benef. c. 12. definit: plenius Grotius. l. 1. c. 1. §. 9. *Regula actionum moralium, obligans ad id quod rectum eſt.* pleniſſime Puſendorf. lib. 1. de Offic. c. 2. §. 2. *Lex eſt decretum, quo ſuperior ſibi ſubjectum obligat, ut ad iſtius præſcriptum actiones ſuas componat.* (5). Utraque ſignificatione jus dividitur in publicum & privatum. *Publicum* rurſus tripliciter accipitur (a) quod ad ſtatum & conſervationem civitatis potiſſimum pertinet, & in ſacris, ſacerdotibus & magiſtratibus conſiſtit, *l.* 1. §. 2. *h. t.* Tale Romæ erat jus pontificium, augurium, ſenatorium, leges annales & jus feciale populi Romani, quo belli æquitas ſanctiſſime perſcripta erat Cicero *lib.* 1. *de Off. c.* XI. Plin. *l* VIII. *ep.* 14. Gell. *lib.* 1. *c.* 12. (b) Jus privatum quod quidem reſpicit ad utilitatem ſingulorum, legibus autem certam accepit ſolennitatem & formam, quæ pactis privatorum mutari nequit, ut in *l.* 3. *D qui teſt. fac. l.* 15. §. 1. *D. ad L. Falc. l* 27. & 45. § 1. *de R. J.* c) Quod cuivis de populo publica auctoritate eſt conceſſum, & tunc juri per conventionem vel teſtamentum quæſito opponitur. *l.* 116. § 1. *de R. J.* Terentius Phorm. *Act.* II *ſc* 3. ℣. 65. *Anne hoc quidem ego adipiſcar, quod jus publicum eſt?* (6) Juris privati fontes ſunt

titum eſt: collectum eſt enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civilibus.

ſunt præcepta naturalia, gentium & civilia: an vero jus publicum ex iisdem collectum & in formam artis redactum ſit, Ulpianus in *l.* 1. §. 2. *D. h.* neque ait, neque negat, quia de eo non erat acturus. Ut autem Hotmani *lib.* 10. *Obſ. c.* 1. & Ranchini *lib.* III. *var. lect. c.* 8. criminationibus ſatisfiat, diſtinguendum eſt inter jus publicum univerſale, & ſingulare: illius fundamentum eſt in jure naturæ & gentium, ideoque Grotius in titulo Operis immortalis *juris publici præcipua* ſe explicaturum promittit. Singulare autem, quod in cæremoniis ſacrorum, ſacerdotum & Magiſtratuum juribus conſiſtit, cujusvis civitatis legibus aut moribus deſcribitur. Itaque Cicero *part. orat. c.* 37. ait: *Scriptorum privatum aliud eſt, publicum aliud. Publicum, Lex, Senatusconſultum, fœdus: Privatum, tabulæ, pactum conventum, ſtipulatio.* (7) Ita autem jus Romanum collectum eſt ex primis *naturæ*, & ex jure *gentium*, quod hodie jus naturale appellamus, & ex jure *civili* Athenienſium aliorumque populorum, ut ad genium populi ac utilitatem reip. accomodatum ſit, ac quædam laudabilia tantum, ex eo debeantur, quædam vero debita cujuſvis pudori relinquantur. v. *l.* 6. *pr. D h. t.* quam Cicero egregie illuſtrat *l.* III. *de Offic. c.* 17. *Majores aliud jus gentium, aliud jus civile eſſe voluerunt. Quod civile non idem continuo gentium; quod autem gentium idem civile eſſe debet Sed nos viri juris germanæque juſtitiæ ſolidam & expreſſam effigiem nullam tenemus: umbra & imaginibus utimur: eas ipſas utinam ſequeremur! feruntur enim ex optimis naturæ & veritatis exemplis.* Hinc etiam manifeſto apparet, quanta ſit neceſſitas ſtudii juris naturæ & gentium, niminum hodie ſpreti, neglecti, immo etiam contemti: ſine quo tamen nemo JCti nomen mereri, nec æquitatem definire, nec conſcientiam juſti, niſi per accidens, habere poteſt. *Qui aliter, quam ex fonte naturæ jus tradunt, non tam juſtitiæ, quam litigandi tradunt vias, eorumque potius ignoratio juris litigioſa eſt, quam ſcientia*, ait Cicero *lib.* I. *de LL. c.* 6.

CAPUT

CAPUT II.

De Jure Naturali, Gentium, & Civili.

Jus naturale eſt, quod natura omnia animalia docuit. Nam jus illud non humani generis proprium *Ex l. 1. § 3. ff. de juſt. & jure.*

Pr. Ulpianus in *l.* 1. §. 3. *D. de Juſt. & jur.* prima naturæ & ſtimulos, cum brutis nobis communes, ita definivit; quia τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν juri naturali quaſi principium præſtant, ejusque nomen induunt. Per naturam intelligit vim cientem motus animales, vel ejus auctorem Deum. *Quid aliud eſt natura, quam Deus & divina ratio?* inquit Seneca *l.* IV. *de benef. c.* 7. Quævis vero animalia, tam ratione carentia, quam rationalia iſtorum peritia *cenſeri*, ait, id eſt regi, gubernari; ut *ſanguine cenſeri* Juvenal. *Sat.* 8. *pr.* & manumiſſoris jure cenſeri *l.* 8. *D. de adſign. libert.* (2) Minime is credidit, jus cadere in animalia muta & ratione defecta, quæ circa ſimilia agere neſciunt, nec legem aut legis latorem cognoſcunt: ſic enim idem Ulp. in *l.* 1. § 3. *D. ſi quadr. paup.* ait: nec poteſt animal injuriam feciſſe, *quod ſenſu caret*, id eſt uſu rationis v. Juvenal. *Sat.* XV. ℣. 145. Neque id viſum fuit Stoicis, a quibus imbutus erat, Cicero *lib.* I. *de Off. c.* 16. *de Nat. deor. l.* II. *c.* 13 *de Finib. l.* III. *c.* 20. Seneca *epiſt.* 76 Propter ſimulacrum vero rationis, quod brutis ineſt, umbram quoque juris illis tribuit; ejusque rei elegans exemplum præbet in *d. l.* 1 §. 11. *D. ſi quadr* (3) Ex mente igitur Ulpiani (a) jus naturæ hominem phyſice conſiderat, ut animal; jus gentium, ut hominem ratione utentem; jus civile, ut civem alicujus civitatis. (b) Jus naturæ a Deo naturæ animalium eſt impreſſum, & *intus monſtratum*. Horat *l.* II. *Sat.* I. ℣. 53. jus gentium eſt a dictamine rectæ rationis, omnibus hominibus communi; jus civile a ſumma poteſtate cujusvis reipublicæ. (c) Jus naturæ ad bona corporis; jus gentium quoque ad animi; civile ad patrimonium præcipue pertinet. (4) Similiter aliis quoque, qui, cum Cleanthe, communem naturam, ſive univerſam illam legem, toti mundo & partibus ejus inſertam, ducem intuebantur, prima naturæ ſunt jus naturale, ut Tryphonino in *l* 64. *D. de cond. ind.* Sed quotquot alii, cum Chryſippo, naturam propriam & humanam, ſive rectam rationem præcipuam actionum rectricem ſtatuebant, illis jus naturæ humanæ & jus gentium ſunt ſynonyma, ut Cajo *l.* 1. *D. de acq. rer. dom.* Marciano *l.* 2. & 4 *D de rer. div.* Paulo *l.* 84 §. 1. *de R. J.* & Cice-

prium eſt, ſed omnium animalium, quæ in cœlo [a], quæ in terra, quæ in mari naſcuntur. Hinc deſcendit maris atque fœminæ conjunctio [b], quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio: videmus etenim cetera quoque animalia iſtius juris peritia [c] cenſeri.

§. I. Jus autem civile, vel gentium, ita dividitur. [d] Omnes populi, qui legibus & moribus reguntur, partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum jure utuntur. Nam

a. *Voces* quæ in cœlo *deſunt in* l. 1. §. 3. h. t. *adſunt in Contii MS. & apud Theophilum* καὶ ἀερίων; *etiam in* §. 12. Inſt. de rer. div. & l. 1. D. de A. R. D. *niſi quod Cajus pro* naſcuntur, *ait*, capiuntur. b. *Hotman.* conjugatio c. *quidam* perita. d. *Accurſius* a jure gentium diſtinguitur: *ſed diſtinctio & diviſio ſæpe in Inſtit. confunduntur. In verſu ſeq. Theophilus legiſſe videtur*, legibus aut moribus, *quod Fabrotus illuſtrat.*

Ciceroni *lib.* III. *de Offic. c.* 5. *Neque hoc ſolum natura, id eſt jure gentium; ſed etiam legibus populorum conſtitutum eſt.* Atque horum quidem ſententia melior eſt, quia ad juris naturam nil refert, an actus nobis cum brutis ſit communis, ut prolis educatio, an proprius, ut Dei cultus: ad varia tamen loca intelligenda Ulpiani locus inſervit. vid. Grot. *l.* I. *c.* I § XI. Lipſ. *manud. ad Stoic. Philoſ. lib.* II. *diſſ.* 16. 17. &, qui variorum juris naturæ definitiones excuſſit, Seldenum *lib.* I. *de j. nat. c.* 5. *ſeqq.*

§. I. Definitio juris gentium hic propoſita convenit proprie illi juri, quod JCti alias jus naturale appellant, ubi ſolius naturæ humanæ habent rationem. Deus enim, ille princeps ac fabricator hominis, naturam ei indidit moralem, & admonitionem inteſtinam conſcientiæ, per quam turpitudinem aut neceſſitatem actus moralem cognoſcit. Cicero *lib.* I. *de LL. c.* 6. eam deſcribit, quod ſit *ratio ſumma, inſita in natura, quæ jubet ea, quæ facienda ſunt, probibetque contraria.* Poteſt etiam definiri juſſus Dei, per rationem promulgatus, obligans ad procurandam noſtram felicitatem. Pomponius exemplum juris gentium adfert, ut parentibus pareamus, *l.* 2. *de J. & J.* at Plinius in *paneg. c.* 38. vi *legique naturæ* obſequium iſtud adſcripſit. Addit Florentinus in *l.* 3. *eod.* ut vim atque injuriam propulſemus: hæc vero non ſcripta, ſed nata lex eſt, & *natura comparata*, ut vim vi repellere liceat *l.* 1. §. 27. *D. de vi & vi arm. l.* 4. *D. ad L. Aquil.* Cicero *pro Milon. c.* 4. (2) Nullum igitur in hoc §. illis eſt præſidium, qui cum Grotio *lib.* I. *de J. B. & P. c.* I. §. 14. & Seldeno *de jur. nat. ſec. diſc. c.* 6. aliud jus gentium voluntarium, a jure naturæ diſtinctum, agnoſcunt; uti ex collatione *l.* 9. *D. de*

Nam quod quiſque populus ipſe [e] ſibi jus conſtituit, id ipſius civitatis proprium eſt: vocaturque jus civile, quaſi jus proprium ipſius civitatis. Quod vero naturalis ratio inter omnes homines conſtituit, id apud omnes peræque cuſtoditur, vocaturque jus gentium, quaſi quo jure omnes gentes utantur. Et populus itaque Romanus partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum jure utitur. Quæ ſingula qualia ſint, ſuis locis proponemus.

§. II. Sed jus quidem civile ex unaquaque civitate appellatur, veluti Athenienſium: nam ſi quis velit Solonis vel Draconis leges appellare jus civile Athenienſium, non erraverit.

e. *Hotman* ipſi: *quem tacite Cujac. notat: cur enim non* ipſe? *ut Cicero* ipſe mihi *l.* VI. *ad famil, ep.* 10.

de Juſt. & jur. cum ejusdem Caji *l.* 1. *D. de acq. rer. dom.* liquet. Sed jus illud gentium hypotheticum & ſecundarium, quod in §. *ſeq.* deſcribitur, ex inſtituto eſt, & differt a jure naturali, ut fons a rivo. Aliud quippe jus, coævum naturæ humanæ, eſt immutabile, & æqualitatem præcipue ſpectat: at jus gentium, quod uſu exigente & humanis neceſſitatibus apud quoſvis populos moratiores eſt enatum, varie mutatur, & ſervitutes ac inæquales hominum conditiones introduxit. Validis quidem in ſpeciem argumentis iſtud negant Hobbeſius *c.* 14. *de cive* §. 4. 5. Pufendorf *l.* II. *de J. N. & G. c.* 3. §. 23. Hertius *de lytro ſect.* 1. aliique recentiores: at ſanctitas legatorum, prohibitio veneni in bello, ordo & præcedentia Imperantium, aliaque id genus plura ex voluntate gentium ducunt originem, & duobus fulcris nituntur, ratione & uſu. Vid. Zentgravius *de origine, veritate & obligatione juris gentium.*

§. II. Jus Civile eſt, quod quæque civitas ſui juris, ad utilitatem civium, conſtituit. Vocabulum *civitatis* non unam habet ſignificationem: nam & pro regione, & pro incolis oppidi, & pro hominum multitudine ponitur, auctore Verrio Flacco, apud Gell. *lib.* XVIII. *c.* 7. Hic autem integrum notat civilis ſocietatis cœtum, ſub eodem ſummo imperio, juris fruendi ſociatum, ſive is una in urbe habitet, ſive plura oppida, provincias, gentesque integras complectatur. Cicero ſomn. Scipion. c. 3. *Concilia cœtuſve hominum jure ſociati, qui civitates appellantur.* Juſtinus lib. 11. c. 12. *Civitatem non in ædificiis, ſed in civibus poſitam.* Ita *omnis civitas Helvetia in quatuor pagos diviſa eſt*, ait Cæſar

verit. Sic enim & jus, quo populus Romanus utitur, jus civile Romanorum appellamus, vel jus Quiritum, quo Quirites utuntur; Romani enim Quirites à Quirino appellantur. [f] Sed quoties non addimus nomen, cujus ſit civitatis, noſtrum jus ſignificamus: ſicuti quum poëtam dicimus, nec addimus nomen, ſubauditur apud Græcos egregius Homerus, apud nos Virgilius. Jus autem gentium omni humano generi commune eſt. Nam uſu exigente, & humanis neceſſitatibus, gentes humanæ quædam ſibi conſtituerunt: bella etenim orta ſunt, & captivitates ſequutæ, & ſervitutes, quæ ſunt natu-

Ex Hermog. l. 5. ff. de juſtit. & jure.

f. *Non accedo Cujacio, qui voces* a Romulo *hic ejicit: nam Theophilus legit:* a Quirino, id eſt Romulo. *Quod vero Hermogen. in l. 5. de j. & . pro* contractus *in fine hujus §. habet obligationes, non multum differt; quia omnis obligatio pro contractu habenda, ait Paul.* l. 20. D. de judic.

Cæſar lib. 1. de B. G. c. 12. *civitas Æduorum*, Tacit. l. 11. Hiſt. c. 61. & Gruter *pag.* 371. *n.* 8. (2) Athenienſium jus civile Draco & Solon condidere; quos Ulpianus ſimiliter conjungit in *l.* 23. *D. ad L. Jul. de adult.* Sed Draconis θεσμοὶ & ſanctiones, impendio acerbiores, nec atramento, ſed ſanguine ſcriptæ, tacito conſenſu populi obliteratæ ſunt, & mitioribus Solonis legibus ceſſerunt, Gell. l. xi. c. 18. *Inclitas leges Solonis* Liv. *l.* iii. c. 31. Tacitus *quæſitiores*, quam Lycurgi, l. iii. Ann. c. 26. *præclariſſimas* Cicero appellavit l. iii. de LL. c. 19. Multa earum veſtigia ſuperſunt in fragmentis xii. Tabb. & Caji *l. ult. D. fin. reg. l. ult. D. de colleg.* Utriusque leges Pardulphus Pratejus collegit, & cum legibus Decemviralibus comparavit. (3) Cuivis populo moratiori ſuæ fuerunt leges peculiares, ad finem civitatis & genium civium accomodatæ. Aliud quippe cœlum alia atque alia vitia incolarum gignit, adverſus quæ pariter, ac adverſus regionum morbos, diverſis remediis opus eſt. Theophilus hac propter jus civile τοπικὸν, id eſt *locale* vocat, & præclaris exemplis illuſtrat. Adde legem vetuſtam de bove aratore non mactando; aliam Ariſtonici, ut piſcatores ſtando venderent piſces; Spartanorum de barba non alenda; Romuli, qua temetum matronis negavit, aliasque id genus apud Nicolaum Damaſcenum *de morib. gent.* (4) Sed quoties juri civili non addimus nomen, per excellentiam jus Romanum ſignificamus; quia illud ſolum in formam artis eſt redactum, nec dici ſatis aut credi poteſt, quam ſit omne jus civile, præter hoc unum, *inconditum ac pæne ridiculum*, judice Cicerone *lib.* 1. *de orat. c.* 44.

naturali juri contrariæ. Jure enim naturali omnes homines ab initio liberi naſcebantur. Et ex hoc jure gentium omnes pene contractus introducti ſunt, ut emptio venditio, locatio conductio, ſocietas, depoſitum, mutuum, & alii innumerabiles.

§. III. Conſtat autem jus noſtrum aut ex ſcripto, aut ex non ſcripto: [g] ut apud Græcos, τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι Scriptum autem jus eſt Lex, Plebiſcita, Senatusconſulta, Principum placita, Magiſtratuum Edicta, Reſponſa Prudentium.

Ex Ulp. l. 6. §. 1. l. 7. de juſtit. & jur.

§. IV. Lex

g. *Ulp. in l. 6. §. 1. de J. & J.* ſine ſcripto. *at; Schol. Horat. ſat.* 1. Aliud eſt jus ſcriptum, aliud non ſcriptum.

Merito igitur ſuo in unius id notam ceſſit, ſicut *Homerum intelligas, cum audieris poëtam*, ait Seneca *epiſt.* 58. (5) Quod addit *apud nos Virgilius*: mirum videtur in homine Illyrio & Imperatore Orientis: ſed forſan imitatur Cajum; vel ideo, quod Latine ſcribit; vel quia legem fert, ut Princeps Romanus, & linguam Romanam *paternam* vocat *Nov.* VII. *c.* 1. Pariter ſane ac Homerus, ſummus Poëtarum apud Græcos, ita præcipuus Latinorum Virgilius, nomen commune proprium facere meruit, & uterque eodem elogio *Plato Poëtarum* honoratur. Quintilian. l. x. c. 1. *Ut apud Græcos Homerus, ſic apud nos Virgilius auſpicatiſſimum dederit exordium.*

§. III. Romani, more Athenienſium, leges trinundino promulgatas, ærique deinde ad perpetuitatem inciſas, publice pro roſtris proponebant, ne quis ignorantia juris ſe excuſare poſſet. Quemadmodum enim leges Solonis *axibus ligneis inciſæ erant*, Gell. *l.* 11. *c.* 12. ita leges Decemvirales, quibus tabulis duodecim eſt nomen, *in æs inciſas* Livius *l.* III. *c.* 57. memorat, & priores multo Anci Marcii leges, in tabulas *quernas*, more patrio, propoſitas Dionyſ. *lib.* III. *c.* 50. ſcribit. Hinc leges præſcriptæ, ab eo quod ut plurimum fiebat, jus *ſcriptum* dictæ. Opponitur ei jus ἄγραφον, *non ſcriptum*; quod in omni fere republica vim habuit maximam; quia ultro ſuſcipitur, & quaſi conveniens naturæ, tempori & populo, ultro retinetur. Romani vero inprimis vetera extollebant, recentium incurioſi. Ennius *Annal. Moribus antiqueis res ſtat Romana vireisque.*

§. IV. Jus

§. IV. Lex eſt, quod populus Romanus Senatorio Magiſtratu interrogante [h], veluti Conſule, conſtituebat. Plebiſcitum eſt, quod plebs, plebeio Magiſtratu interrogante, veluti Tribuno, conſtituebat. Plebs autem a populo eo differt, quo ſpecies a genere. Nam appellatione populi univerſi cives ſignificantur, connumeratis etiam Patriciis & Senatoribus: plebis autem appellatione, ſine Patriciis & Senatoribus, ceteri cives ſignificantur. Sed & plebiſcita lata lege

h. *Hotmanus & Vinnius* rogante; *Cujacius gloſſam verbi antiqui locum, ait, occupaſſe, quæ vulgo magis probata ſit. Contius in omnibus MS. reperit* interrogante. *Res eodem redit:* Rogatur; id eſt interrogatur, *ait Cajus in* l. 2. D. de adopt.

§. IV. *Jus ſcriptum* Romæ, variante Reip. forma, varie initia mutavit & nomen. Lento enim gradu a Regibus ad populum, a populo ad Senatum, a Senatu ad Principem legiſlatoria poteſtas tranſiit & per partes evenit, ut neceſſe eſſet reip. per unum conſuli *l.* 2. §. 11. *de orig. jur.* Fons omnis publici privatique juris fuerunt (1) *leges* XII. *Tabb.* quas Decemviri, legibus ſcribendis creati, ex legibus regiis, moribus patriis, legibus Solonis, aliarumque Græciæ civitatum inſtitutis compoſuerunt, auctore Dionyſ. Halic *l.* II. *c.* 28. & *l* X. *c.* 66. (2) Sub libera rep. & initio occupatæ, multæ his acceſſerunt *leges ſingulares*, quæ vel ab altero Conſule, cujus tunc faſces erant, ut Hortenſia, Cornelia & Julia: vel ab ambobus Conſulibus, ut Ælia Sentia, Licinia Caſſia, Papia Popæa, nomen ſortiebantur. Omnis harum rogandarum & abrogandarum poteſtas penes populum erat, id eſt Patricios, Equites & plebem: Conſul autem, Dictator vel Prætor, qui populo legem in comitiis jubendam recitabat, legem *ferre*, & *legiſlator*; is vero, qui eam oratione habita ſuadebat, *Auctor legis* dicebatur. Sueton. *Jul. c.* 16. Omnes legum rogandarum ritus & formulas Anton. Auguſtinus in diſputatione generali, operi *de legibus & Sctis* præmiſſa, & Briſſonius *lib.* II. *de formul.* diligenter expoſuerunt. (3) *Plebiſcita*, plebejo magiſtratu interrogante, veluti tribuno, conſtituta, vetuſtate & numero legibus non cedebant. Differebant illa a legibus, quod totus populus, in comitiis centuriatis, auctore Senatu, legem jubebat: plebs autem, in comitiis tributis, ſine auctoritate Patrum ſciſcebat, id eſt decernebat. Cicero *pro Flacco c.* 7. Deinde lex generaliter omnes obligabat; plebiſcitum autem ſolos plebejos & Tribunos: donec primum lege Horatia, dein Publilia, tandem in tertia plebis ſeceſſione in Janiculum, Horten-

lege Hortenſia [i] non minus valere, quam leges cœperunt.

§. V. Senatuſconſultum eſt, quod Senatus jubet atque conſtituit. Nam quum auctus eſſet populus Romanus in eum modum, ut difficile eſſet in unum eum convocari legis ſanciendæ cauſa, æquum viſum eſt Senatum vice populi conſuli. §. V. Sed

i. *Connanus* lib. I. c. 13. n. 6. *Goveanum ſecutus* lib. I. var. lect. c. 22. *reponit* Horatia, *contra* l. 2. §. 8. d. O. J. *& regulam quod poſtrema quæque lex eſt graviſſima. v. Molinæ.* in tract. de dignit. magiſtr. n. 283. *Cont.* lib. II. ſubſ. lect. c. 8. *& Riccium* Vind. jur. c. I.

tenſia lege A. V. C. 466. cautum, ut quod plebs tributim ſciviſſet, populum teneret. *l.* 2. §. 8. *de orig. jur.* Liv. *l.* III. *c.* 55. *lib.* VIII. *c.* 12. Epitom. *l.* XI. Gell. *l.* XV. *c.* 27. Atque hæc eſt ratio, cur Atejus Capito, publici privatique juris peritiſſimus, apud Gellium *lib.* X. *c.* 20. leges & plebiſcita commiſcuit; quia ſcita plebis etiam legis nomen accepere: ut lex Falcidia, Cincia, Aquilia, Voconia. Craſſius vero infra §. 15. *de lege aquil.* dicitur, *plebem Romanam, quæ Aquilio tribuno rogante, hanc legem tulit.* Scribi enim debebat *ſcivit*, vel *juſſit*, ſi Latine loquamur. v. Gronov. ad Liv. *l.* X. *c.* 13.

§. V. Vigente libertate magna fuit Senatus auctoritas, ſed ejus conſulta, annua tantum inſtituta erant, nec populum, penes quem ſumma poteſtas erat, obligabant, & per interceſſiones Tribunorum facile impediebantur. Dionyſ. Halicarn. *l.* IX. *c.* 37. Dio Caſſ. *lib.* 55. & J. Fr. Gronov. *l.* I. *Obſ. c. ult.* (2. Verum ex quo Tiberius comitia e campo ad Patres tranſtulit, Senatus ſenſim ſucceſſit in locum populi, ejusque conſulta frequentiora, quam leges eſſe cœperunt, Tacit *l.* I. *Ann. c.* 15. Plane Ulpiani tempore, ſub Caracalla, *non ambigebatur, Senatum jus facere poſſe*, *l.* 9 *D. de legib.* Callidi enim principes Senatu, velut inſtrumento legiſlatoriæ ſuæ poteſtatis, utebantur, eique ſpecie ſtatus Ariſtocratici, per orationes, à Quæſtoribus recitatas, quaſi dictabant, quid juris condi deberet: unde quæ uno loco orationi Principis, alibi Senatusconſulto tribuuntur; quia *orationem Principis Patrum conſultum ſequebatur*, Tacit. *l.* XI. *Ann. c.* 85. vid. Briſſon. *lib.* I. *ſel. ant. c.* 16. 17. & Joh. Otto à Bœkelen *de orat. princip.* (3. Quod autem hic dicitur, ob nimiam populi multitudinem, æquum viſum fuiſſe, Senatum vice populi conſuli, non prorſus quidem, ut commentitium, repudiari debet; licet magis prætextus ſit, a Pomponio deſumtus, in *l.* 2. §. 9. *de orig. jur.* v. ibi Rupert. & Ampliſſ. Bynkershoek in *Prætern. pag.* 30. (4) Cetera ad Senatum pertinentia Carolus Sigonius *lib.* II. *de jure civ. Rom. c.* I. & 2. & Joh. Sarius Samoſcus *de Senatu Romano* plenius excuſſere. Tempore Juſtiniani non magna ejus auctoritas fuit, auctore Procopio, *Anecdot. c.* 14. Sub Leone nulla; quia Imperator rerum omnium adminiſtrationem gerebat, *Nov. Leon* 78.

§. VI. Lex

§. VI. Sed & quod Principi placuit, legis habet vigorem: quum lege Regia, quæ de ejus imperio lata eſt, populus ei, & in eum omne imperium ſuum & poteſtatem conceſſit. Quodcumque ergo Imperator per epiſtolam [1] conſtituit, vel cognoſcens decrevit, vel edicto præcepit, legem eſſe conſtat: hæ ſunt, quæ Conſtitutiones appellantur. Plane

1. *In* l. 1. §. 1. D. de conſtit. Princ. *additur* & ſubſcriptionem, *atque ita in Contii MS.*

§. VI. Lex regia non eſt figmentum Ulpiani, in *l.* 1. *D. de conſt. Princ.* uti Schoockius: neque a mendaciſſimo Triboniano conficta in *l.* 1. §. 7. *C. de vet. jur. enucl.* uti Gravina *de Rom. imp. n.* 23. Nec repetenda a regio jure Samuelis 1. *c.* 8. cum Vultejo: neque eſt lex regia, cum ipſa Urbe nata Liv. *lib.* XXXIV. *c.* 6. uti Hotmanus & Balduinus: neque illa, qua cautum, ut quicquid Sulla egiſſet, ratum eſſet, Cicero *lib.* 1. *de LL. c.* 7. uti Broëus: neque lex quædam, ſub Auguſto una vice rogata, *l.* 14. *D. de manum* uti Huberus: neque illa, qua Veſpaſiano poteſtas magna tributa eſt, cujusque fragmentum Romæ in æde Joannis Lateranenſis, & apud Gruterum *pag.* 242. exſtat: hos enim & reliquos aliter ſentientes Viri Cl. Joh. Fred. Gronov. in Oratione *de lege regia*, Schubartus *de fatis Jprud. Rom. Exerc.* III. Noodtius *lib.* 1. *obſ. c.* 3. & in orat. *de lege regia*, erroris convicerunt. (2. Fuit autem lex illa inſtrumentum Imperii Romani inde à Cæſare & Auguſto, in ſingulis Principibus à Senatu repetitum & auctum; quod firmata magis magisque poteſtate, & odio regii nominis ceſſante, ſub Antoninis *lex regia* appellabatur. Quum enim cives ſummum omnium rerum imperium viderent eſſe apud unum, tot titulis ſuperbis, *Auguſti*, *Pontificis maximi*, *Imperatoris*, *Principis & Cenſoris*, a Senatu exornatum, & vi *Tribunitiæ poteſtatis* inviolabilem, quique ob complexum magiſtratuum omnibus magiſtratibus imperaret, quo bonum, regium nomen longius diſſimulaſſe? nam Johannes Evangeliſta *c.* XIX. ℣. 15. & Petrus 1. *Epiſt.* V. *vſ* 21 aliique Græce ſcribentes, hoc ipſis tribuerant dudum: Latini etiam malo animo, Cicero *l.* III. *de Off. c.* 21. & Sueton. *l.* 1. *c.* 80. ſincere autem Papinius *lib.* IV. *Sylv. carm.* 1. *vſ.* 46. de Domitiano:

——*Longamque tibi, Rex magne, juventam.*

(3. Hæc eadem eſt, quæ *Lex Auguſti* vocatur a Paulo in *l.* 14. *D. de ſi manum. Lex Imperii* ab Alexandro in *l.* 3. *C. de teſtam.* qua *regimenta reip. ad Imperatores perpetuo tranſlata* Chariſius ait, in *l.* 1. *D. de off. præf. præt.* denique *Auguſtum privilegium* appellatur, a Juſtin. in *l. un.* §. 14. *C. de*

Plane ex his quædam ſunt perſonales, quæ nec ad exemplum trahuntur; quoniam non hoc Princeps vult. Nam quod alicui ob meritum indulſit, vel ſi cui pœnam irrogavit,

C. de cad. toll. His vero tot teſtibus fidem derogare ſi quis auſit, alios, à Triboniano minime interpolatos, eis adjungere licebit. Cæſari *omnia divina ſimul atque humana* SCto decreta eſſe, Sueton. *l.* I. *c.* 84. & *lib. ſeq. c.* 27. Auguſtum *morum legumque regimen perpetuum* recepiſſe, tradit. Eundem Tacitus I. *Annal. c.* I. ait: *cuncta diſcordiis civilibus feſſa, nomine Principis, ſub Imperium recepiſſe.* Fortius expreſſit Strabo *lib.* XVII: *pag.* 840. totius imperii adminiſtrationem, & pacis bellique poteſtatem Auguſto conceſſam; & Dio Caſſius *lib.* 53. illum ſui legumque dominum eſſe factum. Ut adeo ex prima legis formula, velut ex ungue leonem cognoſcamus, & in quantum illa ſenſim creſcente poteſtate aucta fuerit. (4. Neque regeri poteſt cum Connano *l.* I. *comm. c.* 16. *n.* 3. omnem hanc poteſtatem vi metuve invito Senatui expreſſam, aut privato auſu non jure arreptam eſſe: nam econtrario gratulandum magis, in tanta perturbatione, fuiſſe, quod ſumma rerum ad Octavium redierit, judicat Florus *lib.* IV. *rer. Rom. c.* 3. Dio legibus habuiſſe Imperatores, ait, quæcunque magna & valida in libertate fuerant *lib.* 53. & vere pacis interfuit, omnem poteſtatem conferri in unum, quia *non aliud diſcordantis patriæ remedium fuiſſe, quam ut ab uno regeretur*, ait Tacit. I *Ann. c.* 9. Idem quoque inſtrumenti illius principatus, a Senatu compoſiti, ter meminit *lib.* I. *Hiſt. c.* 47. *lib.* II. *c.* 55 & *l.* IV. *Hiſt. c.* 3. ubi *Romæ*, inquit, *Senatus cuncta Principibus ſolita, Veſpaſiano decernit.* (5) Hac ergo lege publica populus, non vi aut coloribus peregrinis, in principem tranſtulit, non omnem tantum legiſlatoriam poteſtatem, ſed & ea ſe abdicavit, id quod ex formula loquendi pleniore *ei & in eum* Goveanus *lib.* II. *var. lect. c.* 30. recte collegit. Ceſpitant vero alii viri doctiſſimi, magna animi concertatione, & quaſi imperium Romanum in eo ſitum eſſet, cum Cujacio aſſerentes, *ei & in eum* notare, ut poteſtas principis & in principem eſſet, ut vice populi ageret & pateretur; ſicut in *l.* 14. *D. de juriſd.* & *l.* I. §. 2. *D. ad SCt. Treb.* Cuj. *l.* XV. *O.* 30. Minime vero hic quæſtio eſt, an legibus teneatur princeps, ſed an leges condere poſſit: cumque antea populus Romanus ſuperior fuiſſet principe, nunc omni, quam habuerat, poteſtate ita ceſſit, ut in principem nemini jus eſſet, niſi principi, qui αὐτοκράτωρ ἑαυτοῦ, *ſui & legum potens*, quæ vellet, faceret omnia, & eorum, quæ nollet, faceret nihil; uti Dionem *lib.* 53. accurate Hugo Grotius *ad Apocal. Joh. c.* 17. & Rupert. ad Val. Max. *lib.* IV. *c.* I. interpretantur: quibuscum ea, quæ nu-

vit, vel ſi cui ſine exemplo ſubvenit, perſonam non transgreditur. Aliæ autem quum generales ſint, omnes proculdubio tenent.

§. VII. Præ-

nuper. V. Cl. M. Auguſtinus Campianus, Anteceſſor Taurinenſis, *de officio & poteſtate Magiſtr. Rom.* diſputavit, jungi poſſunt. (6. Plane Principum conſtitutiones generales, ſive *Edicta*, mature habuerunt legis vigorem, v. c. Auguſti *l.* 8. *D. de quæſt.* Claudii *l.* 15. *D. ad L. Corn. de falſ.* Domitiani *l.* 2 *D. de cuſtod. & exhib.* Nervæ *l. f. D. ne de ſtatu def.* Trajani *l.* 13. *D. de jure fiſci.* Hadriani *tit. C. de edicto divi Hadr.* Idem de eorum *Decretis*, ſive ſententiis in cognitionibus prolatis, eſt dicendum: neque enim illa temere, ſed perpenſo ſtudio, adhibitis juris conſultis, ac ſapientiſſimis viris condebantur; v. Jac. Gothofred. *ad l. ult. C. Th. de off. jud. omn.* unde Paulus, ſex libris Decreta illa collegit. v. Cujac. *l.* 11. *Obſ c.* 26. Nec minor fuit auctoritas *Reſcriptorum*; quæ aut JCtorum diſſenſiones tollebant, aut ex æquitate quædam ſupplebant, aut leges & edicta interpretabantur *l.* 17. *D. de jure patron. l.* 33. *D. de re jud. l.* 1. *D. de quæſt.* (7 Verumenimvero uti Edicta aliquando SCtis confirmari ſolebant *l.* 1. *D. in quib. cauſ. pign. tac. l.* 2. *C. d. ædif. priv.* ita conſtitutiones ſingulares, quæ rariores circumſtantias habebant, vel pacta & ultimas voluntates exponebant, vel jus ad facta applicabant non tanti erant, nec jus faciebant, niſi invaluiſſent, *l.* 18. *D. de his quæ ut ind. l.* 14. *D. de appel.* quapropter JCti eas ſeparant a jure, & à conſtitutionibus generalibus *l.* 33. *pr. D. de cond. & dem. l.* 1. §. 19. 23 *D. de quæſt.* aliquando carpunt *l.* 21. *D. de comp. l.* 1. §. 14. *D. ad L Falc.* aliquando etiam inſuper habent, aut ignorant *l.* 6. §. *f. D. de rer. div. l.* 5. *D. de decur. l.* 6. *D. de jure fiſci.* V. Duaren. *lib.* 11. *diſp. anniv. c.* 26. Cujac. *l.* VII. *O.* 19. Alciat. *lib.* VII. *parerg. c.* 26. Jac. Gothofred. *de cenotaph.* Bynkershoek *l.* 1. *Obſ. c.* 5. Brenkman *ad euremat Modeſt. c.* VII. *ſect.* 2. & Schulting *diſſ. pro reſcript. Princ.* ubi Macrini Imperatoris propoſitum & rationes ſolide refellit § 13. *ſeqq.* (8. Jure Codicis vero omnia Principum oracula ſunt facta, eorumque conſtitutiones *apices ſacri*, *divalia beneficia*, *leges æternæ*, *ac publica jura* paſſim vocantur, & Juſtinianus vanam eorum ſubtilitatem ridet, qui putabant, JCtis amplius a reſcriptis & decretis rite judicatis diſcedere licere *l. ult. C. de LL. l.* 13. *C. de ſent. & interloc.* (9.) Denique quod de privilegio dicitur, quo pœna irrogatur, de republica occupata quam maxime intelligi debet: Principi enim fas erat, leges in odium privorum hominum ferre, ubi exemplo opus eſſet, *l.* 2. *D. de his qui ſui l.* 28. §. 3. *D. de pœn.* verum ex XII. Tabb. privilegia favorabilia tantum licita erant *l.* 5 §. *ult. D. de capt. l f. D. de legat.* Quintil. *decl.* 154. At *irrogare,*

§. VII. Prætorum quoque edicta non modicam obtinent juris auctoritatem Hoc etiam jus honorarium ſolemus appellare, quod qui honorem gerunt, id eſt Magiſtratus, auctori-

id eſt adverſus ſingulas perſonas leges ferre non licuit, quia peccata ſingulorum ſuas habebant leges; idque ex Solonis legibus Decemviri in Tabulas ſuas retulerunt Cic. *lib.* III. *de LL. c* 4. *&* 19. Cujac. *lib.* XV. *Obſ. c.* 8 *&* Petit. *ad LL. Attic. pag.* 114.

§. VII Vidimus hactenus fundum juris ſcripti Romani fuiſſe leges, a *legendo* dictas, quia populo legebantur, legendæque proponeban tur: ſed Plebiſcita mature non minus, quam leges *valuiſſe*; poſtea SCta *vice legum* fuiſſe, & Principum placita *legis habuiſſe vigorem*. Nunc indicandum erit, quare Prætorum Edicta, non *modicam juris auctoritatem* obtinuerint. (1.) Illud certum eſt, Prætorem neque leges ferre, aut tollere, neque heredem vel dominum facere potuiſſe: erat enim cuſtos juris civilis, qui privata judicabat, vel judicari jubebat, ſolus vero populus, vel princeps legum condendarum arbitrium habebat. *pr. Inſt. l.* 12. §. 1. *D. de bon. poſſ. l.* 1. §. 1. *D. de fer. l.* 12. §. 4 *D. de public. in rem.* Sed quia Prætor urbanus & peregrinus, dum Conſules propter bella aberant; primum Romæ gerebant magiſtratum, & regnum judiciale in foro tenebant, ſenſim eorum edicta, propter ſummam æquitatem, & utilitatem, juris imaginem induerunt, dum a novis ſubinde Prætoribus edicta tranſlatitia confirmabantur. (2) Inter octodecim vero Prætores, duo tantum, Prætor Urbanus & Peregrinus Kal. Jan. conſcenſis roſtris edicebant, quæ in jure dicundo obſervaturi eſſent, quodque edixerant in albo proponebant, ut ſcirent cives, quod jus de quaque re quisque dicturus eſſet. De Urbano, maximo Prætore, nullus dubitat, & aperte Cicero *lib.* II. *de fin. c.* 22. Peregrino autem id negat Roſinus *lib.* VII. *Ant. c.* 11. Hotmanum ſecutus: a quibus diſceſſit Vir. Cl. Reinoldus *Var. c.* 37. ſed argumento minus ſolido, ex *l.* 9. §. 4. *D. de dolo malo.* & ſufficere videbatur, quod alio jure uterentur peregrini, quam cives, alio etiam ordine judiciorum; quia peregrinis celeritas debetur. Sed Cl. Heinecc. ad *tit. D. de orig. jur.* § 41. certiora Boëthii & Theophili urget teſtimonia: ego certiſſimum addam Ciceronis, qui *lib.* XIII. *ep. fam.* 59. Curtio Peduceano, Prætori ſcribit: *ſervabis, ut tua fides, & dignitas poſtulat, edictum & inſtitutum tuum*: at C. Titius Ruffus hoc anno erat Prætor Urbanus, Peduceanus vero peregrinus, ſi J. Fr. Gronovio in notis auſcultamus. Solebant quoque Prætores & Præſides Provinciales, antequam in provinciam venirent, edictum, de ſummis capitibus jurisdictionis, præmittere, quod plerumque cum edicto Prætoris Urbani conveniebat. Cicer. *lib.* III. *fam. ep.* 8. *ad Attic.* V. *ep.* 21. *lib.* VI. *ep.* 1. &

ctoritatem huic juri dederunt. Proponeb[illegible] & Ædiles curules edictum de quibuſdam cauſis, quod edictum juris honorarii portio eſt.

§. VIII. Re-

& in Verrem *lib.* 1. *c.* 46. Ædiles Curules, in urbe, edicta proponebant, de ſervis, jumentis, ceterisque rebus venalibus, de ſecuritate viarum publicarum, & de reliquis, ad jurisdictionem ſuam pertinentibus, quorum rudera ſuperſunt in *tit. D. de Ædil. edict.* Plautus *edictiones Ædilitias*, Capteiv. *act.* IV. *ſc.* 2. ℣. 43. Petronius *ſat. c.* 53. & Gellius *lib.* IV. *c.* 2. *Edicta Ædilium* appellarunt (3. Scopus horum omnium, ſed maxime Prætorum fuit, adjuvare, ſupplere & corrigere jus civile; quem in finem Jurisconſultos in conſilium vocabant, diverſa nomina eidem rei aſtute imponebant, dabant exceptiones, utebantur fictionibus, & reſtitutionem in integrum, anno jurisdictionis ſuæ promittebant *l.* 7. *D. de J.* & *J.* Cicero idcirco, eos, qui plurimum tribuunt edicto, ait, vocare *legem annuam*, cui finem afferunt kalendæ Januariæ *lib* 1. *in Verr. c.* 42. Juſtinianus Prætorem à jure ſcribundo pinguius, aut quia ipſo facto jus mutabat, νομοθέτην vocavit *Nov.* 24. 25. 26. Adde Joſeph. Averan. *lib.* 1. *Interpret. c.* 6. (4. Papinianus in *l.* 7. §. 1. *D. de Juſt. & jur.* & Pompon. *l.* 2. §. 10. *de orig. jur.* ab honore Prætorum jus illud honorarium appellatum eſſe referunt; non quaſi ad auctorum ſuorum honorem, ut putat Theophilus, in uſum id receptum fuerit: ſed quia auctores ejus honores gerebant, id eſt magiſtratus: uti Philipp. Nerius *lib.* 1. *Anal. c.* 32. & Valerius Chimentellius *de honore biſellii c.* 33. *t.* VII. *Theſ. Grævii* pluribus monſtrarunt. Sic vinum *honorarium* Cato appellat, quod legatis in Provinciis dabatur; Plebs et honore uſi, eſt in marmoribus apud Gruter. *pag.* 387. *n.* 8. 392. *n.* 1. Ipſa Prætura per excellentiam *honor* erat, Prætor *honoratus* dicebatur. Ovid. *lib.* 1. *Faſt. v.* 52.

Verbaque honoratus libera Prætor habet.

(5. Maxime vero jus honorarium evaluit, poſtquam Hadrianus, opera Salvii Juliani, condidit Edictum perpetuum, & SCto firmavit. Hinc *lex & jus perpetuum* dicitur *l.* 1. §. 2. *D. unde cogn. l.* 42. *D. de act. emt. l.* 5. *C. de appellat.* Hic quoque fundus jurisprudentiæ ultimus fuit, quem non modo octo Jurisconſulti, ut Cajus, Ulpianus, Paulus &c. perpetuis commentariis excoluerunt, ſed ad cujus formam, rationem & auctoritatem crebro etiam provocant imperatores, in *l.* 2. *C. de in jus voc. l.* 3 *C. de edend. l.* 4. *C. de his quæ vi metus l.* 13. *C. de proc. l.* 18. *C. ex quib. cauſ. infam. l.* 13. *C. de tranſact. l.* 8. *C. de injur. l.* 7. *C. de incolis.* Reliquias Edicti perpetui, maximo Jurisprudentiæ damno deperditi, Guil. Ranchinus & Cl. Noodt *ad. D.* collegerunt. Seriem librorum Edicti perpetui dedit

§. VIII. Reſponſa Prudentium, ſunt ſententiæ & opiniones eorum, quibus permiſſum erat jura condere [m]. Nam antiquitus inſtitutum erat, ut eſſent qui jura publice interpretarentur, quibus à Cæſare jus reſpondendi datum eſt, qui Juriſconſulti appellabantur: quorum omnium ſententiæ &

m. *Ita Cont. Hotm. Weſ. ex libris MS. Theoph. vouclirev eamque ſcripturam Cujac.* lib. VII. Obſ. c. 25. *multis tuetur. Vulgato legit* de jure reſpondere.

dit Jac. Gothofredus *in font.* An architecti Pandectarum & Codicis eam obſervarint ubivis, Ampl. Bynkershoek disquiſivit *lib.* II. *Obſ c.* 25.

§. VIII. Prudentes hic ſunt Juriſconſulti, viri boni, qui legum & conſuetudinis ejus, qua privati in civitate utebantur, & ad agendum, & ad cavendum, & ad reſpondendum erant periti. Quum enim in horum atriis & ſcholis prudentia primum locum obtineret, factum eſt, ut proprio quaſi nomine *Prudentes* & *Jurisprudentes* appellarentur, ſupra in *proœm.* § 6. & infra §. 23. *de legat.* Magnus eorum fuit numerus; ſed præ ceteris eminuerunt Servius Sulpicius, Salvius Julianus & Æmilius Papinianus; qui poſterior crebro *Prudentiſſimus* audit *l.* 12. *C de legat. l.* 16. *C. de fideic.* ſicut Mucius *prudentiſſimus homo*, à Cicerone pro *Cæcina c.* 18. Caſſius Longinus *vir prudentiſſimus*, ab Aggeno Urbico *p.* 57. & Modeſtinus Vir Prudentissimus apud Fabrett. *pag.* 278. appellantur. (2.) Reſponſa Ictorum jam ſub libera republica, velut oracula totius civitatis valebant, & Scipioni publice domus data eſt, quo facilius conſuli poſſet *l.* 2. §. 37. *de O. J.* Magiſtratus enim erant bellicoſi, judices indocti, Leges XII. Tabb. breves, & jus controverſum, Cicero *lib.* II. *de Orat. c.* 55 & *lib.* 1. *de LL c.* 3. Crevit autem auctoritas ſub Principibus, qui illorum miniſterio imperium firmabant. Neque aliud fere erant reſcripta, quam Juriſconſultorum reſponſa, quæ libellis Principi oblatis inſerebantur *l.* 14 *C. de præd. min. l.* 12. *C. de legat. l.* 6 C. *de nupt.* juncta *l* 63. §. 1. *D. eod.* Burg *Elect. c.* 6. & Perrenon. *l.* 1. *var. lect c.* 16. (3.) Hi ergo jura *condere*, id eſt componere, deſcribere, & *juris conditores*, vel *juris auctores* paſſim dicuntur *l* 17. *D. de jure patr. l.* 120. *pr. a. V. S. l.* 1. *pr. C. comm. ſerv. man. l.* 23. *C. de proc.* eorumque ratæ ſententiæ nomen conſtitutionum ferunt *l.* 2. §. 5. *de Orig. jur. l* 91. § 3. *D. de V. O. l.* 36. *D. de ſtatulib.* quoniam ea, quæ in diſputatione fori & auditorio Prinpum definita erant, vel quæ nemo oppugnaſſet, per conſultationem & reſponſionem frequentem, in generale nomen Juriscivilis tranſibant & moribus retinebantur. Exempla vide *tit. de legit. patron. tut. Pr. de pup. ſubſtit. Pr. de codicill.* Theophilus ad tit. *de acquiſit. per arrogat.* & *pr. de off. jud*

& opiniones eam auctoritatem tenebant, ut judici recedere à reſponſo eorum non liceret, ut eſt conſtitutum [u].

§. IX. Ex non ſcripto jus venit, quod uſus comprobavit. Nam diutnrni mores conſenſu utentium comprobati, legem imitantur.

§. X. Et non ineleganter in duas ſpecies jus civile diſtribu-

u. *Quidam malunt* inſtitutum: *quaſi more majorum id inſtitutum fuerit, nulla lege vel SCto; Cujac. ad Auguſtum adſcendit; ſed in memoriam potius revocanda erat conſtitutio Valentin. in* l. un. C. Th. de reſp. prud. *Forte etiam cum Theophilo hic legendum*, ut & conſtitutum.

jud. hanc τῶν σοφῶν νομοθεσίαν recte expoſuit; ad hunc vero §. male inter ſententias JCtorum & opiniones diſtinguit. v. Jac. Gothofred. ad *l.* 58. *de R. J.* (4.) Stante republica judiciorum privatorum fortuna in JCtorum prudentia ſita fuit; ut tamen judicibus ab eorum reſponſis recedere liceret, Cicero *in Top. c.* 17. & *pro Muræn. c.* 13. at poſtquam Cæſar Auguſtus inſtituit, ut ex ſua auctoritate reſponderent *l.* 2. §. 47. *de Orig. jur.* valebant omnium reſponſa de jure certo, etſi nulla ratione eſſent munita Seneca *epiſt.* 94. Cumque Theodoſius junior & Valentinianus III. in *l. un. C Th. de Reſponſ. Prud.* quorundam ſcriptis auctoritatem legis dediſſent, ex eo tempore ea ſpecies juris ſcripti facta fuere.

§. IX Alibi jus civile, quod auctoritate Prudentum poſt *LL.* XII. Tabb. receptum erat, moribus introductum dicitur *l.* 2. § 5. & 12. *d. Orig. jur. l.* 3. *l.* 8. *D. de his qui ſui vel al l.* 1. *D. de donat. int. vir. l.* 2. & 43. *D. de vulg. ſubſt. l.* 5. & 27. *D. de pact. dot.* Hic vero jus non ſcriptum eſt longa conſuetudo, per imitationem actuum, & mores ſimul habitantium, propter rigorem, vel imperfectionem vel defectum legis introducta, & tacita populi voluntate, in ſtatu libertatis, vel Principis conſenſu, in ſtatu monarchico firmata. *l.* 35. & 36. *D de LL. l.* 1. & 3. *C. quæ ſit long. conſ.* Merill. *lib.* 1. *Obſerv. c.* 38. Nam quia leges contrario uſu abrogatas, ſeu, ut Æſchines appellat, νόμους ἀκύρους *leges infirmas* contraria lege tollere non expediebat, uſus optimus legum interpres, vel corrector haberi debuit *l.* 37. *D de* LL. Liv. *lib.* XLV. *c.* 32. In quibus item cauſis nullum jus ſcriptum viget, inveterata conſuetudo legem imitatur. *l ult. C. quæ ſit long. conſ.* De probatione conſuetudinis vid. Cujac *l.* XX. *Obſ. c.* 1.

§ X. Locum hunc ſingularem, à Cajo forſan, vel alio quodam veterum, ut ſtilus indicat, depromtum, quidam ſtrenue ſibi tueri videntur, quando leges XII. Tabb. a duobus Græciæ ocellis, Republica nimirum Athenienſium & Lacedæmoniorum petitas eſſe, Plinii *l.* VIII *epiſt.* 24. Athenæi *lib.* VI *Deipn. c.* 21. & Symmachi *l.* III. *epiſt.* 2. auctoritate contendunt.

butum eſſe videtur. Nam origo ejus ab inſtitutis duarum civitatum, Athenarum ſcilicet, & Lacedæmoniorum fluxiſſe videtur. In his enim civitatibus ita agi ſolitum erat, ut Lacedæmonii quidem magis ea, quæ pro legibus obſervarent, memoriæ mandarent: Athenienſes vero ea, quæ in legibus ſcripta comprehendiſſent, cuſtodirent.

§. XI. Sed

tendunt. (2) Plerique vero alii, ut Hotmanus, Bachovius & Vinnius ridendi materiam ex inſcitia Triboniani captant; quia Lacedæmoniorum jus moribus non introductum, ſed à Lycurgo promulgatum, quin etiam ſcriptum, ſed publice in tabulis tantum propoſitum non fuit, auctore Xenophonte, *de Rep. Lacedæm.* Livio *lib.* XXXIX. *c.* 36. Plutarcho *in vita Lycurgi* (3.) Ego neutri parti aſſentior: non priori, quia Auguſtinus *lib.* II. *de civit. Dei c.* 16. expreſſe, ait, Romanos noluiſſe, ut triumviri, legum quærendarum cauſa miſſi, eas peterent a Lycurgo; Livius etiam *lib.* III. *c.* 31. tradit, eos juſſos eſſe deſcribere Solonis, & aliarum Græcarum civitatum inſtituta, quæ ſcilicet in Italia erant, uti Dionyſius addit, *lib.* x. *c.* 58. *&* 62. Denique quamvis mores Spartanorum in XII. Tabb. relatos eſſe daremus, ii tamen, in jus ſcriptum migrantes juri non ſcripto Romano occaſionem dare non potuiſſent. (4.) Neque poſteriori: quoniam comparationem illam ultra propoſitum extendit. Minime enim ignoravit Cajus, vel quisquis hoc Juſtiniano ſuppeditavit, Lycurgum leges ſuas promulgaſſe; ſed, ait, Lacedæmonios ea, quæ pro legibus obſervabant, memoriæ mandaſſe; ut minor fraudibus eſſet locus, nec leges in tabulis, ſed animis civium inſcriberentur. Quem in finem Terpander & Tyrtæus verſibus eas complexi ſunt, ut ad muſicos modulos decantarentur, auctore Clem. Alexandr. *Strom. lib.* I. & Cragio *lib.* III. *de rep. Laced. c.* I. Solon contra cenſuit, jus publicum & ſcriptum eſſe oportere, ut præcepta legum civibus ob oculos verſarentur. Sicut ergo in aliis pleriſque inclitæ illæ civitates, metu collationis, ſtudia in diverſum deſtinarunt, ſic etiam in legiſlatione, Liv. *lib.* XLV. *c.* 23. & Symmachus *lib.* I. *epiſt.* 45. (5.) Revera quoque origo non tantum ejus diſtinctionis, ſed etiam utriuſque juris Romani fluxit ab inſtitutis duorum legiſlatorum: varia enim Romulus ex Rhetris Lycurgi deſumſit, quæ moribus magis recepta ſunt, Dionyſ. *l.* II. *c.* 13 *ſeqq.* quia is non ex lege, aut formula, ſed ut libitum imperitarat, Tacit. *l.* III. *Annal. c.* 26. & mos majorum poſtea ut lex valebat Cic. *lib.* II. *de LL. c.* 10. Quæ vero Romani à lare Solonis petierunt, in XII. Tabulas tranſlata, & publice præſcripta legebantur *l.* 2. §. 3. *&* 4. *de Orig. jur.* Plura dixi in *præfat. ad tom.* III. *Theſ. jur. Rom. pag.* 6 *ſeqq.*

§. XI. Expo-

§. XI. Sed naturalia [o] quidem jura, quæ apud omnes gentes peræque ſervantur, divina quadam providentia conſtituta, ſemper firma atque immutabilia permanent. Ea vero, quæ ipſa ſibi quæque civitas conſtituit, ſæpe mutari ſolent, vel

o. *Theophilus & unus liber MS. Charondæ habent* gentium: *contra MS. Contii, quamvis eodem ſenſu.*

§. XI. Expoſita differentia juris naturæ, gentium & civilis, maxime Romani, nunc illud addit, inter jura naturalia & civilia intereſſe, quod illa, divina providentia conſtituta, immutabilia ſunt, hæc vero ſæpe & varie abrogantur. (1) Sed quia Juſtinianus incertitudinis nota, *quadam* uſus, prius ſic demonſtrabo: quemadmodum Deus homines aptos creavit ad legem recipiendam, eosque providentiæ ſuæ moderamine regit; ita rectam illis indidit rationem, eisque in ſymbolum amoris & obedientiæ normam præſcripſit, quæ fundamentum habet in ipſa natura humana, ejusque felicitatem promovet, adeoque durabit, quamdiu eadem erit & exiſtet natura humana. Cicero lib II. de invent c. 22. naturæ jus idcirco vocat, *quod non opinio genuit; ſed quædam innata vis inſeruit*; amplius illud, & voce pæne divina depingit, apud Lactantium lib. VI c. 8. *Huic legi nec obrogari fas eſt, neque derogari ex hac aliquid licet; neque tota abrogari poteſt. Nec vero per Senatum, aut per populum ſolvi hac lege poſſumus: neque eſt quærendus explanator, aut interpres ejus alius: nec erit alia Lex Romæ, alia Athenis; ſed & omnes gentes & omni tempore una lex & ſempiterna & immutabilis continebit, unuſque erit communis quaſi magiſter & Imperator omnium Deus; ille legis hujus inventor, diſceptator, lator; cui qui non parebit, ipſe ſe fugiet, ac naturam hominis adſpernabitur. &c.* Ait, *tota* abrogari non poteſt; quia quantum ad communes notitias attinet, lex illa in theſi adeo immutabilis, ut ne a Deo quidem immutabili, multo minus a Reip. rectoribus & privatis tolli poſſit *l.* 8 *de R. J.* Sæpe vero imago mutationis fallit minus intentos: dum leges civiles, ob mores civium corruptos, res mutant, de quibus jus naturæ conſtituit, eique in hypotheſi ſubjectum detrahunt, aut demunt aliquid, vel adjiciunt. *l.* 6. *D. de J. & J.* vid. Grot. *l.* 1. *de J. B. & P. c.* 1. § 10. *n.* 5. Selden. *de jur. nat. ſec. diſc. Ebr. lib.* 1. *c.* 8. Pufend. *l.* II. *de J. N. & G. c.* 3. §. 5. & Noodt. *l.* II. *Probabil. c.* XI. (2) Lex autem civilis prior aliquando per poſteriorem tollitur, *l. ult. D. de conſt. Princ.* quod etiam in LL. XII. tabb. cautum eſt, Liv. *l.* VII. *c.* 17 aliquando legem tollit conſuetudo; ſicut Draconis leges, tacito illiterato que conſenſu, Athenis obliteratas eſſe, docet Gellius *lib.* XI. *c.* 18. Sæpe etiam ſtatus

vel tacito conſenſu populi, vel alia poſtea lege lata.

ſtatus reip. mutatus leges inutiles facit. *Sic quas tempora aliqua deſiderabant leges, mortales (ita ut dicam) & temporibus ipſis mutabiles eſſe video. Quæ in pace latæ ſunt, plerumque bellum abrogat: quæ in bello, pax: ita ut in navis adminiſtratione, alia in ſecundam, alia in adverſam tempeſtatem uſui ſunt.* ait Livius l. XXXIV. c. 6.

CAPUT III.

De Jure Perſonarum.

Omne [a] autem jus, quo utimur, vel ad perſonas pertinet,

a. *Contii & Charondæ libri veteres hoc princ. in fine cap. præced. collocant.* Cujacius *Theophilum ſecutus eſt, &* l. 1. D. de ſtat. hom. *cui locus non diſſimilis eſt Donati Adelph. Act* II. *ſc.* 4 Omne quod geritur, aut in rebus eſt, aut in perſonis; aut in attributis eorum.

Pr. Unum proprie Juris civilis eſt objectum; nempe actiones hominum morales, quæ ad jus in perſonas, vel in res acquirendum, conſervandum, aut minuendum tendunt: aut enim hoc agitur, quemadmodum quid cujusque fiat, aut quemadmodum quis rem, vel jus ſuum conſervet, aut quomodo alienet, aut amittat, *l. ult. D. de LL.* Omnium autem effectus in actione conſiſtit; cujus appellatio latiſſime patet, adeo ut interdicta & criminalia judicia complectatur. (2.) Methodus hic propoſita, ex Caji Inſtitutionibus deſumta eſt *l.* 1. 2 & 3. *D. ſtatu. hom.* neque tamen illa ubivis eadem & eſt, quæ in Pandectis & Codice, neque ſatis concinna, ſi Matthæum *diſp. jur. fund.* 2. *n.* 88. Weſenbec. ad § 1. *Inſt. de teſtam.* Vultejum in *idea jur. log. p.* 3. Thomaſium & Titium audimus. III. Leibnitius *de meth. jur. p.* 44. ait: *Inſtitutionum methodus, per perſonas, actiones & res ſuperflua eſt: actiones enim tam ex jure perſonarum, quam rerum fluunt: & perſonæ, v. c. ſervus habentur pro rebus; datur ſervi & equi vindicatio.* Sed neſcio quid utilitatis ex ejusmodi cenſuris redundet, cum Cajo & Juſtiniano non fuerit propoſitum, elementa practicæ hujus diſciplinæ ſecundum artificia Dialecticorum formare, ſed levem quandam & ſimplicem viam munire cupidæ legum juventuti: id quod feliciter ſatis eis eveniſſe, vel ſola Synopſis Merillii catenata evincit. Neque

net, vel ad res, vel ad actiones. Et prius de perſonis videamus. Nam parum eſt jus noſſe, ſi perſonæ, quarum cauſa conſtitutum eſt, ignorentur. Summa itaque diviſio de jure perſonarum hæc eſt: quod omnes homines, aut liberi ſunt, aut ſervi.

Ex Ulp. l. 1. ff. de ſtatu hom. & Cajo l. 3. eod.

§. I. Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) eſt naturalis facultas ejus, quod cuique facere

Ex Florent. l. 4. ff. de ſtatu hom.

que vero Donelli, aut Connani nova methodus unquam meruit plauſus Eruditorum; vereque Cujacius *l.* XI. *Obſ. c.* 38. judicavit: *Conditas Inſtitutiones ordine & arte tanta, quantam vix ullus hodie nobis conficere poteſt, aut poterit unquam.* Sed ad rem. (1) Perſona Latinis eſt larva hiſtrionum, vel habitus fictus. Publius Syrus: *Heredis fletus ſub perſona riſus eſt.* Juriſconſultis vero notat hominem, conſideratum in ſuo ſtatu; quem Deus, velut ſummus Choragus, in vitæ hujus fabula aſſignat cuivis. Arrian. *ad Epictet. c.* 23. (2) Vox *ſtatus*, quæ in rubrica *D. lib.* 1. *tit.* 5. reperitur, a Phyſicis eſt petita: nam ſicut illi ſubſtantias in ſtatu ſuo operari, ajunt; ſic homines in ſpatio quodam morali conſiderati, variis juribus gaudent, & ad diverſa viciſſim officia obligantur. v. Pufend *l.* II. *de J. N. & G. c.* 2. §. 1. (3) Status ille hominum eſt vel *naturalis*, in quo per ipſam nativitatem conſtituti concipimur; vel *adventitius*, quem quisque per leges, vel ſponte ſua ſuſcepit: atque hic eſt triplex, *libertatis*, *civitatis* & *familiæ*. (4) Ex ſtatu libertatis Cajus, *διχολογίας* amator, homines diviſit in liberos & ſervos: Ulpianus vero, cui trimembris diſtributio eſt familiaris, libertos addidit in *l.* 4. *D. de J. & J.* (5) Summa dicitur hæc diviſio, quia omnes homines ad alterutrum genus poſſunt revocari; & ſtatu liberum medio tempore, ſervum eſſe, nemo ignorat *l.* 9. *D. de ſtatu lib.* (6) Non dicitur *perſonas* eſſe liberas, vel ſervas, ſed *homines*: nam ſervi, jure naturæ, liberis hominibus ſunt pares *l.* 64. *D. de cond. ind. l.* 32. *D. de R. J.* Jure civili autem & Prætorio omnino neglecti, nec perſonam, nec caput, nec ſtatum habebant; ſed ex claſſe perſonarum in numerum rerum conjecti, jumentis paſſim æquiparantur *l.* 2. §. 2. *D. ad l. Aquil. l.* 32. §. 2. *D. de leg.* 2. *l.* 55. §. 1. *D. ad Sct. Treb. l.* 7 *D. ad l. Corn. de falſ.* Ulpian. *tit.* XIX. § 1. Florus eos *quaſi ſecundum genus hominum* vocat *l* III. *c.* 20. & mulier apud Juvenal. *Sat.* VI. ℣. 223. quærit: *ita ſervus homo eſt?*

§. I. Florentinus in *l.* 4. *D. de ſtat. hom.* hanc definitionem à Stoicis eſt mutuatus, quemadmodum Grotius in *flor. ſparſ.* & ad *Geneſ.* III. ℣. 16. oſtendit. Nonnulli vero ea non videtur eſſe accurata; quoniam deſcribit

cere libet, niſi ſi quid vi aut jure prohibetur.

§. II. Servitus autem eſt conſtitutio juris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam ſubjicitur.

§. III. Servi autem ex eo appellati ſunt, quod Imperatores captivos vendere, ac per hoc ſervare, nec occidere ſolent; qui etiam mancipia dicti ſunt, eo quod ab hoſtibus manu capiuntur.

§. IV. Servi autem aut naſcuntur, aut fiunt. Naſcuntur

bit libertatem naturalem, quæ etiam ſervis competit; neque vis libertatem voluntatis extinguit, & legum ſervi ſumus, ut liberi eſſe queamus. *l.* 13. *D qui, teſt fac.* Poſſes itaque cum Cicerone in *Paradox. c.* 5 definire, poteſtatem vivendi, ut velis. vid. Seldenum *lib.* 1. *de jur. nat. c.* 4. & Menag. *ad Diog. Laert l.* VII. *n.* 121.

§. II. Hæc definitio ad mancipia bello capta, tanquam communiores ſervos legales ſicut Chryſippi, apud Senec *l.* III. *de benef. c.* 22 ad pactitios voluntarios & ſimul antiquiſſimos pertinet. Rectius dicitur neceſſitas faciendi, quod dominus velit, in ſuam utilitatem (2) *Contra naturam* introducta eſt jure gentium, *l.* 5. *D. de J. & J.* quod contrarium eſt ſtatui naturali originario, in quo quilibet liber naſcitur. Unde Tryphonin. in *l.* 64. *de cond. indeb. Libertas naturali jure continetur. Dominatio ex jure gentium introducta eſt.* Seneca lib. VII. contr. 6. *Neminem natura eſſe liberum, neminem ſervum: impoſuiſſe fortunam nomina hæc ſingulis.* (3) Nec tamen ſervitus injuſta eſt, neque natura vetat, homines liberos pactione, delicto aut captivitate ſervos fieri. vid. Grotium *lib* III. *cap.* 7. §. 1.

§. III. Ad hanc etymologiam in *dict. leg.* 4. & *l.* 239. §. 1. *de V. S.* propoſitam, Virgilius alludit *lib.* X. *Æneid.* ℣. 525. *Te precor, hanc animam ſerves*, & Cicero pro *Flacco cap.* 28. eamque Petrus Avellanus *locor. reſtit. cap.* 23. hac ratione tuetur, quod lege Græcorum, unde jus Romanum manavit, vetitum erat, ne captivi occiderentur, ſed ſervarentur Auguſtin. *de C. D. lib.* XIX. *cap.* 15. *Origo vocabuli ſervorum, in Latina lingua, inde creditur ducta, quod hi, qui jure belli poſſent occidi à victoribus, cum ſervabantur, ſervi fiebant, a ſervando appellati.* Verum ridiculam hanc etymologiam appellat Salmaſius *de uſur p.* 256. & Stoica alluſio potius eſt; quum ab ἔρος, vel εἴρυκος, ſervus dicatur. vid. Menag. *cap.* 39. *Amœnit* in *Servus.*

§. IV. Quemadmodum ſata cedunt ſolo, & omnis fructus jure ſoli percipitur; ſic uterus ancillæ jure civili ſervitio ſubjectus erat, Tacit. *libr.* 1. *Annal. cap.* 59. & Verna in lucem editus matris ſuæ domino adeo

tur ex ancillis noſtris. Fiunt aut jure gentium, id eſt, ex captivitate: aut jure civili, quum liber homo major viginti annis ad pretium participandum ſeſe venundari paſſus eſt.

§. V. In ſervorum conditione nulla eſt differentia. In liberis multæ differentiæ ſunt: aut enim ſunt ingenui, aut libertini.

adeo pro alimentis, ceteriſque neceſſitatibus obligabatur, ut ſervitutem effugere non poſſet. Grotius *l.* II. *c.* 5. §. 29. & *l.* III. *c.* 14. §. 8. (2) Quod homo liber, patiens ſeſe venundari, Romæ ſervus fiebat, Leo Imperator immerito ſugillavit *Nov.* 59. nam etſi liber homo privatis pactionibus ſervus aut libertus alicujus fieri non poſſet l. 37. *D.* V. 10. *C. de lib. c. uſa.* hic tamen demens in eo puniri debebat, in quo deliquerat, & indignus erat libertate, qui ipſe, pretio accepto, illam ſpernebat. Cicer. *pro Cæcin. cap.* 34. (3) Si apud libidinoſam mulierem plus valebat cupiditas, quam libertas, eaque ſe ſervo junxiſſet, ex Sᶜto Claudiano, ancilla fiebat, *non bello, non pretio, ſed connubio*, uti in l. *pen. C. Th. ad Sct. Claud.* recte legit Rad. Fornerius *lib.* III. *ſelect. cap.* 12. (4) Libertus ingratus, à domino in priſtinam ſervitutem revocari potuit. vid. ad § 1. *de cap. demin.*

§. V. Nihil intereſt, an aliquis natus ſit ſervus, an factus: omnium enim par eſt conditio, omnes pro nullis & mortuis habentur; hoc Juriſconſulto ſufficit. In miniſteriis vero domeſticis magna eſt differentia: aliorum enim ſervorum opera magis neceſſaria, aliorum magis honeſta, quam œconomus & paterfamilias injungit. vid. inf. §. 7. *de injur.* & *l.* 15. §. 44. *D. eod.* Sic diſpenſator e prioribus ſervis vocatur Tacito. *libr.* 1. *Hiſt. cap.* 49. Cicero atrienſes & topiarios lautiores agnoſcit in *parad. cap.* 2. alii alios apud Pignorium *de ſervis*, & Popmam. *de operis ſervor.* Claudian. *in Eutrop. lib.* I. ℣. 29.

-- diſcrimina quædam
Sunt famulis, ſplendorque ſuus.

CAPUT IV.

De Ingenuis.

Sicut *ingenuos fontes* Lucretius; *ingenuum tophum* Juvenalis; *ingenuos crines* Statius dixit, qui natura ſunt tales; ſic homo ingenuus eſt, qui natus eſt liber, non factus; qui libertatem cum ſole quaſi aſpexit. *l.* 14. *C. de fideicom. lib.* (2) Sufficit matrem fuiſſe liberam, tempore conce-

 cepti-

Hic totus tit. ex Marc. l. 5. de ſtatu hom.

Ingenuus eſt is, qui ſtatim, ut natus eſt, liber eſt: ſive ex duobus ingenuis matrimonio editus eſt, ſive ex libertinis duobus, ſive ex altero ingenuo. Sed etſi quis ex matre naſcitur libera, patre ſervo, ingenuus nihilominus naſcitur: quemadmodum qui ex matre libera, & incerto patre natus eſt, quoniam vulgo conceptus eſt. Sufficit autem liberam fuiſſe matrem eo tempore, quo naſcitur, licet ancilla conceperit. Et e contrario ſi libera conceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit eum, qui naſcitur, liberum naſci: quia non debet calamitas matris ei nocere, qui in ventre eſt. Ex his illud quæſitum eſt, ſi ancilla prægnans manumiſſa ſit, deinde ancilla poſtea facta pepererit, liberum an ſervum pariat? Et Marcianus probat, liberum naſci. Sufficit enim ei, qui in ventre eſt, liberam matrem vel medio tempore habuiſſe: [a] quod verum eſt.

§. I. Quum autem ingenuus aliquis natus ſit, non officit illi

a. *Verba* ut liber naſcatur, *quæ vulgo hic leguntur, ſunt interpretis cujusdam, nec apud Theophilum, aut in libris Charondæ ea reperias.*

ceptionis, geſtationis vel partus; pater non attendebatur; idque partim favore libertatis, ſive illius, qui in utero; partim quia ſerviles concubitus, neque lege, neque certa cuſtodia erant conſtricti, nec ulla ſufficiens præſumtio patrem indicabat. *l.* 5. §. 2 *l.* 24. *D. de ſtat. hom. l.* 9. *D. de decur.* (3) Cicero *l.* III. de Nat. Deor. c. 18. ſua ætate id, velut jus certum laudat: *ut in jure civili, qui eſt matre libera, liber eſt, ita jure naturæ, qui Dea matre eſt, Deus ſit neceſſe eſt.* Idem firmat Dionyſ. Halic. l. XI. c. 29. *Lex æquum eſſe cenſet, ut non ſupponentium, ſed matrum ſint liberi, ingenuarum ingenui, ſervarum ſervi.* (4) Non magnum vero hic titulus habet uſum, poſtquam ex *Nov* 78. omnes liberi homines ingenui habentur: illuſtrari autem ex eo poteſt jus Hebræorum apud Selden. *l* V. *d. j. n. c.* 13.

§. I. Aliud eſt ſervire, aliud ſervum eſſe, Quintil. *libr.* V. *Inſt. Orat. cap.* 10. alius eſt, qui in ſervitute commoratur, alius, qui jure ſervus eſt: ille, quum manumittitur, fit ingenuus, hic libertinus; ille citra voluntatem domini, hic non niſi ejus voluntate libertatem recipiebat; quemadmodum patet in filiis noxæ datis, & debitorum addictorum exemplo Quintil.

illi in ſervitute fuiſſe, & poſtea manumiſſum eſſe. Sæpiſſime enim conſtitutum eſt, natalibus non officere manumiſſionem.

Quintil. *lib.* VII. *c.* 3. oſtendit. Similiter aliud eſt liberum eſſe, aliud in libertate *l.* 10. *D. de lib. cauſ.* aliud Prætorem eſſe, aliud Prætura fungi *l.* 3. *D. de offic. Præt.*

CAPUT V.

De Libertinis.

Libertini ſunt, qui ex juſta ſervitute manumiſſi ſunt. Manumiſſio autem, eſt datio libertatis.[a] Nam quamdiu quis in ſervitute eſt, manui & poteſtati ſuppoſitus eſt: manumiſſus liberatur poteſtate. Quæ res à jure gentium originem ſumpſit: utpote quum jure natu-

Ex Cajo l. 6. de ſtatu hom.

Ex Marc. l. 5. eod.

a. *Ita in uno Charondæ, ex* l. 4. D. de J. & J. *Perperam in aliis* manudatio libertatis. *Hotmanus & Vinn. reponunt* manumiſſio, *citra neceſſitatem.*

Pr. Miſerrima ſervorum erat conditio, qui neque nomen, neqne tribum, neque dominium habebant; ſed emortua velut cognatione generis humani, rebus mancipi annumerabantur. Ex hoc vero ſtatu luctuoſo per beneficium manumiſſionis eripiuntur. (2) Manumiſſio eſt juris gentium, & ſemper Romæ fuit uſitata: verum Servius Tullius ſextus Rex Romanus, ut ſuæ conditionis homines novo beneficio afficeret, primus cum manumiſſis jus civitatis Quiritium communicavit, Dion. Halicarn. *l.* IV. *c.* 28. quum antea nulli fierent cives Romani, ſed manerent inter homines infimæ ſortis & opificibus eſſent deteriores, pariter ac Athenis manumiſſi libertatem, non autem civitatem accipiebant, Dio Chryſoſt. *Orat.* XV. p. 235. Meurs. *lib.* II. *Them. Att. c.* 6. & Spanh. *Ex.* II. *Orb. Rom. c.* 3. (3) Inde vero uſque ad Appium, manumiſſi dicti fuerunt liberti, eorum filii Libertini, Sueton. in *Claud. cap.* 24. Verum poſtea libertus fuit relativum patroni, ut libertus Cæſaris, Ciceronis; libertinus

naturali omnes liberi naſcerentur: nec eſſet nota manumiſſio, quum ſervitus eſſet incognita. Sed poſtea quam jure gentium ſervitus [b] invaſit, ſequutum eſt beneficium manumiſſionis. Et quum uno naturali nomine homines appellarentur, jure gentium tria genera eſſe cœperunt: liberi, & his contrarium ſervi, & tertium genus libertini, qui deſierant eſſe ſervi. *Ex Ulp. l. 4. de juſt. & jur.*

§. I. Multis autem modis manumiſſio procedit: aut enim ex ſacris Conſtitutionibus in ſacroſanctis Eccleſiis, aut vindicta

b. *Alii hic legunt* Ingenuitatem *invaſit: ſed Ulp.* d. l. 4. *Theoph. Contius, Hotman, Charondas non agnoſcunt.*

tinus autem, hominis ingenui; ut libertinus homo, libertina mulier, qua de re Valla libr. IV. *Elegant. cap.* 1. & Caſtalio *var. lect. cap* 13.

§. I. Omiſit hic Juſtinianus modum antiquatum, qui fiebat cenſu, cujus Cicero libr. I. *de orat. cap.* 40. & in *Top. c.* 2. meminit, ſed in ejus locum ſubſtituit manumiſſionem in Eccleſiis, à Conſtantino M. introductam *l.* 1. 2. *C. de his qui in Eccl.* Vir Cl. Jac. Gothofredus ad *l. un. C. Th. de manum. in eccl.* è templis & comitiis gentilium hunc manumittendi modum derivat; ſed neque ex loco Suidæ in Κράτης, neque ex ritu manumittendi, in Feroniæ templo, ſatis id probari, allatis ſimul aliis, ex Paulo, Ignatio & Sozomeno conjecturis oſtendi, in Præfat. *ad t.* 2. *Theſ jur. civ pag.* 4. *& ſeqq.* Fefellit virum eruditum recentior uſus vocis *Eccleſiæ*, pro baſilica; quum Conſtantino *Eccleſia Catholica* ſit concio piorum; ſicut vox illa ἀπὸ τῦ ἐκκαλῶν cœtum congregatum Græcis notat, & ejus temporis Latinis, Plin. *l.* x. *epiſt.* 84. Cyprian. *Ep.* 66. *Illi ſunt Eccleſia, plebs ſacerdoti adunata, & paſtori ſuo grex adhærens.* Quando autem Anianus Gotthus apud Cajum *l.* 1. *Inſt tit.* 1: §. 1. & paullo poſt in Oriente Juſtinianus *h.* § pro manumiſſione, quæ cenſu fiebat, hanc ſubſtituerunt, ex uſu ſui temporis templum & ædem ſacram intellexiſſe videntur. *Sive in Eccleſia, ſive in æde ſacra*, eſt in *l.* 2. *C. comm. de manum.* niſi poſterius gloſſema eſſe putes. Plura dabit Forner *lib.* 1. *ſelect. c.* 4. 5. Cont. *l.* 11. *ſubſ. lect. c.* 9. & Bignon. *ad form. Marc. app. n.* 56. (2) Confudit tres modos, quibus Romana libertas contingebat, cum illis quibus libertas Latina ex lege Norbana dabatur; quorum multos, ut ipſe ait, hic omiſſos aliunde ex Cajo *l.* 1. *t.* 1. §. 2. *l.* 1. *C. de Latin. lib.* & Cujac. *Parat. C. eod.* ſupplere licebit, v. c. ſi dominus ſtolam dederit ancillæ, Quintil.

dicta, aut inter amicos, aut per epiſtolam, aut per teſtamentum, aut per aliam quamlibet ultimam voluntatem. Sed & aliis multis modis libertas ſervo competere peteſt, qui tam ex veteribus, quam ex noſtris Conſtitutionibus introducti ſunt.

§. II. Servi autem à dominis ſemper manumitti ſolent; adeo ut vel in tranſitu manumittantur, veluti quum Prætor, aut Præſes, aut Proconſul in balneum, vel in theatrum eant.

§. III. Libertinorum autem ſtatus tripertitus antea fuerat. Nam qui manumittebantur, modo majorem & juſtam libertatem conſequebantur, & fiebant cives Romani: modo minorem

til. *decl.* 342. vel puero bullam aut prætextam impoſuerit. Sueton. de *clar Rhet. cap.* 1. Si ſervus menſæ domini ei fini conviva adhibitus; uti Forner. *lib.* III. *ſelect. cap.* 13. ex Theophilo & Tertulliano *de reſurr. cap.* 57. monſtravit: meminit vero ejuſdem quoque Cajus, Papianus, Gloſſæ Labbei, item auctor Epiſtolæ ad Paulum Samoſatenſem & S. Herma Paſtor *lib.* III. *cap.* 2. *tom.* I. *Patrum Cotelerii pag.* 104. (3) Manumiſſionem per vindictam, id eſt feſtucam, alapam & vertiginem illuſtrabit Perſius *Sat* V. ℣. 76. Appian. *lib.* IV. *bell. civil.* Claudian. *de* IV. *conſ. Hon.* ℣. 611. & Liban. *t* II. *p.* 250. Adde Cujac. *libr.* V. *obſerv.* 13. *libr.* XIV. *obſerv. c.* 27. & Wilhelm à Loon *de manum.*

§. II. Manumiſſio per vindictam olim, ceu actus legitimus, non poterat peragi, niſi ſolennibus verbis *l.* 8 *D. de manum. vind.* dum enim lictor feſtucam imponebat *l.* 2. *de offic. Proconſ. l.* 14. *D. de manum.* dominus caput ſervi tenens, dicebat: *Hunc hominem liberum eſſe volo*, Feſtus in *manumitti*: ſed poſtea iis ambagibus non fuit opus, *l.* 8. & *l.* 23. *de man. vind.* nam ſicut noviſſimis conventuum diebus manumiſſiones in provinciis fiebant, auctore Theophilo & Sueton. in *Galb. c.* 10. ita ſervi in tranſitu plerumque ſolebant manumitti, veluti cum Prætor, Præſes aut Proconſul in balneum vel ad ludos ibat, *l.* 7. *D. de manum. vind.* quia ipſi magnates, licet domi balnea haberent, publica tamen non minus frequentabant; ut vel Hadriani exemplo conſtat, apud Spartian. *ej. vita cap.* 17. & firmat decretum apud Gellium *lib.* x. *Noct. Attic. cap.* 3. Sub Chriſtianis deinceps poſt Conſtantinum M. minus opus erat ſolennibus, quia baptizati in Eccleſia rite manumiſſi videbantur, Merillius *libr.* 3. *Obſ. cap.* 3.

§. III. Antea à Servii Tulli ætate

norem, & Latini, ex lege Junia Norbana fiebant: modo inferiorem, & fiebant ex lege Ælia Sentia dedititiorum numero.[c] Sed dedititiorum quidem peſſima conditio jam ex multis temporibus in deſuetudinem abiit; Latinorum vero nomen non frequentatur, ideoque noſtra pietas omnia augere, & in meliorem ſtatum reducere deſiderans, duabus Conſtitutionibus hoc emendavit, & in priſtinum ſtatum perduxit: quia & a primis urbis Romæ cunabulis una atque ſimplex libertas competebat, id eſt ea, quam habebat manumiſſor: niſi quod ſcilicet libertinus ſit,[d] qui manumittitur, licet manumiſſor ingenuus ſit, & dedititios quidem per Conſtitutionem noſtram expulimus, quam promulgavimus inter noſtras deciſiones; per quas, ſuggerente nobis Tribuniano, viro excelſo, Quæſtore,[e] antiqui juris altercationes placavimus: Latinos autem Junianos, & omnem, quæ circa eos fuerat, obſervantiam, alia Conſtitutione per ejusdem Quæſtoris ſuggeſtionem correximus, quæ inter Imperiales radiat ſanctiones. Et omnes libertos nullo, nec ætatis manu-

c. *Ita Cujac legendum exiſtimat ex Ulp.* tit. 1. §. 5. *favent quoque MS. Charondæ. Contius habet* dedititii (d. *Hotman.* fit, *ex libro Argentinenſi.*
e. *Alii addunt* noſtro: *verum abeſt ab omnibus Charondæ, Theophilo, &* §. f. de fideic. hered. *Alibi* ſacri noſtri palatii *Quæſtor vocatur l.* 1. *C. de vet. jur. enucl.*

Æ omnes manumiſſi fiebant liberi ſimul & cives; ſed quoniam ſub Auguſto colluvies quædam ſervilis ſanguinis jus civitatis invadebat, ut graviter æqualis ejus Dion. Halicarn. *l.* IV. *c.* 28. queritur: igitur is curioſe cavit, ne vinctus unquam, tortusve civitatem adipiſceretur, Suet. *in Aug. cap.* 40. Ejus auſpiciis quoque lata lex Ælia Sentia, & mox ſub Tiberio A. V. C. 772. lex Junia Norbana eodem tendebat. vid. Caj. *libr.* 1. *Inſt. tit.* 1. §. 2. Ulpian. *tit.* 1. §. 10. *l.* 7. *C. de dedit. lib.* & Baſil. *lib.* 48. *tit.* 14. §. 1. Hinc triplex ille libertinorum ſtatus (1) *Civium Romanorum*, qui juſtam libertatem & plenam accipiebant. (2) *Latinorum* qui, ſicut Latii incolæ olim, vivebant ut liberi, moriebantur ut ſervi. (3) *Dedititiorum*, qui ad exemplum eorum, qui hoſtibus populi Romani

manumiſſi, nec domini [f] manumiſſoris, nec in manumiſſionis modo diſcrimine habito, ſicuti antea obſervabatur, civitate Romana donavimus; multis modis additis, per quos poſſit libertas ſervis cum civitate Romana, quæ ſola eſt in præſenti, præſtari.

f. *Ant. Auguſtinus, Connanus & Grotius in* fl. ſp. domini *poſitum putant, pro* dominii: *quorum ſententiam juvat Theophilus,* δεσποτείαν *vertens. Cujacius ait, ſenſum eſſe, non quæri, utrum manumiſſor Quiritarius, an Bonitarius ſit dominus. Sed verius videtur, non amplius haberi rationem ætatis in* ſervo: nec in domino *manumittente, ſicut antea, ex lege Ælia Sentia*, §. 4. & 7. tit. ſeqq. *ea namque ſublata eſt per* l. 2. C. comm. de ſucceſſ. *cujus pars videtur* l. un. C. de nudo jur. Quir.

ni ſe dedidiſſent, aut a patre patrato dediti eſſent, umbra tantum quadam libertatis fruebantur. Verum ſicut Caracalla ingenuos omnes, in orbe Romano, cives Romanos fecerat, ita Juſtinianus idem beneficium porrexit ad libertinos, *l. un C. de dedit. lib. toll. l.* 1. *C. de Lat. lib.* & tandem horum conditionem ſuſtulit. *Nov.* 78. v. Cujac. *lib.* IV. *Obſ. c.* 5. Elenum *lib.* II. *diatr. c.* 6. & Cl. Schulting. ad *Ulp. tit.* I. §. 5. *n.* 22.

CAPUT VI.

Qui & quibus ex cauſis manumittere non poſſunt. [a]

Non tamen cuicumque volenti manumittere licet. Nam is,

a. *Ita Theophilus, plerique libri Charondæ, omnes MS. Contii, & veteres impreſſi. Alii:* Ex quibus cauſis manumitti poteſt.

Pr. Lex Ælia Sentia, eodem A. U. C 756. quo Auguſtus Tiberium adoptavit, a duobus Conſulibus Sext. Ælio Cato, & C. Sentio Saturnino lata fuit. Vellej. Paterc. *l.* II. *c.* 103. & infeliciter hallucinatus eſt Alciatus, *ad l.* 70. *de V. S.* ſcribens: *Ælius Sentius legem tulit, quæ ab ejus nomine Ælia Sentia appellata eſt.* (2) Auguſtinus *de nom. propr. Pand. p.* 300. ſex hujus legis capita diſtinguit; ſed vix poſſe diſcerni, quid ex ipſa

is, qui in fraudem creditorum manumittit, nihil agit: quia lex Ælia Sentia impedit libertatem.

§. I. Licet autem domino, qui ſolvendo non eſt, in teſtamento ſervum ſuum cum libertate heredem inſtituere, ut liber fiat, hereſque ei ſolus & neceſſarius, ſi modo ei nemo alius ex eo teſtamento heres exſtiterit: aut quia nemo heres ſcriptus ſit, aut quia is, qui ſcriptus eſt, qualibet ex cauſa heres non exſtiterit. Idque eadem lege Ælia Sentia proviſum eſt, & recte. Valde enim proſpiciendum erat, ut egentes homines, quibus alius heres exſtiturus non eſſet, vel ſervum ſuum neceſſarium heredem haberent, qui ſatisfacturus eſſet creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores res hereditarias ſervi nomine vendant, ne injuria defunctus afficiatur.

§. II. Idemque juris eſt, etſi ſine libertate ſervus heres inſtitutus eſt. Quod noſtra Conſtitutio non ſolum in domino, qui ſolvendo non eſt, ſed generaliter conſtituit, nova humanitatis ratione, ut ex ipſa ſcriptura inſtitutionis, etiam libertas ei competere videatur: quum non eſt veriſimile,

ipſa lege fluxerit, & quid ex Senatusconſultis ei fuerit additum, monet Cujac. *libr.* XV. *Obſerv. c.* 13 (3) Errant ſane, qui Ciceronem in *Topic. c.* 2. hujus legis meminiſſe, cum Mynſingero ad *h.* §. volunt: nam in melioribus codicibus *Ælia Sentia* abeſt, & *lex* tantum legitur pro XII. Tabulis: nec potuit Cicero legis hujus facere mentionem, qui anno DCCX librum illum ſcripſit, quemadmodum accurate Noriſius ad *Cenotaph. Piſ. diſſ.* III. *c.* 9.

§. II. Non pugnat, quod infra *pr. de her. inſt.* dicitur, per innovationem hoc non eſſe inductum; veteres enim JCti diſſenſerant, & quidam exprimi volebant, cum libertate ſervum inſtitui, alias vero *omnino non conſtare inſtitutionem*, Ulpian. *tit.* 22. §. 12. Plin. *lib.* X. *epiſt.* 4. *Contuli cum Prudentibus. Convenit inter omnes libertatem non deberi, quia non ſit data.* Hos vero placavit *l.* 5. *C. de neceſſ. ſerv. her. inſt.* quæ fuit una ex quinquaginta Deciſionibus, quamvis hic Conſtitutio appelletur, ut in §. 1. *de nupt.* §. *f. de donat. Novam* igitur vocat humanitatis rationem, quoniam Atilicini ſententia

le, eum, quem heredem ſibi elegit, ſi prætermiſerit libertatis dationem, ſervum remanere voluiſſe, & neminem ſibi heredem fore.

§. III. In fraudem autem creditorum manumittere videtur, qui vel jam eo tempore, quo manumittit, ſolvendo non eſt: vel datis libertatibus, deſiturus eſt ſolvendo eſſe. Prævaluiſſe tamen videtur, niſi animum quoque fraudandi manumiſſor habuerit, non impediri libertatem, quamvis bona ejus creditoribus non ſufficiant. Sæpe enim de facultatibus ſuis amplius, quam in his eſt, ſperant homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, quum utroque modo fraudantur creditores; id eſt, & conſilio manumittentis, & ipſa re, eo quod ejus bona non ſunt ſuffectura creditoribus.

Ex Cajo l. 10. qui & à quibus.

§. IV. Eâdem lege Ælia Sentia domino minori viginti annis, non aliter manumittere permittitur, quam ſi vindicta

tentia non inveteraverat; vel idem eſt, quod egregia humanitatis ratione, ſicut in *l.* 1. §. *ult. D. de quæſt.* & *l.* 32 §. 18. *D. de donat. int. vir. l.* 1. *pr. D. de legat. præſt.*

§. III. Cajus ſolum eventum ſpectari voluit, in *l.* 10. *D. qui & a quibus man.* a quo etiam ratio in vocibus *ſæpe enim* deſumta eſt: ſed prævaluit ejus præceptoris Juliani ſententia *l.* 15. *D. de his quæ in fraud.* & Ulpiani in *l.* 1. *D. de ſtatulib.* ut in directis libertatibus animus fraudandi cum eventu concurrat, in fideicommiſſariis vero exitus, ſpectetur. Exemplum habet Tacit. *lib.* XV. *Annal. cap.* 55. referens, à Scævino *pecunias & libertates ſervis, & ante dono datas: ſed ideo tunc largius; quia tenui jam re familiari, & inſtantibus creditoribus, teſtamento diffideret.*

§. IV. Locupletioribus ſecundum ſuperiora, tot manumittere licebat, quot vellent; ſed quia variis ſervulorum captionibus obnoxia erat adoleſcentia, ut Comici ſatis docent; hinc minori viginti annis nonniſi cauſa cognita manumittere licuit, & apud *conſilium*, quod quale fuerit recte Theophilus ad *h.* §. explicavit: nugari vero, qui eum ut nugatorium carpſere, Joh. Fred. Gronov. *l.* III. *Obſ. c* 22. oſtendit. Docet nos Ulpian. *tit.* 1. & Theophil. *ad* §. 4. *tit. præc.* in manumiſſo, qui civitatis Romanæ jura conſequi vellet, deſideratam quoque fuiſſe ætatem legitimam, ſed majorem triginta annorum: unde fre-

cta b, apud conſilium juſta cauſa manumiſſionis probata, fuerint manumiſſi.

§. V. Juſtæ autem manumiſſionis cauſæ hæ ſunt: veluti ſi quis patrem, aut matrem, filium, filiamve, aut fratrem, ſororemve naturales, aut * pædagogum, nutricem, educatorem, aut alumnum, alumnamve, aut collactaneum manumittat: aut ſervum procura-

l. 13. & ſeq. ff de manum. vind.

** Ex Modeſt. l. 21. ff. qui & à quib.*

b. *Bachov. & Vinn. cum Theoph. & Hotman legunt* quam ſi dicta: *peſſime! nam etſi cauſa probaretur, minori directe teſtamento non licebat manumittere* l. 3. D. de manum. *Adhæc Rubr.* C. l. VII. tit. I. *eſt*: De vindicta, & apud conſilium manumiſſione, *quia manumiſſio illa coram conſilio vindictam deſiderabat. Atque ita Contii MS. Hoc ergo eſt, quod antea Dionyſ.* l. IV. Ant. c. 28. *fieri optabat, ut* qua de cauſa & quo modo *manumiſſi libertatem aſſecuti eſſent, examinaretur.*

frequens conditio, *cum triginta annorum fuerit l.* 39. §. 2. *D. fam. erc. l.* 46. *D. de man. teſt.* Num vero hæc ex lege, an ex Scto ei adjecto fluxerint perinde eſt *l.* 1. *D. de Offic. Conſ. l.* 4. *C. qui man. non poſſ.* ubi Rævard. contra auctoritatem librorum veterum & Baſilικῶν *ſine conſilio* legit. De cauſa manumiſſioni adſcribi ſolita, *v.* Donat. *Adelph.* v. *ſc.* 9. ỽ. 3.

§. V. Inter cauſas manumiſſionis referuntur miniſteria, quæ ad affectionem pertinent, & inter ceteros (1) *Pædagogus*, qui nos opera & diligentia ſua facit meliores, uti Aquilius Regulus ait *in l.* 27. *D. de donat.* (2) *Nutrix*, quia altera mater, ſicut *educator* patri jungitur; quia honore parentis cenſetur, uti Colerus *c.* 26. *parerg.* ex *l.* 1. *D. de Obſeq.* & Cicerone pro Plancio *cap.* 33. belle illuſtravit. Porro (3) *Alumni* erant expoſiti & ſuſcepti, vel alti *l.* 1. *C. quæ res pign.* Plin. *l.* x. *ep.* 71. Lipſ. *cent.* 1. *ep.* 8. *ad Belgas* & Fabrett. *c.* v. *p.* 350 (4) Collactaneorum & *Collacteorum* memoria frequens eſt, apud Reines. *cl.* IX *n.* 16. & Fabrettum *p.* 484. (5) Procuratoris nomine, Cujac. *l.* XXI. *Obſ. c.* 16. judicialem hic recte intelligit, nam ut ſervus extrajudicialis procurator fieret, manumiſſione non erat opus; cum & impubes talis eſſe potuerit, *l.* 3. §. *fin. D. de min.* Minores etiam viginti quinque annorum erant idonei reip. Gell. l. x. c. 18. poterant poſtulare, & eſſe procuratores, ſi judex aut adverſarius id permittebat, alias repellebantur; ne judicium per reſtitutionem in integrum eluſorium redderetur, atque ita *l.* 12. *C. de procurat.* rectius, quam Cujacius, Janus à Coſta explicavit *ad Decret. pag.* 244. (6) Exempla frequentia ancillæ, matrimonii cauſa manumiſſæ, & patrono nuptæ, extant in veterum monumentis, uti Guil. Fornerius *lib.* III. *ſelect. cap.* 13. & Fabrettus inprimis, ex

curatoris habendi [c] gratia, aut ancillam matrimonii cauſa: dum tamen intra ſex menſes uxor ducatur, niſi juſta cauſa impediat: & qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem & ſeptem annis manumittatur.

§. VI. Semel autem cauſa probata, ſive vera ſit, ſive falſa, non retractatur.

§. VII. Quum ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Æliam Sentiam conſtitutus erat, eveniebat, ut qui quatuordecim annos ætatis expleverat, licet teſtamentum facere, & in eo ſibi heredem inſtituere, legataque relinquere poſſet, tamen ſi adhuc minor eſſet viginti annis, libertatem ſervo dare non poſſet. Quod non erat ferendum, ſi is, cui totorum bonorum in teſtamento diſpoſitio data erat, uni ſervo dare libertatem non permittebatur. Quare nos ſimiliter ei, quemadmodum alias res, ita & ſervos ſuos in ultima voluntate diſponere, que-

c. *Vocem* habendi *repudiat Vinnius, quia in* l. 21. D. h. t. & l. 13. D. de man. vind. *non reperitur: at cur non licuit Triboniano eam adjicere? ſocius ejus Theophilus eam non omiſit.*

ex octo lapidibus oſtendit, in quibus eſt PATRONUS ET CONJUX. c. IV. Inſcript. *p.* 289. & Philipp. a Turre *de inſcript M. Aquil. c.* IV. *p.* 63.

§. VII. Locus hic eſt ſingularis, quem fruſtra in Codice quæras; cui nec conſtitutio illa inſerta, ſed in hisce Inſtitutionibus tantum promulgata videtur: ſicut Cujacius acute ex vocibus *permittimus* & *concedimus*, quæ in re ſimili, in § 10. *de teſt.* occurrunt, conjecit. Charondas vero ex Græcis *lib.* 45. Βασιλ. Græcam conſtitutionem laudat. (2) Mediam in ætate hic tenet viam Imperator, more JCtorum, qui inde *Erciſcundi* dicti, plenamque pubertatem ſancit ſufficere, ut dominus manumittere poſſit, quamvis ratio hic allata, nec Vinnio, nec Thomaſio ad hunc titulum ſufficiat, quum juris veteris alia fuerit ratio in *l.* 4. *de ſerv. export.* laudata, ne civitas hominibus nequam impleretur. (3) Quod de infinita æſtimatione libertatis. ait, Simo Terentianus illuſtrat, qui *ſummum pretium*, Theophilus ἀδιατίμητον vocat; nec enim libertas ulla pecunia æſtimari aut lui poteſt *l.* 106. *l.* 176. *D. de reg. jur.* neque liberi hominis

ullum

quemadmodum voluerit, permittimus, ut & libertatem eis poſſit præſtare. Sed quum libertas inæſtimabilis eſt, & propter hoc ante viceſimum ætatis annum antiquitas libertatem ſervo dare prohibebat: ideo nos mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem in teſtamento dare ſervo ſuo concedimus, niſi ſeptimum & decimum annum impleverit, & octavum decimum annum tetigerit. Quum enim antiquitas hujusmodi ætati, & pro aliis poſtulare conceſſit, cur non etiam ſui judicii ſtabilitas ita eos adjuvare credatur, ut ad libertates dandas ſervis ſuis poſſint pervenire?

ullum eſt pretium, & commoda ejus tanta ſunt, ut omnem æſtimationem excedant. Apte ad rem Servius Tullius apud Dionys. l. iv. c. 27. *Fore, ut domini, quum beneficium, quod inter homines eſt maximum, in quoslibet conferendo, cautiores eſſent, ne quos temere manumitterent.* (4) Sublatus deinceps hic §. per *Nov.* 119 *cap* 2. ut annus quartus decimus ſufficiat.

CAPUT VII.

De lege Fuſia Caninia ſublata. (a)

(a) *Ita in vulgatis* Fuſia: *Ulpian. & Theoph.* Furia; *Pandectæ* Fuſſia, *inſcr.* l. 37. D. de cond. & dem. l. 215. D. de V. S. *idque probant Cont. Hotm. Giphanius, & Ræverdus, ex antiquiſſimo ſuo exemplari, confirmat*, lib. II. conject. c. 1. *At vero quam frequens ſit commutatio literarum R. & S. Livius docuit* l. III. c. 4. *Nil etiam frequentius eſſe, quam F. in S. & contra mutari* Fuſetii & Fuſeni *exemplis, Sigonius ad Livium, ac Muretus ad* h. l. *monſtrarunt. Probat etiam Muretus. & Marcilius* ſublata, *pro* tollenda: *quia ante Inſtitut. editas lex illa ſublata erat* l. un C. de leg. Fuſ. Canin.

Pr. Faceta eſt Accurſii originatio Caniniæ à cane, ſed temporibus illis digna. Rogata eſt enim a P. Furio Camillo & C. Caninio Gallo Conſſ. A. V. C. DCCLI. (2) Promiſcue Furia atque Fuſia appellatur, quoniam veteres, quando uſus literæ R. nondum frequens, pro Furiis, Fuſii dixerunt, Liv. *libr.* III. *cap.* 4. & *l.* 2. §. 36. *de orig. jur.* (3) Cicero *lib.* I. *in Verr. cap.* 42. duas refert: *cedo mihi leges Atinias, Furias, Fuſias*; aſt recte

Lege Fuſiâ Caniniâ certus modus conſtitutus erat in ſervis teſtamento maunmittendis. Quam quaſi libertates impedientem, & quodammodo invidam, tollendam eſſe cenſuimus: quum ſatis fuerat inhumanum, vivos quidem licentiam habere, totam ſuam familiam libertate donare, niſi alia cauſa impediat libertatem: morientibus autem hujuſmodi licentiam adimere.

recte vidit Hotmanus, alterutram legem eſſe expungendam, & recentior eſt noſtra lex, quam ut Cicero de ea loqui potuerit: lata enim eſt Auguſto imperante, Dio *lib.* 55. (4) Certus manumittendorum numerus hac lege, non inter vivos, ſed in teſtamentis fuit præſcriptus, apud Ulpian. *tit.* 1. & Paul. *l.* IV. *ſent. tit. ult.* tum quoniam moribundi nimis erant liberales, quod mancipiis poſt vitam ſuam non indigerent; & in illo cardine poſiti abire è rebus humanis, quam gratiſſimi volebant Senec. *l.* IV. *de benef. c.* 22. Tacit. *lib* II. *Hiſt. c.* 48. *tum* ob ſuperſtitionem; ſicut equos & aviculas libertate donabant, quæ uſui & voluptati fuerant vivis: *tum* denique propter ſuperbiam morientium, qui tota ſervitia teſtamento manumittebant, ut benignitatis laudem poſt mortem nanciſcerentur, & in funere lecticam eorum magna pileatorum frequentia proſequeretur, *l. un.* §. 5. *C. de Lat. lib. toll.* quam fuſius illuſtrat Dion. Halicarn. loco notatu digno *libr.* IV. *cap.* 28. (5) Voluit præterea lex Caninia nominatim manumitti, & intra certum numerum §. 25. *infra de legat. l.* 24. *D. de manum. teſt.* Si vero manumiſſio in circulo adſcripta, id eſt, non ſi in univerſum omnes, nullo nominatim appellato, libertate ſint donati, ſed ſi non appareat, quis prior, quis poſterior ſit, neminem liberum eſſe ſcribit Cajus *lib.* 1. *Inſt. tit.* 2. §. 2. Aliter Joſeph. Nerius *lib.* 1. *Analect. cap.* 27. Merillius *l.* VII. *Obſ. c.* 40. ſed vid. Cl. Schulting. *ad d. tit.* 2. (6) Juſtinianus libertatis patronus hanc legem ſuſtulit *tit. C de lege Fuſ. Can.* ejuſque rationem illuſtrat Quintilianus Decl. 308. *Grave videri poteſt, ipſum patrimonium, ſi non integram legem habet, & cum omne jus in nobis permittatur viventibus, auferatur morientibus.*

CAPUT

CAPUT VIII.

De iis qui ſui, vel alieni juris ſunt.

Sequitur de jure perſonarum alia diviſio. Nam quædam perſonæ ſui juris ſunt, quædam alieno juri ſubjectæ. Rurſus earum, quæ alieno juri ſubjectæ ſunt, aliæ in poteſtate parentium, aliæ in poteſtate dominorum ſunt. Videamus itaque de iis, quæ alieno juri ſubjectæ ſunt. Nam ſi cognoverimus, quæ iſtæ perſonæ ſunt: ſimul intelligemus, quæ ſui juris ſunt. Ac prius diſpiciamus de iis, quæ in poteſtate dominorum ſunt. *Hæc diviſio ex 1. libro Inſt. Caji. & l. 1. hoc tit.*

§. I. In poteſtate itaque dominorum ſunt ſervi. Quæ quidem poteſtas juris gentium eſt. Nam apud omnes peræque

Pr. Homo ſui juris eſt ſuæ poteſtatis atque proprietatis, quemadmodum apud Livium, *lib.* XXXVIII. *c.* 9. formula *ſui juris* dicitur, & Plautus ancillam manumiſſam *ſuam* vocat in *Perſa act.* IV. *ſc.* 3. ℣. 3 & apud Perſium Sat. V. ℣. 88. libertinus *meus a Prætore receſſi*, id eſt mei juris, (2) Alieni juris erant filiifamilias atque ſervi, quia pater æque ac dominus, in corpora eorum dominium Quiritarium, tanquam in res mancipi habebat, Seneca *lib.* III. *de benef. c.* 20. *Errat, ſi quis exiſtimat, ſervitutem in totum hominem deſcendere: pars melior ejus excepta eſt. Corpora obnoxia ſunt & adſcripta dominis, mens quidem ſui juris.* Uterque ergo corpus filii & ſervi vendere, pignori dare, vindicare, alienare, noxæ dare, caſtigare, & occidere poterat. In omnibus his pari paſſu ambulabat filius & ſervus, ut recte Lactant. *libr.* IV. *inſt. c.* 3. dixerit: *Dominum eſſe eundem, qui ſit pater, juris Civilis ratio demonſtrat.*

§. 1. Paullo generalius loquitur, cum Cajo in *l.* 1. §. 1. *D. de his qui ſui* nam apud plures gentes domini jus vitæ & necis in ſervos non habuerunt, vid Bodin. *libr.* 1. *de Repub. c.* 5. Romani autem domino, tanquam magiſtratui domeſtico, id dederunt; quia illius intererat, ſervum & corrigi & ſervari, ne patrimonium ſuum imminueret, quod magnam partem in mancipiis conſtabat: ſi quis vero adeo ſtolidus, & *Labeone inſanior inter ſanos* eſſet, ut ſervum ob levem noxam in cruce ſuffigeret, impune illud ferebat, v. Horat. *l.* 1. *ſat.* 3. ℣. 80. Enimvero placuit, tam duram conditio-

ræque gentes animadvertere poſſumus, dominis in ſervos vitæ neciſque poteſtatem fuiſſe; & quodcumque per ſervum adquiritur, id domino adquiritur.

§. II. Sed hoc tempore nullis hominibus, qui ſub imperio noſtro ſunt, licet ſine cauſa legibus cognita, in ſervos ſuos ſupra modum ſævire. Nam ex conſtitutione Divi Pii Antonini, qui ſine cauſa ſervum ſuum occiderit, non minus puniri jubetur, quam qui alienum ſervum occiderit. Sed & major aſperitas dominorum, ejuſdem Principis conſtitutione coërcetur. Nam conſultus a quibuſdam Præſidibus pro-

ditionem imponere bello captis, non modo quod mortem victori intentaſſent, ſed etiam quia hoſtilem ac fugitivum animum ſemper ſpirare videbantur. *Totidem eſſe hoſtes, quot ſervos*, tritum erat proverbium, de quo Seneca *epiſt.* 47. & Feſtus in *Quot ſervi*. Numerus denique ſervorum, poſt Carthaginem captam & Corinthum, erat tantus, ut ſine ſeveriore diſciplina, aut metu mali præſentis, in officio contineri non potuerint illa, ut Horatius vocat, *examina*: Seneca *greges*, Plinius *legiones*, Ammianus *agmina* appellarunt. Sane Pedanium quadringentos aluiſſe, Tacitus *lib.* XIV. *Ann* *c.* 43. Cæcilium quatuor millia centum ſedecim reliquiſſe Plin. *lib.* XXXIII. *c.* 10 refert: ſed nihil uterque præ Athenæo lib. VI. Deipn. c. 20 *Romanos quam plurimos ſervos poſſediſſe, ex illiſque permultos habuiſſe mancipiorum & decem millia, & viginti, atque etiam plura, non quæſtus gratia, verum ut anteambulonum & aſſeclarum magnus eſſet numerus.*

§. II. Paterfamilias Romæ, tanquam familiæ ſuæ princeps, ſpeciem quandam jurisdictionis domeſticæ, in uxorem & liberos, ſed ἄκραν ἐξουσίαν, ut Theophilus hic ait, in ſervos habebat: vi cujus eos impune durius habere, & exquiſitis ſuppliciis punire licuit, adeo ut pro excuſatione ſuffecerit dixiſſe, res mea eſt: aut tritum illud: *In ſervos omnia licere*: vel *Quid non juſtum domino in ſervum?* Quotquot autem erant domini ſapientes & manſueti, propter inſitam genti Romanæ humanitatem, iſthac poteſtate non abutebantur; ſed molliter tractabant ſuos, ex eodem ſemine natos, eoſque *familiares* appellabant Senec. *ep.* 47. & *l.* 1. *de clem.* *c.* 18 Plutarch. *in Coriolan.* Plin. *l.* V. *ep.* 19. & VIII. *ep.* 16. adeo ut ne quidem ſervilia capita a ſepulchris ſuis arcerent, id quod tot vernarum tituli, cum elogio poſiti, teſtantur, apud Fabrett. *Inſcr.* *p.* 6. Sed quum duriores quidam heri principatu familiæ ac ſummo dominio, a republica ſibi conceſſo, abuterentur, at-

provinciarum de iis ſervis, qui ad ædem ſacram a, vel ad ſtatuas Principum confugiunt, præcepit, ut, ſi intolerabilis videatur ſævitia dominorum, cogantur ſervos ſuos bonis conditionibus vendere, ut pretium dominis daretur. Et recte. Expedit enim Reipublicæ, ne ſua re quis male utatur. Cujus reſcripti, ad Ælium Marcianum emiſſi, verba ſunt hæc: Dominorum quidem poteſtatem in ſervos ſuos illibatam eſſe oportet, nec cuiquam hominum jus ſuum detrahi: ſed dominorum intereſt, ne auxilium contra ſævitiam,

a. *Fabrotus ad Theoph.* ad ædem ſacram *delet, quia nec Theophilus ea agnoſcit, nec Ulpian. in* Collat. tit. 3. *&* l. 2. D. h. t. *neque Ivo Carnot. Decr. p.* 16. c. 76. *Mitior Cujacius h. l. & cum eo Petitus LL. Att. p.* 15. *exiſtimant, Juſtinianum Antonino illa addidiſſe, poſtquam ædes ſacræ ab Honorio &* Theodoſio *jus aſyli acceperant,* l. 2. C. de his qui ad Eccleſ.

-cue ſævitiæ magis, quam utilitati rei familiaris ſtuderent, una cum forma reip. mutata, prudenter cœpit regula, quod quilibet rei ſuæ moderator eſt & arbiter, reſtringi: atque ita oportebat! quia ſervi, ut ſervarentur, dominis erant ſubjecti, & in captivitatem abductis vita donata, & jus occidendi in perpetuam obligationem operarum fuerat converſum. Juvabit hac in re octo juris progreſſus obſervaſſe (1) Auguſtus, mitis princeps, exacerbatus Vedii Pollionis crudelitate, ſervorum querelas adverſus dominos audiri voluit, *l.* 1. §. 1. *&* 8. *D. de Offic. Præf. urb.* Senec. *lib.* III. *de benef. c.* 22. & *lib.* III. *de ira c.* 40. Plin. *l.* IX. *c.* 23. (2) Claudius Imp. dominorum, qui ſervulos ægrotos exponerent, vel necarent, crudelitatem SCto coercuit, Suet. *ej. vit. c.* 25. Mox etiam lege Petronia vetitum, ne ſervi, ſine prævia judicis ſententia, ad beſtias darentur *l.* 11. §. 1. *D. ad L. C. de ſic.* juncta *l.* 42. *D. de contr. emt.* Rad. Forner. *lib.* 11. *Rer. quot. c.* 29. (3) Imp. Domitianus ultimo ſupplicio in eos animadverti juſſit, qui ſervos ſpadones fecerint *l.* 3. §. 4. *l.* 4. §. 2. *D. ad l. Corn. de ſic.* Martial. *l.* VI. 2. *l* IX. 7. Statius *l.* III. *Sylv. de coma* ℣. 73. Philoſtrat. *l.* VI. *Apoll. c.* 42. (4) Hadrianus generaliter ſervum occidi, aut lenoni & laniſtæ, cauſa non præſtita, vendi vetuit, Spartian. *ej. vit. c.* 18. (5) Antoninus Pius non niſi ex juſta cauſa, in facinore deprenſa mancipia necari permiſit, *l.* 53. §. 3. *de leg.* 1. *l.* 96. *D. de V. O.* (6) Idem ob ſævitiam, famem vel obſcœnitatem non modo ſervum juſſit vendi, contra regulam *l.* 9. *D. de act. rer. amot.* Sed etiam *bonis conditionibus*, id eſt, ut bene Theoph. legibus emtionis & pactionibus non duris, v. c. ſub pœna perpetuorum

am, vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur iis, qui juſte deprecantur. Ideoque cognoſce de querelis eorum, qui ex familia Julii Sabini ad ſtatuam confugerunt. Et ſi vel durius habitos, quam æquum eſt, vel infami injuria affectos cognoveris, venire jube, ita ut in poteſtatem domini non revertantur. Qui ſi meæ conſtitutioni fraudem fecerit, ſciet me admiſſum ſeverius exequuturum.

rum vinculorum, vel ut nunquam manumittatur, vel in prædium gravioris cœli, aërisve peſtilentis deportetur, *l.* 9. §. 1. *D. h. l.* 17. §. *pen. D. de Ædil. ed. l.* 25. *D. de ſtatulib. l.* 7. *D. de ſerv. exp. lib.* VII. *C. tit.* 55. 56. 57. Sueton. *Tib. c.* 36. (7) Conſtantinus, dominos homicidii reos pronunciavit, qui animo occidendi ſervos occidiſſent. *l. un. C. de emend. ſerv.* at flagris domi eos modice conveniri nil vetabat, *l. ult. C. an ſerv. ex ſuo.* quoniam domeſticæ controverſiæ leviores domi terminari debent, ut dicitur in *l.* 4. *C de patr. pot.* (8) Aſyla denique, ſtatuæ Principum, & ædes ſacræ præſidium tribuebant miſeris, qui vexationis evitandæ cauſa, ad ea confugerent, *l.* 17. §. 12. *D. de Ædil. ed. l.* 28. §. 7. *D. de pœn. l.* 5. *D. de extr. crim.* Tacit. *lib.* III. *Ann. c.* 36. Suet. Aug. *c.* 17. & Tib. *c.* 53. In pleriſque vero his dudum præiverant Athenienſes, apud quos ſervis ad Theſei ſacellum inviolabile confugientibus, jus dicebatur, ac dominos iniquos cogere licebat, ut humanioribus conditionibus venderentur, v. Petit. *ad LL. Att. pag.* 178 179. & Meurs. *in Theſeo c.* 31. Verum ſicut jura ſervorum Athenis ſolutiora fuerunt, ita Romæ prius ad ſtatuas Principum, quam deorum, perfugium mancipiis fuiſſe putem: nam Tiberius templa Græcorum, peſſimis ſervis completa, jure aſyli privavit, auctore Tacito *lib.* III. *Ann. c.* 60. cum tamen eodem tempore quidam majeſtatis reus factus ſit, quod ſervum ſuum gerentem argenteum Tiberii nummum verberaſſet: *major enim ſtatuarum Imperatoris, quam Jovis Olympii reverentia & religio erat*, ait Philoſtrat. *lib.* I. *de vit. Apollon. c.* 15. Hinc etiam quibuſdam Deorum ſignis adſcriptum, A. SERVO. TANGI. NEFAS. EST. V. Lipſ. ad Tacit. III. *Ann. c.* 36. *Exc. F.* & Spanhem. *de Præſt. & uſu num. diſſ.* 9. *n.* 5. Aliter quidem Vinnius; ſed loca Plautina, ex palliatis Græcorum comœdiis, nondum perſuadent, ſervis, ad aras confugientibus, Romæ per Magiſtratus tunc temporis ſubventum eſſe. Tacitus Tiberium *novi & callidi juris repertorem*, in gratiam ſervorum conditi, vocat, *l.* II. *Annal. c.* 30. & Suidas, in Τιβέριος, Caligulam legem, ait, tuliſſe, ut ſervis dominos accuſare liceret; quæ innumeris malis orbem impleverit, ſub his ergo initia ſunt quærenda.

CAPUT IX.

De patria poteſtate.

In poteſtate noſtra ſunt liberi noſtri, quos ex juſtis nuptiis procreaverimus. *Ex Ulp. l. 4. de his qui ſunt.*

§ I. Nuptiæ autem, ſive matrimonium, eſt viri & *Ex Modeſt. l. 1. de ritu nupt.*

Pr. Antiquiſſimum juxta ac ſanctiſſimum imperii genus eſt, parentum in liberos: quum enim ætas prima, ceu brutum pecus, alinæ mentis indigeat, ut recte educetur, mediis opus eſt, quibus morum impedimenta reſecentur. Plinius *vim legemque naturæ*, vocat, *quæ ſemper in ditione parentum eſſe liberos juſſerit*, *Paneg. c.* 38. Pomponius ad jus gentium retulit, *ut parentibus & patriæ pareamus*, l. 2. D. *de J. & J.* (2) Mater uti non minus, quam pater, ad generationem concurrit, ita naturaliter educatio partus utrique eſt communis: ſed quia etiam matres, præ nimio amore, liberis ſunt in peccatis adjutrices, Romæ ſoli patri, tanquam *principi familiæ*, regimen omnium, qui in familia erant, ad colliſionem vitandam, competebat, *l.* 196. *D. de V. S.* Ulpian. *tit.* 4. §. 1. hinc *primæ partes* erant *patris*, *ſecundæ matris*, ut ait Seneca *l.* III. *contr.* 19. pietas vero, utrique æqua debebatur *l.* 4. *D. de cur. fur. l.* 1. *D. de obſeq par. l* 4. *C. de repud.* (3) In liberis, quos juſtæ nuptiæ demonſtrabant, paternum hoc *familiæ vinculum* obtinuit *l.* 87. *D. de acq. hered.* qui vero ſine legitimo matrimonio nati, matrem ſequebantur; *hæc enim lex naturæ eſt*, auctore Ulpiano *l.* 24. *D. de ſtat. hom.* Sidon. Apollon. lib IV. ep. 21. *Eſt quidem princeps, in genere monſtrando, patris prærogativa; ſed tamen multum eſt, quod debemus & matribus. Non enim a nobis aliquid exilius fas eſt honorari, quod pondera illarum, quam quod iſtorum ſemina ſumus.*

§. I. Plerique individuam vitæ conſuetudinem, cum Coraſio *lib.* 1. *Miſcell. c.* 8. & Petro Fabro *ad l.* 48. *de R. J.* explicant, perpetuam & irruptam copulam, ſaltem ex voto contrahentium; pariter ac Paulus *dotis cauſam perpetuam* dicit, quod cum voto ejus, qui dat, ita contrahitur, ut ſemper apud maritum ſit; *l.* 1. *D. de jure dot.* Sic Juno apud Virgil. *lib.* I. *Æneid.* ℣. 73 *connubio jungam ſtabili*, & Propert. *lib.* II. *eleg* 6. *ſemper & uxor eris.* (2) Malim vero verba illa, cum Frehero *lib.* 1. *veriſ. c.* XI. accipere, pro aſſidua, quotidiana & domeſtica converſatione, quam Tertullianus *individuum uſum*, Arnobius *conſortia conjugalia copulata*, Lactantius *individuam caritatem* appel-

& mulieris conjunctio, individuam vitæ conſuetudinem continens. [a]

§. II. Jus autem poteſtatis, quod in liberos habemus, pro-

a *Alexander III. Pontifex repetit hanc definitionem in* c. XI. X. de præſumt. *Sed pro* continens, *ſcribit* retinens, *quod idem eſt, & ſcopo ejus magis inſerviebat. Cujacius vero ad* Decret. d. c. XI. *inde conjicit, Theophilum varie hunc locum legiſſe videri, qui duabus vocibus utitur,* ἐπαγγελλομένη, ἤτοι περιέχουσα, promittens, five continens. *Sed magis eſt, ut voluerit dubitationi occurrere, quæ hodiernos etiam interpretes fatigat, quomodo, in magna divortiorum licentia,* individua con*ſuetudo dici potuerit.*

appellavit. Ad præcipua namque conjugii capita cohabitatio illa pertinet: per quam uterque de alterius caſtitate fit certior, & communis liberorum educatio magis promovetur. Hanc indicat formula nuptialis: *ubi tu Cajus, ibi ego Caja*: item variæ deſcriptiones hujus vinculi, v. c. *vitæ ſocietas & conſortium*, l. 1. D. de ritu nupt. l 1. D. rer. amot. *Societas rei humanæ atque divinæ*, l 4. C. de crim. exp. hered. *commixta familia & una domus*, l. 1. §. 15. D. ad Sct. Silan. *una domus, communia omnia*, Cicero lib. 1. de Off. c. 17. *ſocietas fortunarum omnium*, Liv. l. 1. c. 9. & Tacit. L. III. Ann. c. 15. *Quid enim tam humanum eſt, quam fortuitis caſibus mulieris maritum, vel uxorem viri participem eſſe?* quærit Ulpian. *l.* 22. §. 7. *D ſol. matr.* (1) Fortiores ſunt locutiones S. S. *ſocia & uxor federis* dicitur, Maleac. II. ℣. 14 *Duo in carne una*, Matth. XIX. ℣. 5. Macarius *hom.* 31. tradit nupturientes dixiſſe καὶ τὸ σῶμα μου σοῦ ἐστι, *Corpus meum tuum eſt.* Adde Auguſtinum *can.* 3. *cauſ.* 27. *qu.* 2. ubi individuam conſuetudinem interpretatur.

§. II. Nullibi terrarum parentum poteſtas ratione imperii, durationis & acquiſitionis fuit tanta, quam Romæ: ut neſciam qua fide & ratione Connanus, vir doctus, ſed non juris, *lib.* 11. *comm. c.* 13. *n.* 2. Juſtinianum hic reprehenderit, quaſi verba Caji in *l* 3. *D. de his qui ſui. Jus hoc proprium eſt civium Romanorum*, nimis laxe fuerit interpretatus: nam Ulpianus ſimiliter poteſtatem illam *juris Romani & Quiritium* appellat, *l.* 1. §. 2. *D. de R. V.* (2) Deinde licet jus vitæ & necis alibi quoque viguerit; ut de Perſis Ariſtoteles *lib.* VIII. *Nicom. c.* 10. de veteris Galliæ populis, Cæſar *lib.* VI. *de B. G. c* 19. teſtatur: *Viri in uxores, ſicut in liberos, vitæ neciſque habent poteſtatem.* Quamvis etiam apud alios populos liberi, ut res parentum fuerint conſiderati, quos vendere liceret, ſicut de Judæis, *Exod.* XXI. ℣. 7. *Matth* XVIII. ℣. 25. de Aſiaticis Plutarch. *in Lucullo*, de aliis Juſtinian. *Nov.* 134. ſcribit. Vix tamen gentem mihi dabit quiſquam, quæ non liberorum modo, ſed etiam nepotum verum & Quiritarium dominium & trinam venditionem, non imaginariam; præterea poteſtatem expo-

proprium eſt civium Romanorum. Nulli enim alii ſunt homines, qui talem in liberos habeant poteſtatem, qualem

exponendi, acquiſitionem rerum omnium, & durationem poteſtatis, quamdiu luberet, ſoli patri conceſſerit, matre perpetuum, etiam mortuo marito, excluſa. (3) Romulus quippe, confiſus naturali patrum amori, & reſpiciens ad periculoſam educationis aleam, latiorem, quam Græci, poteſtatem conſtituendam ratus eſt, & ſatis prudenter, judice Dionyſ. Halicarn. *l.* II. *c.* 27. & 28. neque legiſlatio ejus tuliſſet ætatem, aut in leges XII. Tabb. migraſſet, neque a JCtis ad avum & proavum eſſet extenſa, niſi genio populi conveniſſet. v. Merill. *l.* II. *Obſ* 4. (4) Quotquot vero cum illis, apud Sextum Empiricum *Pyrrhon. l.* III. *c.* 24. legem hanc, ut *tyrannicam* accuſant, mentem ejus non intelligunt. Neque enim permittebat, ut parentes pro lubitu in proprium ſanguinem ſævirent, aut eos ſaginatos comederent, uti de Charibæis Voſſius ſcribit de *Nili orig. c.* 18. ſed ut quaſi *magiſtratus domeſtici*, nomine reip. jus vitæ & necis, ob delicta, maxime in familiam commiſſa; una cum cognatis exercerent; ſciebat enim, ob ingentem amorem natura inditum, molliſſimo pœnæ genere eos contentos fore. Val. Max. *l.* V. *c.* 8. Senec. *lib.* II. *contr.* 3. *lib.* I. *de clem. c.* 15. Sueton. *Claud. c.* 16. Audiamus Simplicium ad Epicteti enchir. *c.* 37. *Antiquæ Romanorum leges, reſpicientes, tum ad eam, quæ a natura eſt, eminentiam, tum ad labores, quos pro liberis parentes ſuſtinent, volentes præterea liberos parentibus ſine exceptione ſubjectos eſſe, credo etiam confiſæ naturali parentum amori, & vendendi, ſi vellent, liberos, & impune interficiendi jus dederunt.* (5) Quamvis ergo multum intereſſet inter imperium patris & domini, longeque alia ratione regendi ſint liberi, quam ſervi, tamen *filiifamilias ſervi loco erant parenti*, ut Servius ait, poterant noxæ dari, manumitti, circumducebantur & cum vernis æquiparabantur. v. Merill. *l.* I. *Obſ. c.* 40. & Fabrett. *inſc. c.* I. *n.* 27. Hinc *Paterna Majeſtas* apud Val. Max. *l.* VII. *c.* 7. Liv. *l.* III. *c.* 45. & Quint. *decl.* 376. vocatur. Pulchre Seneca *lib.* III. *de ben. c.* II. privilegia parentibus, ait, extra ordinem data eſſe, eorumque conditionem ſacratam, quia expediebat liberos tolli, & ad hunc laborem ſollicitandi erant, incertam fortunam adituri. (6) Verum miteſcentibus paullatim moribus, ſub occupata republica, non adeo ſevere exercitum fuit hoc vitæ mortiſque arbitrium, & deinceps ſub Trajano, Hadriano, Pio, & Caracalla magis evanuit, *l. f. D. ſi à par quis man. l.* 5. *D. ad l. Pomp. de parric. l.* 13. §. *f. D. de re mil. l.* 2. *D. ad L. Corn. de ſic.* Hinc Paulus in *l.* II. *D. de lib. & poſth.* pariter ac Dio Caſſius æqualis ejus *l.* 33. de eo, ut quod patres quondam habuerint, loquuntur. Diocletianus vero vendendi poteſtatem, jam ceſſantem, plene ſuſtulit, l. I. *C. de patr. qui fil.* & Conſtantinus patrem parrici-

lem nos habemus.

§. III. Qui igitur ex te & uxore tuâ naſcitur, in tuâ poteſtate eſt. Item qui ex filio tuo & uxore ejus naſcitur, id eſt, nepos tuus & neptis, æque in tuâ ſunt poteſtate, & pronepos & proneptis, & deinceps ceteri. Qui tamen ex filiâ tuâ naſcitur, in tuâ poteſtate non eſt, ſed in patris ejus.

ricidii reum eſſe voluit, qui filium dolo malo occidiſſet, *l. un. C. de iis qui par. vel lib.* Vid. Ampl. Bynkershoek Opuſc. *de jure occid. lib.* & Datte *de vendit. lib* (7) Minime adſtipulamur Bodino *lib.* I. *de Rep. c.* 4. exiſtimanti, duritiem illam antiquam malo exemplo ſublatam, & retinendam fuiſſe; olim quippe monſtrum quaſi reip. in rep. erat, quod patri imponebat neceſſitatem tam triſtis ſententiæ pronunciandæ; quum illius poteſtas in pietate magis, quam in atrocitate conſiſtere deberet, *l.* 5. *D. ad L. Pomp. de parr.* Docet etiam experientia, patres alios naturam exuere, novercalibus delinimentis corruptos; alios ob mollitiem affectus diſſimulare vitia, in publicum exitium eruptura. *Pro peccato magno paullulum ſupplicii ſatis eſt patri*, ait Comicus *Andria act.* v. *ſc.* 3. ℣. 32. Vid. Pufend. *l.* VI. *c.* 2. §. 12. & Huber. *lib.* II. *Obſ. jur. hum. c.* 6. *n.* 4.

§. III. Quod filius, qui ipſe erat in poteſtate patris, non poſſet liberos ſuos in ſimili poteſtate habere, interpretatione Prudentum introductum videtur. Quum enim lex Regia & XII. Tabb. ſoli patri poteſtatem in filium dediſſet, moribus receptum eſt, ut nepotes quoque in avi paterni nexu eſſent. *l.* 8. *D. de his qui ſui l.* 4 §. 2. *D. de in jus voc.* atque ita Sicinius Amicus, ſuperſtite patre mortuus, liberos *in poteſtate avi paterni reliquit*, apud Apulej. *in apolog.* Verum vinculum nepotis laxius erat, quam filii, & diverſo jure utebatur pater atque avus, v. gr. in lege Pompeja, *l.* I. *D. de lege Pomp.* in lege Julia de adulteriis, *l.* 20. *D. ad L. Jul. de adult.* in venditione liberorum, Ulpian. *tit.* 10 in emancipatione *l.* 8. *D. de inj. rupt.* in præteritione *l.* 29 § 10. *D. de lib. & poſt.* idque Merillius *lib.* II. *Obſ. c.* 4. ex Seneca illuſtrat *lib.* IX. *contr.* 5. (2) At qui ex filia natus, patrem vel avum paternum ſequebatur. *l.* 19. *D. de ſtatu hom.* nam ipſa filia, quæ in manum mariti conveniſſet, ex patris ſui poteſtate exibat, &, ut ait Quintil. *decl.* 259. *ut virgo pertinet ad patrem, tamen nupta pertinet ad maritum.* Alter vero filiorum patris, alter matris familia, quod ad nomen, aliquando cenſebatur. v. Reineſ. *Inſcr. pag.* 659. & Fabrett. *pag.* 319.

CAPUT

CAPUT X.

De Nuptiis. (a)

Juſtas autem nuptias inter ſe cives Romani contrahunt, qui ſecundum præcepta legum coeunt: maſculi quidem puberes, feminæ autem viripotentes, ſive patresfamilias ſint, ſive filiifamilias: dum tamen ſi filiifamilias ſint, conſenſum

(a) *In quibusdam* de juſtis nuptiis. *Marcilius mavult* de juſtis & inceſtis nuptiis.

Pr. Modus præcipuus acquirendi patriam poteſtatem erat procreatio liberorum ex juſtis nuptiis. *Juſtæ* autem dicebantur, quæ adhibitis legum cæremoniis erant contractæ, & peculiares habebant effectus; ut juſta libertas, & juſtum teſtamentum. Hinc *juſtum* matrimonium, & *juſta* uxor, quæ, ut jura jubebant, nupſerat *l.* 13. §. 1. *D. ad L. Jul. d. adult. l.* 1. *D. unde vir & ux.* Sic *lege nubere* in l. ult. D. de ſtatulib. *legitime nubere* apud Juvenal. ſat. x. ℣. 338. & *lege ducere* apud Martial. lib. xi. ep. 24. eſt prout leges jubent. v. Perrenon. *lib.* 1. *var. lect. c.* 9. & Cl. Burmann. *ad Calpurn. decl.* 23 (2) *Legum* appellatione inprimis hic intelligitur lex Julia & Papia de maritandis ordinibus, non modo quod illa *lex marita* Horatio, & per eminentiam in plurali *legum* nomine celebrata erat, uti Briſſon. v. *lex.* Lipſ. *Exc. ad* III. *Ann. Tac.* & Merillius *l.* v. *Obſ.* 10. obſervarunt; ſed etiam, quia in conjungendis nuptiis eadem lex recitabatur, auctore Marciano Capella *de nupt. Philolog. lib.* 2. *fin.* Quamvis ceteras leges excludere nolim, ſive ſcriptas, ſive non ſcriptas, quia tota obſervatio de perſonis, ob cognationem prohibitis, *moribus* adſcribitur in Pandectis, *l.* 8. & *l.* 39. §. 1. *D. h. t.* & Ulp. *matrimonium moribus legibuſque conſtat. l.* 3 §. 1. *D. de donat. int. vir.* (3) Tria juſtarum nuptiarum hic traduntur requiſita. Primum, ut nuptias, cum effectibus juris civilis, ſoli contrahant cives Romani, non Latini, nec qui dedititiorum numero, nec peregrini, quibus jus connubii non erat datum: hinc Cleopatræ conjugium *obſcœnum* Propert. vocat *lib.* III. *eleg.* 9. Idem apud Hebræos vetitum & Græcos, Nehem. XIII. ℣. 6. Ariſtoph. *Avib.* ℣ 1649. Cleric. ad *Eſdræ* IX. ℣. 3. & Meurſ. *Them. Att. l.* IV. *c.* 5. Poſt datam vero, ab Antonino Caracalla, omnibus in orbe Romano civitatem, diſcrimen illud Romæ non fuit tanti, ſed barbari tantum & ſervi excludebantur, Prudent. *adv.*

ſenſum habeant parentium, quorum in poteſtate ſunt. Nam hoc fieri debere, & civilis, & naturalis ratio ſuadet: in tantum ut juſſus parentis præcedere debeat. Unde quæſitum eſt, an furioſi filius uxorem ducere poſſit? cumque ſuper filio variabatur, noſtra proceſſit deciſio, quâ permiſſum eſt ad exemplum filiæ furioſi, filium quoque furioſi poſſe & ſine

adv. Symm. l. II. ℣. 611. & Spanhem. *Orb. Rom. Ex.* II. *c.* 22. (4) In conſociatione ſervorum & ancillarum, ad ipſam conjugii naturam, & matrimonium, quatenus id juris gentium eſt, nil deerat: generabant enim ſui ſimiles, extinguebant libidinem, & mutuum adjutorium ſibi præſtabant: at ſi de effectu juris civilis quæras, nullæ, ſicut in Græcia & Carthagini, nuptiæ, dos, uxor, gens, domus, poteſtas vel agnatio illis erat, apud Judæos, & Romanos. Plaut. *prol. Caſin.* ℣. 68. Varro *l.* 1. *de R. R. c.* 17. Selden. de *j. nat. l.* V. *c.* 12. Petit. *ad LL. Attic. p.* 450. & Alciat. *l.* VI. *parerg. c.* 16. Dicebantur ergo *contubernales*, quaſi in eadem taberna habitantes, *conjunctæ* & *adjutrices*: at conjugis, mariti, & uxoris vocabula illis non conveniebant, etſi in lapidibus aliquando ita ſeſe appellarint, apud Fabrett. *c.* IV. *Inſcript. pag.* 308 *ſeqq.* (5) Alterum nuptiarum requiſitum eſt, ut maſculi ſint puberes, queis pudor ubique veſtitur: feminæ viripotentes, id eſt viro maturæ, & plenis nubiles annis id vero antiqui ex adſpectu corporis colligebant; ſed poſteriores initio anni quinti decimi maſculos, puellas vero inchoante anno decimo tertio tales eſſe cenſebant; *l.* 4. *D. l.* 24. *C. h. t.* & has quidem biennio maturius; quia natura citius perficiuntur & ad vota properant magis, Plin. *lib.* VII. *H. N. c.* 4. Macrob. *lib.* I. *ſomn. Scipion. c.* 6. Plutarchus equidem, *in Num. & Lyc. comp.* ſcribit, teneras admodum, & necdum id ætatis puellas, Romæ aliquando ductas eſſe, ut animos rudes & mores caſtos ad maritum deferrent: ſcio etiam non deeſſe exempla minorum duodecim annis, immo decennium, quæ munia comparis æquarunt *l.* 4. *D. de ritu nupt. l.* 68. *D. de jur. dot.* Grut. *p.* 751. 813. *n.* 8. & præcipue apud Fabrettum *cl.* VIII. *n.* 186. ubi Valeria VIXIT ANNIS XXII. CON. CONJUGE VIXIT. ANN. XI. DIEB. XXX. Sed poſt legem Juliam & Papiam, ante annum duodecimum domum ductæ, erant *quaſi uxores* l. 17. fin. D. de reb. auct. jud. & *loco nuptæ* l. 9. D. de ſponſ. neque enim uxor eſſe poteſt, quæ virum pati nequit, *l.* 30. *D. quand. dies leg. l.* 65. *D. de donat. int. vir.* quæque propter *tenorem*, vel, ut Freherus *lib.* I. *veriſ. c.* 2. mavult, *tenerum ætatis*, duci non poterat, *l.* 28. §. 3. *D. de lib. & poſt.* (6) Tertium præceptum eſt, ut conſenſus patrum, quorum in poteſtate ſunt, præcedat. id enim (a) *naturalis* ratio, hoc eſt honeſtas

ſine patris interventu (b) matrimonium ſibi copulare, ſecundum datum ex noſtrâ conſtitutione modum.

§. I. Ergo non omnes nobis uxores ducere licet. Nam quarundam nuptiis abſtinendum eſt. Inter eas enim perſonas, quæ parentium liberorumve locum inter ſe obtinent, contrahi nuptiæ non poſſunt: veluti inter patrem & filiam vel avum & neptem, vel matrem & filium, vel aviam & nepotem, & usque ad infinitum. Et ſi tales perſonæ inter ſe coierint; nefarias atque inceſtas nuptias contraxiſſe dicuntur. Et hæc adeo ita ſunt, ut quamvis per adoptionem, paren-

(b) *Ferretus* interitu; *contra Codicum Charondæ fidem, & Theophili auctoritatem.*

neſtas & gratus animus pro moleſtiis educationis *ſuadet*, tanquam melius; quum & parentes optimum pro liberis conſilium capere præſumantur, & juris gentium ſit, ut parentibus pareamus *l.* 2. *D. de J. & J.* Euripid. in *Androm.* ℣. 987. Pauſan. *l.* VII. *c.* 19. & Grot. *l.* II. *c.* 5. § 10 (b) Jubet id quoque *civilis* ratio; *partim* ſcilicet, rigida poteſtas Romana, propter quam filiusfamilias, etiamſi maturæ ætatis, vel maritus fuerit, ſervo æquiparatur, ut in omnibus ad præſcriptum patris ſe gerere debeat: *partim* id poſcit *civium mos & lex*, ut ait Terent. *Andr. act.* V. *ſc.* 3. ℣. 8. ne patri invito ſuus adnaſceretur heres, ex femina inviſa, quæque toti familiæ & genti dehoneſtamentum adferret: arg §. 7. *de adop. partim* etiam, quod Numa jam vetuerat, ne pater filium venderet, in cujus nuptias conſenſiſſet. Plut. *in Numa.* Adde Fabrotum *Exerc.* X. Ranchin. *l.* II. *Var. c.* 4. & Contium. *lib.* I. *ſubſ. lect. c.* 4. (7) Ratihabitio patris nuptias retro non reddebat legitimas; quia leges ad illarum initium nominatim juſſum requirunt; nec vitium retro poterat ſanari, *l.* 68. *D. de jure dot. l.* 13 §. 6. *D. ad. L. Jul. de adult.* idque Græci ad *l.* 2. *D. de ritu nupt. lib.* XXVIII. *Baſil. tit.* 4. confirmant. Diſſentit. Huberus *h. t.* §. 12. ſed vide Jac. Gothofred. ad *l.* 132. §. 2. *de R. J.*

§. I. Viſis tribus legum præceptis connubialibus, ſequuntur totidem nuptiarum impedimenta, propter cognationem, affinitatem & honeſtatem: his enim cognitis, quæ permiſſa ſunt facile intelliguntur. Cognatio rurſus triplex eſt: (a) *naturalis*, ex ſanguine procedens *l.* 10. §. 1 *D. de grad.* (b) *civilis*, per adoptionem *l.* 23. & 44. *D. de adopt.* (c) *ſpiritualis*, ex adoptione per baptiſmum conſicta *l.* 26. *C. h.* v. Merill. *lib.* III. *Obſ. c.* 4. Primum cognationis genus, ſive arcta nimis ſangui-

parentium liberorumve loco ſibi eſſe cœperint, non poſſint inter ſe matrimonio jungi: in tantum, ut etiam diſſoluta adoptione, idem juris maneat. Itaque eam, quæ tibi per adoptionem filia vel neptis eſſe cœperit, non poteris uxorem ducere, quamvis eam emancipaveris.

§. II. Inter eas quoque perſonas, quæ ex tranſverſo gradu cognationis junguntur, eſt quædam ſimilis obſervatio, ſed non tanta. Sane enim inter fratrem ſororemque nuptiæ prohibitæ ſunt: ſive ab eodem patre eademque matre nati fuerint, ſive ex alterutro eorum. Sed ſi qua per adoptionem ſoror tibi eſſe cœperit, quamdiu quidem conſtat adoptio,

guinis conjunctio, morale impedimentum ponit, inprimis inter adſcendentes & deſcendentes; quorum nuptiæ vetitæ ſunt ad infinitum, & jure gentium *inceſtæ*, id eſt minime caſtæ, immo *nefariæ* dicuntur, quas ne fari quidem propter turpitudinem liceat, *l. ult. D. h. t.* Enimvero nil cauſæ eſt, cur aut cum Grotio *lib.* II. *de J. B. & P. c.* 5. § 12. de ratione decretoria naturali hujus prohibitionis deſperemus; aut cum Thomaſio, ad jus divinum poſitivum univerſale, confugiamus *Inſt. Jpr. div. l.* III. *c.* 2. §. 222. nam (1) caſtitas & verecundia, alte naturæ humanæ impreſſa, prohibet ortus auctores ad *carnem carnis ſuæ* accedere, & ſecum ipſis quaſi miſceri, Levit. XVIII. ℣. 6. (2) Nimia confuſio obligationum exoriretur, ſublata illa reverentia, quam liberi parentibus, ut vitæ ſuæ auctoribus, poſt Deum debent. (3) Semina parentum ſeminibus liberorum vegetorum diſſimilia ſunt, & a diſparibus ætate mala procreatio metuenda, ut ait Socrates apud Xenophont. *lib.* IV. *Memorab. pag.* 807. (4) Denique Paulus in *l.* 14. §. 2. *D. h. t.* graviter: *In contrahendis matrimoniis*, ait, *naturale jus & pudor inſpiciendus eſt: contra pudorem eſt autem, filiam uxorem ſuam ducere.* & ante illum Ovid. *lib.* X. *Metam.* ℣. 352.

— nefas animo ne concipe, neve potentis
Concubitu vetito naturæ pollue fedus.

§. II. Athenis, ſororem ὁμοπάτριον, conſanguineam; Spartæ uterinam, ὁμομητρίαν; Alexandriæ germanam, quoque ducere licuit. Romæ vero, ſpreto jure Attico, Spartano & Ægyptio, quamcumque harum, ex juſtis nuptiis natam vel vulgo quæſitam, jungi nefas eſſe, in periodo *ſive* hic indicat Juſtinianus. Neque *moribus* tantum Romanis, ſed jure gentium quoque moratiorum, fratrum

trum

ptio, ſane inter te & eam nuptiæ conſiſtere non poſſunt. Quum vero per emancipationem adoptio ſit diſſoluta, poteris eam uxorem ducere Sed etſi tu emancipatus fueris, nihil eſt impedimento nuptiis. Et ideo conſtat, ſi quis generum adoptare velit, debere eum ante filiam emancipare. Et ſi quis velit nurum adoptare, debere eum ante filium emancipare. *Ex Cajo l. 14. de ritu nupt*

§. III. Fratris vero vel ſororis filiam uxorem ducere non licet.

trum conjugia inceſta videntur, tum ob *l.* 8. *D. h. t.* tum quod maledictus dicitur, qui cognoſcit ſororem Levit. XVIII. ℣. 9. XX. ℣. 17. Deut. XXVII. ℣. 22. Ezech. XXII. ℣. 11. tum quia Plato *lib.* VIII. *de LL.* ejusmodi nuptias *ſceleſtas Deoque inviſas*, Cicero Clodii *nefarium ſtuprum*, Ovidius *nefas*, Lucianus ἀπηλγηκότων μίξιν appellant; neque hujus conſuetudinis cupiditas vulgi animos titillat, etſi pulcherrimæ ſint ſorores. Vix tamen ex dictato rationis prohibitio plene demonſtrari poteſt, niſi totum genus humanum ex inceſtu liberorum Adami propagatum dicere velis. Neque admitti poteſt Epiphanii effugium *hær.* 39. & Auguſtini *lib.* XV. *de C. D. c.* 16. *compellente neceſſitate* id licitum fuiſſe, quia in Deum illa non cadit. At ratio prudentiæ poſtea docuit legiſlatores, vetandas eſſe haſce nuptias, cum ut latius ſpargerentur civium amicitiæ; tum ut caſtitas domeſtica ſervaretur, nec dulcia furta fraterno ſub nomine tegerentur, ut Byblis caſto ſenſu, ait, fratri Cauno apud Ovidium *lib.* IX. *Metam.* ℣. 557. Atque ita Paulus in *l. ult. D. de ritu nupt.* inter aſcendentes tantum & deſcendentes inceſtum jure gentium, in iis vero, qui ex latere, inceſtum juriscivilis committi, ſcribit; *legibus & moribus*, ait idem, in *l.* 35. §. 1. *D. de V. O* Nil tamen cauſæ eſt, cur cum Cujacio *lib* XVI. *Obſ. c.* 37. & Noodt. *ad D p.* 493. voces *aut ſororem*, in *l.* 8. *D. h. t.* expungamus, ſi per *mores* ibi intelligas inſtituta Romana, non vero jus gentium: ſatis etenim liquet, pleraque conjugia, non lege aliqua populi, ſed bonis moribus, qui olim, ut leges, valebant, vetita, vel ut apte ait Tacitus, *ignorata* fuiſſe, *lib.* XII. *Ann. c.* 6. Plutarch. *Quæſt. Rom. c.* 6. Quæſtiones etiam de inceſtu & matrimoniis ad Pontificum notionem pertinebant, *l.* 3. §. *f. D. de ſuis & leg.* Cicero *lib.* II. *de LL. c* 9. Dio *Caſſ. lib.* 48. De fratrum conjugiis apud alias gentes adde Freinshem. ad Curt. *lib.* VIII. *c.* 2. Spanhem. ad *Juliani Orat.* 1. *pag* 89. & Rutgers. *lib.* 1. *var. lect. c.* 9.

§ III. Athenis fratris filiam, Spartæ ſororis filiam ducere licuit, uti Lyſiæ & Anaxandridæ exemplis, apud Plutarchum & Herodotum conſtat. Romæ vero olim ex tertio gradu ducere

licet. Sed nec neptem fratris vel ſororis quis uxorem ducere poteſt, qvamvis quarto gradu ſint. Cujus enim filiam uxorem ducere non licet, neque ejus neptem permittitur. Ejus vero mulieris, quam pater tuus adoptavit, filiam non videris impediri uxorem ducere: quia neque naturali, neque civili jure tibi conjungitur.

§. IV. Duorum autem fratrum vel ſororum liberi, vel fratris & ſororis jungi (d) poſſunt.

§. V. Item

(d) *Apud Theophilum* κ' δύνανται, non poſſunt, *in duobus Codd. regiis reperit Fabrotus; ſed in notis ad edit. 2. monuit,* τὸ κ' *non eſſe ab ejus manu, ſed ex jure noviſſimo adſcriptum. Contra Rutgerus Reſcius, in edit. Theophili Lovanienſi & Jac. Curtius, in Pictavienſi, particulam* κ' *non expreſſere, inani ſcilicet colore, quod minime par ſit paraphraſten diſſentire à Juſtiniano. Similiter in epitome Inſtitutionum Caji* l. 1. tit. 4. §. 6. *negatio ab Aniano adjecta eſt; quia Gotthi hac in re Theodoſium majorem & juniorem ſequebantur, teſte Caſſiodoro lib.* VII. *ep.* 46. *Hotmanus, ex Tigurino libro in ipſo textu Inſtit.* non *præfert, & ſeriem orationis urget. Contii item duo exemplaria negationem habent; ut & Ivo Carnotenſ.* Pannon. p. 7. *& Damianus in* epiſt. ad Ruſticum. *Verum inter omnes conſtat, Juſtinianum ſcripſiſſe affirmative, idque ſatis, ni fallor, evici in Diſſert.* de Nupt. conſobr. c. 4.

cere non licuit uxorem, quoniam ſibi ſunt parentum & liberorum loco; nec ergo fratris filiam aut neptem, Plutarch. *Quæſt. Rom. cap.* 6. (2) Verum ſenatusconſulto, in favorem Claudii condito, permiſſum fuit, ducere fratris filiam. Tacit. *lib.* XII. *Ann c.* 7. Suet. in *Claud c.* 26 non autem filiam ſororis, uti Cujacius *libr.* 13. *Obſ. c.* 16. & Noodt *libr.* 11. *Obſerv. cap.* 5. demonſtrarunt; (3) Jure divino autem nuptiæ cum amita, matertera, & patruo vetitæ ſunt, Lev. XVIII. ℣. 12. easque hoc exemplo prohibuit Conſtantinus in *l.* 1. *C. Th. de inceſt. nupt.* & Juſtinianus in *l fin. C. eod* Vinnius ad *h.* §. exiſtimavit, Diocletianum jam prohibuiſſe; ſed verba *cum fratris filia*, in *l.* 17. *C. h. t.* a Triboniano aſſuta eſſe, Dionyſ. Gothofr. ibi notavit.

§. IV. In nuptiis conſobrinorum nulla eſt prohibitio juris Naturæ, Gentium aut Divini, easque Romæ variis temporibus, quia in quarto gradu ſunt, licitas fuiſſe, ex Liv. *libr.* XLII. *cap.* 32. Cicer. *Phil* II. *cap.* 38. Tacito *lib.* XII. *Annal. c.* 6. Plutarch. *Quæſt. Rom. c.* 6. Suet. *Aug. c.* 63. Grutero *pag.* 360. *Inſcript. n* 3. *l.* 3. *l.* 67. §. 1. *D. h. t. l.* 78. §. 8. *D. ad Sct. Treb.* & inprimis ex *l.* 19. *C. h. tit.* conſtat. Poſt Juſtinianum autem id multis in locis mutatum: unde Cajus *libr.* 1. *tit.* 4 §. 6 ab Aniano, ad ſæculi ſui jus Gotthicum, & Theophilus *h* §. ad jus Græcorum recentius interpolati eſſe videntur. Multa de horum nuptiis diſſeruit Contius *l.* 11. *ſubſ. lect. c.* 1 Nerius *lib.* 11. *Analect. cap.* 32. Franciſcus Florens & Jac.

§. V. Item amitam, licet adoptivam, ducere uxorem non licet, item nec materteram (e): quia parentium loco habentur. Qua ratione verum eſt, magnam quoque amitam, & materteram magnam prohiberi uxorem ducere.

§. VI. Adfinitatis quoque veneratione quarundam nuptiis abſtinendum eſt: ut ecce privignam, aut nurum uxorem ducere non licet, quia utræque filiæ loco ſunt. Quod ita ſcilicet accipi debet, ſi fuit nurus aut privigna tua. Nam ſi adhuc nurus tua eſt, id eſt, ſi adhuc nupta eſt filio tuo: alia

(e) *Haloander pro* materteram *ſubſtituit* amitam: *cui Viglius in præfat. ad Theoph. his verbis applaudit:* Tanti eſt momenti in emendatum codicem incidere. *Verum nihil cauſæ video, cur aliquid mutemus.*

Jac. Gothofredus *ſpecial. diſſert. ad d. l.* 19. & Chriſtoph. Riccius *vindic. jur. cap.* 3. Sed omnes juris progreſſus, per varia temporum intervalla, quoad ejus à me fieri potuit, vid. *Diſſ.* 11. *de nupt. conſobr.*

§. V. An hic materteram quoque adoptivam accipere debeamus, Accurſius & Aretinus diſputarunt. Sed Theophilus definit, materteram adoptione nobis non conjungi. Amitam adoptivam ut habeamus contingit, ſi avus noſter paternus, quum patrem noſtrum filium haberet, puellam quandam adoptat: ſed matertera non magis, quam avunculus, fit per adoptionem *l.* 12. § *f, D. de ritu. nupt.* (2) jure divino amitam quoque & materteram ducere vetamur. Levit. XVIII. ℣. 12. 13 & XX. ℣. 20. Sed ante legem id licitum videbatur Exod. VI. ℣. 19. maxime in Ægypto, ubi Jochebeda nata & ducta erat Num. XXVI. ℣. 59.

§. VI. Inter affines nulla eſt conjunctio ſanguinis, & matrimonio per mortem vel divortium ſoluto, tanquam ſublata cauſa, ſolvitur affinitas; hinc *ſi fuit nurus h.* §. & §. ſeq. *diſſoluta.* Paulus *manentem affinitatem* diremto matrimonio opponit in *l. pen. D. de jur. dot.* & Cicero pro Cluent. c. 67. *divortia affinitatum diſcidia* vocat. (2) Sed nomine ſublato, tanta nihilominus inter privignum & novercam, vitricum & privignam, ſocerum & nurum, generum & ſocrum, emortuæ affinitatis remanet *veneratio*, ut perpetuo ſint parentum & matrum loco *l.* 16. *D. ſol. matr.* Plin. *l.* VII. *Hiſt. nat. c.* 13. Cujac. IX. *Obſ c* 18. & Merill. *l.* VII. *Obſ c.* 12. Neque privigno novercam ducere licet quia pater ejus una cum illa caro eſt factus: neque ſocrus genero nubit, cujus uxor una cum illa fuerat caro. Levit. XVIII. ℣. 8. Vereor autem, ut multos aſſentientes habeat Vir Cl. qui Auguſtum has perſonas Romæ primum conjungi vetuiſſe, *ad l. Jul.*

alia ratione uxorem eam ducere non poſſis, quia eadem duobus nupta eſſe non poteſt. Item ſi adhuc privigna tua eſt, id eſt, ſi mater ejus tibi nupta eſt, ideo eam uxorem ducere non poteris, quia duas uxores eodem tempore habere non licet.

§. VII. Socrum quoque & novercam prohibitum eſt uxorem

Jul. & Pap. l. 11. c. 17. opinatur: nam ſicut apud Athenienſes cum noverca rem habuiſſe capitale fuit, ita Cicero Saſſiæ ſocrus nuptias cum genero Melino, *nefariam libidinem* vocat, & *ſcelus incredibile, quod præter hanc unam, in omni vita ſit inauditum*, pro Cluent. cap. 5. Non minus commixtionem privigni cum noverca, Virgilius ad inceſtum retulit lib. x. Æneid. ℣. 389. *thalamos auſum inceſtare novercæ.* Valerius Maximus lib. v. c. 7. ext. 1. *improbas faces* appellat; denique Paulus 1 Cor. v. ℣. 1. eam inter profanas gentes ne quidem nominari teſtatur. (3) In illis autem affinibus, qui ex transverſo ſunt ordine, ut levir & glos, eorumque liberi, omnem affinitatis rationem morte ſolvi credebant gentiles Romani, præſertim, ſi liberi nulli ex priore matrimonio vivi ſupereſſent, ut Cicero pro Quintio c. 6. *Affinitas, liberis iſtius vivis, divelli nullo modo poterat.* Hinc Craſſus fratris mortui uxorem duxit, auctore Plutarcho *ej. vita pr.* eundemque morem Ægyptii tenuere, modo fratris uxor eſſet virgo, ut Zeno ait, *l. pen.* C. *de inc. nupt.* quem Joſephus Caſtalio recte adverſus Connanum defendit *var. lect. c.* 12. At quia Levit. xviii. ℣. 16, ejuſmodi nuptiæ prohibentur, & Johannes Herodem reprehendit, quod fratris, ſui non vivi, ſed mortui viduam (uti Harduinus in *opuſc.* contendit) ducere auſus eſſet, ideo Conſtantinus, Theodoſius aliique ſeverius eis interdixere, *l. 2. ſeqq. C. Th l. 5. & ult. C. de inc. nupt.* (4) An uxoris defunctæ ſoror ob paritatem gradus duci prohibeatur, acrius diſputari cœptum, ex quo Albertus Erneſtus, dux Oettingenſis, talem ſibi optabat. Plane jure divino magis eſt, ut id permitti videatur, Lev. xviii. ℣. 18. Jacobus etiam ſimul, Metellus vero, Honorius atque Conſtantinus duas ſorores ſucceſſive duxerunt, & contra d. *l. 5. C. de inc. nupt.* crebro a Principe indultum eſſe conſtat. v. Grot. *epiſt.* 327. Amelot. ad Oſſati *epiſt.* 293. ut & ad Taciti *Ann. l. 1. c.* 4. (5) Patrui viduam ducere prohibemur *Lev.* xviii. ℣. 14. non avunculi, licet in pari gradu ſit: forte, quod major paterni, quam materni ſanguinis ratio haberetur apud Judæos: quum Phœnices contra & Athenienſes genus maternum, ut certius, attenderint magis.

§. VII. Polygamia multorum virorum juri naturali adverſatur; at poly-

rem ducere, quia matris loco ſunt. Quod & ipſum diſſoluta demum adfinitate procedit. Alioquin, ſi adhuc noverca eſt, id eſt, ſi adhuc patri tuo nupta eſt, communi jure impeditur tibi nubere: quia eadem duobus nupta eſſe non poteſt. Item ſi adhuc ſocrus eſt, id eſt, ſi adhuc filia ejus tibi nupta eſt, ideo impediuntur nuptiæ, quia duas uxores habere non poſſis.

§. VIII. Mariti tamen filius ex alia uxore, & uxoris filia ex alio marito, vel contra, matrimonium recte contrahunt, licet habeant fratrem ſororemve ex matrimonio poſtea contracto natos. *Ex Papin. l. 34. §. 2. de ritu nupt.*

§. IX. Si uxor tua poſt divortium ex alio filiam procreaverit,

polygamia multarum uxorum licet neque jure naturali & gentium, neque proprio jure priſtinæ affinitatis, vetita ſit, tamen jure communi civium Romanorum prohibetur. Cæſar legem habuit paratam, ut, quot & quas quiſque vellet, ducere liceret, Sueton. *lib.* I. *cap.* 52 Antonium quoque, primum Romanorum, duas uxores ducere auſum, accepimus; denique Valentinianum ſeniorem lege lata, polygamiam, ut ipſe duas habere poſſet, permiſiſſe, refert Socrates *l.* IV. *Hiſt. Eccleſ. c.* 26. Stetit tamen, monogamia, tanquam magis honeſta, decora, & individuæ conſuetudini conveniens: quam Cecrops etiam Athenis probaverat, teſte Athenæo *lib.* 13. *pr.* quinimmo polygami Romæ infamia & pœna ſtupri atque adulterii puniebantur, *l.* 1. *&* 13, *D. de his qui not l* 2. *C. de inc. nupt.* l. 18. *C. ad Leg. Jul. de adult.* Vid. notas ad Puſend. *de Off. hom. & civ. l.* II *c.* 2. §. 5.

§ VIII. Comprivigni non ſunt cognati; quoniam ex uno ſtipite non deſcendunt: neque affines; quia conjugum agnati ſibi non ſunt affines *l.* 34. §. 2. *D. h. tit. l.* 134. *pr. de verb. oblig.* unde jus Canonicum quoque has nuptias permiſit in *c.* 5. *X. de conſang.* Ex jure autem divino *Lev.* XVIII. ℣. 11. Matthæus avus, Junius & Piſcator, dubium moverunt: verum quoniam ℣. 11. de ſorore conſanguinea, ſicut ℣. 9. de germana & uterina ſorore explicari poteſt, pœnituit eos poſtea ſententiæ, quemadmodum Matthæus nepos *ad inſt. p.* 653. teſtatur. Conf. Cl. Bergeri eruditam diſſert. de hoc argumento.

§. IX. Divortium, ex ſimplicitate naturali & jure gentium, apud Hebræos, Græcos ac Romanos non erat prohibitum; ſed bona & mala gratia permittebatur, modo ob rei gravitatem ſolennia quædam adhiberentu

averit, hæc non eſt quidem privigna tua. Sed Julianus hujuſmodi nuptiis abſtineri debere ait. Nam nec ſponſam filii nurum eſſe, nec patris ſponſam novercam eſſe: rectius tamen & jure facturos eos, qui hujuſmodi nuptiis ſe (f) abſtinuerint. *Ex Ulp. l. 12. §. 2. de ritu nupt.*

§. X. Illud certum eſt, ſerviles quoque cognationes impedimento nuptiis eſſe: ſi forte pater & filia, aut frater & ſoror manumiſſi fuerint. *Ex l 14. §. 2. eod. tit.*

§. XI. Sunt

(f) *Sic omnes Charondæ, & ſæpe ita, pronomine interpoſito, loquuntur Cicero noſtrique juris Auctores v. Briſſon. de V. S. v.* abſtinere. *Stewech. ad Arnob.* l. 1.

rentur, de quibus adiri poteſt honos Britanniæ, & vir omnis juris peritiſſimus, Joh. Selden. *ux. Hebr. l.* III. *c.* 18. *ſeqq.* Juſtinianus vero *Nov.* 117. *cap.* 8 & 9. ob cauſas pauciores tantum illud permiſit, quam antea *l.* 8. *C. de repud.* propter plures tamen, quam quæ vulgo ex Matth. v. ℣. 32. XIX. ℣. 9. Marc. X. ℣. 4. 1 Cor. VII. ℣. 15. admittuntur. vid. Grot. *lib.* II. *c.* 5. § 9. & quæ late dixi ad Pufend. *d. Off. hom. l.* II. *c.* 2. §. 16. (2) Quod ſi ergo poſt divortium quondam uxor, ex alio filiam peperiſſet, neque privigna erat mariti prioris, quia non prius, ſed poſt genita, neque affinis ullo alio modo: *honeſtas* autem vetabat, ne eam uxorem duceret, quoniam cum matre ejus una caro fuerat, & quaſi privigna idcirco appellatur, *l.* 12. §. 2. *D. h. t.* Idque Juliano, non per modum conſilii, ſed prohibitionis viſum fuit: quia ſemper in conjunctionibus non ſolum quid liceat conſiderandum eſt, ſed & quod honeſtum ſit, ait Modeſtin. *lib. ſing. de ritu nupt. in l.* 197. *D. de R. J.* (3) Illud quoque in tranſitu hic notemus, quod alii jam monuerunt, loca ubi Juliani mentio fit, è Cajo deſumta videri, qui præceptoris ſui auctoritate utebatur, §. 5. *de ſuſp. tut.* §. 38. *de rer. div.* §. 18. 20. *de legat.* §. 2. *de adſign. lib.* &c.

§. X. Poſt manumiſſionem nulla ſervilis cognationis ratio habenda videbatur; tum quia in contubernio nulla gens, familia aut cognatio computatur: tum quia manumiſſi novi homines ſunt *l.* 27. *D. de adim. leg. l.* 98. §. 8. *D. de ſolut.* Verum licet hæc in aliis obtinerent, quæ effectum civilem habebant, in nuptiis pudor naturalis inſpicitur, nec jura ſanguinis ullo jure civili dirimi poſſunt *l.* 8. *de R. J.* Hinc Varro *lib.* VIII. *de LL.* recte ait: *in ſervis gentilitia natura non ſubeſt in uſu:* ſed quia patres, filios & fratres nominabant *l.* 35. *D. de ædil ed.* alibi cognationes naturales illis tribuit *lib.* I. *de R. R. c.* 17. *Danda opera, ut ſervi habeant* pecu-

§. XI. Sunt & aliæ perſonæ, quæ propter diverſas rationes, nuptias contrahere prohibentur, quas in libris Digeſto-

peculium & conjunctas conſervas, e quibus habeant filios: eo enim fiunt firmiores & conjunctiores fundo. Itaque propter has cognationes Epirotica familiæ ſunt illuſtriores & cariores. v. Herald. *lib.* 1. *rer. quot. c.* 8. & Cel. Gundling. *p.* x. *Gundl. Obſ.* 2. & 3.

§. XI. Præter tria impedimenta, hactenus explicata, propter alias etiam *diverſas rationes*, civiles & politicas, nuptiæ prohibentur; quas ex libris Digeſtorum Tribonianus peti jubet, quia aliquot earum ex Marciani, quem nunc terebat, *lib.* 2. *Inſtitutionum*, conjecerat *in l.* 57. *D. h. t.* & *l. ult. D de leg.* 1. omnes vero Barn. Briſſonius *de jure connub.* erudite explicavit. v. gr. (1) propter impotentiam coeundi arcentur caſtrati, ex lege Julia & Papia, vel SCto ei adjecto, §. 9. *J. d. adopt. l.* 29. §. 1. *D. de jure dot.* licet non deſint exempla apud Martial. *l.* v. *ep.* 42. Juven. *Sat.* 1. ℣. 22 Claudian. *l.* 11. *in Eutrop.* ℣. 88. & alios. v. Diſſ. mea *de Eunuchis*, *ad l.* 27. §. 28. *D. ad L. Aquil.* (2) Ob potentatum Præſides & Provinciarum rectores nequeunt provincialem *l.* 38. *l.* 57. *l.* 63. *D. h. t.* ad quam v. Ampliſſ. viri Zach. Huberi diſſert. (3) Ob metum concuſſionis & rationum invertendarum à tutore, filio & nepote ejus duci quondam pupillam vetuit Marcus oratione, quam SCtum eſt ſecutum *l.* 59. 60. 64. §. 1. *l.* 67. §. 2. *D. h.* Meurſ. Them. Att. *l.* 2. *c.* 10. (4) Cum furioſo non eſt ſocietas, generaturo liberos reip. moleſtos *l.* 16. § 2. *D. h. t.* (5) In Codice, damnatum eſt matrimonium raptoris cum rapta, propter crimen *l. un. C. de rapt. virg.* Judæi cum Chriſtiana, ob diverſitatem religionis, *l.* 6. *C. de Jud. & cœl* Clericorum, ob votum caſtitatis aſtu impoſitum *l.* 19. *l.* 44. *C. de Ep. & Cler. Nov.* 6. *c.* 1. (6) Lex Papia olim, aut potius SCtum, a Tiberio ei adjectum caverat, ne mulier quinquaginta annis minor ſexagenario nuberet, neque vir minor ſexaginta quinquagenariam duceret: id vero, propter mutui adjutorii neceſſitatem, recte ſuſtulit Juſtinus vel Juſtinianus *l.* 27. *C. h.* v Jac. Gothofr. & Heinecc. *ad l. Pap.* Gravina. *l.* 111. §. 36. *ſeqq.* (7) Ex eadem lege Senatores, aliique in dignitate poſiti vetantur libertinas ducere, & feminæ honeſtæ nubere libertinis, *l.* 23. *l.* 27. *ſeqq. h. t.* plurima vero exempla patronarum, quæ libertis nupſerunt, attulit Fabrett. *Inſcr. pag.* 289. quapropter varia legis illius fata cum Cl Heinecc. *l.* 2. *c.* 1. *ſeqq.* diſtinguenda ſunt. Nobis illud tantum ſufficiet monuiſſe, quod Grotius *in fl. ſp. ad tit. C de nupt.* & Aleman. *ad Procop.* jam olim indicarunt, hodie autem vulgo ignoratur, inſcriptionem *l.* 23. *C. h. t.* errore ſcribarum, eſſe corruptam, atque illud legis caput, à Juſtino primum, deinde à Juſtiniano ſublatum eſſe

ſtorum, ſeu Pandectarum ex veteri jure collectarum (g) enumerari permiſimus.

§. XII. Si adverſus ea, quæ diximus, aliqui coierint: nec vir, nec uxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque ii, qui ex eo coitu naſcuntur, in poteſtate patris non ſunt: Sed tales ſunt (quantum ad patriam poteſtatem pertinet) quales ſunt ii, quos mater vulgo concepit. Nam nec hi patrem habere intelliguntur, quum is etiam

(g) *Hunc locum opponerem Ant. Auguſtino, qui in* præfat. ad Opus de Nom. propr. Pand. *vocem* Pandectarum *maſculini generis eſſe contendit, niſi me retineret Codd. MS. auctoritas, in quibus L. Theod. Gronov.* Emend. Pand. c. 21. *teſtatur*, collectorum *reperiri. Nec tamen ſequitur,* πανδέκτης *Græcorum eſt maſculinum, ergo &* Pandectæ *Latinorum; quia Priſcianus jam olim notavit, multa ex Græco ſumta, de mare in feminam tranſire, ut* ὁ χάρτης, *hæc charta. v. Caſaub. ad Strabon.* lib. v. p. 218. *Voſſ.* lib. 1. de anal. c. 19. *Briſſon* ad procem. Inſt. p. 20. *Ampl. Brenkmann.* Hiſt. Pand. l. III. c. 6.

eſſe. Ita Procop. in hiſt. arcan. pag. 45. ſcribit: *Cum viris Senatoriis priſca lege uxorem ducere meretricem non liceat, Juſtinianus Principem Juſtinum adegit ad legem nova conſtitutione evertendam, & exinde Theodoræ matrimonio jungitur, adito reliquis ad meretricia connubia patefacto.* ubi priſcæ leges ſunt *l.* 1. *C. de nat. lib. l.* 7. *C. de inceſt. & inut.* Nova vero Juſtini lex eſt *l.* 23. *C. de nupt.* quam Juſtinianus ſæpe ampliavit & confirmavit *Nov.* 51. 89. *cap.* 15. & *Nov.* 117 *cap.* 6. (8) Quod ſi hæc legum præcepta obſervata ſint, neque deductio in domum, neque dotalia inſtrumenta, nec benedictio ſacerdotalis, a Leone demum *Nov.* 89. injuncta, requiruntur. *l. pen. D. de don. int. vir. l.* 31. *D. de don. l.* 30. *de R. J.* Male vero Hotmanus *l.* v. *Obſ. c.* 6. pro deductionis in domum neceſſitate urget *l.* 15. *D. de cond. & dem. l.* 6. *C. de don. ante nupt.* quæ pertinent ad fraudem avertendam, ſi de præjudicio tertii agatur, aut ſub conditione nuptiarum aliquid relictum ſit. V. Jac. Gothofred. ad *l.* 6. *C. Th. de tiron.*

§. XIII. Hæc Sanctio pœnalis ex lege Julia de maritandis ordinibus eſt petita, cui aliæ, ex *l.* 6. *C. de inc. nupt.* & Authenticis, quæ illam ſequuntur, graviores pœnæ, adverſus inceſtas & nefarias nuptias, addi debent, v. Merill. *l.* v. *Obſ. c.* 11. (2) Vis legis perfectæ erat, ut nuptiæ in linea recta conſanguinitatis & affinitatis, nec non inter fratres & ſorores contractæ diſſolverentur; quia vitium durat in effectu, & inceſtus quotidie continuatur *l.* 4. *C. de inceſt. nupt.* (3) Eidem ſanctioni eſt locus in nuptiis, ſine conſenſu patris contra-

am pater incertus eſt. Unde ſolent ſpurii appellari(h), vel à Græca voce, quaſi σποράδην concepti, vel quaſi ſine patre filii. Sequitur ergo, ut diſſoluto tali coitu, nec (i) dotis nec donationis exactioni locus ſit. Qui autem prohibitas nuptias con-

(h) *Ita Theophilus & Codices Contii, Charonda & Alciati*, l. 1. P æterm. *Sic quoque apud Valerium, ſive Julium Paridem, in epit.* de nom. rat. *legi debere, Cujac. monuit.* lib. v. Obſ. c. 6. *Haloander vero hunc locum contaminarat legendo* appellari *παρὰ τὴν σπορὰν & ἀπάτορες*, quaſi ſine patre filii. *Contius conjicit:* vel S.P. quaſi ſine patre filii, *cui Plutarchus favet* Quæſt. Rom. c. 103. *At ſcitum illud magis ἔτυμον eſt, quam verum. v. Menag.* Amœn. c. 39. v. Spurius.

(i) *Vulgo inſeritur* nec donationis, *invito Theophilo, Hotmano & libris MS.*

tractis: uxor enim erat injuſta *l.* 18. *D. l.* 7. *C. h. t. l.* 1 *D. unde vir* & liberi ex ea nati ſpurii *l.* 11 *D. de ſtatu hom. l.* 18. *D. h. t.* Apulej. lib. VI. Metam. *Nuptiæ patre non conſentiente factæ, legitimæ non poſſunt videri, ac per hoc ſpurius iſte naſcetur.* An vero pater nuptias diſſolvere potuerit, vix dubitaremus, niſi Paulus ſcrupulum injiceret, *lib.* 11. *tit.* 19. §. 2. *Eorum, qui in poteſtate patris ſunt, ſine voluntate ejus matrimonia jure non contrahuntur: ſed contracta non ſolvuntur: contemplatio enim publicæ utilitatis privatorum commodis præfertur.* Variorum conjecturas adfert vir Cl. Ant. Schultingius *in notis* ad *b. l.* ſed, cum Duareno & Vinnio, hunc ſenſum Pauli eſſe putat: ſi ab initio rite & ex parentum conſenſu nuptiæ contractæ eſſent, illas voluntate contraria patris non poſſe ſolvi, etſi filia in manum mariti non conveniſſet. Mulieres enim de tali parentum injuria conquerentes, ex Afranio, Ennio & Plauto produxit Cujac. *Parati l. D. de lib. exhib.* & *ad Novell.* 22. Divus autem Pius hunc rigorem mitigavit vetando, ne bene concordans matrimonium jure patriæ poteſtatis diſſolveretur, ut idem Paulus *lib.* v. *tit.* 6. §. 15. & Ulpian. in *l.* 1. §. *ult. D. de lib. exhib.* (4) Forſan autem amplius deliberandum eſt, an non Paulus de eo, quod Romæ communiter prudentes patres facere ſolebant, quodque in mores quaſi abierat, loquatur, ut ingratis liberis veniam dare &, majoris mali vitandi cauſa, contracta matrimonia ſuſtinere liceret: ſive ratihabendo, ut liberi naſcerentur legitimi; ſive non petendo, ut Prætor hoc injuſti conjugii genus ſepararet, ut tamen liberi ex eo procreati ſpurii eſſent. Id mihi veriſimilius videtur; quamvis ſuperiorem Duareni ſententiam nolim cum Contio, *divinantis, aut potius interpretis auctoris ſui ſententiam corrumpentis*, acerbius vocari, de *clandeſt. matrim.* Oper,

contrahunt, & alias pœnas patiuntur, quæ ſacris conſtitutionibus continentur.

§. XIII. Aliquando autem evenit, ut liberi, qui ſtatim, ut nati ſunt, in poteſtate parentium non fiant, poſtea autem redigantur in poteſtatem parentum, qualis eſt is, qui dum naturalis fuerat, poſtea curiæ datus, poteſtati patris ſubjicitur. Nec non is, qui a muliere libera procreatus, cujus matrimonium minime legibus interdictum fuerat, ſed ad quam pater conſuetudinem habuerat, poſtea ex noſtra conſtitutione, dotalibus in-

Oper. pag. 604. Add. Cujac. *lib.* III. *O. c.* 5 Thuan. *lib.* XIX. *Hiſt.* Grot. *l.* II. *de J. B. & P. c.* 5. §. 10.—16. & Sande *lib.* II. *Deciſ. tit* I. *def.* 4.

§ XIII. Alter modus conſtituendi patriam poteſtatem eſt *legitimatio.* liberorum naturalium; de qua Cajus & Ulpianus, in Inſtitutionibus ſuis, tanquam ſerius admiſſa, nihil ſcribere poterant; igitur Juſtinianus, pro antiquatis illis modis faciendi parentis Latini, vel filii legitimi, quos expoſitos in hac ſerie inveniebat, jus novum recte atque ordine nobis expoſuit v. Cujac. *lib.* XV. *Obſ. c.* 13. Quemadmodum vero νόθοι Athenis proprie erant, qui matre cive non erant geniti: generaliter vero ex meretrice, amica vel ſerva procreati eodem nomine appellabantur: ita Romæ *naturales* liberi erant ex concubina progeniti, *t. t. C. de nat. lib.* qui vero ex vaga Venere vel ex contubernio eſſent nati σκότιοι παῖδες, quaſi ſpurii terræ filii, patre *nullo*, ut Liv. ait *lib.* IV. *c.* 3. vel ſaltem *incerto* procreati, *ſpurii* & *Favonii* dicebantur. Quintil. *lib.* III. *Inſt. c.* 6. Iſidor *lib.* IX. *Orig. c.* 5. Cuper. *l.* I. *Obſ. c.* 17. & Fabrett. *c.* I. *Inſcr. n.* 259. Hi vero cum & honeſtate nuptiarum & patris certitudine eſſent omnino deſtituti, deterioris erant conditionis, quam naturales, ex concubina ſuſcepti; poſtquam concubinatus per legem Juliam & Papiam nomen aſſumſerat, & extra legis Juliæ de adulteriis pœnas erat conſtitutus, *l.* 3. *D. de concub.* Hinc *licita conſuetudo* dicitur, in *l.* 5. *C. ad Sct. Orfit.* Sed uxor dignitatis nomen erat, concubina voluptatis, & differebat ab uxore, quod honore non pleno diligebatur *l.* 16. §. 1. *D. de his quæ ut indign. l.* 3. §. 1. *D. de donat. int. vir. l.* 31. *D. de donat.* Paulus ait, eam vero nomine *amicam*, paullo honeſtiore concubinam appellari *l.* 144. *D. de V. S.* Alias & *convictrix*, *uxor gratuita*, vel *ſodalitiaria* vocatur, in inſcript. apud Merill. *l.* 3. *O. c.* 15. Ex ea nati jure vetere non fiebant legitimi, niſi Princeps extra ordinem ſubveniret, *l.* 57. *D. de ritu.*

inſtrumentis compoſitis, in poteſtate patris efficitur. Quod (1) ſi alii liberi, ex eodem matrimonio fuerint procreati, ſimiliter noſtra conſtitutio præbuit.

(1) *Ulcus aliquod hic latere, viſum eſt viris eruditis; quia liberi poſtea nati, Principis auxilio non indigebant. Cujacii lectio expreſſa, pro* quod & aliis liberis, &c. *dubium non tollit, & pariter ac Hotmani emendatio*, quod etſi nulli aliis *repugnant conſenſui MS. Probabilius Moren.* h. l. & Obſ. jur c, xi *unam literam mutat*: quod ei ſimiliter aliis. *Optime Ampl. Bynkersh.* l. 11. Obſ. c. 11. *legit* quod ut aliis. *Et tamen Anonymus quidam in* vindiciis *horum verborum, acri contentione nil mutandum eſſe cenſet; quia de legitimis natalibus poſtea natorum, ſaltem illorum, qui ante matrimonium concepti, ſed poſt illud editi eſſent, olim dubitatum fuerit*, l. 11. C. de nat. lib. Nov. 12. c. 4. Nov. 18. c, 11. *Adde Baſilic.* t. IV. pag. 280. fin. *& Theoph.* h. l.

nupt. vel pater eos arrogaret; id quod tollitur in *l.* 7. *C. de nat. lib.* & *Nov.* 74. *c.* 3. Conſtantinus autem introduxit (1) legitimationem *per ſubſequens matrimonium*, modo nuptialia inſtrumenta ſuper eo eſſent confecta, vel apud acta declaratum, quod affectio concubinaria in maritalem eſſet converſa: id enim, præter duos ablativos abſolutos, qui hic conditionem inducunt, *ex l.* 4. §. 4. *C. de adv. div. jud.* Nov. 12. & 18. liquet. (2) Theodoſius junior invenit modum per oblationem curiæ *l.* 3. *C. de nat. lib.* Cum enim nothi antea in honoribus Curiæ adipiſcendis legitime natis poſthaberentur *l.* 3. §. 1. *D. de decur.* illa conſtitutio permiſit patribus, ut minus legitimos filios curiæ offerrent, non ut ſtatim eſſent decuriones, uti Theophilus, ſed ut conditioni curiali obnoxii, procedente tempore, cum ordinis numerus replendus eſſet, aſſumerentur. *l.* 55. *C. de decur.* v. Merill. *l.* VIII. *Obſ. c.* 26. Provocandi autem erant cives præmio, quia Senatus decurionum, illo tempore, in municipiis & coloniis adeo erant deſerti, ut qui ſcelus aliquod admiſiſſent, pœnæ loco, curialium collegio manciparentur, *l.* 38 *C. de decurion. l. pen. C. de cohort. Nov.* 123. Erant quidem decuriones multis prærogativis ornati, & honos quidam ſplendidus ac dignitas ordinis municipalis fuit, quæ ab aliis pretio emta, aliis in pœnam adempta, multis etiam petentibus denegata eſt *l.* 13. §. 1. *D. de L. Corn. de falſ. l.* 6. *l. f. D. l.* 47. *C. Th. de decur.* CL. Burman ad *Petron. c.* 57. in tantum tamen eorum illo tempore excreverant onera, ut Syneſius *epiſt.* 94. eos potius ſervos, quam nervos, oneratos quam honoratos vocarit, & Libanius queſtus ſit, in quibusdam oppidis vix unum ſupereſſe, qui munera curiæ ſolus ſuſtineret, in orat. *πρὸς τοὺς βαρὺν αὐτὸν καλέσαντας.* De oneribus iſtis dixi *de Ædil. colon. c.* 5 §. 5. eaque, præter alios, etiam Briſſonius *lib.* 4. *ſel. ant. c.* 13. & Merill. *lib.* 8. *Obſ. c.* 26. collegerunt. (3) Juſtinianus addidit legitimationem per reſcriptum Principis *Nov.* 74. *c.* 2. *Nov.* 89. *c.* 9. & (4) per nominationem filii in inſtrumento vel teſtamento, *Nov.* 117 *c.* 2. quamvis illa magis agnitio præcedentis matrimonii, quam

quam vera legitimatio videatur. Ad novellas illas conſtitutiones reſpicit Matth. Blaſtares in Hiſt. jur. *Commutavit etiam leges de nothis, quos magnus Conſtantinus primus admiſit, majori commiſeratione in tales affectus.* Multas quæſtiones, huc pertinentes, Heraldus *lib.* I. *Rer. quot. c.* I. *ſeqq.* Ritus du Frene in Gloſſ, v. *legitimatio* & *pallium* expoſuit.

CAPUT XI.

De Adoptionibus.

Non ſolum autem naturales liberi ſecundum ea, quæ diximus, in poteſtate noſtra ſunt, verum etiam ii, quos adoptamus.

§. I. Adoptio autem duobus modis fit, aut Principali reſcripto, aut imperio Magiſtratus. Imperatoris auctoritate adoptare quis poteſt eos eaſve, qui quævo *Ex Cajo l. 2. ff. eod.*

Pr. Tertius modus conſtituendi patriam poteſtatem, eſt *adoptio*, naturæ æmula & nuptiarum imitatrix; quæ ideo *ſimilitudo, imago*, & *ludibrium naturæ*, & *commentum civile* dicitur, Caj. *lib.* I. *t.* 7. *l.* 23. *D. de lib.* & *poſth. l.* 76. *D. de cond.* & *dem. l.* 10. *C. h t.* Apud omnes vero gentes, in ſolatium orbitatis, atque fulcrum deſertæ domus, ea antiquiſſimis retro temporibus fuit uſitata: primum enim illi, quibus natura liberos, præſertim maſculos negaverat, lege ſibi filios aſſerebant, poſtea etiam qui malos habebant, meliores ſibi hoc pacto quæſivere v. Philon. *de agric.* Senec. *ad Marc. c.* 15. Firmic. *l.* VI *c.* 31. Sic Jacobus nepotes ſuos, filia Pharaonis Moſen adoptavit, & apud Homerum *lib.* IX. *Iliad.* ℣. 491. Diod. Sic. *l.* IV. *c.* 3. & Demoſth. *in Macart.* veſtigia ejus occurrunt. Romæ autem multis requiſitis fuit oneratum hoc magni momenti negotium; unde non tam frequens & facilis adoptio fuiſſe dicitur, quam comparatio ſervorum, in *l.* 44. *pr. D. de uſurp.*

§. I. Adoptio eſt vox generis, & ſpeciei, non modo ob anguſtiam linguæ Latinæ, ſed & quia genus ſemper eſt pars ſpeciei, nec alterum ſine altero poteſt definiri. v. Ariſtoteles *lib.* V. *Metaph. cap.* 25. hinc rubrica in plurali *de adoptionibus.* (1) Adoptio in ſpecie ita dicta, olim erat actus legitimus, ſive νόμιμος πρᾶξις, ut Theophilus vocat, qui ſolenniter fiebat per

ve ſui juris ſunt, Quæ ſpecies adoptionis dicitur adrogatio. Imperio Magiſtratus adoptare licet eos eaſve, qui quæve in poteſtate parentium ſunt: ſive primum gradum liberorum obtineant, qualis eſt filia, ſive inferiorem, qualis eſt nepos, neptis, pronepos, proneptis.

§. II. Sed hodie, ex noſtra conſtitutione, quum filiusfamilias a patre naturali extraneæ perſonæ in adoptionem datur, jura poteſtatis (a) patris naturalis minime diſſolvuntur. Nec quicquam ad patrem adoptivum tranſit, nec in poteſtate ejus eſt, licet ab inteſtato jura ſucceſſionis ei a nobis tri-

(a) *Vulgo* jura patris nat. *at ſimilem in modum loquitur tit. ſeq.* §. 8. *& verbum* ὑπεξουσιότητος, *apud Theophilum plus notat, quam* jus.

per trinam venditionem à patre naturali, adhibito ære & libra *l. fin. C. h. t.* Sueton. *Aug. c.* 64. poſtea autem erat actus civilis, & magiſtratus confirmatio ſufficiebat §. 8. *quib. mod. patr. pot. ſolv.* (2) Arrogatio in comitiis olim fiebat ſolenni interrogatione populi, quam habet A. Gell. N. A. *lib.* v. *cap.* 19. Accedebat & Pontificum auctoritas; uti ex Cicerone *pro domo* & oratione Galbæ apud Tacit. *lib. Hiſt* 1. *cap.* 15. conſtat. Poſt Tiberium autem coram Principe peragebatur, *l.* 2. *D. h. t.* quæ à Triboniano non eſt interpolata. vid. Alciat. *l.* IX. *Par. c.* 5. (3) Si quis teſtamento heres ſcriptus, teſtatoris nomen ferre jubebatur; nominetenus tantum adoptio erat, ſine effectu; niſi lege curiata populus, vel Princeps eam confirmaſſet *l.* 38. *D. h. tit.* Cicero, *lib.* VII. *ad Att. epiſt.* 8. πολιτικὸν σκέμμα vocat, rectumne ſit nobili adoleſcenti mutare nomen, mulieris teſtamento. Valerii Maximi, Velleji Paterculi, aliaque veterum Auctorum loca Cujacius congeſſit *l.* VII. *Obſerv. cap.* 7. (4) Modos adoptandi honorarios aliarum gentium per baptiſmum, per arma & capillos Merill. *l.* III. *Obſ. c.* 40. Pithœus *lib.* I. *adv. c.* 1. Coler. *cap.* VII. *Parerg.* & du Frene *ad Joinvill. diſſ.* 21. collegerunt.

§. II. Filius a patre naturaliter venditus, tanquam a familia ſua abſciſſus, & extraneus, in ejus teſtamento præteriri poterat: unde aliquando eveniebat, ut ſi ab adoptivo patre deinde emancipatus eſſet, utriuſque patris ſucceſſione fraudaretur §. 14. *de her. quæ ab int.* Huic iniquitati ut mederetur, Juſtinianus diſtinxit, inter adoptionem plenam, & minus plenam, in *l. pen. C. h. t.* quæ una eſt ex quinquaginta deciſionibus, quaque valde ſibi placet §. 8. *tit. ſeq.* §. 5. *quib. non eſt perm.* §. 2. *de inoff. teſt.* & alibi

tributa ſint Si vero pater naturalis non extraneo, ſed avo filii ſui materno, vel ſi ipſe pater naturalis fuerit emancipatus, etiam avo paterno, vel proavo ſimili modo paterno vel materno filium ſuum dederit in adoptionem: in hoc caſu, quia concurrunt in unam perſonam & naturalia, & adoptionis jura, manet ſtabile jus patris adoptivi, & naturali vinculo copulatum, & legitimo adoptionis nodo conſtrictum, (b) ut & in familia & in poteſtate hujuſmodi patris adoptivi ſit.

§ III. Quum autem impubes per Principale reſcriptum adrogatur, cauſa cognita adrogatio permittitur: & exquiritur cauſa adrogationis an honeſta ſit, expediatque pupillo: & cum quibuſdam conditionibus adrogatio fit, id eſt, ut caveat adrogator perſonæ publicæ, hoc eſt tabulario (c), ſi intra pubertatem pupillus deceſſerit, reſtituturum ſe bona illis, qui, ſi adoptio facta non eſſet, ad ſucceſſionem ejus venturi eſſent. Item non alias emancipare eum poteſt adrogator

(b) *Sic quoque in libro Dionyſ. Charondas invenit, & magis placet, quam quod vulgo legitur* conſtitutum: *nam* nodo conſtrictum *eſt in* l. pen. C. h.

(c) *In vulgata deſunt voces:* hoc eſt tabulario: *verum Theoph.* δημοσίῳ προσώπῳ, τουτέστι τῷ ταβουλαρίῳ *& neceſſaria erat adjectio, ne quis magiſtratum intelligeret, ut in §. 5. de Atil. tut.* perſonas publicas, id eſt magiſtratus.

alibi, revera autem ſuſtulit adoptionem, in ſpecie ita dictam, illudque abſurdum reliquit, quod adoptatus minus plene ſuus heres eſt, & nil auxilii habet adverſus paternum teſtamentum. Omnes differentias juris veteris & novi Merill. *ad* 50. *deciſ. ad d. l. pen.* collegit. Cujac. in parat. C. h eam commentario amplo & dilucido dignam eſſe judicavit.

§. III. Si filiusfamilias in adoptionem dabatur, ætatem ſpectare nihil attinebat, quia pater optimum pro eo conſilium capere videbatur. Orbum vero olim arrogare non licebat; quoniam nec ipſe tanti momenti ſtipulationem contrahere poterat, nec ejus tutor auctor fieri, nec habebat jus comitiorum, & cauſa ſemper ſuſpecta fuit viſa. vid. Ulpian. *tit.* 8. §. 5. & Gellium *lib.* v. *c.* 19. Antoninus autem Pius, ut precibus heredipetarum ſeſe liberaret, tandem quidem, ſed ſub tam duris conditionibus, id

per-

gator, niſi, cauſa cognita, dignus emancipatione fuerit, & tunc ſua bona ei reddat. Sed etſi decedens pater eum exheredaverit, vel vivus ſine juſta cauſa eum emancipaverit: jubetur quartam partem ei bonorum ſuorum relinquere, videlicet præter bona, quæ ad patrem adoptivum tranſtulit, & quorum commodum ei poſtea adquiſivit.

§. IV. Minorem natu majorem (d) non poſſe adoptare, placet. Adoptio enim naturam imitatur: & pro monſtro eſt, ut major ſit filius, quam pater. Debet itaque is, qui ſibi

(d) *In omn. Char.* non poſſe majorem, *quod orationem magis reddit dilucidam; ſenſus vero idem eſt.*

permiſit, ut non facile aliquis ita arrogaturus eſſet. (1) enim ex reſcripto illius, mortuo patre arrogatore, arrogato quarta debebatur *l.* 1. §. 21. *de collat. bon.* quæ an portionis legitimæ fuerit, rarior olim erat quæſtio; quoniam, uti Perizon. *c.* 3. *Animadv. hiſt.* bene obſervavit, unus tantum, non exiſtentibus liberis naturalibus, arrogabatur *l.* 15 §. 3. *l.* 17. §. 3. *h. t.* & quamvis poſtmodum arrogatori liberi eſſent nati, tamen quarta erat omnium bonorum, quia illa velut æs alienum conſideratur *l.* 8 §. 15. *D. de inoff. teſt.* multumque differt a legitima, nec querela inofficioſi, verum utili actione familiæ erciſcundæ petitur *l.* 2. §. 1. *D. fam. erc.* unde nec eſt aucta per *Nov.* 18. quemadmodum male Vinnius ad *h.* §. (2) Cauſæ cognitione opus eſt, convocatis arrogandi agnatis & tutoribus, ne qua fraus aut dolus adhibeatur, uti Cicero *pro domo c.* 13. & Ulpian. *l.* 17. *D. h. t.* (3) Arrogator, datis fidejuſſoribus, cavet tabulario, ſe bona reſtituturum: erat ille *ſervus publicus*, *l.* 18. *D. h.* quia cuivis e populo ſtipulari debebat, more Athenis deducto. Crebra eorum fit mentio in inſcriptionibus, ut et apud Livium & Capitolinum v. Cujac. & Amay. *ad lib.* x. *C. tit.* 69. Govean. *lib.* 11. *var. c.* 10. Lipſ. *l.* 1. *elect. c.* 22.

§. IV. Samuel Petitus *d. l.* male putat, à Juſtiniano primum definitam plenam pubertatem & *l.* 40. §. 1. *D. h. tit.* ab eo interpolatam eſſe: nam pubertas incipit anno quarto decimo, matureſcit decimo octavo; quia tunc plerique pubeſcunt, Paul. *l.* 3 *tit.* 4. §. 2. Eadem quoque ætas in *l.* 1. §. 3. *D. de poſtul. l.* 14. §. 1. *D. de alim. leg. l.* 101. §. 2. *D de cond. & dem. l.* 13. *D. de man. vin.* occurrit & mature a Græcis eſt deprompta; qui, ut primum aliquis octavum decimum ætatis annum attigiſſet, eum inter ephebos referebant, ut præter Suidam, Pollux refert *l.* VIII *Onomaſt. cap.* 30. Indi quoque ita pubertatem metiebantur, teſte Philoſtrato *lib.*

ſibi filium per adoptionem vel adrogationem facit, plena pubertate, id eſt, (e) decem & octo annis præcedere.

§. V. Licet autem & in locum nepotis vel prone- *Ex Paulo l.*
potis, vel in locum neptis, vel proneptis, vel dein- *27. & 43.*
ceps (f) adoptare, quamvis filium quis non habeat. *hoc tit.*

§. VI. Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare poteſt, quam nepotem (g) in locum filii.

§. VII. Sed ſi quis nepotis loco adoptet, vel quaſi ex eo filio, quem habet jam adoptatum, vel quaſi ex illo, quem
naturalem in ſua poteſtate habet: in eo caſu & filius *Ex Paulo l.*
conſentire debet, ne ei invito ſuus heres adgnaſca- *6. & 11. hoc*
tur. Sed ex contrario ſi avus ex filio nepotem det *tit.*
in adoptionem; non eſt neceſſe, filium conſentire.

§. VIII. In plurimis autem cauſis adſimilatur is, qui adoptatus vel adrogatus eſt, ei, qui ex legitimo matrimonio na-

(e) *Perperam Petitus ad* LL. *Att. p.* 142. *& l.* 2. *Obſ. c.* 6. *verba §. poſteriora a Juſtiniano & hic & alibi veteribus adjecta putat, in* l. 40. §. 1. D. h. *neque enim addere potuit Paulo* l. III. ſent. t. 4. §. 2.

(f) *Vocem* deinceps *abſurde hic legi ait Hotman.*

(g) *Hotman. de ſuo hic* ſuum *inſerit.*

lib. II. *cap.* 30. & Cretenſes, Meurſ. *Creta l.* III. *c.* XI. Honoraria autem, non vera fuit adoptio, qua Juſtinianus juvenis Euthericum ſenem in filii locum adſcivit, neque enim plena pubertate Euthericum præcedebat, ſed κομιδῆ νέος, *plane adoleſcens erat.* vid. Jornandem *de reb. Gotth.*

§. V. Hoc monſtri ſpecies eſſe videtur, nec imitari naturam, ut is nepotem habeat, cui non eſt filius. ideoque Contius *lib.* 1. *ſubſ. Lect. cap.* 6. hanc §. inter inopinata juris ponit. Ratio autem aliqualis redditur ab Ulpiano & Pomponio in *l.* 15. §. 1 & *l.* 43. *h. t.* ut nepos *quaſi ex incerto filio*, vel *ex quolibet* natus intelligatur: omnia enim lex fingit, & filius mortuus eſſe poterat, quinimo potentia reſpicitur, non actus.

§. VIII. Adoptatus fiebat heres ſacrorum, nominis, bonorum, imaginum, id eſt nobilitatis, agnationis & conſanguinitatis *l.* 35 *D. h. t. l.* 6. & 10. *D de ſenat. Tacit. l.* 1. *Hiſt. c.* 15. Plinius *lib.* XXXV. *c.* 2 Seneca *lib.* II. *contr.* 3. Erat enim tam jure legeque filius, quam ſi ex eo patre eſſet

natus eſt. Et ideo ſi quis per Imperatorem, ſive apud Prætorem, vel apud Præſidem provinciæ non extraneum adoptaverit: poteſt eumdem alii in adoptionem dare.

§. IX. Sed & illud utriusque adoptionis commune eſt, quod & ii, qui generare (h) non poſſunt, quales *Ex Cajo l. 2. hoc tit.*

(h) *Samuel Petitus lib.* II. *Obſ. c.* 6. *mavult* generare nunc non poſſunt, *quaſi olim ſcriptum fuerit* nc. n. *ſed res eodem redit, & Cl. Schultingius vulgatam, ex Ulpiano tit.* 8. §. 6. *tuetur ad D. h. t.* §. 6.

eſſet natus; quemadmodum in *l.* 44. *D. h. t.* ex formula apud Aul. Gell. *libr.* V. *cap.* 19. reſtituit Duaren. *libr.* II. *Diſp. cap.* 14. (2) Ait, in *plurimis*, quia jus ſanguinis non tranſit *l.* 23. *D. hoc tit.* nec adoptatus patri prodeſt ad jus trium liberorum Tacit. *libr.* XV. *Ann. cap.* 19. *pr Inſt d. excuſ. tut. l.* 2. § 2. *D. de vac & exc. mun.* nec in fideicommiſſo, in caſu *l.* 76. *D. de condit. & dem.* neque in *l.* 51. §. 1. *D. de leg.* 2. (3) Ex ſuperioribus belle illuſtrari poteſt ſchema υἱοθεσίας, quo ſecundum œconomiam, utitur S. Scriptura, & inprimis Paulus, ſcribens ad Hebræos, Græcos vel Romanos: eos enim, qui electi ſunt ab æterno, ut accipiant jus filiorum Dei, non modo, ait, renunciare priori familiæ, nominibus & inſtitutis; ſed & novo nomine ornatos, ſacrorum & bonorum heredes profitetur. Rom. VI. ℣. 17. VIII. ℣. 15. Gal. IV. ℣. 6. 7. Eph. I. ℣. 4. (4) Multis denique mos ille veterum illuſtrari poſſet, cujus Appianus & Dio Caſſius meminere, ut adoptivi nomina illorum, a quibus adoptati, præter ſuum gentilitium, aliquo modo, in *anus* v. gr. commutatum, ferrent; niſi ea res a multis viris præclaris, ex Annalium, Numiſmatum & Inſcriptionum obſervatione, tractata eſſet diligentiſſime. Vid Sigon *de nom. Rom. c.* 3. Auguſtin. *l.* III. *emend. c.* 8. Petr. Servius *miſc. c.* 8. Spanhem. *de præſt. & uſu num. diſſ.* X. *pag.* 77. & Fabrett. *c.* IV. *Inſcript. p.* 318.

IX. Hæſitarunt plerique veterum in hoc loco, quia non ſatis diſtinguebant ſpadones à caſtratis. Quod ſi vero ſpadonis vox laxe accipitur, generaliter notat omnes, qui generare non poſſunt; ſive in perpetuum ſive ad tempus, ſive naturæ vitio, ſive fortunæ *l.* 6. *D. de Ædil. ed l.* 128. *d. V. S.* Proprie vero & ſpecialiter ſpado eſt, qui integras partes habet genitales, ſed propter morbum ad tempus friget, *l.* 6. *pr. D de lib. & poſt.* Caſtratus autem in feminam quaſi transformatus videbatur, ſive thlibia eſſet fractis teſticulis, ut Nicomachus, ſive exſectus, ut Phavorinus, Eutropius aliique *l.* 5. *D. ad l. Corn. de ſic. l.* 39. §. 1. *D. de jur. dot.* Huic ergo tam neceſſaria pars corporis penitus aberat, quemadmodum caſte Paulus loquitur in *l.* 7. *D. de Ædil. edict.* Cumque adoptio pro-

les ſunt ſpadones, adoptare poſſunt: (i) caſtrati autem non poſſunt.

§. X. Feminæ quoque adoptare non poſſunt, quia nec naturales liberos in ſua poteſtate habent, ſed ex indulgentia Principis ad ſolatium liberorum amiſſorum adoptare poſſunt.

§. XI. Illud proprium eſt adoptionis illius, quæ per ſacrum oraculum fit: quod is, qui liberos in poteſtate habet, ſi ſe adrogandum dederit, non ſolum ipſe poteſtati adrogatoris ſubîcitur, ſed etiam liberi ejus in ejuſdem fiunt poteſtate, tamquam nepotes. Sic enim & divus Augu- *Ex Cajo l. 2. hoc tit.*

(i) *Cont. monet poſteriora hæc de ſuo addidiſſe Juſtinianum, nec male! quia ſimiliter Ulpian. diſtinguit in* l. 39. §. 1. D. de jur. dot. *In* l. 2. D. h. t. *autem, in quibusdam libris, ex* h. §. *addita videntur.*

prolem imitetur, nec alii ſit conceſſa, quam qui, cum potuerit, erat expertus, hinc ei, qui generare non poteſt, nec adoptare licebit: *nubas ducaſque licebit, nunquam pater eris, nunquam mater*, de Eutropio argute cecinit Claudian. *lib.* 1. ℣. 223. Suſtulit hoc diſcrimen Leo Sophus, qui caſtratis pariter ac feminis, etiam virginibus, adoptandi conceſſit facultatem, forte quod iſti in aula dominabantur, Nov. 26. & 27. Plura de eunuchis dabit Amaya *lib.* III. *Obſ.* 6. & Diſſ. mea Philolog. *ad l.* 27. § 28 *D. ad L. Aquil.*

§. X. Feminæ olim poterant adoptari, non adoptare *l.* 21. *D. h. t.* non vero arrogari, nec arrogare, quia comitiorum communionem non habebant, Ulp. *tit.* 8 §. 8. Gell *l.* V. *c.* 19. Sub Principibus autem potuerunt arrrogari, non arrogare, niſi liberos habuiſſent. Suet. *Galba c.* 4. neque vero tunc acquirebant patriam poteſtatem, quæ à patre nomen tulit, neque filiumfamilias, ſed filium in hereditate transferenda habebant *l.* 38. *D. l.* 5. *C. h. t.* Non novum vero eſt, Principem id indulſiſſe: nam apud Lacedæmonios mas etiam, qui ſibi filium adoptivum facere vellet, id coram rege faciebat, auctore Herodot. *l.* VI. & Cragio *de Rep. Laced. l.* IV *c.* 8. Add. Petr. Fabr. ad parat. Cujac. *l.* 8. *C. tit.* 47. & Cl. van de Water *lib.* III. *Obſ. c. ult*

§. XI. Deteſtandæ impietatis & adulationis Tribonianum hic accuſat Colerus *Parerg. c.* 17. quod pro voce *Principis*, qua Cajus in *l.* 2. *D. h. t.* uſus erat, *ſacrum oraculum* ſubſtituit; nec infitior, Heſychium eum hujus

Auguſtus non ante Tiberium adoptavit, quam is Germanicum adoptavit: ut protinus adoptione facta, incipiat Germanicus Auguſti nepos eſſe.

§. XII. Apud Catonem bene ſcriptum refert antiquitas: ſervos, ſi a domino adoptati ſint, ex hoc ipſo poſſe liberari. Unde & nos eruditi in noſtra conſtitutione etiam eum ſervum, quem dominus actis intervenientibus filium ſuum nominaverit, liberum eſſe conſtituimus, licet hoc ad jus filii accipiendum non ſufficiat.

hujus vitii arguiſſe. Verum tunc temporis plena oraculorum erant omnia; atque reſcripta principum *ſacræ literæ*; aula *palatium ſacrum*, vel *domus divina*; imperatorum *veſtigia ſacra* dicebantur. Seldenus non ſuperſtitioſus fuit in talibus probandis, ſi volet uſus, *de tit. honor. part.* 1. *cap.* 7.

§. XII. Neſcitur, an is Cato ſit Cenſorius, Porciæ familiæ princeps, an ejus filius natu major: uterque enim de jure ſcripſit; malunt vero plerique cum Ant. Auguſtino de *nom. propr. D. pag* 209. & Balduino *ad reg. Caton. pr.* filium accipere, cujus plurimos libros de jure civili extitiſſe, Pomp. in *l.* 2. §. 38. *de orig. jur.* & Gellius *lib.* XIII *cap.* 18. tradiderunt. Is etiam eſt auctor regulæ Catonianæ, & alibi laudatur in *l.* 10. §. 1. *D. de Ædilit. edict.* & *l.* 44. *D. ſol. matr.* (2) Quod ait, apud Catonem *antiquitatem* referre, id pleroſque juris veteris auctores ſcripſiſſe, refert Gell. *lib.* V. *cap.* 19, ut ſcilicet ſervus metu tantum ſerviendi per adoptionem liberetur, non autem fiat filius, nec civis Romanus, ſed Latinus: ſic enim Maſurius Sabinus eorum ſententiam interpretatus eſt, ne quidem permittendum putans, ut homines libertini ordinis per adoptionem jura ingenuorum invaderent. (3) Apud Judæos olim ſecus erat; quia ſervus, a gentilibus captus, vel emtus, & inter filios aſſertus libertatem ſimul & filiationem conſequebatur, uti ex Miſnæ *Baba Batbra. c.* 8. tradit Selden. *de ſucceſſ. in bona def. c.* 4.

CAPUT

CAPUT XII.

Quibus modis jus poteſtatis [a] *ſolvitur.*

Videamus nunc, quibus modis ii, qui alieno juri ſunt ſubjecti, eo jure liberantur. Et quidem ſervi quemadmodum poteſtate liberantur, ex iis intelligere poſſumus, quæ de ſervis manumittendis ſuperius expoſuimus. Hi vero, qui in poteſtate parentium ſunt, mortuo eo ſui juris fiunt. Sed hoc diſtinctionem recipit: nam mortuo patre ſane omnimodo filii filiæve ſui juris efficiuntur. Mortuo vero avo, non omnimodo nepotes neptesque ſui juris fiunt: ſed ita ſi poſt mortem avi in poteſtatem patris ſui recaſuri non ſunt. Itaque ſi moriente avo pater eorum vivit, & in poteſtate patris ſui eſt: tunc poſt obitum avi in poteſtate patris ſui fiunt. Si vero is, quo tempore avus moritur, aut etiam mortuus eſt, aut [b] exiit de poteſtate patris: tunc

(a) *Deeſt* patriæ *in omnibus* Contii, *Pacii*, Hotmani, *& quibusdam Charondæ*, *nec rubrica D.* lib. 1. tit. 7. *neque Theophilus & Julianus Anteceſſor conſtit.* 75. *eam agnoſcit. Utique in pr. hic digito tangit modos, quibus dominica poteſtas ſolvitur.*

(b) *Recte hic omittuntur verba Vulgatæ*, per emancipationem, *quæ nec Theophilus habet, nec libri veteres* Contii, *Hotmani*, Charondæ: *atque ita* Ulpian. tit. x. §. 2. *Mirum ergo eſt, qua fronte Marcilius urgeat antiqua manuſcripta: nam & in aliis modis idem fuit, ante* Nov. 81. c. 2, *tunc nondum latam.*

Pr. Viſis tribus cauſis, ex quibus patria poteſtas oritur. ordine valde naturali, nunc ſubjiciuntur ſeptem modi, quibus ea diſſolvitur: mors, deportatio, ſervitus pœnæ, dignitas, emancipatio, adoptio & captivitas. (2) Olim, ex inſtituto Romuli, duo tantum erant modi ſolvendi poteſtatem patriam, mors & voluntas patris, *Dionyſ. l.* 11. *cap.* 27 ſed poſtea alii acceſſerunt, v. c. ut flamen Dialis, & virgo Veſtalis, manu capta, liberaretur, Ulpian *t.* 10. §. *fin.* Gell. *libr.* 1. *cap.* 12. juncta l. 3. §. *fin. D. de ſenatc. Maced.* & *l.* 2. §. 1. *D. quod cum* (3) Hujus exemplo poſtea Juſtinianus episcopatum inter cauſas ſolvendi poteſta-

tunc ii, quia in poteſtatem ejus cadere non poſſunt, ſui juris fiunt.

§. I. Quum autem is, qui ob aliquod maleficium in inſulam deportatur, civitatem amittit: ſequitur, ut qui eo modo ex numero civium Romanorum tollitur, perinde ac ſi eo mortuo, deſinant liberi in poteſtate ejus eſſe. Pari ratione & ſi is, qui in poteſtate parentis ſit, in inſulam deportatus fuerit, deſinit in poteſtate parentis eſſe. Sed ſi ex indulgentia Principali reſtituti fuerint, (c) per omnia priſtinum ſtatum recipiunt.

§. II. Relegati autem patres in inſulam, in poteſtate ſua libe-

(c) Cl. *Voet ad tit. D. de ſent paſſ. t. 2. pag.* 1114. *n.* 2. *fin. comma ponit poſt* omnia, *ne alias refragetur l.* 6. *&* 9. *C. de interd. & releg.*

teſtatem retulit, ſalvo jure ſucceſſionis & poteſtate in filios, ſi avus moreretur: *qui enim omnium ſunt ſpirituales patres, quomodo ſub aliorum poteſtate conſiſtunt?* Nov. 81. c. 3.

§. I. Sicut Athenis differebat φυγὴ ab Oſtraciſmo, quod illa perpetuum inferebat exilium, cum amiſſione omnium bonorum; hic autem ad tempus tantummodo civitatem tollebat, ſalvis bonis: ita Romæ alia erat deportatio in inſulam, alia relegatio (2) Illa nervo aut compedibus vinctum, navique in inſulam delatum, ſalva tantum libertate, ad peregrinitatem redigebat, & cum jure civitatis omnia civium jura, etiam patris dominium Quiritarium exſtinguebat: quia homo peregrinæ conditionis civem Romanum in poteſtate Quiritium habere non poterat. Caj. *l.* 1. *Inſt. tit.* 6. Enimvero deportatus mortuo ſimilis habebatur. *l.* 63 §. 19. *D. pro ſoc. l.* 1. §. 3. *de leg.* 3. nec heres inſtitui poterat *l.* 1 *C. de hered. inſtit.* nec heredem habere ab inteſtato *l.* 7. § *f. de bon. damnat.* (3) Reſtituto autem patre vel filio, ille non aliter poteſtatem, hic jus ſui heredis non recuperabat, quam ſi pleniſſima eſſet reſtitutio facta Paul. *l* IV. *tit.* 8. §. 5 *l* 6. & 9. *C. de ſent. paſſ.* ſufficit autem, ſi Princeps uſus eſt voce reſtituo *l.* 1. *D. l. ult. fin. C eod.* quia beneficia ejus latiſſime interpretamur, *l. pen. D. de conſt princ.*

§. II. Magna erat differentia inter deportationem & relegationem: hæc enim jus civitatis, patriam poteſtatem, famam, bona, aut domicilium non adimebat, ut Ovidius exemplo ſuo *lib.* V. *Triſt. Eleg.* 11 ℣ 21. docuit, ſed ignominiæ vel pœnæ cauſa, tantum ab urbe vel alio loco abeſſe jubebat; Feſtus in *relegati.* (2) Diſtinctio illa, Ciceronis tempore demum Romæ inva-

liberos retinent. Et ex contrario liberi relegati in poteſtate parentium remanent.

§. III. Pœnæ ſervus effectus, filios in poteſtate habere deſinit. Servi autem pœnæ efficiuntur, qui in metallum damnantur, & qui beſtiis ſubjiciuntur.

§. IV. Filiusfamilias ſi militaverit, vel ſi Senator, vel Conſul fuerit factus, manet in poteſtate patris. Militia enim, vel conſularis dignitas poteſtate patris filium non liberat. Sed ex conſtitutione noſtra ſumma Patriciatus dignitas, ilico Imperialibus codicillis præſtitis, filium à patria poteſtate liberat. Quis enim patiatur, patrem quidem poſſe per emancipationis modum ſuæ poteſtatis nexibus filium rela-

invaluit, ut is *libr.* XI. *Fam. ep.* 16. queritur; cum antea vox relegationis interdictionem aquæ & ignis complecteretur.

§. III. Alibi omnes, in quos animadverti jubetur, pœnæ ſervi audiunt; quia in vitam civis nil ſtatui poterat, *l.* 12. & 29. *D. de pœn.* hic vero ſpecialiter, qui ad gladium, vel ad beſtias, vel in metallum damnati, ita dicuntur, pariter ac in *l.* 8 §. 11. 12. *D. de pœn.* & *l.* 25. §. 3. *D de acq. her.* Tertullianus *pœnalem ſervitutem* appellavit, *Apolog. c.* 18. Verum Valentinianus in *l.* 8. *C. Th. de pœn.* deinde Juſtinianus *Nov.* 22. *cap.* 8. pœnæ ſervitutem damnatorum ad mortem ſuſtulerunt. v. J. Fred. Gronov. *lib.* I. *Obſ. c* 8.

§. IV. Quod de vetere jure hic ait Juſtinianus, egregie Dionyſius confirmat lib. II. Antiq. c. 27 *Romanorum legiſlator omnem poteſtatem patri dedit in filium, idque toto vitæ tempore, etiamſi filius tractet remp. etiamſi magiſtratus geſſerit maximos, vel ſtudii erga remp. laudem ſit promeritus.* (2) Jam olim Romæ alios ætatis, alios honoris & obſervantiæ cauſa patres appellabant, uti apud Horat. *l.* I. Ep. 6. ℣. 54. *frater, pater adde, ut cuique eſt ætas,* & Alexander Imp. Ulpianum parentem ſuum vocat *l.* 4. *C. de locato* (3) At ſummam Patriciatus dignitatem Conſtantinus invenit, Juſtinianus evexit in *l. fin. C. de conſ.* cujus verba anno ſequente, poſt Cod. Juſtin. confectum, ſua fecit Caſſiodorus *lib.* VI. *var. cap* 2. quum eadem phraſi, a debitoribus nexis & in ſervitutem addictis deſumta, utitur: *Patricios paternæ poteſtatis nexibus exui*: id quod contra Vinnium Cl. Reinoldus bene obſervavit. *Varior. c* 19. (4) Dicta eſt Patriciatus dignitas, quoniam primi aulæ miniſtri *Patres Principis*, & *Patres imperii*, auctore Claudiano *in Eutrop.*

relaxare, Imperatoriam autem celſitudinem non valere eum, quem ſibi patrem elegit, ab aliena eximere poteſtate?

§. V Si ab hoſtibus captus fuerit parens, quamvis hoſtium fiat, tamen pendet jus liberorum, propter jus poſtliminii: quia hi, qui ab hoſtibus capti ſunt, ſi reverſi fuerint, [d] omnia priſtina jura recipiunt. Idcirco reverſus etiam liberos habebit in poteſtate, quia poſtliminium fingit eum, qui captus eſt, ſemper in civitate fuiſſe. Si vero ibi deceſſerit, exinde, ex quo captus eſt pater, filius ſui juris fuiſſe videtur. Ipſe quoque filius, nepoſve, ſi ab hoſtibus captus fuerit; ſimiliter dicimus, propter jus poſtliminii jus quoque poteſtatis parentis in ſuſpenſo eſſe. Dictum eſt autem poſtliminium a limine, & poſt. Unde eum, qui ab hoſtibus captus in fines noſtros poſtea pervenit, poſtliminio reverſum recte dicimus. Nam limina ſicut in domibus finem quemdam faciunt: ſic & imperii finem limen eſſe veteres voluerunt. Hinc & limes [e] dictus eſt, quaſi finis quidam & terminus: ab eo poſtliminum dictum, quia eodem limine revertebatur, quo amiſſus fuerat. [f] Sed &

Ex Tryph. l. 12. §. 1. de capt.

(d) *Hotman* per omnia, *& ita in quibusdam Charondæ: ſic etiam ſupra locutus eſt* §. 1. *& in* l. 1. D. de legat. 1.

(e) *Alias* limen; *verum* limes *eſt in duobus Hotmani & omnibus Charondæ, eamque lectionem, præter Feſtum & Siculum Flaccum, Virgil. firmat* lib. XII. Æneid. ℣. 898.

Limes agro poſitus, litem ut diſcerneret arvis.

(f) *Ita & Theoph. Hotm. Cont. & Charondæ omnes.*

& Corippo *libr*. 4. *de laud. Juſt*. nominabantur. (5) *Summa* hic vocatur, inter aulicas nempe, & *maxima* in *Nov*. 62. *c*. 2. quoniam perpetua erat; & ſola morte ſolvebatur, ut Senator ait *d. l.* niſi ad Gotthorum Patricios id reſtringere malis: nam & *Expatricius* legitur. Extra aulam vero conſulatus fuit ſuperior, quo ipſi Principes fungebantur, vid. Cujac. *ad l*. 5. *C. de Conſ.*

§. V. Qui ab hoſtibus captus capitis erat minor, & revera amittebat patriam poteſtatem; verum fictio poſtliminii, a JCtis inventa, faciebat ut ejus jura penderent, & in incerto eſſent

& qui captus victis hoſtibus recuperatur, poſtlimino rediiſſe exiſtimatur. *Ex Flor. l. 26. de capt.*

§. VI. Præterea emancipatione quoque deſinunt liberi in poteſtate parentium eſſe. Sed emancipatio antea quidem vel per antiquam legis obſervationem procedebat, quæ per imaginarias venditiones & intercedentes manumiſſiones celebrabatur; vel ex Imperiali reſcripto. Noſtra autem providentia & hoc in melius per conſtitutionem reformavit, ut fictione priſtina exploſa, recta via ad competentes Judices vel Magiſtratus, parentes intrent: & ſic filios ſuos, vel filias,

ſent *l.* 12. §. 1. *D. de captiv.* ſi enim revertebatur, quaſi novus homo e mortuis renatus cenſebatur, & omnia recipiebat, quæ in jure, non quæ in facto conſiſtunt, *l.* 23. §. 1. *D. de acq. poſſ.* (2) Simili metaphora Ezechiel captorum oſſa *mortua*, eorumque reditum revocationem ex *ſepulchro* vocat *c.* 35. ℣. 3. & filius ille degener apud Lucam *c.* XV. ℣. 24. mortuus & revixiſſe dicitur. Athenis olim ab hoſtibus reverſi *δευτερόποτμοι* dicti, quaſi ex orco reverſi, *πότμος* fatum erat, quaſi naſcentis. Cicero quoque reſtitutionem ſuam *natalem* & *παλιγγενεσίαν* vocat, *orat. poſt. redit. c.* XI. & *l.* VI. *ad Att. ep.* 6. (3) Servius Sulpicius *poſtliminii* vocem a *poſt* derivabat, quaſi liminium mera tantum ſine ſignificatu productio eſſet, nec damnat Cujac. *lib.* III. *Obſ. c.* 14. Sed veriorem eſſe Scævolæ etymologiam, quæ hic adfertur, vel ſola vox *eliminii* oſtendit. Cic. in *Top. c.* 8 vid. Diſſert. mea de Servio Sulpicio *pag.* 69. (4) Fruſtra denique Salmaſius tricatur, quod imperii limites ſint non limina, *Obſ. ad jus Attic. c.* 26. nam *limen* & *limes* exitu & flexione, ſed origine non differunt, & uſu temporum poſteriorum limen ad privata relatum eſt, uti præter Heraldum Grotius *lib.* III. *de J. B. & P. c.* 9. §. 1.

§. VI. Mancipium a manu, poteſtatis ſymbolo, dictum, non modo notabat ſervum, ſed etiam proprietatem juris Quiritium: uti Lucretius vitam nulli *mancipio dari*; Seneca fortunam nihil *mancipio dare*, dixere. Hinc mancipare proprie erat in manum & proprietatem dare, emancipare autem è manu dimittere; quia unumquodque eodem, quo contractum erat modo, iterum diſſolvebatur, quamvis veteres illud diſcrimen non ſemper obſervent, v. Gronov. ad Senec. *ep.* 45. (2) Hoc loco emancipatio eſt reſolutio patriæ poteſtatis, per æs & libram, per tres venditiones imaginarias, per circumactiones, rapiſmata & deductionem in cauſam ſervilem facta, uti Theophilus ritum bene deſcripſit. (3) Origo

lias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, ſua manu dimitterent. Et tunc ex edicto Prætoris in hujus filii, vel filiæ, vel nepotis, vel neptis bonis, qui, vel quæ à parente manumiſſus, vel manumiſſa fuerit, eadem jura præſtantur parenti, quæ tribuuntur patrono in bonis liberti. Et præterea ſi impubes ſit filius, vel filia, vel ceteri, ipſe parens ex manumiſſione tutelam ejus nanciſcitur.

§. VII. Admonendi autem ſumus, liberum arbitrium eſſe ei, qui filium, & ex eo nepotem, vel neptem in poteſtate habebit, filium quidem poteſtate *Ex Cajo l. 28 de adopt.*

te

rigo harum ambagum è Romuli lege repetenda eſt; quum enim is patri permiſiſſet, *terna venditione pecuniam quærere, & majorem ei in filium, quam hero in mancipium largitus eſſet poteſtatem*, auctore Dionyſio Halicarn *l.* 11. *c.* 28. Juriſconſulti mature, ſed inprimis ceſſante illo rigore, ſub Hadriano & Antoninis, pro tribus veris totidem imaginarias venditiones & manumiſſiones ſubſtituerunt, ut umbra quadam & imagine, legibus XII. Tabb. ſatisfieret, in quas Romuli illa lex erat tranſlata. vid. Ulpian. *tit.* 10 §. 1. Ampl Bynkershoek *de jure occid lib. c.* 6. (4) Subornabatur autem pater quidam fiduciarius, qui filium ter ſibi a patre naturali venditum, ſervi more circumductum, & colapho percuſſum ter manumittebat: ut tamen pater, ex contractu fiduciæ, jus patronatus conſequeretur: idque eſt *manu emittere* filium, apud Sueton. Vitell. c. 7. & nepotem *manumittere*, *l.* 28. *D. de adopt.* propria vero manumiſſio ad ſervos pertinebat, *non ad filios*, *l.* 1. §. 4. *D. quand. de pecul.* qui, ut Paulus ait, *in imaginariam ſervilem cauſam deducebantur*, *l.* 3. §. 1. *D de cap min.* (5) Unus ſeſtertius nummus, quatuor aſſium adhibebatur, *dicis cauſa*, νόμου χάριν, ut dicere poſſent, ſatisfactum eſſe ſolennitatibus, & ſeſe emiſſe, *l.* 4 *D. commod. l. ult. C. de donat.* Alias raudusculum, æs rude, vel as appellatur; quo à libripende allato emtor libram percutiebat. Sueton. *Aug. c.* 64. Gell. *lib.* XVI *c.* 10. (6) Tandem vero cum illis fictionibus non amplius opus erat, omnes hæ vanæ obſervationes; venditiones in liberos homines figuratæ, circumductiones inextricabiles & injurioſa rapiſmata, poſt viam emancipandi magis commodam, primum ab Anaſtaſio, dein a Juſtiniano monſtratam, ceſſarunt *l.* 5. & 6. *C. de emanc. Nov.* 81. *c.* 1. Nec tamen veteres JCtos, in illis conſtituendis, neque Juſtinianum in abrogandis peccaſſe, Petrus Nannius *lib.* X. *Miſcel. c.* 5. eleganter oſtendit, *tom.* 1. *theſ. crit. Grut. p.* 1371.

§. VIII. Cave

te dimittere, nepotem vero vel neptem retinere. Et è converſo filium quidem in poteſtate retinere, nepotem vero vel neptem manumittere, vel omnes ſui juris efficere. Eadem & de pronepote & pronepte dicta eſſe intelligantur.

§. VIII. Sed etſi pater filium, quem in poteſtate habet, avo vel proavo naturali, ſecundum noſtras conſtitutiones ſuper his habitas, in adoptionem dederit: id eſt, ſi hoc ipſum actis intervenientibus apud competentem Judicem manifeſtaverit, præſente eo, qui adoptatur, & non contradicente, nec non eo præſente, qui adoptat, ſolvitur jus poteſtatis patris naturalis: tranſit autem in hujuſmodi parentem adoptivum, in cujus perſona & adoptionem eſſe pleniſſimam antea diximus.

§. *IX*. Illud autem ſcire oportet, quod ſi nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium poſtea emancipaveris, vel in adoptionem dederis, prægnante nuru tua: nihilominus quod ex ea naſcitur, in poteſtate tua naſcitur. Quod ſi poſt emancipationem, vel adoptionem conceptus fuerit, patris ſui

§ VIII. Cave per competentem judicem intelligas pedaneum, ſed illum Magiſtratum, cui, more Romano, jus confirmandi adoptiones erat conceſſum, licet adoptans & adoptandus ſub ejus jurisdictione non eſſent; nam actus erat voluntariæ jurisdictionis *l.* 2 *pr. D. de offic. Proc.* (2) Præſentes eſſe debebant adoptans, & qui dabat in adoptionem, ut ille verba ſolennia audire, hic vero pronunciare poſſet: *Hunc ego tibi in adoptionem do.* Adoptandi quoque præſentia erat neceſſaria. ut cum adoptanti venderetur, per æs & libram manu poſſet capi & teneri, Ulpian. *tit.* 19. §. 6. *l.* 3. *D. de offic. Proc. l.* 24. & 25. *D. l.* 1. *C. de adopt.* (3) Vinnius cum Briſſonio *l.* IV. *ſelect. ant. cap.* 10. huc refert illud Ulpiani: *Nemo alieno nomine lege agere poteſt* in *l.* 123. *de R. J.* ſed vide Jac. Gothofr. ibi in notis.

§. IX Particula *pœne* non reperitur apud Martianum in *l.* 31. *D. de adopt.* verum hic adjecta eſt, propter jus novum in *l.* 12. *C. de epiſc. aud.* & *l.* 2. *C. de infant. exp.* (2) Liberi non poterant cogere parentes, ut eos de poteſtate ſua dimitterent; quoniam patria poteſtas erat inæſtimabilis, *l.* 114 § 8 *D de leg. lib.* 1 tum quod emancipatio in liberis naturalibus & le-

ſui emancipati, vel avi adoptivi poteſtati ſubîcitur. Et quod neque naturales liberi, neque adoptivi ullo pene (g) modo poſſunt cogere parentes, de poteſtate ſuos eos dimittere.

(g) *Male Theoph. omiſit* pene; *licet abſit in* l. 31. D. de adopt.

& legitimis erat honor §. 2. *per quas perſ.* liberalitas *l.* 5. *C. de emanc. lib.* & donatio *l.* 6. §. 3. *C. de bon. quæ lib.* in adoptivis autem erat onus & pœna; quia hi omnia omittebant, quæ per adoptionem erant conſecuti, §. 3. *de adopt.* §. 4. *de exh. lib.* (3) Similiter liberi inviti emancipari non poterant *l.* 5. *fin. C. de emanc. Nov.* 89. & Paulus *lib.* 2. *tit.* 25. §. 5. niſi ex cauſis juſtis; & tunc ſæpe abdicati ex ædibus pellebantur; quamvis illa abdicatio effectum eundem non habuerit, quem Athenis, *l.* 6. *C de patr. pot.* v. Cujacius *lib.* XIX. *obſerv. c. ult.* Hotman. *de V. J.* in voce *abdicatio.* Caſaubon. ad Laërt. *lib.* 1. *n.* 94. Galvan. *de uſufr. c.* VIII. §. 15.

CAPUT XIII.

De Tutelis.

Tranſeamus nunc ad aliam diviſionem perſonarum. Nam ex his perſonis, quæ in poteſtate non ſunt, quædam vel in tutela ſunt, vel in curatione, quædam neutro jure tenentur. Videamus ergo de his, qui in tutela, vel curatione ſunt. Ita enim intelligemus ceteras perſonas, quæ neutro jure tenentur. Ac prius diſpiciamus de his, quæ in tutela ſunt, §I. Eſt

Pr. Male Cujacius *libr.* XXI. *Obſerv. c.* 23. negat, pupillos ſui juris eſſe, per *l.* 43. *D. de oblig.* & *act.* & *l.* 20. *D. de novat. l.* 2. *D. de pollicit.* nam licet non ſint ſuæ tutelæ ſuæve auctoritatis, nec poteſtatem arbitrii habeant, quemadmodum JCti, Spartianus & Tertullianus loquuntur; quamvis etiam tutor ſit quaſi dominus bonorum, & perſonæ pupilli, uti ex lege Solonis, ἐπίτροπος κύριος, ſuæ tamen ſunt proprietatis, ſibique acquirunt, & nulli privato jus vitæ & necis in ipſos competit.

§. I. Nil

§. I. Eſt autem tutela (ut Servius definivit) vis [a] ac poteſtas in capite libero, ad tuendum eum, qui pro- *Ex Paulo l. 1. eod.*

a. *Theoph. & Harmenop.* δίκαιον *reddentes, legiſſe videntur* jus ac poteſtas, *idque magis placet Contio. Sic etiam in uno libro Charondæ, & alibi crebro duo illa junguntur* l. 1. §. 1. D. ad L. Falc. l. 59. de R. J. *Sed vera lectio eſt* vis, *ut ex* §. 2. *infra conſtat, & ita Gloſſæ Baſil* δύναμιν *vertere. Ceterum quod Paulus in.* l. 1. pr. D. h. t. *in fine hujus definitionis addit:* ætatem ſuum ſponte, *neque hic inſerendum, cum Hotmano, neque ibi mutandum videtur.*

§. I. Nil cauſæ erat, cur circa hanc definitionem adeo æſtuarent interpretes, apud Montanum *de tutel. cap.* 2. nam perfectæ artis definitionem dedit Servius Sulpicius, prout ſummum dialecticum & definiendi artificem decebat. (1) Vis ac poteſtas eſt genus, cujus vox poſterior priorem explicat: quemadmodum ſæpe alibi & vel *ac*, pro *id eſt* uſurpatur. v. Stewech. ad Veget. *l.* III. *c.* 10. & in Electis ad Arnob. *lib.* II. vel tutela eſt vis activa efficiendi, poteſtas eſt facultas moralis imperandi, illa ad negotia, hæc ad perſonam pupilli refertur. Forſan etiam, ut plenior eſſet oratio, duo illa, ex formula Romana, & Græcorum more junguntur; uti in §. 3. *de interd.* Tacit. *lib.* II. *Hiſt. cap.* 39 Lucæ. IV. ℣. 36. ἐν ἐξουσίᾳ καὶ δυνάμει v. Matth. X. ℣. 28. junct. Luc. *cap.* XII. ℣. 5. (2) At quia vox poteſtatis plura ſignificat, *l.* 215. *de V. S.* & patri in liberos, domino in ſervos competit, igitur addit Servius, *in capite libero*; id eſt in pupillum, civem Romanum, qui in nullius eſt manu & poteſtate. Ulpian. *tit.* XI. §. 5. Gell. *l.* 5 *c.* 10. Conſtructio eadem, quæ eſt in XII. Tabb. apud Cic. *lib.* 1. *ad Her. cap.* 13. agnatorum gentiliumque *in eo* poteſtas eſto; nec ulla figura Juriſconſultis, Terentio, Ciceroni, Livio, magis familiaris fuit, quam ut promiſcue auferendi vel accuſandi caſum, ἀρχαϊκῶς cum præpoſitione illa conjungerent. vid. Val. Forſter. *lib.* 1. *Obſ. ſucciſ cap.* 2. Fr. Gronov. ad Liv. *l.* II. *c.* 14. Voſſ. *art. Gramm. l.* VII. *c.* 65. & Palmer. in *ſpicil. pag.* 866. (3) Necdum differentiam expreſſerat Sulpicius: nam magiſtratui in cives quoque competit poteſtas, ideo ſubjungit: *ad tuendum eum, qui per ætatem* &c. ut ſimul curator furioſi & tutor feminarum perpetuus excluderetur. Neque enim aliam, quam pupillarem tutelam, Servius definire voluit; nec accedo Cl. Heineccio, qui, poſt Hotmanum, à Servio, voces *vel infirmitatem conſilii* uſurpatas eſſe conjicit, ut mulierum tutelam ſimul complecteretur. vid Diſſ. mea *de perp. fem. tut.* (4) Ultimæ voces *jure civili data* hunc habent ſenſum, quod tutela legitima lege XII. Tabularum pupillis ſit *data*, & teſtamentaria patribus; dativa magiſtratibus permiſſa: ita enim accepit Ulpian. *l.* 1. §. 2. *D. de tut. dat.* ac Juſtinianus *pr.* §. 3. & rectius forte, quam quod Merillius

propter ætatem ſe defendere nequit, jure civili data ac permiſſa

§ II. Tutores autem ſunt, qui eam vim ac poteſtatem habent, exque [3] ipſa re nomen ceperunt. Itaque appellantur tutores, quaſi tuitores atque defenſores: ſicut æditui dicuntur, qui ædes tuentur.

§ III. Permiſſum eſt itaque parentibus liberis impuberibus, quos in poteſtate habent, teſtamento tutores dare. Et hoc in filios filiasque procedit omnimodo. Nepotibus tamen neptibusque ita demum parentes poſſunt teſtamento tutores dare, ſi poſt mortem eorum in patris ſui poteſtatem non ſunt recaſuri. Itaque ſi filius tuus mortis tuæ tempore in

3. *Ita in D. ſed omnes Charondæ :* ex qua re ipſi.

rillius, *l.* II. *Obſ. c.* 17. & Janus a Coſta *b* §. vim ac poteſtatem ex interpretatione prudentum intra certos fines ita coarctatam ajunt, ut differat a poteſtate patria, nec tutor caput liberum alienæ poteſtati ſubjicere poſſet; Gell. *lib* V. *cap.* 19. Meminit hujusmodi *formæ antiquitus*, id eſt jure civili poſt leges XII. Tabb. *conſtitutæ*, Ulpian. *l.* 5 § 7. *D. de admin. tut.* Theophilus una tantum voce *permiſſa* hic uſus eſt. (5) Tres tutelæ ſpecies habes in *l.* 14 §. 5. *D. de ſolut.* at in *l. fin. C. de legit tut* omnis tutela in legitimam & dativam dividitur: teſtamentarium tamen dativo opponit Modeſtin. *l.* 7. *D rem. pup. ſalv.*

§. II. Hanc etymologiam Menagius *cap.* 39. *amœn.* bene demonſtravit, nam a tueor eſt tuitus, tutus, tutor, quaſi tuitor, atque ita Varro *lib.* VI. *de LL.* Alludit quoque Lactant. lib. VI. *divin. inſtit. cap.* 12. *Natura juſtum eſſe tueri eos, qui tutela carent.* (2) Alteram quoque æditui etymologiam Gronovius ad Gellium *l.* VII. *cap.* I. Lucretii auctoritate defendit, qui *æditruentes* dixit, *lib.* VI. ỷ. 1273. quamvis Voſſius & Perizonius cum Gellio *libr.* XII. *cap.* 10. ædituum ab ædibus malint; quia veteres æditumum dixerunt.

§. III. Inſignis hic effectus patriæ poteſtatis, quo etiam poſt mortem patris ad pubertatem liberorum extenditur, ſub regibus jam cognitus fuit. Liv. *lib.* I. *c.* 34. ſed poſtea ex moribus a Decemviris in Tab. V. relatus eſt. Aliter ejus verba Cicero *lib.* II. *de inv. c.* 50. & Auctor ad Herenn. *lib.* I. *c.* 13. aliter Paulus in *l.* 53. *de V. S.* Pomponius in *l.* 120. *de V. S.* Ulpianus *tit.* XI. §. 14 & Juſtin. Nov. 22. *c.* 2. retulerunt, ad ſententiam magis

in poteſtate tua ſit, nepotes ex eo non potuerunt teſtamento tuo tutorem habere, quamvis in poteſtate tua fuerint: ſcilicet quia mortuo te, in poteſtatem patris ſui recaſuri ſunt.

§. IV. Quum autem in compluribus aliis cauſis poſtumi pro jam natis habentur, & in hac cauſa placuit non minus poſtumis, quam jam natis teſtamento tutores dari poſſe: ſi modo in ea cauſa ſint, ut ſi vivis parentibus naſcerentur, ſui, γ & in poteſtate eorum fierent.

§. V. Sed ſi emancipato filio tutor à patre teſtamen- *Ex Modeſt. l. 1. de confirm. tut.*

γ. *Alii* ſui heredes. *Hotman delet*, & in poteſtate.

magis, quam ad corticem verborum antiquorum attendentes. Neque mirum ideo eſt, quod recentiores inter non convenit: atque aliter Cujac. Parat. *C. lib.* VI. *tit.* 22. aliter Hotman. *lib.* X *Obſ. c.* 10. Boſius apud Lambin. ad Cicer. *de Invent. l.* 2. *c.* 50. Noodt. *lib.* 2. *Obſ. cap. fin.* Schulting. ad Ulp. *dict. tit.* 11. §. 14. aliter denique Burmannus *ad Petron. cap.* 141. reſtituere conati ſint. Ego, cum Contio ad *pr. l. ad leg. Falcid.* necdum credo, ſciri ſatis poſſe, quibus verbis Decemviri fuerint uſi, & ſententia nobis ſufficit. Videſis quæ dixi in præfat. ad *t.* 111. *Theſ pag.* 21.

§. IV. Olim hoc erat controverſum, quoniam embryo tutore non indigebat, qui necdum erat homo, nec pupillus: ſed JCtis in diſputatione fori id placuit; quia poſtumi pro natis habentur, ubi de illorum commodo agitur. Neque ſpes illa parentis, ſubſidium generis, & heres familiæ fraudandus videbatur, optimo conſilio, quod pater pro illo cepiſſe præſumebatur.

§ V. Decretum Magiſtratus, confirmandi tutoris gratia interpoſitum, ſupplet defectum, qui eſt, vel in perſona *dantis*, ut matris atque patroni; vel *accipientis*, ut filii emancipati; vel in *modo*, ut ſi teſtamento imperfecto vel codicillis non confirmatis, aut verbis precariis tutor ſit datus. Non autem ſanat vitium in perſona data, ut ſi mulier tutrix ſit ſcripta. (2) Si pater exheredato tutorem dediſſet, is olim, filio movente querelam, eventuali confirmatione indigebat *l.* 26. §. *fin. D. de teſt. tut.* minime autem poſt *Nov.* 115. *c.* 3. *fin.* (3) ſi pater filio naturali dedit tutorem, is non confirmatur, niſi ei aliquid reliquerit *l.* 7. *pr. D. l.* 4. *C. de conf. tut.* (4) Mater quoque ultra legitimam liberos debet inſtituiſſe, ut tutor in rem potius, quam in perſonam datus confirmetur *l.* 4. *D. de teſt. tut.* junct. *l.* 69. §. 2. *D. de leg.* 2.

mento datus fuerit, confirmandus eſt ex ſententia Præſidis omnimodo, id eſt, ſine inquiſitione.

l. 2. *D.* & *l.* 1. *C. de conf. tut.* neque enim liberos habebat in poteſtate, neque eos in ſuis heredibus, cum moreretur habitura erat, *l.* 4. *D. de cur. fur.* *l.* 73 §. 1. *de R. J.* (5) Omnia autem hæc turbare videtur Alexander in *l.* 4. *C. de tut. teſt.* ubi: *Quando autem eos heredes non inſtituerit, ſolet ex voluntate defuncti datus tutor a Præſidibus confirmari.* Infeliciter Accurſium, ajunt, putaſſe *l.* 4. *D.* tolli, per *l.* 4. *C.* quaſi Alexander Severus imperarit ante ætatem Modeſtini: ſed fuit is eidem Alexandro à conſiliis, & Ulpiani ſtudioſus *l.* 52. §. 20. *D. de furt.* forſan autem poſt editam illam *l.* 4. *C.* ſcripſit: quia viginti annis poſt illud reſcriptum, eum quam maxime floruiſſe, ex inſigni inſcriptione apud Fabrettum liquet *pag.* 278. Potius ergo, cum Cujacio, *ad h.* §. particula *non* in *l.* 4. C. delenda eſt, quæ à Ruſſardi codice aberat; vel, cum Ampl. Bynkershoek *lib.* 11. *Obſ. c.* 17. vocem *ſolet* accipimus pro eo; quod moris, non juris eſt, quod ſolet fieri, non vero debet. vid quæ nuper ea de re ſcripſit, Ampl. Zach. Huber. *p.* 11. *Obſ. rer. jud.* 50.

CAPUT XIV.

Qui teſtamento tutores dari poſſunt.

Dari autem tutor poteſt teſtamento non ſolum paterfamilias, ſed etiam filiusfamilias.

§. I. Sed

Pr. Latiſſima poteſtas, quæ patri ex lege XII. Tabb. tributa erat, tutelas conſtituendi, interpretatione vel legum vel JCtorum coanguſtata fuit, ut cum tutore dato eſſet teſtamenti factio, id eſt, ut capere poſſit ex teſtamento, nec incertus tutor daretur *l.* 20. *l.* 21 *D. de teſt. tut.* l. 120. *de V. S.* (2) Hinc filiusfamilias poterat dari, quoniam reſpectu patris tantum rebus annumerabatur, nec in re domeſtica perſonam habebat: in cauſis vero & muneribus publicis, interquieſcente patria poteſtate, pro patrefamilias habebatur, *l.* 9. *D. de his qui ſui l.* 14. *pr.* *D. ad SC. Treb.* Gell. *libr.* 11. *c.* 2. (3) Judæi etiam non Judæorum dari poterant tutores *l.* 15. §. 6. *D. de excuſ.* ubi pariter ac in *l.* 3. §. 3. *D. de decur.* Alciatus, Budæus, aliique peſſime per Judæos intelligunt Chriſtianos

§. I. Sed & ſervus proprius teſtamento cum libertate recte tutor dari poteſt. Sed ſciendum eſt, eum & ſine libertate tutorem datum, tacite libertatem directam accepiſſe videri, & per hoc recte tutorem eſſe. Plane ſi per errorem quaſi liber tutor datus ſit, aliud dicendum eſt. Servus autem alienus pure inutiliter teſtamento datur tutor: ſed ita, quum liber erit, utiliter datur. Proprius autem ſervus inutiliter eo modo tutor datur.

§. II. Furioſus, vel minor vigintiquinque annis tutor teſtamen-

ſtianos: nam Judæi, in municipiis atque coloniis gerebant honores, & Romæ jus civitatis emere aliove modo acquirere poterant Spanhem. *Orb. Rom. Ex.* I. *c.* 17. & *Ædiles* meos *col. n. cap.* x. §. 6.

§. I. An ſervus proprius ſine libertate datus, tutor & liber fiat, olim controverſum fuit, ſed obtinuit, ut datio valeat, propter duplicem favorem, & libertatis & pupilli. Sed nova quæſtio, qualem acceperit libertatem, directam, an fideicommiſſariam? de qua valde laboravit Cujac. *l.* XVIII. *Obſ. c.* 5. & Connan. *l.* II. *c.* 4. *n.* 7. & 8. Giphanius putabat, verbum *directam* ex gloſſa hic irrepſiſſe; Amaya non conveniſſe inter JCtos *l.* I. *Obſ. c.* 7. Sed (1) ſervus accipiebat libertatem directam, ſi verbis directis tutor eſſet datus, ut *Stichus tutor eſto*, *Stichum do tutorem l.* 32. §. 2. *D. de teſt. tut. l. pen. C. de rer. & verb. ſign.* (2) Sin verbis precariis, facto hæredis erat opus, ſed quia pupillus heres ſine tutoris auctoritate manumittere non poterat, nec habenti tutorem tutor dabatur, interim ſervo ex SCto Daſumiano libertas olim competebat, ac ſi ex cauſa fideicommiſſi manumiſſus eſſet. *l.* 11. *l.* 36. *D. de fideicom. lib.* Paul. *lib.* IV. *tit.* 13. §. 3. *l.* 9. *C. eod.* Neque opus eſt, ut, cum Cujacio, dicamus, Juſtinianum illud *invita jurisprudentia* mutaſſe, ſi hunc §. de caſu primo accipias. v. Fabri *Conj. l.* VI. *c.* 16.

§. II. Poterat contingere, ut quis tempore conditi teſtamenti eſſet ſanæ mentis, tempore autem mortis in furorem incidiſſet. Sed & ſubſiſtebat datio, ſi tempore conditi teſtamenti jam fureret; propter latiſſimam illam poteſtatem patribus conceſſam *l.* 10. §. 3. *D. de teſt. tut.* Datur autem curator, qui ejus vices interim ſuppleret, pariter ac in minore §. 5. *de curat.* §. 13. *de excuſ.* (2) Graviter vero iis, quæ de minore ait, obſtare videtur *l.* 10. §. 7. *D. de excuſat.* ibi enim: *donec quidem impubes fuerit, non moleſtabitur*: ſed legendum eſt donec, quidem *minor* fuerit, ἀφῆλιξ; ſicut in textu authentico Græco ſcripſit Modeſtinus; quam vocem Berguntio Piſanus, vel quis-

ſtamento datus, * tutor erit, cum compos mentis, aut major vigintiquinque annis factus fuerit.

§. III. Ad certum tempus, ſeu ex certo tempore, vel ſub conditione, vel ante heredis inſtitutionem, poſſe dari tutorem, non dubitatur.

§ IV. Certæ autem rei vel cauſæ tutor dari non poteſt, quia perſonæ, non cauſæ, vel rei datur. *Ex Ulp. l. 12. de teſt. tut.*

§ V. Si quis filiabus ſuis, vel filiis tutores dederit, etiam poſtumæ, vel poſtumo dediſſe videtur: quia filii, vel filiæ appellatione, poſtumus, vel poſtuma *Ex Ulp. l 5. & ſeq. l. 16 eod.*

*. *In uno Charondæ*: tunc tutor non erit, ſed cum.

quis illius tituli imperitus fuit interpres, male per *impubes* tranſtulit.

§. III. Major hac in re eſt favor tutelæ, quam libertatis, aut legati, quæ olim ob vitium præpoſterationis ante heredis inſtitutionem dari non poterant; quoniam ea caput & baſis erat teſtamenti §. 34. *de leg.* at tutores non ab herede, ſed à teſtatore proficiſci videbantur *l.* 7. *D. de teſtam. tut.* nec ordo ſcripturæ debebat impedire cauſam voluntatis *l.* 77. §. 12. *D de leg.* 2.

§. IV. Separatim a perſona pupilli certo fundo aut liti tutor dari non poteſt, (1) quia datur perſonæ, quæ individua eſt *l.* 14. *D. de teſt. tut.* & hac in re differt a curatore, qui bonis dividuis datur §. 2. *de Curat.* (2) Lex. XII. Tab. tutoris ac heredis dationem comparavit, nullus autem certæ rei heres eſt. (3) Jure civili tutela ita conſtituta erat, ut ad totum patrimonium & univerſitatem bonorum, non vero ad rem cauſamve vel litem certam tutor datus cenſeretur. §. 17 *de excuſ. tut.* Quod ſi autem bona, in diverſis provinciis ſita: pater adminiſtrationem dividere, vel certæ rei tutorem dare poterat, id quod conſuetudine & uſu fori, contra jus ſtrictum receptum fuiſſe Cl. Noodtius *l.* 1. *probab. c.* 2. *n* 6. putat, ob *l.* 15. *D de teſt. tut.* in vocibus: *hoc jure utimur.* At Modeſtinus *legum* meminit, & conſtitutionis *Severi*, ſecundum quam nullus in alia provincia, nec ultra centeſimum lapidem tutelam ſubire cogebatur, *l.* 10. §. 4. *l.* 21. §. 2. *D. de excuſ. tut.* & rerum, quæ eſſent Romæ Prætor, provincialium Præſes tutorem dabat *l.* 27. *pr. D de tut. & curat. dat.* Adde Cl. Dodwell. *prælect. ad Spartian. Hadrian.* IV. *n* 13.

§. V. Si pater ſcripſit (a) Sejus *filiorum* tutor eſto, etiam poſtumi continentur *l.* 5. *D. de teſt. tut. l.* 164 *de V. S.* (b) Sejum *liberorum* tutorem volo, erit etiam nepotum *l.* 220. *de V. S.*

ſtuma continetur. Quod ſi nepotes ſint, an appellatione filiorum & ipſis tutores dati ſint? dicendum eſt, ut ipſis quoque dati videantur, ſi modo liberos dixit. Ceterum ſi filios, non continebuntur: aliter enim filii, aliter nepotes appellantur. Plane ſi † poſtumis dederit, tam filii poſtumi, quam ceteri liberi continebuntur.

† *Haloander* poſteris: *contra Digeſta Piſana, libros Contii, Hotmani, Charondæ nec non Theophilum. Alciat. lib.* VIII. *Parerg.* c. 13. *ſcribit*: Adverſus hanc *Haloandri* lectionem ſtat omnium antiquorum codicum fides, quos ego viderim. *Janus a Coſta ad* l. 4. *tit. præced. ait*: ſtultos eſſe, qni legunt poſteris, *& tamen, Baro,* Gothofr. *& Ludovici Id retineri poſſe exiſtimarunt. Grammaticus hic notet* ὑστερολογίαν, *ſicut in* pr. de hered. inſt. §. 3. ad L. Aquil. *Frequentia ejus exempla* Cujac III. Obſ. c. 5. *Forner.* lib. 2. Rer quot. c. 10. *& Petr. Faber* lib. 1. ſem. c. 23. *Charond.* ad l. 7. §. 8. de pact. *collegerunt: quod ſemel indicaſſe ſufficiat.*

V. S. (c) Sejus *filiorum* tutor, nepotibus non eſt datus. *l. 6. D. de teſt. tut.* (2) Id vero cum vulgata offenderet juris capita, in quibus filiorum appellatione nepotes contineri dicuntur *l.* 201. & *l* 220. §. 1. *de V. S.* varias vias ingreſſi ſunt eruditi: Scholiaſtes Baſilικῶν *lib.* XXXVII. *tit.* II. *l.* 3. putat hoc ſingulare fuiſſe in tractatu de tutelis. Marcus Vertranius Maurus *de jure lib. c.* 42. implacabilem ſomniat antinomiam, niſi uras, ſeces. Alciat. *lib.* III. *Parad. c.* 9. inter mere favorabilia, & pro parte odioſa diſtinguit; alii intereſſe putant, de legis, an hominis mente quæratur, (3) Verum optime Calliſtratus nos docet, in *d. l.* 220. *pr. d. V. S.* leges neceſſarium duxiſſe; ut teſtator *liberorum* appellatione uteretur, quoties omnibus qui, ex eodem genere orti ſunt, aliquid præſtitum vellet; ſi vero primo gradui tantum ſuccurrere voluerit, ut *filiorum* nomina uſurparet. Hæc regula erat; cui in materia de tutelis inhæſerunt Juriſconſulti; quia conveniebat proprietati ſermonis, & voluntati teſtatoris; qui legitimum vel dativum tutorem magis nepotibus profuturum exiſtimaſſe cenſebatur. In aliis vero cauſis juſta ſæpe interpretatione recipiendum fuerat, ut filii appellatione etiam nepotes acciperentur. (4) Apud Gallos ſane voce *enfans* & apud Belgas voce *Kinderen*, in ſubſtitutionibus fideicommiſſariis, nepotes non contineri, ait Mornac. *ad l.* 3. *C. de inoff. teſt.* Sande *lib.* IV. *tit.* 5. *def.* 10. & Ampl. Zach. Huberus *p.* 2. *Obſ. rer. jud.* 1.

 CAPUT

CAPUT XV.

De legitima adgnatorum tutela.

Quibus autem teſtamento tutor datus non ſit, his ex lege duodecim tabularum adgnati ſunt tutores, qui vocantur legitimi.

§. I. Sunt

Pr. Eadem ratione, qua legitimæ hereditati nullus eſt locus, niſi hominis diſpoſitio deficiat, ita *ſemper legitima tutela teſtamentariæ cedit*, & tum demum ſi mortuus pater non condidit teſtamentum, vel nullum in eo tutorem, vel inutilem, aut præmortuum dedit, agnatorum tutelæ eſt locus. *l.* 9 §. 1. *D. de tut. & rat. l.* 2. *D. de teſt. tut.* (2) Hæc legitima vocatur, non quod teſtamentaria legitima non ſit: utraque enim ex lege XII. Tabb. deſcendit, & utriuſque generis tutores, verbo latius ſumto, legitimi vocantur, Ulpian. *tit.* XI. § 2. *l.* 7. *C. Th. de navic.* ſed per eminentiam & abſolute, quia legitimos tutores nemo dat. *l.* 5. *pr. D. h. t.* & Decemviri agnatis *propalam*, id eſt verbis expreſſis, ipſo jure, abſque ullo hominis facto intercedente, tutelam detulerunt, tab. V. his verbis: *ſi paterfamilias inteſtato moritur, cui impubes ſuus heres eſcit, agnatus proximus tutelam nancitor.* (3) Ulpianus *ſumma providentia* id cautum laudat, ut qui ſperarent ſucceſſionem, iidem tuerentur bona, ne dilapidarentur. *l.* 1. *pr. D. h. t.* juncta *l.* 10. *de. R. J.* Adde, quod omnes cives humanitatis ratione obligantur, ut hoc officium civis defuncti liberis præſtent, ſed quam maxime agnati, vinculo ſanguinis juncti: a quorum affectu majorem ſpem Decemviri conceperunt, honeſtos civium mores ſpectantes, & ab improbo avaritiæ aut mortis captandæ voto tunc temporis adhuc immunes, auctore Salluſtio *Catil. c.* 9. & Floro *l.* 2. *c.* 19. *l.* 3. *c.* 12. (3) Aliter Solon, qui cum Athenis ſciret naſci homines, ſi boni optimos, ſi mali, omnium pesſimos, vetuit, ut is proximior tutor fieret, ad quem poſt obitum hereditas perveniret. Diog. Laërt. *lib.* 1. *n.* 56. ibique Menag. Charondas quoque reputans, quam male ſecum agat æger, qui medicum heredem ſumit, educationem orphanorum apud Thurios, cognatis, ſed adminiſtrationem bonorum agnatis tradidit, laudatus ea propter à Diodoro Siculo *lib.* XII. *c.* 15. (4) Apud Spartanos vero ipſe Lycurgus fratris ſui Polydectæ filii tutelam geſſit, Juſtin. *lib.* III. *c.* 2. quorum imitatione idem ſub regibus Romæ invaluit, & ex moribus deinde in XII. Tabb. relatum eſt; non ex lege Lycurgi, uti Schubartus exiſtimabat *de fatis juriſpr. Rom.* §. 24. v. Præfat. *ad t.* III. *Theſ. jur. civ. pag.* 7.

§. I. Quem-

§. I. Sunt autem adgnati, cognati per virilis ſexus [a] cognationem conjuncti, quaſi à patre cognati: veluti frater eodem patre natus, fratris filius, nepoſve ex eo: item patruus & patrui filius, nepoſve ex eo. At qui per feminini ſexus perſonas cognatione junguntur, non ſunt adgnati, ſed alias naturali jure cognati. Itaque amitæ tuæ filius, non eſt tibi adgnatus, ſed cognatus: & invicem ſcilicet tu illi eodem jure jungeris: quia qui naſcuntur, patris non matris familiam ſequuntur. *Ex Mod. l. 4. § 1. & Ulp. l. 10. de grad. & affinib.*

§. II. Quod

[a] *In omnibus Charondæ & quibusdam Contii* per virilis ſexus perſonas cognatione, *atque ita Cajus in* l. 7. D. h. t. *Sic etiam Theophil. & infra* §. 1. de legit. agnat. ſucc. *Deſerenda ergo Cujacii iſta lectio, &* l. 7. *tanquam fons* hujus §. *in ora laudanda erat, quia* Caji eſt lib. 1. Inſtit. *Idem Cajus alibi aliter.* v. *Briſſon* d. V. S. *voc.* agnati.

§. I. Quemadmodum φρατρία apud Græcos nomen fuit generis & ſpeciei: ſic Romæ generaliter cognati dicebantur, qui commune naſcendi principium habebant, & cum aliis erant nati, ſeu congenerati *l.* 1. §. 1. *D. unde cogn.* quamobrem Plautus *Amphitr. Act.* II. *ſc.* 2. ℣. 212. in hac dictione etiam agnatos includit. Specialiter autem, qui per feminas eſſent conjuncti, hac appellatione veniebant. (2) *Agnati* erant, qui per patrem, aliasque perſonas virilis ſexus, in eadem familia erant conjuncti & adnati *l. fin.* §. 1. *& ſeqq. D. de grad.* (3) Cognatos lex non novit, ut hereditatem vel tutelam legitimam iis deferret *pr. de ſucc. cogn.* Inter agnatos vero, ad quos *legibus tutela perveniebant*, ut Cicero ait *pro Balbo c.* 25. primum locum obtinebant conſanguinei, id eſt fratres ex eodem patre geniti, qui capite non minuti, *l.* 1. *D.* *l.* 3. *C. h. t.* alterum adoptivi *l.* 1. §. 2. *l.* 2. §. 3. *D. de ſuis & leg. l.* 23. *D. de adopt.* tertium patruus & patrueles. (4) His deficientibus ſequebantur *gentiles*, qui ejusdem erant generis, nominis & gentis *l.* 53. *pr. de V. S.* gens autem plures familias complectebatur. Suet. *Caeſ. cap.* 6. (5) Verum uti Ulpianus ob deſitas jam tum gentilitias tutelas, pro gentilibus conſanguineos poſuit in *l.* 1. *D. h.* & aperte Cajus apud Collatorem *LL. Moſ. tit.* 16. *n.* 2. *fin.* ait, gentilitium jus in deſuetudinem abiiſſe: ita (6) Juſtinianus diſcrimen agnatorum, & cognatorum in ſucceſſione & tutela ſuſtulit & utroſque tutores eſſe voluit, *Nov.* 118. *c.* 5. id quod olim quoque ſuaſerat Plato *libr.* XI. *de LL.* Indorum quoque legibus præſcriptum erat, ut orphanus factus tutores duos ex cognatis haberet. Philoſtrat. *de vita Apollon. l.* II. *c.* 31.

§. II. Nihi-

§. II. Quod autem lex [b] ab inteſtato vocat ad tutelam adgnatos, non [c] hanc habet ſignificationem, ſi omnino non fecerit teſtamentum is, qui poterat tutores dare: ſed ſi, quantum ad tutelam pertinet, inteſtatus deceſſerit. Quod tunc quoque accidere intelligitur, quum is, qui datus eſt tutor, vivo teſtatore deceſſerit. *Ex Paul. l. 6 de legitim. tut.*

§. III. Sed adgnationis quidem jus omnibus modis capitis deminutione plerumque perimitur. Nam adgnatio juris eſt

b. *In quibúſdam* lex XII. Tabb. *quod gloſſema eſt.*
c. *Theophil. recte ſupplet*, οὐ μόνον, non hanc ſolum. *Similia ejus ſignificationis exempla Fabrotus* in not. *plura Ant. Auguſtin. l.* II. *Emend. c.* I. *&* *Gœdd. ad l.* 41. *de V. S. dederunt.*

§. II. Nihil hic de legitima matrum tutela; quæ ſerius demum admitti cœpit; quia abſurdum videbatur, feminas liberorum tutelam gerere, quæ ipſæ perpetuum tutorem habebant, ſi viri poteſtate non continerentur. Cic. *pro Muren. c.* 27. Liv. *lib.* XXXIV. *c.* 2. (2) Educatio quidem ſæpius matribus fuit conceſſa, tum ob ſtimulum amoris flagrantiſſimum, tum quod durum videbatur, liberos à complexu matris divelli, *ad pietatis rationem offenſam*, ait Ulpian. *l.* 35. *D. de ædil. edict.* Liv. *lib.* XXXIX. *c.* 9. Senec. *conſ. ad Marc. c.* 24. Secundum leges quoque liberi per annum luctus manebant ſub cuſtodia matris, *quos dura premit cuſtodia matris*, Horat. *lib.* I. *epiſt.* I. ℣. 22. juncto §. 6. *de SCto Tert.* Non denique deſunt exempla tutoris vitrici, qui pupillorum matrem duxerat *l.* 2. *C. de int. matrim.* Vellej. Paterc. *l.* II. *c.* 59. Apulej. *in apol.* (3) Sed quia tutela munus maſculorum publicum erat, & ultra ſexum femineæ infirmitatis; mulieres dari non poterant, niſi filiorum tutelam à Principe ſpecialiter poſtulâſſent, *l. fin. D. de tutel. l.* I. *C. quando mul.* eam vero poſtulare poterant, ex conſtitutione Valentin. & Theodoſii, ſi nulli teſtamentarii vel legitimi tutores adeſſent *l.* 2. *C. eod.* (4) Donec tandem Juſtinianus matres & avias transverſalibus in eo munere antepoſuit, modo renunciarent ſecundis nuptiis & auxilio SCti Vellejani *Auth. Matri. C. eod. Nov.* 118. *c.* 5. ſine jurejurando *Nov.* 94. *c.* 2. (5) Secundo nubentibus autem educatio & tutela adimitur, *Nov.* 22. *c.* 40. quia plerumque feminæ intemperantes & immoderatæ novis maritis, non ſolum res filiorum, ſed etiam vitam addicebant *l.* 22. *C. de admin tut.* Exemplum eſt in Pontia, Bolani vidua, apud Juvenal. *ſat.* VI. ℣. 360. *ſeqq.*

§. III Jus legitimum agnationis, ſive copula & *cognatio legitima*, *quæ jus agnatorum habet*, ut Ulpian. vocat *l.* 12. §. 4. *D. de rit nupt.* omni ſpecie capitis deminutionis *plerumque* perimitur, ſed non ſemper: nam ut Scho-

eſt nomen : cognationis vero jus non omnibus modis commutatur : quia civilis ratio civilia quidem jura corrumpere poteſt, naturalia vero non utique. d

d. *Theophil.* οὐ πάντως, *quod eſt non* utique, *non omnimodo, ſecundum Gloſſas Græco Latinas, ut Fabrotus edit.* 2. Hotmanus *ante* h. §. *locat* §. 7. tit. ſeq. *eamque inepte divulſam, &* ſtultiſſime in finem inſequentis tractatus rejectam *putat. Plaudit ei Cl. Ludovici in annot.* Vapulat Tribonianus. Dolemus quidem, ſed ex merito vapulat.

Scholiaſtes Theophili recte obſervavit, frater emancipatus, ſicut ad legitimam hereditatem vocatur, ita æquum eſt, ut vocetur ad tutelam legitimam, ex Anaſtaſii conſtitutione, διὰ τὴν τοῦ Ἀναστασίου διάταξιν, in *l.* 4. *C. de leg. tut. l.* 5. C. *de cur. fur.* quo enim hereditas, eo & tutela redit *l.* 73. *pr. de R. J.* v. Cujac. *ad h.* §.

CAPUT XVI.

De capitis deminutione.

Eſt autem capitis deminutio, prioris ſtatus commutatio; (a) eaque tribus modis accidit. Nam aut maxima eſt capi-

(a) *Ita & Contius. In omnibus Charondæ :* ſtatus prioris permutatio. *In l.* 1. *D. h.* ſtatus permutatio. *In aliis* ſtatus mutatio.

Pr. Capitis deminutio minime a capite cenſis, cum Petro Nannio *lib.* IX. *Miſcell. cap.* 12. & Cl. Heineccio §. 1. *Antiq. h. t.* deducenda eſſe videtur : nam ibi caput hominis naturale, & nomen ſignificabatur, quod in tabulas cenſuales relatum ; hic autem caput triplicem notat ſtatum hominis civilem, quia à capite initium capiunt ſenſus ac nervi; idem diviniſſimum eſt, & omnium, quæ in nobis, ſunt imperantiſſimum: idem quoque principale membrum eſt, cujus imago fit, unde cognoſcimur, *l.* 44. *D. de religioſ.* (2) Capite minuitur, qui in ſuo ſtatu non manet. Minuere eſt mutare; quemadmodum Paulus in *l.* 17. *in fin. D. de op. lib.* propoſitum vitæ minuere, & Terentius *Hec. Act.* IV. *ſc.* 3. ℣. 9. conſilium minuere dixit. Alibi familiæ *mutatio* in *l.* 3. *l.* 7. §. 1. *D. h. tit.* & ſtatus *permutatio* apud Paulum *lib.* 1. *tit.* 7. § 2. vid. Guil. Forner. *libr.* 1.

 ſelect.

capitis deminutio, aut minor, quam quidam mediam vocant, aut minima.

§. I. Maxima capitis deminutio eſt, quum aliquis ſimul & civitatem & libertatem amittit: quod accidit in his, qui ſervi pœnæ efficiuntur atrocitate ſententiæ: vel libertis (4), ut ingratis erga patronos condemnatis: vel qui ſe ad pretium participandum venundari paſſi ſunt.

§. II. Minor ſive media capitis deminutio eſt, quum civitas

(b) *Hotman. cum Accurſio ingrati.*

ſelect. cap. 26. (3) Tria deminutionis genera, Paulus perſpicue declarat in *l. ult. D. de cap. min.* Per maximam libertas, civitas & familia; per mediam civitas & familia, per minimam ſola familia mutabatur. Prima faciebat ſervum; altera peregrinum; tertia filiumfamilias per arrogationem, vel patrem familias; per emancipationem. (4) Sed quia per primam & ſecundam ſtatus publicus, per tertiam ſtatus privatus mutabatur; qui bimembres diviſiones amarunt, duobus generibus contenti ſunt, *l.* 1. §. 4. *D. de ſuis & leg. l.* 1 §. 8. *D. ad Sen. Tert. l.* 5. §. *f. de extr. cogn.*

§. I. Libertas, quæ ſemel competit, non revocatur, §. 5. *Inſt. de eo cui libert. l* 1. *C. ſi adv. libert.* niſi ex cauſa ingrati & *ἀχαριστίας*, *l.* 2. *C. de libert. & eor. lib. Nov.* 115. nam licet alias Romæ prodita non fuerit actio ingrati, impietas tamen libertorum coërcenda erat; quum non ſatis liberi, frugi & honeſti ſibi videbantur, niſi patrono maledicerent, aut adverſarentur, Plaut. *Perſa* v. *ſc.* 2. 57. Tacit. *l.* XIII. *Ann. c.* 26. (2) Hæc vero exceptio non deſcendit ex lege Ælia Sentia, quippe qua accuſatio tantum inducta eſt *l.* 30. *D. qui & ex quib. cauſ. man.* verum, imitatione Athenienſium, vel Maſſilienſium, tempore Claudii, ingrati civitatis jure deturbari cœpere. Valer. Maxim. *lib.* 2. *c.* 6. *n.* 6. Pollux. *lib.* I. *cap.* 8. Suet. in *Claudio cap.* 25. & primum quidem, ſi libertus patrono accuſatores ſubmiſiſſet, *l.* 5. *D. de jure patron.* deinde etiam in aliis caſibus, *l.* 6. *D. de in integr reſt. l.* 21. *D. quod metus l.* 98. §. *fin. D. de ſolut.* Meminit Ambroſius *lib.* 1. *c.* 3. *de Jacobo tom.* 1. *pag.* 498. illuſtrat Goldaſtus *ad Doſith. p.* 862. Mauſſacus ad Harpocration. voce *ἀποστασίου*. Cujac. *lib.* x. *Obſ. c.* 33. Petit. *ad LL. Attic. pag.* 182. ſed inprimis Jac. Gothofr. *ad l. un. C. Th. de hered. pet. t.* 1. *p.* 190.

§. II Stante Rep. civibus de publico male meritis aqua & igni cum exeratione interdicebatur, quo ita per indirectum cogerentur ſolum vertere: hæ enim duæ res humanam maxime vitam continent, ut ait Feſtus; quibus

vitas quidem amittitur, libertas vero retinetur: quod accidit ei, cui aqua & igni interdictum fuerit, vel ei, qui in inſulam deportatus eſt. §. III. Mi-

bus etiam uxor accipiebatur. *l. pen. D. de don. int. vir.* neque cuiquam civitas poterat adimi, niſi ipſe auctor factus eſſet: qua de re vulgata ſunt Ciceronis *pro domo*, *pro Balbo*, & *pro Cæcina* loca. (2) Auguſtus autem in locum ejus deportationem in inſulam, locum vel oppidum certum introduxit, v c. in Gypſum & in Oaſin, Cujac. *l.* VIII. *O.* 27. & *l.* XX. *c.* 31. ne exules coirent, & nova molirentur, auctore Dione Caſſio *libr.* 56. *l.* 3. *D. ad l. Jul. pec. l.* 11. §. 1. *D. de pœn.* hinc *inſulæ vinculum* dicitur Suet. *Aug. c.* 65. quod ſi evaderet, morte puniebatur, l. 28. §. 13. *D. de pœn.* nec tamen ideo particula *vel* hic vellicanda eſt, nam & poſt Auguſtum exempla interdictionis aqua & igni adſunt, in *l.* 1. §. 2. *D. de leg* 3. *l.* 8. §. 1. & 6. *D. de teſtam. l* 5. *D. de interdict. & rel.* Tacit. *libr.* IV. *Ann. cap.* 21. (3) Exul civitatem amittebat, quam primum ſententia eſſet pronunciata, *l.* 2. §. 1. *l.* 17. §. 1. *D. de pœn.* nec opus fuiſſe putem, ut prius civis inſulæ illius eſſet factus, ſicut in exilio voluntario, quo damnatio effugiebatur: tunc enim nemo duarum civitatum civis eſſe poterat, Cicero pro Cæcin. *cap.* 34. & *l fin. D. de legat.* Uterque vero carebat togæ jure Plin. *lib.* IV. *ep.* XI. & ad peregrinitatem redigebatur *l.* 10 §. 6. *D. de in jus voc.* pariter ac apud Hebræos exul voluntarius ſemet exſcindebat e populo, & ethnicus fiebat. Cleric. ad Gen. XVII. ℣. 14. Exod. XII. ℣. 9. (4) Ad hanc claſſem quoque pertinent, quos Senatus hoſtes judicaverat, *l.* 5. §. 1. *D. h. t.* & qui in opus publicum in perpetuum *l* 17. §. 1. *D. de pœnis* vel in antliam damnati erant, id eſt rotam exhauritoriam Suet. *Tiber. cap.* 51. Pithœus *lib.* II. *ſubſ. lect. cap.* 17. & Lipſ. *lib.* II. *Elect. c.* 15. (5) Huic §. valde refragari videtur, quod Calliſtratus in *l* 5. §. *ult. de extr. cognit.* ait: libertatem adimi deportato. Sed peribat libertas civilis: *qui enim poteſt jure Quiritium liber eſſe, qui in numero Quiritium non eſt?* quærit Cicero *pro Cæcin. cap.* 33. at libertas juris gentium vel *veſtigium libertatis*, ut Cicero pro Rabirio *cap.* 7. ait, retinebatur: ideoque deportatus poterat acquirere *l.* 48. §. 1. *D. de jure fiſc.* nec niſi certis caſibus pro mortuo habebatur l. 1. §. *pen. D. de bon. poſt. cont. tab.* l. 63. §. *ult. pro ſoc. l.* 13. §. 1. *D. de donat. int. vir.* Minime ſane opus eſt, ut vel cum Camerario ad Ciceron. *pro Muren. c.* 4. deſperemus, vel cum Vinnio in dict. *leg.* 5. pro *veluti*, *vel* legamus, quamvis Accurſius ita in quibuſdam ſe reperiſſe teſtetur. Adde Grotium ad Lucæ *c.* VI. ℣. 22. & Briſſon. *l.* III *ſel. ant. cap.* 5. (6) Hodierna condemnatio ad remos magis ad condemnationem in opus publicum, quam ad deportationem accedit, ſed ſublata ſervitute pœnæ damnatus ad remos pro mortuo non habetur. Vide Heraldum *lib.* II. *de rer. jud. auct. cap.* 7. & 8.

§. III. Minima capitis deminutio eſt, quum & civitas & libertas retinetur, ſed ſtatus hominis commutatur. Quod accidit in his, qui quum ſui juris fuerunt, cœperunt alieno juri ſubjecti eſſe, vel contra. (c)

§. IV. Servus autem manumiſſus, capite non minuitur: quia nullum caput habuit.

§. V. Quibus autem dignitas magis, quam ſtatus permutatur, capite non minuuntur: & ideo Senatu motum capite non minui conſtat. *Ex Mod. L. 3. de Senat.*

§. VI. Quod

(c) I*n quibuſdam adjicitur:* veluti ſi filiusfam. a patre emancipatus fuerit, eſt capite deminutus*; ſed a duobus vetuſtiſſimis Charondæ ea abſunt, nec Theophilus habet.*

§. III. Salvus quidem arrogatis vel emancipatis manebat ſtatus publicus, libertatis & civitatis *l.* 1. §. 1. *D. ad Sen. Tert.* non autem privatus familiæ *l.* 5. §. 2. *l.* 6. *D. h. t.* (2) Uxor quoque quæ per coëmptionem ducta capite minuebatur, Ulpian. *tit.* XI. §. 13. niſi cum Cujacio quartam ſpeciem comminiſci placeat. (3) Mors autem patris non minuit capite filium, licet eum faciat patremfamilias: eſt enim opus naturæ, nec umbra ſervitutis, & cauſa ſervilis, ſicut in emancipatione accedebat.

§. IV. Servus, extra jus civile conſideratus, & perſonam & caput habebat *l.* 3. § 1. *D. h. t. l.* 86. § 2 *D. de leg.* 1. ſecundum jus vero nulla libertate, civitate aut familia gaudet; ſed per manumiſſionem permutat ſervitutem cum libertate, & novus homo factus, una cum pileo, caput civile, id eſt ſtatum accipit. Hinc quod domino datur, ut ſervum manumittat, *pro capite* dari dicitur, *l.* 50. *in fin. D. de pecul. l.* 10. *D. pro emt.* id eſt pro libertate, *l.* 4. §. 16. *D. de uſurp. et.* Utitur hoc loquendi genere Plautus crebro, in Rud. IV. ſc. 2. ℣. 24. Gripus ſervus: *pollicitabor pro capite argentum, ut ſim liber.* & Seneca eleganter *epiſt.* 80. *Mancipia peculium, quod ſibi comparaverunt, ventre fraudato, pro capite numerant.*

§. V. Quemadmodum Senator, a Cenſore motus, politicum magis, quam civilem ſtatum mutat, & integri capitis civis manet, *civis integer*, ut Valerius ait: ita nec relegati, fuſtibus cæſi, in opus temporarium damnati, & capti in bello civili, capitis periculum ſubeunt, *l.* 7. §. 3. *D. de interd. & releg. l.* 28. §. 1. *D. de pœn.* Infames quoque exiſtimationem tantum amittunt, capite integro; quamvis judicia ſummæ exiſtimationis pæne ſint capitis, & Tertullianus ad *Nation. cap.* 10. *famoſum ac deminutum caput* conjunxerit; quia capitis deminutio eſt famæ imminutio.

§. VI. Sepa

§. VI. Quod autem dictum eſt, manere cognationis jus & poſt capitis deminutionem; hoc ita eſt, ſi minima capitis deminutio interveniat, manet enim cognatio Nam ſi maxima capitis deminutio currat, jus quoque cognationis perit; ut puta ſervitute alicujus cognati: & ne [(d)] quidem, ſi manumiſſus fuerit, recipit cognationem. Sed etſi in inſulam quis deportatus ſit, cognatio ſolvitur.

§. VII. Quum autem ad adgnatos tutela pertineat: non ſimul ad omnes pertinet, ſed ad eos tantum, qui proximiore gradu ſunt: vel ſi plures ejuſdem gradus ſunt, ad omnes, [(e)] veluti ſi plures fratres ſunt, qui unum gradum obtinent: ideoque pariter ad tutelam vocantur. *Ex Cap. l. 4. de legit. tut.*

(d) *Indignum facinus hic exclamat Auguſtinus Dathus, Senenſis; quod inter* ne & quidem *nihil hic interponitur, ſicut in* §. 7. de exc. tut. & §. 10. de inut. ſtip. *Hæreant circa has minutias quibus lubet. v. Chiflet.* pro jur. utr. archit. c. III. n. 3.

(e) *Tota hæc extrema clauſula videtur alicujus interpretis eſſe, & merito abeſt a libris vetuſtioribus Cujacii, & duobus Charondæ.*

§. VI. Separandum hic omnino eſt legitimum *jus* cognationis & *civilis* cognatio, uti vocatur in *l.* 34. *D. de pact. l.* 4. § 1. *D. de grad.* a jure ſanguinis & neceſſitudine naturali. Prius maxima & media deminutione perit, quatenus id *pertinet ad leges*, propter hereditates, tutelas, & bonorum poſſeſſionem, unde cognati. *l.* 10. §. 5. *D. de grad. l.* 7. *D. unde cognati*: & hactenus mater deſinit filio ſervo facto, & quaſi mortuo, eſſe mater, *l.* 2. §. 2. *D. de SC. Tertyll.* pater deſinit eſſe pater, & Regulus maritus, captivus, *Fertur pudicæ conjugis oſculum, parvoſque natos, ut capitis minor, à ſe removiſſe*, apud Horat. *lib.* III. *od.* 5. Ipſa autem cognatio & jura ſanguinis, quæ a natura proficiſcuntur, nullo jure civili dirimi poſſunt, *l* 1. §. 10. *D. de ſuis & legit l.* 8. *de R. J.* ſupr. §. 10. *de nupt.*

CAPUT XVII.

De legitima Patronorum tutela.

Ex eadem lege duodecim tabularum, libertorum & libertarum tutela ad patronos liberoſque eorum pertinet, quæ & ipſa legitima tutela vocatur: non quia nominatim in ea lege de hac tutela caveatur, ſed quia perinde accepta eſt per interpretationem, atque ſi verbis legis introducta eſſet. Eo enim ipſo, quod hereditas libertorum libertarumque, ſi inteſtati deceſſiſſent, juſſerat lex ad patronos liberoſve eorum pertinere, crediderunt veteres, voluiſſe legem, etiam tutelas ad eos pertinere; quum & adgnatos, quos ad hereditatem lex vocat, eoſdem & tutores eſſe juſſit: quia plerumque, ubi ſucceſſionis eſt emolumentum, ibi & tutelæ onus eſſe debet. Ideo autem diximus, plerumque; quia ſi à femina impubes manumittatur, ipſa ad hereditatem vocatur, quum alius ſit tutor. *Ex Ulp. l. 3. §. 4. & l. 1. de legit. tut.*

Boëtius *ad Top. Cicer. l. 3.* inter quatuor tutelæ ſpecies refert eam, *quæ patronatus jure defertur.* Potius dicimus, legitimam tutelam eſſe quadruplicem: agnatorum, patronorum, parentum & fiduciariam. Primam *Agnatis* nominatim a lege deferri, vidimus hactenus. Secunda eſt *Patronorum*, qui ſervos impuberes manumiſerunt, ex mente & interpretatione Legis XII. Tabb. nam quia nominatim ipſis hereditas libertorum deferebatur, hinc *Veteres* Legis illius interpretes, Sextus Ælius, Lucius Attilius, & Lucius Ælius, a conſequentia hereditatis ad tutelam argumentum duxere *l. 10. de R. J.* Accedebat, quod patroni quaſi libertorum erant patres & *cognati*, id eſt agnati civiles: ſecundum conſtitutionem apud Cujac. *lib.* XX. *Obſ. c.* 34. Tutela igitur hæc eſt ex lege, & legitimæ ſpecies: nam verbum *ex legibus* ſic accipiendum eſt, tam ex ſententia legum, quam ex verbis *l. 6. §. 1. de V. S.* Quid vero Antoninus Philoſophus, in ſuis legibus *de tutelis libertorum* caverit, non ſatis liquet: meminit vero earum Capitolinus *in ejus vita cap.* XI.

CAPUT

CAPUT XVIII.

De legitima Parentum tutela.

Exemplo patronorum recepta eſt & alia tutela, quæ & ipſa legitima vocatur. Nam ſi quis filium aut filiam, nepotem aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipaverit, legitimus eorum tutor erit. *Hic tit. ex l. 2. in princ. de legit. tut.*

Tertia *Parentum* tutela proprie fiduciaria erat, Ulpian. *tit.* XI. §. 5. ſed moribus obtinuit, ut, exemplo præcedentis, legitima vocaretur: pater enim emancipans filium impuberem manumiſſoris perſonam induebat, & *manumittere* dicebatur *tit. ſeq.* item *tit. D. ſi a par. quis manumiſſus ſit l. 5. C. de dolo* & Lactant. *lib.* IV. *div. inſt. c.* 3. *Filius manumittitur, tanquam ſervus.* Et quia, ex edicto Prætoris, ſpem habebat ſuccedendi filio quaſi manumiſſo, jure patroni; onus etiam tutelæ, pro commodo illo ut ferret, æquitas poſtulabat; §. 6. ſupra *qu. mod. jus poteſt.* præſertim quia præter jus patronatus, manebat pater, ut ait, Ulpian. *l.* 1. §. 6. *D. ſi à par. quis man.*. Dicitur alibi *vicem* legitimi obtinere; quia ei nominatim hereditas non deferebatur, *l.* 3. §. 10. *D. de legit. tut.* Ræward. ad LL. XII. Tabb. *c.* 12. cum hac legitimæ appellatione comparavit, quod Valer. Maximus multorum matrimoniorum experientiam, *legitimæ* cujusdam intemperantiæ ſignum appellavit, *lib.* II. *c.* 1. *n.* 3.

CAPUT XIX.

De fiduciaria tutela.

Eſt & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur: nam ſi parens filium, vel filiam, nepotem, vel neptem *Ex Ulp. d. l. 3. §. ult. & Mod. l. 4. de legit. tut.*

Fiducia erat contractus, quo res ea lege mancipabatur, ut remanciparetur; ejusque varius in emptione, pignore & aliis rebus erat uſus: unde tritum illud fiduciæ judicium: *ut inter bonos bene agier.* v. Jac. Gotho-

neptem, vel deinceps, impuberes manumiſerit, legitimam nanciſcitur eorum tutelam. Quo defuncto ſi liberi virilis ſexus ei extant, fiduciarii tutores * filiorum ſuorum, vel fratris, vel ſororis, & ceterorum efficiuntur. Atqui patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque ejus legitimi ſunt tutores; § quoniam filius quidem defuncti, ſi non eſſet à vivo patre emancipatus, poſt obitum ejus ſui juris efficeretur, nec in fratrum poteſtatem recideret: ideoque nec in tutelam Libertus autem, ſi ſervus manſiſſet, utique eodem jure apud liberos domini poſt mortem ejus futurus eſſet.

*. *Haloander* filiorum tuorum, *nec non* & ceterorum *expunxit, quia abſunt a Digeſtis; ſed in omnibus veteribus Contii & Charondæ pariter, ac apud Theophilum, qui poſteriora ſimul explicat, reperiuntur, & multa hic addita vel detracta ſunt* legi 3. §. f. l. 4. D. de legit. tut.

§. *Hotmanus aliquid hoc loco omiſſum putat, non Triboniani, ſed ſcriptoris negligentia; delet etiam* ideoque nec in tutelam.

Gothofred. *tom.* I. *C. Th. p.* 254 (2) Idem quoque contractus olim in emancipatione adhibitus; dum pater naturalis filium ter, nepotem vel filiam ſemel, contracta fiducia, vendebat; unde is fiduciarius tutor dicebatur, Caj. *lib.* I. *tit.* 6. § 3. & Ulpian. *tit.* XI. §. 5. juncta *l.* 8. §. 1. *D. de inj. rupto. l.* 2. §. 15. *D. ad Sct. Tert.* (3) Hoc autem loco aliter, inopia veri nominis, fiduciarius tutor dicitur, qui in locum fiduciarii ſuccedit; ſicut enim patronorum liberi legitimi fiebant, ita patre mortuo, propter eandem fiduciæ cauſam, qua ille tutor fuerat, tutela ad filium tranſibat, *l.* 4. *D. h. t.* (4) Ita malim, quam cum aliis, ad fiduciam, quam pater erga filium ſuum gerebat, confugere: vel fiduciariam tutelam, quam non ſuo jure, ſed loco patris filius gerebat, interpretari: licet enim Cæſar lib. II. de B. C. c. 17. legatum *fiduciariam operam* obtinere & Curtius lib. V. c. 9. *fiduciarium imperium* dixerit: nullus tamen hic eſt, cui tutela reſtituatur, quæ propria illius vocis ſignificatio eſt, a Livio explicata, lib. XXXII. c. 38. *fiduciariam dare, ut victor ſibi reſtitueret.* (5) Ratio vero differentiæ, qua Imp. ad objectionem ſibi motam reſpondet, falſi a quibusdam tentatur, & claudicare dicitur ab interpretibus, adverſus quos Joſephus Nerius *lib.* II. *Analect. c.* 17. pugnavit. (6) Mihi ſummi Cujacii judicium placet, ad Ulpian. *d. l.* in fratribus eam veram quidem eſſe, in patre autem & avo ſubtiliorem, quam veriorem. Vera cauſa eſt; quod liberi patronorum vocantur ad ſucceſſionem liberti, ideo-

ſet. Ita tamen hi ad tutelam vocantur, ſi perfectæ ætatis ſunt: quod noſtra conſtitutio generaliter in omnibus tutelis & curationibus obſervari præcepit.

ideoque & ad onus tutelæ: liberi autem emancipatoris ab hæreditate emancipati ſunt alieni, ergo & a tutela, ſed fiduciarii fiunt, (7) Quemadmodum veteres ætatis humanæ varios gradus apud Cenſorin. *de die nat. c.* 14. conſtituerunt, ita perfectæ ætatis triplex eſt ſignificatio (a) pupillus eam nanciſcitur anno quarto decimo §. 6. *tit. ſeq.* (b) Advocati & procuratores anno decimo octavo, ſupra §. 5. *qui & quib. ex cauſ. man.* (c) tutores anno vigeſimo quinto, *l.* 1. *C. de tut. vel cur ill.* ne minor, captionibus obnoxius, rem pupilli perire vel deminui facile pateretur. §. 13. *de exc. tut.* atque ita hic quoque accipitur, & in *l. ult. C. de legit. tut.* declaratur. Addi poſſet quarta, ex Theophilo *tit. de libertin.* §. 4. ſed quia ad ſervos pertinet, apud illum legatur, & ſupra *pag.* 59. *fin.*

CAPUT XX.

De Atiliano tutore, & eo qui ex lege Julia & Titia dabatur.

Si cui nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur in urbe quidem Roma, à Prætore urbano, & majore parte Tribunorum plebis tutor ex lege Atilia; in provinciis vero à Præſi-

Pr. Si deficiunt tutores teſtamentarii & legitimi, ſuccedunt Atiliani & Juliani, qui proprie dativi appellantur *l.* 7. *D. rem. pup. l. ult. C. de leg. tut.* (2) Illud certum eſt, legem Atiliam eſſe plebiſcitum, ſed quo tempore illud rogatum ſit, non ſatis conſtat. Veriſimilis eſt conjectura Ant. Auguſtini *de LL.* Sigonii *lib.* I. *de antiq. jur. civ. c.* 13. & Gravinæ *lib.* III. *Orig.* § 33. anno Urbis DLXVII. illud antiquius eſſe; quia Livius tunc meminit tutoris Hiſpalæ, a Prætore & Tribunis petiti *lib.* XXXIX. *cap.* 9. (3) Sed quia lex Atilia tantum Urbi & municipiis Italiæ, non autem provincialibus conſuluerat, ideo per legem Juliam & Titiam ad provincias porrecta eſt, forſan A. V. C. DCCXXII. uti Valeſius conjecit in *Excerpt.* (4) Male Theophilus duas ex hac leges facit; quum a duobus Conſu-

Præſidibus provinciarum ex lege Julia & Titia.

§. I. Sed & ſi teſtamento tutor ſub conditione, aut die certo datus fuerat: quamdiu conditio aut dies pendebat, ex hiſdem legibus tutor dari poterat. Item, ſi pure datus fuerat: quamdiu ex teſtamento nemo heres exiſtat, tamdiu ex hiſdem legibus tutor petendus erat, qui deſinebat eſſe tutor, ſi conditio exiſteret, aut dies veniret, aut heres exiſteret. *Ex Ulp. l. 11. de teſtam. tut.*

§. II. Ab hoſtibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui deſinebat eſſe tutor, ſi is, qui captus erat, in civitatem reverſus fuerat. Nam reverſus recipiebat tutelam jure poſtliminii. *Ex Ulp. l. 1. & 2. de legit. tut.*

§. III. Sed ex his legibus tutores pupillis deſierunt dari, poſteaquam primo Conſules pupillis utriusque ſexus tutores ex

Conſulibus, ſicut Lex Julia & Papia, acceperit nomen. (5) Idem in §. 1. *h. tit.* & Baſilica *t.* VI *p.* 159. tutorem provinciali datum *Julio-Titianum* appellarunt.

§. I. Dum ſperabatur teſtamentarius interim tutor dabatur, quaſi nullus adhucdum eſſet. *l.* 10. *D. de teſtam. tut.* (2) Conditione vero exiſtente, aut herede adeunte, dativo teſtamentarius ſuccedebat. (3) At ſi conditio deficeret, aut teſtamentum, herede repudiante, fieret deſertum, nec ſpes amplius eſſet teſtamentarii, tutelæ legitimæ fiebat locus, & dativus iterum ceſſabat. *l.* 9. *D. de teſt. tut.*

§. II. Tres caſus adfert, in quibus dativæ, ex legibus & adjectis SCtis eſt locus (1) ſi nullus erat tutor teſtamentarius vel legitimus, *pr. h. tit.* (2) Si ſpes eſſet teſtamentarii §. 1. (3) Si tutor ab hoſtibus captus §. 2. quia tunc tutela erat finita, reditus vero incertus. *l.* 7. *D. de tut. & rat. diſtr.* Adde (4) ſi tutor reip. cauſa abeſſet, *l.* 1. *C. in quib. cauſ. tut. hab.* (5) Propter aliam vero levem tutoris abſentiam, ne curator quidem dabatur, *l.* 11. *D. de tut. & cur. dat.* (6) Ad dotem conſtituendam, hereditatem adeundam, vel poſtulandam reſtitutionem ſi tutor ægrotabat, alius momentaneus tutor certæ rei vel cauſæ dabatur. v. ad *c.* XXIII. §. 5.

§ III. Lex Atilia ad Claudium uſque Imperatorem tenuit. Is vero de re tutelari valde ſolicitus, non modo legitimas feminarum tutelas ſuſtinuit Ulpian. *tit.* XI. §. 8. de curatore cavit *l.* 8. *D. de adopt.* & legitimis tutoribus *l.* 3. *C. de leg. tut.* ſed & a Conſulibus tutores pupillis extra ordinem dari voluit, Sueton. ejus *vita* *cap.*

ex inquiſitione [a] dare cœperunt, deinde Prætores ex conſtitutionibus. Nam ſupradictis legibus neque de cautione à tutoribus exigenda, rem ſalvam pupillis fore: neque de compellendis tutoribus ad tutelæ adminiſtrationem, quicquam cavebatur.

§ IV. Sed hoc jure utimur, ut Romæ quidem Præfectus urbi, vel Prætor ſecundum ſuam juriſdictionem: in provinciis autem Præſides ex inquiſitione [b] tutores crearent, vel Magiſtratus juſſu Præſidum, ſi non ſint magnæ pupilli facultates.

§. V. Nos autem per conſtitutionem noſtram & hujusmodi difficultates hominum reſecantes, nec expectata juſſione

(a) *Sic legitur in omnibus MS. Contii & Charondæ. Hotmano autem non contemnendum videbatur, quod Theophilus habet,* κατὰ juriſdictionem : *ſed Fabrotus ex melioribus MSS. ei reſtituit* κατὰ ἰνκουϊσιτίονα. *Pro* Prætores *Hotmanus legit* Prætor.

(b) *Verba* ex inquiſitione *Theoph. omiſit, quæ Fabrotus æque hic neceſſaria eſſe judicat quam in* §. præced.

cap. 23. quod & Trajani ætate obſervatum eſt. Plin. IX. *ep.* 13. (2) Sed Marcus Antoninus primus fecit Prætorem tutelarem, qui diligentius, quam Conſules, tot aliis negotiis obruti, de tutoribus tractaret, teſte Capitolino *in ejus vita cap.* 10. Paulus & Ulpianus libros ſingulares de ejus officio latiſſimo ſcripſerunt, prior etiam *libr.* v. *ſent. t.* 16. §. 2. eum *judicem tutelarem* appellavit. Crebra viri hujus clariſſimi in lapidibus eſt mentio apud Caſtalionem. *var. lect. cap.* 2. Reineſ. *pag.* 416. *inſcript.* & Fabrettum. *p.* 100. Add. Ræv. *l.* 1. *Var. c.* 16.

§. IV. Poſtea præfectus urbi clariſſimorum & illuſtrium liberis in Urbe, adhibitis in conſilium decem ſenatoribus cum Prætore tutelari, & extra urbem intra centeſimum lapidem, ex conſtitutione deperdita, extra ordinem tutores dabat *l. pen.* §. 3. *D. de excuſ. l.* 1. *C. de tut. illuſt.* Prætor autem tutelaris plebejis intra urbem. (2 Magiſtratus municipales, ſeu Duumviri, ex conceſſione Marci, juſſu Præſidis tutorem dare poterant, ſi non magnæ eſſent pupillorum facultates *l.* 4. *D. de tutor. & curat.* Hoc autem quia ſæpe incertum erat, juſſus id eſt præceptum, permiſſio & auctoritas Præſidis accedere debuit, Paul. *libr.* IV. *tit.* 4 §. 2. neque enim juſſus hic notat mandatum, nec alibi *l.* 1. *D. quod juſſu*; nam tutelæ datio erat ſpecialis conceſſionis, nec mandari poterat. *l.* 1. *D. de offic. ejus* vid. Noodt *libr.* 11. *de Juriſd. cap.* 8.

§. V. Tandem Juſtinianus, poſt omnes progreſſus explicatos, ſuam tute-

ſione Præſidum diſpoſuimus, ſi facultas (c) pupilli, vel adulti usque ad quingentos ſolidos valeat, defenſores civitatum, una cum ejusdem civitatis religioſiſſimo antiſtite, vel alias publicas perſonas, (d) id eſt, Magiſtratus, vel Juridicum Alexandrinæ civitatis, tutores, vel curatores creare, legitima cautela ſecundum ejusdem conſtitutionis normam præſtanda; videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt.

§. VI. Impuberes autem in tutela eſſe, naturali juri conveniens eſt: ut is, qui perfectæ ætatis non ſit, alterius tutela regatur.

§. VII. Quum

(c) *Ita omnes Charondæ, quibus Theophilus accedit* ὑπόστασις ἐστιν. Facultas patrimonii, ait *Paul.* l. 12. §. 3. D. de admin. & peric.

(d) *Sic etiam Theoph. at Fabrotus cum Cujacio ad* h. §. *ex* l. 30. C. de Ep. aud. *legendum putat:* vel aliis publicis perſonis, vel magiſtratus: *hoc ſenſu, ut defenſores civitatum dent tutores, una cum Epiſcopo, vel cum aliis publicis perſonis, adde* l. 7. §. 5. C. de curat. fur.

tutelam ſubjungit, ex Græca conſtit. *l.* 39. *C. de epiſc. aud.* (2) Olim ſeſtertiis agebatur, verum Juſtinianus in utroque imperio pragmatica conſtitutione ubivis ſolidos vel aureos introduxit, quorum duo & ſeptuaginta libram auri efficiebant, *l.* 5. *C. de ſuſcept. lib.* x. De æſtimatione ejus non ſine conviciis Cujacius *libr.* XIX. *Obſerv. c.* 31. & Hotmanus *lib.* IV. *Antiquit.* libello ſingulari diſputarunt (3) De defenſoribus civitatum vid. Cujac. *ad Nov.* 15. De juridico Alexandriæ eſt *l.* 2. *D. de offic. jurid.* cum hac §. jungenda & *l.* 1. *D. de tut. & cur. dat.*

§. VI. Naturale jus hic eſt naturalis ratio & æquitas; quoniam ætas prima, ceu brutum pecus, ut educetur mentis alienæ indiget. Proprie quidem tutela, & quoad originem & quoad formam juris civilis eſſe videtur; quum jure naturali, nemo alteri ſubjectus ſit, niſi jure imperii, vel ſocietatis domeſticæ, qua liberi ſunt in tutela naturali parentum. Sed quia infantes jus exercendæ αὐτοκρατείας actionumque ſuarum moderandarum non habent, parentibus mortuis, tutela occupanti & idoneo cedit, in ſtatu naturali, Grotius *lib.* II. *c.* 22 §. 12. In civitate vero ſuccedit magiſtratus, unde ad curam publicam pertinere dicitur in *l.* 2. §. 2. *D qui pet. tut.* & Deus tam ſolicite pupillis proſpexit Exod. XXII. ℣. 22. Hiob. XXIV. ℣. 9. Heſiod. *Op. & dier.* ℣. 33. Plato *libr.* XI. *de LL.*

§. VII. An-

§. VII. Quum igitur pupillorum, pupillarumque tutores negotia gerunt, poſt pubertatem tutelæ judicio rationes reddunt.

§. VII. Antequam tutor ſe adminiſtrationi accingat, præſtare debet repromiſſionem, jusjurandum, ſatisdationem & inventarium conficere. Sed his præteritis Imp. viam ſibi hic parat ad officium tutorum & effectus tutelæ, quorum (1) eſt educatio, quæ ſeverior eſſe ſolet, quam parentum; hinc Manilius *libr.* v. *tutoris ſupercilium, patruique rigorem* conjungit, & Perſius *Sat.* III. ℣. 96. ne *ſis mihi patruus oro.* (2) Adminiſtratio ita geri debet, ut diligens & frugi paterfamilias res proprias curare ſolet, *l.* 12. & 13. *D. de adm. tut.* ejusque rationes reddendæ ſunt finita tutela; nam diffidentiam continere videbatur, ſi ante finem tutelæ rationes poſcerentur; inprimis cum unus annus alteri cohæreat. (3) Auctoritas præſtanda, tanquam pars adminiſtrationis, de qua *cap. ſeq.*

CAPUT XXI.

De auctoritate tutorum.

Auctoritas autem tutoris in quibusdam cauſis neceſſaria pupillis eſt, in quibusdam non eſt neceſſaria. Ut ecce, ſi quid dari ſibi ſtipulatur, non eſt neceſſaria tutoris auctoritas: quod ſi aliis pupilli promittant, neceſſaria eſt. Namque placuit meliorem quidem ſuam conditionem licere eis facere, etiam ſine tutoris auctoritate, dete- *Ex Cajo l. 9. eod.*

Pr. Auctoritas minus eſt, quam poteſtas, & magis in perſuadendo, quam in imperando conſiſtit. Curt. *lib.* VI. *c.* 8. *Nihil poteſtas regum valebat, niſi prius valuiſſet auctoritas.* Nomen illa accepit, quod tutor fiebat auctor, id eſt ſuaſor & approbator, dum promittebat negotium, quod cum pupillo, infantia majore agebatur, ratum & perfectum fore: nam quia ex principiis juris Rom. nemo alterius nomine contrahere poterat, ipſe pupillus negotium gerere, tutor vero gerenti auctoritatem, ob ingenii imbecillitatem, accommodare debebat, *l.* 11. *D. de O. & A. l.* 37. §. 1. *D. ad SC. Treb.* Quamdiu vero pupillus erat infans, tutor

deteriorem vero non aliter, quam tutoris auctoritate. Unde in his cauſis, ex quibus obligationes mutuæ naſcuntur, ut in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, mandatis, depoſitis, ſi tutoris auctoritas non interveniat, ipſi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur: at invicem pupilli non obligantur.

§. I. Neque tamen hereditatem adire, neque bonorum poſſeſſionem petere, neque hereditatem ex fideicommiſſo * ſuſcipere aliter poſſunt, niſi tutoris auctoritate, quamvis illis lucroſa ſit, nec † ullum damnum habeat.

§. II. Tutor autem ſtatim in ipſo negotio præſens debet auctor

*. *In omnibus Charondæ additur* quidem ſuam: *non prorſus otioſe.*

†. *Verborum finalium vanæ ſunt Accurſii aliorumque explicationes: ſed cum ex hereditate quæſtuoſa nemo poſſit damno affici, omnino ut hic legendum; atque ita Cajus in* l. 9. §. 3. D. h. t. *Theophilus, Ant. Auguſtinus* lib. III. Emend. c. 7. *& Ferand. Adduenſis* lib. II. Explicat. c. 21. *Vulgo*, ne ullum damnum habeant. *alii* & nullum; *vel* neque ullum.

tutor ſolus omnia in judicio & extra illud adminiſtrabat *l.* 1. §. 2. *D. de adm. tut.* tot. *tit. quand. ex fact. tut.* Ulpian. *tit.* XI. §. 25. Similem in modum populus Romanus jubebat, Senatus auctor fiebat, & venditoris fidejuſſor, auctor ſecundus dicitur; & auctoritatis tabellæ, apud Senec. *libr.* III. *controv.* 21. Plautus etiam auctorem pro tutore & conſiliario poſuit & Virg. *libr.* V. *Æn.* ℣. 417. *idque pio ſedet Æneæ, probat auctor Aceſtes.* vid. Alciat. *libr.* II. *Parerg. c.* 9. *lib.* VI. *cap.* 6. Petr. Victor. *lib.* V. *Var. lect. c.* 22. & Gronov. ad Liv. *lib.* II. *cap.* 56.

§. I. In hereditate extranei directa vel obliqua, civili vel prætoria, non in paterna adeunda, tutore auctore opus erat, *l.* 8. *pr. D. de acq. her.* tum quia ſæpe latet anguis æris alieni ſub herba, heres vero creditoribus atque legatariis in ſolidum ſe obligabat, beneficio inventarii nondum invento. (2) tum quoniam hereditatis aditio olim erat actus legitimus, qui coram magiſtratu, peractis quibusdam ſolennibus fiebat, ubi ſolus pupillus, etſi infantia major, perſonam ſtandi non habebat *l.* 77. *D. de R. J. l.* 9. *D. de tut. & cur. dat. l.* 17. §. 1. *D. de appellat. l.* 5. *C. de jur. del.* v. Cujac. *lib.* I. *Obſ. c.* 34.

§. II. Quoniam auctoritas eſt ſolennitas ad integrandam pupilli perſonam neceſſaria *l.* 9 §. 3. *D. hoc. tit.* ideo in ipſo negotio interponi debet; adeo ut non ſufficiat id fieri, ſub initium negotii, neque poſt illud finitum *l.* 31. *D. de uſurp.* verum *perfecto negotio*, quod ipſe pupillus, tutore præ-

auctor fieri, ſi hoc pupillo prodeſſe exiſtimaverit. § Poſt tempus vero, aut per epiſtolam, interpoſita auctoritas nihil agit.

§. III. Si inter tutorem pupillumque judicium ¶ agendum ſit, quia ipſe tutor in re ſua auctor eſſe non poteſt, non Prætorius tutor, ut olim, conſtituitur, ſed curator in locum ejus datur: quo interveniente, judicium peragitur, & eo peracto curator eſſe deſinit. *Ex Ulp. l. 1. de auctor. tut.*

§ *Deſunt hæc omnia: ſi* hoc pup. prod. exiſt. *in* l. 9. §. 5. h. t.
¶ *Alii* judicio.

præſente celebravit, uti recte Ulpian. in *l.* 25. §. 4. *D. de acq. vel omitt. hæred.* Cui Marcilius fruſtra *non* inſerit; Jac. Gothofr ad *l.* 29. *de R. J.* legit *provecto*; melius vero Cujacius *libr.* XIII. *Obſ. c.* 31. & Hotmanus *libr.* XII. *Obſerv.* 2. perfectum definiunt negotium, antequam alius actus intervenerit. vid. *l.* 1. *fin. D. de ſolut. l.* 137. *pr. D. de V. O.* (2) Præſens debet eſſe tutor, & verbis *Auctor ſum*, vel *probo*, *volo*, *conſentio*, auctoritatem interponere, non per nuntium, vel in ſcriptis; unde mutus & ſurdus tutor eſſe non potuit, *l.* 1. §. 2. & 3. *D. de tut. l.* 10. §. 1. *D. de legit. tut.* (3) Pure, quoniam auctoritatis interpoſitio erat actus legitimus *l.* 8. *D. h. tit.* atque in eo maxime a conſenſu curatoris differebat.

§. III. Olim moribus dabatur tutor pupillo, qui cum tutore ſuo lege, in negotiis voluntariæ juriſdictionis, aut legitimo judicio agere volebat, ut eo auctore ageret, iſque *Prætorius*, vel *Prætorianus* tutor dicebatur, quia a Prætore Urbis dari conſueverat. Ulpian. *tit.* XI. §. 24. ſed poſtquam judicia extraordinaria ſunt facta, curator datus eſt; quem Tribonianus idcirco variis in Pandectarum locis pro tutore ſubſtituit. u. Giphan. h. §.

CAPUT XXII.

Quibus modis tutela finitur.

Pr. Decemviri in XII. Tabb. nullum fecerant diſcrimen inter impuberes & minores, uti nec apud Græcos tutela & cura differebat. Tunc ergo uti pater ſuper tutela legaſſet, ita jus erat, vel ſi nil diſpoſuiſſet, ex corporis inſpectione pubertas colligebatur. (2) Juriſprudentia media ex annis, rem definire cœpit, & ex reſponſis JCtorum feminæ biennio matu-

Pupilli pupillæque, quum puberes eſſe cœperint, tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem (a) non ſolum ex annis, ſed etiam ex habitu (b) corporis in maſculis æſtimari volebant. Noſtra autem majeſtas dignum eſſe caſtitate noſtrorum temporum bene putavit, quod in feminis & an-

(a) *Hotman.* quidam, *ut Priſcus Javolenus cum ſuis*, *Ulpian* tit. XI. §. fin. *idque probat Ampl. Bynkershoek* lib. III. Obſ. c. 24. *Contius vero Lycurgum*, *Platonem & Caſſianos intelligit.* (b) *alii* habitudine, *pro* habitu; *&* ſolebant, *pro* volebant.

maturius erant liberæ *l.* 4. *D. de ritu nupt. Dio. lib.* 56. Tertullian. *de virg. vel c.* 2. Macrob. *l.* I. *ſomn. Scip. c.* 6. diſſentiebant nihilominus inter ſe JCtorum ſectæ, & in centumviralibus judiciis agitabatur, ex annis, an ex habitu corporis pubertas cognoſci deberet. Quintil. *lib* IV. *inſt. c.* 2. Ulpian. *tit.* XI. §. 28. *l.* 4. *C. qui teſt. fac.* Iſidor. *c.* 2. *&* 3. X. *de deſponſ. imp.* Donec Juſtinianus rem decidit ſecundum Proculejanos in *l. ult.* C. *quando tut. eſſe deſ.* (3) Quamvis ergo in ſcriptis veterum JCtorum iidem pubertatis anni, etiam in materia de tutelis, occurrant *l.* II. *pr. D. quod falſ. tut. l.* 5. *D. qui teſt. fac. l.* 2. *pr. D. de vulg. & pup.* Paul. *l.* III. *tit.* 4 § I. nil tamen cauſæ eſt, cur aut cum Cujacio *lib.* XXII. *Obſ. c.* 20. tot textus à Triboniano interpolatos dicamus, id quod Tertullianus quoque & Macrobius dd. l. vetant; aut, cum aliis, Juſtinianum, tanquam gloriæ animal, & legum ferendarum affectatorem magis, quam prudentem, proſcindamus, qui definitionem pubertatis maſculorum ſibi arrogaverit, quæ certa fuerit dudum. (4) Enimvero needum conſtiterat inter JCtos, Caſſianos & Proculejanos hactenus: illis, cum Platone, puberem eſſe dicentibus, qui ex habitu corporis talis appareret: his vero, cum Hippocrate & Stoicis ſuis contendentibus, ſeptimum quemque annum ætati ſignum imprimere, eumque puberem videri, qui quatuordecim annos impleviſſet. Ulpian. *d. l.* Verrius apud Feſtum voc. *pubes*: ibi: *ut quidam putant.* Senec. *lib.* VII. *de benef. c.* I. Plutarch *lib.* V. *de plac. Phil. c.* 24. Merill. *l.* I. *Obſ. c.* 22. *lib.* V. *c.* 16. & *l.* VIII. *c.* 29. (5) Atque horum ſententiam prudenter ſecutus eſt Imperator: tum quia ipſa lex naturæ hanc ætatem ſignat; purgatione feminarum citius, quam vi generationis in maſculis tunc incipiente, Ariſtot. *lib.* IV. *de gen. anim. c.* 6. Plin. *l.* VII. *Hiſt. nat. c.* 4. tum quod apud Judæos pubertas civilis anno ætatis tertio decimo fuit definita, atque juvenes tunc mittebantur ad negotia, licet ante plenam pubertatem viginti annorum munera publica non obirent. v. Petit. *lib.* III. *Obſ. c.* 3. Athenienſibus vero idem prorſus annus pubertatis decimus quartus placuerat, auctore Philone *de opiſ. mundi* & Suida

& antiquis impudicum eſt viſum eſſe, id eſt, inſpectionem habitudinis corporis, hoc etiam in maſculos extendere. Et ideo ſancta conſtitutione promulgata, pubertatem in maſculis, poſt quartum decimum annum completum, ilico initium accipere diſpoſuimus: antiquitatis normam in femininis

Suida in ἐπιδιετὴς (6) Oppido autem falluntur Huberus, Boehmerus, aliique cum Rævardo *lib.* IV. *Var. c.* 10. exiſtimantes, Tribunianum non intellexiſſe Caſſianos, qui minime de nuda corporis & partium illarum, quas ſinus abſcondit, inſpectione, ſed de habitu barbæ & vultus externo fuerint locuti; ſicut habitus cum veſtitu ſæpe conjungitur, v. Gronov. *ad* Liv. *l.* XXIX. *c.* 17. Cur enim quæſo, fidem non habeamus illi, qui integra JCtorum ſcripta legit & jurgiis eorum finem impoſuit? (7) Neque inſpectio illa, in re dubia, Romanis magis inhoneſta fuit, quam Hebræis, Phœnicibus & Græcis, a quibus morem illum δοκιμασίας, velut per manus traditum, Romam veniſſe, Grot. in *fl. ſp. h. l* recte ait. Docet enim Maimonides *Sanhedrin c.* 8. §. 1. apud Judæos, puellas, quibus anno duodecimo & die unico, maſculos vero, quibus anno tertio decimo, & die unico, pili bini pubis non excreviſſent, impuberes fuiſſe. Idem de Athenienſibus Ariſtophanes tradit. *Veſp.* ℣. 576. Παίδων τοίνυν δοκιμαζομένων αἰδοῖα πάρεστι θεᾶσθαι. *Puerorum ætas, quoties ſpicitur, licet inſpexiſſe verenda:* idque Scholiaſtes Græcus ibidem, ex Ariſtotele; alii ex Platone *lib.* XI. *de LL.* & Ulpiano ad Demoſth. *contra Midiam* confirmarunt. Vid. Cujac. *Parat. C. tit. ſi min. ſe maj.* Petit. *LL. Att. p.* 150. Gundlingian. *p.* 24. (8) Quod vero idem Romæ aliquando factum fuerit, non quidem ex *adſpectu corporis*, in l. 32. *D. de minor.* nec ex *vigoris veſtigiis*, l. 4. C. qui teſt. fac. neque ex *adſpectu*, in l. 3. C. ſi min. ſe maj. neque ex *probata ætate* in l. 3. C. Th. de mat. bon. liquido probatur. Multo minus fidem habeo Blondo, qui *lib.* I. *Rom. triumph.* ad vallem Ægeriæ, ſcribit, Fortunæ virilis templum fuiſſe, cujus ſacerdotes virgines viripotentes inſpicere ſoliti fuerint. At in re difficili nuptiarum locus Quintiliani *decl.* 279. eſt apertus: *Poſtea nudari filium, atque in conſpectu judicum conſtitui coëgiſſet; atque interrogaret, an ille maritus eſſet, qui fieri pater non poſſet.* nec alia deſunt exempla prægnantium, militum, ſervorum & Judæorum inſpectorum in *l.* 1. *D. de ventr. inſp. l.* 4. *D. de re mil.* Claudian. *lib.* I. *in Eutrop.* & Suet. *Domit. c.* 12. v. Cujac. *lib.* XVII. *Obſ. c.* 27. Rad. Forner. *lib.* II. *Rer. quot. c.* 26. & Menag. *Amœn. c.* 40. (9) Quod vero Juſtinianus ait, in feminis inſpectionem habitudinis corporis impudicam viſam fuiſſe, ei Servius haud contrarius eſt, ad Virgil. *Ecl.* VIII. ℣. 34. & *l.* VIII. *Æneid.* ℣. 53. ſcribens: ex annorum ratione & *ex habitu corporis* pubertatem

nis (c) perſonis bene poſitam, ſuo ordine relinquentes, ut poſt duodecimum annum completum viripotentes eſſe credantur.

§. I. Item finitur tutela, ſi adrogati ſint adhuc impuberes, vel deportati. Item ſi in ſervitutum pupillus *Ex Ulp. l. 14 de tut. tel.*

(c) *Theoph. & Cont.* feminis, *Charond.* feminis perſonis, *alii* femineis perſonis.

tem in jure æſtimatam: nam ſi habitus pro totius corporis forma & diſpoſitione accipiatur, Magii *lib.* 1. *miſcell. c.* 2. Petiti *ad LL. Att p.* 156. aliorumque cenſura cadit. (10) Nolim quoque huc referri Conſtantini *l.* 1. *C. Th. de his qui ven.* ubi feminarum ætatem tabulis vel teſtibus probari jubet; ſed *propter pudorem & verecundiam teſtibus in cœtu publico eas demonſtrari* vetat: loquitur enim de ſexus verecundia, quæ eas cœtui publico intereſſe non ſinit *l.* 1. §. 5. *D. de poſtul. l.* 21. *C. de proc.* v. Jac. Gothofred. *ad d. l.* 1. (11) Cur vero puellam ab obſtetricibus nudam inſpici, minus placuerit, quam mares a maribus, varias Eruditi adferunt rationes. Ampl. Bynkershoek *lib.* III. *Obſ. c.* 24. quod matri vel nutrici ex tributo menſtruo id non erat ignotum. Cl. Heinec. vero, *ad l. Jul. & Pap. l.* 1 *c.* 5. quia illæ ætate non liberabantur tutela, ſed conventione in manum. Noſter ait. *impudicum* id viſum fuiſſe, & recte! ſi in judicio inſpectionem factam ſupponas, quod libido excitaretur. (12) Tandem in maribus quoque indagationem corporis *inhoneſtam* ceſſare juſſit. *d. l. ult. C. quando tut.* non tantum ob mores Romanorum, in pueros lubentius, quam in virgines laſcivientium, uti Cl. Leyſerus conjecit *medit. ad D. ſp.* 327. *n.* 5. aut Græcorum, quorum nequitiam idem Juſtinianus, qui temporum ſuorum caſtitatem hic laudat, pœnis acerrimis ſupprimere debuit, Nov. 77. 131. & 141. juncto Petro Fabro *l.* 111. *ſemeſtr. c.* 19. Sed etiam quia honeſtas vetabat, ad ſolam animi ſapientiam explorandam, juvenem nudari, & ea inſpici, quæ natura velavit. Veteres Germani pueros tantum, non vero puellas, ad cognoſcendam pubertatem, inſpexere Specul. Sax. *lib.* 1. *art.* 42.

§. I. Modus itaque (1) quo tutela finitur, & pupilli nomen deponitur, eſt legitima ætas. (2) Solvit tutelam minima, media & maxima capitis deminutio pupilli, qui liberum caput non manet, *α.* ſi ipſe ſe arrogandum dederit: ſic enim cum capite fortunas quoque ſuas in domum alienam transfert, & patriæ poteſtati ſubjicitur, *l.* 11. § 2. *D. de bon. poſſ. ſec. tab. β.* Si pubertati proximus deportatus ſit: qui enim annum agit decimum tertium, doli eſt capax, & criminali judicio tenetur *l.* 23. *D. de furt. l.* 4. *C. de auct. præſt.* ceterorum vero impuberum innoxia ætas excuſationem meretur *l.* 1. §. 32. 33. *D. de SC. Silan. γ.* Si pupillus libertus, & ingratus a patrono in ſervitutem

pillus redigatur, (d) ut ingratus, à patrono; vel ab hoſtibus fuerit captus.

§. II. Sed & ſi uſque ad certam conditionem datus ſit teſtamento, æque evenit, ut deſinat eſſe tutor, exiſtente conditione.

§. III. Simili modo finitur tutela morte, vel pupillorum, vel tutorum.

§. IV. Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas vel civitas ejus amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis deminutione; veluti ſi ſe in adoptionem dederit, legitima tantum tutela perit: ceteræ non pereunt. Sed

(d) *In omnibus Contii MS. deſunt verba*, ut ingratus a patrono: *nec agnoſcit Ulpian. in* l. 14. §. 1. D. de tut. *Accurſius aut Charondas. Hotmanus vero illa ex libro antiquo, Cujacius ex Theophilo forſan adjecit, ſed in omnibus ejus Codd. non reperiuntur. Ego additionem illam non ſperno, quia* l. 14. *apto exemplo illuſtrat, & ſimiliter* §. *ſeq. recte additur vox* teſtamento, *quamvis Ulp. ea non fuerit uſus in* l. 14, §. 3. D. de tut.

tutem revocatus, aut ab hoſtibus captus fuerit: quo caſu interim bonis datur curator, quem mater petit. *l.* 15. *D. ex quib. cauſ. maj.*

§. II. Solvitur, (3) tutela, exiſtente conditione, ad quam uſque tutor datus erat teſtamento: *Tutor eſto, donec navis ex Aſia venerit.* A lege vel judice tutor ſub conditione conſtitui nequit. *l* 6. §. 1. *D. de tutel.*

§. III. Finitur (4) morte pupilli vel tutorum, & ſuccedit legitimus, vel dativus: ſed ad heredem tutoris tutela non tranſit, *l.* 16. §. 1. *D. de tutel.*

§. IV. Tutela (5) perit omni capitis deminutione, quam paſſus eſt tutor: maxima enim & media ſimilis eſt morti: minima vero, veluti arrogatio, legitimam tantum tutelam perimit agnatorum, ſublato agnationis jure, non teſtamentariam aut dativam *l.* 5. §. *ult. D. de legit. tut.* Ulpian. *tit,* XI. §. 9. Anxius vero Pauli locus eſt in *l.* 7. *D. de capit. min. Tutelas etiam non amittit capitis minutio, exceptis his, quæ in jure alieno poſitis perſonis deferuntur.* Cujacius obſcuritatis culpam in Tribonianum conjicit, qui lapſus fuerit in ſiglis explicandis, legitque: *quæ jure agnationis proximis potiſſimum deferuntur*, ad Ulp *d. l.* Haloander, Goveanus & Faber in fine particulam non inſerunt; alii delent *exceptis his*: Balduinus *in Scæv.* *p.* 159. pro jure *alieno* legit *antiquo*, & jus XII. Tabb. interpretatur. Janus a Coſta ad *h.* §. caſum ponit in patrono adrogato, qui ipſo jure amittat ſucceſſionem, adeoque & tu-

telam

Sed pupilli, & pupillæ capitis deminutio, licet minima ſit, omnes tutelas tollit.

§. V. Præterea qui ad certum tempus teſtamento dantur tutores, finito eo deponunt tutelam.

§. VI. Deſinunt autem (e) tutores eſſe, qui vel removentur à tutela ob id, quod ſuſpecti viſi ſunt: vel ex juſta cauſa ſeſe excuſant, & onus adminiſtrandæ tutelæ deponunt, ſecundum ea, quæ inferius proponemus.

(e) *Theophilus legiſſe videtur* etiam, *uti Accurſius*, *Haloander & Cont.* *Sed in omnibus Charondæ eſt* autem, *& bene Çujac. obſervat differentiam inter deſinere tutelam & finiri, ſicut Paulus* lib. III. tit. 6. §. 28. & 33. *ſeparat amittere uſumfructum & finiri.*

telam liberti, etſi ex benignitate Prætoris utramque retineat *l.* 3. §. 3. *D. de adſign. lib.* Mihi ſimpliciſſimum videtur, ita explicare Paulum: capitis minutio, quæ ſalva civitate accidit, non perimit tutelas, exceptis his, quæ agnatis proximioribus ex lege XII. Tabb. deferuntur; hi enim ſi in jus alienum per adrogationem poſiti fuerint, deſinunt eſſe tutores: quia deſinunt eſſe agnati, familia mutata.

§. V. Tutor (6) qui ad tempus v. c. duorum annorum erat datus, biennio finito, tutelam deponebat. Olim vero, cum anni pubertatis nondum erant definiti; laxior hac in re fuit patris poteſtas, auctore Divo Paulo Galat. IV. ℣. 1. 2. *Quamdiu heres infans eſt, nihil differt a ſervo; quamvis ſit dominus omnium: ſed ſub tutoribus eſt & curatoribus uſque ad tempus, quod pater præſtituit.* Integrum ergo patribus fuiſſe videtur, liberis præfigere tempus, quamdiu ſub tutela eſſe deberent, & præfixiſſe leguntur, modo ad annum XIV. *l.* 49. *D. de leg.* 1. modo ad annum XVI. *l.* 36. §. 1. *D. de cond. & dem.* modo ad annum XVIII. *l.* 101. §. 3. *D. eod.* aliquando indefinite, cum in tutelam ſuam pervenerit, *l.* 54. *D. de her. inſt.* Emund. Merill. *l.* V. *Obſ. c.* 16.

CAPUT

CAPUT XXIII.

De Curationibus. *

Maſculi puberes & feminæ viripotentes, uſque ad viceſimum quintum annum completum curatores accipiunt: qui licet puberes ſint, adhuc tamen ejus ætatis ſunt.

*. *Ita Cujacius ex libris vett. & melioribus* Theophili, *quibus tres Regios addit Fabrotus. Similiter Cajus* lib. I. Inſt. tit. 8. *& ſupra* de tutelis, *non de* tutoribus. *Marcilius* curatoribus *retinet, & quidam Codd.* de curatoribus dandis, vel confirmandis.

Pr. Varia hactenus vidimus tutorum genera, & duo omnium communia, auctoritatis præſtationem & modos, quibus tutelæ finiuntur. Nunc tranſit ad quatuor genera curatorum, iiſque expoſitis, quatuor tutoribus & curatoribus communia, ordine valde concinno, proponit. (2) Primum & frequentius curationis genus eſt bonorum, quæ ad *minores* annis viginti quinque pertinent. Quamdiu mores Romanorum erant ſeveri, nulla ejuſmodi ætas legitima fuit, nec tutelæ & curæ diſcrimen: unde & toties poſtea tutela pro cura apud illos, qui de verborum proprietate non adeo, ut JCti, laborabant, poſita legitur Horat. *lib.* I. *ep.* I. *lib.* II. *ſat.* 3. Juv. *ſat.* XIV. ℣. 112 & Aurel. Victor. de *vir. ill. c.* 74. (3) Verum, creſcente luxu, M. Lætorius, Tribunus plebis, A. V. C. CCCCXC. ætatem illam XXV. annorum ut legitimam definivit; idque plebiſcitum lex *quina vicenaria* apud Plautum vocatur Pſeud. *act.* I. *ſc.* 3. Meminit ejus quoque Cicero *lib.* III. *de Off. c.* 15. & *l.* 2. *C. Th. de donat.* (4) Lætorius autem, in hoc ætatis termino, Hippocratem ſecutus eſt, ſicut poſtea Proculiani in annis pubertatis: quia Coi illius auctoritati Romæ juxta, atque Athenis multum tribuebatur. *l.* 12. *D. de ſtat. hom. l.* 3. §. *f. de ſuis & leg.* Præterea uſus docuerat ante illud tempus conſilium juventutis parum firmum eſſe, multiſque captionibus expoſitum, tunc autem vigorem virilem compleri, *l.* I. §. 2. *D. de min. l.* 4. *D. de ſerv. export.* Caſſiod. l. IV. Var. 35. *Conſulto provida decrevit antiquitas minores contractus liberos non habere, ut & inſidiantium laquei fruſtrarentur, & lapſis ætas lubrica ſubveniret.* (5) Aliis quidem populis, annus vigeſimus tertius, vel vigeſimus, vel decimus octavus placuit olim: uti hodie multis modis ea in re variatur. v. Philoſtrat. *vit. Apollon. l.* I. *c.* 10. *l.* II. *c.* 30. Cenſorin. *de die nat. c.* 14. & ſupra *ad* §. 4. *de adopt.* At Romæ ætas viginti quinque annorum erat *perfecta, legitima,* & *firmata,* qua in *ſtatum ſuum* adoleſcentes veniebant; ante vero quam illa impleta eſſet, rerum magiſtris, & curatoribus fuit opus, qui negotia eorum gererent & res adminiſtrarent *l.* 16. *D. de excuſat.* v. Briſſon. voce *ætas* & *lib.* III. *ſel. ant. c.* 2. (6) Vir. Ampl.

ſunt, ut ſua negotia tueri non poſſint.

§. I. Dantur autem curatores ab hiſdem Magiſtratibus, à quibus & tutores. Sed curator teſtamento non datur, ſed datus confirmatur decreto Prætoris vel Præſidis.

§. II. Item inviti adoleſcentes, curatores non accipiunt, præ-

Zach. Huberus *vol.* I. *diſſ.* 12. *c.* 2. & *p.* I. *Obſ. rer. jud.* 30. variis rationibus contendit, minores curatorem habentes, eoque non conſentiente contrahentes, ex contractibus ſuis valide obligari & condemnari poſſe, niſi juſto tempore poſtularint reſtitutionem in integrum, propter vexatam illam *l.* 101. *D. de V. O. Puberes ſine curatoribus ſuis ex ſtipulatu poſſunt obligari.* At Simon van Leeuwen, Cruſius & Noodt *de pact. c.* 20. leviſſima emendatione ei mederi voluerunt.

§. I. Differentias inter tutorem & curatorem olim Modeſtinus *libr.* VII. *differentiarum*, *l.* 20. *D. de tut. & cur. dat.* poſtea Cujacius diligenter expoſuit *lib.* XVII. *Obſ c.* 7. Hic vero paucæ tantum attinguntur; & primam quidem vidimus, quod tutor perſonæ, curator rebus datur. *Altera* ſequitur, quod tutor teſtamento dari, curator utiliter dari non poteſt; quia lex XII. Tabb. de tutela, non de curatione loquitur, & curator principaliter rebus datur, de his autem poſt pubertatem pater diſponere nequit: curator item datur volenti, teſtamentum inſtar legis eſt. *Uti legaſſit ſuper tutela, ita jus eſto.* Quod ſi vero pater curatorem dediſſet, is plerumque confirmari ſolebat *l.* I. §. 3. *D. & l.* 2. *C. de conf. tut.* (2) Hunc in modum Octavio, firmata jam ac plena pubertate, Cæſaris teſtamento *κηδεμόνας* & *ἐπιτρόπους* datos, apud Appianum *lib.* III. *Civil.* & Dion. *lib.* XLIV. defendi poſſet, niſi ſerius, & demum Claudii tempore obtinuiſſet, ut tutores vel curatores non recte dati confirmarentur, *l.* I. §. I. *D. de conf. tut.* Suet. *Claud. c.* 23. Forſan igitur cum Cujacio *lib.* VII. *Obſ. c.* 6. &, & qui eum illaudatum ſequitur, Caſaubono *ad Sueton. lib.* I. *c.* 83. dicendum eſt, non Octavio, ſed poſtumis tutores a Cæſare datos eſſe.

§. II. Tertium tutorem inter & curatorem diſcrimen eſt, quod invito datur tutor: at pubes ipſe ſibi petit curatorem; nec enim is ei invito peti darive, neque Titius aut Sempronius nolenti obtrudi poteſt. Hæc regula juris certi nobis hic traditur, quæ per exceptionem firmatur. Sed quia Ant. Matthæus avus, *in notis ad h. l.* poſt Ræward. *lib.* I. *var. c.* 17. inſignis erroris Tribonianum accuſat, quod ſibi ipſi, in *pr. h. t.* contrarius, legem Lætoriam cum conſtitutione D. Marci confuderit; alii etiam Cl. viri Janus, a Coſta *h.* §. Cruſius, in Diſſ. *ad conſt. D. Marci* Noodt. *ad D. lib.* XXVI. *tit.* 6. & Heinecc. *in Elem. h. t.* in alia omnia iverunt, operæ pretium erit, juris progreſſus perpendiſſe. (1) *Ex lege* XII. Tabb. ſoli furioſi erant in curatione legiti-

ma

præterquam in litem: curator enim & ad certam cauſam da-ri poteſt.

§. III. Furioſi quoque & prodigi, licet majores viginti-quinque annis ſint, tamen in curatione ſunt adgnatorum ex lege

ma. v. §. 3. (2) Sed lex Lætoria illis quoque curatorem dedit, quorum apud Prætorem accuſata eſſet petulantia, vel ultra communem ſortem ingenii hebetudo, eoſque ſine curatore ſtipulari, id eſt ſpondendo obligari, ἰκφολᾶται vetuit Plaut. *Rud. act.* v. *ſc.* 3. ℣. 35. & Priſcian. *lib.* VIII. *pag.* 794. (3) Marcus Antoninus conſtituit, ut omnes adulti curatores acciperent, cauſis non redditis, auctore Capitolino *ej. vita cap.* 10. (4) Idem quoque ejusque ſucceſſores caverunt, ut, ſi tutor rationes eſſet redditurus, minor curatorem peteret, neque antea rerum ſuarum adminiſtrationem nanciſceretur *l.* 5. §. 5. *l.* 33 §. 1. *D. de adm. tut.* quorſum ſpectat vox *hodie* in *l.* 1. §. *fin. D. de min.* juncta *l.* 1. *C. quando tut.* & Dionis Caſſii, ſub perſona Mæcenatis, oratio *lib.* 52. de qua Dodwel. ad Spartian. *præl.* x. *n.* 8. (5) Similiter, ad alias cauſas, ſi debitum ei v. gr. ſit ſolvendum, invitus non accipit curatorem, ſed ut negotium perficiatur, ipſe ſibi petit, quem velit, & ad certam cauſam *l.* 7. §. 2. *D. de minor. l.* 2. §. 5. *D. qui pet. tut.* at qui res nullas adminiſtrandas haberet, curatoris auxilio non indigebat; hinc ſi *res eorum exigat*, *l.* 6. *C. qui pet. tut.* & *deſiderantibus* dari dicitur *L.* 13 §. *fin. D. de tut. & cur. dat.* (6) In litem autem curator invito datur, ſi illum non petat *l.* 1. *l.* 7. *C. qui pet. tut.* nam lis intendi & excipi debet curatore conſentiente *l.* 2. *C. qui leg. perſ.* adeo ut ſententia, contra eum indefenſum lata, ſit ipſo jure nulla *l.* 4. *C. ſi adv. rem jud.* (7) Extra has & ſimiles cauſas, minores ſine curatore conſtituti frequenter occurrunt. *l.* 3 *fin. C. de in int. reſtit.* & alibi. (8) Ratio autem cur Romæ, non ita ac hodie, curator fuerit datus, prima videtur eſſe, quoniam patres, tempore pubertatis nondum definito, extendere ſolebant tutelam uſque ad plenam pubertatem. vid. ad § 5. *tit. præced.* Altera, quia nobiliſſimi adoleſcentes Romani vix puberes, aut militiam ſequebantur, & ſub inſpectione Tribuni militum erant, vel ad Oratorem, Philoſophum, aut Juriſconſultum deducebantur, quem ſectari & proſequi deberent uti ex *l. ult. C. de teſt. milit.* Cicer. *pro Rabir.* *c.* XI. Horat. *l.* III. *Od* 2. Salluſt. *Catil. c.* 7. Plin. *l.* VIII. *ep.* 14. Spartian. in *Hadr. cap.* 10. & Vegetio *libr.* 1. *cap.* 4. *de re mil.* conſtat: quamvis annus verus militaris fuerit decimus ſeptimus, ne quis citius militare cogeretur v. Gell. *lib.* x. *c.* 28. Gruter. ad Liv. l. XXVII. *c.* 13. Gronov. *ad Liv. l.* XXV. *cap.* 6.

§. III. Curationem dativam minorum excipit cura *legitima* furioſorum & prodigorum, quamvis ſint viginti quinque annis majores: iſti enim, pariter ac hic, in *l.* 13. *D. de cur. fur.*

lege duodecim tabularum. Sed ſolent Romæ Præfectus urbi, vel Prætor, & in provinciis Præſides ex inquiſitione eis curatores dare.

§. IV. Sed & mente captis, & ſurdis, & mutis, & qui perpe-

fur & apud Ulpian. *tit.* XII. §. 2. conjunguntur: quia prodigi, quod ad bona, furioſum faciunt exitum, ex reſcripto Divi Pii *l.* 12. § *f. D. de tut. & cur. dat.* (2) De furioſis verba legitima XII. Tabb. Tullius nobis ſervavit, *lib.* III. *Tuſcul. c.* 5. & *lib.* 2. *de invent. Si furioſus exiſtit, aſt ei cuſtos nec eſcit, agnatorum gentiliumque in eo pecuniaque ejus poteſtas eſto.* Gentiles vero prætermittit hic Juſtinianus, ſicut Ulp. *d. tit.* 12. quia ejus ævo jus gentilitatis in uſu eſſe deſierat, licet parœmia *ad agnatos gentileſque* uſurparetur Varro *lib.* 1. *de R. R. c.* 2. Columella *lib.* 1. *c.* 3. (3) Prodigis initio *moribus*, regum tempore, interdicebatur bonorum adminiſtratio, *l.* 1. *D. de cur. fur.* inde in leges XII. Tabb. id migravit, non quidem totidem verbis, ſed quoniam illæ prodigos vetuerant rerum ſuarum dominos eſſe, eoſque juſſerant vivere in cura agnatorum, ex mente & ſententia legum, Prætor Urbanus bonis interdixit, uti Jac. Gothofr. *Font. p.* 208. contra Hotman. *lib.* VIII. *Obſ. c.* 6. oſtendit. (4) Verum quia lex iis non proſpexerat omni caſu, & diligenti cognitione opus erat, an quis prodigus eſſet, nec ne: ſæpe etiam legitimi curatores habiles deerant, ideo magiſtratus cœperunt ex inquiſitione illis curatores dare, *l.* 1. *D de cur. fur.* qui tamen non facile propinquos præteribant, *l.* 13. *D. l.* 5. *C. eod.* (5) Secundum leges Atticas Areopagitæ aſotos ad pœnam vocabant, Lucani vero & Abderitæ eos infamia notatos, patrio ſepulchro indignos habebant, auctore Diogene Laërt. *l.* IV. *n.* 39. Athenæ. l. IV. & Meurſ. *Them. Att. l.* II *c.* 10. ſed more Romano male rem gerentibus patriis bonis interdicebatur. Cicero *de ſenect. c.* 7. (6) Sicut nemo prodigus eſſe incipit, niſi bona avita dilaceret, æs alienum conflet, liberos ad egeſtatem perducat *l.* 12. §. *f. D. de tut. & cur. dat. l.* 1. *C. de cur. fur.* & talis decreto magiſtratus fuerit declaratus, *l.* 10. *pr. l.* 15. *de D. curat. fur. l.* 27. *D. de minor.* ita nullus civiliter prodigus eſſe deſinit, niſi pronunciatum fuerit, eum videri ad ſanos mores rediiſſe, v. Cl. Schulting. ad Caj. *l.* 1. *tit.* 8. *fin.* & Reinold. *Varior. c.* 41. (7) Formulam interdictionis, a prudentibus compoſitam, habet Paulus *lib.* III. *ſent tit.* 4. §. 7. Exempla Valer. Max. *lib.* III. *c.* 5. *n.* 2. *l.* VIII. *c.* 6. *n.* 1. Deſcriptio prodigi, everſoris & nepotis eſt apud Lucret. *lib.* IV. ℣. 1109. & Juvenal. *Sat.* VI. ℣. 292. Virgilius in tartaro iis ſedes adſignavit *lib.* VI. *Æneid.* ℣. 610. Adde Forner. *lib.* II. *ſelect. c.* 4. & Ritterſhuſ. *lib.* III. *ſacr. lect. c.* 7.

§. IV. Tertia ſpecies curationis *honoraria* eſt, quæ originem habet ex edicto, & a Prætore conſtituitur prodigis libertinis, vel ingenuis, ex teſtamen-

perpetuo morbo laborant, quia rebus ſuis ſupereſſe [5] non poſſunt, curatores dandi ſunt.

§. V. Interdum autem & pupilli curatores accipiunt; ut puta, ſi legitimus tutor non ſit idoneus: quoniam habenti tutorem tutor dari non poteſt. Item ſi teſtamento datus tutor,

5. *Gellius* lib. I. c. 22. *hanc loquendi formam, ut* indictam inſcitamque *vituperavit*: *ſed præter* Ulpian. l. 12. D. de tut. & cur. *& Paul.* l. 2. *D.* de curat. fur. *Cicero, Tacitus & Suetonius ſupereſſe, pro conſulere & proſpicere uſurparunt. v. Palmer.* Spicil. pag. 685. *& laudati apud Gronov.* ad d. l. Gell.

ſtamento patris heredibus factis, qnibus lex non proſpexit, ut eleganter docet Ulpian. *tit.* 12. §. 1. & 3. Item dementibus, mutis, ſurdis, quique ob perpetuum morbum rebus ſuis ſupereſſe non poterant, *l.* 8. §. 3. *l.* 12. *pr. D. de tut. & cur. dat.* (2) Lex de furioſo tantum erat locuta: *Furor* autem eſt mentis ad omnia cœcitas, ſed quæ dilucida habet intervalla & ceſſatura ſperatur. Indicia habet Senec. *l.* 1. *de ira c.* 1. *Dementia* eſt mentis exilium perpetuum, ideoque a furore, uti mente captus à furioſo diſtinguitur *l.* 8. §. 1. *D. de tut. & cur. dat.* *l* 6. *D. de curat. fur.* *l.* 25. *C. de nupt.* Cicero *lib.* III. *Tuſc. c.* 5. Feſtus: *Mente captus dicitur, cum mens ex hominis poteſtate abiit, & idem appellatur demens, qui de ſua mente diſceſſit.* Quod in ſcholis Rhetorum erat dementiæ agere, in foro erat petere curatorem, Senec. *l.* 2. *contr.* XI. Quintil. *lib.* VII. *c.* 5. (3) Ab utroque differt *Inſanus*, qui mediocritatem officiorum ſervat, ut Priſcus Javolenus *dubiæ ſanitatis* apud Plin. *l.* VI. *ep.* 15. & Domitius Grammaticus, cognomento *inſani*, apud Gell. *lib.* XVIII. *c.* 7. Alii rurſus ſunt melancolici, alii ſtupidi, alii uno in genere inſaniunt, ut ille apud Horat. *lib.* II. *ep.* 2. ℣. 128. & verum eſt, quod dixit Juvenal. *ſat.* XIV. ℣. 284. *unus non omnes agitat furor.* nec homines ſimplices curatores accipiunt vid. Sande *lib.* 2. *tit.* 1. *def. ult.* (4) Cæco curator dari non debet, ſi rebus ſuis ſupereſſe poteſt, at nec dari ei vetatur, ut quidam putant, ob *l.* 1. *C. qui dar. tut.* ubi ita Philippus: *Luminibus captum curatorem haberi debere, falſo tibi perſuaſum eſt*: ſatis enim rubrica indicat, agi in illo titulo, non de his, quibus curatores dari non poſſunt, ſed de illis, qui curatores inviti dari nequeunt: ut adeo Merill. *lib.* III. *Obſ. c.* 39. eos recte refellat, qui ibidem *habere* legendum putarunt. Varios cœcos, qui munera obierunt, Cicero collegit. *lib.* V. *Tuſcul. c.* 39. Publium cœcum poſtulaſſe, refert Ulpian. *l.* 1. §. 5. *D. de poſt.* v. Gutherium de cognatione cœcitatis & ſapientiæ.

§. V. Curatio quarta *pupillaris* dicebatur, auctore Feſto, ſi tutorem habenti curator dabatur: tutor dari non poterat propter regulam juris, ex *l.* 27. *D. de teſt. tut.* *l.* 9. *C qui dare tut.* & *l.* 9 *C. qui pet. tut.* hic allegatam. Sed quæ ejus ratio? Gujacius Parat *C. ad*

tutor, vel à Prætore, vel Præſide, idoneus non ſit ad adminiſtrationem, nec tamen fraudulenter negotia adminiſtret, ſolet ei curator adjungi. Item in locum tutorum, qui non in perpetuum, ſed ad tempus à tutela excuſantur, ſolent curatores dari.

§. VI. Quod ſi tutor adverſa valetudine, vel alia neceſſitate impeditur, quo minus negotia pupilli adminiſtrare poſſit, & pupillus vel abſit, vel infans ſit, quem velit actorem periculo ipſius tutoris, Prætor, vel qui provinciæ præerit, decreto conſtituet.

tit. in quib. cauſ. tut. duas profert (1) quia actus legitimus ſemel tantum fit: (2) quod nemo in duorum poteſtate eſſe poteſt; alias Accurſius, Marcilius, Bachovius, & Vinnius attulerunt. Sed vera ratio eſt, quoniam lex Atilia iis tantum juſſerat tutores dari, qui nullum haberent; & ſecus erat in curatore, quemadmodum Modeſtinus lib VII. Differentin. in *l.* 20. §. 1. *D. de tut. & cur. dat.* oſtendit: Poſt autem ex Senatusconſultis multæ exceptiones inductæ fuerunt, ut momentanei tutores darentur, ſi tutor Reipublicæ cauſa abeſſet, ad hereditatem adeundam, ad dotem promittendam &c. *l.* 9. *l.* 15. *D. de tut. & cur. dat. l.* 1. 2. 4. *C In quib. cauſ. tut. hab.* Ulpian. *tit.* XI. §. 21. *ſeqq.* v. Huber. *lib.* III. *digreſſ. c.* 19.

§. VI. Erat hæc ſubtilitas juris Romani, quod tutor vel curator, cum aliquo eſſet profecturus, neque ex perſona pupilli, ſi forte is abſit, vel neſciat fari, neque ex ſua perſona, ante litem conteſtatam, procuratorem in rem pupilli conſtituere poſſet, *l.* 1. *C. de actor a tut. l.* 10. *C. de appell.* nam ille, etſi quoad adminiſtrationem bonorum. domini loco eſſet *l.* 27. *D. de adm. tut.* non tamen erat dominus litis *l* 11. *C. de procur.* Hinc adjutorem negotiorum extra judicium *l.* 13. §. 1. *D. de tut.* ſuo etiam periculo actorem ad lites conſtituebat; qui vel ab *agenda* cauſa, vel ut Theophilus, ex vetere juris auctore, Latinis verbis reliquit, *quia per acta conſtituitur*, id eſt, per decretum magiſtratus, electus á tutore vel curatore confirmatur, nomen accepit, *l.* 9. *D. rat. rem. hab. l.* 6. *quando ex fact. l.* 10. *C. qui dare tut* Probabilior autem prior videtur originatio, propter, *l.* 31 §. *pen. D. de neg. geſt.* & quia alias procuratores ſive defenſores, apud acta conſtituti, actores dici deberent, quod nemo dixerit. v. Cujac. *ad lib.* 2. *defin. Papin. in d. l.* 6.

CAPUT

CAPUT XXIV.

De ſatisdatione tutorum vel curatorum.

Ne tamen pupillorum pupillarumve, & eorum, qui, quæve in curatione ſunt, negotia à curatoribus tutoribuſve conſumantur, vel deminuantur: curat (a) Prætor, ut & tutores, & curatores eo nomine ſatiſdent. Sed hoc non eſt perpetuum; nam tutores teſtamento dati ſatiſdare non coguntur: quia fides eorum & diligentia ab ipſo teſtatore probata eſt. Item ex inquiſitione tutores vel curatores dati, ſatiſdatione non onerantur: quia idonei electi ſunt.

§. I. Sed

(a) *Omnes veteres libri Contii & Charondæ* curet, *non* curat Prætor, *ut in* l. 19. §. 1. D. de damn. inf. *Et ſane cautio hæc eſt ex conſtitut. Principum, non ex edicto Prætoris*, §. 3. de Atil. tut. *Ipſe quoque Cujacius, in omnibus vett. libris* Curet *legi teſtatur, & tamen ad edictum Prætoris, ex quo fit provocatio, nos ablegat, quum potius ad decretum ejus hoc referri malit Contius. Illud certum eſt, prætoriam ſtipulationem* Rem pupilli vel adoleſcentis ſalvam fore, *ex forma edicti interponi.*

Pr. Superſunt nunc quatuor tutelæ & curæ communia: Satisdatio, Actio ſubſidiaria, Excuſatio & Suſpecti accuſatio. (2) Quamvis enim pupilli Romæ, ſicut Athenis, tacitam in bonis tutorum haberent hypothecam, vide Demoſth. *orat.* 1. *contra Onetor.* legitimi tamen, & ſine inquiſitione dati oblatis fidejuſſoribus ſatisdare debuerunt, *Rem pupilli vel adoleſcentis ſalvam fore*, idque conſtitutionibus Principum Prætori injunctum eſt, & ipſe ſe curaturum pollicetur, ut alii eam ſatisdationem exigant, tit. D. *Rem pup. vel adol.* §. 4. *Inſt. de diviſ. ſtip.* (3) Pignora non ſufficiunt, quia incommodam habent cuſtodiam, & natura ſtipulationum Prætoriarum fidejuſſores requirit *l.* 7. *D. de præt. ſtip.* Multo minus Juratoria cautio vice ſatisdationis erit, licet ea quandoque ob paupertatem ex æquo & bono admittatur *Nov.* 112. *c.* 2. (4) In teſtamentariis non erat ſuſpicio, quæ eſt fundamentum cautionis: tum quia paternum teſtimonium ſufficiebat, *l. ult.* §. 5. *C. de cur. furioſ.* tum quod amiciſſimi & fideliſſimi eligebantur *l.* 36. *D. de excuſ. tut.* qui contumeliam ſatisdationis ſubire non debebant, *l.* 17. *in fin. D. de teſt. tut.* (5) Idem eſt in datis à matre, & cum inquiſitione confirmatis, quæ pro vinculo cedit cautionis *l.* 13. §. *fin. D. de tut. dat.* In inquiſitione autem non tam quærebatur, an tutor liberos haberet, & patriam diligeret, ut ait Theophilus, quam an frugi & locuples eſſet.

§. I. Sed ſi ex teſtamento vel inquiſitione duo pluresve dati fuerint, poteſt unus offerre ſatis (β) de indemnitate pupilli, vel adoleſcentis, & contutori, vel concuratori præferri, ut ſolus adminiſtret: vel ut contutor ſatis offerens præponatur ei, & ipſe ſolus adminiſtret. Itaque per ſe non poteſt petere ſatis à contutore, vel concuratore ſuo; ſed offerre debet, ut electionem det contutori ſuo, utrum velit ſatis accipere, an ſatiſdare. Quod ſi nemo eorum ſatis offerat, ſi quidem adſcriptum fuerit à teſtatore quis gerat, ille gerere debet. Quod ſi non fuerit adſcriptum, quem major pars elegerit, ipſe gerere debet, ut edicto Prætoris cavetur. Sin autem tutores diſſenſerint circa eligendum eum, vel eos qui gerere debent, Prætor partes ſuas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquiſitione datis probandum eſt, id eſt, ut major pars eligere poſſit, per quem adminiſtratio fieret.

Ex Med. l. 7. rem pupilli ſalvam for.

§. II. Sciendum autem eſt, non ſolum tutores, vel curatores

(β) *Sic omnes Contii ac Charondæ*, & mox h. §. petere ſatis, *pro* ſatisdationem: & *recte l* v. §. ult. de ſuſp. tut. & *rubr.* D. in jus vocati ut eant aut ſatis vel cautum dent.

§. I. Intereſt (1) an tutela ſit diviſa, & ille gerit, quem pater elegerit; ceteri vero honorarii ſunt, nec adminiſtrant *l.* 3. § 1. *D. de admin. l.* 4. *D. de auct.* (2) Si non eſt diviſa; omnes ſi volunt *l.* 3. §. 8. *D. de adm. & peric.* (3) Sed quia id raro pupillis expedit, dum unus facilius agit & convenitur, naturale quoque vitium eſt, negligi, quod communiter poſſidetur, hinc unus, præſertim offerens ſatisdationem *l.* 53. §. 3. *D. de furt.* (4) ſi plures ſatis offerant, magis idoneus. *l.* 18. *D. de teſt. tut.* (5) nemine offerente, is, quem major pars elegerit, adminiſtrabit, *l* 14. §. 1. *D. de ſolut.* (6) Si non conſentiunt, Prætorem intervenire neceſſe eſt, ne tutela per multos ſpargatur *l.* 3. §. 6. *D. de adm. & per. l.* 5. §. 2. *D. de legit. tut.* (7) Sorti autem res non committitur; quoniam illa in ignaviſſimum cadere poſſet. *Sorte & urna mores non diſcerni*, ait Tacitus *l.* IV. *Hiſt. c.* 7.

§. II. Alterum tutelæ & curæ commune eſt actio ſubſidiaria, qua minoribus ſuccurritur, qui alia ratione ſervari indemnes non poſſunt; priuſquam enim eatur ad Duumviros & Defen-

ratores pupillis vel adultis, ceteriſque perſonis ex adminiſtratione rerum teneri; ſed etiam in eos, qui ſatiſdationem accipiunt, ſubſidiariam actionem eſſe, quæ ultimum eis præſidium poſſit adferre. Subſidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino à tutoribus vel curatoribus ſatisdari non curaverunt, aut non idoneè paſſi ſunt caveri. Quæ quidem tam ex Prudentium reſponſis, quam ex conſtitutionibus Imperialibus etiam in heredes eorum extenditur.

§ III. Qui-

Defenſores municipiorum, vel in Urbe, ad ſcribam prætoris tutelaris, (1) excuti oportet bona tutoris ejusque heredis, actione tutelæ, vel de rationibus diſtrahendis, (2) ejus bona, in fraudem pupilli vel minoris alienata, revocari debent, actione Pauliana, (3) inſtitui actio hypothecaria adverſus alios poſſeſſores, (4) actio ex ſtipulatu, adverſus fidejuſſores. (5) peti reſtitutio in integrum, (6) Adverſus tutores honorarios, agendum, qui pacti ſunt, ut alius adminiſtraret *l. ult. C. de div. tut. l.* 8. *C. de adm. tut.* (7) contra nominatores, qui ipſi ad tutelam vocati, alios ſubſtituerunt, ut onere ſe liberarent, *l.* 28 *D. de tut. & cur. dat.* (8) adverſus confirmatores, ſubvades, ſeu adſtipulatores, de quibus Turnebus, *lib.* XVI. *Adv c.* 8. Quod ſi autem pupillus (9) tot remediis indemnis ſervari non poſſit, ultimum ſubſidium & ſacra quaſi anchora eſt actio tutelæ adverſus magiſtratus municipales, unde *tit. de magiſtrat. conv.* in D. & C. in ultimum locum, poſt illos, conjectus eſt. vid tamen Cujac. *in parat. C. de div. tut.* (10) Trajanus Senatusconſulto, ſeu oratione actionem tutelæ huc extendit, ut eadem eſſet, quæ datur adverſus tutores *l. fin. D l* 5. *C. de magiſtr. conv.* eamque male Theophilus *h.* §. & Cujacius *ad dict. tit. D. & C.* actionem in factum appellant: quum magiſtratus nil fecerit: Pejus Fabrotus in *Apolog. pro Græcis* errorem tueri conatur, v. Merill. *lib.* 8. *Obſ. c.* 24. & qui ad dubia reſpondit Wiſſenb. *ad D. p.* 1. *diſp.* 53. *n.* 6. (11) Moribus rarior quidem eſt, ſed vide exempla apud Matthæum nepotem ad *h.* §. *n.* 6. Carpzov. *p.* 2. *c.* 11. *def.* 41. & Leyſer. ad *D. ſpec.* 243. *n.* 2. (12) Heredes magiſtratuum ex dolo & lata tantum culpa defuncti tenentur, *l* 2. *C de mag. conv.* At heredes tutorum, dolum, latam & levem culpam defuncti, ob indolem quaſi contractus, partim tutelæ, partim litis conteſtatæ, præſtant *l.* 4. *C. de hered. tut.* Ex facto autem proprio tantum de dolo & lata culpa obligantur; ignorantiæ enim eorum, ſi inchoata abſolvunt, ſubventum eſt; quoniam non ſuccedunt in tutelam, ſed quaſi depoſitarii ſunt rerum pupillarium, *l.* 8. *D. de fidej. tut. l.* 4. *D. de mag. conv.* Mire hac in re variavit Cujacius lib. XIII. *Obſerv. c.* 39. & *libr.* XXI. *c.* 2. à Fabro notatus *lib.* 1. *conj. c.* 12.

§. III. Quibus conſtitutionibus & illud exprimitur, ut niſi caveant tutores vel curatores, pignoribus captis coërceantur. Neque autem Præfectus urbi, neque Prætor, neque Præſes provinciæ, neque quis alius, cui tutores dandi jus eſt, hac actione tenebitur; ſed hi tantummodo, qui ſatiſdationem exigere ſolent.

§. III. Ex *h.* §. refellitur Cujacius ad *l.* 4. §. 1. *D. de damn. inf.* negans, magiſtratus municipales pignoris capionem habuiſſe, vid. *l.* 29. § *pen. D. ad Leg. Aquil.* Pignora autem capta non confringuntur, verum diſtrahuntur, *l.* 9. *pr. D. de minor. l.* 15. §. 2. *D. de re. jud.* Neque enim Connanus, Turnebus, Cujacius, Scaliger, Fabrotus & Ranchinus audiendi ſunt, qui pignora cæſa, id eſt ſciſſa & rupta eſſe, ex Cicerone *libr.* III. *de orat. pr.* Tibullo *l.* IV. *c.* 13. *℣.* 17. & Suet. *in Jul. cap.* 17. conſtare putarunt; id enim Hotman. de V. S. in voce *cædere*, quod eſt diſtrahere, notato Zamolcii plagio, bene refutavit. Add. *Ædiles* meos *colum. c.* XII. §. 5.

CAPUT XXV.

De excuſationibus tutorum vel curatorum.

Excuſantur autem tutores vel curatores variis ex cauſis: plerumque autem propter liberos, ſive in poteſtate ſint, ſive emancipati. Si enim tres liberos ſuperſtites Romæ quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in pro- *Ex Mod. l. 2. hoc. tit.*

Pr. Tertium commune eſt Excuſatio. Quemadmodum ſumma poteſtas id quod humanitatis eſt in jus perfectum commutare poteſt, ita exemplum ejus eſt in tutela, cujus adminiſtratio licet moleſtiſſima ſit, inviti tamen cives eam ſubire tenentur. (2) Plato non niſi volentes ad tutelam admiſit, Romani etiam invitos coëgerunt: nam quo quiſque magis quæritur cogendus, rogatus recedit, invitatus effugit, eo fide potior eſſe cenſetur, *arg. l.* 31. *C. de Epiſc. & Cler.* idque principum conſtitutionibus & præcipue Marci Antonini introductum eſt § 3. *de Atil. tut* (3) Inter cauſas quatuordecim prima hic refertur numerus liberorum: id enim præmium patris non ultimum, inter alia πολυπαιδίας ἆθλα fuit; quæ Spartanorum & Perſarum exemplo, lege Julia & Papia de marit. ordin. con-

provinciis quinque, à tutela vel cura poteſt excuſari, exemplo ceterorum munerum: nam & tutelam vel curam placuit publicum munus eſſe. Sed adoptivi liberi non proſunt: in adoptionem autem dati, naturali patri proſunt Item nepotes ex filio proſunt, ut in locum patris ſuccedant: ex filia non proſunt. Filii autem ſuperſtites tantum ad tutelæ vel curæ muneris excuſationem proſunt. Sed ſi in bello amiſſi ſunt, quæſitum eſt, an proſint. Et conſtat: eos ſolos prodeſſe, qui in acie amittuntur. Hi enim, qui *Ex Ulp. l. 15. hoc. tit.*

conceſſa ſunt ab Auguſto, ut cives liberis hominibus Rempublicam augerent. Multa de illo jure trium liberorum apud unum Plin. libr. II. *ep.* 13. *lib.* VII. *ep.* 16. & *libr.* X. *ep.* 95. loca exſtant, & digna res titulo ſepulchri viſa fuit apud Gruterum *pag.* 631 1033. 1081. & Fabrettum. *cap.* IX. *inſcript. p.* 630. Jacob Gothofredus & Heineccius *l.* 2. *c.* 8. *ad leg. Jul. & Papiam* ſunt adeundi (4) Numerus minor ſufficiebat Romæ, in urbe regia, terrarum dea gentiumque Roma, & Conſtantinopoli, quam in Italia, victrice provinciarum, aut in provinciis prætoriis vel conſularibus, Orientis & Occidentis, quarum ratio cognoſcitur ex *Notitia dignitatum utriuſque imperii*, Panciroli induſtria explicata, apud Græv. *t.* VII. *theſ. ant.* (5) Hoc vero privilegium cum ſolis incolis urbis Romæ, non civibus Romanis fuerit datum *l.* I. *C. qui num. lib.* fruſtra diſputant interpretes, an hodie jure civium Romanorum, an numero provincialium cenſeamur: nam loci & domicilii illud beneficium fuit, & civem in provincia habitantem quinque, uti provincialem Romæ tres liberi excuſabant *l.* 2. *C. Th. de in int reſt.* Italiam vero melioris conditionis, quam provincias fuiſſe, in aliis plurimis Spanhem. docuit *de præſt. t.* 2. *pag.* 564. (6) Proſunt liberi utriuſque ſexus, emancipati & in adoptionem dati, etiam nepotes ex filio mortuo, *l.* 2. *C. qui num. lib. l.* 3. *C. de his qui num. l.* X. Non adoptivi *l.* 2. *§.* 2. *D. de vac. & exc.* Tacit. XV. *Ann. c.* 19 Gell *l.* V. *c.* 19. illegitimi, nec naturales, *l.* 2. *§.* 3. *h. t.* nec venter, *l.* 2. *§.* 6. *D. h. t.* Sande, *l.* II. *tit.* 9. *def.* 8. neque capti ab hoſtibus, *l.* 2. *C. qui num. lib.* monſtroſi & mortui; niſi in acie & prælio cecidiſſent, hæc enim exceptio, ex Athenienſium politia, legi Juliæ inſerta eſt, *l. ult. D. de vacat. & exc.* Gell. *lib.* II. *c.* 15. (7) Nam ſicut Ajax apud Homerum jam dixit, *mea ſemper gloria vivet*, Gell. *l.* XV. *c.* 6. & Athenis, qui in bello periiſſent, in Ceramico urbano ſepulcra accipiebant, cum inſcriptis nominibus. auctore Pauſania, & quotannis laudabantur, quaſi immortalitate conſecrati; ita Romæ, qui ob remp. obierant, pro brevi vita, in perpetuum, per gloriam

qui pro Republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam vivere intelliguntur.

§ I. Item divus Marcus in ſemeſtribus reſcripſit, eum, qui res fiſci adminiſtrat, à tutela, vel cura, quamdiu adminiſtrat, excuſari poſſe.

§. II. Item qui Reipublicæ causâ abſunt, à tutela; vel cura-

riam vivere cenſebantur, Cic. l. I. *Tuſc. c.* 48. Philipp. IX *c.* 2 & Lactant. *lib.* I. *c.* 15. Hinc *pulchram* mortem Virgilius; *egregiam* Curtius; *magnos obitus* Valerius Flaccus vocarunt, & Horatius dulce decorumque, appellat, pro patria mori: ſed vivere pro patria dulcius eſſe putem. vid. Cuper. *lib.* I. *Obſ. c.* 8. (8) Nil abſurdius viſum fuit Hotmano, *lib.* VII. *Obſ. c.* 7. quam quod liberi *cujuscunque ſexus* bello amiſſi admittuntur *l.* 18. *D. h. t.* eſt enim *ſexus rudis inſciuſque ferri*, ut Statius loquitur, *l.* I. *Silv.* 6. ✠. 53. Sed quia Baſilica eam lectionem tuentur, cum Scholiaſte Græco ſpecies fingi poteſt, ut ex urbe obſeſſa multitudo erumpens aciem formaverit; vel ut mulier ſexum mentita militaverit; quales Amazonum æmulas inter cadavera Cimbrorum, Germanorum & Hunnorum repertas, Strabo *lib.* VII. Xiphilin. in *M. Anton.* & Procop *bello Goth. l.* IV. *c.* 3. tradiderunt. A tempore item Alexandri Severi uxores maritos in caſtra comitabantur *l.* I. *l.* 2. *C. de uxor. mil. l.* 10. *C. de re mil.* & Auguſtæ jam mature MATRES CASTRORUM, in nummis & inſcriptionibus dictæ, ſive quod maritos in caſtris ſequebantur, ſive, quod veriſimilius, illorum exemplo. Spanhem. *diſſ.* XII. *de præſt p.* 451. & Zach. Hub. *ad l.* 63. *D. de rit. nupt.*

§. I. Semeſtrium frequens fit mentio *l.* 46. *D. de pact. l.* 10. *D. de ſerv. exp. l.* 12. *D. de acq. vel. am. her. l* 3. *C. ſi mancip. ita.* erant autem libri quibus decreta & placita, in conventibus provinciarum lata, inſcribebantur: annus enim dividebatur in duas partes; menſibus æſtivis Imperatores gerebant bella, hibernis vero ſemeſtria conſilia ſortiebantur, Suet. *Aug. c.* 35. Mamertinus *Panegyr. c.* 4. de Juliano: *Æſtates omnes in caſtris, hyemes in tribunalibus degit. ita illi anni ſpatia diviſa ſunt.* (2) Qui res fiſci adminiſtrabant, alias Procuratores Cæſaris, Rationales, Catholici, vel *a rationibus* dicebantur, Suet. *Clud. c.* 28. Strabo ἰδίων λόγων vocat, *lib.* XVII *p.* 1148. Eorumque plures erant, qui bona vacantia & caduca, in Urbe & in provinciis, colligebant & curabant. Unus vero ceteris præfuit *ſummæ rei* dictus, l. 35. *D. ex quibus cauſ. maj.* idque Ryckius *ad Tacitum p.* 187. contra alios evicit. Adde Philipp. a Turre *inſcript. Aquil. c.* 5.

§. II. Præſidum, Legatorum, Procuratorum Cæſaris, & militum abſen-

cura excuſantur. Sed etſi fuerint tutores vel curatores [a], deinde Reipublicæ causâ abeſſe cœperint, à tutela vel cura excuſantur, quatenus Reipublicæ causâ abſunt: & interea curator loco eorum datur. Qui ſi reverſi fuerint, recipiunt onus tutelæ; nam nec anni habent vacationem, ut Papinianus libro quinto reſponſorum reſcripſit: nam hoc ſpatium habent ad novas tutelas vocati.

§. III. Et qui poteſtatem habent aliquam, ſe excuſare poſſunt, ut Divus Marcus reſcripſit: ſed cœptam tutelam deſerere non poſſunt.

§. IV. Item propter litem, quam cum pupillo vel adulto tutor vel curator habet, excuſare nemo ſe poteſt: niſi forte de omnibus bonis vel hereditate controverſia ſit.

§ V. Item

a. *Vox* dati *abeſt ab omnibus Charondæ, & recte hic omittitur; quia ſermo eſt de tutoribus, qui tutelam gerere jam cœperunt.*

abſentia Reipublicæ cauſa, alias neceſſaria peregrinatio vocatur, quæ juſtam præbet cauſam conſtituendi procuratorem, *pr. de iis per quos ag.* renuntiandi ſocietati vel mandato *l.* 16. *D. pro ſoc.* & *l.* 9. *D. de procur.* nec mirum ergo, quod etiam illi, *quatenus*, id eſt, quamdiu abeſſent, a tutela immunes haberentur. (2) Reſpublica hic non præciſe notat Romam, & remp. populi Romani, uti veteres ſæpe loquuntur, & quidam ex *l.* 10. *pr. D. h. t.* colligunt, ſed & municipia ac colonias, quæ ſæpe eo nomine appellantur, *t. t. C. de jur. reip. lib.* XI. *l.* 8. *D. l.* 1. *C. ex quib. cauſ. maj. l.* 5. *D. de leg.* 3. Fabrett. *Inſcript. pag.* 277. (3) Si abſentia eſſet temporaria, interim curator dabatur; tutor autem, ſi adeo eſſet diuturna, ut annos pubertatis excederet, *l.* 3. §. 10. *D. de ſuſp. tut. l.* 12. *D. de tutel.*

§. III. Poteſtas hic notat imperium *l.* 215. *de V. S.* quale habebant Proconſules, & Prætores in provinciis, qui non erant Magiſtratus; ſed in poteſtate aliqua conſtituti, uti ſimiliter Ulpianus magiſtratus ab iis, *qui in poteſtate aliqua ſunt*, diſtinguit *l.* 13. §. 1. *D. de juriſd.* Vid. Spanhem. *de præſt. diſſ.* x. *pag.* 175. In urbibus quoque poteſtates, ut Juv. *Sat.* x. ℣. 100. Fidenarum *poteſtas*, & Italorum *Podeſta*. Nolim vero Magiſtratus municipales cum Balduino, Donello, & Vinnio excludi: nam illi quoque habebant excuſationem, etſi datio teneret & volentes admitterentur, *l.* 6. §. 16 *l* 17 §. 4. *D. hoc. tit.* Sicut hodie urbium Senatores, Sande. *libr.* 2. *tit.* 9. *def.* 6. v. Ædil. colon. *c.* 13.

§. V. Affe-

§. V. Item tria onera tutelæ non adfectatæ, vel curæ, præſtant vacationem, quamdiu adminiſtrantur: ut tamen plurium pupillorum tutela, vel cura eorundem bonorum, veluti fratrum, pro una computetur.

§. VI. Sed & propter paupertatem excuſationem tribui, tam Divi Fratres, quam per ſe Divus Marcus reſcripſit, ſi quis imparem ſe oneri injuncto poſſit docere. *Ex Ulp. l. 7. hoc. tit.*

§. VII. Item propter adverſam valetudinem, propter quam nec ſuis quidem negotiis intereſſe poteſt, excuſatio locum habet.

§. VIII. Similiter eum, qui literas neſciret, excuſandum eſſe

§. V. Affectare eſt omnibus votis & ſtudioſe unam & alteram tenuiſſimam tutelam ſuſcipere, ut a moleſta imminente excuſatio eſſet parata, *data opera* affectare Ulpian. ait, in *l. 5. D ex quib. cauſ. maj.* & affectare philoſophiam in *l. 1. D. de juſt. & jur.* Livius *affectare* regnum. (2) Ratio *h.* §. eſt utilitas pupillorum, ne negotia eorum defererentur, cum animus in multa bona fide ſeſe totum intendere non poſſit: *Nec enim facile credendum eſt, etiam duabus neceſſariis rebus unum ſufficere; imo periculum eſt, ne cum ad utrumque feſtinat, neutrum bene peragat*, ait Juſtinianus in *l. ult. C. de aſſeſſ.* Aliquando autem etiam una tutela diffuſa, interdum ne tres quidem tenues ſufficiebant.

§. VI. Invenias ergo ubi paupertas proſit, ait Theophilus. Ratio erat quia pauper, licet probus eſſet, propter inopiam ſatisdare non poterat, & victui comparando, tempus omne impendere debebat *l. 2. C. de tut. qui ſat.*

(2) Male Theophili Scholiaſtes per *Divos fratres* hic intelligit Severum & Antoninum, cum Marcus Antoninus & Ælius Verus ſint intelligendi, qui primi ſimul Auguſti, & in Adriani poteſtate fuerunt. De Divo Marco vide lepidam narrationem in Menagii *præfat. Amœnit.*

§. VII. Non omnis adverſa valetudo ſuperveniens, ſed morbus ſonticus excuſat, *l. 60. D. de re jud. l un. C. qui morbo.* quo nomine delirium aliasque cauſas intelligimus, quæ actiones totius corporis impediunt, quamdiu durant. (2) Cives Romani morbum jurabant, ne militarent, in Senatum venirent, aut munere fungi cogerentur, ut ex loco Ciceronis in Aquilium Juriſconſultum apparet, quaſi morbum juraſſet, ne conſulatum petere cogeretur. vid. Turneb. *libr.* VIII. *Adverſ. cap.* 24.

§. VIII. Literarum ignari hic non ſunt, ad literas altiores non perducti, ſed ex toto rudes, ut Seneca *lib.* V. *de*

eſſe Divus Pius reſcripſit: quamvis & imperiti literarum poſſunt ad adminiſtrationem negotiorum ſufficere.

§. IX. Item ſi propter inimicitias aliquem teſtamento tutorem pater dederit, hoc ipſum præſtat ei excuſationem: ſicut per contrarium non excuſantur, qui ſe tutelam adminiſtraturos patri pupillorum promiſerunt.

§. X. Non eſſe admittendam excuſationem ejus, qui hoc ſolo utitur, quod ignotus patri pupillorum ſit, Divi Fratres reſcripſerunt.

§. XI. Inimicitiæ, quas quis cum patre pupillorum vel adul-

de ben. c. 13. ait, non qui ignorant literas ſtudiorum & eruditionis; ſed qui τὰ πρῶτα στοιχεῖα, & literas elementarias nec legere, nec ſcribere didicerunt: *primas literas* vocat Ulpian. in *l.* 2 §. *fin. D. de vacat.* tales enim neque rationes, neque inventarium, ſeu repertorium conficere poſſunt, *l.* 7. *D. de adm. & peric. tut. l.* 1. §. 3. *de tut. & rat. diſtr.* (2) Vocula *quamvis* non continet rationem dubitandi, uti Vinnius, cum Accurſio, exiſtimavit, ſed exceptionem, ut apud Paulum in *l.* 6. §. *fin. hoc. tit. ſi modo non ſit expers negotiorum.* Illiteratus enim, modo tenacis ſit memoriæ, rem non ſatis commode tantum adminiſtrare, ſed repertorium quoque & rationes per alium conficere, atque in tenui patrimonio accepta & expenſa in bacillis fiſſis notare poteſt. v. Columella *lib.* 1. *c.* 8. Exemplum eſt in Joanne Cappadoce, ad quem tot Juſtiniani exſtant conſtitutiones, qui licet literarum expers, nonniſi inelegantes literarum apices vitioſe ſcribere apud ludimagiſtrum didiciſſet, ſummus tamen judiciorum fuit arbiter, Procop. *lib.* 1. *de bell. Perſ. in fin.*

§. IX. Sunt qui quartam tutelæ ſpeciem promiſſam, vel pactitiam ex *h* §. exſculpant, ut & ex *l.* 15. §. 1. *D. h. t. l.* 29. *D. de teſt. tut. l.* 35. *pr.* & §. 2. *D. de adm. tut.* Sed etſi ejusmodi pactum vim obligandi habuiſſet, tutor tamen magis teſtamentarius erat, *l.* 1. §. 1. *D. de conf. tut.* & liberabatur a promiſſione, rebus mutatis, vid. Senec. *lib.* IV. *de benef. c.* 35. (2) Contra vero pactum, ne quis teſtamento tutor conſtituatur, non liberat a tutela; quoniam hujusmodi cauſa excuſationis non eſt prodita, neque jus publicum pactis privatorum mutari poteſt, *l.* 27. *de R. J.*

§. XI. Solebant Romani inimicitias privatas, pariter ac bellum publicum, aperte indicere, unde toties indictæ, teſtatæ, denuntiatæ & profeſſæ inimicitiæ, apud veteres occurrunt, quorum loca Lipſius ad Tacit. *lib.* 2. *Ann. Excurſ. L.* & Rævardus, *libr.* V. *var. cap.* 15. collegerunt. (2) Capitales erant ex capitali accuſatione

adultorum exercuit, ſi capitales fuerunt, nec reconciliatio intervenit, à tutela vel cura ſolent excuſare.

§. XII. Item qui ſtatus controverſiam a pupillorum patre paſſus eſt, excuſatur à tutela.

§. XIII. Item major ſeptuaginta annis à tutela vel cura excuſare ſe poteſt. Minores autem vigintiquinque annis, olim quidem excuſabantur; à noſtra autem conſtitutione prohibentur ad tutelam vel curam adſpirare: adeo ut nec excuſationis opus fiat. Quà conſtitutione cavetur, ut nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus: quum erat incivile, eos, qui alieno auxilio in rebus ſuis admini-ſtran-

ne ortæ, quas quidem mors patris pupillorum dirimebat; ad amoliendam autem vindictæ ſuſpicionem accuſatus ſe excuſare poterat, ſi teſtamento datus: etiam accuſator & a magiſtratu ad tutelam vocatus, v. Cujac. ad *l.* 6. §. 17. *b. t.*

§. XIII. Lex Romana à quinquaquageſimo anno militem non cogebat; à ſexageſimo, vel ſexageſimo quinto Senatorem non citabat, ſeptuageſimo autem a tutela, ſicut ab omnibus muneribus perſonalibus liberabat, *l.* 3. *D. de jure imm. l.* 10. *C. de decur.* Senec. *l.* 1. *contr. ult.* alter *de brevit. vit. c.*20. & hoc eſt quod Symmachus. *lib.* 1. *epiſt* 71 ſcribit. *maturitate ævi* tutelam amoliri. (2) Anni autem quinque & quinguaginta a munere decurionatus excuſabant, *l.* 2. §. *fin. D. de decur.* Eoque pertinet *l. ult C. qui ætat. vel prof.* in qua Cujacius, ad *b.* §. Fornerius *libr.* III. *Rer. quot. cap.* 2. & Heineccius in *Elem. Inſt. b. t.* pro *quinquaginta quinque* citra neceſſitatem legunt *ſeptuaginta*: nam lex illa pertinet ad decurionatum; unde in *libr.* x. *C. tit.* 49. eſt conjecta, quum alias in *lib.* v. *tit.* 68. *Qui ætate ſe excuſant*, poni debuiſſet. (3) Hodie anni ſeptuaginta, ſi vires adſint, completi requiruntur, alias ante annum ſeptuageſimum merito a tutela liberamur, quia in rep. Judaica anni quinquaginta ſufficiebant, Num. VIII. ℣. 25. & Romæ, in aliis cauſis, ſexaginta, Plin. *lib.* IV. *ep* 23. & Macrob. I. *Sat. c.* 5. v. Sande *lib.* 2. *tit.* 9. *Def.* 5. (4) Minores xxv. annis, ſive ut proximi agnati lege eſſent tutores, ſive teſtamento dati, allegata ætatis infirmitas olim excuſabat ad tempus, & interdum curator adminiſtrabat, donec majores eſſent facti: verum jure novo nulla opus eſt excuſatione, ſed melius repelluntur, qui ipſi tutore indigent, *l. ult C. de legit. tut.* ad quam Wiſſenbach. *l.* 16. §. 1. *D. de tutel. l.* 8. *D. de legit. tut* & *l.* 9. §. 1. *D. de tut. & rat. diſtr.* inflexas eſſe putat, ſed citra neceſſitatem. (5) Juſtinianus de dativis hic non loqui-

ſtrandis egere noſcuntur, & ab aliis reguntur, aliorum tutelam vel curam ſubire.

§. XIV. Idem & in milite obſervandum eſt, ut nec volens ad tutelæ onus admittatur.

§. XV. Item Romæ Grammatici, Rhetores, & Medici, & qui in patria ſua id exercent, & intra numerum ſunt, à tutela

loquitur; nec ergo cum Vinnio & Bachovio duplicis erroris eſt accuſandus, a quo ipſum ſatis abſolvit v. Cl. Uir. Huberus *l.* 3. *Obſ. c.* 24. cui junge Ampl. Zach. Hub. *p.* 2. *Obſ. rer. ind. p.* 189. ubi de minore, qui veniam ætatis impetravit.

§. XIV. Sicut miles nec tutor, nec procurator, nec conductor prædiorum eſſe poterat, ne a ſignis abſtrahatur, ſic clerici ex *l.* 52. §. 1. *C. de Epiſc. & Cler.* habent excuſationem, ut, omnibus aliis derelictis, Dei omnipotentis miniſteriis inhæreant. Cyprianus *Ep.* 9. *Jam pridem in concilio Epiſcoporum ſtatutum eſt, ne quis de clericis & Dei miniſtris tutorem & curatorem teſtamento ſuo conſtituat; quando ſinguli divino ſacerdotio honorati, & in clerico miniſterio conſtituti, non niſi altari, & ſacrificiis, & precibus & orationibus vacare debeant.* Idem Juſtinianus Epiſcopos & monachos vetuit fieri tutores, Presbyteris autem & Diaconis tutelam legitimam, ſi velint, permiſit, *Nov.* 123. *cap.* 5. juncto *can.* 40. *cauſ.* 16. *qu.* 1. Hodie verbi divini miniſtri, non niſi volentes, tutelam gerunt. Sande *lib.* 2. *tit.* 9. *defin.* 7. nec præceptores ſcholarum Stryk. *de jure præcept. c.* v. §. 16.

§. XV. *Grammatici* non ſunt ludimagiſtri; hi enim Grammatiſtæ vel litteratores vocati; ſed litterarum profeſſores, quos Seneca *cuſtodes Latini ſermonis* appellavit, *Epiſt.* 95. elogium eorum ſcripſit Quintilian. *l.* 1. *Inſt. c.* 4. (2) *Rhetorum* major in Rep. Romana erat favor, & per excellentiam Profeſſores dicebantur, vel Sophiſtæ, παρὰ τὸ σοφίζειν, quod doctos faciebant. (3) *Medici*, ſalutaris atque neceſſariæ artis ſunt Profeſſores, & ſalutis hominum curam gerunt; unde juſtior illorum eſt excuſatio. *l.* 1. §. 1. *D. de extr. cogn.* Intelliguntur autem Medici περιοδευταὶ, quos Berguntio Piſanus in *l.* 6. §. 1. *D. hoc tit. circulatores* vertit; tales vero non ſunt agyrtæ & circumforanei, ut Antonius Auguſtinus *ad Modeſt. dict. l.* voluit, licet Seneca hos ita appellet *lib.* VI. *de ben. c.* 10. *& epiſt.* 29. ſed clinici, qui urbem circumeunt, & medicinam faciunt, cum ſedentarii & Phyſici, in umbratili otio, medicinæ magis ſtudere, quam eam facere viderentur. vid. Menag. *amœn. cap.* 35. (4) Excuſantur etiam *Philoſophi*, *l.* 6. §. 8. *D. hoc tit.* quos Juſtinianus hic omiſit, forte quod Philoſophia tunc in futilem ſophiſticam degeneraverat. (5) *Artifices* quidam, & menſores frumentarii in urbe non autem in

tutela vel cura habent vacationem.

§. XVI. Qui autem vult ſe excuſare, ſi plures habeat excuſationes, & de quibuſdam non probaverit; aliis uti intra tempora * non prohibetur. Qui autem excuſare ſe volunt, non appellant; ſed intra dies quinquaginta continuos, ex quo cognoverunt, excuſare ſe debent, cujuſcumque generis ſunt, id eſt qualitercumque dati fuerint tutores, ſi intra centeſimum lapidem ſunt ab eo loco, ubi tutores dati ſunt. Si vero ultra centeſimum habitant, dinumeratione facta viginti millium diurnorum & amplius triginta dierum: quod tamen, ut Scævola dicebat, ſic debet *Ex Mod. l. 13. hoc tit.*

* *Additur vulgo* conſtituta: *ſed abeſt ab omn. Charonda, & Theoph.* tempora excuſationum.

in provinciis, *l.* 1. C. *de excuſ. art.* & Cujacius *l.* XI. *Obſerv.* 8. (6) Non autem *Poëtæ l.* 3. *C. de Prof & Med.* nec *Muſici l.* 4. *C. de excuſ. mun.* Vid. *Ædiles colon. c.* 6.

§. XVI. Regula eſt, qui ad munus aliquod vocatur, non aliter uti poteſt excuſatione, quam ſi appellationem interpoſuerit: *l.* 1. *pr. D. de vacat. & exc.* Verum duæ ſunt exceptiones, una in veteranis, *l.* 9. *C. quando prov.* altera in tutoribus ex conſt. Div. Marci in *l.* 1. §. 1. *D. quando app.* (7) Humani ſunt JCti, quod viginti millia paſſuum Geometricorum, id eſt pedum quinque, itineri unius diei tutoribus ſe excuſatoris, præſcripſere, ſicut aliis, in *l.* 2. §. 3. *D. quis ordo in bon. poſſ. l.* 1. *D. ſi quis. caut. jud. ſiſt.* & *l.* 3. *D. de V. S.* Alias enim plura milliaria, in viis Romanis, maxime per diſpoſitos equos & curſum vehicularium, duplomate confici poterant; & ubi lex nihil definit, judicis erat æſtimatio, quanto tempore diligens viator iter conficere poſſit *l.* 137. §. 2. *D. de V. O. l.* 38. §. 1. *D. ex quib. cauſ. maj.* Plane Cæſar centum millia paſſuum confeciſſe dicitur, apud Suet *l.* 1. *cap.* 57. ſed maximo itinere, ut idem Cæſar, ait, *libr.* 1. *de bell. Gall. cap.* 7. Alia exempla incredibilis celeritatis in itineribus longiſſimis emetiendis habet Val. Max. *lib.* V. *cap.* 5. Plin. *lib.* VII. *cap.* 5. Plut. *in Cæſ* & ducenta, immo trecenta ſtadia iter unius diei, apud Herodotum, Polybium & Strabonem vocari, Caſaubonus ad Strab. *l.* 1. oſtendit. (3) Scævolæ dinumerationem in *l.* 13. §. 2. *h. t.* recte expoſuit Theophilus: ea huc redit, ut intra quatuor centum lapides a loco tutelæ degentes habeant dies quinquaginta, tam ad iter, quam ad proponendam excuſationem: ultra id ſpatium autem habitantibus tot dies eſſe adjiciendos, quot vicenis milliaribus

bet computari, ne minus ſint quam quinquaginta dies.

§. XVII. Datus autem tutor ad univerſum patrimonium datus eſſe creditur.

§. XVIII. Qui tutelam alicujus geſſit, invitus curator ejuſdem fieri non compellitur: in tantum: ut licet paterfamilias[§], qui teſtamento tutorem dedit, adjecerit ſe eundem curatorem dare, tamen invitum eum curam ſuſcipere non cogendum, Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt.

§. XIX. Iidem reſcripſerunt[†], maritum uxori ſuæ curatorem datum, excuſare ſe poſſe, licet ſe immiſceat.

§. XX. Si

§. *Omnes Charondæ & Theoph.* pater.

†. *Melius hic retinet Cujac. hæc verba, quæ ad* l. 1. D. h. t. *delenda eſſe putarat. v. Jan. a Coſta* h. l. *De voce* excuſare *pro repellere, prohibere, confer. Ill. Bynkersh.* lib. IV. Obſ. c. XI. *melius autem in* l. 17. c. h. t. *eſt* excuſare ſe debet.

ribus a loco illo longius diſtant. (4) Cruciant ſeſe hic interpretes, ad voces *cujuſcunque generis*, an legitimis tutoribus quoque excuſatio, ſalva ſpe hereditatis, patuerit? Negat Cujacius, Merillius aliique Ego minime dubitandum puto, propter, *l.* 2. §. 5. *D. h. t. l.* 1. *C. de leg. tut. Nov.* 118. *cap.* 6. Atque ita ſentit Vir præclarus, Anton. Schulting. *ad* Ulpian. *tit.* XI. §. 17.

§. XVII. Hotmanus & Weſenbecius notarunt, *h.* §. mutilum, ex *l.* 21. §. 2. *h. t.* ſupplendum eſſe, ut ad hanc materiam quadret: ſenſus enim eſt, nemo pro parte ſe poteſt excuſare, quoniam tutor ſimul cum perſona pupilli ad totum ejus patrimonium datus eſt. Quod ſi autem illud ſit diffuſum, & bona per varias provincias, ultra centeſimum lapidem ſita, excuſatio pro parte audietur, *l.* 10. §. 4. *D. l.* 2. & 11. *C. h. t.*

§. XIX. Theophilus *h.* §. ita de marito non concepit, & hæſitat Cujacius ad *l.* 1. *D. h. t.* Verum (1) mulieres olim, quæ in manum mariti convenerant, in ejus perpetua erant tutela Liv. *lib.* XXXIV. *c.* 2 (2) Sed quia coëmptio illa & confarreatio, jam mature ſub occupata rep. ceſſavit, ut Tacitus docet *lib.* IV. *Ann. c.* 16. hinc Marcus vetuit, maritum fieri curatorem bonorum receptitiorum uxoris minoris vel furioſæ, neis rationes interverteret, *l.* 1. *D. de curat. fur. l.* 4 C. *hoc tit. l.* 2. C. *qui dari tut.* (3) Ejusdem oratione videtur eſſe comprehenſum, ne curator duceret minorennem, ſuæ curæ commiſſam, nondum redditis rationibus, vid. *l.* 3. *C. de int. matr.* juncta *l.* 17. *C h. t.* quod ſi igitur is facto eſſet curator conſtitutus, ſe excuſare debebat. (4) Uxor vero majorennis & ſanæ mentis marito plerumque curam bonorum receptitiorum committebat *l.* 95. *pr D. ad leg. Falc. L. fin C. de pact. conv.*

l. 21.

§. XX. Si quis autem falſis allegationibus excuſationem tutelæ meruit, non eſt liberatus onere tutelæ.

l. 21. *C. de proc.* (5) Hodie maritus pleriſque in locis eſt uxoris ſuæ legitimus curator Dixi plura *Diſſert.* IV. *p.* 218 & 234.

§. XX. Excuſatio recepta liberat a periculo, ſi vera eſt *l.* 22. *C. hoc tit.* falſa ex ſacris conſtitutionibus non liberat *l.* 60 *pr. D. de rit. nupt.* ne proſit religionem judicis circumveniſſe *l.* 1. *C. ſi tutor falſ. all.*

CAPUT XXVI.

De ſuſpectis tutoribus vel curatoribus.

Sciendum eſt, ſuſpecti crimen ex lege duodecim tabularum deſcendere.

§. I. Datum eſt autem jus removendi tutores ſuſpectos *Ex Ulp. l. 1. eod.*

Pr. Uti uxor, ob ſolam adulterii ſuſpicionem poterat accuſari *l.* 30. *C. ad l. Jul. de adult.* ſic etiam tutores, quo magis in officio continerentur, & a criminis ſuſpicione alieni eſſent. (2) Apud Græcos accuſatio, quæ apud Archontes ſiebat, φάσις, & pœna ἐπιβολὴ dicebatur, de quibus Demoſth. *contra Aphob. Onetor.* & *Nauſim.* Suidas, & interpres Ariſtophan. *ad Veſp.* Præter infamiam quadruplum a tutore damnato ſolvi voluit Plato, ejusque dimidium accuſatori, alterum duplum pupillo addici, *lib.* XI. *de LL.* Theophilus hanc criminationem κατηγορίαν appellavit, (3) A Græcis ergo pœna dupli, & infamiæ, & rationibus diſtrahendis manavit, ac in XII. Tabb. a Decemviris relata eſt: *Tutor ſi dolo malo gerat, vituperato, l.* 55. §. 1. *D. de adm. & per. tut.* Dolus autem curatorum & circumſcriptio adoleſcentum lege Lætoria vindicabatur; Cicero *lib.* III. *de Off. c.* 15. *Iſte dolus malus etiam legibus erat vindicatus, ut tutela* XII. *tabulis, & circumſcriptio adoleſcentium lege Lætoria.* (4) Ratio eſt apud Cicer. *lib* II. *in Verr. cap.* 37. & Gellium *lib.* V. *cap.* 13. quia officia tutelæ primum juxta parentes locum in gradibus officiorum obtinebant. Hinc Plato *lib.* XI. *de LL.* & Demoſthenes *Orat.* 2. *contra Aphobum* pupillos *maximum* & *ſanctiſſimum depoſitum* appellarunt (5) Ait Ulpian. hanc clauſulam frequentem Romæ, & perneceſſariam fuiſſe: cotidie enim ſuſpecti tutores poſtulabantur *l.* 1. *pr. D. h. t.* Exempla ſunt apud Sueton. *Galba c.* 9. Apulej. Apol. *Fortuna divitias invidit eaſque, ut ferme evenit, tutor minuit.* Perſius Sat. II. ℣. 12. *Pupillumve utinam, quem proximus heres impello, expungam!*

§. I. Romæ apud Prætorem tutela-

ctos, Romæ Prætori, & in provinciis Præſidibus earum, & Legato Proconſulis.

§. II. Oſtendimus, qui poſſent de ſuſpecto cognoſcere: nunc videamus, qui ſuſpecti fieri poſſint. Et quidem omnes tutores poſſunt, ſive teſtamentarii ſint, ſive non, ſed alterius generis tutores. Quare etſi legitimus ſit tutor, accuſari poterit. Quod ſi patronus? adhuc idem erit dicendum: dummodo meminerimus, famæ patroni parcendum, licet ut ſuſpectus remotus fuerit. (a)

§. III. Conſequens eſt, ut videamus, qui poſſunt ſuſpectos poſtulare. Et ſciendum eſt, quaſi (b) publicam eſſe hanc actionem, hoc eſt, omnibus patere. Quinimo & mulieres admittuntur, ex reſcripto Divorum Severi & Antonini; ſed

(a) *Poſteriora hæc gloſſema eſſe videntur Ampl. Brenkmanno* Eurem. Mod. c. 6. n. 9. *quia in* l. 1. §. 5. D. h. t. *non reperiuntur: verum Theophilus habet.*

(b) *Particulam* quaſi *omittit Theophilus, more ſuo pravo ejusmodi temperamenta negligendi, cujus varia exempla Marcilius hic collegit, in notis.*

telarem civiliter agi poterat ad remotionem; ſed accuſatio criminalis inſtituenda erat apud præfectum urbi, qui merum imperium exercebat, *l.* 1. §. 7. *D. de off. præf. urb.* In provinciis, ante orationem Marci, apud ſolum præſidem civiliter & criminaliter, poſt illam etiam apud legatum Proconſulis, *l.* 15. *D. de off. Proc. l.* 1. §. 1. *D. de tut. & cur. dat.* apud Duumviros municipiorum civiliter agebatur, *l.* 1. §. 11. *D. ad ſen. Turp.*

§. II. Verba *h.* §. poſteriora pertinent ad *εὑρηματικὰ*, ſeu cautiones JCtorum, ut verbis mitioribus & in factum temperatis parentes atque patroni ſuſpecti poſtulentur: nam Ulpianus in *l.* 3. §. 1. *h. t.* ait: *melius eſſe*, & Modeſtinus libr. ſing. de Eurematicis in *l.* 9. *D. h. tit. optimum factu eſſe*, idque Cujacius *libr.* XII. *Obſerv. c.* 32 & Cl. Brenkman. *ad Eurem. Modeſt. pag.* 97. illuſtrarunt. Ratio illos movit, quod liberto famam patronis laceſſere, non facile conceditur *l.* 38. §. 9. *D. ad leg. Jul. de adult.*

§. III. Errat Samuel Petitus *ad leg. Att. pag.* 494. quod vere publicam accuſationem exiſtimavit, levi argumento, quia feminæ ad accuſationem admittuntur: at vero non deſcendit ex lege aliqua publicorum judiciorum, neque accuſator deſiſtens incidit in Senatusconſultum Turpilianum, ſed *quaſi* publica eſt, quia omnibus datur de populo *l* 1. §. 11. *D. ad SC. Turp.* (2) Athenis ſimiliter actio hæc popularis erat, Pollux *lib.* VIII. *cap.* 6. neque Romæ abſque accuſatore aliquis regulariter

V damna-

ſed eæ ſolæ, quæ pietatis neceſſitudine ductæ, ad hoc procedunt: ut puta mater, nutrix quoque & avia poſſunt, poteſt & ſoror. Sed & ſi qua alia mulier fuerit, cujus Prætor perpenſam (c) pietatem intellexerit, non ſexus verecundiam egredientis, ſed pietate productam, non continere injuriam pupillorum, admittet eam ad accuſationem.

§ IV. Impuberes non poſſunt tutores ſuos ſuſpectos poſtulare; puberes autem curatores ſuos ex conſilio neceſſariorum ſuſpectos poſſunt arguere, & ita Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt.

§. V. Suſpectus autem eſt, qui non ex fide tutelam gerit, licet ſolvendo ſit, ut Julianus quoque reſcripſit. Sed & antè quam incipiat tutelam gerere tutor, poſſe eum quaſi ſuſpectum removeri, idem Julianus reſcripſit, & ſecundum eum conſtitutum eſt.

§. VI. Su-

(c) *Ita Florentiæ legitur in* l. 1. §. 7. D. h. t. *Sed omnes Charondæ* propenſam; *quomodo Theophilus etiam legiſſe videtur.*

damnabatur. Tullius pro Roſcio *Amer. cap.* 20. *Nocentem*, ait, *niſi fuerit accuſatus, damnari non poſſe.* Quod ſi vero delatio, denunciatio, vel publica fama accuſationis vice fungatur, ipſi Magiſtratus ex officio inquirere debebant, *favore pupillorum*, ait Ulpian. in *l.* 3. §. 4. *D. h. t.* Cicero lib. 1. in Verrem. cap. 56. *Prætorem*, inquit, *pupilli ætatem & ſolitudinem, etiamſi tutores non ſunt, defendere debere*, idque egregie firmat Lactant. *lib.* VI. *divin. inſtit. cap.* 12. (3) Quod de nutrice dicitur, illuſtrat Virgilius, cum lupam Romuli nutricem *matrem*, ſicut Plautus nutricem & obſtetricem *matres* vocavit Menæch. *prolog.* ỽ. 19.

§. IV. Impuberes, neque habebant legitimam perſonam ſtandi, in judicio, *l.* 7. *pr. D. h. t. l.* 1. *C. qui leg. perſ. ſtand.* neque intellectum ſatis firmum, ut ſapientum jura poſſent tractare, *l. ult. C. de teſt. mil.* neque iis prodita erat actio adverſus tutorem, qui patris loco erat, niſi finita tutela, *l.* 10. *D. de tut. & rat. l.* 2. *C. quand. tut. vel cur.* ſuſpecti autem accuſatio tutela adhuc durante fiebat, *l. pen. D. hoc tit.* Reſcriptum Severi & Antonini deſideratur, ſed aliquid ſimile eſt in *l.* 6 *C. h. t.*

§. V. Juris illius a Principibus in *l.* 2. & 3. *C. h. t.* conſtituti, elegans ratio eſt in *l. fin. C. in quib. cauſ. reſt. in int. l.* 1. *C. quando lic. unic.* nam ut ille apud Comicum ait, quod cavere poſſis, ſtultum eſt admittere, ita Seneca

§ VI. Suſpectus autem remotus, ſi quidem ob dolum, famo-

neca *lib.* I. *de ira c.* 7. *Facilius eſt excludere pernicioſa, quam regere, & non admittere, quam admiſſa moderari: nam cum ſe in poſſeſſione poſuerunt, potentiora rectore ſunt, nec recidi ſe minuive patiuntur.*

§. VI. Tutor vel curator, data damna dolo, lata & levi culpa actione tutelæ conventi reſarciunt, & de lucris neglectis tenentur, *l.* 7. §. 3. *D de adm. & per. l.* 2. *& l.* 7. *C. arbitr. tut.* At culpam leviſſimam, neuter præſtat, *l.* 1. *D. tut. & rat.* etſi Jac. Gothofredus ad *l.* 23. *de R. J. pag.* 137. multis id contendat, & Cujacius variaverit a Merillio reprehenſus, *l.* 2. *var. c.* 7. multo minus caſum *l.* 4. *C de per tut. l.* 20. *C. de neg. geſt.* juncta *l.* 53. §. 2. *D. de furt.* (2) Tutor, *finita* tutela, ob dolum condemnatus, præterea infamis erat; quia nefarium videbatur, parentis loco fungentem per ſpeciem officii fraudare pupillum, qui in tutelam ejus pervenerat. Hinc Cicero *lib.* I. *de orat. c.* 36. tutelæ judicium *turpe* vocat; & alibi *ſummæ exiſtimationis & pæne capitis*, pro Roſcio Com. cap. 6. (3) Qui *nondum finita* tutela, propter dolum remomotus, ſimiliter infamis erat, quia omnis dolus tutorum hac pœna in XII. Tabb. fuerat vindicatus, ne ſalva exiſtimatione abirent, *Cic.* III. *de off. c.* 15. (4) De culpa ambigunt interpretes, quænam intelligenda ſit in verbis, *ob culpam non æque*: tres enim ejus ſunt gradus. Pleriſque placet interpretari culpam levem, quia craſſa negligentia, in cauſis civiliter pœnalibus, etiam in infamia inurenda, & in hac ſuſpecti accuſatione, prope fraudem accedit. *l.* 3. §. *ult. l.* 7. §. 1. *D. h. t.* tutelæ item damnari probrum dicitur, more civitatis, licet id in hominem idoneum incidat *l.* 42. *de V. S.* denique magna culpa dolus eſt *l.* 226. *eod.* quam Cujacius ad tractatum tutelarum refert. *lib.* VII. *Obſ. c.* 8. (5) Mihi durius ſemper viſum fuit, tutorem v. gr. qui male contraxit, ut in *l.* 7. §. 2. *D. de adm. tut.* & prædia comparavit haud idonea, non quidem per ſordes aut gratiam, verum per imperitiam œconomicam & latam negligentiam, infamia notari, ſi damnum illud reſarcire paratus ſit. Pone negligentius documenta hereditaria eſſe inſpecta; vel ignorantia juris repertorium non confectum, nullo damno dato, *l.* 7. *pr. D. de admin. & per.* aut damnum, ſed levius eſſe a tutore ebrio, irato vel errante illatum; nonne ob ſummam modicam actio doli, quod famoſa eſt, denegatur? *l.* 9. §. *f. l.* 10. & *l.* 11. *D. de dol. mal.* (6) Scio, veteres officiorum gradus diligentius excoluiſſe, & ſanctius amicitiam olim eſſe habitam, quam ferat hujus ſæculi diſciplina: *Itaque mandati conſtitutum eſt judicium, non minus turpe, quam furti: credo propterea, quod quibus in rebus ipſi intereſſe non poſſumus, in his operæ noſtræ vicaria fides amicorum ſupponitur: quam qui lædit oppugnat omnium commune præſidium, & quantum in ſe ipſo eſt, diſturbat vitæ ſocietatem*, ait Cicero pro Sext. Roſcio *c.* 38. mox addit c. 39. *Ergo idcirco turpis hæc* culpa *eſt, quod duas*

res

famoſus eſt: ſi ob culpam, non æque. (d)

§. VII. Si

(d) *Theoph.* οὐκέτι, nequaquam. *Accurſius interpretatur* συνεμφατικῶς, *non* ſimiliter *infamis eſt*: *Baro* non adeo. *Contius* nullo modo.

res ſanctiſſimas violat, amicitiam & fidem: deinde *in minimis privatiſque rebus, etiam* negligentia *in crimen mandati judiciique infamiam revocatur.* Sed præſto eſt diſparitatis ratio, quod mandatarius, procurator & negotiorum geſtor ſponte ſuſcipiunt negotium, quod forte rectius alii ſuſtinuiſſent; at tutoribus & curatoribus invitis *neceſſitas muneris* imponitur, *l.* 20. *C. de neg. geſt.* (7) Non etiam me fugit, veteres Romanos faciles admodum in projicienda civium exiſtimatione fuiſſe, id quod ſatis edictum Prætoris *in l.* 1. *D. de his qui not. inf.* oſtendit, ubi generaliter *tutelæ ſuo nomine, non contrario judicio damnatus, infamia notatur.* At niſi me omnia fallunt, rigor ille, in arbitrio tutelæ, cui addebatur *ex fide bona*, mitigatus fuit, ſi dolus abeſſet. Ipſe Tullius pro Cæcina, voce *fraudavit*, pro Roſcio *feſelliſſet* hac in re utitur; & Ulpianus, ubi *non de perfidia agitur, ſed de calculo*, infamiam ceſſare ait, in *l.* 6. §. *fin. D. de his qui not.* idque perpetuo teneri debere, ait Sabinus *l.* 29. *D. de dolo malo.* (8) Propius accedo, & largior, culpam latam, in judicio tutelæ, dolum fuiſſe, ſi tutor cum pupillo contendere, quam ſolvere maluiſſet: Argumentum hujus rei habeo, quod in §. 2. *infra de pœna tem. lit.* inter pœnas temere litigantium infamia refertur, *ſi quis injuriarum, de dolo, item tutelæ* fuerit damnatus. Atque ad ejusmodi ſpeciem pertinent *l.* 42. & *l.* 226. *D. de V. S.* ut minime opus eſſe cenſeam, violenta medicina, qua Cl. Noodtius *lib.* 1. *Prob. c.* 13. Ulpiano *in d. l.* 42. ejectis vocibus, *ſed more civitatis*, ſuccurrere voluit: ſatis enim recte Joannes Gœddæus *ad tit. d. V. S.* & plenius Cl. Collega noſter Dukerus *de Lat. JCt. pag.* 119. legem illam ad titulum de injuriis pertinere, & cum *l.* 15. §. 2. *D. de injur.* conjungendam eſſe, docuere. (9) Idem prorſus ſedet in removendo tutore ſuſpecto; ſi quis enim v. gr. inconſideranter pupillum abſtinuerit hereditate, poteſt ille quidem ſuſpectus poſtulari, *l.* 3. §. 17. *D. h. t.* at ſi culpam fateatur, & damnum reparare ſpondeat, iniquiſſimum foret, cum jactura famæ & bonorum eum depellere tutela, qui in aliis diligentiſſimus eſſe poterat. Et quid ſi abire jubeatur, quod nollet paciſci, vel poſtquam pactus erat? Ulpianus aperte dolum a culpa lata diſtinguit in *l.* 3. § 5. & 18. *D. h. t.* ubi: *Qui ob ſegnitiem, vel ruſticitatem, inertiam, ſimplicitatem, vel ineptiam remotus ſit, in hac cauſa eſt, ut integra exiſtimatione tutela vel cura abeat.* Similiter Diocletianus in *l. fin. C. h. t. Suſpectos tutores ex dolo, non etiam eos, qui ex negligentia remoti ſunt, infames fieri manifeſtum eſt.* Idcirco etiam *fraudis* tantum fit mentio, in *l.* 1. 2. 4. 5. 6. C. *eod. tit.* & *l.* 2. C. *de tut. vel cur. qui ſatis*, ubi Valerianus

§. VII. Si quis autem ſuſpectus poſtulatur, quoad cognitio

rianus: *ſi fraude, etiam cum nota removeri jubebit.* (10) Quod ſi ipſa verba XII. Tabb. ſupereſſent, certius inde argumentum addere liceret: nam quod Fulvius Urſinus ea concepit hoc modo: *Si quis dolei malei culpaive ſuſpectos endo tutela ſiet*, refellitur ex Cicerone *d. l.* III. *de Off.* *c.* 15. & Donato ad Terent. *Eun.* *act.* III. *ſc.* 3. ℣. 9. qui doli tantum mali meminere. Modeſtius Marcilius abſtinuit a verbis decemvirorum deperditis refingendis. Charondas: *Tutor, qui pupillum fraudavit, duplionem luito, infamisque eſto.* breviſſime Jac. Gothofredus: *Tutor, ſi dolo malo gerat, vituperato.* Sicut igitur in lege Cornelia, quæ doli fecerat mentionem, culpa lata pro dolo non accipiebatur, *l.* 7. *D. ad l. Corn. de ſic.* ita nec in accuſatione tutoris ſuſpecti, quæ criminibus annumeratur: alius quippe eſt dolus, ex προαιρέσεως, calliditate & machinatione; alia culpa, ex inſcitia, imprudentia & incogitantia deſcendens, *l.* 7. § 2. *l.* 39. § 2. *D. de adm. tut.* ideoque legis interpretatione pœna mollienda potius fuit, quam exaſperanda, *l.* 42. *D. de pœn.* *l.* 56. *de R. J.* (11) Id quidem pupillorum poſcebat utilitas, ut tutor, negligentiæ reus, recederet de medio, & hactenus magna negligentia dolus eſſet: non vero, ut eâ in crimen & judicium infame vocata, deſes notata fide & exiſtimatione, quæ cum vita pari paſſu ambulat, removeretur. Hæc, niſi me omnia fallunt, mens Ulpiani eſt, in *l.* 7. §. 1. *D. h. t. Si fraus non ſit admiſſa, ſed lata negligentia, quia iſta prope fraudem accedit, removeri hunc quaſi ſuſpectum oportet.* id eſt, in ſententia erit exprimendum, eum non ob dolum, ſed latam culpam condemnatum eſſe *l.* 4. §. 2. *D. h. t.* juncta. *l.* 19. *D. de his qui not.* Formulam Fabrotus concepit in *not. prior. ad Theoph.* Ubicunque enim anomalia eſt, nec definitio nominis rei cuidam convenit, JCti, cum Stoicis ſuis, *quaſi* adjiciunt: at nullam mihi differentiam hos inter dabis, infamia excepta, confer. §. 5. *h. t.* & *l.* 2. *C. de tut. vel cur. qui ſatis.* (12) Huic igitur ſententiæ tam diu inhærebimus, donec oſtendatur, tutores Romæ, propter levem culpam, quam in *h.* §. intelligunt, remotos eſſe; ſi forte eandem diligentiam rebus pupilli, quam ſuis, non adhiberent: culpæ ſane illius difficilis eſt diſquiſitio & probatio; hinc *quæſtio culpæ tutorum*, *l.* 39. §. 13. *D. de admin. & per.* & *perraro, diligente habita inquiſitione*, id demum admittit Ulpian. *l.* 7. §. 3. *h. t.* ab iis vero, quæ raro fiunt, regulæ juris non deſumuntur.

§. VII. Simulac aliquis ſuſpectus poſtulatur, interim, lite pendente, interdicitur, vel ipſo jure interdicta cenſetur adminiſtratio, ut Papinianus, forte *lib.* XII. *Quæſtionum*, ſcripſit *arg. l.* 10. *D. h. t.* & interim curator datur *l.* 14. §. 1. *D. de ſolut.* *l.* 7. *C. h. t.* id quod in aliis muneribus, quæ cum ſalario & emolumento conjuncta ſunt, ſecus eſt; ſed tutela gratuitum munus erat Romæ *l.* 33. §. *fin. D. de adm. & per.* (2) Ceſſat inquiſitio, ſi tutor durante cognitione

tio finiatur, interdicitur ei adminiſtratio, ut Papiniano viſum eſt.

§. VIII. Sed ſi ſuſpecti cognitio ſuſcepta fuerit, poſteaque tutor vel curator deceſſerit, extinguitur ſuſpecti cognitio.

§ IX. Si quis tutor copiam ſui non faciat, ut alimenta pupillo decernantur, cavetur epiſtola Divorum Severi & Antonini, ut in poſſeſſionem bonorum ejus pupillus mittatur, & quæ mora deteriora futura ſunt, dato curatore diſtrahi jubentur. Ergo ut ſuſpectus removeri poterit, qui non præſtat alimenta.

§. X. Sed ſi quis præſens negat, propter inopiam alimenta

obiit §. 8. *h.* tum quia jam natura remotus eſt, tum quod mortui nullus pœnæ eſt ſenſus, & crimina morte exſpirant, *l.* 20. *D. de accuſ.* (3) Idem obtinebit, ſi alio modo tutela finita ſit, ut eidem Papiniano lib v. Reſponſorum viſum fuit *l. pen. D. h. t.* ubi recte *recepta* legitur, ſicut rei *recepti*, & inter reos recipi ajunt alii, *l.* 2. §. *ult. D. de cuſtod.* *l.* 15. §. 7. *D. ad L. Jul. d. adult.* & Tacit. lib. 11. Ann. c. 74. *reos receptos*, Seneca præf. lib. 3. contr. *nomen* alicujus *recipi*, dixerunt.

§. IX. Tutor latitans, quia non poterat conveniri, removebatur: & quia tutelæ cum eo remoto agi non poterat, pupillus mittebatur in ejus bona, exemplo creditorum, *l.* 2. §. 1. *D. quibus ex cauſ.* (2) Miſſio hæc vulgo pinguior fuiſſe creditur, quatenus non modo cuſtodia, ſed & fructus impuberi ceſſerint, pro alimentis *v. l.* 3. § *fin. ubi pup.* Potius vero fructus reponebantur, quique ſervando ſervari non poſſent, a curatore diſtrahebantur, *l.* 7. §. 2. *h. t.* (3) Eleganter ibi Ulpianus ait, ejusmodi tutorem *ſententia ſua* ſuſpectum eſſe factum; ſicut alibi JCti ajunt, de ſe ſtatuere, vel ſententiam ferre; ſua ſententia damnari vel abſolvi; & Paul. *ad Tit* c. III. §. 10. hæreticum à ſemet ipſo damnatum eſſe. niſi forſan magis placeant codices, in quibus *abſentia* pro *ſententia* legitur. v. Puſendorf. *de J. N. & G.* *l.* VIII. *c.* 3. §. 4. & quæ notavi ad opuſculum ejus *de Offic. hom. l.* 2. *c.* 13 §. 4. *n.* 3.

§. X. Tutor vero, qui præſens, per mendacium negat, alimenta, propter inopiam, poſſe decerni, non tantum cum infamia removendus, ſed &, tanquam prædo, pœna corporali afficiendus, præterea etiam tanquam mendax, ad Præfectum Urbis remittendus erat, ut pœna corporali

ta non (e) poſſe decerni, ſi hoc per mendacium dicat; remittendum eum eſſe ad Præfectum urbi puniendum, placuit: ſicut ille remittitur, qui data pecunia miniſteriis tutelam redemit.

§. XI. Libertus quoque ſi fraudulentur tutelam filiorum vel nepotum patroni geſſiſſe probetur, ad Præfectum urbi remittitur puniendus.

§. XII. Noviſſime ſciendum eſt, eos, qui fraudulenter tutelam: vel curam adminiſtrant, etiam ſi ſatis offerant, removendos à tutela: quia ſatisdatio tutoris propoſitum malevolum non mutat, ſed diutius graſſandi in re familiari facultatem

(e) *Duæ negationes pro una: duo negativi enim unum confirmativum faciunt, ait Seru. in* l. Georg. *In fine* §. *recte habet* miniſteriis ex l. 3. §. 15. D. h. t. *& probat Charond. licet omnes MS.* miniſterium tutelæ. *Nimirum miniſteria ſunt miniſtri prætorum*, l. 6. §. 3. D. de Off. præſ. *Apulej. lib.* III. *Met.* Tunc me publica miniſteria perducunt. *Sic alii* ſervitia *pro ſervis*, conjugia *pro conjugibus*, præſidia *pro præſidiariis, quæ cumulat Bernart.* ad Stat. Lib. VI.

porali afficeretur *l.* 3. §. 15. *h. t.* (2) Idem quoque Ulpianus lib. I. de omnib. tribun. in *l.* 2. *D. h. t.* in liberto tractavit, ut indicaret, Prætorem tutelarem, qui corporaliter, εἰς σῶμα, ut Theophilus ait, punire non poterat, ad eundem Præfectum remittere debuiſſe, cujus erat crimina audire *l.* 1. §. 7. & 10 *D. de Off. Præf urb. l.* 25. *D. de in jus. voc. l.* 1. §. 2. *D. de Obſeq. par.* Tacit. *lib.* VI. *Ann. c.* XI. Juven. *Sat.* XIII. ℣. 157.

§. XII. Heredem quidem ſuſpectum faciunt ſolæ facultates, tutorem autem, non niſi fraudulenta & callida, in rebus pupillaribus, converſatio, *l.* 31. §. 1. *D. de reb auct. jud.* Rationem differentiæ Cujacius, ex Theodoro, Græco interprete, reddidit *lib.* XVIII. *Obſ. c.* 39. quod tutor plerumque notata fide & exiſtimatione ſolet removeri. Sed melior illa eſt, quod tutor fide magis, & diligentia, quam opibus æſtimatur, ſupra *pr. de ſatisd. tut.* & *l. pen. D. de eo qui pro tut.* in herede autem creditores & legatarii facultates ſpectant. v. Wiſſenb. *p.* 1. *diſp. ad D.* 51. *n.* 20. & Huber. *lib.* III. *digreſſ. c.* 26. (2) Sive ergo tutor vitio fortunæ in egeſtatem fuerit prolapſus; ſive is nimium fuerit probus & humanus, & Jupiter ille comis, illi obſtitit, ne dives fieret, perinde eſt. Bonæ enim mentis ſoror paupertas eſt, auctore Petronio *cap.* 84. & Curtius *lib.* IV. *c.* 1. probitatem pleriſque cauſam paupertatis eſſe exiſtimavit. Multis aliis id genus encomiis illa bonorum ingeniorum contubernalis, mater diligentiæ, cuſtos ſanitatis & Philoſophiæ vernacula,

tatem præſtat. Suſpectum enim (ſ) eum putamus, qui moribus talis eſt, ut ſuſpectus ſit. Enimvero tutor, vel curator, quamvis pauper eſt, fidelis tamen & diligens, removendus non eſt quaſi ſuſpectus.

(ſ) *Sic etiam Theoph. & omnes Charondæ : male vulgo* etiam cula paſſim apud Senec. *epiſt.* 17. 80. Juvenal. *Sat.* VIII. ℣. 40. Plin *l.* VII *ep.* 22. & Apulejum *in Apol.* exornatur: etſi Baudio illa vehementer diſplicuerit, quod ridiculos homines facit. Demoſthenes, in *Midiana*, Stratonem quendam, fortaſſe quidem pauperem, ſed minime improbum laudat; & Terentianus Phormio, *Act.* V. *ſc.* 7. ℣. 10 *Quanta*, inquit, *hæc mea paupertas eſt, tamen adhuc curavi hoc quidem, ut mihi eſſet fides.*

D. N. JU-

D. N. JUSTINIANI PERPETUI AUGUSTI INSTITUTIONUM SIVE ELEMENTORUM

Per Tribunianum Virum magnificum, Magiſtrum & Exquæſtore ſacri Palatii; & Theophilum, & Dorotheum; Viros illuſtres & Anteceſſores,

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

De diviſione rerum, & qualitate. (a)

(a) *Verba* & acquirendo rerum dominio, *quæ in vulgata hic reperiuntur, Theophilus, Contius, Pacius & Charondas ſimiliter non agnoſcunt: Aſt quia major hujus tituli pars eſt de acq. rer. dominio, à* §. XI. *ad fin. ideo poſteriora, incuria librariorum videntur amiſſa eſſe, nam & in Pand. frequentius eſt, ut titulus, quod pollicetur, non præſtet, quam ut ab una tantum parte ſumatur. v. Cujac. Parat. D. lib.* II. *tit.* 12.

Pr. Sequitur alterum juris objectum, de rerum differentiis, & juribus in rem, vel in perſonam acquirendis, uſque ad *tit.* 6. *libri* IV. (1) Vox *Rei* ita tranſcendit omnia vocabula, ut vix definiri poſſit; nam & pecuniam, ſubſtantiam, bona & quicquid in patrimonio vel extra illud eſt, nec perſonis aut actionibus annumeratur, ambitu ſuo comprehendit, *l.* 5. *D. de V. S.* (2) Cajus in *l.* 1. *D h. t.* res diviſit, quod ſint divini vel humani juris, aliter Juſtinianus. Et primum quidem in patrimonio ſunt bona, pecuniæ, & res, in ſingulorum commercio conſtitutæ, ſive illæ a matre, ſive a patre proficiſcantur, *l.* 3 §. 2. *D. de bon. poſſ. l.* 112. *fin. D. de V. O.*

Superiore libro de jure perſonarum expoſuimus: modo videamus de rebus, quæ vel in noſtro patrimonio, vel extra patrimonium noſtrum habentur. Quædam enim naturali jure communia ſunt omnium, quædam publica (b), quædam univerſitatis, quædam nullius; pleraque ſingulorum, quæ ex variis cauſis cuique adquiruntur, ſicut ex ſubjectis apparebit. *Ex Mart. l. 2. h. tit.*

§. I. Et

(b) *Non ſatis cauſæ fuit, cur Hotman.* lib. VIII. Obſ. c. 4. *&* in notis h. l. *maluerit: quæ eadem publica; vel* quorum quædam publica, *ne obſtet* l. 2 D. h. t. *aut quia pleraque eorum, quæ communia ſunt, publica appellantur.*

Patri enim, tanquam principi familiæ, omnia tribuuntur; nec alii, quam patresfamilias rerum habent arbitrium; nec vox *matrimonii*, pro bonis maternis, apud Valer. Maxim. Senecam & Suetonium eſt genuina, uti Cujacius, Connanus aliique crediderunt; adverſus quos Caſaubonus ad *Suet. lib. 2. c.* 40. Coler. *parerg. c. 6.* & J. Fr. Gronov. *ad Sen. contr.* 9. ſunt adeundi, & qui mediam viam tenuit Rad. Forner. *lib.* I. *rer. quot. c.* 18. (3) Extra patrimonium privatorum, recte hic dicuntur eſſe res communes, publicæ, univerſitatis & nullius: nec tamen inficiantur JCti, eas eſſe in dominio aut imperio reip. uti recte Titius notavit, *ad Laut. Obſ.* 35. & 36. & ex iis quæ infra de aëre, mari, rebus publicis, ſacris, ſanctis & religioſis dicemus apparebit (4) Marcianus *lib.* III. *Inſtit. in l. 2. D. h. t.* ex qua hoc pr. deſumtum eſt, omiſit res publicas; nec tamen quicquam cauſæ fuit, cur in eo conciliando Scholiaſtes Græcus *lib.* 45. *Baſil. tit.* 3. Hotmanus, Matthæus avus, & Cl. Noodt. *lib.* I. *Prob. c.* 8. tantopere laborarent: nam (α) varie dividunt JCti, nec tamen diſſentiunt; id quod vel ex rerum diviſione, in *l. 1. pr. D. de interd* liquet & Cujacius pulchris exemplis oſtendit *lib.* XIV. *Obſ. c.* 16. & *l.* XV. *Obſ. c.* 33. (β) Veriſimile eſt in *d. l.* 2. verba: *quædam publica* excidiſſe, quia idem Marcianus mox publicorum meminit, in *l. 4. §. 1. D. eod.* quæ pariter ac *l.* 6. cum *l.* 2. uno ſpiritu eſt legenda, juncta *l. 7. D. de div. temp. præſc.* quam Scholiaſtes Theophili hic laudavit. (γ) Veteres *publicas* res varie acceperunt: modo enim res *publicæ juris gentium*, vel *generis humani*, ut Seneca ait, notant res communes *l.* 45. *D. de uſurpat.* modo res populi alicujus vel reip. quarum uſus omnibus patet, *l. 7. §. 5. D. de acq. rer. dom.* alibi res *publica* eſt, quæ in uſu unius populi Romani habetur, ad quem ea pertinet. *l. 6. pr. D. de contr. emt.* alibi rurſus abuſive notat bona civitatis & municipii *l. 15. ſeqq. de V. S.*

§. I. Res

§. I. Et quidem naturali jure communia ſunt omnium hæc, aër, aqua profluens, & mare, & per hoc litora maris. Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur, dum tamen villis, & monumentis, & ædificiis ſe abſtineat, quia non ſunt juris gentium, ſicut & mare.

§. II. Flumina autem omnia, & portus publica ſunt; ideo

§. I. Res communes ſunt, quarum proprietas eſt nullius populi, ſed totius generis humani, uſus omnibus patet Quum enim gentiles, initio rerum, unum cunctis patrimonium fuiſſe crederent, Virgil. *l.* 1. *Georg.* ℣. 126. Senec. *epiſt.* 90. & Juſtin. *l.* 43. *c.* 1. quæcunque ita manſerunt, uti primum a natura prodita ſunt, & propter uſum inexhauſtum, in nullius dominium pervenerunt, nec ceteris excluſis poſſideri poſſunt, ea communia, vel publica juris gentium appellarunt. *l.* 14. *pr.* *D. de A. R. D.* (2) Sic aër non conſtituit partem fundi, ſed fluit, & naturali jure ad reſpirandum omnibus eſt communis: Sed quando pro ſpatio ſumitur, ejus eſt cœlum cujus eſt ſolum, purus etiam aër pretia fundorum auget; ſervitus item venti non intercipiendi pacto conſtitui, & modus altitudini ædificiorum lege imponi poteſt. *l.* 1. *D. de S. V. P. l.* 22. §. 4. *quod vi aut. clam.* Maximo autem odio damnatum legimus vectigal aërium, a Juſtiniano, vel a Michaële Paphlagone excogitatum, de quo Cujac. *lib.* x. *Obſ. c.* 7. licet hodie frequens ſit, ut pro vento molarum aliquid reip. pendatur. v. Hert, ad Puſend. *l.* 4. *c.* 5. §. 2. (3) Aqua *profluens*, non eſt aqua pluvia, ut Accurſio viſum, ſed jugis, porro & ſemper fluens: Martial. *libr.* XII *Epigr.* 50. bene *perennem* appellavit, quia alveo non cohæret, ſed abit continuo, & nemo in eandem bis deſcendit. (4) Totus Oceanus nunquam eſt occupatus, nec de eo quæritur; pars autem ſicut poſſideri, ita occupari, ſed non diu retineri poteſt; quia ceſſante poſſeſſione dominium inter gentes perit. qua de re erudite, ut ſolet, ampliſſ. Bynkershoek in *diſſert. de dom. mar. c.* 9. (5) Satis ſibi conſtant JCti, dum mare nunc *natura omnibus* patere, nunc nullius, nunc uſum ejus omnium communem, nunc partem ejus occupatam populi, vel privati vocant *l.* 13, *D. comm. præd.* *l.* 13. §. *f. l.* 14. *D. de injur. l.* 3. §. 1. *D. ne quid in loc. publ.* v. notas ad Puſend. *de Off. hom. l.* 1. *c.* 12. §. 4.

§. II. Definitio rerum publicarum ſtatui democratico Romano maxime convenit, quamvis in eo privati etiam aliquando habuerint flumina in ſuo orientia, & cadentia, unde *pæne* omnia, in *l.* 4. §. 1. *D. de rer. div.* Sed poſtquam ſumma rerum ad unum delata fuit, verbis antiquis retentis, res mutata eſt, & flumina, portus, viæ, ac loca publica Principis diſpoſitioni ſubjecta fuerunt, *l.* 9. §. 1. *D. de rer. div. l.* 1. §. 41. *D. de aq.*

ideoque jus piſcandi omnibus commune eſt in portu fluminibuſque.

§. III. Eſt autem litus maris, quatenus hibernus fluctus maximus excurrit. *Ex Celſo l. 96. & Javol. l. 112. de verb. ſign. Ex Cajo l. 5. hoc tit.*

§. IV. Riparum quoque uſus publicus eſt juris gentium (c), ſicut ipſius fluminis. Itaque navem ad eas adplicare, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum eſt, ſicut per ipſum flumen navigare: ſed proprietas earum illorum eſt, quorum prædiis hærent: qua de cauſa arbores quoque in iisdem natæ eorumdem ſunt.

§. V. Li-

(c) *In plerisque Charondæ, ſicut in* D. *& apud Theoph. eſt* jure gentium: *pro* adplicare, *quod ſequitur, Cajus in* l. 5. D. h. t. *ait* adpellere, *ſed Charondæ libri Cujacio aſſentiunt, qui &* applicare *ſubducere & conſerre interpretatur.*

aq. quot. l. 18 §. 1. *D. de aq. & aq. pluv. l.* 1. §. 16. *D. ne quid in loco publ. l.* 17. § 1. *de V. S.* magis adhuc hodie in ſtatu Ariſtocratico, pariter ac Monarchico, pleræque publicæ res ad regalia referuntur, eaſque in Italia Fridericus ſibi vindicavit 2. *F.* 56. v. Cl. Leyſer. *ad D. ſp.* 25. *n.* 1. 2.

§. III. Alii aliis vocabulis utuntur, re conveniunt: qua maxime fluctus *exæſtuat*, ait Javolen. *l* 112. *de V. S.* Aquilius Gallus *alludit*, auctore Tullio in Top. *cap.* 7. is enim hunc JCtum illius definitionis auctorem laudat, quem *lib.* III. *de Off. cap.* 14. definiendi peritum appellavit. Ipſe autem Cicero primus eam in uſum deduxiſſe fertur, *l.* 96. *de V. S.* & ſimiliter ripa deſcribitur, quæ flumen pleniſſimum continet *l.* 3. §. 1. *D. de flum.* Quintil. *lib.* V. *Inſt. Orat. cap. ult. Nam & ſæpe multum lucis adfert illa tranſlatio, cum etiam ipſi Juriſconſulti, quorum ſummus circa verborum proprietatem labor eſt, litus eſſe audeant dicere, qua fluctus alludit.* Sic enim ut apud Ciceronem, *preludit* legendum eſſe putat Colerus *cap.* 5. *parerg.* & alludere, allidere interpretatur. Add. Turneb. lib XXII. *adverſ. c.* 5. & Averan *lib.* I. *interpr. c.* 20.

§. IV. Recte Grotius *libr.* II. *cap.* 8. §. 8 ripas jure gentium, & quoad proprietatem, & quoad uſum publicas eſſe, ait, quia ſunt pars fluminis & alvei, qui publicus eſt. Nec tamen recte refellit JCtos, qui ipſi agnoverunt, impoſſibile eſſe, ut alveus, fluminis publici non ſit publicus, *l.* 1. §. 7. *D. de flum.* & ripas publicas appellarunt in *l.* 3. *eod. l.* 15. & *l. pen.* §. 1. *D. de A. R. D.* hac enim lege earum

§ V. Litorum quoque uſus publicus juris gentium eſt, ſicut ipſius maris; & ob id quibuſlibet liberum eſt caſam ibi ponere, in quam ſe recipiant: ſicut retia ſiccare, & ex mari reducere. Proprietas autem eorum poteſt intelligi nullius eſſe, ſed ejusdem juris eſſe, cujus & mare, &, quæ ſubjacet mari, terra vel arena.

§. VI. Univerſitatis ſunt, non ſingulorum, veluti quæ in civitatibus ſunt, theatra, ſtadia & ſimilia, ſi qua alia ſunt communia civitatum. *Ex Marciano l. 6. huc tit.*

§. VII. Nullius autem ſunt res ſacræ, & religioſæ, & ſan- *Ex Mart. d. l. 6. huc tit.*

rum proprietas poſſeſſoribus agrorum donata erat, ut uſus jure gentium publicus eſſet, nec peregrinis negaretur, *l.* 30. § 1 *D. eod.* Atque ita fere hodie obtinet; quia riparum multa incommoda ſunt, ob munitionem.

§. V Obſtare huic §. & *l.* 14. *D. de A. R. D.* videtur, *l.* 50. *D. eod.* ubi litora *publica*, & *l.* 3. *D. ne quid in loc. publ.* ubi *populi Romani* dicuntur. Sed (1) Litora in imperio Romano pleraque erant publica juris gentium, id eſt communia, & non occupata: cur enim litus araſſent? aut ſaltem omnibus ex humanitate patebant, Virg. *l.* 1. *Æn.* ℣. 539. (2) quædam populus Romanus occuparat, prope portus, vel ad uſum ſuum; atque in his ædificare volentibus opus erat decreto Prætoris, non Principis, uti Bachov. ad *πρῶτα pag.* 2-5. in *d. l.* 50. legit; nam Prætoris erat interdicere, *l.* 13. §. 3. *D de uſufr. l.* 2. *D. ne quid in loc. publ. l.* 1. §. 17. *D. de flum.*

§. VI. Vox *Univerſitatis* notat multitudinem, quæ legibus ſociata eſt, & ad collegia Pontificum, Senatorum, piſtorum, fabricenſium, ſed maxime ad civitates municipales refertur, quarum res proprie publicæ dici non poterant, *l.* 15. *D. de V. S.* Quod ſi autem de theatris & ſtadiis Romanis ſermo eſt, publicæ res vocantur, in *l.* 6. *D. de contrah. empt.* §. 2. *de inut. ſtip.* §. *fin. de empt.* quoniam publicis uſibus inſerviunt, & cuivis de populo iis uti licebat, *l.* 13. §. 7. *D. de injur.* Cicero lib. 1. de invent. cap. 27. *Publicum eſt*, inquit, *quod civitas univerſa aliqua de cauſa frequentat*, ut *ludi, dies feſtus, bellum.* Add. idem *libr.* 1. *de Offic. cap.* 17.

§. VII. Natura dominii oſtendit, & Grotius probat. *lib.* III *cap.* 5. §. 2. res ſacras nominari à fine, cui deſtinatæ ſunt, easque non eripi uſibus humanis, ſed profanis; nam licet in nullius privati dominio ſint, revera pertinent ad dominium reipublicæ, quæ illas poterat cum reliquis dedere victori, vel reſecrare, & ſi ablatæ eſſent, eas repetebat & vindicabat, Tacit. *libr.* IV. *Ann cap.* 43. Dei autem, opinione vulgi, eſſe *credebantur*,

& ſanctæ: quod enim divini juris eſt, id nullius inbonis eſt.

§. VIII. Sacræ res ſunt, quæ rite, & per Pontifices Deo conſecratæ (d) ſunt: veluti ædes ſacræ, & donaria, quæ ritè ad miniſterium Dei dedicata ſunt: quæ etiam per noſtram conſtitutionem alienari, & obligari prohibuimus, excepta cauſa redemptionis captivorum. Si quis vero auctoritate ſuâ quaſi ſacrum ſibi conſtituerit, ſacrum non eſt, ſed profanum. Locus autem, in quo ædes ſacræ ſunt ædificatæ,

(d) *Sic etiam omnes Charondæ; nec video, cur quidam* dedicatæ *velint. In fine h. §. pro* reſcripſit *Charondas probat unum codicem, in quo eſt* reſpondit; *quoniam* l. 73. pr. D. de contr. emt. *ex lib.* III. *Reſponſorum Papiniani deſumta eſt. Aliis placet* ſcripſit: *ſed jam ſupra bis eandem vocem habuimus*, §. 2. de excuſ. *&* §. 5. de ſuſp. tut. *Hi enim per epiſtolas rogati* reſcribebant. Vellem mihi reſcribere, nam ſcire cupio, *conſultor quidam ſcripſit eidem Papiniano* tit. IV. Collat. LL. Moſ. *vid. Papinian. meum* cap. XII. §. 2. pag. 239.

ut ait Aggen. Urbic. *de lim. agr.* (2) Res ſacræ, religioſæ, & ſanctæ apud alios ſæpe confunduntur; quia portione & temporibus eadem eſſe poſſunt; idque Trebatius lib. X. religionum, apud Macrob. *lib.* III. *ſat.* 3. agnoſcit, & Aldus Manutius *lib.* I. *quæſ per epiſt. c.* X. *t.* 4. *fac. crit. p.* 268. exemplis demonſtravit. JCti autem ſunt tenaciores proprietatis verborum, quos Juſtinianus hic ſecutus eſt. (3) Vulgus eas diſtinguit, quod ſacræ diis ſuperis, religioſæ inferis, ſanctæ medioxumis eſſent conſecratæ: ſed Macrob. *d. l.* ſacrum definit, *quicquid Deorum habetur*. Quædam etiam aræ & templa Diis inferis erant dedicata: nec Principum ſtatuæ ulli ſemideo conſecratæ leguntur. V. Cl. Leyſer. ad D. ſpec. XXII. *med.* 1. (4) Potius ergo res *ſacræ* omnis generis, cultui Deorum inſerviebant; *religioſæ* ad honorem familiarum & memoriam defunctorum erant inviolabiles; *ſanctæ* vero, publicæ utilitatis gratia, ſanctione pœnali, adverſus injurias, muniebantur.

§. VIII. Ut res profana ſacra fieret publica Pontificis, vel Principis, qui Pontifex Maximus erat, auctoritate fuit opus *l. 6. §. 3. D. h. t* ubi Laur. Theod Gronov. *marmor. baſ. c.* XI. ex Pand. Florent. pro *privatæ* legit *privata*: nulla enim conſecratio fuit privata, nec ſacra privata & quaſi dedicata, locum faciebant ſacrum, *l. 6. §. 3. D. h. t.* Feſtus in *privatæ feriæ*, & *publica ſacra*. Tertullian. Apolog. c. 13. *Domeſticos Deos, quos lares dicitis, domeſtica poteſtate tractatis, pignerando, venditando, demutando* &c. (2) Ritus dedicandi templa a Judæis ad Græcos, ab his ad Romanos pervenit, eumque Seldenus *de Synedr. lib.* III *c.* 14. Briſſon. *lib* I. *de form. pag.* 114. & Grot. *in flor. ſparſ. ad h. §.* deſcripſere. (3) Donaria

tæ, etiam diruto ædificio, ſacer adhuc manet, ut & Papinianus reſcripſit.

§. IX. Religioſum locum unusquiſque ſua voluntate facit, dum mortuum infert in locum ſuum In communem autem locum purum invito ſocio inferre non licet. In commune vero ſepulcrum etiam invitis ceteris licet inferre. Item ſi alienus uſusfructus eſt, proprietarium placet, niſi conſentiente uſufructuario, locum religioſum non facere. In alienum

ria ſunt ἀναθήματα, clypei & coronæ, quas victores de ſpoliis Apollini, Herculi & Jovi Feretrio ſacrabant, more antiquo, Gen. XIV. Liv. *l.* V. 21. Juſtin. *l.* XVIII. 7. Flor. *lib.* II. *c.* 4. inprimis autem vaſa aurea & veſtimenta, quæ ad ſacrum miniſterium ſunt donata; hæc enim *miniſterium* dicebantur. v. du Frene *hac v.* (4) Hodie ceremoniis cum Servatore cruci affixis, ſola deſtinatio & uſus apud Proteſtantes facit rem ſacram; ritus autem Pontificiorum apud Stryck ad Brunnemann. jus Eccleſ. *l.* 2. *c.* 2. *n.* 3. legi poſſunt. (5) A rebus ſacris differunt res *Eccleſiaſticæ*, quæ mediate inſerviunt cultui divino, & facilius alienari, vel ob neceſſitatem ſeculo addici poſſunt, *Nov.* 7. & 120. v. Ræward. *l.* II. *conj. c.* 17. Coccej. *de evocat. ſacror. ad l.* 9. §. 2. *de rer. div.* & Maurit. *de ſeculariſat.*

§. IX. Jura ſepulchrorum ad Principalem vel Pontificalem auctoritatem referuntur, *l.* 8. *pr. D. de relig. l.* 50. *D. in fin. de petit. her.* religioſum autem fundum unusquisqne ſua voluntate faciebat, dum locum, in quem mortuus illatus, a rebus quæ in commercio ſunt, ſeparabat & relinquebat; unde Servius Sulpicius nomen rei religioſæ derivavit, apud Macrob. *lib.* III. *ſat. c.* 3. Hinc inter monumentorum leges: *heredem non ſequitur*, vel ne prædium vendere aut donare liceat, & pœnæ adjectæ apud Grut. *p* 636. *n.* 12. 640. *n.* 2. 880. *n.* 3. vel imprecationes & maledicta, ut in ſepulcro C. Cæcilii apud Fabrett. *p.* 110. *Qui hic minx. aut. cac. habeat deos ſuperos & inferos iratos.* Adde Reineſ. *cl.* I. *Inſcr.* 43. & *cl.* IX. *n.* I. (2) Non erat ſepulchrum, niſi cadaver perpetuæ ſepulturæ gratia illatum eſſet, ut quaſi æterna ſede daretur *l.* 40. *D. de relig.* & domum æternam haberet, quemadmodum in lapidibus eſt antiquis & Broekhuſ. ad Tibull. *lib.* III. *eleg.* 2. ℣. 22. illuſtrat. (3) Neque interfuit, cadaver integrum, an cineres & oſſa inferrentur: uterque enim ſepeliendi modus Romanis in uſu fuit, nec ullo decreto ſancitum legitur, quod ſcripſit Alexander ab Alexandro *l.* III. *gen. dier. c.* 2. ut cadavera igne cremarentur. v. Plin. *lib.* VII. *H. N. c.* 54. Gruter. *pag.* 587. 689. *n.* 8. *l.* 2. §. 2. *l.* 8. & 9. *D. de relig.* imo Theodoſ. M. cremari vetuit *l.* 6. *C. Th. de ſep. viol.* ibique Jac. Gothofr. Fabrett. *Inſcript. c.* I. *p.* 17. (4) Locus etiam

num locum concedente domino licet inferre: & licet poſtea ratum (e) habuerit, quam illatus eſt mortuus, tamen religioſus fit locus. *Ex Martian. d. l. 6. hoc tit.*

§. X. Sanctæ quoque res, veluti muri & portæ (f), quodammodo divini juris ſunt: & ideo nullius in bonis ſunt. Ideo autem muros ſanctos dicimus, quia pœna *Ex Cajo l. 1. Mart. l. 8 & Ulp. l. 9. hoc tit.*

(e) *In omnibus MS. Contii & Charondæ, ſicut in vulgata, & PandeƐtis Noricis in* l. 6. §. ult. de rer. div. *legitur:* ratum non habuerit. *Sed melior Florentinus liber particulam* non *ibi ignorat, teſte Anton. Auguſtino* lib. I. Emend. c. 2. *quem Baſilica confirmant. Nec Theophilus eam hic agnoſcit, Hotmanus, Muretus, Ant. Matthæus aliique. Senſus eſt, ratihabitionem æquiparari mandato*, l. 152. de R. I.

(f) *Vulgo additur vox* civitatis; *quæ rectius abeſt ab omnibus Charondæ, Theophilo & D.*

etiam, in quo ſervus ſepultus, religioſus erat *l. 2. pr. D de relig.* & quamvis plerique in puticulis conderentur, neſcio, cur aliter viſum fuerit Auctori notarum ad Gruter. *p.* 340. *n* 4. (5) Apud Hebræos pleraque ſepulchra extra civitates erant, ſed Athenienſes prudenter quemquam in urbe ſepeliri vetuerunt, Cic. *lib.* IV. *epiſt.* 12 quorum exemplum Decemviri in lege XII tabb. imitati ſunt, Cic. *lib.* II. *de LL. c.* 23. hanc vero Hadrianus deinde, ceteriique Principes ad alias civitates extenderunt *l* 3. § 5. *D. de ſep. viol.* *l.* 6. *C. Th. eod l.* 12. *C. de religioſ.* De ſepultura in templis v. Murator. *t.* I. *Anecd. pag.* 185. &, qui eam juri naturali repugnare demonſtrat, Thomaſ. in Diſſert. *de jure Princ. Evang. circa ſolenn ſep.* (6) Κενοτάφιον, viris illuſtribus, honoris & memoriæ cauſa exſtructum, Virgilius non facit religioſum *lib.* III. *Æneid.* ℣. 301. ut quidam putabant, contra quos Marcus & Lucius Verus, minuendæ ſuperſtitionis cauſa, reſcripſerunt *l.* 7. *D. h. t.* v. Ampl. Bynkershoek *lib.* I *Obſ. c.* 5. Hujuſmodi erat *tumulus honorarius* Neroni Druſo, ad Rhenum Moguntiæ exſtructus, Suet. Claud. c I. quum corpus illius Romæ combuſtum, oſſaque in tumulo Julii condita fuerint. Formam ejus, *in modum pyræ*, deſcribit Otto Friſing. *l.* III. *c.* 4. & Serrar. *Rer. Mog. l.* I. *c.* 15. Imperatori Alexandro etiam aliiſque illi poſiti fuerunt, circa quos milites quotannis ſolenni ritu, in defuncti honorem decurrere ſolebant. Ovidius *tumulos ſine corpore* lib. II. Met. ℣. 429. Statius *vacua ſepulcra*, & *inania buſta* appellavit *lib.* XII. *Theb.* ℣. 161. Plura Kirchmannus, *de fun. l.* III. *c.* 27. & Meurſ *ad Lycrophon. n.* 370.

§. X. Res ſanctæ, non a ſagminibus herbis, ſed à ſanciendo dictæ, improprie tantum & *quodammodo* divini juris dicuntur: quia ſanctione pœnali adverſus violatores ſubnixæ erant, *l.* 9. §. 3. *D. h. t.* (2) Muris autem

pœna capitis conſtituta ſit in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideo & legum eas partes, quibus pœnas conſtituimus adverſus eos, qui contra leges fecerint, ſanctiones vocamus.

§. XI. Singulorum autem multis modis res fiunt: quarundam enim rerum dominium nanciſcimur jure naturali, quod, ſicut diximus, appellatur jus gentium, *Ex Cajol. 1. de acquir. rer. dom.*

tem religio quædam inerat, apud Græcos & Romanos, quoniam Marti vel Neptuno erant ſacri, Homer. *Iliad.* IV. ℣. 407. Serv. ad Virg. II. *Æn.* ℣. 620. ſicut arces Palladi & Minervæ Ὠ Θήβας ἱερον τεῖχος, *O ſacer Thebarum murus*, Euripid. *Hippol.* ℣. 555. v. Turneb. *lib.* XII. *Adverſ.* *c.* 7. & Cuper. *l.* 3. *O.* 16. Cicero lib. III. de nat. Deor. c. 40. *Vos Pontifices muros ſanctos eſſe dicitis, diligentiuſque urbem religione, quam muris cingitis.* Virgilius *anguſta mœnia* vocat lib. VII. *Æn.* ℣. 153. *Murorum Romulus augur*, Propert. lib. IV. eleg. 6. (3) An vero portæ fuerint ſanctæ dubitavit Coraſ. ad *l.* 1. *h. t.* quia verba *& portæ*, in libro vetuſtiſſimo, non reperiebat, Feſtus etiam in voc. *rituales* muros ſeparat a portis, & muri tantum ſancti vocantur, in *l.* 8. 9. *& ult. D. h. t.* Sed unus nobis Hermogenianus ſufficere poſſet, qui muros, itemque portas, & alia ſancta loca conjungit *l.* 2. *D. ne quid in loc. ſacro*: apud Græcos etiam Theophraſtus ἱερας πύλας vocavit, *charact.* *c.* 14. & portas ſanctas fuiſſe oportet, tum ob dedicationem, tum quod quaſi templa Deorum erant, in quibus viatores, ritu quodam religionis, Deos viales ſalutabant, uti ex Lucretio, Varrone, Pauſania &c. in *diſſert. de Diis vial.* *c.* 2. oſtendi. Hinc portæ *Joviæ*, *Herculaneæ*, *Minervæ* &c. (4) Nihilominus Hugo Grot. *fl. ſp. h.* §. Scoppa *lib.* 1. *collect.* *c.* 8. Ferand. Adduenſis *lib.* II. *explic.* *c.* 24. & Riccius *vindic. jur.* *c.* 7. Juſtinianum erroris, arguunt, Plutarchi auctoritate, in *Romulo*, & *Quæſt. Rom* *c.* 27. At ſicut Latini res ſacras & ſanctas ſæpe confundunt, ita homini Græco magis eſt condonandum, quod diſcrimen illud non obſervavit; qui alibi, in *Numa*, mortuos ſacros appellavit, ſicut Plinius terram matrem nos ſacros facere, dixit *lib.* II *H. N.* *c.* 65. Suaves ſane ſunt, qui Plutarchum ad portam Libitinenſem, per quam funera efferebantur, reſtringunt. vid. Turneb. *lib.* XXV. *Adv.* *c.* 17. Lipſ. *lib.* II. *Saturn.* *c.* 22. & Huber. *lib.* IV. *digr.* *c.* 25.

§. XI. Jus ſingulorum verſatur vel circa ipſas res, vel circa perſonas, ad rem præſtandam obligatas: illud vulgo jus *in re*, hoc jus *ad rem*, imitatione Bonifacii VIII. *in c.* 8. *de conc. præb. in* 6. vocatur. Bachovius, ejusque diſcipulus Sutholtus, Hahnius aliique hanc diſtinctionem primi

um: quarundam jure civili. Commodius eſt itaque à vetuſtiore jure incipere. Palam eſt autem, vetuſtius eſſe jus naturale, quod cum ipſo genere humano rerum natura prodidit. Civilia enim jura tunc eſſe cœperunt, quum & civitates condi, & magiſtratus creari, & leges ſcribi cœperunt.

§. XII. Fe-

primi, nec ſine fructu excoluere, quamvis illa non adeo conſtans, in Jure Civili & Canonico reperiatur, & aliter Seneca lib. VII. de ben. c. 5. *Conduxi domum à te, in hac aliquid tuum; aliquid meum, res tua eſt: uſus rei tuæ meus eſt.* (2) Jus in re eſt facultas, quæ in ipſam rem nobis devinctam competit, ſine reſpectu ad certam perſonam. Ejus ſpecies ſunt quatuor: Dominium, Jus hereditarium, Servitus & Pignus, §. 4. *de uſufr. l.* 13. §. 1. *l.* 19. *D. de damn. inf. l* 30. *D. de nox. act.* (3) Poſſeſſio non eſt jus in re, quia facti eſt, & injuſta poſſeſſio eſt poſſeſſio, quinimo licet juſta ſit, actionem in rem non producit, nec jus perpetuum, ſed momentaneum, quod re erepta evaneſcit. *l.* 1. §. 3. *D. de interd. l.* 15. *D. de acq. poſſ. l.* 5. *D de uſurp. l.* 2. *D. uti poſſ. l.* 7 *C. unde vi tit. C. Si de moment. poſſ* Multum illa quidem ex jure mutuatur, *l.* 49. *D. de acq. poſſ.* jus dicitur. *l.* 44. *D eod. l.* 2. §. 38. *D. ne quid in loc publ.* & ſpeciebus juris in re accenſetur *l.* 3. §. 5. & 12. *D. ad exhib. l.* 13. §. 1. *C de judic.* Attamen non aliter, quam quatenus poſſeſſor jus habet rei inſiſtendi. & contra manus & vim, naturalem ejus detentionem, interdictis poſſeſſoriis defendendi *l.* 35. D. *de acq. poſſ. l.* 1. §. *ult. D. uti poſſ.* vid. Cujac. *lib.* XVIII. *Obſ. c.* 24. Huber. *ad tit. Inſt. de interdict. Diſp. fund.* 31. & *lib.* IV. *Digreſſ. c.* 10. (4) Non etiam jus dotium eſt jus in re, a dominio diſtinctum, uti Feltmannus contendit in *tract. de jure in re & ad rem*; quia entia citra neceſſitatem non ſunt multiplicanda, v. §. 41. *h. t. pr. quib. al. lic.* Huber. *animadv ad jus in re & ad rem. c.* 17. (5) Prima ſpecies juris in re ſeu Dominium eſt jus, quo res corporalis, ad uſum pleniſſimum eſt noſtra: vel ſecundum Neratium, eſt proprietas rei *l.* 13. *D. de A. R. D.* Eſt illud Quiritarium vel Bonitarium: plenum vel minus plenum: revocabile vel irrevocabile: hinc *qualecunque dominium l.* 11. §. 5. *D. de exc. rei jud.* Diviſionem in directum & utile JCti ignorant v. Cujac. *lib.* XI. *Obſ. c.* 35. (6) Modi, id eſt facta, quibus animus acquirendi dominium probatur, reſpectu legis ſunt *naturales*, vel *civiles*: reſpectu dominii *originarii*, vel *derivativi*: reſpectu rei *principales*, vel *acceſſorii*. Modi acquirendi naturales ſunt: *Occupatio*, *Acceſſio* & *Traditio*. Occupatio eſt adprehenſio rei nullius, animo eam ſibi habendi. Species ejus ſunt tres *Venatio*, *Bellum* & *Inventio*. Venatio rurſus eſt quadrupedum, volatilium & aquatilium,

§. XII. Im-

§. XII. Feræ igitur beſtiæ, & volucres, & piſces, id eſt, omnia animalia, quæ mari, cælo, & terra naſcuntur, (g) ſimulatque ab aliquo capta fuerint, jure gentium ſtatim illius eſſe incipiunt. Quod enim ante nullius eſt, id naturali ratione occupanti conceditur. Nec intereſt, feras beſtias & volucres utrum in ſuo fundo quiſque capiat, an in alieno. Plane qui in alienum fundum ingreditur venandi aut aucupandi gratia, poteſt à domino, ſi is providerit, prohiberi, ne ingrediatur. Quidquid autem eorum ceperis, eouſque tuum eſſe intelligitur, donec tua cuſtodia coërcetur: quum vero evaſerit cuſtodiam tuam, & in

Ex Cajo l. 1. 3. eod.

(g) *Cajus in* l. 1. §. 1. D. de acq. rer. dom. *ſcripſerat* capiuntur, *ſicut Ariſtot. Meteor.* l. v. c. 4 *&* *Apulej.* de deo Socrat. *aves terreſtre animal vocant, non aërium; victus illis in terra, ibi pabulum & cubile. Idcirco Marcilius ad* h. l. *Tribunianum late reprehendit, quod naturæ ordinem invertat, quid enim in cælo & aëre naſcitur? Sed Moſes, Evangeliſtæ, Cicero, Philo, Plutarchus aliique ſimiliter fere locuti ſunt. vide Magium* lib. 1. Miſcel. c. 21. *Cælum quoque pro aëre ſæpe ponunt Græci & Latini.*

§. XII. Impenſe Cujacius *lib.* VIII. *Obſ. c.* 2. laudat JCtos Romanos, quod, ſub ipſo etiam principatu, jus gentium, quod naturalis ratio inter omnes conſtituit, circa venationem, propius fuerint ſubſecuti, quam auctores morum hodiernorum, qui jus illud gentium ſubegerunt: quod enim omnibus naſcitur, induſtriæ præmium eſt, ait Quintilian. *decl.* 12. Contra Grotius *lib.* II. *cap.* 8. §. 1. JCtos eoſdem reprehendit, quod juri naturæ varia adſcripſerint, quæ proprie ſint Juris civilis Romani, ſeu juris gentium domeſtici, uti Seldenus vocat. (2) Sed facilis eſt conciliatio: Quicquid Romani, ſecundum jus naturæ permiſſivum, peregrinis, & civibus concedebant, id juris gentium vocabatur: inter illa autem erat, captura ferarum. Hac enim præcipue ratione juventutem ſuam, in bellici laboris aſſidua quadam meditatione contineri poſſe, credebant. Horat. *lib.* 1. *ep.* 8. ſtudium venandi *Romanis ſolenne viris* vocat & Plin. *paneg. c.* 81. his artibus *futuros duces imbutos.* (3) Verum gentes Germanicæ recentiores jus gentium, à Romano diverſum, circa feras & alia, quæ hoc titulo traduntur, introduxere; ut tamen minime vim fecerint juri naturæ, quod cuivis venari permittit, non jubet: neque iſtæ fuerunt inſtituti illius auctores; antiquis enim temporibus venatio proceribus magis, quam plebejis animis in uſu fuit, uti Cephali, Melanionis, Neſtoris, Pelei,

& in naturalem libertatem ſe receperit, tuum eſſe deſinit, & rurſus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, quum vel oculos tuos effugerit, vel ita ſit in conſpectu tuo, ut difficilis ſit ejus perſequutio. *Ex Cajo l. 5. eod.*

§. XIII. Illud quæſitum eſt, an, ſi fera beſtia ita vulnerata ſit, ut capi poſſit, ſtatim tua eſſe intelligatur. Quibusdam placuit, ſtatim eſſe tuam, & eouſque tuam videri, donec eam perſequaris. Quod ſi deſieris perſequi, deſinere tuam eſſe, & rurſus fieri occupantis. Alii non aliter putaverunt tuam eſſe, quam ſi eam ceperis. Sed poſteriorem ſententiam nos confirmamus, quia multa acci- *Ex Cajo l. 5. de acqu. rer. dom.*

Pelei, Theſei, & Palamedis exempla, apud Homerum oſtendunt, & Baruch. c. III, ℣. 17. *Principes gentium dominantur ſuper beſtias, quæ ſunt ſuper terram & avibus cœli illudunt.* Idem Xenophon *lib.* 1. *Cyrop.* & Athenæ. *lib.* 1 *c.* 18. confirmant. (4) Ex pacto ergo, lege aut more civitatum Germanicarum feræ beſtiæ hodie pertinent ad rempublicam, quæ vel ſoli Principi eas reſervare, vel cum civibus communicare poteſt. Et quia prius eſt frequentius, hinc in *conſt. crim. art.* 169. qui feras capiunt, ut fures puniri jubentur. quod Vinnius ad § *ſeq.* non capiebat. (5) Ferarum dominium deſinere, ſimulac illæ in naturalem libertatem ſeſe receperunt, ex Cajo ſuo hic ſcribit, *l* 3. §. 2. *D. de A. R. D.* Subtilius Grotius *libr.* II. *cap.* 8 § 3. exiſtimavit, non magis dominium feræ amitti, quam ſi ſervus aufugit; ſed ob difficultatem perſequendi, & internoſcendi, eam pro derelicto haberi.

Ipſe vero Cajus difficilis perſecutionis meminit, in *l.* 5. *pr. D. de A. R. D.* & alibi Grotius *de mari lib. cap.* 5. meliorem attulit rationem, quod feræ beſtiæ reſiſtant noſtræ occupationi, ideoque facilius renovetur earum libertas, ut rurſus cujuſque occupantis fiant. Adde, quod inter ejusdem tantum reip. cives valet regula: animo retineri poſſeſſionem; feræ autem ad vicinos evagantur, nec ſigna quidem appenſa impediunt, quominus alibi capiantur, licet Grotius ita arbitretur *d. l.*

§. XIII. Diſſentientem Trebatium Grotius culpat *lib.* II. *cap.* 8. §. 3 tum quod corporalis apprehenſio, ſive adjunctio corporis ad corpus, ad dominium rei nullius acquirendum requiritur, tum quia multa poſſunt accidere, ut non capiamus, denique ob proverbium, *aliis leporem excitavi*, apud Petron. *cap.* 131. Sed Balduinus ad *h.* §. Trebatium defendit, cujus ſententiam juvat lex Salica *tit.*

35.

accidere poſſunt; ut eam non capias.

§. XIV. Apium quoque natura fera eſt. Itaque quæ in arbore tua conſederint, antequam à te alveo includantur, non magis tuæ intelliguntur eſſe, quam volucres, quæ in arbore tua nidum fecerint. Ideoque, ſi alius eas incluſerit, is earum dominus erit. Favos quoque, ſi quos (h) effecerint, quilibet eximere poteſt. Plane integra re ſi provideris ingredientem fundum tuum, poteris eum jure prohibere, ne ingrediatur. Examen quoque, quod ex alveo tuo evolaverit, eousque intelligitur eſſe tuum, donec in conſpectu tuo eſt, nec difficilis ejus eſt perſequutio: alioquin occupantis fit. *Ex Cajo l. 5. eod.*

§. XV. Pa-

(h) *Cajus in l. 5. §. 3. D. h. t. ait:* ſi quos hæ fecerint; *atque ita fere liber Tigurinus Hotmani hoc loco,* ſi quos ex fecerint.

35. *c.* 4. 5. & lex Langobardorum, *l.* 1. *tit.* 22. *l.* 4. *&* 6. eamque Fridericus Barbaroſſa, apud Radevicum *libr.* 1. *cap.* 26. probavit, ſi fera lethaliter ſit vulnerata, & mores ſequuntur, teſte Accurſio & Bartolo ad *l.* 5. *D. h. t. de acq. rer. dom.* v. Alciat. *lib.* XI. *par. c.* 2. & Schilt. *Ex. ad D.* XLV. § 10. 11.

§. XIV. Ferandus Adduenſis *lib.* II. *explicat. cap.* 25. Cajum & Juſtinian reprehendit, quod apium, columbarum & pavonum feram eſſe naturam dixerunt, quum tamen Pomponius in *l.* 8. §. 1. *D. fam. erc.* apes & columbas, *in patrimonio* computet, & pavonis *manſueti* meminerit, in *l.* 37 *D. de furt.* Paulus item in *l.* 26. *D. eod.* cum Varron. *lib.* III. *de R. R. cap.* 6. *&* 7. duo genera columbarum & apium, manſuetas & feras agnoſcat, & Plinius lib. VIII. H. N. c. 53. *In omnibus animalibus cujuscunque generis ullum eſt placidum, ejus invenitur & ferum.* (2) Verum Magius *lib.* I. *miſcell cap.* 3 recte Cajum tuetur, quod jura explicare, non autem hiſtoriam naturalem contexere voluit; & ſufficit, quod apes, æque ac columbæ manſuefactæ, alveo mutato, ſæpe in feras degenerant, avia quærunt, aculeis ſæviunt, & libere vagantur. Hinc Syracides, *cap.* XI. *v.* 3. apes ad feras alatas retulit, & Quintilianus Decl. 13. quæ tota cum *h.* §. conferri meretur, eas *animal vagum liberum, & extra imperia poſitum, cujus non certa poſſeſſio, dum volat.* Plinius lib. XI H. N. c. 5. *neque manſueti neque feri generis appellavit.* v. Forcatul. *Aviar. c.* 6. *ſeqq.* (3) Solebant veteres nova examina tinnitu perſequi, Varro *l.* III. *d. R. R. c.* 16. Virgil. *l.* IV. *Georg.* ℣. 64. quia gaudent plauſu atque tinnitu æris, eoque convocantur, Plin. *l.* XI. *H. N. c.* 20.

§. XV. Di-

§. XV. Pavonum & columbarum fera natura eſt: nec ad rem pertinet, quod ex conſuetudine avolare & revolare ſolent; nam & apes idem faciunt, quarum conſtat feram eſſe naturam. Cervos quoque ita quidam manſuetos habent, ut in ſilvas ire & redire ſoleant: quorum & ipſorum feram eſſe naturam, nemo negat. In iis autem animalibus, quæ ex conſuetudine abire & redire ſolent, talis regula comprobata eſt, ut eouſque tua eſſe intelligantur, donec animum revertendi habeant. Nam ſi revertendi animum habere deſierint, etiam tua eſſe deſinunt, & fiunt occupantium. Revertendi autem animum videntur deſinere habere tunc, quum revertendi conſuetudinem deſeruerint. *Ex Cajo d. l. 5. de acq. rer. dom.*

§. XVI. Gallinarum autem & anſerum non eſt fera natura: idque ex eo poſſumus intelligere, quod aliæ ſunt gallinæ, quas feras vocamus: item alii anſeres, quos feros appellamus: ideoque ſi anſeres tui, aut gallinæ tuæ aliquo caſu turbati, turbatæve evolaverint, licet conſpectum *ExCajo d. l. 5. eod.*

§. XV. Diſtinguendum eſt inter beſtias feras, manſuefactas & manſuetas. (1) *Feræ* ſemper fiunt occupantis, licet aliquamdiu a nobis poſſeſſæ fuerint. (2) Manſuefactæ manent noſtræ, donec conſuetudinem revertendi deponant. Exempla ejusmodi cervorum domeſticorum ſunt apud Virgil. *lib.* VII. *Æn.* ℣. 483. Plutarch. *in Sertorio* in L. Langob. *lib.* 1. *tit.* 19. §. 13. & Leg. *Sal. tit.* 36. §. 3. *Male* putavit Huberus, JCtos analogum rationis in brutis agnoviſſe; rectius Juſtinianus *animum* hic explicat per conſuetudinem, & Papinianus in *l.* 47. *D. de acq. vel am. poſſ.* ſolis hominibus tribuit animum revertendi, aliis rebus negat: neque beſtiæ ſuo redeundi propoſito domino poſſeſſionem conſervare poſſunt.

§. XVI. *Manſuetæ* (3) indiſtincte manent noſtræ, ergo & actione furti conveniri poteſt, qui eas aufert, propter *l.* 8. §. 1. *D. fam. erc.* Similiter apud Hebræos columbarum erat furtum, Selden. *de J. N. l.* VI. *c.* 11. apud Græcos ſimi, Suidas, in Ϲολιτα-λων. Neque enim magnitudo & pretium rei ablatæ, ſed animus furtum facit; talis itaque notatur *infamia*; quæ omnium delictorum comes eſt, *l.* 63. *D. de furt. l.* 8. *C. ex quibus cauſ.* hoc amplius ex Juſtiniani *Georg. tit.* 4. quaſi fur, flagris cædi jubetur, qui tintinnabula ex ove vel bove ſuſtulerit. Male ergo Zaſius in *parat. de dolo*

ſpectum tuum effugerint, quocumque tamen loco ſint, tui tuæve eſſe intelleguntur; & qui lucrandi animo ea animalia retinet, furtum committere intelligitur.

§. XVII. Item ea, quæ ex hoſtibus capimus, jure gentium ſtatim noſtra fiunt: adeo quidem ut & liberi homines in ſervitutum noſtram deducantur; qui tamen, ſi evaſerint noſtram poteſtatem, & ad ſuos reverſi fuerint, priſtinum ſtatum recipiunt. *Ex Cajo d. l. 5. & l. 7. eod.*

§. XVIII. Item

dolo malo negavit, rei minimæ furtum fieri. Radulphus Fornerius, *lib.* II. *rer. quot. cap.* 5. & Ampliſſ. Bynkershoek *libr.* I. *Obſerv.* 3. furtum agnoſcunt, non actionem furti famoſam; humane quidem, ſed acria & ſevera judicia de furtis Romæ fuiſſe, Valer Max. *l.* VIII. *c.* 2 §. 4. & Gell. *l.* VII. *c.* 15. nos dubitare non ſinunt. Hodie criminalis animadverſio non facile ob rem minimam obtinebit, poſtqvam furtum crimen publicum eſt factum, & pœna dupli ſublata Carpzov. *Juriſp. Eccleſ. libr.* 2. *D.* 178.

§. XVII. Alter modus occupandi obtinet in bello, & non inepte venationi jungitur: nam Plato *in Sophiſt.* & Plutarch. *in vit. Alexandr.* bellum hominum venationem vocarunt, & Nimrod. magnus venator appellatur. Sicut enim (α) feræ ſunt nullius, ita res hoſtiles, rupto fœdere ſocietatis humanæ, dominum habere non videbantur. (β) Sicut feram cepiſſe cenſemur, ſi in cuſtodiam noſtram, ſic prædam, ſi intra præſidium noſtrum ſit deducta. (γ) Deinceps quemadmodum feræ fugientes priſtinam libertatem recipiunt, ſic præda poſtliminio ad dominos ſuos redit, *l.* 44. *D. h. t. l.* 19. §. 3. *l. ult. D. de captiv.* (2) Summus Cujacius *lib.* XIX *Obſ.* 7. ſingulis militibus res mobiles, in actu publico captas, acquiri putavit, contra, *l. pen. D. ad l. Jul. pec. l.* 20 §. 1. *D. de capt. l.* 31. *D. de jure fiſc.* Gell. *l* VII. *c.* 4. *l.* XIII. *c.* 24. idque ejus diſcipulus Petrus Faber *lib.* II. *Sem. c.* 3. 4. & Grotius, *l.* III. *cap.* 6. §. 8. & *ſeqq.* accurate confutant: miles enim inſtrumentum eſt Principis, vel Reip. cujus auſpiciis bellum geritur, ideoque ſtipendio ſuo contentus eſſe debet, ex vetere jure, quod Homerus jam declaravit, *Iliad* x. ℣. 327. *ſeqq.* Romæ vero non idem in uno bello, multo minus in diverſis, aliter etiam ſub libera rep. quam ſub occupata obtinuit. Plerumque tamen Imperatores, vel magiſtri militum res mobiles, extra actum & miniſterium belli captas, inter milites, ſecundum ſtipendia, dividere, aut direptionem urbis occupatæ concedere ſolebant, *l.* 36. §. 1. *C. de Donat.* ex qua *l.* 5. §. 7. *l.* 51. §. 1. *D. de A. R. D.* & *l.* 1. §. 1 *D. de acq. poſſ.* ſunt explicandæ: nec opus eſt, cum Hieronymo Eleno *lib.* II. *Diatrib. cap.* 1. inter

§. XVIII. Item lapilli & gemmæ; & cetera, quæ in litore inveniuntur, jure naturali ſtatim inuentoris fiunt. *Ex Florent. l 3. ff. hoc tit.*

§. XIX. Item ea, quæ ex animalibus dominio tuo ſubjectis nata ſunt, eodem jure tibi adquiruntur. *Ex Florent. d. l. 6 & 7. de acquir. rer. dom.*

§. XX. Præterea quod per alluvionem agro tuo flumen adjecit, jure gentium tibi adquiritur. Eſt autem alluvio incrementum latens. Per alluvionem autem id *Ex Florent. d. l. 6 & 7. de acquir. rer. dom.*

inter res prædatitias vulgares & pretioſas diſtinguamus.

§. XVIII. Tertia ſpecies occupationis eſt inventio lapillorum: hi enim dominum vel nunquam habuerunt, vel pro derelictis ſunt habiti, & tamquam res nullius cedunt illi, qui manu eas apprehendit, *l.* 1 §. 1. *l.* 3. §. 3 *D. de acq. poſſeſſ.* Aulici tamen ſub Principibus à regulis hiſce democraticis jam mature diſcedebant, uti Palphurius Sura, & Armillatus, apud Juven. *Sat.* IV. ℣. 54. *res fiſci eſt ubicunque natat*, in æquore toto, dixerunt, & hodie Principes res pretioſas ad litus ejectas ſibi vindicant, uti de ſuccino ex jure Boruſſico conſta, *libr.* 3. *tit.* 1. *art.* 3. olim vero id incolæ legerunt, Plin. *lib.* XXXVII. *c.* 2. Tacit. *de M. G. c.* 45.

§. XIX. Sequitur alter modus acquirendi naturalis *Acceſſio*, quæ vel eſt naturalis, artificialis vel mixta: De omnibus tenenda eſt regula: *Qui eſt dominus ſubſtantiæ, ad eum pertinent acceſſiones*: idque, ut Paulus ait, *per prævalentiam*, *l.* 23. § 4. *D. de R. V.* (2) Prioris generis exemplum eſt in fœtu animalium. Enimvero ſicut in fructibus jus ſoli, non ſeminis inſpicitur, *l.* 25. *pr. D. de uſur.* ita in genitura animantium, vis patris eſt inſtar fati, maſſa corporis eſt a matre, quæ in brutis quam maxime attenditur; eaque dum nondum ſeparata, erat portio viſcerum maternorum & jure acceſſionis ad matris dominum pertinebat; ſeparata autem jure occupationis, & pro impenſis eidem domino foventi cedit. (3) Neque intereſt, an equa ex noſtro, an ex alieno caballo imprægnata fuerit, aut an pater ille notus ſit, an ignoretur, uti Grotius *l.* II. *c.* 8. §. 18. invito Ulpiano *l.* 5. §. 2. *D. de Rei vind.* Pufendorf. *l.* IV. *cap.* 7. §. 4. & Hubero *libr.* 4. *Digreſſ. cap.* 23. exiſtimavit: ſufficit enim actio furti, vel in factum, ſi pro admiſſura, & ſpe gentis, ut Virgilius loquitur, equimentum non ſit ſolutum *l.* 52. §. 20. *D. de furt.* quam Cujacius *libr.* XIII. *Obſerv.* 6. ex Homero, Perrenonius *lib.* II. *Animadv. cap.* 27. ex Varrone illuſtrarunt. Pro gallina, ovum excludente, reſponſum eſt, apud Beſold. *Theſ. pract.* v. *Hennen.*

§. XX. Adjectio illa particularum, ex ſimplicitate naturali, pertinet ad populum, qui flumen occupavit, Grot. *libr.* II. *cap.* 8. §. 11. Romani autem agros eodem jure, quo

id videtur adici, quod ita paullatim adicitur, ut intellegere non poſſis, quantum quoquo momento temporis adiciatur.

§. XXI. Quod ſi vis fluminis partem aliquam ex tuo prædio detraxerit, & vicini prædio attulerit, palam eſt, eam tuam permanere. Plane ſi longiore tempore fundo vicini tui hæſerit, arboreſque, quas ſecum traxerit, *Ex d. l. 7. de aquir. rer. dom.*

reſp. illos occuparat, civibus aſſignabant, & propter onus muniendi ripam, hoc incrementum dominis concedebant (1) jure acceſſionis naturalis, & dono quaſi fluminum, quæ *cenſitorum vice*, id eſt eorum, qui cenſui cenſendo præſunt, eleganter fungi, dicit Pomponius, ut ex privato in publicum, & ex publico in privatum addicant, in *l.* 30. § 3. *D h. t. de A. R. D.* juncto tit. tot. *de cenſib. & cenſitoribus lib* XI. *C. tit.* 57. & Ant. Auguſtino *lib.* III. *Emend. c.* 9. Huc etiam pertinet quod Lucanus cecinit, *lib.* VI. *Pharſ.* ℣. 277. *Illos terra fugit dominos: his rura colonis accedunt, donante Pado.* Caſſiod. lib. III. Var. 52. de agrimenſore: *More vaſtiſſimi fluminis, aliis ſpatia tollit, aliis rura concedit*, & Ennodius Opuſc. III. in vita Epiphanii: *Terrenum marginem guloſus Padani gurgitis morſus arrodit, & flexuoſe ſerpens fluvius largitur in compendio alterius, quod furatur ab altero, ſimulque fit lucrum finitimi aliena calamitas.* (2) Ratio eſt, quia priſtinus dominus particulas ſibi ablatas, neque deſignare, nec vindicare poterat; hinc quaſi nullius factæ cenſebantur, *l.* 6. *D. de R. V.* (3) Sibi debebat imputare, quod ripam non muniverit, quum unicuique ſine alterius damno id liceat, *l. un. D. de rip. mun.* (4) Atque ita *Caſſius Longinus, vir prudentiſſimus, juris auctor ſtatuit, ut quicquid aqua lambendo abſtulerit, id poſſeſſor amittat: quoniam ſcilicet ripam ſuam ſine alterius damno tueri debet*, apud Aggenum Urbic *de lim. agr. pag.* 57. Ubi in tranſcurſu notemus vocem *lambendo*: ſicut Lucretius *radentia flumina*; Virgilius Tiberim *ſtringentem ripas*; Horatius Lirim *rura mordentem* dixerunt, v. Broukhuſius ad Tibull. *lib.* IV. *carm.* I. (5) Idem hodie in agris, qui ſtatutos limites non habent, obtinet, ſecundum *l.* 16. *D. h. t.* & de agris ad Moſam & Iſalam ſitis Grotius *dict. loc.* § 12. de aliis autem Mevius *part.* 7. *Deciſ.* 301. teſtatur.

§. XXI. Hoc diſcrimen inter alluvionem & appulſionem idem Longinus *d. l.* conſtituit: *Si vero majore vi decurrens aqua alveum mutaſſet, ſuum quiſque modum agnoſceret; quia non poſſeſſoris negligentia, ſed tempeſtatis violentia abreptum apparet.* (2) Poſt longum vero tempus, quibuſdam arbores tantum acquiri videntur: quoniam ager adjectus tam cito non debeat amitti: rectius autem ſimul partem prædii appulſam intelligi-

rit, in eum fundum radices egerint; ex eo tempore videntur vicini fundo adquiſitæ (i) eſſe.

§. XXII. Inſula, quæ in mari nata eſt, quod raro accidit, occupantis fit: nullius enim eſſe creditur. In flumine nata, quod frequenter accidit, ſi quidem mediam partem fluminis tenet, communis eſt eorum, qui ab utraque parte fluminis prope ripam prædia poſſident: pro modo latitudinis cujusque fundi, quæ latitudo prope ripam ſit. Quod ſi alteri parti proximior ſit, eorum eſt tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia poſſident. Quod ſi aliqua parte diviſum ſit flumen, deinde infra unitum,

Ex d. l. 7. de acquir. rer. dom.

(i) *Flor. in l. 7. §. 2. D. h. t.* adquiſita: *quod magis probat Janus à Coſta, ut pars prædii cum arboribus intelligatur.*

ligimus, ſecundum lectionem hic reſtitutam, & *d. l. 7. §. 2. D. de A. R. D. l. 9. §. 2. D. de damn. inf.* neque ea ſententia aliquid habet iniqui; ſi priſtino domino, cujus nulla negligentia argui poteſt, utilem rei vindicationem ad pretium conſequendum tribuamus ex *l. 5. §. 3. de R. V.* (3) Memorabilia appulſionum exempla habet, Plin. *lib.* XVI. *H. N. cap.* I. Nannius *libr.* X. *Miſcell. cap.* 2. Cambdenus *in vita Eliſ. A.* 1571 1583. Huber. *lib.* IV. *digr. c.* 22. & Feltmann. *de acceſſ. memorab. vi aquarum vel terræ motu factis.*

§. XXII. Si à jure civili abſtinemus, inſula eſt Reipublicæ, cujus eſt alveus & flumen; nam ejus eſt pars, cujus eſt totum, Grotius *libr.* II. *cap.* 8. §. 9. eamque ſimplicitatem naturalem Labeo agnoſcit in *l. pen. §. 4. D. h. t.* & Aggenus Urbicus. *pag.* 60. edit. Goeſii, *Ubi vis aquæ alvei Tiberis populi Romani, tantummodo inſulam facit, locus eſt publicus.* Humanius autem, in vaſto imperio, viſum eſt, ſi inſulæ dominis prædiorum ad ripam concederentur; quemadmodum idem Labeo in §. 2. ejusdem legis & Cajus in *l. 7. §. 3. D. eod. tit.* (2) Aliter Cujacius *lib.* XIV. *Obſ. c.* XI. contra Hotmanum, aliter Donellus & à Coſta Labeonem ſecum diſſentientem componere laborarunt. Cl. van dē Water, *lib.* I. *Obſ. cap.* 7. tranſpoſitis Paulli & Labeonis nominibus §. 4. ad inſulam natatilem refert: Petrus vero Perrenonius *lib.* 2. *animadv. cap.* 16. negat Labeonis eſſe, quæ in §. 1. & 2. *d. l.* 64. proponuntur, & a Paulo refutantur: is enim epitomen librorum Pithanōn, non vero notas ſcribebat. (3) Inſula, quæ virgultis ſuſtentata, in flumine publico natat, jure Romano fit publica, ſicut illa, quæ e regione agrorum limitatorum naſcitur *l. pen. §. 1. 2. D. h. t.* Deſcriptionem & exempla

tum, agrum alicujus in formam inſulæ redegerit, ejuſdem permanet is ager, cujus & fuerat.

§ XXIII. Quod ſi naturali alveo in univerſum relicto, alia parte fluere cœperit: prior quidem alveus eorum eſt, qui prope ripam ejus prædia poſſident, pro modo ſcilicet latitudinis cujusque agri, quæ latitudo prope ripam ſit. Novus autem alveus ejus juris eſſe incipit, cujus & ipſum flumen, id eſt publicus. Quod ſi poſt aliquod tempus ad priorem alveum reverſum fuerit flumen, rurſus novus alveus eorum eſſe incipit, qui prope ripam ejus prædia poſſident. *Ex d. l. 7. de acquir. rer. dom.*

§. XXIV. Alia ſane cauſa eſt, ſi cujus totus ager inun- *Ex d. l. 7. de aquir. rer. dom.*

pla ejusmodi natantium inſularum vide apud Senec *l.* III. *nat.* 25. Plin. *l.* VIII. *ep.* 20 Camdenum in Scotia *p. m.* 666. & Chiflet. *lib. ſing.* (4) Hodie ex jure gentium Europæo, & conſtitutione Adolphi Imperatoris, de anno 1293. inſulæ in Rheno natæ ſunt in patrimonio publico; quod etiam de Moſa obſervari ait Grotius *d. loc. n.* 2. idem de inſulis in Albi fluvio natis Zieglerus *de jure Majeſt. lib.* 2. *cap.* 15. §. 27. & de Galliæ fluminibus Boërius *conſ.* 14. *n.* 16.

§. XXIII. Bene Grotius noſter *lib.* II. *cap.* 8. §. 8. & 9. ait, alveum derelictum manere populi, idque in Rheni & Moſæ alveis ſæpe judicatum eſſe. Idem Romæ olim obtinuit, auctore Aggeno Urbico *pag.* 69. Poſtea placuit, eum proximorum fieri, quoniam populus alveis derelictis non amplius utebatur, *l.* 30. §. 1. *D. h. t.* v. Wilh. Goes. in not. *ad rei agrar. ſcr. p.* 152. (2) Quod in fine §. 1. traditur, limitationem accipit, hic omiſſam, ſi ſcilicet alveus novus totum unius agrum occupaverit; tunc enim, licet ſtricta ratione ager ille, qui fuerat, deſierit eſſe, amiſſa forma, & prædiis non perſonis hæc acceſſio tribuatur, vix tamen eſt, ut id obtineat, *l.* 7. §. 5. *D. h. t.* (3) Cl. Noodt. *lib.* 1. *Probab. cap.* 1. ſtrictam rationem ibi non putat notare jus ſubtile & iniquum, ſed rationem publica auctoritate ſubnixam, ideoque cum Accurſio, diſtinguit, an appareat primi agri qualitas, an non *l.* 38. *D. h. t.* & *l.* 24. *D. quib. mod. uſusf.* Sed magis placet Theophili Scholiaſtes, qui inter τὴν ἀκρίβειαν & φιλάνθρωπον λογισμὸν diſtinguit. (4) Aliter Connanus *lib.* III. *c.* 5. *n.* 2. exiſtimavit, Cajum rem indeciſam reliquiſſe; rectius Gloſſa *vix*, id eſt prorſus non explicat, ſecundum modeſtiam JCtorum, de qua videſis, quæ dixi in *Papin. c.* XV. §. 4.

§. XXIV. Inundatio non tollit dominium, quia ſolida pars fundi inſe-

inundatus fuerit; neque enim inundatio fundi ſpeciem commutat. Et ob id ſi receſſerit aqua, palam eſt, eum fundum ejus manere, cujus & fuit.

§. XXV. Quum ex aliena materia ſpecies aliqua facta ſit ab aliquo, quæri ſolet, quis eorum naturali ratione dominus ſit: utrum is, qui fecerit, an ille potius, qui materiæ dominus fuerit: ut ecce, ſi quis ex alienis uvis, aut olivis, aut ſpicis, vinum, aut oleum, aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, vel argento, vel ære, vas aliquod fecerit: vel ex alieno vino & melle mulſum miſcuerit: vel ex medicamentis alienis emplaſtrum, aut collyrium compoſuerit: vel ex aliena lana veſtimentum fecerit: vel ex alienis tabulis navem, vel armarium, vel ſubſellium fabricaverit. Et poſt multas Sabinianorum & Proculejanorum ambiguitates, placuit media ſententia exiſti- *Ex d. l. 7. de acquir. rer. dom.*

inferior manet, nec ſubſtantiam mutat, *l. 7. §. 6 D. h. t.* At ſi perpetua maris ſit inundatio, vel flumen novum alveum fecerit, proprietas, poſſeſſio, uſusfructus & iter amittitur, *l 23. D. quib. mod. uſusfr. amitt. l. 3 §. 17. l 30. §. 3. D. de acq poſſ. l. 1. §. 9. D de itin. actuque.*

§. XXV. Acceſſionis artificialis primum exemplum eſt in ſpecificatione; ſi quis ex aliena materia, ſuo nomine, & bona fide, novam ſpeciem confecit. Quod ſi enim aliquis partim ex ſua, partim ex aliena materia; vel non ſuo, ſed alterius nomine; aut mala fide novam ſpeciem fecit, vel eam, quæ antea fuit, tantum detexit, palam eſt, ea de re hic non quæri, *l. 12. §. 3. D. ad exhib. l. 52. §. 14. D. de furt. l. 7. §. 7. in fin. D. h. t.* ex qua ſuppleri debet, quod huic §. deeſt. (2) Illud etiam omnes, cum Grotio *l. 11. de J. B. & P. c 8. §. 19.* facile largientur, in vera ſpecificatione, naturaliter communionem poſitivam, ſecundum proportionem rei & operæ, exoriri, quam diviſio novæ ſpeciei, aut conſenſus dominorum diſſolvat. (3) At ſi nova ſpecies, v. c. horologium, ſine diſpendio dividi nequit, & uterque illud habere, atque alterum indemnem ſervare contendit, veteres Juriſconſultorum familiæ inter ſe diſſenſerunt, quomodo mater diſcordiarum communio prudenter excludi, vel dirimi debeat. Sabiniani, ſive Caſſiani, dominum materiæ prætulerunt, quia ſine illa nulla ſpecies confici poteſt, & ars ſine materia nihil eſt *l. 61. D. de R. V. l. 44. §. 2. de leg. 1. l. 31. D de donat. int. vir.* Contra Proculiani efficien-

ſtimantium, ſi ea ſpecies ad materiam reduci poſſit, eum videri dominum eſſe, qui materiæ dominus fuerit Si non poſſit reduci, eum potius intelligi dominum, qui fecerit. Ut ecce vas conflatum poteſt ad rudem maſſam æris, vel argenti, vel auri reduci: vinum autem, vel oleum, aut frumentum, ad uvas, & olivas, & ſpicas, reverti non poteſt, ac ne mulſum quidem ad vinum & mel reſolvi poteſt. Quod ſi partim ex ſua materia, partim ex aliena ſpeciem aliquam fecerit quis, veluti ex ſuo vino & alieno melle mulſum miſcuerit, aut ex ſuis & alienis medicamentis emplaſtrum aut collyrium, aut ex ſua lana & aliena veſtimentum fecerit: dubitandum non eſt, hoc caſu eum eſſe dominum, qui

cientis majorem habuere rationem, tum quod ille cum forma dat rei ſubſtantiam *l.* 9. §. 3. *D. ad exbib. l.* 7. §. 7. *D. de A. R. D.* tum quia Stoicis placebat, materiam pati, unam vero eſſe cauſam, id quod facit. v. Senec. *Epiſt.* 65. 88. & Merill. *l.* 1. *Obſ. c.* 21. (4) Sed cum ille diſputandi æſtus paullatim deferbuiſſet, poſteriores JCti, qui velut arbitri honorarii medium feriebant, ut Cajus, Ulpianus & Paulus, intereſſe putarunt, an ſpecies ad priſtinam materiam poſſit reduci, nec ne: ſi prius formam vinci potentia materiæ, ejusque vires effugere non poſſe; quia nova ſpecies ejus ſit naturæ, ut in ſua initia facile redigatur: *l.* 78. §. 4. *D. de legat.* 3. ſi poſterius, ita perimi materiam, ut nec priſtinum nomen recipiat, vel retineat. v. *l.* 18. §. *pen. D. de pign. act. l.* 88. *D. de legat.* 3 (5) Hæc autem diſtinctio quum magis ad regulas metaphyſicas, quam ad vitam civilem compoſita videretur, alias rurſus vias ingreſſi ſunt viri eruditi. Connanus *lib.* III. *Comm. c.* 6. animadvertendum eſſe putavit, in materia, an in arte faciendi plus valoris ſit; ſed huic Cl. Huberus *in Eunom. ad l.* 61. *D de R. V.* ſatisfecit. Cl. vero Schultingius *ad Caj. lib.* 2. *tit.* 1 *pag.* 83. diſtinguit, an res pejor, an melior ſit facta: ſi pejor, dominum habere actionem de damno injuria dato; ſi melior, naturali ſimplicitati convenientiſſimum videri, ut quatenus alius ad rem pretioſiorem reddendam contulit, eatenus in ipſa re partem obtineat, ne debeat perſonali actione eſſe contentus. (6) Sed ut exitus controverſæ illius communionis reperiatur, non errabit judex vel arbiter, ſi novam ſpeciem, ex re *fungibili* factam, conficienti, at domino materiæ pretium ejus addicat: ſi vero ex re *non fungibili*, illum novæ ſpeciei dominum declaret, cujus res vel opera majoris eſt pretii, vel qui minore cum detrimento re communi carere poteſt.

qui fecerit: quum non ſolum operam ſuam dedit, ſed & partem ejuſdem materiæ præſtavit.

§. XXVI. Si tamen alienam purpuram veſtimento ſuo quis intexuit: licet pretioſior eſt purpura, acceſſionis vice cedit veſtimento: & qui dominus fuit purpuræ, adverſus eum, qui ſubripuit, habet furti actionem & condictionem, ſive ipſe ſit, qui veſtimentum fecit, ſive alius. Nam extinctæ res, licet vindicari non poſſint, condici tamen à furibus

poteſt. v. Cl. Thomaſii Diſp. *de pretio affectionis in res fungibiles non cadente*, & notæ ad Pufend. min. *l.* 1. *c.* 12. §. 7. (7) Sic etiam liquebit, cur nova navis, ex alienis tabulis facta, ejus ſit, qui eam fecerit, ſecundum *l.* 16. *pr. D. h. t.* & contra, cur navis vetus, ex alienis tabulis refecta, maneat domini reficientis, *l.* 61. *D. de R. V.* quia facilius eſt tabulas, quam operæ pretium æſtimare, neque in poſteriore caſu fit nova ſpecies, *carina*, id eſt infima navis parte, ut Feſtus explicat, *eadem manente*: ita Alfenus in *l.* 76. *D. de judic.* & Pompon. in *l.* 24. §. *f. D. de leg.* 1. Aliter Cujac. *h.* §. Faber. *lib.* VI. *conj. c.* 15. Joſeph. Nerius *lib.* II. *Analect. c.* 22. & Freher. *lib.* I. *Parerg. c.* 21. (8) De ſectis & familiis Sabinianorum ac Proculianorum, quas Plin. *lib.* VII. *epiſt.* 24. *Scholas Caſſianas & Pegaſianas* appellavit, nec non de poſterioribus JCtis erciſcundis, præter Ant. Auguſtin. *l.* III. *Emend. c.* 4. Merillium, *lib.* I. *Obſ. c.* 2. *ſeqq.* & Contium *lib.* I. *ſubſ. c.* 12. libri ſingulares Chriſt. Ottonis a Bökelen, & Viri Cl. Gotfridi Maſcovii ſunt adeundi.

§. XXVI. Nihil iterum eſt ſimplicius, quam ut veſtis dicatur communis, cui alterius purpura, id eſt ſegmentum, clavus, vel lacinia purpuræ fuit adſuta, more Romano: *picturas clavoſque*, Ulpian. *l.* 23. §. 1. *D. de auro arg. clavum tunicæ purpureum* Plin. *l.* XXXIII. H. N. c. 1. *purpureum pannum, qui late ſplendeat*, Horatius appellavit. Verum ne de dominio & poſſeſſione rixa oriatur, JCti iterum communionem excludere, quam dirimere maluerunt. (1) Quod ſi ergo res conjunctæ ſalvæ poſſunt ſeparari, ut gemma ab annulo, ſuum cuique eſt reddendum, *l.* 23. §. 5. *D. de R. V. l.* 6. *D. ad exhib.* (2) Si non poſſunt ſeparari, acceſſorium pro extincto habetur, licet pretioſius ſit; quia jam per ſe non exſtat, ut ſeparatim deſignari & vindicari poſſit, *l.* 6. *D. de R. V. l.* 6. §. 1. *D. de auro & arg. leg.* (3) Pretium autem repetit dominus condictione ſine cauſa, ab illis, qui bona fide junxerunt: a furibus autem, & qui iis ſunt ſimiles, malæ fi lei poſſeſſoribus, condictione furtiva v. *l. ult. D. uſufr. quem cav. l.* 52. § 14. *D. de furt.* poteſt etiam agi ad exhibendum, *l.* 7. §. 2.

ribus, & quibusque [l] aliis poſſeſſoribus poſſunt.

§. XXVII. Si duorum materiæ ex voluntate dominorum confuſæ ſint, totum id corpus, quod ex confuſione fit, utriusque commune eſt, veluti ſi qui vina ſua confuderint, aut maſſas argenti vel auri conflaverint. Sed & ſi diverſæ materiæ ſint, & ob id propria ſpecies facta ſit, forte ex vino & melle mulſum, aut ex auro & argento electrum, idem juris eſt: nam & eo caſu communem eſſe ſpeciem, non dubitatur. Quod ſi fortuito, & non voluntate dominorum confuſæ fuerint, vel diverſæ mate- *Ex d. l. 7. de acquir. rer. dom.*

(l) *Sic Theophilus & Haloander* quibuſque, *pro* quibuſcunque. *Contius vero & Charondas ex omnibus MS.* quibuſdam, *eamque lectionem, ut veriorem, probant, ob* l. ult. D. de R. V.

(m) *Apud Theophilum olim, in fin. § ὀ τὸ αὐτὸ γενέσθω,* non idem erit, *contra* l. 3. §. f. D. de R. V. *&* l. 7. D. h. t. *ex qua* h. §. *tranſcriptus eſt: ſed Forner.* lib. III. ſelect. cap. 30. *& Charondas* h. l. *una litera adjecta legunt* τοῦτο. *Contius, Matthæus avus, & Rittershuſ.* h. l. *Theophilum culpant. Optime Fabrotus, ſecundum regios Codd.* οὐ' *omiſit; atque ita Harmenop.* lib. II. tit. 1. §. 31.

7. §. 2. *D. ad exbib.* (4) Ut adeo inanis ſit Autumni cenſura, hac ratione facultatem dari graſſandi in res alienas, & Paulum cum *l.* 23. §. 2. *de R. V.* conderet, *æquitatis immemorem* fuiſſe v. Huber. *Eunom. d. l.*

§. XXVII. Si duorum materiæ eædem vel diverſi generis, ab ipſis earum dominis, vel facto tertii, vel caſu confuſæ fuerint, naturaliter communio poſitiva, ſecundum proportionem rerum, exoritur: idque ipſi JCti agnoverunt, dum utrique rei vindicationem largiuntur *l.* 23. §. 2. *D. de R. V. l.* 27. *pr. D. de A. R. D.* quia olei & vini partes homogeneæ confuſæ retinent nomen totius, nec minor pars, per prævalentiam, ut in heterogeneis conjunctis §. *præced.* occupatur. (2) Idem juris eſt, ſi voluntate dominorum, ex diverſis materiis nova ſpecies fuerit facta, & ex auro atque argento electrum ſit fœderatum, ut Tertullianus loquitur *adv. Herm. l.* 7. §. 8. *D. de A. R. D.* At ſi tertius vel alter dominorum novam ſpeciem fecerit, ea cedit ſpecificanti, ſi reduci non poteſt *l.* 5. §. 1. *D. de R. V.* (3) Plumbum cum argento permixtum, quia deduci poteſt, non fit commune *l.* 5. §. 1. *D. de R. V.* nec ſi æs argento ſit conflatum *l.* 12. §. 1. *D. de A. R. D.* Quod ſi vero æs cum auro confuſum, veteres artifices metallarii artem ſeparandi, propter defectum aquæ chryſulcæ, neſciviſſe videntur, uti Ulpianum in *d. l.* 5. §. 1. *d. R. V.* cum Calliſtrato in *d. l.* 12. conciliat Alciatus *l.* VI. *Parerg.*

materiæ, vel quæ ejuſdem generis ſunt, (m) idem juris eſſe placuit.

§. XXVIII. Quod ſi frumentum Titii frumento tuo mixtum fuerit, ſi quidem ex voluntate veſtra, commune erit, quia ſingula corpora, id eſt ſingula grana, quæ cujuſque propria fuerunt, ex conſenſu veſtro communicata ſunt. Quod ſi caſu id mixtum fuerit, vel Titius id miſcuerit ſine tua voluntate, non videtur commune eſſe, quia ſingula corpora in ſua ſubſtantia durant: nec magis iſtis caſibus commune fit frumentum, quam grex intelligitur eſſe communis, ſi pecora Titii tuis pecoribus mixta fuerint. Sed ſi ab alterutro veſtrûm totum id frumentum retineatur, in rem quidem actio, pro modo frumenti cujuſque competit, arbitrio autem judicis continetur, ut ipſe æſtimet, quale cujuſque frumentum fuerit. *Ex d. l. 7. de acquir. rer. dom.*

§. XXIX. Quum

Parerg. c. XI. & *lib.* VII. *c.* 4. aliter Molinæus *de uſur. n.* 776. Chymicorum hæc eſt examinare; quod ſi autem alter eorum placeat, probabili Hotmani emendatione *d. l* 5. *æs vel aurum*, lib. VII. Obſ. c. 21. & rudiore Petri Avellani *loc. reſt. c.* 25. expunctione particulæ *non*, in *d. l.* 5. & Grotii cenſura *l.* II. *c.* 8. §. 21. inpoſterum carere licebit.

§. XXVIII. Sicut Græci μίξιν & σύγχυσιν diſtinguunt, ita confuſio proprie eſt rerum liquidarum, commixtio aridarum; quamvis hoc diſcrimen non perpetuo obſervetur, *l.* 3. §. *f. D. de R. V. l.* 7. §. 8. *D. de A. R. D.* (2) Craſſius etiam Imp. nonnullis hic philoſophari videtur, quod ſingula frumenti corpora magis putat in ſubſtantia ſua durare, quam particulas vini; quodque pecorum ex diverſo grege & granorum commixtorum comparationem inſtituit: quum ſingula illorum corpora vindicari poſſint, non frumenti. Sed præeuntem habet Paulum in *l.* 23. §. 5. *D. de R. V.* qui inter cohærentia & diſtantia corpora diſtinguit, & horum ſingulas partes propriam ſuam ſpeciem retinere, ait, quum granum cum grano non coëat, ſed unio minimarum vini particularum inducatur. Adde Javoleni, *l.* 78. *D. de ſolut.* Pompon. *l.* 30. *in fin. D de uſurp.* & Alex. Aphrodiſ. περὶ μίξεως. Meminerint etiam Cenſores dicti Ciceronis lib. III. de Off. c. 17. *Aliter leges, aliter Philoſophi tollunt aſtutias: leges, quatenus manu tenere poſſunt: Philoſophi, quatenus ratione & intelligentia.*

§. XXIX. Ex

§. XXIX. Quum in ſuo ſolo aliquis ex aliena materia ædificaverit, ipſe intelligitur dominus ædificii, quia omne, quod inædificatur, ſolo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuerat, deſinit dominus ejus eſſe; ſed tantiſper neque vindicare eam poteſt, neque ad exhibendum de ea re agere, propter legem duodecim tabularum, qua cavetur, ne quis tignum alienum ædibus ſuis junctum, (m) eximere cogatur, ſed duplum pro eo præſtat per actionem, quæ vocatur de tigno injuncto. Appellatione autem tigni omnis materia ſignificatur, ex qua ædificia fiunt. Sed ſi aliqua ex cauſa dirutum ſit ædificium, poterit materiæ dominus, ſi non fuerit duplum jam perſequutus, tunc *Ex d. l. 7. de acquir. rer. dom.*

m. *Ita Florentiæ in* l. 7. §. 10 D. h. t. *quidam vero codd.* vinctum, *quos probat Contius: in quibuſdam Charondæ* injunctum: *atque ita Cujacius hic verſu ſeq.* de tigno injuncto; *id quod Fabrotus ad Theophil. ex Livio aſſerere conatur: at res plana eſt ex verbis legis* XII. *Tabb. TIGNUM JUNCTUM ÆDIBUS apud Feſtum, &* t. t. D. de tigno juncto. *Non etiam probo, quod Cl. Noodt ad* D. pag. 193. *ab illis ſtat, qui verba finalia* h. §. ſi non fuerit duplum jam perſecutus *ideo ejiciunt, quod in* d. l. 7. §. 10. D. de A. R. D. *non reperiuntur: nonne enim Triboniano ea addere licuit? vid. Elenum lib.* II. *Diatr. c. 7.*

XXIX. Ex ſimplicitate naturali rurſus inducitur communio, & tignum ædibus junctum repeti poteſt; verum L. XII. Tabb. providenter vetuit, illud ſolvi, ſi ad exhibendum agatur, & vindicari, ne Urbs ruinis deformetur, *l. 6. D. ad exhib. l. 7. §. 10. D. h. t. l. 1. D. de tigno junct.* Verba legis ſervavit Feſtus: *Tignum junctum ædibus vineæque concapet ne ſolvito.* v. Præfat. *ad t.* III. *Theſ. j. c. pag.* 21. (2) Non eſt diſtinguendum cum Cujacio *libr.* XXIII. *Obſ.* 19. & Marcilio *ad leg.* XII. Tabb. *pag.* 218. inter tignum furtivum, vel non furtivum; ne bonæ fidei emptor alieno odio prægravetur; quamvis Paulus ab eo, quod ut plurimum fit, ratiocinetur in *l. 63. D. de donat. int. vir. & ux.* & titulus *de tigno juncto*, eandem ob cauſam, ad materiam de furtis in D. relatus ſit. (3) Intereſt vero inter bona & mala fide jungentem; ille enim præſtat duplum, cui ſimplum ineſt, *l. 98 D. de ſolut.* partim ut incommodum, quod dominus tigni, culpa aut errore jungentis ſentit, dum rem ſuam vindicare non poteſt, commodo pecuniario compenſetur; partim ut diſputatio de eo quod intereſt præſcindatur. (4) In mala fide jungente duplum mera eſt pœna, ideoque deſtructo ædificio rudera materiæ vindicari poſſunt: nam licet do-

tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere.

§. XXX. Ex diverſo ſi quis in alieno ſolo ſua materia domum ædificaverit, illius fit domus, cujus & ſolum eſt. Sed hoc caſu materiæ dominus proprietatem ejus amittit, quia voluntate ejus intelligitur alienata, utique ſi non ignorabat, ſe in alieno ſolo ædificare: & ideo, licet diruta ſit domus, materiam tamen vindicare non poteſt. Certe illud conſtat, ſi in poſſeſſione conſtituto ædificatore, ſoli dominus petat domum ſuam eſſe, nec ſolvat pretium materiæ, & mercedes fabrorum, poſſe eum per exceptionem doli mali repelli: utique ſi bonæ fidei poſſeſſor fuerit, qui ædificavit. Nam ſcienti alienum ſolum eſſe, poteſt

Ex d. l. 7. de acquir. rer. dom.

mus, ſecundum regulam à Theophilo laudatam: *impoſita cedere ſuppoſitis*, fiat ædificantis, tignorum tamen idem dominus manet, qui ante fuerat, *l.* 23. §. 6. *D. de R. V. l.* 2. *D. de tign. junct. l* 7 §. 1. *D. de exc rei. jud.*

§. XXX. Etſi Cajo concederemus, proprietatem ædium, in conducto ſolo poſitarum, *& civili & naturali jure*, ejus eſſe, cujus eſt ſolum, *l.* 2. *D. de ſuperfic.* jus naturæ tamen neque certam pœnam dictitat, in ſolo alieno ædificanti; neque ob delicta dominium tigni auferri jubet; nec ſi mobile fuerit ædificium, ullum in eo jus domino ſoli largitur, *l.* 60. *D. de A. R. D.* Grot. *lib.* 11. *cap.* 8. § 22. (2) Jus civile autem diſtinguit inter b. f. & malæ fidei poſſeſſorem. Bonæ fidei poſſeſſor eſt, qui rem juſto titulo poſſidet, aut qui putat, ſe juſto titulo poſſidere, *l.* 110. *D. de V. S.* Malæ fidei poſſeſſor eſt, qui rem tenet ſine titulo, vel cum titulo, quem novit eſſe vitioſum, *l.* 11. 12. 13. *D. de petit. hered.* (3) Poſtulat ergo ſtricta juris regula, ut is, qui ſciens in alieno ſolo ædificavit, donaſſe credatur, *l* 7. §. 12. *D. de acq. rer. dom.* l. 53. *&* 82. *de R. J.* ſed quam Paulus benigne temperat, ut impenſarum ratio in prædone officio judicis habeatur, ſi dominus ſoli eſt factus locupletior, *l.* 38. *D. de petit. her.* Julianus quoque ei concedit, ut tollat ædificium, ſine diſpendio domini areæ, *l.* 37. *D. de rei vind.* & tandem præſumtio illa contraria probatione elidi poteſt; ut ſi inter ædificandum demum reſciverit, aream eſſe alienam, vel ſi fundus fuerit litigioſus. (4) Ad ejusmodi enim ſpecies pertinet exceptio: *ſi non donandi animo ædificia alieno ſolo impoſita ſunt*, in *l.* 2. *C. de rei vind.* quæ viros magnos exercuit, & non ſatis intellecta Scholiaſtæ Theophili huic §. obſtare videbatur: quamvis enim ſtricto jure materia, in perpetuum amiſſa, vindicari

poteſt obici culpa, quod ædificaverit temere in eo ſolo, quod intelligeret alienum eſſe.

§. XXXI. Si Titius alienam plantam in ſolo ſuo poſuerit, ipſius erit. Et ex diverſo, ſi Titius ſuam plantam in Mævii ſolo poſuerit, Mævii planta erit, ſi modo utroque caſu radices egerit: ante enim quam radices egerit, ejus permanet, cujus & fuerat. Adeo autem ex eo tempore, quo radices agit planta, proprietas ejus commutatur, ut ſi vicini arbor (n) ita terram Titii preſſerit, ut in ejus fundum radices egerit. Titii effici arborem dicamus: rationem enim non permittere, ut alterius arbor eſſe intel- *Ex d. l. 7. de acquir. rer. dom.*

(n) *Cajus in* l. 7. §. 13. D. h. t. *de hominis demergentis preſſione loquitur:* Si vicini arborem ita terra preſſerim: *ac ſimiliter hic legendum videtur Marcilio interpr.* XII. *tabb. pag.* 177. *ne verba* h. §. *finalia ſint contraria: idem Hotmano placuit* h. §. *Magio lib.* IV. *miſc. c.* 7. *& Menagio amœn. c.* 9. Si vicini arborem ita terra Titius preſſerit. *Virgil. lib.* II. *Georg.* ℣. 346. premes virgulta per agros.

cari nequeat, tamen humanitatis intuitu, diſſoluto ædificio, ea redit ad dominum. (5) Qui bona fide ædificavit, ad impenſas nullam habet actionem, non in rem, quia non eſt dominus tigni, non in perſonam quia cum domino ſoli non contraxit. Sola igitur exceptio poſſidenti datur, *l.* 48. *D. de rei vind. l.* 29. §. 2. *D. de pign.* neque novum eſt, ut retentionem habeamus, non actionem, Cujac. *libr.* XVIII. *Obſ. c.* 10. Faber de *err. pragmat. dec.* 26. *err.* 9. Vinn. *lib.* I. *ſel. quæſt. c.* 24. (6) Hodie autem amiſſa poſſeſſione, ædificanti conceditur imploratio officii judicis in id, quod dominus ſoli locupletior eſt factus. Herald. *lib.* II. *de rer. jud. auct. cap.* 22. 23. Matth. *Obſ. rer. jud. c.* 63. *n.* 19. idque ſtatuit Theodorius in Edicto, §. 137.

XXXI. Ex ſimplicitate naturali arbor Titii, quæ in Mevii ſolo coaluit, communis eſſe videtur; quia domino pars ſua non perit, licet arbor, particulis quibusdam aucta, creverit ex alimentis terræ, Grot. *libr.* II. *cap.* 8. §. 22. Sed Juriſconſultis credibile videbatur, alio terræ alimento, aliam arborem & plantam eſſe factam *l.* 26. §. 2. *D. h. t. l.* 76. *D. de jud.* ideoque ſecundum regulam, acceſſorium ſequitur ſuum principale, eam domino ſoli addixerunt: adeo ut Cajus in *l.* 7. §. *f. D. h. t.* addat, *rationem* non permittere, ut alterius arbor intelligatur, quam cujus in fundo radices egiſſet: quod Theophilus *h.* §. de ratione naturali, ſive jure gentium accepit: φυσικῶς λογισμῷ. (2) Si fibræ duntaxat extremique radicum ſurculi arboris, in fundo meo plantatæ, aluntur ex vicini fundo, arbor mea eſt; quia pars ex

intellegatur, quam cujus in fundum radices egiſſet. Et ideo prope confinium arbor poſita, ſi etiam in vicini fundum radices egerit, communis fit.

§. XXXII. Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coaleſcunt, ſolo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ ſata ſunt, ſolo cedere intelliguntur. Ceterum ſicut is, qui in alieno ſolo ædificaverit, ſi ab eo dominus petat ædificium, defendi poteſt per exceptionem doli mali, ſecundum ea, quæ diximus; ita ejusdem exceptionis auxilio tutus eſſe poteſt is, qui alienum fundum ſua impenſa bona fide (o) conſeruit. *Ex Cajo L. 2. de acq. rer. dom.*

§. XXXIII. Li-

(o) *Voces* bona fide *non habet Cajus in* d. l. 9. *D. h. t. Sed recte à Triboniano additæ ſunt. Pro* conſeruit, *mallem* conſevit.

ex eo, quod principale eſt, cenſetur, *l.* 6. §. 2. *D. arb. furt. cæſ.* nec opus eſt, ut cum aliis antinomiam fingamus, inter *h. l.* & *d. l.* 7. §. *f. h. t.* v. Hotman. *lib.* 1. *Obſ. c.* 10. (3) Arbor, *prope* confinium *poſita*, communis eſt, ſi in vicinum fundum etiam radices egerit, *d. l.* 7. §. *f. h. t.* maxime ſi arbor ſit *terminalis*, ut Paulus vocat., *lib.* v. *tit.* 22. §. 2. Alias liberum debebat eſſe quinque pedum ſpatium, ex lege Mamilia, nec arbores *in confinio poſitæ*, ſed *natæ* occurrunt, *l.* 19. *D. comm. div. l. pen. D. pro ſoc.* Controverſias ad radicem, ab illis, quæ a ramis, diſtinguit Frontinus *de limit. agr. pag.* 43. *Eſt & controverſiæ genus, quod ad ſolum non pertinet, de arborum fructibus earum, quæ in fine ſunt, ſive intra, nec ullam ad radicem habent controverſiam, quoties inclinatæ in alterutram partem fructum jactaverunt, inter affines movent diſputationem.* Add. Magius *lib.* IV. *Miſc. c.* 7. & V. C. Zach. Huber. *Diſſert. de Legibus Solon. c.* 1. *ad l. fin. D. fin. reg.*

§. XXXII. Puſendorf. *lib.* IV. *cap.* 7. §. 1. eundem, jure naturali, pronunciat dominum eſſe fructuum, qui agrum alienum conſevit; ſed canone minus valido; quod ex re mea naſcitur, meum eſt. Magis probo, quod Grotius *libr.* II. *cap.* 8. §. 22. fructus facit communes (2) Jus civile illos domino ſoli addixit, *l.* 25. *pr. D. de uſur.* neque ſic injuria fit ſerenti, qui propter impenſas retentionem habet, ſi in poſſeſſione eſt: aut pretium ſeminis & impenſas repetit, ſi bona fide, nec donationis cauſa, fundum excoluit, *l.* 14. *D. de donat.* vid. Coccej. diſſertat. *de jure ſemin.*;

§. XXXIII. Fir-

§ XXXIII. Literæ quoque, licet aureæ ſint, perinde chartis membraniſque cedunt, ac ſolo cedere ſolent ea, quæ inædificantur, aut inſeruntur: ideoque ſi in chartis, membraniſve tuis carmen vel hiſtoriam, vel orationem Titius ſcripſerit, hujus corporis non Titius, ſed tu dominus eſſe videris. Sed ſi à Titio petas tuos libros, tuaſve membranas, nec impenſas ſcripturæ ſolvere paratus ſis, poterit ſe Titius defendere per exceptionem doli mali, utique ſi earum chartarum membranarumve poſſeſſionem bona fide nactus eſt. *Ex d. l. 9. de acquir. rer. dom.*

§. XXXIV. Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturæ cedere: aliis videtur picturam, qualiſcumque ſit, tabulæ cedere. Sed nobis videtur melius eſſe, tabulam picturæ cedere. Ridiculum eſt enim, picturam Apellis vel Parrhaſii in acceſſionem viliſſimæ tabulæ cedere. Unde ſi à domino tabulæ imaginem poſſidente, is, qui pinxit, eam petat, nec ſolvat pretium tabulæ, poterit per exceptionem doli mali ſubmoveri. At ſi is, qui pinxit, poſſideat, conſequens eſt, ut utilis actio domino tabulæ ad-

§. XXXIII. Firmatur hic §. ex *l.* 3. §. 14. *D. ad exbib.* at Hotmanus, *b.* §. Grotius libr. II. *cap.* 8. §. 21. & Pufendorf. *libr.* IV. *cap.* 7. §. 7. in omnia alia abeunt; quia charta ejusdem generis, eſt res fungibilis, quæ æque bona poteſt reddi: immo per ſcripturam charta perit, & a[illegible]rdum eſt, meum carmen diu meditatum vili cedere chartæ. Veteres autem Juriſconſulti in oculis perpetuo habuerunt regulam, quod acceſſorium ſequatur ſuum principale, ſed cum in §. *ſeq.* ab ea diſcedere auſi fuerint, quidni & hic?

§. XXXIV. In toto articulo acceſſionis non videntur Juriſconſulti niti ratione naturali; nec una, ſed diverſis incedere viis. v. Cl. Barbeyracus ad Pufend. *de Offic. hom. libr.* I. *cap.* 12. § 7. Non mirum ergo eſt, quod Paulus, in quæſtione de pictura, regulam ſecutus eſt, cum Sabinianis in *l.* 23. §. 3. *D de rei. vind.* Cajus autem, ſecta deſerta, in pictura exceptionem admiſerit in *l.* 9. § 2. *D. de A. R. D.* quamvis is, vel Anianus *Inſt. libr.* 2. *tit.* 1 §. 6. fecerit cum Sabinianis, vid. Merill. *libr.* VIII. *Obſerv.* *c.* 28. Ratio eum movit (1) quod qui pinxit, novam ſpeciem, per imaginem fecit, quæ ante non fuit: & utique effi-

adverſus eum detur; quo caſu ſi non ſolvat impenſam picturæ, poterit per exceptionem doli mali repelli, utique ſi bona fide poſſeſſor fuerit ille, qui picturam impoſuit. Illud enim (p) palam eſt, quod ſive is, qui pinxit, ſubripuit tabulam, ſive alius, competit domino tabularum furti actio.

§. XXXV. Si quis à non domino, quem dominum eſſe crediderit, bona fide fundum emerit, vel ex donatione, aliave qualibet juſta cauſa æque bona fide acceperit, naturali

(p) *Quidam malunt* autem.

efficacior eſt pictura imaginis, quam literarum. (2) Propter *pretium picturæ*, quod immane quantum ſuperat pretium tabulæ, *l.* 23. § 3. *D. de R. V.* unam enim Ariſtidis Thebani tabulam centum talentis Rex Attalus licitatus eſt, & duas Tinomachi octoginta talentis emit Cæſar. Apellis vero tabulæ ceteras omnes ſuperarunt; quia ea pinxit, quæ pingi non poſſunt, hoc eſt tonitrua, fulgura & fulgetra. Ovidius eum κατ' ἐξοχὴν *artificem Coum* appellavit. *lib.* IV. *de Ponto ep.* I. ℣. 29. Adderem (3) præſtantiam artis pictoriæ, quam Petronius *pulcherrimam* vocat *cap.* 88. cujusque honorem & dignitatem Plinius celebravit, *l.* XXXV. *c.* I. *ſeq.* niſi Seneca eam extra numerum artium liberalium, & pictores inter luxuriæ miniſtros rejeciſſet *epiſt.* 88. Non picturas, ſed artem pingendi Romani ſpreverunt. vid. Voſſ. *de nat. art. l.* I. *c.* 5. §. 57. Prima igitur ratio optima & unica eſſe videtur, nam ſecunda de pretio labat, ſi de purpura veſtimento intexta cogitemus, §. 26. *ſupra*, ideoque Paulum non valde morabatur in *d. l.* 23.

§. XXXV. In hac quæſtione perperam Janus a Coſta *ad h.* § & Ludovicus Vitalis *lib.* I. *var. lect. c.* 19. *n.* 6. diſtinguunt, inter b. f. poſſeſſorem ex titulo oneroſo, vel lucrativo: quos vel una vox *donatione* in *h.* §. refellit. Alii jus civile cum jure naturali confundunt, ut Huber. *diſp. fund.* 38. Alii rurſus cum Cl. Barbeyraco ad Grot. *l.* II. *c.* 10 §. 4. & ad Puſend. *l.* IV. *c.* 13. §. 3. nimium tribuunt b. f. poſſeſſori: contra alii, cum Placæo *de reſtitut.* plus æquo favent domino. Mihi ita videtur: (1) Bonæ fidei poſſeſſor, qui tanquam dominus rem tenet, ejusque cuſtodia affectum & voluntatem habendi ſatis declarat, *interim*, donec verus dominus appareat, reſpectu cujusvis tertii, *pæne* domini loco, utroque jure, & naturali & civili habetur, *l.* 48. *pr. D. de A. R. D l.* 136. *de R. J.* Hinc rem dat pignori, vindicat Publiciana, & fructus, non tantum *induſtriales*, v. c. ſerendo, percipit, ſed & *naturales*, ſpontaneos, & arboreos fœtus, quos ipſa *volentia rura ſponte tulere ſua*, ut Virgil. *lib.* II. *Georg.* ℣. 500. Bona igitur fides, quæ

rali ratione placuit, fructus, quos percepit, ejus eſſe, pro cultura & cura. Et ideo ſi poſtea dominus ſupervenerit, & fundum vindicet, de fructibus ab eo conſumptis agere non poteſt. Ei vero, qui alienum fundum ſciens poſſederit, non idem conceſſum eſt. Itaque cum fundo etiam fructus

quæ culturam & curam comitatur, cauſa eſt, cur poſſeſſor percipiendo fructus *pleno jure* ſuos faciat, ut uſucapione non indigeat, *l.* 17. *in fin. D. de R. V. l.* 4. §. 2. *D. fin. reg. l.* 28. *D. de uſur. l.* 48. *pr. D. de A. R. D.* Seneca *l.* II. *de benef. c.* XI. & *l.* VII. *c. ult.* Nec quicquam officit, *l.* 45. *D. de uſur.* quæ pertinet ad caſum improprobatæ donationis inter virum & uxorem; & verba *ſicut nec cujuslibet.* ad ſimiles b. f. poſſeſſores, titulo deſtitutos, vel ad eum, qui pro herede poſſidet, ſunt referenda. vid Galvan. *de uſufr. c.* 28. *n.* 14. Noodt. *lib.* II. *Prob. c.* 7. & Branchu *Obſ. c.* 3. (2) Simulac vero dominus, intra tempora uſucapionis interpellans, dominium ſuum probavit, ſtatim poſſeſſione cedere debet b. f. poſſeſſor: nam licet jus ejus *vetuſtiſſimum* ſit *l.* 11. § 8. *D. de capt.* & ad *inſtar proprietatis*, *l.* 7. §. 6. *D. de Public. in rem.* tamen bona illa fides vero domino jus ſuum auferre nequit; quia nihil aliud eſt, quam falſa perſuaſio, ex facti ignorantia prognata; quæ liberat quidem à delicto & pœna doli, ſed majus non tribuit jus, quam auctor ejus habuerat, *l.* 17. *D. de his quæ ut ind.* (3) Cum re reſtituendi ſunt fructus *pendentes*, non modo naturales, ut Grotius putat, *l.* II. *c.* 8. §. 23. & *c.* 10. §. 4. ſed etiam induſtriales, deductis impenſis culturæ & ſeminis. *l* 48. *l* 65. *D. de R. V.* utrique enim pars ſunt fundi, & jure acceſſionis pertinent ad dominum, qui eos quoque vindicare poteſt *l.* 44. *D. de R. V.* quia non ſeminis, vel culturæ, ſed corporis & ſoli jure percipiuntur *l.* 25. *pr. D. de uſur.* (4) Reſtituendi ſunt fructus, a fundo *ſeparati*, ſive *percepti*, & in horreo exſtantes; quia quicquid ex re domini proficiſcitur, ejus eſt, *l.* 49. §. 1. *D. de R. V.* nec quicquam ei poteſt imputari, cur utilitate rei ſuæ privari debeat *l.* 22. *C. d. R. V.* (5) De *conſumtis* difficilior quæſtio eſt: ex ſimplicitate autem naturali, conſumtio quidem tollit dominium prius, ſed non parit novum: neque eo tempore, quo res incipit non eſſe, poteſt incipere eſſe in alicujus dominio. Idem porro jus dominus poſt conſumtionem retinet, quod ante eam habebat. Denique b. f. poſſeſſor, ſi rem nactus eſt titulo lucrativo, reſtituto pretio conſumtorum, nullo in damno hæret: ſin titulo oneroſo, pretium cum uſuris ab auctore ſuo repetit: ſi vero is forte evaſit, pretium emtionis cum fructibus conſumtis ei compenſare licebit. (6) Hoc Romani probarunt, in judicio *univerſali*, ubi fructus augent hereditatem

ctus, licet conſumpti ſint, cogitur reſtituere.

§ XXXVI. Is, ad quem uſusfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quam ſi ipſe eos perceperit. Et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis, deceſſerit, ad heredem ejus non pertinent, ſed domino

tatem, quatenus poſſeſſor locupletior factus eſt *l.* 20. § 3. *l.* 25. §. 11. *l.* 40. §. 1. *D l.* 1. *C. de petit. her.* non vero in judicio *ſingulari*, ubi conſumtio acquiſitionem prorſus conſummat, & à reſtitutione pretii abſolvit: partim ob calculi, a multis retro annis ineundi, difficultatem; partim quia facile accidit, ut pretium cum uſuris ab auctore recuperari nequeat; partim etiam, quia jura vigilantibus proſpiciunt, & dominus negligentiæ ſuæ imputare debet, quod non maturius in rem ſuam inquiſivit; aut, ſi & illa abſit, jacturam illam tanquam caſum fortuitum ferre debet, ex communi ſponſione totius civitatis §. 2. *de off. jud. l.* 4. §. 2. *D. fin. reg. l.* 4 § 19. *D. de uſurp.* (7) In malæ fidei poſſeſſore, ſive is prædo ſit, ſive bonæ fidei poſſeſſor, poſt litem conteſtatam, in mala fide conſtitutus, non diſtinguimus exſtantes a conſumtis; quia tantum abeſt hos ut ſuos faciant, ut etiam de inhoneſte perceptis, & honeſte percipiendis, teneantur, *l.* 33. *l.* 62. §. *f. de R. V. l.* 4. *C. unde vi l.* 2. *C. de fruct. & lit. exp.* prior enim ſibi imputet, quod ſciens fundum alienum coluit, ſeſeque immiſcuit rei ad ſe non pertinenti *l.* 4 §. 2 *D. fin. reg. l.* 36. *de R. J.* alter vero, quod poſtquam reſcivit, rem eſſe alienam, eam non reſtituit, *l.* 23. §. 1. *l.* 48. §. 1. *D. de A. R. D. l.* 22. *C. de R. V.* (8) Licet is qui, pretium numeravit, non ſit prædo, *l.* 13. §. 8. *D. de pet her. l.* 126. *de R. J.* & qui probabilem contradicendi cauſam habuit, ad ſententiam uſque fructus acquirat, damnati tamen à tempore ſcientiæ perceptos reſtituunt, *l.* 25. §. *f. D. de uſur.* Auguſtinus de fide &oper. *In jure prædiorum tamdiu quiſque bonæ fidei poſſeſſor rectiſſime dicitur, quamdiu ſe poſſidere negat alienum. Cum vero ſcierit, nec ab aliena poſſeſſione receſſerit. tunc malæ fidei habetur, & juſte injuſtus vocatur.* (9) Aliter Freher. *lib.* II. *Veriſ. c.* 24. Faber *l.* IV. *conj. c.* 17. Galvan. *de uſufr. c.* 28. De moribus, jus civile probantibus, vide Sande *lib.* III. *tit.* 15. *def.* 1. & 2. Stockman. *deciſ. Brab.* 127. & Lamb. Goris. *adverſ. p.* 279.

§. XXXVI. Theophilus non modo particulam *fere* abundare putat, ſed & pejus *h.* §. explicat, a Merillio eapropter recte reprehenſus *libr.* VIII. *Obſerv. c.* 27. fruſtra renitente Fabroto, *in Apol. pro Græc.* nam (1) quidem convenit fructuarius cum colono, quod neuter fructus aliter ſuos facit, quam ſi ipſe vel alius ejus nomine eos perceperit, id eſt a ſolo ſeparando, & in horrea condendo poſſeſſionem fructuum naturalem & corporalem conſecutus fuerit, *l.* 13. *quib. mod. uſusfr. amitt. l.* 25. §. 1. *D. de*

mino proprietatis adquiruntur. Eadem fere & de colono dicuntur.

§. XXXVII. In pecudum fructu etiam fœtus eſt, ſicut lac, pili, & lana. Itaque agni, hœdi, & vituli, & equuli, & ſuculi ſtatim naturali jure (q) dominii fructuarii ſunt: partus vero ancillæ in fructu non eſt: itaque ad dominum proprietatis pertinet. Abſurdum enim videbatur hominem in fructu eſſe; quum omnes fructus rerum natura, gratiâ hominis comparaverit. *Ex Cajol. 28. de uſur.*

§ XXXVIII. Sed ſi gregis uſumfructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex fœtu fructuarius ſummittere

(q) *Cajus in l. 28. D. de uſur.* Statim pleno jure ſunt bonæ fidei poſſeſſoris, & fructuarii: *& mox*, hominum gratia comparaverit.

de uſur. l. 78. de R. V. l 61. § 8. D de furt. & hac in re uterque differt a bonæ fidei poſſeſſore, qui etiam ab aliis ſeparatos & ſponte cadentes ſuos facit, priuſquam percipiat, *l. 48. pr. D. de A. R. D.* v. Perrenon. *lib. 1. Animadv. c. 5.* (2) Differunt etiam inter ſe, quod colonus fructus nondum maturos, & pendentes ad heredes tranſmittit, *l. 10. C. de locato* quum fructuarii heredes ne quidem maturos habeant; quia uſusfructus cum anima fructuarii extinguitur, *l. 3, §. fin. D. quib. mod. uſ.*

§. XXXVII. Cicero *libr. 1. de fin. cap. 4.* refert, hanc quæſtionem inter tres principes civitatis, Scævolam Manilium & Brutum diſceptatam fuiſſe: ſed Bruti ſententia prævaluit, *l. 68. D. de uſufr.* ſive ob præſtantiam conditionis humanæ, cujus cauſa Stoici dicebant, naturam omnes fructus comparaſſe Cic. lib. 1. de Off. c. 6. & de Nat. deor. l. 2. cap. 80. ſive quod non temere, id eſt non ſemper, ancillæ comparantur, ut pariant, *l. 27. D. de pet. her.* (2) Eſt autem hic parag. de fructuario tantummodo capiendus, qui non acquirebat, niſi ex operis ancillarum, & ſi ex re ſua lucrum feciſſet, *§. 4. per quas perſ. cuique acq. l. 3. & 4. D. de oper. ſerv.* ſed reſpectu bonæ fidei poſſeſſoris omnino partus ancillæ erat in fructu, *l. 24. §. 1. D. ad leg. Falc.* Quod cum non caperet Coraſius, lib. 5. Miſcel. c. 8. ajebat, *in hoc ſalebroſo articulo ſudavi & alſi.*

§. XXXVIII. Hic §. Ant. Matthæo fugitivus eſſe videtur, merumque officium fructuarii deſcribere, ut utatur fruatur ſalva ſubſtantia: revera autem continet modum acquirendi, quoniam capita ſubſtituta, jure acceſſionis, confeſtim proprietarii fiunt. Quemadmodum enim bonus & frugi paterfamilias, in locum capitum mortuorum vel vitioſorum

tere debet, ut Juliano viſum eſt, & in vinearum demortuarum, vel arborum locum, alias debet ſubſtituere; recte enim colere, & quaſi bonus paterfamilias uti debet.

§. XXXIX. Theſauros, quos quiſque in loco ſuo invenerit, Divus Hadrianus, naturalem æquitatem ſequutus, ei conceſſit, qui invenerit. Idemque ſtatuit, ſi quis in ſacro, aut religioſo loco fortuito caſu invenerit. (r) At ſi quis in

(r) *Guil. Forner lib. II. ſelect. c. 26. copulatis hiſce verſibus, legendum putabat*, ac ſi, *quem Cujacius merito refellit* lib. IX. Obſ. c. 37. *aliud enim eſt* τὸ αὐτὸ, *apud Theophilum, aliud* ὁ αὐτὸς, *& abſurde* ſtatuit, *&* conceſſit *dixiſſet. Recte etiam Cujac.* vel civitatis *hic retinet, quæ in notis prioribus expunxerat: Theophilus* ἐν πολιτικῷ τόπῳ.

totidem ſubſtituit; ita & fructuarius, in locum ovium defunctarum vel inutilium, agnos ex fœtu ſubmittere jubetur, *l.* 68. §. *fin. l.* 69. *D. de uſufr.* quam Cujac. *lib.* XI. *Obſ. c.* 36. ex Virgilio & Columella pulchre illuſtrat; ſine cauſa autem Janus a Coſta ad *h.* §. corrigit. Cui neque in eo aſſentior, quod fœtus pecorum, qui ſummiſſi gregem retinent, in fructu deſinere putat, arg. *l.* 58. §. 4. *D. ad SC. Treb.* (2) Vites quoque vetulæ a fructuario ſupprimendæ ſunt, ut ex corpore radiceſcant; ſicut docuit Sen[illegible]ca *epiſt.* 86. demortuas item effodere, novamque vineam plantare, & arbores adſerere debet *l.* 7. §. 3. *D. de uſufr.* id vero non tantum eſt ἐγκεντρίζειν, forare medullam arboris ſterilis, & in eam fœcundæ calamum immittere, ut Cujac. *d. l.* cum Eclogis Græcorum accepit; ſed numerum reficere, & in locum demortuarum alias ſubſtituere, *l.* 18. *D. eod.* varios enim natura modos dedit, & pars arborum de radice pullulant, pars poſito de ſemine ſurgunt, Virgil. *lib.* II. *Georg.* ℣. 14. *ſeqq.* Manifeſto etiam Cujacius confudit *d. l.* adſero adſerui, cum adſero adſevi, quod Cl. Heineccio ſuboluit ad Vinn. *h. l.* ſed vellem criticorum principem, Joh. Fred. Gronovium, ad Statii *equum Domit.* ℣. 11. conſuluiſſet.

§. XXXIX. Theſaurus, ex θήσειν & αὐρὸν, eſt vetus quædam depoſita pecunia, cujus non exſtat memoria, ut jam dominum non habeat *l.* 31. §. 1. *D. h. t.* (1) Cui is cedere debeat, pependit, ut pleræque cauſæ fiſcales, ex arbitrio Imperatorum; ſive ob variam eorum libidinem & ſacram auri famem; ſive ob modum inventionis diverſum; ſive ob qualitatem & pretium metalli nobilioris, aut vilioris. Nero totum fiſco; Nerva totum inventori; Conſtantinus cuique dimidium addixit: Gratianus & Theodoſius, ſi quis in alieno repeririſſet, domino quadrantem reliquerunt. v. Cujac. *lib.* IX. *Obſ. c.* 37. & Jac.

in alieno loco, non data ad hoc opera, ſed fortuito invenerit, dimidium inventori, dimidium domino ſoli conceſſit. Et convenienter ſi quis in Cæſaris loco invenerit, dimidium inventoris, dimidium Cæſaris eſſe ſtatuit. Cui conveniens eſt, ut ſi quis in fiſcali loco, vel publico, vel civi-

Jac. Gothofr. *ad l.* 1. *C. Th. de Theſ. t* III. *pag.* 485. (2) Verum Juſtiniano maxime placuit æquitas naturalis, quam divus Hadrianus fecutus erat, auctore Spartiano *ej. vita cap.* 18. *De theſauris ita cavit, ut ſi quis in ſuo reperiſſet, ipſe potiretur: ſi quis in alieno, dimidium domino daret: ſi quis in publico, cum fiſcò æqualiter potiretur.* (3) Et profecto ſi merum jus naturæ ſequimur, nihil æquius erat, quam ut theſaurus cederet domino fundi, qui eum inveniſſet, partim tanquam beneficium Dei, vel ut acceſſio fundi, quæ ante nullius erat; partim quod alii, quam huic, ibi fodiendi non erat, facultas; partim denique, quod veriſimile eſſet, illius majores, in bellis civilibus vel externis, gazam condidiſſe. Atque ita apud Hebræos, Syros, Græcos, & veteres Romanos obtinuit, Matth. XIII. ℣. 44. Plaut. *Trin. act.* 1. *ſc.* 2. ℣. 141. Philoſtrat. *Apoll. l.* II. 39. *l.* II. *Sophiſt. c.* 2. & Liban. *decl.* XI. *l.* 67. *D. de R. V.* (4) Si vero non dominus, ut conductor domus, vel agri fructuarius, aut creditor fortuito, nec malis artibus, theſaurum repererit, in duas partes dividitur; quarum una cedit domino fundi, ne is lucri expers eſſet, quod terra, tanquam mater, viſceribus ſuis continuerat, *l.* 31. §. 1. *D. h. t.* altera pertinet ad inventorem; ſive quod is theſaurum protraxerat in lucem; ſive ut donum fortunæ, *l.* 63. §. 1. *D. h. t.* Dei beneficium, *l.* 3. *C. Th. l. un. C. de theſ.* Θεῦ δῶρον, Leo *Nov.* 61. (5) Quid ſi in publicis locis vel fiſcalibus theſaurus inventus? placuit dimidiam partem fiſco vindicari, alteram inventori relinqui; modo ſe ipſum deferat; alias totum cum altero tanto ſolvere cogetur, *l.* 3. § *fin. D. de jure fiſci.* (6) Hactenus filo Spartiani tradita, omnia plana ſunt: Illud vero ſuſpenſos tenuit interpretes, quod Hadrianus theſaurum, in monumento vel loco religioſo inventum, totum ei conceſſiſſe dicitur, qui invenerit, *h.* §. Divi fratres vero, ejus nepotes, dimidiam partem fiſco vindicarunt *l.* 3. §. 10. *D. de jure fiſc.* Cur tam varie? Quinque diverſas hujus capitis explicationes adfert Bachov. ad Treutl. v. 2. *d.* 20. §. 2. *g.* Aliter Forner. *lib.* II. *ſel. c.* 26. aliter Cl. van de Water *lib.* III. *Obſ. c.* 3. de emendationibus cogitantes: ſed quid vetat dicere, Juſtinianum Adriani ſententiam probaſſe, etſi priorem? ille enim ſepulchra conſiderabat, ut res nullius: Divi fratres vero, ut loca ad publicam Principis curam ſpectantia; neque hi putabant ornamenta oportere cum corporibus condi, quod homines ſimpli-

civitatis invenerit; dimidium ipſius eſſe, dimidium fiſci, vel civitatis.

§. XL. Per traditionem quoque jure naturali res nobis adquiruntur. Nihil enim tam conveniens eſt naturali æquitati, quam voluntatem domini volentis rem ſuam in alium transferre, ratam haberi: & ideo, cujuscumque generis ſit corporalis res, tradi poteſt, & à domino tradita alienatur. Itaque ſtipendiaria quoque & tributaria prædia eodem modo alienantur. Vocantur autem ſtipendiaria *Ex Cajo l. 9. de acquir. rer. dom.*

pliciores ſolebant, *l.* 14. §. 5. *D. de relig. l.* 113. §. 5. *D. de leg.* 1. *l.* 4. §. *pen. D. ad l. Jul. pec. Miſeri, quibus perſuaderi non poteſt, in theſaurorum quæſtione diſſentientes fuiſſe Imperatorum ſententias!* ait, Cujac. *d. l.* (7) Non novum igitur eſt, quod in rebuſp. gentium Germanicarum, ubi omnia hero carentia fiſci ſunt, Principes vel Magiſtratus urbium, mero imperio gaudentes, theſauros ſibi arrogant, auctore Grotio, *l.* II. *c.* 8. §. 7. credunt enim ſine damno inventa non acquiri, quum propria non amittuntur. Caſſiod. *lib.* VI. *var. c.* 8. Freher. *lib.* I. *veriſ. c.* 4. Sed Gotthicum hoc eſſe, nec ad conſequentias trahendum, cum Connano, *l.* III. *c.* 4. *in fin.* Forner. ait, *d. l.* aliter etiam jure Gallico obtinere Alteſerra ad *h.* §. & Doujatius ad *Theoph.* docent: nec ego errare putem, qui in dubia praxi contra fiſcum facile reſponderit, *l.* 10. *D. de jure fiſci.* (8) Varias quæſtiones de theſauris Forner. *lib.* III. *rer. quot.* 18. Bynkershoek, *lib.* II. *Obſ. c.* 4. & Zach. Hub. *caſ. enucl. c.* 15. erudite excuſſerunt.

§. XL. Tertius modus acquirendi juris gentium eſt *Traditio*, qua acceptata, nihil magis convenit naturali æquitati, quam &c. inepte vero Accurſius ſubjungit: *immo Deo ſervire*; non cogitans, verba ſecundum ſubjectam materiam eſſe intelligenda. (2) Nec tamen traditio præciſe ad transferendum dominium eſt neceſſaria, quemadmodum Romanis ad lites abbreviendas placuit, *l.* 20. *C. de pact.* Nudis enim verbis dominium abdicari, & quovis actu externo, quo voluntas declaratur, proprietas in alium transferri poteſt, vid. Grot. *libr.* II. *cap.* 6. §. 1. *cap.* 8. §. 25. Puſendorf. *l.* IV. *c.* 9. §. 6. & alii in notis ad *offic. hom. l.* I. *c.* 12. §. 14. laudati, *pag.* 214. (3) Traditio, quaſi transdatio, olim Romæ tantum erat rerum nec mancipi, ut Ulpian. definit. *tit.* 19. §. 7. eaque in prædiis provincialibus, id eſt ſtipendiariis & tributariis obtinebat, quorum dominium Bonitarium minus plenum poſſeſſoribus acquirebatur. Fundi enim iſti mancipio erant populi Romani; nec *nexum habebant*; nec mancipabantur; ſed quilibet ſuo periculo ea

aria & tributaria prædia, quæ in provinciis ſunt: inter quæ necnon & Italica prædia, ex noſtra conſtitutione nulla eſt differentia. Sed ſi quidem ex cauſa donationis, aut dotis, aut qualibet alia ex cauſa tradantur, ſine dubio transferuntur.

§. XLI. Venditæ vero res, & traditæ, non aliter emptori adquiruntur, quam ſi is venditori pretium ſolverit, vel alio modo ei ſatisfecerit, veluti expromiſſore, aut pignore dato. Quod cavetur quidem etiam lege duodecim tabularum,

ea emebat, v. Simplic. inter rei *agrar. ſcript. pag.* 76. Briſſon. voc. *tributa* Jac. Gothofr. ad *l.* 2. *C. Th. de donat. t.* 2. *p.* 614 & Spanhem. *Orb. Rom. Ex.* 2. *c.* 19. Italica autem prædia, tanquam res mancipi, ſolenniter per æs & libram mancipabantur, vel in jure cedebantur, & eorum dominium Quiritarium, ſive civile tranſibat: hinc toties mancipatio & traditio in C. Th. & apud Paulum in *ſent.* junguntur. v. Ræevard. *ad LL.* XII. *tabb. c.* 16. & Brummer. *ad L. Cinc. c.* 13. (4) Sed poſtquam Juſtinianus in *l. un. C. de nud. jur. Quir. tol.* & *l. un. C de uſuc. transf* hæc rerum & dominii diſcrimina ſuſtulit, res *cujuscunque generis*, mancipi & nec mancipi, actu traditionis naturali alienari poteſt. (5) Traditio autem eſt *datio poſſeſſionis*, *l.* 3. *C. de act. empt.* vel ut Theophilus; *tranſlatio de manu in manum*; quem fruſtra vellicat Cuj. *lib.* XI. *Obſ. cap.* 19. ſi corporis tranſlatio cum jure intelligatur. (6) Ejus requiſita ſunt ut dominus, *l.* 54. *D. R. I.* rei corporalis, *l. fin. D. de ſerv.* vacuam poſſeſſionem *l.* 8. *C. de act. emt.* ex juſta cauſa, ſive titulo tradat, *l.* 31. *pr. D. h. t.* & alter acceptet, *l.* 55. *D. de O. & A.* (7) Atque hoc modo prædia provincialia æque ac Italica pleniſſime alienari poſſunt: ſic enim voces *eodem modo* recte explicavit Ill. Bynkersh. *de reb. manc. cap.* 10. & Tribonianum a nota erroris abſolvit.

§. XLI. Sequitur limitatio, in rebus venditis & traditis, quæ (1) nititur jure *naturali*; quoniam venditor non habet animum dominium tranferendi, niſi ſecurus ſit de eo, quod pro merce ſua viciſſim exſpectabat. (2) Jure *gentium*; quia emptionis origo a permutatione cœpit, in qua ab utraque parte traditio fieri debebat. (3) *Lege* XII. *Tabb.* qua non totidem quidem verbis id fuit cautum, quemadmodum perperam Contius, Marcilius aliique ex *h.* §. ſingulare caput XII. Tabb. effinxerunt, ſed per conſequentiam, quoniam in omni mancipatione, æs pretii loco interveniebat; quod ad naturalem ſolutionem relatum eſt. Hinc Varro lib. II. de R. R. cap. 2. *Grex venditus dominum non mutat, niſi ſit æs annumeratum*, & Quintil. decl. 336. *Quo jure vindicare potes eam rem, cujus pretium* non

rum, tamen recte dicitur & jure gentium, id eſt jure naturali id effici. Sed ſi is, qui vendidit, fidem emptoris ſequutus eſt, dicendum eſt, ſtatim rem emptoris fieri.

§. XLII. Nihil autem intereſt, utrum ipſe dominus tradat alicui rem, an voluntate ejus alius. *Ex d. l. 9. de acquir. rer. dom.*

§. XLIII. Qua ratione, ſi cui libera univerſorum negotiorum adminiſtratio à domino permiſſa fuerit, isque ex his negotiis rem vendiderit, & tradiderit, facit eam accipientis. *Ex d. l. 9.*

§. XLIV. Interdum etiam ſine traditione, nuda voluntas domini ſufficit ad rem transferendam, veluti, ſi rem, quam tibi aliquis commodavit, aut locavit, *Ex d. l. 9. de acquir. rer. dom.*

aut

non dediſti? Abierunt vero hac in re JCti a Decemviris, quod non abſciſſe ſolutionem requiſivere, ſed etiam fidejuſſore vel pignore fuerunt contenti, quinimo & fidem de pretio haberi, vel ut ſæpius vocare amant, in creditum iri permiſerunt, commercii juvandi gratia, *l.* 25. §. 1. *D. de uſufr. l.* 19. *D. de contr. emt. l.* 30. §. 2. *D. de lib. cauſ.* quum apud Græcos, non ſoluto pretio, nulla eſſet emtio. Hinc proverbia: *Græca fide mercari*; *Oculatas habere manus*; *Præſenti pecunia vendere.* Ita Charondas Thuriorum legiſlator apud Stobæum *ſerm.* 42. & Plato *lib.* XI. *d. LL.* etiam Theophraſtus, ut ait Cujac. *lib.* XI. *Obſ.* 19. negat Marcil. *ad* XII. *tabb. pag.* 69. v. Præfat. *ad t.* III *Theſ. jur. civ. pag.* 15.

§. XLIII. Ex voce *libera* & hic, & & in *l.* 58. *D. de proc.* male intellecta, juris Canonici Dd. finxerunt diſtinctionem inter procuratorem generalem cum *libera*, & ſine *libera* adminiſtratione, *cap.* 4. *de proc. in* 6. quam vero nec ratio fert, nec ſtilus JCtorum. His enim duæ tantum procuratorum in rem alienam ſpecies ſunt notæ, *generalis* & *ſpecialis*; quorum prior, ſimpliciter conſtitutus, pleniſſimam habet adminiſtrationem quia nihil exceptum eſt, *l.* 12. *pr. D. de pact. l.* 17. *inf. D. de jurej. l.* 78. *D. de ſolut.* & contra a mandato cum libera, eadem, quæ ab eo, quo generaliter quis conſtitutus eſt, excipiuntur, *l.* 60. *D. de proc. l.* 60. §. *f. D. mand.* Uterque enim quaſi quidam *pæne* dominus eſt, ut ait Cicero pro Cæcin. v. Vinnium *libr.* I. *ſel. quæſt. c.* 9. & Noodt. *de pact. cap.* 27. De conſenſu morum Stryck. *caut. contr. ſect.* 2. *c.* 11. §. 4.

§. XLIV. Quoniam jure naturæ, ad dominium transferendum, phyſica traditio non requiritur; neque res ſoli de manu in manum poſſunt transferri, ſed ſpecies inducendi in poſſeſſionem ſufficit, hinc facilius ficta

aut apud te depoſuit, vendiderit tibi, aut donaverit. (t) Quamvis enim ex ea cauſa tibi eam non tradiderit, eo tamen ipſo, quod patitur tuam eſſe, ſtatim tibi adquiritur proprietas, perinde ac ſi eo nomine tradita fuiſſet.

§. XLV. Item ſi quis merces in horreo depoſitas vendiderit, ſimulatque claves horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem. *Ex d. l. 9.*

§. XLV. Hoc amplius, interdum & in incertam perſonam collata voluntas domini transfert rei proprie- *Ex d. l. 9.*

(ſ) *Vulgo additur:* cui ejus rei poſſeſſio permiſſa ſit. *Cujacius auctore Theophilo & Cajo in* l. 9. §. 3. D. h. t. *expunxit. Hotmanus pro* poſſeſſio *legit* poteſtas.

(t) *Ex gloſſis irrepſit in vulgata:* aut dotis nomine dederit.

ficta traditio triplex fuit admiſſa, ut expeditior eſſet ratio commerciorum. (1) Conſtitutum poſſeſſorium, ſi domum, quam vendo, conducam, & alieno nomine poſſidere incipiam, *l.* 18. *pr. D. de acq. poſſ.* (2) *Brevi manu*, *l.* 43. §. 1. *D. de jur. dot.* cujus exemplum hic adfertur ex *l.* 9. § 5. *D. h. t.* (3) *Longa manu*, ſi res in conſpectum deducta eſt, *l.* 79. *D. de ſolut.* vel è longinquo oſtendatur, *l.* 18. §. 2. *D. de acq poſſ.*

§. XLV. A ficta traditione differt *ſymbolica*, quæ fiebat per claves, in conſpectu horrei, παρεςὼς τῷ ὁρίῳ, ait Theophilus, *apud horrea & in re præſenti l.* 74. *D. de contr. empt. l.* 1. §. *pen. D. de acq. poſſ.* quod tamen in traditione brevi manu minime neceſſe eſt; ubi enim emptor rem tenet, quid opus eſt in rem præſentem convenire? uti recte Cujac. *lib.* IV. *Obſ. c.* 3. contra Accurſium diſputat. (2) Alia ſymbolicæ traditionis exempla, in *Juriſprudentia Symbolica* illuſtravi, v. gr. per ſignationem trabium *l.* 14. §. 1. *D. de per. & com.* per inſtrumenta & literas ædium *l.* 1. *C. de donat.* per glebam *cap.* 2. *X. de conſuet.* & per effeſtucationem, de qua Joh. à Sande tractatum inchoavit, Lambertus Goris ſupplevit in *adverſ.* ſed necdum abſolvit.

§. XLVI. In Miſſilibus duplex eſt negotium: alterum, ratione Principis, vel Magiſtratus, miſſilia jactantis, eſt derelictio, vel traditio incertæ perſonæ facta: alterum, ratione accipientis, eſt ſpecies occupationis. Pariter enim ac qui aves a domino emiſſas capit, continuo earum fit dominus, ſic æs ſparſum ejus fit, cui caſus tulerit *l.* 5. §. 1. *D. pro derel.* Sueton. *Neron. c.* 11. (2) Sub principibus miſſilia erant frequentia, atque in ludis & diebus ſolennibus, per Comites ſacrarum largitionum ſpargebantur, aut curatoribus tribuum viritim diſtribuenda dabantur, Julian *Orat.* III. *p.* 241. (3) Conſules item, in auſpiciis conſulatus, tabellas

prietatem: ut ecce Prætores, & Conſules, qui miſſilia jactant in vulgus, ignorant quid eorum quisque ſit excepturus: & tamen quia volunt quod quisque exceperit, ejus eſſe, ſtatim eum dominum efficiunt

§. XLVII. Qua ratione verius eſſe videtur, ſi rem pro derelicto à domino habitam occupaverit quis, ſtatim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abjecerit, ut id (n) rerum ſuarum eſſe nolit: ideoque ſtatim dominus eſſe deſinit.

§. XLVIII. Alia cauſa eſt earum rerum, quæ in tempeſtate maris, levandæ navis cauſa, ejiciuntur. Hæ enim dominorum permanent, quia palam eſt, eas *Ex d. l. 9. de acquir. rer. dom.*

(n) *Vulgata addit* in numero *ex gloſſa.*

bellas eburneas & ſportulas dabant, vel nummos aureos, nominibus eorum inſcriptos, de quibus *l.* 2. *C. de conſul.* Claudian. *l.* 3. *de laud. Stilicon* Symmach. *l.* IX. *ep. ult.* Dona Kalendarum vocat Coripp. *l.* IV. vid. Sirmond. ad Sidon. *l.* VIII. *ep.* 6. (4) Aliquando per ſymbola globos, vel teſſeras, quibus inſcriptum erat, quid accipiens habiturus eſſet, largitio fiebat, ut Sueton. & Xiphilin. *in Aug. & Ner.* Aliquando ipſi nummi ſpargebantur, quos Statius *libr.* I. *Sylv. ult. bene imbri*, Martialis *nimbo* comparavit *libr.* VIII. *epigr.* 78.

§. XLVII. Ad derelictionem, reſpectu derelinquentis, requiritur voluntas, & factum, & jus derelinquendi: a parte occupantis autem, ut ſciat rem derelictam eſſe *l.* 2. *D. pro derel.* tunc enim, ſi ſolam ſequimur naturam, res hero carentes, tanquam res nullius, ſunt adprehendentis, Grotius *libr.* II. *cap.* 8. §. 6. atque ita Romæ obtinuit *l.* 5. *D. quæ in fraud. cred.* ſed ex jure gentium Germanicarum plerique Principes & civitates ſibi ἀδέσποτα vindicant, quæ dominum non habent; ut omnibus proſit, quod fiſco vel ærario infertur.

§. XLVIII. Si res alterius bona fide ad nos pervenit, ex natura dominii, quod alios excludit, efficere debemus ultro, ut ea domino reſtituatur, etiamſi is rem ſuam non repetat, *Exod.* XXIII. ℣. 4. *Levit.* VI. ℣. 3. *Deut.* XXII. ℣. 1. idque varia eruditione Grotius *libr.* II. *cap.* 10. §. 1. *in not.* & Clericus ad d. Levit. *c.* VI. illuſtrarunt. (2) Inprimis huc pertinet vetus illud, apud Ægyptios, Judæos, Græcos, Biblios, aliosque celebratum, *Quod non poſuiſti, non tollas*, de quo Joſephus, Ælianus & Laërt. *l.* I. *n.* 57. ibique Caſaub. & Menagius. Item canon Auguſtini *ſerm.* 19. *Si quid inveniſti, & non*

eas non eo animo ejici, quod quis eas habere non vult, ſed quo magis cum ipſa navi maris periculum effugiat. Qua de cauſa, ſi quis eas fluctibus expulſas, vel etiam in ipſo mari nactus, lucrandi animo abſtulerit, furtum committit. Nec longe diſcedere videntur ab his, quæ de rheda currente, non intelligentibus dominis, cadunt.

& non reddidiſti, rapuiſti: cui ex aſſe congruit *l.* 43. §. 4. *D. de furt.* (3) Solebant res amiſſæ per præconem investigari, & a Prætore conquiſitores peti, ut apud Plautum *Mercat. act.* III. *ſc.* 4. ℣. 78. Petron. *cap.* 97. In pilis etiam vel columnis indicabatur, res eſſe perditas, Plaut. Rud. *act.* v. *ſc.* 2. Propert. *lib.* III. *eleg.* 22. Ipſi quoque inventores plerumque libello propoſito nunciabant, ſe inveniſſe, & reddituros, qui deſideraverit *l.* 43. §. 8. *D. de furt.* (4) Quod ſi nullus dominus apparebat, rem inventor retinebat, vel partem ejus communicabat, cum ſocio fortunæ, qui exclamarat, Κοινὸς Ἑρμῆς, cujus moris apud Græcos Theophraſt *charact. c.* XI. Lucianus *in votis* & Leo *Nov.* 70. apud Latinos Plaut. *Rud. act.* IV. *ſc.* 3. ℣. 76. Phædrus *lib.* v. *fab.* 6 & Seneca meminere ep. 119. *Quotiens aliquid inveni, non exſpecto, donec dicas in commune: ipſe mihi dico.* v. ibi Joh. Fr. Gronov. *in not.* Noodt. *lib.* II. *Prob. c.* 6. & quæ dixi *de Diis vial c.* 7. *p.* 106. (5) Si dominus rei perditæ ultro, σῶστρα, id eſt conſervatoria, vel μήνυτρα, id eſt indicii mercedem propoſuit, tenetur ex promiſſo, *l.* 4. §. 4. *D de cond. ob turp. l.* 15. *D. de P. V.* alias vero εὕρετρα, præmia inventionis peti nequeunt. *l.* 43. §. 9. *D. de furt.* v. Cont. *lib.* I. *diſp. c.* 15.

CAPUT II.

De Rebus incorporalibus.

Pr. Præter rerum diviſiones, hactenus viſas, variæ ſunt aliæ, in res mancipi & nec mancipi, dividuas, vel individuas: hic autem diviſio, in res corporales & incorporales propoſita eſt, ut tranſitus eſſet ad ſervitutes. (2) Ea à Phyſicis quidem, ſed non ſenſu Stoicorum eſt petita, uti Giphan. *h. t.* & Cl. Heineccius ad Vinnium: nam licet illi ſenſus omnes reduxerint ad tactum, tamen Philoſophis incorporalia ſunt ſpiritus, noſtris autem ſunt jura, Seneca, *epiſt.* 58. *Quod eſt, in has ſpecies divido, ut ſint corporalia, vel incorporalia. Nihil tertium eſt.* vid. Papin. *cap.* 8. §. 3. (2) Corporales ſunt ſubſtantiæ corporeæ, quarum tria gene-

 ra

Quædam præterea res corporales ſunt, quædam incorporales. *Hic totus titulus deſcriptus eſt ex l. 1. de rer. diviſ.*

§ I. Corporales hæ ſunt, quæ ſui natura tangi poſſunt, veluti fundus, homo, veſtis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles.

§. II. Incorporales autem ſunt, quæ tangi non poſſunt: qualia ſunt ea, quæ in jure conſiſtunt: ſicut hereditas, uſusfructus, uſus, obligationes quoquo modo contractæ. Nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur: * nam & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales ſunt, & id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale eſt, veluti fundus, homo, pecunia.

* *Hotman.* lib. VIII. Obſ. c. 4. *& ad h.* §. *expungit part.* nam; *quia tergemina hic occurrit objectio, cui tergemina reſponſio ſubjicitur: ſed magis eſt ut ad unam dubitandi rationem reſpondeat: poſterius autem* nam *idem valet,* quod ſed, *ut alibi* §. 2. de codicill. §. 10. de her. quæ ab int, *& e contrario* ſed *ſæpe ponitur pro* nam, enim; *uti Swwech. ad Veget.* l. II. c. 18. *variis exemplis docuit.*

ra vide in *l.* 30. *D. de uſurp.* (3) Eæ dividuntur in res mobiles, & immobiles. Hæ iterum ſunt triplicis generis: natura, facto vel juris intellectu, ob deſtinationem, *l.* 17. §. 7. *D. de act. empt.* Hinc ſpecularia, id eſt feneſtræ ex lapide ſpeculari domus pars eſſe dicuntur, in *l.* 12. §. 16. *D. de inſtr. & inſtr.* juncto Martial. *libr.* VIII. *ep.* 14.

§ II. Res incorporales ſunt accidentia & jura mente comprehenſa, ut ait Theophilus, quæ revera non ſunt, ſed animo intelliguntur, ut ait Cicero in *Top. c.* 5. quæ incurrunt in ſenſus ab exercitio, & ita effectum corporalem dant. *l. fin. C. de præſcr. long. temp.* (2) Huc pertinent jura, quantitates, actiones & ſervitutes, *l.* 66. §. *pen. D. de leg.* 2. *l.* 13. §. 1. *D. de damn. inf* quas Cl. Noodt. idcirco neque in bonis, neque extra bona dici putat, in *l.* 1. *D. de uſu & uſufr. leg. libr.* II *prob. cap.* 3. & *libr.* 1. *de uſufr. cap.* 22. quum potius non ſervitus ſimpliciter, ſed legatæ ſervitutis uſusfructus in bonis & extra bona eſſe negetur, vide Fornerium, *lib.* 3. *ſelect. cap.* 14. (3) Seneca ridet Juriſperitos *lib.* VI. *de benef. c.* 5. quod hereditatem jus, ſive rem incorporalem definiunt, *l.* 50. *D. de petit. her.* quia populari opinione hereditas pecunia erat, ut Tullius *in Top.* & interpres Terentii ad *Phorm. act.* 2. *ſc* 3. In pecunia enim omne robur pecuniarum veteres poſuerunt, *l.* 22. *C. de adm. tut.* Sed Lipſius Senecam excuſat in notis, & ingenioſius Lyclama *lib.* III. *membr. ecl.* 19.

post

cunia. Nam ipſum jus utendi fruendi, & ipſum jus obligationis, incorporale eſt.

§. III. Eodem numero ſunt jura prædiorum urbanorum & ruſticorum, quæ etiam ſervitutes vocantur.

poſt Muretum, obſervat, Liberalem diſcipulum ejus loquentem induci, qui, ut juris imperitus, hanc diſtinctionem inter acutas JCtorum ineptias retulerit. (4) De poſſeſſione inter res incertas, quia incorporalis eſt, relata, v. Cujac. *l.* IX. *Obſ. c.* 31.

CAPUT III.

De Servitutibus.

Ruſticorum prædiorum jura ſunt hæc: iter, actus, via, aquæductus. Iter eſt jus eundi, ambulandi hominis, non etiam jumentum agendi, [a] vel vehiculum. Actus eſt jus agendi, vel jumentum, vel vehiculum. Itaque qui habet iter, actum non habet: qui actum habet, & iter habet, eoque uti poteſt,

Ex Ulp. l. 1. *Ex Paulo l.* 7.

Ex Modeſt. l. 12. *ff. eod.*

a. *Hotmen.* armentum agendi, *ut boves contineantur*, & *verſu ſeq.* agendi armentum, non etiam vehiculum.

Pr Si etymologiam vocum ab *eundo*, *agendo* pecore, & *vehendo* onere ſpectemus, facile ſeparari poſſunt hæ ſervitutes, ſed ex definitionibus varias difficultates jam olim ſenſit Nannius *libr.* IX. *Miſcell. cap.* 5. quas Cujacius *libr.* 22. *Obſ.* 35. & Menagius *amœn. c.* 36. tollere conati ſunt: ſed poſterior multa tranquilla turbavit, ut oſtenderet inter JCtos non conveniſſe, ideoque Fabrotus in *edit.* 2. *Theophili* ei reſponſionem promiſit, quam cum fata nobis inviderint, Huberus in *Eunom. ad l.* 1. *D. de S. P. R.* adeundus eſt. (2) Pars magna difficultatum tollitur, ſi in definitione viæ, cum eruditioribus quibusque interpretibus, pro *eundi*, legamus *vehundi*, ut via, actus & iter contineatur, id quod vel ſola divulſio inconcinna *eundi* ab *ambulandi* ſuadet; quæ duo Theophilus quoque permiſcet, ſicut in jure agendi actum a via non diſtinguit. Varro *l.* IV. *de L. L. Qua agebant actus, qua vehebant, via.* (3) Valde quoque placet, quod Ampl. Bynkershoek *lib.* IV. *Obſ. c.* 7. in definitione actus, *vehiculum* currum truſatilem interpretatur, ut minime vox illa nobis

teſt, etiam ſine jumento. Via eſt jus eundi, [b] & agendi, & ambulandi: nam & iter, & actum in ſe continet via. Aquæductus eſt jus aquæ ducendæ per fundum alienum.

§. I. Prædiorum urbanorum ſervitutes ſunt, quæ ædificiis inhærent: ideo urbanorum prædiorum dictæ, quoniam ædificia omnia, urbana prædia [c] appellamus, etſi in villa ædi-

b. *Quia nihil de vehendo, quod viæ proprium eſt, Hotmanus pro* eundi, *legit* avehendi: *Connanus, Donellus, Weſenbecius, Rittershuſ. & Grotius minus abeunt, legentes* vehundi, *vel* vehendi.

c. *Vox* prædia *abeſt à quibusdam Contii.*

ſuſpecta videri debeat, etſi in *l.* 1. *D. de S. P. R.* non reperiatur. Veteres enim ejusmodi unius rotæ vehiculis uſi ſunt, quæ Gallis *brouettes* vocantur, eorumque inventor Triptolemus, apud Hyginum, laudatur: onerarius vero currus erat inſtar carri hodierni duarum rotarum; currus quatuor rotarum Catoni eſt plauſtrum majus. vide Pancirol. *l.* 1. *var. lect. c.* 57. Scheffer *de re vehic. l.* 1. *c.* 1. *l.* 11. *c.* 20. & figuras apud Montfaucon. *t.* IV. *Antiq. p.* 2. *lib.* 1. *c.* 7. & 8. (4) Viæ vox genus eſt, quod iter, ſemitam & viam privatam continet, de qua hic tantum ſermo eſt, *l.* 2. §. 22. *D. ne quid in loc. publ. l.* 157. §. 1. *de V. S.* Ejus latitudo ex XII. Tabb. octo pedum erat in porrectum, ſedecim in anfractum, *l.* 8. *D. de S. P. R.* niſi aliud convenerit, *l.* 13. §. 2. *eod.* Actus latitudo plerumque erat quatuor pedum, Feſtus in *actus*: ſed itineris latitudo non fuit definita: deſcribitur enim, qua vehiculum ire non poteſt, *l.* 12. & 23. *D. eod. Itus* vero, *aditus*, *ambitus* ſepulchri, communiter legibus prædiorum fuit *P. V.* pedum quinque, ut ex marmoribus apud Grut. *pag.* 711. *n.* 3. ac Fabrett. *Inſcr. pag.* 321. apparet: & Cujacius illuſtravit, *lib.* XIII. *Obſ. c.* 36. (5) Quid ſit *haſtam rectam ferre* apud Paulum in *l.* 7 *D. de S. P. R.* fluctuant interpretes: Scaliger, *epiſt.* 183. ex marmoribus & poëtis docet, milites Romanos haſtam rectam ferre ſolitos, id vero, illorum exemplo, non licuiſſe in actu, ne fructus, in *nexis per mutua vincula ramis* pendentes, læderentur. Addit Mornac. *ad d. l.* 7. ad Italiam id pertinere, ubi vites, in viis utrimque obſitis arboribus maritantur.

§. I. Prædia ad habitationem parata, dicebantur urbana licet ruri eſſent poſita; quæ agriculturæ inſerviebant, erant ruſtica, licet in urbe ſita, auctore Varrone *lib.* III. *de R. R. c.* 2. & ſimiliter ſervos, ædes, & ſupellectilem urbanam vel ruſticam, non locus diſtinguit, ſed uſus patrisfamilias, *l.* 41. §. 5. *D. de leg.* 1. *l.* 99. *D. de leg.* 3. (2) Servitutem oneris ferendi plerique anomalam vocant, quod ſerviens contra naturam ſervitutum columnam reficere, & aliquid facere debet; ſed ita ſolebat lege ædium,

ædificata ſint. Item urbanorum prædiorum ſervitu- *Ex Caj. l. 2. ff. eod.* ties ſunt hæ, ut vicinus onera vicini ſuſtineat; ut in parietem ejus liceat vicino tignum immittere: ut ſtillicidium, vel flumen recipiat quis in ædes ſuas, vel in aream, vel in cloacam; vel non recipiat; [d] & ne altius tollat quis ædes

d. *Poſteriora tria verba male ab Haloandro detracta ſunt, quæ in Charondæ & Contii libris veteribus leguntur.*

dium, ſive pacto, conveniri, quod deinde in uſum abiit, ut tamen rem derelinquere liceret, *l.* 6. §. 2. *D. ſi ſerv. vind. l* 33. *D. de S. P. V.* (3) Male Theophilus ex verbis, *ut vicinus onera vicini ſuſtineat*, genus conſtituit, onera vicini ſuſtinere, quum ſpecialis ſit ſervitus oneris, in variis legibus memorata, *l. pen. D. d. damn. inf.* (4) De ſervitute altius tollendi variæ ſunt eruditorum ſententiæ. Verum aut jure noſtro tollimus ædes, id eſt erigimus altius, aut jure ſervitutis. Jure noſtro, ſi lex nulla modum præſcripſit, aut ſi intra modum ædificamus. Agnoſcunt enim Juriſconſulti regulam libertatis naturalis, quod liceat cum incommodo vicini altiſſime ædificare *l.* 11. *D. ſi ſerv. vind. l.* 1. & 9. *C. de ſervit. l.* 1. *C. d. ædif. priv.* quia cujus eſt ſolum, ejus eſt cœlum. At ſi ex lege civitatis, forma vetus ſit obſervanda, vel faſtigio ædium modus fuerit impoſitus, ſive metu ruinæ, ſive ne terræ tremore urbs univerſa deleretur, ut de Tyro Strabo *lib.* XVI. tunc ſervitute opus erat, ut invito vicino modum excedere liceret, *l.* 4. §. 8. & 9. *D. ſi ſerv. vind. l.* 1. *C. de ſerv.* (5) Errat Marcilius *ad leges* XII. *tabb. pag.* 171. dum ad Decemviros adſcendit; legibus enim & edictis modus fuit præſcriptus, *l.* 1. *D. d. op. nov. nunc.* Rutilii Rufi orationem, de modo ædificiorum, Sueton. *Aug. c.* 89. memoravit, & Auguſtus, Nero & Trajanus illius modi ſunt auctores. v. Fabrum ad *l.* 61. *de R. J.* Briſſon. *lib.* 1. *ſel. ant. c.* 1. & Rævard. *l.* III. *conj. c.* 12. etiam contra leges illas imperfectas, favore vicinorum latas, licuit paciſci, ſi illi ſolida jaci fundamenta viderent. *l.* 11. *D. de ſerv. præd. urb. l.* 12. §. 1. *C. de ædif. priv.* ibi *ſi pactum vel ſtipulatio ædificanti ſuffragatur.* Idque colligere ex eo licebat, quod Seneca Rhetor l. v. contr. 5. *maximam ædificiorum altitudinem:* Petronius *c* 124. *ſedes ad aëra miſſas:* Juvenalis *alta culmina* ſat. XIV. ℣. 89. *tecta ſublimia* Ariſtides; & Prudentius *celſa cœnacula* memorarunt. Maxime vero in domorum tectis turres eminebant, ut Mæcenatiana, Horat. 3. *Od.* 29. & Suet. *Ner. c.* 38. vid. Ricc. *vind. jur. c.* 14. utet infra ad §. 2. *de action.* Huber. *h. t. n.* 11. & Diſſert. meam 8. *cap.* 1. §. 13. (6) Ad luminum ſervitutem pertinet, *l.* 40. *D de S. V. P.* ubi Cujac. *l.* 1. *Obſ. c.* 31. ſine cauſa pro *communi* legit *cœco.* v. Hotm. *lib.* XIII. *Obſ. c.* 31.

ædes ſuas; ne luminibus vicini officiat.

§. II. Inter [e] ruſticorum prædiorum ſervitutes quidam computari recte putant aquæ hauſtum, pecoris ad aquam adpulſum, jus paſcendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ.

§. III. Ideo autem hæ ſervitutes prædiorum appellantur, quoniam ſine prædiis conſtitui non poſſunt. Nemo enim poteſt ſervitutem acquirere urbani vel ruſtici prædii, niſi qui habet prædium; nec quiſquam debere, [f] niſi qui habet prædium. *Ex Ulp. l. 1. communia præd.*

§. IV. Si quis velit vicino aliquod jus conſtituere pactionibus atque ſtipulationibus id efficere debet. Poteſt etiam teſtamento quis heredem ſuum damnare, ne altius tollat

e. *Totum* h. §. *Hotmanus principio hujus tit. ut loco ſuo motum, ſubjungit.*
f. *Ita & Theoph. In omnibus Charondæ* debet.

§ II. De Aquæhauſtu &c. videntur veteres diſſenſiſſe, quemadmodum ex voce *quidam* ſatis intelligitur. Verum Pomponius in *l.* 20. §. 3. *D. de S. R. P.* dicit, hauriendi jus non hominis, ſed prædii eſſe: ſæpe autem hæ ſervitutes non prædiis, ſed perſonis concedebantur; uti Cujac. *par. D. lib.* 8. *tit.* 3. & Noodt. *libr.* 1. *prob. cap.* 3. *n.* 10. 11. probarunt eoque pertinet illa celebrata *l.* Mela. 14. §. *fin. D. de alim. leg.* ubi Vinnii aliorumque emendationibus, quas Duirſema collegit *libr.* 1. *conject. cap.* 5. non magis, quam Fornerii explicatione *libr.* 11. *ſelect. cap.* 28. opus eſt.

§. III. Sicut uſusfructus perſonis debetur, eiſque cohæret, *l.* 3. *fin. D. quib. mod. uſusfr.* ita ſervitutes prædiorum debentur prædiis, eiſque ita ſunt connexæ jugatæque, ut ſine prædiis eſſe non poſſint, ſed corpora & prædia dicantur, *l.* 17. *D. de except. l.* 86. *D. de V. S.* (2) Bene Grotius *libr.* 1. *cap.* 1. §. 4. ait, jura hæc vocari realia, comparatione ad ſervitutes perſonales; non quaſi perſonæ non competant, ſed quoniam non alii competunt, quam cui eſt prædium dominans. (3) Qui prædium habet pleno jure, ſervitutem acquirit & conſtituit; at proprietarius, ne conſentiente quidem fructuario, ſervitutem imponere poteſt, *l.* 15. §. *fin. D. de uſufruct.* nam conſenſus fructuarii non facit plenam proprietatem, quæ hic requiritur, *l.* 8. *D. comm. præd* neque conſenſus illius, qui jus temporarium habet, ad onus perpetuum imponendum ſufficit. vid. Jac. Gothofr. *cap.* 5. *animadv.* Huber. *Eunom. ad d. l.* 15. & Noodt. *lib.* 1. *de uſufr. c.* 15.

§. IV. Servitus inter vivos promittitur pactis, ut Theophilus explicat, in continenti contractibus adjectis, vel ſtipulatione firmatis *l. pen. C. de*

lat ædes ſuas, ne luminibus ædium vicini officiat: vel ut patiatur, eum tignum in parietem immittere, vel ſtillicidium habere: vel ut patiatur, eum per fundum ire, agere, aquamve ex eo ducere.

C. de ædif. priv. jus in re autem, per quaſi traditionem, id eſt patientiam & uſum, in ſervitutibus affirmativis, quæ in patiendo conſiſtunt, transfertur, *l.* 11. §. 1. *D. de publ. in rem.* in negativis autem, quæ in non faciendo conſiſtunt, ſtatim. (2) Servitus legari potuit per damnationem vel vindicationem: illo caſu opus fuit patientia heredis; hoc autem, ipſo jure tranſibat jus in re, *l.* 9. *D. de ſerv. l.* 31. *D. de S. P. V. l.* 26. *D. de S. R. P.* & *l.* 16. *D. comm. præd.* (3) Servitus acquirebatur extraordinaria præſcriptione, cujus ſedes eſt in *l.* 10. *D. ſi ſerv. vind.* vel ordinaria longi temporis poſſeſſione, ſi titulus & bona fides adeſſent, vel longiſſimi temporis, ſi illa deficerent, *l. fin. C. de præſcr.* 30. *ann.* (4) Denique quaſi ſervitutes precario conſtitutas, *quamdiu volam*, varia juris teſtimonia oſtendunt, *l.* 32. *pr. de S. P. V. l.* 1. §. 11. *de itin. act. priv. l.* 3. *D. d. prec. l.* 12. *pr. de relig.* Siculus Flaccus de cond. agr. pag. 9. *Aliquando deficientibus viis vicinalibus, per agros alienos iter præſtatur, quæ etiam conveniunt precario, uti ſervitutem præſtent bis agris, ad quos neceſſe habent tranſmittere pervium.* vid Cujac. *l.* XXII. *Obſerv. c.* 37. a quo tamen abit Wilh. Goeſ. in notis ad Siculum *pag.* 131. & latius vocem *precario*, pro *gratis* & *beneficio* accipit, ſicut Horat. *l.* II. *epiſt. ult.* Nunc prece, nunc pretio, dominos mutari ait.

CAPUT IV.

De Uſufructu.

Uſusfructus eſt jus alienis rebus utendi fruendi, ſalva rerum ſubſtantia. Eſt enim [a] jus in corpore *Ex Paulo l. 1. ff. eod.*

[a] *Ita ex Theoph.* & l. 2. D. h. t. *legendum eſt pro* autem, *quod Charondas* h. l. & *Galvanus confirmant* de uſufr. c. IV. §. 3. *inprimis Ricc.* vind. jur. c. 8.

Pr. Non hic immorabimur Philoſophiæ Chryſoſtomi, qui *homil. 2. ad pop. Antiochen. ſive de ſtatuis*, omnem illum morem divellendi nudam proprietatem ab uſufructu, in teſtamentis deridet: quaſi vero in vita civili uſum duntaxat bonorum, non vero proprietatem haberemus. Curius ad Ciceron. lib. VII. *ep.* 29. *Sum enim χρήσει μὲν tuus, κτήσει δὲ Attici*

pore; quo ſublato, & idipſum tolli neceſſe eſt.

§ I. Uſusfructus à proprietate ſeparationem recipit: idque pluribus modis accidit; Ut ecce, ſi quis uſumfructum alicui legaverit; nam heres nudam habet proprietatem, legatarius uſumfructum. Et contra, ſi fundum legaverit, deducto uſufructu, legatarius nudam habet proprietatem, heres vero uſumfructum. Item alii uſumfructum, alii deducto eo fundum legare poteſt. Sine teſtamento vero ſi quis velit uſumfructum alii conſtituere, pactionibus & ſtipulationibus id efficere debet. Ne tamen in univerſum inutiles eſſent proprietates, ſemper abſcedente uſufructu; placuit certis modis extingui uſumfructum, & ad proprietatem reverti. *Ex Cajo l. 3. §. 1. ff. eod.*

§. II. Conſtituitur autem uſusfructus non tantum in fundo, & ædibus, verum etiam in ſervis, & jumentis, & ceteris rebus: exceptis iis, quæ ipſo uſu conſumuntur. Nam hæ

tici noſtri: ergo fructus eſt tuus, mancipium illius. (2) Verba *ſalva ſubſtantia*, non ad rei durationem, cum Merillio, neque ad res, quæ uſu non conſumuntur, cum Galvano, ſunt referenda, ſed ad modum & officium fructuarii, quod Imp. ſupr. §. 38. *de rer. div.* deſcripſit, (3) Varia vitia hujus definitionis Galvanus notavit *cap.* 4. *D. de uſufr.* §. 3. & 5. verum Paulus, more occupatorum hominum, in *l.* 1. §. 1. *D. h. t.* contentus fuit, qualemcunque deſcriptionem dediſſe, & jam olim Hotman. *tom.* 1. *p.* 918. dubia quædam removit, & Ricc. *d. c.* 8.

§. I. Non ſine cauſa, in medio *h.* §. voces *deducto eo* adduntur; nam ſi uni fundus ſimpliciter, alteri uſusfructus legatus, ambo concurrunt, *l.* 19. *D. de uſ. & uſ. leg.* uſusfructus enim tanquam pars dominii, priori legatario jam conceſſus, & poſtmodum pro parte dimidia ademptus videbatur, *l.* 6. *D. de uſufr. ear. rer. l.* 76. § 2. *D. de leg.* 2. uti Faber. *l.* 2. *ſem. cap.* 14. & Cl. Brenckman *ad Eurem. Modeſt. ad d.* l. 19. pluribus monſtrarunt. An autem ſubtilitas illa noſtro ſermoni conveniat, diſſentiunt practici, vid. Hert. *tom.* 3. *Opuſc. p.* 137. & præf. *ad tom.* 2 *Theſaur. p.* 13.

§. II. Ciceronis tempore quaſi uſumfructum nondum cognitum fuiſſe, ex Topicis Tullii, Alciatus obſervavit, *lib.* VII *Parerg. c* 2. ſed quia ſæpius earum rerum, quarum uſus in abuſu conſiſtit, uſusfructus legabatur, hinc ille ſub Auguſto vel Tibe-

hæ res neque naturali ratione, neque civili recipiunt uſumfructum: quo numero ſunt vinum, oleum, frumentum, veſtimenta: quibus proxima eſt pecunia numerata. Namque ipſo uſu aſſidua permutatione quodammodo extinguitur. Sed utilitatis cauſa Senatus cenſuit, poſſe etiam earum rerum uſumfructum conſtitui: ut tamen eo nomine heredi utiliter caveatur. Itaque ſi pecuniæ uſusfructus legatus ſit, ita datur legatario, ut ejus fiat, & legatarius ſatisdet heredi de pecunia reſtituenda, ſi morietur, aut capite minuetur. Ceteræ quoque res ita traduntur legatario, ut ejus fiant: ſed æſtimatis his, ſatisdatur, ut, ſi morietur, aut capite minuetur, tanta pecunia reſtituatur, quanti hæ fuerint æſtimatæ. Ergo Senatus non fecit quidem earum rerum uſumfructum, (nec enim poterat) ſed per cautionem *Ex Cajo l. 2. de uſufr. ear. rer. quæ uſu conſum.*

Tiberio ad conſervandas ultimas voluntates, Scto admiſſus eſt, arg. *l.* 5. §. 1. *l.* 3. *D. de uſufr. ear. rer.* Galvan. *de uſufr c.* 3. (2) Veſtimentorum vox late patebat apud Romanos *l.* 23. D. *de auro & arg.* & ſcenica, tragica, & citharœdica continebat, *l.* 127. *D. de V. S.* quæ locari vel commodari ſolebant ad uſum theatri, *l.* 5. §. 10 *D. commod.* Hinc ſecundum theoriam verius eſt, uſufructu veſtimentorum legato, licere detrita & lacera reddere, finito uſufructu *l.* 9. §. 3. *D. uſuf. quem. cav.* & *l.* 15. §. 4. *D. h. t.* nam veſtimenta *prorogant tempus*, Plin. *lib.* XIII. *c.* 3. & licet purpuras, ut idem ait, *omnis hora atterat*, *lib*, IX. *c.* 35. ſalva tamen manent filamenta, & detrita aliquando *ævo durant*, uti idem de veſtibus, ex lana Ægyptiaca confectis, ſcribit *lib.* VIII. *c* 48. (3) Juſtinianus autem civilius, & æquius judicavit, quod boni patresfamilias ante ipſum cavere ſolebant, ut, velut in quantitatis uſufructu, æſtimatio reſtituatur: atque ita judicatum eſſe, refert Theſaur. *Deciſ.* 80. & in Friſia obſervari Huber. ait, *Eunom. ad d. l.* 15 (4) Neque ſic opus eſt Galvani *de uſufr. c.* 3. §. 6. aut Noodt, *libr.* I. *de uſufr. cap.* 21. emendationibus *d. l.* 15. §. 4. *D. de uſufr.* ſed ſufficit voculam, *ſicut*, interpoſito commate, in duas diviſiſſe; ut alii monuerunt. (5) Solius pecuniæ, à quaſi fructuario reſtituendæ, meminit hic Juſtinianus, quia plerumque res æſtimabatur, *l.* 7. *D. de uſufr. ear. rer.* audiendus tamen erat, qui rem ejusdem bonitatis, licet vilioris pretii, nunc reſtituere vellet: immo & easdem, licet paullo deterius factas, ſi detrimentum pecunia ſarciretur: neque aſſentior

nem quaſi uſumfructum conſtituit.

III. Finitur autem uſusfructus morte fructuarii, & duabus capitis deminutionibus, maxima & media, & non utendo per modum & tempus. Quæ omnia noſtra ſtatuit conſtitutio. Item finitur uſusfructus, ſi domino proprietatis ab uſufructuario cedatur (nam cedendo extraneo, nihil agit) vel ex contrario, ſi fructuarius proprietatem rei adquiſierit: quæ res conſolidatio appellatur. Eo amplius conſtat, ſi ædes incendio conſumptæ fuerint, vel etiam terræ motu, vel vitio ſuo cor-

Hunc §. & ſeq. repete ex tit quibus mod. uſusfr vel uſus amittit.

Cl. Beyero *Them. ſel. Ex.* IV. *n.* 4. qui putat, Juſtiniani tempore reſtitutionem rei ſimilis ſublatam fuiſſe: quidni enim illa, ſecundum tempus, quo uſusfructus conſtitutus, recte fieri potuit?

§. III. Quia uſusfructus eſt jus perſonæ cohærens, & *hominum* ſervitus *l.* 15 *D. de ſerv.* ideo cum anima fructuarii extinguitur; excepto patre, in quo uſusfructus, filio relictus, poſt ejus mortem, ob fictionem unitatis, continuatur, *l. fin. C. h. t.* Civitati relictus centum annis expirat, *l.* 56. *D. h. t.* aut morte civitatis naturali, ex terræ motu vel inundatione; cujus exempla ſunt apud Cic. *lib.* IV. *epiſt.* 5. vel quaſi morte civili, ſi civitas aratrum pateretur, *l.* 21. *D. quib. mod. uſusfr* vel, ut Horatius *imprimeretque muris hoſtile aratrum exercitus inſolens*, lib. 1. Carm. od. 16. Senec. lib. 1. de clem. c. 26. *aratrum vetuſtis urbibus inducere, potentiam vocant*, v. Fabrum *l.* 1. *Sem. c.* 8. 9. & Grot. *l.* 11. *c.* 9. §. 4. (2) Olim tribus capitis deminutionibus amittebatur; quia adoptatus, vel arrogatus idem homo manere non cenſebatur. Paul. III. *l. ſent. tit.* 6. §. 29. jure novo duabus, *l. pen.* §. *ult. C. h. t.* (3) Non uſum *per modum & tempus*, Theophilus explicat per modum conventum, eumque Cujacius ſequitur *h. l.* ſed verior videtur Fabroti, Jani à Coſta & Noodtii ſententia, *l.* 2. *de uſufr. c.* 9. non duos, ſed unum modum, ſeu non uſum hic intelligi, quia de eo ſolo agitur, in conſt. ad quam hic provocat, *l. pen. C. h. t.* Adeo ut duplex ſenſus horum verborum eſſe poſſit. (a) per modum temporis, conventione vel lege definiti, ut ſcil. uſusfructus rei mobilis triennio, immobilis autem decem vel viginti annis præſcriptione amittatur: vel (b) ſi alio modo, quam erat conventum, per tempus, ad finiendum uſumfructum legibus definitum, fuerit uſus, & ita revera non uſus ſit, vid. *l.* 10. §. 1. *D. quem ſerv. am.* At vero ſi (4) ad modum præſcriptum non utatur, uſusfructus durat, *l* 27. *D. de nox. act.* non amittitur *l.* 1. §. 5. *D. uſufr. quem. cav.* & comparatæ ſunt actiones, quibus fructua-

corruerint, extingui uſumfructum, & ne areæ quidem uſumfructum deberi.

§. IV. Quum autem finitus fuerit uſusfructus, revertitur ſcilicet ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere poteſtatem.

fructuarius ad modum præſcriptum adigatur, *l.* 13. § 2. *D h. tit.* (5) Illud magis exercuit eruditos, quis ſit effectus ceſſi aut alienati uſusfructus. Ubi illud quidem certum eſt, utilitatem & perceptionem fructuum in quemvis donando vel vendendo transferri, poſſe, §. 1. *de uſu & hab.* *l.* 12. §. 2. *l.* 67 *D. h t. l.* 8. §. *f. D de per. & comm.* Ipſam etiam ſervitutem perſonalem, ſeu jus fruendi, naturaliter derelinqui, vel civiliter in jure, per ceſſionem ſolennem, in proprietarium conferre licere, eo effectu, ut amittatur, *l.* 3. §. *f. D. de uſufr. ear. rer. l.* 66. *D. de jure dot.* Paul. *l.* 111. *tit.* 6. §. 32. Ulpian. *tit.* 19. §. 11. (6) Extraneo autem licet uſusfructus utilitas aliquando cedi poſſe videatur, tuitione Prætoris, in caſibus, *l.* 4. *l.* 29. §. *f. D. quib. mod. uſufr. am. l.* 3. *D. ſi uſufr. pet.* formalis tamen uſusfructus ſi cedatur, *nihil agitur*, id eſt, ut bene Theophilus explicat, inefficax ceſſio eſt: totus actus ceſſionis eſt fruſtraneus, tam reſpectu fructuarii, quam extranei. Hoc enim primum intentio Juſtiniani, modum præcedentem declarantis, tum ipſa phraſis *nihil agere* indicat. *pr. qui & quib. ex cauſ man. l.* 25. §. 3. *D. h t. l.* 15. *D. de ſervit.* Quintil. *lib.* v. *Inſt. c.* 10. *Nihil eum egiſſe donando*, id eſt donaſſe ſine effectu. Hinc *nihil* agere, & *male* agere opponit Ulpian. *l. un.* §. 4. *D. quand. dies. uſusfr.* v. Alciat. *lib.* IV. *Parerg. c.* 14. & Coſta *ad decret. pag.* 100. 252. *ſeqq.* Atque ita jam Pauli tempore ſola ceſſione in jure, proprietario facta, uſusfructus finiebatur, *lib.* III. *tit.* 6. §. 28. §. 32. ubi ad ſuperſtitionem uſque omnes caſus collegit, hunc vero omittit; ſecundum notiſſimas juris regulas, quod inter alios acta aliis non proſunt, & quod in ceſſionarium non tranſit, manet apud cedentem; nec actus ultra intentionem agentis operantur, *l.* 13. *D. de donat. l.* 37. *D. de A. R. D.* (7) Ut adeo vix adſtipulari poſſimus Cl. Noodtii ſententiæ, qui *lib.* 2. *de uſufr. c.* 10. inter jus vetus & novum Juſtiniani diſtinguit; quaſi demum ſublata ceſſione ſolenni in jure, adeoque poſt *l. un. C. de nud. jur. Quir.* ſimplex ceſſio ultra intentionem cedentis nihil efficere potuerit, id quod jure veteri fuerit ſecus, propter *l.* 66. *D. de jur. dot.* ſed aliter eam explicat Molinæus *diſſ. ſing. ad d. l. t.* IV. *Op. pag.* 804. Grotius, *l.* 1. *c* 4 §. 10. & Galvanus *de uſufr. cap.* 38. *n.* 7. qui vero ſine cauſa eam ſupplere conatur, & Tribonianum in verbis *quoniam diximus* ad *h.* §. alludere exiſtimavit.

CAPUT V.

De uſu & habitatione.

Isdem iſtis modis, quibus uſusfructus conſtituitur, etiam nudus uſus conſtitui ſolet, iisdemque illis modis finitur, quibus & uſusfructus deſinit. *Ex Cajo l. 1. hoc tit.*

§. I. Minus autem ſcilicet juris eſt in uſu, quam in uſufructu: namque is, qui fundi nudum habet uſum, nihil ulterius habere intellegitur, quam ut oleribus, pomis, floribus, fœno, ſtramentis, & lignis ad uſum cottidianum utatur: in eo quoque fundo hactenus ei morari licet, ut neque domino fundi moleſtus ſit, neque iis, per quos opera ruſtica fiunt, impedimento; nec ulli alii jus, quod habet, aut locare, aut vendere, aut gratis concedere poteſt: quum is, qui uſumfructum habet, poteſt hæc omnia facere.

§. II. Item

Pr. Quemadmodum apud Græcos ambiguum erat uſus an uſusfructus eſſet relictus, ſi *χρῆσις* habitationis relinqueretur, *l.* 10. *D.h.t.* ſic hodie etiam ambiguum erit, ſi teſtator voce Germanica *Gebrauch*, vel *Gebruick* fuerit uſus; ideoque opus eſt circumſcriptione, quod concedatur ad neceſſitatem, vel, uti hic dicitur, nudus uſus, id eſt, ſolus, ſine fructu, *l.* 1. *D. h. t.* vid. Hub. *de jur. civit. l.* 2. *ſect* 4. *cap.* 6. §. 47.

§. I. Minus quidem *juris*, id eſt commoditatis & utilitatis habet uſuarius præ fructuario: neque enim uſus utilitatem donare, vendere, aut concedere poteſt, *l.* 163. *de R. J.* Tribonianus autem Nervæ ſententiam hic refert, quæ à Sabino & Proculo dudum erat rejecta in *l.* 12. *D. h. tit.* Enimvero plus indultum fuit uſuario; maximè ſi per ultimam voluntatem uſus eſſet relictus, quam veteres plenius interpretabantur, *l.* 12. §. 2. *D. h. t. l.* 12. *de R. J.* Hinc fruſtra nunc diſputatur, cur Nerva foliorum uſum uſuario negaverit, in *d. l.* 12. §. 1. *h. t.* multominus emendatione opus eſt: quia Nerva de foliis illis loquitur, quæ magis erant uſui pecorum, quam hominum, & ad boves hyeme paſcendos arboribus eximebantur. Aliorum conjecturas recenſui & excuſſi in Præf. *ad. Tom.* 2. *Theſ. pag.* 11.

§. II. Vix

§. II. Item is, qui ædium uſum habet, hactenus jus habere intelligitur, ut ipſe tantum habitet; nec hoc jus ad alium transferre poteſt: & vix receptum eſſe videtur, ut hoſpitem ei recipere liceat; ſed cum uxore ſua liberiſque ſuis, item libertis, nec non aliis liberis perſonis, quibus non minus quam ſervis utitur, habitandi jus habet. Et convenienter ſi ad mulierem uſus ædium pertineat, cum marito ei habitare licet. *Hic §. ex variis Juriſc. reſponſis conſutus eſt, l. 2. 3. 4. 5. 6. & ſeq. hoc tit.*

§. III. Item is, ad quem ſervi uſus pertinet, ipſe tantummodo operis, atque miniſterio ejus uti poteſt? ad alium vero nullo modo jus ſuum transferre ei conceſſum eſt. Idem ſcilicet juris eſt & in jumentis. *Ex Ulp. l. 12. §. 5. hoc tit.*

§. IV. Sed ſi pecorum, veluti * ovium, uſus legatus ſit, ne-

* *Similiter Theophilus. & Charondas in quibuſdam Codd. reperit;* ut veluti *idem ſit,* quod puta, *in* l. 12. §. 2. D. h. t. *oves enim præcipue* pecoris *voce intelligebantur. Scipio autem Gentilis lib.* 1. *Parerg.* c. 5. pecorum vel ovium *eodem modo hic poſita, ait, uti* morbi vitiive, *in Ædilitio edicto,* κῷ τῦ αὐτῦ, *in* l. 1. D. de Ædil. ed. *& in lege Aquilia* quadrupedem vel pecudem l. 2. D. ad L. Aquil. *Dici etiam poſſes voculam* vel *hic non diſtinguere, ſed idem notare, quod* & ; *ſicut in* §. 3. de oblig. quæ ex de l. l. 11. §. 1. D de Public. in rem l. 4. C. de V. S. *& alibi apud Cl. Noodt* ad D. pag. 330. *Porro in* d l. 12. *legitur:* hæc enim magis in fructu eſſe: *ſed* τὸ magis θετικῶς *accipitur, & omitti potuit.*

§. II. Non adſentior Fabroto & Vinnio, qui de jure hoſpitii accepere, quod vix receptum hic eſſe dicitur, Tubero autem facile concedebat, *l.* 2. *D. h. t.* Neque tamen eis refragatur Theophilus, quum pro hoſpite ξένον, *amicum* poſuit: nam Apulejus *in Apolog.* ſimiliter *veteres amicos* vocat, quibuſcum jus hoſpitii erat contractum. Referri ſane id deberet ad tempora antiquiora, quando ob diverſoriorum raritatem, opus erat, ut jus hoſpitii inter privatos contraheretur: qua de re Cl. Perizon. *ad Ælian. lib.* IV. *c.* 1. & *l.* XIV. *c.* 14. Tanta autem religione illud coluerunt Romani, ut antiquiorem locum dederint hoſpiti, quam clienti Gell. *l.* V. *c.* 13. & Turneb. *libr.* VI. *adv. cap.* 11. (2) Bene Cujacius pro Et hic legit, *ſed cum uxore liberiſque:* tum ob *l.* 4 §. 1. *& fin. h. t.* tum quia horum ſeparatio magis moleſta eſt, *l.* 12. §. 1. *D h. l.* 12. §. 7. *D. de fund. inſtr. l.* 41. § 5. *de legat.* 3. *l. pen. D. de precar.* Hinc frequens illa conditio, Titiæ, ſi à liberis non diſceſſerit, *l.* 72. *D. de cond. & dem. l.* 30 § *pen. de leg.* 3. Sedecim Tuberones, una cum uxoribus & liberis, iisdem in ædi-

neque lacte, neque agnis, neque lana utetur uſuarius, quia ea in fructu ſunt. Plane ad ſtercorandum agrum ſuum pecoribus uti poteſt.

§. V. Sed ſi cui habitatio legata, ſive aliquo ¶ modo conſtituta ſit, neque uſus videtur, neque uſusfructus; ſed quaſi proprium aliquod jus: quam habitationem habentibus, propter rerum utilitatem, ſecundum Marcelli ſententiam, noſtra deciſione promulgata, permiſimus, non ſolum § in ea degere, ſed etiam aliis locare.

§. VI. Hæc de ſervitutibus, & uſufructu, & uſu, & habitatione dixiſſe ſufficiat. De hereditate autem, & obligatio-

¶ *Rittershuſ. addit* alio.
§ *Hotman. non dubitat, quin Juſtinianus ſcripſerit* ſolis.

ædibus, iisque modicis, habitaſſe, refert Plut. in *Paullo Æmilio.* Victor Uticenſis lib. I. de perſecut. Vandal. *Ut moris eſt Barbaris*, inquit, *mariti ab uxoribus, liberi a parentibus ſeparentur.*

§. V. Veteres diſſentiebant circa habitationem, nam Sabiniani uſum, Proculiani uſumfructum interpretabantur; Javolenus autem tertium genus conſtituebat, cujus ſententiam Juſtinianus probavit in Deciſione, *l.* 13. *C. de uſufr.* (2) Differt enim habitatio ab uſu, quod hic in aliis etiam rebus, ut ſylva & prato eſſe poteſt: deinde quod habitatione legata, non modo legatarius in domo degere, verum eam quoque totam aliis locare, vel commodare poteſt, auctore Viviano *l.* 1. *D. commod.* atque ita deciſum refert Ampliſſ. Zach. Huberus, *Obſ. rer. jud. p.* 2. *Obſ.* 32. (3) Differt ab uſufructu, quod non utendo, & capitis deminutione haud perit; quia in facto conſiſtit, *l. pen. D. de cap. min.* id eſt habitatio non tam reſpicit ad perſonam, quæ habitat, quam ad rem, quæ inhabitatur, nec quæritur, an ille capax ſit jure, ſed an vivat & ædes ſuperſint, quas facto inhabitare poſſit, v. Merill. *t.* 2. *Op. pag.* 46. & Gundlingiana *part.* XVII.

§. VI. Rerum acquiſitiones interrupit aliquantulum materia de ſervitutibus; ideoque nunc ad eas redit Juſtinianus, modosque explicat, qui ex jure civili orginem trahunt. Varro *libr.* II. *de R. R. cap.* 10. ſex modos enumerat, quibus legitimum dominium per emptionem olim acquirebatur: ſed Contius *libro Diſp. cap.* 13. undecim modos acquirendi ſingulares, tam abſoletos, quam in uſu retentos, & ſeptem univerſales collegit, inter quos etiam eſt coemtio uxorum, Cic. in Top. *cap.* 4. Nobis methodi cauſa, ſunt obſervandi quinque *ſingulares*: Uſucapio, Donatio, jus

gationibus ſuis locis proponemus. Expoſuimus ſummatim, quibus modis jure gentium res nobis adquiruntur: modò videamus, quibus modis, legitimo & civili jure adquiruntur.

Jus accreſcendi, Legatum & Fideicommiſſum ſingulare; & totidem *univerſales*: Hereditas, Bonorum poſſeſſio, Adrogatio, Addictio bonorum atque emptio bonorum obærati, & ex Sčto Claudiano: de quibus uſque ad *tit.* 14. *libri* III.

CAPUT VI.

De uſucapionibus, & longi temporis poſſeſſionibus. a

Jure civili conſtitutum fuerat, ut, qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, quum crediderit, eum dominum eſſe, rem emerit, vel ex donatione, aliave quavis juſta cauſa acceperit; is eam rem, ſi mobilis erat, anno ubique, ſi immobilis, biennio tantum in Italico ſolo uſucapiat, ne re-

a. *Sic quoque in MS. Contii, Charondæ, Pacii, Galvani, & apud Theoph.* καὶ μακροῦ χρόνου διακατεχομένων. *Vulgata habet* præſcriptionibus, *quam Bachov. & Vinn. ſequuntur: ſed de his toto tit ne verbum quidem; ut longi temporis* poſſeſſionis *mentio fit in* pr. h. t.

Pr. Uſucapio, primus eſt modus acquirendi dominium civilis: nam licet ſimplicitas naturalis ignoret, quo pacto res noſtra ſine noſtro facto ad alios tranſire queat, ut tamen dominia rerum eſſent certa & deſidia coerceretur, Solon bono publico uſucapionem introduxit, a quo Decemviri caput illud *Uſus auctoritas fundi biennium, ceterarum annuus uſus eſto*, apud Ciceronem, in *Top.* & *pro Cæcin.* derivarunt, de quo plura dixi *Diſſert.* VIII. *c.* 2. §. 2. Præfat. *ad tom.* II. *Theſ. pag.* 15. & ad Pufend. *de Off. hom. lib.* 1. *c.* 12. §. 12. Hinc & inter ſolos cives procedebat, iiſque dominium juris Quiritium conferebat, Ulpian. *tit.* 19. §. 7 adverſus hoſtem autem, id eſt peregrinum, auctoritas erat æterna. (2) Per *jus civile* Theophilus & Gloſſa XII. Tabulas hic intelligunt; Merillius, vero mediam Juriſprudentiam; uti ſupra, in definitione tutelæ: Verum licet JCti diſtinctionem locorum & requiſita uſucapionis plenius definiverint: tamen origo ejus eſt à Decemviris, qui hic ſub voce *antiquiores*, non

rerum dominia in incerto eſſent. Et quum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis ſufficere ad inquirendas res ſuas præfata tempora, nobis melior ſententia ſedit, ne domini maturius ſuis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur: & ideo conſtitutionem ſuper hoc promulgavimus, qua cautum eſt, ut res quidem mobiles per triennium, immobiles vero per longi temporis poſſeſſionem (id eſt inter præſentes decennio, inter abſentes viginti annis) uſucapiantur. Et his modis non ſolum in Italia, ſed in omni terra, quæ noſtro imperio gubernatur, dominia rerum, juſta cauſa poſſeſſionis præcedente, adquirantur.

§. I. Sed

non vero domini, ut Theophilus putabat, intelliguntur. (3) Uſucapere eſt per uſum & poſſeſſionem acquirere *l.* 21. §. 2. *l.* 23. §. 1. *D. ex quib. cauſ. maj. l.* 115. *de V. S.* neque cum Gellio, *l.* VII. *c.* 10. legendum eſt *uſus capio*, quem J. Fr. Gronov. in *obſerv. ad Hiſt. Eccleſ. ſcript. cap.* 14. docte refellit, (4) In definitione uſucapionis in *l.* 3. *h. t.* vox *adjectio* non eſt mutanda in *adeptio*, uti Cujacius ex Ulpiano *tit.* 19. § 8. Sola enim lex adjicit dominium bonæ fidei & longæ poſſeſſioni. Neque opus erat, ut uſu capiens, expleto tempore, libra & teſtibus adhibitis, rem ſuam eſſe diceret ex jure Quiritium, uti Marcil. ad L. L. XII. tab. p. 63. ex voce *nexu*, in *l. un. C. de uſuc. transf.* contendit. *Quædam ſi credis Conſultis mancipat uſus*, ait Horat. lib. II. ep. 2. ỳ. 158. niſi fortean aliter vox *uſus* ibi eſt capienda. Sufficit, quod *adjicere* eſt acquirere, ſicut abjicere eſt diſperdere; v. Contius *libro Diſp. c.* XI. & Fornerius, *libr.* II. *ſelect. cap.* 17. (5) Similis uſucapioni eſt *præſcriptio*, ſive exceptio longæ poſſeſſionis, quæ ſecuritatem poſſidenti tuetur, *l.* 5. § 1. *D. de div. temp. præſcr.* nam quia uſucapio anguſtis cancellis circumſcripta erat, primum a Prætore præſcriptio extraordinaria, *l.* 10. *D. ſi ſerv. vind. l.* 1. *in fin. D. de aqua & aq.* poſt etiam ordinaria, conſtitutionibus Principum, & forſan ſub Hadriano inventa eſt, *l.* 9. *D. eod. l.* 76. §. 1. *D. de contr. empt.* ut loco remedii ſubſidiarii fungeretur, nec dominium cum rei vindicatione, ſed exceptionem & retentionem per uſum juſtum, & longo primum, deinde & longiſſimo tempore continuatum, poſſidenti conciliaret. v. Sidon. *lib.* VIII. *ep.* 6. Hinc pleraque, quæ uſucapi non poterant, præſcriptione acquirebantur: id quod pulchris exemplis Jan. à Coſta *ad h. pr.* & ad *Decret. p.* 421. Galvan. *de uſufr. c.* XI. *n.* 9. *& ſeqq.* aliis Ampl. Bynskershoek

de

§. I. Sed aliquando, etiamſi maxime quis bona fide rem poſſederit, non tamen illi uſucapio ullo tempore procedit: veluti ſi quis liberum hominem, vel rem ſacram, vel religioſam, vel ſervum fugitivum poſſideat.

§. II: Furtivæ quoque res, & quæ vi poſſeſſæ ſunt, nec ſi prædicto longo tempore bona fide poſſeſſæ fuerint, uſucapi poſſunt: nam furtivarum rerum, lex duodecim tabularum, & lex Atinia [b] inhibent uſucapionem: vi poſſeſſarum, lex Julia & Plautia.

§ III. Quod

b. *Sic Florentiæ, in* l. 4. §. 6. & l. 33. D. h. t. *Mſcr. Contii ac Charondæ; & apud Gell. lib.* XIV. *c. ult. lib.* XVII. *c.* 7. *Omnes vero Theophili veteres* Ἀτίλιος νόμος, *& apud Pſellum Synopſ. v.* 640. δόγμα Ἀτίλιον. *Pejus Pancirolus* lib. 2. theſ. var. lect. c. 277. *auctorem Atilium quærit.*

de reb. manc. cap. 10. illuſtrarunt.

§. I. Liber homo, quia commercio exemtus, non erat objectum uſucapionis, & uxor, ſi intra annum per trinoctium non abfuiſſet, tantum quaſi uſucapiebatur. Gell. *lib.* III. *c.* 2 (2) Idem de rebus ſacris dicendum eſſe, per ſe patet, quia acquiſitionem adeo effugiunt, ut Cicero *de Har. reſp. cap.* 14. legi naturæ & communi juri gentium tribuat, ne mortales quicquam a Diis immortalibus uſucaperent. (3) Natura non patitur, ut idem ſit fur & res furtiva, utilitatis tamen cauſa receptum fuit, ut fugitivus ſui ipſius furtum faceret, neque donari, vendi, aut uſucapi poſſit, *l.* 1. *C. de ſerv. fug.* Cujac. *l.* XVII. *Obſerv. c.* 10. at ſpatio triginta annorum præſcribi poteſt, *l.* 3. & 4. C. *de præſcr. trig.*

§. II. Verba legis XII. erant: *Quod ſubreptum erit, ejus æterna auctoritas eſto*, id eſt domino rem, furto ſibi ablatam, vindicare & perpetuo repetere liceat. (2) Hujus legis additamentum fuit lex Atinia *l.* 33. *pr. D. h. t.* ſuggerens exceptionem, niſi res furtiva in poteſtatem domini reverſa, & vitium purgatum eſſet *l.* 215. *de V. S.* meminit ejusdem Cicero, *lib.* IV. *in Verr. cap.* 42. & A Gell. *l.* XVII. *c.* 7. vid. Adrian. Pulvæi *libr. ſing. ad leg. Atiniam, in Tract. tract.* (3) Lex Plautia antiquior eſt Julia, & auctorem habet M. Plautium Silanum, trib. plebis, cujus Cicero meminit: hinc rectius in *l.* 33. §. 2. *h. t.* Juliæ præponitur. v. Merill. *l.* VIII. *Obſ. c.* 3. De utraque vero dici poteſt ex Macrobio *lib.* III. *Saturn. cap.* 17. Ubi XII. tabularum contemni auctoritas cœpit, eadem illa, quæ illis cavebantur, in alia latorum nomina tranſierunt.

§. III. *e* Quod autem dictum eſt, furtivarum, & vi poſſeſſarum rerum uſucapionem per leges prohibitam eſſe, non eo pertinet, ut ne ipſe fur, quive per vim poſſidet, uſucapere poſſit, (nam his alia ratione uſucapio non competit, quia ſcilicet mala fide poſſident) ſed ne ullus alius, quamvis ab eis bona fidei emerit, vel ex alia cauſa acceperit, uſucapiendi jus habeat. Unde in rebus mobilibus non facile procedit, ut bonæ fidei poſſeſſori uſucapio competat. Nam qui alienam rem vendit, vel ex alia cauſa tradit, furtum ejus committit.

§. IV. Sed tamen id aliquando aliter ſe habet; nam ſi heres rem defuncto commodâtam, aut locatam, vel apud eum depoſitam, exiſtimans hereditariam eſſe, bona fide accipienti vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit; quin is, qui acceperit, uſucapere poſſit, dubium non eſt: quippe quum ea res in furti vitium non ceciderit; quum utique heres, qui bona fide tanquam ſuam alienaverit, furtum non committit. *Ex Cajo l. 36. hoc tit.*

§. V. Item ſi is, ad quem ancillæ uſusfructus pertinet, partum ſuum eſſe credens vendiderit, aut donaverit, furtum non committit: furtum enim ſine affectu furandi non committitur. *Ex d. l. 36. hoc tit.*

§. VI. Aliis

e. Hotmanus duas §§ præcedentes cum hac olim cohæſiſſe putat, easque conjungit.

§. VII. Maſurius Sabinus, in titulo de furtis, putabat furtum, quaſi a fraude dictum, etiam in rebus immobilibus committi poſſe, Gell. *libr.* XI. *cap.* 18. merito autem illorum prævaluit ſententia, qui furtum a ferendo, ſeu auferendo dictum exiſtimarunt, *l.* 38. *D. h. t.* quamvis Plinius, Juſtinus & Gellius abuſive regna furari, & terram furto auferri dixerint: vid. J. Fr. Gronov. *libr.* 1. *Obſerv. cap.* 4. (2) Quod in fine §. *ſeq.* ait, res ſoli longa poſſeſſione acquiri, idem quoque de rebus mobilibus dicendum eſt, ſi vitium ipſas perſonas afficiat, *l.* 3. & *l.* 9. *D. de div. temp. præſcr.* quas a vi majore defendit & explicavit. Ill. Bynkersh, *de reb. manc. cap.* 10.

§. IX. Quæ-

§. VI. Aliis quoque modis accidere poteſt, ut quis ſine vitio furti, rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat, ut à poſſeſſore uſucapiatur.

§. VII. Quod autem ad eas res, quæ ſolo continentur, expeditius [d] procedit, ut quis loci vacantis poſſeſſionem, propter abſentiam, aut negligentiam domini, aut quia ſine ſucceſſore deceſſerit, ſine vi nanciſcatur: qui, quamvis ipſe mala fide poſſidet, quia intellegit, ſe alienum fundum occupaſſe, tamen ſi alii bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa poſſeſſione res adquiri, quia neque furtivum, neque vi poſſeſſum acceperit. Abolita eſt enim quorundam veterum ſententia exiſtimantium etiam fundi, locive furtum fieri: & eorum, qui res ſoli poſſederint, Principalibus conſtitutionibus proſpicitur, ne cui longa & indubitata poſſeſſio auferri debeat. *Ex Cajo l. 37. & 38. hoc tit.*

§. VIII. Aliquando etiam furtiva, vel vi poſſeſſa res uſucapi poteſt, veluti ſi in domini poteſtatem reverſa fuerit: tunc enim vitio rei purgato: procedit ejus uſucapio. *Ex Paulo l. 4. §. 6. hoc tit.*

§. IX. Res fiſci noſtri uſucapi non poteſt, ſed Papinianus ſcripſit, bonis vacantibus fiſco nondum nuntiatis, bona fide emptorem traditam ſibi rem ex his bo- *Ex Modeſt. l. 18. hoc tit.*

[d] *Ita quoque Aretinus, Contius & Charondas ex MS.* expeditius *eſt facilius;* *non* expedit jus. *Mox pro* poterit ei longa poſſeſſione acquiri, *apud Cajum in* l. 38. D. h. t. *eſt*, poterit is uſucapere.

§. IX. Quæſtionem de rebus fiſci præclare Euſtathius anteceſſor, in libro περὶ χρονικῶν διαστημάτων cap. λʹ explicavit. (1) Bona Principis fiſcalia plene acquiſita nullo tempore uſucapi potuerunt, ſed præſcribi annis quadraginta *l. 4. C. de præſcr. trig.* (2) Fiſcus ſi nondum acquiſita, a domino, vel bonæ fidei poſſeſſore petat, viginti, ſi a malæ fidei poſſeſſore, triginta annis ſubmovetur, *l. ult. C. de fund. patrim.* (3) Bona vacantia, a delatoribus nondum nunciata, ordinario tempore uſucapiebantur, *l. 18. D. h. t. l. 1 C. de bon. vac.* nuntiata autem & negl. cta qua-

bonis uſucapere poſſe: & ita Divus Pius, & Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt.

§. X. Noviſſime ſciendum eſt, rem talem eſſe debere, ut in ſe non habeat vitium, ut à bonæ fidei emptore uſucapi poſſit, vel qui ex alia juſta cauſa poſſidet.

§. XI. Error autem falſæ cauſæ uſucapionem non parit: veluti ſi quis quum non emerit, emiſſe ſe exiſtimans, poſſideat: vel quum ei donatum non fuerit, quaſi ex donatione poſſideat.

§. XII. Diu-

quadriennio, ex conſtitutione D. Pii *l.* 1. §. 2. *D. de jur. fiſc. l.* 10. *D. de diverſ. temp. l.* 1. *C. de quadr. præſcript.* (4) Actiones criminales, fiſco competentes, tolluntur annis viginti, *l.* 13. *D. de div. temp præſcr.* (5) Regalia minora, contra privatum, tempore ordinario, contra Principem tempore immemoriali præſcribuntur, *l.* 6. *C. de oper. publ.* (6) Res Domaniales nullo tempore per præſcriptionem acquiri poſſunt *cap.* 33. x. *de jurej.*

§. X. Inter alias res vitium habentes, ſunt quoque res publicæ, *l.* 9. *D. h. t.* Seneca *ep.* 79. *Juriſconſulti negant quicquam publicum uſucapi.* fundus dotalis, *l.* 16. *D. de fund. dot.* res pupilli *l.* 48 *pr. D. de A. R. D.* ſervitutes ex lege Scribonia, *l.* 4. §. *fin. D. h. t.* de qua vid *Diſſert.* VIII. *c.* 2. §. 4. ut & ſpatium quinque pedum, ex XII. Tabb. & lege Mamilia, Cicero *lib.* 1. *de LL.* Frontinus & Aggenus Urbicus *de limitibus*: *De fine lex Mamilia quinque aut ſex pedum latitudinem præſcribit, quoniam hanc latitudinem vel iter ad culturas accedentium occupat, vel circumactus aratri, quod uſucapi non poteſt: non enim iter, quo ad ad culturas pervenitur, capitur uſu, ſed id, quod in uſu biennio fuit.* In his vero omnibus procedebat præſcriptio, de qua idcirco ceſſante uſucapione, laborari dicitur, *l.* 2. *C. in quib. cauſ ceſſ* (2) Huc etiam pertinent res Eccleſiæ, quæ quadraginta annorum præſcriptione acquiruntur, *l.* 24. *C. de S. S. Eccleſ.* & quamvis contra Romanam centenaria tantum currere dicatur, *Nov.* 9. & *Auth quas act. C. de S. S. eccl.* illa tamen, pariter ac *l.* 23. *C. de S. S. eccl.* per *Nov.* 111. & 131. *cap.* 6. ſublata eſt; quod quidem negavit Cl. Pagenſtecherus in *Irnerio vap. coit.* 11. verum totam hiſtoriam turpem Suidas in voce *Priſcus* & Eichelius *ad Procop. pag.* 156. dederunt.

§. XI. Opinio juſti tituli non ſufficit, ſed reapſe titulus debet adeſſe *l.* 27. *D. h. t.* tum quoniam ignorantia proprii facti ſupina eſt, tum quia falſa exiſtimatio rei veritatem non mutat. Lim. (1) ſi emptor juſtiſſimam habet erroris cauſam ex facto alieno, *l.* 11. *D. pro empt.* aut (2) cauſa vera ſit in genere, ſed in ſpecie ignoretur, *l.* 31. §. *fin. de S. P. V. l.* 17. *D. h. t.*

§. XII. Vi-

§. XII. Diutina poſſeſſio, quæ prodeſſe cœperat defuncto, & heredi, & bonorum poſſeſſori continuatur, licet ipſe ſciat prædium alienum. Quod ſi ille initium juſtum non habuit, heredi & bonorum poſſeſſori, licet ignoranti, poſſeſſio non prodeſt. Quod noſtra conſtitutio ſimiliter & in uſucapionibus obſervari conſtituit, ut tempora continuentur. [e] Inter venditorem quoque & emptorem conjungi tempora, divi Severus & Antoninus reſcripſerunt.

Ex Papin. l. 43. h. tit. & l. 11. de diverſ. & tempor. præſcript.

§. XIII. Edicto Divi Marci cavetur, eum, qui à fiſco rem

e. *Cujac. in* not. prior. *& ad* l. 14. D. h. t. *hunc verſiculum* Quod noſtra *in fin. §. reponendum eſſe cenſuit, at citra neceſſitatem.* v. Jan. a *Coſta* h. §.

§. XII. Vitium auctoris perſona le nocet ſucceſſori univerſali, non ſingulari, niſi is rem ex cauſa lucrativa ſit conſecutus. *l.* 4. §. 27. *&* 31. *D. de doli mali & metus exc. l.* 19. *D. de novat.* Heres vero fungitur vice defuncti, & in virtutes ac vitia ejus ſuccedit, *l.* 22. *D. h. tit. l.* 11. *C. de acq. poſſ.* Hinc (1) ipſo jure in illo continuatur uſucapio, quamvis ſit in mala fide, modo poſſideat *l.* 20. *&* 44. §. 3. *h. t.* (2) Contra ſi defunctus fuit in mala fide, heres bonæ fidei ex ſua perſona uſucapionem inchoare non poteſt, *l.* 11. *D. de div. temp. l. ult. C com. de uſuc.* incorporalia autem, ut nomina, ab eo quaſi uſucapi & præſcribi poſſunt, *l. ult.* C. *de long. temp. præſcr.* (3) Inter alia uſucapionis requiſita, eſt & illud, ut poſſeſſio ſit continuata; ſive in uno, ſive in diverſis poſſeſſoribus, etiam ſingularibus, ut emtoribus, ex reſcripto Severi *l.* 31. §. 1. *D. h. t. l.* 2. §. *pen. pro empt. l.* 18. §. 1. *D. quemadm. ſerv. a nitt.* quod olim erat ſecus, unde ad jus vetus pertinent, Ulpian. *l.* 13. §. 4. *D. de acq. vel omitt. poſſ.* & Julian. *l.* 32. §. 1. *D. de S. P. V.* quorum uterque ante Severum ſcripſit. vide Petrum Burgium *Elector. cap.* 7. (4) Hoc autem ita in uſucapionibus immobilium obtinuit, donec Juſtinianus in ſua conſtitutione, *l. unic. C. de uſucap. transf.* cujus hic meminit, idem ad res mobiles extendit, uti Theophilus quoque hunc locum interpretatur, v. Merill. *lib.* v. *Obſ. c.* 31 32. (5) Non autem continuatur; ſi poſſeſſio ſit uſurpata, & interrupta, quod Romæ ſurculo defracto fiebat, Cicero *libr.* III. *de orat. cap.* 28. naturali dejectione *l.* 5. *D. h. t.* citatione judiciali *l* 2. *C. de ann. exc.* (6) Tempore belli præſcriptio dormit, *l.* 9. *C. Th. de infirm. his.* (7) Quid ſit *uſurpare* in hac materia vid. Perizon. ad *Sanct. Minerv. pag.* 855.

§. XIII. Chriſtophorus Colerus *cap.* 28. *Parerg.* Tribonianum erroris

rem alienam emit, ſi poſt venditionem quinquennium præterierit, poſſe dominum rei per exceptionem repellere. Conſtitutio autem Divæ memoriæ Zenonis bene proſpexit iis, qui à fiſco per venditionem, aut donationem, vel alium titulum aliquid accipiunt, ut ipſi quidem ſecuri ſtatim fiant, & victores exiſtant, ſive experiantur, ſive conveniantur. Adverſus autem ſacratiſſimum ærarium uſque ad quadriennium liceat intendere iis, qui pro dominio vel hypotheca earum rerum, quæ alienatæ ſunt, putaverint ſibi quaſdam competere actiones. Noſtra autem divina conſtitutio, quam nuper promulgavimns, etiam de iis, qui à noſtra, vel venerabilis Auguſtæ domo aliquid acceperint, hæc ſtatuit, quæ in fiſcalibus alienationibus præfata Zenoniana conſtitutione continentur

ris hic accuſat, quod differentiam, inter ærarium Principis & fiſcum non obſervavit :. verum ſicut ærarium populi cum fiſco dudum erat confuſum, ita iidem ſæpe res privatas Principis & fiſcum adminiſtrabant. (2) Aliis diſplicet, quod Theodoram ſuam *venerabilem Auguſtam* vocat; ſed Theophilus auget, εὐσεβεστάτης δεσποίνης *religioſiſſima domina*; & ita Θεσποίνα in nummis ejus. v. ſupra *pag.* 23. & Cl. Viri Nicolai Hieron. Gundlingii *Obſerv.* 8. quæ tota eſt de Theodora. (3) Ad rem quod attinet, ſi quis rem alienam emerat a fiſco ex conſtitutione Marci, dominus, excepto minore, poſt quinquennium repellebatur, *l. fin. C. ſi adv. fiſc.* quam Conſtantinus firmavit in *l. un. C. Th. de quadr. præſcr.* (4) Zeno conſtituit, ut nequidem opus ſit quinquennio, ſed emptor ſtatim eſſet ſecurus, *l. 2. C. de quadr. præſcr.* (5) Juſtinianus idem extendit ad bona Principis patrimonalia, *l f. C. eod.* quam Balduinus in Juſtiniano *libr.* 1. & Zieglerus *de jure Maj libr* 1. *cap* 4. fruſtra iniquitatis arguunt. (6) Ratio enim ejus non illa erat, ut fiſcus multos haberet emptores, ſed ut tuti eſſent, qui à Principe, totam rempublicam repreſentante, rem acquiſiviſſent, niſi fiſcus nulliter in alienatione eſſet verſatus, *l. 1. & 2. C. de fide & jure haſt.*

CAPUT VII.

De Donationibus. (a)

Eſt & aliud genus acquiſitionis donatio. Donationum autem duo ſunt genera: mortis cauſa, & non mortis cauſa.

§. I. Mortis cauſa donatio eſt, quæ propter mortis fit ſuſpicionem, quum quis ita donat, ut ſi quid humanitus ei contigiſſet, haberet is, qui accepit: ſin autem ſupervixiſſet

(a) *Hunc tit. in vetuſtiſſimo exemplari ante quingentos annos manuſcripto, in duos diſtinctum, ſe vidiſſe refert Apellus, quorum prior de* donationibus, *alter de* manumiſſionibus *inſcriptus fuerit, ideoque titulum de* manumiſſionibus *præponit* §. 4. *cujus ſententiam veram eſſe, ait* Charondas; *& ad ſeriem D. provocat: quod mihi probabile non videtur.*

Pr. Velut in mari undoſo æſtuant hic interpretes, cur donatio inter modos acquirendi juris civilis referatur; cum ipſe Juſtinianus ſupra contrarium ſcripſerit in §. 40. *J. de rer. div.* & nihil magis naturale ſit, quam ut res donata per traditionem donatario acquiratur. Contius inprimis *lib.* 1. *diſp. c.* 13. queritur vehementer, ambitioſe hunc ſcrupulum diſſimulare interpretes, aut jejune removere: ſed res ſalva eſt. (1) Donatio jure veteri non erat conventio, ſed acquiſitio, non contractus, ſed actus: jure novo autem magis eſt titulus & cauſa, quam modus acquirendi. (2) Jure vetere, ſi res nec mancipi inter vivos tradebatur, erat modus acquirendi juris gentium: (3) Si res mancipi, ſeſtertio nummo, dicis cauſa, & νόμου χάριν, per nexi traditionem mancipabatur, is erat naturalis & civilis modus ſimul, *l. ult. C. l.* 4. *&* 5. *C. Th. de donat.* (4) Si vero donatio inter vivos nudis verbis ſine adjecta ſtipulatione eſſet facta, pactum illud, a nomine & cauſa nudum, non pariebat actionem; donec Juſtinianus illud in titulum acquirendi mutavit, & donatorem omnino dominium transferre juſſit, *l.* 35. §. 4 *&* 5 *C. h. t.* (5) Denique in donatione mortis cauſa, jure vetere & novo, rei dominium, ad exemplum legati poſt mortem donantis, acquiritur ipſo jure civili, ſine traditione heredis, *l.* 2. *D. de public. in rem. act.* vid. Cujac. *lib.* x. *O. c.* 28. *&* 37.

§. I. In *l.* 1. *C. Th. h. t.* dividitur donatio in *directam*, & *mortis cauſa* donationem. Poſterior autem non eſt, ſi dicam; quoniam video me moriturum; neque ſi differo traditionem poſt mortem: Verum ſi, imminente periculo, vel non imminente, ſola

ſet is, qui donavit, reciperet: vel ſi eum donationis pœnituiſſet, aut prior deceſſerit is, cui donatum ſit. Hæ mortis cauſa donationes ad exemplum legatorum redactæ ſunt per omnia. Nam quum prudentibus ambiguum fuerat, utrum donationis, an legati inſtar eam obtinere oporteret, & utriuſque cauſæ quædam habebat inſignia, & alii ad aliud genus eam retrahebant: à nobis conſtitutum eſt, ut per omnia fere legatis connumeretur, & ſic procedat, quemadmodum noſtra conſtitutio eam formavit. Et in ſumma mortis cauſa donatio eſt; quum magis ſe quis velit habere, quam eum, cui donat: magiſque eum, cui donat, quam heredem ſuum. Sic & apud Homerum Telemachus donat Piræo: (b) *Ex Mart. l. 1. de mortis cauſ. donat.*

Πείραι, οὐ γὰρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔςαι τάδε ἔργα *Ὀδυσσ. ρ. vſ. 78.*
Εἴκεν ἐμὲ μνηςῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι,
Λάθρῃ κτείναντες πατρῶϊα πάντα δάσονται
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε,
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Piræe, non enim ſcimus, quomodo erunt hæc opera.
Si me proci ſuperbi in domibus
Clam interfecto, paterna omnia divident,
Te ipſum habentem malo frui, quam aliquem horum:
Sin ego his cædem & mortem patravero,
Tunc mihi gaudenti portato ad domus gaudens.

§ II. Aliæ

(b) *Verſus Homerici exſtant in quibusdam Theophili & vett. Contii 5 ab Haloandro autem ſunt omiſſi, ſicut iidem in* l. 1. D. de m. c. *don. interciderunt, quæ eſt ex libris Inſt. Marciani: ubivis autem inſeri debent.*

la mortalitatis cogitatione, ita dono, ut alter habeat, ſi periculum mortis non effugiam *l. 2. l. 35. §. 2. D. de m. c. don. l. 162 §. 1. de V. S.* (2) Multa hujus donationis apud veteres exempla occurrunt, nondum cognitis teſtamentis, v. gr. apud Euripid. *in Alceſte*, ꝟ 1020 & Xenophont. *lib.* v. ἀναβ. ſed Marcianus, more ſuo, uſus eſt auctoritate Homeri, ejusque verba ex *Odyſſ. P.* ꝟ. 80 retulit in *l. 1 D. h. t.* quæ poſtea interciderunt, ſed in Baſilicis reperiuntur. Summus & præcipuus Poëtarum Homerus paſſim

§ II. Aliæ autem donationes ſunt, quæ ſine ulla mortis cogitatione fiunt, quas inter vivos appellamus: quæ non omnino (c) comparantur legatis. Quæ ſi fuerint perfectæ, temere revocari non poſſunt. Perficiuntur autem, quum donator ſuam voluntatem ſcriptis, aut ſine ſcriptis manifeſtaverit. Et ad exemplum venditionis, noſtra conſtitutio eas etiam in ſe habere neceſſitatem traditionis voluit: ut etiamſi non tradantur, habeant pleniſſimum & perfectum robur, & traditionis neceſſitas incumbat donatori. Et quum

(c) *In omnibus Hotmani. Contii & Charondæ* omninò non: *& ſimiliter Theoph.* legatis non comparantur. *v. Cont.* lib. 11. ſubſ. lect. c. 11.

paſſim appellatur, *l.* 16. §. 8. *D. de pœn.* *l.* 236. *de V. S.* Juſtinianus eum *patrem omnis virtutis* appellat, in Conſt. *Omnem*, quæ ante Digeſta poſita eſt. Nec mirum eſt, JCtos ei teſtimonium denunciaſſe, quia Athenienſes, de Salamine contendentes, idem fecerunt, auctore Ariſtotele, *l.* 1. *Rhetor. cap.* 15. vid. Jac. Gothofr. *de Cenot. tom.* 3. *Theſaur. p.* 333. & Petr. Fermat. de *auctor. Hom. ap. JCtos* (3) Donatio hæc quoad formam eſt juris privati, & actus inter vivos; quoad effectum autem & probationem eſt inſtar ultimæ voluntatis, & vice legati fungitur, *l.* 1. *D. quod. leg. l.* 1. §. 1. *D. ſi quid in fr. patr. l.* 3 §. *pen. D. de bon. lib. l.* 2 *de publ. in rem.* Differentias notarunt Græci ad *l.* 25. 27. & 35. *de m. c. don.* & Cujac. *l.* x. *Obſ. c.* 28.

§. II. Inter vivos donatio olim non valebat, niſi mancipatio rebus mancipi, vel ceteris traditio acceſſiſſet: verum D. Pius excepit parentes & liberos; Juſtinianus omnibus nudo conſenſu eam facere permiſit, ut ſubſecuta traditione dominium acquiratur, vel occaſio ejus acquirendi per uſucapionem, *l.* 35. §. 5. *C. h. t. Nov.* 162. *cap.* 1. (2) Quemadmodum ad donationem m. c. ſic ad hanc multo magis acceptatio donatarii requiritur l. 10. *D. l.* 25. *C. h. t.* Hinc Plinius & Vitruvius ſcribunt, veteres Græcos palmam δῶρον vocaſſe, & munera δῶρα, quod manu darentur: hinc etiam in formula deditionis apud Livium *lib.* 1. *cap.* 37. victi ajunt: *dedimus*, victor, *& ego recipio.* Nam neque deditionem, neque donationem ſine acceptione intelligi poſſe, ait Cicero *Top. cap.* 8. Donat. *ad Andr. Act.* v. *ſc.* 4. ℣. 48 idque juris naturæ eſſe Grotius *libr.* 11. *cap.* 11. §. 14. oſtendit. (3) Inſinuatio olim non erat neceſſaria, quia nec fraudis, nec diſſipationis erat metus, quamdiu illa per mancipationem, coram Magiſtratu, ex lege Cincia, fiebat, & res donata *nummo ſeſtertio mancipio dabatur*, ut ait Vitruv. *lib.* 1. *c.* 4. Eadem *mancipa-*

quum retro Principum diſpoſitiones inſinuari eas actis intervenientibus volebant, ſi majores fuerant ducentorum ſolidorum: conſtitutio noſtra eam quantitatem uſque ad quingentos ſolidos ampliavit, quam ſtare etiam ſine inſinuatione ſtatuit. Sed & quaſdam donationes invenit, quæ penitus inſinuationem fieri minime deſiderant, ſed in ſe pleniſſimam habent firmitatem. Alia inſuper multa ad uberiorem exitum donationum invenimus: quæ omnia ex noſtris conſtitutionibus, quas ſuper his expoſuimus, collegenda ſunt. Sciendum eſt tamen, quod etſi pleniſſimæ ſint donationes, ſi tamen ingrati exiſtant homines, in quos beneficium collatum eſt, donatoribus per noſtram conſtitutionem licentiam præſtavimus, certis ex cauſis eas revocare: ne qui ſuas res in alios contulerunt, ab his quandam patian-

cipatio ſeſtertio nummo uno dicitur, apud Gruter. *pag.* 956. *n.* 4 & *donationis cauſa mancipio accipere*, eſt apud Fabrett. *inſcr. pag.* 49. Ex aliis Plinii & Suetonii locis hunc morem Brummer. ad *l. Cinc. c.* 13. *n.* 17. & *ſeqq.* illuſtravit. (4) Illud quoque certum eſt, modum quendam donationibus olim fuiſſe impoſitum; ſed quis ille fuerit, & quem habuerit auctorem, ex juris antiqui veſtigiis vix licet definire. v. Rad. Forner. *lib.* IV. *rer. quot. c.* 12. & Cl. Schulting. *ad Paul. l.* v. *ſent. tit.* 11. §. 6. Sunt, qui legi Cinciæ *legitimum* ducentorum aureorum modum acceptum ferunt, ut Cujac. *lib.* VI. *Obſ. c.* 18. Ranchin. *lib.* II. *var. c.* 7. & Gravina, *l.* 11. §. 72. quia Plautus & Feſtus legem iſtam *muneralem* appellant; ſed Scaligero, *in notis* ad Feſtum, v. *muneralis*, id minime probatur, v. Jac. Goth. ad *l.* 4. & 5. *C. Th. h. t.* & Brummer ad *l. Cinciam. c.* XII. *n.* 4. (5) Tandem novam donationis formam Impp. orientis inchoarunt, quam Juſtinianus ceſſante mancipatione, & verbis ſuperfluis; *ſeſtertii nummi unius*, *aſſium quatuor* rejectis, in *l. ult. C. h. t. Nov.* 162. abſolvit. Conſtantinus enim omnes donationes in ſcriptis fieri, eaſque, ne fraudi pateret occaſio, aut laſciviæ vel concuſſioni, inſinuari voluit, *l.* 5. *C. h. t.* Theodoſius, remiſſa ſcriptura tantum illas, quæ ducentos aureos excederent, *l. ult. C. Th. de ſponſ.* Juſtinianus ſummam auxit ad trecentos, & poſtremo ad quingentos aureos rei principalis, *l.* 34. *C. l pen.* §. 3. *C. h. t.* (6) Ceterum etſi Seneca *de Beneſ.* recte diſputarit, actionem ingrati non dari, nec dari poſſe; id quod etiam ex joco patet, quem Turnebus expli-

antur injuriam, vel jacturam, ſecundum enumeratos in conſtitutione noſtra modos.

§. III. Eſt & aliud genus inter vivos donationum, quod veteribus quidem prudentibus penitus erat incognitum, poſtea autem à junioribus Divis Principibus introductum eſt, quod ante nuptias vocabatur: & tacitam in ſe conditionem habebat, ut tunc ratum eſſet, quum matrimonium fuerit inſequutum. Ideoque ante nuptias appellabatur, quod ante matrimonium efficiebatur, & numquam poſt nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem Divus Juſtinus, pater noſter, quum augeri dotes & poſt nuptias fuerat permiſſum, ſi quid tale eveniret, etiam ante nuptias augeri donationem, conſtante matrimonio, ſua conſtitutione

plicavit, *libr.* x. *adv. cap.* 6. propter injurias tamen, ingrato animo accedentes, manumiſſus & donatarius, qui malum pro bono rependunt, jure Romano beneficio indigni declarabantur *l.* 1. & *l. pen. C. de rev. don.* (7) Nec *temere* tamen, ideſt non facile, οὐδὲ πάντως ut illam vocem Baſilica ad *l.* 27. *D de petit. her.* explicant: verum ex cauſis in *l. fin. C. eod.* expreſſis, revocare licet, aut ſi donatio fuerit inofficioſa *tit. C. de inoff. don.* (8) Male D D. addunt ſupervenientiam liberorum: nam Jac. Gothofr. *tom* 2. *C. Th. p.* 626. multis argumentis oſtendit, *l.* 8. *C. de revoc. don.* ad patronum & libertum eſſe reſtringendum; idque clariſſime patet ex *can.* 43. *cauſ.* 17. *quæſt.* 4. ubi hujusmodi donatio *jure poli*, vel ut alii, *cœli*, non jure *fori* dicitur revocari poſſe. Jus cœli autem mores ſequuntur; quia nemo caritatis paternæ adeo præſumitur immemor, ut extraneum proprio ſanguini velit prætuliſſe. (9) Reliqua quæ Juſtin. ad uberiorem donationis exitum, ſe inveniſſe, ait, in quinque Conſtit. ad finem hujus *tit.* C. reperiuntur, & a Cujacio illuſtrantur ad *h.* §.

§. III. Græci dona, ſponſis data, ἀνακαλυπτήρια & ἐπαύλια vocabant. Sponſalitiæ item largitates JCtis non incognitæ fuerunt *l.* 32. § *pen. D. de don. int. vir.* quæ nec erant reſtituendæ, ſi oſculum, id eſt ſponſalia publica, interveniſſet, *l.* 16. C. *de don. ante nupt.* (2) Donationes autem propter nuptias, pignora dote digna, ἕδνα & dotis hoſtimenta, licet mature Græcis fuerint & Gallis cognita, auctore Harpocratione, in ἀποτιμηταὶ, & Cæſare, *libr.* VI. *de bell. Gall. cap.* 18. tamen Theodoſius demum & Valentinianus eas, ut legitimas & ratas, intra fines Imperii Romani probarunt

tione permiſit. Sed tamen nomen inconveniens remanebat, quum ante nuptias quidem vocabatur, poſt nuptias autem tale accipiebat incrementum. Sed nos pleniſſimo fini tradere ſanctiones cupientes, & conſequentia nomina rebus eſſe ſtudentes, conſtituimus, ut tales donationes non augeantur tantum, ſed & conſtante matrimonio initium accipiant: & non ante nuptias, ſed propter nuptias vocentur: & dotibus in hoc exæquentur, ut quemadmodum dotes conſtante matrimonio non ſolum augentur, ſed etiam fiunt, ita & iſtæ donationes, quæ propter nuptias introductæ ſunt, non ſolum antecedant matrimonium, ſed eo etiam contracto augeantur & conſtituantur.

§. IV. Erat olim & alius modus civilis adquiſitionis per jus adcreſcendi, quod eſt tale: Si communem ſervum habens aliquis cum Titio, ſolus libertatem ei impoſuit, vel vin-

barunt, *l.17.C.de don.ant.nupt* iique per *juniores Divos Principes*, non vero Aurelius, Dioclet & Maxim. ut Ferretus exiſtimabat, hic intelliguntur. (3) Juſtinianus eam deinde ſpecialem effecit contractum, & exemit legi de inſinuatione, quoties a parte ſponſi, vel tertii in gratiam ſponſi intercederet. *Nov.*119. & 127.*c.*2. Idem mutavit quoque ejus nomen, ſed rectius appellaſſet ἀντίφερνα, quoniam eſt dos mariti *l.fin.C.de don. ante nupt.* ſicut Itali *contra dote*, Galli *douarium* appellant, quod tamen in quibusdam differt, & in uſufructu dimidiæ vel tertiæ partis bonorum mariti conſiſtit. (4) Juſtinianus olim ſanxit, ut quilibet ſponſus, ejusve parens vel extraneus tantundem bonorum obligaret, quam ſponſa adferebat *Nov.* 97. *quam prudenter, viderint Jurisprudentiores; nimia quippe æqualitate nihil interdum eſt inæqualius*, ait Salmaſ. *de mod. uſur. pag.*149. (5) Harmenopulus ὑπόβολον, *augmentum dotis* appellavit, *lib.* IV. ſed hodie donationes propter nuptias penitus ex uſu ſunt ſublatæ, teſte Cujac. *lib.* V. *Obſ. c.*4. Idem tamen juris eſt, in lucris nuptiarum, alterutro ex conjugibus præmoriente, *Donations en cas de precedez*, iisque hypothecam, à tempore contractus, non demum a morte mariti, ſeptem argumentis Ranchinus vindicavit, *lib.* III. *var. lect. c.* 19.

§. IV. Jure Hebræorum ab uno dominorum manumiſſus, erat ſemiliber & ſemiſervus manebat; uti Fabrot. ad Theoph. ex Maimonide in *Hilkos*

Abba-

vindicta, vel teſtamento: eo caſu pars ejus amittebatur, & ſocio adcreſcebat. Sed quum peſſimum fuerat exemplo, & libertate ſervum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, ſeverioribus autem dominis lucrum adcreſcere, hoc quaſi invidia plenum, pio remedio per noſtram conſtitutionem mederi neceſſarium duximus: & invenimus viam, per quam & manumiſſor, & ſocius ejus, & qui libertatem accepit, noſtro beneficio fruantur, libertate cum effectu procedente (cujus favore & antiquos legiſlatores multa etiam contra communes regulas ſtatuiſſe manifeſtum eſt) & eo, qui eam impoſuit, ſuæ liberalitatis ſtabilitate gaudente, & ſocio indemni conſervato, pretiumque ſervi, ſecundum partem dominii, quod nos definivimus, accipiente.

Abbadim c. 7. notat; ſed quia jure Romano nemo pro parte liber eſſe poterat, hinc Sabiniani volebant, libertatem accreſcere ſervituti, quia unus dominorum invito ſocio in re communi nihil valet *l.* 28. *D. comm. div.* & nemo invitus manumittere, aut partem ſuam vendere cogitur, *l.* 11. *C. de contr. empt.* Quintil. *l.* VII. *c.* 4. Contra Proculiani jus accreſcendi dabant libertati, ne melior eſſet conditio domini duri, quam mitis; idque favor libertatis, in ſcholis Stoicorum tantopere commendatus, ſuadebat, *l.* 30. *D. de lib. cauſ.* & argumentum legis Petroniæ, ut in diverſitate ſententiarum pro libertate pronuncietur, *l. antep. D. de manum. l.* 20. *l.* 179. *de R. J.* Paul. *l.* IV. *tit.* 12. §. 5. Atque hos ſequitur Juſtinianus in deciſ. *l.* 1. *C. de comm. ſerv. man.* tum quod valde favebat libertati, *l.* 1. 2. *C. de comm. ſerv.* tum quia idem Sextus Ælius ſenſerat, non Cæcilius, uti Cujac. *lib.* VII. *Obſ. c.* 25. Adde Hotman. *lib.* VIII. *Obſerv. c.* 17. & Merill. *tom.* 2. *Op. p.* 293.

CAPUT VIII.

Quibus alienare licet, vel non.

ACcidit aliquando, ut qui dominus ſit, alienare non poſſit: & contra, qui dominus non ſit, alienandæ rei poteſtatem habeat: Nam dotale prædium maritus invita muliere per legem Juliam prohibetur alienare, quamvis ipſius ſit, dotis cauſa ei datum. Quod nos, legem Juliam corrigentes, in meliorem ſtatum deduximus. Quum enim lex in ſolis (a) tantummodo rebus locum habebat, quæ Italicæ fuerant: & alienationes inhibebat, quæ invita muliere fiebant, hypothecas autem earum rerum, etiam volente ea, utrique remedium impoſuimus, ut & in eas res, quæ in provinciali ſolo poſitæ ſunt, interdicta ſit alienatio, vel obligatio: & neutrum eorum, neque conſentientibus mulie-

(a) *Acute Hotmanus* ſoli, *ſuffragante Theophilo*: ἀκίνητα μόνα πράγματα, ſolas res immobiles.

Pr. LEx Julia eadem eſt, quæ in adulteros ab Auguſto lata eſt; cujus caput erat de fundo dotali, inſcr. *l.* 12. *D. de fund. dot.* Sueton. *lib.* II. *c.* 34. idque Jac. Gothofr. ſe ipſe corrigens, *in not. ad cap.* 20. *Leg. Papiæ* agnoſcit: Ant. Auguſtin. vero *de nom. propr. D. pag.* 318. negat, & Pauli locum *lib.* 2. *ſent. tit.* 21. mendoſum eſſe ſuſpicatur. (2) Prohibebat illa alienationem fundi Italici, inæſtimato dati, ruſtici vel urbani, uxore invita; oppignorationem autem etiam ea volente: *l.* 13. *D. de fund. dot.* pariter ac S.ctum Vellejanum mulieri ſuccurrit intercedenti, non donanti, & decurio prædium ſine decreto donare, at vendere non poterat: quem caſum Juſtinianus in *l. ult. C. de præd. decur.* mirabilem vocat, ſicut Theophilus eos, qui hoc titulo proponuntur, παράδοξα θέματα. (3) Exceptio hic a regula allata vel ſola confutat Feltmannum, qui jus dotium ſeparatum jus in re conſtituit: quum maritus, conſtante matrimonio, fuerit dominus dotis, jure quodam commentitio, demto vendendi jure: *l.* 16. *D. jure dot.* & omnem emolumenti poteſtatem habuerit, *l.* 75. *D. de jure dot.* id autem cujuſque proprium eſſe, quo quis fruitur atque utitur, ait Cicero *lib.* VII. *epiſt.* 30. (4) Uxor autem

mulieribus procedat, ne ſexus muliebris fragilitas in perniciem ſubſtantiæ earum converteretur.

§. I. Contra autem creditor pignus ex pactione, quamvis ejus ea res non ſit; alienare poteſt. Sed hoc forſitan ideo videtur fieri, quod voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, qui ab initio contractus pactus eſt, ut liceret creditori pignus vendere, ſi pecunia non ſolvatur. Sed ne creditores jus ſuum perſequi impedirentur, neque debitores temere ſuarum rerum dominium amittere videantur, noſtra conſtitutione conſultum eſt, & certus modus impoſitus eſt, per quem pignorum diſtractio poſſit procedere, cujus tenore utrique parti creditorum & debitorum, ſatis abundeque proviſum eſt

§ II. Nunc admonendi ſumus, neque pupillum, neque pupillam, ullam rem ſine tutoris auctoritate alienare poſſe. Ideoque ſi mutuam pecuniam ſine tutoris auctoritate alicui de-

(b) *Accurſius* bona fide *retulit ad* accepit, *a Contio notatur*.

tem domina erat vera & naturalis, *l.* 30. *C. de jur. dot.* quia ſocia erat omnis vitæ, ex fructibus alebatur, & poſt divortium dotem velut rem propriam recipiebat, *l.* 8. §. 1. *D. qui ſatisd.* Confer *l.* 22. *D. de acq. vel amitt. poſſeſſ.* Seneca *lib.* VII. *de beneſ. c.* 4. 6. 12. *Non ideo quod habeo meum non eſt, ſi tuum eſt; poteſt enim idem eſſe meum & tuum.*

§. I. Eſt hic exceptio ab altera regula; *Qui non eſt dominus, alienare nequit l.* 54. *D. de R. J.* Cujus ratio fuit, quod creditor, tanquam procurator debitoris, in ejus utilitatem & ipſo volente, pignus vel hypothecam alienare videtur, *l.* 29. *D. fam. erc.* non modo ſi pacti fuerint de pignore diſtrahendo, verum etiam ſi convenerit, ne vendatur, *l.* 4. *D. de pign. act.* quo tamen caſu trina præcedere debet denunciatio, quæ ex vetere jure, apud Paulum *lib.* II. *tit.* 5. §. 1. retenta eſt in *l. fin. C. de pact. pign.* (2) At conſtitutio *l. ult. C. de jur. dom.* nimias continet ambages, & longam creditori imponit moram, etiam poſt dominium addictum; & citius hodie pignus ſub haſtam redactum, ſi nullum emptorem inveniat, creditori in ſolutum adjudicatur.

§. II. Vox *accipientis* contra Salmaſium hic eſt notanda; qui negabat, in mutuo transferri dominium: quod Theophilus *h.* §. & Fabrot. in *epiſt. ad Salm. tom.* III. *Theſ. jur. civ.* recte refellunt, ut infra ad *pr. quib. mod.*

dederit, non contrahit obligationem: quia pecuniam non facit accipientis. Ideoque nummos vindicare poſſunt, ſicubi extent. Sed ſi nummi, quos mutuo minor (c) dederit, ab eo, qui accepit, bona fide conſumpti ſunt, condici poſſunt: ſi mala fide, ad exhibendum de his agi poteſt. At ex contrario omnes res pupillo & pupillæ ſine tutoris auctoritate recte dari poſſunt. Ideoque ſi debitor pupillo ſolvat, neceſſaria eſt debitori tutoris auctoritas: alioquin non liberabitur. *Ex Paulo l. 15. de ſolut.* Sed hoc etiam evidentiſſima ratione ſtatutum eſt in conſtitutione, quam ad Cæſarienſes advocatos, ex ſuggeſtione Tribuniani, viri eminentiſſimi, Quæſtoris ſacri Palatii noſtri promulgavimus: qua diſpoſitum eſt, ita licere tutori vel curatori debitorem pupillarem ſolvere, (d) ut prius judicialis ſententia ſine omni damno celebrata, hoc permittat. Quo ſubſequuto, ſi & judex pronunciaverit, & debitor ſolverit, ſequatur hujusmodi

(c) Minor *pro* pupillus: πούπιλλος *Theoph.*

(d) *Implicata hac locutio Græciſmum redolere videbatur Hotmano* lib. 1. Obſ. c. 7. *Ideoque* ſolvere *explicat, per accipiendo liberare; quin etiam, dicis cauſa, vinculum aliquod in ſolutionibus ſolutum eſſe putat: ſicut legatarius heredem ſolvere dicitur, apud Cic.* lib. 2. de LL. *& debitor ſolvitur* l. 67. & 91. D. de ſolut. *At* magnum alioquin commentatorem, *Contius hic ait*, ſomniaſſe: *ſenſus enim eſt: ita permitti, ut debitor ſolvat tutori. Quam multiplex ſit verbum ſolvendi, docuit Cujac.* Parat. D. lib. 46. tit. 3.

mod. re contr. oſtendetur. (2) Conſtitutio ad Johannem Præf. Prætorio Orientis, in *l. 25. C. de adm. tut.* de curatoribus quidem adultorum loquebatur, ſed idem in tutoribus pupillorum obtinebat. Occaſionem Cæſarienſes Advocati dederunt, qui in auditorio Joannis, Cæſariæ militabant. Suggeſſit illam Tribunianus, qui poſt Conſulatum Lampadii & Oreſtis, *Quæſtor* erat, Proclo ſuffectus; ſed cui, propter Victoriatorum ſeditionem exauctorato, ſucceſſerat Baſilides in paucos dies: atque id circo tempore illo, quo Inſtitutiones confirmabantur, *Exquæſtor* erat. vid. ſupra §. 3. *proœm.* & Alemann. ad Procop. *pag.* 94. (3) Non male ſolvitur tutori vel curatori ſine decreto, *l. 49. D. de ſolut.* ſed pleniſſima ſecuritas, id eſt liberatio contingit judicis decreto, ſine omni *damno*, id eſt ſumtu pupilli accedente ut in *l. pen. C. de teſtib.* Damnum enim

di ſolutionem pleniſſima ſecuritas. Sin autem aliter, quam diſpoſuimus, ſolutio facta fuerit, pecuniam autem ſalvam habeat pupillus, aut ex ea locupletior fit, & adhuc eandem pecuniæ ſummam petat, per exceptionem doli mali poterit ſubmoveri. Quod ſi aut male conſumpſerit, aut furto amiſerit, nihil proderit debitori doli mali exceptio, ſed nihilominus damnabitur: quia temere, ſine tutoris auctoritate, & non ſecundum noſtram diſpoſitionem ſolverit. Sed ex diverſo pupilli vel pupillæ ſolvere ſine tutoris auctoritate non poſſunt: quia id, quod ſolvunt, non fit accipientis: quum ſcilicet nullius rei alienatio eis ſine tutoris auctoritate conceſſa eſt.

enim Varro a demtione derivat: Scaliger a *δαπάνη*, id eſt ſumptus, impendium, atque ita Theoph. *δικαπάνης δαπάνης*. v. Menag. *amœn. c.* 39. verbo *damnum* & Grot. *l.* 11. *c.* 17. §. 2. (4) Qui pupillo ſolvit, ſine auctoritate tutoris, vel minori, curatore non conſentiente, non liberatur, *l.* 7. §. 2. *D. de min. l.* 1. *C. ſi adv ſolut.* (5) Pupillus ſolvens ſine tutore, *nihil agit*, id eſt pecunia ſoluta non fit accipientis, nec ipſe liberatur; *l.* 9. §. 2. *D. de auct. tut.* Hinc nummi extantes vindicantur, *l.* 14. §. *fin. D. de ſolut.* conſumti liberant pupillum, ſi bona fide eos accepit creditor, ſin mala fide, pro integris habentur, & fictione juris ad exhibendum agi poteſt, *l.* 11. §. *fin. l.* 19. §. 1. *D. de reb. cred.* Ita veteres: ſed Claudius Verderius in auctor. cenſ. *Quid illud*, inquit, *cum in jure paſſim pupillorum imprudentiæ ſuccurratur, eſt inanis ſubtilitas, quod traditum reſtitui debet: nam eodem res, tanquam Siſyphi ſaxum, revolvitur.*

CAPUT IX.

Per quas perſonas nobis adquiritur.

Adquiritur nobis non ſolum per nosmetipſos, ſed etiam per eos, quos in poteſtate habemus: *Ex Cajo l. 10. de acquir. rer. dom.*

Pr. Semoto jure civili, ex ſimplicitate naturali dominia & obligationes per alios acquiri poſſunt, quia homo volens volentis inſtrumentum eſt, & quod quis per alium facit, ipſe feciſſe videtur, *l.* 53. *D. de*

mus: item per ſervos, in quibus uſumfructum habemus: item per homines liberos, & ſervos alienos, quos bona fide poſſidemus, de quibus ſingulis diligentius diſpiciamus.

§. I Igitur liberi noſtri utriusque ſexus, quos in poteſtate habemus, olim quidem quidquid ad eos pervenerat (exceptis videlicet caſtrenſibus peculiis) hoc parentibus ſuis adquirebant ſine ulla diſtinctione. Et hoc ita parentum fiebat, ut eſſet eis licentia, quod per unum vel unam eorum adquiſitum eſt, alii filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocumque modo voluerant adplicare. Quod nobis inhumanum viſum eſt: & generali conſtitutione emiſſa, & liberis pepercimus, & patribus debitum [a] reſervavimus. Sancitum etenim à nobis eſt, ut ſi quid ex re patris ei obveniat, hoc ſecundum antiquam obſervationem totum parenti adquirat. Quæ enim invidia eſt, quod ex patris oc-

a. *Additur vulgo* honorem, *ſed Theoph. vocem illam non agnoſcit, nec de honore hic quæſtio eſt, ſed de meo & tuo.*

de A. R. D. Grot. *lib.* I. *de J. B. & P. c.* 5. §. 3. & *l.* III. *c.* 6. §. 9. Idem Romæ obtinuit in acquiſitionibus juris naturalis: ſed civilis mancipatio, quæ ære & libra fiebat, & ceſſio in jure, non niſi præſente acquirente fieri poterat: dominus enim vendebat aut cedebat, alter emebat aut vindicabat, Ulpian. *tit.* 19. §. 10. (2) Per ſervos vero & filiosfamilias, quia res erant mancipi, non perſonæ, ipſique incapaces omnis acquiſitionis, patri vel domino acquirebatur, Caj. *l.* 2. *tit.* 1. §. 7. Ulpian. *tit.* 19. §. 18. Dionyſ. *libr.* VIII. *cap.* 91. & Senec. *libr.* VII *de benef. cap.* 4. *Omnia patris ſunt, quæ in liberorum ſunt manu.*

§. I. Antiquitatem peculiorum ex duobus Homeri locis Grotius apud Græcos indicavit, *lib.* III. *cap.* 14. §. 6. *n.* 2. *not.* De Romanis, jam Regum tempore, Livium *lib.* II. *c.* 41. & Plinium, *lib.* XXIV. *c.* 4. teſtes adjungo. (2) Vox a *pecudibus* petita, ſicut pecunia a pecudum tergo: Ciſalpini autem Galli, ſicut pecuniæ vocem ad metalla ſine ſigno tranſtulerant, Caſſiodor. *lib.* VII. *ep.* 32. ita lingua ſua ruſtica peculii nomine παραφερνα ſignarunt. *l.* 9. §. 3. *de jure dot.* ad quam vide Voſſ. *lib.* I. *de vit. ſerm. c.* 2. & Menag. *cap.* 3. *Amœn.* cui Fabrot. ad *Parat. Cujac. l.* V. *tit.* 14. adſtipulatur. (3) Initio una peculii fuit cauſa, poſtea triplex; paganum, caſtren-

occaſione profectum eſt, hoc ad eum reverti? Quod autem ex alia cauſa ſibi filiusfamilias adquiſivit: hujus uſumfructum patri quidem adquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne quod ei ſuis laboribus, vel proſpera fortunâ acceſſit, hoc ad alium perveniens luctuoſum ei procedat.

§. II. Hoc quoque à nobis diſpoſitum eſt, & in ea ſpecie, ubi parens emancipando liberum [b] ex rebus, quæ adquiſitionem effugiunt, ſibi tertiam partem retinere, ſi voluerat, licentiam ex anterioribus conſtitutionibus habebat, quaſi pro pretio [c] quodammodo emancipationis: & inhumanum quiddam accidebat, ut filius rerum ſuarum, ex hac

b. *Sic quoque in ſingulari* liber *pro filio, omnes Charondæ; invitis quidem Grammaticis & Gellio l.* 11. *c.* 13. *neque tamen id adeo novum eſt: vid. Alciat. ad* l. 148. de V. S. *& Voſſ.* lib. 1. *de* anal. c. 42.

c. *Charondas in omnibus, quos vidit MS. ſic ait legi, ut alludi videatur, ad pretium imaginariæ venditionis: ſed Contius magis probat* præmio: *ut in* l. 3. C. de bon. mat.

caſtrenſe, vel quaſi caſtrenſe. Paganum iterum eſt profectitium, vel adventitium, *l. ult. C. de inoff. teſt.* Definitio *profectitii* eſt in *l.* 5. §. *fin. D. de peculio*; ubi Ulpianus §. 3. illud puſillum patrimonium, uti Theophilus *οὐσίαν φυσικὴν, naturale patrimonium* appellavit. (4) Rationem ejus dedit Varro. *libr* 1. *de R. R. cap.* 17. ut ſervi & filiifamilias ſtudioſiores eſſent ad opus, & induſtriam ſuam exercerent. (5) Caſtrenſis peculii veſtigia quædam ſunt in pecunia, quæ apud ſigna militaria deponi ſolebat. vid. Caſaub. ad Spart. *Nigr.* cap. 10. Proprie autem a Julio Cæſare formam accepiſſe videtur, ut filiusfam. in eo vicem patrisf. obtineret, & jus antiquum non quidem prorſus ceſſaret, ſed in ſuſpenſo eſſet; quo juvenes ad militiam magis & ad partes ejus allicerentur, *arg. l.* 1. *pr. D. de teſt. mil.* Juv. ſat ult. ℣. 51. *Nam quæ ſunt parta labore militiæ, placuit non eſſe in corpore cenſus, omne tenet cujus regimen pater.* (6) Quaſi caſtrenſe peculium dicitur, comparatione togatæ militiæ cum ſagata, de qua *l.* 14. *C. de adv. div. judicior*: Cicer. *pro Mur. cap.* 9. Val. Max. *lib.* 8. *cap.* 5. Ferandus Adduenſis, *lib.* 11. *Explicat. cap.* 6. & Marcil. *interpr.* XII. *tabb.* Ad alia vero, quam ad ſtudia id pertinere ex hiſtoria ejus accurate docet J. Gothofr. *ad l.* 3. *C. Th. de poſtulando.*

§. II. Quamdiu ſtabat patria majeſtas, in Pandectis, præter caſtrenſe peculium, tantum profectitium paganum, & dos adventitia, ut ait Accurſ. ad *l.* 2. *D. ſol. matr.* cognita fuerunt. Sed poſtquam Conſtantinus ex-

hac emancipatione, dominio, pro parte tertia [d] defraudetur; & quod honoris ei ex emancipatione additum eſt, quod ſui juris effectus eſt, hoc per rerum deminutionem decreſcat. Ideoque ſtatuimus, ut parens pro tertia eorum bonorum parte dominii, quam retinere poterat, dimidiam, non dominii rerum, ſed uſusfructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filium remanebunt, & pater ampliore ſumma fruetur, pro tertia dimidia potiturus.

§. III. Item nobis adquiritur, quod ſervi noſtri ex traditione nanciſcuntur, ſive quid ſtipulentur [e], vel ex qualibet alia cauſa adquirant. Hoc enim nobis & ignorantibus & invitis obvenit. Ipſe enim ſervus, qui *Ex Cajo l. 10. § 1. de acqu. rer. dom.*

d. *Vocem* tertia *ignorant libri Charondæ & Theophilus.*

e. *Ita in vetuſtiſſimo Charondæ: cetera vero, quæ hic vulgo leguntur,* ex donatione vel legato *ex gloſſa irrepſerunt & deſunt apud (ajum in* l. 10. §. 1. D. de A. R. D. *& Theophilum.*

exceperat bona materna, Gratianus & Valentin. ejus ſucceſſores deinde in bonis materni generis aliisque proſpera fortuna, vel aliunde, quam ex re patris acquiſitis, patrium illud jus magis magisque delibarunt; ut filiusfamilias ea non tantum à rationibus, ſed etiam a bonis paternis ſeparata haberet; patri autem quamdiu liberi eſſent in ejus poteſtate, competeret uſusfructus, & legitima adminiſtratio, vid. Galvan. *de uſufr. cap. 7.* & ſchematiſmum apud Jac. Gothofr. *t. 2. C. Th. pag.* 652. (2) Solebant autem plerique liberos emancipare, cum ad annum vigeſimum quintum perveniſſent; quia rebus ſuis adminiſtrandis ſufficiebant: *cum ætates legitimæ liberorum ad emancipationem parentes invitaverint*, ait, Conſtantin. *l. 2. C. Th. de mat. bon.* Tunc vero pater pleno jure retinebat tertiam partem bonorum adventitiorum, quæ filiis in poteſtate poſitis delata erant; *muneris cauſa* ait Conſtantinus, in *l. 1. & 2. C. Th. de mat. bon.* eorum vero, quæ filiis jam emancipatis viva matre delata eſſent, tantum virilis portionis uſusfructus patri cedebat, *l. 9. C Th. eod* in gratiam emancipationis, quæ beneficium erat bonorum quærendorum, quod pretio æſtimari non potuit. *l. 1. D. ſi à pat. quis man. l. 7. D. ut leg. cauſ.* (3) Hodie vero liberis, omnia bona adventitia ſunt reſtituenda, ſi nubant vel ducant, neque pater ex Juſtiniani conſtitutione, *l. 6. §. 3. C. bon. quæ lib.* dimidiam uſusfructus retinet.

§. III. Poſſeſſio, in cauſa peculiari, invito vel ignoranti domino & patri, per ſervos & filios acquirebatur; pro-

qui in poteſtate alterius eſt, nihil ſuum habere poteſt. Sed ſi heres inſtitutus ſit: non alias, niſi noſtro juſſu, hereditatem adire poteſt. Et ſi nobis jubentibus adierit, nobis hereditas adquiritur, perinde ac ſi nos ipſi heredes inſtituti eſſemus. Et convenienter ſcilicet nobis legatum per eos adquiritur. Non ſolum autem proprietas per eos, quos in poteſtate habemus, nobis adquiritur, ſed etiam poſſeſſio. Cujuſcumque enim rei poſſeſſionem adepti fuerint, id nos poſſidere videmur. Unde etiam per eos uſucapio [f] vel longi temporis poſſeſſio nobis accedit.

§ IV. De iis autem ſervis, in quibus tantum uſumfructum habemus, ita placuit: ut quicquid ex re noſtra, vel ex operibus ſuis adquirant, id nobis adjiciatur [g]: quod vero

f. *Contius* per eorum uſucapionem vel longi temporis poſſeſſionem, *favente* Cajo d. l. 10. *quem ſequitur Hotmanus*. *Oiſelius ad Cajum* lib. II. tit. I. §. 2. *pro* poſſeſſio *ex ſuo MS. mavult* præſcriptio: *ſed poſſeſſio eſt in rubr.* §. 2. & 7. h. t. *atque ita Cl. Schulting ad* Caj. d. l.

g. *Cujac. lib.* IX. *Obſ.* c. 37. *in fin. adverſus Forner.* lib. II. ſel. c. 17. *urget in MS. legi* adquiratur: *ſed uſucapio eſt* adjectio *dominii. v. ſupra* p. 216. n. 4.

propter voluntatem præcedentem generalem, & ne domini ſpecies & cauſas peculiorum per momenta inquirere tenerentur, *l.* 44. §. 1. *D. de acq. vel. am. poſſ.* (2) In cauſa autem non peculiari *ignorantibus* dominis acquirebatur, *l.* 31. §. 3. *D de uſurp.* ſibi enim poſſidere non poterat, qui nec ſe, nec ſua habebat, ſed ab alio poſſidebatur, *l.* 49. *D. de uſurp. l.* 10. §. 1. *D. d. A. R. D. l.* 25. §. 1. *D. de lib. cauſ.* adeo ut ne momento in perſona ſervi vel filiifamilias, tanquam in mancipio poſitis, acquiſitio potuerit ſubſiſtere, *l.* 79. *D. de acq. hered.* At vero integrum erat domino vel patri, res ita acquiſitas, pro derelictis habere, *l.* 7. *D. de leg.* 1. vid. Cujac. *libr.* XXIV. *Obſ.* *c.* 9. adverſus quem diſputat. Ant. Matthæ. *h.* §.

§. IV. Si ſervus diſpenſator ex adminiſtratione ſortis dominicæ uſuras, vel ſutor aut pictor operis ſuis aliquid acquiſierit, illud fructuum vicem obtinet & fructuario ac b. f. poſſeſſori adjicitur, *l.* 21. *l.* 31. *D. de uſufr. l.* 10. *l.* 19. *D. de A. R. D.* Ad poſteriorem pertinet, *l.* 23. §. 2. & 3. *D. de A. R. D*; quam extrita particula *non* emendat Cujac. *lib.* IV. *Obſ cap.* 1. & Ant. Fab. *lib.* IV. *conject. cap.* 16 Adverſus quos Franciſcus Marſius Gordonius *prætermiſſ. jur. civ. cap.* 10 & 11. pugnavit. (2) Ut intelligamus verba, *quia non poſſidet*, ſeparanda eſt triplex rei fructuariæ poſſeſſio: civilis, naturalis & corporalis.

ro extra eas cauſas perſequuti ſunt, id ad dominum proprietatis pertineat. Itaque ſi is ſervus heres inſtitutus ſit, legatumve quid ei, aut donatum fuerit, non uſufructuario, ſed domino proprietatis adquiritur. Idem placet & de eo, qui a nobis bona fide poſſidetur, ſive is liber ſit, ſive alienus ſervus. Quod enim placuit de uſufructuario, idem placet & de bona fide poſſeſſore. Itaque quod extra iſtas duas cauſas adquiritur, id vel ad ipſum pertinet, ſi liber eſt, vel ad dominum, ſi ſervus eſt. Sed bonæ fidei poſſeſſor quum uſuceperit ſervum (quia eo modo dominus fit) ex omnibus cauſis per eum ſibi adquirere poteſt. Fructuarius vero uſucapere non poteſt. Primum quia non poſſidet, ſed habet jus utendi fruendi: deinde quia ſcit ſervum alienum eſſe. Non ſolum autem proprietas per eos ſervos, in quibus uſumfructum habemus, vel quos bona fide poſſidemus, aut per liberam perſonam, quæ bona fide nobis ſervit, nobis adquiritur; ſed etiam poſſeſſio. Loquimur autem in utriusque perſona ſecundum definitionem, quam proxime expoſuimus, id eſt, ſi quam poſſeſſionem ex re noſtra, vel ex ſuis operibus adepti fuerint.

Ex Cajo l. 10. § 3. de acq. rer. dom. quem expl. Ulp. l. 21. & ſeq. de uſufruct.

§. V. Ex his itaque apparet, per liberos homines, quos neque noſtro juri ſubjectos habemus, neque bona fide poſſidemus: item per alienos ſervos, in quibus neque uſumfru-

ralis, a poſſeſſione juris uſusfructus. Primam non habet fructuarius, atque ideo uſucapere non poteſt, quia opinione domini rem non poſſidet, *l.* 10. §. *ult. D. de A. R. D.* alteram quidem habet, & qualiter qualiter eſt in poſſeſſione, *l.* 3. §. *pen. D. de vi & vi arm.* ſed illa quaſi poſſeſſio ad uſucapionem civilem non prodeſt. *l.* 25. *D. h. t.* tertia injuſta eſt, *l.* 24. *D. de acq. vel am. poſſ.* vid. omnino Galvan. *de uſufr. cap.* 34.

§. V. Regula hæc ſæpe repetita eſt in jure noſtro, quod neque actio, neque obligatio, neque exceptio, neque dominium per liberam perſonam

fructum habemus, neque poſſeſſionem juſtam, nulla ex cauſa nobis adquiri poſſe. Et hoc eſt, quod dicitur, per extraneam perſonam nihil adquiri poſſe: excepto eo, quod per liberam perſonam, veluti per procuratorem, placet non ſolum ſcientibus, ſed & ignorantibus nobis adquiri poſſeſſionem, ſecundum Divi Severi conſtitutionem: & per hanc poſſeſſionem etiam dominium, ſi dominus fuit, qui tradidit: vel uſucapionem, aut longi temporis præſcriptionem, ſi dominus non ſit.

§. VI. Hactenus tantiſper admonuiſſe ſufficit, quemadmodum ſingulæ res nobis adquirantur. Nam legatorum jus, quo & ipſo jure ſingulæ res nobis adquiruntur: item fideicommiſſorum, ubi ſingulæ res nobis relinquuntur, opportunius inferiore loco referemus. Videamus itaque nunc, quibus modis per univerſitatem res adquiruntur. Si cui ergo heredes facti ſumus, ſive cujus bonorum poſſeſſionem petierimus, vel ſi quem adrogaverimus, vel ſi cujus bona libertatum conſervandarum cauſa nobis addicta fuerint: ejus res omnes ad nos tranſeunt. Ac prius de hereditatibus diſpiciemus, quarum duplex conditio eſt. Nam vel ex teſtamento, vel ab inteſtato ad nos pertinent. Et prius eſt, ut de his diſpiciamus, quæ ex teſtamento nobis obveniunt. Qua

nam acquiri potuit, *l.56.D.de O. & A. l.* 73. §. 4. *de R. J. l.* 1. C. *per quas pers* Tot autem illa patitur exceptiones, ut Balduinus non inepte dixerit, pauciora regulæ exempla ſupereſſe. (2) Unum ejus hic proponitur vitium, quod poſſeſſio per procuratorem vel curatorem mandanti aut ratum habenti acquiri poteſt, *l.* 1. §. 20. *D. de acq. vel am. poſſ.* idque *tam ratione utilitatis, quam jurisprudentiæ receptum eſſe,* ait Severus Imp. *l* 1. *C. eod.* (3) Cur vero hereditas per procuratorem adiri & acquiri non potuerit, rationem dedit Contius, *lib.* 11. *ſubſ. lect. cap.* 17. quia aditio in ſola voluntate conſiſtit, & qui mandat, jam adivit.

§. VI. *Modos* civiles acquirendi per univerſitatem, ſive omnia bona, Contius recenſuit, *Diſput. cap.* 13. Primus eorum eſt aditio hereditatis, quæ

Qua in re neceſſarium eſt initium de ordinandis teſtamentis exponere.

quæ defertur teſtamento vel lege. Quemadmodum igitur Decemviri prius egere de judiciis teſtantium, quam de ſucceſſione ab inteſtato; & Julianus in edicto perpetuo prius locutus eſt, de bon. poſſeſſione ejus, qui teſtatus eſt; ſic etiam Cajus in Inſtit. ante de judiciis teſtantium, quam de ſucceſſione ab inteſtato tractavit, v. *l.* 1. *pr. D. ſi tab. teſt.* Caj. *l.* 2. *Inſt. tit.* 2.

CAPUT X.

De teſtamentis ordinandis.

Teſtamentum ex eo appellatur, quod teſtatio mentis eſt. §. I. Sed

Pr. Inſcribitur hic titulus de *teſtamentis ordinandis*; ſicut lib. VI. C. tit. 23. *De teſtamentis & quemadmodum teſtamenta ordinentur*; Ratio eſt, quod in illo cardine poſiti abire e rebus humanis, quam gratiſſimi volumus, omneſque mentis affectus erga liberos, uxorem & amicos exprimimus, quaſi in *ſpeculo morum*; ut Plinius vocat *lib.* VIII. *epiſt.* 18. Addamus Senecam lib. IV. de benef. c. XI. *Quid? cum ipſo vitæ in fine conſtitimus, cum teſtamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura dividimus? Quantum temporis conſumitur, quamdiu ſecreto agitur, quantum & quibus demus?* Mox: *nec quidquam cura ſanctiore componimus, quam quod ad nos non pertinet.* (2) Sed quam maxime *ordinari* dicuntur teſtamenta, quod *ſolennitas ordinationis* neceſſaria erat in teſtamentis, §. 3. *infra de codic.* ſolennia juris, *l.* 1. *D. de inj. rupt.* ſolennitas legum, *l. ult. C. fam. erc.* diligentia legum & obſervantia, *l.* 1. *D. de teſt. mil.* nimia & miſera diligentia, *l. pen.* §. *f. D. de leg.* 2. cauſa ſubtiliſſima, *l.* 28. *C. h. t.* & legum ſubtilitas, *l.* 31. *C. eod.* (3) Enimvero ut alias rationes, a genio populi rituali & modo acquirendi legitimo per mancipationem petitas, prætercam, placuerunt ſolennia illa JCtis, ut diligens teſtandi cura ſubjiciendorum teſtamentorum everriculum eſſet. Frequens namque eorum Romæ annona erat, qui velut indagine captabantur, aut captabant, nec credi poteſt, qua obſequiorum diverſitate quibusve præſtigiis colerentur homines ſine liberis, v. Petron. *c.* 116. Ammian. *libr.* XXVIII. *c.* 4. ubi multa Valeſius notavit: alia Lipſius ad Senecæ illa verba lib. VI. de ben. c. 38. *An tu Arruntium, & Aterium, & ceteros, qui captandorum teſtamentorum artem profeſſi ſunt* &c. alia Ampl. Bynkershoek in Opuſc. *de captat. inſtit. c.* 2. (4) Hinc etiam Juriſconſulti adhibiti, qui teſtamenta caute

§. I. Sed ut nihil antiquitatis penitus ignoretur, ſciendum eſt, olim quidem duo genera teſtamentorum in uſu fuiſſe: quorum altero in pace & in otio utebantur, quod calatis comitiis appellabant; altero, quum in prælium exituri

te conſcriberent & ſolennia obſervarent *l.* 88. §. 17. *D. de leg.* 2. Cicero *lib.* II. *de Orat. c.* 6. Arrian. *ad Epict. lib.* II. *c.* 13. Sueton. *Neron. c.* 32. Briſſon. *de form. lib.* VII. *pag.* 587. Perrenon *lib.* II. *animadv. c.* 21. (5) Inepte Gellius *lib.* VI. *c.* 12. criminatur, obrepſiſſe videri Servio, vel ſi quis alius eſt, qui prior dixit, vocis *teſtamenti* originem, quod ſit teſtatio mentis: neque enim ignorare poterat Servius Sulpicius, teſtamentum a teſtatum dici, ut aliæ id genus voces, in *mentum*, a Daumio & Reineſ. collectæ, *epiſt.* 13. 14. ſed more Stoicorum, teſtationem mentis genus poſuit, cujus ſpecies ſit teſtamentum, quaſi ſani hominis voluntas. v. Cujac. *lib.* XI. *Obſ. c.* 37. Freher. *lib.* II. *Parerg. c.* 25. Brocus *ad h.* §. & diſſert. de *Servio Sulpicio pag.* 69. (6) Definitio Modeſtini in *l.* 1. *D. h. t.* melior eſt illa, quam Quintilian. *declam.* 308. Cujac. *Parat D. h. t.* & Grotius, *l.* II. *de J. B. & P. c.* 6. §. 14. attulere, & illuſtratur ex Paulo ad *Hebr. c.* IX. ℣. 16. 17. Pleniſſima vero eſt Ulpiani, tit. 20. *Teſtamentum eſt mentis noſtræ juſta conteſtatio, in id ſolenniter factum, ut poſt mortem noſtram valeat.* (7) Solet hic quæri, an ex natura dominii, in modum præcepti, ſequatur, ut ſuperſtites id præſtare & ſervare debeant, quod defunctus poſt mortem ſuam de bonis fieri voluit? Affirmat Theophilus, Grotius, Fabrotus, Vinnius & Barbeyracius: Negat Puſendorf, Galvanns, Merillius, Bynkershoek & Thomaſius; quibus meum qualemcunque calculum novem argumentis adjeci ad Puſend. *de Off. hom. l.* 1. *c.* 12. §. 13. Diſtinguendum eſt omnino inter jus naturæ præcipiens & permittens, nec non inter jus naturæ & æquitatem, legibus & moribus probatam. De hac capiendus eſt Conſtantinus in *l.* 1. *C. de S. S. Eccl.* Cicero *Philipp.* II. *c.* 42. ceterique a Briſſon. *de form. p.* 584. conducti. Nos uno Quintiliano decl. 308. contenti erimus: *Et in more civitatis, & in legibus poſitum eſt, ut, quoties fieri potuerit, defunctorum teſtamento ſtetur: idque non mediocri ratione: neque enim aliud videtur ſolatium mortis, quam voluntas ultra mortem: alioquin poteſt grave videri, etiam ipſum patrimonium, ſi non integram legem habet, & cum omne jus nobis in id permittatur viventibus, auferatur morientibus.*

§. I Quum bona defunctorum, mero jure naturæ occupanti, jure gentium vero proximis cognatis cedant; ad hos excludendos, opus fuit lege contraria, in *calatis*, id eſt convocatis comitiis rogata; populuſque auctor fieri debuit, ut heres nuncupatus ſuccederet in bona, Gell *lib.* XV *cap.* 27. Atque hoc quidem tempore pacis obtinuit, exemplo Athenienſium, apud

turi eſſent, quod procinctum (a) dicebatur. Acceſſit deinde tertium genus teſtamentorum, quod dicebatur per æs & libram: ſcilicet quod per mancipationem, (b) id eſt, imaginariam quandam venditionem agebatur, quinque teſtibus & libripende, civibus Romanis puberibus præſentibus, & eo, qui familiæ emptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera teſtamentorum ex veteribus temporibus in deſuetudinem abierunt: quod vero per æs & libram fiebat, licet diutius permanſit, attamen partim & hoc in uſu eſſe deſiit.

§ II. Sed

(a) *Ita legit Theophilus, & nomen à procincto milite, id eſt accincto, & parato ad prælium derivat. Fabius quoque Pictor apud Gell.* lib. x. c. 15. *& Feſtus* claſſem procinctam *exercitum inſtructum interpretantur. Sed Cicero lib.* 11. *de N. D. c.* 3. *teſtamentum* in procinctu *vocat, & Feſtus:* Endo procinctu, in procinctu *factum teſtamentum explicat, quod miles pugnaturus nuncupat, præſentibus commilitonibus; atque ita Gloſſæ Lat. Græcæ.* Procinctus *eſt bellica expeditio. Hinc metaphora Ovidii lib.* 1. *ex Ponto* ep. 8. ℣. 10. Hæc in procinctu carmina facta leges. *vid Reineſ. ad Daum. epiſt.* 53 *& ſeqq.*

(b) *In vetuſtis Contii & omnibus Charondæ eſt* emancipationem; *nec damno: quia Veteres promiſcue* mancipare, *&* emancipare *pro vendere dixerunt. vide Gronov. ad Senec.* ep. 45. *& Cellar. ad* Plin. l. x. ep. 3.

apud quos ſimile quid ex Plutarchi *Alcibiade* colligitur. (2) Militiæ vero teſtamentum fiebat *in procinctu*, ut vocat Cicero *l.* 11. *de N. D. c.* 3. vel, ut Feſtus & Gloſſæ Latino Græcæ, *endo procinctu.* Nomen accepit a cingulo militari; de quo multa Briſſon. *lib.* 11. *ſel. ant. c.* 7. & Pancirol. *l.* 1. *var. lect. c.* xi. Pariter enim ac apud Homerum ζώννυσθαι valet armari, ita milites Romani ad prælium ſeſe accingentes, viros in aciem vocabant, & ſimul coram tribus aut quatuor commilitonibus ſuis heredem nominabant, Plutarch. in *Coriolano.* Exempla ſunt apud Cicer. *libr.* 1. *de Orat. cap.* 38. Cæſarem de *B. G. libr.* 1. *cap.* 39. Vellej. Paterc. *libr.* 11. *cap.* 5. & Florum, *lib.* 111. *c.* 10. (3) At poſtquam xii. Tabulæ latiſſimam dederant teſtandi facultatem, Juriſconſulti tertium introduxerunt modum, per familiæ *emancipationem*, ſive venditionem bonorum: nam ſicut alienatio non niſi a vivis fieri poſſe videbatur, ita æs, libram, mancipationem & aurium attrectationes requiſivere, licet receptus jam eſſet uſus pecuniæ numeratæ: non tam ideo, quod libra eſſet inſigne juſtitiæ, ut Marcilius putabat, *LL.* xii. *tabb. pag.* 56. quam ut moribus antiquis res peragеretur. Plin. *lib.* xxxiii. *c.* 3. Clemens Alexandr. *lib.* v. *Strom.*

§. II. De

§. II. Sed prædicta quidem nomina teſtamentorum ad jus civile referebantur: poſtea vero ex edicto Prætoris forma alia faciendorum teſtamentorum introducta eſt. Jure enim honorario nulla emancipatio deſiderabatur; ſed ſeptem teſtium ſigna ſufficiebant, quum jure civili ſigna teſtium non erant neceſſaria.

§. III. Sed quum paulatim, tam ex uſu hominum, quam ex conſtitutionum emendationibus cœpit in unam conſonantiam jus civile & prætorium jungi: conſtitutum eſt, ut uno eodemque tempore, quod jus civile quodammodo exigebat, ſeptem teſtibus adhibitis, & ſubſcriptione (c) teſtium, quod ex conſtitutionibus inventum eſt, & ex edicto Præ-

(c) *Contius putat deeſſe verba* teſtatoris &c.

§. II. Deſiit (1) teſtamentum *calatis comitiis*, quod bis in anno tantum, ſi Theophilo & Gloſſis Græco Latinis fides habenda, ſaltem non ſemper fieri poterat: vel quod mutari non potuit, quaſi lege firmatum: vel denique quod amplior teſtandi facultas legibus XII. erat data. (2) Teſtamentum *in procinctu*, Ciceronis tempore jam in uſu eſſe deſierat, *libr.* 2. *de Nat. D. cap.* 3. ſive quod auſpicia non ita ponebantur, ut olim; ſive quod viri bonorum nominum non amplius vocabantur; ſive quod Julius Cæſar teſtamenta, in expeditione, extra procinctum facta probabat, *l.* 1 *D. de teſt. mil.* v. Turneb. *lib.* XXIII. *adverſ. c.* 12. (3) Teſtamentum *per æs & libram* nimis multa ficta & commentitia continebat, quam ut prudentioribus Romanis poſtea placere potuerit: Plutarcho, homini Græco, *de ſera num. vind. c.* 6. abſurdum videbatur, quod alius ſcribebatur heres, alius emebat bona: ſed vide infra *ad* §. 10. Inprimis autem tertius ille modus ceſſavit, ex quo Prætor bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas eſt pollicitus, in quibus ſeptem teſtium ſigna invenirentur; quod edictum lege teſtamentaria, à Cornelio Sylla fuit confirmatum, Cicero *libr.* 1. *in Verr. cap.* 45.

§. III. Conſtantinus teſtamenta per æs & libram non ſuſtulit; ut Cujac. auctore Euſebio, in vit. Conſtant. *lib.* IV. *cap.* 26. exiſtimavit; cujus verba ſunt iſta: *Cum veteribus legibus cautum eſſet, ut qui e vita excederent, ipſo extremo fere ſpiritu certis & conceptis verbis teſtamenta componerent: atque adeo leges ipſæ, quibus ea ſententiarum formulis quibusque verbis ſcriberentur, definirent; eaque res non minime eſſet fraudi teſtatorum jam morientium voluntati: prudenter hæc omnino complectens Imperator legem illam abrogavit, ſtatuitque ut moriens,*

Prætoris ſignacula teſtamentis imponerentur, ut hoc jus tripertitum eſſe videatur, ut teſtes quidem & eorum præſentia uno contextu, teſtamenti celebrandi gratia, à jure civili deſcendant: ſubſcriptiones autem teſtatoris & teſtium, ex ſacrarum conſtitutionum obſervatione adhibeantur: ſignacula autem & teſtium numerus, ex edicto Prætoris.

§. IV. Sed his omnibus à noſtra conſtitutione, propter teſtamentorum ſinceritatem, ut nulla fraus adhibeatur, hoc additum eſt: ut per manum teſtatoris, vel teſtium, nomen heredis exprimatur, & omnia ſecundum illius conſtitutionis tenorem procedant.

§. V. Poſſunt autem omnes teſtes & uno anulo ſignare teſtamentum. Quid enim ſi ſeptem anuli una ſculptura fue-

riens, nudis verbis & fortuita oratione voluntatem ſuam teſtaretur, & quovis ſcripto ſententiam ſuam ederet, aut ſi mallet, ſine ſcripto teſtaretur. Theodoſius vero junior, & Arcadius, ex jure civili & Prætorio conjuncto, quinque illa hic memorata, in teſtamento ſcripto, requiſivere. v. *l.* 15. *C. h. t.* & Jac. Gothofr. *ad C. Th. tom.* 1. *pag.* 335. Nimirum (1) ut uno tempore, uno contextu, tenore, ſerie, & proceſſu ſolennitates adhiberentur; non quia teſtamenti factio erat actus legitimus, uti Hoppius vult, ſed quoniam digreſſio ad alia avocat a propoſito, & animum arguit non ſatis conſtantem, ut vel ex una ſtipulatione conſtat. *l.* 137 *D. de V. O.* (2) Septem teſtes fuerunt neceſſarii, non quod numerus ille eſſet ſacer, ſed quia libripens & anteſtatus cum quinque teſtibus, hunc numerum efficiebant, & totidem in divortiis neceſſarii, *l.* 9. *D. de divort.* notarius autem inter teſtes numerabatur, *l.* 27. *D. h. t.* (3) Duri erant Principes, requirentes teſtes litteratos, & ſubſcriptionem propria manu factam, *l.* 30. *D. h. t.* (4) Signacula, ex jure Prætorio, v. *ad* §. 5. (5) Subſcriptio teſtatoris: ſi vero is ſcribere nequeat, teſtis octavus eſt adhibendus, *l.* 21. §. 1. *C. h.* nec ſignum crucis ſufficit, v. Zach. Huber. *p.* 2. *Obſ. rer. jud. c.* 13. (6) Solennitas quæ additur §. *ſeq.* iterum ſublata eſt per *Nov.* 119. *c.* 9.

§. V. Cujuscunque illa fuerit opinio, ſatis ratione defenditur; quia veteribus nondum ſculpturæ gentilitiæ, vel characteres familiæ erant in uſu, ſicuti nobis: ſed quilibet imagine principis vel animalis varie ſignabat; qua de re Sueton. *Aug. c.* 50. Lipſ. ad Tacit. *l.* 2. *Ann. c.* 2. & Kirchman. *de Annulis* videatur. (2) Modum ſignandi teſtamenta ex Sueton. in *Nerone cap.* 17. & Paulo *libr.* V. *tit.*

fuerint, ſecundum quod Pomponio (d) viſum eſt? Sed & alieno quoque anulo licet ſignare.

§. VI. Teſtes autem adhiberi poſſunt ii, cum quibus teſtamenti factio eſt. Sed neque mulier, neque impubes, neque ſervus, neque furioſus, neque mutus, neque ſurdus, nec cui bonis interdictum eſt, neque ii, quos *Ex Cajo l. 6. & 7. qui teſtam. facere poſſ.*

(d) *Ita Theoph. veteres libri Contii, ac quidam Charondæ, pro* Papiniano.

v. *tit.* 25. diſcere licet: nam tabulis ligneis, lino circumducto colligatis, ſigna imprimebantur, ut Salmaſius libro ſingulari diſquiſivit. (3) Annulus, non quidem ex ſubtili & myſtica ratione, ſed ex uſu quotidiano & antiquo erat neceſſarius, velut ſignandi cauſa repertus. *Cum tabulis teſtamenti annulum imprimerem*, ait Seneca epiſt. 8. nec quilibet annulus, ſed qui characterem haberet; *ſigillaritius*, uti Vopiſcus vocat, vel ut noſtri *ſignatorius*, qui ſculptionem habet, v. Cujac. *lib.* XIV. *Obſ. c.* XI. & Charond. *lib.* II. *veriſ. c.* 2. (4) Hotman. *lib.* I. *Obſ. c.* 22. temere particulam *non* inſerit *l.* 22. §. 5. *D. h. t.* quam verba, *dum tamen χαρακτῆρα habeat*, non requirunt. His in oris quæſtio inutilis eſt; quia teſtium ſignacula in deſuetudinem ivere. v. Grot. *Juriſp. Holl. l.* II. *c.* 5. Zach. Huber. *p.* 2. *Obſ rer. jud.* 13.

§. VI. Quemadmodum Athenis teſtes coram Aſtynomo, vel Archonte præſente, teſtamenta ſignis appoſitis firmabant, auctore Iſæo *de Cleom. hered.* ita Romæ ſignandis teſtamentis amici adhibebantur: qui idcirco *teſtamentarii*, *ſignatores* & *obſignatores* dicti. Plin. *lib.* I. *epiſt.* 9 & *lib.* VI. *ep.* 22. Quintil. *decl.* 308. *Non dixerim ego teſtamentum, cui numerus ſignatorum deeſt, & libripens, & emtor familiæ, & cetera juri neceſſaria.* Horum requiſita erant. (1) quod debebant rogari: non ideo tantum, ut multi putant, quod populus in comitiis rogabatur; ſed quia in omni mancipatione anteſtatus, prehenſa auricula, teſtes rogabat, *licet anteſtari*, eorumque fidem obteſtabatur. Apulej. *lib.* 2. *Met.* Porphyrio ad Horat. *lib.* I. *ſat.* 9. Merill. *lib.* VIII. *Obſ. c.* 37. Poſtremis autem temporibus ſufficiebat, ſi teſtes non equidem fortuita occaſio obtuliſſet, ut in judiciis; ſed ſi gnari eſſent, cur venerint, *l.* 3. *C. Th. de teſt.* (2) Ut cum illis eſſet teſtamenti factio, *l.* 18. *D h. t.* id eſt jus comitiorum: neque enim activa neceſſaria eſt; quia filiusfam. teſtis idoneus eſt; licet teſtari nequeat: neque paſſiva ſatis erat, uti mulieris exemplo docemur. Hinc *Claſſici* teſtes dicti, qui ſignandis teſtamentis adhibebantur, auctore Feſto, quum ceteri extra claſſes proletarii, nec cives eſſent, nec comitiorum capaces. (3) Puberes, id eſt mares, non viripotentes feminæ admittebantur; quamobrem Juriſconſulti de hermaphrodito, occaſione hujus teſtimonii, quæſivere in *l.* 10. *D. de ſtat. bom.* (4) In-

quos leges jubent improbos inteſtabileſque eſſe, poſſunt in numero teſtium adhiberi.

§. VII. Sed quum aliquis ex teſtibus teſtamentiquidem faciendi tempore liber exiſtimabatur, poſtea vero ſervus apparuit: tam Divus Hadrianus Catonio (e) Vero, quàm poſtea Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, ſubvenire ſe ex ſua liberalitate teſtamento, ut ſic habeatur, atque ſi ut oportet factum eſſet, quum eo tempore, quo teſtamentum ſignificaretur, omnium conſenſu hic teſtis liberorum loco fuerit, neque quiſquam eſſet, qui ſtatus ei quæſtionem moviſſet.

§. VIII. Pater, necnon is, qui in poteſtate ejus eſt, item duo fratres, qui in ejuſdem patris poteſtate ſunt, utrique (f) teſtes in uno teſtamento fieri poſſunt: quia nihil nocet, ex una domo plures teſtes alieno negotio adhiberi. *Ex Ulp. l. 22. qui teſtam. fac. poſſ. l. 17. de teſtib.*

§. IX. In-

(e) *Sic Theoph. atque Codd. omnes Contii & Charondæ; non* Catoni. *vid. rubr.* l. 1. C. h. t. *ubi* Hadrianus A. Catonio Vero *reſcribit in hanc ſententiam.*

(f) *Ita in* l. 17. D. de teſtib. *non* utique, *ut vulgo. Pro* uno teſtamento, *Hotman.* alieno.

Inteſtabiles minus arcte Theophilus hic explicavit ex leg. XII. Tab. apud Gell. *lib.* XV. *cap.* 13. tales vero erant, (α) qui teſtium officio non poterant fungi, ut ex contraria voce *teſtabilis* Gell. *libr.* IV. *cap.* 7. probat. (β) quibus teſtamento nihil relinqui: (γ) qui teſtamentum facere non poterant, *l.* 18. §. 1. & l. 26. *D. h. t.* v. Marcil. ad *l.* XII. *Tabb. pag.* 29. & Reinold. *Var. c.* 6.

§. VII. Non hic plus valet, quod eſt in opinione, quam in veritate; neque error communis jus facit, ut Accurſius nugatur: is enim canon Juriſconſultis eſt incognitus, neque in *l.* 3. §. *fin. D. de ſupell. legata*, aut in *l.* 3. *D. de offic. præt.* fundamentum habet: ſed Princeps, ex mera liberalitate ſubvenit, tum ob probabilem facti ignorantiam, tum favore ultimæ voluntatis, ut actus bona fide geſtus ſubſiſtat. Idem eſt, ſi impubes vel mulier ſexum mentita teſtis fuerit adhibita, aut ſi quis Notarius hodie non eſt, ſed pro tali habetur, vid. Govean. *lib.* 1. *var. lect. cap.* 6. Cujac. *lib.* X. *Obſ. cap.* 13. *fin.* Herald. *Obſ. cap.* 29. & Perrenon. *lib.* 1. *animadverſ. cap.* 18.

§. IX. Te-

§. IX. In teſtibus autem non debet eſſe, qui in poteſtate teſtatoris eſt. Sed & ſi filiusfamilias de caſtrenſi peculio poſt miſſionem (g) faciat teſtamentum, nec pater ejus recte adhibetur teſtis, nec is, qui in poteſtate ejuſdem patris eſt: reprobatum eſt enim in ea re domeſticum teſtimonium.

Ex Ulp. l. 20. qui teſtam. fac. poſſ.

§. X. Sed neque heres ſcriptus: neque is, qui in poteſtate ejus eſt, neque pater ejus, qui eum habet in poteſtate, neque fratres, qui in ejuſdem patris poteſtate ſunt, teſtes adhiberi poſſunt: quia hoc totum negotium, quod agitur teſtamenti ordinandi gratia, creditur hodie inter teſtatorem & heredem agi. Licet enim totum jus tale conturbatum fuerat, & veteres quidem (h) familiæ emptorem, & eos, qui per poteſtatem ei coadunati fuerant, teſtimoniis repellebant: heredi, & iis, qui per poteſtatem ei conjuncti fuerant, concedebant teſtimonia in teſtamentis præſtare, licet ii, qui id permittebant, hoc jure minime abuti eos debere ſuadebant: tamen nos eamdem obſer-

Ex Ulp. d. l. 20. qui teſtam. fac. poſſ.

(g) *Verba* poſt miſſionem *fruſtra a Triboniano adjecta cenſuit Hotmanus, quod mihi non videtur propter* l. 20. §. 2. D. h. t.

(h) *Rectius in omn. Charondæ* veteres, qui.

§ IX. Teſtium conjunctio inter ſe nec in judiciis, nec in teſtamentis teſtimonium vitiat, *l.* 17. *D. de teſtib.* (2) Conjunctio teſtium cum teſtatore ſola nocet, quæ venit ex poteſtate patria: quapropter exheredati filii teſtes eſſe nequeunt; ſed emancipati, in teſtamento patris, & maritus in teſtamento uxoris non prohibentur. (3) Qualiscunque conjunctio teſtium cum herede teſtimonium facit inutile; unde nec hodie pater in teſtamento, in quo filius emancipatus heres eſt inſtitutus, teſtis eſſe poteſt, Carpzov. *part.* 3. *conſt.* 3. *def.* 7.

§. X. Initio idem erat heres, qui familiæ emtor, (2) ſed quia tam is, quam teſtator, inſidiis heredipetarum exponebatur, alius adhiberi cœpit familiæ emtor, dicis cauſa, & addita ſecreta lege, ut is, qui in tabulis clauſis ſcriptus eſſet, hereditatem conſequeretur; quem morem mere Romanum Plutarchus *de ſera num. vind. c.* 6 non capiebat, ſed videſis, quæ adverſus eum diſputavi *Juriſpr. ſymb. Exerc.* 1. *c.* 18. Exem-

obſervationem corrigentes, & quod ab illis ſuaſum eſt, in legis neceſſitatem transferentes, ad imitationem priſtini familiæ emptoris, merito nec heredi, qui imaginem vetuſtiſſimi familiæ emptoris obtinet, nec aliis perſonis, quæ ei, ut dictum eſt, conjunctæ ſunt, licentiam concedimus, ſibi quodammodo teſtimonia præſtare: ideoque nec ejuſmodi veteres (i) conſtitutiones noſtro Codici inſeri permiſimus

§. XI. Legatariis autem & fideicommiſſariis, quia non juris ſucceſſores ſunt, & aliis perſonis, quæ eis conjunctæ ſunt, teſtimonium non denegavimus, imo in quadam noſtra conſtitutione, & hoc ſpecialiter conceſſimus: & multo

(i) *In omn. Char.* veterem conſtitutionem.

xemplum eſt apud Sueton. *Neron. cap* 4. nec mirum ergo, quod tunc heres clam, & ſeorſim in tabulis ſcriptus, palam teſtis eſſe potuerit. Cicero de ſe palam ſcripto pro *Milone cap.* 18. *Simul Cyri teſtamentum obſignavi cum Clodio, & illum heredem & me ſcripſerat.* (3) Sublata familiæ mancipatione, totum negotium jure novo geritur cum herede; unde nec ipſe, nec qui ei conjuncti ſunt, teſtium officio fungi poſſunt. (4) Quod in nuncupativis teſtamentis Veteres jam ſuaſerant, ne heres eſſet teſtis, ad ſuſpicionem amoliendam, *l.* 20. *pr. D. hoc. tit.* id Juſtinianus, in conſt. *h.* §. 1. in ſcriptis teſtamentis obtinere voluit; locus enim hic eſt ſingularis, idque ex voce *concedimus* Cujacius, *h. l.* evincit.

§. XI. More majorum homines, quamtumvis ampliſſimi, ne in minima re ſua teſtimonium dicebant: receptum vero fuit, ut legatarii teſtes eſſe poſſent, *l.* 20. *pr. D. h. t. l.* 14. *D. de reb. dub. l.* 22. *C. l.* 3. *C. Th. h. t.* ubi *Scævola, auctor prudentiſſimus Juriſconſultorum* hoc jam dicitur comprobaſſe. Neque ideo opus fuit conſtitutione Juſtiniani, qua id permitteretur, neque jacturam fecimus, quod illa periit. (2) Ratio hic allata, ex §. *præced.* ſupplenda eſt; neque enim legatarii & fideicommiſſarii ſingulares erant juris univerſi ſucceſſores; neque totum negotium ultimi temporis cum illis agebatur. (3) Non poterat in eos cadere ſuſpicio, qui ſibi legatum eſſe plerumque neſciebant: quandoquidem teſtamentum clauſum teſtibus offerens teſtator dicebat: *Hæc uti his tabulis ceriſve ſcripta ſunt, ita do, ita lego, ita teſtor; itaque vos Quirites teſtimonium perhibitote*, Ulpian. *tit.* 20. & Theodoſ. *Nov.* 9. (4) In nuncupativis autem rarioribus multitudo teſtium hoc vitium facile ſanabat; inprimis quia amicis ſignatoribus plerumque legatur. v. Sueton. *Neron. c* 16

to magis iis, qui in eorum poteſtate ſunt, vel qui eos habent in poteſtate, hujusmodi licentiam damus.

§. XII. Nihil autem intereſt teſtamentum in tabulis, an in chartis, membraniſve, vel in alia materia fiat.

§. XIII. Sed & unum teſtamentum pluribus codicibus (1) conficere quis poteſt, ſecundum obtinentem tamen obſervationem omnibus factis: quod interdum etiam neceſſarium eſt: veluti ſi quis navigaturus & ſe- *Ex Florent. l. 24. qui teſtam. fac. poſſ.*

(1) *Florent. in d. l.* 24. *D. h. t.* exemplis conſignare; *ſed & alia ei addidit, alia detraxit Tribonianus.*

16. Plin. *l.* 11. *epiſt. ult.* & præcipue Symmach. *l.* 10. *ep.* 55. aliosque apud Forner. *lib.* 11. *ſelect. c.* 12. & Jac. Gothofred. ad *d. l.* 3. *C. Th. h. t.* (5) Neque hoc ſublatum eſt per *Nov.* 1. *cap.* 1. uti Anton. Faber. putavit; quia ab accidenti eſt, quod Legatarii hereditatem adeunt. (6) Qui teſtamentum ſcribit, etiam dictante teſtatore, ſibi legatum adſcribere vetatur, ſub pœna falſi, *l.* 3. *C. de his qui ſib. adſcr.*

§. XII. Scribi poterat teſtamentum in tabulis & caudicibus ligneis, cera obductis, vel eboreis, aut in corio, *l.* 52. *D. de leg.* 3. vel in charta deletitia, & opiſtographo, *l.* 4. *D. de bon. poſſeſſ. ſec. tab.* (2) Charta deletitia, erat, in qua quod ante ſcriptum deleri, & aliud ſcribi poterat; unde ſcribentibus ſpongia erat ad manum. vid. Caſaubon ad Sueton. *Aug. cap.* 85. (3) Opiſtographos erat, cujus tergo aliquid erat inſcriptum. vid. Pancirol. *libr.* 2. *var. Lect. cap.* 108. (4) Literis ſcribi debebat paganum teſtamentum; non ſiglis aut notis *l.* 6. §. *fin. D. de bon. poſſeſſ.* ne quidem parentis inter liberos, ſecundum jus noviſſimum *Nov.* 107. *c.* 1. juncta *l.* 7. *C. Th*[illegible] *ult. C. fam. erc.* ad quas illuſtra[illegible] facit, quod Sueton. *in Galba cap.* 5. refert, quingenties ſeſtertium legata fuiſſe Galbæ, quæ Tiberius ad quinquaginta revocarit; *quia notata, non perſcripta erat ſumma* v. Cujac. *lib.* III. *Obſ. c.* 3. & Rad Forn. *lib.* III. *Rer. quot. c.* 2. (5) Ceterum teſtamentum interdum manu teſtatoris, interdum manu amici, liberti vel ſervi ſcribebatur: nec opus erat die & conſule, quamvis is plerumque adjiceretur, *l.* 2. §. 6. *D. l.* 3. *teſt. quem. ap.* Suet. *l.* 11. *c.* 101. (6) Denique admonendum eſt, jure vetere verba teſtamenti directa, Latina duntaxat lingua, ſicut directæ libertates & tutelæ, concipi potuiſſe, Ulpian. *tit.* 25. §. 9. At poſt tranſlatum Conſtantinopolim imperium, omnibus Græce teſtari licuit, *l.* 21. §. *f. C. h. t.* Vide Briſſon. *lib.* VII. *de form. pag.* 587. *ſeqq.*

§. XIII. Pluribus teſtamentis diverſis nemo quidem decedere poteſt; ſed

ſecum ferre, & domi relinquere judiciorum ſuorum conteſtationem velit, vel propter alias innumerabiles cauſas, quæ humanis neceſſitatibus imminent. Sed hæc quidem de teſtamentis, quæ in ſcriptis conficiuntur. (m) Si quis autem ſine ſcriptis voluerit ordinare jure civili teſtamentum, ſeptem teſtibus adhibitis, & ſua voluntate coram eis nuncupata, ſciat hoc perfectiſſimum teſtamentum jure civili, firmumque conſtitutum.

(m) *Recte omiſit* ſufficiunt, *quod abeſt etiam ab omnibus Charondæ & Theophilo.*

ſed unius teſtamenti plura exempla eodem tempore ſolenniter compleri utile erat, ut uno amiſſo, alterum ſuperſit, *l.* 24. *D. h. t. l.* 1. §. 5. *D. de* [illegible] *poſſ. ſec. tab. l. ult. D. de his quæ in teſt. del.* Atque hæ ſunt binæ teſtamenti tabulæ, quas Proculus *exemplarii cauſa* ſcriptas vocat, *l.* 47. *D. de leg.* 2. Erant autem binæ tabulæ authenticæ, eodem tempore teſtium annulis obſignatæ, duo *ἰσότυπα* ut Theophilus vocat. Exempla habet Sueton. in Aug. *c. ult.* & Tiber. *c. ult.* quæ Ampl. Zach. Huber. *diſſert.* 6. & 7. *tom.* 1. illuſtravit; cui junge Herald. *Obſ. c.* 50. (2) Jure antiquo ſubtilitas contextus non permittebat, duo teſtamenta uno in codice ſcribi: Valentinianus autem conjugibus id permiſit, *Nov.* 9. eoque jure utimur in teſtamentis conjugum reciprocis, auctore Peckio *lib.* 1. *de teſt. conjug. c.* 19. non vero in aliis, qui ſe mutuo heredes inſtituunt, uti per *l.* 70. *D. de her. inſt.* cum Cujacio *lib.* XVI. *Obſ. c.* 39. Huberus exiſtimavit *ad D. h. t. n.* 18. a quo merito abit ejus filius Zacharias *p.* 2. *Obſ. rer. jud.* 12. (3) Teſtamentum quod ſine ſcriptis fit alias *nuncupativum* appellatur, voce XII. Tabb. UTI LINGUA NUNCUPASSIT; cujus origo autem a nominibus captis eſt repetenda, cum Alciato *lib.* 11. *parerg. c.* 32. (4) Rarius hoc fuit Romanis, quia nomen heredis non poterat celari, ſed palam debebat recitari, ut à ſeptem teſtibus exaudiri poſſet, *l.* 21. *pr. D. h. t.* Quod ſi ergo vis morbi repentina ſpatium non relinqueret ſcripturam conficiendi, per nuncupationem teſtabantur, vel tribus verbis: *Lucius heres eſto*, *l.* 1. §. 1. *D. de her. inſt.* Sueton. in vit. Horatii: *Deceſſit herede Auguſto palam nuncupato, cum, urgente vi valetudinis, non ſufficeret ad obſignandas teſtamenti tabulas.*

CAPUT

CAPUT XI.

De militari teſtamento.

Supradicta diligens obſervatio in ordinandis teſtamentis, militibus, propter nimiam imperitiam, conſtitutionibus Principalibus (a) remiſſa eſt. Nam quamvis ii neque legitimum numerum teſtium adhibuerint, neque aliam teſtamentorum ſolemnitatem obſervaverint: recte nihilominus teſtantur, videlicet quum in expeditionibus occupati ſunt: quod merito noſtra conſtitutio introduxit. Quoquo enim modo voluntas ejus ſuprema inveniatur, ſive ſcripta, ſive ſine ſcriptura, (b) valet teſtamentum ex voluntate ejus. Illis autem temporibus, per quæ citra expeditionum neceſſitatem in aliis locis, vel ſuis ædibus (c) degunt: minime ad vin-

(a) *Vox* principalibus *abeſt ab omn. Charondæ & Theophilo: ſæpius autem JCti hunc in modum locuti ſunt, apud Briſſon. de V. S.* voc. principalis. (b) ſive non ſcripta omnes *Charondæ.*

(c) *Locus vexatus. Theophilus* ſedibus, *ἑδίταις*, *ſedetis, ſtativis explicat; ut in* l. 18. C. de ep. aud. *eamque lectionem veriorem putat Contius, Marcilius, Ruſſardus, Charondas, & Jac. Gothofred. t. 2. C. Th. pag. 133. Cl. Noodt lib. II. Obſ. c. 16. librarios conjicit S. non geminaſſe, cum ſcriptum invenirent* ſüiSedibus. *At Cujacius ad h.* §. *& conſult 49. nec non Janus a Coſta h.* §. *retinent* ædibus; *ſicut libri veteres in* l. ult. C. de reſtit. mil. *&* l. ult. C. quib. non objici *quæ cum* l. pen. C. h. t. *coaſſandia ſunt, habent* ædibus, *οἰκοις Baſilica; ut idem ſit quod* in penatibus propriis, L. ult. C. de commeatu. *Fabrotus ad* Theoph. *idem eſſe, ait,* *in* ſuis ædibus, *& in* ſuis ſedibus, *ut in* l. I. C. Th. de domeſt. l. ult. C. de poſtl. rev. *Et ſane* ſedes *ſæpe pro domicilio ponuntur,* l. 203. D. de V. S l. 2. §. I. C. de Off. præf. præt. *Crebro etiam voces* ædes *&* ſedes *confundi Brouckhuſius ad* Tibull. lib. I. eleg. XI. ✝. 10. *& Cl. Burmann. ad Quintil.* l. IV. Inſt. c. 5. *oſtendere.*

Pr. Miles eſt, qui in numeros relatus, ſtipendia meret, & in expeditione occupatus eſt. Unde is dicatur quot ſententiæ, totidem Stoicæ ſunt nugæ, in *l.* I. *D. h. t.* Dicitur enim vel a *μίλαξ*, popularis, Menag. amoen. *cap.* 39. vel ab *ὅμιλος*, ut Gronov. *de ſeſtert. pag.* 696. (2) Uti milites chlamydati ſuisque privilegiis fulti alibi opponuntur *privatis*, *popularibus* & *paganis*; ita de militari teſtamento ſeparatim hic agitur; quia nuda militis voluntas, de diviſione bonorum poſt mortem, juſtum

vindicandum tale privilegium adjuvantur. Sed teſtari quidem, etſi filiiſamiliarnm ſunt, propter militiam conceduntur: jure tamen communi eadem obſervatione & in eorum teſtamentis adhibenda, quam & in teſtamentis paganorum proxime expoſuimus.

§. I. Plane de teſtamentis militum Divus Trajanus Statilio (d) Severo ita reſcripſit. Id privilegium, quod militantibus datum eſt, ut quoquo modo facta ab iis teſtamenta, rata ſint, ſic intellegi debet, ut utique prius conſtare debeat, teſtamentum factum eſſe, quod & ſine ſcriptura (e) à non militantibus quoque fieri poteſt. Is *Ex Florent. l. 24. hoc tit.*

(d) *Alias* Catilio: *Catilius Severus fuit Marci proavus maternus, ejusque meminit Capitolin. in Marco, c. 1. Sed Theoph.* Στατίλιος. *& D.* d. l. 24. h. t. *atque ita Anton. Auguſtin.* de nom. propr. D. pag. 266. *Mihi vulgata magis places, quia Dio, in Hadriano, eundem* Κατίλιον *vocat.*

(e) *Florent. in l. 24. D. h. t.* & a non milit. *hinc Fabrot. ad Theoph.* edit. prim. *& ibi, & hic reponit*, ut a non milit. *fretus interprete Gallico:* ainſi com' cil'a ceux, qui ne ſont mie chevaliers.

juſtum & legitimum, ex Conſtitutionibus Principum, eſt teſtamentum, quoad ſubſtantiam, ſolennitates, heredis inſtitutionem, & infirmandi modos, v. *ad pr. tit ſeq. n.* 5 (3) Ratio privilegii partim eſt imperitia, ſeu juris ignorantia. *l.* 40. *D de adm. tut.* & ſimplicitas militaris, *l.* 3. *C. h. t.* quæ inter armorum ſtrepitus, verba Juris civilis, & anxiam diligentemque ordinationem teſtamentorum, in teſtium numero, rogatione, ſubſcriptione, ſignis & congrégatione attendere non ſinebat. Val. Max. *libr.* v. *cap.* 2. *n.* 8. partim quoque propter pericula, quæ Reipublicæ cauſa ſuſtinent *l. un. D. de bon. poſſ. ex teſt. mil.* Atque hæc ratio cum in hodiernis quoque militibus adſit, neque illi inter tonitrua tormentorum & furiales inſultus juris ſubtilitatem obſervare queant, male Mornac. ad *l.* 40. *D ex quib. cauſ maj.* illis privilegia negat. (4) Quæcumque vero ex legibus, Sctis & edictis perfectis irrita erant, ea in militis teſtamento non valebant. v. gr. ex lege Ælia Sentia, Fabia, Julia de fundo dotali, Scto Liboniano & adverſus captatorias inſtitutiones facto. v. *l* 15. §. *f l.* 16. *l.* 29. §. 1. *D. l.* 4. 5. 11. *C. h. t.* Merill. *lib.* 11 *Obſ. c.* 35.

§. I. Omnibus, qui in hoſtico & procinctu verſantur, idem privilegium tribuitur, in *l. fin. D. h. t* & *l. un. D de bon. poſſ. ex teſt. mil.* ſive ex neceſſitate caſtra ſequantur, ut Legati, Quæſtores & chirurgi: ſive ſuæ

Is ergo miles, de cujus bonis apud te quæritur, ſi convocatis ad hoc hominibus, ut voluntatem ſuam teſtaretur, ita loquutus eſt, ut declararet, quem vellet ſibi heredem eſſe, & cui libertatem tribuere: poteſt videri ſine ſcripto hoc modo eſſe teſtatus, & voluntas ejus rata habenda eſt Ceterum ſi (ut plerumque ſermonibus fieri ſolet) dixit alicui: Ego te heredem facio, aut bona mea tibi relinquo, non oportet hoc pro teſtamento obſervari. Nec ullorum magis intereſt, quam ipſorum quibus id privilegium datum eſt, ejuſmodi exemplum non admitti. Alioquin non difficulter poſt mortem alicujus militis teſtes exiſterent, qui affirmarent, ſe audiſſe dicentem aliquem, relinquere ſe bona, cui viſum ſit, & per hoc vera judicia ſubverterentur.

§ II. Quinimo & mutus & ſurdus miles teſtamentum facere poteſt.

§. III Sed hactenus hoc illis à Principalibus conſtitutionibus conceditur, quatenus militant & in caſtris *Ex Afric. l. 21. hoc tit. Ex Paulo l. 38. eod.*

ſuæ ſimul utilitatis cauſa, ut mercatores & aurigæ; ſive privati negotii vel voluptatis cauſa ſpectatum venerint: etiam militum uxoribus, qui maritos in caſtris comitantur, *l.* 1. *C. de uxor. mil.* item navarchis & militibus maritimis, idem privilegium datum eſt, ſicut *nautica caſtra* Poëtæ dixerunt. An vero in *d. l. fin. & un.* rectius *hoſticum* an *hoſticulum* pro hoſtili ſolo dicatur v. Leonin. *lib.* 1. *Emend. c.* 15. & Ampl Bynkersh. *lib.* IV. *Obſ. c.* 20. (2) Male Hotmanus vocem *convocatis* hic explicat per rogatis; nam illa ſolennitas ſcrupuloſiſſima a militibus non requirebatur, atque idem eſt, quod Cicero *libr.* 2. *de N. D. cap.* 3. ait, *vocatis aliquot viris*, vel ut Feſtus, *præſentibus commilitonibus*.

§. II. Mutus & ſurdus natura non poterat eſſe miles, ſed ſi caſu talis factus, & ante cauſariam miſſionem in numeris manſiſſet, valebat ejus teſtamentum *l.* 4. *D. h. t.* quum paganis olim a Principe hoc eſſet impetrandum; & jure novo iis tantum in ſcriptis teſtari liceat, ſi diſcretum ſit infortunium, *l.* 6. §. 1. & *l.* 7. *D l.* 10. *C. qui teſt. fac.* Tribonianum a Vinnii cenſura Cl. Heineccius liberavit.

§. III. Cujac. *conſult.* 49. & *Quæſt. Papin. ad l.* 35. *h. t.* etiam a Coſta *ad pr. h. t.* cum Donello *libr.* VI. *cap.* 28. putant, Juſtinianum loca & tempora primum

ſtris degunt. Poſt miſſionem vero veterani, vel extra caſtra, (f) ſi faciant adhuc militantes teſtamentum, communi omnium civium Romanorum jure facere debent. Et quod in caſtris fecerint teſtamentum, non communi jure, ſed quomodo (g) voluerint, poſt miſſionem intra annum valebit. Quid ergo ſi intra annum (h) deceſſerit, condicio autem heredi adſcripta poſt annum extiterit? an quaſi militis teſtamentum valeat? & placet valere quaſi militis.

§. IV. Sed & ſi quis ante militiam non jure fecit teſtamentum, & miles factus, & in expeditione degens reſignavit illud, & quædam adjecit, ſive detraxit, vel alias manifeſta eſt militis voluntas hoc valere volentis; dicendum eſt, valere hoc teſtamentum, quaſi ex nova militis voluntate. *Ex Juliano l. 3C. hoc tit.*

§. V. De-

(f) *Vulgata addit* alii, *quod merito Charondas repudiat, quia de ſolis veteranis hic agitur.* (g) quomodo *rectius in omn. Charondæ.* (h) *Theophilus & Codd. Charondæ addunt* quidem.

mum definiviſſe, in *l. pen. C. h. t.* quum antea militibus permiſſum fuerit, in caſtris, ſtativis, hybernis, & foſſatis jure militari teſtari: ne alias eorum teſtamentum diſtet a teſtamento pagani, in hoſtico confecto. Sed refragatur illis *h.* §. & Ulpian. *tit.* 23. §. 10. in verbis: *in caſtris mortuus*, quodque olim tantum in procinctu, ob pericula, ſine ſolennibus teſtari licuit; ſi v. gr. pugnam darent, vel exciperent: vel in via eſſent, vel urbem obſiderent, aut tuerentur. Hinc etiam expeditionis fit mentio in *l.* 1. & 15. *C. h. t.* quas à Triboniano interpolatas eſſe Cl. Schultingius *ad dict. loc. Ulp.* conjicit. Sed utique militis majus erat privilegium; quia non tantum in hoſtico & in acie, ſed & in caſtris totaque expeditione nuda voluntas ejus valebat, nec opus erat, ut ibidem decederet. v. Cl. Harprecht. Diſſ. *de teſtamento pagani in hoſtico confecto.*

§. IV. Adde, vel tabulas inciderit, & legerit teſtamentum, ac rurſus ſuo ſigno ſignaverit; amplius & ſi aliquid perduxerit, interleverit, vel mutaverit: ſufficiebat enim de militis voluntate ex verbis aut factis conſtare, *l.* 20. §. 1. *D h. t.* Cui non eſt contraria, *l.* 15. §. 2. *D. h. t.* uti Matthæus & Hotman. voluerunt: aut enim Ulpianus plus ſenſit, quam ſcripſit, aut ex Divi Pii reſcripto privilegium militare latius extenſum eſt; aut ſane refert, an teſtamentum ante militiam jure factum ſit, vel

§. V. Denique & ſi in adrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamilias emancipatus eſt, teſtamentum ejus quaſi ex nova militis voluntate valet, nec videtur capitis deminutione irritum fieri. *Ex Mart. l. 22. & Tertull. l. ſeq. hoc tit.*

§. VI. Sciendum tamen eſt, quod ad exemplum caſtrenſis peculii, tam anteriores leges, quam Principales conſtitutiones quibuſdam quaſi caſtrenſia dederunt peculia, & quorum quibuſdam permiſſum erat etiam in poteſtate degentibus teſtari: quod noſtra conſtitutio latius extendens permiſit omnibus in his tantummodo peculiis teſtari quidem, ſed jure communi. Cujus conſtitutionis tenore perſpecto, licentia eſt nihil eorum, quæ ad præfatum jus pertinent, ignorare.

vel non, & de illo Ulpianus, de hoc Julianus accipiendus eſt.

§. VI. Olim Proconſulibus, Præſidibus provinciarum & omnibus, qui publicum ſalarium a Principe conſequebantur, ſecundum leges anteriores in D. & conſtitutiones in C. quaſi caſtrenſe peculium ita competebat, ut etſi filiifamilias eſſent, de illis poſſent teſtari. *l.* 1. §. 15. *D. de collat. bon.* *l.* 4. §. 5. *D. de bon poſſ l.* 1. §. 6. *D. ad Sct. Trebell.* Epiſcopis autem Presbyteris & Diaconis, item Advocatis, Aſſeſſoribus & Magiſtris liberalium artium, licet quaſi caſtrenſe peculium haberent, teſtari de eo non licuit, *l.* 2. *C. Th. l.* 7. *C. de Aſſeſſor.* donec Juſtinianus teſtamenti factionem extendit ad omnes, & jure communi eis teſtari permiſit, in *l. fin. C. de inoff. teſt. l.* 34. *C. de Epiſc. & cler.* ad quam illuſtrandam pertinent, quæ de militiæ ſpiritualis & mundanæ comparatione Janus à Coſta diſſeruit *ad Decret. pag.* 10. quæque de toto argumento & progreſſu Quaſi caſtrenſis peculii, Jac. Gothofredus præclare obſervavit, ad *l.* 2. *C. Th. de aſſeſſ. domeſt. & l.* 3. *C. Th. de poſtul. t.* 1. *p.* 96. *&* 141.

CAPUT XII.

Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum.

Pr. Tria potiſſimum in teſtamentis ſunt obſervanda, *forma perſonæ*, & *res*. De primo egimus hactenus: nunc quibus teſtamenti factio negetur animadvertendum erit, ut his cognitis reliquos omnes intelligamus, *l.* 5. *C. h. t.* (2) Athenis ex lege Solonis, non quorumlibet teſta-

Non tamen omnibus licet facere teſtamentum. Statim enim ii, qui alieno juri ſubjecti ſunt, teſtamenti faciendi jus non habent: adeo quidem, ut, quamvis parentes eis permiſerint, nihilo magis jure teſtari poſſint: exceptis iis, quos antea enumeravimus, & præcipue militibus, qui in poteſtate parentum ſunt, quibus de eo, quod in caſtris adquiſierunt, permiſſum * eſt ex conſtitutionibus Principum teſtamentum facere. Quod quidem jus initio tantum militantibus datum eſt, tam ex auctoritate Divi Auguſti, quam Nervæ, necnon optimi Imperatoris Trajani: poſtea vero ſubſcriptione Divi Hadriani, etiam dimiſſis militia, id eſt veteranis conceſſum eſt. Itaque ſi quod fecerint de caſtrenſi peculio teſtamentum, pertinebit hoc ad eum, quem heredem reliquerunt. Si vero inteſtati deceſſerint, nullis liberis vel fratribus ſuperſtitibus, ad parentes eorum jure communi pertinebit.

Ex Cajo l. 6. qui teſt. fac. poſſ.

Ex

*. *Theoph. omiſit verba* perm. eſt ex conſt. Princ.

ſtamenta legitima erant: neque enim ſervis, advenis, minoribus viginti annis, adoptivis, quique liberos haberent, aut uxorum blanditiis eſſent allecti, teſtari licebat, auctore Demoſth. *in Stephan. De hered. Nicoſtrati & Philoctemonis*, Plutarcho in *vita Solon.* Meurſ. *Them. Att. l.* II. *c.* 13. (3) Romæ vero latiſſima teſtandi poteſtas in XII. Tabb. conceſſa fuit: PATERFAMILIAS UTI LEGASSIT SUPER PECUNIÆ TUTELÆVE REI SUÆ ITA JUS ESTO. *l.* 120. *D. de V. S.* Quamvis ergo Solonia lex, apud Demoſth. Orat 2. *in Stephan.* ſenibus teſtandi facultatem ademerit, & Platonis judicio, ſtulte quodammodo & perverſe plerique affecti ſint, qui morti ſe propinquos arbitrantur; Romæ tamen confecti annis & corpore invalidi teſtari potuerunt *l.* 3. C. *h. t.* quinimo apud Hebræos potior ægrotantis, quam hominis ſani fuit teſtatio, Selden. *de ſucc. ad LL Ebræor c.* 24. Fabrot. *Exerc.* IV, (4) Excipiuntur filiifamilias & ſervi, duplici ratione: neque enim habebant bona, aut quicquam in ſuo cenſu, Ulpian. *tit* 20. §. 10. *l.* 7. *C. qui bon. ced.* Deinde non erant patresfamilias: Lex autem utrumque requirebat, ut quis eſſet *familiæ* ſuæ princeps, & de pecunia *ſua* teſtaretur, *l. pen.* § *fin. C. de bon. poſſ. ſec. tab. l.* 195. §. 1 *& ſeqq. de V. S.* (5) Filiusfamilias nequidem teſtatur permittente patre; quia teſtamenti factio eſt juris publici, *l.* 3. *D. qui teſt. fac.*

Ex hoc intellegere poſſumus, quod in caſtris adquiſierit miles, qui in poteſtate patris eſt, neque ipſum patrem adimere poſſe, neque patris creditores id vendere vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus commune eſſe: ſed ſcilicet proprium ejus eſſe, qui id in caſtris adquiſierit: quamquam jure civili § omnium, qui in poteſtate parentum ſunt, peculia perinde in bonis parentum computantur, ac ſervorum peculia in bonis dominorum numerantur: exceptis videlicet iis, quæ ex ſacris conſtitutionibus, & præcipue noſtris, propter diverſas cauſas non adquiruntur. Præter hos igitur, qui caſtrenſe vel quaſi caſtrenſe habent, ſi quis alius filiusfamilias teſtamentum fecerit, inutile eſt, licet ſuæ poteſtatis factus deceſſerit.

Ex Ulp. l. 1 §. 15. ff. de collat.

§. I. Præ-

§. *Rurſus Theoph. omiſit* jure civili. *quod & Fabroto diſplicet.*

fac. quod pactis privatorum non poteſt mutari, Plin. vero *libr.* VIII. *ep.* 16. ſervos ſuos *quaſi teſtamenta* feciſſe, ait: *Permitto ſervis quoque quaſi teſtamenta facere, eaque, ut legitima, cuſtodio. Mandant rogantque quod viſum: pareo ocius: ſuis dividunt, donant; relinquunt duntaxat intra domum. Nam ſervis reſpublica quædam & quaſi civitas domus eſt.* (6) Filiisfamilias de peculio adventitio irregulari teſtari non licet: quoniam priore ratione, quam olim Ulp. *dict. tit.* attulit, ceſſante, poſterior adhuc durat, quod perſonam patrumfamilias in eo peculio non habent, *l. ult.* §. 5. *C. de bon. quæ lib.* quam ipſe Juſtinianus illuſtrat, in *l. pen. C. h. t.* neque diſſentit Theophilus, ut quidam fingunt, vid. Fabrot. *in not.* (7) In hiſtoria teſtamenti militaris non repugnat huic §. *l.* 1. *D. de teſt. mil.* neque Ulp. *tit.* 20. §. 10. ubi vocem *Marcus* delendam eſſe, Cujac. recte annotavit. (8) Vero & proprio cognomine *Optimus Imperator* hic vocatur Trajanus, ex ſolenni Senatus decreto, cujus Plinius meminit in paneg. *c.* 88. Johannes Sariſberienſes in Policratico, *lib.* V. *cap.* 8. *Nulli gravis, charus omnibus, adeo ut, uſque ad noſtram ætatem, in Senatu non aliter Principibus acclamaretur*, FELICIOR AUGUSTO, MELIOR SIS TRAJANO. (9) In Pandectis pater jure patrio occupat peculium caſtrenſe filii inteſtati, *l.* 1. & 2. *D. de caſtr. pec. l.* 44. *D. de leg.* 1. in codice nullis fratribus ſuperſtitibus ſuccedit, jure hereditario *l.* 4. *C. de bon. quæ lib.* ſed ex *Nov.* 118. *c.* 2. fratres cum parentibus admittuntur. Ad jus Codicis

autem

§. I. Præterea teſtamentum facere non poſſunt impuberes: quia nullum eorum animi judicium eſt. Item furioſi: quia mente carent. Nec ad rem pertinet, ſi impubes, poſtea pubes: aut furioſus, poſtea compos mentis factus fuerit, & deceſſerit. Furioſi autem ſi per id tempus fecerint teſtamentum, quo furor eorum intermiſſus eſt, jure teſtati eſſe videntur, certe eo, quod ante furorem fecerint, teſtamento valente. Nam neque teſtamenta recte facta, neque ullum aliud recte geſtum, poſtea furor interveniens perimit.

Ex l. 5. qui teſtam. fac. poſ.

Ex Pompon. l. 16. eod.

§ II. Item prodigus, cui bonorum ſuorum adminiſtratio interdicta eſt, teſtamentum facere non poteſt: ſed id, quod ante fecerit, quam interdictio ſuorum

Ex Ulp. l. 18. qui teſtam fac. poſſ.

autem reſpicit Juſtin. in verbis: *jure communi.*

§. I. Magis caute Ulpianus *tit.* 20. §. 12. ait, impuberes *nondum plenum animi judicium habere.* Petitur autem hic ratio a nomine: nam teſtamentum eſt ultimum hominis judicium, & teſtatio mentis, hæc autem in impuberibus nondum adoleverat ſecundum Stoicos, apud Plut. *l.* v. *de repugn. Stoic. c.* 24. (2) In furioſis autem mens eſt extincta, *l* 14. *D. de offic. Præſ* unde nullum ſapientis negotium tractare, neque teſtamentum aut codicillos facere *l.* 9. *C. de codicill.* neque nuptias, aut ſponſalia contrahere poſſunt, *l.* 8. *D. de ſponſ l.* 16 §. *fin. D. de rit. nupt.* (3) Exceptæ olim fuerunt virgines Veſtales impuberes, quæ captæ in poteſtate parentum eſſe deſinebant: item moniales, cœlibatum profeſſæ, & tribuni militum Ulpian. *tit.* x § 5 *l ult. C. de teſt. mil.* Nov. *Leon.* 6. idque Lipſius *de Veſt* 1. *c.* 5. & Cujac. *libr.* XVII. *Obſ. c.* 36. ex Gellio *lib.* I *c.* 12. & Sozom. *libr.* I. *Hiſt. Eccleſ. c.* 9. illuſtrarunt. (4) Quod de furioſis, idem de mente captis dicendum eſt; quia mentem non habent, de qua teſtentur *l.* 17. *h. t.* at homines ſtupidi, fatui, & ſimplices neque teſtari, neque nuptias inire prohibentur; quia vigor animi & judicii hic non eſt neceſſarius *l.* 4. *C. h. t.* v Sande ſupra laudatus *pag.* 137. & Stryk. *caut. teſt. c.* 3. §. 25. (5) Quum ira furor brevis ſit, teſtamentum ſumme irati non valet, niſi perſeverantia appareat, judicium animi fuiſſe. *l.* 48. *de R. J. l.* 3. §. *ult. D. de adim. & transf. leg.* Exempla vide apud Cl. Leyſer *ad D. ſpec.* 352 *n.* 4

§. II. Rurſus in voce *adminiſtratio*, latet ratio; nam quia teſtamenti

orum bonorum ei fiat, ratum eſt.

§ III. Item ſurdus & mutus non ſemper teſtamentum facere poſſunt. Utique autem de eo ſurdo loquimur, qui omnino non exaudit, non qui tarde exaudit. Nam & mutus is intellegitur, qui loqui nihil poteſt, non qui tarde loquitur. Sæpe autem etiam literati & eruditi homines variis cauſis & audiendi & loquendi facultatem amittunt. Unde noſtra conſtitutio etiam his ſubvenit, ut certis caſibus & modis ſecundum normam ejus poſſint teſtari, aliaque facere, quæ eis permiſſa ſunt. Sed ſi quis poſt teſtamentum factum, adverſa valetudine, aut quolibet alio caſu mutus aut ſurdus eſſe cœperit: ratum nihilominus ejus permanet teſtamentum.

§. IV. Cæti factio erat quaſi adminiſtratio bonorum, hinc prodigus, cui commercio eorum interdictum, familiam mancipare, id eſt per æs & libram vendere non poterat. Ulp. *tit.* 20. §. 13. (2) Humana autem eſt exceptio Leonis *Nov.* 39. ſi bene proſpexerit poſteritati, & inter heredes ab inteſtato diviſerit bona, quod moribus etiam obtinere tradit Carpz. *p.* 3. *Conſt.* 6. *def.* 11. & Sande *lib.* 2. *tit.* 1. *def.* 3.

§. III. Surdus olim non poterat verba familiæ emptoris & teſtium exaudire, mutus non poterat mancipare nec teſtes rogare; at ſurdaſter & attubus poterant utrumque, *l.* 9. *D. de Ædil. ed. l.* 7. *in fin. D. de ſup. leg.* (2) Surdus & mutus ſimul ita *natus*, teſtari nequit; quia caret uſu rationis, nec habet notitiam rerum aut vocabulorum, ſed mortuo ſimilis habetur, *l.* 29. *C. de teſtam.* (3) Surdus vel mutus *factus*, ſi ſciret literas, a Principe impetrare poterat teſtamenti factionem, ut viceſima hereditatum augeretur, *l.* 7. *D. h. t.* juncto Bertrando *in vita Æm. Macri* (4) Sed vectigali illo ſublato Juſtin. in *l* 10. *C. h. t.* id ſimpliciter permiſit, ſi vel diſcretum ſit infortunium, vel mutus & ſurdus ſententiam ſuam per literas declarare poſſit. (5) Quod vero ait, neminem tam ſurdum eſſe, ut non exaudiat, ſi quis ſupra cerebrum ipſius loquatur, ab objectionibus liberare conatus eſt Menag. *cap* 27. *amœn*: Alii vero dubitant an verum ſit, quod ibidem addit, aliquos naſci tantum mutos, alios natura tantum eſſe ſurdos: quia ſermo ex auditu provenit, & Plinius *lib.* x. *cap* 69. ſcribit, neminem naſci ſurdum, quin idem ſit mutus. Joh. autem Ammanus, libello ſingulari, & Walliſius, in epiſtola ei præfixa, ſpecimina artis laudarunt, qua facultas loquendi & ſcribendi ſur-

§. IV. Cæcus autem non poteſt facere teſtamentum, niſi per obſervationem, quam lex Divi Juſtini patris mei introduxit.

§. V. Ejus, qui apud hoſtes eſt, teſtamentum, quod ibi fecit, non valet, quamvis redierit: ſed quod, dum in civitate fuerat, fecit; ſive redierit, valet jure poſtliminii: ſive illic deceſſerit, valet ex lege Cornelia.

ſurdis natis conciliata fuit; quæ nec ante illos incognita fuit, vid. Paulus Zachias, in *Quæſt. med. legal.*

§. IV. Cœco olim ordinariis ſolennitatibus licuit condere teſtamentum; quoniam accipere poterat teſtes, & audire ſibi teſtimonium perhibentes, ait Paul. *l.* III. *ſent. t.* 4. §. 4. ſed Juſtinus, Juſtiniani deceſſor & pater adoptivus, auxit ſolennitates teſte octavo, & heredis nomen voluit recitari & circumſcribi, ut fraus evitaretur, *l.* 8. *C. h. t.* de qua Stockman. *deciſ. Brab.* 16 & Sande *lib.* IV *tit.* I. *def.* 8 (2) Quod in §. *præc.* Imperator dixit, viros literatos mutos & ſurdos fuiſſe factos, idem quoque ad *h.* §. dici poteſt, cœcitatem obvenientem illis ad teſtandum nocere non debere: nam quatuor exempla Juriſconſultorum, qui viſum perdiderunt, collegit Bertrandus *de vitis Juriſc. lib.* II. *cap* 29. ſed perperam Caſcellium inter eos refert, in *ejus vita*, quia *orbitas*, apud Val. Max. *lib.* VI *cap.* 2. *n.* 12 non luminibus captum, ſed liberis orbatum notat. Add. ſupra *pag.* 137.

§ V. Eadem de captivis Paulus tradit *lib.* III. *tit.* 4. §. 8. & ratio prioris eſt, quia, ex regula Catoniana, quod ab initio non valet, tractu temporis convaleſcere nequit *l.* I. *D. de reg. Cat.* Romæ etiam non valebat civis captivi teſtamentum; quoniam ipſi Romani eum pro ſervo habebant (2) Quod vero is in civitate fecerat teſtamentum valebat jure poſtliminii, ſi redierit, vel ibi deceſſerit, beneficio legis Corneliæ de captivis, de qua *l.* 10. *l.* II. *l.* 12. & 22. *D. de captiv.* Ulpian. *tit.* 23. & Paulus *d. lib.* III. *tit.* 4. § 8. ſed auctor ejus ignoratur. (3) Peregrini neque teſtari, neque teſtamento intereſſe, neque ex eo aliquid capere poterant; quia jure Quiritium acquirebatur dominium hereditatis, vid. Varro *lib.* II. *de R. R. cap.* 10. & Cic. *pro Arch. cap.* 5. (4) Poterant autem peregrini & exules ultima elogia condere, ſecundum jus ſuæ civitatis, uti & arrogare & hereditates capere ab inteſtato. v. Cl. Schult. *ad Ulp. tit.* 20. §. 14. & Cujac. *lib.* XIV. *Obſ. c.* 12. (5) Tandem ſublato diſcrimine inter cives & peregrinos per conſtitutionem Antonini Caracallæ, *in omnibus civitatibus* teſtari licuit, *l* 31. *C. de teſtam. Auth. Omnes peregrini comm. de ſucceſſ.*

CAPUT XIII.

De [a] *exheredatione liberorum.*

Non tamen ut omnimodo valeat teſtamentum, ſufficit hæc obſervatio, quam ſupra expoſuimus: ſed qui filium in poteſtate habet, curare debet, ut eum heredem inſtituat, vel exheredem eum nominatim faciat. Alioquin ſi eum ſilentio præterierit, inutiliter teſtabitur: adeo quidem ut & ſi [b] vivo patre filius mortuus ſit, nemo heres ex eo teſtamento exiſtere poſſit, quia ſcilicet ab initio non conſtiterit teſtamentum. Sed non ita de filiabus, vel aliis per virilem ſexum deſcendentibus liberis utriuſque ſexus antiquitati fuerat obſervatum: ſed ſi non fuerant ſcripti heredes ſcriptæve, vel exheredati exheredatæve, teſtamentum qui-

a. *Charondas in uno reperit:* de inſtitutione & exhered. lib. *id quod etiam Theoph. juvat initio tituli proximi, & Cujacius in notis primis probat. Idem olim placuerat Hotmano; verum mutavit ſententiam, Marcilius item & Vinnius plenam ſatis rubricam eſſe contendunt. Sed vide rubricam &* l. 30. D. de lib. & poſtum, hered. inſt. vel exh.

b. *Ita in pluribus Charonda, & Theophilus* ut etſi; *non ſi.*

Pr. Materia teſtamentorum principalis eſt Inſtitutio vel exheredatio: inſtitutio eſt vel neceſſaria, de qua *h. t.* vel voluntaria, de qua *tit. ſeq.* Ad materiam minus principalem pertinent, legata & fideicommiſſa; codicilli appendicis loco habentur. De omnibus his tenendum eſt, quod Plin. lib. VIII. epiſt 18. ſcribit: *laudabilius eſſe teſtamentum, quod pietas, fides, pudor ſcripſit; in quo denique omnibus adfinitatibus, pro cujusque officio, gratia relata eſt, relata & uxori.* (2) Athenis qui liberos habebat, non poterat teſtari, nec eos exheredare: ſed filius, qui contumelia affeciſſet parentes, domo ac penatibus a patre vivo expulſus, alienus fiebat, nec gratiam delicti gravioris ſperare poterat, v. Sopater *ad Hermog.* Liban. *t.* 1. *decl.* 37. Caſaub. ad Laërt *l.* 1. *n.* 94. & Ærod, *ad Quintilian. decl.* 260. (3) Romæ vero liberrima facultas teſtandi in XII. tabb. conceſſa fuit, adeo ut id quod paterfamilias legaſſit, *jus eſſet*; id eſt tam firmum, quam ſi in comitiis eſſet rogatum *l.* 120. *de V. S.* Ulpian. *tit.* XI. §. 14. Cic. *Phil.* 11. *c.* 42. *In publicis nihil eſt lege gravius, in privatis firmiſſimum eſt teſtamentum.* Hinc liberos, quos in rus relegare, exilio

quidem non infirmabatur, jus autem adcreſcendi eis ad certam portionem præſtabatur. Sed nec nominatim eas perſonas exheredare parentibus neceſſe erat, ſed licebat inter ceteros hoc facere. Nominatim autem quis exheredari videtur, ſive ita exheredetur, Titius filius meus exheres eſto: [c] ſive ita, Filius meus exheres eſto, non adjecto proprio nomine, ſcilicet ſi alius filius non extet.

Ex Ulp. l. 1. 2. & 3. de liber. & poſtum. hered. inſtit.

§. I. Poſtumi quoque liberi vel heredes inſtitui debent, vel

c. *Priorem modum unus Charondæ, poſteriorem Theophilus omiſit.* *Pro* extet. *omnes Charondæ habent* exiſtet.

exilio damnare, domo expellere, alimentis ſpoliare imo occidere, eosdem præterire, exheredare & quovis modo excludere licebat *l.* 11. *D. de lib. & poſt. l.* 5 §. 11. *D. de agn. & al. lib.* quamvis Græcorum abdicatio Romanis legibus improbetur, *l.* 6. C. *de patr. pot.* v. Cl. Burman ad Quintil. *l.* VII. *Inſt. c.* 4. (4) Sed quia metus erat, ne parentes hoc jure abuterentur, & naturalis ratio, quaſi lex quædam tacita, liberis parentum hereditatem vice alimentorum addicit; pater quoque & filius una pæne perſona natura intelliguntur, & arctiſſimum procreationis vinculum eos quam maxime conjungit: ideo Juriſconſulti & Prætores latiſſimam illam poteſtatem coanguſtarunt, & arrepta voce *ſui heredis*, mentem XII. Tabb. hanc eſſe declararunt, nullam extranei hereditatem videri, niſi filius, velut heres naturalis, & vivo patre quodammodo dominus, per exheredationem excluſus fuerit *d. l.* 11. (5) Exheredatio autem ſui heredis filiifamilias fieri debebat (α) pure (β) nominatim (γ) à tota hereditate (δ) etiam in ſubſtitutione. *l.* 1. 2. 3. *l.* 19. *D. de lib. & poſt.* alias teſtamentum non conſiſtebat, *nullum* erat, *inutile l.* 30. *D. de lib. & poſt.* & *nullius momenti l.* 1. *D. de inj rupt.* Si vero (ε) cauſam iraſcendi pater non habuiſſet, ipſo jure conſiſtebat teſtamentum, ſed per querelam reſcindebatur, de qua infra *tit.* 18. Rudia hujus interpretationis initia, cum jure novo non ſatis cohærentia Cl. Schulting. ad Val. Max. *l.* VII. *c.* 7 illuſtravit. (6) Filiabus familias vero, nepotibus neptibusve præteritis, ſalvo teſtamento, virilis portio accreſcebat, ſi ſui heredes eſſent ſcripti; dimidia, ſi extranei, Caj. *lib.* 2. *tit.* 3. §. 1. Paul. *lib* III. *tit.* 4 §. 8. B. Ulpian. *tit.* 22. §. 17. Nihil autem ferebant, ſi eſſent exheredati; vel inter ceteros; id eſt, ἀορίστως, hac formula: *Ceteri exhedes ſunto*; v. Theophilus *h. l.*

§. I. De etymologia & orthogradhia *poſtumi* Cujacius olim & Robertus non ſine felle certarunt. Egit de eadem re Alciat. *lib.* VIII. *Parerg. c.* 13. & Turneb. *lib.* X. *Adverſ. c.* 23. *lib.* XVIII. *c.* 1. ſed res plana eſt. Veteres poſtumum, quaſi poſterrimum

vel exheredari. Et in eo par omnium condicio eſt, quod & filio poſtumo & quolibet ex ceteris liberis, ſive feminini ſexus, ſive maſculini, præterito, valet quidem teſtamentum: ſed poſtea adgnatione poſtumi ſive poſtumæ rumpitur, & ea ratione totum infirmatur. Ideoque ſi mulier, ex qua poſtumus aut poſtuma ſperabatur, abortum fecerit: nihil impedimento eſt ſcriptis heredibus ad hereditatem adeundam. Sed feminini quidem ſexus poſtumæ [d] vel nominatim, vel inter ceteros exheredari ſolebant: dum tamen, ſi inter ceteros exheredentur, aliquid eis legetur, ne videantur præteritæ eſſe per oblivionem Maſculos vero poſtumos, id eſt filium, & deinceps, placuit non aliter recte exheredari, niſi nominatim exheredentur, hoc ſcilicet modo:

d. *Vulgo perſonæ.*

mum, poſtremo loco natum, ut intumum, extumum dicebant: vigente autem ritu antiquo mortuos ſepeliendi, plerique poſtumum, quaſi poſt humatum patrem natum interpretabantur; quia ille ſine dubio filius erat poſtremus. Ita Cicero *pro Rabirio c.* 2. poſtumum definit, ut & Feſtus & Apollinaris Sulpicius apud Gellium *lib.* II. *c* 16. Juriſconſulti vero nativam & antiquam etymologiam, præſertim tot quaſi poſtumis inventis, ſecuti ſunt v. *l* 3. §. I. *D. de inj. rupt.* Virgil. *l.* VI. *Æn.* ℣. 763. Cujac. *l.* III. *Obſ. c.* 4. Canter. *lib.* 2. *Novar. c.* 10. Voſſ. *lib.* II. *de anal. c.* 25. & Grot. *flor. ſp. ad tit. Inſt. qui teſt. tut.* (2) Marcilius *interpret. l.* XII. *Tab. c.* 36. putat, de ſucceſſione ejus, qui in utero eſt, caput ſingulare in legibus Decemviralibus fuiſſe, propter Ulpian. *tit.* XXII. §. 19. ubi Cujac. ſimiliter *jus civile* leges XII. Tabb. interpretatur: ego autem illud, ut & *jus antiquum* in *l.* 29. §. 7. *D. de lib. & poſt.* ad interpretationem prudentum malim referri. (3) Stricto jure poſtumi, velut incertæ perſonæ, heredes ſcribi non poſſe videbantur: Sed quia de commodo eorum agebatur, JCtis placuit eos, qui ſuorum locum habituri eſſent, quaſi jam natos, inſtituendos vel exheredandos eſſe, & alioquin ex præſumta voluntate patris teſtatoris, agnatione rumpi teſtamentum, *l.* 4. *D. de lib. & poſt.* Ulpian. *tit.* XXII. §. 18. Varro apud Gell. *lib.* III. *c.* 16. (4) Nepotibus autem poſtumis & poſtumabus ſatis erat relinqui legatum, ne per oblivionem præteritæ viderentur. Ejusmodi vero legatum. Apulej in *Apol. pag. m.* 457. *non honeſtum, ſed ad ignominiam adſcriptum* vocat; *ut*

do: quicumque mihi filius genitus fuerit, exheres eſto.

§. II. Poſtumorum autem loco ſunt & hi, qui in ſui heredis loco ſuccedendo, quaſi adgnoſcendo fiunt parentibus ſui heredes. Ut ecce ſi quis filium, & ex eo nepotem neptemve in poteſtate habeat: quia filius gradu præcedit, is ſolus jura ſui heredis habet, quamvis nepos quoque & neptis ex eo in eadem poteſtate ſint. Sed ſi filius ejus vivo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de poteſtate ejus, incipit nepos neptiſve in ejus loco ſuccedere, & eo modo jura ſuorum heredum quaſi adgnatione nanciſcuntur. Ne ergo eo modo rumpatur ejus teſtamentum, ſicut ipſum filium vel heredem inſtituere, vel nominatim exheredare debet teſtator, ne non jure faciat teſtamentum: ita & nepotem neptemve ex filio neceſſe eſt ei vel heredem inſtituere, vel exheredare: ne forte eo vivo filio mortuo ſuccedendo in locum ejus nepos, neptiſve, qua-

Ex Cajo l. 13. de in-juſto. rupto

ut intelligeretur iratus potius externaſſe eam, quam oblitus præteriiſſe. Hinc Ulpian. *d. tit.* § 22. tutius eſſe ait, nominatim nepotes poſtumos exheredari; idque magis obſervatum fuiſſe, etſi poſtumæ inter ceteros exheredarentur. (5) Originem differentiæ ſexus Cl. Schulting. ad Ulp. *tit.* 22. §. 22. ex lege Voconia repetit, ſive ex *ratione Voconiana*, ut Paulus vocat, *l.* IV. *tit.* 8. §. 22.

§. II. Quaſi poſtumi diverſi generis poſtea ſunt excogitati, ne tanquam poſtumi alieni, contra Juris civilis regulas, ex die vel ſub conditione inſtituti viderentur; iique a JCtis & legis latoribus, qui formulas inſtituendi vel exheredandi invenerunt, varias appellationes ſortiuntur. (1) *Aquiliani*, ab Aquilio Gallo, Ciceronis æquale, dicti ſunt nepotes, poſt mortem avi ſui nati, filio præmortuo. Ejus formulam, in *l.* 29. *D. de lib. & poſt.* propoſitam, præter Cujacium & Duarenum, Gabriel Vallius *t.* 1. *Theſ. jur. Rom. pag.* 396. explicavit. (2) *Vellejani* primi & ſecundi; illi ex primo capite legis Vellejæ vocantur, qui ſui nati ſunt poſt teſtamentum, vivo teſtatore; hi vero ex ſecundo capite, ſunt nepotes, qui ante teſtamentum avi, nati, in locum patris poſtea ſuccedunt. *l.* 10. §. 2. *D. de teſt. tut. l.* 13. *fin. D. de inj. rupt.* v. Taurell. *ad d. l.* 29. poſt Ant. Auguſtini emendat. libros; & Langebeckii *annot. c.* 40. *ſeqq. t.* 1. *Theſ. p.* 2. *p.* 578. (3) *Corneliani*, a lege Cornelia, qui ante captivitatem patris concepti, ſed ea durante

quaſi adgnatione rumpat teſtamentum. Idque lege Julia Vellea [e] proviſum eſt, in qua ſimul exheredationis modus ad ſimilitudinem poſtumorum demonſtratur.

§. III. Emancipatos liberos jure civili neque heredes inſtituere, neque exheredare neceſſe eſt: quia non ſunt ſui heredes. Sed Prætor omnes tam feminini ſexus, quam maſculini, ſi heredes non inſtituantur, exheredari jubet: virilis ſexus nominatim, feminini vero & inter ceteros [f]: quia

e. *Sic etiam* Theophilus, *Haloander & Ulpian.* tit. 22. §. 19. *ſed quia in* l. 10. §. 2. D. de teſt. tut. *&* l. 13. D. de inj. rupt. *ex qua hic* §. *deſcriptus, eſt* Junia Vellea, *Anton. Auguſtin. de nom. propr. D. pag.* 322. *mavult* Junia Velleja, *ut idem fuerit Junius Vellejus Tutor, a quo SCtum Vellejanum nomen ſumſit*. l. 2. §. 1. D. ad SCt. Vellej. *Add. Cl. Schulting. ad* Ulpian. d. l.

f. *Ita in pluribus Charondæ & Contii:* Theoph. *vim conjunctionis* Et *explicat*, vel nominatim, vel inter ceteros; *utrumque enim licet*; vel inter ceteros *ait Ulpian.* tit. 22. §. 23. *In verſu ſeq. recte* Cujac. promittit, *ut in* §. fin. h. t. §. ult. de ſucc. cognat. *& in* l. 7. C. comm. de ſucceſſ. *ubi in Baſil. eſt* ἐπιτρέπεται, *non* permittitur *ut vulgata.*

te naſcuntur, *l.* 15. *D. de inj. rupt.* (4) Julianei, à Juliano JCto ita dicti: is enim commixtis legis Velleiæ capitibus, complexus eſt tam nepotes, qui vivo teſtatore naſcuntur non ſui, quam eos, qui jam nati non ſui, in locum patris ſui ſuccedunt, *d. l.* 29. §. 15. Confer de omnibus his ſubtiliter diſſerentes, Ant. Fab. *lib.* IX. *conj. c.* 1. *ſeqq. lib.* X. *c.* 1. *ſeqq.* Cl. Schulting. ad Caj. *lib.* 2. *tit.* 3. & ad Ulpian. *tit.* 22. § 18. *ſeqq.*

§. III. Lex XII. Tab. ignorat emancipatos, neque jus civile eos inſtituere vel exheredare jubet; quia per imaginariam venditionem, capite minuti exiverant e familia paterna, & ſolenniter illa ſe abdicaverant; unde pro extraneis habebantur. *l.* 3. §. 1 *D. de cap. min.* Caj. *l.* 1. *tit.* 6. & Serv. *ad lib.* II. *Æn.* ℣. 156. *Conſuetudo*, ait, *apud antiquos fuit, ut qui in familiam vel gentem tranſiret, prius ſe abdicaret ab ea, in qua fuerat, & ſic ab alia reciperetur.* Filii quoque in pœnam emancipati, *abdicari* dicebantur. Suet. *Aug. c.* 65. (2) Sed Prætor, reſciſſo impedimento civili, jus naturæ ſequitur, & emancipatis præteritis dat bonorum poſſeſſionem contra tabulas *l.* 8. §. 3. *D. l.* 2. *C. de bon. poſſ. contr.* Ulpian. *tit.* 22. §. 23. quia pater *injuria* eos affecerat, ut ait Juſtin. *l. pen. C. de fideic.* (3) Quemadmodum enim ſummus honor erat, heredem inſtitui vel ab amico legatum accipere, *l.* 26. *D. ſi quis om. cauſ. l.* 3. §. 2. *D. de leg. præſt.* Val. Max. *lib.* VII. *cap.* 7. *pr.* Cicero *pro Quintio cap.* 4. & heredes inſtituti *honorati* vocantur. *l.* 15. *pr. D. ad leg. Corn. de falſ. l.* 52. § 2. *D. de judic.*

quia ſi neque heredes inſtituti fuerint, neque ita, ut diximus, exheredati, promittit eis Prætor contra tabulas teſtamenti bonorum poſſeſſionem.

§. IV. Adoptivi liberi, quamdiu ſunt in poteſtate patris adoptivi, ejuſdem juris habentur, cujus ſunt juſtis nuptiis quæſiti. Itaque heredes inſtituendi, vel exheredandi ſunt, ſecundum ea, quæ de naturalibus expoſuimus. Emancipati vero à patre adoptivo, neque jure civili, neque [g] quod ad edictum Prætoris attinet, inter liberos numerantur. Qua ratione accidit, ut ex diverſo, quod ad naturalem parentem attinet, quamdiu quidem ſunt in adoptiva familia, extraneorum numero habeantur: ut eos neque heredes inſtituere, neque exheredare neceſſe ſit. Quum vero emancipati fuerint ab adoptivo patre, tunc incipiant in ea cauſa eſſe, in qua futuri eſſent, ſi ab ipſo naturali patre emancipati fuiſſent.

§. V. Sed

g. *Vulgata hic inſerit* eo jure; *atque ita Theoph. vel ejus interpres, ut Charondas conjicit: ſed abeſt à vett.*

dic. ita exheredatio vel præteritio erat injuria, contumelia, plenum contumeliæ ludibrium & nota gravis, *l.* 4. & 8. *D. de inoff. teſt. l.* 4. *C. de lib. præt.* Corn. Nepos *Themiſt. c.* 1. Val. Max *l.* VII. *c.* 8. *n.* 9. idque Abramus ad Cic. *pro Milon. c.* 18. Briſſon. *lib.* IV. *ant. c.* 19. Gron. ad Sen. *de tranq. anim. cap.* XI. Guil. Forner. *lib.* 1. *ſelect. cap.* 19. Fabrett *cap.* 3. *inſcr. pag.* 152. & Cl. Burm. ad Quintil. *tom. ult. pag.* 489. pluribus probarunt. (4) Poſt *Nov* 115. exheredatione non debito modo facta, teſtamentum quoad inſtitutionem eſt nullum, *arg. l.* 5. *C. de leg.* non vero ſemper querelæ eſt locus; uti Alciatus, ex verbis διαθήκης ἀκυρωμένης, collegit, *lib.* IV. *Parerg. c.* 9.]

§. IV. Quum adoptio naturam imitetur, adoptivus pariter debebat eſſe heres, quam ſi ex illo patre eſſet natus, eoque reſpexit Paulus cum ait; *quod ſi filii etiam heredes.* Rom. VIII. ℣. 17. Debebant igitur vel inſtitui, vel exheredari, donec vinculum adoptionis durabat: ſimulac vero illud per emancipationem erat ſolutum, filius *abdicatus*, id eſt exheredatus habebatur, Val. Max. *lib.* V. *c.* 7. *n.* 2. (2) Pater autem naturalis filium in adoptionem datum, ante *l. pen. C. de adopt.* heredem ſcribere non debebat. Sed nodus difficillimus eſt

apud

§. V. Sed hæc quidem vetuſtas introducebat: noſtra vero conſtitutio inter maſculos & feminas, in hoc jure nihil intereſſe exiſtimans: quia utraque perſona in hominum procreatione ſimiliter [h] naturæ officio fungitur, & lege antiqua duodecim tabularum [i] omnes ſimiliter ad ſucceſſionem ab inteſtato vocabantur, quod & Prætores poſtea ſequuti eſſe videntur: ideo ſimplex ac ſimile jus, & in filiis & in filiabus, & in ceteris deſcendentibus per virilem ſexum perſonis,

h. *Ὁμοίως Theoph. alii male* ſimilì *legunt.* i. *Voces* duodecim tabb. *ignorat unus Charondæ; ſed habet Theophilus; certe lex* XII. *tabb. his verbis ſignificatur.*

apud Val. Max *lib.* VII. *c.* 7. §. 2. quem ſolvere tentavit Fabrot. *ad Theoph. edit.* 1. & felicior Cl. Schulting. *exercit. ad d. l. Valerii*, poſt Torrenii editionem.

§. V. Hic locus ex *l. ult. C. de liber. præt.* lucem capit: cum enim ex lege XII. Tabb. liberi ſine diſcretione ſexus admitterentur, ad ſucceſſionem ab inteſtato, Quintus Voconius Saxa, Tribunus plebis, legem rogavit, *ne qui cenſus*, id eſt pecunioſus, *heredem virginem, neve mulierem faceret:* adeo ut unica filia heres ſcribi non poſſet ultra quadrantem, & multo magis a ſucceſſione ab inteſtato repelleretur, Cic. *in Verr. l.* 1. *c.* 42. Dio *lib.* 56 Auguſtin. *de Civ. Dei l.* III: *cap.* 21. ſed illud *Voconium plebiſcitum*, ſenſim, per opulentiam civium, obliteratum fuit, A. Gell *l.* XX *c.* 1. Cl. Perizon. *de leg. Voc.* & Pagan. Gaud. *de ſucc. fem.* (2) Juſtinianus autem, ſublato diſcrimine ſexus, propter rationes hic allatas, forte in gratiam Theodoræ, ſexus ſui ubivis patronæ, jus vetus revocavit: huic enim raram inſignemque prudentiam tribuit in *l.* 3. *C. de quadr. præſcr.* (3) Idem quoque cauſam exheredationis nominatim teſtamento inſeri, eamque ſola parentis inculpatione non ſufficiente, ab herede probari juſſit, *Nov.* 115. *c.* 3. *pr.* & §. 14. quum olim quidem liberi plerumque cum convicio & maledicto exheredes ſcriberentur, *l.* 1. §. 9. *D. de Carbon. ed. l.* 3. *l.* 14. §. 2. *l.* 48 §. 1. *D. de lib. & poſt.* nullo tamen elogio opus eſſet, donec legibus cautum, ut *idem in ſuis elogiis parentes conſcripſerint, & revera hoc fuerit revelatum*, *l.* 10. *C. de ſec. nupt.* (4) Sed quemadmodum Athenis patres triſtia abdicationis verba, non niſi ob graves cauſas pronunciabant, quum ſcilicet filiorum improbitas amorem paternum viciſſet, auctore Philone *περὶ εὐγενείας pag.* 904. ita Romæ ſanus pater filium ad primam offenſam raro exheredabat: *niſi magnæ & multæ injuriæ patientiam evicerint; niſi plus eſt, quod timet, quam quod damnat, non accedit ad decretorium ſtilum*, ait Seneca *lib.* 1. *de clem. c.* 14. & ante illum Cicero pro Roſcio Amer. cap. 19. *Exhe-*

 redare

nis, non ſolum natis, ſed etiam poſtumis, introduxit: ut omnes ſive ſui, ſive emancipati ſunt, vel heredes inſtituantur, vel nominatim exheredentur: & eumdem habeant effectum circa teſtamenta parentum ſuorum infirmanda, & hereditatem auferendam, quem filii ſui vel emancipati habent, ſive jam nati ſint, ſive adhuc in utero conſtituti, poſtea nati ſint. Circa adoptivos autem filios certam induximus diviſionem, quæ noſtra conſtitutione, quam ſuper adoptivis tulimus, continetur

§. VI. Sed ſi in expeditione occupatus miles teſtamentum

redare pater filium cogitabat. Mitto quærere, qua de cauſa; quæro, qui ſcias: tametſi te dicere atque enumerare cauſas oportebat, ut erat certi accuſatoris officium, qui tanti ſceleris argueret, explicare omnia vitia atque peccata filii, quibus incenſus parens potuerit animum inducere, ut naturam ipſam vinceret, ut amorem illum penitus inſitum ejiceret ex animo: ut denique patrem ſe eſſe oblivisceretur. (5) An vero cauſa ſufficeret, olim arbitrii fuerat Centumvirorum *l.* 13. *l.* 17. *D. de inoff. teſt.* ſive haſtæ judicii, ut Valerius vocat, *lib.* VII *c.* 8. *n.* 4 cui præerat Prætor Urbanus Cic *lib.* I. *de Orat. c.* 38. Plin. *l.* V. *ep.* I. & *lib.* VI. *ep.* 33 Gronov. *lib.* IV. *Obſ. c.* XI. Poſtea vero cauſæ, in legibus diſperſæ, nec omnes ſatis aperte declaratæ judices dubios reddebant, qui ante Juſtinianum voluntate ſua magis, quam legitima auctoritate lites dirimebant, *l.* 2. §. 17. *C. de Vet. jur. enucl.* (6) Is ergo cauſas exheredationis liberorum quatuordecim, & octo, ob quas parentes exheredari poſſint, in *Nov.* 115. *c.* 3. 4. comprehendit *nominatim*, neque ex alia lege præter ipſas ullam admitti voluit. An prudenter ita ſanciverit, ſapientiæ legiſlatoriæ quæſtio eſt: nobis ſufficit, quod cauſas voluit eſſe certas, ut priſtina incertitudo expelleretur. Nec tamen ea, quæ intellectu juris vel uſu ſermonis ejusdem generis ſunt, excluſa cenſeri debent, quia pleraque ſub gravi & atroce injuria, re, ore, literis, per ſe, vel per alium illata, comprehenduntur, *Nov.* 115. *c.* 3. §. 2. juncta, *l.* 12. 13. 17. *D. de LL.* (7) Una autem ex jure vetere, ſed diverſæ indolis, ſupplenda eſt, ſi bona mente exheredatio fiat, vel ut Ulpian. ait, *non mala mente*, *l.* 12. § 2. *D. de bon. libert.* ut ſi pro filio prodigo, furioſo vel obærato nepotes ex eo heredes inſtituantur, *l.* 16. §. 2. *D. de curat. fur. l.* 18. *D. de lib. & poſt.* An vero uſusfructus legitimæ prodigo filio ſit relinquendus? v. Sande, *l* 4. *tit.* 3. *def.* 3.

§. VI. Liberos, in teſtamento jure militari facto, vel ſilentio exheredare licet; ſi miles pater *ſciverit* eos ſuperſtites eſſe, *l.* 12. *D. de bon. lib.*

tum faciat, & liberos ſuos jam natos, vel poſtumos nominatim non exheredaverit, ſed ſilentio[1] præterierit, non ignorans an habeat liberos, ſilentium ejus pro exheredatione nominatim facta valere, conſtitutionibus Principum cautum eſt.

§. VII. Mater, vel avus maternus neceſſe non habent liberos ſuos aut heredes inſtituere, aut exheredare, ſed poſſunt eos omittere. Nam ſilentium matris, aut avi materni, & ceterorum per matrem aſcendentium tantum facit, quantum exheredatio patris. Nec enim matri filium, filiamve, neque avo materno nepotem, neptemve ex filia, ſi eum, eamve heredem non inſtituat, exheredare neceſſe eſt: ſive de jure civili quæramus, ſive de edicto Prætoris, quo Prætor præteritis liberis contra tabulas bonorum poſſeſſionem promittit: ſed aliud eis adminiculum ſervatur, quod paulo poſt vobis manifeſtum fiet.

1. *Vox* Silentio *abeſt omn. Charondæ; ſicut infra pr. de inoff. teſt.*

lib. Sive autem miles, ſive paganus *ignorans* ſe filium vivum habere, eum præterierit, teſtamentum non valebit, *l* 10. *C. de teſt. mil.* Exempla ſunt apud Cic. *lib.* 1. *de Orat. cap.* 38. 57. Val. Max. *lib.* VII. *cap.* 7. *n.* 1.

§. VII. Non eadem diſtinctio, quæ in §. præc. inter teſtatorem ſcientem vel ignorantem, hic ad matrem eſt adplicanda: illa enim liberos neque habebat in poteſtate, neque eis legitimam debebat, hinc præteritio erat pro exheredatione, nec locus erat bonorum poſſeſſioni, contra tabb. quia mater ſuos heredes non habet, nec deſiit habere; his autem ſolis ea datur, *l.* 4 § 2. *D. de bon. poſſ. contra* (2) Neque id per *Nov.* 115. *cap.* 3. eſt ſublatum, ſed potius confirmatum; quia præteritio ibi ſæpius cum exheredatione conjungitur. Id tantum dict. Nov. requirit, ut mater inſerat cauſam præteritionis, v. gr. *Titius filius impias mihi intulit manus*, vel: *ſcelerato filio, qui me verberavit, do, lego centum.*

CAPUT

CAPUT XIV.

De heredibus inſtituendis.

Heredes inſtituere permiſſum eſt tam liberos homines, quam ſervos: & tam proprios, quam alienos. Proprios autem olim quidem ſecundum plurium ſententias non aliter, quam cum libertate, recte inſtituere licebat. Hodie vero etiam ſine libertate, ex noſtra conſtitutione, heredes eos inſtituere permiſſum eſt. Quod non per innovationem induximus, ſed quoniam æquius erat, & Atilicino placuiſſe Paulus ſuis libris, quos tam ad Maſſurium (a) Sabinum, quam ad Plautium ſcripſit, refert. Proprius autem ſervus etiam is intellegitur, in quo nudam proprietatem teſtator habet, alio uſumfructum habente. Eſt tamen caſus, in quo nec cum libertate utiliter ſervus à domina heres inſtituitur, ut conſtitutione Divorum Severi & Antonini cavetur, cujus verba hæc ſunt: Ser- *Ex Cajo l. 31. hoc tit.* *Ex Mart. l. 48. eod.*

(a) *Ita ſæpe in D. Flor. ſed malo* Maſurium; *Perſius ſat. V. ℣. 90.* Excepto ſi quid Maſuri rubrica notavit. *Atque ita Plinius, Arrianus, Macrobius & marmora antiqua; vid. Præfat. ad t. 1. Theſ. J. G. pag. 18.*

Pr. In XII. Tabb. quidem permiſſum erat, quoſcunque heredes facere; ſed ex interpretatione Prudentum placuit, inſtitutionem heredis primo loco fieri debere, tanquam teſtamenti baſin & fundamentum, §. 34. *de legat.* l. 1. *pr. D. h. t. l. ult. D. de jure codic.* unde Apulejus in Apol. ait: *mox in principio teſtamenti, Sicinius Pudens filius meus mihi heres eſto.* & Horat. *lib. 2. ſerm.* 5. ℣. 53. primam tabulam *primam ceram* vocat; in qua heredes eſſent ſcripti, cum legata, tutelæ & adoptiones in *ima cera*, id eſt ultima tabula ſcriberentur, vid. Suet. *Cæſ. cap.* 83. juncto Mercerio *lib.* 1 *opin. c.* 12. & Lipſio, *lib.* 1. *Elect. c.* 20. (2) Hodie vero illis in locis, ubi jus teſtamentorum & codicillorum confuſum eſt, irritum non fit teſtamentum, in quo nemo inſtitutus eſt heres. Stockman. *deciſ. Brab.* 2. (3) Atilicinum JCtum, quem hic ſequitur Juſtinianus, Pomponius præterivit in *l. 2. de orig. jur.* ſed magnæ fuit auctoritatis, & ſæpe in D. laudatur. Æqualis fuit Cæſaris *l.* 35. *D. de S. P. R.* & Fuſidii *l.* 5. *D. de*

Servum adulterio maculatum (b), non jure teſtamento manumiſſum ante ſententiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerit ejuſdem criminis poſtulata, rationis eſt. Quare ſequitur, ut in eumdem à domina collata (c) inſtitutio, nullius momenti habeatur. Alienus ſervus etiam is intellegitur, in quo uſumfructum teſtator habet.

§. I. Servus autem à domino ſuo heres inſtitutus, ſi quidem in eadem cauſa manſerit, fit ex teſtamento liber, heresque neceſſarius. Si vero à vivo teſtatore manumiſſus fuerit, ſuo arbitrio adire hereditatem poteſt: quia non fit neceſſarius, quum utrumque ex domini teſtamento non conſequitur. Quod ſi alienatus fuerit, juſſu novi domini adire hereditatem debet, & ea ratione per eum dominus fit heres. Nam ipſe alienatus neque liber, neque heres eſſe poteſt, etiamſi cum libertate heres inſtitutus fuerit: deſtitiſſe enim à libertatis datione videtur dominus, qui eum alienavit. Alie-

(b) *Marcianus in* l. 48. §. 2. D. h. t. *habet* accuſatum, *atque ita hic legendum eſſe, cum Accurſio, Contio & Marcilio, exiſtimat Muretus* obſerv. c. 8. *Theophilus reddit:* οἰκέτην ἔνοχον ὄντα τῇ μοιχείᾳ. *Thalelæus ad l. 1. C. qui non poſſ. ad lib.* ὑπαιτιαθέντα ἐπὶ τῇ μοιχείᾳ τῆς δεσποίνης. *Cujac. & Janus a Coſta in notis primis & ſecundis ſibi non conſtant. Vinnius* l. 48. ex h. §. *corrigit. Ego utrobivis lectionem retinendam putem, nil obſtante* l. 8. C. ad l. Jul. de adult. *Diocletian. in l. 1. C. de colluſ. deteg.* turpis conjunctionis maculam *vocat.* Libidinis macula polluere pudicitiam eſt in *l. 3. C. Th. de juriſd.* & *Capitonem* libidine maculoſum *Tacit.* appellavit *lib. 1. Hiſt. c. 7*

(c) *Vulgo additur* heredis; *in quibuſdam eſt* hereditatis inſtitutio: *ſed utrumque in uno Charondæ rectius abeſt, ſicut in D. & Theoph.*

D. *de auro & arg.* hic autem tempore Ciceronis vixit, ut Cujac. *lib. 1. Obſ. cap. 9.* monſtravit. Fuit Proculianus, & Proculum per epiſtolam conſuluit *in l. 17. D de pact. dot.* ideoque cum Stoicis ſuis libertati favebat. Idem placuit Paulo in *libris*, id eſt notis & commentariis ad Sabinum & Plautium, eumque Theophilus hic σοφώτατον, *prudentiſſimum* vocat, ſicut Juſtin. ad anteceſſores: *reſponſa prudentiſſimi Pauli.*

§. I. Proponuntur hic tres caſus de ſervo proprio, & totidem de ſervo alieno herede inſtituto. Si proprius eſſet inſtitutus, is ab ipſo teſtatore jam liber factus, non à coherede, ſed a ſemet ipſo, nullo actu ulla

Alienus quoque ſervus heres inſtitutus, ſi in eadem cauſa duravit, juſſu ejus domini adire hereditatem debet. Si vero alienatus fuerit ab eo, aut vivo teſtatore, aut poſt mortem ejus, antequam adeat, debet juſſu novi domini adire. At ſi manumiſſus eſt vivo teſtatore, vel mortuo, antequam adeat, ſuo arbitrio adire hereditatem poteſt.

§. II. Servus autem alienus poſt domini mortem recte heres inſtituitur: quia & cum hereditariis ſervis eſt teſtamenti factio. Nondum enim adita hereditas, perſonæ vicem ſuſtinet, non heredis futuri, ſed defuncti: quum etiam ejus, qui in utero eſt, ſervus recte heres inſtituitur.

§. III. Servus plurium, cum quibus teſtamenti factio eſt, ab extraneo inſtitutus heres, unicuique dominorum, cujus juſſu adierit, pro portione dominii adquirit hereditatem.

§. IV. Et unum hominem, & plures in infinitum, quot quis

nllave perſona intermedia, etiam ante apertas tabulas, fiebat liber *l. 6. §. fin* & *l. 2. §. pen. D. de ſtatulib.* (2) Quod ſi autem alienatus eſſet, ipſe quidem per ſe heres non fiebat ex inſtitutione, ſed effectus pertinebat ad novum dominum, a quo characterem & perſonam heredis accipiebat; unde hereditas cum domino ambulare dicitur, in *l. 2. §. fin. D. de bon. poſſ. ſec. tab.*

§. II. Verba *poſt domini mortem*, cum Theophilo, non ſunt accipienda, de clauſula quadam & quaſi conditione; *Stichus poſt mortem Titii, domini ſui, mihi heres eſto*; ſed vera formula eſt: *Stichus, defuncti Sempronii ſervus, heres eſto.* Ratio dubitandi erat, quia Stichus, jacente hereditate, neque dominium habebat, neque ex ſua perſona poterat adire; ſed ſcrupulum bene hic eximit Imperator ex *l. 31. §. 1. D. h. t.* cui non eſt contraria *l. 24. D. de novat.* (2) Idem erat in ſervo ejus, qui in utero eſſet: nam poſtumus pro nato habebatur, quoties de ejus commodo & hereditate acquirenda agebatur, ſive is extraneus eſſet, ſive nepos ex filio emancipato.

§. IV. In *infinitum* eſt indefinitum, indeterminatum; *εἰς ἀπέραντον* Theoph. certus enim numerus lege XII. tabb. non erat præſcriptus, ſed arbitrio teſtatoris relictus. Similiter alibi hæc vox accipitur, in 68. *pr. D. de R. V.* & *l. 4 §. 2. D. de in lit. jur.* etiam pro numero magno in *l. 1. §. 1.* juncta *l. 7. §. 1. D. ad leg. Jul. repet.* (2) Homines certi inſtituebantur,

(d) quis velit heredes facere licet.

§. V. Hereditas plerumque dividitur in duodecim uncias, quæ aſſis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina ab uncia uſque ad aſſem, ut puta hæc: uncia, (e) ſextans, quadrans, triens, quincunx, ſemis, ſeptunx, bes, dodrans, dextans, deunx, as. Non autem utique ſemper (f) duodecim uncias eſſe oportet: nam tot unciæ aſſem efficiunt, quot teſtator voluerit: & ſi unum tantum quis ex ſemiſſe verbi gratia heredem *Ex Ulp. l. 50. §. ult. hoc tit.*

(d) *Ineptiæ ſunt* quantos quiſque, *vel* quantaſcunque, *vel* in quotcunque: *licet Charondas, ſe alios ejus temporis ita locutos, obſervaſſe ſcribas.*

(e) *Ita Theoph. In uno Contii eſt* uncia, ſecuns, *id eſt uncia cum dimidia. In omn. Charondæ:* ut puta hæc; ſextunx. *Sed Ulpian. in* l. 50. §. ult. h. t. puta hæc: ſextans quadrans *&c.* (f) τὸ ſemper *in nullo Charondæ reperitur.*

tur, non perſonæ incertæ, univerſitates, aut Dii, niſi legibus excepti eſſent; ne bona civium luxuriæ ſacerdotum inſervirent; cum quicquid in eos reſque eorum impendendum, a republica erogabatur, Ulpian. *tit.* 22. §. 5. *&* 6. ibique Cl. Schulting. (3) Excipiebantur olim ante conſtitutionem Caracallæ, peregrini; quia lex XII. tabb. ſolis civibus Romanis ſcripta eſt, *l.* 1. *C. h. t. l.* 36. *C. Th. de hæret.* Cicero *pro Archia c.* 5. & *pro Cæc. c.* 35. (4) Ex lege Julia de maritandis ordinibus, & Papia Poppæa, quam ærario augendo ſanxerat Auguſtus, cœlibes, non niſi ex teſtamentis proximorum; orbi tantum dimidium poterant accipere, reliquum vero in fiſcum redigebatur. *Locupletabant & fiſcum & ærarium non tam Voconiæ & Juliæ leges*, &c. Plin. in *paneg. c.* 42. Tacit. III. *ann. c.* 25. ibique Lipſ. *Exc. lit. c.* At Conſtantinus utriſque pœnas remiſit in *l. un C. Th. l.* 1. *C. de inf. pœn. cœl.* Auctor. *vitæ Conſt. l.* IV. *c.* 26. Sozom. *lib.* 1. *c* 9. Conf. Jac. Gothofred. & Heinecc. *ad leg. Jul & Papiam.*

§ V. Ex Græco communi εἷς unus, eſt εἶς, εἰς & *as* Latinorum: alias *libra* dicitur: quia primi aſſes librales erant, uti Scalig. docuit ad Varr. de *L.L. lib.* IV. *pag.* 42. Bene Q. Rhemmius Fannius Palæmon, in poëmatio de ponderibus & menſuris: *quæ ſit diviſio libræ, ſive aſſis; nam ſic legum dixere periti.* Dicitur etiam *libella*, apud Ciceron. *lib.* VII. *ep* 11. Plin. *lib.* XXXIII. *c.* 13. Salmaſ. *de mod. uſur. c.* 6. (2) Notabat autem vox *aſſis* ſolidum ac univerſitatem: unde heres ex aſſe vel libella eſt ſolus heres, & in aſſem vendere eſt totum vendere. Neque vero Romani in hereditatibus tantum, ſed etiam in diviſione fundi, uſurarum, ponderumque, non autem menſurarum, ſolenni,

redem ſcripſerit, totus as in ſemiſſe erit. Neque enim idem ex parte teſtatus, & parte inteſtatus decedere poteſt: niſi ſit miles, cujus ſola voluntas in teſtando ſpectatur. Et è contrario poteſt quis in quantaſcumque voluerit plurimas uncias ſuam hereditatem dividere.

§. VI. Si plures inſtituantur: ita demum partium diſtributio neceſſaria eſt, ſi nolit teſtator eos ex æquis partibus heredes eſſe. Satis enim conſtat, nullis partibus nominatis, ex æquis partibus eos heredes eſſe. Partibus autem in quorumdam perſonis expreſſis, ſi quis alius ſine parte nominatus erit, ſiquidem aliqua pars aſſi deerit, ex ea parte heres fit. Et ſi plures ſine parte ſcripti ſunt, omnes in eamdem partem concurrent. Si vero totus as completus ſit, (g) in dimidiam partem vocantur: & ille vel illi omnes in alteram dimidiam. Nec intereſt primus an medius, an noviſſimus ſine parte heres ſcriptus ſit; ea enim pars data intellegitur, quæ vacat.

§. VII. Vi-

(g) *Vulgo additur* ii, qui nominatim expreſſas partes habent.

ni hac diſtributione utebantur. *l.* 13 §. 1. *D. h. t.* Cujac. *l.* VII. *Obſ. c.* 33 (3) Videbatur enim redactio ad partes duodecim eſſe utilis, perfecta & facillima, quia tot diviſiones integras continebat, quot in alio numero minore haud reperiuntur. Continet enim dimidium, duplum, quartum, ſextum & duodecimum; quæ nullus alius poſt ipſum numerus, uſque ad vigeſimum quartum continet, hunc vero ut longiorem repudiarunt. v. Galen. *de cujusque an. peccat. not. & med.* (4) Scripſit Voluſius Mæcianus JCtus librum *de aſſe*, de cujus auctore Alciatus olim dubitabat, *lib.* 1. *Parerg. c.* 27. ſed quem ſub hoc nomine Grævius inſeruit *Tom.* XI. *Theſ.* & Gronov. operi *de pec. vet. p.* 395. adjecit. Cujacius libellum iſtum ante Inſtitutiones memoriæ mandari jubet, ad *l.* 21. §. 2. *D. de ann. leg.*

§. VI. An teſtator nolit ex æquis partibus heredes eſſe, inde etiam colligitur, ſi quosdam inſtituerit conjunctim, hac formula: *Titius heres eſto: Mevius, Sempronius & Cajus heredes ſunto*; tunc enim tres poſteriores unius perſonæ vice funguntur, & ſemiſſem inter ſe dividunt, *l.* 17. §. 4. *D. h. t.* niſi (1) conjunctio celeritatis cauſa fuerit facta, *l.* 66. *D. h. t.* vel ſi (2) teſtator particulam

æque

§. VII. Videamus, ſi pars aliqua vacet, nec tamen quiſquam ſine parte ſit heres inſtitutus, quid juris ſit. Veluti ſi tres ex quartis partibus heredes ſcripti ſunt. Et conſtat, vacantem partem ſingulis tacite pro hereditaria parte accedere: (h) & perinde haberi, ac ſi ex tertiis partibus heredes ſcripti eſſent. Et ex diverſo, ſi plures in portionibus ſint, tacite ſingulis decreſcere, ut ſi, verbi gratia, quatuor ex tertiis partibus heredes ſcripti ſint, perinde habeantur, ac ſi unuſquisque ex quarta parte ſcriptus fuiſſet. *Ex Ulp. l. 13. huc tit.*

§. VIII. Et ſi plures unciæ quam duodecim diſtributæ ſint, is, qui ſine parte inſtitutus eſt, quod dupondio (i) deeſt, habebit. Idemque erit, ſi dupondius expletus ſit: quæ omnes partes ad aſſem poſtea revocantur, quamvis ſint plurium unciarum.

§. IX. He-

(h) *In quibuſdam Char.* accreſcere *ut in* l. 42. D. h. t.

(i) *In quibuſdam* dipondio: *ſed frequentius* dupondium, *i. e. duo pondo, duæ libræ, duo aſſes*, 24. *unciæ. Veteres* duapondo, *Quintil. lib.* 1. *Inſt. c.* 5. *Seneca epiſt.* 18. dupondio ſatur, *id eſt ſumtu exiguo. Petron. c.* 58. dupondii non facio, *& cap.* 74. dupondiarius homo, *per contemtum: ſicut primi anni juris Auditores olim* Dupondii *dicti. v. Cujac.* lib. XII. Obſ. c. 40. *Jac. Curt.* lib. I. Conj. c. 4. *& Gronov.* de pecun. vet. lib. I. c. 7.

æque vel *æqualiter* adjecerit. *l.* 13. *pr. D. h. t.*

§. VII. Si Mevio totus fundus per vindicationem legatus, vel titulo hereditario relictus, & Titio deinde pars fundi dimidia data, Sabiniani putabant, duplo majorem eſſe partem Mevii, *l.* 80. *D. de leg.* 1. *l.* 13. *D. de lib. & poſth.* At Proculiani fundum in duas partes æquales dividebant, quos ſequitur Juſt. in Deciſ. *l.* 23. *C. de legat.* (2) Id vero Merillius in comment. *ad* 50. *Dec. p.* 83. non valde probat, nec ſemper ad illam deciſionem redigi poſſe voluntatem teſtatoris cauſatur; inprimis ſi pars dimidia priore loco, & totus fundus poſteriore ſit relictus. (3) Balduinus & Matthæus *h.* §. per illam *l.* 23. male ajunt, abrogatum eſſe: nam intereſt, an in una, & continua oratione, uti hic, an in diverſa periodo dimidium fuerit relictum, ut in caſu *d. l.* 23.

§. IX. Heres pure & ſub conditione inſtitui poteſt: ex certo tempore, aut ad certum tempus non poteſt: veluti poſt quinquennium, quam moriar, vel ex Kalendis illis, vel uſque ad Kalendas illas heres eſto. Denique (1) diem adjectum haberi pro ſupervacuo placet, & perinde eſſe, ac ſi pure heres inſtitutus eſſet. *Ex Papin. l. 14 hic tit*

§. X. Im-

(1) *In omnibus Charondæ:* Diemque adjectum.

§. IX Ad formam & modum heredis inſtituendi pertinet, ut (1) verbis fiat idoneis, directis & imperativis, non vero perplexis, quæ inſtitutionem vitiant: *l.* 16. *D de cond. inſt.* (2) Ipſe heredem inſtituere, non vero in alienam voluntatem inſtitutionem conferre debet, *l.* 68. *D. h. t.* (3) Captatoriæ inſtitutiones illæ olim Romæ improbatæ erant, & durius, quam hodie forſan, pro non ſcriptis habebantur, quibus ita aliquis heres inſtitutus erat, vel legato honoratus, ut ipſe viciſſim inſtituat, & ſe id feciſſe tabulis apertis oſtendat, *l* 70. *l.* 71. § 1. *D. de her. inſt.* v. Thomaſii *diſſert.* & Bynkershoek. *Opuſc de captat. inſtit.* (4) Sub conditione v. c. nuptiarum vel emancipationis, heres poterat inſtitui, quia illa exiſtens retro trahebatur, ad initium, quaſi tempore mortis jam extitiſſet Tempus vero non poterat ita retrotrahi, ideoque pro non adjecto habebatur, ne defunctus pro parte teſtatus, & inteſtatus decederet, *l.* 34. *D. h. t. l.* 7. *de R J.* (5) Valde ſubtiles erant veteres in conditionibus diſtinguendis; nam Paulo & Ulpiano alia conditio eſt *ſi volueris*, alia *cum volueris l.* 46. §. *pen. & ult. D. de V. O. l.* 11. §. 6. *D. de leg.* 3. Differunt etiam *ſi volam*, & *ſi voluero*, ut Donellus ad *l.* 17. *pr. de V. O.* notavit. Diſcrimen quoque inter conditionem per *ſi*, & modum per UT Ulpianus oſtendit. *l.* 80. *D. de cond. & dem.* quamvis ratione neceſſitatis utriusque implendæ nullum ſit diſcrimen, *l.* 1. *C. de his quæ ſub mod.* (6) Conditio dividitur (a) in *affirmativam*, & *negativam*, de non faciendo, quæ parit cautionem Mucianam *l.* 7. *D. de cond. inſt.* (B) Paulus in *l.* 11. §. 1. *D. de cond. & dem.* eam dividit in *promiſcuam*, id eſt poteſtativam, & *non promiſcuam*, ſeu caſualem, quibus Tribonianus addidit *mixtam*, in *l. un.* §. 7. *C. de cad toll* cujus exempla ponit Cujac. *lib.* XIV. *Obſ. c.* 2. Si Titio Rege Capitolium non aſcenderit: ſi Titio ab hoſtibus reverſuro decem dederit: Verum quia ſic duæ potius conditiones conjunguntur, ideo Ill. Thomaſius *Diſſ. Lipſ.* x. *c.* 2. & Cl. Heinecc. *ad D. de condit. inſt* §. 64. negant dari poteſtativam, a caſuali diſtinctam, omnemque aut caſualem ajunt eſſe, aut mixtam. Ego verum mixtæ exemplum eſſe puto: *ſi Titius Meviam duxerit*: quia eventus dependet partim ab ejus voluntate, partim à caſu. Differt etiam poteſtativa a caſuali, quod in illa caſus admixtus ignoratur, & noſtram inſcien-

§ X. Impoſſibilis conditio in inſtitutionibus & legatis, necnon fideicommiſſis & libertatibus, pro non ſcripta habetur. *Ex Ulp. l. 1. de cond. inſtit.*

§ XI. Si plures conditiones inſtitutioni adſcriptæ ſunt: ſi quidem conjunctim, ut puta ſi illud & illud *Ex Paul. l. 5. de cond. inſtit.*

ſcientiam inſpici oportet, *l.* 28. *in fin. D. de judic. l.* 13. *D. de acq. vel am. poſſ.*

§. X. Conditio (γ) ratione *effectus* pendet, vel deficit, vel exiſtit (δ) Ratione *finis* ſuſpendit vel reſolvit. Ratione *eventus* (ε) eſt poſſibilis vel impoſſibilis: hæc rurſus vel facto vel jure eſt talis; uti *D D.* vulgo ex *l.* 15. *D. de cond. inſt.* ſed JCti turpem vocarunt poſteriorem: ad §. x1. *de inut. ſtip.* exempla dabuntur. (2) Impoſſibilis proprie non eſt conditio; quia neque ſuſpendit neque reſolvit negotium, cui adjicitur: nam ſi eſt *negativa* actus purus eſt & ſtatim validus: *ſi affirmativa*, qui illam adjicit, aut inſanit, aut jocatur. (3) Nec tamen mirum eſt de hac quæri; quia Romani in teſtamentis ſæpe valde ſtulta ſcribebant: ſi reliquias meas in mare abjicias, *l.* 27 *D. de cond. inſt.* Ovid. *lib.* v. *Faſt.* ℣. 655. Execrabantur ſervos & libertos ingratos, iiſque RESTEM SPARTEAM ET CLAVUM legabant, UT SIBI COLLUM ALLIGENT, *l.* 13. *D. de adim. leg. l.* 24. §. 8. *D. de fideic. lib.* Gruter. inſcript. *pag.* 691. *n.* 9. 715. *n.* 10. Sæpe etiam aliis maledicebant, impune poſt mortem laturi, *l.* 48. § 1. *D. de her. inſt.* Caſaub. ad Sueton. *Aug. c.* 55 Lipſ. ad Tacit. *lib.* VI. *Ann. c.* 38. Forner. *lib.* III. *ſel. c.* 10. (4) Quod ſi vero conſtaret, teſtatorem, qui illa ſcripſiſſet, ſanæ mentis fuiſſe, poſt diſputationem JCtorum obtinuit, talia pro non ſcriptis haberi, *l* 1. *l.* 14. *l.* 27. *D. de cond. inſt* ne ſerium negotium ultimæ voluntatis per inutile periret, & per adjectiones, nullum effectum ſortituras, hominibus illuderetur. Videbantur enim illæ a teſtatore, cogitatione mortis turbato profectæ, uti in *Catalect. p.* 142 Auguſtus, Virgilii præceptum de Æneide comburenda negligens, ait: *Si forte furenti Erravit in morte dolor, ſi lingua locuta eſt, neſcio quid titubante animo. non ſponte, ſed altis expugnata malis, odio languoris iniqui* (5) Aliud plane eſt dicendum de conditione *difficili*, quæ pæne tantum, reſpectu hujus, non autem aliorum, eſt impoſſibilis, nec remittitur jure, neque decreto Prætoris, ſed impleri debet, *l.* 55. *D. fam. erc. l.* 4. §. 1. *D. de ſtatu lib.* ibique Dionyſ Gothofred.

§ XI. Hæc regula ex voluntate teſtatoris, quæ omnem interpretationem regit, diverſimode applicatur, & voces disjunctivæ aliquando copulative, copulativæ autem disjunctive accipiuntur, v *l.* 85 *D. h. t. l.* 6. *C. de inſtit. & ſubſt.* (2) Caſualis quandocunque impleri poteſt: poteſtativa & mixta non niſi poſt mortem teſta-

lud factum erit: omnibus parendum eſt. Si ſeparatim: veluti ſi illud aut illud factum erit: cui libet (m) obtemperare ſatis eſt.

§ XII. Ii, quos numquam teſtator vidit, heredes inſtitui poſſunt: veluti ſi fratris filios peregri natos, (n) ignorans qui eſſent, heredes inſtituerit. Ignorantia enim teſtantis inutilem inſtitutionem non facit.

(m) *Ita diviſis quoque vocibus legit Contius; ut notet*, cui placet. Οἷαν βούλεται *Theophilus.*

(n) *Ita in omnibus, quos Hotman. & Contius viderunt; vocem vero in duas dividendam etiam Giphanio ad Lucretium & Pithoeo ad Collat.* tit. 16. *placuit.* ἐπὶ ξένης γεγονότας *Theophilus.* Sic vado peregri, ſum peregre *promiſcue dicuntur, auctore Chariſio & Soſipatro de orthogr. Colerus tamen parerg. c.* 38. *mavult* peregrinantes; *ſicut in Collat. LL. Moſaic.* d. tit. 16. §. 3. *Sed ibi de ſuis heredibus agitur, & frequentius eſt, ut non viderimus cognatos peregri natos, quam peregrinantes.*

teſtatoris, poſtquam heres ſcivit conditionem, eamque animo parendi voluntati defuncti executus eſt, modo iterari poſſit, *l.* 2. *l.* 10. *D. de cond. & dem. l.* 7. *C. de inſtit. & ſubſt.* (3) Pro impleta habetur, quam tertius impedit, ne adimpleatur, non ſi caſus *l.* 31. *D. de cond. & dem.*

§. XII. Non poteſt heres inſtitui, niſi certo demonſtretur, *l.* 9. §. 9. *l.* 62. §. 1. *D. h. t.* certus autem poteſt eſſe, qui peregri natus eſt, licet ater an albus ſit, ignoretur. (2) Idem eſt in peregrinantibus ignotis: longas enim & diuturnas peregrinationes ſæpe Romani inſtituebant, militiæ aut negotiationis cauſa, quas Cæſar cohibuit, Suet. *lib.* 1. *c.* 42. (3) Cauſa pia v. c. Eccleſia vel pauperes, licet tempore mortis incerti, inſtitui poſſunt *l fin.* C. *de S. S. Eccl. l* 24. *C. de Ep. & Cler.* (4) Olim dubitatum fuit, an vir bonus, ex ignoti teſtamento honeſte capere potuerit. Sueton. *Aug. c.* 66. & Plin. *lib.* x. *epiſt.* 79. quem Largus *nondum ſibi viſus, ac ne auditus* quidem, rogavit, ut hereditatem ejus adiret cerneretque.

CAPUT

CAPUT XV.

De vulgari ſubſtitutione.

Poteſt autem quis in teſtamento ſuo plures gradus heredum facere, ut puta, ſi ille heres non erit, ille heres eſto: & deinceps, in quantum velit teſtator, ſubſtituere poteſt: & noviſſimo loco in ſubſidium, vel ſervum neceſſarium heredem inſtituere. *Ex Mart. l. 36. de vulg. & pup. ſubſt.*

§. I. Et plures in unius locum poſſunt ſubſtitui, vel *Ex d. l. 36. hoc tit.*

(a) *Omnes Charonda* inſtituere, *ſicut verſu ſeq.* inſtituere *pro ſubſtituere.*

Pr. Deſignari poteſt ſucceſſor teſtamento vel primo gradu, quæ proprie eſt *Inſtitutio*; vel ſecundo gradu, & dicitur *Subſtitutio*. Hæc à JCtis inventa eſt, quia Lex. XII. tabb. latiſſimam facultatem conceſſerat, heredes inſtituendi, ſubſtitutus autem eſt heres ſecundus: nullo autem capite ea a Decemviris expreſſa eſt, ut voluit Cujac. *lib.* VII. *Obſ. c.* 6. (2) Frequens ea Romæ fuit, teſte Appian. *lib.* II. *de bell. civ. pag. m.* 843. *Solent Romani alteros heredes adſcribere, ſi forte contingat, priores hereditatem non adire.* Movebat eos partim, ut heredes ab inteſtato, vel fiſcus excluderetur, partim ut ſacra privata manerent, & ultima voluntas impleretur. (3) Fiebat in tabula ſecunda, in cera codicis extrema, in ima cera, id eſt inferiore parte teſtamenti, *l.* 2. §. 3. *D. h. t. l.* 34. §. 1. *D. de uſuf. leg.* unde ſubſtituti heredes *ſecundi*, & tabulæ pupillares *ſecundæ* dicebantur apud Cic. *lib.* II. *de inv. cap.* 21. *lib.* III. *in Verr. c.* 7. Plin. *l.* VII. *c.* 5. in inſcr. apud Gruter. *pag.* 559. *n.* 7. & Reineſ. *claſſ.* VIII. *n.* 13. Formulas Briſſonius *lib.* VII. *de form. p.* 608. & *l.* III. *Antiq. cap.* 12. collegit. (4) Regulæ in ea valent ſequentes: (α) Defunctus magis dilexit inſtitutum, quam ſubſtitutum; ergo quamdiu heres poteſt adire, non eſt locus ſubſtituto, (β) Adeunte inſtituto, exſpirat ſubſtitutio *l.* 5. *C. h. t.* (γ) Subſtitutus vivus admittitur, non ejus heredes. *l.* 9. *D. de ſuis & leg.* ſecus quam in jure accreſcendi. vid. Cujac. *lib.* XII. *Obſ. c.* 11. & adde tres regulas in §. 1. 2. & 3.

§. I. Quæ *invicem* fit, tertium genus dicitur in *l.* 4. §. 1 *D h t.* non quod ſingularis ſit ſpecies, nam eſt vulgaris, vel pupillaris; ſed quoniam figura verborum ab illis differt. (2) Si illa diſtinctis fiat periodis, *mutua*, ſi una periodo *reciproca*, vel *breviloqua* appellatur, *l.* 4. §. 1. *D. h. t. l.* 64. *D. de leg.* 2. vid. Duaren. *lib.* II. *diſp. c.* 7. (3) Olim ea fuit neceſſaria

vel unus in plurium, vel ſinguli ſingulis, (b) vel invicem ipſi, qui heredes inſtituti ſunt.

§. II. Et ſi ex diſparibus partibus heredes ſcriptos invicem ſubſtituerit, & nullam mentionem in ſubſtitutione partium habuerit, eas videtur in ſubſtitutione partes dediſſe, quas in inſtitutione expreſſit. Et ita Divus Pius reſcripſit (c).

§. III. Sed ſi inſtituto heredi & coheredi ſuo (d) ſubſtituto dato, alius ſubſtitutus fuerit: Divi Severus & Antoninus ſine diſtinctione (e) reſcripſerunt, ad utramque partem ſubſtitutum admitti. *Ex Modeſt. l. 4 h. tit.*

§. IV. Si ſervum alienum quis patremfamilias arbi- *Ex Julian. l. 40. de heredib. inſtit.*

(b) *Alii* in ſingulorum; *alii* in ſingulis. *Marcianus in* l. 36. h. t. ſingulis ſinguli, *quod eodem redit.*

(c) *Poſteriora in quibuſdam deſunt, nec Theophilus habet, ſed reſcriptum Antonini Pii extat in* l. 1. C. h. t. *cujus inſcriptio, pariter ac annus in ſubſcriptione emendari debent.*

(d) *Sic quoque omnes Charondæ. Vulgo* coherede ſubſtituto. *Verbum* dato *deeſt in libris Contii.*

(e) *Theophilus verba præcipua* ſine diſtinctione *omiſit, à Marcilio notatus.*

ſaria, poſtquam lex Julia caducaria infregerat jus accreſcendi, unde exemplum eſt apud Suet. in *Tib. cap. fin.* ſed poſt *l. un C. de caduc. toll.* non tantus ejus eſt uſus.

§. II. Uti Theophilus verba poſteriora perperam omiſit, ita melior quam ab illo, formari poteſt caſus hujus §. ex *l.* 24. *D. h. t.* Duæ autem ſunt exceptiones, (1) ſi ſubſtituti inæquali onere ſunt gravati, vel (2) nominibus propriis ſubſtituti; quia teſtator tunc ad perſonas, & onera potius, quam ad portionem hereditariam reſpexiſſe videtur, *l.* 23. & *l.* 24. *D. ad Sen. Treb.*

§. III. Scævola in *l.* 47. *D. h. t.* diſtinxerat, an prior ſubſtitutus, poſt inſtitutum, an ante illum deceſſerit: quod diſcrimen Papinianus, illius diſcipulus, rejecit, in *l.* 41. *D. h. t.* quem Severus & Antoninus ſecuti ſunt; ſicut ei præiverat Julianus, *l.* 27. *h. t.* Niſi forte cum Cujacio, Donello, Balduino & Bachovio *d. l.* 47. ad pupillarem, & *l* 41. ad vulgarem referre malis; quia in pupillari ſubſtitutione inſtituto ſucceditur, non teſtatori: ſed vide Muretum *h. l.* & Papinian. noſtrum *pag.* 222.

§. IV. Teſtator Parthenium, ſervum alienum, quem liberum eſſe putabat, inſtituit heredem, eique Mevium ſubſtituit; Parthenius juſſu domini adit hereditatem, contradicit ei Mevius ſubſtitutus; utrinque magnæ

arbitratus, heredem ſcripſerit, & ſi heres non eſſet, Mævium ei ſubſtituerit; iſque ſervus juſſu domini adierit hereditatem, Mævius in partem admittitur. Illa enim verba, Si heres non erit, in eo quidem, quem alieno juri ſubjectum eſſe teſtator ſcit, ſic accipiuntur: ſi neque ipſe heres erit, neque alium heredem effecerit. In eo vero, quem pa-

magnæ & ſpecioſæ proferuntur rationes. Pro domino ſervi militabat rei veritas & juris poteſtas; ſecundum quam inſtitutio ita explicanda videbatur, ſi neque Parthenius ipſe heres eſſet, neque dominum heredem faceret *l.* 31. *pr. D. de her. inſt.* Pro ſubſtituto autem certabat voluntatis conjectura; quia teſtator de libero homine inſtituendo, non de ſervi incapacis domino cogitarat. Quod ſi regulam ſequi placuiſſet, vel ſolus inſtitutus, vel ſolus ſubſtitutus admittendus erat, l. 37. *D. l.* 3. *C. de hered. inſt. l.* 7. *D. l.* 5. *C. h. t.* ſed in re obſcura Julianus ait, *dici*, id eſt tentari *poſſe*, hereditatem dividendam eſſe, in *l.* 40. *D. de her. inſt.* ſicut in aliis ἀπόρων quæſtionibus fieri ſolet, *l.* 3. *D. ſi pars hered.* Cujac. *lib.* XVII. *Obſ. c.* 21. quamvis Freher. *lib.* 1. *veriſ. c.* 27. illud anile & ruſticum appellet. (2) De modo autem diviſionis non convenit inter Eruditos, propter verba *alter ſemis*, in *fin. d. l.* 40. Quidam enim cum Accurſio, Contio, Alciato & Donello, dodrantem dant ſubſtituto: Alii, ut Aretinus & Bachovius, dodrantem ſervi domino; alii rurſus, ut Cujac. Viglius & Connanus, ex æquo ſemiſſem utrique ceſſiſſe ajunt; atque horum ſententiam firmat Theophilus *h. l. l.* 164. §. 1. *de V. S.* Ulpian. *tit.* 22. §. *fin.* eamque confutatis ceterorum ſententiis, Jacobus Gothofred. *animadverſ. c.* 15. 16. inprimis firmavit. (3) Quid autem faciemus Juliano, cui *alter ſemis* æquis portionibus dividendus videbatur? (α) Ingenioſe Cujac. ad *h.* §. Tribunianum putat, non ſigla pro ſiglis accepiſſe, & verba *ut AS.* explicaſſe, *ut Alter Semis*; cui Foquelinus ad *h.* §. & Cl. Schulting. ad Ulpian. *tit.* 22. §. 34. adſtipulantur. Sed quia vix credibile eſt, Tribunianum tam turpiter erraſſe, Contius ad *h* §. a collega, Janus à Coſta à præceptore divertit, & Merillius Florentinam lectionem tuetur, *l.* III. *variant. c.* 4. (β) Minus probabilis eſt conjectura Georgii Conradi Cruſii, *c.* 8. Diatr. ad *d. l.* 40. quæ *tomo* 1. *Theſ. jur. civ. p.* 2. *pag.* 667. inſerta eſt, exiſtimantis; veram Juliani ſcripturam fuiſſe: *ita ut alter* [ſit] *ſem. as*, Sempronii as; ex qua librarii fecerint *alter ſemis*: id quod vel ſola verba præcedentia *ſemiſſes fiunt* refellunt, nec ſcio, an præter Huberum, nactus fuerit adſtipulantes. (γ) Viglius, Connanus & J. Gothofredus, nihil emendant, ſed per alterum ſemiſſem utrumque intelligunt; priſca Latinitate, qua *alter* de duobus dicatur,

 aucto-

patremfamilias eſſe arbitratur, illud ſignificant, ſi hereditatem ſibi, eive, cujus juri poſtea ſubjectus eſſe cœperit, non adquiſierit. Idque Tiberius (f) Cæſar in perſona Parthenii ſervi ſui conſtituit. *Ex Pompon. l. 41. eod.*

(f) *Sic etiam in l. 41. D. h. t.* Et hoc Tiberius Cæſar. *At in tribus Codd. Theophili eſt* Ἀντωνῖνος; *quod valde placet Hotmano, ut Antoninus Pius intelligatur: rectius diſplicet illud Trivorio Obſ. apol. c. 32. n. 6. Alciatus lib. 1. diſp. c. 2. in d. l. 41. & hic mavult* Titus, *ut fuerit Parthenius Domitiani, cujus Sueton meminit ej. vita c. 16. Alii Parthenium poëtam, à Tiberio manumiſſum intelligunt, de quo Sueton. Tiber. c. 70. Sed vid. Cl. Fabric. bibl. Græc. l. III. c. 27. n. 9. pag. 677. Varii ſane* Parthenii, *Cæſarum ſervi fuerunt, apud Gruter pag. 582. n. 9. PARTHENIO CÆSARIS N. AB ARGENTO & pag. 616. n. 5. PARTHENIO CÆSARIS. Conf. Gundlingian. p. xxx. Obſ. 3.*

auctore Servio ad Virgil. *Eccl.* III. ℣. 34. & Scaligero, *ad Manil. l.* I *p* 67. vel quod magis arridet Ampl. Bynkershoekio, *lib.* IV. *Obſ. c.* 19. Julianus alterum pro utroque minus accurate poſuit, (2) Cl. Heinecc. *in Element.* & in *notis ad Vinn. h. t.* cum Marcilio *ad h.* §. aliisque, duos apud Julianum diſtinguit caſus, quorum prior tantum hic referatur, poſterior vero, in verbis fin. *quæ adjectio* comprehenſus, aliam deciſionem habeat. Sic vero minus apte ſequitur, *l* 41. cujus ſpecies ad primum caſum pertinet. (1) Joh. Doujatius in not. ad Theoph. inter ſervum Principis & privati diſtinguit; quia prior, ſicut ex parte dimidia jus condendi teſtamenti, ita & capiendi ex eo habuerit, auctore Ulpiano *tit.* 20. §. *fin.* Neque infitior, plus ſibi arrogaſſe ſervos & libertos Cæſarum, eoſque ut ingenuos egiſſe, quod a multis officioſe colerentur. *Sigerioſque meros Parthenioſque ſonas*, Martial. *lib.* IV. *epigr.* 79. At Pomponius hereditatem inter Tiberium & ſubſtitutum diviſam eſſe ait; non vero dimidiam Parthenio ceſſiſſe. (3) Merill. denique *lib.* IV. *Obſ. c.* 34. & Variant. *lib.* 1. *c.* 37. ſubſtitutum cum domino Parthenii admiſſum, ait, quod ſervus ex voluntate teſtatoris hereditatem non creviſſet. Ulpian. *tit.* 22. §. *fin.* ſed nihil de cretione eſt in dd. ll. vid. Oſii Aurelii *diſpunct. Merill. c.* 37. Omnibus ergo penſitatis, de diviſione æquali non ambigendum videtur; ſed quæ adferuntur ſimilia exempla, ut voces *alter ſemis* duos ſemiſſes notare probetur, non ſunt in aſpero, & probo. Denique *ſi ſic locutus eſt Julianus, moroſa κακοζηλία, & ſine exemplo boni ævi locutus eſt*, diſputationem ſuam hac de re Joh. Fred. Gronov. *lib.* IV. *de pec. vet. c.* 5. claudit.

CAPUT

CAPUT XVI.

De pupillari ſubſtitutione.

Liberis ſuis impuberibus, quos in poteſtate quis habet: non ſolum ita, ut ſupra diximus, ſubſtituere poteſt, id eſt, ut ſi heredes ei non extiterint, alius ſit ei heres: ſed eo amplius, ut & ſi heredes ei extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, ſit ei aliquis heres: veluti ſi quis dicat hoc modo: Titius filius meus heres mihi eſto. Si filius meus heres mihi non erit, ſive heres erit, & prius moriatur, quam in ſuam tutelam venerit, tunc Sejus heres eſto. Quo caſu ſiquidem non extiterit heres filius, tunc ſubſtitutus patri ſit heres: ſi vero extiterit heres filius, & ante pubertatem deceſſerit, ipſi filio ſit heres ſubſtitutus. Nam moribus [a] inſtitutum eſt, ut quum ejus ætatis filii ſint, in qua ipſi ſibi teſtamentum facere non poſſunt, parentes eis faciant.

§. I. Qua

a. *Sic etiam Ulpian.* l. 2. pr. D. h. t. *& Theophilus. Perperam in quibuſdam Charondæ* à majoribus.

Pr Vulgaris ſubſtitutio ex mente legis XII. tabb. & ampliſſima poteſtate, teſtatori conceſſa deſcendit: pupillaris autem, quia diſponit de re non ſua, ſed aliena *moribus* inducta eſt, ſive jure civili, in diſputatione fori, *l. 2. pr. l. 43 pr. D. h. t.* idque exemplo Athenienſium, quibus licuit liberis ſubſtituere, ſi ante vigeſimum annum heredes fierent & morerentur. Demoſth. *Orat. 2. in Steph.* (2) Sub pupillari expreſſa tacita vulgaris olim non continebatur: donec Marcus & Verus, in paganis, non in militaribus id admiſere *l. 4. D. l. 8. C. h. t.* (3) Qui poſtumo ſubſtitutus hereditatem capit, etſi poſtumus non naſcatur: quia caſus omiſſus pro expreſſo habetur. *l. 4. C. de poſt. her.* Cic. *lib. 1. & 2. de Orat.* Quintil. lib. VII. Inſt. Orat. *c. 6. In teſtamentis & illa accidunt, ut voluntas manifeſta ſit, ſcriptum nihil ſit, ut in judicio Curiano, in quo nota L. Craſſi & Scævolæ fuit contentio. Subſtitutus heres erat, ſi poſtumus ante tutelæ ſuæ annos deceſſiſſet. Non eſt natus. Propinqui ſibi bona vindicabant. Quis dubitaret, quin ea voluntas fuiſſet teſtantis, ut is non nato filio heres eſſet, qui mortuo? Sed hoc non ſcripſerat.*

§. I. Olim

§. I. Qua ratione excitati, etiam conſtitutionem poſuimus in noſtro codice, qua proſpectum eſt, ut ſi mente captos habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes, cujuſcumque ſexus, vel gradus, liceat eis, etſi puberes ſint, ad exemplum pupillaris ſubſtitutionis, certas perſonas ſubſtituere. Sin autem reſipuerint, eamdem ſubſtitutionem infirmari: & hoc ad exemplum pupillaris ſubſtitutionis, quæ, poſtquam pupillus adoleverit, infirmatur.

§. II. Igi-

§. I. Olim a Principe impetrabat pater, ut muto filio liceret condere teſtamentum *l.* 43. *D. h. t.* matri autem non licebat pupillariter ſubſtituere filio ſuo nominatim, ſed tantum effectu, *l.* 33. *D. eod.* (2) Verum Juſtinianus utrique, & patri & matri, ad exemplum pupillaris, dedit facultatem ſubſtituendi liberis furioſis, licet puberes ſint, vel emancipati, legitimi vel naturales, *l.* 9. *C. de impub. & al. ſubſt.* (3) Differt *Exemplaris* illa *a vulgari*, quia non fit in caſum primum, ſi heres non erit, ſed ſi demens morietur; neque ex XII. tabb. deſcendit. A *pupillari*, quia non ſemper fit in caſum ſecundum, ſi heres erit & impubes, ſed ſi durante furore morietur; neque ob infirmitatem ætatis, ſed mentis permiſſa eſt; nec patriam poteſtatem, ſed στοργὴν naturalem habet pro fundamento. (4) Loquitur illa conſtitutio de *perpetuo mente captis*, qui mente exciderunt, & quorum mens ad omnia cœca eſt, ut luminibus capti; idem vero eſt in furioſis, qui cum intermiſſione & ſpe ſanitatis inſaniunt: ſic enim Theophilus explicat *h.* §. & ſimiliter in *l.* 2. *C. de cur. fur.* voces illæ ſynonimice capiuntur. (5) Liberi, quibus ſubſtituitur, inſtituendi ſunt in legitima *l.* 51. *D. de petit. her. l.* 1. *D. de bon. poſſ. fur.* exheredatis ſubſtitui non poteſt, quia in furioſum doli incapacem crimen ingrati non cadit. (6) Neque nova illa conſtitutio de caſu ad caſum, ad prodigos, ſurdos & mutos eſt porrigenda; ſed manet jus antiquum, ut Princeps imploretur. (7) In pupillari quilibet poteſt ſubſtitui; in hac vero oportet, ut filius mente captus nec liberos habeat, nec nepotes; aut habeat quidem, ſed ſimiliter non ſanæ mentis: alias vero, quum præter ſpem filius naſcitur, ſubſtitutio evaneſcit, *arg. l.* 101. *D. de cond. & dem. l.* 8. *C. de rev. don.* (8) Rurſus quia illa ex humanitate deſcendit, præter liberos, ſubſtituendi ſunt furioſorum fratres & ſorores; cum fratribus germanis etiam parentes, nec mater poſt *Nov.* 118. præteriri poteſt (9) Utriusque parentis ſubſtitutio valet in cujusvis bonis; quia par omnium jus eſt: in reliquis vero bonis filii aliunde quæſitis attendenda videtur ſubſtitutio patris, maxime ſi filius in ejus fuerit

§. II. Igitur in pupillari ſubſtitutione, ſecundum præfatum modum ordinata, duo quodammodo ſunt teſtamenta: alterum patris, alterum filii: tamquam ſi ipſe filius ſibi heredem inſtituiſſet: aut certe unum teſtamentum eſt duarum cauſarum, id eſt duarum hereditatum.

§. III. Sin autem quis ita formidoloſus ſit, ut timeret, ne filius ejus, pupillus adhuc, ex eo quod palam ſubſtitutum accepit, poſt obitum ejus periculo inſidiarum ſubjiceretur: vulgarem quidem ſubſtitutionem palam facere, & in primis teſtamenti partibus, [b] debet: illam autem ſubſtitutionem, per quam, & ſi heres extiterit pupillus, & intra pubertatem deceſſerit, ſubſtitutus vocatur, ſeparatim in inferioribus partibus ſcribere, eamque partem proprio lino, propriaque cera conſignare: & in priore parte teſtamenti cavere

b. *In vulgata vox* ordinare *eſt a Gloſſa.*

rit poteſtate, & civilia jura cum naturalibus concurrant: ſed hodie tantum in bonis a ſubſtituente profectis valebit. vid. Cl. Voet. *h. t. n.* 33.

§. II. Cujac. *h. l.* & Merill. *lib.* III. *Obſ. c.* 12 ajunt, juris auctores diſſenſiſſe, & Sabinianos unum, Proculianos duplex teſtamentum appellaſſe; rectius Celeb. Schulting. ad Caj. *lib.* 2. *t.* 4. eos diverſo conſiderandi modo diverſimode tantum locutos eſſe, monuit; & magis placuiſſe, unum eſſe teſtamentum, quoniam unus teſtator, una ſolennitas, una deductio Falcidiæ, in iisdem quoque tabulis utrumque ſcribebatur, *l.* 2. §. 4. *l.* 16. *l.* 20. *D. h. t. l.* 2. §. 2. *D. de her. vel act.* quamvis ratione bonorum duplex, ſeu duarum hereditatum ſit teſtamentum, duæ aditiones neceſſariæ, & alterum ſcriptum, alterum nuncupativum eſſe poſſit, *l.* 2. §. 1. *l.* 20 §. 1. *D. h. t. l.* 79. *D. ad l. Falc.*

§. III. Utiliſſima hæc de quatuor tabulis, vel *quatuor ceris*, ut Plautus vocat, adhibendis, propter ſtudium heredipetarum, olim fuit cautio, quæ ex Caji Inſtitutionibus decerpta eſt, *lib.* 2. *tit.* 4. Placuit ea Julio Phœbo in *l. ult. D. ad SCt Treb.* & a Salmaſio *cap.* XI. *de mod. uſur.* ut & Jac Nic. Loënſe *lib.* V. *miſcell. c.* 6. *t.* V. *Fac. crit.* pluribus illuſtratur. (2) Maxime enim ſubſtituti inſidiis erant infames, & Galba tutorem cruci affixit, quod pupillum, cui ſubſtitutus erat, veneno necaſſet, teſte Suet, *in ejus vita c.* 9. (3) Hinc etiam teſtatori licebat, in heredis inſtitutione ad aliam ſchedam ſe referre, *l.* 38. *D. de cond.*

cavere debet, ne inferiores tabulæ vivo filio, & adhuc impubere aperiantur. Illud palam eſt, non ideo minus valere ſubſtitutionem impuberis filii, quod in hisdem tabulis ſcripta ſit: quibus ſibi quiſque heredem inſtituiſſet, quamvis pupillo hoc periculoſum ſit.

§. IV. Non ſolum autem heredibus inſtitutis impuberibus liberis ita ſubſtituere parentes poſſunt, ut ſi heredes eis extiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, ſit eis heres is, quem ipſi voluerint: ſed etiam exheredatis. Itaque eo caſu ſi quid e pupillo ex hereditatibus, legatiſve, aut donationibus propinquorum atque amicorum adquiſitum fuerit, id omne ad ſubſtitutum pertinebit. Quæcumque diximus de ſubſtitutione impuberum liberorum, vel heredum inſtitutorum, vel exheredatorum, eadem etiam de poſtumis intellegimus.

§. V. Li-

e. *Inſeritur hic in aliis* exheredato, *ſed rectius abeſt.*

cond. & dem. l. 77. *D. de her. inſt. l.* 25. *D de reb. dub.* & myſticum condere teſtamentum, de quo Jac. Goth. *ad l.* 3. *C. Th. de teſt.* (4) Nullibi etiam frequentius falſa, quam in teſtamentis, committebantur, adeo ut lex Cornelia idcirco *teſtamentaria* appellata fuerit, *l.* 1. *D. de publ. jud. l.* 2. *l.* 4. §. 1. *D. ad L. Corn. de falſ.* Paul. *l.* V. *ſent. tit* 25 (5) Doctiſſime Vir Cl. Auguſtinus Leyſerus, de heredipetarum artibus illicitis & licitis, eorumque ludificatione licita & illicita diſſeruit, *vol* VI. *ad D. ſpec.* 375. *ſeqq.* totumque illud argumentum, vix ſpicilegio relicto, exhauſit; ideoque illis, quos ſupra *pag.* 240. laudavimus, jungi debet.

§. IV. Filiis præteritis nec vulgariter nec pupillariter ſubſtitui poteſt *l* 14. §. 1. *D. de lib. & poſt.* Sed (2) exheredatis patres ſubſtituunt, non qua heredibus ſcriptis, ſed qua liberis, in poteſtate conſtitutis, quæ per exheredationem non tollebatur: nec opus erat formula, ſi heres erit, quia ſufficiebat dixiſſe, ſi intra pubertatem deceſſerit. (3) Neque dubium movet, quod talis filius, ante inventa peculia, non habuerit bona; quia poſt mortem patris ex hereditatibus, legatis & donationibus propinquorum quædam poterat exſpectare. (4) Hodie autem caſus ille rarior erit; quia vix in impuberem, niſi fuerit pubertati proximus, cauſa exheredationis cadit.

§. V. Ul-

§. V. Liberis autem ſuis teſtamentum nemo facere poteſt, niſi & ſibi faciat: nam pupillare teſtamentum, pars & ſequela eſt paterni teſtamenti: adeo ut ſi patris teſtamentum non valeat, nec filii quidem valebit. *Ex Ulp. l. 2. §. 1. ff. de vulg. & pupill. ſubſt.*

§. VI. Vel ſingulis autem liberis, vel ei; qui eorum noviſſimus impubes morietur, ſubſtitui poteſt. Singulis quidem, ſi neminem eorum inteſtato decedere voluit: noviſſimo, ſi jus legitimarum hereditatum integrum inter eos cuſtodiri velit. *Ex Florent. l. 37. de vulg. & pup. ſubſt.*

§. VII. Subſtituitur autem impuberi aut nominatim, veluti Titius: aut generaliter, ut quiſquis mihi [d] heres erit. Quibus verbis vocantur ex ſubſtitutione, impubere mortuo filio, illi, qui & ei ſcripti ſunt heredes & extiterunt, & pro qua parte heredes facti ſunt. *Ex Cajo l. 5. de vulg. & pupill.*

§. VIII. Maſculo igitur uſque ad quatuordecim annos ſubſtitui poteſt: feminæ uſque ad duodecim annos. Et ſi hoc tempus exceſſerint, ſubſtitutio evaneſcit.

§. IX. Ex-

d. *Theoph. & quidam Charondæ* mihi patri.

§. V. Ulpianus in *l.* 2. §. 4. 5. *D. h. t.* tam obſcurus videbatur Goveano, *lib.* 1. *var. lect. c.* 8. & Charondæ *lib.* 2. *veriſ. c.* 13. ut vix eum à nota contradictionis abſolvant. Verum aut pater (1) eodem contextu teſtamenti ſubſtituit, & nihil refert, an ſubſtitutionem præmittat inſtitutioni, quia teſtamentum paternum, nihilominus tanquam principale. & pupillare velut ſequela intelligitur, *d. l.* 2. *D. h. t.* nec ordo ſcripturæ & ὑστερολογία impedit cauſam juris aut voluntatis, *l.* 77. §. 12. *D. de leg.* 2. (2) aut non eodem contextu teſtatur, & ſibi prius, deinde filio teſtamentum facere debet; quia conſequens eſſe nequit, niſi principale præcedat, & ſubſiſtat, *l.* 16. §. 1. *D. h. t. l.* 129. §. 1. *l.* 178. *de R. J.*

§. VII. Ad coheredes ergo pupilli venit hereditas, non autem ad heredum heredes, quia non ſunt ſcripti, nec ad dominum, qui per ſervum, nec ad patrem, qui per filium heres eſt factus. Eaſdem autem coheredes partes habent in ſubſtitutione pupillari, quas teſtator expreſſerat in inſtitutione, prorſus ac in vulgari, §. 2. *tit. præc.*

IX. Fi-

§. IX. Extraneo vero, vel filio puberi heredi inſtituto, ita ſubſtituere nemo poteſt. ut ſi heres extiterit, & intra aliquod tempus deceſſerit, alius ei ſit heres. Sed hoc ſolum permiſſum eſt, ut eum per fideicommiſſum teſtator obliget, alii hereditatem ejus, vel totam, vel pro parte reſtituere: quod jus quale ſit, ſuo loco trademus.

§. IX. Fideicommiſſum quidem aliquando improprie appellatur ſubſtitutio in *l.* 41. §. 3. *D. h. t.* & *l.* 57. §. 1. 2. *D. ad Senatconſ. Treb.* ſed magna eſt inter ſubſtitutionem directam & fideicommiſſariam differentia, *l.* 6. §. 5. *D. ad SC. Treb.* (1) Illa enim, adeunte inſtituto, confeſtim expirat; hæc vero ſemper durat, *l.* 45 *D. l.* 5. *C. de vulg. & pup.* (2) Fideicommiſſarius non fit heres, uti ſubſtitutus. (3) Fideicommiſſum præſtatur ab herede ab inteſtato, ſalva legitima & Trebellianica: directa autem heredem ab inteſtato penitus excludit, ut quartam deducere non poſſit. (4) In dubio directa magis præſumitur, *c.* 1. *de teſtam. in.* 6. ſed fideicommiſſaria, poſtquam poteſtas illa Quiritium evanuit, moribus inprimis in uſu eſt: de qua Vincentius Fuſarius librum ſingularem ſcripſit. vid. etiam Schilt. *Exercit.* 38. *ad D.* § 90. *Exerc.* 40. §. 39. & *app. n.* 1. Zach. Hub. *caſ. enucl. qu.* x. *c.* 3.

CAPUT XVII.

Quibus modis teſtamenta infirmantur.

Teſtamentum jure factum usque adeo valet, donec rumpatur

Pr. Viſa teſtamenti ſtructura, nunc modi ſequuntur, quibus illud deſtruitur. Vel enim ab initio non valet, & dicitur *injuſtum*, cui juris ſolennia deſunt; aut *nullum*, in quo filius eſt præteritus, *l.* 1. *l.* 3. §. 2. *D. de inj. rupt.* Vel recte conditum poſtea infirmatur; ſive jure *prætorio*, per bonorum poſſeſſionem contra tabulas; ſive jure *civili*; ut ſi *rumpitur*, *irritum fit*, *deſtituitur*, aut *reſcinditur*. Feſtus: *Procitum teſtamentum dicebatur, veluti precatum, provocatum, id eſt irritum ac ruptum.* (2) Rumpitur totum teſtamentum adgnatione ſui heredis, vel poſteriore teſtamento. Adgnaſcitur ſuus heres, ſi quis poſt teſtamentum vel mortem patris eſt natus; vel quaſi poſtumus, in locum ſui heredis ſuccedit; vel adoptione plena; in manum conventione; & legitimatione filii natura-

patur irritumve fiat.

§. I. Rumpitur autem teſtamentum, quum in eodem ſtatu [a] manente teſtatore, ipſius teſtamenti jus [b] vitiatur. Si quis enim poſt factum teſtamentum adoptaverit ſibi filium per Imperatorem, eum, qui eſt ſui juris, aut per Prætorem, ſecundum noſtram conſtitutionem, eum, qui in poteſtate parentis fuerit, teſtamentum ejus rumpitur quaſi adgnatione ſui heredis.

§. II. Poſteriore quoque teſtamento, quod jure perfectum eſt, ſuperius rumpitur. Nec intereſt, extiterit aliquis heres ex eo, an non. Hoc enim ſolum ſpectatur, an aliquo caſu exiſtere potuerit. Ideoque ſi quis aut noluerit heres eſſe, aut vivo teſtatore, aut poſt mortem ejus, ante quam

(a) *Apud Theoph. olim legebatur* μὴ μείναντος, non manente, *quod librariorum peccatum Fabrotus deleto* μὴ *correxit.*

(b) *Ita vetuſtiora exemplaria; quibuſcum verſio Theophili congruit,* δίκαιον; *licet idem alibi, in definitione tutelæ, ſimiliter* vim *converterit. Recentiora* h. l. *habent* vis: *nec multum refert. Crebra etiam harum dictionum eſt metatheſis. v. Forner.* lib. II. rer. quot c. 9.

turalis poſt teſtamentum, Cajus *lib.* 2. t. 3. §. 1. Ulpian *tit.* 23. §. 3. *l.* 1. *C. de poſt. her. Nov.* 89. (3) Ad veram veri poſtumi id eſt vivi, non monſtroſi, & intra legitimum tempus naſcentis agnationem pertinet Cicero pro Cæcina c. 25. *Cui filius agnatus ſit, ejus teſtamentum non eſſe ruptum judica.* & lib. 1. de Orat. c. 57. *Num quis eo teſtamento, quod paterfamilias ante fecit, quam ei filius natus eſt hereditatem petiit? nemo: quia conſtat agnaſcendo rumpi teſtamentum*

§. II. Rumpitur etiam (2) teſtamentum poſteriore perfecto; quoniam nemo paganus cum duabus ultimis voluntatibus decedere poteſt, & ultimæ ceræ ratæ eſſe debent, quæ morte firmantur, *l.* 4. *D. de adim. leg. l* 32. §. 2. *D. de don. int. vir.* Quintilian. *decl.* 308. *Venio nunc ad meam legem, teſtamenta ultima rata ſint.* & mox: *hæc manifeſta legis voluntas eſt, ut id teſtamentum valeat, poſt quod nullum teſtamentum eſt.* Amplia (1) etſi ex poſteriore nullus extiterit heres, *l.* 54. *D. de her. inſt.* Ranchin. *lib.* 11. *var. lect. c.* 5. (2) quamvis prior voluntas, quæ non cancellata ſupereſt, non fuerit revocata, uti contra Fabrum Jac. Gothofr. *tom.* 1. *C. Th. p.* 342. (3) Etſi in poſteriore teſtamento ſcripti heredes ſint incapaces, *l.* 12. *D. de his quib ut ind.* (4) licet clauſula derogatoria, priori teſtamento adjecta, in poſte-

quam hereditatem adiret, deceſſerit, aut conditione, ſub qua heres inſtitutus eſt, defectus [c] ſit: in his caſibus paterfamilias inteſtatus moritur. Nam & prius teſtamentum non valet, ruptum à poſteriore: & poſterius æque nullas habet vires, quum ex eo nemo heres extiterit.

§. III. Sed & ſi quis priore teſtamento jure perfecto, poſterius æque jure fecerit: etiamſi ex certis in eo heredem inſtituerit, ſuperius teſtamentum ſublatum eſſe, Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt: cujus conſtitutionis verba inſeri juſſimus, quum aliud quoque præterea in ea conſtitutione expreſſum eſt. Imperatores Severus & Antoninus Coccejo Campano. [d] Teſtamentum

Ex Mart. l. 29. ad SC. Trebell.

(c) *Hanc phraſin quum librarii non intelligerent, mira portenta effinxerunt: aliis de*fecerit, *aliis* defunctus *ſubſtituentibus: ſed defici annis, conſilio, viribus Cicero, Cæſar, Phædrus dixerunt. v. Heinſ. ad Ovid.* III Faſt. 674. *Gudius ad Phædri* fab. 21. *& Burman. ad Quintil.* decl. 13.

(d) *Sic etiam Theoph. Male in l. 29. D ad SCt. Treb.* Coccejo Campano. *v. Ant. Auguſtin. de nom. propr. D. c. 3. p* 293.

poſteriore non fuerit revocata, *l. ult. pr. D. de leg.* 2. quod tamen jus naturæ & mores requirunt, v. Cujac. *lib.* 14 *Obſ. c.* 7. Grot. *lib.* 1. *c.* 3. §. 18. ibique Barbeyrac. *in notis* & Sande *lib.* 4. *t* 1. *def.* 10 (5) Licet in poſteriore nota ſeriæ voluntatis deſit, quam in priore teſtamento adeſſe debere declaravit: v. c. niſi *Jehova juva* in poſteriore teſtamento reperiatur, illud ratum eſſe nolo, *l.* 6 §. 2. *D. de jur. codicill.* Wernher. *p.* 1. *Obſ. for.* 205. (6) Quinimo licet teſtator juraverit vel promiſerit, ſe prius teſtamentum non mutaturum. vid. Grot. *l.* 11. *c.* 13. §. 19. & Leyſer. ad *D. ſpec.* 43. *n.* 6. 7. (7) licet coram Principe prius fuerit factum, *l.* 19. *C. de teſt.* (8) etiam conjux ſuperſtes reciprocum teſtamentum, quoad ſua bona poteſt revocare *l.* 22. *pr. D de leg.* 3. vid. Peck. de teſt. *conj. lib* 1. *cap.* 19. Stockm. *deciſ. Brab.* 18. Stryck. *de caut. teſt c.* 24. §. 21.

§. III. Hæc (9) ſit ampliatio, ex reſcripto Severi & Antonini, ante quod judex familiæ erciſcundæ ex æquo & bono tantum ſolebat tueri voluntatem teſtatoris, *l.* 78. *D. de her. inſt.* verum (1) Imperatores, detracta rei mentione, inſtitutionem ad totam hereditatem extenderunt. (2) Quarta ex lege Falcidia hic ponitur, pro Trebellianica, uti ſæpe alias in *l.* 30. § 7. *l* 86. & *l.* 93. *D. ad leg. Falc.* quia Senatconſc. Pegaſianum Falcidiam ad fideicommiſſa extendit, *l.* 32. *D. l.* 10. *C. eod.* (3) De herede in re certa

tum ſecundo loco factum, licet in eo certarum rerum heres ſcriptus ſit, perinde jure valere, ac ſi rerum mentio facta non eſſet; ſed (e) teneri heredem ſcriptum, ut contentus rebus ſibi datis, aut ſuppleta quarta ex lege Falcidia, hereditatem reſtituat his, qui in priore teſtamento ſcripti fuerant, propter inſerta (f) verba, quibus, ut valeret prius teſtamentum, expreſſum eſt, dubitari non oportet. Et ruptum quidem teſtamentum hoc modo efficitur.

§. IV. Alio autem modo teſtamenta jure facta infirmantur: veluti, quum is, qui fecit teſtamentum, capite deminutus ſit. Quod quibus modis accidat, primo libro retulimus. Hoc autem caſu irrita fieri teſtamenta dicuntur, quum alioquin & quæ rumpantur, irrita fiant: & quæ ſtatim ab initio non jure fiunt, irrita ſunt; Et ea quæ jure facta ſunt, & poſtea propter capitis deminutionem irrita fiunt, poſſumus nihilominus rupta dicere. Sed quia ſane commodius erat ſingulas cauſas ſingulis appellationibus diſtingui: ideo quædam non jure facta dicuntur, quædam jure facta rumpi, vel irrita fieri.

§. V. Non

(e) *Male alii* ſed &c. (f) *Vulgo additur* fideicommiſſi; *in D.* fideicommiſſariæ: *Sed quia utrumque hic abeſt a Theoph. & omnibus MS. Charondas utrobique expungit.*

ta inſtituto ſingularis eſt, *l.* 13. *C. de her. inſt.* Differt is ab herede partiario, de quo in § 5. *de fideic. her* Certæ etiam rei eſt, cui teſtator uſumfructum omnium bonorum reliquit. vid. Faber *Error. Pragm. dec.* 13. 14. 15. Huber. *ad D. de her. inſt.* §. 10. & Leyſer *ſpec. D.* 361. ubi integra diſſertatio de hoc argumento.

§. IV. Irritum fit teſtamentum (1) omni capitis deminutione, quoniam teſtator devenit in eum caſum, a quo teſtamentum incipere non potuit, (2) Ejus qui conſcientia criminis ſibi mortem conſcivit, *l.* 6. § 7. *D. h. t.* (3) Si heres repudiat hereditatem, vel eam adire non poteſt, quale teſtamentum *deſtitutum* vocatur *l.* 9. §. 2. *D. de liber. & poſt.* & *deſertum* §. 8. *inf. de her. quæ ab inteſt.* (4) Teſtamentum ab ipſo teſtatore inciſo lino apertum, conciſum, laceratum vel inductum irritum eſt, *l. f. D. de his quæ in teſt. del.* *l.* 15. §. 1. *D*

§. V. Non tamen per omnia inutilia ſunt teſtamenta, quæ, ab initio jure facta, propter capitis deminutionem irrita facta ſunt: nam ſi ſeptem teſtium ſignis ſignata ſunt, poteſt ſcriptus heres ſecundum tabulas teſtamenti bonorum poſſeſſionem agnoſcere: ſi modo defunctus, & civis Romanus, & ſuæ poteſtatis mortis tempore fuerit. Nam ſi ideo irritum factum ſit teſtamentum, quia civitatem, vel etiam libertatem teſtator amiſit, aut quia in adoptionem ſe dedit, & mortis tempore in adoptivi patris poteſtate ſit: non poteſt ſcriptus heres ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem petere.

§ VI Ex eo autem ſolo non poteſt infirmari teſtamentum, quod poſtea teſtator id noluit valere: uſque adeo ut & ſi quis poſt factum prius teſtamentum, poſterius facere cœperit, & aut mortalitate præventus, aut quia eum ejus rei pœnituit, non perfecerit: (g) Divi Pertinacis oratione cautum ſit, ne alias tabulæ priores jure factæ irritæ fiant, niſi ſequentes jure ordinatæ & perfectæ fuerint: nam imperfe-

(g) *In omn. Char.* perfeciſſet.

1. *D. de milit. teſt.* v. Stockman. *deciſ. Brab.* 13. (5) Bene Theophilus vocem *cauſas* hic explicat per *vitia*; nam ita alibi cauſas, ex quibus teſtamenta rumpuntur, vel irrita fiunt appellant juris autores, *l.* 1. § 3. *D. de tab. exh.* & Quint. *decl.* 08. teſtamentum *vitioſum* appellat. Sic quoque in *l.* 54. *D. de contr. empt* minima *cauſa* eſt minimum vitium, uti ex inſcriptione legis conſtat: & *cauſaria* miſſio eſt, quæ propter morbum vel vitium militiæ laboribus ſolvit, *l* 2. §. 2. *D. de his qui not.* Multa id genus loca alia Politianus *Obſ. & em. c.* 92. Joh. Baptiſta Pius *in annot.* Salmas. & Caſaub. ad *Spart. Adrian. c.* 10. Gronov. *l.* III. *Obſ. c.* 4. & ad Senec. *conſol. ad Marc. c.* XI. Noodt. *lib.* II. *Obſ. c.* XI. attulere.

§. V. Quamvis juris ſcrupuloſitate teſtamentum ruptum aut irritum eſſet, ſi tamen ſolennia juris Prætorii eſſent adhibita, Prætor, ceſſante impedimento, per bonorum poſſeſſionem cum re, adverſus aſperitatem juris civilis, quaſi per reſtitutionem in integrum, facile ſubveniebat. Ulp. *tit.* 23. §. 6. *l.* 7. §. 1. *D. de in int. reſt.* Sen. *ep.* 49. Idem erat, ſi poſteriores tabulæ ideo inciſæ eſſent, ut priores vale-

perfectum teſtamentum ſine dubio nullum eſt.

§. VII. Eadem oratione expreſſit, non admiſſurum ſe hereditatem ejus, qui litis cauſa Principem reliquerit heredem, neque tabulas non legitime factas, in quibus ipſe ob eam cauſam (h) heres inſtitutus erat, probaturum: neque ex nuda voce heredis nomen admiſſurum: neque ex ulla (i) ſcriptura, cui juris auctoritas deſit, aliquid adepturum. Secundum hæc Divi quoque Severus & Antoninus

(h) *Senſum Pertinacis non percepit Ant. Faber, qui voces* ob eam cauſam *expungit dec.* 68. *error. pragm.* 3. *notatus a ac. Gothofredo tom.* 1. *C. Th. pag.* 343.

(i) *In uno Char.* neque ex nulla. *gemina negatio pro una. v. Priſcian. l.* XVIII. *p.* 1196.

valerent, l. *pen.* §. 2. *D. de bon. poſſ. ſec. tab.* vel poſthumus vivo teſtatore deceſſerit, *l.* 12 *D. de inj rupt.* item ſi in duobus codicibus alii atque alii heredes ſunt ſcripti, & neſcitur uter prior ſit, ex utroque competit bonorum poſſeſio, *l.* 1. §. 6. *D. de bon. poſſ. ſec. tab.* Manz. *deciſ. Palat.* 31.

§. VI. Locus hic eſt ſingularis, & ex Capitolino in vita Pertinacis *c.* 7. illuſtrandus: *Legem tulit, ut teſtamenta priora non prius eſſent irrita, quum alia perfecta eſſent; neve ob hoc fiſcus aliquando ſuccederet.* Noluit enim bonus Princeps fiſcum ſuum hoc pacto locupletari, qui alias, ſi teſtator heredem dixerat indignum, aut ejus nomen deleverat, bona occupare ſolebat, *tit. D. de his quib. ut indign.* ſed inhæſit regulæ, quam refert Quintil *decl.* 308. ſi teſtamentum non eſt juſte factum, priori obſtare non poteſt. (2) Honorius Imperator decennio elapſo omne teſtamentum infirmari voluerat, in *l.* 6. *C. Th. de teſtam.* levi ratione, quod nefas ſit, ordinationem antiquam dici ſupremam, quodque intra illud tempus teſtamentum potuiſſet confirmari: quidni autem tabulas dicamus ſupremas, poſt quas nullæ conditæ ſunt? & quod mutatum non eſt, quis ſtare prohibeat? (3) Rectius Juſtinianus nudo temporis lapſu, aut nuda voluntate, noluit rumpi teſtamentum: quia unumquodque eodem modo, quo id colligatum eſt, debet diſſolvi, *l.* 27. *C. de teſtam.* niſi revocatio vel apud Acta, vel coram tribus teſtibus declarata, & decennii lapſu confirmata ſit, ut perſeverantia appareat. *d. l.* 27. Melius vero decennium illud Honorii prorſus neglexiſſet; ſic enim quæſtiones variæ moribus inutiles ceſſarent. (4) Poſterius teſtamentum perfectum in ſuo genere tollit prius ſolenne, *l.* 21. §. 2. *C. de teſt.* niſi forte in poſteriore ſcripti ſunt, qui ab inteſtato venire poſſunt, tunc enim minus perfectum rumpit ſuperius, *l.* 2. *D. de inj. rupt.* quia jus quod alicujus fuit, facilius reviviſcit, neque lex inteſtati abroganda erat *l.* 21. §. 3. *C. de teſt.* v.

nus ſæpiſſime reſcripſerunt. Licet enim (inquit) legibus ſoluti ſimus. attamen legibus vivimus.

Ampl. Bynkersh. *lib.* 11 *Obſ. c.* 2. Contra, minus ſolenne paternum inter liberos non rumpitur, niſi per teſtamentum ſolenne, ſi extranei ſimul heredes inſtituuntur, *Nov.* 107. *c.* 2.

§ VII. Non etiam Pertinax probat teſtamentum poſterius, in quo Princeps litis cauſa, vel ideo heres eſſet inſtitutus, quod tabulæ illegitime factæ, heredes prius ſcriptos bonis privarent. Capitolin. d. c. 7. *Ipſe profeſſus eſt, nullius ſe aditurum hereditatem, quæ aut adulatione alicujus delata eſſet, aut lite perplexa, aut legitimi heredes & neceſſarii privarentur: addiditque SCto; Sanctius eſt inopem remp. obtinere, quam ad divitiarum cumulum, per diſcrimina & dedecoris veſtigia pervenire.* (2) Ante eum Auguſtus ſimiliter & Tiberius ignotos aliiſque infenſos, eoque Principem nuncupantes, procul arcuere, Suet. *Aug. c.* 66. Tacit. *lib.* 11. *Ann. c.* 48. Idem de Hadriano memorat Spartianus; de Trajano Plinius Paneg. c. 43. *Non tu falſis, non tu iniquis tabulis advocaris: nullius ad te iracundia, nullius impietas, nullius furor confugit, nec quia offendit alius nuncuparis, ſed quia ipſe meruiſti.* Idem quoque Severus cum Antonino ſæpiſſime reſcripſit, v. *l.* 23. *D. de leg.* 3. neque enim calumniandi facultatem ex principali majeſtate capi oportet, *l. fin. D. qui teſt. fac. l. pen. D. de her. inſt.* Paul. *l.* 3. *ſent. tit.* 12. neque in privati perniciem litem fiſco donare licet, *l.* 22. §. 2 *D. de jur. fiſc.* (3) Procuratores hereditatum fiſco bona occupare non poſſunt, ex *nuda voce*, id eſt ex jactantia & lubrico linguæ, ut in ſermonibus fieri ſolet, §. 1. *de mil. teſt.* Malorum enim Principum erat captare voces; & teſtamenta, in quibus ipſi ſcripti non eſſent, tanquam ingrata reſcindere; vel unum admittere, qui diceret, ſe audiviſſe ex defuncto, heredem ſibi Cæſarem eſſe, Suet *Calig. c.* 38. *Neron. c.* 32. *Domit. c.* 12. Tacit. *Agric. c.* 43. (4) Latius ivit Theodoſius M. in *l.* 6. *C. Th. de teſtam.* ejuſque nepos in *l.* 20. *C. eod* dum legitimas quoque hereditates repudiarunt, & præ perfecto ſcripto anteriore poſterius nuncupativum vim nullam apud Principem habere voluerunt, ut falſi occaſio & materia præcideretur. (5) Verba finalia, bono Principe digna, illuſtrabunt Diod. Sic. *lib* XVII. *c* 7. Liv. *l.* XXVI. *c.* 26. Juſtin. *lib.* III. *c.* 2. Claudian. *in* IV. *Conſ. Hon.* ℣. 296. Ferand. Adduenſ. *lib.* II. *explic. c.* 3. Forner. *l.* II. *rer. quot. c.* 8. Barbeyrac. *ad Puf. lib.* VII. *c.* 6. §. 3. & qui profeſſa opera magnoque ingenio hanc materiam expoſuit, vir Celeberr. & illuſtris Nic. Hieron. Gundlingius, in *Diſſ. de Principe herede c.* 4.

CAPUT

CAPUT XVIII.

De inofficioſo teſtamento.

Quia plerumque parentes ſine cauſa liberos ſuos exheredant, vel omittunt, inductum eſt; ut de inofficioſo teſtamento agere poſſint liberi, qui queruntur, aut inique ſe exheredatos, aut inique præteritos: hoc colore, quaſi non ſanæ mentis fuerint, quum teſtamentum ordina- *Ex Ulp. l. 1. & Mart. l. 2. hoc. tit.*

Pr Cicero *lib.* I. *in Verr. c.* 42. Annium, ait, teſtamentum feciſſe, *non improbum*, contra leges; *inofficioſum*, contra officium; *nec inhumanum*, contra pietatem, ſed cum multi alii liberis ſuis debitum naturæ negarent, novercarum, libertorum vel concubinarum calumniis aut delinimentis inſtigati, *l.* 3. *l.* 4. *D. h. t. l.* 10. *C. de ſec. nupt.* Phædr. *lib.* III. *fab.* 10. Senec. *lib.* III. *de ira c.* 7. Plin. *lib* VI. *ep* 33. hinc Juriſconſulti liberis ſuaſerunt, ut contra teſtamenta parentum quererentur. (2) Enimvero licet hoc remedium aliquando *actio*, vel *accuſatio* appelletur; prior tamen vox mitior, poſterior durior eſſe videbatur; *Querela* autem eſt ſolamen eorum, quibus cum eo, à quo injuriam accepere, jure agere non licet §. 2. *Inſt. l.* 2. *D. de his qui ſui vel al. l.* 1. §. 8. *D. de Off. Præf. urb.* Cicero pro Dejot. c. 3. *Nunquam cui ſunt inauditæ cum Dejotaro querelæ tuæ? Nunquam tu illum accuſaſti ut hoſtem, ſed ut amici officio parum functum.* Seneca lib. II. de tranq. c. 10 *Eſt minor injuria, quam queri magis, quam exequi poſſumus.* Hinc etiam de offenſa conjugali in monumentis antiquis: VIXIT SINE ULLA QUERELA, vel geminato L. QUERELLA apud Manutium, Gruterum, Fabrettum. (3) Querela non ex edicto Prætoris, uti Pithœus; neque ex Conſtitutionibus Principum, uti Duarenus: neque ex lege Glicia deſcendit, uti Cujacius *lib.* II. *Obſ. c.* 21. ex inſcriptione *l.* 4. *D. h. t.* ſuſpicatur; quem Anton. Auguſtinus, Gravina & Cl. Heinecc. in editione *prima* Antiquitatum ſecuti ſunt: ſed ea moribus populi Romani, adverſus duritiem XII. tabb. & nimiam teſtandi libertatem introducta, prudentumque auctoritate probata eſt. Cujacii conjecturam, jam olim Hotmanus, invidia ſtimulatus, rejecit in diſp. *de quarta legit. c.* I. cui is reſpondit *lib.* XIV. *Obſ. c.* 14. Sed nihilominus ab eo diſceſſit Bertrandus *de juriſper. l.* I. *c.* 37. Ampliſſ. Bynkershoek. *lib.* II. *Obſ. c.* 12. & Cl. van de Water, *lib.* I. *Obſ. c.* XI. (4) Ut enim ſalva maneret legis XII. tabb. majeſtas commentitium furoris colorem adhibere placuit, quaſi non ſanæ mentis fuerit teſtator, qui naturam ſine cauſa odiſſet, *l.* 2. *l.* 5. *l* 19. *D. h. t.* qua fictione injurioſa minime opus

ordinarent. Sed hoc dicitur, non quaſi vere furioſus ſit, ſed recte quidem fecerit teſtamentum, non autem ex officio pietatis. Nam ſi vere furioſus ſit, nullum teſtamentum eſt.

§. I. Non autem liberis tantum permiſſum eſt teſtamentum parentum inofficioſum accuſare, verum etiam parentibus liberorum. Soror autem & frater, turpibus perſonis ſcriptis heredibus, ex ſacris conſtitutionibus prælati ſunt.

opus fuiſſet; ſi lex potuiſſet laudari, ſicut hodie *Nov.* 115. *c.* 3. Color autem ille a Græcis deſumtus eſt, uti Meurſ. *Them. Att. lib.* 1. *c.* 3. & Grotius *in fl. ſp. ad d. l.* 2. pluribus exemplis docuerunt, eumque adverſus Matthæi cenſuram Huberus *in Eunom. h. t.* tuetur. (5) Juriſconſultorum ſuaſionem deinde, jam ſub libera republica, probarunt Centumviri quibus Prætor præerat Urbanus, à corrigendi Juris civilis facultate inſtructus, tandemque abiit in jus ordinarium, ut teſtamentum reſcinderetur, ſi parens juſtas cauſas offenſæ, ut *l.* 22. 23. *C. h. t.* vel, ut Plinius ait, juſtas iraſcendi cauſas non habuiſſet. v. *l.* 13. *l.* 17 *D. h. t.* Val. Max. *lib.* VII. *c.* 7. Plin. *l.* V. *ep.* 1. Cujac. *l.* 1. *Obſ. c.* 32. & Cl. Schulting. *Exercit. ad Val. Max. d. c.* 7. (6) Ceterum querela non eſt petitio hereditatis, ſed eam præparat, inteſtatum patremfamilias facit, impedimentum removet, & actionem toto cœlo diverſam reſtituit, quæ adverſus tertios hereditatis poſſeſſores omnino neceſſaria eſt, neque victor in querela ſemper accipit hereditatem, *l.* 6. §. 1. *l.* 19. *D. h. t.* idque vel ſola *συνέχεια* titulorum in Pandectis monſtrat; licet plerumque uno eodemque judicio reſcinderetur teſtamentum, ut inofficioſum, & hereditas ab inteſtato peteretur. Diſſ. Cujac. *Parat. C. h. t.* & Vinn. *l.* 1. *ſel. qu. c.* 19. ſed vid. Coccej. *de diverſ. remed. reſcind. &c. reſciſſ.* & Ill. filii ejus *jus controv. h. t.*

§. I. Quum moribus & uſu fori ſenſim invaluerit querela, mirum non eſt, quod initio non ſatis conſtitit, quibus ea competere deberet, *l.* 1. *&* *l.* 5. *pr. D. h. t.* (1) De liberis nulla erat dubitatio; quia ratio naturalis, quaſi lex quædam tacita, parentium hereditatem iis addicit, velut ad debitam ſucceſſionem eos vocando *l.* 7. *pr. D. de bon. damn.* (2) Idem erat in parentibus utriusque ſexus, qui turbato mortalitatis ordine erant ſuperſtites & exheredati; propter votum eorum, & naturalem erga filios caritatem, *l.* 1. *l.* 15. *l.* 30. *D. h. t.* (3) Hert. de *fratris germani querela* & Cl. van de Water *lib.* 1. *Obſ. c.* 12. fratri germano querelam contra quoscunque, etiam non turpes perſonas inſtitutas, concedunt: ſed initio ante introductam portionem

ſunt. Non ergo contra omnes heredes agere poſſunt. Ultra fratres igitur & ſorores, cognati nullo modo aut agere poſſunt, aut agentes vincere.

§. II. Tam autem naturales liberi, quam ſecundum noſtræ conſtitutionis diviſionem adoptati, ita demum de inofficioſo teſtamento agere poſſunt, ſi nullo alio jure ad defuncti bona venire poſſunt. Nam qui ad hereditatem totam, vel partem ejus alio jure veniunt, de inofficioſo agere non poſſunt. Poſtumi quoque, qui nullo alio jure venire poſſunt, de inofficioſo agere poſſunt.

§. III. Sed

nem legitimam fratri cuicunque permiſſa fuit querela, *l.* 1. *l.* 24. *l. f. c. D. h. t.* Valer. Max. *l.* VII *c.* 7. *n* 5. poſtea tantum germanis, *l.* 1. *C Th. h. t.* deinde conſanguineis, *l.* 27. *C. h. t.* neutris vero, ne quidem jure vetere, niſi ipſis prælatus eſſet extraneus, non municeps, *l. pen.* §. 1. *D. h. t.* quandoque libertus, *l* 17. *C. h t.* aut infamia vel levis notæ macula laborans; ut agitator, mimus, arenarius, ſpurius, aliave turpis perſona; quales Theophilus *h. l.* & Harmenop. *lib.* V. *tit.* 6. §. 2. recenſuit, & Jac. Gothofr. ad *d. l.* 1. *C. Th.* Joſeph Nerius *lib.* II. *Anal c.* 15. & Zach Huber. *de caſ. enucl. qu.* 3. illuſtrarunt. (4) Uterini erant excluſi, quod ejusdem nominis & familiæ non erant: ſed poſt *Nov* 118. *c.* 4. re ad cauſam inteſtati redacta, uterini cum conſanguineis, ſicut germanorum liberi cum patruis concurrunt, id quod ex Græcis Cl. Heinecc. *ad D h. t.* §. 51. notavit. (5) Remotiores cognati ultra fratrem olim quidem querelam movebant, ſed Ulpianus, jam ſuo tempore, illis conſilium dedit, ne inanibus ſumtibus ſeſe vexarent, cum nullam obtinendi ſpem haberent. *l.* 1. *D. h. t.*

§. II. Sequuntur nunc ſpecies, in quibus querela ceſſat, quæ tanquam odioſa erat reſtringenda, quia dementiæ inſimulatio pudorem ſugillabat, & *cineres parentum quietos eſſe non patiebatur*, Val. Max. *lib* VII. *c.* 7. *n.* 2. *& c.* 8. *n.* 4. & Seneca lib. III. de ira c. 7. *turpes lites* vocat, *& turpiores Advocatos eorum, qui judicia patris accuſant, quæ mereri ſatius fuerat.* Hinc (1) ſi aliud competebat remedium, querelæ non erat locus, v. gr. ſi filius præteritus remedio nullitatis *l.* 1. *D. de inj. rupt.* emancipati filius per bonorum poſſeſſionem contra tabulas, *l.* 23. *D. h. t.* filiæ & nepotes jure accreſcendi legitimam ſalvam habebant, Caj. *lib.* 2. *tit* 3 & impubes arrogatus quartam ex Conſtitutione divi Pii in *l.* 8. §. 15. *D. h. t.* De poſtumo, v. *l.* 6. *D. h. t.*

 § III. Que-

§. III. Sed hæc ita accipienda ſunt, ſi nihil eis penitus à teſtatoribus teſtamento relictum eſt, quod noſtra conſtitutio ad verecundiam naturæ introduxit. Sin vero quantacumque pars hereditatis, vel res eis fuerit relicta, de inofficioſo querela quieſcente, id, quod eis deeſt, uſque ad quartam legitimæ partis repleatur: licet non fuerit adjectum, boni viri arbitratu debere eam compleri.

§ IV. Si tutor nomine pupilli, cujus tutelam gerebat, ex teſtamento patris ſui legatum acceperit, quum nihil erat ipſi tutori relictum à patre ſuo: nihilominus poterit nomine ſuo de inofficioſo patris teſtamento agere.

§. V. Sed & ſi è contrario pupilli nomine, cui nihil relictum

§. III. Querela ex eodem principio (2) in ſubſidium, tanquam ultimum adjutorium datur, ſi nihil penitus à defuncto relictum ſit. Hinc etſi jure veteri filius vel pater, in tota quarta non inſtituti, querelam haberent *l.* 8. §. 11. *D. h. t.* poſtea etiam actioni expletoriæ fuerit locus, ſi in parte minore eſſent inſtituti. Plin. *lib.* v. *Ep.* 1. & arbitratus viri boni additus excluſerit querelam, *l.* 4. *C. Th. l.* 36. *C. h. t.* tamen Juſtinianus actionem ad ſupplementum, vel potius condictionem ex *l.* 30. *C. h. t.* etiam liberis, & parentibus, in quacunque re inſtitutis, fratribus vero ac ſororibus, legato tantum honoratis, & non inſtitutis præſcripſit. Tandem ex *Nov.* 115 *c.* 3. ſufficit liberis legitimam legato relinqui.

§. IV. (3) Qui agnoſcit voluntatem teſtatoris, ſive expreſſe renunciando querelæ, ſive tacite, legatum acceptando, *l. pen.* §. 4 *l. ult. D. h. t.* vel ſilentio, olim biennii, poſt quinquennii, ab adita hereditate computandi, querelæ renuntiaſſe cenſetur, *l.* 8. §. 10. *l.* 10. §. 1. *D. l.* 8. § 1. *C. h. t.* Plin. *lib.* v. *ep.* 1.. Erat enim monſtro proximum, partim comprobare, partim evertere judicium hominis, quaſi furioſi At tutor nomine alieno pupilli & muneris neceſſitate, legatum accipiens, judicium defuncti, quoad propriam querelam agnoviſſe non cenſetur: *l.* 20. *C de neg. geſt.* immo hodie, quia legata, poſt *Nov.* 115. *c.* 3. non concidunt, ceſſat ratio juris antiqui, nec querela per acceptionem legati perimitur. (4) Ceſſat querela in teſtamento militis, vel jure militari condito, *l.* 8. §. 4. *D. h. t.* (5) ſi mortuus ſit ille, cui competebat, *l.* 7. *D. h. t.* (6) ſi præteritio ſit bona mente facta, *l.* 18. *D. de lib. & poſt.* (7) ſi transactum, *l.* 6 *C. h. t.* (8) ſi mater in ſubſtitutione pupillari præterita *l.* 8 §. 5. *D. h. t.*

§. V. Qui teſtamentum tanquam inofficioſum ſine cauſa impugnaverat, nihil ex eo capiebat jure vetere, ſed fiſcus tanquam indigno legatum auferebat: niſi alieno nomine judicium de-

lictum fuerit, de inofficioſo egerit, & ſuperatus eſt: ipſe tutor, quod ſibi in eodem teſtamento legatum relictum eſt, non amittit.

§. VI. Igitur quartam quis debet habere, ut de inofficioſo teſtamento agere non poſſit: ſive jure hereditario, ſive jure legati, vel fideicommiſſi, vel ſi mortis cauſa ei quarta donata fuerit, vel inter vivos, in iis tantummodo caſibus, quorum mentionem facit noſtra conſtitutio, vel aliis modis, qui (a) conſtitutionibus continentur.

§. VII. Quod autem de quarta diximus, ita intellegendum eſt: ut ſive unus fuerit, ſive plures, quibus agere de inofficioſo teſtamento permittitur, una quarta eis dari poſſit, ut ea pro rata eis diſtribuatur, id eſt, (b) pro virili portione quarta.

(a) *Perperam vulgo additur* in noſtris, *quæ Theophilus non agnoſcit, nec Codices Charondæ, & loquitur de Zenonis conſtitutionibus in* l. 29. C. h. t. *&* l. 17. C. de collat.

(b) *Verba poſtrema in omnibus Codd. invenit Contius; ſed pro* quartà *mavult* quartæ; *ego cum Charonda interpretis alicujus eſſe putem; quia Theophilus ea non habet.*

defuncti impugnaſſet: *l.* 8. §. 14. *D. h. t.* ſed poſt *Nov.* 115. *cap.* 3. legata teſtamento reſciſſo ſubſiſtunt; ideoque hic §. non magis, quam præcedens, habet uſum. Nullitatis autem querelæ, nequidem jure veteri, legati acceptio obſtabat, *l.* 5. *D. de injuſt. rupt.*

§. VI. Legitima debitum quidem naturæ vocatur in *l. pen.* §. *fin. C. h. t. Nov.* 1. *præf.* §. 2. *& c* 1. *de teſtam. in* 6. ſed non ultra talis eſt, quam quatenus liberis aut parentibus egenis alimenta debentur, quoad cetera autem eſt Juris civilis, atque ideo miles eam relinquere non debebat *l.* 9. *&* 24. *C. h. t.* nec hodie filio debetur locupleti, cujus pater mero jure naturali regitur Grot *l.* 11. *c.* 7. §. 4. & ſtatuto tolli poteſt. v. Schickfus. *Chron. Sileſ. lib.* 111. *c.* 26. (2) Ut legitima liberorum ante *Nov.* 18. olim eſſet quarta pars bonorum, id non ex lege Glicia, neque ex conſtitutione Marci deſcendit, uti quidam ex Chronico Alexandrino & Nicephoro *lib.* 111. *Hiſt. Eccl. c.* 31. voluerunt, quos, vel unicus Plinius refellit *lib.* v. *ep.* 1. ſed JCti, exemplo Falcidiæ, ejus quantitatem definiverunt; unde ſæpius quarta Falcidia appellatur apud Paul. *lib.* IV. *ſent. tit.* 5. §. 5 *l.* 8. §. 9. *D. l.* 29 *l.* 31. *C. h. t.* (3) Legitima olim quocunque titulo relinqui potuit *Nov.* 18. *c.* 1. & inde ſumta *Auth. Noviſſima C. de inoff. teſt.* id vero correxit, *Nov.* 115. *c.* 3. *pr.* ut tamen vox heredis non præciſe requiratur, & alio herede inſtituto juberi poſſint, legato legitimæ vel rei certæ contenti eſſe. v. Græcos ad *l.* 8. *h. t* & Cl. Leyſer. *ad D. ſp.* 356.

CAPUT XIX.

De Heredum qualitate & differentia.

Heredes autem, aut neceſſarii dicuntur, aut ſui & neceſſarii, aut extranei.

§. I. Neceſſarius heres eſt ſervus heres inſtitutus: ideo ſic appellatus, quia ſive velit, ſive nolit, omnimodo poſt mortem teſtatoris protinus liber & neceſſarius heres fit. Unde qui facultates ſuas ſuſpectas habent, ſolent ſervum ſuum primo, aut ſecundo, aut etiam ulteriore gradu heredem inſtituere: ut ſi creditoribus ſatis non fiat, potius ejus heredis bona, quam ipſius teſtatoris, à creditoribus poſſideantur, vel diſtrahantur, vel inter eos dividantur. Pro hoc tamen incommodo, illud ei commodum præſtatur, ut ea, quæ

Pr. Hoc capite Juſtinianus accedit ad ſcopum, & modum acquirendi per univerſitatem, in neceſſariis ipſo jure, in voluntariis per aditionem exponit. Si quis ergo accuratam ſectionem inſtituere velit per διχοτομίαν, heredes erunt voluntarii, vel neceſſarii; hi vel ſui vel neceſſarii in ſpecie ita dicti: verum familiare eſt JCtis tres facere ſpecies; ſive compendii gratia, ſive quod numerus ternarius aliquid divini habere videretur. (2) Jure naturali nemini invito hereditas cum onere imponitur, ne liberis quidem, in quos poteſtas morte eſt ſoluta; verum Romani pari modo habebant liberos ac ſervos, & ſimilem Rhodiorum legem fuiſſe, ait Sextus Empiricus, *lib.* VI. *cap* 14. qua filiis ab hereditate patrum abſtinere non licuit.

§. I. Hic eſt exceptio a regula, beneficium invito non dari *l. 69. D. de R. J.* nam generaliter Juſtinianus definit, nemini ſervorum, qui ſimul liberi & heredes ſcripti, licere civitatem Romanam recuſare, *l. ult C. de teſtam. m in.* (2) Servus enim non magis, quam furioſus, poterat velle aut nolle; quia res erat, non perſona; ideoque propter poteſtatem dominicam & inæſtimabile beneficium libertatis heres erat neceſſarius, ut ejus nomine domini bona venderentur, ne infamia in manes defuncti, ſi heredem haberet ingenuum, redundaret, *l. 2. C. de nec. ſerv. her.* Neque enim ſine ignominia bona debitorum Romæ voci præconis ſubjiciebantur, ut notum eſt ex Cicerone pro Quintio cap. 15. *Cujus bona ex edicto poſſidentur, hujus omnis fama & exiſtimatio* ſimul

quæ poſt mortem patroni ſui ſibi adquiſierit, ipſi reſerventur. Et quamvis bona defuncti non ſufficiant creditoribus, tamen (a) ex alia cauſa quas ſibi res adquiſivit, non veneunt.

§. II. Sui autem & (b) neceſſarii heredes ſunt, veluti filius, filia, nepos, neptiſque ex filio, & deinceps ceteri liberi, qui modo in poteſtate morientis fuerint. Sed ut nepos, neptiſve ſui heredes ſint, non ſufficit, eum eamve in poteſtate avi mortis tempore fuiſſe; ſed opus eſt, ut pater ejus vivo patre ſuo deſierit ſuus heres eſſe, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus poteſtate: tunc enim nepos neptiſve in locum patris ſui ſuccedit. Sed ſui quidem heredes ideo appellantur, quia domeſtici heredes ſunt, & vivo quoque patre quodammodo domini exiſtimantur. Unde etiam ſi quis inteſtatus mortuus ſit, prima cauſa eſt in ſucceſſione liberorum. Neceſſarii vero ideo dicun-

(a) *Alias legitur:* iterum tamen ex ea cauſa res ejus, quas ſibi acquieſierit, non veneunt *Sed* iterum *abeſt a pluribus libris harondæ & Theophilo, ex quo Cujac. h. l. emendavit: Idem ſuboluit Franc. Hotmano.*

(b) *Theophilus legit* ſui autem neceſſarii, *ut Ulpian. tit. 22. §. 21. v. ibi Cl. Schulting in not.*

ſimul cum bonis poſſidetur. Hinc etiam Conſtantino in *l.* 3. C. *Th. de inoff. teſt.* ſervus non magis patrimonium, quam *infamiam* conſequi videtur, v. Caj *lib.* 11. *tit* 3. § 6. & Sigon. *de ant. jur. civ. lib.* 1. *cap.* 11. (3) Unum tantum ſervum ex lege Ælia Sentia permiſſum erat facere neceſſarium heredem §. 1. *ſup. qui & quib. ex cauſ l.* 42. *D. de her. inſt.* ne creditores nimium detrimenti paterentur. (4) De ſeparatione bonorum, v. *l.* 1. §. *fin. D. de ſeparat.*

§. II. Suus heres eſt vox artis juridicæ, inde jus ſui, in *l.* 1. §. *pen. D. de agn. lib.* rectius dicitur, quam ſuitas, uti Appietas, Patavinitas (2) Non ſolus Politianus infeliciter obmutuit, interrogatus quis eſſet ſuus heres; ſed etiam Cl. Schurtzfleiſchius, quum ei ſcriptum de jure ſuitatis offerretur, riſiſſe fertur JCtos, qui de jure porcorum diſputarent. apud Cl Leyſer *ad D. ſpec.* 369. (3) Suus non dicitur, quod ſui ipſius ſit heres, uti Græci explicant, eum αὐτοκληρονόμον vocando; nam alia debet eſſe perſona heredis, alia cui ſuccedítur. Sed quia heres eſt naturalis, proprius & domeſticus, οἰκεῖος, quo non inſtituto aut exheredato, alius hereditatem habere non poterat, vid.

 Hotm.

dicuntur, quia omnimodo, ſive velint, ſive nolint, tam ab inteſtato, quam ex teſtamento [c] heredes fiunt. Sed his Prætor permittit volentibus abſtinere ſe ab hereditate: ut potius parentis quam ipſorum bona ſimiliter à creditoribus poſſideantur.

§ III. Ceteri, qui teſtatoris juri ſubjecti non ſunt, extranei heredes appellantur. Itaque liberi quoque noſtri, qui in poteſtate noſtra non ſunt, heredes à nobis inſtituti, extranei heredes videntur, Qua de cauſa & qui heredes à matre inſtituuntur, eodem numero ſunt: quia feminæ in poteſtate liberos non habent. Servus quoque heres à domino inſtitutus, & poſt teſtamentum factum ab eo manumiſſus, eodem numero habetur.

§. IV. In extraneis heredibus illud obſervatur, ut ſit cum eis

(c) *Vulgo additur* ex lege XII. tabb. *quæ deſunt in vett.* Contii: *ſed* Theoph. *ea agnoſcit poſt vocem* liberorum, *quod Fabrot. probat propter.* §. 1. de her. quæ ab int. *legiſque* prima cauſa eſt liberorum ex lege XII. tabb.

Hotm. *l.* IX. *Obſ. c.* 10. & Galvanus *de uſufr. c.* 8. §. 13. (4) Horum requiſita ſunt, ut tempore mortis proximo gradu ſint in poteſtate defuncti, & nemo eos antecedat, *l.* 33. §. 1. *D. de teſt. mil. l.* 6. *D. de inj. rupt.* exceptis caſibus quatuor in *l.* 1. §. 2. *D. de ventr. in poſſ. mitt. l.* 6. § 5. *D. de acq. her. l. ult.* §. 2. *C. de cur. fur. &* *Nov.* 81. *c.* 2. (5) Horum dominium vivis parentibus fictum magis eſt, quam verum, *quodammodo h.* §. *& l.* 11. *D. de lib. & poſth.* v. Pufend. *de J. N. lib.* IV. *c.* 11. §. 7. (6) Licet beneficio Prætoris abſtineant hereditate, ſui tamen heredes dicuntur, *l.* 30. §. 10. *D. de fideic lib.* & licet hereditati paternæ ſe non immiſceant, mortui ad quoſcunque heredes eam tranſmittunt, *l.* 8. C. *de ſuis & leg.* v. Averan. *lib.* 1. *interpret. c.* 9.

§. III. In ſucceſſione ab inteſtato parentes, fratres, ceterique agnati non ſunt extranei, hic autem ita appellantur, qui extra focum, ſacramentum, & jus ſui heredis ſunt conſtituti, alias etiam *exteri* vocantur in *l.* 84. *D. de acq. vel amitt. poſſ.* & in *inſcr. antiq.* Dicuntur etiam voluntarii in *l.* 15. *D. de acq. vel om. her.* quoniam non poſſunt cogi ad adeundam hereditatem: id enim animo deſtinato fieri debet, unde aditio inter quaſi contractus refertur.

§. IV. Qui facere poteſt teſtamentum habet teſtamenti factionem, qui non poteſt heres inſtitui, cum illo non eſt teſtamenti factio: illam Doctores acti-

eis teſtamenti factio: ſive ipſi heredes inſtituantur, ſive hi, qui in poteſtate eorum ſunt. Et id duobus temporibus inſpicitur: teſtamenti quidem facti, (d) ut conſtiterit inſtitutio: mortis vero teſtatoris, ut effectum habeat. Hoc amplius, & quum adierit hereditatem, eſſe debet cum eo teſtamenti factio: ſive pure, ſive ſub conditione heres inſtitutus ſit. Nam jus heredis eo vel maxime tempore inſpiciendum eſt, quo adquirit hereditatem. Medio autem tempore inter factum teſtamentum, & mortem teſtatoris, vel conditionem inſtitutionis exiſtentem, mutatio juris non nocet heredi: quia, ut diximus, tria tempora inſpicimus. Teſtamenti autem factionem non ſolum is habere videtur, qui teſtamentum facere poteſt; ſed etiam qui ex alieno teſtamento vel ipſe capere poteſt, vel alii adquirere, licet non poſſit facere teſtamentum.

Ex Florent. l. 49. §. 1. de heredib. inſtit.

Et ideo furioſus, & mutus, (e) & poſtumus, & infans, & filiusfamilias, & ſervus alienus teſtamenti factionem habere dicuntur. Licet enim teſtamentum facere non poſſint, attamen ex teſtamento vel ſibi, vel alii adquirere poſſunt.

Ex Pompon. l. 16. qui teſt. fac. poſſ.

§. V. E-

(d) *Votula* facti *abeſt ab omnibus Charondæ & l. 49. §. 1. D. de her. inſt.*

(e) *In quibuſdam additur* & ſurdus, *uti ſupra* S. 3. quib. non eſt perm.

activam, hanc paſſivam ſolent appellare. (2) In utraque duo tempora attenduntur, ſed in paſſiva accedit tertium, an inſtitutus tempore aditionis habeat jus heredis, uti cuſtodite loquitur Imperator: vel jus capiendi legata & hereditates, ut ait Sueton. *Domit. c.* 8. nam defunctus illo tempore teſtamenti factionem cum herede habere non poterat (3) Similiter Florentinus in *l.* 49 § 1. *D. de her. inſt.* in herede tria reſpicit, a quo fruſtra hic abit Vinnius, pro aditione heredis ſubſtituens exiſtentiam conditionis, quæ tamen ſub tertio iſthoc tempore jam continetur, & quid ſi conditio non ſit appoſita? (4) In ſuis heredibus pro tempore aditionis tempus delatæ hereditatis attenditur, *l.* 20. *D. de lib. & poſt.* (5) De ſervi inſtituti domino capace doctiſſimus horum titulorum interpres Viglius diſputavit.

§. V. Si

§. V. Extraneis autem heredibus deliberandi poteſtas eſt de adeunda hereditate, vel non adeunda. Sed ſive is, cui abſtinendi poteſtas eſt, immiſcuerit ſe bonis hereditatis; ſive extraneus, cui de adeunda hereditate deliberare licet, adierit: poſtea relinquendæ hereditatis facultatem non habet, niſi minor ſit vigintiquinque annis. Nam hujus ætatis hominibus, ſicut in ceteris omnibus cauſis, deceptis, ita & ſi temere damnoſam hereditatem ſuſceperint, Prætor ſuccurrit. Sciendum eſt tamen, Divum Hadrianum etiam majori vigintiquinque annis veniam dediſſe, quum poſt aditam hereditatem grande æs alienum, quod aditæ hereditatis tempore latebat, emerſiſſet. Sed hoc quidem Divus Hadrianus cuidam ſpeciali beneficio præſtitit: Divus autem Gordianus poſtea in militibus tantummodo hoc extendit.

§. VI. Sed noſtra benevolentia commune omnibus ſubjectis imperio noſtro hoc beneficium præſtitit; & conſtitutionem tam æquiſſimam, quam nobilem ſcripſit, cujus tenorem

§. V. Si minor viginti quinque annis inconſulte adiverat hereditatem minus lucroſam, ei facile ſubveniebatur, *l. 5. D. de cond. ind. l. 90 D. de ſolut.* Sed cum majores quoque in omnes defuncti obligationes ſuccedendo ob improviſum æs alienum, damnum poſſent ſentire, duplex ipſis paratum eſt remedium, Jus deliberandi, & Beneficium inventarii, (1) Prius fluxit ex cretione antiqua, quæ intra certum tempus, a Prætore vel teſtatore ipſo præſcriptum, erat facienda. *l. 72. D. de acq her* Ulpian. *tit. 22. §. 25. ſeqq.* Dicitur autem cretio à κρίνω, judico, decerno; nam cernere eſt decernere, ſe heredem eſſe velle, uti Perizon. ad Sanctii Min. *lib.* IV. *c. 15.* & ſingulari libello, de voce *cerno* adverſus Kullerum oſtendit. (2) Alterum beneficium inventarii pinguius Juſtinianus introduxit in *l. fin. §. 4 & 9. C. de jur. delib.* eoque prius fere ex uſu ſublatum eſt: nam ſi quis intra tres menſes, adhibito Notario, & citatis creditoribus ac legatariis, repertorium confecerit, ultra vires hereditarias non tenetur. Moribus vero hoc beneficium à Curia ſuperiore, his in oris, eſt impetrandum.

§ VII. Poſ-

norem ſi obſervaverint homines, licet eis adire hereditatem, & in tantum teneri, quantum valere bona hereditatis contingit: ut ex hac cauſa neque deliberationis auxilium eis fiat neceſſarium, niſi omiſſa obſervatione noſtræ conſtitutionis, & deliberandum exiſtimaverint, & ſeſe veteri gravamini aditionis ſupponere maluerint.

§. VII. Item extraneus heres teſtamento inſtitutus, aut ab inteſtato ad legitimam hereditatem vocatus, poteſt aut pro herede gerendo, aut etiam nuda voluntate ſuſcipiendæ hereditatis heres fieri. Pro herede autem gerere quis videtur, ſi rebus hereditariis tamquam heres utatur, vel vendendo res hereditarias, vel prædia colendo locandove, & quoquo modo voluntatem ſuam declaret, vel re, vel verbis de adeunda hereditate: dummodo ſciat eum, in cujus bonis pro herede gerit, teſtatum inteſtatumve obiiſſe, & ſe ei

§. VII. Poſſeſſio rerum hereditariarum, niſi naturaliter adprehenſa, ad heredem non pertinet, *l.* 23. *pr. D. de acq. vel am. poſſ.* At dominium & jus poſſidendi res hereditarias acquiritur, vel ipſo jure, vel facto hominis. (1) Sui & neceſſarii *ipſo jure*, etiam ignorantes & inviti fiunt heredes, niſi probent ſe abſtinuiſſe, quod Prætor ſuis volentibus indulſit, non vero neceſſariis, ut putat Govean. *lib.* 2. *var. jur. lect. c.* 3. v. *l.* 89. *D. de legat.* 1. *l.* 57. *D. de acq. vel om. her.* Averan. *lib.* 1. *interpr. c.* 9. (2) Voluntarii heredes *facto* acquirunt hereditatem adeundo, vel pro herede gerendo, quæ duo Tribonianus hic non ſatis diſtinguit; ſed illud verbis fit, hoc factis. Heredes cum cretione inſtituti, intra præſtituta tempora, verba ſolennia pronunciabant, quæ habet Ulpian. *tit.* XII. §. 28. quædam etiam ſolennia, dicis & moris cauſa, ut in omni actu legitimo, obibant; unde *ſcrupuloſa cretionis ſolennitas & cretionis commentum* in *l.* 1. & 8. *C. Th. de mat. bon. l. un. C. Th. de cret. & bon. poſſ.* vocatur. De ritibus, numero teſtium & percuſſione digitorum quid habendum ſit, dixi in Jurisprudentia ſymbolica. (3) Varro lib. v. de *L L. Et qui id in teſtamento: facito, ut videant te eſſe heredem: itaque in cretione adbibere jubent teſtes* (3) Heredes ſine cretione inſtituti, nuda animi deſtinatione, verbis quibuscunque declarata, hereditatem adibant, *adrepto aliquo corpore, vel animi deſtinatione patefacta*, *l.* 1. *C. Th. de leg. her.* (4) Sine verbis pro herede geſtione, id eſt actu quolibet quaſi heredis, ſi v. c. tanquam

ſe ei heredem eſſe. Pro herede enim gerere, eſt pro domino gerere: veteres enim heredes pro dominis appellabant. Sicut autem nuda voluntate extraneus heres fit: ita & contraria deſtinatione ſtatim ab hereditate repellitur. Eum, qui ſurdus, vel mutus natus, vel poſtea factus eſt, nihil prohibet pro herede gerere, & adquirere ſibi hereditatem, ſi tamen intellegit, quod agitur.

Ex Ulp. l. 5. de acquir. hered. l. 1. §. 2. de hered. inſt.

quam dominus utatur, nec publice proteſtetur, ſe pietatis vel cuſtodiæ cauſa id facere, *l.* 20. §. 1. *D. de acq. vel. om. her. l.* 19. *in fin. de V. S.* Pro herede enim gerere non aliud eſt, quam pro *herede* & domino gerere; quia teſte Feſto, *Heres apud antiquos pro domino putabatur.* id eſt habebatur, uſurpabatur. Valer. Max. *lib.* v. *c.* 9. *Decedens dominum omnium eſſe voluit, quem ſibi genuerat: heredem inſtituens.* Utrumque conjunxit Martialis, *lib.* XI *ep.* 49. *Heredem dominumque ſui tumulique lariſque.* Neque huic etymologiæ obſtat, quod in herede prior ſyllaba producitur, in hero autem corripitur: id enim in aliis quoque Gellius obſervavit. *lib.* XII. *c.* 3. (5) Deſerendi ergo ſunt, qui ex aliis linguis heredis vocem deducunt: ut Voſſius, cum Caninio, ab Ebræo *Jareſch*; Scaliger a Græco ἥρως; Menag. *c.* 39. *amœn* in v. *poſſeſſio* à χῆρος; Scipio Gentil *lib. ſing. orig.* a Germanorum *erde.* Neque audiendus eſt Goveanus, qui *lib.* 1. *var. lect. c* 25. ab *ære* derivat. v Cujac. *lib.* x. *Obſ. c.* 16 & Forner. *lib.* 1. *ſelect. c.* 19. Errant utique, qui per diphthongum *hæres* ſcribunt: nam in fragmento legis Agrariæ apud Gruter. *pag.* 205. eſt: HEREDISVE EJUS.

CAPUT XX.

De legatis.

Poſt hæc videamus de legatis, quæ pars juris extra propoſi-

Pr. Redit nunc Imperator ad modos acquirendi dominium ſingulares, qui ſimul ſunt accidentia teſtamentorum, ut legata & fideicommiſſa. Legatorum *h. t.* exponitur definitio, genera & differentia a fideicommiſſis: tum quænam utilia, vel inutilia ſint ratione rei, perſonæ vel formæ. Deinde quomodo adimantur, transferantur, vel per legem

ſitam quidem materiam videtur: nam loquitur de iis juris figuris, quibus per univerſitatem res nobis adquiruntur. Sed quum omnino de teſtamentis, deque heredibus, qui teſtamento inſtituuntur, loquuti ſumus: non ſine cauſa ſequenti loco poteſt hæc juris materia tractari

§. I. Legatum itaque eſt donatio quædam à defuncto relicta. (a) *Ex Modeſt. l. 36. de leg. 2.*

§. II. Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor: per vindicationem, per damnationem, ſinendi modo, per præceptionem: & certa quædam verba cuique generi legatorum adſignata erant, per quæ ſingula genera legatorum ſignificabantur. Sed ex conſtitutionibus Divorum Principum ſolemnitas hujuſmodi verborum penitus ſublata eſt. Noſtra autem conſtitutio, quam cum magna fecimus lucubra-

(a) *Cujacius expunxit verba* ab herede præſtanda; *quia Theophilus, Harmenopulus, & quidam libri ſcripti Contii, Ruſſardi & Hotmani ea non agnoſcunt, nec conveniunt legato vindicationis. Ipſe vero Cujac. in* Parat. D. h. t. *ait, verba illa manare ex antiqua jurisprudentia. & fortaſſe ab ipſo Modeſtino: Anton. Faber quoque* lib. VI. conj. c. 1. *Marcil. & Ritterſhuſ.* h. §. *inprimis vero Rad. Fornerius* lib. I. rer quot c. XI. *hanc definitionem, adverſus argutias temeratorum, tuentur, una enim omnium legatorum hodie eſt natura.*

legem Falcidiam minuantur, *tit.* 21. 22.

§. I Breviorem legati definitionem habet Modeſtinus in *l.* 36. *D. de leg.* 2. longior eſt Theophili, longiſſima Juſtiniani: quia ejus tempore veteres differentiæ legatorum erant ſublatæ. Poteſt etiam cum Florentino in *l.* 116. *D. de leg.* 1. ſecundum legem Falcidiam deſcribi, delibatio, id eſt deminutio hereditatis, *μείωσις τῆς κληρονομίας* Conſtantinus, *lib.* V. *proch. tit.* 10. Denique ſecundum formam, legatum eſt, quod legis modo, id eſt formulis in legibus uſitatis, & verbis imperativis, atque directis, *ſumito*, *damnas eſto*, &c. relinquitur Ulpian. *tit.* 24. §. 1. Cujac. *lib.* XI. *Obſ. c.* 25.

§. II. Genera illa ex jure formulario, in diſputatione fori, à Jurisconſultis ſunt introducta, & juri civili adſcribuntur ab Ulp. *tit.* 24. §. 11. (2) Certa cujusque verba, ſive formulas explicat Theophilus; ſed non ſatis accurate: igitur Ulp. *dict. t.* 24. ei eſt jungendus, &, qui ſeptendecim differentias collegit, Merillius *lib* VI. *Obſ. c.* 32 quibus aliæ adhuc addi poſſent. (3) Legata vindicationis & damnationis differunt præcipue

bratione, defunctorum voluntates validiores eſſe cupientes, & non verbis, ſed voluntatibus eorum faventes, diſpoſuit, ut omnibus legatis una ſit natura, & quibuſcumque verbis aliquid derelictum ſit, liceat legatariis id perſequi, non ſolum per actiones perſonales, ſed etiam per in rem, & per hypothecariam. Cujus conſtitutionis perpenſum modum ex ipſius tenore perfectiſſime accipere poſſibile eſt.

§. III. Sed non uſque ad eam conſtitutionem ſtandum eſſe exiſtimavimus. Quum enim antiquitatem invenimus legata quidem ſtricte concludentem, fideicommiſſis autem, quæ ex voluntate magis deſcendebant defunctorum, pinguiorem naturam indulgentem: neceſſarium eſſe duximus, omnia legata fideicommiſſis exæquare, ut nulla ſit inter ea differentia: ſed quod deeſt legatis, hoc repleatur ex natura fideicommiſſorum: & ſi quid amplius eſt in legatis, per hoc creſcat fideicommiſſorum natura Sed ne in primis legum cunabulis, permixte de his exponendo, ſtudioſis adoleſcentibus quamdam introduceremus difficultatem, operæ pre-

& apud Cajum ſibi opponuntur, neque tamen idcirco duo tantum genera facere auſim cum Fabro *lib.* VI. *conj. c.* 1. & Matthæo *h. t.* (4) Primum Conſtantinus, in conſtitutione deperdita, deinde filii ejus diſcrimina formularum ſuſtulerant in *l.* 21. *C. h. t.* ſed pleniſſime Juſtin. omnes legatorum differentias ſuſtulit in *l.* 1. *C. comm. de leg.* ut unica tantum fere differentia ratione electionis ſuperſit, *l.* 20. & *l.* 32. *D. de leg.* 1. *l.* 19. *D. de leg.* 2 (4) Quid ſit *damnas*, id eſt damnatus eſto, explicat Alciat. *lib.* III. *Parerg. c.* 1. Materiam autem de præceptione unus Hertius, ſingulari Diſſertatione *de prælegatis* diligenter explicavit.

§. III. Varias differentias, quæ inter legata & fideicommiſſa olim obtinuerunt, Cujacius collegit *lib.* III. *Obſ. c.* 34. & in *paratit. C. de Fideicomm.* neque enim fideicommiſſa petebantur actione in rem aut in perſonam, ſed perſecutione extraordinaria, & laxiorem habebant interpretationem ex voluntate relinquentis, *l.* 16. *C. de fid ic.* Dies etiam illorum a morte teſtatoris, legatorum vero ab apertis demum tabulis ex lege Papia cedebat: donec hæc diſcrimina per *l.* 2. *C. commun. de leg.* & *l. un.* C.

pretium eſſe duximus interim ſeparatim prius de legatis, & poſtea de fideicommiſſis tractare: ut natura utriuſque juris cognita, facile poſſint permixtionem eorum eruditi ſubtilioribus auribus accipere.

§. IV. Non ſolum autem teſtatoris vel heredis res, ſed etiam aliena legari poteſt; ita ut heres cogatur redimere eam & præſtare: vel, ſi non poteſt redimere, æſtimationem ejus dare. Sed ſi talis res ſit, cujus non eſt commercium, (b) nec æſtimatio ejus debetur. Sicuti ſi campum Martium, vel baſilicas, vel templa, vel quæ publico uſui deſtinata ſunt, legaverit: nam nullius momenti legatum eſt. Quod autem diximus, alienam rem poſſe legari, ita intellegendum eſt: ſi defunctus ſciebat, alienam rem eſſe, non & ſi ignorabat. Forſitan enim, ſi ſciſſet alienam, non legaſſet, & ita Divus Pius reſcripſit. Et verius eſſe ipſum, qui agit, id eſt legatarium probare oportere, ſciſſe alienam rem lega-

Ex l. 39. §. ult. ff. de leg. 1. l. 104. § 2. eod. l. 67. §. 6. de leg. 2.

Ex Mart. l. 21. de probat.

(b) *Delet Cujac. verba* vel adipiſci non poteſt, *quia abſunt a quibuſdam MS. & a Theophilo: verbum etiam* adipiſci, *contra regulas Grammaticorum, ſignificatione paſſiva poſita eſt quam jam olim depoſuit. Sed Marcilius duo, ait, indicari rerum genera, quæ legantur inutiliter, &* adipiſci *pro* adquiri, *ex vetere aliquo juris auctore dictum eſſe. Sane deponentia ſæpe, in libris JCtorum, & apud optimos Latinæ linguæ Auctores priſcam ſignificationem paſſivam retinent, & contra activorum terminationem iterum induunt, uti Scipio Gentil.* lib. I. parerg. c. 18. *Leonin.* lib. IV. emend. c. 9. 10. *Auſon. Popma* de uſu antiq. locut. *utet Voſſius & Perizon. apud Cl. Dukerum* de lat. JCt. p. 328. 333. *&* 349. *docuerunt.*

un. C. de caduc. toll. ſublata ſunt. (2) Sane ſi tota *l. 1. D. de legat 1.* non eſt Triboniani, voces *per omnia* ejus ætati non conveniunt; quamvis Cujac. *lib.* VIII. *Obſ. c.* 4 ea ad quartam legis Falcidiæ; Rævardus *lib.* III. *var. cap.* 4. ad interdictum Quod legatorum; alii ex inſcriptione ad edictum Prætoris aliquod referre voluerint. Aliter Alciatus, Duarenus, Hotmanus, v. Wiſſenb. *emblem. Tribon. ad d. l. 1.*

§. IV. Olim per damnationem legari potuit res aliena, non per vindicationem, Ulpian. *tit.* 24 §. 7. ejusque juris veſtigia in *l.* 39 *D. de man. vind.* & *l.* 88 *de V. S.* Cujac. reperiri putat *lib.* XIV. *Obſ c* 36. ſed vid. Schulting. *ad Ulp. d. l.* In ceteris diſtinguenda ſunt, quæ Theophilus confudit: nam (1) ſi rei non eſt commer-

legare defunctum, non heredem probare oportere, ignoraſſe alienam, quia ſemper neceſſitas probandi incumbit illi, qui agit.

§. V. Sed & ſi rem obligatam creditori aliquis legaverit, neceſſe habet heres luere. Et hoc quoque caſu idem placet, quod in re aliena: ut ita demum luere neceſſe habeat heres, ſi ſciebat defunctus rem obligatam eſſe. Et ita Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt. Si tamen defunctus voluit legatarium luere, & hoc expreſſit, non debet heres eam luere.

§. VI. Si res aliena legata fuerit, & ejus vivo teſtatore legatarius dominus factus fuerit: ſi quidem ex cauſa emptionis, ex teſtamento actione pretium conſequi poteſt. Si vero ex cauſa lucrativa, veluti ex cauſa donationis, vel ex alia ſimili cauſa, agere non poteſt. Nam traditum eſt, duas lucrativas cauſas in eumdem hominem, & in eamdem rem concurrere non poſſe. Hac ratione ſi ex duobus (e) teſtamentis eadem res eidem debeatur: intereſt, utrum rem, an æſtimationem ex teſtamento conſequutus eſt: nam ſi rem, agere non

Ex Ulp. l. 57. de leg. 1.

Ex Papin. partim l. 66. §. 1. de leg. 2 partim Ulp. l. 34 § 1. de leg 1.

(e) *Hotman.* duorum, *propter* l. 34. §. 1. D. de leg. 1.

mercium, v. c. templi. quod nemo acquirere poteſt, furioſi eſt, tale legatum teſtamento adſcribere, *l.* 39. § 8. 9. 10. *de leg.* 1. (2) Rurſus legatum eſt inutile, ſi legatarius rei non habet commercium, *l.* 49. §. 2. *de leg* 2. *l.* 1. *C. ne Chriſt. manc.* (3) ſi heres rei non habet commercium, æſtimationem præſtat. *d. l.* 49, § 3. Adde Cujac. & Janum à Coſta *h.* §

§. VI. Quidam hanc regulam, tanquam nimis ſubtilem, ſugillant: ſed ridiculum JCtis videbatur, legatarium petere rei pretium, quod neque teſtator ei legaverat, neque ipſe pro re ſolverat; immo voto teſtatoris, qui volebat, ut is ſine impendio rem lucraretur, jam per alium erat ſatisfactum. Neque res quæ ſemel illius facta, amplius ejus fieri poterat, *l.* 108 §. 4. *D. de leg.* 1. (2) Quod ſi autem legatarius rem titulo oneroſo acceperit, heres impenſas ei refundit; quia res ei abeſſe videtur, cui pretium abeſt, *l.* 14. & 88. *de V. S.* (3) Quantitas facile multiplicatur; ideo

non poteſt; quia habet eam ex cauſa lucrativa: ſi æſtimationem, agere poteſt.

§. VII. Ea quoque res, quæ in rerum natura non eſt, ſi modo futura eſt, recte legatur; veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex ancilla natum erit. *Ex Pompon. l. 24. de leg. 1. & Mart. l. 17. de leg. 7.*

§. VIII. Si eadem res duobus legata ſit, ſive conjunctim, ſive disjunctim: ſi ambo perveniant ad legatum, ſcinditur inter eos legatum. Si alter deficiat, quia aut ſpreverit legatum aut vivo teſtatore deceſſerit, vel alio quolibet modo

ideoque duæ lucrativæ cauſæ, in eandem quantitatem etiam ab eodem teſtatore proficiſci poſſunt. v. Cujac. *lib.* XIV. *Obſ. c.* 19.

§. VII. Olim per damnationem duntaxat relinquebantur res futuræ, non per vindicationem, Caj. *lib.* II. *Inſt. tit.* 6. § 3. ibique Cl. Schulting. Jure novo autem intereſt, an fructus ex fundo ſimpliciter ſint legati, an ſub certa quantitate; illo caſu non plus, quam natum erit, debetur. (2) At ſi certa quantitas ex reditu alicujus fundi legatur, diſtinguendum eſt, an fundus in *alia* periodo demonſtrative ſit adjectus, & aliunde ſuppleri debet, ſi tantum non naſcatur, *l.* 12. *de alim. leg. l.* 13. *D. de trit. leg. l.* 27 §. 2. *D. de leg.* 3. An vero fundus reſtrictive, & taxationis gratia, in *eadem* periodo fuerit adjectus, & nihil amplius debetur, quam fuerit natum, *l* 5. *D. de trit. vin. & ol. leg.* (3) Conjunctis autem perſonis ſemper totum competit, *l.* 26 *D. quand. dies legat. ced.* vel potius deciſio quærenda eſt in verbis *futuri anni*: multum enim intereſt, inter taxationem fundi & temporis; in hac enim id quod uni anno deeſt ex aliis annis ſuppletur. v. Joſeph. Averanius *lib.* II. *interpr. c.* 27.

§. VIII. Jus accreſcendi, ſive retentio ſolidi, non concurrente ſocio, legibus caducariis quondam valde reſtrictum Juſtinianus reſtituit, in *l. un. C. de cad. toll.* Cl. Heinecc. *ad l. Pap. l.* III. *c.* 6. Habet id locum, (1) inter heredes *ſcriptos*, quoniam tota familia in teſtamento per æs & libram erat empta, & heres totam perſonam defuncti repræſentabat. (2) Inter heredes *legitimos*, quia hi totam familiam ex lege XII. Tab. habere debebant. (3) Inter *collegatarios*, propter mentem & præſumtam voluntatem teſtatoris, quæ ex unione ſermonis colligitur, *l* 142. *de V. S. l. un.* §. 10. *C de cad. toll.* Et (α) quidem de mixtim conjunctis: *Cajo & Mævio fundum Tuſculanum do lego* dubitat nemo; quia utrique eodem ſpiritu ſolidum legatur. (β) In re conjunctis v. c. *Cajo fundum Tuſculanum lego*

do defecerit, totum ad collegatarium pertinet. Conjunctim autem legatur, veluti ſi quis dicat, Titio & Seio (d) hominem Stichum do lego. Disjunctim ita, Titio hominem Stichum do lego, Seio Stichum do lego. Sed & ſi expreſſerit eumdem hominem Stichum, æque disjunctim legatum intellegitur.

§. IX. Si cui fundus alienus legatus fuerit, & emerit proprietatem deducto (e) uſufructu, & uſusfructus ad eum pervenerit, & poſtea ex teſtamento agat: recte eum agere, & fundum petere Julianus ait: quia

Ex Juliano l. 82. §. 2. de leg. 1.

(d) *Semel hic notemus, quod Titius & Sejus ſint JCtorum perſonæ hypotheticæ; ſicut Rabbinis Simeon, Ruben & Levi; Philoſophis Dion vel Theon; Arabibus Zeidon & Amron, & Græcis, in libris Baſilικῶν Petrus, Paulus, Maria. Plut. Quæſt. Rom. c.30.* Nominibus Caji & Cajæ pro communibus utuntur, ſicut JCti Caji, Seji, Lucii, Titii nomen ei, de quo agitur, imponunt. *v. Gell.* l. III. c. 16. *Auguſtin de nom. propr. D. p.* 388. *Cujac. lib.* XI. *Obſ* c. XI. *Scaliger & Broukhuſ ad Tibull. lib. 1. Eleg 4. Caſaubon. ad Perſ. ſat. 1. Bynkersh. lib. 1 Obſ. c. 22.*

(e) *In l. 82. §. 2, D. de leg. 1. eſt* detracto, *& ita Contii & omnes Charondæ libri.*

lego. Mevio Tuſc. fundum lego, magis obtinet jus non decreſcendi; quia ab initio jam ſolidum habent, & ſunt conjuncti, *l.* 89. *D. de leg.* 3. licet prioribus oppoſiti disjuncti videantur, *l. un. C. de cad. toll.* (γ) In verbis autem conjunctis: *Titio & Mævio æquis partibus fundum do lego*, jus accreſcendi non obtinet; quia partes non faciunt concurſu, quas ab initio jam habent, *l. pen. D. de uſufr. accr. l* 66. *D. de her. inſt.* Niſi teſtator maturo conſilio hunc in finem eos conjunxerit; quorſum pertinet, *l.* 89 *fin. D de leg.* 3. *l.* 16. §. *fin. D. de leg.* 1. v. Cujac. *tr.* v. *ad African. ad* l. 2. *D. de uſufr. accr. & lib.* XXIV. *Obſ. c.* 34. Aliter vero diſtinguit Ampliſſ. Bynkersh. *lib.* II. *Obſ. c.* 3. aliter Duaren. *lib.* 1. *de jure accr. c.* 6. *&* 9. *Donell. lib.* VII. *c.* 13. *&* Ampl. Zach. Hub. *p.* 1. *Obſ.* 70. *& p.* 2. *Obſ.* 7 qui jus accreſcendi verbis conjunctis vindicare ſtuduerunt, quibus uſus fori adſtipulatur Carpz. *p.* III. *c.* 2. *d.* 14.

§. IX. Eſt hic exemplum regulæ in § 6. de duabus cauſis lucrativis propoſitæ. Etſi enim, juris ſubtilitate, legatarius poſſit petere *fundum*, id eſt plenam proprietatem, vel ejus æſtimationem, ut Theoph. hic explicat, ſine mentione deducendi uſusfructus, qui ex cauſa lucrativa, puta morte, aut capitis deminutione, ad proprietatem reverſus erat: nec enim is eſt pars fundi, ſed ſervitutis locum obtinet. Julianus tamen ait, judicem tanti litem æſtimare debere, quan-

quia uſusfructus in petitione ſervitutis locum obtinet: ſed officio judicis continetur, ut deducto uſufructu jubeat æſtimationem præſtari.

§. X. Sed ſi rem legatarii quis ei legaverit, inutile eſt legatum: quia quod proprium eſt ipſius, amplius ejus fieri non poteſt, & licet alienaverit eam, non debetur nec ipſa, nec æſtimatio ejus. *Ex l. 13. C. hoc tit. Ex Paulo l. 41. §. 2. de leg. 1.*

§. XI. Si quis rem ſuam quaſi alienam legaverit, valet legatum: nam plus valet, quod in veritate eſt, quam quod in opinione. Sed & ſi legatarii putavit, valere conſtat, quia exitum voluntas defuncti poteſt habere.

§. XII. Si rem ſuam legaverit teſtator, poſteaque eam alienaverit, Celſus exiſtimat, ſi non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi. Idemque Divi Severus & Anto-

quantum legatario abeſt, *l.* 82. §. 2. *D. de leg.* 1. æquitas enim ſuadet, ut ſolius proprietatis æſtimatio adjudicetur: v. cenſuram Fab. *l.* 6. *Conj. c.* 8.

§. X. Res mea non magis mihi legari poteſt, quam donari, quia dominium non mutatur, *l* 82. §. 2. *D. de leg.* 2. licet eam alienaverim; nam quod initio non valet tractu temporis nequit convaleſcere, *l.* 41. § 2 *D. de leg.* 1. (2) Graviter vero adverſatur *l.* 1. §. *fin. D. de reg. Caton.* quam Cujacius ad diſſenſum Celſi retulit, qui ſæpe ſingulares fovit ſententias. Alii autem ſuadent in loco deſperato abſtinendum eſſe medicina. vid. Merill. *lib.* v *Obſ. c.* 24. Sed continetur ibi exceptio, ſi adjecta ſit conditio, ſi me vivo fundum alienaveris: ad legata autem conditionalia regula Catoniana non pertinet, *l.* 4. *D. de reg. Cat.* Senſus ille fit clarior, ſi in *d.* §. *fin.* poſt vocem *alienaveris* colon ponatur.

§. XI. Ratio hic allata non eſt ſpernenda ſed magis ad caſum ſequentem *h.* §. pertinet: vera eſt, quod res aliena poteſt legari. (2) Aliud obtinet, ſi ex diverſo rem alienam quaſi ſuam legavit, quia homines ſunt faciliores in ſuis, quam in alienis legandis, ſupra §. 4. (3) Regula, plus valere, quod eſt in veritate, in illis tantum caſibus obtinet, ubi opinio falſa non obſtat agenti: nam alias quandoque plus valet, quod eſt in opinione, quam in veritate, v. *c. l.* 15. *D. de acq. hered.* & *l.* 2. §. 15. *D. pro empt.* ubi legendum, ut hic: *plus, quam in re, ſit in exiſtimatione.*

§. XII Si teſtator rem legatam alii donavit, extinguitur legatum, *l.* 18. *D. de adim. leg.* Sin vero eam ven-

toninus reſcripſerunt. Iidem reſcripſerunt, eum, qui poſt teſtamentum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademiſſe legatum non videri: & ideo legatarium cum herede agere poſſe, ut prædia à creditore luantur. Si vero quis partem rei legatæ alienaverit, pars, quæ non eſt alienata, omnimodo debetur: pars autem alienata ita debetur, ſi non adimendi animo alienata ſit.

§. XIII. Si quis debitori ſuo liberationem legaverit, legatum utile eſt: & neque ab ipſo debitore, neque ab herede ejus poteſt heres petere, nec ab alio, qui heredis loco eſt. Sed & poteſt à debitore conveniri, ut liberet eum. Poteſt autem quis vel ad tempus jubere, ne heres petat. *Ex Pompon. l. 8. §. 1. de liberat. leg.*

§. XIV. Ex contrario ſi debitor creditori ſuo, quod debet, legaverit, inutile eſt legatum, ſi nihil plus eſt in legato

vendiderit, intereſt, an alienatio voluntaria fuerit, an neceſſaria; *l. 34. in fin. D de aur. arg.* quia nemo in neceſſitate exiſtit liberalis. (2) Idem eſt non modo in pignore, quod manet in dominio debitoris, *l. 9. C. de pign. act.* ſed & in fiducia: quamvis enim creditor fieret rei dominus, ea tamen, debito ſoluto, debebat remancipari, & manebat in bonis debitoris, Paul. *lib.* III. *tit.* 6 §. 16. (3) Per vindicationem autem debitor rem talem legare non poterat, ſed creditor, Paul. *lib.* 2. *tit.* 13. §. 6. Verum hodie illud diſcrimen inter fiduciam & pignus eſt ſublatum. (4) Prius reſcriptum in *h.* §. memoratum periit, alterum vero iiſdem pæne verbis exſtat in *l. 3. C. de legat.* (5) Prædia *luere* eſt ſatisfactione liberare. Serv. ad Virg. lib. XI. Æn. ỷ. 841. *Juris verbo uſus eſt. Luere enim debere dicitur, qui pecuniam ſolvit.*

§. XIII. Olim hac de re dubitabatur, quia debitor pecuniæ ſuæ eſt dominus, *l. 1. pr. D. de lib. leg.* ſed idem Ulp. addit *jam certum eſt*, in 3. *D. de lib. leg.* ſicut idem alibi, *jam conſtat*, *l. 1. §. 3. ut leg. nom.* Ratio erat, quia magis obligatio, ſeu jus liberationis, quam debitoris pecunia legatur, *l. 8. §. 6. l. ult. D. de lib. leg.* ideoque omni genere potuit liberatio legari; quamvis plerumque heres damnaretur, ne peteret, vel actionem remitteret; etiam ad tempus: *damno te heres, ne intra decem annos petas a debitore*, *l. 2. l. 7. §. 1. l. 10. & 15. D. eod.*

§. XIV. Legatum debiti puri eſt inutile, quia nulla ex eo in legatarium creditorem utilitas redundat; nulla libera-

gato, quam in debito: quia nihil amplius habet per legatum. Quod ſi in diem vel ſub conditione debitum, ei pure legaverit, utile eſt legatum propter repræſentationem. Quod ſi vivo teſtatore dies venerit, vel conditio extiterit, Papinianus ſcripſit, utile eſſe nihilominus legatum, quia ſemel conſtitit. Quod & verum eſt. Non enim placuit ſententia exiſtimantium, extinctum eſſe legatum, quia in eam cauſam pervenit, á qua incipere non poteſt.

§. XV. Sed ſi uxori maritus dotem legaverit, valet legatum: quia plenius eſt legatum, quam de dote actio.

Sed

beralitas, donatio, vel aliquid amplius, quod legatum facit, *l. 5. D. ad L. Falc.* Ob modum autem utile eſt legatum, ſi v. c. actio efficacior, vel diuturnior competat ex legato, aut loco magis commodo legetur, vel ratione repræſentationis, id eſt præſentis præſtationis, & præmaturæ ſolutionis, de qua, præter auctores a Vinnio laudatos, Cic. *lib.* XII. *Att. epiſt.* 25. & Plaut. in *Moſtell.* II. *ſc.* 1. ℣. 14. videantur. Seneca *in antecesſum ſolvere* dixit *epiſt.* 7. ubi plura Lipſ. Plane dies eſt pars pretii, & plus eſt ſtatim aliquid dare, quam poſt tempus; quia interim lucrum ex pecunia fieri poteſt, Martial. *l.* VI. *ep.* 30. Et *omne futurum deſpicitur, ſuadentque ſui præſentia fructum*, Claudian. cecinit. (2) Ceterum non bene conſentiunt inter ſe juris auctores de regula in *fine* §. allegata. An etiam inter ſecus exiſtimantes, quorum ſententia hic diſplicuit, fuerit Paulus, in *l. 82. D de leg.* 2. dubium eſſe videtur, quia is à ſe ipſo abit in *l. 85. §. 1. D. de R. J.* & utile eſſe poteſt legatum, ut ex teſtamento petatur, inutile ut Falcidiam, aut fideicommiſſum admittat. (3) Verum, ſicut alibi Juſtinianus Papiniani ſententias reliquis præferre ſolet, quia vir fuit ſummi ingenii, & judicii recti, §. 7. *inſt. de fideic. hered.* ita hic quoque eum in *l. 5. D. ad L. Falc.* ſecutus eſt; quia non novum eſt, ut quæ ſemel utiliter conſtituta ſunt, durent, etiamſi is caſus extiterit, a quo initium capere non poſſunt. Adde *l. 25. D. de lib. leg.* Goveanum *ad l. 5. D. ad l. Falc.* & J. Gothofr. *d. d. l. 85.* inprimis.

§. XV. Dos dicitur prælegari, relegari, & reddi, quia uxor eam ex lucrativa cauſa non capit, ſed magis propriam recipit, *l. 2. §. 1 D. de dot. prælegat.* unde Falcidia hoc legatum non minuit, *l. 81. §. 1. D. ad leg. Falc.* neque fideicommiſſo onerari poteſt, *l. 77. §. 12. D. de leg.* 2. (2) Plenius erat hoc legatum per repræſentationem; quia legatum ſtatim poſt aditam hereditatem ſolvitur; dos vero in re fungibili data, olim annua,

bima

Sed ſi, quam non accepit, dotem legaverit, Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, ſi quidem ſimpliciter legaverit, inutile eſſe legatum: ſi vero certa pecunia, vel certum corpus, aut inſtrumentum dotis in prælegando demonſtrata ſunt, valere legatum.

§. XVI. Si res legata ſine facto heredis perierit, legatario decedit. Et ſi ſervus alienus legatus, ſine facto heredis manumiſſus fuerit, non tenetur heres. Si vero heredis ſervus legatus fuerit, & ipſe eum manumiſerit: teneri eum Julianus ſcripſit: nec intereſſe utrum ſcierit, an ignoraverit, à ſe legatum eſſe. Sed & ſi alii donaverit ſervum, & is, cui donatus eſt, eum manumiſerit: tenetur heres, quamvis ignoraverit, à ſe eum legatum eſſe.

Ex Pompon. l. 26. §. 1. de leg. 1.

Ex Marc. l. 112. §. 1. de leg. 1.

§ XVII, Si

bima, trima die, id eſt tribus annuis præſtationibus tantum reddi debebat, Cic. *lib.* VI. *ep.* 18. & Ulp. *tit.* 6. §. 8. etiam jure novo dos rei mobilis intra annum eſt reſtituenda, *l. un.* §. 7. *C. de rei ux. act.* ad quam *l.* 1. *D. de dote præleg.* a Triboniano inflexa eſſe videtur, (3) Ratio autem cur annua, bima trima die dos eſſet reddenda, partim fuit, quia eadem, ſi promiſſa eſſet, totidem penſitationibus ſolvi poterat: ut ex dote, Scipionis ſororibus ſtatim ſoluta, diſcimus apud Polybium in *Exc. Peireſc.* ubi addit: *qua in urbe nemo quidquam alteri ſua ſponte donat; & ne unum quidem talentum ante præſtitutum diem quiſquam ſolvit; & unusquisque pecuniæ utilitatem in tempore collocat.* partim quod ſæpe ingentes ſummæ in dotem dabantur, quas collocatas vel in emptionem prædiorum impenſas, non ſtatim poterat reddere maritus, ſi eæ præter ſpem reſtituendæ eſſent, v. Fabrot. *ad Theoph. h.* §.

§. XVI. Si res determinata ſine facto heredis *fataliter*, ut ait, Paul. *l.* 111. *tit.* 6. §. 9. & ſua morte, ut Sueton. *l.* 1. *c. ult.* perierit, damnum eſt legatarii; quia res perit ſuo domino *l.* 26. § 1. *D. de leg.* 1. *l.* 80. *D. de leg.* 2. *l.* 9 *C. de pign. act.* ſi vero mora, dolo aut culpa, etiam leviſſima heredis, ſpecies legata perierit, is æſtimationem præſtare debet; quia tenuit rem alienam, in qua diligentisſimi eſſe debemus. *l.* 47. §. *fin. D. de leg.* 1. Aliud eſt in fideicommiſſis, ubi fiduciarius latam tantum præſtat, quia interim eſt dominus, *l.* 22. §. 3. *D. ad Senatconſ. Treb.*

§. XVII. In

§ XVII. Si quis ancillas cum ſuis natis legaverit, etiam ſi ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt. Idem eſt, ſi ordinarii ſervi cum vicariis legati fuerint: & licet mortui ſint ordinarii, tamen vicarii legato cedunt. Sed ſi ſervus cum peculio fuerit legatus: mortuo ſervo, vel manumiſſo, vel alienato, & peculii legatum extinguitur. Idem eſt ſi fundus inſtructus, vel cum inſtrumento legatus fuerit: nam fundo alienato & inſtrumenti legatum extinguitur.

Ex Paulo l. 3. de ſecul. leg. & l. 62 de leg. 1.

Ex eod. l. 4. de pecul. leg.

Ex Paulo l. 1. de pecul. leg.

§. XVIII. Si grex legatus fuerit, poſteaque ad unam ovem pervenerit, quod ſuperfuerit, vindicari poteſt. Grege autem legato, etiam eas oves, quæ poſt teſtamentum factum gregi adiciuntur, legato cedere

Ex Pompon. l. 11. de leg. 1.

§. XVII. In prima ſpecie particula *cum* non facit acceſſorium, quia homo hominis acceſſio eſſe non poteſt, & duo ſunt legata ſeparata, *l. 3. D. de pec. leg. l. 44. D. de Æd. ed.* (2) Idem eſt in θεματίῳ ſecundo, propter eandem rationem; nam vicarius erat in peculio ordinarii, ὡς δούλου δοῦλος, ſed tamen, jure cetterarum rerum non utebatur, *l. 17. D. de peculio* Martial. *l. 2. ep.* 18. Fabrett. inſcript. *pag.* 7. & 302 (3) Aliud vero obtinet in caſu tertio & quarto; quia peculium eſt acceſſio hominis, & fundus, cum inſtrumento legatus, ſi periiſſet, ſervi, boves, plauſtra aliaque inſtrumenmenta fructuum quærendorum, cogendorum, & conſervandorum cauſa parata, non debentur, quia extincto principali, acceſſorium interit, Paul. *l. 111. t. 6.* §. 35. v. Varro *lib. 1. de R. R. c. 17.* & Auſon. Popmæ liber ſingularis *de inſtrumento fundi*, qui cohæret ejus notis ad Catonem *de re ruſt.* (4) Fundo legato inſtrumentum non debetur, *l. fin. D. de ſup. leg.* neque aliud ſenſit Paulus *l. 111. t. 6.* §. 34. nunc corruptus. vid. Cl. Schulting. *in notis* (5) Differt legatum fundi *inſtructi*, & fundi *cum* inſtrumento, vel *et* inſtrumenti, *l. 5. D. de inſtr. vel inſtr. leg.* quod primum eſt plenius, & omnia quæ ornandi & tuendi cauſa comparata ſunt, complectitur, *l. 12. §. 27. l. 16. D. eod. l. 60. §. 3. D. de leg. 3.*

XVIII. Non eſt ſugillanda comparatio ædium cum grege: nam licet non ſint ejusdem generis corpora, *l. 30 D. de uſurp.* ſufficit utriusque unum eſſe corpus: nec ſimilitudini obeſt, quod per omnia non convenit rei comparatæ: omne enim ſimile, niſi claudicaret, idem foret.

dere Julianus ait. Eſt enim (d) gregis unum corpus ex diſtantibus capitibus, ſicut ædium unum corpus eſt ex cohærentibus lapidibus. *Ex Pompon. l. 30. de uſurp. & uſuc.*

§. XIX. Ædibus denique legatis, columnas & marmora, quæ poſt teſtamentum factum adjecta ſunt, legato dicimus (e) cedere.

§. XX. Si peculium legatum fuerit, ſine dubio quicquid peculio accedit, vel decedit, vivo teſtatore, legatarii lucro vel damno eſt. Quod ſi poſt mortem teſtatoris, ante aditam hereditatem ſervus acquiſierit: Julianus ait, ſi quidem ipſi manumiſſo peculium legatum fuerit, omne, quod ante aditam hereditatem adquiſitum eſt, legatario cedere: quia hujus legati dies ab adita hereditate cedit. Sed ſi extraneo peculium legatum fuerit, non cedere ea legato, niſi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium. Peculium autem, niſi legatum fuerit, manumiſſo non debetur; quamvis ſi vivus manumiſerit, ſufficit, ſi non adimatur: & ita Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt. Iidem reſcripſerunt, peculio legato, non videri id relictum, ut petitionem habeat pecuniæ, quam in ra- *Ex l. 8. §. 8. ff. pecul. leg.*

(d) *Ita etiam Theoph. & libri veteres Hotomani &c. Male vulgo autem. Fit tamen Charondæ eſſe enim.*

(e) *Vox dicimus abeſt ab omnibus Charondæ.*

(2) Alind autem eſt in uſufructu, v. gr. quadrigæ, quam in quadriga legata: hujus enim effectus, uno equo mortuo, non extinguitur; at trigæ ſuperſtitis uſusfructus non manet, ſed ad proprietarium revertitur. *l.* 10. §. *f. qu. mod. uſ. amitt. l.* 21. *ſeq. D. de leg.* 1. nullum quippe jus fragilius eſt uſufructu, qui ſui natura ad proprietatem tendit, currit & feſtinat, unde exivit, ait Cujac. *lib.* xxiii. *Obſ. c.* 22. (3) Juliani locus non extat, ſed ſimilis Ulpiani, in *l.* 21. *D. de leg.* 1.

§. XX. Peculium debetur ſervo, ſi a domino vivo eſt manumiſſus, non ſi teſtamento; qui enim cenſu, vindicta aliove modo manumittit nulli alii peculium dat, neque illud ſibi retinet, ergo quod non eſt ademtum, ſervo conceſſiſſe videtur: in teſtamento autem peculium cum omnibus

rationes dominicas impendit. Iidem reſcripſerunt, peculium videri legatum, quum rationibus redditis liber eſſe juſſus eſt, & ex eo reliqua inferre.

§. XXI. Tam autem corporales res legari poſſunt, quam incorporales. Et ideo quod defuncto debetur, poteſt alicui legari, ut actiones ſuas heres legatario præſtet: niſi exegerit vivus teſtator pecuniam: nam hoc caſu legatum extinguitur. Sed & tale legatum valet, damnas eſto heres domum illius reficere: vel, illum ære alieno liberare. Ex Ulp. l. 41. de leg. 1.

§. XXII. Si generaliter ſervus, vel res alia legetur, electio legatarii eſt, niſi aliud teſtator dixerit.

§. XXIII. Optionis legatum, id eſt, (f) ubi teſtator ex ſervis ſuis vel aliis rebus optare legatarium juſſerat, habebat

(f) *Bina vocula, id eſt, abſunt ab uno Char.*

omnibus ceteris heredi dediſſe cenſendus eſt, licet aliter apud Paulum mendoſum *lib* III. *tit.* 6. §. 14. Cetera hujus §. fuſe Theophilus explicavit. Juliani locus eſt apud Ulpian. in *d. l.* 8. § 8. *D. de pec. leg.*

§. XXII. Valet legatum generis infimi, ſeu ſpecialis. ut Seneca *ep.* 58. ſecundum Logicam Chryſippi, appellat, ſi illud individua continet determinata, v. gr. equum, bovem &c. quæ JCtis ſpecies appellantur; in eoque electio eſt legatarii, ſi per vindicationem relictum actione in rem petatur, non autem ſi heres teſtamento damnatus actione in perſonam conveniatur *l* 37. *&* 45. §. 1. *D. de leg.* 1. Merill. *l.* II. *Obſ. c.* 8. *& lib.* VIII. *c.* 14. (2) At ſi fundus generaliter ſit legatus, *deriſorium* legatum vocat Ulp. in *l.* 71. *D. de leg.* 1. quia ad viliſſimum poteſt redigi, & exigua pars, quam funda mittimus, ut Varro ajebat, vel gleba præſtari, Quint. *lib.* VIII. *c.* 6. *l.* 69. §. 4. *D. de jur dot.* & *l.* 60. *de V. S.* Quodſi vero teſtator fundum habuerit, illum intellexiſſe cenſetur, uti conſtat ex *d. l.* 71. *pr.* & Scholiaſte Græci ad *d. l.* 69. confirmant. Adde Cujac *lib.* XIV. *Obſ. c.* 36.

§. XXIII. Optare Latinis eligere notat, unde *coopto* & *adopto*. Virgil. lib. I. *Æn.* ℣. 425. *Pars optare locum tecto.* Liv. lib. VI. c. 25. *Ut ex collegis optaret, quem vellet*, & in Declamationibus Quintiliani frequens eſt hoc vocabulum in ea ſignificatione. *Optionum verba ſolennia* vocat *declam* IV. Hinc optio & electio promiſcue uſurpatur. *l.* 2. *pr. l.* 5. §. *pr. D. de opt. vel el.* (2) Ulp. *t.* 24. § 14. ait

bat (g) in ſe conditionem; & ideo, niſi ipſe legatarius vivus optaverit, (h) ad heredem legatum non tranſmittebat. Sed ex conſtitutione noſtra, & hoc ad meliorem ſtatum reformatum eſt: & data eſt licentia heredi legatarii optare ſervum (i), licet vivus legatarius hoc non fecit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in noſtra conſtitutione additum eſt, ut ſive plures legatarii exiſtant, quibus optio relicta eſt, & diſſentiant in corpore eligendo: ſive unius legatarii plures heredes, & inter ſe circa optandum diſſentiant, alio aliud corpus eligere cupiente: ne pereat legatum (quod plerique prudentium contra benevolentiam introducebant) fortunam eſſe hujus optionis judicem, & ſorte hoc eſſe dirimendum, ut ad quem ſors veniat, (k) illius ſententia in optione præcellat.

§. XXIV. Legari autem illis ſolis poteſt, cum quibus teſtamenti factio eſt.

§. XXV. Incertis vero perſonis, neque legata, neque fideicommiſſa olim relinqui conceſſum erat. Nam ne mi-

te.

(g) *Hotmani duo MS.* habebat olim in ſe conditionem *ſed vocem olim Theoph. ignorat. In quibuſdam aliis eſt* tacitam conditionem; *& ita Theoph. at gloſſata codicis Argentinenſis Hotmani.* (h) *alii* optaverat; *vulgo* optaſſet. (i) τὸ ſervum *deeſt in pluribus Charondæ.* (k) *vulgo* venerit: *in omn. Char.* perveniat.

ait, hoc legatum relinqui per vindicationem, hac formula. *hominem optato*: optio autem erat actus legitimus, qui ſolenniter præſente herede pure & ſemel tantum fieri debebat; quamvis Juſt. in *l. ult. C. comm. de leg.* illud mutatit, ut ad heredem tranſmittatur, ex qua *l. 19. D. de opt. legat.* interpolata eſſe videtur. (3) Electio erat legatarii, ſi is vindicando præveniret electionem heredis; ſive vero in perſonam ageret, heres ſolvere potuit, quod vellet. *l. 19. D. de leg. 2. l. 29. §. 3. D de leg. 3.* (4) Hoc legatum differt a legato generis, cujus electio erat minus ſolennis, nec optimum eligi poterat *l. 37. pr. D. de legat. 1.* quia major vis eſt electionis expreſſe, quam tacite datæ, vid. Cujac. *lib. XXIII. Obſ. c. 14.*

§. XXV. Pergit nunc ad legata utilia, vel inutilia ratione perſonarum. Quemadmodum autem neque heres incertus ſcribi, neque tutor incertus teſtamento dari, neque ſervus aliter, quam nominatim, manu-

mit-

les quidem incertæ perſonæ poterat relinquere, ut Divus Hadrianus reſcripſit. Incerta autem perſona videbatur, quam incerta opinione animo ſuo teſtator ſubjiciebat, veluti ſi quis ita dicat; Quicumque filio filiam ſuam in matrimonium dederit, (l) ei heres meus illum fundum dato. Illud quoque quod iis relinquebatur, qui poſt teſtamentum ſcriptum primi Conſules deſignati erunt, æque incertæ perſonæ legari videbatur. Et denique multæ aliæ ejuſmodi ſpecies ſunt. Libertas quoque incertæ perſonæ non videbatur poſſe dari: quia placebat nominatim ſervos liberari. Sub certa vero demonſtratione, id eſt, ex certis perſonis, incertæ perſonæ recte legabatur: veluti, ex cognatis meis, qui nunc ſunt, ſi quis filiam meam uxorem duxerit, ei heres meus illam rem dato. Incertis autem perſonis legata vel fideicommiſſa relicta, & per errorem ſoluta, repeti non poſſe, ſacris conſtitutionibus cautum erat. (m)

§. XXVI. Poſtumo quoque alieno inutiliter legabatur. Eſt autem alienus poſtumus, qui natus inter ſuos heredes (n) teſtatori futurus non eſt. Ideoque ex emancipato (o) filio conceptus nepos, extraneus erat poſtumus avo.

§. XXVII. Sed nec hujuſmodi ſpecies penitus eſt ſine juſta

(l) *Omnes Charondæ addunt, gloſſema:* id eſt collocaverit, (m) *Veteres* cautum eſt; *ſed conſtitutiones deſiderantur.*

(n) *Hanc lectionem firmat Theoph. & pr de bon. poſſ. In pluribus Charondæ eſt* teſtatoris. *Senſus eſt, qui non naſcetur ſuus.* (o) *vocem* emancipato *Hotmanus ſupervacaneam vocat.*

mitti, ita nec incertæ perſonæ legari potuit; quia conſilium teſtantis certum eſſe debet, Ulp. *tit.* 22 §. 4. ſed cum jam retro Senatusconſultis, & Principum conſtitutionibus permiſſum eſſet civitatibus & pauperibus, quamvis incertæ eſſent perſonæ, legari; tandem Juſt. in univerſum id conſtituit, in conſtitutione deperdita, de qua *ad* §. 27.

§. XXVII. Intelligit Codicem Juſtinianeum, in quo conſtitutio illa poſita ſit, eadem vero Codici repetitæ prælectionis quoque inſerta fuit; tum quia rubrica adeſt, *lib.* 6. *tit.* 48. ubi Cont. hanc lacunam ex Baſil. ſup-

juſta emendatione relicta: quum in noſtro Codice conſtitutio poſita eſt, per quam & huic parti medemur, non ſolum in hereditatibus, ſed etiam in legatis, & fideicommiſſis: quod evidenter ex ipſius conſtitutionis lectione clareſcit. Tutor autem nec per noſtram conſtitutionem incertus dari debet: quia certo judicio debet quis pro tutela ſuæ poſteritati cavere.

§. XXVIII. Poſtumus autem (p) alienus heres inſtitui & antea poterat, & nunc poteſt, niſi in utero ejus ſit, quæ jure noſtro uxor eſſe non poteſt.

§. XXIX. Si quis in nomine, cognomine, prænomine

(p) *Vultejus & Bachov. cum Alciato* lib. IX. parerg. c. I. *malunt*: non alienus, & *apud Theophilum* ὁ ἀλλότριος, *quod diſplicuit Hotmano, Fabroto & Roberto*. I. *rec. ſent.* 3.

ſupplevit, tum quia Græci interpretes, ut Photius, Balſamo & Theophili Scholiaſtes ad *h.* §. eam laudant, qui non niſi noſtro Codice uſi ſunt. Cujacius putavit, eam ideo interiiſſe, quod Græca fuerit, quem Strauch. diſſ. *de incert. perſ.* bene refutavit. (2) Ad tutorem certum pertinet, *l.* 24. *D. de teſt. tut.* & Senec. lib. IV. de ben. c. 27. *Dementiſſime teſtatur, qui tutorem filio reliquerit pupillorum ſpoliatorem.*

§. XXVIII. Hic §. contrarius videtur §. 26. nam cui antea inutiliter legabatur, ille & inutiliter fuit heres inſtitutus, propter §. 24. Hinc variæ variorum conciliationes. Vinnius cum Cujacio, illud, *ante poterat*, intelligit de jure Prætorio, quod bonorum poſſeſſionem ventri concedebat §. 1. *de bon. poſſ. l.* 6. *D. de ventr. in poſſ. mitt.* ſed Taurellus jam olim id refutavit, ad *l. Gallus p.* 230. Dici poſſet, reſpici ad leges XII. Tabb. quibus antea latiſſima poteſtas teſtandi indulta, quæ poſtea à Juriſconſultis coanguſtata; a Juſtiniano autem iterum revocata, pariter ac ſupra §. 5. *de exh. lib.* & infra §. 3. *de legit. agn. ſucc.*

§. XXIX. Ant. Auguſtinus, *d. l.* Latinus Latinius in *præf. tom.* 2. *Theſ. ant. Græv.* Perizon. *Animadv. hiſt. c.* 2. & Spanhem. *de præſt. & uſu num. diſſ.* X. *p.* 49. agnomina prorſus ut priſcis inaudita, rejecerunt. Sed ut nihil hic ejiciam, movet me (1) quod Pauſanias *in Achaicis c.* 7. ſcribit, Romanos fere tria, ut pauciora, aliquando plura nomina ſingulis honoratioribus impoſuiſſe: idque pulchris exemplis Cl. Weſſeling. *lib.* 2. *Obſ. c.* 21. nuper oſtendit. (2) licet tria nomina plerorumque eſſent nobiliorum, Juven. *Sat.* v. ℣. 128. tamen quatuor illa nomina expreſſa ſunt in

ne (q) legatarii erraverit: ſi de perſona conſtat, nihilominus valet legatum. Idemque in heredibus ſervatur, & recte. Nomina enim ſignificandorum hominum gratia reperta ſunt; qui ſi alio quolibet modo intellegantur, nihil intereſt.

§. XXX. Huic proxima eſt illa juris regula, falſa demonſtratione legatum non perimi. Veluti ſi quis ita legaverit: Stichum ſervum meum vernam do lego: licet enim non verna, ſed emptus ſit, ſi de ſervo tamen conſtat, utile eſt legatum. Et convenienter *Ex Mart. l. 33. & Cajo l. 17. de condit. & demonſ.*

(q) *Cujacius cum Ant. Auguſtino* lib. III. emend. c. 8. *ſuſtulit vocem* agnomine; *quamque Theophilus & Hotmani codices antiqui non habent: ſed extat in aliorum editionibus & omnibus vett. Contii manuſcriptis, etiam in* l. 4. C. de teſtam. *ex qua hic §. deſumtus eſt. v. Comment.*

in *l.* 4. *C. de teſt.* ex qua h. §. deſumtus eſt. (3) Cicero cognomen ab agnomine diſtinguit, *lib.* II. *de invent. cap* 9. meminit quoque poſterioris, Ovid. *ex Ponto lib.* III. *epiſt.* 2. ỷ. 107. (4) Agnomen, ex aliqua re egregiè geſta, trigæ nominum extrinſecus adjungebatur, ut *P. Cornelius, Scipio, Æmilianus, Africanus.* (5) Et quamvis plerumque quartum pariter ac tertium cognomen appelletur: Grammatici tamen veteres, ut Chariſius & Priſcianus, item Salmaſ. ad Capitolini Verum, *c.* 3. & Voſſius *lib.* I. *Anal. c.* 3. diſtinguunt, & Fabrettus *c.* I. *inſcript. p.* 22. 23. adverſus Robortell. id vindicavit. (6) Ceterum quamvis nomina ad cognoſcendos homines ſint comparata, *l.* 10. *C. de ing. man.* tamen quia frequens erat, teſte Marciano Capella, ut nomen cum nomine ægrotus teſtator permutaret, hinc error nominis proprii non debebat nocere illi, qui aliunde cognoſci poterat, *l.* 54. *D. de man. teſt.* (7) Enimvero vocabula rerum appellativa immutabilia ſunt, ſed hominum propria, & ab hominibus deducta crebro mutantur, ideoque facile eſt, ut in iis erretur. *l.* 4. *D. de leg.* I. In univerſum *ubi maniſeſtiſſimus eſt ſenſus teſtatoris, verborum interpretatio nuſquam tantum valet, ut melior ſenſu exiſtat*, *l.* 3. *C. de lib. præt.* (8) Varro appellativa nominat *vocabula*, propria vero nuncupat *nomina*, ſed Ulpian. in *d. l.* 4. illud diſcrimen non obſervat: *Si quis in fundi vocabulo erravit*, id eſt nomine proprio fundi. v. Voſſ. *de art. Gramm. lib.* III. *c.* 17.

§. XXX. *Idem* tradit Ulpian. *tit.* 24. §. 19. & ratio eſt, tum in *l.* 34. *D. de cond. & demonſtr.* tum in *l.* I. §. 8. *D. de dot. præl.* ubi legendum: *quicquid demonſtrandæ rei additur ſatis domonſtratæ, fruſtra eſt.* Non tamen

 (1) fal-

ter ſi ita demonſtraverit: Stichum ſervum, quem à Seio emi, ſitque ab alio emptus, utile eſt legatum, ſi de ſervo conſtat.

XXXI. Longe magis legato falſa cauſa non nocet: veluti quum quis ita dixerit: Titio, quia me abſente negotia mea curavit, Stichum do lego: vel ita: Titio, quia patrocinio ejus capitali crimine liberatus ſum, Stichum do lego. Licet enim neque negotia teſtatoris umquam geſſit Titius, neque patrocinio ejus liberatus eſt, legatum tamen valet. Sed ſi conditionaliter enunciata fuerit cauſa, aliud juris eſt: veluti hoc modo, Titio, ſi negotia mea curavit, (1) fundum do lego. *Ex Cajo l. 17. §. 2. de condit. & demonſtrat.*

§. XXXII. An ſervo heredis recte legamus, quæritur. Et conſtat pure inutiliter legari, nec quidquam proficere, ſi vivo teſtatore de poteſtate heredis exierit: quia quod inutile

(1) *Ita melius in præterito cum Theophilo & D. quam* curaverit *in futuro, cum vulgata.* v. l. 113 de V. S.

(1) falſa demonſtratio inducit legatum, quod nullum eſt, *l.* 72. §. *fin. D. de cond. & dem.* (2) nec valet legatum ſi demonſtratio falſa rem, quæ non eſt in rerum natura, plenius indicat, *l.* 108. §. 10. *D. de leg* 1. (3) Si res demonſtrata non extat, *l.* 40. §. *pen. D. de cond. & dem.* (4) Si teſtator erraverit in demonſtratione cognationis vel adoptionis *l.* 46. *D. de jure fiſci*, *l.* 4. *l.* 7. *C. d. her. inſt.* Varias ſpecies dabit Stockman. *deciſ. Brab.* 23.

§. XXXI. Quatuor ſunt diſtinguenda, (1) Cauſa impulſiva & præterita, etſi falſa ſit, non nocet legato; quia ratio legandi legato non magis, quam legi, cohæret, *l.* 72. §. 6. *D. de cond. & dem.* (2) Si cauſa finalis, ſeu modus fuerit adjectus, ſtatim peti poteſt legatum, præſtita cautione de modo implendo *l.* 80. *D. de cond. & dem.* (3) Si ſub conditione negativa aliquid ſit relictum, ſtatim petitur, præſtita cautione Muciana, *l.* 7. *D. eod.* (4) Si ſub conditione poſſibili, vel die incerto aliquid relinquatur, ex ejus adventu oritur obligatio, & jus petendi ac transmittendi, nec aliter utile eſt legatum, quam ſi ea contigerit *l.* 45. §. 1. *D. de leg.* 2. *l.* 17. §. 2. §. 3. *D. de cond. & dem.* ubi etiam voce *conditionaliter* utitur Cajus, de qua ſermonis Latini cuſtodes diſquirunt. v. Cl. Duker. de *Lat. JCt. pag.* 446.

§. XXXII. Si *Dominus* heres inſtitutus eſt, ei, qui in poteſtate, manu

tile foret legatum, ſi ſtatim poſt factum teſtamentum deceſſiſſet teſtator, non hoc ideo debet valere, quia diutius teſtator vixerit. Sub conditione vero recte legatur, ut requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in poteſtate heredis non ſit.

§. XXXIII. Ex diverſo, herede inſtituto ſervo, quin domino recte etiam ſine conditione legetur, non dubitatur. Nam & ſi ſtatim poſt factum teſtamentum deceſſerit teſtator, non tamen apud eum, qui heres ſit, dies legati cedere intellegitur: quum hereditas à legato ſeparata ſit, & poſſit per eum ſervum alius heres effici, ſi prius quam juſſu domini adeat, in alterius poteſtatem tranſlatus ſit; vel manumiſſus ipſe heres efficitur: quibus caſibus utile eſt legatum. Quod ſi in eadem cauſa permanſerit, & juſſu legatarii adierit, evaneſcit legatum.

§. XXXIV. Ante heredis inſtitutionem inutiliter antea legabatur, ſcilicet quia teſtamenta vim ex inſtitutione heredum accipiunt, & ob id veluti caput atque fundamentum intel-

nu & mancipio illius eſt, ut ſervo, filiofamilias & uxori coëmptæ legari non poteſt, Ulp. *tit.* 24. §. 23. quia ipſi heredi ſic legaretur, quod non magis fieri poteſt, quam ut idem ſit debitor & creditor, actor & reus. (2) Quod ſi autem *ſervus* heres eſt inſtitutus, ejus domino etiam pure legari poteſt, quoniam ſervo alienato vel manumiſſo duæ, vel, ut Theophilus vocat, *diviſæ* perſonæ conſtituuntur, *l.* 10. *D. de opt. leg.* Neque obeſt nobis Ulp. *tit.* 24. §. 24. ſi cum Cujac. *lib.* VI. *Obſ. c.* 37. particulam *non* deleamus.

§. XXXIV. Hic quarta pars tituli, de modò & ratione legandi incipit. Et primum quidem veterum ſcrupuloſitas tollitur, ſecundum quos in ritibus ſacrorum, ſtipulationibus & mulctis præpoſteratio vitium inducebat, Plin. *l.* XVIII. *c.* 3. *Cautum quippe eſt, ne bovem priuſ, quam ovem nominaret, qui indiceret mulctam*, ſed maxime in teſtamentis; quia quicquid ante heredis inſtitutionem, tanquam baſin, relinquitur, quaſi extra teſtamentum conſtitui viſum fuit, ut Ambroſ. 2. de Ambrah. docet:. *Teſtamentum hominum prius heredem ferre, poſtea legatum exprimere.* (2) At quum Juriſconſultorum prudentiſſi-

intellegitur totius teſtamenti heredis inſtitutio. Pari ratione nec libertas ante heredis inſtitutionem dari poterat. Sed quia incivile eſſe putavimus, ordinem quidem ſcripturæ ſequi, quod & ipſi antiquitati vituperandum fuerat viſum, ſperni autem teſtatoris voluntatem: per noſtram conſtitutionem & hoc vitium emendavimus, ut liceat & ante heredis inſtitutionem, & inter medias heredum inſtitutiones, legatum relinquere, & multo magis libertatem, cujus uſus favorabilior eſt.

§. XXXV. Poſt mortem quoque heredis, aut legatarii, ſimili modo inutiliter legabatur: veluti ſi quis ita dicat, Quum heres meus mortuus erit, do lego. Item, Pridie quam heres aut legatarius morietur. Sed ſimili modo & hoc correximus, firmitatem hujuſmodi legatis ad fideicommiſſorum ſimilitudinem præſtantes: ne vel hoc caſu deterior cauſa legatorum, quam fideicommiſſorum inveniatur.

§. XXXVI. Pœ-

tiſſimus Papinianus in *l.* 77. §. 12. *D. de leg.* 2. generaliter monuiſſet, ordinem ſcripturæ non impedire cauſam juris ac voluntatis, & ante eum Plin. *lib.* IV. *epiſt.* 10. dixiſſet: *bonis heredibus voluntatem defuncti intellexiſſe pro jure eſſe.* Item lib. v. epiſt. 7. *Mihi defuncti voluntas (vereor quam in partem Juriſconſulti, quod ſim dicturus, accipiant) antiquior jure eſt.* Ideo Juſtinianus hoc vitium plenius emendandum cenſuit; inprimis quia actus teſtandi unico fit contextu. (3) Conſtitutio, cujus hic meminit, eſt deperdita, & forte Græca fuit, ſub *tit. de legatis*, vel *comm. de legat.* quam imperiti librarii prætermiſerunt. Non ſane eſt, *l.* 24. *C. de teſt.* *im.* uti quidam voluerunt.

§. XXXV. Ab herede heredis legari non poterat; propter regulam: Quod quæ adverſus defunctum non cœpiſſet actio, contra heredem ejus inſtitui non poſſet, *l.* 8. *C. Th. de div. reſcr.* (2) Fideicommiſſum autem relinqui poterat poſt mortem heredis *l.* 5. §. 1. *D de leg.* 3 quia laxior ejus erat interpretatio, & ex voluntate relinquentis judicabatur, *l. pen. D. de leg.* 1. (3) Sed Juſtinianus hoc diſcrimen ſuſtulit in *l. un. C. ut action. ab hered. & contra her.* vid. Cujac. *lib.* III. *Obſ. c.* 34. (4) Idem obtinet in caſu altero hic allato: nam perinde erat, an pridie ante mortem, an poſt mortem legaſſet, quia pridianus dies mortis ante mortem erat ignotus: hoc autem correxit Juſt. in *l.* 11. *C. de contrah. vel committ. ſtip.*

§. XXXVI. An-

§. XXXVI. Pœnæ quoque nomine inutiliter legabatur, & adimebatur, vel transferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur, quod coërcendi heredis cauſa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti ſi quis ita ſcripſerit, Heres meus ſi filiam ſuam in matrimonium Titio collocaverit; vel ex diverſo, Si non collocaverit, dato decem aureos Seio: aut ſi ita ſcripſerit, Heres meus ſi ſervum Stichum alienaverit; vel ex diverſo, ſi non alienaverit, Titio decem aureos dato. Et in tantum hæc regula obſervabatur, ut quampluribus Principalibus conſtitutionibus ſignificetur, nec Principem quidem agnoſcere, quod ei pœnæ nomine legatum ſit. Nec ex militis quidem teſtamento talia legata valebant, quamvis aliæ militum voluntates, in ordinandis teſtamentis valde obſervabantur. Quinetiam nec libertatem pœnæ nomine dari poſſe placebat: eo amplius nec heredem pœnæ nomine adici poſſe, Sabinus exiſtimabat; veluti ſi quis ita dicat; Titius heres eſto; ſi Titius filiam ſuam Seio in matrimonium collocaverit

§. XXXVI. Antoninus Pius primus conſtituiſſe fertur, apud Capitolin. ejus vita c.8. *ne pœnæ cauſa legatum relictum maneret.* Sic vero dubium eſt, qui Sabinus, hic laudatus, Tiberii tempore, ea de re reſpondere potuerit. (2) Quid ſint legata pœnæ nomine diſſentiunt interpretes, quorum ſententias Ampliſſ. Bynhersh. *Opuſc. c.* VI. collegit & excuſſit. Ipſe autem exiſtimat, Tribonianum in exemplis allatis, erraſſe; quia iſtiuſmodi legata valent, *l.* 6. *pr.* & *l.* 27. *D. de cond.* & *dem. l.* 1. §. 8. *D. ad leg. Falc.* Conjicit igitur exceptionem, in fine *h.* §. allatam, apud veteres, ipſam regulam fuiſſe. *arg. l.* 1. *D. de his quæ pœn. nom.* ut tunc demum legatum pœnæ nomine fuerit, ſi quid probroſi vel illiciti eſſet injunctum. (3) Sed quia Ulpianus cum *h.* §. paria ſcripſit *tit.* 24 §. 17. & durum videtur, Tribonianum tanti erroris arguere, potius cum Cujacio, Grotio, in *flor. ſparſ. ad d. l.* & Vinnio *h.* §. voces *illicite* & *probroſe* ex hac §. dictæ legi 1. a Tribuniano adjectas putem. (4) Legatum ergo pœnæ nomine eſt, quod principaliter vexandi & coërcendi heredis gratia, eſt relictum: id vero quia plerumque ridiculum & nullius utilitatis erat; adhæc repugnabat ſco-

verit, Sejus quoque heres eſto. Nihil enim intereſſet, qua ratione Titius coërceretur, utrum legati datione, an coheredis adjectione. Sed hujuſmodi ſcrupuloſitas nobis non placuit: & generaliter ea, quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in alios translata, nihil diſtare à ceteris legatis conſtituimus, vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo; exceptis videlicet iis, quæ impoſſibilia ſunt, vel legibus interdicta, aut alias probroſa. Hujuſmodi enim teſtamentorum diſpoſitiones valere, ſecta meorum temporum non patitur.

ſcopo legati, quo benigna voluntas declaratur; & legatum in heredis arbitrio ponebat, contra *l.* 43. §. 2. D. *de leg.* 1. ideo Juſtinianus id correxit, *l. un.* C. *de his quæ pœn. nom.* (5) Legato autem pure relicto pœna adjici poterat; eoque pertinet *dict. l.* 6. & 27. ejusque exemplum eſt apud Horat. *lib.* II. *ſerm.* 3. ✝. 84. *Heredes Staberi ſummam incidere ſepulcbro: Ni ſic feciſſent, gladiatorum dare centum Damnati populo paria.* & alia *in inſcript.* ut ni heres faceret, mulctam inferret arcæ Pontificum. (6) *Secta meorum temporum* eſt ratio, juſtitia & diſciplina, ut in *l.* 30. *C. de pact.* Capitolin. *in Vero*, Apulej. Miles *l.* x. vid. Herald. ad Tertull. *apolog. c.* 46.

CAPUT XXI.

De ademptione & tranſlatione legatorum. *

Ademptio legatorum [1], ſive eodem teſtamento adimantur legata, ſive codicillis, firma eſt: ſive contrariis verbis fiat

* *Rubrica D.* addit & fideicommiſſorum. *Vulgata male omittit* & tranſlatione, *quæ Theoph. habet.*

Pr. Fideicommiſſa ipſo jure adimuntur quocunque ſermone, & ſufficit contraria voluntas *l.* 27. *C. de fideic.* In legatis vero dominatur rigor juris civilis, ideoque olim adimebantur (1) *ipſo jure*, in eodem teſtamento, vel in codicillis, ei adjectis, verbis civilibus & contrariis, *non do, non lego*, coram quinque teſtibus explicatis. Ulpian. *tit.* 24. §. 29. *l.* 12. §. 3. *l.* 14. *D. de leg.* 1. *l.* 31. §. 1. *D. h. t.* Ratio eſt, quia

fiat ademtio: veluti ſi quod ita quis legaverit, Do lego, ita adimatur, Non do, non lego: ſive non contrariis, id eſt, aliis quibuſcumque verbis.

§. I. Transferri quoque legatum ab alio ad alium poteſt: veluti ſi quis ita dixerit: Hominem Stichum, quem Titio legavi, Seio do lego: ſive in eodem teſtamento, ſive in codicillis hoc fecerit. Quo caſu ſimul Titio adimi videtur, & Seio dari.

quia ademptio poſterior eſt datione, noviſſima autem voluntas priori præſtat *l. 16. pr. D. de vulg. & pup.* (2) *Ope exceptionis*, ſi per epiſtolam vel quibuſcunque verbis, ademtio eſſet facta, coram duobus teſtibus, quibus pœnitentia probetur. Sed illud diſcrimen jure novo ceſſat. (3) Ex graviſſimis inimicitiis, alienatione rei legatæ, vel cancellatione adimendi facultas præſumitur *l. 3. §. fin l. 4. l. 16. l. 18. D. h. t.*

§. I. Tranſlatio quinque teſtes requirit; quia non adimit tantum legatum, ſed & novum conſtituit. *l. 5. D. h. t.* Unde tranſlatio, coram duobus vel tribus tantum teſtibus facta, valet ut ademtio, & penes heredem res legata manet. v. *l. 33. l. 34. pr. D. de leg. 1.* Quatuor modos transferendi Paulus exponit in *l. 6. D. h. t.*

CAPUT XXII.

De lege Falcidia. (a)

Supereſt, ut de lege Falcidia diſpiciamus, qua modus noviſſime legatis impoſitus eſt. Quum enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi poteſtas, ut liceret vel

(a) *Similiter Theophilus: ſed in uno Charondæ* Ad legem Falcidiam, *ut in D. & C.*

Pr. Infinitam legandi licentiam, lege XII. tabb. permiſſam, tria Plebiſcita poſterioribus temporibus coanguſtarunt. *l. 120. de V. S.* (1) Primum eorum erat lex *Furia*, ne liceret teſtatori ſupra *mille æris*, id eſt aſſes, vel ut Theophilus vocat, χίλια νομίσματα, mille nummos cuiquam legare, exceptis certis perſonis; utque is, qui ultra eam quantitatem accepiſſet, quadruplum ejus redderet. Cicero pro Balbo *c.* 8.

vel totum patrimonium legatis erogare (quippe ea lege ita cautum eſſet, Uti legaſſit ſuæ rei, (a) ita jus eſto) viſum eſt hanc legandi licentiam coartare: idque ipſorum teſtatorum gratia proviſum eſt, ob id, quod plerumque inteſtato moriebantur, recuſantibus ſcriptis heredibus pro nullo aut minimo lucro hereditates adire. Et quum ſuper hoc tam lex Furia, quam lex Voconia latæ ſunt, quarum neutra ſufficiens ad rei conſummationem videbatur, noviſſime lata eſt lex

(a) *An hæc genuina ſint verba* XII. tabb. *vid ſupra pag.* 104. 105. *Vulgata habet :* UTI QUISQUE, *ſicut in Nov.* 22. *c.* 2. UTI LEGASSIT QUISQUE DE SUA RE, *ſecundum antiquam linguam. Sed Cont. ad h. l.* Certent, *inquit*, quamdiu volent, JCti, Grammatici, Philologi, non poſſe tamen certo ſtatui arbitror, his, an illis verbis, fuerint concepta verba.

Tulit apud majores noſtros legem C. Furius de teſtamentis. Ulpian. tit. 1. §. 2. eam *minus quam perfectam* vocat. v. Leonin. *lib.* IV *Emend. c.* 4. (2) Sed quum ea lex non caverat, ne pluribus legaretur, ideoque calliditate teſtantium, qui portiones minores legabant, eluderetur, *Q. Voconius* Saxa, Tribunus plebis, deinde vetuit, plus ulli legari, quam ad heredem perveniret. v. Cujac. *h.* §. Balduinus & Perizon. *Diſſ. de lege Vocon.* Schulting ad Paul. *lib.* IV. *tit.* 8. §. 22. (3) Rurſus vero heres v. c. aureum tantum habebat, ſi defunctus patrimonium centum aureorum in novem & nonaginta legatarios diſtribuiſſet, ideo tandem P. *Falcidius*, Tribunus plebis hunc modum impoſuit legatis, ut quadrans integer apud heredem maneret, & quæcunque teſtator ultra dodrantem præſtari voluerit, minuerentur. Ulpian. *tit.* 24. §. 32. (4) Lata eſt lex Falcidia Auguſti temporibus circa A. V. C. 714. Calvino & Pollione Conſulibus, uti ex Dione *lib.* 48. colligitur; non vero Antonio & Servilio Cſs A. 712. ſicuti cum Ant. Auguſtino de *nom. propr. D pag.* 309. Gravina *lib.* III. *n.* 77. aliique voluerunt. Suidas eam ab Auguſto ſancitam eſſe, ſcribit, uti Papiam Poppæam Tacitus. (5) Mentio ejus fit in inſcript. Gruteri pag. 1100. *n.* 6. PARTEM VI. LEGIS FALCIDIÆ NOMIN. DEDUCTAM. Alludit quoque Seneca *lib.* II. *de ben. c.* 4. præcipiens, ut *beneficia illibata & integra ad eos, quibus promiſſa ſunt, perveniant, ſine ulla, quod ajunt, deductione.* Dio Caſſius *d. l.* eam magnæ auctoritatis ait, ſuo tempore fuiſſe; ſed mentem ejus non ſatis exacte, minus plene ex eo Suidas expreſſit. Maximum quoque negotium Alciato aliiſque viris doctis fecit Euſebius *in Chron. A.* 1976. verum Scaliger *in animadverſ. pag.* 159 Contius *ad h. l* & Wæchtler. in Actis, *A.* 1711. *p.* 266. quæ

lex Falcidia, qua cavetur, ne plus legare liceat, quam dodrantem totorum bonorum: id eſt, ut ſive unus heres inſtitutus eſſet, ſive plures, apud eum, eosve, pars quarta remaneret.

§. I. Et quum quæſitum eſſet, duobus heredibus inſtitutis, veluti Titio & Seio, ſi Titii pars aut tota exhauſta ſit legatis, quæ nominatim ab eo data ſunt, aut ſupra modum onerata: à Seio vero aut nulla relicta ſint legata, aut quæ partem ejus dumtaxat in partem dimidiam minuant: an

quæ de triente & ſemiſſe ab indoctis ei adſuta ſunt, delenda eſſe ex MS. docuerunt; neque enim apud Iſidorum, Papiam aliosque, qui Hieronymum exſcripſerunt, ea reperies. (6) Verba legis reſtituit Duarenus *Cp. pag.* 1054. Capita ejus collegit & explicavit Balduinus in opuſc. *de lege Falcid.* Paulus duo præcipua tantum refert in *l.* 1. *D. h. t.* (α) ut ſublata lege Voconia libera ſit teſtandi facultas, (β) ne minus quam quarta pars hereditatis heredibus relinquatur, v. Plin. *lib.* v. *ep* 1. Cujac. *in. parat. C. h. t.* (7) Quemadmodum igitur lex Cincia modum impoſuit donationibus, Papia dotibus, Caninia manumiſſionibus, ita Falcidius legata ad certum finem cohibuit, ut heredes blandiente lucro ad adeundam hereditatem incitarentur. (8) Ratio ejus primaria eſt utilitas publica; quia expedit ſuprema hominum judicia exitum habere, *l.* 5. *D. teſt. quemadm. aper.* Secundario tum heredis cauſa lata eſt, ut Paulus in *l.* 71. *D. h. t.* tum teſtatoris, ne inteſtatus moreretur, ut Juſtinian. ait, *h. pr.* Utrumque conjungit idem in l. pen. C. h. t. *Et viventibus & morientibus providemus.* atque alibi ait: *lex neque in paupertate vivere, neque in anxietate mori permittit*, Nov. 1. *in fin.* (9) Prætor poteſtatem legis extendit ad ſucceſſiones ab inteſtato, *l.* 1. §. 2. *D. h. t.* Pegaſus ad fidei commiſſa ſingularum rerum ex teſtamento, *l.* 5. *l.* 13. 15. *D. h. t.* Divus Pius ad fideicommiſſa, ab inteſtato relicta, *l.* 18. *D. h. t.* Alex. Severus ad donationes mortis cauſa *l.* 5. *C. h. t.* Diocletianus ad donationes inter virum & uxorem morte confirmatas, *l.* 12. *C. h. t.* & denique Juſtinianus ad mortis cauſa capiones, *l. pen. C. h. t.* (10) Idem vero rurſus, ſpreta prudentia politica veterum Romanorum, hanc legem maxime recidit, permittendo, ut teſtator Falcidiæ deductionem prohibere poſſit *Nov.* 1. *c.* 2. §. 2. & Stockman. *deciſ. Brab.* 38.

§. I. Lege lata, ut fieri ſolet, inter JCtos variæ quæſtiones enatæ ſunt: ſed poſtea convenit inter omnes, & *jam conſtat*, ut Ulpian. ait, *l.* 1. *D. ſi cui plus quam* (1) quod heredum ſingulorum, qui disjunctim inſtituti ſunt, etiam ſubſtitutorum cauſa, Falcidia ſit

an quia is quartam partem totius hereditatis aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta ſunt, retinere liceret? [b] placuit, ut quartam partem ſuæ partis ſalvam habeat, poſſe retinere: etenim in ſingulis heredibus ratio legis Falcidiæ ponenda eſt.

§. II. Quantitas autem patrimonii, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis tempore ſpectatur. Itaque ſi, verbi gratia, is centum aureorum patrimonium in bonis habebat, centum aureos legaverit; nihil legatariis prodeſt, ſi ante aditam hereditatem per ſervos hereditarios, aut ex partu ancillarum hereditariarum, aut ex fœtu pecorum tantum acceſſerit hereditati, ut centum aureis legatorum nomine erogatis, heres quartam partem hereditatis habiturus ſit; ſed neceſſe eſt, ut nihilominus quarta

Hic § ex Cajo l. 37. hoc tit.

(b) *Sic veteres Contii & omnes Charondæ:* liceret, placuit ut.

ſit introducta; ut in portionibus ſuis exhauſtis vel oneratis quartam partem ſuæ partis ſalvam habeant: ſic tamen, ut ſola ſubſtantia ſpectetur, quam pater ſubſtituens cum moreretur, habuit, *l.* 77. *l.* 79. *D. h. t. l.* 12. *D. de vulg. & pup.* Non autem ſi a legatario, poſt *l.* 2 *C comm. de leg.* vel a fideicommiſſario legatum ſit relictum; quia legi in herede jam ſatisfactum eſt, *l.* 47. §. 1. *D. h. t.* (2) Si ex duobus inſtitutis alter deficit, ejusque portio vel jure accreſcendi, vel jure ſubſtitutionis miſcetur, alter quartam detrahit, ſi portio gravata accreſcit non gravatæ, at ſi non gravata accedit gravatæ ſecus eſt *l.* 78. & *l.* 87. *D. h. t.* Cujac. *lib.* IV. *Obſ. c.* 34. & *lib.* XV. *Obſ. c.* 14. 15. (3) Quarta olim ex lege Falcidia tantum potuit retineri, donec in *l. pen. C. h. t.* ejus vindicatio conceſſa eſt Cujac. *lib.* VIII. *Obſ. c.* 2. (4) Goveanus ad *l.* 1. *D. h. t.* & Cujac. *ad Nov.* 18. Falcidiam, reſpectu liberorum & parentum, jure novo auctam eſſe ajunt, inſtar legitimæ, quæ ſemis eſt, vel triens, pro numero liberorum, *Nov.* 1. *c.* 2. At nimis largi ſunt, qui cum Harmenop. *lib.* V. *tit.* 9. §. 6. ad extraneos quoque heredes id producunt.

§. II. Species hæc ex *l.* 73. *D. h. t.* eſt petita, quacum *l.* 77. *D. eod.* ex eodem libro, conjungi debet. Id enim rurſus JCtis *placuit obſervari*, in quarta ineunda, ut quantitas patrimonii tempore mortis ſpectetur, *l.* 56. *D. h. t. l.* 50 §. 1. *D. de pecul.* neque enim ante mortem hereditas intelligitur; neque prius cedit dies legatorum; idemque in legitima valuit,

ta pars legatis detrahatur. Ex diverſo, ſi (c) ſeptuaginta quinque legaverit, & ante aditam hereditatem in tantum decreverint bona, incendiis forte, aut naufragiis, aut morte ſervorum, ut non amplius quam ſeptuaginta quinque aureorum ſubſtantia, vel etiam minus relinquatur, ſolida legata debentur. (d) Nec ea res damnoſa eſt heredi, cui liberum eſt non adire hereditatem: quæ res efficit, ut ſit neceſſe legatariis, ne deſtituto teſtamento nihil conſequantur, cum herede in portione (e) paciſci.

§. III. Quum autem ratio legis Falcidiæ ponitur, ante deducitur æs alienum, item funeris impenſa, & pretia ſervorum manumiſſorum: tunc deinde (f) in reliquo ita ratio habetur, ut ex eo quarta pars apud heredes remaneat, tres vero partes inter legatarios diſtribuantur, pro rata ſcilicet portione ejus, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque ſi fingamus, quadringentos aureos legatos eſſe, & patrimonii

(c) *In l. 73. pr. D. h. t.* ſi ex centum, ſeptuaginta quinque. (d) *Ita in D. & Haloander. In omnibus autem Charondæ eſt* dentur. (e) *in D.* portione legatorum. (f) *Vulgo* demum: *in quibuſdam* denique.

luit, quæ ad exemplum hujus quartæ introducta eſt. (2) Quod ſi ergo hereditas poſt mortem ita decrevit, ut integra legata præſtari nequeant, de ſuo quadrante heres ea ſolvit; ſed ultra quartam non perinde legatariis, quam creditoribus, obligatur *l.* 4. *l. pen. D. de ſepar.* (3) Excipiuntur debita pecuniaria & conditionalia, in quibus velut incertum tempus aditæ hereditatis ſpectatur, *l.* 30. §. 2. *l.* 56. *pr.* & *l.* 83. *D. h. t.*

§. III. Bona non intelliguntur, niſi deducto ære alieno, cujus præſtandi neceſſitate defunctus obſtrictus fuit, deducto etiam omni eo, quod æris alieni loco habetur, ut ſumtibus funerum, impenſis hereditatis adeundæ cauſa factis, & legitima liberorum, *l.* 54. *D. l. 6. C. h. t. l.* 39 §. 1. *D. de V. S. l. pen. D. de relig. l. ult.* §. 9. *C. de jure delib.* Quintil. decl. 273. *Bona porro quæ ſunt? ut opinor ea, quæ detractis alienis ſuperſunt.* (2) Præterea deducuntur pretia ſervorum, qui moriente domino ea valetudine erant, ut certo eſſent morituri; quique ex Scto Silaniano ultimo ſupplicio affecti; vel quos Prætor ob indicium proditæ mortis libertate donavit. *l.* 11 § 4. *l.* 39. *D. h. t.* Maxime vero pretia ſervorum manumiſſorum, qui vel

 coëmti

nii quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum eſſe, quarta pars legatariis ſingulis debet detrahi. Quod ſi trecentos quinquaginta legatos fingamus, octava debet detrahi. Quod ſi quingentos legaverit, initio quinta, deinde quarta detrahi debet. Ante enim detrahendum eſt, quod extra bonorum quantitatem eſt, deinde quod ex bonis apud heredem remanere oportet.

coëmti erant, ſi defunctus tot ſervos non habuiſſet; vel quos ipſe è ſua familia Orci, ſive Charontis libertos fieri voluerat, ſuasque laudes ante funus prædicare. Dionyſ. *lib.* IV. *Antiq. c.* 28. *Scio, qui tota ſervitia teſtamento libera eſſe juſſerunt, ut benignitatis laudem ferrent poſt obitum, & in funeris elatione lecticam eorum magna pileatorum perſequeretur frequentia.* Atque hi ſunt Orcini, qui pileum ſtatim mortuo domino & adita hereditate, ſumebant, ut Appianus in *Mithridat.* indicat, & Diocletian. *l.* 10. *C. de teſtam. man.* quique *pileati* funus domini antecedebant, vel in ipſo lectulo funeris ſtantes, cadaver ventilabant, *l. un.* §. 5. *C. de Lat. lib. toll.* Perſius ſat. III. ℣. 106. *Heſternos Quirites* vocat, qui *capite induto ſubiere*, id eſt pileati ante funus manumiſſoris inceſſere. Apud eundem *pilea donare*, ſat. V. ℣. 82. & apud Senecam *epiſt.* 47. ſervos *ad pileum*, eſt ad libertatem vocare, cujus inſigne & ſymbolum pileus erat: *Raſo capite calvus accipiam pileum*, ait Plaut. *Amphitr. Act.* I. *ſc.* I. ℣. 306. & *pileos manumiſſionum*, vocat Aurel. Victor Epit. *in Neron.* Addunt Baſilica *t.* VI. *pag.* 513. & 516. hos Charonitas geſtaſſe *lanam albam*; quam Tertull. de reſurr. carn. c. 57. *veſtis albæ nitorem* appellavit. v. Cujac. *l.* III. *Obſ. c.* 23. & Merill. *lib.* III. *Obſ. c.* 3. Denique pretia horum ſervorum augebat viceſima libertatum, cujus Livius *lib.* VII. *c* 16. Arrianus *ad Epictet.* & lapides apud Grut. *p.* 591. *n.* 2. 4. *pag.* 890. *n.* 14. meminere vid. Fabrett. *inſcript. pag.* 35. (4) Generaliter porro deducenda erant omnia, quæ Falcidiam non patiebantur, ut dona Deorum, Paulus *l.* IV. *ſent. tit.* 3. §. 4. ſibi contrarius in l. 1. §. 5. *D. h. t.* v. Cujac. *lib.* X *Obſ. c.* 34. *in fin.* adverſus quem Guil. Forner recte diſputavit, *lib.* II. *ſelect. c.* 25. (5) Ceterum minime in calculo erravit hic Tribonianus, quando *octavam* detrahi debere ait, pro qua cenſores quidam in *Biblioth. miſc. Hal. Sect.* X. *art.* 1. ſeptimam maluerunt: nam Cajus idem dixit in *l.* 73. §. *fin. h. t.* ex qua hic locus deſumtus eſt, & Theophilus recte explicat, 50. ex teſtatoris voluntate, 50. ex lege: immo Titius, in *jure priv. lib.* VII. *c.* 9. §. 10. monuit, octavam partem hic non eſſe ſummæ legatæ, ſed totius patrimonii, nempe quadringentorum.

CAPUT

CAPUT XXIII.

De fideicommiſſariis hereditatibus. [a]

Nunc tranſeamus ad fideicommiſſa. Et prius eſt [b], ut de hereditatibus fideicommiſſariis videamus.

§. I. Sciendum itaque eſt, omnia fideicommiſſa primis temporibus infirma fuiſſe, quia nemo invitus cogebatur præſtare id, de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant hereditatem, vel legata relinquere, ſi relinquebant, fidei committebant eorum, qui capere ex teſtamento poterant. Et ideo fideicommiſſa appellata ſunt, quia nullo vinculo juris, ſed tantum pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Poſtea Divus Auguſtus, ſemel iterumque gratia perſonarum motus, vel quia per ipſius ſalutem rogatus quis

a *Omiſit* & ad Sct. Treb. *quæ neque Theoph. habet, neque codices Charondæ.*
b *Omnes Char.* & prius de.

§. 1. Altera pars vel materia accidentalis teſtamentorum ſunt fideicommiſſa rerum ſingularum; quæ olim ad modos acquirendi dominium ſingulares non pertinebant, ſicut nec quævis legata, ſed ea tantum quæ per vindicationem erant relicta; poſt exæquationem vero legatorum & fideicommiſſorum una omnium eſt ratio. (2) Reverentia aliquando vetabat; ordinariis verbis teſtamenti jubentibus uti, ideo modus per preces invaluit, cujus vim & honeſtatem naturalem viri boni agnoverunt. Sed Auguſtus demum pudori obligationem civilem adjecit, preceſque in aſſiduam jurisdictionem, id eſt neceſſitatem convertit, ut voluntas defuncti exitum ſortiretur: *Religioſus enim homo ſanctuſque tueri debet fideicommiſſa*, Sen. de *tranq. anim. cap.* XI. (3) Movebatur Auguſtus partim gratia perſonarum, quæ ipſum rogarant, ut Lentuli, ſive quibus fideicommiſſa erant reſtituenda, v. *pr. de codicill.* partim inſigni quorundam perfidia v. c. Sextilii Rufi, qui ſe à Fadio Gallo rogatum negabat, *poterat autem impune, quis eum redargueret?* ait Cicero *lib.* II. *de finib. c.* 17. partim denique quod heredes per ſalutem, id eſt vitam Auguſti erant rogati, *ut vere vivit Pharao.* ea vero graviſſima erat obteſtatio & velut ſanctiſſimum jusjurandum, Papin. *l.* 77. §. 23. *D. de leg.* 2. Plin.

quis diceretur, aut ob inſignem quorumdam perfidiam, juſſit Conſulibus [c] auctoritatem ſuam interponere. Quod quia juſtum videbatur, & populare erat, paulatim converſum eſt in aſſiduam jurisdictionem: tantusque eorum favor factus eſt, ut paulatim etiam Prætor proprius crearetur, qui de fideicommiſſis jus diceret, quem fideicommiſſarium appellabant.

§. II. Inprimis igitur ſciendum eſt, opus eſſe, ut aliquis recto

c *Gronov. ad Liv. lib.* XXVII. *c.* 24. *mallet* Conſules; *quia jubere ſemper ponitur cum caſu quarto; ſed Paulus in l.* 26. *D. de adq. her.* ſi juſſero filio vel ſervo adire. *Ita quoque Cicero, Cæſar, Curtius, Claudianus & Macrobius. Et quamvis Voſſius* jubeo tibi *non aliter, quam Hellenismo, putet excuſari poſſe, lib* VII. *de art. Gramm. c.* 36. *vide tamen exempla optimorum apud Sanctium lib.* II. *Minerv. c.* 4. *ibique Perizon. in not. n.* 6.

Plin. *lib.* X. *ep.* 17. v. Diſſert. meam v. *c.* 2. (4) Initio quidem fideicommiſſa apud Conſules, extraordinaria perſecutione, in illorum conſilio petebantur, *l.* 19. §. 1. *D. de jurisd. l.* 178. §. 2. *de V.S.* Paul. *l.* IV. *tit* 1. §. 18. Ulpian. *tit.* 25. § 12 At Claudius duobus prætoribus fideicommiſſariis creatis, jurisdictionem quotannis tantum delegari ſolitam, in perpetuum, etiam per provincias poteſtatibus demandavit Suet. in *Claud. cap.* 23. His unum Titus detraxit, *l.* 2. §. 32. *de orig. jur.* & alter ſolus PR. DE FIDEI COMMIS. vocatur apud Grut. *pag.* 393. *n.* 6. Præter hunc vero de majoris pecuniæ fideicommiſſis Conſules, aliquando etiam Imperatores ex appellatione cognoſcebant, uti ex *l.* 26. *D. de probat.* & Quint. *lib.* III. *cap.* 8. conſtat. v. Cujac. *lib.* XXI. *Obſ. c.* 34. (5) Olim impune licuit illudere legi Voconiæ per fideicommiſſa, dum heres extra teſtamentum, ſecreto ſermone rogabatur, ut hereditatem reſtitueret incapaci, Cicero *lib.* I. *in Verr. c.* 47. *lib.* II. *de fin. c.* 17. 18. Quintil. *Decl.* 325. Val. Max. *lib.* IV. *cap.* 2. *n.* 7. Senec. *lib* III. *contr.* 16. Plin. *lib.* X. *ep.* 79. Sed poſtquam fideicommiſſa juris ordinarii facta, dari tantum potuerunt his, quibus legare licet, Ulpian. *tit.* 25. §. 6. Incapacibus ergo palam relicta pro non ſcriptis habebantur; quia non cenſebatur in fraudem legis teſtatus eſſe, qui palam rogaſſet; at ſi clam cum herede id actum, huic, tanquam indigno, fiſcus hereditatem eripiebat, *l.* 10. *D. de his quæ ut indign. l.* 1. *C. de delat.* Nunquam autem incapax heredi invito per actionem fideicommiſſum extorquere potuit; excepto Latino Juniano, de quo Ulpian. *d. tit.* §. 7. v. Heinecc. ad *L. Jul. pag.* 273. & 440.

§. III. Juris

recto jure teſtamento heres inſtituatur, ejusque fidei committatur, ut eam hereditatem alii reſtituat: alioquin inutile eſt teſtamentum, in quo nemo heres inſtituitur. Quum igitur aliquis ſcripſerit, Lucius Titius heres eſto: poterit adicere, Rogo te Luci Titi, ut quum primum poteris hereditatem meam adire, eam Gajo Sejo reddas reſtituas. Poteſt autem quisque & de parte reſtituenda heredem rogare: & liberum eſt, vel pure, vel ſub conditione relinquere fideicommiſſum, vel ex die certo.

§ III. Reſtituta autem hereditate, is quidem, qui reſtituit, nihilominus heres permanet: is vero, qui recipit hereditatem, aliquando heredis, aliquando legatarii loco habebatur.

§. IV. Et Neronis quidem temporibus, Trebellio Maximo & Annæo Seneca Conſulibus, ſenatusconſultum factum eſt: quo cautum eſt, ut ſi hereditas ex fideicommiſſi cauſa reſtituta ſit, omnes actiones, quæ jure civili heredi & in here-

§. III. Juris progreſſus ſunt ſequentes: Quia lex XII. tabb. latiſſimam poteſtatem legandi conceſſerat, & jus hereditarium, ſemel in perſonam devolutum, perpetuo apud eam fixum manebat, *l.* 88. *D. de her. inſt.* idcirco ante Senatusconſ. Trebellianum fiduciarius, ſtudens indemnitati ſuæ, hereditatem fideicommiſſario, per imaginariam venditionem, uno nummo vel duobus, juris adumbrandi gratia, vendebat, & ſtipulationem emptæ venditæque hereditatis interponebat, ut utiles actiones in emptorem tranſirent. Formulas ejus Theophilus dabit ad *h.* §. Videntur illæ per Prudentes, a vera venditione hereditatis, ad hanc imaginariam tranſlatæ eſſe, ne fiduciario periculoſa eſſet ſua fides, cui nil præter inane nomen erat relictum, v. *l.* 37. *D. de pecul.* *l.* 21. *D. de hered. vel act. vend.*

§. IV. Verum quia ejusmodi ſtipulationes ſæpe nimis captioſæ erant, & fidem implere multis periculoſum accidebat, ſecutum eſt Senatusconſ. Trebellianum, quo fiduciarius, L. Annæo Seneca & Trebellio Maximo Conſulibus, periculo eſt levatus, ut ſine ſtipulatione actiones omnes adverſus fideicommiſſarium dirigendæ eſſent, ne cuique periculoſa ſit ſua fides *l.* 1. §. 2. *D. ad SCt. Treb* (2) Nomina horum Conſulum in Faſtis non leguntur; non tam ideo quia Senecæ

heredem competerent, ei & in eum darentur, cui ex fideicommiſſo reſtituta eſt hereditas. Poſt quod Senatuſconſultum Prætor utiles actiones ei, & in eum, qui recipit hereditatem, quaſi heredi & in heredem dare cœpit.

§. V. Sed quia heredes ſcripti, quum aut totam hereditatem, aut pene totam plerumque reſtituere rogabantur, adire hereditatem ob nullum vel minimum lucrum recuſabant, atque ob id extinguebantur fideicommiſſa: poſtea Veſpaſiani Auguſti temporibus, Pegaſo & Puſione Conſulibus, Senatus cenſuit, ut ei, qui rogatus eſſet hereditatem reſtituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex ſingulis quoque rebus, quæ per fideicommiſſum relinquuntur, eadem retentio permiſſa eſt. Poſt quod Senatusconſultum ipſe heres onera hereditaria ſuſtinebat: ille autem, qui ex fideicommiſſo recepit partem hereditatis, legatarii partiarii loco erat, id eſt, ejus legatarii, cui pars bonorum legabatur.

necæ memoria damnata, ejusque nomen e Faſtis eraſum eſt, uti Rad. Fornerius conjicit, *lib.* II. *rer. quot. cap.* 18. ſed quia uterque fuit Conſul ſuffectus, neuter ordinarius, a quo annus numerabatur. (3) Ryckius ad *Tac. lib.* XIV. *Ann. cap.* 46. conſulatum hunc conſtituit A. 815. rectius, poſt Ant. Aug *de nom. prop. p.* 259. Lipſius in *vita Sen. cap.* 4. in annum præcedentem rejicit, & ad locum Auſonii in grat. act. *dives Seneca, nec tamen Conſul.* bene reſpondet: quamvis Muretus *ad h.* §. Auſonium Faſtorum ſilentio deceptum eſſe opinetur. Non ſane de ſe loquitur Seneca, quando ait: *Dedit duodecim faſces, ſed non fecit ordinarium conſulem*, lib. III. de ira c. 31.

§. V. Senatusconſultum Trebellianum damno quidem levaverat heredem, ſed opus adhuc erat blandimento utilitatis, quod tempore Veſpaſiani, Pegaſo & Puſione Conſulibus inventum fuit, producta lege Falcidia ad fideicommiſſa teſtamentaria; ſicut D. Pius poſtea eandem quartam ad fideicommiſſa ab inteſtato extendit. *l.* 18. *D. ad l. Falc.* (2) Conſules hi iterum fuerunt ſuffecti, & ejusdem Pegaſi Jurisconſulti, qui temporibus Veſpaſiani præfectus Urbi fuit, meminit Pompon. in *l.* 2. §. 25. *de O. J.* & Juv. *ſat.* IV. ℣. 77. ubi Scholiaſtes *Pegaſianum jus*, id eſt Senatusconſultum, ab eo deſcendere

tur. Quæ ſpecies legati partitio vocabatur: quia cum herede legatarius partiebatur hereditatem. Unde quæ ſolebant ſtipulationes inter heredem & partiarium legatarium interponi, eædem interponebantur inter eum, qui ex fideicommiſſo recepit hereditatem, & heredem, id eſt, ut & lucrum & damnum hereditarium pro rata parte inter eos commune eſſet.

§. VI. Ergo ſi quidem non plus, quam dodrantem hereditatis ſcriptus heres rogatus ſit reſtituere, tunc ex Trebelliano Senatusconſulto reſtituebatur hereditas, & in utrumque actiones hereditariæ pro rata parte dabantur: in heredem quidem jure civili: in eum vero, qui recipiebat hereditatem, ex Senatusconſulto Trebelliano tamquam, in heredem. At ſi plus quam dodrantem, vel etiam totam hereditatem reſtituere rogatus eſſet, locus erat Pegaſiano Senatusconſulto: & heres, qui ſemel adierit hereditatem, ſi modo ſua voluntate adierit, ſive retinuerit quartam partem, ſive retinere noluerit, ipſe univerſa onera hereditaria ſuſti-

re ait. Multa de illo Menag. *cap.* 17. *Amœn.* & Guil. Grotius *de vit. JCt. lib.* II. *cap.* 2. §. 9. (3) Differentia præcipua inter hanc quartam & Falcidiam in eo ſita eſt, quod in iſtam omnia imputantur, etiam quæ jure legati, vel conditionis implendæ cauſa, heres capit: quum in Falcidiam tantum imputetur, quod heres jure hereditario accipit, *l.* 14. *l.* 51. 52. 53. *l.* 74 & *l.* 91. *D. ad leg. Falc.* Diſſentit Cujac. *lib.* VIII. *Obſ. c.* 4. propter *l.* 30. § 7. *D. ad leg. Falc.* ſed melius illam explicavit Hotman. *lib.* II. *Obſ. c.* 4. Cui adde Gabrielem Vallium, *lib. ſing ad l.* 91. *D. ad l. Falcid.* & ad *l.* 24. *C. fam. erc. t.* 1. *theſ. part.* 2. *pag.* 437.

§. VI. Duo illa Senatusconſulta differebant, quod (1) ex Trebelliano actiones tranſibant in fideicommiſſarium; ex Pegaſiano autem pars earum penes fiduciarium manebant. Unde *partitio*, de qua Ulpian. *tit.* 24. §. 25. Cicero *lib.* II. *de LL. c.* 20. ibique Turneb. J. Fr. Gronov. *lib* IV. *de pec. vet. c.* 7. & Cont. *lib.* II. *ſubſ. c* 12. (2) Ex illo heres inſtitutus non poterat cogi ad hereditatem adeundam; ut ex poſteriore. Quæ duo voce *hodie* indicari, apud Ulpian. & Valentem, in *l.* 1. §. 5. *D ſi cui plus quam*

 & *l.*

ſuſtinebat. Sed quarta quidem retenta, quaſi partis & pro parte ſtipulationes interponebantur, tamquam inter partiarium legatarium & heredem; ſi vero totam hereditatem reſtitueret, emptæ & venditæ hereditatis ſtipulationes interponebantur. Sed ſi recuſet ſcriptus heres adire hereditatem, ob id, quod dicat, eam ſibi ſuſpectam eſſe quaſi damnoſam: cavetur Pegaſiano Senatusconſulto, ut deſiderante eo, cui reſtituere rogatus eſt, juſſu Prætoris adeat, & reſtituat hereditatem: perindeque ei & in eum, qui recipit hereditatem, actiones darentur, ac juris eſt [d] ex Trebelliano Senatusconſulto. Quo caſu nullis ſtipulationibus eſt opus: quia ſimul & huic, qui reſtituit, ſecuritas datur, & actiones hereditariæ ei, & in eum transferuntur, qui recipit hereditatem, utroque Senatusconſulto in hac ſpecie concurrente.

§. VII. Sed quia ſtipulationes ex Senatusconſulto Pegaſiano deſcendentes & ipſi antiquitati diſplicuerunt, & quibuſdam caſibus captioſas eas homo excelſi ingenii Papinianus appellat, & nobis in legibus magis ſimplicitas, quam diffi-

d Charondas ait, forte legendum ac ſi reſtituta eſt *quod Theoph. juvat.*

& *l.* 68. *D. ad SC. Treb.* Cujac. monuit *lib.* VIII. *Obſ. c.* 5. (3) Trebelliano locus erat, ſi non plus quam dodrantem heres reſtituere juſſus erat; Pegaſiano, ſi plus vel totam hereditatem. (4) Ex illo indebitum repetebatur errore facti ſolutum, ex hoc non item. (5) In Trebelliano non opus erat ſtipulationibus partis & pro parte, de damno & lucro communicando; quæ tamen in Pegaſiano iterum in uſum revocandæ fuerunt, vid. Ulpian. *tit.* 25. §. 15. Merill. *lib.* VII. *Obſ. c.* 15. 16.

§. VII. Tandem ultimam manum admovit Juſtinianus, & ſublatis ſtipulationibus, vires Pegaſiani tranſtulit in antiquius Senatusconſultum Trebellianum, conſtitutione quadam, quæ nullibi reperitur: itaque nomen Pegaſiani SCti in Digeſtis omiſſum eſt, ſecundum *conſtit.* 2. *C. de vet. jure enucl.* Tria in ea continebantur, (1) ut heredes deduceret quartam, (2) transferret onera in fideicommiſſarium pro rata parte; & (3) ut cogere poſſet fiduciarium pertinacem ad adeundam hereditatem. Horum ſecun-

difficultas placet: ideo omnibus nobis ſuggeſtis tam ſimilitudinibus, quam differentiis utriuſque ſenatusconſulti: placuit exploſo ſenatusconſulto Pegaſiano, quod poſtea ſupervenit, omnem auctoritatem Trebelliano ſenatusconſulto præſtare, ut ex eo fideicommiſſariæ hereditates reſtituantur: ſive habeat heres ex voluntate teſtatoris quartam, ſive plus, ſive minus, ſive nihil penitus: ut tunc quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet, liceat ei vel quartam, vel quod deeſt, [e] ex noſtra auctoritate retinere, vel repetere ſolutum, quaſi ex Trebelliano ſenatusconſulto, pro rata portione, actionibus tam in heredem, quam in fideicommiſſarium competentibus. Si vero totam hereditatem ſponte reſtituerit, omnes hereditariæ actiones fideicommiſſario & adverſum eum competunt. Sed etiam id, quod præcipuum Pegaſiani Senatusconſulti fuerat, ut quando recuſabat heres ſcriptus ſibi datam hereditatem adire, neceſſitas ei imponeretur totam hereditatem volenti fideicommiſſario reſtituere, & omnes ad eum & contra eum tranſire actiones: & hoc tranſponimus ad Senatusconſultum Trebellianum, ut ex hoc ſolo & neceſſitas heredi imponatur, ſi ipſo nolente adire, fideicommiſſarius deſiderat reſtitui ſibi hereditatem, nullo nec damno, nec commodo, apud heredem remanente.

§. VIII. Ni-

[e] Deeſt quartæ, *in uno Char. & Theoph.*

cundum à Tertullo conſule, primum & tertium a Pegaſo ſumſit. Movit ipſum quod ſtipulationes captioſæ erant, id eſt damno, & captioni obnoxiæ; dum ſcilicet illæ neque directo neque utiliter mutabant obligationem heredis, qui indemnis a fideicommiſſario præſtari debebat: fieri autem poterat, ut hic deſineret eſſe ſolvendo, vel ejus heredes eſſent plures, aut remoto in loco degerent, propter has enim & alias rationes eæ Papiniano quoque diſplicuerant. Modeſtinus aliam poſtea quæſiverat viam per ἐγγραμμάτικον, in *l. 45. D. ad Senatuſc. Treb.* relatum; quod Ampl. Brenkman. *ad Modeſtin.* explicavit; ſed Juſtinianus nivei Papiniani ſimplici-

ci-

§. VIII. Nihil autem intereſt, utrum aliquis ex aſſe heres inſtitutus, aut totam hereditatem, aut pro parte reſtituere: an ex parte heres inſtitutus, aut totam eam partem, aut partem partis reſtituere rogatus ſit. Nam & hoc caſu eadem obſervari præcipimus, quæ in totius hereditatis reſtitutione diximus.

§ IX. Si quis una aliqua re deducta, ſive præcepta, quæ quartam continet, veluti fundo vel alia re, rogatus ſit reſtituere hereditatem: ſimili modo ex Trebelliano Senatusconſulto reſtitutio fiat perinde, ac ſi quarta parte retenta rogatus eſſet aliquam hereditatem reſtituere. Sed illud intereſt, quod altero caſu, id eſt, quum deducta ſive præcepta aliqua re vel pecunia reſtituitur hereditas, in ſolidum ex eo Senatusconſulto actiones transferuntur: & res, quæ remanet apud heredem, ſine ullo onere hereditario apud eum remanet, quaſi ex legato ei adquiſita. Altero vero caſu, id eſt, quum quarta parte retenta rogatus eſt heres reſtituere hereditatem, & reſtituit: ſcinduntur *f* actiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommiſſarium: pro quadrante remanent apud heredem. Quin etiam licet una re aliqua deducta, aut præcepta, reſtituere aliquis hereditatem rogatus eſt, qua maxima pars hereditatis contineatur: æque in ſolidum transferun-

Ex Marc. l. 30. §. 3. ad SC. Trebell.

f, Scindantur, transferantur, maneant *in omn. Charondæ.*

citatem amplexus, *captioſas & ipſis veteribus odioſas Pegaſiani Scti ambages* ſuſtulit. Vid. Conſtit. *de confirm. Dig.* §. 3 & vitam Papiniani *pag.* 337.

§. IX. Sicut in §. 8 eſt ampliatio regulæ, ut eadem ſit ratio partis, quæ eſt totius; ita hic occurrit limitatio in quarta præcepta, ſeu prælegata, quæ de onere non participat, ſed actiones in ſolidum adverſus fideicommiſſarium dirigit. (2) Alia quæſtio eſt, an liberi & parentes præter legitimam deducere poſſint Trebellianicam, quæ Jure civili negatur; quia uſque ad dodrantem diſponere licet, *l. 6. C. ad Sen. Treb. l. 24. C. fam. erc. l. 10*

feruntur actiones, & ſecum deliberare debet is, cui reſtituitur hereditas, an expediat ſibi reſtitui. Eadem ſcilicet interveniunt, & ſi duabus pluribuſve deductis præceptiſve rebus, reſtituere hereditatem rogatus ſit. Sed & ſi certa ſumma deducta, præceptave, quæ quartam vel etiam maximam partem hereditatis continet, rogatus ſit aliquis hereditatem reſtituere, idem juris eſt. Quæ autem g dixímus de eo, qui ex aſſe heres inſtitutus eſt, eadem transferemus & ad eum, qui ex parte heres ſcriptus eſt.

§. X. Præterea inteſtatus quoque moriturus, poteſt rogare eum, ad quem bona ſua vel legitimo jure, vel honorario pertinere intellegit: ut hereditatem ſuam totam partemve ejus, aut rem aliquam, veluti fundum, hominem, pecuniam, alicui reſtituat: quum alioquin legata, niſi ex teſtamento, non valeant.

§. XI. Eum quoque, cui aliquid reſtituitur, poteſt rogare, ut id rurſum alii aut totum, aut pro parte, vel etiam aliquid aliud reſtituat. §. XII. Et

g. *Vox* autem *abeſt ab omn. Char. & Theoph.*

l. 10. C. *ad l. Falc.* id autem jure Canonico in cap. Raynutius & Raynaldus *c.* 16. & 18 x. *de teſtam.* eſt mutatum, ex male intellecto Jure civili, ut Cujac. *lib.* VIII. *Obſ. c.* 3. agnoſcit: quamvis Merillius differentiam neget *lib.* 1. *Obſ. c.* 39. De moribus optime Harprechtus, in Diſſ. *de duabus quartis.*

§ X. Fideicommiſſa relinquuntur, (1) teſtamento vel codicillis (2) ab inteſtato; quanquam olim, ante D. Pii conſtitutionem, ea de re dubitatum fuerit *l.* 6. §. 1. *D. ad Sen. Treb.* & *l.* 18. *D. ad leg. Falc.* ſed ſatis erat honoratus, qui non eſſet excluſus, *l.* 1. §. 6. *D. de leg.* 3. (3) Conſtituuntur conventione, *l.* 3. *C. de don. ſub modo* (4) etiam præſumuntur tacite relicta: nam etſi *difficile ſit natura probare tacitum fideicommiſſum*, auctore Quintilian. *decl.* 325. exempla tamen ſunt in *l.* 74. *D. ad Senat. Treb.* & *l.* 69. §. 3. *D. de leg.* 2. (5) Quod vero in fine §. adfertur diſcrimen, inter legata & fideicommiſſa, ita eſt intelligendum, quod legata proprie ſint, quæ teſtamento relinquuntur,. quæ autem in codicillis ſint relicta, tanquam fidei commiſſa effectum ſortiantur, poſt illam exæquationem de qua in §. 3. *de l. g.* & in *l.* 2. *C. comm. de leg.*

§ XII. Ci-

§. XII. Et quia prima fideicommiſſorum cunabula à fide heredum pendent, & tam nomen quam ſubſtantiam acceperunt: & ideo Divus Auguſtus ad neceſſitatem juris ea detraxit *h*, nuper & nos eumdem Principem ſuperare contendentes, ex facto, quod Tribunianus vir excelſus, Quæſtor *i* ſacri palatii, ſuggeſſit, conſtitutionem fecimus: per quam diſpoſuimus, ſi teſtator fidei heredis ſui commiſit, ut vel hereditatem, vel ſpeciale fideicommiſſum reſtituat: & neque ex ſcriptura, neque ex quinque teſtium numero, qui in fideicommiſſis legitimus eſſe noſcitur, poſſit res manifeſtari; ſed vel pauciores quam quinque, vel nemo penitus teſtis intervenerit: tunc ſive pater heredis, ſive alius quicumque ſit, qui fidem heredis elegerit, & ab eo reſtitui aliquid voluerit: ſi heres perfidia tentus adimplere fidem recuſat, negando rem ita eſſe ſubſequutam: ſi fideicommiſſarius jusjurandum ei detulerit, quum prius

Ex Ulp. l. 1. §. 8. ad Trebell.

h. Ita in pleriſque, unus Charondæ habet eadem traxit; *quam ille rectiorem lectionem eſſe putat. i. Male vulgo* Exquæſtore *v. p.* 332. *ſupra.*

§. XII. Ciceronis tempore nondum proditum erat remedium, quo heredi verſuto fideicommiſſum extorqueretur. Sic enim is quærit lib. II. de finib. c. 18. *Si te amicus tuus moriens rogaverit, ut hereditatem reddas ſuæ filiæ, nec uſquam id ſcripſerit, nec cuiquam dixerit, quid facies?* (2) Sed Juſtinianus viam monſtravit, in famoſa Conſtitutione *l. fin.* C. *de fideicom.* at ſubtiliſſimi quique de ejus & hujus § 1. difficultate queruntur. (3) Repugnat enim regulæ, ſecundum quam in ultima voluntate quinque teſtes requiruntur, quodque probationes e domo rei non ſunt petendæ. (4) Sed movit Juſtinianum quod (α) fideicommiſſi natura a ſola heredum fide olim pependit (β) iidem hic in propria cauſa teſtes & judices conſtituuntur, & (γ) omnis ratio eſt favorabilis, quæ ultimas voluntates conſervat, Quintil. decl. 325. *Non eſt cauſa, quæ recipiat teſtem aut conſignationem, ſcrutamur conſcientiam ejus, qui adverſarius eſt. Totum hoc judicum opus eſt, ut inveniant veritatem.* (5) Requiritur, ut voluntas, ore vel ſcheda, coram herede præſente, fuerit declarata: ejus autem abſentia hoc remedium excludit, licet quatuor teſtes fuerint præſentes, vel teſtator ſua ſcriptura & ſigillo illud declaraverit, vid. Celeberr. Har-

prius ipſe de calumnia juraverit: neceſſe eum habere, vel jusjurandum ſubire, quod nihil tale à teſtatore audivit, vel recuſantem ad fideicommiſſi, vel univerſalis, [l] vel ſpecialis ſolutionem coartari, ne pereat ultima voluntas teſtatoris fidei heredis commiſſa. Eadem obſervari cenſuimus, & ſi à legatario, vel fideicommiſſario, aliquid ſimiliter relictum ſit. Quod ſi is, à quo relictum dicitur, [m] confiteatur quidem à ſe aliquid relictum eſſe, ſed ad legis ſubtilitatem decurrat: omnimodo ſolvere cogendus eſt.

l. Univerſitatis *omnes Char.*

m. *Cujac. expunxit verba*: poſtquam negaverit, *quæ neque in* l. fin. C. de fideic. *neque apud Theoph. neque in Cyni, Contii, Fabroti, Joh. Fabri, & Charondæ MS. reperiuntur. Marcilius vero retinet & Hotman. neceſſaria eſſe exiſtimat ob* l. 2. & l. 23. C. eod. *licet in Argentinenſi ſuo libro ea in margine repererit.*

Harprechtus in Diſſ. *ad dict. leg. fin.* in qua, variorum erroribus ſolide rejectis, totam hanc materiam cum pulviſculo exhauſit. (6) Licet verba finalia hujus §. 1. *poſtquam negaverit*, retineamus, minime cum Hotmano & Balduino, ex illis concludere licet, heredem illum abſolvendum eſſe, qui ante infitiationem ad legum ſubtilitatem recurrit: ſic enim tota conſtitutio facile eluderetur. (5) Inepte Contius *legis ſubtilitatem* explicat, ſi heres fateatur, aliquid eſſe relictum, ſed minus quam petitur: ea enim incertitudo magis eſt facti; quam juris ſubtilis; ideoque magis eſt, ut ſolennitates legibus præſcriptas intelligamus, & numerum teſtium legitimum, ut antea vocaverat, quem *l. ult. C. de codicill.* in omni ultima voluntate requirit. Adde quod teſtamenti *cauſa ſubtiliſſima & ſubtilitas* vocatur in *l.* 28 & *l.* 31. C. *de teſtam.*

CAPUT XXIV.

De ſingulis rebus per fideicommiſſum relictis.

Poteſt autem quis etiam ſingulas res per fideicommiſſum re-

Pr. A legatario fideicommiſſum poterat relinqui *l.* 4. § 1. *D. ſi quis omiſſ.* non vero legatum; uti Juſtinianus hic pariter, ac ſupra §. 10. *tit. præc.* ex vetere Juriſconſulto, & ſine dubio ex Cajo refert, *lib.* 2. *tit.* 7.

relinquere, veluti fundum, hominem, veſtem, aurum, argentum, pecuniam numeratam: & vel ipſum heredem rogare, ut alicui reſtituat, vel legatarium, quamvis à legatario legari non poſſit.

§. I. Poteſt autem non ſolum proprias res teſtator per fideicommiſſum relinquere; ſed heredis, aut legatarii, aut fideicommiſſarii, aut cujuſlibet alterius. Itaque legatarius & fideicommiſſarius non ſolum de ea re rogari poteſt, ut eam alicui reſtituat, quæ ei relicta ſit, ſed etiam de alia, ſive ipſius, ſive aliena ſit. Hoc ſolum obſervandum eſt, ne plus quiſquam rogetur alicui reſtituere, quam ipſe ex teſtamento ceperit: nam quod amplius eſt, inutiliter relinquitur. Quum autem aliena res per fideicommiſſum relinquitur, neceſſe eſt ei, qui rogatus eſt, aut ipſam redimere & præſtare, aut æſtimationem ejus ſolvere.

§. II. Libertas quoque ſervo per fideicommiſſum dari poteſt, ut heres eum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommiſſarius. Nec intereſt, utrum de ſuo proprio ſervo teſtator roget, an de eo, qui ipſius heredis, aut legatarii, vel etiam extranei ſit. Itaque & alienus ſervus redimi & manumitti debet. Quod ſi dominus eum non vendat, ſi modo nihil ex judicio ejus, qui reli- *Ex l. 16. D. de fideicom. libertatib.*

tit. 7. §. 3. immemor exæquationis legatorum, & fideicommiſſorum, in *l.* 2. *C. comm. de leg.* Ratio Juris veteris erat, quod legatum eſſet delibatio hereditatis ab herede præſtanda, *l.* 116. *D. de leg.* 1.

§. II. Servus verbis obliquis fideicommiſſi manumiſſus, fit libertus heredis, quod is factum manumiſſionis, vindictam & cetera adhibere rogatus fuit, & adhibuit. Sed hoc quantum ad obſequium patronis debitum, verum eſt, non quantum ad operas, *l.* 5. *C. de op. ſerv.* niſi heres ſit teſtatoris filius, *l.* 33. *D. de fideicomm. lib.* (2) Qui verbis directis liber eſſe juſſus, *Orcinus* dicebatur, *l.* 3. §. 3. *D. de legit. tut. l.* 4. §. 12. *D. de fid. lib.* quod ejus patronus jam in peculio Proſerpinæ, & in Orci familia numeraretur, uti Apulejus dicit: hinc *Orcini Senatores*, Sueton. *Aug. c.* 35. &

reliquit libertatem, recepit * non ſtatim extinguitur fideicommiſſaria libertas, ſed differtur: quia poſſit tempore procedente, ubicumque occaſio ſervi redimendi fuerit, præſtari libertas. Qui autem ex fideicommiſſi cauſa manumittitur, non teſtatoris fit libertus, etiamſi teſtatoris ſervus ſit, ſed ejus, qui manumittit. At is, qui directò teſtamento liber eſſe jubetur, ipſius teſtatoris libertus fit, qui etiam orcinus § appellatur. Nec alius ullus directo ex teſtamento libertatem habere poteſt, quam qui utroque tempore teſtatoris fuerit, & quo faceret teſtamentum, & quo moreretur. Directo autem libertas tunc dari videtur, quum non ab alio ſervum manumitti rogat, ſed velut ex ſuo teſtamento libertatem ei competere vult.

Ex l. 6. Cod. de fideic. libert.

§. III. Verba autem fideicommiſſorum hæc maxime in uſu habentur: Peto, Rogo, Volo, Mando, Fidei tuæ com-

* *Omnes Charonda & d. l. 6. C. habent* perceperit, *quod Theoph. confirmat.*

§ *Orcinus ab orco; cujus patronus in Orci familia numeratur.* *Alii* Orchinus.

& *Orcinus theſaurus*, Gell. *l.* 1. *c.* 24. Theophilus χαρωνίτας, Cujac. *lib.* III. *Obſ. c.* 23. *Charonitas*, vel *Charontis libertos* vocabat. (3) Olim talis ſervus, ut juſtam libertatem conſequeretur, tempore teſtamenti & mortis, ex jure Quiritium teſtatoris eſſe debebat. Ulp. *tit.* 1. §. 23. ſed jure novo ſufficit, quocunque tempore & jure in dominio teſtatoris fuiſſe.

§. III. Verba legatorum inſtitutionum & ſubſtitutionum erant legitima, civilia, directa, & quaſi legum verba jubentia, non rogantia. *l.* 7. *D. de vulg. & pup.* in fideicommiſſis autem relaxata eſt ſeveritas Juris civilis, & utilitatis cauſa receptum, ut verbis precariis, inflexis & obliquis, v. c. *deprecor*, *cupio*, *commendo*, *deſidero*, heredem inſtituere liceret. *Fideicommiſſum non civilibus verbis, ſed precative relinquitur*, ait Ulpian. *tit.* 25. §. 1. Paul. IV. *tit.* 1. §. 6. (2) Inter verba fideicommiſſaria vulgaria erat etiam *impero*, quod mitius eſt, quam *jubere*, *l.* 2. *C. comm. de leg.* quamvis & hoc vocabulum aliquando ſit optantis, ut *jubeo ſalvere*. vid. Alc. *lib.* VII. *Par. cap.* 13. & Cujac. *lib.* XI. *Obſ. c.* 25. Idem eſt in verbis, *ſi putaveris*, *ſi fueris arbitratus*. (3) Quin etiam ſolo *nutu* is, qui loqui poteſt, fidei-

committo. Quæ perinde ſingula firma ſunt, atque ſi omnia in unum congeſta eſſent.

fideicommittit, *l.* 21. *D. de leg.* 3. jure novo autem quinque teſtes abhibendi ſunt, *l. ult.* §. *ult. C. de jure codicill.* vid. Cl. Schult. ad Ulpian. *tit.* 25 §. 3. (4) Ulpiani tempore legatum ne quidem Græcis verbis relinquebatur, at fideicommiſſum Græce ſcriptum valebat. Ulpian *d. t.* 25. § 9. Illud enim ex jure civili, hoc ex moribus erat, *l.* 8. *fin. D. de accept.* Duaren. *lib.* 11. *Anniv. c.* 9.

CAPUT XXV.

De Codicillis.

Ante Auguſti tempora conſtat codicillorum jus non fuiſſe, ſed primus Lucius Lentulus, (ex cujus perſona etiam fideicommiſſa cœperunt) codicillos introduxit. Nam quum

Pr. Claudunt tractatum teſtamentarium codicilli, velut appendices, acceſſiones & accidentia teſtamentorum, quibus, ut aliquid ſuppleant vel emendent, aliquando etiam ut confirment, in ſubſidium cum clauſula annectuntur. Sunt autem teſtati vel inteſtati voluntas minus ſolennis, nullis ſolennibus juris ſubnixa. (1) Cajus codicillos ſemper in plurativo numero ait proferri, ſicut liberos & pugillares, *l.* 148. *D. de V. S.* ſed contraria exempla ſunt in *l.* 19. *D. h. t. l.* 38. *D. de cond. & dem. l.* 14. *C. de teſtam.* atque idem de liberis ſupra vidimus *pag.* 235. (2) Sicut Salluſt. in *fragm. hiſt.* naves, ex craſſiore tabula factas, *codicarias* dixit, quas Seneca *caudicarias* appellavit, ita codicilli ſunt parvi caudices. Cato de R. R. c. 55. *Ligna domino in tabulato condito, codicillos oleagineos facito.* & cap. 130. *Codicillos oleagineos amurca cruda perſpergito, & in ſole ponito, ita neque fumoſa erunt & bene ardebunt.* (3) Rurſus quemadmodum codex erat compages tabularum, ad ſcribendum contexta, ita codicilli ἀναφορικῶς erant parvæ tabulæ ligneæ, quibus cera inductis, Romani ad epiſtolas, maxime inter præſentes utebantur. Cicero *lib.* IV *epiſt.* 12 Forner. *lib.* II. *ſelect. c.* 9. Freher. *lib.* II. *parerg. c.* 25. & Salmaſ. *de modo uſur. c.* 10. (4) Tales quoque morituri ad heredes ſcribebant, uti patet (α) ex hiſtoria *h. pr.* & ſupra *cap.* 23. §. 1. (β) Epiſtola

quum decederet * in Africa, ſcripſit codicillos teſtamento confirmatos, quibus ab Auguſto petiit per fideicommiſſum, ut faceret aliquid. Et quum Divus Auguſtus voluntatem ejus impleſſet, deinceps reliqui ejus auctoritatem ſequuti, fideicommiſſa præſtabant: & filia Lentuli legata, quæ jure non debebat, ſolvit. Dicitur autem Auguſtus convocaſſe prudentes, inter quos Trebatium quoque, cujus tunc auctoritas maxima erat, & quæſiſſe, an poſſet hoc recipi, nec abſonans à juris ratione codicillorum uſus eſſet; & Trebatium ſuaſiſſe Auguſto, quod diceret utiliſſimum, & neceſſarium hoc civibus eſſe, propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuiſſent, ubi ſi quis teſtamentum facere non poſſet, tamen codicillos poſſet. Poſt

quæ

* *In uno Charondæ* diſcederet, *cui Theophilus favet & Charondas; quia in quibuſdam reperiebat* in Africam. *Sed aliis id non videtur; quia epiſtolæ ab abſentibus magis, quam præſentibus ſcribuntur.*

ſtola vocantur, *l.* 89. *pr. de leg.* 2. *l.* 7 *C. qui teſt fac.* (γ) forma fuit epiſtolæ: *Lucius Titius heredibus primis & ſecundis ſalutem* ! *l.* 56. *D. de fideic. lib.* (5) Idem feciſſe dicitur Lentulus, qui Conſul fuit eodem anno, quo Servator noſter natus eſt: meminit ejus Cicero, Dio Caſſius, & nummus: L. LENTULUS FLAM. MART. vid. Pancirol. *theſ. var. lect. lib.* 11. *c.* 281. (6) Is enim, cum Proconſul in Africa decederet, filiam heredem ſcripſit teſtamento, coherede Auguſto dato, & codicillis rogavit, ut illa legata, hic fideicommiſſa quædam præſtaret. (7) Aut ſi Theophilus magis placet, Lentulus Romæ, antequam in Africam diſcederet, condidit teſtamentum, illoque codicillos, ad heredes tunc præſentes ſcriptos, confirmavit. Sic enim Seneca *epiſt.* 55. epiſtolam ad abſentes à codicillis diſtinguit, & Lipſ. *Inſtit. epiſt. c.* 2. (8) Jam quidem novum videbatur, heredem per epiſtolam onerari, obtinuit tamen, tum propter rationes, ſupra ad *d.* §. 1. allatas, tum propter *l.* 2. *D. de conſt. princ.* quæ ex *lib.* IV. *fideicomm.* eſt deſumpta. (9) Diſcimus etiam ex hoc loco, quantum Romæ valuerit auctoritas Juriſconſultorum apud Principes; dum Auguſtus non ante codicillorum uſum approbavit, quam convocatis Prudentibus, quos inter tunc eminebat Trebatius, de cujus auctoritate vid. Menag. *Amœn. cap.* 14. & Cel. Gundling in *Trebatio Teſta*,

ab

quæ tempora quum & Labeo codicillos feciſſet, jam nemini dubium erat, quin codicilli jure optimo admitterentur.

§. I. Non tantum autem teſtamento facto poteſt quis codicillos facere, ſed inteſtato quis decedens fideicommittere codicillis poteſt. Sed quum ante teſtamentum factum codicilli facti erant, Papinianus ait, non aliter vires habere, quam ſi ſpeciali poſtea voluntate confirmentur. Sed Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, ex iis codicillis, qui teſtamentum præcedunt, poſſe fideicommiſſum peti, ſi apparet eum, qui poſtea teſtamentum fecit, à voluntate, quam codicillis expreſſerat, non receſſiſſe.

§. II. Co-

ab injuriis liberato. De Labeòne ejus diſcipulo, v. Pomp. *l.* 2. §. 47. *de O. J.* & Tacit. *lib.* III. *Ann. c.* 75. ubi eum *pacis decus* vocat, *incorrupta libertate.*

§. I. Initio codicilli, ſicut epiſtola, fuerunt ſcripti, ad heredem ſcriptum, deinde autem iisdem, coram teſtibus nuncupativo heredi, vel ex lege proximo aliquid injungebatur, *l.* 8. *l.* 16. *D. h. t.* (2) Alii poſt teſtamentum condebantur, qui ejus pars erant, & jus ſequebantur, *l.* 3. §. 2. *l.* 16. *D. h. t. l. pen. D. quem. teſt. ap.* Alii vero, ante teſtamentum conditi, in codice poſteriore olim debebant confirmari, aut voluntas quocunque indicio retineri, *l.* 5. *D. h. t.* idque Plinius *lib.* II. *epiſt.* 16 ita ſibi notum fuiſſe ait, quam iis etiam, qui nihil aliud ſciunt: ſed propriam ſibi legem dixerat, ut defunctorum voluntates, etiamſi jure deficerent, tueretur. (3) Imperatores vero confirmationem requiri noluerunt in fideicommiſſis; quia voluntas non mutata retenta cenſeri debet Paul. *lib.* IV. *tit.* I. §. 10. in legatis autem, tutorum dationibus, & libertatibus directis Papiniani ſententia valuit *l.* 35. §. *fin. l.* 41. §. 2. *D. de legat.* 3. donec Juſtinianus legata & fideicommiſſa exæquavit; vid. Cujac. *lib.* XVIII. *Obſ. c.* 7. à quo abit Faber. *lib.* XV. *conj. c.* 15. (4) Aliquando codicilli fiunt in teſtamento per clauſulam codicillarem; quæ ſuſtinet teſtamentum non ſolenne, injuſtum, ruptum & deſtitutum. Non autem ſanat defectus, in voluntate vel qualitate teſtatoris, qui teſtamenti factionem non habuit, *l.* 6. §. 3. *l.* 8. §. 2. *D. h. t.* (5) Clauſula illa, præterquam in teſtamento militis, parentum inter liberos, & ad pias cauſas non præſumitur, adjecta vero a Notario, voluntate teſtatoris adjecta videtur, Stryk. *Cautel. teſt. de clauſ. codicill.* Sande *lib.* IV. *tit.* I. *Def.* 12. & Zach. Huber. *p.* 2. *Obſ. c.* 18.

§. II. Sum-

§. II. Codicillis autem hereditas neque dari, neque adimi poteſt: ne confundatur jus teſtamentorum & codicillorum: & ideo nec exheredatio ſcribi. Directo autem hereditas codicillis, neque dari neque adimi poteſt: nam per fideicommiſſum hereditas codicillis jure relinquitur. Nec conditionem heredi inſtituto codicillis adicere, neque ſubſtituere directo quis poteſt.

Ex Paulo l. 27 ad Trebell.

Ex Mart. l. 6. de jure codic.

§. III. Codicillos autem etiam plures quis facere poteſt, &

§. II. Summa differentia inter teſtamentum & codicillos eſt, quod hereditas verbis directis, in his nec dari, adimi, nec confirmari poteſt. Papinianus id per manus traditum eſſe, ait, in *l.* 10. *D. h. t.* ea ratione, ne per codicillos, qui ex teſtamento valerent, ipſum teſtamentum, quod vires per inſtitutionem accipit, confirmari videatur. (2) Aliam adfert Conſtantinus in *l.* 7. *C. h. t.* quia diverſum his inſtrumentis vocabulum datum non fuiſſet, ſi vis & poteſtas una ſociaſſet. Neutra autem placet Cujacio, *Parat. C. h. t.* non prima; quia nihil vetat, duo inſtrumenta robur aliud ex alio capere: non altera; quia varia duas appellationes recipiunt, quæ pro uno funguntur. Idem ſedit Rad. Fornerio *lib.* III. *rer. quot. c.* 23. (3) Sed vis utriuſque rationis eodem tendere videtur, quo tertia hæc Juſtiniani, ne confundatur jus codicillorum & teſtamentorum: nam ſi *codicillorum*, tanquam diminutivi, eadem eſſet poteſtas quæ *codicis*, ut Juvenal. *Sat.* x. ℣. 236. teſtamentum vocat, periret uſus teſtamentorum, tantis vigiliis excogitatum. (4) Addi poſſet quarta: quod codicilli erant literæ ad illum miſſæ, qui ex lege, vel ex teſtamento jam heres prius exiſtere debebat, quam codicilli ad ipſum ſcribi poſſent. (5) Miles autem ſolus Romæ poterat directe heredem codicillis relinquere, *l.* 36. *D. de teſt. mil.* (6) Moribus directa hereditas, codicillis data, hoc effectu flectitur in fideicommiſſum, ut heres ab inteſtato adeat hereditatem &, quarta Trebellianica detracta, illam heredi, in codicillis ſcripto, reſtituat.

§. III. Verba §. poſteriora à Triboniano prioribus Martiani verbis in *l.* 6. §. 1. *D. h. t.* ex Cajo forſan, vel ex Paulo *l.* 16 *D. h. t.* adjecta, primo intuitu *mira* vocat Galvan. *de uſufr. c.* x. *n.* 13. eaque occaſionem dederunt interpretibus quærendi, an feminæ teſtes eſſe poſſint in codicillis? Aff. Cont. & DD. communiter. Negat. Zœſ. Bachov. Vinn. Beyer. Boehmer. *h. l.* & Reinold. *Var. c.* 5. Ego tempora diſtinguo. (1) Jure vetere codicilli erant epiſtolæ, nullamque ſolennitatem, nec teſtem deſiderabant. Idem, cum componerentur inſtitutiones, jus erat, neque opus eſt, ut cum Theophilo ad ſolennitatem ſcri-

& nullam ſolemnitatem ordinationis deſiderant.

ſcripturæ & inſtitutionis hæc verba reſtringamus. (2) At poſtquam *l. fin.* § *fin.* C. *h. t.* in omni ultima voluntate quinque teſtes requiſivit, codicilli actus ſollennis ſunt facti: illius vero §. *fin.* auctor non eſt Theodoſius in cujus Codice abeſt, ſed Juſtinianus, uti J. Gothofr. *ad l.* 7 C. *h. t.* obſervavit. (3) Itaque poſt compoſitas Inſtitutiones quinque teſtes, *ſubnotationem ſuam accommodantes*, non modo probationis, ſed ſolennitatis etiam cauſa ſunt neceſſarii: non dicam, ut quinque claſſes populi Romani in numero illo repræſentarentur; ſed *ut teſtantium ſucceſſiones ſine aliqua captione, eo magis ſervarentur*, quo magis vires & uſus codicillorum augebantur *l.* 1. *C. Th. de teſt. & cod.* juncta *l. fin. C. de fideic.* (4) Feminæ præterea ab hoc teſtimonio repulſæ, non tantum ob ſexus fragilitatem, ſed inprimis, quia ab omnibus officiis civilibus erant remotæ, & ob zelotypiam maritorum cœtibus virorum abſtinere debebant: *non quia non habent judicium, ſed quia receptum eſt, ut civilibus officiis non fungantur*, ait Paulus in *l* 12. §. 2. *D. de judic.* & *l.* 1. §. 1. *D. ad Sct. Vellej.* (5) Hinc etiam vix & dubitanter ad teſtimonium in judicio admiſſæ fuerunt, uti ex *l.* 18. *D. de teſtib.* & Gellio *lib.* VI. *cap.* VII. patet Quinimo Leo ſubiraſcitur Juriſconſultis in *nov.* 48. quod mulieri in contractibus jus teſtimonii tribuiſſent. (6) Idem quoque firmatur arg. *l.* 20. §. 6. *D. qui teſt. fac.* quæ cum *l.* 2. *de R. J.* ex eod. libro eſt conjungenda. (7) Atque ita Scholiaſtes Harmenop. *lib.* 1. *tit.* 6. §. 53. apud Græcos, de quibus hic maxime quæritur, obtinuiſſe ſcribit: *Vetuſtiores leges a commendatoriis quidem teſtimoniis mulieres repellunt, at demonſtratoriis adhiberi permittunt; commendatoria quidem appellantes teſtamentum, codicillum & mortis cauſa donationem, demonſtratoria autem cetera contractuum genera.* Moribus autem admittuntur Carpzov. *p.* 3. *c.* 1. *d.* 30. Reuſner. *de codicill. c.* 10. (8) Legatariorum gratia totum quidem codicillorum negotium geri videtur, ſed eos recte teſtes adhiberi Carpzov. *deciſ.* 152. tam abunde probavit, ut nihil ei addi neceſſe ſit. At Stockman. *deciſ. Brab.* 6. id non admittit, ubi duo teſtes cum tabellione ſufficiunt, nec Autumnus ad *l.* 22. *C. de teſtam.*

D. N. JU-

D. N. JUSTINIANI
PERPETUI AUGUSTI
INSTITUTIONUM
SIVE
ELEMENTORUM

Per Tribunianum Virum magnificum, Magiſtrum & Exquæſtore ſacri Palatii; & Theophilum, & Dorotheum; Viros illuſtres & Antecesſores,

LIBER TERTIUS.

CAPUT I.
De hereditatibus quæ ab inteſtato deferuntur.

Inteſtatus decedit, qui aut omnino teſtamentum non fecit, (a) aut non jure fecit: aut id, quod fecerat, ruptum irritumve factum eſt: aut nemo ex eo heres extitit.

§. I. Inteſtatorum autem hereditates ex lege duodecim tabularum, primum ad ſuos heredes pertinent. (b)

§. II. Sui autem heredes exiſtimantur, ut & ſupra (c) diximus, qui in poteſtate morientis fuerint, veluti filius, filia,

 ne-

(a) *v. l. 1. D. de ſuis & leg. her. l. 1. D. de injuſt. rupt. Vlpian. tit. 26. §. 1.*
(b) *ex Caji lib. III. Inſtit. in Collat. LL. Moſaic. tit. 16. §. 2.*
(c) *§. 2. de hered. qual. Mox pro* prognatus prognatave, *quidam habent* progenitus progenitave: *Sed Cujac. h. t* prognatum *de nepote vel pronepote proprie dici, ex Cicer. lib. III. Tuſc. Quæſt. obſervavit.* Ovo prognatus eodem *Horat. 2. ſat. 1. v. 26.*

nepos neptisve ex filio, pronepos proneptisve ex nepote, ex filio nato prognatus prognatave. Nec intereſt, utrum naturales ſint liberi, an adoptivi. Quibus connumerari neceſſe eſt etiam eos, qui ex legitimis quidem matrimoniis non ſunt progeniti, curiis tamen civitatum dati ſecundum Divalium conſtitutionum, (d) quæ ſuper his poſitæ ſunt, tenorem, heredum ſuorum jura nanciſcuntur. Nec non eos, quos noſtræ amplexæ ſunt conſtitutiones, (e) per quas juſſimus, ſi quis mulierem in ſuo contubernio copulaverit, non ab initio affectione maritali, eam tamen, cum qua poterat habere conjugium, & ex ea liberos ſuſtulerit: poſtea vero affectione procedente, etiam nuptialia inſtrumenta cum ea fecerit, & filios vel filias habuerit: non ſolum eos liberos, qui poſt dotem editi ſunt, juſtos & in poteſtate patris eſſe, ſed etiam anteriores, qui (f) & iis, qui poſtea nati ſunt, occaſionem legitimi nominis præſtiterunt. Quod obtinere cenſuimus, & ſi non progeniti fuerint poſt dotale inſtrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint ſubtracti. Ita demum tamen nepos neptisve, pronepos proneptisve, ſuorum heredum numero ſunt, ſi præcedens perſona deſierit in poteſtate parentis eſſe, ſive morte id acciderit, ſive alia ratione, velut emancipatione. Nam ſi per id tempus, quo quis moreretur, filius in poteſtate ejus ſit: nepos ex eo ſuus heres eſſe non poteſt. Idque & in ceteris deinceps liberorum perſonis dictum intelligimus. Poſtumi quoque, qui, ſi vivo parente nati eſſent, in poteſtate ejus futuri (g) forent, ſui heredes ſunt.

§. III. Sui

(d) *l.* 3. *l.* 4. *C. de nat. lib.* (e) *l.* 10. *l.* 11. *C. de nat. lib.* (f) *omnes Charondæ* quia & iis, *quod Theoph. confirmat.* (g) τὸ ejus *abeſt a pluribus. Hotman. addendum putat:* & proximum a patref. gradum habituri. *Sed vid. ſupra* §. *pen. de tutel.*

§. III. Sui autem heredes etiam ignorantes fiunt: & licet furioſi ſint, (h) heredes poſſunt exiſtere; quia quibus ex cauſis ignorantibus nobis adquiritur, ex his cauſis & furioſis adquiri poteſt. Et ſtatim morte parentis quaſi continuatur dominium: & ideo nec tutoris auctoritate opus eſt pupillis, quum etiam ignorantibus adquiratur ſuis heredibus hereditas. Nec curatoris conſenſu adquiritur furioſo, ſed ipſo jure.

Ex Javol. l. 63. de acq hered. Pompon. l. 12. de reb. credit. & l. 24. de oblig. & act.

§. IV. Interdum autem licet in poteſtate parentis (i) mortis tempore ſuus heres non fuerit, tamen ſuus heres parenti efficitur: veluti ſi ab hoſtibus reverſus quis fuerit poſt mortem patris: jus enim poſtliminii hoc facit.

§. V. Per contrarium evenit, ut licet quis in familia defuncti ſit mortis tempore, tamen ſuus heres non fiat: veluti ſi poſt mortem ſuam pater judicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria ejus damnata fuerit. Suum enim heredem habere non poteſt, quum fiſcus ei ſuccedit: ſed poteſt dici, ipſo quidem jure ſuum heredem eſſe; ſed deſinere.

§. VI. Quum filius filiave, & ex altero filio nepos neptiſve exiſtunt, pariter ad hereditatem avi (l) vocantur: nec qui gradu proximior (m) eſt, ulteriorem excludit. Æquum enim eſſe videtur, nepotes nepteſque in patris ſui lo-

(h) *Paul. lib.* IV. *ſent. in Collat LL. Moſ. tit.* 16. §. 3. *addit*: aut infantes, & peregrinantes. *quæ tamen hic non ſunt addenda, cum Elb.* Leonino lib. v. Emend. c. 6. *Adde l.* 24. *D. de obl. & act. & l.* 13. *in fin. C de jur. dc.*

(i) *Vox* parentis *abeſt ab omn. Charondæ.*

(l) *Voculam* avi *melius omiſiſſet* Cujacius; *quia non tantum abeſt ab omnibus Charondæ, ſed etiam a dict.* tit. 16. Collat. LL. Moſ. pag. 792. *Rectius etiam in Caji Inſtit. lib* 2. *tit.* 8. § 2. *legitur* patri vel avo: *neque enim filius ad hereditatem avi vocatur, ſed patris; qui nepoti avus eſt. Denique Elb.* Leoninus lib. v. Emend. c. 6. *ex marginali additione, notat, dictionem* avi *expungendam eſſe. In verſu autem ſequente recte omiſſa eſt vox* ſui, *pro qua retinenda Vinn. fruſtra diſputavit.* (m) *Hotman. mavult* propior; *quia proximitatis verbum Prætorium eſt, & ad cognatos pertinet. Atque ita Cajus dict. tit.* 16. *Collat. ll. Moſ.*

locum ſuccedere. (n) Pari ratione & ſi nepos neptisve ſit ex filio, & ex nepote pronepos proneptisve, ſimul vocantur. Et quia placuit, nepotes nepteſque, item pronepotes & proneptes in parentis ſui locum ſuccedere, conveniens eſſe viſum eſt, non in capita, ſed in ſtirpes hereditatem dividi: ut filius partem dimidiam hereditatis habeat, & ex altero filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam. Item ſi ex duobus filiis nepotes neptesve (o) extant, ex altero unus forte aut duo, ex altero tres aut quatuor, ad unum aut duos dimidia pars pertineat, ad tres vel quatuor altera dimidia.

Ex Cajo lib. 2. Inſtit. tit. 8. Ulp l. 2. § 2. de ſuis & legit.

§. VII Quum autem quæritur, an quis ſuus heres exiſtere poſſit: eo tempore quærendum eſt, quo certum eſt, aliquem ſine teſtamento deceſſiſſe, quod accidit & deſtituto teſtamento. Hac ratione ſi filius exheredatus fuerit, & extraneus heres inſtitutus eſt, & filio mortuo poſtea certum fuerit, heredem inſtitutum ex teſtamento non fieri heredem, aut quia noluit eſſe heres, aut quia non potuit, nepos avo ſuus heres exiſtet. Quia quo tempore certum eſt, inteſtatum deceſſiſſe patremfamilias, ſolus invenitur nepos: & hoc (p) certum eſt.

Ex Papin. l. 7. unde liberi.

§. VIII. Et licet poſt mortem avi natus ſit, tamen avo vivo conceptus, mortuo patre ejus, poſteaque deſerto avi teſtamento, ſuus heres efficitur. Plane ſi & conceptus & natus fuerit poſt mortem avi, mortuo patre ſuo, deſertoque poſtea avi teſtamento, ſuus heres

Ex l. 6. 7. 8. de ſuis & legitim.

(n) *Id ex aperta mente Decemvirorum à JCtis eſt introductum;* evidenter Lege duodecim Tabularum cavetur: Quod & honorarii juris obſervatio ſequitur, *ait Diocletian in l. 3. C. de ſuis & legit. v. l. 6. §. f. de V. S.* (o, neptesve *abeſt ab omn. Char. & Theoph*

(p) *Hotman.* & hoc adeo certum *eſt legit, ut §. ſeq. uno ſpiritu conjungat. Potius Juſtinianus voluit indicare, Papiniani ſententiam pro nepote obtinuiſſe, in* L. 7. D. ſi tab. teſt. non ext.

res non exiſtet; quia nullo jure cognationis patrem ſui patris tetigit. Sic nec ille eſt inter liberos avi, (q) quem filius emancipatus adoptaverat. Hi autem quum non ſint quantum ad hereditatem liberi, neque bonorum poſſeſſionem petere poſſunt, quaſi proximi cognati. Hæc de ſuis heredibus.

§. IX. Emancipati autem liberi, jure civili nihil juris habent: neque enim ſui heredes ſunt, quia in poteſtate parentis (r) eſſe deſierunt, neque ullo alio jure per legem duodecim tabularum vocantur Sed Prætor naturali æquitate motus, dat eis bonorum poſſeſſionem unde liberi, perinde ac ſi in poteſtate parentis tempore mortis fuiſſent: ſive ſoli ſint, ſive cum ſuis heredibus concurrant. Itaque duobus liberis extantibus, emancipato, & qui tempore mortis in poteſtate fuerit: ſane quidem is, qui in poteſtate fuerit, ſolus jure civili heres eſt, id eſt, ſolus ſuus heres eſt. Sed quum emancipatus beneficio Prætoris in partem admittitur, evenit, ut ſuus heres pro parte heres fiat.

§. X. At hi, qui emancipati à parente in adoptionem ſe dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris quaſi liberi: ſi modo, quum is moreretur, in adoptiva familia fuerint. Nam vivo eo emancipati ab adoptivo patre perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac ſi emancipati ab ipſo eſſent, nec unquam in adoptiva familia fuiſſent. Et convenienter, quod ad adoptivum patrem pertinet, extraneorum loco eſſe incipiunt. Poſt mortem vero naturalis patris emancipati ab adoptivo, & quantum ad hunc, æque extraneorum loco fiunt: & quantum ad naturalis parentis

Ex l. ult. unde liberi. Ex l. 2. cod.

 bona

(q) *veteres libri* avo, *auctore Charonda.*

(r) *Theoph. & MS. Charondæ ignorant* parentis. *In verſu ſeq. Hotman ex gloſſa ſumtum putat,* per legem XII. tabb. *aut* præter legem *ſcribendum eſſe, ſi retineantur.*

bona pertinet, nihilo magis liberorum gradum nanciſcuntur. Quod ideo ſic placuit, quia iniquum erat, eſſe in poteſtate patris adoptivi, ad quos bona naturalis patris pertinerent, utrum ad liberos ejus, an ad agnatos.

§. XI. Minus ergo juris habent adoptivi quam naturales. Namque naturales emancipati, beneficio Prætoris gradum liberorum retinent, licet jure civili perdunt. Adoptivi vero emancipati & jure civili perdunt gradum liberorum, & à Prætore non adjuvantur, & recte: naturalia enim jura civilis ratio perimere non poteſt: nec quia deſinunt ſui heredes eſſe, deſinere poſſunt filii filiæve, aut nepotes neptesve eſſe. Adoptivi vero emancipati extraneorum loco incipiunt eſſe; quia jus nomenque filii filiæve, quod per adoptionem conſequuti ſunt, alia civili ratione, id eſt, emancipatione deperdunt.

Ex Paulo l. 4 ſi tab. teſtam. nulla extab.

L. 8. de reg. jur.

§. XII. Eadem hæc obſervantur, & in ea bonorum poſſeſſione, quam contra tabulas teſtamenti parentis liberis præteritis, id eſt, neque heredibus inſtitutis, neque ut oportet exheredatis, Prætor pollicetur. Nam eos quidem, qui in poteſtate parentis mortis tempore fuerint, & emancipatos, vocat Prætor ad eam bonorum poſſeſſionem: eos vero, qui in adoptiva familia fuerint per hoc tempus, quo naturalis parens moreretur, repellit. Item adoptivos liberos emancipatos ab adoptivo patre, ſicut ab inteſtato, ita longe minus contra tabulas teſtamenti ab bona ejus non (i) admittit; quia deſinunt numero liberorum eſſe.

§. XIII. Admonendi tamen ſumus, eos, qui in adoptiva familia ſunt, qui poſt mortem naturalis parentis ab adoptivo patre emancipati fuerint: inteſtato parente naturali mor-

(i) *Rectius abeſt particula* non *ab omnibus Charondæ, quia præcedit* longe minus.

mortuo, licet ea parte edicti, qua liberi ad bonorum poſſeſſionem vocantur, non admittantur: alia tamen parte vocari, id eſt, qua cognati defuncti vocantur. Ex qua parte ita admittuntur, ſi neque ſui heredes liberi, neque emancipati obſtent, neque adgnatus quidem ullus interveniat. Ante enim Prætor liberos vocat tam ſuos heredes, quam emancipatos: deinde legitimos heredes, deinde proximos cognatos.

§. XIV. Sed ea omnia antiquitati quidem placuerunt: aliquam autem emendationem à noſtra conſtitutione (t) acceperunt, quam ſuper his perſonis poſuimus, quæ à patribus ſuis naturalibus in adoptionem aliis dantur. Invenimus etenim nonnullos caſus, in quibus filii & naturalium parentum ſucceſſionem propter adoptionem amittebant: & adoptione facile per emancipationem ſoluta, ad neutrius patris ſucceſſionem vocabantur. Hoc ſolito more corrigentes, conſtitutionem ſcripſimus, per quam definivimus, quando parens naturalis filium ſuum adoptandum alii dederit, integra omnia jura ita ſervari, atque ſi in patris naturalis poteſtate permanſiſſet, nec penitus adoptio fuiſſet ſubſequuta: niſi in hoc tantummodo caſu, ut poſſit ab inteſtato ad patris adoptivi venire ſucceſſionem. Teſtamento autem ab eo facto, neque jure civili, neque Prætorio, ex hereditate ejus aliquid perſequi poteſt, neque contra tabulas bonorum poſſeſſione agnita, neque inofficioſi querela inſtituta: quum nec neceſſitas patri adoptivo imponitur, vel heredem eum inſtituere, vel exheredatum facere, utpote nullo vinculo naturali copulatum, neque ſi ex Sabiniano Senatusconſulto ex tribus maribus (u) fuerit adoptatus. Nam & in hujusmodi

(t) *l. penult. C. de adopt. qua toties gloriatur, etiam §. ſeq.*

(u) *Alciat. lib.* IV. *Parerg. c.* 3. ex tribus manibus *legendum cenſet, & trinam mancipationem intelligit. Ræuard. c. 6. de auct. prud.* tribus mancipationibus. *Sed quia in l. pen. §. 3. C. de adopt. eſt* tribus maribus; *& Theophilus:* τὸ Sabinianum δόγμα ex tribus maribus *habet, ideo Cujac. ad l. ult. C. de decur. nil mutandum eſſe*

modi caſu, neque quarta ei ſervatur, nec ulla actio ad ejus perſequutionem ei competit. Noſtra autem conſtitutione exceptus eſt is, quem parens naturalis adoptandum ſuſceperit. Utroque enim jure tam naturali quam legitimo, in hanc perſonam concurrente, priſtina jura tali adoptioni ſervavimus, quemadmodum ſi paterfamilias ſe dederit adrogandum. Quæ ſpecialiter & ſigillatim ex præfatæ conſtitutionis tenore poſſunt collegi.

§. XV. Item vetuſtas ex maſculis progenitos plus diligens, ſolos nepotes, qui ex virili ſexu deſcendunt, ad ſuorum vocabat ſucceſſionem, & juri adgnatorum eos anteponebat: nepotes autem, qui ex filiabus nati ſunt, & pronepotes ex neptibus, cognatorum loco numerans, poſt adgnatorum lineam eos vocabat, tam in avi vel proavi materni, quam in aviæ vel proaviæ, ſive paternæ ſive maternæ ſucceſſionem. Divi autem Principes (x) non paſſi ſunt talem contra naturam injuriam ſine competenti emendatione relinquere: ſed quum nepotis & pronepotis nomen commune eſt utriſque, qui tam ex maſculis, quam ex feminis deſcendunt: ideo eumdem gradum & ordinem ſucceſſionis ei donaverunt. Sed ut amplius aliquid ſit eis, qui non ſolum naturæ, ſed etiam veteris juris ſuffragio muniuntur: portionem nepotum, vel neptum, vel deinceps, de quibus ſupra diximus, paulo minuendam eſſe exiſtimaverunt, ut minus tertiam partem acciperent, quam mater eorum vel avia fuerat acceptura, vel pater eorum, vel avus pater-

eſſe probavit. Rectius etiam Murcius h. l. *& Jac. Gothofred. ad L.* 132. *C. Th. de decur. ſententiam Scti Sabiniani, hic abrogati, ex Theophilo, explicarunt, quam Connanus.* 2 *comm.* 15. *Fabrotus ad* Theoph. *ait:* Qui lectionem hanc immutant, corrumpunt, non corrigunt hunc locum, qui mendo vacat. Qui Theophilum hæc comminiſci putant, à veri regione multum aberrant. *Adde Senecam lib.* 11. *contr.* 1. Dives tres ſuſtulit filios, poterat unum in adoptionem dare,

(x) *Valentin. Theodoſ. & Arcad.* l. 6, C, de ſuis & legit,

paternus, ſive maternus, quando femina mortua ſit, cujus de hereditate agitur: iiſque, licet ſoli ſint, adeuntibus, adgnatos minime vocabant. Et quemadmodum lex duodecim tabularum filio mortuo nepotes vel neptes, pronepotes vel proneptes in locum patris ſui ad ſucceſſionem avi vocat: ita & Principalis diſpoſitio in locum matris ſuæ vel aviæ, eos cum jam deſignata partis tertiæ deminutione vocat.

§. XVI. Sed nos, quum adhuc dubitatio manebat inter adgnatos & memoratos nepotes, quartam partem ſubſtantiæ defuncti adgnatis ſibi vindicantibus, ex cujusdam (y) conſtitutionis auctoritate: memoratam quidem conſtitutionem à noſtro codice ſegregavimus, neque inſeri eam ex Theodoſiano codice in eo conceſſimus. Noſtra autem conſtitutione promulgata, toti juri ejus derogatum eſt; & ſanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps ſuperſtitibus, adgnatos nullam partem mortui ſucceſſionis ſibi vindicare: ne hi, qui ex tranſverſa linea veniunt, potiores iis habeantur, qui recto jure deſcendunt. Quam conſtitutionem noſtram obtinere ſecundum ſui vigorem & tempora & nunc ſancimus: ita tamen, ut quemadmodum inter filios & nepotes ex filio antiquitas ſtatuit, non in capita ſed in ſtirpes dividi hereditatem, ſimiliter nos inter filios & nepotes ex filia diſtributionem fieri jubemus, vel inter omnes nepotes & neptes, & alias deinceps perſonas: ut utraque progenies matris ſuæ, vel patris, aviæ vel avi, portionem ſine ulla deminutione conſequatur: ut ſi forte unus

 vel

(y) ejusdem *legit Cantiuncula*, *Ferrarius*, *Contius & Hotmanus. atque ita in libro Dionyſ. Charondas reperit. Conſtitutio* l. 4. C. Th. de legit. her *qua quadrantem introduxit, inſerta quidem eſt Codici Juſtinianeo, ſed detracta clauſula de quarta agnatorum, in* l. 9. C. de nat. *quam quartam ſuſtulit in* l. ult. C. eod. *& rurſus trientem in Nov.* 18. *&* 118.

vel duo ex una parte, ex altera tres aut quatuor extent, unus aut duo dimidiam, alteri tres aut quatuor alteram dimidiam hereditatis habeant.

CAPUT II.

De legitima adgnatorum ſucceſſione.

Si nemo ſuus heres, vel eorum, quos inter ſuos heredes Prætor, vel conſtitutiones vocant, extat, qui ſucceſſionem quoquo modo amplectatur: tunc ex lege duodecim tabularum ad adgnatum proximum pertinet hereditas.

§. I. Sunt autem adgnati, ut primo quoque libro [a] tradidimus, cognati per virilis ſexus perſonas cognatione conjuncti, quaſi à patre cognati. Itaque eodem patre nati fratres, adgnati ſibi ſunt, qui & conſanguinei vocantur: nec requiritur, an etiam eamdem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & invicem is illi adgnatus eſt. Eodem numero ſunt fratres patrueles, id eſt, qui ex duobus fratribus procreati ſunt, qui etiam conſobrini vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus adgnationis pervenire poterimus. Ii quoque, qui poſt mortem patris naſcuntur, jura conſanguinitatis nanciſcuntur. Non tamen omnibus ſimul adgnatis dat lex hereditatem: ſed iis, qui tunc proximiore gradu ſunt, quum certum eſſe cœperit, aliquem inteſtatum deceſſiſſe.

§. II. Per adoptionem quoque adgnationis jus conſiſtit: veluti inter filios naturales, & eos, quos pater eorum adoptavit.

a. cap. 15. §. 1. de legit. agnat. tut.

ptavit. Nec dubium eſt, quin improprie [b] conſanguinei appellentur. Item ſi quis ex ceteris adgnatis tuis: veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu eſt, adoptaverit aliquem, adgnatos [c] inter ſuos eſſe non dubitatur.

§ III. Ceterum inter maſculos quidem adgnationis jure hereditas etiam longiſſimo gradu ultro citroque capitur. Quod ad feminas vero ita placebat, ut ipſæ conſanguinitatis jure tantum capiant hereditatem, ſi ſorores ſint: ulterius non capiant. Maſculi autem ad earum hereditates, etiamſi longiſſimo gradu ſint, admittantur. Qua de cauſa fratris tui, aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hereditas ad te pertinet, tua vero ad illas non pertinebat. Quod ideo ita conſtitutum erat, quia commodius videbatur ita jura conſtitui, ut plerumque hereditates ad maſculos confluerent. Sed quia ſane iniquum erat, in univerſum eas, quaſi extraneas, repelli: Prætor eas ad bonorum poſſeſſionem admittit ea parte, qua proximitatis nomine bonorum poſſeſſionem pollicetur. Ex qua parte ita ſcilicet admittuntur, ſi neque adgnatus ullus, neque proximior cognatus interveniat. Et hæc quidem lex duodecim tabularum nullo modo introduxit; ſed ſimplicitatem legibus amicam amplexa, ſimili modo omnes adgnatos, ſive maſculos ſive feminas cujuſcumque gradus ad ſimilitudinem ſuorum invicem ad ſucceſſionem vocabat. Media autem jurisprudentia, [d] quæ erat lege

b. *Cujac. in notis ad* h. l. *potius legendum putat* quin hi proprie, *ob l.* 1. §. *ult. D. de ſuis & leg. l.* 2. §. 19. *D. ad Sct. Tert.* Sed *quia adoptio non affert jus ſanguinis* l. 33. *D. d. adopt. ſed civilem cognationem l.* 4. §. 2. *D. de grad. recte Muretus, Charondas & Marcilius, omnium codicum ſcripturam tuentur.* c. *ita pro* agnatus *legit Ferretus, Ferrarius, Hotman & Charondas: utriuſque autem lectionis idem eſt ſenſus.* Sed *aliorum lectio* inter ſuos heredes *manifeſte mendoſa eſt.*

d. *Hanc mediæ Jurisprudentiæ deſcriptionem illuſtrat Galvan. de uſufr. c. 6. n. 7. Sed Zaſius, tom. 1. Op. p. 126. à Trajano ad Juſtinianum: Cl. Perizon. ad leg. Vocon. p. 198*

ge duodecim tabularum junior, Imperiali autem diſpoſitione anterior, ſubtilitate quadam excogitata, præfatam differentiam inducebat, & penitus eas à ſucceſſione adgnatorum repellebat, omni alia ſucceſſione incognita: donec Prætores paulatim aſperitatem juris civilis corrigentes, ſive quod deerat implentes, humano propoſito alium ordinem ſuis edictis addiderunt, & cognationis linea proximitatis nomine introducta, per bonorum poſſeſſionem eas adjuvabant, & pollicebantur his bonorum poſſeſſionem, quæ unde cognati appellatur. Nos vero legem duodecim tabularum ſequentes, & ejus veſtigia in hac parte conſervantes, laudamus quidem Prætores ſuæ humanitatis, [e] non tamen eos in plenum cauſæ mederi invenimus Quare etenim uno eodemque gradu naturali concurrente, & adgnationis titulis tam in maſculis, quam in feminis æqua lance conſtitutis; maſculis quidem dabatur ſucceſſionem venire omnium adgnatorum, [f] ex adgnatis autem mulieribus nulli penitus, niſi ſoli ſorori, ad adgnatorum ſucceſſionem patebat aditus, Ideo in plenum omnia reducentes, & ad jus XII. tabb. eamdem diſpoſitionem exæquantes, [g] noſtra conſtitutione ſanximus, omnes legitimas perſonas, id eſt, per virilem ſexum deſcendentes, ſive maſculini generis, ſive feminini ſint, ſimili modo ad jura ſucceſſionis legitimæ ab inteſtato vocari, ſecundum ſui gradus prærogativam: nec ideo excludendas,

quia

p. 198. ab Hadriano, edicti perpetui conditore, ad Conſtantinum; Gravina lib. I. Orig. n. 46. à Cicerone ad Auguſtum, per annos ſeptuaginta novem, tempus ejus conſtituit

e. *Græcum hoc dicendi genus Ant. Auguſtin. lib. 1. emend. c. 1. & Muretus Obſ. jur. c. 11. declararunt, eſt vero ellipſis* τῦ cauſa, ergo, nomine; *ut* accuſo te furti, voti te damno, *id eſt propter votum, voti cauſa. Celſus lib. 1.* laudatur Hippocrates artis & facundiæ. *v. Sanctii Minerv. l. IV. c. 4.*

f. *Hotman*, agnatatum. *propter initium* §.

g. *in quibuſdam Charondæ* exequentes, *Conſtitutio Latina eſt in l. pen. C. de legit. hered.*

quia conſanguinitatis jura, ſicut germanæ, non habent.

§. IV. Hoc etiam addendum conſtitutioni exiſtimavimus, ut transferatur unus tantummodo gradus à jure cognationis in legitimam ſucceſſionem: ut non ſolum fratris filius & filia, ſecundum quod jam definivimus, ad ſucceſſionem patrui ſui vocentur; ſed etiam germanæ, conſanguineæ, vel ſororis uterinæ filius & filia ſoli, & non deinceps perſonæ una cum his ad jura avunculi ſui perveniant: & mortuo eo, qui patruus quidem eſt ſui fratris filiis, avunculus autem ſororis ſuæ ſoboli, ſimili modo ab utroque latere ſuccedant: tamquam ſi omnes ex maſculis deſcendentes, legitimo jure veniant, [b] ſcilicet ubi frater & ſoror ſuperſtites non ſunt. His etenim perſonis præcedentibus & ſucceſſionem admittentibus, ceteri gradus remanent penitus ſemoti, videlicet hereditate non ad ſtirpes, ſed in capita dividenda.

§. V. Si plures ſint gradus adgnatorum, aperte lex duodecim tabularum proximum vocat. Itaque ſi (verbi gratia) ſit defuncti frater, & alterius fratris filius, aut patruus, frater potior habetur. Et quamvis ſingulari numero uſa lex proximum vocet; tamen dubium non eſt, quin & ſi plures ſint ejusdem gradus, omnes admittantur. Nam & proprie proximus ex pluribus gradibus intelligitur; & tamen non dubium eſt, quin, licet unus ſit gradus adgnatorum, pertineat ad eos hereditas.

§. VI. Proximus autem, ſiquidem nullo teſtamento facto quiſquam deceſſerit, per hoc tempus requiritur, quo mortuus eſt is, cujus de hereditate quæritur. Quod ſi facto teſtamento quiſquam deceſſerit, per hoc tempus requiritur, quo certum eſſe cœperit, nullum ex teſtamento heredem extiturum; tunc enim proprie quiſque inteſtato deceſſiſ-

[b] *Hæc uſque ad* videlicet *Contius & Hotmanus parentheſi includunt.*

ceſſiſſe intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo ſpatio temporis ſæpe accidit, ut, proximiore mortuo, proximus eſſe incipiat, qui moriente teſtatore non erat proximus.

§. VII. Placebat autem in eo genere percipiendarum hereditatum ſucceſſionem non eſſe: id eſt, ut quamvis proximus, qui, ſecundum ea quæ diximus, vocatur ad hereditatem, aut ſpreverit hereditatem, aut antequam adeat, deceſſerit: nihilo magis legitimo jure ſequentes admittantur. Quod iterum Prætores imperfecto jure corrigentes non in totum ſine adminiculo relinquebant; ſed ex cognatorum ordine eos vocabant, utpote adgnationis jure eis recluſo. [i] Sed nos nihil deeſſe perfectiſſimo juri cupientes, noſtra conſtitutione, quam de jure patronatus, humanitate ſuggerente, protulimus, ſanximus, ſucceſſionem in adgnatorum hereditatibus non eſſe eis denegandam: quum ſatis abſurdum erat, quod cognatis à Prætore apertum eſt, hoc adgnatis eſſe recluſum: maxime quum in onere quidem tutelarum & proximo gradu dificiente, ſequens ſuccedit, & quod in onére obtinebat, non erat in lucro permiſſum.

§ VIII. Ad legitimam ſucceſſionem nihilominus vocatur etiam parens, qui contracta fiducia filium vel filiam, nepotem vel neptem, ac deinceps emancipat. Quod ex noſtra conſtitutione [l] omnimodo inducitur, ut emancipationes liberorum ſemper videantur contracta fiducia fieri. Quum apud antiquos non aliter hoc obtinebat, niſi ſpecialiter contracta fiducia parens manumiſiſſet. *L. ult. Cod. de emanc. lib.*

CAPUT

i. *Hotman.* præcluſo, *& infra h.* §. præcluſum; *quia recludere non ſatis* Latine *dicitur, pro aditum negare, ſed aperire notat, ut Horat. lib.* 1. *ep.* 5. *v.* 16. operta recludit. Sed *vid. Vinn.* h. l. *Conſtitutio autem de jure patronatus, quia Græca fuit deſideratur. Meminit ejus infra.* c 6. § 10. *& alibi v. Cujac. lib.* xx. *Obſ. c.* 34.

l. *In* l. ult. C. de emanc. lib. *De* fiducia *videndus hic eſt Cujac. in not. Jac.* Gothofr. *tom.* 1. *C. Th. p.* 254 *& Cl.* Schulting. *ad Caj. lib* 1 *tit* 6. §. 3. *& ad Paul. lib.* II. *tit.* 13 *pr.*

CAPUT III.

De Senatusconſulto Tertylliano. (a)

Lex duodecim tabularum (b) ita ſtricto jure utebatur, & præponebat maſculorum progeniem: & eos, qui per feminini ſexus neceſſitudinem ſibi junguntur, adeo expellebat, ut ne quidem inter matrem & filium filiamve ultro citroque hereditatis capiendæ jus daret: niſi quod Prætores ex proximitate cognatorum eas perſonas ad ſucceſſionem, bonorum poſſeſſione Unde cognati accommodata, vocabant.

§. I. Sed hæ juris anguſtiæ poſtea emendatæ ſunt. Et primus quidem Divus Claudius matri, ad ſolatium liberorum amiſſorum, legitimam eorum detulit hereditatem.

§. II. Poſtea autem Senatusconſulto Tertylliano, quod Divi Hadriani (c) temporibus factum eſt, pleniſſime de triſti

(a) *A TERTULLO Conſule, apud Fabrett. pag.* 359. *eſt SCtum* Tertullianum: *ſed Theophilus, pariter ac Euſebius lib.* 2. *Hiſt. Eccl. c.* 2. *ſcribunt* Τερτυλλιανὲς, & δόγμα Τερτυλλιάνειον, *etiam librarii Græci pleraque talia in D. Piſanis commutant, ut* Lyſitania, Centyrio, *& contrario modo* Purrhus, Aſſurius. *v. Salmaſ. ad Spart. Hadrian. c.* I. *&, qui hoc SCtum explicat, Vertran. Maurus de jure liberor. c.* 7.

(b) *Marcil. ad l.* XII. *tabb. pag.* 120. *ait* Tribon. *hic peccare, &* ex lege XII: *ſcribere debuiſſe; quia mater liberis, ſecundum l.* XII. *tabb. fuit ſoror & conſors; media autem jurisprudentia diverſum jus introduxit. v. Ulpian.* tit. 26. §. 7. *Cujac. Enarrat. C. d. SCto Orphit. & Gravina lib.* III. *Orig. n.* 83.

(c) *Cujac.* h. l. *SCtum illud factum eſſe putat, A. Chr.* 158. *Tertullo & Sacerdote Coſſ. & per* Hadrianum *intelligit Divum Pium; quem aliquid tale conſtituiſſe, memorat Zonar. lib.* XII. *pag.* 593. *Is quoque jure adoptionis, in lapidum titulis, aliquando* Hadrianus *vocatur, apud Gruter pag.* 253. *n.* 5. *& Fabrett. pag.* 542. *ut & in inſcript. apologiæ Juſtini, Philoſophi Chriſtiani, ut* Contius h. l. *& Menag.* Amœn. *c.* 12. *id vero Bertrandus,* in vita Caji, *Tribonianum hoc loco vel ignoraſſe, vel neglexiſſe, criminatur. Vix tamen eſt, ut ille, cum JCtis, in tantam nominum confuſionem prolapſus fuerit: & quamvis Ant. Auguſtinus* lib. IV. Emend. c. 16. *judicium ſuum ſuſpendat: negat id fortiter Jac.* Gothofred. *ad* l. 6. C. Th. de ſep. viol. *&* ad l. 1. C. Th. de inf. pœn. cœl. *Schulting. ad* Ulpian. tit. 26. §. 8. *Magis etiam aſſentior Guil.* Grotio lib. II. de vit. JCt. c. 6. *SCtum hoc ſub Hadriano conditum*

ſti (d) ſucceſſione matri, non etiam aviæ deferenda cautum eſt: ut mater ingenua trium liberorum jus habens, libertina quatuor, ad bona filiorum filiarumve admittatur inteſtato (e) mortuorum, licet in poteſtate parentis eſt: ut ſcilicet, quum alieno juri ſubjecta eſt, juſſu ejus adeat hereditatem, cujus juri ſubjecta eſt.

§. III. Præferuntur autem matri liberi defuncti, qui ſui ſunt, quive ſuorum loco ſunt, ſive primi gradus, ſive ulterioris. Sed & filiæ ſuæ mortuæ filius, vel filia opponitur ex conſtitutionibus matri defunctæ, id eſt, aviæ ſuæ. Pater quoque utriusque, non etiam avus aut proavus matri anteponitur, ſcilicet quum inter eos ſolos de hereditate agitur. Frater autem conſanguineus, tam filii quam filiæ excludebat matrem; ſoror autem conſanguinea pariter cum matre admittebatur. Sed ſi fuerant frater & ſoror conſanguinei, & mater liberis honorata: frater quidem matrem excludebat, communis autem erat hereditas ex æquis partibus fratris & ſororis. (h)

§. IV. Sed nos conſtitutione (i) quam in codice, noſtro nomine decorato poſuimus, matri ſubveniendum eſſe exiſti-

tum eſſe, quia alius, vel idem Tertullus, qui ſub Pio Conſul fuit, potuit ſub Hadriano ſuffectum antea conſulatum geſſiſſe. & huic SCto nomen impoſuiſſe. v. Cl. Heinecc. *Antiq h. t. §. 3.*

(d) *male alii* triſti matri: *nam ſucceſſio triſtis & luctuoſa vocatur l. ult. C. de inſt. & ſubſt. l. ult. C. comm. de ſucc. & matres, liberis ſuperſtites, in titulis ſepulchrorum, ſe paſſim* ſceleratas *vocant, id eſt ob ſcelus infelices, & triſtes heredes, apud Reineſ. cl* XII. *n.* 122. *Fabrett. c.* III. *p.* 237. Turbato ordine in ſenio parentes infeliciſſimi filio optimo, *apud* Grut. *p.* 348. *v. Papin. meum c.* 16. §. 10.

(e) inteſtatorum *omnes* Char.

(f *Vox* hereditatem *abeſt in quibuſdam & Theoph.*

(g) *vulgo* onerata: *ſed* Theoph. μητρὸς δικαίῳ παίδων κεκοσμημένην. matrem jure liberorum cohoneſtatam, *& Ulpian. tit.* 29. §. 7. ingenuæ trium liberorum jure honoratæ: *idque poſt Cujac. ad Ulp. d. l. placet Fabroto ad Theoph. Vinnio, & Cokero parerg. c.* 15.

(h fratri & ſorori *omn.* Char.

(i, *l.* 2. C. *de jure lib.*

ſtimavimus: reſpicientes ad naturam & puerperium, & periculum, & ſæpe mortem ex hoc caſu matribus illatam. Ideoque impium eſſe credidimus, caſum fortuitum in ejus admitti detrimentum; ſi enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immerito defraudabatur ſucceſſione ſuorum liberorum. Quid enim peccavit, ſi non plures, ſed paucos peperit? Et dedimus jus legitimum plenum matribus, ſive libertinis, & ſi non ter enixæ fuerint vel quater, ſed eum tantum vel eam, qui quæve morte intercepti ſunt, ut & ſic vocentur in liberorum ſuorum legitimam ſucceſſionem.

§. V. Sed quum antea conſtitutiones [l] jura legitimæ ſucceſſionis perſcrutantes, partim matrem adjuvabant, & non in ſolidum eam vocabant, ſed in quibusdam caſibus tertiam ei partem abſtrahentes, certis legitimis dabant perſonis, in aliis autem contrarium faciebant: nobis [m] viſum eſt recta & ſimplici via matrem omnibus perſonis legitimis anteponi, & ſine ulla deminutione filiorum ſuorum ſucceſſionem accipere: excepta fratris & ſororis perſona, ſive conſanguinei ſint, ſive ſola cognationis jura habentes: ut quemadmodum eam toti alii ordini legitimo præpoſuimus, ita omnes fratres & ſorores, ſive legitimi ſint, ſive non, ad capiendas hereditates ſimul vocemus: ita tamen, ut, ſi quidem ſolæ ſorores adgnatæ vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ ſuperſint, dimidiam quidem mater, alteram verò dimidiam partem omnes ſorores habeant. Si vero matre ſuperſtite & fratre vel fratribus ſolis, vel etiam cum ſororibus, ſive legitima, ſive ſola cognationis jura habentibus, inteſtatus quis, vel inteſtata moriatur, in capita diſtribuatur ejus hereditas.

(l) *l. 1. 2. 3. C. Th. de legit. her. Charondas hic legit:* jura legitima perſcrutantes, *&* *vocem* ſucceſſionis, *vel* ſucceſſionum *gloſſema eſſe putat.*

(m) *l. ult. C. ad SCt. Tertull.*

§. VI. Sed quemadmodum nos matribus proſpeximus, ita eas oportet ſuæ ſoboli conſulere: ſcituris eis, quod ſi tutores liberis non petierint, vel in locum remoti vel excuſati intra annum [n] petere neglexerint, ab eorum impuberum morientium ſucceſſione merito repellentur.

§. VII. Licet autem vulgo quæſitus ſit filius filiave; poteſt tamen ad bona ejus mater ex Tertylliano Senatusconſulto admitti.

(n) *intra annum luctus. Horat. lib.* 1. *ep.* 1. ℣. 21. ut piger annus Pupillis, quos dura premit cuſtodia matris. *v. Merill. lib.* 1. *Obſ.* c 37.

CAPUT IV.

De Senatusconſulto Orphitiano.

Per contrarium autem ut liberi ad bona matrum inteſtatarum admittantur, SCto Orphitiano, Orphito & Ruſo Conſulibus, [a] effectum eſt, quod latum eſt Divi Marci temporibus: & data eſt tam filio, quam filiæ legitima hereditas, etiam ſi alieno juri ſubjecti ſunt: & præferuntur conſanguineis & adgnatis defunctæ matris.

§ I. Sed quum ex hoc SCto nepotes ad aviæ ſucceſſionem legitimo jure non vocabantur: poſtea hoc conſtitutionibus Principalibus [b] emendatum eſt, ut ad ſimilitudinem filiorum filiarumque & nepotes & neptes vocentur.

§. II. Sciendum autem eſt hujuſmodi ſucceſſiones, quæ à Ter-

(a) *Meminerunt horum Conſulum A. Chr.* 178. *Lamprid. in Comm. c.* 12. *& marmor. Felſin. pag.* 253. SCtum *quoque Orfitianum ab iis, ſub Marco Imp. nomen accepiſſe, Gloſſæ verborum juris Græcæ tradunt. Ulpian. tit.* 26. §. 7. orationem *Marci Antonini vocat: Capitolinus* legem, *in ejus vita c.* XI. Leges etiam addidit de bonis maternis, & item de filiorum ſucceſſionibus pro parte materna. *Cajus & Paulus hoc* SCtum *lib ſing. illuſtrarunt. v. Rubr.* l. 6. l. 9. D. ad SCt. Tert. & Orphit.

(b) *Valentin. Theodoſii & Arcadii* l. 4. C. Th. de legit. her.

à Tertylliano & Orphitiano deferuntur, capitis deminutione non perimi, propter illam regulam, (c) qua novæ hereditates legitimæ capitis deminutione non pereunt, ſed illæ ſolæ; quæ ex lege duodecim tabularum deferuntur.

§. III. Noviſſime ſciendum eſt, etiam illos liberos, qui vulgo quæſiti ſunt, ad matris hereditatem ex hoc SCto admitti.

§. IV. Si ex pluribus legitimis heredibus quidam omiſerint, hereditatem, vel morte, vel alia cauſa impediti fuerint, quo minus adeant: reliquis, qui adierint, adcreſcit illorum portio: & licet ante deceſſerint, qui adierint, ad heredes tamen eorum pertinet. *Ex Mart. l. 9. D. de ſuis & legitim.*

(c) *quæ exſtat in l. 7. D. de cap. min.*

(d) *Charondas gloſſema vocat, quod tempore Accurſii abſuit, ſed præcedentia ſic declarantur, & in l. 9. D. de ſuis & legit. eſt* antequam adcreſceret.

CAPUT V.

De ſucceſſione cognatorum.

Poſt ſuos heredes, eoſque, quos inter ſuos heredes Prætor & conſtitutiones vocant, & poſt legitimos (quorum numero ſunt adgnati, & hi, quos in locum adgnatorum tam ſupradicta SCta, quam noſtra erexit conſtitutio) (a) proximos cognatos Prætor vocat, qua parte naturalis cognatio ſpectatur. Nam adgnati capite deminuti, quique (b) ex his progeniti ſunt, ex lege duodecim tabularum inter legitimos non habentur, ſed à Prætore tertio ordine vocantur: exceptis ſolis tantummodo fratre & ſorore emancipatis, non etiam liberis eorum, quos lex

(a) *l. pen. C. de legit her.* (b) qui quære *eſt in plurib. Charondas*

lex Anaſtaſiana [c] cum fratribus integri juris conſtitutis, vocat quidem ad legitimam fratris hereditatem, ſive ſororis: non æquis tamen partibus, ſed cum aliqua deminutione, quam facilè eſt ex ipſius conſtitutionis verbis colligere. Aliis vero adgnatis inferioris gradus licet capitis deminutionem paſſi non ſunt, tamen eos anteponit, & proculdubio cognatis.

§. I. Hos etiam, qui per feminini ſexus perſonas ex transverſo cognatione junguntur, tertio gradu proximitatis nomine Prætor ad ſucceſſionem vocat. [d]

§. II. Liberi quoque, qui in adoptiva familia ſunt, ad naturalium parentum hereditatem hoc eodem gradu vocantur.

§. III. Vulgo quæſitos nullum habere adgnatum, manifeſtum eſt: quum adgnatio à patre, cognatio à matre ſit: hi autem nullum patrem habere intelleguntur Eadem ratione ne inter ſe quidem poſſunt videri conſanguinei eſſe; quia conſanguinitatis jus ſpecies eſt adgnationis. Tantum igitur cognati ſunt ſibi, ſicut ex matre cognati. [e] Itaque omnibus iſtis ea parte competit bonorum poſſeſſio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

§. IV. Hoc loco & illud neceſſario admonendi ſumus, adgnationis quidem jure admitti aliquem ad hereditatem, etſi decimo gradu ſit, ſive de lege duodecim tabularum quæramus, ſive de edicto, quo Prætor legitimis heredibus daturum ſe bonorum poſſeſſionem pollicetur. Proximitatis vero

(c) *Relata illa erat in Codicem priorem, in poſteriore eſt omiſſa; ſed mentio ejus fit in* l. 4. C. de legit. tut. *&* l. ult. C. de legit. her.

(d) *l. 3. & 4. D. unde cogn.*

(e) *In aliis* & matris cognati. *Charondas* matris cognatis. *Marcilius tuetur vulgatam,* ſicut & matri cognati. *Sed Fabrot. ad Theophilum Cujacii adſtipulatur propter veteres MS. & Theoph. ἀπὸ μητρὸς.*

(f) nato natave *in omnibus Charondæ.*

vero nomine iis ſolis. Prætor promittit bonorum poſſeſſionem, qui uſque ad ſextum gradum cognationis ſunt, & ex ſeptimo à ſobrino ſobrinaque nati natæve. (f)

CAPUT VI.

De gradibus cognationis.

Hoc loco neceſſarium eſt exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare (a) inprimis admonendi ſumus, cognationem aliam ſupra numerari, aliam infra, aliam ex tranſverſo, quæ etiam à latere dicitur. Superior cognatio eſt parentium, inferior liberorum: ex tranſverſo fratrum ſororumve, eorumque, qui quæve (b) ex his progenerantur: & convenienter patrui, amitæ, avunculi, materteræ. Et ſuperior quidem & inferior cognatio à primo gradu incipit: at ea, quæ ex tranſverſo, numeratur à ſecundo.

§. I. Primo gradu eſt ſupra pater, mater: infra filius, filia. *Ex Paulo l. 1. § 3. de gradib. & affinib.*

§. II. Secundo ſupra avus, avia: infra nepos, neptis: ex tranſverſo frater, ſoror. *Ex d. l. 1. §. 4. de gradib & affinib.*

§. III. Tertio ſupra proavus, proavia: infra pronepos, proneptis: ex tranſverſo fratris ſororiſque filius, filia: & convenienter patruus, amita, avunculus, matertera. Patruus eſt frater patris, qui Græce πατρῶος (c) vocatur. Avunculus eſt frater matris, *Ex d. l. 1. § 6. de gradib. & affinib.*

 qui

(a) Qua in re *omnes Charonda. v. Cujac. lib.* VI. *Obſ. c. ult.* (b) quæve *ignorant vett. & Theoph.*

(c) *Vulgata alia vocabula Græca habet, ſed hæc Theophilus firmat, ex quo etiam, uti et ex MS. poſteriora §. addita ſunt. De voce* θεῖος, *v. Forn. lib.* 1. *ſel. c.* 14.

qui apud Græcos proprie μητρῶος: & promiſcue θεῖος dicitur. Amita eſt patris ſoror. Matertera vero matris ſoror: utraque (d) θεία, vel apud quoſdam τίτθη appellatur.

§. IV. Quarto gradu ſupra abavus, abavia: infra abnepos, abneptis: ex tranſverſo fratris ſororiſque nepos, neptis: & convenienter patruus magnus, amita magna, id eſt, avi frater & ſoror: item avunculus magnus, & matertera magna, id eſt, aviæ frater & ſoror: conſobrinus, conſobrina, id eſt, qui quæve ex fratribus aut ſororibus progenerantur. (e) Sed quidam recte conſobrinos eos proprie dici putant, qui ex duabus ſororibus progenerantur, quaſi conſororinos: eos vero, qui ex duobus fratribus progenerantur, proprie fratres patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus filiæ naſcuntur, ſorores patrueles appellari. At eos, qui ex fratre & ſorore propagantur, amitinos proprie dici. Amitæ tuæ filii conſobrinum te appellant, tu illos amitinos. *Ex d. l. 1. §. 6. de gradib. & affinib.*

§. V. Quinto ſupra atavus, atavia: infra adnepos, adneptis: ex tranſverſo fratris ſororiſque pronepos, proneptis: & convenienter propatruus, proamita, id eſt, proavi frater & ſoror: proavunculus, promatertera, id eſt, proaviæ frater & ſoror. Item fratris patruelis, ſororis patruelis, conſobrini, conſobrinæ, amitini amitinæ filius filia: propior ſobrino, propius (f) ſobrina. Hi ſunt patrui *Ex d. l. 1. §. 7. de gradib. & affinib.*

(d) *Omnes Charonda, ſicut Vulgata & Theoph.* promiſcue *vel* promiſcuo θεία.

(e) *Multa de conſobrinis hic notat Cujacius, alia Contius ad tit. de grad. Op. pag. 842. & Ant. Auguſtin. lib. 11. emend. c. 5. ſed adde, ſi lubet Diſſertat. meam. 11. de nuptiis conſobr. c. 1.*

(f) *Haloander* propius ſobrino, *uti Sextus Pompejus, &* l. 2. C. comm. de ſucc. *id vero aut σολοικῶς dictum, aut emendandum eſſe, ſcribit Ryck. ad Tacit.* lib XII. Ann. c. 64. *Pejus in Contii MS.* propior ſobrinus, propior ſobrina, *ut Dioclet l 2. C. unde legit. & Græci. Rectius cum Cajo in* l. 1. §. 7. D. h. t. *omnes libri Charonda* propior ſobrino, propior ſobrina. *Tacit. lib* XII. *Ann. c. 64. Lepidam Agrippina*, ſobrina priorem *vocat. v. ibi Lipſ.*

patrui magni, amitæ magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ, filius filia.

§ VI. Sexto ſupra tritavus tritavia: infra trinepos trineptis: ex tranſverſo fratris ſororiſque abnepos abneptis: & convenienter abpatruus abamita, id eſt, abavi frater & ſoror: abavunculus abmatertera, id eſt, abaviæ frater & ſoror. (g) Item ſobrini ſobrinæque, id eſt, qui quæve ex fratribus vel ſororibus patruelibus, vel conſobrinis vel amitinis progenerantur. *Ex Cajo l. 3. de gradib. & affinib.*

§. VII. Hactenus oſtendiſſe ſufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex his palam eſt intellegere, quemadmodum ulteriores quoque gradus numerare debeamus: quippe ſemper generata quæque perſona gradum adjiciat, ut longe facilius ſit reſpondere, quoto quiſque gradu ſit, quam propria cognationis appellatione quemquam denotare.

§. VIII. Adgnationis quoque gradus eodem modo numerantur.

§. IX. Sed quum magis veritas oculata fide (h) quam per aures animis hominum infigitur: ideo neceſſarium duximus poſt narrationem graduum, etiam eos præſenti libro inſcribi, quatenus poſſint & auribus & oculorum inſpectione adoleſcentes perfectiſſimam graduum doctrinam adipiſci.

§. X. Il-

(g) *Vulgata addit:* Item propatrui, proamitæ, proavunculi, promateteræ filius filia: item propius ſobrino ſobrinave filius filia, *quæ & in Venetis primum impreſſis reperiuntur. Abſunt vero a Theophilo, omnibus Charondæ MS. & Anton. Auguſtin. d. lib. 2. emend. c. 5. auctoritate libri Albornotiani, ea expungenda eſſe dixit. Contius vero ita legendum putat:* Item propioris ſobrini ſobrinæve filius filia, id eſt ſobrini ſobrinæque. Item qui quæve ex fratribus vel ſororibus patruelibus vel conſobrinis vel amitinis nepotes neptesve progenerantur. *Aliter Vinn.* h. l.

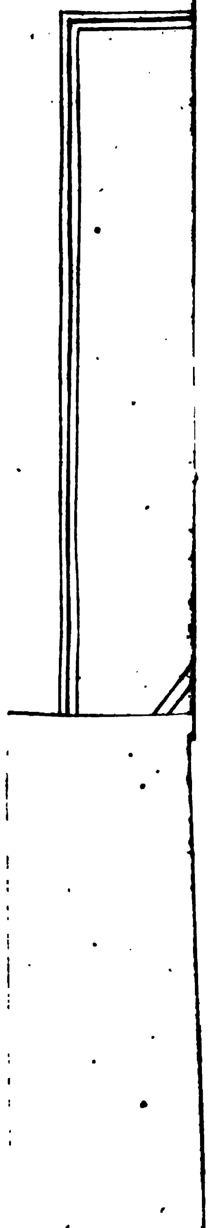
(h) *Hanc ſententiam ex Polybio & Herodoto Cujacius* h. l. *ex Xenophonte, Philone, Joſepho & Cteſia Grotius ad Luca cap. 1. ex aliis Fabricius ad Theoph. edit. 1.*

§. X. (i) Illud certum eſt, ad ſerviles cognationes illam partem edicti, qua proximitatis nomine bonorum poſſeſſio promittitur, non pertinere: nam nec ulla antiqua lege talis cognatio computabatur. Sed noſtra conſtitutione, (l) quam pro jure patronatus fecimus, (quod jus uſque ad noſtra tempora ſatis obſcurum atque nube plenum, & undique confuſum fuerat) & hoc humanitate ſuggerente conceſſimus, ut ſi quis in ſervili conſortio conſtitutus, liberum (m) vel liberos habuerit, ſive ex libera, ſive ex ſervilis conditionis muliere: vel contra ſerva mulier ex libero vel ſervo habuerit liberos cujuſcumque ſexus: & ad libertatem his pervenientibus, & ii, qui ex ſervili ventre nati ſunt, libertatem meruerint, vel dum mulieres liberæ erant, ipſi in ſervitute

eos

edit. i. & Ferandus Adduenſis c. 11 theſ. jur. civ. pag. 597. illuſtrarunt. Lucianus verba alata, *Seneca teſtes de auditu* ſecundæ notæ *appellavit, lib. iv. nat. quæſt. c. 3. & Seneca epiſt.* 6. Homines amplius oculis, quam auribus credunt. *Ceterum Cujacius vetus graduum cognationis diagramma hic adpingi curavit: aliud ex fronte* Codicis *Theodoſiani deſumtum* lib. vi. Obſ. c. 40. *aliud* Contius *ex libro* iv. *Sent. Pauli edidit: ſed* Charondas *in nullo manuſcripto, nec Fabrotus in melioribus Theophili codicibus, formam graduum ſe reperiſſe teſtantur, præter unam, in codice optimæ notæ Dionyſiano, quam* Charondas *ſubjecit.*

(i) *Vulgata novam hoc loco rubricam novumque caput* de ſervili cognatione *habet: ſed res indicat, ſequi partem capitis ejuſdem, quæ in omnibus* Charonda *M S. & quibuſdam veteribus* Contii, *nec non apud interpretes* Βασιλικῶν, *& Photium in Nomocanone, ut & in Theophili editionibus Viglii,* Curtii, *Fabroti & Doujatii ſuperioribus cohæret, idque ex pr. §* xi. *ſatis firmatur. Probat id quoque Ant. Matthæ. hoc argumento, quod Harmenopulus caput de emtione & venditione* xxiii. *vocat, quod alioqui* xxiv. *foret. Fons autem erroris vulgati eſt, quod ſpatium aliquod in membranis, ſed ad graduum deſcriptionem vacuum, hic reperiebant.* Non eſt titulus per ſe, neque debet ſeparari, *ait Muretus* h. l. (l) *de hac ſupra ad §. pen. c. 2.* (m) *Hotman. miſere hic Tribonianum, velut pecudem Latini ſermonis ignaram, exagitat, quod liberum pro uno filio dixit, contra Caji regulam in* l. 148. D. de V. S. *Verum alibi ſimiliter locutus eſt in* l. 33. C. de inoff. teſt. l. 8. §. 5. C. de ſec. nupt. *& ſupra* pag. 235. *ubi cauſam ejus tuiti ſumus, cum aliis, quibus Scipio Gentilis lib. ſing. Originum addatur. Quintil. decl.* 2. Liberi ac parentis non alius mihi videtur affectus, quam quo rerum natura, quo mundus pſ. conſtrictus eſt.

3

p
p
c
p
p
f
u
li
m
ri
n
n

eos habuerint, & poſtea ad libertatem pervenerint: ut hi omnes ad ſucceſſionem patris vel matris veniant, patronatus jure in hac parte ſopito. Hos enim liberos non ſolum in ſuorum parentium ſucceſſionem, ſed etiam alterum in alterius mutuam ſucceſſionem vocavimus, ex illa lege ſpecialiter eos vocantes, ſive ſoli inveniantur, qui in ſervitute nati, & poſtea manumiſſi ſunt: ſive una cum aliis, qui poſt libertatem parentium concepti ſunt: ſive ex eodem patre, vel ex eadem matre, ſive ex aliis (n) ad ſimilitudinem eorum, qui ex juſtis nuptiis procreati ſunt.

§. XI. Repetitis itaque omnibus, quæ jam tradidimus, apparet, non ſemper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, pariter vocari: eoque amplius ne (o) eum quidem, qui proximior ſit cognatus, ſemper potiorem eſſe. Quum enim prima cauſa ſit ſuorum heredum, & eorum, quos inter ſuos heredes jam enumeravimus: apparet pronepotem vel abnepotem defuncti potiorem eſſe, quam fratrem aut patrem matremque defuncti: quum alioquin pater quidem & mater (ut ſupra quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineant, frater vero ſecundum, pronepos autem tertio gradu ſit cognatus, & abnepos quarto, nec intereſt, in poteſtate morientis fuerit an non, quod vel emancipatus vel ex emancipato, aut feminino ſexu (p) propagatus eſt.

§. XII. Amotis quoque ſuis heredibus, & quos inter ſuos heredes vocari diximus: adgnatus, qui integrum jus adgnationis habet, etiamſi longiſſimo gradu ſit, plerumque potior habetur, quam proximior cognatus. Nam patrui nepos vel pronepos avunculo vel materteræ præfertur. Totiens igitur dicimus, aut pariter (q) vocari eos, qui cognati

 ſunt:

(n) *Vulgata* ſive ex aliis nuptiis, *quod Theoph. non agnoſcit. Hotman. ex libro MS. & Cujacius:* ſive ex aliis, qualicunque copulatione nati ſint, ad ſimil.
(o) nec eum *omnes Charonda.* (p) *nonnulli Codices Cujacii* genere.
(q) *in quibuſdam Charonda additur* in partem.

ſunt: quotiens neque ſuorum heredum jure, quique inter ſuos heredes ſunt, neque adgnationis jure aliquis præferri debeat ſecundum ea, quæ tradidimus: exceptis fratre & ſorore emancipatis, qui ad ſucceſſionem fratrum vel ſororum vocantur: qui etſi capite deminuti ſunt, tamen præferuntur ceteris ulterioris gradus adgnatis.

CAPUT VII.

De ſucceſſione libertorum.

Nunc de libertorum bonis videamus. Olim itaque licebat liberto patronum ſuum impune teſtamento præterire. Nam ita demum lex duodecim tabularum ad hereditatem liberti vocabat patronum, ſi inteſtatus mortuus eſſet libertus nullo ſuo herede relicto. Itaque inteſtato quoque mortuo liberto, ſi is ſuum heredem reliquiſſet, patrono nihil [a] in bonis ejus juris erat. Et ſi quidem ex naturalibus liberis aliquem ſuum heredem reliquiſſet, nulla videbatur querela. Si vero adoptivus filius fuiſſet, aperte iniquum erat, nihil juris patrono ſupereſſe.

§. I. Qua de cauſa poſtea Prætoris edicto hæc juris iniquitas emendata eſt: ſive enim faciebat teſtamentum libertus, jubebatur [b] ita teſtari, ut patrono partem dimidiam bonorum ſuorum relinqueret. Et ſi aut nihil aut minus parte dimidia reliquerat, dabatur patrono contra tabulas teſtamenti partis dimidiæ bonorum poſſeſſio: ſive inteſtatus moriebatur, ſuo herede relicto filio adoptivo, dabatur æque patrono contra hunc ſuum heredem partis dimidiæ bonorum poſſeſ-

a. *Sic veteres Codices Cujacii, & Johannes, in gloſſis Accurſii.*
b. *In quibuſdam Charondæ jubebat, ſcilicet Prætor.* v. *Cujac. lib.* XVIII. *Obſ. c.* 13.

poſſeſſio. Prodeſſe autem liberto ſolebant ad excludendum patronum naturales liberi, non ſolum, quos in poteſtate mortis tempore habebat, ſed etiam emancipati, & in adoptionem dati: ſi modo ex aliqua parte ſcripti heredes erant, aut præteriti contra tabulas bonorum poſſeſſionem ex edicto petierant; nam exheredati nullo modo repellebant patronum.

§. II. Poſtea lege Papia adaucta ſunt jura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum eſt enim, ut ex bonis ejus, qui ſeſtertiûm [c] centum millium patrimonium reliquerat, & pauciores quam tres liberos habebat, ſive is teſtamento facto, ſive inteſtatus mortuus erat, virilis pars patrono deberetur. Itaque quum unum quidem filium filiamve heredem reliquerat libertus: perinde pars dimidia debebatur patrono, ac ſi is ſine ullo filio filiave teſtatus [d] deceſſiſſet: quum vero duos duaſve heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: ſi tres reliquerat, repellebatur patronus.

§. III. Sed noſtra conſtitutio, quam pro omnium notione [e] Græca lingua compendioſo tractatu habito compoſuimus, ita hujuſmodi cauſas definivit, ut, ſi quidem libertus vel liberta minores centenariis ſint, id eſt, minus cen-

c. *vid. Ant. Auguſtin.* lib. XI. Emend. c. 7.

d. *In omnibus Codicibus legitur* inteſtatus: *ſed Cujac. hic &* lib. III. Obſ. c. 13. lib. XVII. c. 13. *corrigit* teſtatus; *quia ſi inteſtatus deceſſerit, ſolus patronus ſuccedit, idque placuit Hotmano & Charondæ, atque ex Theophilo firmatur. At Robertus,* lib. II. rec. lect. c. 24. *Janus a Coſta & Marcilius nihil mutandum eſſe cenſent.*

e. *Sic libri veteres Accurſii, Hotmani & Charondæ. Theophilus* [illegible] τὸ πᾶσιν εἶναι πρόδηλον, ut omnibus innoteſceret: *atque ita in* l. 6. C. de hæret. Nov. 7. c. 1. *alias* omni natione: *neutrum male! inquit Marcilius.*

tum aureis [f] habeant ſubſtantiam; (ſic enim legis Papiæ ſummam interpretati ſumus, ut pro mille ſeſtertiis unus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum ſucceſſionem, ſi tamen teſtamentum fecerint. Sin autem inteſtati deceſſerint, nullo liberorum relicto: tunc patronatus jus (quod erat ex lege duodecim tabularum) integrum reſervavit. Quum vero majores centenariis ſint, ſi heredes, vel bonorum poſſeſſores liberos habeant, ſive unum, ſive plures cujuſcumque ſexus vel gradus, ad eos ſucceſſionem parentium deduximus, patronis omnibus una cum ſua progenie ſemotis. Sin autem ſine liberis deceſſerint, ſi quidem inteſtati, ad omnem hereditatem patronos patronaſque vocavimus. Si vero teſtamentum quidem fecerint, patronos autem vel patronas præterierint, cum nullos liberos haberent, vel habentes eos exheredaverint, vel mater ſive avus maternus eos præterierint, ita ut non poſſint argui inofficioſa eorum teſtamenta: tunc ex noſtra conſtitutione per bonorum poſſeſſionem contra tabulas non dimidiam (ut antea) ſed tertiam partem bonorum liberti conſequantur: vel quod deeſt eis ex conſtitutione noſtra repleatur, ſi quando minus tertia parte bonorum ſuorum libertus vel liberta eis reliquerit: ita ſine onere, ut nec liberis liberti libertæve ex ea parte

[f] *Contius reprehendit virum doctiſſimum, qui hic repoſuit* minus mille aureis, *& mox:* centum ſeſtertiis. *Eſt is Hotmanus, qui lib. IV. Antiq. Rom. poſt Budæum* lib. II. & III. de aſſe *ita ſenſit. De eodem Franciſco Cujac. lib. XIX. Obſ. c. 31.* Unde apparet, quam ſit ſtultus ille, qui mille & centum loco commutat in Inſtitutionibus, quod Theophilus luculenter explicuit. *Sed Hotmanus ad hanc inſectationem nimis aculeatam modeſte non minus quam erudite reſpondit, in diſputat.* de aureo Juſtinianico, *quæ poſt lib. IV. Antiquit. pag. 678. reperitur. Wiſſenbachius Cujacium ſecutus eſt emblem. Trib. ad* l. pen. de juriſd. *Huberus ſubſiſtit, in Eunom. ad* eand. l. *at Hieron. Elenus* lib II. Diatrib. c. 3. tom. II. Theſ. jur. civ. pag. 1421. *& J. Fr. Gronov qui omnes hac in re ſuperavit, contra Cujac. in theſi pronunciant* lib. II. de pec. vet. c. 5 *nec mihi Hotmani emendatio h. §. ſpernenda videtur. Add. Alciat.* lib. III. Diſpunct. c. 9. *& Ant. Auguſtin.* lib. II. emend. c. 2. 8. 9.

te legata vel fideicommiſſa præſtentur, ſed ad coheredes hoc onus redundaret: multis aliis caſibus à nobis in præfata conſtitutione congregatis, quos neceſſarios eſſe ad hujuſmodi juris diſpoſitionem perſpeximus: ut tam patroni patronæque, quam liberi eorum, nec non qui ex tranſverſo latere veniunt, uſque ad quintum gradum ad ſucceſſionem libertorum vocentur, ſicut ex ea conſtitutione intellegendum eſt. Ut ſi ejuſdem patroni vel patronæ, vel duorum duarumve pluriumve liberi ſint: qui proximior eſt, ad liberti ſeu libertæ vocetur ſucceſſionem, & in capita, non in ſtirpes dividatur ſucceſſio: eodem modo & in iis, qui ex tranſverſo latere veniunt, ſervando. Pene enim conſonantia jura ingenuitatis & libertinitatis in ſucceſſionibus fecimus.

§. IV. Sed hæc de iis libertinis hodie dicenda ſunt, qui in civitatem Romanam pervenerunt: quum nec ſunt alii liberti, ſimul & Dediticiis & Latinis ſublatis, quum Latinorum legitimæ ſucceſſiones nullæ penitus erant; qui licet ut liberi vitam ſuam peragebant, attamen ipſo ultimo ſpiritu ſimul animam atque libertatem amittebant, & quaſi ſervorum ita bona eorum jure quodammodo peculii ex lege Junia [g] manumiſſores detinebant. Poſtea vero ſenatuſconſulto Largiano cautum fuerat, ut liberi manumiſſoris non nominatim exheredati facti, extraneis heredibus eorum in bonis Latinorum proponerentur. Quibus ſupervenit etiam

[g] *Vulgo additur* Norbana: *ſed Theophilus ignorat, & ſimiliter Ulpian. tit.* 3. §. 3. lege Junia cautum eſt. *Item Fragmentum regul. ex vetere JCto* §. 8. & l. un. C. de Lat. lib. toll. *Lata eſt M. Junio Silano & Norbano Balbo Conſſ. A. U.* DCCLXXI. *& quamvis ab utroque Conſule, qui eam tulerunt, nomen acceperit, a priore vulgo appellatur. Plura de illis Ryckius ad Tacit. lib.* 11. *Ann. c.* 59. *Putavit Alciat.* lib. x. Parerg. c. 7. *in duobus titulis antiquis legis hujus memoriam reperiri:* CLEMENTI CAESARUM N. SERVO & LYCINO N. SERVO *notam enim N. adſcriptam eſſe, quod illi Latinæ eſſent conditionis, ex lege Norbana: quod mihi haud veriſimile videtur, & vel ex ſuperioribus ſatis refellitur.*

Divi Trajani edictum, quod eumdem hominem, ſi invito vel ignorante patrono ad civitatem venire ex beneficio Principis feſtinabat, faciebat quidem vivum civem Romanum, Latinum vero morientem. Sed noſtra conſtitutione [h] propter hujuſmodi conditionum vices, & alias difficultates, cum ipſis Latinis etiam legem Juniam, & Senatuſconſultum Largianum, & edictum Divi Trajani, in perpetuum deleri cenſuimus, ut omnes liberti civitate Romana fruantur: & mirabili modo quibuſdam adjectionibus ipſas vias quæ in Latinitatem ducebant, ad civitatem Romanam capiendam tranſpoſuimus.

h. l. un. C. de Lat. lib. toll. *& Ryck. animadv. ad Tacit. lib.* I. *Hiſt. c.* 78. Adjectiones *optime explicat* Cujac. lib. XVIII. Obſ. c. 21.

CAPUT VIII.

De adſignatione libertorum.

In ſumma quod ad bona libertorum admonendi ſumus, cenſuiſſe ſenatum, & quamvis ad omnes patroni liberos, qui ejuſdem gradus ſunt, æqualiter bona libertorum pertineant, tamen licere parenti, uni ex liberis adſignare libertum, ut poſt mortem ejus ſolus is patronus habeatur, cui adſignatus eſt: & ceteri liberi, qui ipſi quoque ad eadem bona, nulla adſignatione interveniente, pariter admitterentur, nihil juris in iis bonis habeant: ſed ita demum priſtinum jus recipiant, ſi is, cui adſignatus eſt, decceſſerit nullis liberis relictis.

§. I. Nec tantum libertum, ſed etiam libertam: & non tantum filio nepotive, ſed etiam filiæ neptive adſignare permittitur.

§. II. Da-

§. II. Datur autem hæc adſignandi facultas ei, qui duos pluresve liberos in poteſtate habebit, ut eis, quos in poteſtate habet, adſignare ei libertum libertamve liceat. Unde quærebatur, ſi eum, cui adſignaverit, poſtea emancipaverit, num evaneſcat adſignatio. Sed placuit evaneſcere, quod & Juliano & aliis pleriſque viſum eſt.

§. III. Nec intereſt, teſtamento quis adſignet, an ſine teſtamento: ſed etiam quibuſcumque verbis patronis hoc permittitur facere, ex ipſo Senatuſconſulto, quod Claudianis temporibus factum eſt, Suillo Rufo & Oſterio Scapula Conſulibus. *

*. *Vulgo* Sabellio Rufo & Aſterio Scapula Cſs. *In aliis:* Suelleo Rufo & Oſterio. *vel* Suillo Rufo & Oſterio *Theophilus:* Suillo Rufo & Hoſtorio Scapula. *Ulpian. in l.* 1 *D. h. t.* Veſſejo Rufo & Oſterio Scapula. *ubi Ant. Auguſtin. lib* III. *Emend. c.* 7. *in Conſulum nominibus peccatum eſſe, ait, ſed nihil definit, neque de* nom. propr. D. pag. 259, *Suillii Rufi Conſulis meminit Plin.* lib. VII. c. 4. *Oſtorii Scapulæ Tacit.* lib. XVI. Ann. c. 14. 15. Agric. c. 14.

RATIO SUCCEDENDI

ab inteſtato, ſecundum Nov. 118

Si quis inteſtatus deceſſit, nec ſcripſit omnino teſtamentum; aut id ſcripſit, quod valere non poteſt; aut ſi id, quod jure fecerat, ruptum irritumve factum, vel deſtitutum eſt, legitimæ ſucceſſioni, ex jure civili aut Prætorio, eſt locus *l.* 1. *pr. D. de ſuis & leg. l.* 130. *de V. S.* Ulpian. *tit.* 26. §. 1. Donatus ad Terentii Hecyræ act. 1. ſc. 2. ℣. 97. verba: *ea ad hos redibat lege hereditas,* inquit: *Verbo juris uſus eſt: ea enim legitima eſt hereditas, quæ familiæ debebatur.* (2) Quum enim ex ſimplicitate naturali mors dominium defunctorum ſolvat, communi autem hominum inclinationi repugnet, bona pro derelictis haberi, & cuivis occupanti patere; hinc apud omnes gentes, ad turbas vitandas, receptum eſt, ut illi ſuccederent, quos mortuus, ob ſanguinis vinculum, maxime amavit, aut amare debuit. *Creditur namque paterfamilias ſponte ſua bis*

his legitimam relinquere hereditatem ait Paul. in *l.* 8. §. 1. *D. de jur. codicill.* Ac pro liberis quidem naturalis valde militat conjectura, hac mente patrem inteſtatum deceſſiſſe, ut illos heredes habeat; quum *natura pater & filius eadem pœne perſona eſſe intelligantur*, *l. ult. C. de impub. ſub.* Quintilian. lib. VII. Inſt. c. 1. *At qui naturam ſequetur, illa cogitabit profecto: Pater inteſtatus duos nos filios reliquit, partem jure gentium peto. Hanc communem omnium legem leviter adornabit, ut juſtam.* In agnatis vero accedit favor conſervandæ familiæ: hæc enim velut univerſitas quædam conſideratur, cui jus in bona omnium cognatorum, alteri propius, alteri remotius eſſet quæſitum. *Prudentium omnium reſponſa, & lex ipſa naturæ ſucceſſores facit conſanguineos*, ajunt Arcad. & Honor. in *l.* 3. *C. quor. bonor.* Accuratius nobiſcum diſtinguit Quintilian. decl. 308. *Proximum locum à teſtamentis habent propinqui: & ita ſi inteſtatus quis ac ſine liberis deceſſerit. Non quoniam utique juſtum ſit, ad hos pervenire bona defunctorum, ſed quoniam relicta, & velut in medio poſita nulli propius videntur contingere.* Add. Grot. *lib.* II. *de J. B. & P. c.* 19. §. 6. Pufend. *lib* IV. *de J. N. c.* II. §. 1. 2. & Bynkershoek *lib.* II. *obſ. c.* 1. (3) Romæ Lex XII. tabb. primum in domo, deinde in familia, poſtremo in gente hereditatem detulit: ita enim a Decemviris hac de re cautum fuit: *Aſt ſi inteſtato moritur, cui ſuus heres nec eſcit, agnatus proximus familiam habeto; ſi agnatus nec eſcit, gentiles familiam habento. l.* 9. §. 2. *D. de lib. & poſt. l.* 195. *de V. S.* Ulpian. *tit.* 26. §. 1. Sed quum veteres gentes, per bella civilia & externa, extinctæ, aut cum plebejis, peregrinis & libertinis, commixtæ eſſent, deſiit legitima gentium ſucceſſio, præſertim ex quo Prætor deficientibus agnatis, etiam cognatos per bonorum poſſeſſionem *unde cognati* admiſit. Nec *gentilitia jura in uſu ſunt*, ait Ulpian. *d. tit.* §. 1. ubi Cl. Schulting. Alia quoque duriora interpretatione Prudentum, Senatusconſultis, Edictis & Conſtitutionibus Principum mutata ſunt, aut temperata, apud Sueton. *Claud. c.* 19. & Spartian *in Marco c.* XI. Niceph. *Hiſt. eccl. lib.* III. *c.* 31. Euſebius maxime Conſtantini M. ſummam, in corrigenda lege contra infœcundos, moderationem & æquitatem laudat, dum *ſanxit, ut ad propinquos hereditas deveniret*, *de* vita Conſtant. *lib.* IV. *c.* 26. (4) Juſtinianus tandem omnem legiſlationem in *Nov.* 118. abſolvit, tres ordines, *Deſcendentium*, *Adſcendentium* & *Collateralium* conſtituendo. Sicut enim natura, per ſtimulos amoris alte impreſſos, primum intendit conſervationem generis, & cauſa gignens magis adficitur erga gignentem, ita ſucceſſio primum deſcendere, deinde, ſi id non poſſit, adſcendere, tandemque ad latus divergere debebat. Papinianus in *l.* 7. §. 1. *D. ſi tab. teſt. nullæ ext. Non ſic*, inquit, *parentibus liberorum, ut liberis parentium, debetur hereditas. Parentes ad bona liberorum ratio miſerationis admittit: liberos naturæ ſimul & parentium commune votum.* Iidem quoque ordines lege Ebræa præſcripti fuerunt *Num.* XXVII. ȳ. 8.

ỳ. 8. 9. quam explicat Philo Judæus de vita Moſis III. *Cum lex naturæ ſit, ut liberi parentibus, non parentes liberis in bona ſuccedant, Moſes id, quod contra vota parentum malique ominis erat, texit ſilentio.* Selden. autem *de ſucc. in bona def. ad ll. Ebræorum c.* I. univerſam materiem in quinque claſſes diſtribuit: *liberorum, parentum, fratrum, mariti*, & *fiſci*; quem ordinem nos quoque ſequemur.

I. *De ſucceſſione liberorum.*

Prima cauſa eſt liberorum; qui ſunt vel *legitimi*, *legitimati*, vel *illegitimi*. (1) Liberi *legitimi* omnes omnibus ſuccedunt adſcendentibus; ſine diſcrimine ſexus, familiæ, aut gradus *Nov.* 118. *c.* 1. Liberis enim *ratio naturalis, quaſi lex quædam tacita*, parentum hereditatem addicit; auctore Paulo *l.* 7. *pr. D. de bon. damn.* quoſque tam ſollicite alendos & educandos commendat natura, iis parentes quicquid bonorum ſupereſt potiſſimum relinquere voluiſſe cenſentur. Hinc *dulces heredes*, Juven. ſat. VI. ỳ. 38. & *dulce officium* in *l.* 1. C. *de his qui ſibi adſcr.* Add. *Num.* XXVII. ỳ. 8. *Jobi* XLII. ỳ. 15. *Rom.* VIII. ỳ. 17. (2) Si omnes ſunt primi gradus ſuccedunt in capita, viritim, κατὰ κεφαλάς; ſin ulterioris, in ſtirpes, per corpora, κατὰ ῥίζας, jure repræſentationis, quod vocant, ſuccedunt; ſive ſoli ſint, ſive cum gradu prioribus concurrant *l.* 11. *C. fam. erc. Nov.* 118. *c.* 1. 3. 4. Quamvis enim primi gradus liberi propiores ſint, jubebat tamen æquitas naturalis, ut nepotes intrarent in locum parentis, eamque partem caperent hereditatis, quam ille, ſi viveret, habiturus fuiſſet. §. 15. *de her. quæ ab int. l.* 1. §. 4. *D. de ſuis & leg.* Ulpian. *tit.* XXV. §. 2. Idque non tantum mente legis XII. tabularum comprehendebatur, *l.* 3. *C. de ſuis. & leg. l.* 2. *C. eod.* Sed etiam aliis gentibus placuit, ob elegantem rationem Calliſtrati, *l.* 220. §. 2. *de V. S.* Vulgatus apud Hebræos erat canon: *Filiorum filii velut ipſi habentur filii*, uti Druſius *dec.* 2. *Adag. Arab.* 8. Faber. *l.* 111. *ſem. c.* 24. Grot. *lib.* 11. *de J. B. & P. c.* 7. §. 6. & Selden. *de ſucceſſ. in bona def. c.* 1. docuerunt. Sed quia, hoc ſucceſſionis genus fictione nititur, dum filius quaſi ex ſepulchro ſuccedit, idque Romæ magis fuit neceſſarium, ut nepotes ſuorum perſonam primo gradu referrent, eorumque jure uterentur, ideo nulli mirum videri debet, quod ſerius demum, Childebertus in Francia, Otto M. in Germania ſubitionem illam in locum & vicariam ſucceſſionem, ille edicto, hic per legem duellionum introduxerunt. Wittechind. lib. 11. Ann. p. 644. *Rex noluit viros nobiles ac ſenes populi inhoneſte tractari, ſed magis rem inter gladiatores diſcerni juſſit. Vicit igitur pars, qui filios filiorum computabant inter filios, & firmatum eſt, ut æqualiter cum patruis hereditatem dividerent, pacto ſempiterno.* Alius locus non minus illuſtris eſt Grotii append. epiſt. 737. *Omnino verum eſt, jus repreſentationis, quale eſt in Zelandico & Scabinico jure, non eſſe a Romanis,*

manis, ſed à Carolo Magno, qui Epiſcopis ſuaſoribus duritiem Germanicarum legum veterum ad lenitatem inflexit. Friſiis autem reliquit jura vetera. (3) Liberi ex diverſis matrimoniis nati, ſinguli parenti ſuo ſeparatim, communi communiter ſuccedunt; prioris autem matrimonii liberis præcipua manent, quæ ad communem parentem jure uſusfructus ex primo conjugio pervenerunt, *l.* 9. *C. de ſec. nupt.* (4) Quod de legitimis naturalibus diximus, idem eſt in *adoptivis*, qui patri adoptivo, a quo non ſunt emancipati, *quam ſi ex eo patre matreque familias nati eſſent*, ex conjectura voluntatis, ſuccedunt, §. 2. *de adopt.* §. 14. *de her. ab int. l. pen.* §. 1. *inf. C. de adopt.* non vero ubi generis & ſanguinis ratio habetur, ut in feudis 2. *F.* 26. nec in regnis a populo delatis Grot. *l.* 11. *c.* 7. §. 16. At patri naturali filius minus plene in adoptionem datus ſuccedit, *d. l. pen. C. de. adopt.* (5) *Legitimati* per ſubſequens matrimonium ſuccedunt ut legitimi §. 2. *de her. ab. int.* etiam qui reſcripto Principis, ad preces patris, legitimi ſunt facti. non exſtantibus liberis aliis: ſi vero alii legitimi ſint, his legitima ſalva eſſe debet jure præcipui, *Nov.* 89. *c.* 9. quia principis beneficium alteri non debet eſſe damnoſum, *l.* 2. §. 16. *D. ne quid in loc. publ.* (6) *Illegitimi* (α) *naturales* matri ſuccedunt ut legitimi, una cum legitimis ejus liberis, *l. pen. C. de Sc᷑o Orphit.* patri in ſextantem, ſi ſoli ſunt eumque cum matre dividunt, *Nov.* 89. *c.* 12 § 4. Olim dona tantum iis dabantur Gen. xxv. ℣. 6 Suidas v. νοθεῖα. (β) *Spurii*, tanquam ἀπάτορες, & ſine patre filii, jure antiquo Ebræo, Græco & Romano, matri tantum ſuccedunt; ſive ſoli ſint, ſive cum juſtis ejus liberis concurrant, *l.* 29. §. 1 *D. de inoff. teſt* niſi mater illuſtris femina, v. gr. Senatoris uxor, juſtos liberos habeat, *l.* 5. *C. ad Sc᷑. Orphit.* Herald. *lib.* 1. *rer. quot. c.* 1. & Hert. ad parœmiam: *Geen wyf draegt een baſtaard.* (γ) Ex *inceſtu* aliove damnato matrimonio nati nihil accipiunt, ne quidem alimenta, a fratribus ſuis legitimis, *Nov.* 89. *c. ult.* & *auth. ex complexu C. de inc. nupt.* at parentes, ex bonis poſtea quæſitis, vel fiſcus neceſſaria eis largiuntur, vid. Huber. in Auſpic. domeſt. *Orat.* VIII. *pag.* 255. & *Præl h. t.* §. 8. Sed quam maxime Herald. *d. l.* 1. *c.* 3. *n.* 8. & 9. ubi in dicta *Nov.* 89. pro παρὰ τῶν γονέων, ſcriptum fuiſſe putat παρὰ τῶν γνησίων: qua de re ſilet Cl. Hombergius, ad eam *Nov.* Idem quoque conſtituit Clemens III. in *c. cum haberet* x. *de eo qui duxit in matrim.* Sane miſericordia non indigni ſunt, qui alieno laborant vitio, non ſuo *l.* 7. *C. de nat. lib.* & necare videtur, qui alimonia denegat, inquit Paul. *l.* 4. *D. de agnoſc. lib.*

II. *De ſucceſſione Parentum.*

Si nemo Deſcendentium ſit heres, in ſecundo heredum ordine, amor adſcendit ad parentes; qui ob memoriam beneficiorum, & in ſolatium orbitatis, *turbato mortalitatis ordine*, ad *luctuoſam* hereditatem, miſerationis ratione à Papiniano inculcata, vocantur, vide *l.* 15. *D. de*

inoff.

inoff. teſt. l. fin. C. de inſt. & ſubſt. Quemadmodum enim nullus affectus vincit paternum *l. fin. C. de cur. fur.* ita liberi viciſſim præmia nutritionis reddere debent, & cum Geruntio alumno *maternæ ſenectutis alendæ eſſe ſtudioſi*, apud Grut. pag. 656. Accedit Quintil. decl. 344. *Infelices quidem, qui liberos ſuos ad rogum deflent.* Tacit. *lib.* XVI. Ann. c. 11. *Servavit ordinem fortuna, ac ſenior prius, tum cui prima ætas extinguuntur.* In lapidibus *filio* ORdine RETrogado DEFUNCTO, apud Grut. *p.*436. *n.* 1. & INVERSO MORTALITATIS ORDINE apud Reineſ. *cl.* V. *n.* 35. Grut. *l.* IV. *ſuſpic.* 1. (2) Olim quidem mater ex lege XII. tabb. non admittebatur; poſtea Prætor ei accommodavit bonorum poſſeſſionem Unde cognati: deinde Principum conſtitutiones illi favebant, ſi ter aut quater peperiſſet. Sed poſtquam Juſtinianus eam indiſtincte admiſit, diſtinguendum eſt, an parentes ſoli ſint, an cum germanis defuncti concurrant. (3) Si ſoli, iterum vel pari gradu ſunt, vel diſpari: ſi diſpari proximior in gradu, potior eſt in jure; ceſſante vicaria ſucceſſione per repræſentationem quia jus naturam imitatur, *l.* 16. *D. de adopt.* Si pari gradu ſunt, pariter vocantur, paternis quidem dimidia, maternis quoque dimidia delata; quamvis diſpar eorum ſit numerus, *Nov.* 118 *c.* 2. non vero bona avita paterna paternis, materna maternis, noviter quæſita proximo cedunt; licet Grotius id commendet, *lib.* II. *de J. B. & P. c.* 7. §. 9. 10. nimia enim incommoda vetant, ne junctæ ſemel in uno herede hereditates ſeparentur *l.* 10. §. 2. *D. de vulg. & pup.* (4) Si cum parentibus, primi vel ulterioris gradus, concurrunt fratres defuncti germani vel ſorores germanæ, omnibus pleno jure in capita vocatis, viriles dantur portiones, denegato patri peculii iſtius adventitii uſufructu *Nov.* 118. *c.* 2. (5) Si præter germanos adſint germanorum liberi, utrimque adjuncti, hi concurrunt in ſtirpes, jure repræſentationis; omni differentia ſexus & patriæ poteſtatis excluſa; ſecundum *Nov.* 127. *c.* 1. Quæ vero in *Nov.* 118. *c.* 2. Haloander poſt *exceptis fratribus*, ex Baſilicis addidit verba, *καὶ ἀδελφοπαίδων, fratrumque filiis*, merito Julianus patricius *Nov.* 109. *c.* 2. Bulgarus, Agylæus, Contius, *Oper. pag.* 337. & Cujac. *ad* §. 4. *Inſt. de legit. agn. ſucceſſ.* ut ſpuria, rejecerunt; quia fratrum liberi in hac *Nov.* 118. excluſi erant. v. *Nov* 127. *præf.* (6) Si ſoli germanorum liberi, deficientibus fratribus germanis, cum adſcendentibus concurrunt, hi quidem eos excludere videntur, ſed praxis eis repræſentationem permittit Stryk. *de S. A. I. diſſ.* 2 *c.* 1 *t* 31. Sande *lib.* V. *tit.* 8. *def.* 5. (7) Ceterum parentes *legitimatis* æqualiter ſuccedunt: *arrogatis* & plene *adoptatis* patres adoptivi, non matres; *ſpuriis* materni adſcendentes heredes ſunt, non paterni, quia ſucceſſio eſt reciproca: præterquam in arrogato impubere mortuo in imperfecte adoptato ac matre illuſtri, quæ ſpurio ſuccedit.

III. *De ſucceſſione collateralium.*

Quum nemo deſcendentium aut adſcendentium ſuccedit, hereditas ordine tertio defertur ad fratres ſororesque defuncti, & his deficientibus ad proximos quosque in infinitum: fratres enim patrui & patrueles radicem, ſanguinem & ſtirpem eandem communem habent, & unius familiæ univerſitate cenſentur: *communi gentium jure*, ut Curtius ait, *lib.* x *c.* 7. (1) Jure quidem Hebræorum, Græcorum, & veterum Romanorum fratrum melior erat cauſa, quam ſororum; quia illi firmamenta familiæ, hæ vero finis familiæ eſſe videbantur: auctore Philone *de vita Moſ.* III. Jſæo *Orat.* x. Cic. *lib.* I. *in Verr. c.* 42 Gell. *l.* xx. *c.* I. Sed quia feminis imputari non poteſt, quod feminæ ſunt natæ, jure Juſtinianeo, una cum fratribus germanis ſorores germanæ, quibus uterque parens communis fuit cum defuncto, in capita ſuccedunt, ſi ſoli ſunt, vel ſolæ. At concurrentes cum iis germanorum præmortuorum filii vel filiæ, jure repræſentationis vocantur in ſtirpes: excluſis defuncti patruis & fratribus, ex uno parente conjunctis, & germanorum nepotibus, qui ſubitionem vicariam non habent, uti Petrus Faber *lib.* II. *ſemeſtr. c.* 24. Novell. 118. *c.* 3. recte explicavit. (2) Germanorum liberi ſi ſoli ſunt, licet diſpari numero, jure proprio, ut proximi agnati in capita ſuccedunt, ac defuncti patruum, fratres unilaterales eorumque liberos excludunt, auctore Ulpian. *l.* 2. §. 2. *D. de ſuis & leg. Jam dudum placuit in capita dividendam hereditatem*, ait Cajus, in Collat. LL. Moſ. tit. 16. n. 2. Idem in Oriente obſervatum eſſe, tradit Harmenop. *lib.* v. *tit.* 8. §. 21. eademque Azonis ſententia, quum ab Accurſianis in pulvere & gymnaſiis Italiæ, Galliæ & Germaniæ diu impugnata eſſet, in Conventu Imperii Germanici Spirenſi, & ſupremo Pariſiorum ſenatu comprobata eſt; nec tanti nobis videntur rationes diſſentientium, quos inter Contius eminet *de hered. & bon. poſſ. Oper. pag.* 333. ut ab Azone diſcedamus: maxime poſtquam Cl. Rötgerſius vol. I. lib. I. Apodicticarum demonſtrationum. *ἀποδεικτικῶς*, adverſus barbaros & Archibarbaros, ſe demonſtraſſe ſcribit: *nec ipſum quidem omnipotentem Deum efficere poſſe, ut caſus verſiculi*, unde conſequens eſt, *ſucceſſionem indigitaret in ſtirpes*, *c.* XII. §. 61. *pag.* 561. (3) His ceſſantibus, eadem ratione fratres & ſorores unilaterales, ex uno duntaxat parente nati, eorumque liberi vocantur in capita, ſi ſoli ſunt, ſi cum thiis concurrunt, in ſtirpes, patruo defuncti repulſo. *Nov.* 118. *c.* 3. Quod ſi conſanguinei & uterini in ſucceſſione fratris communis concurrunt, ſinguli præcipua habent, quæ a ſuo parente provenerunt, *l.* 17. §. 2. *C. de legit. hered. Novell.* 84. Stryck de *S. A. I. diſſ.* 3. *c.* I. §. 22. Ex conſuetudine item quarundam regionum geminatio vinculi fraterni inſuper habetur, teſte Grot. *l.* 2. *Jpr. Holl c.* 28. atque hunc ſenſum eſſe putat Wiſſenb. de *diff theor.* & *prax. n.* 73. parœmiæ Belgicæ: *The naeſte in the bloe-*

bloede, the naeſte in the goede. (4) Quod ſi vero & hi deficiunt, proximus quiſque cognatorum, ſecundum gradus prærogativam, a latere ſuccedit in infinitum, *l.* 2. *D. de ſuis & leg.* ſine differentia gradus, ſexus, poteſtatis, cognationis & agnationis; nec attenditur bona materna ſint, an paterna; ceſſat ſubitio in locum ex jure repræſentationis, nec geminatum ſanguinis vinculum ad alios excludendos valet, *Nov.* 118. *c.* 4 ad duplam vero portionem capiendam, in duobus caſibus, Struv. *Ex.* 38. § 35. & Stryck. *de S. A J. diſſ.* v. *c.* 1 § 27. cum Carpzovio id admittunt: ſed quia ſola graduum paritas in hoc ordine cauſa proxima eſt, magis neganti accedo Eybeno *diſq.* XII. *ad Inſtit. Obſ. ult* (5) Adoptivi olim ſuccedebant agnatis, ob jura conſanguinitatis, tanquam agnati, *l.* 1. §. *pen. l* 2. § 3. *D. de ſuis & leg.* proprie autem conſanguinei non erant, quia adoptio jus ſanguinis non adfert, nec per omnia naturam imitatur, §. 2. *D. de leg. agn. ſucc. l.* 44. *D. de adopt.* At jure novo, dum vivit adoptans, tanquam unilaterales ab eo excluduntur; ſi mortuus, nexus familiæ, perinde ac olim per emancipationem, eſt ſublatus §. 11. *de ſucc. ab int. l.* 2. §. 11. *D. ad Sct. Tertull.* Beyer *poſit. Inſt. h. t. n* 56. (6) Legitimati per nuptias eodem jure gaudent, quo legitimi, *legitimati* per reſcriptum jure conſanguineorum æſtimantur. *Illegitimi* cognatis, per matrem conjunctis, ſunt legitimi heredes §. 4. *de ſucc. cogn.* (7) Affines nunquam ſuccedunt, *l.* 7. *C. comm. de ſucc.* nec eorum numerantur gradus, *l.* 4. § 5. *D. de grad.* gradus enim in modum ſcalarum & clivorum, alius ex alio naſcitur, & quælibet generatio facit gradum. Sunt autem affinium *ordines*, quos Paulus forſan, in *l. ult. pr. D. eod.* expreſſit, ſed librarius omiſit: niſi cum Cujacio ad §. 7 *Inſt eod.* legere malis: *Juriſconſultus cognatorum gradus & adfines noſſe debet.*

IV. *De ſucceſſione conjugum.*

Uxor, quæ in manum mariti convenerat, olim erat ſuæ heredis loco, & cum liberis æqualiter ſuccedebat, ex aſſe autem, ſi maritus ſine liberis & inteſtatus decederet, Ulpian. *tit.* IX. *tit.* XI. §. 13. Dionyſ *lib.* 11. *Ant. c.* 26. Gell. *lib.* XVIII. *c* 6. Servius *ad lib.* XI. *Æneid.* ℣. 476: Sed poſtquam, corruptis moribus, divites mulieres ſe ſuaque bona maritis ſubjicere nollent, coëmtio & confarreandi conſuetudo omiſſa eſt Tacit. *lib.* IV. *Ann. c.* 16. nullaque communio aut ſocietas bonorum inter conjuges amplius habuit locum *l.* 51. *D. l.* 6. *C. de don. int. vir.* niſi aliter inter eos conveniſſet *l.* 16. §. *ult. D. de alim. leg. l.* 17. §. 1. *D. ſol. matr.* Martial. *lib.* IV. *Epigr.* 75. (2) Prætor autem æquum eſſe cenſuit, conjugem in alterius conjugis ſucceſſione fiſco præferri; ideoque deficiente omni ſanguinis linea, id eſt ſi deſunt mortui cognati, ſuperſtiti marito vel uxori dedit bonorum poſſeſſionem *Unde vir & uxor*, ſi tempore mortis juſtum matrimonium fuerit. *t. t. D & C. unde*

unde vir & ux. l. 4. *C. de bon. vac.* (3) Eadem ſucceſſio a Chriſtianis non modo retenta, ſed & tanto juſtius extenſa eſt, quanto arctiorem affinitatis neceſſitudinem eſſe credant, duos eſſe in carne una, & recte Theod. & Valent. fiſco ſuo jura matrimonii præponunt *l. ult. C. Th. de leg. her.* Jure noviſſimo autem conjux ſuperſtes inops, indotata, quæque donationem propter nuptias non accepit, ſuccedit locupleti in partem virilem, ſi plures ſint, quam tres heredes; ſi pauciores, in quartam, quam pleno jure capit, niſi cum liberis propriis concurrat; tunc enim portionis ſuæ tantum uſumfructum habet *Nov.* 53 *c.* 6. *Nov.* 117. *c.* 5. *Auth. Præterea C. unde vir & ux.* Inops autem dicitur qui quæve ſecundum dignitatem & conditionem ſuam ſe exhibere non poteſt. v. Stryck. *de S. A. L. diſſ.* IV. *c.* 1. §. 19. & Huber. *præl. h. t.* §. 18.

V. *De ſucceſſione Fiſci.*

Quod ſi nec teſtamentarius nec legitimus heres ſit, ultimo loco fiſcus caducas hereditates & bona damnatorum ſibi vindicat; ſed vicem defuncti non ſuſtinet, nec, ut heres, eadem perſona fingitur, onera autem hereditaria fert; quia bona non intelliguntur, nec fiſcum beant, niſi deducto ære alieno *l.* XI. *D. de jure fiſci.* (2) Si ſolam naturam ſequimur, ἀδέσποτα ſunt invenientis & occupantis Grot. *lib.* II. *c.* 8. §. 6. ſed quia nimias turbas pariebat, ſi bona defunctorum prædæ cujuslibet expoſita eſſent, lex etiam civilis, velut communis ſponſio totius civitatis, ipſum dominium naturaliter acquirendum, vi ſua antevertere poteſt: hinc ex lege Julia caducaria, dominium bonorum caducorum, antequam occuparentur, ad ærarium populi; ex Edicto perpetuo autem, & ex Conſtitutione Antonini ad fiſcum Principis delatum fuit. Ulpian. *tit.* 17. §. 2. & *tit.* 28. §. 7. *l.* 4. §. 17. *D. de fideic. lib. l.* 96. §. 1. *de leg.* 1. *l.* 1. §. 1. *D. de jure fiſc.* (3) Quibuſdam autem civitatibus ex privilegio concedebatur, civium ſuorum inteſtatorum bona ſibi vindicare, uti Nicenſibus id ab Auguſto datum, refert Plin. *lib.* X. *epiſt.* 88. Hodie urbes, mero imperio gaudentes, in multis provinciis idem jus fiſci exercent, Richter *de ſucc. ſect.* 5. *n.* 3. (4) Fiſco autem ex Conſtitutionibus præferuntur non tantum certæ perſonæ, ut conjux, & conſors liberalitatis principalis *l.* 1. *C. ſi Imp. lib.* ſed etiam certa quædam collegia & corpora, quorum membrum ſine teſtamentariis, legitimis vel honorariis ſucceſſoribus deceſſerit. Ita Presbytero, Clerico & Monacho ſuccedit Eccleſia aut monaſterium *l.* 20. *C de Ep. & Cler.* bona militis ad legionem, aut Comitatenſem vexillationem. *l.* 6. §. 7. *D. de inj. rupt. l.* 4. §. 17. *D. de fideic. lib.* Navicularii ad corpus naviculariorum, annonæ urbis ſervientium; curialis, ad curiam; cohortalis ad co-

cohortes, Præſidis in provincia officiales; fabricenſis ad ceteros fabricenſes deferuntur. *tit. C. de heredit. decur.* quem titulum communis opinio ad quævis licita collegia extendit.

CAPUT IX.

De Bonorum poſſeſſionibus.

Jus bonorum poſſeſſionis introductum eſt à Prætore, emendandi veteris juris gratia. Nec ſolum inteſtatorum hereditatibus vetus jus eo modo Prætor emendavit, ſicut ſupra dictum eſt, ſed in eorum quoque, qui teſtamento facto deceſſerint. Nam ſi alienus poſtumus heres fuerit inſtitutus: quamvis hereditatem jure civili adire non poterat, quum inſtitutio non valebat; honorario tamen jure bonorum poſſeſſor efficiebatur, videlicet, quum à Prætore adjuvabatur. Sed & is à noſtra conſtitutione (b) hodie recte heres

(a) *Cujac. in notis primis addi jubet* vel potius ſupplendi, *citra neceſſitatem!*
(b) *quæ fuit relata in tit.* de incertis perſonis, *de qua Struchii diſſertatio erudita extat, v. ad §. 28. de legat.*

Pr. Hactenus de primo modo acquirendi per univerſitatem, immixtione vel aditione hereditatis, ex teſtamento, vel ab inteſtato: ſequitur ſecundus, *Bonorum poſſeſſio*, quæ eſt jus ſucceſſionis Prætoriæ in univerſa defuncti bona. (2) Quum enim jus civile liberis emancipatis præteritis vel inique exheredatis nullum auxilium ferret, lex etiam XII. tabb. ſucceſſionem ab inteſtato anguſtis finibus incluſam, illis aliquando negaret, quibus ea ex æquitate naturali debebatur, Prætor, tanquam miniſter æquitatis, emendandi, ſupplendi, vel confirmandi, id eſt adjuvandi juris civilis, non vero ejus impugnandi gratia, bonorum poſſeſſionem ex teſtamento vel ab inteſtato promiſit; ne quis ſine ſucceſſore moreretur, quod defunctorum maxime intereſt, *l. 6. D. de interrog. in jur. fac.* (3) Magiſtratus heredem, id eſt dominum directum facere non poſſunt; quia ſolus Princeps & lex ſunt domini earum rerum, quæ in civitate reperiuntur, ſed Prætor velut cuſtos & viva vox juriſcivilis, mutato nomine hereditatis, dominium utile ex æquitate concedebat, *l. 1. D. h. t.*

heres inſtituitur, quaſi & jure civili non incognitus.

§. I. Aliquando tamen neque emendandi, neque impugnandi veteris juris, ſed magis confirmandi gratia pollicetur bonorum poſſeſſionem. Nam illis quoque, qui recte facto teſtamento heredes inſtituti ſunt, dat ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem. Item ab inteſtato ſuos heredes & adgnatos ad bonorum poſſeſſionem vocat. Sed & remota quoque bonorum poſſeſſione, ad eos pertinet hereditas jure civili.

§. II. Quos autem Prætor ſolus vocat ad hereditatem, heredes quidem ipſo jure non fiunt: nam Prætor heredem facere non poteſt: per legem enim tantum, vel ſimilem (c) juris conſtitutionem heredes fiunt: veluti per Senatuſconſulta & conſtitutiones Principales: ſed quum eis Prætor dat bonorum poſſeſſionem, loco heredum conſtituuntur, & vocantur bonorum poſſeſſores. Adhuc autem & alios complures gradus Prætor fecit in bonorum poſſeſſionibus dandis, dum id agebat, ne quis ſine ſucceſſore moreretur. Nam anguſtiſſimis finibus conſtitutum per legem duodecim tabularum jus percipiendarum hereditatum, Prætor ex bono & æquo dilatavit.

§. III. Sunt

(c) *In aliis* ſimilem legi, *vel* legis juris conſt.

h. t. l. 1. pr. de ſucc. ed. l. 70. in fin. de V. S. (4) Tullius quidem & JCti aliquando hereditatis poſſeſſionem vocant, & de poſſeſſoria hereditatis petitione eſt titulus in Pandectis; quia bonorum poſſeſſor in omni cauſa jure heredis utebatur, *l. 2. D. h. t. l* 119. 138. 208. *de V. S. l.* 117. *l.* 128. §. 1. *de R. J.* plerumque autem, id eſt frequentius eum vocabant bon. poſſeſſorem, *l. 3. D. h. t.* quoniam hereditas juris nomen eſt, Prætor vero jus facere non poterat, *l.* 12 §. 3. *D. h. t. l.* 12. §. 4. *D. de publ. in rem. act.* Sed dominium illud utile, ceu poſſeſſionis tuebatur, donec tempora uſucapionis, aut præſcriptionis elapſa eſſent. v. Cuj. *lib.* XXI. *Obſ. c.* 36. & Galvan. de *uſufr. c.* 25. *n.* 11. (5) Hinc etiam Ulpian. *tit.* 28. §. 12. ſcribit, *fictitiis* id eſt utilibus *actionibus* opus eſſe, quibus bonorum poſſeſſores heredes fingantur, ſive ipſi agant, ſive cum ipſis

§. III. Sunt autem bonorum poſſeſſiones ex teſtamento quidem hæ. Prima, quæ præteritis liberis datur, vocaturque contra tabulas. Secunda, quam omnibus jure ſcriptis heredibus Prætor pollicetur, ideoque vocatur, ſecundum tabulas. Et quum de teſtamentis prius locutus eſt, ad inteſtatos tranſitum fecit. Et primo loco ſuis heredibus, & iis, qui ex edicto Prætoris inter ſuos (d) connumerantur, dat bonorum poſſeſſionem, quæ vocatur Unde liberi. Secundo legitimis heredibus. Tertio decem perſonis, quas extraneo manumiſſori præferebat. Sunt autem decem perſonæ hæ: pater mater, avus avia tam paterni quam materni: item filius filia, nepos neptis, tam ex filio quam ex filia: frater ſoror, ſive conſanguinei ſunt, ſive uterini. Quarto cognatis proximis. Quinto Tum quem (e) ex familia. Sexto patrono & patronæ, liberiſque eorum & parentibus. Septimo viro & uxori. Octavo cognatis manumiſſoris.

§. IV. Sed

(d) *Omnes Charonda:* ex edicto Prætoris ſuis connumerantur.

(e) *Magna hic lectionum eſt varietas:* tunc quando, cum quæ, ex qua, eum quem, tum quia ex. *Charondas in libro Dionyſ. reperit:* qua ex familia; *Hotmani liber Tigurinus* qui ex familia: *Argentorat.* tum qui ex familia. *Muretus* tanquam ita ex familia: *Marcil. ad* XII. *tabb. pag.* 154. qua ex familia: *Contius* tum qua: *Sed Cujac. imitatione* l. 1. & l. 4. D. unde legit. *legit*, tum quem, *cui Fabrotus ad Theoph. accedit: ſed quia veteres Theophili Codices habent* tum quam, *Viglii editio vero* tanquam. *non putem ab iis diſcedendum eſſe: nam agnati patroni ad eam bonorum poſſeſſionem* tanquam ex familia patroni *vocabantur: nec ipſe Cujacius* lib. XX. Obſ. c. 34. *ab ea lectione alienus eſt, quam & Maranus probat, in* Parat. de bon. poſſ.

ipſis agatur: ſicut contra *commentitio jure*, in pœnalibus, actio contra heredem ceſſat, quaſi heres non eſſet *l.* 20. *D. de pœn.* (6) Datur autem bon. poſſeſſio ex prima parte edicti *contra tabulas*, in quibus v. gr. emancipati præteriti ſunt, qui juri civili erant ignoti, *l.* 6 §. 1. *D. h. t.* a Prætore autem quaſi pro ſuis habentur, *l.* 1. *C. Th. de fam. erc.* Tryphoninus hanc bon. poſſeſſionem *contra lignum* vocat, *l.* 19. *D. de bon. poſſ. contr. tabb.* atque ſimiliter Plautus, Ovidius & Juvenalis *lignum* pro tabulis ligneis dixere, apud Cujac. *lib.* XI. *Obſ. c.* 14. quocum Heinſ. *ad Ovid. lib.* II. *ex Ponto epiſt.* 9. ℣. 70 diſſentiens conferatur. Ego addo Propert. lib.

§. IV. Sed eas quidem Prætoria introduxit juriſdictio: à nobis tamen nihil incurioſum prætermiſſum eſt, ſed noſtris conſtitutionibus omnia corrigentes, contra tabulas quidem & ſecundum tabulas bonorum poſſeſſiones admiſimus, utpote neceſſarias conſtitutas: necnon ab inteſtato, Unde liberi, & Unde legitimi bonorum poſſeſſiones. Quæ autem in Prætoris edicto quinto loco poſita fuerat, id eſt, Unde decem perſonæ: eam pio propoſito, & compendioſo ſermone ſupervacuam oſtendimus. Quum enim præfata bonorum poſſeſſio decem perſonas præponebat extraneo manumiſſori, noſtra conſtitutio, (f) quam de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus eiſdemque manumiſſoribus contracta fiducia manumiſſionem facere dedit: ut ipſa manumiſſio eorum hoc in ſe habeat privilegium, & ſupervacua fiat ſupradicta bonorum poſſeſſio. Sublata igitur præfata quinta bonorum poſſeſſione, in gradum ejus ſextam antea bonorum poſſeſſionem induximus, & quintam fecimus, quam Prætor proximis cognatis pollicetur,

§. V. Quum

(f) l. ult. C. de emanc. lib.

III. eleg. 22. *Quis pro divitiis ligna retenta velit?* ubi *ligna* ſunt tabulæ buxeæ ceratæ, quas amiſerat. (7) Ex altera parte edicti eſt bon. poſſeſſio *ſecundum tabulas*, quam Ulpian. tit. 28 §. 1. *adverſus* tabulas appellavit, quicquid etiam diſputet Robertus *lib.* II. *rec. lect.* c. 32. Hæc vero datur omnibus heredibus ſcriptis, ſi modo tabulæ ſeptem teſtium ſignis ſignatæ ſint; licet familiæ mancipatio, vel nuncupatio, vel ſubſcriptio defuerit, *l.* 7. *D. de bon. poſſ. ſec. tab.* Ulpian. *tit.* 28. §. 6. Sic poſtumus alienus, v. c. nepos ex filio emancipato *jure civili*, id eſt lege XII. tabb. non fuit *incognitus*, ſed in latiſſima poteſtate legandi conceſſa comprehenſus *pr. h. t.* At quia incerta perſona erat, nec conſtabat, mas an femina, homo an monſtrum naſciturum eſſet, unus, duo vel plures, ideo ex interpretatione Jctorum inſtitutio non valebat; Prætor autem dedit bon. poſſeſſionem ſecundum tabulas. vid. Amaya *lib.* 1. *Obſ. c.* 13. Locus ei eſt quoque, ſi teſtator capite deminutus, & poſtea reſtitutus ſit *l.* 1. §. 8. *D. de bon. poſſ. ſec. tab.* ſi filius præteritus vivo patre mortuus

eſt,

§. V. Quumque antea fuerat ſeptimo loco bonorum poſſeſſio, Tum quem (g) ex familia, & octavo, Unde liberi patroni patronæque & parentes eorum: utramque per conſtitutionem noſtram, quam de jure patronatus fecimus, penitus vacuavimus. Quum enim ad ſimilitudinem ſucceſſionis ingenuorum libertinorum ſucceſſiones poſuimus, quas uſque ad quintum tantummodo gradum coartavimus, ut ſit aliqua inter ingenuos & libertinos (h) differentia: ſufficit eis tam contra tabulas bonorum poſſeſſio, quam Unde legitimi, & Unde cognati: ex quibus poſſunt ſua jura vindicare, omni ſcrupuloſitate, & inextricabili errore iſtarum duarum bonorum poſſeſſionum reſoluto.

§. VI. Aliam vero bonorum poſſeſſionem, quæ Unde vir & uxor appellatur, & nono loco inter veteres bonorum poſſeſſiones poſita fuerat, & in ſuo vigore ſervavimus, & altiore loco, id eſt, ſexto eam poſuimus, decima veteri bonorum poſſeſſione, quæ erat Unde cognati manumiſſoris, propter cauſas enarratas merito ſublata: ut ſex tantummodo bonorum poſſeſſiones ordinariæ permaneant, ſuo vigore pollentes.

§. VII. Septima eas ſequuta, quam optima ratione Prætores introduxerunt. Noviſſime enim promittitur edicto iis etiam bonorum poſſeſſio, quibus ut detur, lege vel Se-

(g) *vid. ſupra not. e.* (h) *omnes Charondæ* libertos.

eſt, *l. 2. pr. D. eod.* aut bonis patris ſe abſtinuit, *l. 17. D. de inj. rupt.* Si poſtumus, qui rupit teſtamentum ante teſtatorem mortuus, *l. 12. pr. D. eod.* (8) *Inteſtati* bon. poſſeſſio datur per octo gradus in §. 1. hic enumeratos, ſed tertium omiſit Ulpian. *tit.* 28. §. 7. quia rarum erat, ut pater ſine fiducia contracta filium emanciparet, alibi vero in *Collat. LL. Moſ. tit.* 16. §. 9, decem perſonarum meminit, quam bon. poſſeſſionem Juſtinianus ſupervacuam fecit §. 2. *h. t.* (9) Alia quoque eſt bon. poſſeſſio, quæ a verbis initialibus edicti, *Tum quibus ex legibus* appellari poterit, auctore Theophilo *ad §. 1. h. t.* Græci ad l. 3. *D.* unde

Senatuſconſulto, vel conſtitutione comprehenſum eſt: quam neque bonorum poſſeſſionibus, quæ ab inteſtato veniunt; neque iis, quæ ex teſtamento ſunt, Prætor ſtabili jure connumeravit: ſed quaſi ultimum & extraordinarium auxilium prout res exegit, accommodavit, ſcilicet iis, qui ex legibus, Senatuſconſultis, conſtitutionibuſve Principum ex novo jure, vel ex teſtamento, vel ab inteſtato veniunt.

§. VIII. Quum igitur plures ſpecies ſucceſſionum Prætor introduxiſſet, eaſque per ordinem diſpoſuiſſet: & in unaquaque ſpecie ſucceſſionis ſæpe plures extent diſpari gradu perſonæ; ne actiones creditorum differrentur, ſed haberent, quos convenirent, & ne facile in poſſeſſionem bonorum defuncti mitterentur, & eo modo ſibi conſulerent: ideo petendæ bonorum poſſeſſioni certum tempus præfinivit. (l)

§. IX. Liberis itaque & parentibus tam naturalibus quam adoptivis in petenda bonorum poſſeſſione annuum ſpatium, ceteris (k) centum dierum dedit. Et ſi intra hoc tempus aliquis bonorum poſſeſſionem non petierit, ejuſdem gradus perſonis adcreſcit: vel ſi nemo ſit deinceps, ceteris bonorum poſſeſſionem perinde ex ſucceſſorio edicto pollicetur, ac ſi is, qui præcedebat, ex eo numero non eſſet. Si quis ita-

(l) *In quibuſdam* definivit. (k) *Vulgata addit* ceteris vero agnatis vel cognatis. *Theophilus legiſſe videtur* cognatis aut extraneis: *ſed utrumque gloſſema eſt, quod MS. ignorant.*

de lib. *cum cujus ex legibus*: Cujac. *lib.* XI. *Obſ. c.* 14. *cui ex legibus* vocavit. Ea vero locum habet, ſi ex Legibus, SCtis aut Conſtitutionibus Principum bon. poſſeſſio datur. Sed exemplum aptum difficile inventu eſt. Contius id quærit in lege Cornelia de teſtamentis, *l.* 3. §. 6. *D. h. t. l.* 4. *C. de poſtl. rev.* Cujac. *d. l.* in Conſtitutione Adriani, de milite capitis damnato, *l.* 2. *D. de veter. ſucc.* Adde ſupra §. 3. *de ſucc. lib.* (10). Denique cum creditorum interſit, hereditatem non diu jacere, ideo Prætor certum tempus, ordinem & ritum ſolennem petendæ bonorum poſſeſſioni præſcripſit. §. 4. *h. t.* & largius quidem parentibus & liberis, in hono-

itaque delatam ſibi bonorum poſſeſſionem repudiaverit, non quouſque tempus bonorum poſſeſſioni præfinitum exceſſerit, expectatur: ſed ſtatim ceteri ex eodem edicto admittuntur.

§. X. In petenda autem bonorum poſſeſſione dies utiles ſinguli conſiderantur. Sed bene anteriores Principes (l) & huic cauſæ providerunt, ne quis pro petenda bonorum poſſeſſione curet: (m) ſed quocumque modo ſi admittentis (n) eam iudicium intra ſtatuta tamen tempora oſtenderit, plenum habebat eorum beneficium.

(l) l. ult. C. qui admitt. ad bon. poſſ. (m) *Marcil. ad Horatii odam 28. lib. 1. legit.* curat. (n) *Omnes Charondæ*; ſi admittendi eam judicium intra ſtatuta. *v. Cujac.*

norem ſanguinis, & quia pene ad propria bona veniunt, *l. 1. §. 12. D. de ſucc. ed.* Intra tempus vero illud non petentibus liberis, ſuccedunt agnati, & his ceſſantibus cognati, quod caput edicti *ſucceſſorium edictum* vocatur, *l. 2. D. l. 2. C. de ſucc. ed.* Differt ab eo *jus transmiſſionis*, vi cujus ſuus heres, morte præventus, bonorum poſſeſſionem ad nepotem transmittit: aliud etiam eſt *jus accreſcendi*, quando pars ſui heredis, non mortui, ſed repudiantis ejusdem gradus perſonis accreſcit: at ſi hi nulli ſint, ad ſequentem ordinem per ſucceſſorium edictum defertur, ne fiſcus eam tanquam caducam vindicet, v. *l. 9. D. de ſuis & legit. l. un. C. de cad. toll.*

CAPUT X.

De adquiſitione per adrogationem.

Eſt & alterius generis per univerſitatem ſucceſſio, quæ neque lege duodecim tabularum, neque Prætoris edicto, ſed eo jure, quod conſenſu receptum eſt, introducta eſt. Ecce enim quum paterfamilias ſeſe in

Pr. Tertius per univerſitatem acquirendi modus eſt *Arrogatio*, auctoritate Prudentum tacitoque conſenſu, ex legibus Græcorum recepta; *jure cujusdam ſucceſſionis*, ait Tryphon. *l. 22. §. 3. D. de inoff. teſt.* Qui enim paterfamilias ſe arrogandum dederat, cum capite quo-

que

in adrogationem dat, omnes res ejus corporales & incorporales, quæque ei debitæ ſunt, adrogatori antea quidem pleno jure adquirebantur: exceptis iis, quæ per capitis deminutionem pereunt, quales ſunt operarum obligationes, & jus adgnationis. Uſus etenim & uſusfructus, licet his antea connumerabantur, attamen capitis deminutione minima eos tolli noſtra prohibuit conſtitutio: [a] nunc autem nos eandem adquiſitionem, quæ per adrogationem fiebat, coartavimus ad ſimilitudinem naturalium parentum. Nihil etenim aliud niſi tantummodo uſusfructus, tam naturalibus patribus, quam adoptivis, per filiosfamilias adquiritur in iis rebus, quæ extrinſecus filiis obveniunt, dominio eis integro ſervato.

§. I. Mortuo autem filio adrogato in adoptiva familia, etiam dominium ejus ad adrogatorem pertranſit: niſi ſuperſint aliæ perſonæ, quæ ex conſtitutione noſtra [b] patrem in iis, quæ adquiri non poſſunt, antecedunt. Sed ex diverſo pro eo, quod is debuit, qui ſe in adoptionem dedit, ipſo quidem jure adrogator non tenetur, ſed nomine filii convenietur, [c] & ſi noluerit eum defendere, permittitur creditoribus per competentes noſtros magiſtratus, bona, quæ

a. *Intelligit deciſionem* l. 16. C. de uſufr.
b. *Baro conſtitut. Græcam deperditam*; *Ferretus* l. ult. C. de teſtam. man. *alii*, *cum Cujacio*, l. ult. C. comm. de ſucc. *intelligunt*.
c. *ita etiam Theophilus*; *vulgo* convenitur.

que fortunas ſuas in familiam & domum adrogatoris transferebat. *l. pen.* §. 2. *D de bon. poſſ. ſec. tab.* adeo ut actiones quoque & nomina ſine ceſſione tranſirent § 1. *h. t.* & poſſeſſio eundem in modum adroganti, etſi ignoranti, jure patriæ poteſtatis, acquireretur, quo patri per filiumfamilias, & domino per ſervum, *l.* 15. *D. de adopt.* *l.* 16. *D. de precar.* Cuj. lib. 11. tit. 2. pr. *Is, inquit, quem adoptaverimus, ſi ſine patre eſt, cum omnibus bonis ſuis ad nos tranſit.* Sed Juſtinianus illam acquiſitionem coarctavit, exemplo patris naturalis, in *l. ult. C. comm. de ſucceſſ.* vel, ut alii

quæ ejus cum uſufructu futura fuiſſent, ſi ſe alieno juri non ſubjeciſſet, poſſidere, & legitimo modo ea diſponere.

alii volunt, in *l. 6. C. de bon. quæ lib.* non ſane in *l. pen. §. fin. C. de adopt.* quam alii hic laudant. Uſumfructum minima capitis deminutione interire noluit in *l. 16. C. de uſufr.* v. Emund. Merill. *ad* 50. *Deciſ. c.* 14. *&* 18.

CAPUT XI.

De eo cui libertatis cauſa bona addicuntur. (a)

Acceſſit novus caſus ſucceſſionis, ex conſtitutione Divi Marci. Nam ſi ii, qui libertatem acceperunt à domino in teſtamento, ex quo non aditur hereditas, velint bona ſibi addici libertatum conſervandarum cauſa, audiuntur.

§. I. Et

(a) *Theophilus legiſſe videtur* acquiruntur: *ſed* addicuntur *magis huc pertinet, quod verbum etiam in contextu reperitur, & notat jus in aliquem transferre. Deſcendit illud ex lege XII. tabb. & inter tria Prætoris verba ſolennia erat,* Do, dico, addico, *Ulpian.* tit. 19. §. 10. *Cajus apud Boët.* in Topic. *Ovid.* lib. 1. Faſt. v. 47 *Eadem ad auctiones quoque & privatorum venditiones imaginarias relata fuit Horat.* l. 2. ſat. 5. ℣. 109. *Cicero lib.* II. *in Verr. c.* 4. Bonorum poſſeſſionumque addictio. *Crebros autem librariorum in eo lapſus Ant. Auguſtin. notavit* lib. II. Emend. c. 3.

Pr. Quarta univerſitatis acquiſitio eſt per bonorum addictionem, libertatis cauſa. Finge: Titius, ſperans plus in bonis ſuis eſſe, quam in iis erat, heredem inſtituit & libertatem ſervis reliquit: quum heres ſcriptus, deſerto teſtamento, nollet adire hereditatem, nec alius quiſquam ab inteſtato heres eſſet, libertas ſervis competere non poterat, quos creditores miſſi in poſſeſſionem cum ceteris bonis diſtracturi erant: at Marcus Imperator eo reſcripto, quod integrum hoc loco ſingulari reperitur, permiſit, ut extraneus liber homo, & creditor, vel unus ſervorum, vel omnes ſervi teſtamento manumiſſi, poſtulare poſſint, ut bona defuncti univerſa, libertatum conſervandarum cauſa, ſibi addicerentur, dummodo caverent, ſe creditoribus ſatisfacturos, v. *l.* 50. *D. de man. teſt. l. 2. &* 4. *D. de fideic. lib. l. ult. pr. C. de teſt. man.* (2) Auctor reſcripti illius eſt Marcus Antoninus, Princeps *Philoſophiæ plenus*, l. pen. C. de his quib. ut ind. & *Philoſophiſſimus*, uti quidam vertunt, *Nov.* 60. Is vero

§. I. Et ita Divi Marci reſcripto ad Popilium [b] Ruſum continetur. Verba reſcripti ita ſe habent. Si Virginio Valenti, qui teſtamento ſuo libertatem quibusdam adſcripſit, nemine ſucceſſore ab inteſtato exiſtente, [c] in ea cauſa bona ejus eſſe cœperunt, ut væniri debeant: is, cujus de ea re notio eſt, aditus rationem deſiderii tui habebit, ut libertatum tam earum, quæ directo, quam earum, quæ per ſpeciem [d] fideicommiſſi relictæ ſunt, tuendarum gratia addicantur tibi: ſi idoneè creditoribus caveris de ſolido, quod cuique debetur, ſolvendo. Et ii quidem, quibus directa libertas data eſt, perinde liberi erunt, ac ſi hereditas adita eſſet. Ii autem, quos heres manumittere rogatus eſt, à te libertatem conſequantur: ita [e] ut ſi non alia conditione velis bona tibi addici, quam ut etiam, qui directo libertatem acceperunt, tui liberti fiant. Nam huic etiam voluntati tuæ, ſi ii, quorum de ſtatu agitur, conſentiant, auctoritatem noſtram accommodamus. Et ne hujus reſcriptionis noſtræ emolumentum alia ratione irritum fiat: ſi fiſcus bona agnoſcere voluerit, & ii, qui rebus noſtris attendunt: ſcient commodo pecuniario præferendam libertatis cauſam: & ita bona cogenda, ut libertas iis ſalva

(b) *Haloander* Pompilium, *Auguſtinus lib.* III. *Emend.* c. 8. Pamphilium *legit: ſed Theophilus* Ποπιλίῳ Ρύφῳ. *Fuit is forſan unus creditorum, certe liber homo.*

c *Hoc comma, a voce* nemine *Theophilus male omiſit.* d *Unus Charondæ habet* ſpem, *nec male, illius judicio.* e *Nil cauſæ eſt, cur Charondas malit:* ſed ita ſcilicet perinde liberi erunt.

ro Philoſophiam inprimis Stoicam ſectatus eſt, uti Xiphilinus ex Dione, Julianus in *Cæſaribus*, Suidas in *Μάρκος* tradunt, & Paganinus Gaudentius *de philos. apud Rom. cap.* 130. nec non Galvan. *de uſufr. c.* 5. *n.* 11. pluribus oſtenderunt. Jam vero inter præcepta Stoicorum erat, hominis eſſe, ex animo hominem amare, eique bene velle, ut cognato & amico; natura omnes eſſe liberos, favendum denique libertatibus, ut dominatio, contra naturam introducta, tolleretur. Atque ideo Merillius *lib.* 1. *Obſ.*

va ſit, qui eam adipiſci potuerunt, ſi hereditas ex teſtamento adita eſſet.

§. II. Hoc reſcripto ſubventum eſt & libertatibus, & defunctis, ne bona eorum à creditoribus poſſideantur, & veneant. Certe ſi fuerint hac de cauſa bona addicta, ceſſat bonorum venditio: extitit enim defuncti defenſor, & quidem idoneus, qui de ſolido creditoribus cavet.

§. III. Inprimis hoc reſcriptum totiens locum habet, quotiens teſtamento libertates datæ ſunt. Quid ergo ſi quis inteſtatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita ſit ab inteſtato hereditas? favor conſtitutionis debebit locum habere. Certe ſi teſtatus (f) decedat, & codicillis dederit libertatem: competere eam nemini dubium eſt. *Ex Ulp. l. 2. de fidei-comm. libert.*

§. IV. Tunc enim (g) conſtitutioni locum eſſe verba oſtendunt, quum nemo ſucceſſor ab inteſtato exiſtat: ergo quamdiu incertum erit, utrum exiſtat, an non, ceſſabit conſtitutio. Si certum eſſe cœperit, neminem extare, tunc erit conſtitutioni locus. *Ex Ulp. l. 4 de fidei-comm. libert.*

§. V. Si

(f) *Ita quidam MS. Hotmani, Theophilus, & Cujac.* lib. XVII. Obſ. c. 3. in fin. *Vulgo* inteſtatus.

(g) *Voculam* enim *omiſerat Cujac. in* not. prioribus; *quæ etiam abeſt ab omnibus; Charondæ & Theophilo.*

1. *Obſ. c.* 15. plures ejusdem Marci conſtirutiones obſervavit, libertatem promoventes, in *l.* 26. *D de man. teſt. l.* 30. §. 3. *D de fideic. lib. l.* 3. § 2. *D. de legit. tut. l.* 84. *D. de her. inſt:* quibus ejusdem reſcripta, in *l.* 3. *D. de his quæ in teſt. del.* & *l.* 2. *l.* 3. *C. ſi manc. ita fuer. al.* addi poſſunt. (3) Cujacius *h. l.* cum Theophilo exiſtimat, Popilium Rufum, ad quem Marcus reſcripſit, ſervum fuiſſe; quia ſervi etiam binomines in *l.* 23. *D. de manumiſſ.* & inſcript. M. RUENIUS TI. CÆSARIS SERVUS. Ego quidem non diffiteor, ſervis aliquando prænomen cum nomine à dominis, in teſtamento impoſitum eſſe, ut *Lucius Eros* in *l.* 32. §. 2. *D. de teſt. tut.* ſervuli etiam pro liberis ſeſe gerentes, exemplo Barbarii Philippi, duplex aliquando nomen uſurparunt, *l.* 3. *D. de off. Præt.* Sed tantum abeſt ut alii

§. V. Si is, qui in integrum reſtitui poteſt, abſtinuerit ſe ab hereditate, quamvis poteſt in integrum reſtitui, poteſt admitti conſtitutio, & bonorum addictio fieri. Quid ergo ſi poſt addictionem libertatum conſervandarum cauſa factam, in integrum ſit reſtitutus? Utique non erit dicendum revocari libertates: quia ſemel competierunt. *Ex Ulp. d. l. 4.*

§. VI. Hæc conſtitutio libertatum tuendarum cauſa introducta eſt. Ergo ſi libertates nullæ ſunt datæ, ceſſat conſtitutio. Quid ergo ſi vivus dederit libertates, vel mortis cauſa, & ne de hoc quæratur, utrum in fraudem creditorum, an non factum ſit, idcirco velint ſibi addici bona; an audiendi ſunt? Et magis eſt, ut audiri debeant, etſi deficiant verba conſtitutionis.

§. VII. Sed quum multas diviſiones ejuſmodi conſtitutioni deeſſe perſpeximus, lata eſt à nobis pleniſſima conſtitutio, (h) in qua multæ ſpecies collatæ, ſunt, quibus jus hujuſmodi ſucceſſionis pleniſſimum eſt effectum, quas ex ipſa lectione conſtitutionis poteſt quis cognoſcere. *L. ult. Cod. de teſtam. manumiſſ.*

(h) *in* l. ult. C. de teſtam. manum.

alii duobus a domino fuerint compellati, ut multa ſervorum nomina unius tantum fuerint ſyllabæ, quia id non modo commodius erat, ſed & diſcernebat, ut *Mus* Epicuri. Hinc tritum illud: Πᾶς δῦλος δεσπότῃ μονοσύλλαβος: alia duarum tantum ſyllabarum, ut *Syrus*, *Geta*, *Dromo*, *Damas*, *Eros*, *Stichus*, *Clemens*, *Manes*, & ancillæ *Doris*, *Elpis*, *Seja*, *Tyche* dictæ: Quinimo polyſyllaba dominorum nomina contrahebantur in ſervis, & ex Poſidonio *Poſis*, ex Amphiano *Amphis*, ex Menodoro *Menas*, ex Δημήτριος Δημᾶς, vel *Dama*, ex Lucilius *Lucas* dicebatur: uti Caſaubonus *ad Athenæ.* Grotius *ad Lucæ princ.* & Voſſ. *lib.* IV. *Inſt. Orat. c.* I. *n.* 5. docuerunt. Præterea inſcriptio, à Cujacio laudata, integrior hodie extat apud Smetium. M. RH. LIBERT. XYSTUS. TIBERII CÆSARIS SERVUS. Denique cum Rufi cognomen nomini Popilii hic fuerit additum, vel ideo eum liberum fuiſſe neceſſe eſt, quia liberi ho-

homines cognomine tantum utuntur, ut Diocletian. reſcripſit in *l.* 9. *C. de lib. cauſa*, ad quam v. Alciat *lib.* IX. *Parad. c.* 5. & Ant. Auguſtin. lib. III. *Emendat. c.* 8.

CAPUT XII.

De ſucceſſionibus ſublatis, quæ fiebant per bonorum venditionem, & ex Senatuſconſulto Claudiano.

Erant ante prædictam ſucceſſionem olim & aliæ per univerſitatem ſucceſſiones: qualis fuerat bonorum emptio, quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages fuerat introducta, & tunc locum habebat, quando judicia ordinaria in uſu fuerunt: ſed quum extraordinariis judiciis poſteritas uſa eſt, ideo cum ipſis ordinariis judiciis etiam bonorum venditiones expiraverunt, & tantummodo creditori-

Pr. Quintus modus acquirendi per univerſitatem, olim erat Emtio bonorum, qui magnam habebat affinitatem cum præcedente, quia addictio fiebat in utroque, & is, cui addictio facta, heres non erat, ſed quaſi bonorum poſſeſſor. *l.* 4. §. 21. *D. de fid. lib.* Quod ſi enim debitor fraudationis cauſa latitaret, creditores mittebantur in bonorum poſſeſſionem, & ſi intra dies triginta non defenderetur, iidem, ex ſecundo decreto miſſi, per magiſtrum ex numero creditorum, permiſſu Prætoris conſtitutum, ſolenni libello, in celeberrimis totius urbis locis, bona proſcribebant, eaque univerſa plus licitanti addicebant. Carmen magiſtri hoc erat: *Ille debitor noſter in ea cauſa eſt, ut bona ejus divendi debeant. Nos creditores patrimonium ejus diſtrabimus. Quicumque emere volet, adeſto.* Is qui. diſtracta bona emerat, ſuccedebat in jus univerſum debitoris, & , velut bonorum poſſeſſor, a creditoribus in ſolidum, vel prout pacti erant, conveniebatur. Veſtigia hujus ſectionis, ſive emtionis ſunt apud Cajum *lib.* 2. *tit.* 2. *pr. l.* 60. *D. de pact. l.* 91. *D. de acq. her. l.* 16. D. *de reb. auct. jud.* Ciceron. *pro Quintio* & *lib.* VI. *ad Att. epiſt.* I. Multus autem in ea explicanda eſt Theophilus *h. t.* Sigon *lib.* I. *de antiq. jure civ. Rom. c.* 11. Cujac. *lib.* III. *Obſ. c.* 39. Cælius Rhodigin *lib.* XXI. *c.* 17. Ferand. Adduens. *lib.* II. *Explicat t.* 2 *theſ. pag.* 598. Turneb. *lib.*

toribus datur officio judicis bona poſſidere, & prout utile eis viſum fuerit, ea diſponere: quod ex latioribus Digeſtorum libris perfectius apparebit.

§. I. Erat & ex Senatusconſulto Claudiano miſerabilis per univerſitatem adquiſitio: quum libera mulier ſervili amore bac-

xxiii. *Adv. c.* 24. & Merill. *lib.* v. *Obſ. c.* 37. qui differentias inter magiſtrum & curatorem bonis vendendis datum explicat; qua de re etiam Fabrotus ad Gloſſ. Baſil. in *bonor. emtor.* Sed poſtquam judicia, ritibus & formulis ſublatis, extraordinaria ſunt facta, omnes illæ ambages ceſſarunt *l. pen. C. de bon. auct. jud. poſſ. Nov.* 53. *c.* 4.

§. 1. Sextus & ultimus modus acquirendi bonorum univerſitatem, introductus fuit Sᴄto Claudiano; nam ſi mulier libera, ſervili amore correpta, matrimonio ſervi ſe junxiſſet, & poſt trinam domini denunciationem, coram teſtibus factam, ejuſmodi conjunctione non abſtineret, ſententia judicis, cum univerſis bonis, domino ſervi addicebatur *l.* 7. 9. & *ult. C. Th. de lib. cauſ. l.* 10. *C. Th. de muril.* Meminit ejus Tertullianus *lib.* 2. *ad uxor. c.* 8. & *l.* 27. *D. depos* veſtigium continet, contra intentionem Juſtiniani. Multa Cujac. *lib.* xxi. *Obſ. c.* 16. & Petr. Faber *lib.* I. *Sem. c. ult.* (2) Quis auctor fuerit hujus Sᴄti, non convenit inter Eruditos. Tacitus lib. xii. *Ann. c.* 53. Claudii tempore ad Patres relatum ſcribit, de pœna feminarum, quæ ſervis conjungerentur, & ſtatutum eſſe, ut ignaro domino ad id pro lapſæ ancillæ fierent, ſin is conſenſiſſet, libertæ Latinæ fficerentur. Suetonius autem Veſpaſianum auctorem laudat c. xi. *Auctor fuit Senatui decernendi, ut quæ ſe ſervo junxiſſet, pro ancilla haberetur.* Cujac. *h. l.* & in Parat. *C. lib.* vii. *tit.* 24. Suetonium erroris accuſat: rectius Burgius *c.* 8. *Elector.* Sᴄtum Claudianum ſub Veſpaſiano, cum adjectione quadam repetitum eſſe, ait; ſicut Macedonianum a Claudio latum, ſub eodem: & Claudianum de donis & muneribus ſub Nerone: vel cum Claudianum temporum corruptiſſimorum licentia fuiſſet abolitum, à Veſpaſiano repetitum fuit, ut Ryck. ad Tacit. *d. l.* & Brummer, *ad L. Cinciam. c.* 3 (3) Minime vero accedere poſſum Ludovico Charondæ, qui *innotis* ad *h. t.* non Claudium Imperatorem, ſed Claudium Pallantem libertum ejus, huic Sᴄto nomen dediſſe conjicit, tum quia Tacit. d. l. ait *Pallanti, quem repertorem ejus relationis ediderat Cæſar, prætoria inſignia cenſuit Conſul:* tum quod Sᴄta ab Imperatoribus non fuerint appellata, niſi ipſi de iis retuliſſent. Verum etſi liberti more Romanorum à patronis nominarentur, hic tamen *Pallas* ubivis, apud Tacitum, Suetonium, Plinum ceteroſque appellatur. Cumque is fuerit Antoniæ, matris Claudii, libertus, auctore Joſepho *lib.* xviii. *Ant. c.* 8. potius *Antonius* dicendus fuerat. Et licet demus,

bacchata, ipſam libertatem per Senatusconſultum amittebat, & cum libertate ſubſtantiam: quod indignum noſtris temporibus eſſe exiſtimantes, & à noſtra civitate deleri, & non inſeri noſtris Digeſtis conceſſimus. *l. 1. Cod. de SCto. Claudian. toll.*

mus, eum mortua Antonia *Claudii* nomen adſumſiſſe, uti quidam ex ficta inſcriptione TI. CLAUDIUS. AUG. L. PALLAS colligunt; tamen Tacitus, non ait Pallantem ad Senatum retuliſſe, ſed *repertorem relationis* fuiſſe: SCta autem interdum a Principe, ad cujus orationem erant facta; interterdum a Conſulibus, qui retuliſſent; interdum aliunde denominabantur. Unde *pudendum* hunc *errorem* merito vocat Torrent. ad Sueton *d. l.* (4) Illos denique non fero, qui hoc SCtum contra leges prudentiæ legiſlatoriæ conditum eſſe exiſtimarunt, & dominum immerentem tanto lucro affectum, quum pœna fiſci commodo magis cedere debuerit. Quaſi vero in rep. Romana novum eſſet, pœnas civibus tribui, ut in facinoroſis obſervandis diligentiores eſſent; nullus autem id poterat commodius domino: nullius etiam magis intererat, ne mulier ſervi amore baccharetur, quia hujus minus frequenti diligentique opera & miniſterio ſic utebatur, ut Theophilus hic bene obſervat; quod ſi etiam is, qui equis alienis equas ſuas ſubjicit, furti tenetur *l.* 52 §. 20. *D. de furt.* quidni diceremus *ancillam eſſe voluiſſe, quam liberam eſſe pœnituit*? ut eleganter ait *l.* 6. *C. Th. ad SCt. Claudian.* Idem porro jus apud Wiſigothos *lib.* III. *tit.* 2. *n.* 4. Langobardos *lib.* II. *tit.* 9. *c.* 4. & Francos *Capitul. Baluz. t.* 2. *p.* 332. ſervatum, & ſimilia in *l.* 10. *C. Th. de muril.* & *l.* 179. *C. Th. de decur.* legimus. Poſtremo tantum abeſt, ut Claudius culpandus ſit, ut Cujacius *d. lib.* XXI. *Obſ. c.* 16. in Juſtinianum acriter invectus fuerit, quod favore libertatis SCtum ſuſtulit, ſervoque verberibus caſtigato, coitum illum, diſſolvi juſſit, in *l. un. C. de SCt. Claud.* non animadvertens, viam laxari ad impares maxime & impudicas conjunctiones; quum pleræque omnes, etiam hodie, ſervulis ſuis, aut his, quos ſervulorum loco habent, ſe ſubſternant, ait Cujac. *d. l.* Sed forte indulſit Juſtinianus aliquid Theodoræ ſuæ, ipſeque expertus alibi profitetur, furore amoris nihil videri vehementius, eumque retinere philoſophiæ eſſe perfectæ. *Nov.* 74. *c.* 4. *pr.*

CAPUT XIII.

De obligationibus.

Nunc tranſeamus ad obligationes. Obligatio eſt juris vinculum, quo neceſſitate adſtringimur alicujus ſolvendæ rei, ſecundum noſtræ civitatis jura.

§. I. Omnium autem obligationum ſumma diviſio in duo genera deducitur: namque aut civiles ſunt, aut Prætoriæ. Civiles ſunt, quæ aut legibus conſtitutæ, aut certe * jure civi-

* *Ita melius, quam in vulgata certo: nam Theophilus* δηλαδή.

Pr. Secundum mentem Juſtiniani, connexio ſupra ex §. 2. *de reb. corp.* & §. *fin. de uſu & habit.* peti debet; viſis enim hereditatibus & reliquis rebus incorporalibus, reſtant obligationes, quoquo modo contractæ. Sed quia actiones in rem vel in perſonam ad eandem rerum incorporalium claſſem pertinent, dici poſſet, hactenus de dominiis & ceteris ſpeciebus quibuſdam juris *in re* acquirendis actum eſſe, nunc ſequi jus *ad rem* & obligationes, quæ, tanquam correlata, ex iiſdem & variis fontibus naſcuntur. (2) Male igitur Vultejus & Matthæus obligationes ad jus perſonarum referendas eſſe putarunt, ea ratione, quod in ſubſtantiam obligationis de rebus nihil intrat, quæ tota in eo conſiſtit, ut perſona perſonæ obligetur *l. 3. pr. D. h. t. l.* 101. *D. de V. O.* Sed ſufficiebat veteribus, effectum obligationis pecuniariam habere rationem, eamque una cum rebus corporalibus, eſſe in commercio, vendi, in ſolutum dari & oppignorari poſſe *l. 4. D. de hered. vel act. vend. l. 1. C. de O. & A.* (3) Non melius Merillius, cum Theophilo & Accurſio putat, tertium hic inchoari juris objectum: ſed obligationes potius in medio ſunt poſitæ; quia viam parant ad dominium, & pariunt actionem, ut cauſa effectum; ſecundum tritum illud: obligatio eſt mater actionis. *L. 42. §. 2. D. de proc.* (4) Obligatio dicitur *Vinculum*, metaphora a ligamentis corporeis deſumta, quia verba ligant homines, taurorum cornua funes. *l. 76. D. de proc. l. 52. §. 2. D. de fidej.* Horatius obligationes, cautiones & nexus juris *catenas* appellavit, *lib. II. ſat. 3. ℣. 70.* Varro *ſponſu alligari* dixit, *lib. v. de LL. pag.* 58. Contrarium eſt *ſolvere*, id eſt diſſolvere vinculum, quo debitor ligabatur.

§. I. Aliæ obligationes civiles legibus ſunt *conſtitutæ*, id eſt inventæ, legeque XII. Tabb. Julia vel Cincia inductæ: Alias autem obligationes, jus

civili comprobatæ ſunt. Prætoriæ ſunt, quas Prætor ex ſua jurisdictione conſtituit; quæ etiam honorariæ vocantur.

§. II. Sequens diviſio in quatuorſpecies deducitur. [§] Aut enim ex contractu ſunt, aut quaſi ex contractu, aut ex maleficio, aut quaſi ex maleficio. Prius eſt, ut de iis, quæ ex contractu ſunt, diſpiciamus. Harum æque quatuor ſunt ſpecies. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut conſenſu, de quibus ſingulis diſpiciamus.

§. *Sic recte veteres libri; non* dividitur: *quid enim eſt.* diviſio dividitur. ?

jus Civile ex jure gentium *comprobavit*, dum inde, a Numæ & Servii Tullii Regis tempore, fidem ſancivit in negotiorum contractibus, Dionyſ. Halic. *l.* II. *c.* 77. & *l.* IV. *c.* 17. Gellius *lib.* XX. *cap.* I. recteque Cicero *lib.* III. *de Offic. cap.* 17. quod eſt jus gentium idem & civile eſſe debere dixit, licet in multis umbra & imaginibus utamur.

§. 2. Non abit Cajus in *L.* I. *pr. D. de Obl. & act.* a Juſtiniano, quod duas tantum ſpecies commemorat: obligamur enim vel ex fide data, vel ex læſione: ſive ex facto licito vel illicito. (2) Si fides pacto data, naſcebatur quidem vinculum naturalis æquitatis, ſed actio non dabatur *l.* 15. *D. de P. V. l.* 10. *C. de pact.* quia ſtipulatio præſto erat, & uſus formularum in jus certum tranſierat. Pactum vero eſt ſemper nudum a nomine & cauſa; nullum dicitur veſtitum, aut non nudum; quia κατ' ἐξαίρετον, non πρὸς διαστολὴν nudum accipitur; ut bona crux non eſt, quia dicimus malam, nec brevis conſuetudo, quæ longæ opponatur. (3) Ex variis autem *cauſarum figuris*, quas Cajus addit, profluunt actiones in factum, & quæ ſine facto ex mera æquitate naturali deſcendunt, ut actio ad exhibendum, ad alendos liberos. (4) Minus recte Modeſtinus, in *L.* 52. *D. de obl.* & act. fontes obligationum tradidit, notatus à Donello *lib.* XII. *cap.* 5. Aliter Grotius diſtinguit *lib.* II. *c.* 12. §. I. *ſeqq.* aliter Hert. ad Pufendorf. *de J. N. & G. lib.* V. *c.* 2. §. 5. v. ſi lubet, quæ dixi ad Pufend. de *O. H. & C. lib.* I. *c.* 15. §. 2.

CAPUT

CAPUT XIV.

Quibus modis re contrahitur obligatio.

Re contrahitur obligatio, veluti mutui datione. Mutui autem datio in iis rebus conſiſtit, quæ pondere, numero, menſurave conſtant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro: quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, *Ex Caj. l. 1. de oblig. & act.*

Pr Quod ex Pauli, *l.* 2. §. 2. *D. de reb. cred.* hic repetitur, mutui dationem ex eo appellatam eſſe, *quod de meo tuum fiat*, ſcita magis eſt alluſio Stoica, quam vera etymologia; dicitur autem vel a *mutando*, quod pecunia mutatur cum pecunia ejusdem quantitatis; vel a Siculo μοῖτον *mutuum*: vel a μοῖτον, ut a *paſco paſcuus*; vid. Gujac. lib. XI. *Obſ. c.* 37. Menag. *Amœn. cap.* 39. & Gronov. *lib.* III. *de pec. vet. c.* 1. (2) Utebantur alluſione illa Jurisconſulti, ut indicarent, in mutuo transferri dominium; id quod Molinæus primum, deinde Salmaſius, ſub nomine Alexii a Maſſalia, in dubium vocarunt, ob *l.* 213. §. 1. *de V. S.* & *l.* 55. *D. de ſolut.* Verum Wiſſenbachius, Goeſius, & præſertim Fabrotus in *Epiſt.* ad amicum, & Replicatione *Tom.* III. *Theſ. pag.* 1241. Salmaſium ita in anguſtias redegerunt, ut primum temporariam, deinde corporum, non quantitatis alienationem agnoverit: quaſi vero mutui ſubſtantia in quantitate, à corporibus abſtracta conſiſteret, cum ex numeratione obligatio naſcatur, *l.* 9 §. 3. *D. de reb. cred.* (3) Omnino autem alienationem hic procedere, non tantum §. 2. *quib. al. lic. l.* 2. § 4. *l.* 13. *l.* 16. *D. de reb. cred. l.* 34. *D. mand. l.* 7. *C. ſi cert. pet.* evincunt, ſed illud etiam, quod debitor fert periculum rei mutuo acceptæ *l.* 11. *C ſi cert. pet.* eaque poteſt abuti, tanquam ſua, nullamque culpam præſtat. Creditor ex diverſo non petit rem ſuam eſſe, vindicationis formula; ſed condicit & intendit ſibi dari oportere, *l.* 75. §. *f. D. de V. O.* vid. Grot. Append. *Epiſt.* 486. 501. 513 & 514. Elegans item locus eſt Ciceronis in *Top.* qui eum refellat: *Non ſi vir uxori legavit omne argentum, quod ſuum eſſet, idcirco quæ in nominibus fuerunt legata ſunt: multum enim differt in arcane poſitum ſit argentum, an in tabulis debeatur.* ubi Boëtius: *mutui vis eſt, ut quod mutuum datur accipientis fiat.* Nec officit, quod Plaut. in Curcul. Act. 1. ſc. 1. ℣. 47. *mutuum facere* & *proprium facere* opponit, & Seneca conſ. ad Marc. c. x. *mutuo accepta* ponit inter aliena: res

mus, ut accipientium fiant. Et quandoque [a] nobis non eædem res, ſed aliæ ejuſdem naturæ & qualitatis redduntur: unde etiam mutuum appellatum ſit; quia ita à me tibi datur, ut ex meo tuum fiat: & ex eo contractu naſcitur actio, quæ vocatur condictio. [b]

§. I. Is quoque, qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem ſolvit, re obligatur: daturque agenti contra eum propter repetitionem condictitia actio. Nam perinde ab eo condici poteſt, ſi paret [c] eum dare oportere, ac ſi mutuum accepiſſet. Unde pupillus, ſi ei ſine tutoris auctoritate non debitum per errorem datum eſt, non tenebitur indebiti condictione, magis quam mutui datione. [d] Sed hæc ſpecies obligationis non videtur ex

Ex d. l. 1. de oblig. & act.

a. *Vulgo* quoniam: *ſed in omnibus Contii MS. eſt* quandoque: *atque ita legendum eſſe Ant. Auguſtin.* lib. III. Emend. c. 7. *Nerius* lib. I. anal. c. 21. *& Panci-rol.* lib. II. theſ. var. lect. c. 282. *docuerunt. Charondas addit, ita interpungendum eſſe*: fiant, & quandoque nobis -- reddantur *ut verſus hic priori cohæreat.*

b. *male in quibuſdam additur* certi, *quod Charondas refellit* ex l. 1. D. de interr. in & l. 1. D. de cond. trit.

c. *Veteres cum vulgata habent* apparet: *ſed rectius in libris Charondæ eſt* paret, *ex antiqua judicii formula*, §. 14. infra de action. *Petron.* c. 137. Juriſconſultus Paret non Paret habeto. *v. Manut. ad Ciceron. Divinat.* c. 17. d. *Hotmanus* malles actione.

res enim in ſpecie eſt debitoris, in genere vero reſtituenda. Adde Cujac. *dict. Obſ. c.* 37. & Ampl. Bynkersh. *de rebus mancipi cap.* 9. (4) Mutuum eſt gratuitum, fœnus cum uſuris. Plaut. Aſin. act. 1. ſc. 3. ỽ. 100 *Si mutuas non potero, certum eſt ſumam fœnore.* Quod diſcrimen & hodie durat.

§. I. Si id quod nullo modo, nec naturaliter debetur, errore facti ſolutum ſit, ſummo jure dominium tranſit, nec rei vindicationi eſt locus arg. *l.* 29. *D. de cond. ind.* ex æquo autem & bono condictio certi, eadem formula, qua ex mutuo, inſtitui poteſt; atque ideo hic §. præcedenti ſubjicitur, qui tamen infra in §. 6. *de oblig. quæ quaſi ex contr.* melius ad quaſi contractus relatus eſt. (2) Si res fungibilis indebite eſt ſoluta, negotium multa cum mutuo habet communia, v. Cujacium *lib.* VIII. *obſ. c.* 34. qui & indebitum illud *promutuum* appellat, ex *l.* 40. §. 5. *D. de ſtatulib.* uti *pro mutuo* eſt in *l.* 34. §. *fin D. de leg.* 3. (3) Sin autem ſervus, vel ſupellex eſſet ſoluta, pro-

 prie

ex contractu conſiſtere: quum is, qui ſolvendi animo dat, magis diſtrahere voluit negotium, quam contrahere.

§. II. Item is, cui res aliqua utenda datur, id eſt, commodatur, re obligatur, & tenetur commodati actione. Sed is ab eo, qui mutuum accepit, longe diſtat: namque non ita res datur, ut ejus fiat: & ob id de ea re ipſa reſtituenda tenetur. Et is quidem, qui mutuum accepit, ſi quolibet fortuito caſu amiſerit, quod accepit, veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum hoſtiumve incurſu, nihilominus obligatus permanet. At is, qui utendum accepit, ſane quidem exactam e diligentiam cuſtodiendæ rei præſtare jubetur: nec ſufficit ei tantam diligentiam adhibuiſſe, quantam in ſuis rebus

Ex d. l. 1. de oblig. & act.

Ex d. l. 1. de oblig. & act.

e. *Cujac. in notis & Hotman. malunt* exactiſſimam; *quia ita liber Argentinenſis: ita etiam quidam* Charondæ, *& Cajus in* l. 1. §. 4. D. de Obl. & A. *unde hæc ad verbum deſumta, ſcriptum habent.* Sed *Theophilus* exactam *legiſſe videtur; quia vertit* diligenter rem cuſtodire tenetur. *Marcilius* ſane exactam *interpretatur* exactiſſimam, *quaſi articulus* ſane *addat gradum, ut in l. 5. §. 5. D. commod.* cuſtodiam plane diligentem.

prie condictio indebiti obtinet, quæ differt in eo ab actione mutui, quod non tantundem, ſed idem repetit: in mutuo etiam res perit ſuo domino, quod vero indebite acceptum eſt, perit & creditori, & debitori. v. Cujac. *Parat. C. de cond. ind.* ibique Fabrot.

§. II. Utendum dare eſt vox generalis, quæ ad mutuum, locatum & precarium pariter ac ad commodatum poteſt referri, unde Juſtin. ſe explicat clarius: *id eſt commodatur.* Olim vero commodare de pecunia, utendum dare de ceteris rebus commodatis dicebatur, ut Fronto ait in different. Apud Plautum *viginti commodas minas*, Aſin. act. 3. *ſc.* 3. ℣. 135. & quod in *l. un. C. Th. quod juſſu* dicitur *pecuniam commodat*, Tribonianus in *mutuam dat* mutavit, in *l. ult. C. quod cum eo.* (2) Sed neque Græci voce χρᾶν, neque Germani voce *lehnen*, quatuor illa negotia tam accurate diſtinguunt, quam Jurisconſulti: neque ſcriptores Latini diſcrimina illa ſemper obſervant. Commodatum enim eſt quaſi mutuum ad uſum, & retro mutuum eſt quaſi commodatum ad abuſum, unde nec res, quæ mutuo data, ſtatim repeti, nec in eadem ſpecie reddi poteſt. Differentias inter commodatum & precarium v. apud Cujac. *lib.* XXIII. *Obſ. c.* 21. & adde Fabrot. ad Cujac. *Par. C. lib.* 4. *t.* 3. (3) Contius putat, Tribonianum interpretandi cauſa vocem *exactiſſimam*

rebus adhibere ſolitus eſt: ſi modo alius diligentior potuerit eam rem cuſtodire. Sed propter majorem vim, majoreſve caſus, non tenetur: ſi modo non hujus ipſius culpa is caſus intervenerit. Alioqui ſi id, quod tibi commodatum eſt, peregre tecum ferre malueris, & vel incurſu hoſtium prædonumve, vel naufragio amiſeris: dubium non eſt, quin de reſtituenda ea re tenearis. Commodata autem res tunc proprie intellegitur, ſi nulla mercede accepta vel conſtituta, res tibi utenda data eſt: alioqui mercede interveniente, locatus tibi uſus rei videtur. Gratuitum enim debet eſſe commodatum.

§. III. Præterea & is, apud quem res aliqua deponitur, re obligatur [f] & actione depoſiti: quia & ipſe de ea re, quam accepit, reſtituenda tenetur. *Ex d. l. 1. de oblig. & act.*
Sed is ex eo ſolo tenetur, ſi quid dolo commiſerit: culpæ autem nomine, id eſt, deſidiæ ac negligentiæ non tenetur. Itaque ſecurus eſt, qui parum diligenter cuſtoditam rem furto

f. *Cujac. in notis: legendum monet:* qui & actione depoſiti ipſe, *in quibuſdam Char. eſt:* qui & ipſe de ea re, quam accepit, reſtituenda tenetur actione depoſiti, *quod magis placet, quia ſimilis conſtructio eſt in §. ſeq. & in Digeſtis pro* quia *eſt* qui*nam*, quæ in *l.* 1 §. 4. *D. de O. & A.* ex qua *h.* §. deſumtus eſt, reperitur, mutaſſe in *exactam*, ut *l.* 13. §. 1. *D. de pign. act.* conveniret: at Celeb. Noodt. *lib.* 2. *Probab. cap.* 4. & lib. 4. *c.* 3. in illa *l.* 13. cum Nielſio *de feudis. Disp.* 3. *Theſ.* 6. *lit.* K pro voce *ut* legit *at*; probabili quidem emendatione, ſed cui graviter obſtat, *l* 19. *C. de pign. & hypoth.* quæ ex dicta *l.* 13. eſt deſumta. Præſtabit forſan cum Cujac. *libr.* XIX. *Obſ. c.* 24. diſtinguere, an ſolius accipientis, an utriuſque cauſa commodatum ſit contractum, propter *l.* 18. *in fin pr. D. commodati.*

§. III. Jure naturæ depoſitarius præſtat culpam levem; quia cum rebus alienis cautius, quam cum propriis eſt agendum, *Luc.* XVI. ℣. 12. Pufend. *lib.* V *c.* 4. §. 7. idque Nerva hactenus agnovit in *l.* 32. *D. depoſ.* ut depoſitarium ad ſuum modum diligentem eſſe jubeat, eumque, in ſuis diligentem, dolum committere putet, ſi in alienis eandem diligentiam non adhibeat. Perperam igitur Hotm. *lib.* III. *Obſ. cap.* 2. in ea *l.* priorem, Faber poſteriorem negationem expungit, in *rational.* a Roberto *lib.* 2. *Recept. lect. cap.* 7. aliiſque

furto amiſerit; quia qui negligenti amico rem cuſtodiendam tradidit, ſuæ facilitati id imputare debet.

§. IV. Creditor quoque, qui pignus accepit, re obligatur: quia [g] & ipſe de ea re, quam accepit, reſtituenda, tenetur actione pigneraticia. Sed quia pignus utriuſque gratia datur, & debitoris, quo magis pecunia ei crederetur, & creditoris, quo magis ei in tuto ſit creditum: placuit ſufficere, quod ad eam rem cuſtodiendam exactam diligentiam adhiberet: quam ſi præſtiterit, & aliquo fortuitu caſu eam rem amiſerit, ſecurum eſſe, nec impediri creditum petere. *Ex d. l. 1. de oblig. & act.*

g. qui & ipſe *Hotman. & Charondas.*

que merito notati. Duæ enim in illa lege proponuntur ſententiæ, altera Proculi regulam, altera Nervæ, exceptionem ſequentis: ne deponens fallatur, qui ſolitam depoſitarii diligentiam ſpectarat. Denique *latior* culpa ibi eſt lata, uti *Comites ſenioris Aceſtæ*, eſt ſenis, apud Maronem *lib.* v. *Æn.* ℣. 301.

§. IV. Vehementer huic §. obſtare videtur *l.* 13. §. 1. *D. de pign. act.* & *l.* 19 *C. de pign. & hypoth.* ubi præter dolum & culpam, etiam cuſtodia requiritur, & ſola vis major, id eſt caſus excipitur: neque enim eos textus, cum Cujac. *lib.* xix. *Obſ. c.* 24. reſtringere licebit ad eam ſpeciem, ubi ſolius creditoris gratia pignus contractum, & ultro oblatum erat. Potius *cuſtodia* eſt ſpecies diligentiæ, quæ in cuſtodiendo verſatur, & notat ſtudium hominis frugi & vigilantis patrisfamilias, ne res a furibus auferatur; alibi etiam opponitur dolo & culpæ propriæ, in re corrumpenda vel ſubtrahenda, atque ita Sen. *lib.* vii. *de Benef. c.* 19. dixit: alios fidem debere, alios tutelam, vid. Burgium *Elector. cap.* 12. & Jac. Gothofred. *ad l.* 23. *de R. J.*

CAPUT

CAPUT XV.

De verborum obligatione (a)

Verbis obligatio contrahitur ex interrogatione & reſponſione, (b) quum quid dari fierive nobis ſtipulamur: ex qua duæ proficiſcuntur actiones, tam condictio, ſi certa ſit ſtipulatio, quam ex ſtipulatu, ſi incerta; quæ hoc nomine inde utitur, quia ſtipulum apud veteres *Ex Cajo l. 1. §. ff. de oblig. & act.*

(a) *Vulgata* obligationibus, *ut in Dig. ſed Theophilus in ſingulari.*
(b) *In D. eſt* reſponſu, *ut ex* ſtipulatu.

Pr. Catellianus Cotta aliique negant *ſtipulum* eſſe vocem Latinam, ſed præivit Paulus *lib.* v. *ſent. t.* 7. §. 1. *Stipulationes appellatæ, quod per eas firmitas obligationum conſtringitur: Stipulum enim veteres firmum appellaverunt.* Varro autem & Feſtus a *ſtipite*, cui figuli ſimulacra aut vaſa, quæ fingunt imponunt & firmant, alias crux, κάναβος. Alciatus cum aliis à σύπτος & συφιλὸν, quod firmum notat. Iſidor. *lib.* v. *orig. cap.* 4. a ſymbolo ſtipulæ fractæ ſtipulationem derivavit, id quod Cl. Hemſterhuiſius, in *not. ad Pollux. lib.* IX. *c.* 6. *p.* 1041. ex moribus Lacedæmoniorum firmavit, adeo ut Iſidori ſententia pro putidis grammatici ineptiis habenda non ſit, quam Grotius quoque in *fl. ſparſis*, ex lege Caroli M. ex aliis Scipio Gentil. lib. ſing. *origin.* illuſtrarunt, (2) Origo ſtipulationis ab uſu petenda eſt, plebs enim adhibebat Juriſconſultos, hi compoſuerant formulas, ad omnia negotia rite celebranda, quæ ſenſim tranſierunt in jus certum; unde Paulus *d.* §. 1. ſtipulationem *inductam* eſſe ait, nimirum à Juriſconſultis, ut ſupr. *pr. de inoff. teſt.* (3) Stipulatio eſt juris gentium, quatenus ex utriusque conſenſu ſerio declarato proficiſcitur, *l.* 83. §. 1. & *l.* 137 §. 1. *D. de V. O.* ſed quod præciſe Romæ ad firmandum pactum adhiberi debuit interrogatio, id pariter juris civilis eſt, ac apud Græcos nutus ſignum erat enixæ voluntatis. Ἑλληνικὸν ἐπένευσαν ἄνδρες οὑτοὶ, *Græco more annuerunt viri*, ait Ariſtophan. *Acharn. act.* 1. *ſc.* 3. ỷ. 115, Suidas in ἑλληνικὸν, Merill. *l.* IV. *Obſ. c.* 1. Paul. in *l.* 126. §. 2 *de verb. obl.* aperte obligationem naturalem a ſtipulatione civili diſtinguit. (4) Denique ſtipulatio contractus eſt, licet unilateralis, *l.* 1. *D de obl. & act.* non vero negotium contractum; id enim Labeo, enarrans verba Prætoria, *quod actum, contractum, geſtum eſſe dicetur*, tum demum eſſe dicit, ubi ultro citroque obligatio naſcitur, *l.* 19. *D. de V. S.* Apud

teres firmum appellabatur, forte à ſtipite (c) deſcendens.

§. I. In hac re olim talia verba tradita fuerunt. Spondes? Spondeo. Promittis? Promitto. Fidepromittis? Fidepromitto (d) Fidejubes? Fidejubeo. Dabis? Dabo. Facies? Faciam. Utrum autem Latina an Græca, vel qua alia lingua ſtipulatio concipiatur, nihil intereſt: ſcilicet ſi uterque ſtipulantium intellectum ejus (e) linguæ habeat: nec neceſſe eſt, eadem lingua utrumque uti, ſed ſufficit congruenter ad interrogata (f) reſpondere. Quinetiam duo Græci Latina lingua obligationem contrahere poſſunt. Sed hæc ſolemnia verba olim quidem in uſu fuerunt. Poſtea autem Leoniana conſtitutio lata eſt, quæ ſolemnitate verborum ſublata, ſenſum & conſonantem intellectum ab utraque parte ſolum deſiderat, licet quibuſcumque verbis expreſſus eſt. *L. 10. Cod. de contrah. ſtipul.*

§. II. O-

(c) *Quia durior hæc conjectura videbatur, Ferretus ex libris quibuſdam* ſtipa, *Hotmanus* στιφῷ *reponit, hoc eſt denſo, ſpiſſo: ſed in quinque MS. Contii eſt* ſtipite.

(d) Fidepromittis? Fidepromitto *in nullo reperitur Charondæ, nec in MS. Tigurino Hotmani; at Theophilus habet, & libri Contii.*

(e) *Alii* ejuſdem, *alii* hujus, *alii* unius (f) interrogatum *omnes Charondæ & Theoph.* (g) *Non* Leonina, *ut vulgo.*

Apud Plautum quidem Epid. *Act.* 1. *ſc.* 1. *v.* 6. Theſpiro ſtipulator ad accipiendum ſe obſtringit: Ep. *cœnatibi dabitur.* Th. *ſpondeo* Ep. *quid?* Th. *me accepturum, ſi dabis.* An vero Freherus *lib.* 1. *veris. cap.* 16. recte paradoxum inde tentet, nullum dari contractum μονόπλευρον, dubito.

§. I. Stipulatio eſt cautio populi Romani, quæ lingua Latina, & verbis directis fieri debebat: Theophilus τύπικα verba vocat; ſed quia ſolebat apponi omnibus conventionibus juris gentium, *l.* 7. §. 12. *D. de pact. l.* 8. *D. de præſcr. verb.* ideo Sabinus, creſcentibus commerciis & victoriis in peregrinas nationes, introduxit, ut qualibet lingua fieri poſſet, ne alius eſſet ſermo clauſulæ, alius obligationis principalis. *l.* 1. §. *fin. D. h. t. l.* 8. *D. de fidejuſſ. l.* 8. §. *fin. D. de accept.* Leo deinde in *l.* 10. *C. de contrab. ſtip.* pro verbis directis, etiam vulgaria admiſit, neque tamen ſuſtulit interrogationem & reſponſionem, quæ ſubſtantiam hujus contractus abſolvunt. Hieronym. ad Jerem. cap. 32. *Emitur poſſeſſio ſcribiturque in libro atque ſignatur, & adhibentur teſtes, argentumque diligenter appen-*

§ II. Omnis ſtipulatio aut pure, aut in diem, aut ſub conditione fit. Pure: veluti, Quinque aureos dare ſpondes. Idque confeſtim peti poteſt. In diem: quum adjecto die, quo pecunia ſolvatur, ſtipulatio fit: veluti, decem aureos primis Kalendis Martiis dare ſpondes? Id autem quod in diem ſtipulamur, ſtatim quidem debetur; ſed peti prius, quam dies venerit, (h) non poteſt. At ne eo quidem ipſo die, in quem ſtipulatio facta eſt, peti poteſt; quia totus is dies arbitrio ſolventis tribui debet. Neque enim certum eſt, eo die, in quem promiſſum eſt, datum non eſſe prius quam is præterierit.

§ III. At ſi ita ſtipuleris: decem aureos annuos, quoad vivam, dare ſpondes? & pure facta obligatio intellegitur, & perpetuatur; quia ad tempus deberi non poteſt. Sed he-

(h) veniat non poteſt; ac nec *omnes Char,*

appenditur, ut omnia venditionis & emptionis jura ſerventur, & ſit certa poſſeſſio ſtipulationibus & ſponſionibus roborata.

§. II. Si quis *in diem*, id eſt ex certo die dari ſtipulatus eſt, ſtatim quidem dies *cedit*, id eſt debetur; quia obligatio eſt perfecta, & dies deficere nequit; ſed dies non *venit*, id eſt non poteſt peti, quod promiſſum eſt, antequam totus ille dies elapſus fuerit, & hoc reſpectu dicitur non deberi in *l.* 41. §. 1. *D. h. t.* vid. *l.* 105 *D. de ſolut.* & *l.* 213. *D. de V. S.*

§. III. Quod ſemel deberi cœpit, certis modis deberi deſinit; inter hos autem non eſt tempus *l.* 44. §. 1. *D. de obl. & act.* quia illud tantum eſt quantitas & menſura durationis, extra res & hominum actiones poſita, quæ per ſe ullum effectum producere poteſt. (2) Romani quidem in judiciis b. f. ipſi agnoverunt; conventiones, ad certum tempus alligatas, ceſſare debere, tempore elapſo, ut in locatione ad tempus inita: In judiciis vero ſtricti juris doli exceptione repellendus erat, qui ultra tempus contra placita ſibi aliquid arrogabat *l.* 4. *pr. D. de ſerv. l.* 44. §. 1. *D. de O. & A.* nec opus eſt cum Cl. Gundlingio *p.* v. *Obſ.* 4. ad Stoicorum philoſophiam recurramus. (3) Aliud eſt in annuo legato, quoniam illud non eſt unum, uti ſtipulatio, ſed multiplex; ibi enim quotannis, an quis capax ſit, inſpicitur; hic autem tantum initio contractus, uti Cujacius ad *h.* §. & *l.* 16. §. *h. t* & Alciatus *lib.* 1. *Parad. cap.* 15. Bene dixit Seneca *epiſt.* 88. de uno tempore

heres petendo, pacti exceptione ſubmovebitur.

§. IV. Sub conditione ſtipulatio fit, quum in aliquem caſum differtur obligatio: ut ſi aliquid factum fuerit, aut non fuerit, ſtipulatio committatur: veluti, Si Titius Conſul fuerit factus, quinque aureos dare ſpondes? Si quis ita ſtipuletur: Si in Capitolium non aſcendero, dare ſpondes? perinde erit ac ſi ſtipulatus eſſet, quum morietur ſibi dari. Ex conditionali ſtipulatione tantum ſpes eſt debitum iri, eamque ipſam ſpem in heredem tranſmittimus, ſi prius quam conditio exiſtat, mors nobis contigerit.

§. V. Loca etiam inſeri ſtipulationi ſolent: veluti, Carthagine (i) dare ſpondes? Quæ ſtipulatio licet pure fieri videatur, tamen re ipſa habet tempus injectum, quo promiſſor utatur ad pecuniam Carthagine dandam. Et ideo ſi quis Romæ

(i) *Ita pro* Carthagini *ex MS. Contius quoque legit*, & l. 141. D. d. V. O. *& Grammaticorum, Diomedis & Priſciani, canones legi jubent. Quamvis enim Plautus & Cicero in dativo videantur uſurpare, magis tamen eſt, ut ſubintelligamus particulam* in. *v. Voſſ.* de arte Gramm. lib. VII. c. 46.

pore multa quæri poſſe, & varia Lipſius explicavit *Phyſiol.* II. *diſſ. ult.*

§. IV. Aliud obtinet in legatis ſub conditione relictis (1) quia actus morientium ſuſpenduntur: verum ſtipulatio conditionalis inter vivos tempore contractus accipit vires. (2) In legatis ſola voluntas teſtatoris adeſt, qui heredi legatarii faviſſe non videtur, ſæpè ſibi ignoto; in contractibus autem factum ſtipulatoris intervenit, qui etiam heredi ſuo proſpexiſſe voluit, *l. 9 D. de prob.* (3) Legatario quidem favetur, ut lucrum capiat, non autem ejus heredi. At heres contrahentis eandem perſonam cum defuncto habet, quoniam ipſi ſimul cautum eſt. Ceterum ſtipulatio *committi* dicitur, quum exiſtente conditione ex ea agi poteſt, ut Maronis illud lib. IV. Æneid ℣. 569. *Diſtulit in ſeram commiſſa piacula noctem*, Servius explicat, cum ea facta, propter quæ expiatio debetur. v. Manut. *ad Cic. pro Flacco cap.* 21. Exemplum de Capitolio Duarenus *lib.* I. *Diſp. c.* 15. illuſtravit. Frequenter enim Romani, vota exſoluturi, una cum Pontifice, in montem Capitolinum ſcandebant. Horat. lib. III. Carm. 30. *dum Capitolium ſcandet tacita cum virgine Pontifex.* v. Juſtus Rycquius *de Capitolio Rom.*

§ V. In ſpecie priore tacitè ineſt tempus, at in poſteriore non eſt conjectu-

Romæ ita ſtipuletur: Hodie Carthagine dare ſpondes? inutilis erit ſtipulatio, quum impoſſibilis ſit repromiſſio.

§. VI. Conditiones, quæ ad præteritum, vel præſens tempus referuntur, aut ſtatim infirmant obligationem, aut omnino non differunt: veluti, Si Titius Conſul fuit: vel, Si Mævius vivit, dare ſpondes? Nam ſi ea ita non ſunt, nihil valet ſtipulatio: ſin autem ita ſe habent, ſtatim valet. Quæ enim per rerum naturam ſunt certa, non morantur obligationem, licet apud nos incerta ſint.

§. VII. Non ſolum res in ſtipulatum deduci poſſunt, ſed etiam facta: ut ſi ſtipulemur aliquid fieri, vel non fieri: & in hujuſmodi ſtipulationibus optimum erit pœnam ſubjicere, ne quantitas ſtipulationis in incerto ſit, *Ex Venul. l. ult. de ſtipul. Præt.*

ac

jecturæ locus, ut tempus ſubintelligatur, intra quod Carthaginem proficiſci queamus; quia vox *hodie* nimis eſt plana, quam ut conjecturæ ſit locus, *l.* 137. §. 2. *h. t.* ubi *duplomate* iter facere eſt literis publicis muniri, quæ iter tutum & alia curſui neceſſaria præſtabant. v. Plin. *lib.* X. *ep.* 14. 54. 121. 122. & Capitolin. *in Pertinace. c.* 1.

§. VI. Ex hoc §. & *l.* 108. *D. h. t.* Wiſſenb. ad *D. Diſp.* 23. §. 18. poteſt refelli, qui ſponſiones jure civili improbatas eſſe putat, propter *l.* 3. *D. de aleat.* quæ tamen, ut *l.* 2. *eod.* monſtrat, de ſponſionibus in alea factis loquitur, & valde frequentes, non modo in ſpectaculis & circo, Romæ erant ſponſiones, ſed in judiciis etiam, qui litem faciebat, adverſarium ſponſione provocabat; & Plin. *lib.* XXXIII. *c.* 4. annuli, ad ſponſiones exſilientis, meminit. Exempla habet Cic. *lib.* III. *de off. c.* 19. *lib.* VII. *ep.* 21. Virg. *Ecl.* III. Valer. Max. *lib.* II. *c.* 8. *n.* 2. Plin. *lib.* VII. *c.* 37. Juvenal. *ſat.* XIV. ℣. 200. Martial. *lib.* XI. *ep.* 1. Niſi tamen (1) ſponſio fuerit prodiga, aut inhoneſta, ut in *l.* 17. §. 5. *D. præſcr. verb.* & apud Plin. *lib.* IX. *c.* 35. (2) Si ſit immodica, uti *Jud. c.* XIV. ℣. 13. tunc enim magiſtratus eam moderatur. v. Stockman *Dec. Brab.* 134. Sande *lib.* 3. *tit.* 9 *Def.* 1. & quæ dixi ad Pufend. *de Off. hom. & civ. l.* 1. *c.* 15. §. 13.

§. VII. Juſtinianus nobis proponit conſilium, quo adverſus pertinacem facti promiſſorem uti poſſimus, eoque tot ſeculis ante ipſum Pſeudolus utebatur, apud Plaut. in *Pſeud. act.* 1. *ſc.* 1. ℣. 110. *Pſ. Satin' ſi hanc hodie mulierem efficio tibi, tua ut ſit, aut ſi tibi do viginti minas?* Ca. *Satis, ſi futurum eſt.* Pſ. *roga me viginti*

(1) ac neceſſe ſit actori probare, quid ejus interſit. Itaque ſi quis, ut fiat aliquid, ſtipuletur, ita adici pœna debet: Si ita factum non erit, tu pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes? Sed ſi quædam fieri, quædam non fieri, una eademque conceptione ſtipuletur, clauſula hujuſmodi erit adicienda: Si adverſus ea factum erit, ſive quid ita factum non erit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes.

(1) *Sic etiam ſupra locutus eſt pr. de V. ſuc.* ne rerum dominia in incerto eſſent, *etſi Cajus in l. 1. D. eod.* ne incerta dominia eſſent. *v. Cont.* h. l.

ti minas, ut me effecturum tibi, quod promiſi ſcias. Roga obſecro hercle; geſtio promittere. Ca. *Dabiſne argenti mihi hodie viginti minas?* Pſ. *Dabo.* Ratio cautionis eſt, quia difficilis eſt rei incertæ æſtimatio, & probatio, *l ult. D. ſi quis in jus voc.* Sen. *lib. III. de benef. cap.* 6. quodque ad minimum plerumque id quod intereſt redigitur, *l. ult. D. de præt. ſtipul.* Ceterum, recte Coraſius *lib.* II. *miſcel. cap.* 3. Cujac. *ad l.* 1. §. 5 *h. t.* Puſendorf. *lib.* III. *de J. N. & G. c.* 7. §. 4. & Huber, *h. t. n.* 5. docuerunt, facti promiſſorem non magis fidem fallere poſſe, quam promiſſorem rei: nam (1) uti eſt obligatio dandi, ita & faciendi, obligatio autem infert neceſſitatem, *pr. de obl.* (2) Adſunt exempla in *l.* 6. §. 1. *D. de act. empt. l.* 35 §. 3. *D. de Proc. l.* 11. §. 25. *de leg.* 3. *l.* 68. *D. de rei vind. l.* 1. §. 10. *D. l.* 8. *C. d. collat. l.* 8. §. 1. & 5. *D. de op. nov. nunc. l. ult. D. ne quid in loc. publ.* juncto Livio *lib.* 43. *cap.* 18. & ſupra §. 7. *de fideicomm. her.* (3) Inter artifices longa eſt differentia, & ingenii, & doctrinæ & inſtitutionis *l.* 31 *D. de ſolut.* (4) Aliud eſt factum nudum, aliud qualificatum *l.* 52. §. 1. *D. h. t.* ad illud vix cogi poſſunt homines, v. *l.* 9. §. 10. *D. de pœn.* in hoc vero non magis infringitur libertas, quam in obligatione dandi; quoniam contrahens libertati ſuæ renuntiavit, *l.* 11. § 2. *D de act. emt.* (5) Nulſibi præterea canon vulgatus: debitorem facti præſtando id quod intereſt liberari, legitur, neque in *l.* 13. *in fin. D. de re jud.* quæ de favore actoris, non autem rei eſt accipienda. (6) Poſtremo fruſtra provocant ad *l.* 71. §. 2. *D. de cond. & dem.* ubi ſpecie pœnæ & confinationis, minime factum, ſed non factum erat injunctum, conf. *l.* 2. *D. de bon. lib. exhib.* (7) Moribus recuſans facere in cuſtodia detinetur; Romani vero remediis mitioribus, mulcta & pignoris capione utebantur; ne vileſceret auctoritas Prætoris. Qui enim mori ſcit, cogi neſcit. v. Chriſtin. 1. *dec. Belg.* 313. & Groenew. *ad d. l.* 13.

CAPUT

CAPUT XVI.

De duobus reis ſtipulandi & promittendi.

Et ſtipulandi & promittendi duo pluresve rei fieri poſſunt. Stipulandi ita, ſi poſt omnium interrogationem promiſſor reſpondeat, Spondeo: ut puta quum duobus ſeparatim ſtipulantibus ita promiſſor reſpondeat, Utrique veſtrum dare ſpondeo. Nam ſi prius Titio ſpoponderit, deinde alio interrogante ſpondeat: alia atque alia erit obligatio, nec creduntur duo rei ſtipulandi eſſe. Duo pluresve rei promittendi ita fiunt, Mævi quinque aureos dare ſpondes? Sei eoſdem quinque aureos dare ſpondes? ſi reſpondent ſinguli ſeparatim, Spondeo. *Ex Pompon. l. 4. de duobus reis conſtit.*

§. I. Ex hujuſmodi obligationibus, & ſtipulantibus * ſolidum

* *Ita Cujac. pro* ſtipulationibus *recte legit; quia Theophil. Fabroti:* καὶ τῶν ἐπερωτώντων ἑκάτερον: *& licet quædam aliæ, etiam Viglius* καὶ τῶν ἐπερωτήσεων *legant, Contius & Charondas Cujacio adſtipulantur. In verſu proximo idem Cujac. ex Theophilo reſtituit* enim, *pro* tamen.

Pr. Reus vulgo per excellentiam opponitur actori, & vocatur is, quocum agimus, quique rei alicui obnoxius eſt. Olim vero omnes, de quorum *re* diſceptabatur, rei ſunt dicti, teſte Cic. *lib. 2. de orat. c.* 43. Feſto voce *reus*, & *conteſtari* Pomponio *l. 5. D. de verb. obl.* atque ſimiliter eadem vox & creditori, & debitori in *hoc. cap.* tribuitur. (2) Rei credendi vel ſtipulandi ſunt creditores obligantes, rei debendi vel promittendi ſunt debitores obligati, quorum duo, tres, vel plures, ex ſtipulatione aliisve contractibus unam eandemque rem ex una eademque cauſa in ſolidum eidem promittunt. *l. 2. l. 3. §. 1. l. 9. §. 1. D. l. 3 C. h. t.* (3) Effectus eſt, quod debitor uni ex pluribus creditoribus, & ſibi maxime commodo ſolvere: creditor vero ex pluribus debitoribus ab uno, conventu facillimo, ſolidum exigere poteſt. Denique uno debitore ſolvente, reliqui liberantur, quia una res eſt in obligatione, & contra plures rei ſtipulandi unius loco habentur, *l. 9. D. de pact.*

§. I. An circa reos promittendi vetus jus in *l. 1. & 2 C. h. t.* per *Nov.* 99. mutatum ſit, diſſentiunt Interpretes. Negat Cujac. *ad h. §.* Donellus

lidum ſingulis debetur, & promittentes ſinguli in ſolidum tenentur. In utraque enim obligatione una res vertitur, & vel alter debitum accipiendo, vel alter ſolvendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat.

§ II. Ex duobus reis promittendi, alius pure, alius in diem, vel ſub conditione obligari poteſt: nec impedimento erit dies aut conditio, quo minus ab eo, qui pure obligatus eſt, petatur. *Ex Florent. l. 7. de duob. reis conſtit.*

lus ad Auth. *hoc ita C. h. t.* Matthæus aliique, qui *l. 11. D. de duob. reis* tantum per illam *Novell.* tolli putant; quoniam duo fidejuſſores olim beneficium diviſionis non habuerunt, niſi eſſent confidejuſſores, *l. 51. § 2. D. de fidejuſſ.* tales autem non ſunt duo rei promittendi, qui vice mutua fidejuſſerunt, his ergo idem beneficium diviſionis in dict. *Nov.* indulgeri. Rectius vero idem Cujac. ad *d. Nov.* in *Parat. C. h. t.* & *lib.* XXVI. *Obſ. c.* 26. retractat, & Juſtinianum, dubitationis tollendæ gr. conſtituiſſe docet, non eſſe correos debendi, niſi hoc nominatim adjectum ſit; omnibus vero beneficium diviſionis indulſiſſe; nam uti Idem & Cl. Homberg. ad illam *Nov.* bene monuerunt, περὶ ἀλληλεγγύων pro reis promittendi apud Græcos recentiores ponitur; ſed proprie notabat tributum ditioribus prædiorum poſſeſſoribus indictum, pro his qui facultatibus erant defecti. v. Salmaſ. *de modo uſur. c.* 16. *pag.* 700. & du Frêne *Gloſſar. Græcit. hac voce.* Atque ita mores ſervant. Grot *l. 3. introd. c.* 3. & Carpz. *p.* 2. *Conſt.* 17. *Def.* 13.

CAPUT XVII.

De ſtipulatione (a) *ſervorum.*

Servus ex perſona domini jus ſtipulandi habet. Sed here- *Ex Hermog. l. 61. de acquir. rer. dom.*

(a) *Marcilius contra Cujacium contendit, ex quibuſdam legi debere* ſtipulationibus.

Pr. Servus homo eſt, ſed plane ἀπρόσωπος, ut Harmenopulus ait, qui pro nullo & mortuo jure civili habetur: verum domini ſervos ſuos χαρακτηρίζοντι, id eſt *perſonant*, uti, cum Gloſſis Græco Latinis, Cujacius Theophilum vertit. Quemadmodum ergo teſtamenti factio cum ſervis ex perſona dominorum introducta eſt *l. 31. D. de her. inſt.*

hereditas in pleriſque perſonæ defuncti vicem ſuſtinet, i. deoque, quod ſervus hereditarius ante aditam hereditatem ſtipulatur, adquirit hereditati, ac per hoc etiam heredi poſtea facto adquiritur.

§. I. Sive autem domino, ſive ſibi, ſive conſervo ſuo, ſive impersonaliter ſervus ſtipuletur, domino adquirit. Idem juris eſt & in liberis, qui in poteſtate patris ſunt, ex quibus cauſis adquirere poſſunt.

§. II. Sed quum factum in ſtipulatione continebitur, omnimodo perſona ſtipulantis continetur: veluti ſi ſervus ſtipuletur, ut ſibi ire agere liceat: ipſe enim tantum prohiberi non debet, non etiam dominus ejus.

§. III. Servus communis ſtipulando, unicuique dominorum pro portione dominii adquirit, niſi juſſu unius eorum, aut nominatim cui eorum ſtipulatus eſt: tunc enim ei ſoli adquiritur. Quod ſervus communis ſtipulatur, ſi alteri ex do-

inſt. ita ſervus, ex perſona domini jus ſtipulandi, etiam extra cauſam peculiarem, & defuncto domino, habet; ſed promittendi jus dominus ei non concedit, niſi ex cauſa peculii *l.* 19. *D. de fidejuſſ. l.* 133. *de R. J. l.* 3. *C. de pact.*

§. I. Si ſervus ſimpliciter, neque ſuo nomine, neque domini perſona expreſſa ſtipulatus eſt, v. gr. centum dare ſpondes? imperſonalis ſtipulatio ſtipulanti applicatur. *Quod ſervo meo promiſiſti, meum eſſe oportet*, Plaut. *Rud. act.* v *ſc.* 3. Aliud autem obtinet in conſtituto imperſonali, *Auth. ſi quando C. de conſt. pec.*

§. II. Quæ *facti* ſunt ad dominum non tranſeunt; quia facta cohærent perſonæ, & ſecundum naturam alius homo eſt dominus, alius ſervus: in illis vero, quæ *juris* ſunt, pro una perſona habentur, *l.* 10. *D. de opt. leg.* (2) Cum ſervo aliquid legatur, & domini & ſervi perſona inſpicitur *l.* 12. §. 1. *l.* 113. *pr. D. de legat.* 1. *l.* 82. §. *f. D. de leg.* 2. ſtipulatio autem ex perſona domini valet *l.* 7. §. *f. l.* 17. *D. h. l.* 19. *D. de ſerv. præd. ruſt.* (3) Quanquam ergo in ſtipulatione facti v. gr. ut ſervo ire, agere liceat, ſolus ſervus contineatur, domino tamen acquiritur obligatio, atque is agit, ſi ſervus ire agere impediatur, *l.* 38. §. 6. *D. de verb. obl.*

§. III. Hæ duæ exceptiones ſunt ex *l. ult. C. per quas perſ.* quæ una eſt ex quinquaginta Deciſ. ſed adde (3) ſi ſervus ex re unius domini ſtipulatus fue-

dominis adquiri non poteſt, ſolidum alteri adquiritur, velut ſi res, quam dari ſtipulatus eſt, unius domini ſit.

fuerit, *l.* 28. §. 1. *D. h. t.* (4) Si res in ſtipulationem deducta non poſſit omnibus acquiri, v. gr. mancipium Chriſtianum Judæo: tunc enim ſolidum alteri acquiritur, vid. *l.* 1. §. 2. *l.* 5. 7. & 17. *D. h. t.*

CAPUT XVIII.

De diviſione ſtipulationum.

Stipulationum aliæ ſunt judiciales, aliæ Prætoriæ, aliæ conventionales, aliæ communes, tam Prætoriæ, quam judiciales. *Ex Pompon. l. 5. de verb. oblig.*

§. I. Judiciales ſunt dumtaxat, (a) quæ à mero judicis officio proficiſcuntur, veluti de dolo cautio, vel de perſequendo ſervo, qui in fuga eſt, reſtituendove pretio. *Ex d. l. 5. de verb. oblig.*

§. II. Præ-

(a) *In* l. 5. D. de V. O. *ex qua totus hic titulus deſumtus, & a compoſitoribus adjectis quibuſdam exemplis locupletatus eſt, legitur* quæ dumtaxat.

Pr. Romæ alius erat Prætor, alius Judex Pedaneus; ille Magiſtratus erat, hic privatus; nudam habens notionem abſque imperio & juriſdictione. Ille in jure pro tribunali, hic in judicio & ſubſelliis humi poſitis ſtipulationes, id eſt cautiones quaſdam, etiam invitis injungebat. Prætor ante litem conteſtatam, at judicio ſuſcepto judici omnium rerum officium incumbit *l.* 23. *D. de judic. l.* 25. § 8. *D. de Ædil. edict.* Hinc diſtinctio illa proficiſcitur, quam Græcus paraphraſtes docte & eleganter explicavit. (2) Summa quidem omnium ſtipulationum diviſio eſt, ut ſint judiciales, Prætoriæ, conventionales & communes: ſed Prætoriarum rurſus tres ſpecies conſtituuntur, judiciales, cautionales, communes, & tunc aliter judiciales accipiuntur. v. *l.* 1. *D. de Præt. ſtip.* Govean. *l.* 1. *c.* 35. & Jan. a Coſta *ad* §. 4. *b. t.* (3) Merum Judicis officium eſt ſimplex, & uti Theoph. vertit, ſeparatum atque ſolum. Varro apud Nonium in Aſia: *merum dicitur ſolum.* Hinc merum imperium, & *merula*, quaſi ſolivaga. (4) Exemplum de ſervo fugitivo perſequendo optimum ponit Theoph. ex *l.* 21. *D. de rei vind.* quem idcirco vehementer Cujac. laudavit *lib.* XXVII. *Obſ. c.* 28.

§. II. Alia

§. II. Prætoriæ ſunt, quæ à mero Prætoris officio proficiſcuntur, veluti damni infecti, vel legatorum. Prætorias autem ſtipulationes ſic exaudiri oportet, ut in his contineantur etiam Ædilitiæ; nam & hæ à juriſdictione (b) veniunt. *Ex d. l. 5. de verb. oblig.*

§. III. Conventionales ſunt, quæ ex conventione utriuſque partis concipiuntur: hoc eſt neque juſſu judicis, neque juſſu Prætoris, ſed ex conventione contrahentium: quarum totidem genera ſunt, quot pene dixerim rerum contrahendarum. *Ex d. l. 5. de verb. oblig.*

§. IV. Communes ſtipulationes ſunt, veluti rem ſalvam fore pupilli: nam & Prætor jubet rem ſalvam fore pupillo caveri, & interdum judex, ſi aliter expediri hæc res non poteſt, vel de rato ſtipulatio. (c) *Ex d. l. 5. de verb. oblig.*

(b) *In libris Accurſianis eſt* a juriſdictione Prætoris: *ſed quia vox Prætoris non reperitur in* l. 5. D. de V. O. *nec apud Theophilum, nec in quibuſdam MS. diligentiſſimi quique interpretes, Baro, Duarenus,* Charondas, *Ruſſardus & Donellus* ad d. l. 5. *item Hotmanus, & Vinnius* ad h. l. *conſentiunt, eam expungendam eſſe: nec tamen* abſurde *ita legitur, ut putabat Hotmanus. v.* Commentarium.

(c) *In quibuſdam* ſtipulatio exigitur; *in aliis vero Cujacii &* Charondæ *deeſt poſtremum exemplum, ſicut in* l. 5. D. d. V. O. *Sed* Theophilus *habet.* Contius *conjicit hic legendum,* vel duplæ ſtipulatio, *ob* l. 1. D. de præt. ſtip.

§. II. Alia quidem Prætoris, alia Ædilis fuit juriſdictio, ex qua hujus generis ſtipulationes veniunt *l.* 37. §. 1. *D. de evict. l.* 63. *D. de Æd. ed.* non tamen opus eſt, ut vocem *Prætoris*, cum Charonda *ad d. l.* 5. aliiſque expungamus, quia Cujac. *lib.* VIII. *Obſ. c.* 38 & Cont. *lib.* 2. *ſubceſ. lect. cap.* 16. bene docuerunt, omnium Magiſtratuum juriſdictionem lato ſignificatu *Prætoriam* poſſe vocari; quoniam Prætor regnum tenebat in foro, Ædiles vero Curules ejus erant adjutores, & partem acceperant, unde ab his Prætor quoque appellabatur. Magis accurate autem in §. 7. *de jur. nat.* edictum Ædilitium juris *honorarii* portio vocatur. Idem de tribunitiis cautionibus erit dicendum, quarum meminit Ulp. *tit.* 7. §. 3. Formulas ſtipulationis Ædilitiæ, in emtione ovium, boum & canum, ex Varrone *de R. R.* Cujac. *lib.* IX. *obſ. c.* 3. & Briſſon. *de form. lib.* VI. *pag.* 496. illuſtrarunt.

CAPUT

CAPUT XIX.

De inutilibus ſtipulationibus.

Omnis res, quæ dominio noſtro ſubicitur, in ſtipulationem deduci poteſt: ſive illa mobilis, ſive ſoli ſit.

§ I. At ſi quis rem, quæ in rerum natura non eſt; aut eſſe non poteſt, dari ſtipulatus fuerit: veluti Stichum, qui mortuus ſit, quem vivere credebat: aut hippocentaurum, qui eſſe non poſſit: inutilis erit ſtipulatio.

§. II. Idem juris eſt; ſi rem ſacram, aut religioſam, quam humani juris eſſe credebat: vel publicam, quæ uſibus populi perpetuo expoſita ſit, ut forum, vel theatrum, vel liberum hominem, quem ſervum eſſe credebat, vel cujus commercium non habuerit: vel rem *Ex Paulo l. 83. §. 5. ff. de verb. oblig.*

Pr. Stipulationes inutiles ſunt ratione rerum, & perſonarum, & verborum, & formæ, qua illæ concipiuntur. Et primum quidem *Res* debent phyſice & moraliter eſſe in noſtra poteſtate; ſive illæ mobiles ſint, ſive res *ſoli*, id eſt immobiles: quod proprium JCtorum verbum Seneca vocat lib. II. nat. quæſt. *Tertia pars de agris, terris, ſatis, arbuſtis quærit: &, ut JCtorum verbo utar, de omnibus, quæ ſolo continentur.* Cujacius ſtipulationem πανδέκτην, & *vinculorum vinculum* appellavit.

§. I. Stoici hippocentauri exemplo utebantur, ſi rem, quæ in rerum natura non eſt, nec eſſe poteſt, exprimere volebant, teſte Laërt in *vita Zenonis*, & Sen. *ep.* 58. Hos igitur præceptores ſuos Juriſconſulti ſunt ſecuti: nam licet unus fortè aut alter hippocentaurus, occulto Dei judicio, vel aberrante natura extiterit, tamen monſtroſi ejuſmodi biformes, & homines equo mixti, diu vivere non poſſunt, ſed licentiæ poeticæ & pictoriæ magis ſunt tribuendi. Cicero *lib.* II. *de nat. deor. c.* 2. Tacit. *lib.* XII. *Ann. cap.* 64. Plinius *lib.* VII. *cap.* 3. Ovid. *lib.* IV. *Triſt. El.* 7. ℣. 18. Plut. *conviv. ſept ſap.* Ælian. περὶ ζώων IX. *c.* 23. Phlegon Trallian. *de mirab. c.* 34. 35. Adde Alciat. *lib.* IX. *Par. cap.* 13. Fortun. Licetum *lib.* 2. *de monſtr. cauſ. & diff. cap.* 68. & Magium *lib.* I. *miſc. c.* 20.

§. II. Commercium eſt emendi vel vendendi facultas: quam ergo rem aliquis emere nequit, eam nec poteſt ſtipulari; & uti rei ſuæ emtio non valet *l.* 16. *D. de contr. emt.* ita nec ſtipulatio *l.* I. §. *f. D. de uſufr. ear.* ſic.

rem ſuam dari quis ſtipuletur. Nec in pendente erit ſtipulatio ob id, quod publica res in privatum deduci, & ex libero ſervus fieri poteſt, & commercium adipiſci ſtipulator poteſt, & res ſtipulatoris eſſe deſinere poteſt: ſed protinus inutilis eſt. Item contra licet initio utiliter res in ſtipulatum deducta ſit, ſi poſtea in earum qua [a] cauſa, de quibus ſupra dictum eſt, ſine facto promiſſoris devenerit, extinguitur ſtipulatio. At nec ſtatim ab initio talis valebit, Lucium Titium, quum ſervus erit, dare ſpondes? & ſimilia: quia quæ natura ſui dominio noſtro exempta ſunt, in obligationem deduci nullo modo poſſunt.

§. III. Si quis alium daturum facturumve quid ſpoponderit, non obligabitur: veluti ſi ſpondeat, Titium quinque aureos daturum. Quod ſi effecturum ſe, ut Titius daret, ſpoponderit, obligatur. *Ex d. l. 83. de verb. oblig.*

§. IV. Si quis alii, quam cujus juri ſubjectus ſit, ſtipu- *Ex Ulp. l. 38. §. 6 de verb. oblig.*

a. *Vulgata* in aliquam eorum cauſam: *quidam Charondæ* in earum quam cauſam.

Sic. hæreticus nequit prædium orthodoxæ Eccleſiæ *l.* 10. *Cod. de hæret*, neque Judæus mancipium Chriſtianum; a Judæo autem id ſtipulari licet *l.* 34. *D. de V. O.* (2) Liberi capitis nullum eſt pretium; quia contradictionem involvit eſſe in commercio, & liberum eſſe: ſimulac enim quis venalis redditur, liber eſſe deſinit. Commoda vero, quæ ex libero homine proficiſcuntur, ad æquum modum poſſunt æſtimari. V. Schilt. ad D. Ex. XIX. §. 28.

§. III. Ratione *perſonarum* inutilis eſt ſtipulatio, ſi quis promittit Titium daturum: at ſi curaturum ſe promiſit, non merum eſt factum alienum, ſed negotium geritur cum ipſo, qui ad factum proprium ſe obligavit. vid. Cujac. *lib.* XII. *obſ. c.* 35. Exempla ſunt in ſtipulatione habere licere, in cambio &c. (2) Talis promiſſor omnem induſtriam impendendo liberatur, in negotiis beneficis, velut perſoluta fide, quia per eum non ſtetit, ait Liv. *lib* II. *cap.* 31. ſecus autem eſt in negotiis oneroſis, vid. Grot. *lib.* 2. *cap.* 11. §. 22. Stockm. *deciſ. Brab.* 104 & Hert. in Diſp. *de oblig. alium datur.*

§. IV. Cur aliis quam eis, quorum poteſtati ſubjecti ſumus, cauſam dominii ſtipulando acquirere nequeamus, ratio infra §. 18. *h. t. ex l.* 38. §. 17. *D. de verb. obl.* traditur, eaque in ſtipulationibus, quæ inter præſen-

 tes

ſtipuletur, nihil agit. Plane ſolutio etiam in extraneam [b] perſonam conferri poteſt: veluti ſi quis ita ſtipuletur, Mihi aut Seio dare ſpondes? ut obligatio quidem ſtipulatori adquiratur, ſolvi tamen Sejo, etiam invito eo, recte poſſit, ut liberatio ipſo jure contingat; ſed ille adverſus Sejum habeat mandati actionem. Quod ſi quis ſibi & alii, cujus juri ſubjectus non ſit, dari decem aureos ſtipulatus eſt: valebit quidem ſtipulatio, ſed utrum totum debeatur, quod in ſtipulationem deductum eſt, an vero pars dimidia, dubitatum eſt. Sed placet non plus quam dimidiam partem ei adquiri. Ei, qui juri tuo ſubjectus eſt, ſi ſtipulatus ſis, tibi adquiris; quia vox tua tamquam filii ſit, ſicuti filii vox tamquam tua intellegitur in iis rebus, quæ tibi adquiri poſſunt. *Ex Pompon. l. 110. de verb. oblig.*

§. V. Præterea inutilis eſt ſtipulatio, ſi quis ad ea, quæ interrogatus fuerit, non reſpondeat: veluti ſi decem aureos à te dari ſtipuletur, tu quinque promittas, vel *Ex l. 1. de verb. oblig.*

b. Extranei *omnes Charondæ.*

tes fieri debebat, ſatis eſt bona. In aliis autem negotiis & contractibus conſenſualibus alia poteſt adjungi, quod ex diſpoſitione tantum jus naſcitur inter diſponentes, & unuſquiſque ſuo, non alterius facto naturaliter ſibi acquirit, *l.* 11. *D. de obl. & act.* (2) Quod ſi ergo procurator, mandatarius, inſtitor vel proxeneta ſuo nomine ſtipulatur, ſibi acquirit actionem: ſi nomine mandantis vel ex re illius, aut eo præſente illi acquiritur actio, *l.* 68. *l.* 72. *D. de proc. l.* 9. §. 8. *D. de reb. cred. l.* 2. *C. per quas perſ.* (3) Sed quia omnia etiam negotia excipiuntur, quæ re fiunt, quæque alter, ut nudus miniſter contrahit, hinc non ab re Balduinus ad *h.* §. cenſuit, regulam tot limitationibus, ipſo jure Romano eſſe obnoxiam, ut fere abſorbeatur. (4) Hodie alter alteri, velut ex negotio geſto, aut conſenſu præſumpto ſtipulari poteſt, quoniam hominem ab homine beneficio affici, intereſt humani generis, *l.* 7. *D. de ſerv. export.*

§. V. Ratione *conceptionis verborum* inutile eſt legatum, ſi quis apte ad interrogata non reſpondit. Et (1) quidem ſi reſponſio differt ab interrogatione in tota *qualitate*, vel ſi quid interrogationi adjectum, ut apud Plaut. *Trin. act.* 5. *ſc.* 2. ℣. 34. ſtipulatio

vel contra: aut ſi ille pure ſtipuletur, tu ſub conditione promittas, vel contra: ſi modo ſcilicet id exprimas, id eſt, ſi cui ſub conditione vel in diem ſtipulanti, tu reſpondeas, Præſenti die ſpondeo: Nam ſi hoc ſolum reſpondeas, Promitto, breviter videris in eandem diem vel conditionem ſpopondiſſe. Neque enim neceſſe eſt in reſpondendo eadem omnia repeti, quæ ſtipulator expreſſerit.

§. VI. Item inutilis eſt ſtipulatio, ſi vel [c] ab eo ſtipuleris, qui tuo juri ſubjectus eſt, vel ſi is à te ſtipuletur. Sed ſervus quidem non ſolum domino ſuo obligari non poteſt, ſed ne alii quidem ulli: filii vero familias aliis obligari poſſunt.

§. VII. Mu-

c. vel *non eſt apud Theophil. nec in MS.*

latio vitiatur, niſi diverſitas illico placuerit ſtipulanti. (2) Verum ſi in *quantitate* diverſitas eſt, vitium ſoli inhæret exceſſui, nec utile per inutile vitiatur. Vide omnino *l.* 1. §. 4. *D. h. t.* quam Tribonianus more ſuo compendioſo, ut ſupra de ſpecificatione, non plene hic exſcripſit, ſed *h.* §. ex D. nobis ſupplendum reliquit. Add. Sarmiento *Oper. pag.* 353. & Cl. Voetium *Tom.* 2. *ad D. p.* 895. (3) Ut adeo non opus ſit, cum Coraſio *ad dict. l.* 1. dicamus, Juſtinianum hic dormitaſſe; aut cum Hotmano, & Wiſſenb. *ἀντινομίαν* fingamus; aut cum Cujac. *h.* §. ex *dict. l.* 1. limitemus (4) Quod autem in fine dicitur, una voce fieri poſſe reſponſionem, id Cicero firmat pro Cæcina cap. 3. *Si quis quod ſpoſpondit, qua in re ſe uno verbo obligavit*: nempe *ſpondeo*. Exemplum eſt apud Plaut. *Pſeudol. act.* IV. *ſc.* 6. ℣. 15. quem Cl. Perizon. ad Sanctii Minerv. *p.* 414. recte explicavit.

§. VI. Servus non habet communionem juris civilis, quod eum pro nullo & mortuo habet *l.* 32. *de R. J.* ideoque nec domino ex ſtipulatione poteſt obligari civiliter, neque actio adverſus eum poteſt naſci, quamvis naturaliter obligetur, *l.* 14. *l.* 20. *D. de obl. & act. l.* 61. *D. de furt. l.* 19. *pr. D. neg. geſt.* ab aliis vero ſervus ex perſona domini ſtipulari, ſed ſtipulando dominum obligare non poteſt. (2) Filiusfamilias quoque patri ſuo obligari nequit; quia nemo ſibi ipſi obligatur, *l. ult. C. de impub. & al.* aliis vero ex omnibus cauſis, excepto mutuo, voto, & ſponſalibus, ſine patris conſenſu obligatur naturaliter, & civiliter *l.* 39. *D. de obl. & act.* etiam convenitur in judicio, *l.* 57. *D. de judic.* quamvis executio rei judicatæ ſuſpendatur, v. Cujac. *lib.* VIII. *Obſ. c.* XI.

§. VII. Mutum neque ſtipulari, neque promittere poſſe, palam eſt. Quod & in ſurdo receptum eſt; quia & is, qui ſtipulatur, verba promittentis, & is, qui promittit, verba ſtipulantis audire debet: unde apparet non de eo nos loqui, qui tardius exaudit; ſed de eo, qui omnino non audit. d *Ex l. 1. §. 14. de oblig. & act.*

§. VIII. Furioſus nullum negotium gerere poteſt: quia non intellegit, quæ agit. *Ex Paul. l. 5. de reg. jur.*

§. IX. Pupillus omne negotium recte gerit, ut tamen e ſicubi tutoris auctoritas neceſſaria ſit, adhibeatur tutor: velut ſi ipſe obligetur; nam alium ſibi obligare etiam ſine tutoris auctoritate poteſt. *Ex d. l. 5. de reg. jur.*

§ X. Sed quod diximus de pupillis, utique de iis verum eſt,

d. exaudit *in d. §. 14. & in omnibus Charondæ.*
e. *Ita rectius, quam vulgo* ita tamen ut ubi.

§. VII. Mutus in hac ſtipulationis materia tantum comparatur cum infante & furioſo, in *l. 246 pr. D. de verb. ſign.* nec opus eſt, cum Cujacio pro *mutum*, ibi *mente captum* ſubſtituamus. Cajus *mutum*, ait, *nihil pertinere ad verborum obligationem natura manifeſtum eſt*, *l. 1. §. 14. D. de O. & A.* Idemque Paulus de ſurdo tradit *l. 48. D. eod.* (2) Per ſervum autem ſtipulari poteſt mutus, *l. 1. pr. de verb. obl.* ipſe quoque alia negotia in quibus ſermone non eſt opus, expreſſe vel tacite agit, *l. 4. D. de pact.* vid. J. Gothofr. *ad l. 124. pr. de R. J.*

§. VIII. Furioſus (1) non intelligit, quod agit, quoniam mens ad omnia cœca eſt, non eſt compos mentis, *l. 43. D. de obl. & act.* (2) Opus hic eſt præſentia §. 12. *infra*, is autem pro abſente habetur, *l. fin. pr. de verb. ſign. l. 124. § 1. de R. J.* (3) Ab utraque parte affectus debent concurrere in contractibus, furioſus autem affectum non habet, *l. 55. D. de obl. & act.* junct. *l. 1. §. 6. D. ne vis fiat.* (4) Hinc nequidem jure naturæ obligatur, *l. 6 D. de verb. obl.* in quaſi contractibus autem ex re adverſus ipſum obligatio oritur, *l. 46. D. de obl. & act.*

§. X. Similiter ſupra de infante locutus eſt Imperator, in § 1. *quib. non. eſt perm.* quod Theophilo mirum videbatur, ideoque ad infantes ubera ſugentes hoc reſtringebat: verius eſt, quod uſque ad annum ſeptimum infantis ſtatus a conditione furioſi non multum diſtet, *l. 1. §. 13. D. de oblig. l. 32. §. 2. D. de aq. vel am. poſſ.* & licet fari poſſit, non intelligit quid loquatur, aut quid agatur. Videntur autem Juriſconſulti à Stoicis hoc

eſt, qui jam aliquem intellectum habent: nam infans, & qui infanti [f] proximus eſt, non multum à furioſo diſtant: quia hujus ætatis pupilli nullum habent intellectum. Sed in proximis infanti, propter utilitatem eorum, benignior juris interpretatio facta eſt, ut idem juris habeant, quod pubertati proximi. Sed qui in poteſtate parentis eſt impubes, nec auctore quidem patre obligatur.

§. XI. Si impoſſibilis conditio obligationibus adiciatur, nihil valet ſtipulatio. Impoſſibilis autem conditio habetur, cui natura impedimento eſt, quo minus *Ex Paulo l. 2. de verb. oblig.*

f. *Theophilus & Accurſius* infantiæ: *alii* infantibus: *alii* in proximis infanti.

hoc ſumſiſſe: hi enim verba infantis, veluti corvi aut cornicis habebant, eumque non loqui, ſed quaſi loqui ajebant, teſte Varrone *lib.* v. *de ling. lat.* Seneca epiſt. 121. *Quomodo infans conciliari conſtitutioni rationali poteſt, quum rationalis nondum ſit?* & epiſt. 124. *Non magis infans adbuc boni capax eſt, quam arbor, aut mutum aliquod animal.* (2) Infantiæ proximus novit quid loquatur, ſed non intelligit, quid agatur, hinç ſtipulando quidem, ſed vix ac juris benignitate tantum ſibi acquirit. *l.* 9. *D. de acq. her.* Talis autem eſt octennis, qui nuper exceſſit annum ſeptimum, non vero, qui illum agit, uti Theoph. malè. v. *l.* 1. §. 2. *D. de adm. tut.* Baſil. lib. LX. tit. 3. Ant. Auguſtin. *lib.* III. *emend. c.* 9. (3) Pubertati proximus eſt, qui anno vel ſemeſtri diſtat à pubertate, *l.* 17. *D. de excuſ. tut.* Dicitur & prope pubertatem eſſe, *l.* 4. § 26. *D. de doli exc.* non multum a pubere ætate abeſſe *l.* 14. *D. de SCt. Silan.* Græcis παρήλικ-της dicitur, Theophil. πλησιάζοντα τῇ ἥβῃ explicat. Is vero intelligit, quid loquatur, & quid agatur, niſi ſub tutela ſit: tunc enim ſine tutore naturaliter quidem obligatur; ſed jus civile obligationem, reſpectu ipſius extinxit. Galen. III. *aph.* 27. & Serv. *ad Eclog.* 8. ℣. 39. definiunt, cui annus ad pubertatem ſupereſt. Add. Jac. Gothofred. *ad l.* CXI. *de R. J.* & Huber. §. 11. *h. t.* (4) Puberes, qui vigeſimum quintum annum nondum abſolverunt, lege Lætoria ſtipulari vetantur, id eſt ἐπερωτᾶσθαι, ſtipulando ſe obligare, auctore Priſciano *lib.* 8. *pag.* 794. & *lib.* 18. *p.* 1164. eoque Plaut. reſpexit in *Rudent. act.* V. *ſc.* 3. ℣. 25. Briſſon. *lib.* III. *ſel. antiq. c.* 2.

§. XI. Ratione formæ inutilis eſt ſtipulatio, ſub conditione impoſſibili concepta, quam JCti, cum vulgo, inter conditiones referunt. *l.* 7. & 8. *D. de V. O.* proprie autem non eſt conditio; quia actum, cui adjicitur, non ſuſpendit, ſed neceſſaria eſt

minus exiſtat: veluti ſi quis ita dixerit: Si digito cælum attingero [g] dare ſpondes? At ſi ita ſtipuletur, Si digito cælum non attingero, dare ſpondes? pure facta obligatio intellegitur: ideoque ſtatim petere poteſt.

§. XII. Item verborum obligatio inter abſentes concepta, inutilis eſt. Sed quum hoc materiam litium contentioſis hominibus præſtabat, forte poſt tempus tales allegationes oppo-

g. *Alii* attigero; *quidam* tetigero.

eſt & vera, tam in rerum natura, quam apud nos; & affirmatio ejus eſt impoſſibilis, negatio autem neceſſaria, uti Ariſtoteles *de interpret. lib.* II. *c. pen.* obſervavit. (2) Eſt illa vel facto, vel jure talis, & affirmative, vel negative concipitur, ut: Si montem aureum dederis, vel non dederis. Si hominem occideris, vel non occideris. Utramque placuit in teſtamentis pro non adjecta haberi, *l.* 3. *D. de cond. & dem.* in obligationibus autem affirmativa vitiat contractum, negativa pro nulla habetur, actumque purum & ſtatim validum relinquit *d. l.* 7. *D. de V. O.* (3) Ratio differentiæ non modo eſt favor ultimæ voluntatis, ſed etiam quod heres aut legatarius non intervenit teſtamento, aut certe non poteſt impedire, ne teſtator adjiciat, quod fieri non poteſt: in contractibus autem, qui ex duorum vel plurium conſenſu conſtant, omnium voluntas ſpectatur, & proculi dubio utriuſque partis ea eſt cogitato, ut nihil agi exiſtiment, appoſita tali conditione, *l.* 31. *D. de obl. & act.* Porro intereſt teſtatoris, voluntatem ſuam exitum habere, non vero intereſt ejus, qui ſe obligat, ut contractus valeat; ideoque jocatus videtur: non autem ille ſpondet ſtatim, qui dixit ſpondeo, ſi jocandi cauſa dixit, Varro *lib.* v. *de L L.* Denique heredi nil poteſt imputari, ut contrahenti, qui conſenſit adjectioni conditionis, quam ſciebat exiſtere non poſſe. Terent. Heaut. act. II. ſc. 3. *Siquidem id ſapere eſt, velle te id, quod non poteſt contingere.* (4) Exemplum, ſi digito cœlum tetigeris, a proverbio Romanorum eſt deſumtum, cujus Cicero, Ovidius, & Symmachus, a Cujacio hic laudati, meminere. Addo Horatium lib. I. Od. I. *ſublimi feriam ſidera vertice*, & Propert. lib. I. Eleg. 8. ℣. 43. *Nunc mihi ſumma licet contingere ſidera plantis.* Alia exempla impoſſibilis conditionis ſunt: ſi in cœlum aſcenderis, *l.* 7. *D. de V. O.* ſi mare ebiberis Theoph. *h. t.* ſi terram moveris, Suidas in ἀδύνατα. v. Rad. Forner. *lib.* VI. *rer. quot. c.* 29. Amaya *lib.* II. *Obſ. c.* XI. & Averan. *lib.* II. *interpret. c.* 24.

§. XII. Eſt etiam inutilis ratione formæ, quæ inter abſentes eſt contracta, *l.* 1. §. 1. *D. d. V. O.* Romæ autem frequens erat, ut interrogatio & reſponſio inter præſentes facta in ſcripturam redigeretur *l.* 134. §. 2. *l.* 135.

opponentibus, & non præſentes eſſe, vel ſe, vel adverſarios ſuos [h] contendentibus, ideo noſtra conſtitutio, propter celeritatem dirimendarum litium, introducta eſt, quam ad Cæſarienſes Advocatos ſcripſimus: per quam diſpoſuimus, tales ſcripturas, quæ præſto eſſe partes indicant, omnimodo eſſe credendas: niſi ipſe, qui talibus utitur improbis allegationibus, manifeſtiſſimis probationibus, vel per ſcripturam, vel per teſtes idoneos adprobaverit, in ipſo toto die, quo conficiebatur inſtrumentum, ſeſe vel adverſarium ſuum in aliis locis eſſe. [i]

§. XIII. Poſt mortem ſuam dari ſibi nemo ſtipulari poterat: non magis, quam poſt ejus mortem, à quo ſtipulabatur. Ac nec is: qui in alicujus poteſtate eſt, poſt mortem ejus ſtipulari poterat; quia patris vel domini voce loqui videtur. Sed & ſi quis ita ſtipuletur, Pridie quam moriar, vel, Pridie quam morieris, dari? inutilis erat ſtipulatio. Sed quum (ut ita dictum eſt) ex conſenſu contrahentium ſtipulationes valent: placuit nobis etiam in hunc juris articulum neceſſariam inducere emendationem: ut ſive poſt

h. *Nonnulli* adverſariis ſuis.
i. *Ita etiam omnes Charondæ, non* fuiſſe.

l. 135. §. *pen. de verb. obl. l.* 57. *D. de don. int. vir. l.* 11. *D. de duob. reis* Cicero pro Roſcio Comœdo cap. 13. *Quis hujus reſtipulationis ſcriptor, teſtis, arbiter?* ſed quia hoc cavillationibus, anſam dabat, ideo Juſtinianus in *l.* 14. C. *de contr. ſtip.* conſtituit, ſufficere, ſi ſcriptum ſit, inter præſentes ſtipulationem contractam eſſe, neque de præſentia vel abſentia quæri debere: niſi quis poſſit probari ſuum *alibi*, uti Clodius olim Romæ, & Cicero Roſcium ex hoc capite defendit v. Quintil. *l.* v. *c.* 6. & 7. tunc vero eſt exceptio a regula, quod negantis per rerum naturam nulla ſit probatio *l.* 23. *C. d. prob.* & *l.* 10. *C. de non num. pec.*

§. XIII. Iterum ratione formæ inutilis erat ſtipulatio, ſi quis ſtipuletur ſibi poſt mortem dari; vel pridie quam morietur; vel promittat, poſt mortem ſe daturum. Ratio juris veteris eadem fuit, quæ in §. 35. *ſupr. de leg.* eſt allata, quod dies pridia-

poſt mortem, ſive pridie quam morietur ſtipulator, ſive promiſſor, ſtipulatio concepta eſt, valeat ſtipulatio.

§. XIV. Item ſi quis ita ſtipulatus erat, ſi navis ex Aſia 1 venerit, hodie dare ſpondes? inutilis erat ſtipulatio, quia præpoſtere concepta eſt. Sed quum Leo inclytæ recordationis, in dotibus eamdem ſtipulationem, quæ præpoſtera nuncupatur, non eſſe reiciendam exiſtimavit; nobis placuit & huic perfectum robur accommodare, ut non ſolum in dotibus, ſed etiam in omnibus valeat hujuſmodi conceptio ſtipulationis.

§. XV. Ita autem concepta ſtipulatio, veluti ſi Titius dicat, Quum moriar, dare ſpondes? vel, Quum morieris, ut apud veteres utilis erat, & nunc valet.

§. XVI. Item

1. *Contius, cum Theophilo, quem non laudat,* ex Aſia cras venerit; *ut præpoſtera ſtipulatio magis appareret. Quamvis vero libri MS. & Accurſius, ut ex gloſſa ejus conſtat, particulam* cras *ignorent, tamen præſtat eam ſubintelligere vel inſerere, quam cum aliis, interpunctione poſt voculam* hodie *rejecta, huic difficultati ſubvenire, quod etiam Fabroto ad Theophilum diſplicuit.*

dianus non poterat ſciri, antequam quis mortuus eſſet, neque obligatio in herede incipere, quæ defuncto non competierat, *l.* 36. §. 1. *D. ad L. Aquil.* Sed quia jure novo magis conſenſus contrahentium inſpicitur, & ſenſus prioris formulæ erat: Dabisne heredi meo? igitur Imperator hoc ſuſtulit in *l.* XI. *& fin. C. de contr. ſtipul.* ſicut etiam, triennio elapſo, principium hujus §. correxit, *in l. un. C. ut act. ab her. & contr. hered.*

§. XIV. Sicuti vitium præpoſteri in legatis ſublatum vidimus, ſupra ad §. 34. *inſt. de leg.* ita Leo quoque in dotibus id attendi noluit: puta ſi dotis nomine hodie quis dari ſtipularetur, in eventum nuptiarum; & Juſtinianus tandem generaliter illud ſuſtulit; quia voluntas potius, quam verborum ſubtilitas eſt inſpicienda, *l.* 25. *C. de teſt.* (2) Leonis illa conſtitutio periit, ut Scholiaſtes Theophili hic bene obſervat, male autem Accurſius eam in *l.* 20. *C. de jur. dot.* exſtare putat.

§. XV. Utilis eſt ſtipulatio, cum moriar, vel moreris; quia viventes morimur, & in ultimo mortis articulo promiſſum poteſt præſtari, *l. fin. D. de cond. inſtit.* Neque morabatur Juriſconſultos diſſenſus Philoſophorum, an mortis momentum vitæ magis, an morti ſit tribuendum, qua de re Gellius *lib.* VI. *cap.* 13. Alciatus *lib.* II. *Parerg. cap.* 44. & Cujac. *lib.* III. *Obſ.* 34. videantur.

§. XVII. Su-

§. XVI. Item poſt mortem alterius recte ſtipulamur.

§. XVII. Si ſcriptum in inſtrumento fuerit, promiſiſſe aliquem: perinde habetur atque ſi interrogatione præcedente reſponſum ſit. *Ex Paulo lib. 5. ſent. tit. 7.*

§. XVIII. Quotiens plures res una ſtipulatione comprehenduntur, ſi quidem promiſſor ſimpliciter reſpondeat, dare ſpondeo, propter omnes tenetur. Si vero unam ex his, vel quaſdam daturum ſe reſponderit; obligatio in iis, pro quibus ſpoponderit, contrahitur. Ex pluribus enim ſtipulationibus una, vel quædam videntur eſſe perfectæ: ſingulas enim res ſtipulari, & [m] ad ſingulas reſpondere debemus.

§. XIX. Alteri ſtipulari (ut ſupra dictum eſt) nemo poteſt. Inventæ ſunt enim hujuſmodi obligationes ad hoc, ut unuſquiſque ſibi adquirat, quod ſua intereſt; ceterum ut alii detur, nihil intereſt ſtipulatoris. Plane ſi quis velit hoc facere, pœnam ſtipulari conveniet, ut niſi ita factum ſit, ut comprehenſum eſt, commit- *Ex d. l. 38. §. 17. de verb. oblig.*

m. *Hotman.* non ad ſing. *quia ſufficit dixiſſe: promitto.*

§. XVII. Supra in §. xi. dixit præſumptionem veritatis pro omni inſtrumento militare, hic addit; quod etiam præſumtio ſolennitatis locum habeat, idque ex Pauli *lib.* v. *ſent. tit.* 7. §. 2. deſumtum eſt, & ex §. *ult. de fidejuſſ. l.* 30. *l.* 134. §. 2. *de V. O.* firmatur. Alias vero quæ actui extrinſecus accedere debent, non perinde præſumuntur, *l.* 13. §. *f. D. de public. in rem.*

§. XVIII. Qui ad plura interrogata reſpondet, unica voce *ſpondeo* ad omnia ſe obligaſſe cenſetur; quia clarius mentem exprimere poterat, & ſibi obſcuritatem imputare debet; unde in formula antiqua deditionis, omnibus ſingillatim enumeratis, urbe, agro, aqua, divinis & humanis, una voce *dedimus*, reſponſio ſubjicitur, apud Liv. *l.* 1. *cap.* 37. Si autem ex pluribus rebus propoſitis unam in reſponſione expreſſerit, ceteras promiſiſſe non videtur, quia tot ſunt ſtipulationes, quot ſunt res in ſtipulationem deductæ, & definita locutio nunquam univerſali æquipollet. *l.* 1. §. 5. *l.* 29. *D. de V. O.*

§. XIX. Si quis abſenti vel extraneo ſtipulari velit, Imperator dat conſilium, ut pœnam adjiciamus, Ulpianum ſecutus *l.* 38 §. 17 *D. de V. O.*

mittatur pœnæ ſtipulatio etiam ei, cujus nihil intereſt. Pœnam enim quum ſtipulatur quis, non illud inſpicitur, quid interſit ejus, ſed quæ ſit quantitas in conditione [n] ſtipulationis. Ergo ſi quis ſtipuletur Titio dari, nihil agit: ſed ſi addiderit pœnam, Niſi dederis, tot aureos dare ſpondes? tunc committitur ſtipulatio. [o]

§. XX. Sed & [p] ſi quis ſtipuletur alii, quum ejus intereſſet, placuit ſtipulationem valere. Nam ſi is, qui pupilli tutelam adminiſtrare cœperat ceſſit adminiſtratione [q] contutori ſuo, & ſtipulatus eſt rem pupilli ſalvam fore: quoniam intereſt ſtipulatoris fieri, quod ſtipulatus eſt, quum obligatus futurus eſſet pupillo, ſi male geſſerit, tenet obligatio. Ergo & ſi quis procuratori ſuo dari ſtipulatus ſit, ſtipulatio vires habebit. Et ſi creditori dari ſtipulatus ſit, quod ſua intereſt, ne forte vel pœna committatur, vel prædia diſtrahantur, quæ pignori data erant, valet ſtipulatio. *Ex d. l. 38. §. 20. de verb. oblig.*

§. XXI. Ver-

n. quæque conditio *eſt in* d. l. 38. §. 17. *unde Hotman. hic legit* quantitas conditioque, *ſed invito Theophilo.*

o. *Hotman.: ait, aut abuſive* committitur *poni pro* contrahitur, *aut addendum eſſe*, ſi non dederit.

p. *Voculam* & *quidam veteres ignorant & Theoph.* q. *Omnes Charondæ* ceſſerit adminiſtrationem, *& ſcio promiſcue in Pandectis hoc verbum regere accuſativum & ablativum: ſed frequentior & venuſtior eſt poſterior loquendi ratio; idem enim eſt, ac ſi diceret* [illegible] *abſcedere ab adminiſtratione in gratiam contutoris, per ellipſin præpoſitionis. vid. Sanctii Minerv. l.* III. *c.* 3. *voce* cedo *ibique Perizon. in notis n.* 22. *Mox pro* geſſerit, *alii* ceſſerit.

V. O. l. 41. *& ſeq. D. pro ſocio*, nec refert, quanta ſit pœna, quæ facto adjicitur, quæ vero quantitati adjecta, legitimum uſurarum modum non debet excedere, *l.* 15. *C. de uſur.*

§. XX. Secunda hic ſequitur exceptio a regula princ. §. *præc.* propoſita; quia id quod intereſt concurrens, facit, ne cauſa ſit aliena, nec alteri, ſed ſibi ſtipulari videatur. Exemplum de contutore illuſtrat *l.* 46. §. 6. *l.* 55. *D. de adm. tut.*

§. XXIV. Non

§. XXI. Verſa vice, qui alium facturum promiſit, videtur in ea eſſe cauſa, ut non teneatur, niſi pœnam eſſe promiſerit. *Ex d. l. 38 §. 2. de verb. oblig.*

§. XXII. Item nemo rem ſuam futuram, in eum caſum, quo ſua ſit, [r] utiliter ſtipulatur. *Ex Paul. l. 7. de verb. oblig.*

§. XXIII. Si de alia re ſtipulator ſenſerit, de alia promiſſor: perinde nulla contrahitur obligatio, ac ſi ad interrogatum reſponſum non eſſet, veluti ſi hominem Stichum à te quis ſtipulatus fuerit, tu de Pamphilo ſenſeris, quem Stichum vocari credideris. *Ex Venul. l. 137. §. 1. de verb. oblig.*

§. XXIV. Quod turpi ex cauſa promiſſum eſt: veluti ſi quis homicidium vel ſacrilegium ſe facturum promittat, non valet. *Ex Ulp. l. 26. de verb. oblig.*

§. XXV. Quum quis ſub aliqua conditione ſtipulatus fuerit, licet ante conditionem deceſſerit: poſtea exiſtente conditione heres ejus agere poteſt. Idem eſt & ex promiſſoris parte.

§. XXVI. Qui hoc anno, aut hoc menſe dari ſtipulatus eſt, niſi omnibus partibus anni vel menſis præteritis, non recte petet. *Ex Pomponi l. 42. de verb. oblig.*

§. XXVII. Si fundum dari ſtipuleris vel hominem, non poteris continuo agere, niſi tantum [s] ſpacium præterierit, quo traditio fieri poſſit. *Ex Paulo l. 105. de ſolut.*

r. *Paul. in* l. 87. D. de V. O. *dixit* qua ſua ſit.
s. Spacii *omnes Charondæ.*

§. XXIV. Non equidem peti poteſt id quod ex turpi cauſa promiſſum eſt; ſolutum vero non repetitur, ſi ſolius dantis eſt turpitudo, vel dantis & accipientis *l.* 3. *l.* 8. *D. l.* 5. *C. de condict. ob turp. l* 6. *C d. pact.* vid. late ad Pufendorf. *de off. hom. l* 1. *c.* 9. §. 18. (2) Alia eſt quæſtio, an ſtipulatio ſine cauſa valeat? quæ negatur: pendet enim ea à negotio contracto, & cauſa civilis eſt probanda, niſi actor exceptione doli mali velit repelli *l.* 49. §. 2. *D. de pec. l.* 5. *D. de verb. obl. l.* 2. §. 3. *D. de dol. mal. except.* ſufficit autem cauſa donationis. Vid. Cl. Schulting. ad Paul. *lib.* v. *tit.* 7. § 1.

CAPUT XX.

De fidejuſſoribus.

Pro eo, qui promittit, ſolent alii obligari, qui fidejuſſores appellantur: quos homines accipere ſolent, dum curant, ut diligentius ſibi cautum ſit. *Ex Cajo. l. 1. §. 8. de oblig. & act.*

§ I. In omnibus autem obligationibus adſumi poſſunt, id eſt, ſive re, ſive verbis, ſive literis, ſive conſenſu contractæ fuerint. At ne illud quidem intereſt, utrum civilis, an naturalis ſit obligatio, cui adiciatur fidejuſſor: adeo quidem ut pro ſervo quoque obligetur, *Ex Ulp. l. 8. de fidej. & mandator.*

Pr. Stipulationem hactenus ut principalem conſideravimus, qua noſtri commodi cauſa alios obligamus: nunc eadem ſequitur, tanquam acceſſio negotii principalis, ſi quis pro alio intercedit, ut tutius ſit, quod debitum eſt, ſalva manente obligatione principali, *l 5. §. 16. D. de inſt. act l. 43. D. de ſolut.* (2) Olim varia vocabula erant in uſu: qui enim pro pecunia, in cauſa civili, & lite vindiciarum intercedebant, *prædes*; qui in cauſa capitis promittebant reum judicio ſiſti, *vades*; qui in emptione evictionem ſpondebant, *auctores ſecundi* dicebantur. Sed Juſtinianus auctores credendi, & adpromiſſores *fidejuſſores* appellavit, quia ſua fide, id eſt periculo, credi volunt & quaſi jubent. De antiquis illis vocabulis v Alciat. *lib.* I. *Par. c.* 2. Briſſon. *lib.* V. *de form. pag.* 367. 393. Salmaſ. *de modo uſur. c.* 16. & Gronov. ad *Liv. l.* III. *c.* 13. (3) A fidejuſſoribus differunt (α) *Conſtituentes*, qui nudo pacto alterius obligationi accedunt *l.* I. §. 4. *D. de conſt. pec.* (β) *Mandatores*, qui conſenſu ſuo, citra ſtipulationem, obligationem antecedunt *l.* 12. §. 4. *D. mand.* (γ) *Expromiſſores*, qui novando obligationem ſuſcipiunt *l. ult. D. ad SCt. Mac.*

§. I. Omni obligationi fidejuſſor accedere poteſt, ait Ulpian. *l* I. *D. h. t.* etiam pro dote conſtituenda, ante & poſt nuptias; ſed conſtitutiones non probant fidejuſſorem dotis reſtituendæ cauſa, ſive is matrimonio jam ſecuto, ſive ante nuptias datus eſſet *l. un. C. Th. de fidej. dot.* quæ, ut in notis oſtendit Jac. Gothofr. *tot. tit. C. ne fidej. dot. dent.* valde illuſtrat: abſurdum enim videbatur, ut uxor fidem alterius magis, quam mariti ſequeretur, cui animum, corpus & omnem vitam credebat. Harmenop. *lib.* 4. *tit.* 8. §. 9. (2) Excipiuntur delicta, quorum pœna eſt corporis

getur, ſive extraneus ſit, qui fidejuſſorem à ſervo accipiat, ſive ipſe dominus in id, quod ſibi naturaliter debetur.

§ II. Fidejuſſor non tantum ipſe obligatur, ſed etiam heredem obligatum relinquit. *Ex Ulp. l. 4. hoc tit.*

§. III. Fidejuſſor & præcedere obligationem, & ſequi poteſt. *Ex d. l. 4. & l. 6. hoc tit.*

§. IV. Si plures ſint fidejuſſores, quotquot erunt numero,

poris adflictiva, vel capitalis: in his enim caput ſuum pro alterius capite pignori ponere haud licet; non ideo tantum, quia obligatio ad pœnam ex merito perſonali oritur; aut quia nemo membrorum ſuorum eſt dominus, ut Grotius *lib.* II. *c.* 21. §. II. & 12. ſed maxime quia publice intereſt, ut pœnæ ſuos teneant auctores, & nemo alieni criminis ſucceſſor conſtituatur *l.* 20. *l.* 26. *D. l.* 22. *C. de pœni.* quamvis non deſint exempla, uti Damonis & Phintiæ apud Valer. Max. *lib.* 4 *cap.* 7. *ext.* 1. & Cic. *lib.* III. *de Offic. cap.* 10.

§ II. Mirum eſt, cur heres fidejuſſoris teneatur, non autem mandatoris, *l.* 6. §. 4. *D. mand.* qui tamen in rubr. *D.* & C. cum fidejuſſore conjungitur. Sed Ulpianus in *l.* 4. §. 1. *D. h. t.* rationem adfert, quod fidejuſſor rei locum obtinet, & dum pro debitore ſolutionem promiſit, eam non a ſe tantum, ſed etiam ab heredibus ſuis ex patrimonio promiſiſſe videatur, *l.* 49. *D. de O. & A. l.* 13. *C. de contrah. ſtip.* Mandator autem, qui alium fidejubere rogat, non loco rei, ſed ſuo nomine ſe ſolum obligaſſe cenſetur. Statutis vero quorundam locorum v. c. in Neuſtria, heres fidejuſſoris non obligatur, improbante Cujacio *lib.* XXIII. *obſ. c.* 25. *fin.* ſed miſerabile fidejuſſoris periculum, eorum conditores forſan movit. Auſon. de ludo ſept. Sap. *Per mille poſſum currere exempla, ut probem prædes vadesque pœnitudinis reos.*

§. III. Videbatur fidejuſſio tantum ſequi debere, quia ſequela eſt principalis obligationis, *l.* 93 §. 2. *D. de ſolut.* Verum ſæpe accidebat, ut mutuum daturi prius requirerent fidejuſſorem, hinc ordo temporis non erat præciſe obſervandus; nam licet præcedat, ex natura rei tamen fidejuſſio eſt poſterior obligatione principali, & ſine illa effectum non ſortitur, *l.* 35. *D. de judic. l.* 50. *D. de pecul. l.* 6. §. 2. *l.* 57. *D. h. t.* (2) Voluit hic indicare diſcrimen inter mandatorem, qui ſemper præcedit, dum creditorem alii credere, vel fidejuſſorem fidejubere rogat, *l.* 12. §. 14. *D. de mand.* & inter conſtitutæ pecuniæ reum, qui ſemper ſequitur, *l.* 1. §. 1. *D. de pecun. conſt.* reliquas differentias *vid.* apud Cujac. *Parat. C. h. t.*

§. IV. Quia cautio fidejuſſorum per ſe ſatis periculoſa & lubrica eſt, ſecundum Thaletis illud: *Sponde, noxa præſto eſt*, apud Laert. *l.* 1. *n.* 73. hinc

ro, ſinguli in ſolidum tenentur. Itaque liberum eſt creditori, quo velit ſolidum petere. Sed ex epiſtola Divi Hadriani compellitur creditor à ſingulis, qui modo ſolvendo ſunt litis conteſtatæ tempore, partes petere. Ideoque ſi quis ex fidejuſſoribus eo tempore ſolvendo non ſit, hoc ceteros onerat. Sed ſi ab uno fidejuſſore creditor totum conſequutus fuerit; hujus ſolius detrimentum erit, ſi is, pro quo fidejuſſit, ſolvendo non ſit: & ſibi imputare debet, quum potuerit adjuvari ex epiſtola Divi Hadriani, & deſiderare, ut pro parte in ſe detur actio.

§. V. Fidejuſſores ita obligari non poſſunt, ut plus debeant,

hinc tria pro illis beneficia ſunt introducta, ex humanitate. (1) Eſt *diviſionis*, vi cujus creditor cogitur dividere actionem, ſi plures fidejuſſores, ejusdem pecuniæ rei, ſunt præſentes, & ſolvendo, tempore litis conteſtatæ. Tribuitur illud & Hadriano in *l.* 26. *D. h. t.* & *l. fin. C. de conſt. pec.* & filio ejus adoptivo, Antonino Pio in *l.* 49. §. 1. *D. h. t.* ſed poſterior meminit tantum hujus beneficii in epiſtola. & forſan, ut alia patris ſui, illud repetiit, aut magis declaravit. Minime autem is primus ſuſtulit jus antiquum & beneficium hoc largitus eſt; quod Hadriani edicto perpetuo jam fuit inſertum, teſte Paulo *lib.* 1. *tit.* 20. §. 1. ut adeo fruſtra hæreant Cujacius ad *tit. de Senatuſconſ. Tertull.* & Auguſtin. *lib.* IV. *Em. c.* 16. temere etiam Muretus *ad h.* §. apud Paulum *d. l.* legat: *ex epiſt. D. Pii*, quaſi ſcriptum fuerit: *ex E. D. P. V.* vid. quæ ſupra notavi *pag.* 367. *c.* (2) Si fidejuſſor, non oppoſito hoc beneficio, ſolvebat, ante ſolutionem, curabat ſibi cedi actiones a creditore, easque ab ipſo quaſi emebat, *l.* 36. *D. h. t.* *l.* 76. *D. de ſolut.* *l.* 11. *C. h. t.* ſed Juſtinianus proprium beneficium *cedendarum actionum* effecit *Nov.* 4. *cap.* 1. (3) Beneficium *ordinis*, vel excuſſionis jure veteri obtinuit, nec creditor ſalvo pudore ad ſponſorem primum venire poterat, quia obligatio ejus ſubſidiaria eſt, Cic. *lib.* XII. *ad Att. ep.* 15. *lib.* XVI. *ep.* 14. Quint. *Decl.* 273. ſed quum id jure Digeſtorum & Codicis in deſuetudinem iviſſet, more Ebræorum *Prov.* XX. ℣. 26. qui plus fidei fidejuſſori, quem debitori habitum cenſebant; poſtea Juſtinianus, id tanquam æquius & litibus minuendis aptum revocavit, in *Nov.* 4. *cap.* 1. atque hinc in *D.* & *C.* nulla ejus fit mentio. Alia remedia, quibus fidejuſſoribus ſuccurritur, vid. apud Cujac. *lib.* XIX. *Obſ. c.* 34.

§. V. Fidejuſſor, ratione loci, temporis, cauſæ vel quantitatis in durio-

beant, quam debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio acceſſio eſt principalis obligationis: nec plus in acceſſione poteſt eſſe, quam in principali re. At ex diverſo, ut minus debeant, obligari poſſunt. Itaque ſi reus decem aureos promiſerit, fidejuſſor in quinque recte obligatur, contra vero obligari non poteſt. Item ſi ille pure promiſerit, fidejuſſor ſub conditione promittere poteſt, contra vero non poteſt. Non ſolum enim * in quantitate, ſed etiam in tempore minus & plus intellegitur. Plus eſt enim ſtatim aliquid dare, minus poſt tempus dare.

§. VI. Si quid autem fidejuſſor pro reo ſolverit, ejus recu-

* *Vulgata habat* autem, *pro qua ſtat Hotmanus, ſed Theophilus* οὐδὲ γάρ μόνον.

riorem cauſam acceptus *omnino non* obligatur, *l.* 8. §. 7. *D. h. t.* id quod plerique explicant, quatenus cauſa eſt durior, tribus prioribus modis, ad ſummam vero concurrentem teneri; quia majori quantitati ineſt minor, *l.* 1. §. 4. *D. de verb. obl.* & qui ſe obligare voluit ad majorem ſummam, utique in minorem conſenſit, *l.* 33. *D. mand.* præſertim cum tot ſint ſtipulationes diverſæ, quot ſunt ſummæ, *l.* 29. *pr. D. de V. O.* (2) Sed valde iis refragatur, quod vox *omnino* Latinis notat *prorſus*, *utique*, & opponitur ei, quod ex parte debetur, uti ex *l.* 1. §. *f. D. de obl. & act.* Cicerone & Horatio Cl. Averanius, *lib.* II. *interpret. c.* 3. probavit. Vix etiam ſeparari poſſunt fidejuſſores, plus quantitate promittentes, a reliquis; quia de *univerſis* ſignanter loquitur Ulpianus. Totum denique actum corruere, ubi in forma ejus eſt vitium, urgent Bartolus, Matthæus & Connanus. (3) Niſi forſan putes, cum Alciato *l.* V. *Parerg. c.* 17. in dicta *l.* 8. §. 7. ex priſcis codicibus legendum eſſe *non omnino*, nam in Baſilicis eſt οὐδ' ὅλως: ita quoque Haloander, & Fornerius *lib.* III. *ſelect. c.* II. legi jubent: ſane duæ voces illæ, pariter ac *non modo* ſæpe permutantur, ſive vitio auctorum, ſive librariorum, uti Valla *lib.* I. *Dialect. cap.* 26. aliique ſcriptores de particulis, linguæ Latinæ oſtenderunt. Adde ſupr. *ad* §. 5. *D. de inut. ſtip.* & Cl. Voet *ad D. h. t.* §. 4. Quomodo Cujac. hac in re variaverit, v. Merill. *lib.* I. *Var. c.* 51.

§. VI. Grotius *lib.* II. *cap.* 12. §. 6. recte ait, in fidejuſſione duo geri negotia, aliud inter principalem debitorem, & fidejuſſorem, aliud inter hunc & creditorem. Prius eſt mandatum; Rogo te, ut pro me fidejubeas; ex quo oritur mandati actio, ſi quis debitore ſciente, & rogante fidejuſſit, *l.* 18. *D. mand.* at ſi pro ignorante, datur actio nego-

cuperandi cauſa habet cum eo mandati judicium.

§. VII. Græce fidejuſſor ita accipitur, τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω, λέγω, θέλω, ſive βούλομαι. Sed & ſi φημὶ dixerit, pro eo erit, ac ſi dixerit λέγω. *Ex d l. 8. hoc tit.*

§. VIII. In ſtipulationibus fidejuſſorum ſciendum eſt generaliter hoc accipi, ut quodcumque ſcriptum ſit quaſi actum, videatur etiam actum. Ideoque conſtat, ſi quis ſcripſerit ſe fidejuſſiſſe, videri omnia ſolemniter acta.

tiorum geſtorum; ſi pro invito neutra competit *l. fin. C. de neg. geſt.* ſed actionibus ceſſis indemnis manet.

§. VII. Romani in negotiis Quiritium civilibus, uti in teſtamentis, decretis, & judicum ſententiis abſtinebant a vocibus Græcis, etiam in ſtipulatione, quia contractus civilis eſt; & in fidejuſſione, cujus formulam dedit Cajus lib. 2. Inſt. tit. 9. §. 2. *Iſtum fide tua eſſe jubes? fide mea eſſe jubeo.* Sed poſt Aſiam devictam, ob multitudinem Græcorum in imperio Romano, tempore Sabini jam fuit receptum, ut creditor Græce poſſet a fidejuſſore ſtipulari, atque hoc eſt *pridem* illud in *l. 12. C. h. t.* Idem placuit in acceptilatione, *l. 8. in fin. de accept.* & hactenus fidejuſſio juris gentium dici poteſt, maxime poſt imperii ſedem Byzantium tranſlatam. vid. ſup. *ad* §. 1. *de V. O.*

CAPUT XXI.

De literarum obligatione.

Olim ſcriptura fiebat obligatio, quæ nominibus fieri dicebatur, quæ nomina hodie non ſunt in uſu. Plane ſi

Pr. Sequitur tertium contractuum nominatorum genus, quod *non verbis, ſed nominibus, præſcriptionibus & tabulis* conſtat, ut Cicero loquitur *lib. IV. ad Att. ep. ult.* Alibi contractus ex literis §. *ult. de oblig.* & obligatio literis contracta vocatur. §. 1. *de fidej.* quam & Cajus ab aliis diſtinguit *lib. 2, tit.* 9. §. 13. Meminit Cicero *pro Roſcio Com. c. 5.* Val. & Max. *l. VIII. c. 2, n.* 2. In Pandectis autem ejus memoria in *l.* 1. §. *ult. D. de pactis* & *l.* 1. §. 1. *l.* 4. *D. de O. & A.* à Triboniano expuncta eſt, ne cum nova, cujus exceptionem ille reſtrinxit, confunderetur. (2) Sicut ſtipulatio, verbis ſolennibus ore prolatis facta, commune erat vinculum

ſi quis debere ſe ſcripſerit, quod ei numeratum non eſt: de pecunia minime numeràta, poſt multum temporis exceptinem opponere non poteſt: hoc enim ſæpiſſime conſtitutum eſt. Sic fit, ut hodie, dum quæri non poteſt, ſcriptura obligetur: & ex ea naſcitur condictio, ceſſante ſcilicet verborum obligatione. Multum autem tempus in hac exceptione antea quidem ex Principalibus conſtitutionibus uſque ad

culum firmandarum obligationum, ſic etiam verbis ſolennibus ſcriptis, qualeſcunque contractus olim novando confirmabantur, *l.* 17, *D. de novat.* Cajus *ſcripturæ proprietatem* vocat *l.* 2. §. 1. *D. de O. & A.* juncto Paulo *l.* 38. *D. eod.* Exemplum habet Cicero *lib.* III. *D. de Off. c.* 14. & aperta eſt *l.* 6. C. *Th. de denunc. Si quis debiti, quod vel ex fœnore, vel mutuo data pecunia ſumſiſſet exordium, vel ex alio quolibet titulo in literarum obligationem facta cautione tranſlatum ſit.* Idem Porphyrio ad Horat. *lib.* 2. *ſat.* 2 ℣. 69. firmat, dum *ſcribere*, juris verbum vocat, & Theophilus pluribus explicavit. (3) Separanda autem eſt duplex literarum obligatio antiqua, à nova. Alia enim (α) contrahebatur, ſi argentarius pecuniam ex menſæ ſcriptura, ſine ſtipulatione, numerabat & nomen utriuſque, & creditoris, & debitoris in rationes ſuas referebat; unde *nomen* pro debito uſurpatur, vid. Interpres Terent. *ad Phorm. act.* v. *ſc.* 7. ℣. 28. Adelph. *Act.* 2. *ſc.* 4. ℣. 13. Cujac. *lib.* x. *Obſ. c.* 14. *lib.* XXII. *Obſ. c.* 4. & Ræward. *lib.* III. *var. cap.* I. (4) Alia erat (β) ſi ipſe creditor domi ſuæ ex arca pecuniam numerabat, nomenque debitoris in tabulas accepti & expenſi referebat, ac ſtipulatio, poſt verba ſolennia in ſcripturam redacta, interponebatur, uti in *l ult. D. mand.* in verbis: *neque ſtipulatio literas ſecuta eſt.* Corn. Nepos. Att. c. 13. *Pecuniam ſine ſtipulatione credidit.* Quintil. l. IV. c. 2. *certam creditam pecuniam peto ex ſtipulatione.* unde condictio ex ſtipulatu *l.* 3. §. *fin. l.* 6. *D. ad Sct. Maced. l.* 40. *D. de reb. cred. l.* 5. §. 3. *D. de conſt. pec. l.* 6. & 7. *D. de novat.* Atque ad hanc pertinet, quod hic de obligatione antiqua, quæ nominibus fiebat, & de ceſſante *verborum obligatione*, dicitur. (5) Huic deinde, non priori, quæ ad probationem magis pertinebat, Juſtiniani tempore, (γ) nova literarum obligatio per chirographum ſucceſſerat, ad quam verba ſolennia nulla requiruntur, neque ex numeratione aut ſtipulatione, ſed ex confeſſione literis facta obligatio naſcitur; quia nemo tam ſtultus fuiſſe cenſetur, ut dederit, & reliquerit chirographum ante pecuniam acceptam. (6) Nihil cauſæ eſt, cur, cum viris quibuſdam eruditis, hanc obligationem ex literis eſſe negemus, eamque ex præſumpto mutuo dicamus deſcendere:

ad quinquennium procedebat : ſed ne creditores diutius poſſint ſuis pecuniis forſitan defraudari, per conſtitutionem noſtram tempus coartatum eſt, ut ultra biennii metas hujuſmodi exceptio minime extendatur. *L. 14 Cod. de non num. pecun.*

quum neque promiſſio literalis, neque ſpes mutui accipiendi mutuum dici poſſit, ad quod numeratio requiritur: ipſis etiam fatentibus, huic obligationi in pignore & dote ſit locus *tit. C. ſi pign. conv. tit. C. de dot. caut non num.* (7) Summo jure ex literis & ſtipulatione agi poterat, jure vetere, etſi numeratio non interveniſſet: *In Syngraphis etiam contra fidem veritatis pactio venit, & non numerata quoque pecunia, aut non integre numerata ſcribi ſolet*, ait Aſcon. ad I. Verr. c. 36. Ratio erat, quia Romani in *negotiorum contractibus, maximeque in pecuniæ mutuatitiæ uſu atque commercio fidem ſanxerant*, ut Gell. lib. xx. c. 1. ait, & Quirites, circa nummos elocandos, diligentiſſimi erant, uti ſupra ex Polybio vidimus *p.* 316. (8) Sicut autem Prætor adverſus rigorem illum perpetuam exceptionem doli mali ex æquitate conceſſerat *l.* 2. § 3 *l.* 4. § 16. *D. de dol. mal & met. ex cep.* ita adverſus novam verborum obligationem Aurelius Diocletianus Imperator *tit.* 1. *C. Hermogeniani*, quinquennii exceptionem dedit, quod Juſtinianus in biennium mutavit, nulloque modo poſt illud querelam introduci voluit. *l.* 14. *C. de non num. pec.* Reliqua dabit Galvan. *de uſufr. c.* 17. Salmaſ. *de uſur. c.* 6. Græv. ad Cic. *l.* III. *de Off. c.* 14. Lyncker. *Diſſ. de lit. oblig.* Vinn. *lib.* 1. *ſel. qu. c.* 41 & Cl. Schulting. ad Caj. *lib.* 2. *tit.* 9.

CAPUT XXII.

De conſenſu obligatione. (a)

Conſenſu fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, mandatis. Ideo autem iſtis modis conſenſu dicitur obligatio *Hic totus tit. ex l. 2. de oblig. & act.*

(a) *Vulgata* de obligationibus ex conſenſu. *Quidam* De conſenſu obligationibus.

In omnibus contractibus intervenit res, conſenſus & verba: ſed alii perficiuntur *ſcriptura*, ut literarum obligatio: alii *præſentiam* requirunt, id eſt verba à præſentibus prolata, ut verborum obligatio; in aliis *dari*, id eſt dominium transferri neceſſe eſt, ut in mutuo

gatio contrahi; quia neque ſcriptura [b], neque præſentia omnimodo opus eſt, at nec dari quidquam neceſſe eſt, ut ſubſtantiam capiat obligatio: ſed ſufficit eos, qui negotia gerunt, conſentire. Unde inter abſentes quoque talia negotia contrahuntur, veluti per epiſtolam, vel per nuncium. Item in his contractibus alter alteri obligatur in id, quod alterum alteri ex bono & æquo præſtare oportet: quum alioqui in verborum obligationibus alius ſtipuletur, alius promittat. [d]

(b) *Alii:* neque verborum, neque ſcripturæ ulla proprietas deſideratur, neque *ſed verba hic ſub* præſentia *continentur, quam Cajus in* l. 2. §. 1. D. de obl. & act. *omiſit.* (c) *In libro* Charondæ *Dionyſ.* negotium, *id eſt* συναλλαγμα.

(d) *Poſteriora abſunt in* d. l. 2.

tuo; in ceteris contract bus re initis ſufficit rem tradi v. *l.* 20. *D. de A. R. D.* Alii denique ſolo *conſenſu fiunt*, id eſt citra tria illa perficiuntur & traditione implentur *l.* 2. §. 1. *D. de O. & A. l.* 35. §. *fin. D. de V. O. l.* 46. *D. de act. emt.* De horum quatuor ſpeciebus ſingulis capitibus nunc tractabitur: ſed omnibus illa ſunt communia, quod inter abſentes fieri poſſunt, & formulis actionum addi ſolet ex bona fide: omnes denique ſunt bilaterales, & proprie contractus dicuntur *l.* 19. *D. de V. S.*

CAPUT XXIII.

De emptione & venditione.

Emptio & venditio contrahitur ſimulatque de pretio convenerit: quamvis nondum pretium numeratum ſit, ac ne

Pr. Emtio, ab *ἐμὸς meus*, nuda quidem conventione perficitur, ſed non eſt nuda conventio, quia in proprium contractum tranſit. *l.* 1. §. 2. *D. de rer. permut.* Lex XII. tabb. hac voce omnem alienationem complexa eſt, quatenus jure antiquo mancipatio vera vel imaginaria in variis negotiis adhibebatur *l.* 29. § 1. *D. de ſtatulib.* & ſimiliter apud Hebræos, quicquid in aliquem transfertur, vendi dicitur 1 *Reg.* XXI. ℣. 25 *Jud.* IV. ℣. 2. Horat. lib II. ep. 2. ℣. 158. *Si proprium eſt quod quis libra mercatus*

ne arra quidem data fuerit. Nam quod arræ nomine datur, argumentum eſt emptionis & venditionis contractæ. Sed hæc quidem de emptionibus & (a) venditionibus, quæ ſine ſcriptura conſiſtunt, obtinere oportet: nam nihil à nobis in hujuſmodi venditionibus innovatum eſt. In iis autem, quæ ſcriptura conficiuntur, non aliter perfectam eſſe venditionem & emptionem conſtituimus, niſi & inſtrumenta emptionis fuerint conſcripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio quidem ſcripta, à contrahentibus autem ſubſcripta: & ſi per tabelliones fiunt, niſi & completiones acceperint, & fuerint partibus abſoluta. Donec enim aliquid deeſt ex his, & pœnitentiæ locus eſt, & poteſt emptor vel venditor ſine pœna recedere ab

L. 17. Cod. de fide inſtrum.

(a) *Voces* emtionibus & *ignorant libri Charondæ, ſicut infra* ab emtione *recte edidit Cujac.*

catus & are eſt. (2) Aliquando ex pacto ſcriptura opus eſt; cujuſmodi emptionis formulam habet Balduinus ex membrana ad *h. tit.* Sedes hujus materiæ eſt in *l.* 17. *C. de fid. inſtr.* quam optimè Stryck. in Diſſ. *Cautelis contractuum* adjecta, illuſtravit. Nota (α) conſenſum non intelligi, ſi placuit in ſcriptis contrahere, niſi ſyngrapha ab utroque contrahentium fuerit ſubſcripta. (β) Malè Theophilus ad *h.* §. ſolius venditoris ſubſcriptionem tantum requirit, quem Scholiaſtæ Græci ad *lib.* 22. *Baſil.* & Harmenopul. *lib.* 3. *tit.* 3. ſequuntur; at emtionale inſtrumentum, ut *ſyngrapha*, utriuſque manu ſignari debet, (γ) Expreſſe conventum eſſe debet, quod non niſi inſtrumento completo perfectus debeat eſſe contractus, propter verba *placuit* & *convenit* in dict. *l.* 17. alias enim probationis cauſa ſcriptura tantum accedit *l.* 34. *D. de pign. act. l.* 48. *D. de act. emti.* (δ) Non fit contractus literarum, ſi placuit in ſcriptis contrahi, ſed manet conſenſualis. (3) Conſenſus enim circa rem & mercem eſt de ſubſtantia emtionis *l.* 8. *D. h. t.* Evictio & duplæ cautio ſunt de natura emtionis *l.* 11. *D. de act. emt.* Scriptura, pactum, & arra ad accidentia & adminicula pertinent *l.* 72. *D. de contr. emt.* (4) Arræ vox Hebraica, vel potius Punica eſt, & notat firmum ac infragile, ſicut Plaut. *arrabonem* pro pignore uſurpavit. Ea adhibetur vel tanquam ſymbolum futuræ emptionis, vel tanquam pignus emtionis conſummandæ, & modus probandi contractum perfectum. Priori ſenſu hic accipi debet

re ab emptione. Ita tamen impune eis recedere concedimus, niſi jam arrarum nomine aliquid fuerit datum: hoc etenim ſubſequuto, ſive in ſcriptis, ſive ſine ſcriptis, venditio celebrata eſt: is, qui recuſat adimplere contractum, ſi quidem eſt emptor, perdit (b) quod dedit: ſi vero venditor, duplum reſtituere compellitur, licet ſuper arris nihil expreſſum eſt. Pretium autem conſtitui oportet: nam nulla emptio ſine pretio eſſe poteſt.

§. I. Sed & certum pretium eſſe debet: alioquin ſi inter aliquos ita convenerit, ut quanti Titius rem æſtimaverit, tanti ſit empta: inter veteres ſatis abundeque hoc dubitabatur, ſive conſtat venditio, ſive non. (c) Sed noſtra decisio ita hoc conſtituit, ut quotiens ſic compoſita ſit venditio, Quanti ille (d) æſtimaverit, ſub hac con-

L. ult. Cod. de contrah. empt.

(b) perdat *omnes Charonda*.
(c) *Vulgo* conſtaretne venditio, an non: *ſed omnes Charondæ Cujacio adſtipulantur.*
(d) ille ipſe *omnes Char.*

debet, ex more temporum Juſtiniani, quando arrarum ſcopus erat, ut illis omiſſis a contractu diſcedere liceret; unde Hieronymus ad Epheſ. I. arrabonem quaſi futuræ emtionis teſtimonium vocat. Neque opus eſt, ut verba *venditio celebrata* contortè explicemus; quia venditionem jam contractam, ſed nondum perfectam notant: ideoque pœnæ legitimæ erat locus, ut non impleto contractu culpa emtoris, is arras datas amitteret, venditor autem acceptas reſtitueret in duplum, ſi tergiverſaretur. Atque idem in locatione & ſponſalibus obtinuit, v. Cujac. *lib.* XI. *Obſ. c.* 17. & *ad d. l.* 17. (5) Quod ſi autem contractus perfecti firmandi cauſa arrha fuerit data, uti Romæ illa communiter argumentum & *nota reliqui reddendi* fuit, auctore Varrone *lib.* IV. *de LL.* abſurdum foret, emtorem nummi, auri vel annulli dati amiſſione ſe liberare poſſe, quum duplum ne quidem ſufficiat *l.* 3. *l.* 6. *C. de reſcind. vend.* vid. diſputantem hac de re Bachov. advers. Fabrum *dec.* 96. & Cl. Thomas. diſſ. *de arrhis vendit.* (6) Apud Græcos *Emtio venditio rata erat adpoſſidendum, cum pretium fuerit datum, ad traditionem vero ipſamque venditionem, cum venditor arrham acceperit; ſic enim apud pleroſque inſtitutum eſt*, auctore Stobæo *ſerm.* 42. *pag.* 281.

§. I. Sabiniani putabant emptionem valere, etſi Titius rem æſtimare nollet, vel non poſſet, quia alius vir bonus arbitrium ſuum interpone-re

conditione ſtaret contractus: ut ſi quidem ipſe, qui nominatus eſt, pretium definierit, omnimodo ſecundum ejus æſtimationem & pretium perſolvatur, & res tradatur, & venditio ad effectum perducatur: emptore quidem ex empto actione, venditore ex vendito agente. (e) Sin autem ille, qui nominatus eſt, vel noluerit, vel non potuerit pretium definire, tunc pro nihilo eſſe venditionem: quaſi nullo pretio ſtatuto. Quod jus, quum in venditionibus nobis placuit, non eſt abſurdum & in locationibus & conductionibus trahere.

§. 11. Item

(e) *Omnes Charondæ, cum Theophilo:* venditore autem ex vendito. *Atque ita veteres pro actione emti venditi.* *Cicero lib* III. *de nat. deor.* c. 30. Reliqua, quæ ex emto, aut vendito, conducto, aut locato, contra fidem fiunt. *Varro lib.* II. *de R. R.* c. 2. Emtor poteſt ex emto vendito illum damnare, ſi non tradit, *id eſt condemnationem obtinere.* v. l. 19. D. de her. vel act. vend. l. 33. D. de act. emt.

re poteſt: Proculiani econtrario negabant: quoniam pretium non erat certum nec definitum, atque hos ſecutus eſt Juſtin. in Dec. *l. ult. C. h. t.* ad quam *l. 25. pr. D. locati* Accurſio inflexa & interpolata videtur, propter verba finalia *h.* §. (2) In voce *omnimodo*, quam hic pariter ac in *l.* 35. §. 5. *C. de donat* legimus, ut & in §. 2. *Inſt. de donat.* in verbo *neceſſitas*, clarè deciſa eſt quæſtio, an venditor, tradendi habens facultatem, rem præciſè tradere teneatur? (α) In Inſtitutionibus enim jus certum, in D. juris progreſſus & diſputationes traduntur. (β) Similiter Paul. *lib* 1. *tit.* 13. § 4. inter Receptas ſententias retulit, venditorem *cogi* poſſe, & alibi *cogetur implere venditionem*, *l.* 46. *D. de act. emt.* (γ) Venditor ſe abdicavit libertate rem retinendi, ideoque non tradens *rumpit* fidem conventionis *l.* 10 *C. de act. empt.* & ſi alteri vendit, incidit in pœnam falſi *l.* 21. *D. ad l. Corn. de falſ.* (δ) Eadem regula traditur in *l.* XI. §. 1. & 2. *D. de act. empt.* cui poſtea exceptiones ſubjiciuntur; ut ſcilicet id quod intereſt poſſit peti, ſi emptor non amplius indigeat re empta, vel malit ad litis æſtimationem agere: nam unicuique de proprio commodo deſiſtere licet. (ε) Iniqua eſt ſententia contraria, tum quod perfidiæ patrocinatur; tum quod aliud pro alio ſolvi permittit; tum denique quod emptorem ferre jubet periculum, & tamen eum ad petitionem ejus quod intereſt remittit, quod ad exiguam ſummam deducitur *l. ult. D. de præt. ſtip.* Adde Vinnium ad *h.* §. Fabrum *lib.* VI. *conj. c.* 17. & Bachov. in *Chiliad. error Fabri pag.* 206. Sic etiam moribus ſervari, Grotius teſtis eſt *manud. l.* 3. *c.* 15. *n.* 26. 27. 28.

§. 11. Pau-

§. II. Item pretium in numerata pecunia conſiſtere debet. Nam in ceteris rebus an pretium eſſe poſſit, veluti an homo, an fundus, aut toga alterius rei pretium eſſe poſſit, valde quærebatur. Sabinus & Caſſius etiam in alia re putant poſſe pretium conſiſtere. Unde illud eſt, quod vulgo dicebatur, permutatione rerum emptionem & venditionem contrahi, eamque ſpeciem emptionis & venditionis vetuſtiſſimam eſſe: argumentoque utebantur Græco Poëta Homero, qui aliquam partem exercitus Achivorum vinum ſibi comparaſſe ait, permutatis quibusdam rebus, his verbis: *Ex l. 1. de contrah. empt.*

Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοὶ,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

Hinc quidem vinum emebant comati Achivi,
Alii quidem ære; alii autem ſplendido ferro;
Alii vero pellibus; alii autem ipſis vaccis;
Alii autem mancipiis.

§. II. Paulus in *l 1. D. b. t.* ait, Sabinum allegaſſe Homeri locum, hic autem & Sabinus & Caſſius eo uſi dicuntur, quoniam uterque ejusdem erat ſectæ, & Cajum Caſſium laudat Servius ad Virg. *lib.* III. *Georg.* ℣. 307. in verbis; *quod & Cajus Homerico exemplo confirmat.* (2) Male Grammatici veteres ex voce οἰνίζοντο, & ὠνίαντο colligebant, tempore Homeri nummos fuiſſe, & boves pro pecunia bubus ſignata poni; quod Pollux in explicatione illius loci, qui hic relatus eſt, bene refutat *tom. 2. p.* 1045. (3) Male utraque ſecta JCtorum ex Homeri *Odyſſ. A.* v. 430. *Iliad. Z.* ℣. 234. & *H.* ℣. 482. controverſiam dirimere ſtuduit, quia ejus temporibus emptio a permutatione nondum fuit diſcreta, *ſed res ipſæ permutabantur inter ſe, ſicut & Trojanis temporibus factitatum, Homero credi convenit*, ait Plin. *lib.* XXXIII. *c.* 1. (4) Neque tamen prorſus inepti fuerunt Sabiniani, qui tunc venditionem ſine nummis fuiſſe contendebant, ſi populus, apud quem merx abundabat, ejus diſtrahendæ, alter autem ejus comparandæ animum haberet, ideoque Hotmanus, Salmaſius, Vinnius, Gravina & Pufendorſius eorum cauſam tuentur. vid. notas ad Pufend. de *O. H. l.* 1. *c.* 15. §. 8. (5) Male Accurſius putavit, Homeri ſen-

Diverſæ ſcholæ auctores contra ſentiebant, aliudque eſſe exiſtimabant permutationem rerum, aliud emptionem & venditionem. Alioquin non poſſe rem expediri permutatis rebus, quæ videatur res væniſſe, & quæ pretii nomine data eſſe: nam utramque videri & væniſſe, & pretii nomine datam eſſe, rationem non pati. Sed Proculi ſententia dicentis, permutationem propriam eſſe ſpeciem contractus à venditione ſeparatam, merito prævaluit: quum & ipſe (f) aliis Homericis verſibus adjuvatur, & validioribus rationibus argumentatur: quod & anteriores Divi Principes admiſerunt, & in noſtris Digeſtis latius ſignificatur.

§. III. Quum autem emptio & venditio contracta ſit, quod effici diximus, ſimulatque de pretio convenerit, quum ſine ſcriptura res agitur: periculum rei venditæ ſtatim ad emptorem pertinet, tametſi adhuc ea res emptori tradita non ſit. Itaque ſi homo mortuus ſit, vel aliqua parte corporis læſus

(f) ipſa *omnes Charondæ, ut referatur ad ſententiam.*

tentiam hic redargui, quum Sabinus & Caſſius, prælata Proculi ſententia, improbentur; quoniam inventis nummis merx & pretium diſtinctam habent naturam, & diverſos efficiunt contractus, *l.* 1. *D. l. pen. C. de rer. perm.* emptionis etiam ſubſtantia ex pretio conſiſtit, *l.* 6. *D. de P. V. l.* 72. *D. l.* 3. *C. h. t.* (6) Uſus quæſtionis eſt in retractu gentilitio, qui in emptione obtinet, in permutatione autem ceſſat. Plane ſi uterque mercator hodie prius æſtimet rem ſuam venalem, eamque mox permutet, erit ſpecies emptionis, cum pacto dationis in ſolutum, v. *l.* 1. *C. de rer. perm.*

§. III. Si apparet quid, quale & quantum venierit, omne periculum, ante rei traditionem, ſine culpa detinentis in re vendita contingens, eſt emptoris; hoc effectu, ut ei una cum re actio ad pretium repetendum, vel exceptio ad illud negandum ſimul perimatur; tum quia emptor jure naturæ ſine traditione jam eſt dominus, aut ſaltem jus præſtantius, quam venditor, habet: tum quoniam omne commodum, fructus & acceſſiones rei venditæ ad eum pertinent, *l.* 10. *D. de R. J.* tum quia venditor rem animo abdicavit, neque illam ſibi interim tenuit, ſed invitus detentionem naturalem dimittere tenetur. (2) Mornacius tamen & Brunnemannus, cum Cujacio, putant, hoc

læſus fuerit, aut ædes totæ, vel aliqua ex parte incendio conſumptæ fuerint, aut fundus vi fluminis totus, vel aliqua ex parte ablatus ſit, ſive etiam inundatione aquæ, aut arboribus turbine dejectis longe minor, aut deterior eſſe cœperit: emptoris damnum eſt, cui neceſſe eſt, licet rem non fuerit nactus, pretium ſolvere. Quidquid enim ſine dolo & culpa venditoris accidit, in eo venditor ſecurus eſt. Sed & ſi poſt emptionem fundo aliquid per alluvionem acceſſit, ad emptoris commodum pertinet. Nam commodum ejus eſſe debet, cujus periculum eſt. Quod ſi fugerit homo, qui veniit, aut ſubreptus fuerit, ita ut neque culpa venditoris interveniat, animadvertendum erit, an cuſtodiam ejus uſque ad traditionem venditor ſuſceperit. Sane enim ſi ſuſcepit, ad ipſius periculum is caſus pertinet: ſi non ſuſcepit ſecurus eſt. Item & in ceteris animalibus, ceteriſque rebus intelligimus, utique tamen vindicationem rei, & condictionem exhibere debebit empto- *Ex Cap. 6. 35. §. 4. de contrah. empt.*

hoc ſummo jure ita hic dici, æquitatem autem poſtulare, ne emptor pretii jacturam faciat, ob *l.* 33. *D. locati l. fin. D. de condict. cauſ. dat.* & *l.* 9. *C. de pign.* Cuj. ita *lib.* III. *Obſ. c.* 3. *lib.* VIII. *c.* 15. *lib.* XXVI. *c.* 37. ſed in *parat. C. lib.* 4. *tit.* 48. ſententiæ ſuæ diffidit, ubi Fabrotus in notis eum contra Juriſconſultos e trivio excuſat. (3) Non juvat eum *d. l.* 33. quia ibi fundus non perit, ſed jam ante in ea cauſa erat, ut reſtitui deberet, totaque Africani quæſtio in eo tantum verſatur, an in id quod intereſt agere liceat. v. *l* 11. *D. de evict.* & Janus à Coſta *b* §. (4) *l. fin. D. de cond. cauſ. data* loquitur de pecunia in ſacco, adeoque de contractu innominato, nec opus eſt Cl. Noodtii emendatione, *lib.* IV. *Prob. c.* 4. (5) Ad *l.* 9. C. reſpondemus, res perit ſuo domino, ſed etiam ei, qui actionem ad illam petendam habebat, *l.* 15. *l.* 83. & *l.* 208. *de R. J.* vid. Maranum *in Parat. D. de peric.* & *comm. rei* Ranchinum *lib.* III. *var. lect. c.* 11. 12 &, qui paullo aliter diſtinguit; Ant. Fabrum *lib.* II. *conj. c.* 4. (6) Ceterum venditor ante traditionem regulariter ad levem culpam tenetur *l.* 11. *D. de peric.* & *comm. l.* 14. *D. de furt. l.* 23. *D. de R. J. l.* 36. *C. d. act. emt.* ſi autem cuſtodiam recepit, vel vinum ad menſuram vendidit, præſtat exactiſſimam diligentiam *l.* 1. §. 1. *l.* 2. *D. de peric.* (7) Improprie tamen Juſti-

ptori: quia ſane qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipſe dominus eſt. Idem etiam eſt de furti & de damni injuriæ actione.

§. IV. Emptio tam ſub conditione, quam pure contrahi poteſt. Sub conditione, veluti, ſi Stichus intra certum diem tibi placuerit, erit tibi emptus aureis tot.

§. V. Loca ſacra vel religioſa, item publica, veluti forum, baſilicam, fruſtra quis ſciens emit, quæ tamen ſi pro profanis, vel privatis, deceptus à venditore emerit, habebit actionem ex empto, quod non habere ei liceat, ut conſequatur, quod ſua intereſt deceptum non eſſe. Idem juris eſt, ſi hominem liberum pro ſervo emerit.

Juſtinianus vocabulum *cuſtodiæ* hic accepit, ut qui rem venditam cuſtodire promiſit, etiam periculum, ſine ſua culpa contingens, ſuſtinere teneatur; tunc enim vox *cuſtodiæ* imitatur præſtationem periculi & caſuum fortuitorum, itaque recte Theophilus interpretatur, *τὴν ἀκριβεστάτην καὶ ὑπερβάλλουσαν παραφυλακήν.* vide Burgium *Elector. cap.* 12.

§. V. Si quis *ſciens* emit rem, quæ non eſt in commercio, ipſe ſe circumvenit, *l.* 16. §. 1. *D. de lib. cauſ.* Si vero *ignorans*, rem quidem actione empti petere non poteſt, utilis tamen ex empto, ſive actio in factum, ad id quod intereſt, competit, *l.* 8. §. 1. *D. de relig. l.* 62. §. 1. *D. h. t.* (2) Emptio rei ſacræ, religioſæ, publicæ, vel liberi hominis nulla eſt, *l.* 34. *D. h. t.* niſi tanquam acceſſio rei principalis veneant, uti templum cum pago, ſepulchrum cum agro *l.* 24. *D. h. t.* etiam in caſibus neceſſitatis ſupra, in §. 8. *de rer. div.* (3) Res aliena vendi poteſt, ſub tacita lege præſtandæ evictionis, nec accurate Seneca, lib. v. de benef. c. 10. venditionem dixit, rei ſuæ juriſque ſui in alium tranſlationem.

CAPUT

CAPUT XXIV.

De Locatione & conductione.

Locatio & conductio proxima eſt emptioni & venditioni, iiſdemque juris regulis conſiſtit.(a) Nam ut emptio & venditio ita contrahitur, ſi de pretio convenerit: ſic & locatio & conductio ita contrahi intellegitur, ſi merces conſtituta ſit, & competit locatori quidem locati actio, conductori vero conducti. *Ex Cajo, l. 2. hoc tit.*

§. I. Et quæ ſupra diximus, ſi alieno arbitrio pretium promiſſum fuerit, eadem & de locatione & conductione dicta eſſe intellegamus, ſi alieno arbitrio merces permiſſa fuerit. (b) Qua de cauſa ſi fulloni polienda curandave, aut

(a) Conſiſtunt *omnes Charondæ.*
(b) *Omnes Charondæ libri* promiſſa, *ut initio* §. *id eſt quantum alius arbitratus fuerit.*

Pr. Locare eſt in loco ponere, vel quaſi locum dare in ædibus, vel fundo; *conducere*, eſt ſecum ducere & accipere aliquid ad utendum vel faciendum. Hinc generaliter locator eſt, qui dat aliquid utendum vel faciendum, at qui accipit eſt conductor. In re utenda, vel operis præſtandis conductor mercedem dat; in opere faciendo autem locator. vid. Cujac *lib.* 11. *Obſ. c.* 28. (2) Locatio iisdem regulis conſiſtit, quibus emptio, & perfecta eſt, ſimulac de re & mercede convenit, quæ alias penſio, vel reditus dicitur. v. Cujac. *l.* IV. *Obſ. c.* 26. Romæ illa pro ædibus conductis Kalendis Juliis, pro ruſticis prædiis Kalendis Martiis ſolvebatur, quæ inde Mercedoniæ dictæ, *l.* 60. *D. h. t. l.* 58. *D. de uſufr.* ibique Gothofr. v. Ant. Auguſtin. *lib.* IV. *Emend. c.* 14. Pancirol. *l.* I. *var. lect. c.* 96. & Cl. Burman. ad Petron. *cap.* 38.

§. I. Convenit quoque locatio cum emtione, quod non eſt perfecta, niſi certa merces fuerit conſtituta, *l.* 52. *pr. D. de don. int. vir.* ſine hac enim vel contractus eſt innominatus Dabo, ut facias *l.* 21. *D. de P. V.* vel mandatum, ſi opera gratis præſtatur §. *fin. mand.* (2) Contractus innominati exemplum, quod hic ponitur, de poliendis curandisve a fullone veſtimentis, crebro repetitur in Inſtitutionibus & pandectis v. c. infra § *f. mandati* & §. 15. *de obligat. quæ ex delict. l.* 2. *D. de condict. ſine cauſ. l.* 25. §. 8. *h. t.* Ratio eſt, quia multus fullonum Romæ erat uſus, ob veſtes albas po-

(c) aut ſarcinatori ſarcienda veſtimenta quis dederit, nulla ſtatim mercede conſtituta, ſed poſtea tantum daturus, quantum inter eos convenerit: non proprie locatio & conductio contrahi intellegitur, ſed eo nomine actio præſcriptis verbis datur.

§. II. Præterea ſicut vulgo quærebatur, an permutatis rebus emptio & venditio contrahitur, ita quæri ſolebat de locatione & conductione, ſi forte rem aliquam tibi utendam ſive fruendam quis dederit, & invicem á te aliam rem (d) utendam five fruendam acceperit. Et placuit non eſſe locationem & conductionem, ſed proprium genus eſſe contractus: veluti ſi quum unum bovem quis haberet, & vicinus ejus unum, placuerit inter eos, ut per denos dies invicem boves commodarent, ut opus facerent, & apud alterum bos periit: neque locati neque conducti, neque commodati competit actio: quia non fuit gratuitum com-

Ex Up. l. 17 § 3. de præſcript. verb.

(c) *Marcilio ad Perſii ſat. 5. displicet* curandare, *quod & Theophilus omiſit, & Cajus in* l. 21. D de P. V. *ex qua fere hic §. deſumtus eſt. Ulpianus* lavate *dixit in* l. 2. D. de cond. ſine cauſ. *ſed Fabrotus ad Theoph. oſtendit, officium fullonis eſſe, non tantum* durare, *ſed etiam* curare. *Utique Ulpianus veſtimenta a fullone* curanda & polienda *conjungit* l. 12. D. de furt. *Cyprian. ep.* 12. a fullone curatam receperit.

(d) τὸ rem *abeſt a quibuſdam MS.*

poliendas, Plin. *lib.* XXXV. *c.* 15. & 17. Liv. *lib.* IV. *c.* 25. adeo, ut Lex Metella præſcripſerit, quo ordine & modo creta in veſtimenta adderetur, Plin. *d. l.* vid. Lipſ. *lib.* I. *Elect. c.* 13 Cujac. *lib.* XI. *Obſ. c.* 8. Coler. *parerg. cap.* 14.

§. II. Præterea convenit locatio & emptio, quod merces in nummis debet conſiſtere, ſi res, opus vel operæ ſunt locatæ, *l.* 1. §. *f. D. mand. l.* 1. §. 9. *D. depoſ. l.* 5. §. 2. *D. de P. V.* at in agris locatis, utilitatis cauſa receptum eſt, ut certa pars fructuum pro mercede præſtari poſſit *l.* 21. C. *h. t.* hinc locare frumento, ait Cic. *lib.* III. *in Verr. c.* 30. & Liv. *lib.* XXVII. *c.* 3. inde etiam redemtor & colonus partiarius dictus Catoni de *R. R. c.* 16. 136 qui non nummis, ſed *partibus condatum* habet fundum, veluti modiis vel amphoris tot quotannis inferendis. Plin. *lib.* IX. *ep.* 37. ſæpius autem illud negotium ſimul inci-

commodatum, verum præſcriptis verbis agendum eſt.

§. III. Adeo autem aliquam familiaritatem inter ſe habere videntur emptio & venditio, item locatio & conductio, ut in quibusdam cauſis (e) quæri ſoleat, utrum emptio & venditio contrahatur, an locatio & conductio. Ut ecce de prædiis, quæ perpetuo quibusdam fruenda traduntur id eſt, ut quamdiu penſio, ſive reditus pro his domino præſtetur, neque ipſi conductori, neque heredi ejus, cuive conductor heresve ejus id prædium vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit, aliove quoquo modo alienaverit, auferre liceat. Sed talis contractus quia inter veteres dubitabatur, & à quibusdam locatio, à quibusdam venditio exiſtimabatur: lex Zenoniana lata eſt, quæ emphyteuſeos contractus propriam ſtatuit naturam, neque ad locationem, neque ad venditionem inclinantem, ſed ſuis pactionibus fulciendam: & ſi quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac ſi natura talis (f) eſſet con-

Ex Paulo l. 1. ſi ager vectigal. vel emphyt.

(e) *Alii* caſibus. (f) *Ita Æmilius Ferretus primus legendum monuit, pro* naturalis; *quem Cujacius, Charondas & Fabrotus recte ſequuntur: nam Theophilus:* ὡσανεὶ φύσεως τοι αὐτης προσούσης τῷ συναλλάγματι. quaſi ea natura contractus eſſet. *Sic in l.* 24. §. 5. *D. ſol. matr.* ſi vero eſt in ſuos natura talis, *non* naturalis.

incidebat in ſocietatem, ſi fundus eſſet communis, *l.* 25. §. 6. *D. h. t. l.* 52. §. 1. *D. pro ſocio*, Diſſentit Marcil. ad *h.* §. Cujacius variavit, v. Merill. *lib.* I. *Variant. c.* 24.

§. III. Porro emptio perpetua eſt, at locatio fit vel *ad diem* certum, aut ad annos, uti Romani immobilia ad luſtrum locare ſolebant, exemplo Cenſorum, *l.* 30. §. 1. *D. de leg.* 3. *l.* 49. *D. de act. empt.* Varro *lib.* V. *de LL.* Plin. *lib.* IX. *ep.* 37. Siculus Flaccus *de condit. agr.* vel (2) rarius tamen, *ad vitam*, & tunc differt ab uſufructu, pro quo nihil ſolvitur. (3) Vel etiam in *perpetuum*, ut tranſeat ad heredes, & Emphyteuſis vocatur, ab *ἐμφυτεύω*, quaſi *inſitio*, ut Valentin. vocat, in Nov. *de præd. piſt.* ab inſitione ſurculorum; quæ eſt præſtantiſſima pars meliorationis. Græci *ἐμπόνημα*, vocant, ab *ἐμπονέω* laboro, vel *jus ἐμβατευτικόν*, in *l.* 3. § 4. *D. de reb. cor. qui.* (4) Hoc negotium vetuſtiſſimi mortalium jam cognitum habuerunt, *Geneſ.* XLVII. v. 24 & Thu-

cyd.

contractus. Sin autem nihil de periculo rei fuerit pactum, tunc ſi quidem totius rei interitus acceſſerit, ad dominum ſuper hoc redundare periculum: ſi particularis, ad emphyteuticarium hujuſmodi damnum venire: quo jure utimur.

§. IV. Item quæritur, ſi cum aurifice Titius convenerit, ut is ex auro ſuo certi ponderis certæque formæ anulos ei faceret, & acciperet, verbi gratia, aureos decem, utrum emptio & venditio, an locatio & conductio contrahi videtur? Caſſius ait, materiæ quidem emptionem & venditionem contrahi, operæ autem locationem & conductionem. Sed placuit tantum emptionem & venditionem contrahi. Quod ſi ſuum aurum Titius dederit, mercede pro opera conſtituta: dubium non eſt, quin locatio & conductio ſit. *Ex Caio l. 2. §. 1. locat. cond.*

§. V. Conductor omnia ſecundum legem conductionis facere debet: & ſi quid in lege prætermiſſum fuerit, id ex bono & æquo debet præſtare. Qui pro uſu aut veſtimentorum, aut argenti, aut jumenti, mercedem *Ex Paulo l. 24. locati cond.*

cyd. *lib.* III. *pag* 206. Civitates etiam tales agros habebant vectigales, ex quorum reditibus impenſas facerent Cic. *lib.* XIII. *ep.* 7. & II. (5) Privati autem accipiebant Emphyteuticarios fundos, primum incultos, deſertos & ſquallidos, poſt etiam excultos, pro vectigali annuo, de quibus Cl. Burmann diſſert. *de vectigalibus* adeatur, (6) Zeno igitur hunc contractum non fecit, nec nominavit, ſed ſeparavit ab emptione & locatione, propria ejus natura definita, in *l.* I. *C. de jure emphyt.*

§ IV. Grotius Caſſio adſtipulatus *lib.* 2. *cap.* 12. §. 5. mixtum negotium facit, partim emptionem, partim conductionem; ſed ea ſententia jam olim diſplicuit, *l.* 2. §. I. *D. h. t. l.* 20. *D. de contr. empt.* Contra ſi ex meo auro faber annulos facit, mera eſt locatio & conductio, locat enim artifex operam ſuam, id eſt faciendi neceſſitatem *l.* 22. §. 2. *D. h. t.*

§. V. Conductor operis omnia ſecundum *legem*, id eſt pactum, conventionem & conditionem contractui appoſitam facere debet, *l.* 25. §. 3 *D. h. t.* etiamſi illa lex ſit contra naturam contractus, aut conſuetudinem regionis, *l.* 19. §. 2. *D. h. t.* (2) Idem præſtat culpam levem, exemplo

cedem aut dedit, aut promiſit; ab eo cuſtodia talis deſideratur, qualem diligentiſſimus paterfamilias ſuis rebus exhibet: quam ſi præſtiterit, & aliquo caſu eam rem amiſerit, de reſtituenda ea re non tenebitur.

§. VI. Mortuo conductore intra tempora conductionis, heres ejus eodem jure in conductione ſuccedit.

emplo venditoris, nec ultra tenetur, quia utriuſque utilitas vertitur, *l.* 60. *D. h t.* §. 7 niſi peritiam artis profiteatur; vel majorem mercedem accipiat, vel opus ſui natura difficile faciendum ſuſceperit; tunc enim diligentiſſimi patrisfamilias curam debet adhibere. *l.* 25. §. 7. *D. h. t.* (3) Atque ad has ſpecies vox *diligentiſſimus*, hic occurrens, ſi reſtringatur, minime opus eſt, ut cum Jac. Gothofr. ad *l.* 23. *de R. J.* ad diſſenſus JCtorum hac parte confugiamus; aut, cum aliis, ſuperlativum pro poſitivo accipiamus, ut in *l.* 6. *D. quod met. cauſ.* quia Imperator caſum tantum excludit. (4) Caſum non præſtat conductor operis, *l.* 28. *C. h. t.* niſi in ædificiis Reip. nomine exſtructis; ubi ad decem annos caſum, vitio operis contingentem, præſtare debet, vid. J. Gothofr. ad *l.* 24. *C. Th. de oper. publ.* (5) Multo minus autem conductor rei caſum fert: nam in *l.* 14. §. 16. *D. de furt* periculum intelligendum eſt ex culpa, non ex caſu: ſicut & de commodato dicitur *l.* 5. §. 2. *D. commod.* Culpæ periculum vocatur, in *l.* 39. §. 12. *D. de adm. tut.* vid. Jac. Gothofr. ad *l.* 23. *de R. J. pag.* 105. (6) De remiſſione mercedis ob ſterilitatem, vide quæ dixi, in Diſſert. *de præſtat. caſ. ſolit. pag.* 334. & ad Pufend. *de Off. hom. l.* 1. *c.* 15. §. 10.

CAPUT XXV.

De ſocietate.

Societatem coire ſolemus aut totorum bonorum, quam Græci ſpecialiter κοινοπραξίαν (a) appellant: aut *Ex Ulp. l. 5. pro ſocio.*

(a) *Ita recte Cujac. ex Theophilo & MS. pro* κοινωνίαν *legit, quæ vox generalis eſt & communionem notat.*

Pr. Hæc venalitiaria ſocietas appellatur in *l.* 73. §. *pen. D. de leg.* 3. & frequens erat Romæ, propter multitudinem ſervorum, qui per excellentiam *venales*, ſicut illorum venditores *venalitiarii*, vel *venalitii* dicebantur *l.* 60. §. 1. *D. h. t. l.* 44. §. 1. *de Æd. ed. l.* 207. *de V. S.* Plaut.

aut unius alicujus negotiationis, veluti mancipiorum emendorum vendendorumque, aut olei, vini, frumenti, emendi vendendique.

§ I. Et quidem ſi nihil de partibus lucri & damni nominatim convenerit, æquales ſcilicet partes & in lucro, & in damno ſpectantur. Quod ſi expreſſæ fuerint partes, hæ ſervari debent. Nec enim unquam dubium fuit, quin valeat conventio, ſi duo inter ſe pacti ſunt, ut ad unum quidem duæ partes & lucri & damni pertineant: ad alium tertia.

§. II. De

Plaut. *Aul.* III. 3. ℣. 4. Plin. *l.* XXXV. *c.* 18. Quintil. *lib.* VIII. *Inſt. c.* 2. Græv. *ad* Ciceron. *poſt red* c. 6. Burmann. ad Petron. *c.* 29. (2) De illorum ſocietate capi etiam poteſt *l. fin. D. de colleg. & corp.* quam aliter Grot. *lib.* II. *cap.* 15. §. 5. aliter Ampl. Bynkersh. *lib.* I. *Obſ. c.* 16. explicarunt. (3) Aliarum ſocietatum & piſcatoriarum exempla vid. in *l.* 71. *D. h. t. l.* I. *C. qui teſt. fac.* Cic. *lib.* III. *de finib. c.* 19. Plin. *lib.* IX. *c.* 8. & 42. & Hert. diſp. *de ſocietate facto contracta.*

§. I. Grotius *lib.* I. *cap.* I. §. 8. *n.* 2. comparatam, ſive Geometricam proportionem in hoc contractu attendendam eſſe putat: alii minus probabiliter pugnant pro ſimplice & Arithmetica; ſed Juriſconſulti proportionibus non ſunt uſi, quæ ad numeros ſpectant. vid. Cocceji Diſp. *de proport.* (2) Connanus *lib.* VII. *c.* 14. & Huber. *h. t n.* 3. partes æquales ſemper putant fuiſſe æquas & viriles, quamvis collatio eſſet inæqualis; propter amicitiam, quæ faciat pares, niſi aliud fuerit dictum. (3) Hoppius ut *l.* 6. *D. h. t.* cum *h.* § conciliet, ad exploſam de juſtitia diſtributiva, & commutativa diſtinctionem confugit. Optimè autem Grotius *lib.* II. *c.* 12. §. 24. *n.* 3. hunc §. accepit, de caſu, quo omnia ex parte ſociorum ſunt æqualia: alias enim diviſio fit inæqualis, ratione operarum, & rerum collatarum, & prout quiſque ſementem fecit, ita etiam pro ſua parte metit, *d. l.* 6. *l.* 29. *pr. l.* 80. *D. h. t.* Atque hoc eſt, quod dicitur fraternitas æqualitatem deſiderat in *l.* 63. *h. t.* & Quintil. Decl. 320. *Sociorum communia damna & lucra ſint. Sacra res eſt, & quædam fraternitas propoſitorum animorum. Conſortes enim poteſt facere caſus: ceterum quidem cum duo homines omnes fortunas ſuas contulerunt, omnes caſus miſcuerunt: unum quoddam factum eſt.*

§. II. Sen-

§. II. De illa ſane conventione quæſitum eſt, ſi Titius & Sejus inter ſe pacti ſunt, ut ad Titium lucri duæ partes pertineant, damni tertia: ad Sejum duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conventio? Quintus Mucius contra naturam ſocietatis talem pactionem eſſe exiſtimavit, & ob id non eſſe ratam habendam. Servius Sulpitius, cujus ſententia prævaluit, contra ſenſit: quia ſæpe quorumdam ita pretioſa eſt opera in ſocietate, ut eos juſtum ſit conditione meliore in ſocietatem admitti. Nam & ita coiri poſſe ſocietatem non dubitatur, ut alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamen lucrum inter eos commune ſit: quia ſæpe opera alicujus pro pecunia valet. Et adeo contra Quinti Mucii ſententiam obtinuit, ut illud quoque conſtiterit poſſe convenire, ut quis lucri partem ferat, de damno non teneatur: quod

Ex Paulo l. 30. pro ſocio.

§. II. Senſus hujus pacti eſt, ſi lucrum faciemus, duæ ejus tertiæ ad me pertinebunt, ſi damnum, una tertia, ut Muretus hic bene obſervavit, Merito autem prævaluit Servii Sulpicii ſententia; quoniam unius induſtria poteſt eſſe tanta, ut duabus lucri partibus debeat compenſari. (2) Habemus etiam hic veſtigium æmulationis inter Mucium Scævolam præceptorem, & Sulpicium diſcipulum, qui ab illo reprehenſus, libros *Reprehenſorum Scævolæ* ſcripſit, auctore Pompon. *l.* 2. §. 43. *de Orig. jur.* & Gellio *lib.* IV. *c.* I. *Notata Mucii* vocantur a Paulo in *l.* 30. *D. h. t. Q. Mucius præbuit Servio materiam notandi*, ait Ulpian. *l.* 3. §. 6. *D. de pen leg.* vid. Diſſ. mea de Servio Sulpcio, *pag.* 35. 59. & 60. (3) Ita conveniri poteſt, ut quis lucri partem ferat, de damno non teneatur; tunc enim negotium eſt mixtum ex ſocietate, & contractu averſi periculi, & ſervari poteſt æqualitas, ſi alter tanto plus lucri ferat, Grot. *lib.* II. *c.* 12. §. 24. *n.* 3. (4) Id quoque poſt magnas varietates obtinuit, ita coiri poſſe ſocietatem, ut alter pecuniam conferat, alter operas, & lucrum commune ſit, *l.* 1. *C. h. t.* quia pretium operæ eſt artis levamentum *l.* 52. §. 1. *D. h. t.* & par pari datum hoſtimentum opera pro pecunia, Plaut. *Aſin. act.* 1. *ſc.* 3. (5) Verum ut de lucro nihil capiat ſocius, qui alterutrum confert, & damni tamen partem ferat, eſt contra naturam ſocietatis, cui ita propria eſt utilitatum communio, ut ſine illa non

quod & ipſum Servius convenienter fieri (b) exiſtimavit. Quod tamen ita intellegi oportet, ut ſi in aliqua re lucrum, in aliqua damnum allatum (c) ſit, compenſatione facta, ſolum quod supereſt, intellegatur lucri eſſe.

§. III. Illud expeditum eſt, ſi in una cauſa pars fuerit expreſſa: veluti in ſolo lucro, vel in ſolo damno, in altera vero omiſſa: in eo quoque quod prætermiſſum eſt, eamdem partem ſervari.

§. IV. Manet autem ſocietas eo uſque, donec in eodem conſenſu perſeveraverint. At quum aliquis renunciaverit ſocietati, ſolvitur ſocietas. Sed plane ſi quis callide in hoc renunciaverit ſocietati, ut obveniens aliquod lucrum ſolus habeat: veluti ſi totorum bonorum ſocius, quum ab ali-

(b) *Pro* fieri *omnes Charondæ libri habent* ſibi; *id eſt apte ad ſuam ſententiam. Vulgata utrumque* ſibi fieri. (c) *Ita rectius, quam vulgo:* illatum, *& in fine §.* lucri *Charondas quoque legit, pro* lucro.

non conſiſtat. Hinc jus illud *vulgatum* eſſe dicitur, id eſt commune, & inter quaslibet perſonas receptum, ne donationis cauſa ſocietas contrahatur, *l.* 5. *§. f. D. h. t. l.* 32 §. 24 *D. de don. int. vir.* Ulpianus *l.* 29. §. 2. *D. h. t.* cum Caſſio, talem ſocietatem *Leoninam* appellat, ex *fab.* v. Phædri. Exemplum ejus eſt apud Strab *lib.* VI. *p.* 420. ibique Caſaub. & Scipion. Gentilem *lib.* 2. *Parerg. c.* 24. ſi tamen animus donandi adſit, negotium ut donatio valebit, *l.* 38. *D. l.* 9. *C. de contrah. empt.* nec quod ſcriptum, ſed quod geſtum eſt inſpicietur, *l.* 3. *C. plus val. quod agitur.*

§ IV. Formulas renuntiationis vid. apud Apulejum *lib.* X. *Metam.* & Petron. *cap.* 10 ibique Cl. Burmann, item apud Pithœum ad Quintil. *decl.* 258. Durantium Caſellium *lib.* II. *var. c.* XI. Rævard. *lib.* V. *var. c.* 15. & Lipſ. *Excurſ. ad l.* II. *Ann. Tac. lit. L.* pariter enim ac amicitiæ ſolenniter renunciabant, ſic etiam ſocietati. (2) Ratio cur uni parti a contractu perfecto hic liceat diſcedere, eſt partim odium communionis, partim quod quotidie novæ oriuntur obligationes, partim etiam quod invitus ſocietati magis nociturus, quam profuturus erat: unde & in æternum ſocietas coiri non poteſt, *l.* 70. *D. h. t. l.* 77. §. 20. *de leg.* 2. (3) Inter alias juſtas cauſas in *l.* 14. *D. h. t.* refertur, ſi ſocius *damnoſus* eſt, id eſt, bona ſua dilapidando profundit, *ἐπιζήμιον* vertunt Græci. Hoc quoque ſenſu *damnoſum* uſurpant Terent. *Heaut. act.* V. *ſc.*

aliquo heres eſſet relictus, in hoc renunciaverit ſocietati, ut hereditatem ſolus lucrifaceret, cogitur hoc lucrum communicare. Si quid vero aliud lucrifaciat, quod non captaverit, ad ipſum ſolum pertinet. Ei vero, cui renunciatum eſt, quidquid omnino poſt renunciatam ſocietatem adquiritur, ſoli conceditur.

§. V. Solvitur adhuc ſocietas etiam morte ſocii, quia qui ſocietatem contrahit, certam perſonam ſibi elegit. Sed & ſi conſenſu plurium ſocietas contracta ſit [d]; morte unius ſocii ſolvitur, etſi plures ſuperſint, niſi in coëunda ſocietate aliter convenerit. *Ex Paulo l. 65. §. 9. pro ſocio.*

§. VI. Item ſi alicujus rei contracta ſocietas ſit, & finis negotio impoſitus eſt, finitur ſocietas. *Ex d. l. 65. §. 10. ff. pro ſocio.*

§. VII. Publicatione quoque diſtrahi ſocietatem, manifeſtum eſt; ſcilicet ſi univerſa bona ſocii publicentur: nam quum in ejus locum alius ſuccedit, *Ex d. l. 65. §. 12. pro ſocio.*

(d) coita ſit *in D. & libris antiquis.*

v. *ſc.* 4. ℣. 11. Suet. *Ner. c.* 31. ibique Cl. Grævius. vid. ſupra *pag.* 233. (4) Cujac. *h. l.* callidam renuntiationem, & intempeſtivam, recte captatoriam inſtitutoriam appellat, ſed cetera notæ illius retractavit *lib.* XVI. *Obſ. c.* 11.

§. V. Grotius *lib.* II. *c.* 16. §. 16. *n.* 4. hoc juris civilis tantum eſſe, ait, & fatendum eſt, quod ſit contra regulam *l.* 13. *C. de contrab. ſtipul.* ſed adjicitur ratio naturalis, quod certæ perſonæ induſtria hic eſt electa, & multum intereſt quis aliquid faciat, *l.* 6. §. 6. *D. de his qui not. l.* 31. *D. de ſolut.* (2) Adeo hoc verum eſt, ut nequidem poſſit conveniri, ut heres in ſocietatem ſuccedat: is enim eſt vel incertus, vel inidoneus, vel ſocietas ſoluta ipſo facto cum eo inſtaurari poteſt. (3) In ſocietate vectigalium ſocietas tranſibat in heredem, ſi pars defuncti ad ejus perſonam expreſſe eſſet adſcripta, *l.* 59. *D. h. t.* vid. J. à Coſta *ad h.* §. & Cujac. *lib.* X. *Obſ. c.* 25. (4) Licet heres non fieret ſocius, actio tamen pro ſocio, propter culpam defuncti, adverſus eum competit *l.* 63. §. 8. *D. h. t.* & quæ ſocius inchoavit perficere debet, *l.* 40. *D. h. t. l.* 21. §. 2. *D. de neg. geſt.*

§. VII. Publicationem bonorum morti comparari, etiam traditur in *l.* 65. §. 12. *D. h. t.* & quamvis viventis nulla ſit hereditas, fiſcus ta-

dit, pro mortuo habetur.

§. VIII. Item ſi quis ex ſociis mole debiti prægravatus bonis ſuis ceſſerit, & ideo propter publica aut privata debita, ſubſtantia ejus væneat, ſolvitur ſocietas: ſed hoc caſu, ſi adhuc conſentiant in ſocietatem, nova videtur incipere ſocietas.

§. IX. Socius ſocio utrum eo nomine tantum teneatur pro ſocio actione, ſi quid dolo commiſerit, ſicut is, qui deponi apud ſe paſſus eſt: an etiam culpæ, id eſt, deſidiæ, atque negligentiæ nomine, quæſitum eſt. Prævaluit tamen, etiam culpæ nomine teneri eum. Culpa autem non ad exactiſſimam diligentiam dirigenda eſt. Sufficit enim talem diligentiam in communibus *Ex Ulp. l. 52. §. ult. & Caj. l. 72. ff. pro ſocio.*

men in locum ejus ſuccedit, cujus bona publicantur, *l.* 71. *D. de fidejuſſ.* quoniam hic hactenus pro mortuo habetur, aut ſaltem ſimilitudo quædam mortis jure civili inducitur, uti bene Theophilus tradit. Adde *l.* 209. *de R. J.*

§. VIII. Olim is, cujus obærati bona publice, tanquam prodigi, diſtrahebantur, infamis erat, & civiliter mortuus. Hinc Cicero, pro *Quintio, Roſcio* & *Cœlio* creditores, qui bona proſcribunt, toties *carnifices* vocat, qui fœnere *trucidant*, *lacerant*, & *diſtrahunt* miſeros creditores, vid. Gronov. *lib.* IV. *Obſ. c.* 24. Sed jure novo ceſſio fit ſalva fama, ſolvitur tamen ſocietas bonorum; quoniam creditores in locum cedentis ſuccedunt, qui reſpectu bonorum pro mortuo habetur. v. Abram. ad Cic. Orat. *de provinc. conſ. c.* 5.

§. IX. Duæ voces *quæſitum* & *prævaluit*, ſatis indicant, veteres de culpa dubitaſſe. Quidam enim latam tantum culpam præſtari volebant *l.* 25. §. 16. *D. fam. erc.* hac ratione, quod fides & induſtria ſocii electa eſt, & de ſe queri debet, qui minus diligentem ſocium elegit, v. ſupra §. 3. *quib. mod. re contr.* (2) Verum Cajus hanc rationem hactenus eo valere putabat, ut exactiſſima diligentia excluderetur; non vero exacta, *l.* 72. *D. h. t.* quia utriuſque utilitas hic vertitur *l.* 5. §. 2. *D commod.* Atque ita Celſus ſcripſit: *ſocios inter ſe dolum & culpam præſtare debere*, *l.* 52. § 2. *D. h. t.* (3) Res vero eodem redit, ſi ejuſdem Celſi explicatio latæ culpæ, in *l.* 32. *D. depoſ.* propoſita, cum deſcriptione culpæ levis, in concreto, ut vocant, ex *d. l.* 72. hic allata conferatur. (4) Cicero modum præſtandorum generalius

nibus rebus adhibere ſocium, qualem ſuis rebus adhibere ſolet. Nam qui parum diligentem ſocium ſibi adſumit [e] de ſe queri, hoc eſt, ſibi imputare debet.

(e) *in l.* 72. D. h. t. *eſt* adquirit, de ſe queri debet. *Vulgata*: de ſe queri ſibique imputare debet.

lius definit: in Topicis: *Si tutor fidem præſtare debet, ſi ſocius.* Seneca inquit: *Salva eſſe ſocietas, niſi amore & cuſtodia partium non poteſt, lib.* II. *de ira c.* 31. Optime noſtri JCti: ſicut enim ſocii deſidia & negligentia, quam in ſuis rebus vitabat, in re communi non erat ferenda; ita cum quaſi fratre non nimis rigide erat agendum, nec omnia ad vivum reſecanda, ſi rationes redderet, nam & beneficium competentiæ ei idcirco conceditur in *l.* 63. *D. h. t.* (5) Dolus autem merito infamat; quoniam ſummum dedecus eſt decipere eum, cui auxilium promiſeramus, & fallere ſocium, amicum ac fratrem, qui ſe in negotio conjunxit. Cic. *pro Roſc. Amer. cap.* 40. pro *Roſc. Com. cap.* 6. & *pro Cæcina c.* 3. ubi: *Qui per tutelam, aut ſocietatem, aut rem mandatam, aut fiduciæ rationem fraudavit quempiam, in eo, quo delictum majus eſt, eo pœna eſt tardior: eſt enim turpe judicium & facto quidem turpe.*

CAPUT XXVI.

De Mandato.

Mandatum contrahitur quinque modis, ſive ſua tantum gratia aliquis tibi mandet, ſive ſua & tua, ſive aliena tantum, ſive ſua & aliena, ſive tua & aliena. *Ex Caj. l. 2. mandati.*

Pr. Mandare eſt verbum precarium, ut Virg. lib. VI. Æn ℣. 116. *orans mandata dabat.* Accepit nomen a *manu data*, quia dextras ſibi invicem amici porrigebant, veluti fidei, quam ut Deam colebant, teſtes, & fiduciæ argumentum. Plaut. Captiv. *act.* II. *ſcen.* 3. ℣. 82. Ty. *Hac per dextram tuam te dextera retinens manu obſecro, infidelior mihi ne ſuas, quam ego ſum tibi: Tu hoc age, tu mihi nunc herus es: tu patronus: tu pater: Tibi commendo ſpes opeſque meas.* Ph. *Mandaviſti ſatis. Satin' habes, mandata quæ ſunt, facta ſi refero:* Hinc Græci mandare ἐγχειρίζειν appellabant, & promiſſio *manualis* frequens eſt in medii ævi monumentis. Cur autem dextra apud omnes gentes fidei fuerit ſacra, dixi in Juriſpr.

na. At ſi tua tantum gratia [a] mandatum ſit, ſupervacuum eſt, & ob id nulla obligatio, nec mandati inter vos actio naſcitur.

§. I. Mandantis tantum gratia intervenit mandatum: veluti ſi quis tibi mandet, ut negotia ejus gereres, vel ut fundum ei emeres, vel ut pro eo ſponderes. *Ex d. l. 2. mandati.*

§. II. Tua & mandantis: veluti ſi mandet tibi, ut pecuniam ſub uſuris crederes ei, qui in rem ipſius mutuaretur: aut ſi volente te agere cum eo ex fidejuſſoria cauſa, tibi mandet, ut cum reo agas periculo mandantis: vel ut ipſius periculo ſtipuleris ab eo, quem tibi deleget in id, quod tibi debuerat. *Ex d. l. 2. mandati.*

§ III. Aliena autem cauſa intervenit mandatum: veluti ſi tibi mandet, ut Titii negotia gereres *Ex d. l. 2. mandati.*

a. *In l. 2. pr. D. h. t. additur* tibi, *quæ vox etiam in quibuſdam MS. extat.*

Symb *Exerc.* 2. (2) Origo mandati ex officio & amicitia proficiſcitur. *l.* 1 §. 4. *D. h. t.* Cum enim rebus noſtris ipſi ſupereſſe non poſſumus, vicaria fides amicorum quæritur, & amicitiæ idcirco comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. (3) Cl. Noodt. *lib.* IV. *Prob. c.* 12. conjicit, mandatum Romæ diu intra fines pudoris ſtetiſſe, ſicut precarium, *l.* 14. *D. de precar.* uſum poſtea actionem ei inveniſſe, ut in civile negotium tranſiret, ritu jungendarum manuum ſublato. Id quod ego quidem ratione neceſſitatis exequendi mandatum facile largior, idem enim in fideicommiſſis ſupra vidimus, & Seneca firmat *lib.* V. de benef. c. 21. *Quæ lex, ad id præſtandum nos, quod alicui promiſimus, alligat?* At ſi quis in mandato exequendo fidem fefelliſſet, ſine dubio inter quinquaginta de contractibus leges, a Servio Tullio latas, jam remedium paratum fuit, ex fide Romana, adeo celebrata apud Polyb. *lib.* VI. *Hiſt. c.* 54. Dionyſ. Halic. *l.* II. c. 77. *l.* IV. *c.* 17. Liv. *l.* I. *c.* 21. Gell. *l.* XX. *c.* 1.

§. II. Species prima ex Caji. *l.* 2. §. 4. *D. h. t.* deſumta eſt, reliquæ duæ ex Paul. *l.* 22. §. 2. *l.* 45. §. *f. D. h. t* v. Theophilum *h.* §. cum nota Fabroti, quam Janus à Coſta *h.* §. ex Cujacio *lib.* XXIII. *Obſ. c.* 25. refellit.

§. III. Aliena gratia mandatum recte contrahitur, quia illius eſt negotium, quem periculum ex eo manet, & qui rebus alienis ſe immiſcet

res, vel ut Titio fundum emeres, vel ut pro Titio ſponderes.

§. IV. Sua & aliena, veluti ſi de communibus ſuis & Titii negotiis gerendis tibi mandet: vel ut ſibi & Titio fundum emeres, vel ut pro eo & Titio ſponderes. *Ex d. l. 2. mandat.*

§. V. Tua & aliena: veluti ſi tibi mandet, ut Titio ſub uſuris crederes: quod ſi ut ſine uſuris crederes, aliena tantum gratia intercedit mandatum. *Ex d. l. 2. mandati.*

§. VI. Tua gratia intervenit mandatum: veluti ſi tibi mandet, ut pecunias tuas in emptiones potius prædiorum colloces, quam feneres: vel ex diverſo ut feneres potius, quam in emptiones prædiorum colloces. Cujus generis mandatum, magis conſilium, quam mandatum eſt, & ob id non eſt obligatorium: quia nemo ex conſilio obligatur, etiamſi non expediat ei, cui dabitur; quum liberum cuique ſit apud ſe explorare, an expediat conſilium. Itaque ſi otioſam pecuniam domi te habentem horta- *Ex d. l. 2. mandat.*

miſcet, temeritatem illam luere debet, *l.* 19 *D. de novat.* quia occini ei poteſt illud Terentii: *tantumne a re tua otii eſt tibi, aliena ut cures, eaque quæ nihil ad te attinent?* (2) Idem quoque ex *l.* 6. §. 4. *D. h. t.* confirmatur, nec ſatis cauſæ eſt, cur cum Hotmano *lib.* v *obſ. c.* 10. & Cl. Noodtio *d. l.* IV. *Prob. cap.* 12. particulam *non* ex ea tollamus; quamvis Accurſius in antiquis exemplaribus eam non reperiri teſtetur.

§. VI. Vox *mandet* hic notat, ſi *hortatus* fuerit, ut infra ait, quæ vox conſilii eſt, non mandati; *l.* 20. *D. de his, qui not. inf.* Conſiliarius autem fidem tantum, non eventum præſtare debet, Cic. *lib.* XVI. *ad Att. ep.* 8. quia nihil pollicetur præter fidem, neque urget, ut alter faciat, ſed liberum ei relinquit explorare, an ſibi expediat conſilium; ſatis denique novit, quod prava æque ac bona conſilia proſpere eveniunt, ut ait Salluſt. *orat.* 2. *ad Cæſ.* Amplia (1) licet conſilium fuerit ſpeciale: id enim non magis obligat, quam commendatio ſpecialis, *l.* 7. §. 10. *D. de dol. mal. l.* 2. *D. d. proxen.* (2) Licet uſus fuerit vocibus *rogo*, *mando*, quæ in conſilium flectuntur. Limita (1) fraudulentum conſilium non mo-

hortatus fuerit aliquis, ut rem aliquam emeres, vel eam crederes: quamvis non expediat tibi eam emiſſe, vel credidiſſe, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeo hæc ita ſunt, ut quæſitum ſit, an mandati teneatur, qui mandavit tibi, ut pecuniam Titio fenerares. Sed obtinuit Sabini ſententia, obligatorium eſſe in hoc caſu mandatum: quia non aliter Titio credidiſſes, quam ſi tibi mandatum eſſet.

§. VII. Illud quoque mandatum non eſt obligatorium, quod contra bonos mores eſt: veluti ſi Titius de furto, aut de damno faciendo, aut de injuria facienda tibi mandet: licet enim pœnam iſtius facti nomine præſtiteris, non tamen ullam habes adverſus Titium actionem. *Ex Ulp. l. 6. §. 3. mandati.*

§. VIII. Is, qui exequitur mandatum, non debet excedere finem mandati. Ut ecce ſi quis uſque ad centum aureos mandaverit tibi, ut fundum emeres vel ut pro Titio ſponderes: neque pluris emere debes, neque *Ex Paulo l. 5. mandati.*

modo obligat ad damni reſtitutionem, ſed etiam inſtituta actione doli punitur. *l.* 6. *D. dol. mal. l.* 47. *de R. J.* (2) Imprudens conſilium ab eo; qui artis peritiam profitebatur, datum culpæ annumeratur, *l.* 132. *de R. J.* (3) Si in certam perſonam debitoris fuerit conceptum; tunc enim ſuaſor, velut affirmator & nominator tenetur, vid. tit. *D. de fidejuſſ. & nomin.* (4) In delictis *l.* 11. *D. de injur. l.* 51. §. 21. *D. de furt.*

§. VII. Sola bona, quæ honeſta, nec rei turpis ullus contractus aut ſtipulatio hoc effectu valet, ut ad eum implendum agi poſſit, *l.* 1. §. 14. *D. de tut. & rat. diſt.* læſus tamen agit adverſus mandantem, & mandatarium *l.* 15 §. 1. *D. ad l. Corn. de ſic.* (2) Mandari non poteſt merum imperium, *l.* 1. *D. de offic. ejus.* (3) Actus legitimi, *l.* 77. *de R. J.* (4) Officium Notarii *Nov.* 44. *c.* 1.

§. VIII. Si mandatum ex modo exequendi præſcripto, eſt certum, non agitur id, quod erat mandatum, ſi fines exceduntur. Quod ſi autem modus inſtar conſilii fuerit adjectus, eum per æquipollens implere licet, in privatis, non in publicis mandatis. Gell. *lib.* 1. *cap.* 13. Grotius *lib.* 2. *c.* 16. §. 21. & Puſend. *de J. N. & G. l.* v. *c.* 4. *n.* 5. (2) Ex humanitate vero ſuſtinetur mandatum,

quoad

que in ampliorem pecuniam fidejubere: alioquin non habebis cum eo mandati actionem. Adeo quidem ut Sabino & Caſſio placuerit, etiamſi uſque ad centum aureos cum eo agere volueris, inutiliter te acturum. Diverſæ ſcholæ auctores recte uſque ad centum aureos te acturum exiſtimant: quæ ſententia ſane benignior eſt. Quod ſi minoris emeris, habebis ſcilicet cum eo * actionem: quoniam qui mandat, ut ſibi centum aureorum fundus emeretur, is utique mandaſſe intellegitur, ut minoris, ſi poſſit, emeretur. *Ex l. 4. mandati.*

§ IX. Recte quoque mandatum contractum, ſi, dum adhuc integra res ſit, revocatum fuerit, evaneſcit. *Ex l. 12. § 16. mandati.*

§ X. Item ſi adhuc integro mandato, mors alterius interveniat, id eſt, vel ejus, qui mandaverit, vel illius, qui mandatum ſuſceperit, ſolvitur mandatum. Sed utilitatis cauſa receptum eſt, ſi eo mortuo, qui tibi mandaverat, tu ignorans eum deceſſiſſe, exequutus fueris mandatum, poſſe

* *Vox* mandati *in vulgata gloſſema eſt.*

quoad ſummam concurrentem; tum quia utile per inutile non debet vitiari, tum quia mandanti non fit præjudicium. *l.* 4. *D. h. t.* (3) Magna tamen & gravis fuit diſſentientium Sabinianorum ratio; quod ei, qui paratus erat ſuperfluum remittere, pariter non deberet actio dari, atque mandans, licet paratus eſſet ſolvere quod excedit, actionem ad rem emptam non habebat, *l.* 3. § *fin. D. h. t.* vid. Cujac. *lib.* XII. *Obſ c.* 34. (4) Quod ſi vendere certo pretio juſſus minoris vendidit, valet venditio, ſi compleat, quod minus ab emtore percipietur. v. Capitular. Regum Franc. VII. 238.

§. X. Nihil intereſt, an mors ſit naturalis, an civilis; quia nemo mandat, niſi amico & fideli, cujus fidem elegit *l.* 57. *D h. t. l.* 38. *pr. D. de de ſolut. l.* 17. *D. de procur.* immo mandatum, licet nominatim poſt mortem fuerit conceptum, ſolvitur; quia ante *l. un. C. ut act. ab hered.* non poterat actio initium capere ab herede, quæ defuncto non competierat, (2) Graviter quidem videtur obſtare *l.* 12. § *fin.* & *l.* 13. *D. h. t.* per quas diſſentit Cujac. *lib.* 11. *Obſ.* *c.* 31.

poſſe te agere mandati actione: alioquin juſta & probabilis ignorantia tibi damnum adferat. Et huic ſimile eſt, quod placuit, ſi debitores manumiſſo diſpenſatore Titii, per ignorantiam liberto ſolverint, liberari eos: quum alioquin ſtricta juris ratione non poſſent liberari: quia alii ſolviſſent, quam cui ſolvere debuerint.

§. XI. Mandatum non ſuſcipere cuilibet liberum eſt: ſuſceptum autem conſummandum eſt, aut quamprimum renunciandum, ut per ſemetipſum, aut per alium eamdem rem mandator exequatur. Nam niſi ita renunciatur, ut integra cauſa mandatori reſervetur, eam- *Ex l. 22. §. ult. & l. 27. §. 2. mand.*

c. 31. & Hotm. *lib.* XIII. *Obſ. c.* 38. ſed bene Noodt. *lib.* 2. *Obſ. c.* 1. & *ſeqq.* docuit, ibi limitationem eſſe in funere & monumento poſt mortem ſtruendo, quia ſtrictam rationem in talibus inſuper habemus, *l.* 43. *D. de relig. & ſumpt. fun.* Et ſane morientibus ſuprema de funere ſuo mandata in ore fuiſſe, auctor eſt Seneca *epiſt.* 92. & Martial. lib. 1. ep. 89. *Non aliter cineres mando jacere meos.* v. Briſſon. *de form. lib.* VII. *pag.* 671. *ſeqq.* Sed addenda eſt differentia inter mandatum ſtipulationis & ſolutionis poſt mortem, ut *l. ult. D. de ſolut.* recte intelligatur v. Merill. *lib.* III. *Variant. c.* 29. & *Diff. jur. c.* 22. (3) Probabilis etiam ignorantia parit actionem & liberationem, in duobus caſibus hic allatis, idque *utilitatis* cauſa, id eſt æquitatis naturalis, & juris gentium cauſa, ut Theophilus ſenſum *l.* 26. *pr. D. h. t.* benè expreſſit, Ac ſimiliter in *l.* 20. §. 2. *D. de ſerv. præd. urb.* & multa alia contra ſtrictam diſputandi rationem recepta ſunt, *l.* 51. *D. ad l. Aquil.* (4) Diſpenſator erat ſervus, qui fœnori dabat pecunias domini, ejuſque bona adminiſtrabat, ſed è *prioribus ſervis* vocatur apud Tacit. *lib.* 1. *Hiſtor. c.* 49. adde *l.* 166. *de V. S.* Sueton. *Aug. c.* 66. *Neron. c.* 44 & lapides apud Fabrett. *c.* 4. *inſcript. pag.* 294.

§. XI. Vulgo quidem traditur, mandatarium ad culpam leviſſimam teneri, propter *l.* 13. & *l.* 21. *C. h. t.* & quia Comicus in Merc. act. II ſc. 3. ℣. 42. dixit: *Rei mandatæ omnes ſapientes primum prævorti decet.* (2) At nullibi in Digeſtis id dicitur, ſed contrarium potius, nihil amplius, quam dolum & latam culpam præſtari. in *l.* 8. §. *fin. l.* 10. *pr. l.* 29. *pr. D. h. t. l.* 5. §. 4. *D. de P. V.* (3) Cumque in *l.* 13. *C. h. t.* quæratur de præſtatione caſus, in *d. l.* 21. autem de dolo, tutius Weſenbecius, Zoeſius, Schilterus, Hertius & Pagenſtecherus hic pariter, ac in aliis contractibus, ſpectandum eſſe ajunt, cujus gratia mandatum fuerit

eamdem rem explicandi, nihilominus mandati actio locum habet: niſi juſta cauſa interceſſit, aut non renunciandi, aut intempeſtive renunciandi.

§. XII. Mandatum & in diem differri, & ſub conditione fieri poteſt. Ex l. 1. §. 3. ff. mand.

§. XIII. In ſumma ſciendum eſt, mandatum, niſi gratuitum ſit, in aliam formam negotii cadere. Nam mercede conſtituta, incipit locatio & conductio eſſe. Et ut generaliter dixerimus, quibus caſibus ſine mercede ſuſcepto officio, mandati aut depoſiti contrahitur negotium: iis caſibus interveniente mercede, locatio & conductio contrahi intellegitur. Et ideo ſi fulloni polienda curandave veſtimenta dederit, aut ſarcinatori ſarcienda, nulla mercede conſtituta, neque promiſſa, mandati competit actio.

rit contractum, ſecundum, *l.* 5. §. 2. *D. commod.* & *l.* 11. *C. h. t.* De ſe enim queri debet, qui mandatarium non minus, ac depoſitarium negligentem adſcivit, & cum uterque beneficium det, ſatis abundeque ſufficit, ut ſolita in propriis diligentia amico conſulatur *l.* 20. *C. de neg. geſt.* *l.* 32. *D. depoſiti*, idque Nepos in vit. Attici c. 15. confirmat, ad laudes ejus referens, quod in *nitendo quod ſemel admiſiſſet, tanta erat cura, ut non mandatum, ſed ſuam rem agere videretur.* (4) Neque moramur Ciceronis *pro Roſc. c.* 38. judicium, quia figuris utitur. (5) Si vero mandatarius accipit honorarium, aut peritiam artis profitetur, ut procuratores judiciales, ad leviſſimam tenetur. Senec. lib. VI. de benef. c. 12. *Multum intereſt, utrum aliquis nobis beneficium det ſua cauſa, an noſtra, an ſua & noſtra.*

§. XIII. Gratuitum eſt mandatum, quia originem ex officio & amicitia trahit, cui contraria eſt merces *l.* 1. §. 4. *D. h. t.* honorarium tamen accipere licet, *l.* 6. *pr. D. h. t.* Hoc nonnulli cum mercede confundunt, uti ipſe Ulpian. in *l.* 1. §. 4. 5. §. 10. 12. *D. de extr. cogn.* differt autem (1) quod merces eſt certa, hoc incertæ eſt pollicitationis, *l.* 56. §. 3. *D. h. t.* (2) Illa initio conſtituitur mechanicis & artem quæſtuariam profitentibus, pro operis locari ſolitis, hoc artium liberalium magiſtris peracto negotio præſtatur, *l.* 1. *pr. D. ſi menſ. falſ. mod.* (3) illa actione locati, hoc extra ordinem petitur, *l.* 1. §. 4. *D. de extr. cogn.* (4) Sicut Ulpianus in *d. l.* 16. quod remunerandi gratia datur, *honorem vocat*; ita Cic. l. XVI. ep. 9. ait, Medico *honorem* haberi, & Terent. Eun. V. 7. ℣. 22. *pro munere honos eſt habitus.*

CAPUT

CAPUT XXVII.

De obligationibus quaſi ex contractu.

Poſt genera contractuum enumerata, diſpiciamus etiam de iis obligationibus, quæ non proprie quidem ex contractu naſci intelleguntur: ſed tamen quia non ex maleficio ſubſtantiam capiunt, quaſi ex contractu naſci videntur.

§. I. Igitur quum quis abſentis negotia geſſerit, ultro citroque inter eos naſcuntur actiones, quæ appel- *Ex Caj. l. 5. de oblig. & act.*

Pr. Plutarchus, *de ſolert. anim.* Stoicos riſit, quod vocula *Quaſi*, tanquam improprietatis & abuſionis nota, frequenter uterentur; eos autem, ut in aliis, ita & hic imitati ſunt Juriſconſulti: cum enim in quibusdam negotiis fontem æquitatis nimis generalem prudenter agnoſcere nollent, ea quaſi ex contractu naſci dixerunt: non quaſi ad ſimilitudinem contractuum pariant obligationem: nulla enim in his conventio, nullus conſenſus intercedit: ſed quia improprii & imaginarii contractus ſunt, in quibus æquitas & inſtar conſenſus mater eſt obligationis & actionis. (2) Non ſane oriuntur quaſi contractus ex conſenſu tacito, uti improprie in *l.* 13. §. 2. *D. commod.* dicitur, nam tacitus conſenſus eſt verus, & ſufficit ad verum contractum, *l.* 6. §. 2. *D. mand. l.* 4. *D. pro ſocio.* (3) Neque conſenſui ficto, aut a lege præſumto hic videtur eſſe locus: nam infantes, furioſi, mortui, embryones, etiam inviti, quaſi ex contractu involuntario hic tenentur, *l.* 3. §. 5. 6. & *l.* 29 *D. de neg. geſt.* (4) Sed tamen quia ex re geſta, ſive facto licito, utilitatis & æquitatis cauſa, lex conſenſum præſumebat, ideo plerique ex conſenſu præſumto quaſi contractus derivant, vid. *l.* 46. *D. de obl. & act. l.* 13. §. *fin.* & *l.* 29. *D. comm. div.* (5) Sex eorum ſpecies in hoc titulo tantum memorantur; ſed longe ſunt plures: nam quoties regulis eſt locus; Nemo cum alterius damno debet locupletari: Nemini officium ſuum debet eſſe damnoſum: Nemini dolus debet prodeſſe, toties quaſi ex contractu obligatio naſcitur. Huc etiam pertinet litis conteſtatio & jurisjurandi obligatio *l.* 3. §. 11. *D. de pecul l.* 2. *D. de jurej.* Cajus in *l.* 1. *D. de oblig.* ex variis cauſarum figuris, proprio quodam jure eos naſci, ait. vid. ibi Cujac. *comment.*

§ I. Qui abſentis vel præſentis quidem, ſed ignorantis negotium gerit, Ciceroni *voluntarius procurator*, JCtis *amicus* dicitur, (2) Is ex negotio ultro geſto tenetur domino, cujus rem pro-

pellantur negotiorum geſtorum. Sed domino quidem rei geſtæ adverſus eum, qui geſſit, directa competit actio: negotiorum autem geſtori contraria. Quas ex nullo contractu proprie naſci, manifeſtum eſt: quippe ita naſcuntur iſtæ actiones, ſi ſine mandato quiſque alienis negotiis gerendis ſe obtulerit. Ex qua cauſa ii, quorum negotia geſta fuerint, etiam ignorantes obligantur. Idque utilitatis cauſa receptum eſt, ne abſentium, qui ſubita feſtinatione coacti, nulli demandata negotiorum ſuorum adminiſtratione, peregre profecti eſſent, deſererentur negotia: quæ ſane nemo curaturus eſſet, ſi de eo, quod quis impendiſſet, nullam habiturus eſſet actionem. Sicut autem is, qui utiliter geſſerit negotia, habet obligatum dominum negotiorum [a]; ita & contra iſte quoque tenetur, ut adminiſtra-

(a) *Alias* negotiorum geſtorum, *& ita Theophilus, in cujus uno tamen, eoque antiquiſſimo codice deeſt vox geſtorum, id quod Fabrotus* ex l. 6. C. Th. de denunç. *& Charondas auctoritate MS. probat.*

procuravit, actione principali & directa, ad rationes reddendas, *l.* 3. §. 2. *D. de neg. geſt.* (3) Ipſe autem habet actionem contrariam, vel, ut Cicero vocat, contrarium judicium: *in plerisque eſſe contraria judicia* lib. III. de Offic. c. 17. Nomen ea accepit, quod viciſſim, ex diverſo, & ex contrario, etſi non æque principaliter datur, *l.* 2. *& fin. D. de neg. geſt.* ſic enim Plautus & Terentius vocem *contra* uſurparunt, ut quaſi mutuam & vicariam actionem indicet, etiam non inſtituta directa, *l.* 29. *D. fam. erc.* v. Cont. *adb.* §. (4) Directa datur ei, cujus res eſt: per contrariam vero conſulitur indemnitati illius, qui rem alienam curavit; unde non infamat, nec in ea juratur in litem. Cujac. *lib.* IX. *Obſ. c.* 2. Ad eam quoque aptari debet Pauli edictalis regula in *l.* 114. *de R. J.* quam Jac. Gothofr. pulchre illuſtravit. (5) In verbis §. finalibus non eſt exceptio a regula, quod negotiorum geſtor culpam tantum levem præſtet; ut quidam ex *l.* 6. § *f. D. l.* 20. *C. de neg geſt. l.* 23. *de R. J.* & Paulo *l.* 1. *tit.* 4. qui exactam diligentiam requirit, collegerunt; ſed magis eſt explicatio diligentiæ maximæ, ut in § 2. *ſupr. quib. mod. re contrab. obl.* (6) Quod vero negotiorum geſtor, ſponte ſe immiſcens rebus alienis, ad leviſſimam culpam teneatur, patet ex *l.* 25. §. 16. *D. fam. erc.* & *l.* 24. *C. de uſur.* (7) Ratio etiam diſparitatis inter mandatarium præſto eſt, quod negotiorum geſtor ſe ingerit negotiis alie-

ſtrationis rationem reddat. Quo caſu ad exactiſſimam quiſque diligentiam compellitur reddere rationem: nec ſufficit talem diligentiam adhibere, qualem ſuis rebus adhibere ſoleret: ſi modo alius diligentior commodius (b) adminiſtraturus eſſet negotia.

§. II. Tutores quoque, qui tutelæ judicio tenentur, non proprie ex contractu obligati intelleguntur, (nullum enim negotium inter tutorem & pupillum contrahitur) ſed quia ſane non ex maleficio tenentur, quaſi ex contractu teneri videntur. Et hoc autem caſu mutuæ ſunt actiones. Non tantum enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem, ſed ex contrario (c) tutor cum pupillo habet contrariam tutelæ, ſi vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem ſuam creditoribus (d) ejus obligaverit. *Ex d. l. 5. § 1. de oblig. & act.*

§. III. Item

(b) *Vulgata* eo commodius, *& ita Theophilus. ſed interpres addidit de ſuo. Omnes Charondæ* commodiusve.
(c) *In l. 5. §. 1. D. de O. & A.* ſed & contra, *& ita Accurſius, invitis libris veteribus.*
(d) Creditori *Dig. Theoph. & omnes Charondæ.*

lienis, neque dominus negotii in leviorem negligentiæ gradum conſentit. (8) Contra ſunt ſpecies, in quibus negotiorum geſtor dolum tantum præſtat, *l. 3. §. 9. D. de neg. geſt.* & retro eſt, ubi caſus quoque præſtatur, *l. 11. D eod.*

§. II. Pupillus infans nec tacite neque expreſſe contrahit cum tutore, in quem incidit, *l. ult. D. rem. pup. ſalv.* Tutor etiam plerumque invitus accedit, & licet non refragetur, tamen pupillo, qui infantia major eſt, in rem ſuam auctor fieri non poteſt. Ex adminiſtratione igitur tutoris, lex pupilli conſenſum ſupplet, ac præſumit, quod tutorem velit ad rationes reddendas de omnibus, quæ fecit, cum facere non deberet, & de his, quæ non fecit, habere obnoxium, & illi viciſſim ad indemnitatem obligari, *dict. l. ult. D. rem pup. ſalv. fore.* Hæc actio in Codice appellatur *arbitrium tutelæ*, quia multum in ea arbitrio judicis addicti erat componendum. De culpa levi, non leviſſima præſtanda, vide ſupra *pag. 155.*

§. III. Cice-

§. III. Item ſi inter aliquos communis ſit res ſine ſocietate: veluti quod pariter eis legata donatave eſſet, & alter eorum alteri ideo teneatur communi dividundo judicio, quod ſolus fructus ex ea re perceperit, aut quod ſocius ejus ſolus in eam rem neceſſarias impenſas fecerit: non intellegitur proprie ex contractu obligatus, quippe nihil inter ſe contraxerunt. Sed quia non ex maleficio tenetur, quaſi ex contractu teneri videtur.

§. IV. Idem juris eſt de eo, qui coheredi (c) familiæ erciſcundæ judicio ex his cauſis obligatus eſt.

§. V. He-

(c) *quidam addunt* ſuo.

§. III. Cicero pro Quintio voluntariam ſocietatem, quæ conſenſu contrahitur, pariter ac Juſtinianus noſter, opponit neceſſariæ communioni hereditatis: illa *tractatu coita*, hæc *incidens* ſocietas appellatur, *l.* 31. *l.* 32. *l.* 52. *D. pro ſoc.* quoniam res magis, & concurſus in eam, quam conſenſus inter coheredes & collegatarios facit communionem, *l.* 25. §. 16. *D. fam. erc.* (2) Actio hæc communi dividundo, licet quaſi ex contractu ſit, eſt mixta. quoniam principaliter fluit ex jure in re, ad res communes dividendas, ſecundario autem ex adminiſtratione rei communis; *l* 4. §. 3. *D. comm. div.* (3) Actio finium regundorum plerumque tantum ex maleficio fit mixta, ſi alter confinium, lapides aut ligna eſt furatus, *vid. infr.* §. 20. *Inſt. de act.*

§. IV. Vel unus Apulejus *lib.* IX. *Metam.* ubi hanc actionem *familiæ erciſcundæ formulam* vocat, Salmaſium ad *Solin. p.* 1262. refellit, qui vocem *erciſcundæ* a Tribuniano confictam eſſe ſcribit. Diſceſſit ab eo Marcilius *interpr.* XII. *tabb. pag* 159. & Jac. Gothofr. *in not. ad eaſdem*: nam ſicut à cupio, eſt cupis, cupiſco, ita ab *erco, ercis, erciſco*, eaque voce Cicero *lib.* I. *de orat.* jam uſus eſt; alii Stoicos *erciſcundos* vocarunt. (2) Priſci quidem dixerant *herctum*, quaſi ἕρκος, *heredium*, prædiolum conſeptum, Varro *lib.* I. *de R. R. c.* 10. Plin. *lib.* XIX. *cap.* 4. & *ciſcundum*, id eſt, dividendum; ſed poſteà duæ voces, compendii gratia, in unam conflatæ ſunt, teſte Feſto in *erctum* & Servio ad Virg. 8. *Æn.* ℣. 642. itaque familiam erciſcere eſt inter conſortes, quaſi finibus certis, regere hereditatem, ut ſuæ cuique portiones aſſignentur. v. Cujac. *Parat. D. lib.* X. *tit.* 2. & Cl. Burmann. ad Petron. *cap.* 141. (3) Familia hic notat res corporales in hereditate repertas, quia divitiæ Romanorum in famulis magnam partem, ſicut antea in pecudibus conſtabant, *l. ult. C. de V. S.* Hinc LIBERTO-

§. V. Heres quoque legatorum nomine non proprie ex contractu obligatus intellegitur (neque enim cum herede, neque cum defuncto ullum negotium legatarius geſſiſſe proprie dici poteſt) & tamen quia ex maleficio non eſt obligatus heres, quaſi ex contractu debere intellegitur. *Ex d. l. 5. §. 1. de obl. & action.*

§. VI. Item is, cui quis per errorem non debitum ſolvit, quaſi ex contractu debere videtur. Adeo enim non intellegitur proprie ex contractu obligatus, ut ſi certiorem rationem ſequamur, magis (ut ſupra diximus) ex diſtractu, quam ex contractu poſſit dici obligatus eſſe. Nam qui ſolvendi animo pecuniam dat, in hoc dare videtur, ut diſtrahat potius negotium, quam contrahat. Sed tamen perinde is, qui accipit, obligatur, ac ſi mu- *Ex d. l. 5. §. 3 de obl. & action.*

TORUM ET FAMILIÆ toties legitur in monumentis apud Fabrettum *c.* 1. *inſcr. pag.* 42. Alibi vero cum familia jungitur pecunia, ut apud Sueton. *Ner. c.* 4. Gell. *lib.* XVI. *cap.* 10. & Petron. *d. c.* 141. Adde Alciat. *lib.* X. *Par. c.* 6.

§. VI. Male Donellus *lib.* 14. *comm. c.* 16. & 17. ex vero contractu indebitum derivat; pejus Bachovius, ad *πρῶτα tit. de pact.* ſugillat Juſtinianum, quod ex diſtractu ait oriri obligationem: præivit enim illi Cajus in *l.* 5. §. 3. *D. de obl. & act.* & ſenſus eſt, eos qui indebitum ſolvunt, magis habere animum diſtrahendæ & ſolvendæ obligationis, qua per errorem ſe teneri putabant, quam alterius obligandi: ſed tacita lege, aut conſilio hoc præſumto id inter eos agi, ut ſolutum liceat repetere, ſi poſtea conſtiterit illud debitum non fuiſſe. Hinc nullum negotium contractum, ſed tamen aliquid geſtum eſſe dicitur *l* 32. *D. de reb. cred. l.* 33. *D. de cond. ind.* quia æquitas naturalis ſuadet, ut quod alterius eſt, revocetur, *l.* 66. *D. eod.* Pertinet autem hæc condictio tantum ad illa, quæ errore facti ſoluta ſunt: nam quod errore juris ſolvitur repeti non poteſt, *l.* 11. §. *f. D. de his qui not. l.* 6. *C. de cond. ind. l.* 9. *D. l.* 10. *C. de jur. & fact. ign. l* 9. *C. ad l. Falc.* Æquitas vero ſuggerit (1) ut ſupinam ignorantiam juris noti & communis, quod in medio poſitum & omnibus in civitate notum eſt, ab ignorantia juris ſubtilis diſtinguamus, *arg. l.* 25. *pr. D. de prob.* (2) Aliud eſt ſi accipiens pro ſe non habet naturalem obligationem, vid. *l.* 1. *C. de cond. ob cauſ. dat.* (3) In perſonis quibus jus ignorare licet, *l* 9. *C. ad SCt. Vell.*

mutuum illi daretur, & ideo condictione tenetur.

§. VII. Ex quibusdam tamen cauſis repeti non poteſt, quod per errorem non debitum ſolutum ſit. Sic namque definierunt veteres, ex quibus cauſis infitiando lis creſcit, ex iis cauſis non debitum ſolutum, repeti non poſſe: veluti ex lege Aquilia, item ex legato. Quod veteres quidem in iis legatis locum habere voluerunt, quæ certa conſtituta, per damnationem cuicumque legata fuerant. Noſtra autem conſtitutio, quum unam naturam omnibus legatis & fideicommiſſis indulſit, hujuſmodi augmentum in omnibus legatis & fideicommiſſis extendi voluit: ſed non omnibus legatariis præbuit, ſed tantummodo in iis legatis & fideicommiſſis, quæ ſacroſanctis eccleſiis, & ceteris venerabilibus locis, quæ religionis vel pietatis intuitu honorificantur, (f) derelicta ſunt: quæ ſi indebita ſolvantur, non repetuntur.

(f) *Ita etiam libri MS. Contii & Charondæ: alias legitur* honorantur, relicta.

Vell. (4) In caſu *l.* 1. *D. ut in poſſ. leg.* favore ultimæ voluntatis. v. Cujac. *lib.* v. *Obſ. c.* 39.

§. VII. Definitio, ceu regula illa veterum, æquitati videtur refragari, ſi nullum damnum injuria ſit datum, neque legatum piis cauſis relictum fuerit. Unde Vinnius hæſitans rationem ex interrogatione in jure & pœna mendacii petit. Cujacius & Janus à Coſta, *ad h.* §. quia heres, dupli periculum vitaturus, cum adverſario de dubio litis eventu tranſegiſſe videtur, *arg. l.* 51. *D. de pecul.* quod autem tranſactionis cauſa ſolutum eſt, condici nequit *l.* 65. §. 1. *D. l. ult. C. de cond. ind.* (2) Forſan etiam ratio miſerationis condictionem excluſit, quod enim ex pietatis cauſa indebite ſolutum eſt, non repetitur *l.* 32. §. 2. *D. eod.* (3) Omnis denique iniquitas abeſt, ſi ſupponamus damnum eſſe datum, ſed non à ſolvente; legatum eſſe relictum, ſed alio forte teſtamento, vel non tam magnum. *vid. l.* 44. *D. eod.* (4) Cur olim in legato certo damnationis hoc tantum obtinuerit, vera ratio non eſt, quam hic Merillius adfert, quod heres hoc legati genus facilius potuerit infitiari, quam alia; ſed quia heres a teſtatore damnatus ſimilis erat damnato a judice; qui ſi judicatum abnegaret, in duplum conveniebatur, Cic. *pro Flacco c.* 21. & Paul. *l.* 1. *tit.* 19. nam *damnas eſto*, idem erat quod damnatus eſto, Serv. ad Virg. *lib.* XII. *Æn.* ℣. 727. (5) Conſtitutio autem Juſtiniani, quæ unam naturam omnibus legatis indulſit, eſt *l.* 2. *C. comm. de legat.* Alii vero intelligunt Græcam *l.* 45. *C. de Epiſc. & cler.* atque ita Cujac. *h. l.* (6) Hodie hujus §. nullus eſt uſus, teſte Groenew. ad *h.* §.

CAPUT XXVIII.

Per quas perſonas nobis obligatio acquiritur.

Expoſitis generibus obligationum, quæ ex contractu, vel quaſi ex contractu naſcuntur: admonendi ſumus adquiri nobis non ſolum per noſmetipſos, ſed etiam per eas perſonas, quæ in noſtra poteſtate ſunt, veluti per ſervos & filios noſtros: ut tamen quod per ſervos quidem nobis adquiritur, totum noſtrum fiat: quod autem per liberos, quos in poteſtate habemus, ex obligatione fuerit adquiſitum, hoc dividatur ſecundum imaginem rerum proprietatis & uſusfructus, quam noſtra diſcrevit [a] conſtitutio: ut quod ab actione commodum perveniat, hujus uſumfructum quidem habeat pater, proprietas autem filio ſervetur [b] ſcilicet patre actionem movente ſecundum novellæ noſtræ conſtitutionis diviſionem.

§. I. Item per liberos homines, & alienos ſervos, quos bona fide poſſidemus adquiritur nobis: ſed tantum ex duabus

(a) *Ita rectius, quam vulgo decrevit. Theophilus* διείρησεν. (b) *quidam reſervetur,*

Pr. Conſtitutio, quæ imaginem proprietatis & uſusfructus diſcrevit, eſt *l.* 6. *C. de bon. quæ lib.* In fine autem per *diviſionem* diſtinctio in *l. fin. pr.* & §. 3. *C. eod.* propoſita intelligitur, ut ſcilicet (1) de profectitio peculio utiles actiones exerceat filius, patre abſente. (2) Ex adventitio autem pater, ſi amplexus eſt uſumfructum, filio conſentiente, ſi in ætate ſecunda eſt conſtitutus. (3) Si pater reſpuit uſumfructum, filius agat conſenſu patris, vel pater filii abſentis nomine, præſtita cautione de rato. (4) *Novellam* vocat conſtitutionem, quia ſolus Codex Juſtinianeus, cum Inſtitutiones componebantur, extabat, poſt cujus editionem lex illa fuit promulgata, (5) Janus à Coſta *ad h.* §. ſecundum eam, ſimulac prodiit *l.* 39 *D. de V. O.* verbis poſtremis auctam eſſe putat, manu Triboniani.

§. II. Vera

bus cauſis, id eſt, ſi quid ex operibus (c) ſuis, vel ex re noſtra adquirant.

§ II. Per eum quoque ſervum, in quo uſumfructum vel uſum (d) habemus, ſimiliter ex duabus iſtis cauſis nobis adquiritur.

§. III. Communem ſervum pro dominica parte dominis adquirere certum eſt, excepto eo, quod uni nominatim ſtipulando, aut per traditionem accipiendo, illi ſoli adquirit: veluti quum ita ſtipulatur, Titio domino meo dare ſpondes? Sed ſi unius domini juſſu ſervus fuerit ſtipulatus, licet antea dubitabatur: tamen poſt noſtram deciſionem res expedita eſt, ut illi tantum adquirat, qui hoc ei facere juſſit, ut ſupra dictum eſt, *Ex l. 5. & 7. de ſtipul. ſervor.*

(c) *Ita & plures Charondæ: vulgo* operis:

(d) *Voces* vel uſum, *a libris quibuſdam abſunt, Accurſio monente, eaque Matth. & Vinnius, cum Cujacio delent: ſed non deſunt apud Theophilum, ἢ χρῆσιν, qui etiam explicat, nec in quinque Contii, & ſeptem Charondæ MS.*

§. II. Verba *vel uſum* abundare videntur, quia uſuarius non niſi ex operis ſervi in re ſua præſtitis acquirit, nec eum locare poteſt, *l.* 12. § *fin. l.* 14. *D. de uſ. & habit.* Quidni autem uſuario pro operis ſervi manuariis mercedem accipere liceat, ſi hic proprietario eas locavit, uſuario conſentiente? vid. *l.* 13. *D. de uſu. & hab.*

CAPUT XXIX.

Quibus modis obligatio tollitur.

Pr. Omnes modi, quibus debitor vinctus ſolvitur ſuæque libertati naturali reſtituitur, unico vocabulo *ſolutionis* aliquando comprehenduntur. Omnes etiam excludunt intentionem ejus, qui ſine cauſa petit, & pariunt exceptionem liberationis, ſed diſpari modo, propter diverſum liberationis fundamentum, quod reus allegat. (1) *Ipſo jure* tollitur obligatio, ſi factum adſit ei contrarium, ex quo obligatio eſt orta: ſive factum illud ſit utriuſque, ut mutuus diſſenſus, in conſenſualibus, & acceptilatio in verborum obligationibus; ſive ſit debitoris, ut ſolutio in nu-

Tollitur autem omnis obligatio ſolutione ejus, quod debetur: vel ſi quis conſentiente creditore, aliud pro alio ſolverit. Nec tamen intereſt, quis ſolvat: utrum ipſe, qui debet, an alius pro eo: liberatur enim & alio ſolvente: ſive ſciente, ſive ignorante debitore, vel invito ſolutio fiat. Item ſi reus ſolverit, etiam ii, qui pro eo intervenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, ſi fidejuſſor ſolverit: non enim ſolus ipſe liberatur, ſed etiam reus.

§. I. Item per acceptilationem tollitur obligatio. Eſt autem acceptilatio, imaginaria ſolutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id ſi velit Titius remittere, poterit ſic fieri, ut patiatur hæc verba debitorem dicere: Quod ego tibi promiſi, habeſne acceptum? & Titius reſpondeat: Habeo. Sed & Græce poteſt acceptum [(a)] fieri: dummodo ſic fiat, ut Latinis verbis ſolet: ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών. Quo genere (ut diximus) tantum eæ ſolvun-

(a) *Sic plures libri veteres & Digeſta* l. 8. §. ult. de accept. *vulgo autem* acceptilatio fieri.

mutuo; ſive cauſa debendi ſit ſublata, ut in confuſione, interitu rei, & compenſatione. Atque his factis probatis, ex illo tempore, quo factum cœpit contrarium, ceſſant uſuræ, & debitor, correi, fidejuſſores & pignora liberata pronuntiantur, *l.* 19. *D. de dol. mal.* (2) *Ope exceptionis* autem, non ita certis & propriis cuivis negotio, ſed innumeris modis obligatio & actio eliditur; ſive illa ſit plane exſtincta, ſive a Prætore reſciſſa, ut in exceptione jurisjurandi & pacti liberatorii, expreſſi vel taciti *l.* 2 §. 1. *D. de pact. l.* 14. C. *de ſolut.* Spartian *Hadr. c.* 6. nec liberamur, niſi exceptio fuerit in judicio oppoſita; tunc demum enim cum effectu liberamur, cum antea intellectu juris tantum valuerit canon: Deſinit eſſe debitor, qui nactus eſt exceptionem juſtam. Seneca lib. VI. de ben. c. 4. *Quædam pecuniæ, de quibus creditori jus non dicitur, debentur, ſed non exiguntur.* v. Jac. Gothofred. ad *l.* 112. *de R. J.*

§. I. Imaginaria ſolutio & civilis opponitur naturali, de qua in *pr. h. tit.* neque vera præſtatione ejus, quod debetur, contingit *l. pen. D. de ſolut.* (2) Imaginaria dicitur, quia donationis quodam genere, tantum eſt confeſſio ſolutionis, quæ fit verbis, non autem re ipſa. *l.* 5. *D. de tranſact.* Seneca *lib.* VI. *D. de benef. cap.* 5. *Reddere eſt rem pro re dare.* *Quid*

vuntur obligationes, quæ ex verbis conſiſtunt, non etiam ceteræ. Conſentaneum enim viſum eſt, verbis factam obligationem, aliis poſſe verbis diſſolvi. Sed & id, quod alia ex cauſa debetur, poteſt in ſtipulationem deduci, & per acceptilationem diſſolvi. Sicut autem quod debetur, pro parte recte ſolvitur, ita in partem debiti acceptilatio fieri poteſt.

§ II. Eſt prodita ſtipulatio, quæ vulgo Aquiliana appellatur, per quam ſtipulationem contingit, ut omnium rerum obligatio in ſtipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana novat (b) omnes obligationes, & à Gallo Aquilio ita compoſita eſt; Quidquid te mihi ex quacumque cauſa dare facere oportet, oportebit, præſens in diemve: (c) quarumque rerum mihi tecum actio, quæque adverſus te petitio

Ex Florent. l. 18. ff. de acceptilat.

(b) *vulgo renovat, male!*

(c) *In libris Contii & Charondæ adjicitur:* aut ſub conditione, *quæ Theophilus ignorat & d. l. 18. D. de accept.*

Quid ni? cum omnis ſolutio non idem reddat, ſed tantundem. Nam & pecuniam dicimur reddidiſſe, quamvis numeravimus pro argenteis aureos, quamvis non intervenerint nummi, ſed delegatione & verbis perfecta ſolutio fit. Plinius lib. 11. epiſt. 4. *Quicquid mihi pater tuus debuit, acceptum tibi ferri jubeo. Nec eſt onerosa iſta donatio &c.* (3) Plenior definitio acceptilationis eſt in *l. 1. D. de accept.* quam adverſus Theologos illos Voſſius urget, qui Chriſtum per acceptilationem ſatisfeciſſe imperite ſcripſerunt. (4) Effectus acceptilationis eſt, quod verborum obligationes ipſo jure, ceteræ autem ope exceptionis per eam perimuntur, *l. 8. pr. D. de accept. l.* 27. §. *pen. D. de pact.*

§. II. Auctor formulæ Aquilianæ eſt Gallus Aquilius, cujus *prudentiam populus Romanus in cavendo, non in decipiendo ſemper perſpexit*, auctore Cicerone *pro Cæcina cap* 27. idem qui formulam doli mali, & inſtituendi nepotes invenit. Omnia de ipſo ſunt vulgata: illud vero animi cauſa addam, quod Merillius *ad h.* §. ſcribit: auctorem hujus ſtipulationis *Gallum fuiſſe, ut inde ſciant Galli, Romanos quandoque à Gallis jurisprudentiam accepiſſe.* (2) Duo hujus formulæ ſunt membra: prius omnia debita in verborum obligationem transfundit, poſterius continet acceptilationem, quæ liberat *l. 18. §. 1. D. l. 20. de accept. l. 13.*

tio, vel adverſus te perſequutio eſt, eritve: quodve tu meum habes, tenes poſſideſve, dolove malo feciſti, quo minus poſſideas: quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari ſtipulatus eſt Aulus Agerius, ſpopondit Numerius Negidius. Item ex diverſo, (d) Numerius Negidius interrogavit Aulum Agerium: Quidquid tibi hodierno die per Aquilianam ſtipulationem ſpopondi, id omne habeſne acceptum? reſpondit Aulus Agerius: Habeo, acceptumque tuli.

§. III Præterea novatione tollitur obligatio: veluti ſi id, quod tu Sejo debeas, (e) à Titio dari ſtipulatus ſit. Nam interventu novæ perſonæ, nova naſcitur obligatio, & prima tollitur tranſlata in poſteriorem: adeo ut interdum, licet poſte-

(d) *Ita Theophilus & Contii veteres hanc periodum poſtremam concipiunt, quibus Charondas adſtipulatur. Aliter autem in D. & vulgata:* Quod Numerius Nigidius Aulo Agerio ſpospondit, id haberetne a ſe acceptum, Numerius Nigidius Aulum Agerium rogavit, Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit.

(e) *Vulgo:* ſi id, quod tibi Sejus debebat, à Titio dari ſtipulatus ſis: *ſed Theophilus, Hotman. & Charondas Cujacio adſtipulantur.*

l. 13. *C. de ſolut.* (3) Bina illa nomina *Agerii* & *Nigidii* ſunt ficta, & in formulis actionum uſitata, ut Lucius Titius, vid. *l.* 41. §. 2. *D. de uſur. l.* 28. §. 1. *D. ad Sct. Vell. Collat. LL. Moſ. tit.* 2. *n.* 6. ubi V. Cl. Petrus Pithœus multa de initio formularum per *Quod*, ſicut & hujus pars poſterior in Pandectis concepta eſt, annotavit (4) Hodiè his ambagibus non utimur, ſed quodcunque debitum pacto liberatorio tolli poteſt, & ſufficit apocham eſſe datam.

§. III. Novatio vox juris, & quaſi nova obligatio, generaliter definiri poteſt, prioris obligationis, in aliam verbis facta transfuſio *l.* 1. *D. de novat.* Fit illa duobus modis. (1) Delegatione, per quam perſona debitoris, conſentiente creditore, ita mutatur, ut is, qui delegatum minus idoneum admiſit, alium petere non poſſit; quia bonum nomen facit creditor, admittendo debitorem delegatum *l.* 26. § 2. *D. mand.* Delegare ergo eſt vice ſua alium reum cum novatione aſſignare *l.* 11. *l.* 17. *D. l.* 8. *C. de novat.* & quam pecuniam ipſi ſolvere debebamus, per alium ſolvi jubere, Cic. *lit.* XII. *ad Att. ep.* 3. Senec. *ep.* 27. Gronov. *lib.* 1 *Obſ. c.* 20. Herald. *Obſ. c.* 5. (2) Novatio in ſpecie ſic dicta eſt, ubi inter eaſdem perſonas fit expromiſſio, cum aliqua tamen mutatione. ut ſi pignus vel pœna adjicitur, quantitas mutatur, novum

poſterior ſtipulatio inutilis ſit, tamen prima novationis jure tollatur: veluti ſi id, quod tu Titio debeas, à pupillo ſine tutoris auctoritate ſtipulatus fuerit, quo caſu res amittitur: nam & prior debitor liberatur, & poſterior obligatio nulla eſt. Non idem juris eſt, ſi à ſervo quis fuerit ſtipulatus: nam tunc prior perinde obligatus manet, ac ſi poſtea nullus ſtipulatus (f) fuiſſet. Sed ſi eadem perſona ſit, à qua poſtea ſtipuleris: ita demum novatio fit, ſi quid in poſteriore ſtipulatione novi ſit: forte ſi conditio, aut dies, aut fidejuſſor adiciatur, aut detrahatur. Quod autem diximus, ſi conditio adiciatur, novationem fieri; ſic intelligi oportet, ut ita dicamus factam novationem, ſi conditio extiterit, alioquin ſi defecerit, durat prior obligatio. Sed quum hoc quidem inter veteres conſtabat, tunc fieri novationem, quum novandi animo in ſecundam obligationem itum fuerat: per hoc autem dubium erat, quando novandi animo videretur hoc fieri, & quaſdam de hoc præſumptiones alii in aliis caſibus introducebant: ideo noſtra proceſſit conſtitutio, quæ apertiſſime definivit, tunc ſolum novationem fieri, quotiens hoc ipſum inter contrahentes expreſſum fuerit, quod propter novationem prioris obligationis convenerunt: alioquin manere & priſtinam obligationem, & ſecundam

(f) Sipulatus *id eſt interrogatus paſſive : quod ex Priſciano & Gloſſis Fabrotus ad Theophilum illuſtrat, qui vertit* perinde ac ſi nulla ſtipulatio poſtea interveniſſet.

novum fit chirographum, vel ex conditionali purum debitum conſtituitur, (3) Veteres ad eam expreſſum novandi animum requirebant, ſed non ſemper, nec neceſſario, neque excludebant juſtas & urgentes conjecturas voluntatis, *l.* 2. *l.* 6. *l.* 8. *pr. D. de novat.* juncta *l.* 29. *l.* 31. §. 1. *D. eod. l.* 58. *D de V. O.* quas Cujacius a Triboniano ad *l. fin.* C. *eod.* inflexas eſſe putat; ubi is non aliter fieri voluit novationem, quam ſi id contrahentes expreſſerint. (4) At Petrus Stockmannus *deciſ.* 147. nimiam facilitatem Juſtiniani, in hac lege non ſatis maturo conſilio procudenda, accuſat,

dam ei accedere, ut maneat ex utraque cauſa obligatio, ſecundum noſtræ conſtitutionis definitionem, quam licet ex ipſius lectione apertius cognoſcere.

§. IV. Hoc amplius, eæ obligationes, quæ conſenſu contrahuntur, contraria voluntate diſſolvuntur. Nam ſi Titius & Sejus inter ſe conſenſerint, ut fundum Tuſculanum emptum Sejus haberet centum aureis: deinde, re nondum ſequuta, id eſt, neque pretio ſoluto, neque fundo tradito, placuerit inter eos, ut diſcederetur ab ea emptione & venditione, invicem liberantur. Idem eſt in conductione & locatione, & in omnibus contractibus, qui ex conſenſu deſcendunt.

ſat, eamque velut moribus hominum minus conſentaneam & commerciis inimicam, ab uſu rejectam eſſe, teſtatur. (ϛ) Quomodo delegatio differat a ceſſione, dixi ad Puſend. de *Off. hom l* 1. *c.* 16. §. 9

§. IV. Uti ſolutio pertinet ad mutuum, acceptilatio ad verborum obligationem, novatio ad omnis generis contractus, ita mutuus diſſenſus proprius eſt contractuum conſenſualium, *l.* 58. *D. de pact. l.* 80. *D de ſolut.* quia nihil adeo eſt naturale, quam unum quodque negotium, mutua conventione conciliatum, contraria tolli voluntate, *l.* 35. *l.* 100. *de R. J.* Sed hoc ita (α) modo res adhuc ſit integra, vel omnia, quæ ab una parte impleta ſunt, in priorem ſtatum reſtituantur, *l.* 2. & 5. *D. de reſcind. vend.* At ſi ab utraque parte reſtitutio fiat, novus magis contractus initus videtur, *l.* 6. §. *ult. D. de contr. emt. l.* 1. *C. quand. lic. ab. empt.* (β) Non fiat in fraudem tertii, cujus ex illo contractu eſt quæſitum, v. gr. in pactis dotalibus. (γ) Niſi lex diſſolutionem prohibeat, ut matrimonium in rebuſp. Chriſtianis, v. *Nov.* 117. *c.* 10. (δ) Pactum hypothecæ, etſi conſenſu contrahitur, nonniſi per exceptionem contraria voluntate diſſolvitur, *l.* 17. §. 2. *D. de pact.* (2) Alii modi, quibus ipſo jure tollitur obligatio, ſunt (α) compenſatio, *l.* 4 *C. de comp.* (β) confuſio *l.* 107. *D. de ſolut.* (γ) rei interitus, *l.* 23. *D. de verb. obl.* (δ) maleficium, ſi quis propria auctoritate debitum exegit, *l.* 13. *D. quod. met. cauſ.* & *l.* 7. *C. unde vi.* (ε) Apocha & reſcriptio, Terent. *Phorm. act.* V. *ſc.* 7. ℣. 30. ibique Donatus. De reliquis, ut morte, mutato ſtatu, &c. vid. ad Puffend. *de O. H. & C. lib.* 1. *c.* 16. §. 6. *ſeqq.*

D. N. JU-

D. N. JUSTINIANI PERPETUI AUGUSTI INSTITUTIONUM SIVE ELEMENTORUM

Per Tribunianum Virum magnificum, Magiſtrum & Exquæſtore ſacri Palatii; & Theophilum, & Dorotheum; Viros illuſtres & Anteceſſores,

LIBER QUARTUS.

CAPUT I.

De obligationibus quæ ex delicto naſcuntur. (a)

Pr. Cicero pro Cæcina cap. 2. inquit: *Omnia judicia aut diſtrahendarum controverſiarum, aut maleficiorum puniendorum cauſa reperta ſunt: alterum quidem levius eſt, propterea quod & minus lædit, & perſæpe diſceptatore domeſtico dijudicatur, alterum vehementius, quod & ad graviores res pertinet, & non honorariam operam amici, ſed ſeveritatem judicis ac vim requirit.* Hinc civiliter & criminaliter quis agere dicitur §. 10. *Inſt.* & *l. ult. C. de injur.* Civile judicium eſt pecuniarium *l. 15. C. de quæſt. l. 13. C. d. judic.* criminale vero eſt privatum vel publicum. (2) Ad utrumque refertur *delicti* vox generalis, quæ ideo in inſcriptione tituli generali poſita eſt; *crimen* triſtius & gravius aliquid notat; *maleficium* fraudulentia magis eſt, quam audacia; *flagitium* turpitudinem indicat: *peccatum* ad delicta carnis præcipue refertur, vid. *l. 1. C. ſi adverſ. delict.* (3) Ex maleſi-

(a) *In quibuſdam Charonde* De obligationibus ex delicto: *ut ſupra:* De obligationibus ex conſenſu, & De obligationibus ex quaſi contractu.

Quum expoſitum ſit ſuperiore libro de obligationibus ex contractu, & quaſi ex contractu (b): ſequitur, ut de obligationibus ex maleficio diſpiciamus. Sed illæ quidem (ut ſuo loco tradidimus) in quatuor genera dividuntur. Hæ vero unius generis ſunt; nam omnes ex re naſcuntur, id eſt, ex ipſo maleficio: veluti ex furto, aut rapina, aut damno, aut injuria.

§ I. Furtum eſt contrectatio rei fraudoloſa (c), vel ipſius rei, vel etiam uſus, poſſeſſioniſve, quod lege natu- *Ex Paulo l. 1. de furtis.*

(b) *Verba* & quaſi ex contractu *rectius abſunt in quibuſdam, ut paullo poſt:* & quaſi ex maleficio *ipſe Cujac. hic omiſit; nam ſub contractu & maleficio quaſi contractus & quaſi maleficia comprehenduntur, ut Charondas hic notavit.*

(c) *In* l. 1. §. 3. D. h. t. *additur:* lucri faciendi gratia*: at Theophilus & libri veteres ignorant. Multa ad hanc definitionem Marcilius* h. §.

leficiis inter privatos naſcitur obligatio, dare oportere: licet illa quandoque degenerent in crimina extraordinaria, vel popularia, quæ inter delicta publica & privata interjacent. vid. omnino Cujac. *lib.* VIII. *Obſ. c.* 33. (4) Illorum quatuor tantum ſunt ſpecies hic memoratæ: ſed hodie furtum & rapina ad delicta publica referuntur, ſicut olim Romani quaſdam furti ſpecies publica judicia fecerunt, de peculatu, repetundis & reſiduis. (5) Omnes hæ obligationes *ex re* naſcuntur, id eſt facto læſionis externo, quod cogitationi opponitur, adeo ut hoc ſenſu injuria verbis facta, etiam re fieri dicatur. (6) Neque tamen excluditur conſenſus; nam delictum quoque *συνάλλαγμα ἀκούσιον, contractus involuntarius*, apud Ariſtot. V. Ethic. Nicom. *c.* 2. & *malus contractus* vocatur in *l.* 52. *D. de re jud. l.* 1. *C. ſi adv. del.* v. Grotius *lib.* II. *c.* 20. §. 2. *n.* 3. & Pufendorf. *lib.* VIII. *cap.* 3. §. 5. a Schiltero notatus *h. l.* & *Exerc.* XXIV. §. 47.

§. I. Contrectare eſt de loco movere, hinc fures *tagaces* dicti, & *manuarii*, à Pacuvio apud Feſtum, & Laberio apud Gellium *l.* XVI. *c.* 7. Hinc contrectatio eſt actus, quo quis rem, quæ in alterius eſt dominio aut poſſeſſione, ad ſe trahit manu, eamque loco movet cum effectu: oculis vero, ingreſſu in conclave, effractione ciſtæ, vel affectu furtum non committitur, *l.* 21. §. 7. *l.* 22. *D. de furt.* (2) Uſus furtum facit commodatarius, qui re commodata diutius vel aliter utitur, aut eam alteri commodat *l.* 48. §. 3. *D. eod.* & depoſitarius, qui rem depoſitam loco movet, eaque utitur *l.* 3. § 18. *D. de acq. vel amitt. poſſ.* quam *l.* poſt Cheſium, Averanius fuſe illuſtravit, *lib.* I *Interpret. c.* 28. (3) Poſſeſſionis civilis furtum facit debitor, creditori ſuo pignus ſurripiens; vel creditor, qui ſibi tanquam dominus poſ-

naturali prohibitum eſt admittere.

§. II. Furtum autem vel à furvo, id eſt, nigro dictum eſt, quod clam & obſcure (d) fiat, & plerumque nocte: vel à fraude, vel à ferendo, vel à Græco ſermone, qui φῶρας appellant fures. Imo & Græci ἀπὸ τοῦ φέρειν φῶρας dixerunt.

Ex Paulo d. l. 1. de furtis.

§. III. Furtorum autem genera duo ſunt: manifeſtum, & nec manifeſtum. Nam conceptum & oblatum, ſpecies potius actionis ſunt furto cohærentes, quam genera furtorum, ſicut inferius apparebit. Manifeſtus fur eſt, quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ appellant: nec ſolum is, qui in furto deprehenditur, ſed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo fit: veluti qui in domo furtum fecit, & nondum egreſſus januam deprehenſus fuerit, & qui in oliveto olivarum, aut in vineto uvarum furtum fecit, quamdiu in eo oliveto aut vineto fur deprehenſus ſit. Imo ulterius furtum manifeſtum extenden-

(d) *In* l. 1. pr. D. h. t. *eſt* obſcuro, *& mox* ferendo & auferendo. *Vulgata* id eſt auferendo *hic legit, quod gloſſema redolere videtur; ſed apud Paulum* et *idem denotat quod* id eſt, *uti ſæpe alibi, vid. Stewech. ad Veget.* lib. III. c. 10 *& ad Arnob.* lib. II. *Male autem Accurſiani* qui *mutarunt in* quod φῶρας appellant: *nam relatio crebro, contra Grammaticorum canones, alio refertur, per anaphoram; ut ſupra in definitione tutelæ, & alibi. vid. Auſon. Popma* de uſu ant. locut. l. 2. c. 2. *& Cl. Noodt* lib. I Obſ. c. 4.

poſſidere pignus incipit, v. *ad* §. 10. (4) Hodie autem, ceſſante duplo & quadruplo, in his ſpecibus non eſt furtum, ſed lex contractus magis violatur.

§. II. Ultima etymologia eſt verior, quia a Græcorum φὼρ eſt for, & poſtea fur. Gloſſæ Græco Latinæ: κλέπτης, *for, involator*: φὼρ autem ἀπὸ τοῦ φέρειν, ab auferendo dictus; non a *furvo*, ut Varro & Servius voluere. vid. Gell. *lib.* XI. *c.* 18. & Menag. *c.* 39. *Amœn.*

§. III. Plura furtorum genera attingit Juſtinianus, ſicut & Paulus *lib.* II. *ſent. tit.* 31. (1) eſt fur manifeſtus, quem Plautus in Trinumm. act. IV. ſc. 2. ℣. 50. *manifeſtarium* furem vocat. Græci αὐτόφωροι vel ἐπ' αὐτοφώρῳ, à φωρῶ deprehendo: omnes enim in crimine deprehenſi ita dicebantur, vid. Ariſtoph. in Pluto ℣. 455. & Plutarch. in *Lyſandro.* (2) Servius ad Virgil. *Eccl.* 3. ℣. 17. putat, ſolum viſum facere furem manifeſtum, quia Poëta canit *Non ego te vidi?* & Latinis manifeſta dicuntur, quæ oculis ſunt ſubjecta: ſed quia ℣. 19. ſequi-

dendum eſt, quamdiu eam rem fur tenens viſus, vel deprehenſus fuerit, ſive in publico, ſive in privato, vel à domino, vel ab alio, antequam eo pervenerit, (e) quo perferre ac deponere rem deſtinaſſet. Sed ſi pertulit, quo deſtinavit, tametſi deprehendatur cum re furtiva, non eſt manifeſtus fur. Nec manifeſtum furtum quid ſit, ex iis, quæ diximus, intellegitur, nam quod manifeſtum non eſt, id ſcilicet, nec manifeſtum eſt.

§. IV. Conceptum furtum dicitur, quum apud aliquem teſtibus præſentibus furtiva res quæſita & inventa ſit: nam in eum propria actio conſtituta eſt, quamvis fur non ſit, quæ appellatur concepti. Oblatum furtum dicitur, quum res

(e) *Alii perveniret. & ſtatim pertulerit.*

quitur: *Et cum clamarem*, Cujac. *lib.* XI. *Obſ. c.* 38. addit, conjungendam fuiſſe acclamationem, hac formula: *Quo te proripis? Tene Pene! Tenete furem! prehende furem!* ut apud Petron. *c.* 139. *Furti clamorem* Probus dixit apud interpretem Terentii *ad prolog. Hecyræ.* Clamor autem ille indicat furem videri, & ita viſus fur manifeſtus eſt: niſi videns metu mortis ſe videre diſſimulat, is enim etſi viderit, vidiſſe non cenſetur, *l.* 7. §. 1. *D. de furt.* (3) Gravius punitur fur manifeſtus; quum audacior ſit, qui in patrando palam facinore alios non extimeſcit; etiam domini vigilantia, in rebus ſuis ſervandis, majore lucro compenſanda videbatur, ut Cujac. *lib.* XIX. *Obſ. c.* 12. (4) Si fur manifeſtus interdiu telo ſe defenderet, impune poterat occidi ſi noctu, tamenetſi ille telo ſe nullus defenderet, *l.* 54. §. 2. *D. de furt.* Cic. *pro Milone pr.* Gell. *lib.* XI. *c.* 18. Macrob. *l.* 1. *Sat. c.* 4. modo utroque caſu occidens cum clamore id teſtificaretur; hoc enim JCti. XII. Tabulis adjecerunt, *l.* 4. §. 1. *l.* 5. *pr. D. ad leg. Aquil. l.* 9 *D. ad l. Corn.* Paul. *l.* V. *tit.* 23. §. 9. Gell. *d. lib* XI. *c.* 18. Add. Exod. *c* XXII. ℣. 2. & Grot. *lib.* 2. *cap.* 1. §. 12. (5) Quæris forſan, cum Cujacio *lib.* XIV. *Obſ. c.* 15. quod nec hilum ſic furis nocturni, quam diurni, pœna gravior eſt; ſed fur nocturnus etiam in fuga impune occiditur, diurnus non: *interdiu enim aliquos auxilio imploret aliquis: noctu autem fruſtra*, ait Ulp. in Demoſth. *contra Timocratem.* Vide ad Pufend. *de O. H. & C. l.* 1. *c.* 5. §. 21.

§. IV. De furto per lancem & licium concepto variæ ſunt ſententiæ Turnebi, *libr.* XXX. *Adverſ. c.* 23. Alciati *lib.* V. *Parerg. c.* 8. Pithœi *lib.* 1. *adv. c.* 2 Tatii Alpini, poſt J. á Coſta *ad Inſt.* & Marcilii *interpret. legis* XII. *tabb. pag.* 210. (2) Verum

com-

res furtiva ab aliquo tibi oblata ſit, eaque apud te concepta ſit: utique ſi ea mente tibi data fuerit, ut apud te potius, quam apud eum, qui dedit, conciperetur: nam tibi, apud quem concepta ſit, propria adverſus eum, qui obtulit, quamvis fur non ſit, conſtituta eſt actio, quæ appellatur oblati. Eſt etiam prohibiti furti actio adverſus eum, qui furtum quærere teſtibus præſentibus volentem prohibuerit. Præterea pæna conſtituitur edicto Prætoris per actionem furti non exhibiti adverſus eum, qui furtivam rem apud ſe quæſitam & inventam non exhibuit. Sed hæ actiones, id eſt, concepti & oblati, & furti prohibiti, nec non furti non exhibiti, in deſuetudinem abierunt. Quum enim requiſitio rei furtivæ hodie ſecundum veterem obſervationem non ſit: merito ex conſequentia etiam præfatæ actiones ab uſu communi receſſerunt: quum manifeſtiſſimum eſt, quod omnes, qui ſcientes rem furtivam ſuſceperint, & celaverint, furti nec manifeſti obnoxii ſunt.

§. V. Pœna manifeſti furti, quadrupli eſt, tam ex ſervi quam

concipere eſt teſtibus præſentibus, rem furtivam capere, comprehendere & invenire. In *lance* is, qui furtum quærebat, præmium indicinæ oſtendebat. *Licium* erat inſigne lictoris publici, qui auctoritatem requiſitioni addebat; & tropice *per licium*, eſt adhibito ſervo publico. Totus mos ab Athenienſibus fluxit, teſte Ariſtoph. in *Nub. act.* 1. *ſcen.* 6. ℣. 497. ibique Scholiaſte, Iſæo de *Philoctemonis hered.* & Platone *lib.* XII. *de LL.* (3) Pœna ejus initio graviſſima, & eadem, quæ furti manifeſti fuit, poſtea vero mitigata eſt in triplum, ſive fur, ſive ſciens alius, non ignorans, rem in ædibus habuiſſet. Gell. *lib.* XI. *c.* 18. tandem vero evanuit omnis hæc quæſtio, lege Æbutia lata, ut idem refert *lib.* XVI. *c.* 10. Plura Cl. viri Galvanus *de uſufruct. cap.* 15. Averan. *lib.* I. *interpret. cap.* 26. Loccen. *antiq. Sueo-Gothor. c.* 6. van de Water *lib.* II. *Obſ. c.* I. & Wielingius *de furto per lanc. & lic. concepto.*

§. V. Quemadmodum, ex inſtituto Lycurgi, apud Lacedæmonios multis verberibus plectebatur, qui in furto deprehenſus eſſet, auctore Xenophonte, Heraclide & Plutarcho: ita Romæ liber homo, in furto

quam ex liberi perſona: nec manifeſti, dupli.

§. VI. Furtum autem fit non ſolum, quum quis intercipiendi cauſa rem alienam amovet: ſed generaliter, quum quis alienam rem invito domino contrectat. Itaque ſive creditor pignore, ſive is, apud quem res depoſita eſt, ea re utatur: ſive is, qui rem utendam accepit, in alium uſum eam transferat, quam cujus gratia ei data eſt, furtum committit: veluti, ſi quis argentum utendum acceperit, quaſi amicos ad cœnam invitaturus; & id peregre ſecum tulerit: aut ſi quis equum, geſtandi cauſa commodatum ſibi, longius aliquo duxerit: quod veteres ſcripſerunt de eo, qui in aciem [f] equum perduxiſſet. *Ex Cajo l. 54. de furtis*

§. VII. Pla-

(f) *Wiſſenb. ad tit. D. de furt. ſ. 8. infame mendum hic latere ait, & cum Cujacio, in notis poſterioribus, legit* in Ariciam, *ex Valerio Max.* lib. VIII. c. 2. n. 4. *& Symmacho*

furto deprehenſus, virgis cæſus in ſervitutem addicebatur, ex lege XII. Tabb. Servus autem, verberibus cæſus, de ſaxo præcipitabatur; atque hæc erat pœna *capitalis*, de qua Gellius *d. lib.* XI. *cap.* 18. (2) Prætor autem æquius eſſe cenſuit, eum in pecuniam damnari, qui alienæ pecuniæ invadendæ ſtudio deliquiſſet; ideoque ſublata diſtinctione inter liberos & ſervos, ſubſtituit quadruplum *Gell. lib.* XX. *c.* 1. cujus jam Plaut meminit in Curcul. *act.* V. *ſcen.* 2. ℣. 21. & Quintil. *lib.* VII. *Inſtit. orat. c* 4. *fin.* & *c.* 6 *pr.* (3) Si fur non eſſet deprehenſus, nec viſus aut acclamatus, pœna dupli non a Prætore, uti Baro olim contendit, ſed a Decemviris dictata fuit; imitatione Solonis, qui ab Hebræis eam pœnam accepiſſe videtur Exod. XXII. ℣. 4. (4) Poſtea criminaliter adverſus fures extra ordinem, propter eorum inopiam, agebatur *l. fin. D. de furt.* (5) Juſtinian. pœnam fecit arbitrariam *Nov.* 134. *cap. fin.* Frid. I. & Carol. V. in turbulentis bellorum motibus, capitalem 2. *F.* 27. § 8. & Conſt. Crim. *art.* 159. At antiquorum Germanorum legibus furtum tam graviter punitum non fuit, excepta Saxonum lege, quam Wippo *crudeliſſimam* vocat. Extat illa apud Leibnit. *tom.* I. *ſcript. rerum Brunſvic.* cap. 4. *Qui caballum furaverit, capite puniatur.* Vid. totam hiſtoriam apud Contium *lib.* 1. *ſubceſ.* IV *cap.* 2. Bynkersh. *lib.* III. *obſ. c.* 16. Averanium *lib.* I. *interpret. c.* 25. Adde etiam, de pœna furum apud varias gentes, Ferand. Adduens. *lib.* II. *explicat t.* II. *Theſ. pag.* 600. & Cl. Cleric. ad *Exod.* XX. ℣. 15. XXII. ℣. 4.

§. VIII. Qua-

§. VII. Placuit tamen eos, qui rebus commodatis aliter uterentur, quam utendas acceperint, ita furtum committere, ſi ſe intellegant id invito domino facere: eumque ſi intellexiſſet, non permiſſurum: at ſi permiſſurum credant, extra crimen videri, optima ſane diſtinctione, quia furtum ſine affectu furandi non committatur. (g)

Ex Paulo l. 40. & Pomp. l. 76. de furtis.

§ VIII. Sed & ſi credat aliquis, invito domino ſe rem commodatam ſibi contrectare, domino autem volente id fiat; dicitur furtum non fieri. Unde illud quæſitum eſt, quum Titius ſervum Mævii ſollicitaverit, ut quaſdam res domino ſubriperet, (h) & ad eum perferret, & ſervus id ad Mævium pertulerit, Mævius dum vult Titium in ipſo delicto deprehendere, permiſerit ſervo quaſdam res ad eum perferre: utrum furti, an ſervi corrupti judicio teneatur Titius, an neutro? Et quum nobis ſuper hac dubitatione ſuggeſtum eſt, & antiquorum prudentium ſuper hoc altercationes perſpeximus, quibuſdam, neque furti, neque ſervi corrupti actionem præſtantibus, quibuſ-

Ex Ulp. l. 46. § 7. de furtis.

macho. lib. VII. epiſt. 69. *Aricia autem primum in via Appia erat oppidum ab exceſſu Romæ. Horat. lib. 1. ſat. 5 pr.* Egreſſum magna me excepit Aricia Roma, hoſpitio modico. *Rectius vero Theophilus ſtat a vulgata lectione & Ulpian. in l.* 5. §. 7. D. commod. *equi* ad bellum *ducti meminit: nec opus erat exemplum illud cum minimis circumſtantiis retuliſſe, quum & ad aliud, quod Gellius, ex Bruto JCto retulit, reſpicere potuerit* lib. VII. c. 15. *& magis eſt ut is, qui equum in aciem perducit, ſubeat periculum ejus amittendi, quam qui Ariciam perduxerat.*

(g) *In libris Charondæ* committitur, *& verſu ſequente* ſed ſi.

(h) *Plures Charondæ:* Subripiat & ad eum perferat.

§ VIII. Quatuor de hac ſpecie Veterum erant ſententiæ: Alii ſolam dabant actionem furti; alii ſolam ſervi corrupti; alii neutram; alii utramque, quorum ſententiam probat Juſtinianus in *l. 20. C. de furt.* (2) Quamvis enim non eſſet furtum, neque ſervus re vera corruptus, quia tamen res contrectata, & ſervus, quantum in Titio, erat corruptus, ejus quoque conſilium jam ad effectum perduci cœperat, hinc utraque actio data, quarum altera alteram non conſumit, quia ex diverſo male

buſdam furti tantummodo: nos hujuſmodi calliditati obviam euntes, per noſtram deciſionem ſanximus, non ſolum furti actionem, ſed & ſervi corrupti contra eum dari. Licet enim is ſervus deterior à ſollicitatore (i) minime factus eſt, & ideo non concurrant regulæ, quæ ſervi corrupti actionem introducerent: tamen conſilium corruptoris ad perniciem probitatis ſervi introductum eſt, ut ſit ei pœnalis actio impoſita, tamquam ſi re ipſa fuiſſet ſervus corruptus: ne ex hujuſmodi impunitate, & in alium ſervum, qui facile poſſit corrumpi, tale facinus à quibuſdam perpetretur. (l)

§ IX. Interdum etiam liberorum hominum furtum fit: veluti ſi quis liberorum noſtrorum, qui in poteſtate noſtra ſit, ſubreptus fuerit. *Ex Ulp. l. 14. de furtis.*

§. X. Aliquando & ſuæ rei furtum quiſque committit *Ex Ulp. l. 19. § 5. de furt.*

(i) *Alii:* licet enim ſervus deterior minime factus eſt, & ideo non currant regulæ; *v. Charondam.*

(l) *In quibuſdam* pertentetur, *ut in Conſtit. Juſtin. eoque Cujacii nota tendit.*

maleficio oriuntur *l.* 2. *D. de priv. del.* (3) Habemus hic exemplum doli boni, *l.* 1. §. 3. *D. dol. mal*, & affectum puniri aliquando ſine effectu, more Romano, de quo Servius ad Virgil. l. VI. Æneid. ℣. 624. *Dicit ſecundum Romanum ritum, in quo non tantum exitus punitur, ſed & voluntas.*

§. IX. Filius, pariter ac ſervus, erat in dominio patris, & ab illo vindicari poterat ex jure Quiritium *l.* 1. §. 2. *D. de rei vind.* Romulus quoque & Decemviri eum ad rem patris retulerant, ſicut liberi Hebræorum & Athenienſium erant res parentum, Grot. ad *lib.* IV. *Reg. c.* 4. Merill. *lib.* 1. *Obſ. c. ult.* Hinc licet patri condictio non competeret *l.* 38. §. 1. *D. de furt.* nec filiusfamilias ſurreptus æſtimari poſſet, *interdum* tamen, ſi patris intereſſet, operæ filii & lucra acquiſitionum duplicabantur, *l.* 14. §. 13. *D. eod.* Cujac. *lib* XXI. *obſ. c.* 20. concurrebat item actio ex lege Fabia *l.* 4. & *l.* 6. §. 2. *D. ad legem Fab. de plag.*

§. X. Debitor, qui pignus ſubtrahit, non quidem committit furtum proprietatis rei ſuæ, nec poſſeſſionis civilis, ſed naturalis, quam in creditorem tranſtulit *l.* 35. §. 1. *D de pign. act. l.* 37. *D. de A. R. D.* & tanquam fur duplum præſtat; quia creditori ſecuritatem in re mobili præripit, cui & duplum hoc cedit *l.* 97.

mittit: veluti ſi debitor rem, quam creditori pignoris cauſa dedit, ſubtraxerit.

§. XI. Interdum furti tenetur, qui ipſe furtum non fecit: qualis eſt, cujus ope conſilio furtum factum eſt. In quo numero eſt, qui tibi nummos excuſſit, ut alius eos raperet: aut tibi obſtiterit, ut alius rem tuam exciperet: aut oves tuas vel boves fugaverit, ut alius eas exciperet. Et hoc veteres ſcripſerunt de eo, qui panno rubro fugavit armentum. Sed ſi quid eorum per laſciviam, & non data opera, ut furtum admitteretur, factum eſt, in factum actio dari debet. At ubi ope Mævii Titius furtum fecerit, ambo furti tenentur. Ope conſilio ejus quoque furtum admitti videtur, qui ſcalas forte feneſtris ſupponit: aut ipſas feneſtras vel oſtium effringit, ut alius furtum faceret; quive ferramenta ad effringendum, aut

Ex l. 36. l. 52 & l. 50. §. 2. de furt.

Ex d. l. 52. §. 13.

d. l. 52. §. ult. eod.

Ex l. 54. §. pen. eod.

l. 79. D. de furt. Furtum quoque eſt, ſi debitor rem creditori obligatam, ipſo inſcio & invito alienat *l. 66. pr. D. eod.* Cujac. *lib.* XVI. *Obſ. c.* 30.

§. XI. Cujac. aliique formulam credunt fuiſſe ſpecialem: *ope conſilioque tuo furtum ajo factum eſſe*, ex *l. 27. §. 21. D. ad leg. Aquil.* & Cicerone *de nat. deor. lib.* III. *c.* 30. magis autem eſt, ut fuerit tantum qualitas adjectitia & appendix, actioni furti manifeſti vel nec manifeſti accommodata, vid. Briſſon. *de form. p.* 377. (2) Sabinus conjunctim illa verba accipiebat: *l. 36. §. 2. D. h. t.* ſed Labeo, uti ingenii qualitate & doctrinæ fiducia multa veterum placita innovabat, ita & hæc verba ſeparatim explicabat, ut ſufficiat conſilium ſpeciale dediſſe, licet miniſterium in furto non ſit præſtitum; & contra opem tuliſſe, licet conſilium non fuerit datum. Hinc *ope conſiliove* in *l. 6. D. de cond. furt. l. 50. §. pen. l. 52. pr. D. de furt.* (3) Paulus ſententiam ejus quidem veriorem exiſtimat, *lib.* II. *tit.* 31. §. 10. ſed non audet a veterum opinione recedere in *l. 53. §. 2. D. de V. S.* hi enim eum, qui ope & conſilio furtum fecerat, furti actione teneri voluerunt *l. 11. §. 2. D. de ſerv. corrupto. l. 36. D. de furt. l. 27. § 21. D. ad L. Aquil.* Atque ſimilem in modum alibi Labeonis ſententias, quamvis veras, non recipi, Petrus Perrenonius cap. 21. Animadverſ. ex *l. 39. §. pen. D. de ſtatulib.* & *l. 1. D. de dolo malo* probavit

aut ſcalas, ut feneſtris ſupponerentur, commodaverit, ſciens cujus gratia commodaverit.

§. XII. Certe qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, ſed tantum conſilium dedit, atque hortatus eſt ad furtum faciendum, non tenetur furti.

§. XIII. Hi, qui in parentum vel dominorum poteſtate ſunt, ſi rem eis ſubripiunt, furtum quidem illis faciunt, & res in furtivam cauſam cadit, nec ob id ab ullo uſucapi poteſt, antequam in domini poteſtatem revertatur. Sed furti actio non naſcitur: quia nec ex alia ulla cauſa poteſt inter eos actio naſci. *Ex l. 17. de furt.*

§. XIV. Si vero ope conſilio alterius furtum factum fuerit, quia utique furtum committitur, convenienter ille furti tenetur: quia verum eſt, ope conſilio ejus furtum factum eſſe.

§. XV. Furti autem actio ei competit, cujus intereſt rem

bavit. (4) Perperam Merill. *lib.* 11. *Obſ. c.* 39. putat, ex conſilio neminem furti teneri, licet ex eo contrectatio fuerit ſecuta; nam ſenſus verborum finalium §. hic eſt, qui ad furtum eſt hortatus, furti non tenetur, ſi res in terminis conſilii manſit, ſed tantum de dolo malo adverſus eum agitur, atque ita Theophilus. *Ne id quidem Sabinus dubitare ſe ait, quin dominus furti ſit condemnandus, qui ſervo ſuo, uti furtum faceret; imperavit.* Gell. *l.* XI. *c.* 18.

§. XII. Ratio eſt tum quia nil proprii poſſident filiifamilias, ex quo pater duplum conſequi poſſit; tum quia natura non patitur, ut pater ſecum ipſo agat, *l.* 16. *D. h. t.* tum quod alia ratione patri poteſt ſatisfieri, quando ex peculio caſtrenſi, vel quaſi deducit, quod ſibi abeſt *l.* 52. §. 5. *D. eod.* Denique perinde in filium, ut dominus in ſervum animadvertere poteſt, *l.* 17. *pr. D. eod.* & congruentius videbatur domeſticas controverſias domi terminari *l.* 4. *C. de patr. poteſt.*

§. XV. Hæc quæſtio Romæ utilis erat, propter lucrum dupli vel quadrupli; hodie autem, ubi pœnæ privatæ ceſſant, nullius eſt uſus. (2) Datur actio furti domino ſive Bonitario, ſive Quiritario, ut rei pretium, vel ſimul id quod intereſt dupletur. *l.* 80. *D. h. t.* Datur & illis, quorum intereſt, ex cauſa honeſta, ne damnum paterentur ex contrectatione rei, cujus uſumfructum, poſſeſſionem vel

rem ſalvam eſſe, licet dominus non ſit. Itaque nec domino aliter competit, quam ſi ejus interſit, rem non perire.

§. XVI. Unde conſtat, creditorem de pignore ſubrepto furti actione agere poſſe, etiamſi idoneum debitorem habeat: quia expedit ei pignori potius incumbere, quam in perſonam agere. Adeo quidem, ut quamvis ipſe debitor eam rem ſubripuerit, nihilominus creditori competat actio furti. *Ex Ulp. l. 12. §. 2. de furt.*

§ XVII. Item ſi fullo polienda curandave (m), aut ſarcinator ſarcienda veſtimenta mercede certa (n) acceperit, eaque furto amiſeris, ipſe furti habet actionem, non dominus: quia domini nihil intereſt, eam rem non perire, quum judicio locati à fullone aut ſatcinatore rem ſuam perſequi poteſt. Sed & bonæ fidei emptori ſubrepta re, quam emerit, quamvis dominus non ſit, omnimodo (o) competit furti actio, quemadmodum & creditori. Ful- *Ex Ulp. l. 12. de furtis.*

(m) *Repete notam ſupra pag.* 452. (n) *vulgo additur* conſtituta, *quod à quibuſdam Charondæ abeſt.* (o) *Ita rectius, quam vulgatæ* omnino. *ſenſus eſt: ſive ſolvendo ſit, ſive non.*

vel detentionem habebant & propter quam omiſſam poterant conveniri. *l.* 10. *ſeq. l.* 48. §. 4. *D. h. t.* (3) Non ſufficit intereſſe ex cauſa honeſta, ſed qui agere volunt, rem quoque tenere debent domini voluntate *l.* 14. §. 2. *l.* 52. § 8. *l.* 85. *D de furt. Collat. LL. Moſaic. tit.* 10. Ideoque negotiorum geſtor, tutor, protutor, curator & fidejuſſor, qui pro colono interceſſit, furti agere non poſſunt, *l.* 13. *l.* 14 §. 10. *l.* 53. §. 3. *D eod.* (4) Abſurdum quibusdam videtur, quod conductori & commodatario, ob culpam commiſſam, datur lucrum actionis furti, & debitor tamen, velut dominus pignoris, duplum vel quadruplum ferat, non creditor; quamvis hic actionem furti & jus in re habeat quod fortius eſt jure ad rem conductoris. *l.* 22. *D. de pign. act. l.* 79. *D. de furt.* Cujacius cum Accurſio rationem diverſitatis adfert, quod priores habent rei uſum non autem creditor: ſed amplius de ea cogitandum, ait Bachovius *de pign. lib.* v. *cap.* 22. *n.* 3. Ego illud addam; Romæ pariter ac hodie, fures egentes & fugitivos raro duplum ſolvere potuiſſe, adeoque conductori lucrum for-

Fulloni vero & ſarcinatori non aliter furti competere placuit, quam ſi ſolvendo ſint, hoc eſt, ſi domino rei æſtiſtimationem ſolvere poſſint. Nam ſi ſolvendo non ſint, tunc quia ab eis ſuum dominus conſequi non poſſit, ipſi domino furti competit actio, quia hoc caſu ipſius intereſt, rem ſaluam eſſe. Idem eſt & ſi in partem ſolvendo ſint fullo aut ſarcinator.

§. XVIII. Quæ de fullone & ſarcinatore diximus, eadem & ad eum, cui commodata res eſt, transferenda veteres exiſtimabant. Nam ut ille fullo mercedem accipiendo, cuſtodiam præſtat; ita is quoque, qui commodatum utendum percipit, (p) ſimiliter neceſſe habet cuſtodiam præſtare. Sed noſtra providentia etiam hoc in noſtris deciſionibus emendavit, ut in domini voluntate ſit, ſive commodati actionem adverſus eum, qui rem commodatam accepit, movere deſiderat, ſive furti adverſus eum, qui rem ſubripuit: & alterutra earum electa, dominum non poſſe ex pœnitentia ad alteram venire actionem. Sed ſi quidem furem elegerit, illum, qui rem utendam accepit, penitus liberari. Sin autem commodator veniat adverſus eum, qui rem utendam accipit: ipſi quidem nullo modo competere poſſe adverſus furem furti actionem. Eum autem, qui pro re commodata convenitur, poſſe adverſus furem furti habere actionem: ita tamen ſi dominus ſciens rem eſſe ſubreptam adverſus eum, cui

(p) *Variant hic MS. in quibuſdam* utendum acceperit; *alii* utendi acceperit; *vulgo* utendi cauſa accepit.

fortuitum non fuiſſe invidendum, qui locatori æſtimationem ſolviſſet.

§. XVIII. Veſtigia hujus controverſiæ inter Sabinianos & Proculianos, Emundus Merillius collegit, *c. 13. expoſit. 50. deciſ. ad l. ult. C. de furt.* (2) ſed placuit tandem liberalius agendum eſſe cum rei commodatæ, quam locatæ domino; quia hic ſui etiam gratia contrahit, ille autem ſolius amici commoda plerumque auget. Ipſe excelſi ingenii Papinianus hac in re variavit, dum olim

cui res commodata fuerit, pervenit. Sin autem neſcius & dubitans rem non [q] eſſe ſubreptam apud eum, commodati actionem inſtituit, poſtea autem re comperta voluit remittere quidem commodati actionem ad furti autem pervenire: tunc licentia ei concedatur, & adverſus furem venire, nullo obſtaculo ei opponendo, quoniam incertus conſtitutus movit adverſus eum, qui rem utendam accepit, commodati actionem; niſi domino ab eo ſatisfactum eſt: tunc etenim omnimodo furem à domino quidem furti actione liberari: ſuppoſitum autem eſſe ei, qui pro re ſibi commodata domino ſatisfecit, quum manifeſtiſſimum eſt, etiam ſi ab initio dominus actionem commodati inſtituit, ignarus [r] rem eſſe ſubreptam, poſtea autem hoc ei cognito, adverſus furem tranſivit, omnimodo liberari eum, qui rem commodatam accepit, quemcumque cauſæ exitum dominus adverſus furem habuerit: eadem definitione obtinente, ſive in partem, ſive in ſolidum ſolvendo ſit is, qui rem commodatam accepit.

§. XIX. Sed is, apud quem res depoſita eſt, cuſtodiam non præſtat: ſed tantum in eo obnoxius eſt, ſi quid ipſe dolo malo fecerit. Qua de cauſa, ſi res ei ſubrepta fuerit, quia reſtituendæ ejus rei nomine depoſiti non tenetur, nec ob

(q) *Sic veteres libri & l. ult. C. de furt. vulgo* rem eſſe. (r) *Omnes Charondæ* ignorans, *& ita in* d. l. ult.

olim putabat, pœnam deberi domino commodanti, quam ſententiam Baſil. *lib.* 60. *tit.* 6. ſequuntur. Sed poſtea meliora edoctus commodatario dedit lucrum actionis; quod medii temporis interuſurium ei abeſſet. (3) Sequitur eum Juſtinianus *d. l. ult.* §. 3. C. ſic tamen, ut domino dederit electionem, an adverſus commodatarium, cujus culpa res furto ablata eſt, actionem perſecutoriam, an adverſus furem cognitum & non egenum, pœnalem movere vellet; una autem electa ad alteram tranſiri vetat. vid. *l.* 34. *D. de obl. & act.* Cujac. *lib.* VIII. *Obſ. c.* 24. Marcil. *h.* §. & ad Sueton. *Titum. c.* 8.

§. XIX. Nullum huic § dubium parit Quintil. *Declam.* 361. ubi depoſitarium proponit, adverſus furem in quadruplum agentem, domino repulſo; nam præterquam quod declamationes plerumque ſunt fictæ, illa ad caſum

ob id ejus intereſt rem ſalvam eſſe, furti agere non poteſt; ſed furti actio domino competit.

§. XX. In ſumma ſciendum eſt, quæſitum eſſe, an impubes rem alienam amovendo, furtum faciat. Et placet, (1) quia furtum ex affectu conſiſtit, ita demum obligari eo crimine impuberem, ſi proximus pubertati ſit, & ob id intellegat ſe delinquere. *Ex l. 23. ff. de furtis.*

§. XXI. Furti actio ſive dupli, ſive quadrupli, tantum ad pœnæ perſequutionem pertinet. Nam ipſius rei perſequutionem extrinſecus habet dominus, quam aut vindicando,

(1) *In vulgata* placuit, *& ſtatim* ex affectu furandi; *poſterior vox gloſſema eſt.*

caſum poteſt referri, ubi depoſitarius vel ad omnem culpam ſe obligavit, vel non quidem mercedem, ſed pretium depoſitionis accepit, ut in §. 2. *tit. ſeq.* & *l.* 2. §. 24. *D. de vi bon. rapt.*

§. XX. Mirum eſt diſſenſiſſe JCtos: nam lex XII. Tabb. furem impuberem, Prætoris arbitratu, verberari voluerat, ſi in furto eſſet deprehenſus, Plin. *lib.* XVIII. *c.* 3. Gell. *lib.* XI. *cap. ult.* Prætor autem id reſtrinxit ad pubertati proximum, qui doli ſit capax, eumque non verberari, ſed quadruplum a deprehenſo præſtari voluit, ob rationem, *l.* 23. §. 2. *D. de Ædil. edict.* Nimis vero crudele eſt judicium capitale pueri, qui laminam ex Dianæ templo ſuſtulerat apud Ælianum *lib.* IV. *var. hiſt. cap.* 16. nam impubes expers eſt fraudis *l.* 111. *de R. J. l.* 41. §. *f. D. ad l. Aquil.*

§. XXI. Furti nomine quinque actiones competunt; tres *perſecutoriæ*: ut ad exhibendum & rei vindicatio, quibus fures tenentur, ut poſſeſſores *l.* 12. *C. de furt.* & odio furum, ſi res facto eorum aut caſu periit, condictio furtiva: præterea duæ *pœnales*, ut extraordinaria criminalis, & actio furti ad duplum, vel quadruplum. Membrum autem ob furtum abſcindi aut ultimum ſupplicium irrogari vetuit Juſt. *Nov.* 134. *cap. ult.* (2) Actio rei perſecutoria non tollit pœnalem, nec contra, *l.* 7. §. 7. *D. de cond. furt.* nihil obſtante *l.* 71. *pr. D. de furt.* ubi *actio* furti eſt condictio furtiva, ut alibi in *l.* 9. *D. de in lit. jur.* v. *l.* 14. §. 16. *l.* 52. §. 6. *D. de furt.* (3) Actio extraordinaria criminalis tollit actionem furti civilem in duplum, etiamſi fur nihil aliud, quam rem ſublatam in ſimplum reſtituere juſſus fuerit, *l.* 56. §. 1. *D. de furt.* quæ non eſt ſublata per *l. un. C. quand. civ. act.* quoniam hæc de publicis, non autem de extraordinariis criminibus agit. v. Ampl. Bynkersh. *lib.* II. *Obſ. c.* 8. (4) Condictio furtiva odio furum contra regulam, §. 14. *Inſt. de act.* datur domino

do, aut condicendo poteſt auferre. Sed vindicatio quidem adverſus poſſeſſorem eſt: ſive fur ipſe poſſidet, ſive alius quilibet: condictio autem adverſus furem ipſum heredemve ejus, licet non poſſideat, competit.

mino, adverſus furem & ejus heredem in ſolidum, quamvis nihil ad eos lucri inde pervenerit, *l.* 9. *D. de cond furt. junct. l.* 7. §. 1. *D. depoſ.* (5) Diſſentit quidem Cujac. *lib.* VII. *Obſ. c.* 37. & *lib.* XIII. *Obſ. c.* 37. & in *Parat. C. de cond. furt.* tum ob *l.* 9. §. *fin.* & *l. ſeq. D. de tut.* & *rat. l.* 7. *D. de alien. jud. mut.* tum quia condictio rerum amotarum non datur in heredem, niſi in quantum locupletior factus, *l. ult. C. rer. amot.* cui condictio furtiva comparatur, *l.* 6. §. 3. *l.* 21. §. *pen. D. eod.* tum quia patris, in peculio filii, per omnia eadem eſt ratio, quæ heredis: in patrem vero non datur actio peculii ex furtiva condictione, niſi quatenus ad eum pervenit, *l.* 3. §. *pen. D. de pecul. l.* 4. *D. de condict. furt.* (6) Verum ad dubia illa Merill. *lib.* VII. *Obſ. c.* 3. & *lib.* I. *var. c.* 21. reſpondit, & ſufficit, patrimonium furis affectum eſſe, ad damnum reſarciendum, quodque actiones rei perſecutoriæ adverſus heredes dantur, maxime ſi mora obligationem tranſire fecit ad heredem; idque Baſilica confirmant, v. Janus à Sta, *h.* §. & Ant. Faber *lib.* IV. *conj. c.* 10. (7) Petrus Perrenonius *lib.* II. *Animadv. cap.* 7. diſtinguit inter conditionem furtivam, quæ ex b. f. vel ſtricti juris contractu naſcitur, ob *l. ult. D. de fidej. tut. l.* 152. §. *ult. D. de R. J.*

CAPUT II.

De bonis vi raptis. [a]

Qui res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti: quis enim

a. *Marcilius præfert rubricam, quæ in Theophili, Accurſii & Haloandri libris reperitur:* De vi bonorum raptorum, *ut intelligatur* obligatione: *quæ vox etiam in quibuſdam Charondæ additur.*

Pr. An is qui vi rapit, pejor ſit fure, qui clam auffert, in utramque partem diſputari poſſe Grotius *fl. ſparſ. h. l.* ex Ariſtotele & Maimonide oſtendit; verum raptor magis lædit pacem, & fure eſt audacior: unde *omnimodo* furtum facere dicitur in *l.* 80. §. 3. *D. de furt.* & improbus fur appellatur in *l.* 2. §. 10. *D. h. t. l.* 14. §. 12. *D. quod met.*

enim magis alienam rem invito domino contrectat, quam qui vi rapit: ideoque recte dictum eſt, eum improbum furem eſſe. Sed tamen propriam actionem ejus delicti nomine Prætor introduxit, quæ appellatur vi bonorum raptorum, & eſt intra annum quadrupli, poſt annum ſimpli: quæ actio utilis eſt, etiam ſi quis unam rem, licet minimam, rapuerit. Quadruplum autem non totum pœna eſt, & extra pœnam rei perſequutio, [b] ſicut in actione furti manifeſti diximus, ſed in quadruplo ineſt & rei perſequutio: ut pœna tripli ſit, ſive comprehendatur raptor in ipſo delicto, ſive non. Ridiculum eſt enim levioris conditionis eſſe eum, qui vi rapit, quam qui clam amovet.

A Julianus l. 2. §. 10. vi bonor. rapt. & l. 14. §. 12. quod metus cauſa.

§ I. Quia

b. *Hunc verſum* & extra *vulgata ignorat; ſed in omnibus Charonde, & apud Theophilum exſtat.*

met. cauſ. atrocior in *l.* 1. §. 1. *D. de effractor.* (2) Errant, qui cum Accurſio & Alciato putant, raptorem mitius puniri, fure manifeſto. Prætor enim dedit electionem, an dominus adverſus raptorem deprehenſum actionem furti manifeſti inſtituere, an, eo non deprehenſo, in triplum agere, vel poſt annum in duplum, quaſi cum fure, agere velit *l.* 52. §. *fin. D. de furt.* Adverſus hunc enim tantum duriorem tripli conſtituit pœnam. vid. Cujac. *lib.* VI. *Obſ. c.* 2. Ferand. Adduenſ. *lib.* 2. *explicat. t.* 2. *Theſ. pag.* 600. & vande Water *lib.* 1. *Obſ. c.* 5. (3) Datur etiam adverſus eum, qui minimam rem rapuit, *Nov.* 63. *c.* 1. non quaſi furti actio ob rem minimam non detur: nam quatuor ejuſmodi exempla ex *l.* 21. *D. de furt.* illuſtravit Cl. Averanius *lib.* 1. *interpret. c.* 23. cui adde ſupra *ad* §. 16. *de rer. div.* neque quod criminis executio ſolennis, propter rem minimam, præter triplum obtinet, & illo ſoluto pœna criminalis non mitigatur, uti quidam, cum Cujacio, putant: de hac enim hic non quæritur, ſed in tit. *de publ. jud.* Vera cauſa eſt, quod Prætor *bonorum raptorum* in edicto meminerat, quæ verba ne captarentur, etiam ad rem unam, licet minimam, pertinere monetur. (4) Datur etiam crimen publicum in raptorem, ut de peculatu, plagio, reſiduis, & repetundis; quæ furtorum genera ſunt; quum alias furtum ſit delictum privatum, & ob inopiam, vel inſignem malitiam tantum crimen extraordinarium fiat, *l.* 3. *D. de priv. del. l. fin. D. de furt.*

§. I. Qui

§. I. Quia tamen [e] ita competit hæc actio, ſi dolo malo quiſque rapuerit: qui aliquo errore inductus, ſuam rem eſſe exiſtimans, & imprudens juris eo animo rapuit, quaſi domino liceat etiam per vim rem ſuam auferre poſſeſſoribus, abſolvi debet. Cui ſcilicet conveniens eſt, nec furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dum talia excogitantur, inveniatur via, per quam raptores impune ſuam exerceant avaritiam; melius Divalibus conſtitutionibus pro hac parte proſpectum eſt, ut nemini liceat vi rapere rem mobilem, vel ſe moventem, licet ſuam eamdem rem exiſtimet: ſed ſi quis contra ſtatuta fecerit, rei quidem ſuæ dominio cadere. Sin autem aliena ſit; poſt reſtitutionem ejus, etiam æſtimationem ejuſdem rei præſtare. Quod non ſolum in mobilibus rebus, quæ rapi poſſunt, conſtitutiones obtinere cenſuerunt; ſed etiam in invaſionibus, quæ circa res ſoli fiunt, ut ex hac cauſa omni rapina homines abſtineant.

§. II. In

e. Ita tamen, *& ſequentia aliter Accurſius legit, contra fidem MS. Contii. Vetuſtiſſimus etiam Cujacii codex in fine hujus commatis habebat:* abſolvi de pœna rapti, non de re debet: *ſed ea, tanquam ab interprete profecta, ſprevit.*

§. 1. Qui imprudens rem alienam, quaſi ſuam rapuit, abſolvi debet, ab actione vi bonorum raptorum & furti; quia deeſt animus lucri faciendi, & juris ignorantia excuſat a delicto. (2) Sed quia nihil adeo juri inimicum eſt, quam vis, & bonum civem omnia prius experiri, quam vi & armis decet, *l.* 176. *de R. J. l.* 14. C. *de Judæ.* igitur dominus rem ſuam, quæ ab alio detinetur, ſurripiens, privatur dominio, creditor jure crediti; & res alienas, quaſi ſuas, errore invadens, duplum præſtat. *l.* 13. *D. quod met. cauſ. l.* 7. *C. unde vi.* (3) Dominium rei ablatæ non cedit fiſco, uti Cujac. & Hotman. *arg. l.* 3. *C. Th. ad l. Jul. de vi* contendunt; ſed ei, cui res ablata eſt, in ſolatium injuriæ, quam paſſus eſt. (4) Hodie autem *d. l.* 13. & *l.* 7. non ubivis ſervantur, quamvis exſtent præjudicia, & jure ſtatutario ſint repetitæ.

§. II. In hac actione non utique expectatur [d] rem in bonis actoris eſſe: nam ſive in bonis ſit, ſive non ſit, ſi tamen ex bonis ſit, locum hæc actio habebit. Quare ſive locata, ſive commodata, ſive etiam pignerata, ſive depoſita ſit apud Titium, ſic ut interſit ejus, eam rem [e] non auferri, veluti ſi depoſita re culpam quoque promiſit, ſive bona fide poſſideat, ſive uſumfructum in ea quis habeat, vel quod aliud jus, ut interſit ejus non rapi; dicendum eſt competere ei hanc actionem, ut non dominium accipiat, [f] ſed illud ſolum, quod ex bonis ejus, qui rapinam paſſus eſt, id eſt, quod ex ſubſtantia ejus ablatum eſſe proponatur. Et generaliter dicendum eſt, ex quibus cauſis furti actio competit in re clam facta, [g] ex iiſdem cauſis omnes habere hanc actionem. *Ex Ulp. l. 2. §. 22. vi bonor. rapt.*

d. Spectatur *in quibuſdam MS. Charondæ & excuſis.* U*lpian. in d. l.* 2. §. 22. *ſpectamus; eoque Cujacius magis inclinat in notis. Frequens ſane eſt horum verborum commutatio, & Cruſius ad l.* 40. *D. de hered. inſt.* c. 25. *econtrario in* l. 83. §. 5. D. d. V. O. *cum vulgata* exſpectari *legendum exiſtimat; ſed Paulus paullo ante* ſpectandum *dixerat.*

e. *Vulgo additur* per vim, *invitis libris priſcis, Theophilo & Pandectis. In Dionyſiano Charondæ deeſt etiam negatio*: eam rem auferri: *quod Contius tanquam elegantius probat.*

f. *Melius in d. l.* 2. §. 22. *D. h. t.* ut non dominium accipiamus, *id eſt agunt, non qua domini, ſed quia eorum intereſt.*

g. *In quibuſdam* rapta, *quod magis probo; quia & Theophilus ſic legiſſe videtur.*

§. II. In bonis eſſe, non male Theophilus explicat, in dominio naturali; ſed generalius in bonis dici poſſunt omnia, in quibus jus quoddam reale, *l.* 49. *d. V. S.* vel ad quæ petenda actionem in perſonam habemus. *l.* 32. *pr.* & §. 1. *D. ad L. Falc.* (2) Atque hæc opponuntur illis, quæ ex bonis ſunt, id eſt extra dominium & patrimonium noſtrum, ſed in quibus jus aliquod habemus, quorumque periculum & cuſtodia ad nos pertinet, ut noſtra interſit, rem raptam non eſſe. (3) Utroque caſu locus eſt actioni vi bonorum raptorum; ſed quæ de commodatario ex dict. *l.* 2. §. 22. *D. h. t.* dicuntur, ex jure novo ſunt ſupplenda, vid. *ſupr. ad* §. 18. *tit. præc.*

CAPUT

CAPUT III.

De lege Aquilia.

Damni injuriæ (a) actio conſtituitur per legem Aquiliam: cujus primo capite cautum eſt, ut ſi quis alienum hominem, alienamve quadrupedem, quæ pecu- *Ex l. 2. ad leg. Aquil.*

(a) *Ablativus* damni injuria *eſt in l. 27. §. 10. D. h. t. l. 23. D. de furt. Cicero pro Roſcio Com. c. 18.* Lis conteſtata cum Flavio damni injuria eſſet. *Sed veteres etiam genitivo ἀρχαικῶς pro ablativo ſunt uſi*: damni injuriæ, *ut* ſuper pecuniæ l. 5?. de V. S. *&* l. 3. D. ad L. Corn. de ſic. *Ita autem elliptica locutio eſt ſupplenda:* Actio *nomine vel cauſa* damni, injuria, *id eſt per injuriam & culpam dati.* Sic damni infecti promittere, *ait Cic. in Top. & JCti.*

Pr. Quis ille fuerit Aquilius, Trib. plebis, de quo §. 15. *h. t.* & *Nov.* 18. *c.* 8. quove tempore is vixerit, ignoramus. Antiquum vero videtur eſſe hoc plebiſcitum, ſi ejus interpretes Brutum & Mucium Scævolam ſpectemus, in *l.* 27. §. 22. *& l.* 39. *D. h. t.* (2) Forſan auctor ejus eſt Publ. Aquilius, Tribunus plebis, cujus meminit Val. Max. *lib.* VIII. *c.* 1. *n.* 6. vel alius ille, quem Pighius in Annal. ad annum 572. refert. (3) An ante legem Hortenſiam id latum fuerit; æque incertum eſt, quam quod Theophilus §. 15. *h. t.* Azo in *ſumma C. h. t.* & Contius *h. t.* ad ſeceſſionem in montem Aventinum aſcendunt, contra *l.* 1. *D. h. t.* & invito Ant. Auguſtino *de LL.* in Hortenſia, *t.* 2. *Theſ. Grævii pag.* 1205. (4) Falſo etiam alii credunt, Gallum Aquilium, de quo ſupr. §. 2. *quib. mod. toll. obl.* illud a plebe rogaſſe: nunquam enim ille fuit Trib. plebis, nec ex plebeja, ſed equeſtri Aquiliorum familia erat oriundus. vid. Menard. ad Ciceron. *pro Roſc. Comœd.* Bertrand. *de vit. JCtorum lib.* 2. *c.* 9. *n.* 9. & Grot. *de vit. JCt. lib.* 1. *c.* 8. §. 8. (5) Alia denique eſt Aquilia lex apud Ciceron. in Bruto cap. 34. ubi narrat. L. Cæſidenum ab L. Sabellio *mulctam lege Aquilia de juſtitia petiviſſe*: ſic enim omnes libri veteres, non *de injuria*, uti Manutius & Lambinus. (6) Noſter Aquilius verba quædam retinuit XII. Tab. uti *rupit* & *ſarcito*, ſed latius ea extendit, ut culpam civium puniret, *l.* 1. *D. h. t. l.* 65. *D. de obl. & act.* atque ſimiliter alia XII. Tab. capita, cum eorum antiquitas contemni cœpiſſet, in alia LLatorum nomina tranſierunt, ait Macrob. *lib.* III. *ſat. c.* 13. Balduinus, Chiffletius & Noodtius tituli hujus ſecundi interpretes ſunt adeundi. (7) Non eſt ita barbarum, uti Matthæus ſugillat in *Colleg. Inſt. Diſp.* 18. *th.* 16. quod Aquilius ſervis

pecudum numero ſit, injuria occiderit; quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur.

§ I. Quod autem non præciſe de quadrupede, *Ex l. 2. §. 2. eod.* ſed de ea tantum, quæ pecudum numero eſt (b), cavetur; eo pertinet, ut neque de feris beſtiis, neque de canibus cautum eſſe intellegamus, ſed de iis tantum, quæ proprie (c) paſci dicuntur: quales ſunt equi, muli, aſini, oves, boves, capræ. De ſuibus quoque idem placuit. Nam & ſues pecudum appellatione continentur: *Ex Marciano l 65. §. 4. de leg. 3.* quia & hi gregatim paſcuntur. Sic denique & Homerus in Odyſſea ait, ſicut Ælius in ſuis Inſtitutionibus refert:

Δήεις τόνδε σύεσσι παρήμενον, αἱ δὲ νέμονται
Παρ' Κόρακος πέτρῃ, ἐπί τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.
Invenies hunc aſſidentem ſuibus, quæ paſcuntur
Juxta Coracis ſaxum; & juxta fontem Arethuſam.

§. II. In-

(b) *Cajus in* l. 2. D. h. t. *verba capitis primi refert:* QUADRUPEDEM VEL PECUDEM. *Hotman. h. t. legit* quadrupedemve pecudem, *quem Nandt ſequitur c. 2. ad L. Aquil. ſed Accurſius adſcripſit* vel, *pro* id eſt, *quod forte paradoxum appellat Contius. vide tamen ſupra ad* §. 4. de uſu & hab. pag. 213. *& Leonin. lib.* VII. *Emend.* c. 3.

(c) Vox gregatim, *quam Accurſius habet, abeſt ſimiliter ab omnibus* Charondæ, *non vero à Theophilo. In l. 2. §. 2. D. h. t.* quæ pecudum numero ſunt & gregatim habentur. *Marcianus in d. l. 65. §. 4. de leg. 3.* quæ gregatim paſcuntur.

vis quadrupedes exæquavit in *l. 2. §. 2. D. h. t.* nam Ariſtoteles quoque ſervum partem rei familiaris facit, *l. 1 Polit. c. 5. & Metaph.* XII. *c.* 10. Enimvero dupliciter mancipium conſideratur, vel ut eſt in commercio & res mancipi, vel ut homo: priore reſpectu etiam in Ædilitio edicto jumentis æquiparatur *l. 38. §. 2. D. de Ædil. ed.* uti tenues jumentis, in opere ruſtico, ſic ditiores ſervis utebantur, tanquam inſtrumentis fundi & peregrinationis: *nec tanquam hominibus quidem, ſed tanquam jumentis abutimur*, ait Senec. *ep.* 47. Hinc ſervi etiam σώματα & *corpora* dicta, quod corpus eorum; in dominio eſt *l. 21. §. 2. D. de evict.* v. Caſaub. ad Athen. *l.* V. *c.* 10. Magius *lib.* 1. *miſc. c.* 12. Voſſius *lib.* 4. *Inſt. Orat. c.* 8. Menag. ad Laërt. *lib.* II. *n.* 78.

§. I. Dubitarunt quidam an ſues eſſent pecudes; quia feram quodammodo habent naturam, nec collo aut dorſo domantur, nec bilum agriculturæ

§. II. Injuria autem occidere intellegitur, qui nullo jure occidit. Itaque latronem (d) qui occidit, non tenetur: utique ſi aliter periculum effugere non poteſt.

§. III. Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui caſu occidit: ſi modo culpa ejus nulla inveniatur. Nam alioquin, non minus quam ex dolo, (e) ex culpa quiſque hac lege tenetur.

§. IV. Itaque ſi quis dum jaculis ludit, vel exercitatur, tranſeuntem ſervum tuum transjecerit, diſtinguitur. Nam ſi id

(d) *Vulgata addit* inſidiatorem. *Cajus in l* 4. *pr. D. h. t.* latronem inſidiantem *dixit. Sed Theophilus & libri Charondæ eam vocem ignorant*

(e) *Ita ex Theophilo legit Cujac. probante Contio & Fabroto. Omnes autem libri Charondæ cum vulgata:* non minus ex dolo, quam. *Loquendi genus inverſum eſt.*

ruræ proſunt, Cereri inviſæ, nec hominum labores ſublevant, nullam denique utilitatem, dum vivunt, præſtant. vid. Scip. Gentil. *lib.* 2. *Par. c.* 28. ſed placuit id Labeoni, apud Cajum in *l.* 2. *D. h. t.* & Marcianus *lib.* 7. *Inſt.* in *l.* 65. §. 4 *D. d. leg.* 3. Homeri teſtimonio ſues in claſſem pecudum refert; non quaſi Romæ & in Italia rarum fuiſſet, ſues gregatim paſci; ſed quia idem alibi in *l.* 1. § 1. *D. de don. mort. cauſ.* Homerum teſtem laudare amabat, a quo in ſchola auſpicatus fuerat, Plin. *l.* 11. *epiſt.* 14. vid. Papin. *c.* IV. §. 4. & Menag. *amœn. c.* 43.

§. III. Culpam leviſſimam præſtari voluit Aquilius, faciendo vel non faciendo commiſſam; quia committenti aliquid poteſt imputari, nihil autem ei, qui damnum patitur, *l.* 5. §. 1 *l.* 44. *D. h. t. l.* 155. *de R. J.* hinc culpa juri adſcribitur, & Donatus Terentium in *Adelph. Act.* 3. *ſc.* 2. ℣. 64. civiliter ait dixiſſe, culpam *vitio dari*, non vero *malum* eſſe vid. ad Puſend. *de O. H.* & *C. l.* 1. *c* 6. §. 4. & 9. (3) Exempla culparum vid. in *l.* 11. *princ. h. t.* quam ex Martiale *lib.* VII. *Epigr.* 60. & Horatio *lib.* 1. *ep.* 7. ℣. 50. illuſtrat Freher. *lib.* 1. *Veriſ. c.* 8. Adde hiſtoriam de apibus vicini necatis, per flores in horto veneno infectos, apud Quintil. *decl.* 13. & Pufendorff. *lib.* III. *cap.* 1. §. 3. De ſutore item, qui tironis cervicem forma calcei tam vehementer percuſſerat, ut *oculus ei effunderetur*, frequentem Senatum habuerunt eruditi ad *l.* 5. §. 3. *D. ad L. Aquil.* & *l.* 13. §. 4 *D. locat.* de quibus videſis Præfat. meam ad *t.* 11. *Theſ. pag.* 14. Adde etiam alia exempla apud Quintil. *decl.* 383. Senec. *lib.* III. *decl.* 6. & *l.* V. *decl.* 5.

ſi id à milite in campo (f) eove ubi ſolitum eſt exercitari, admiſſum eſt; nulla culpa ejus intellegitur: ſi alius tale quid admiſit, culpæ reus eſt. Idem juris eſt de milite, ſi in alio loco, quam qui exercitandis militibus deſtinatus eſt, id admiſit.

§. V. Item ſi putator ex arbore dejecto ramo ſervum tuum tranſeuntem occiderit, ſi prope viam publicam, aut vicinalem id factum eſt, neque proclamavit, ut caſus evitari poſſet, culpæ reus eſt. Si proclamavit, (g) nec ille curavit cavere, extra culpam eſt putator. Æque extra culpam eſſe intellegitur, ſi ſeorſum à via forte, vel in medio fundo cædebat, licet non proclamavit: quia in eo loco nulli extraneo jus fuerat verſandi. *Ex Paulo l. 31. ff. ad leg. Aquil.*

§. VI. Præterea ſi medicus, qui ſervum tuum ſecuit, dereliquerit curationem, atque ob id mortuus *Ex Cajo l. 8. ff. ad l. Aquil.*

(f) *Vulgo* in eo campo, ubi. *In libris Charondæ* in campo, eoque.
(g) Proclamavit *in pluribus Charondæ*.

§. V. Vicinalis via dicebatur, quæ ex via publica & militari ducebat in vicos, & quaſi publica, propter uſum publicum, habebatur, *l.* 2. §. 22. *D. ne quid in loco publ.* Sen. *l.* v. *de benef. c.* 24. (2) Si quis ſupra talem viam ramum dejicere vellet, prius palam id teſtari debebat, clamando *cave*, vel *ſerva*: ſicut Athenis φύλαξαι, *l.* 7. *D. ad leg. Corn.* Briſſon. *de form. lib.* 8 *pag.* 736. & Marcil. *h.* §. Jocoſum Pylei conſilium refert Baldus *in pract. tit. de cautelis*.

§. VI. Tritum eſt, Medicos Romæ venas incidiſſe, & cetera, quæ nunc ſunt chirurgorum, exercuiſſe, atque ideo eorum munus diu ad ſervos & libertos ablegatum fuiſſe; idque nuper Vir eruditus, Congers Middleton, in diſſert. *de Medicorum apud veteres Romanos conditione*, contra Caſaubonum, Sponium & Meadium probavit. v. Acta erud. Lipſ. A. 1726. *pag.* 266. & A. 1727. Mart. *pag.* 127. (2) Phædrus quidem *lib.* 1. *fab.* 14. illorum caſtigat imprudentiam, qui imperito medico ſe committunt, & Plin. *lib.* XXIX. *cap.* 1. ait: *Diſcunt periculis noſtris, & experimenta per mortes agunt, Medicoque tantum hominem occidiſſe impunitas ſumma eſt.* (3) Quod ſi vero dolo malo occidit, latroni eſt proximus; ſi ex imperitia, regulas medendi non obſervavit, extra ordinem punitur, *l.* 6. §. 7. *D. de off. Præſ.* ſi normam ſecutus abſolvi debet, vel ex lege antiqua, quam Bocchoris

tuus fuerit ſervus, culpæ reus eſt.

§. VII. Imperitia quoque culpæ adnumeratur, veluti ſi medicus ideo ſervum tuum occiderit, quod eum male ſecuerit, aut perperam ei medicamentum dederit. *Ex Cajo d. l. 8. & Ulp. l. 6. §. 7. de offic. Præſid.*

§. VIII. Impetu quoque mularum, quas mulio propter imperitiam retinere non potuerit, ſi ſervus tuus oppreſſus fuerit, culpæ reus eſt mulio. Sed & ſi propter infirmitatem eas retinere non potuerit, quum alius firmior retinere potuiſſet, æque culpæ tenetur (h) Eadem placuerunt de eo quoque, qui quum equo veheretur, impetum ejus, aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam ſuam retinere non potuerit. *Ex Cajo d. l. 8. ad leg. Aquil.*

§. IX. His autem verbis legis: Quanti (i) in eo anno plurimi fuerit, illa ſententia exprimitur: ut ſi quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mancus, aut luſcus erit, occiderit, qui in eo anno integer & pretioſus fuerit; non tanti is teneatur, quanti (l) hodie erit, *Ex l. 21. ad leg. Aquil.*

(h) *Ita & omnes* Charondæ *&* Cajus d. l. 8. culpæ nomine: *ſed idem in l. 13. pr. D. de lib. cauſ.* poterit ex lege Aquilia agi, cum ea lege etiam culpa teneatur, *& ita vulgata habet h. l.*

(i) *Alii* quanti id: *in quibuſdam*, quanti ea res in eo anno, *ut ſupra* pr. h. t.

(l) Quanti is hodie *omnes Charondæ: mox* ſed & aliquando, *in quibuſdam eſt & Theoph.*

ris Ægyptius tuliſſe fertur, apud Diodor. *l.* 1. *c.* 82. Eleganter Perſius *Sat.* v. ỳ. 96.

Publica lex hominum naturaque continet hoc fas,
Ut teneat vetitos inſcitia debilis actus:
Stat contra ratio & ſecretam gannit in aurem,
Ne liceat facere id, quod quis vitiaret agendo.
Diluit elleborum certo compeſcere puncto
Neſcius examen, vetat hoc natura medendi.

§. IX. Pœnalis etiam vocatur infra §. 1. *de perpet. & temp. act.* verum in §. 19. *de act.* & in *l.* 50. *D. pro ſocio* mixta dicitur, quoniam tantum apta erat, ut fieret pœnalis, vel propter infitiationem in duplum, vel ſi res in eo anno retro pluris fuiſſet, non au-

erit, ſed quanti in eo anno plurimi fuerit: Qua ratione creditum eſt, pœnalem eſſe hujus legis actionem: quia non ſolum tantum quiſque obligatur, quantum damni dederit, ſed aliquando longe pluris. Ideoque conſtat in heredem eam actionem non tranſire, quæ tranſitura fuiſſet, ſi ultra damnum numquam lis æſtimaretur.

§. X. Illud non ex verbis legis, ſed ex interpretatione placuit; non ſolum perempti corporis æſtimationem habendam eſſe, ſecundum ea, quæ diximus: ſed eo amplius quidquid præterea, perempto eo corpore, damni nobis allatum (m) fuerit: veluti ſi ſervum tuum heredem ab aliquo inſtitutum antea quis occiderit, quam juſſu tuo adiret: nam hereditatis quoque amiſſæ rationem eſſe habendam conſtat. Item ſi ex pari mularum unam, vel ex quadriga (n) equorum unum occiderit, vel ex comœdis unus ſervus occiſus fuerit; non ſolum occiſi fit æſtimatio, ſed eo amplius id quoque computatur, quanti depretiati ſunt, qui ſuperſunt. *Ex d. l. 21. §. ult. ad leg. Aquil.*

§. XI. Liberum autem eſt ei, cujus ſervus occiſus *Ex l. 23. §. 9. ad leg. Aquil.*

(m) *Vulgo* illatum. (n. *Ita rectius ex d. l.* 21. *& Theoph quam* quadrigis: *notat illa vox hic quatuor equorum juga ſine curru. v.* Turneb. *ad Cic. de fato.*

autem perpetuo pœnalis fuit, vid. Paul. *lib.* 1. *ſent. tit.* 19. & Papian. *lib. ſing. reſponſ.* Moribus, qui dolo alterius animal occidit, punitur; qui culpa damnum dat, delinquere non cenſetur, ſed æſtimationem præſtat, quanta fuit tempore damni dati, non anno replicato, neque propter infitiationem ſumma duplicatur, proindeque reverſi ſumus ad ſimplicitatem juris gentium, quam etiam Hebræi ſequebantur, Baba Kamma x. 1. & Græci, auctore Demoſthene *in Midiana*. Adde Ill. Thomas in *Larva legi Aquiliæ detracta.*

§. XI. Alterum enim criminale judicium ad vindictam publicam tendit, alterum civile ad perſecutionem rei familiaris, *l.* 23. § 9. *D. l.* 3. *C. h. t. l. un. C. quand. civ. act.* ubi Græcus interpres *h.* §. exempli loco commendat, (2) Graviter tamen, videtur adverſari *l.* 4. *D. de publ. jud.* cujus ſenſus eſt, quod dum pendet judicium legis Aquiliæ, prius inſtitutum ex Lege Corn. necdum agi poſſit,

ſed

ſus fuerit, & judicio privato legis Aquiliæ damnum perſequi, & capitalis criminis eum (o) reum facere.

§. XII. Caput ſecundum legis Aquiliæ in uſu non eſt.

§. XIII. Capite tertio de omni cetero damno cavetur. Itaque ſi quis ſervum, vel eam quadrupedem, quæ pecudum numero eſt, vulneraverit: ſive eam quadrupedem, quæ pecudum numero non eſt, veluti canem aut feram beſtiam, vulneraverit, aut occiderit; hoc capite actio conſtituitur. In ceteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus, quæ

Hujus capitis verba vide apud Ulp. l. 27. §. 5. ad leg. Aquil.

(o) *Rectius vox eum a quibuſdam & Theophilo abeſſe videtur Charondæ.*

ſed ſi criminalis actio prius inſtituta, pœnam leniorem imponebat judex, at ex Lege Aquilia adhuc agi, & pœna privata peti poſſet.

§. XII. Jam tempore Ulpiani caput illud tranſierat in ſpeciale nomen actionis, quæ pinguior eſſet, *l.* 27. §. 4. *D. h. t.* Quodnam autem damni genus eo vindicatum fuerit, non una eſt interpretum ſententia (1) Cujacius *Parat. D. & C. h. t.* illud egiſſe putat de quolibet alio damno dato, etſi res noſtra non ſit læſa, ſed utilitas intercepta: ex Plin. *lib.* IX. *cap.* 59. qui hanc actionem *damni formulam* appellavit. (2) Freherus *lib.* 2. *Parerg. c.* 3 de quadrupede, quæ pauperiem fecerit, ſicut enim Aquilius in primo capite, de pecude occiſa, ita capite ſecundo eum de pecude occidente edixiſſe, quam utramque materiam etiam Paulus *lib.* 23. *ad Edictum* & Ulp. *lib.* 18. tractarit. (3) Chifletius *lib. ſing. ad leg. Aquil. cap.* 2. ad ſervum corruptum retulit, quod etiam Strauchio viſum ad *D.* XIX. *aph.* 12 (4) Noodt. *c.* 13. *ad leg. Aquil.* cum Wiſſenbachio, ait, nos pudere haud debere doctæ ignorantiæ. (5) ſed Ampliſſ. Bynkersh. *lib.* 1. *Obſ. c.* 13. ſatis probabiliter docet, de dejectis & effuſis illud conceptum fuiſſe, arg. *l.* 31. *D. h. t.* & *l.* 5. §. 4. *D. de his qui effud.* Idemque Frehero *d. l.* olim venerat in mentem, ſed repudiavit, quia ex tertio capite agi poſſet. Adde quæ Cl. Heinecc. hac de re nuper diſſeruit in *Antiq. h. t.* §. 9. *ſeq. edit. noviſſ.* quæque v. Cl. A. A. Pagenſtecher in *aphor. h. t.* de pluribus capitibus, præter hæc tria, non fingendis, contra Balduinum & Noodtium diſputavit.

§. XIII. Caput tertium convenit cum primo, quod ex utroque propter dolum & culpam, quanti retro plurimi res fuerit, agitur; ſed differunt. (1) Illud eſt de ſervis, & quadrupedibus occiſis, in quibus divitiæ veterum Romanorum, ſicut & *Geneſ.* XIII. ℣. 5. & XXXII. *c.* 5. Hoc de ceteris animalibus occiſis, ſervis vulneratis,

quæ anima carent, damnum injuria datum (p), hac parte vindicatur. Si quid enim uſtum, aut ruptum, aut fractum fuerit, actio ex hoc capite conſtituitur, quamquam poterat ſola rupti appellatio in omnes iſtas cauſas ſufficere. Ruptum enim intellegitur, quod quoquo modo corruptum eſt. Unde non ſolum fracta, aut uſta, ſed etiam ſciſſa, & colliſa, & effuſa, & quoquomodo perempta atque deteriora facta, hoc verbo continentur. Denique reſponſum eſt, ſi quis in alienum vinum, aut oleum id immiſerit (r), quo naturalis bonitas vini aut olei corrumperetur; ex hac parte legis eum teneri.

A Celſo ſcilicet, d. L. 27. §. 15.

§. XIV. Illud palam eſt, ſicut ex primo capite ita demum quiſque tenetur, ſi dolo aut culpa ejus homo, aut quadrupes occiſus occiſave fuerit; ita ex hoc capite, de dolo (s) aut culpa, de cetero damno quemque teneri. Hoc tamen capite non quanti in eo anno, ſed quanti in diebus triginta proximis (t) res fuerit, obligatur is, qui damnum dederit.

§. XV. Ac ne plurimi quidem verbum adicitur. Sed Sabino recte placuit, perinde habendam æſtimationem, ac ſi etiam hac parte plurimi verbum ad-

Ex Ulp. L. 29. S. ult. ad leg. Aquil.

(p) *Vulgo* per Injuriam datum. *Omnes Charondæ*: damnum injuria hac parte.
(q) poterit *omnes Charondæ*. (r) *Accurſius* miſcuerit: *omnes Charondæ* immiſcuerit.
(s) *In quibuſdam rectius* ex dolo, *id eſt propter dolum, idque magis placet Charondæ.*
(t) *Nonnulli veteres libri addunt* retro-

ſteratis, & rebus quibuſque læſis, fractis, corruptis fuit conceptum, *l.* 29. §. 6. *D. h. t.* (2) In illo quanti, in anno retrorſum computato, res fuit plurimi, in hoc autem quanti diebus triginta, *l.* 21. *l.* 51. *D. h. t.* *l.* 2. §. 3. *D. de priv. del.* (3) Vox *ruperis* ex lege XII. Tabb. ab Aquilio fuit retenta, ſed ad ſeculi ſui loquendi morem inflexa, cum omnes veteres XII. Tab. interpretes conſentirent, *Rupitias* idem eſſe, quod ruperis, corruperis, vid. *leg.* 27. §. 5. & 13. *D. h. t. l.* 27. §. 3. *D. de furt.*

§. XV. Hic diſcimus auctorem hujus interpretationis, Sabinum, quem nobis

adjectum fuiſſet; Nam plebem Romanam, quæ Aquilio tribuno rogante hanc legem tulit, (tt) contentam fuiſſe, quod prima parte eo verbo uſa eſt.

§. XVI. Ceterum placuit, ita demum directam ex hac lege actionem eſſe, ſi quis præcipue corpore ſuo damnum dederit. Ideoque in eum, qui alio modo damnum dederit, utiles actiones dari ſolent; veluti ſi quis hominem alienum, aut pecus ita incluſerit, ut fame necaretur: aut jumentum tam vehementer egerit, ut rumperetur: aut pecus in tantum exagitaverit, ut præcipitaretur: aut ſi quis alieno ſervo perſuaſerit, ut in arborem aſcenderet, vel in puteum deſcenderet, & is aſcendendo vel deſcendendo, aut mortuus, aut aliqua corporis parte læſus fuerit; utilis actio in eum datur. (u) Sed ſi quis alienum ſervum, aut (x) de ponte, aut de ripa in flumen dejecerit, & is ſuffocatus fuerit: eo quod projecit, corpore ſuo damnum dediſſe non difficulter

Ex Ulp. l. 9. §. 2. ad leg. Aquil.

Ex Ulp. l. 7. §. 2. eod.

(tt) *Hotmanus turpe Triboniani peccatum hic redarguit, qui juſſit ſcribere debebat, quæ etiam Gronovii cenſura eſt, not. ad Liv.* lib. x. c. 13. *Mox* pro uſa eſt *legit* uſus eſſet.

(u) *Unus Charondæ* accommodatur, *quæ vox utilium actionum eſt propria.* (x) *voculam* aut *priorem ignorat* Theoph. *&* *libri* Charondæ.

nobis non retulerat Ulpian. in *l.* 29. §. *fin D. h. t.*. (2) Malè Theophilus putat, eo tempore, quo inter plebem & patres erat diſſenſio, hoc plebiſcitum rogatum fuiſſe, in ſeceſſione in montem, diu enim poſt leges XII. Tab. illud conditum eſſe, *l.* 1. *h. t.* docet, & legis appellatio ſerius plebiſcitis fuit tributa. V. ad *pr. n.* 2.

§. XVI. Actio *directa* ex verbis Legis Aquiliæ recta datur, & formulam habebat ſolennem, ex verbis legis deſumtam, ſi corpore, manibus, ligno vel lapide in corpus eſſet damnum datum *l.* 2. *l.* 7. §. 1. *l.* 27. §. 5. *D. h. t.* (2) Mox ex ſententia & mente legis *utilis* obtinuit, ſi corpore, ſed non in corpus, læſio ſit facta; ut ſi quis ſervo perſuaſit, ut in puteum deſcenderet, cujus deſcenſum difficilem eſſe ſciebat *l.* 3. & 4. *D. de ſerv. corr* *l.* 29. §. 5. *l.* 53. *D. h. t.* (3) *Actio in factum* ex interpretatione legis & æquitate, inſtar legis Aquiliæ, a Prætore dabatur, ſi neque corpore, neque in corpus damnum

ter intellegi poterit; ideoque ipſa lege Aquilia tenetur. Sed ſi non corpore damnum datum, neque corpus læſum fuerit, ſed alio modo damnum alicui contigerit: quum non ſufficiat, (y) neque directa, neque utilis Aquilia: placuit eum, qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri: veluti ſi quis miſericordia ductus, alienum ſervum compeditum ſolverit, ut fugeret. *Ex Cap. l. 7. §. 7. de dolo mal. Ul. l. 7. depoſiti.*

(y) Contigit, quam non ſufficit *omnes Charondæ*.

damnum culpa eſſet datum; ſin dolo, actioni de dolo erat locus. v. gr. ſi apes fumo necatæ aut fugatæ *l.* 49 *D. h. t* aut ſervus fugitivus compeditus intempeſtiva miſericordia ſolutus eſt *l.* 7. § 7. *D. de dol. mal.* Macrob. I. *ſat. c.* II (4) In effectu autem omnes hæ actiones conveniunt, & condemnatio fit ſub eadem diſtinctione rerum & temporis, vid. *l.* 47 §. I. *D. de neg. geſt.* unde mirum non eſt, quod veteres JCti duas poſteriores, quamvis re ipſa differrent, ſæpè confuderint, quando dubitabant, ex ſententia, an ex interpretatione legis agendum eſſet, uti poſt Merill *lib.* III. *Obſ. c.* 26. & *lib* VI. *Obſ. c.* 7. Thomas. in *Differt. Lipſ.* 3. §. 149. oſtendit. (5) Eleganter autem Freherus *lib.* II. *Parerg. cap.* 30. actiones utiles, ex novis negotiis, cum novorum morborum remediis comparavit: hæc enim ſimilia & vicina reliquis eſſe ſolent, niſi morbi genus prorſus ſit diverſum.

CAPUT IV.

De injuriis.

Generaliter injuria dicitur, omne quod non jure fit. Specialiter, alias contumelia, quæ à contemnendo dicta eſt, quam Græci ὕβριν appellant: *Ex Ulp. l. 1. de injuriis.*

alias

Pr. Similiter Seneca libro, In ſapientem non cadit injuria, cap. XI. contumeliam a contemtu derivat: nemo enim aliquem injuria afficit unquam, niſi quem animo impotente, & ſecundis rebus malè elato contemnit. (2) Hinc animus doloſus contemnendi ab actore eſt probandus, niſi facta aut verba per ſe ſint probroſa *l.* 3. §. I. *& ſeqq. D. l.* 5.

alias culpa, quam Græci ἀδίκημα [a] dicunt, ſicut in lege Aquilia damnum injuriæ accipitur: alias iniquitas & injuſtitia, quam Græci ἀδικίαν vocant. Quum enim Prætor, vel judex non jure contra quem pronunciat, injuriam accepiſſe dicitur.

§. I. Injuria autem committitur non ſolum, quum quis pugno, puta, [b] aut fuſtibus cæſus, vel etiam verberatus erit, ſed & ſi cui convitium factum fuerit; ſive cujus bona quaſi debitoris, qui nihil deberet [c] poſſeſſa fuerint ab eo, qui intellegebat nihil eum ſibi debere: vel ſi quis ad infamiam

a, *Sic veteres MS. Theophilus & impreſſi a Roberto Stephano: Baro autem aliique, cum Haloandro,* ἔγκλημα; *Grotius in fl. ſp.* ἁμάρτημα *legit. Poſtea pro voce* ἀδικίαν *Salmaſ.* c. 7. ad jus Attic. & de mod. uſur c. 17. *reponit* αἰκίαν, *& hoc pr. a Triboniano, ex Pauli lib. ſingulari & titulo de injuriis, cujus fragmentum extat in* Collat. LL. Moſ. tit. 2. §. 5. *interpolatum eſſe opinatur; quem Heraldus recte confutat* c. 46. Obſ. & Emend. & ad jus Attic. l. 11. c. 9. *Sed qui ipſe non ſatis placet Cl.* Schultingio *ad* dict. §. 5. *In fine* h. pr. *Hotmanus legit:* injuria eum affeciſſe dicitur; *at non opus eſt, ſi ſubaudias, cum* Theophilo, is, contra quem non jure pronunciat. *Minus aſſentior Colero, qui ſtuporem* Triboniani *in* h. pr. *accuſat* cap. 32. Parerg. *quum magis veriſimile ſit, Collationem LL. Moſaic. ex hoc pr. reſtituendam eſſe.*

b. In *quibuſdam, cum Vulgata, additur* pulſatus. c. *Veteres:* debitoris poſſideantur, *omiſſis verbis,* qui nihil deberet.

l. 5. *C. h. t.* (3). Quæ ſi adſint, non juvat proteſtatio, nec reſervatio honoris, nec habere auctorem ſuum, nec veritas convicii excuſat, nihil obſtante *l.* 18. *D. & l.* 5. *C. h. t.* de quibus Ampl. Zach. Huber. *p.* 2. *Obſ.* 40. Add. Turneb. *lib.* XVII. *Adverſ. cap.* 19.

§. I. Pœna mali carminis, ſive libelli famoſi, ex lege XII. Tabb. erat capitalis, reique fuſte ad necem verberabantur, ut Auguſtin. *de Civ. Dei lib.* II. *c.* 9. *&* 12. ex fragmento Ciceronis *lib.* 4. *de Rep.* docuit, & ex Horatio *lib.* II. *ep.* I. ℣. 152. ſatis colligitur: *Quin etiam lex pœnaque lata, malo quæ nollet carmine quenquam deſcribi, vertere modum formidine fuſtis.* ubi Pithœus ad Collat. *tit.* 2. §. 5. cum uno Scholiaſte, putat, *formidine fuſtis* poëtice dici, tracta a canibus ſimilitudine: idquod Marcil. ad ll. XII. Tabb. *pag. m.* 240. ex Porphyrione & Cornuto rejecit. Arnob. lib. IV. p. 151. *Carmen malum conſcribere, quo fama alterius coinquinetur, & vita, Decemviralibus ſcitis evadere noluiſtis impune.* (2) Ex lege Julia & SCto, ad id pertinente, libellum famoſum componere publi-

miam alicujus libellum, aut carmen, [d] aut hiſtoriam ſcripſerit, compoſuerit, ediderit, dolove malo fecerit, quo quid eorum fieret: ſivè quis matremfamilias, aut prætextatum prætextatamve adſectatus fuerit: ſive cujus pudicitia attentata eſſe dicetur: & denique aliis pluribus modis admitti injuriam, manifeſtum eſt.

Ex Ulp. l. 1. §. 5. 9. de injur.

Ex l. 10. eod.

§. II. Patitur autem quis injuriam non ſolum per ſemetipſum, ſed etiam per liberos ſuos, quos in poteſtate habet: item per uxorem ſuam, id enim magis prævaluit. Itaque ſi filiæ alicujus, quæ Titio nupta eſt, injuriam feceris; non ſolum filiæ nomine tecum injuriarum agi poteſt, ſed etiam patris quoque & mariti nomine.

Ex l. 1. §. uit. de injur.

d. *Vox* carmen *deeſt in veteribus Cujacii libris. Eſt vero vox* XII. *Tabb. addita voce* malum; *quæ utraque apud Horat.* lib. II. ſat. I. *Plin.* lib. XXVIII. c. 2. & *Arnob.* lib. IV. *reperitur.*

publicum quidem crimen erat, ſed non capitale, *l.* 18. §. 1. *D. qui teſt. fac.* Paulus *lib.* V. *tit.* 4. & Suet. *Aug. cap.* 55. (3) Ex *l. un. C. de fam. libell.* talis ſtatuta eſt pœna, qualem meretur crimen, quod quis alteri objecit; ſed moribus eſt arbitraria. (4) Verberare ex lege Cornelia gravius erat, quam pulſare; quia hoc ſine ullo aut magno dolore fieri poterat, uti *l.* 5. §. 1. *D. h. t.* adverſus Vallæ mordacitatem, Alexander ab Alex. *lib.* III. *c.* 19. Buſius *lib.* III. *ſubtil. c.* 16. Coler. *paerg. c.* 36. & Cl. Duker *de Latin. JCt. pag.* 146. tuiti ſunt. (5) Matronas nec aſſectari, nec appellare ſtupri cauſa, nec attentare, nec contrectare licebat, ob affectum zelotypiæ, quo mariti, in Italia maxime calebant. v. *l.* 5. *C. de Epiſc. l.* 1. *C. de off. div. jud.* Feſtus voce *Matronæ* & Scholiaſt. ad Horat. *lib.* I. *ſat.* 2. (6) De prætexta vide *l.* 23. *D. de aur. arg. leg.* Ea veſtis ſacra habebatur, & ſanctos reddebat, hinc *majeſtas matronarum*, & *majeſtas pueritiæ* vocatur. Quintil. declam. 340. *Vobis allego illud ſacrum prætextarum, quo ſacerdotes velantur, quo magiſtratus: quo infirmitatem pueritiæ ſacratam facimus.* Perſius ſat. V. ℣. 30. purpuram *cuſtodem* vocat. ubi Caſaubon.

§. II. Olim quidem uxor per confarreationem aut coëmtionem tranſibat in poteſtatem mariti, iſque ſolus ejus nomine injuriarum agebat; quia patris loco erat: ſed ritu illo ſublato, filia nupta manebat in poteſtate patris; unde dubitabatur, an maritus agere poſſit injuriarum, quod ta-

men

ne. Contra autem ſi viro injuria facta ſit, uxor injuriarum agere non poteſt. Defendi enim uxores à viris, non viros ab uxoribus æquum eſt. Sed & ſocer nurus nomine, cujus vir in poteſtate eſt, injuriam agere poteſt. *Ex l. 2. cod.*

§. III. Servis autem ipſis quidem nulla injuria fieri intellegitur, ſed domino per eos fieri videtur. Non tamen iiſdem modis, quibus etiam per liberos & uxores: ſed ita quum quid atrocius commiſſum fuerit, & quod aperte ad contumeliam domini reſpicit: veluti ſi quis alienum ſervum e verberaverit, & in hunc caſum actio proponitur. At ſi quis ſervo convicium fecerit, vel pugno eum percuſſerit; nulla in eum actio domino competit. *Ex d. l. 15. §. 45. de inj. jur.*

§ IV. Si

e. *Vulgata addit* atrociter, *citra neceſſitatem.*

men prævaluit, propter arctiſſimam vitæ conſuetudinem, & omnis fortunæ ſocietatem, *l. 1. D. de rit. nupt. l. 1. D. rer. amot.* (2) Si filiofamilias injuria ſit illata, pater Prætoriam actionem inſtituebat & remittebat, *l 17. §. 12. D. h. t.* criminalem autem ex lege Cornelia, ſolus filius *l. 5 §. 6. & 7. D. h. t.* eoque reſpexit Paulus in *l. 9. D. de obl. & act.* (3) Injuriam uxoris in ſe quidem ſuſcipit maritus, non autem vice verſa. Elegans locus eſt apud Socrat. *Hiſt. Eccleſ. lib.* VI. *cap.* 14. ubi Eudoxia imperatrix ad conjugem, *Mea*, inquit, *contumelia tua eſt.*

§. III. Athenis non minus tenebatur, qui ſervo, quam qui libero homini injuriam fecerat, auctore Demoſthene, Xenophonte, & Athenæo, apud Petitum ad *leges Att. p.* 176. Et ſervis fit injuria, ſi eos conſideres, tanquam ex iiſdem ſeminibus natos, qui eodem fruuntur cœlo, æque ſpirant & moriuntur, adeo ut ipſe dominus injuria eos afficere potuerit. *De injuriis dominorum in ſervos, qui audiat, poſitus eſt*, ait Senec. *l.* III. *de ben. c.* 22. Verum quatenus pro nullis habebantur, & mortuis, ac jure civili atque Prætorio in rerum claſſem erant conjecti, injuria eis non inferebatur, ut haberent actionem; at Prætor malitiam inultam non relinquebat, *l. 15. §. 34. D. h. t.* duobus etiam in caſibus domino injuriarum agere licuit *d. l. 15. §. 35. & l. 18. §. 1. D. h. t.* adde Tertullian. de anima: *Gravis injuria in Præſidem eſt, cum officia pulſantur; plus cæditur, qui iubet, quando nec qui obſequitur, excuſatur.*

§ IV. Cu-

§. IV. Si communi ſervo injuria facta ſit, æquum eſt non pro ea parte, qua dominus quiſque eſt, æſtimationem injuriæ fieri: ſed ex dominorum perſona, quia ipſis fit injuria.

§. V. Quod ſi uſusfructus in ſervo Titii eſt, proprietas Mævii: magis Mævio injuria fieri intellegitur. *Ex l. 15. §. 47. de injur.*

§. VI. Sed ſi libero, qui tibi bona fide ſervit, injuria facta ſit, nulla tibi actio dabitur, ſed ſuo nomine is experiri poterit: niſi in contumeliam tuam pulſatus ſit, tunc enim competit & tibi injuriarum actio. Idem ergo eſt & in ſervo alieno bona fide ſerviente: ut totiens admittatur injuriarum actio, quotiens in tuam contumeliam injuria ei facta ſit. *Ex d. l. 15. §. 48. de injur.*

§. VII. Pœna autem injuriarum ex lege duodecim tabularum, propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os vero fractum nummariæ pœnæ erant conſtitutæ, qua-

§. IV. Cujac. manifeſtum diſſidium ponit inter Cajum, ex quo hic §. deſumtus eſt. & Pedium in *l.* 16. *D. h. t.* nec tollit id Wiſſenbachius, cum in *l.* 16. *non* exponit, per *non tantum*. Pedius loquitur de caſu, ſi domini paris ſunt dignitatis, quales plerique erant, qui communem ſervum habebant: Juſtinianus autem de diſparis conditionis dominis loquitur: ſed tunc quoque ratio partium, quas quiſque in ſervo haberet, non fuit neglecta. Paucis: æſtimationem injuriæ quiſque dominorum pro dignitate ſua faciebat; judex vero condemnabat pro portione cujusque dominii. vid. omnino Cl. Averan. *lib.* 2. *Interpr. c.* 21.

§. VII. Balduinus ad leg. XII. Tabb. non videbat, quomodo os fractum diſtingueret a membro rupto; ſed Plautus in *Menæchm.* ſimiliter ſeparavit. *Ruptum* idem eſt, quod corruptum, livore aut tumore decoloratum, ut ſupra §. 13. *de leg. Aquil.* (2) Perperam Alexander ab Alex. *l.* VI. *c.* 10. hic intellexit os oris, quam faciem hominis dicimus; quum magis os oſſis, id eſt pes vel brachium, ſit intelligendum, cum Gellio *lib.* XX. *cap.* 1. niſi corruptus eſt locus, ait Contius *h.* §. v. Cl. Schulting. ad *Collat. leg. Moſaic. p.* 740. (3) Talio a tali, & ſimili perpeſſione dicta, alias *par vindicta*, *ſimilitudo ſupplicii* & *pœna reciproci* vocatur, *l. ult.*

quaſi in [f] magna veterum paupertate. Sed poſtea Prætores permittebant ipſis, qui injuriam paſſi ſunt, eam æſtimare; ut judex vel tanti reum [g] condemnet, quanti injuriam paſſus æſtimaverit, vel minoris, prout ei viſum fuerit. Sed pœna quidem injuriarum, quæ ex lege duodecim tabularum introducta eſt, in deſuetudinem abiit: quam autem Prætores introduxerunt, quæ etiam honoraria appellatur, in judiciis frequentatur. Nam ſecundum gradum dignitatis, vitæque honeſtatem, creſcit aut minuitur æſtimatio injuriæ. Qui gradus condemnationis & in ſervili perſona non immerito ſervatur: ut aliud in ſervo actore, aliud in medii actus homine, aliud in viliſſimo vel compedito [h] conſtituatur.

§. VIII. Sed

f. Quaſi ex magna *omnes Charondæ.* g. *Vox* reum *abeſt a libris priſcis & Theophilo*
h. *vulgo additur* jus æſtimationis, *minus recte.*

ult. C. de calumn. l. 11. *C. de exbib. reiſ.* Ea vero neque hic, neque in lege divina *Exod.* XXI. ℣. 24. ſimpliciter intelligi debet, ſed de pœna æque gravi, a judice taxata, niſi reus depectus eſſet, de talione redimenda, Gell. *l.* XX. *c.* 1. Grot. *lib.* II. *cap.* 20. §. 10. *n.* 7. & §. 32. Coccej. *de SS. talionis jure.* (4) Fruſtra Favorinus apud Gell. *lib.* XX. *cap.* 1. ſugillavit pœnam 25. æris, tanquam molliorem, cum illa ſatis dura fuerit, & malitiæ reprimendæ apta, in magna veterum paupertate, de qua Livius *lib.* II. *cap.* 52. & Dion. Halicarnaſſ. *lib.* V. *cap.* 47. (6) Sed cum L. Veratius quidam pro delectamento haberet, injuriam facere, & tam parvam pœnam ſolvere, ſucceſſit in ejus locum æſtimatoria, a Prætore permiſſa, & moribus recepta, Gell. *d. l.* Paul. V. *ſent. tit.* 4. §. 7. unde Vellej. Paterc. *lib.* II. *c.* 28. petulantis convicii judicium *ex albo* promitti ſcribit. (7) In ſervis quoque gradus condemnationis ſervatus, *l.* 15. §. 44 *D. h. t.* & major æſtimatio ſolvenda erat, ſi ſervus *actor* injuria affectus, cui omnium rerum ſuarum ſummam dominus credebat, ita ut ejus læſio ad damnum totius domus & familiæ everſionem pertineret, v. *l. ult. D. de off. Præſ. l.* 46. §. 7. *D. de jure fiſc.* Cujac *lib.* XIX. *Obſ c.* 1. Lipſ. *Exc. ad Tacit. lib.* II. *Annal. c* 30. *lit. F.* (8) Medii vero actus homo eſt mediaſtinus, non cui unius actus adminiſtratio eſt commiſſa: *viliſſimi* erant vicarii, dedititii & notis compuncti. (9) Pium denique & Chriſtianum eſt monitum Theodoſii in *l. un. C. ſi quis Imp. maled.* & dignum, quod privati ſequantur; non tamen omnis actio injuriarum, cum Bachovio & Hubero,

§. VIII. Sed & lex Cornelia de injuriis loquitur, & injuriarum actionem introduxit, quæ competit ob eam rem, quod ſe pulſatum quis, verberatumve, domumve ſuam vi introitam eſſe dicat. Domum autem accipimus, ſive in propria domo quis habitat, ſive in conducta, vel gratis ſive hoſpitio receptus ſit.

§. IX. Atrox injuria æſtimatur vel ex facto: veluti ſi quis ab aliquo vulneratus fuerit, vel fuſtibus cæſus. Vel ex loco: veluti ſi cui in theatro, vel in foro, vel in conſpectu Prætoris injuria facta ſit. Vel ex perſona: veluti ſi magiſtratus injuriam paſſus fuerit, vel ſi Senatori ab humili injuria facta ſit, aut parenti patronove fiat à liberis vel libertis. Aliter enim Senatoris & parentis patronique, aliter extranei & humilis perſonæ injuria *Ex l. 7. in fine de injur.*

ria

ad h. tit. tanquam Chriſtianiſmo contraria, eſt proſcribenda: nam privata tantum vindicta, & rancor animi in Chriſtianis reprehenditur, *Matth.* v. ℣. 39. Publicas autem pœnas, quæ pertinent ad emendationem & terrorem aliorum, Chriſtus non ſuſtulit, vid. Grot. *lib.* I. *c.* 2. § 8 & *lib.* II. *c.* 20. §. 10. *n.* 8. & notas ad Pufend. *de O. H. & C. lib.* I. *c.* 7. § 6.

§. VIII. Lex XII. Tabb. mala carmina, membra rupta, & oſſa fracta tantum vindicaverat, ſed Lucius Cornelius Sylla Felix addidit tres cauſas alias; quia petulantia per bella civilia increbuerat nimis, *l.* 12. §. *fin. D. de accuſ.* (2) Duarenus *lib.* I *Diſp. c.* 32. & Cujac. *ad l.* 6 *D. h. t.* putant, Syllam judicium publicum conſtituiſſe; ſed verius eſt ipſius actionem tantum criminalem extraordinariam eſſe §. 10. *h. t. l.* 42. §. 2. *D. de proc. l.* 7. *& ult.* C *h. t.* Athenis ὕβρεως γραφὴ publica fuit, v. Heraldus *Obſ. cap.* 48. ſed uti in directarios Romæ extra ordinem animadvertebatur, ſic & in pulſantes. Paul. *l.* v. *ſent. tit.* 4. §. 8.

§. IX. Ex quatuor cauſis atrox injuria, id eſt ſæva & graviſſima æſtimatur, verum Claudius Saturninus in *l.* 16. §. 1. *D. de pæn.* ſeptem criminum circumſtantias retulit, ſatis confuſe, Grotii judicio *libr.* II. *c.* 20. §. 37. rectius Ulpianus in Collat. II. Moſ. *ex facto id colligi* debere, ait, & Quintilianus illuſtrat *lib.* IV. *Inſt. c.* I. Arnob. lib. IV. *Ne veſtras aures convicio aliquis licentiore pulſaret, de atrocibus formulas conſtituiſtis injuriis.* (2) Vox *Prætoris*, quæ hic reperitur, refellit emendationem Cujacii ad Paul. *lib.* v. *tit.* 4. §. 10. & *lib.* IX. *Obſ. c.* 16. qui in *l.* 7.

§. *ult.*

ria æſtimatur. Nonnunquam & locus vulneris atrocem injuriam facit: veluti ſi in oculo quis percuſſerit. Parvi autem refert, utrum patrifamilias, an filiofamilias talis injuria facta ſit: nam & hæc atrox æſtimabitur.

§. X. In ſumma (i) ſciendum eſt, de omni injuria eum, qui paſſus eſt, poſſe vel criminaliter agere, vel civiliter. Et ſi quidem civiliter agatur, æſtimatione facta ſecundum quod dictum eſt, pœna imponitur. Sin autem criminaliter, officio judicis extraordinaria pœna reo irrogatur: hoc videlicet obſervando, quod Zenoniana conſtitutio introduxit, ut viri illuſtres, quique ſuper eos ſunt, & per procuratores poſſint actionem injuriarum criminaliter vel perſequi, vel ſuſcipere, ſecundum ejus tenorem, qui ex ipſa manifeſtius apparet.

§. XI. Non

(i) In ſumma igitur *veteres*.

§. *ult. D. h. t.* pro *Prætoris* mavult *populi Romani*, Grotio tacite ipſum ſequente, in not. *ad lib.* II. *c.* 20. §. 37. (3) Peculiare atrocis injuriæ erat, quod poſſet propter eam agi criminaliter, etiam a liberto adverſus patronum, & filius exheredari *l.* 6. *C. h. t. Nov.* 115. *c.* 3. Salvian. lib. VI. de Provid. *Semper per dignitatem creſcit culpa facientis; quia neceſſe eſt, quanto major eſt perſona, quæ contumeliam patitur, tanto major ſit noxa ejus, qui facit.* Adde Ræverd. *lib.* I. *Var. c.* 9. & Rittersh. *l.* VII. *ſacr. lect. c.* 21.

§. X. Solon injuriarum publicum fecit judicium, & quemvis admiſit accuſatorem, ne in uno cive omnium libertas contemneretur. At Romæ judicium injuriarum (1) *publicum* erat ob libellum famoſum, *l.* 6. *D. h. t.* vel ſi magiſtratui, in habitu dignitatis, eſſet contumelia illata, *l.* 4. *C. h. t.* quod Quintilianus oratorie *majeſtatis crimen* vocat *Decl.* 252. item ſi quis ſacerdotem, ſacris operantem in templo, reali injuria affecerit, *l.* 10 *C. de Epiſc. & Cler* (2) Criminale *extraordinarium* ex lege Cornelia, pro qualitate cujusvis injuriæ atrocis, cujus pœna lege definita non erat Paul. *lib.* V. *ſent. tit.* 4. §. 8. (3) Prætorium *privatum*, quo injuria æſtimabatur, ſecundum gradus dignitatis *l.* 15. §. 28. *D h. t.* Olim de atrocibus tantum criminaliter agi potuit, ſed ex conſtitutione Severi & Caracallæ etiam civiliter, *l* 7. §. *fin. D. h. t.* ideo Juſtinianus hic ait: *de omni injuria.*

§. XI. Non ſolum autem is injuriarum tenetur, qui fecit injuriam, id eſt, qui percuſſit: verum ille quoque continebitur, qui dolo fecit vel curavit, ut cui mala pugno percuteretur. *Ex l. 11. de injur.*

§. XII. Hæc actio diſſimulatione aboletur. Et ideo ſi quis injuriam dereliquerit, hoc eſt, ſtatim ut paſſus, ad animum ſuum non revocaverit; poſtea ex pœnitentia remiſſam injuriam non poterit recolere. *Ex d. l. 11. §. 1. de injur.*

§. XII. Diſſimulatione tollitur injuria, ſive quis initio non ſit conteſtatus, id eſt coram teſtibus, injuriam ad ánimum non revocarit, v. *l.* 31. *C. de lib. cauſ.* ibique Thalelæus: ſive poſtea tacuerit, & ultro cum injurio, citra proteſtationem biberit & comederit, *l.* 11. §. 1. *D. h. t.* nam quia pœnæ ſemper aliquid odii habent, levis conjectura ſufficit, ut remiſſæ intelligantur, ait Grotius *lib.* III. *c.* 20. §. 18. non autem ſi quis S. cœna eſt uſus, Sande *lib.* V. *tit* 8. *def.* 12. Senec. de conſt ſap. c. 9. *Injuriam nemo immota mente accipit, ſed ad ſenſum ejus perturbatur, caret autem perturbatione vir erectus, moderator ſui, altæ quietis & placidæ, caret ira & injuria, quam ſcit, ſibi fieri non poſſe. Inde tam erectus lætuſque eſt.* &c. (2) Tollitur injuria remiſſione expreſſa per pactum vel juſjurandum, quo alter pœnitentiam declaravit, ſe nolle hæc dicta eſſe. *l.* 7. §. 7. *D. de pact.* idque ex Plauto & Terentio Turnebus illuſtravit *lib.* XVIII. *c.* 25. Senec. lib. III. de ira c. 26. *Maxima eſt factæ injuriæ pœna feciſſe: nec quiſquam gravius afficitur, quam qui ad ſupplicium pœnitentiæ traditur.* (3) Morte actoris vel rei ante litem conteſtatam *l.* 13. *D. h. t.* (4) Præſcriptione annali æſtimatoria *l.* 5. *C. h. t.* vicennali, actio ex lege Cornelia criminalis *l.* 12. *C. ad leg. Cornel. falſ.* tricennali autem, civilis tollitur.

CAPUT

CAPUT V.

De Obligationibus, quæ quaſi ex delicto naſcuntur.

Si Judex litem ſuam fecerit, non propriè ex maleficio obligatus videtur: ſed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus eſt, & utique peccaſſe aliquid intellegitur, licet per imprudentiam: ideo videtur quaſi ex maleficio teneri;

Ex Cajo l. ult. de variis. & extraordin. cognit. l. 5. §. 4. de oblig. & action.

(a) *Alii* De obligationibus quaſi ex delicto *: ut ſupra rubr. cap. 1.*

Pr. Late de hoc pr. Briſſonius in lex. verb. *litem quoque ſuam*: ſed, tacito Turnebi nomine, omnia ejus verba exſcripſit *lib.* XIX. *adv. cap.* 26. (2) Cicero *lib.* I. *de Orat.* ridet patronum, qui neſciebat, quid eſſet litem ſuam facere: Budæus quoque ἀντινομίαν ſtatuit inter *l.* 15. §. 1. *D. de judic.* & *l. fin. D. de var. & extr. cognit.* merito à Cujacio *lib.* VIII. *Obſ. c.* 9. notatus. (3) Si Prætor, vel Præſes malè jus dixerat, id aſſeſſoribus imputabatur, qui jus ſuggerebant, & ſententias inſtruebant, nam eorum ſuffragia illi plerumque ſequebantur *l.* 2. *D. quod quiſq. jur. l.* 9. §. 3. *D. quod met. cauſa l.* 5. & 8. *D. de manum. vind.* Joſephus *lib.* 2. adv. Appion. Ammian. Marcellin. *lib.* XXIII. *cap. ult.* (4) Si judex pedaneus propter *ſordes* iniquam tuliſſet ſententiam, ex XII. Tabb. pœna capitalis erat. Gell. *lib.* XX. *c.* 1. poſtea ex lege Julia repetundarum mitius puniebatur, *l.* 3. & 4. *D. ad leg. Jul. repet.* aliquando autem ultimo ſupplicio *arg. l.* 1. *D. ad l. Corn. de ſicar.* eo enim audacia judicum procedebat, ut palam *jus Romanum ſub auctione venderetur*, *l.* 22. *C. Th. de Prætor.* & *l.* 7. *C. Juſtin. Quando prov.* (5) Si *dolo* pronuntiaverit contra jus certum, vel in fraudem legis & evidens ejus arguatur gratia, vel inimicitia, non erit neceſſe appellare; ſed integram æſtimationem litis in judicium deductam ſolvet & infamia notabitur *l.* 15. §. 1. *D. l.* 13. §. 5. & 6. *C. de Judic. l. ult. C. de pœn. jud. Nov.* 124. *c.* 2 Lucianus in Toxari. (6) Si per juris *imperitiam* malè judicaverit, in cauſa non dubia, aut vafritie oratorum ei fraus facta, id quod æquum & bonum eſt, ſalva æſtimatione, præſtabit illi, qui noluit, aut non potuit appellare propter paupertatem *l ult. D. de var. & extr. cogn. l.* 8. §. 8. *D. mand.* utique enim aliquid peccaſſe cenſetur, licet per *imprudentiam*, nec veritas rerum erroribus geſtarum obliteratur *l.* 6. §. 1. *D. de Off. præſ. l.* 3. *C. de apoſtat.* nec imperitia ſeu error formam juriſdictionis mutare poteſt.

neri; & in quantum de ea re æquum religioni judicantis videbitur, pœnam ſuſtinebit.

§. I. Item is, ex cujus cœnaculo, vel proprio ipſius, vel in quo gratis habitabat, dejectum effuſumve aliquid eſt, ita ut alicui noceret (b), quaſi ex maleficio obligatus intellegitur. Ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intellegitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut ſervi, aut liberi. Cui ſimilis eſt is, qui ea parte, qua vulgo iter fieri ſolet, id poſitum aut ſuſpenſum habet, quod poteſt, ſi ceciderit, alicui nocere: quo caſu pœna decem aureorum conſtituta eſt. De eo vero quod dejectum effuſumve eſt, dupli, quantum damni datum ſit, conſtituta eſt actio. Ob hominem vero liberum occiſum, quinquaginta aureorum pœna conſtituitur. Si vero vivat, nocitumque ei eſſe dicatur: (c) quantum ob eam rem æquum judici videtur actio datur. Judex enim computare debet mercedes medicis præſtitas, ceteraque impendia, quæ in curatione facta ſunt: præ-

Ex l. 1. de his qui eff. vel dejecer. l. 5. §. 5. de oblig. & action.

(b) *Ita in D. at omnes codices manuſcr. Charondæ* noceretur. (c) vivet nocitumque ei eſſe dicetur *omnes libri veteres & Digeſta.*

teſt *l.* 20. *pr. D. fam. erc.* (7) Quod ſi autem *jus eſt dubium*, aut pars læſa appellavit, non tenetur; ſicut & hodiè rariſſimus hujus actionis eſt uſus; quoniam noſtri magiſtratus magis Prætori, quam judici pedaneo ſunt ſimiles, vid. Herald. *de rer. jud. auct. lib.* 1. *cap.* 7 & 8. & Thomaſ. *de judice malè judicante.*

§. I. Si ipſe inquilinus ædium dejecerat, aut aliquid effuderat, ex lege Aquilia conveniebatur, cujus ſecundum caput huc pertinuit, judicio ampl. Bynkershoekii *lib.* 1. *Obſ. c.* 13. (2) At ſi ſervus, vel liber homo, hoſpes, libertus vel cliens, apud eum habitans, dejeciſſet, actio illa ceſſabat, igitur Prætor edictum ſingulare propoſuit, ita ut actor culpam inhabitantis probare non teneretur, & duplum haberet, licet alter non eſſet inficiatus, *l.* 5. § 4. *D. de his qui eff.* Ratio erat, ut ſine metu & periculo per itinera publica liceret commeare. (3) In primo edicti capite de dejectis vel effuſis, in ſecundo de ſuſpenſis fuit actum, atque ex poſteriore actio danior

præterea operarum, (d) quibus caruit, aut cariturus eſt ob id, quod inutilis factus eſt.

§. II. Si filiusfamilias ſeorſum à patre habitaverit, & quid ex cœnaculo ejus dejectum effuſumve ſit, ſive quid poſitum ſuſpenſumve habuerit, cujus caſus periculoſus eſt, Juliano placuit, in patrem nullam eſſe actionem, ſed cum ipſo filio agendum. Quod & in filiofamilias judice obſervandum eſt, qui litem ſuam fecerit. *Ex l. 1. §. 7. de his qui effuder. vel dejecer.*

§. III. Item exercitor navis, aut cauponæ, aut ſtabuli, de damno (e) aut furto, quod in navi, aut caupona, aut ſtabulo factum erit, quaſi ex maleficio teneri videtur: ſi modo ipſius nullum eſt maleficium, ſed alicujus eorum, quorum opera navem, aut cauponam, aut ſtabulum exerceret. Quum enim neque ex contractu ſit adverſus eum conſtituta hæc actio, & aliquatenus culpæ reus eſt, quod opera malorum hominum uteretur; ideo quaſi *Ex l. 5. §. 6. de oblig. & act.*

(d) *Ita etiam D. alii* operas.
(f) *Vulgo* dolo aut furto: *ſed Cujac. et Hotman. maluerunt* damno, *ex* l. 5. §. *fin.* D. de Obl. & Act. *&* l. fin. D. naut. caup. *Neque etiam de omni dolo, ſed ſervorum tantum actio erat pœnalis.*

rior & popularis heredibus non datur, quæ locum habet, licet damnum non ſit datum. (4) Ratio ab altis ædibus Romanis eſt petenda, in quarum ſupremis cœnaculis habitans plebs humilis res, ad opificium pertinentes, ſuſpenſas habebat, quarum caſus ex alto erat gravior, & lædebat prætereuntes, uti Juv. *Sat.* III. ℣. 279. avarum reſpicere jubet: *Quod ſpatium tectis ſublimibus, unde cerebrum teſta ferit, quoties rimoſa & curta feneſtris vaſa cadunt.*

§. II. In neutra ſpecie poterat eſſe locus actioni de peculio, quoniam ex contractu debitum non deſcendit; neque noxalis, quia non erat ex maleficio. (2) Graviter vero verbis poſtremis obſtare videtur, *l.* 15. *pr. D. de jud.* ad quam aliter Coraſius *lib.* IV. *miſc. cap.* 3. aliter Cujacius *lib.* XIII. *Obſ. c.* 18. reſpondit; ſed ſi filiusfamilias condemnatus, pater tenetur ſatisfacere ex peculio, quia prior actio novata, & nunc quaſi ex contractu debetur. *l.* 3. §. 11. *D. de peculio.*

§. III. Ipſe nauta, caupo, vel ſtabularius, in cujus diverſorio jumenta ſtabulantur, ſi furtum fec t ex-

quaſi ex maleficio teneri videtur. In his autem caſibus in factum actio competit, quæ heredi quidem datur, adverſus heredem autem non competit.

ex vero delicto obligatur: ſi vero illi, quorum opera utitur, viatoribus aliquid abſtulerunt, actione in factum, quaſi ex delicto, propter culpam imputatam. in duplum convenitur, *l. un. D. furti adv. naut.* neque tunc culpa cauponis eſt probanda, uti in actione locati, ſed ea hic, pariter ac in §. 1. præſumitur. (2) Differt ab hac actione actio de recepto, quæ quaſi ex contractu oritur, & alio edicto & titulo *D. nautæ, caupones* &c. propoſita eſt, vid. Cl. Noodt. *lib.* 11. *Obſ. c* 9.

CAPUT VI.

De Actionibus.

Supereſt, ut de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud eſt, quam jus perſequendi in judicio, quod ſibi debetur. *Ex Celſo l. 51. de oblig. & act.*

§. I. Om-

Pr. Sequitur nunc tertium juris objectum, quod tam late patet, ut interdicta poſſeſſoria, & accuſationes criminum complectatur: nam ipſe Cicero in Verrem *actiones*, quibus eum accuſat, vocavit, & perduellionis *actionem* dixit pro Milone cap. 14. (2) Definitio autem, ex Celſi *l.* 51 *de Obl. & act.* allata, civili perſecutioni propria eſt, eamque a mangonio Hotmani, *lib.* 111. *Obſ. c.* 17. in fine addentis *ſuumque eſt*, Chriſtoph. Riccius *vindic. juris cap.* 12. feliciter liberavit. (3) Plerique, cum Cujacio, hic *jus* per formulam interpretantur; quaſi id non poſſit notare qualitatem moralem perfectam, ſeu facultatem lege conceſſam; quia illo ſenſu actio ad ſecundum juris objectum & res incorporales pertineat, ut jus utendi fruendi, jus prædii, & applicationis, apud Ciceron. *lib.* 1. *de Orat. cap.* 39. (4) Verum licet actionem, ut actu intentatam, apud judicem pedaneum ſumas, ne ſic quidem recte formula dicetur (5) quia judex, in actionibus bonæ fidei, ad nullam formulam erat alligatus, ſed ex bono & æquo judicabat, (6) Actiones utiles & perſecutiones nullas habebant formulas, & tamen erant actiones, *l.* 47. §. 1. *D. de neg. geſt.* (7) Formulis à Conſtantino diu ante Juſtinianum ſublatis, in *tit. C. de impetrat. & form.* nihilominus manſerunt actiones. Denique (8) aliud eſt per formulam, à Juriſconſultis compoſitam, a Prætore

§ I. Omnium actionum, quibus inter aliquos, apud judices arbitroſve, de quacumque re quæritur, ſumma diviſio in duo genera deducitur: aut enim in rem ſunt, aut in perſonam. Namque agit unuſquiſque aut cum eo, qui obligatus eſt, vel ex contractu, vel ex maleficio: quo caſu proditæ ſunt actiones in perſonam, per quas intendit adverſarium ei dare aut facere oportere, & aliis quibuſdam modis. Aut cum eo agit, qui nullo jure ei obligatus eſt, movet tamen alicui de aliqua re controverſiam: quo caſu proditæ actiones in rem ſunt: veluti ſi rem corporalem poſſideat quis, quam Titius ſuam eſſe affirmet, & poſſeſſor dominum ſe eſſe dicat: nam ſi Titius ſuam eſſe intendat, in rem actio eſt. §. II. Æque

L. 25. de oblig. & act.

(a) *Holman.* ei vero qui non poſſidet, *& ſtatim pro* actoris *lcgit* alterius, *vel* auctoris. *Charondas lib.* III. *veriſ. c.* 2. *in pleriſque codicibus vocem* actoris *expunctam reperit, & Theophilus omiſit. At Cujac. Balduin. & Pacius* actoris *explicant* acturi.

re petere actionem: aliud actionem à Prætore, ſub certa formula & verborum conceptione, obtinere: aliud denique remedium legitimum jus noſtrum perſequendi, quamvis ſæpius actio & formula confundantur; uti in *rubr. l.* 4 *&* 5. *D. de pign. l.* 42. *D. de furt.* Non aliud itaque eſt actio quam agendi facultas, ut in *l.* 1. *D. de eo quod certo.*

§. I. Verba *& aliis quibuſdam modis* uno ſpiritu ſunt legenda, & connectenda cum voce *maleficio*; neque enim modos agendi & actiones in rem ſcriptas, ſed varias cauſarum figuras notant, ex quibus actiones oriuntur, *l.* 1. *&* 4. *D. de Obl.* exempla ſunt in *l.* 3. *D. ad exhib. & l.* 3. *D. de cond. ſine cauſ.* (2) Rei vindicatio a Paulo *lis dominii*, in *l.* 18. *D. de uſur.* à Græcis *οὐσίας δίκη* appellatur, nomenque accepit a *vi* feſtucaria & *dico*: ſic enim domini res ſuas repetebant ſibique adſerebant. (3) Ex verbis finalibus, *h. §. poſſeſſor autem* non eſt colligendum, quaſi tempore Juſtiniani contra vindicatio uſitata fuerit aut neceſſaria: nam Prætor jam dudum, in edicto de rei vindicatione, eam neglexerat: unde voces illæ vel pertinent ad id, quod fieri ſolet, dum reus non modo actorem negat eſſe dominum, ſed & ſe eum eſſe dicit: vel referri poſſunt ad illum caſum, ſi poſſeſſor dicit, ſe rem emptam uſucepiſſe. (4) Jure veteri autem formula rei vindicationis, re utriuſque manu comprehenſa, a parte actoris erat: *Ajo fundum Sabinum meum eſſe*; a parte rei conventi: *immo meum eſſe*: reo enim non contra vindicante, nullum erat judicium, ſed Prætor formula, *Quando neque ais, neque negas*, rem præſenti & vindicanti ad-

§. II. Æque ſi agat jus ſibi eſſe fundo forte, vel ædibus utendi, fruendi, vel per fundum vicini eundi, agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi, in rem actio eſt. Ejuſdem generis eſt actio de jure prædiorum urbanorum, veluti ſi agat jus ſibi eſſe altius ædes ſuas tollendi, proſpiciendive, vel proiciendi aliud, vel immittendi tignum in vicini ædes. Contra quoque de uſufructu, & de ſervitutibus prædiorum ruſticorum, item prædiorum urbanorum, invicem quoque proditæ ſunt actiones: ut ſi quis intendat, jus non eſſe adverſario utendi, fruendi, eundi, agendi, aquamve ducendi, item altius tollendi, proſpiciendi, proiciendi, immittendi: iſtæ quoque actiones in rem ſunt, ſed negativæ. Quod genus actionis in controverſiis rerum corporalium proditum non eſt. Nam in his agit, qui non poſſidet: ei vero,

dicebat. vid. Cicer *pro. Muren. c.* 12. & *Gell. C.* xx. *c.* 10. Sed jure uovo, actore non probante reus abſolvitur, licet ſe dominum eſſe non dixerit, §. 4. *inf. de interd. l fin. C. de rei vind. l.* 4. *C. de edend.*

§. II. Poſt vindicationem dominii agitur de vindicatione ſervitutum, vel libertatis; illa inſtituitur per confeſſoriam, ſi quis profitetur, contendit & affirmat ſuam eſſe ſervitutem, in fundo alieno, *l.* 8. §. 3. *ſi ſerv. vind.* Ex diverſo negatoriam, quæ & negativa *l.* 5. *D. ſi uſuf. pet.* & contraria dicitur *l.* 8. *D. ſi ſerv. vind.* inſtituit dominus fundi, qui negat, adverſarium ſervitutem aut uſumfructum in fundo ſuo habere, *l.* 4. §. 7. *l.* 6. §. 1. *D. ſi ſerv. vind.* (2) Hæc plana ſunt: ſed ſi ad exemplum altius tollendi eatur, hærent plerique interpretes. Contius *difficultas difficultatum & obſcuritatum obſcuritas* hic exclamat: Donellus *h.* §. *vix pervium* eſſe pronunciat. Verum jus altius tollendi ædes libertatis eſt, & negatoria vindicatur, ſi nulla certa forma ædificiorum publice conſtituta eſt, aut ſi modus conſtitutus non exceditur, *l.* 2. *D. ſi ſerv. vind.* Quod ſi autem lege civitatis certa altitudo eſt præſcripta, ſupra quam, invito vicino, tollere non liceat, opus eſt ſervitute, & confeſſoria, *l.* 4 §. 7. & 8. *D. ſi ſerv. vindic. l.* 1. *C. de ædif priv. l.* 1. *C. de ſerv.* (3) Ratio cur is, qui rem corporalem poſſidet, non vindicat, ſed ad interdictum venire debet, eſt apud Theoph. quoniam actor poſſidens dicere non poteſt: *Ajo hunc fundum meum eſſe*; nec intereſt ejus agere, & probare, rem non eſſe Titii vel Mevii, quia poteſt eſſe tertii, *l.* 15. *D. de except. rei jud.* & fruſtra petit ſibi reſtitui, quod jam habet vid *l.* 1. §. 6. *D. uti poſſid.* (4) Unus ille caſus in fine §. 1. ab innumeris tot annos

vero, qui poſſidet, non eſt actio prodita, per quam neget rem actoris eſſe. Sane uno caſu (b) qui poſſidet, nihilominus actoris partes obtinet, ſicut in latioribus Digeſtorum libris opportunius apparebit.

§. III. Sed iſtæ quidem actiones, quarum mentionem habuimus, & ſi quæ ſunt ſimiles, ex legitimis & civilibus cauſis deſcendunt. Aliæ autem ſunt, quas Prætor ex ſua jurisdictione comparatas habet, tam in rem, quam in perſonam; quas & ipſas neceſſarium eſt exemplis oſtendere. Ecce plerumque ita permittitur in rem agere, ut vel actor diece-nos eſt quæſitus, ſed infelix labor pleriſque viſus fuit. Scholiaſtes Theophili, & Goveanus eum quærunt in *l.* 8. §. 13. *D. de inoff. teſt.* Contius *lib.* 1. *ſubces. lect cap.* 1. in *l.* 15. *de nov. oper. nunt.* vel in *l.* 18. *de prob.* Charondas *lib.* III. *veriſ. c.* 2. in *l.* 9. *D. de rei vind.* Joh. Doujatius denique, qui omnium fere ſententias excurſu quodam collegit ad Theoph. in *l.* 27. *D. de ſolut.* eum latere putat, ſi verbi cauſa res tradita eſt, quæ omni nexu & jure alterius nondum eſt ſoluta. (5) Verum quia Juſtinianus, quoties ad *D.* nos remittit, non ad unam legem, ſed ad totum titulum reſpicere ſolet, ut *infr.* §. 5. & 37. *h. t.* & §. *fin. de publ judic.* igitur optime idem Goveanus, Cujac. Janus à Coſta & Merill. ad titulos *D. ſi uſusfructus petat.* & *ſi ſervitus vind.* nos ablegari ajunt: ut ſenſus ſit, *ſanè hoc caſu*, qui ante erat propoſitus, & maxime ſi actor, in quaſi poſſeſſione libertatis fundi conſtitutus, eum, qui ſervitutem injuria petit, negatoria repellit *l. pen.* §. *f. ſi uſufr. pet. l.* 2. *l.* 4 §. 7. *l.* 6. §. 1. *D. ſi ſerv. vind.* add. Cl. Noodt. *lib.* 2. *de uſufr. cap.* 14. & Riccium ad *h.* §. *tom.* II. *Theſ. jur. Rom.*

§. III. Noluit Imperator ſingulari ſectione actiones, in Prætorias & civiles dividere; forte quod ad hiſtoriam actionum id magis pertinere videbatur; igitur in hac ſubdiviſione (1) civiles, ait, deſcendere ex *cauſis legitimis*, id eſt ex lege XII. Tabb. & Senatusconſultis, ut rei vindicatio, tum ex *civilibus cauſis*, id eſt ex negotiis juris gentium, jure civili firmatis, ut confeſſoria & negatoria *l.* 19. *D. de op. Nov.* non autem, ut alii, ex auctoritate Jurisconſultorum, qui nullas actiones conſtituere poterant. (2) Civiles ipſo jure competunt, ſed Prætoriæ jure honorario, ex *jurisdictione*, id eſt Edicto Prætoris

(b) *Æmilius Ferretus ex duobus codicibus pervetuſtis legit* nón uno caſu, *invito Theophilo & Roberto* lib. 1. rec. lect. c. 8. *Baro* ſane in hoc caſu; *Muretus* in uno caſu; *alii* ſane illo caſu: *ſed recepta lectio ex veteribus libris confirmatur.*

diceret, ſe quaſi uſucepiſſe, quod non uſuceperit: vel ex diverſo poſſeſſor (c) diceret, adverſarium ſuum non uſucepiſſe, quod uſuceperit.

§. IV. Namque ſi cui ex juſta cauſa res aliqua (d) tradita fuerit, veluti ex cauſa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum, necdum ejus rei dominus effectus eſt; ſi ejus rei poſſeſſionem caſu amiſerit, nullam habet directam in rem actionem ad eam perſequendam: quippe ita proditæ ſunt jure civili actiones, ut quis dominium ſuum vindicet. Sed quia ſane durum erat, eo caſu deficere actionem, inventa eſt à Prætore actio, in qua dicit is, qui poſſeſſionem ami-

(c) *Hotmanus, Charondas, Balduinus, Ferretus & Ruſſardus legunt* poſſeſſorem, *tum propter librorum auctoritatem, tum quia res id poſtulat; idque* Cujac. *in notis & Theophilus confirmat. Accurſius vero, vitioſa lectione dubius,* poſſeſſorem *petitorem interpretatur. v. Criſtoph. Riccii* vind. jur. cap. 16.

(d) *Quidam ex Theophilo reponunt* aliena; *ſed nihil mutandum cenſet Fabrotus, quia Paraphraſtes Juſtinianum interpretatur.*

toris, ex æquitate, cauſa cognita, dicuntur *impetrari, dari, indulgeri, decerni, permitti,* & *accommodari, inf.* §. 5. *l.* 28. *D. de proc. l.* 5. *D. de Præt. ſtip. l.* 45. *D. ſol. matr. l.* 22. *D. de aq. & aquæ l.* 2. *D. de adm. rer. ad civ.* Factum namque per fictionem immutandum erat, ut leges ei poſſent applicari; hinc *fictitiæ* actiones appellantur apud Ulpianum *tit* 28. §. *fin.* & civiles directæ utilibus Prætoriis opponuntur *l.* 26 § 2. *D. de nox. act.* v. Pithœ *ad Collat. LL. Moſ. tit.* XII.

(3) Vox *poſſeſſor* in fin. §. 1. turbavit interpretes, & melius illa abeſſet; ſi vero accuſandi caſu legas, ſenſus erit, dicat poſſeſſorem, eundemque adverſarium ſuum, non uſu cepiſſe: cui emendationi favet Theophilus & Mſta. Sed quia hæc verborum trajectio dura eſt & inelegans, melius forte erit, ut poſſeſſor, cum Accurſio, intelligatur, non qui nunc eſt, ſed qui olim erat, pariter ac in §. 5. infra *dominus* vocatur, cujus dominium ſtricto jure erat exſtinctum.

§. IV. Quia durum videbatur, extraneum poſſeſſorem potiorem eſſe eo, qui ex juſta cauſa & bona fide rem alienam a non domino accepiſſet, hinc Publicius Prætor quaſi rei vindicationem, ex ficto Prætorio, vel quaſi dominio introduxit, tempore Ciceronis, qui in Cluentiana Publicii Prætoris meminit, vid. Bertrand. de *vit. Juriſconſ. lib.* 2. *c.* 16. §. 2.

(2) Malè Wiſſenb. cum præceptore ſuo Matthæo, in hoc §. ſugillat, quod de tali fictione nihil fuerit in edicto Prætoris, aut in fragmentis Juris.

amiſit, eam rem ſe (e) uſucepiſſe, & ita vindicat ſuam eſſe: quæ actio Publiciana appellatur, quoniam primum à Publicio Prætore in edicto propoſita eſt.

§. V. Rurſus ex diverſo, ſi quis, quum Reipublicæ cauſa abeſſet, vel in hoſtium poteſtate eſſet, rem ejus, qui in civitate eſſet (f) uſuceperit, permittitur domino, ſi poſſeſſor Reipublicæ cauſa abeſſe deſierit; tunc intra annum, reſciſſa uſucapione, eam petere: id eſt, ita petere, ut dicat, poſſeſſorem uſu non cepiſſe, & ob id ſuam rem eſſe. Quod genus actionis quibuſdam & aliis ſimili æquitate motus Prætor accommodat: ſicut ex latiore Digeſtorum, ſeu Pandectarum volumine intelligere licet.

§. VI. Item ſi quis in fraudem creditorum rem ſuam alicui

(e) Se quaſi uſucepiſſe *in pluribus Charondæ, quos probo.*
(f) *Omnes Charondæ* eſt.

Juriſconſultorum, ſub *tit. de Publir. in rem. act.* quodque Juſtinianus ſic mendacio patrocinetur, (3) Reſpondetur enim ad primum, quod *D.* ex Inſtit. ſunt ſupplenda, quodque Triumviri harum compoſitores, id ex Cajo ſuo hauſiſſe videantur. Ad ſecundum; mendacium non erat aliquid fingere, ex formula publice probata; nam & in querela inofficioſi color furoris obtendebatur; neque aliter ſinebat ſtatus Reipublicæ, quam ut ejuſmodi fictionibus Prætoriis juris rigor tolleretur. v. Alteſerra *de fiction.* & Noodt. *lib.* III. *Prob. c.* 12.

§. V. In Publiciana fingitur uſucapionem eſſe peractam, in reſciſſoria reſcinditur uſucapio abſoluta, ejuſque ſedes eſt in titulo *D. ex quib. cauſ. maj.* ad quem nos Juſt. hic remittit. Vulgo etiam (2) Publiciana appellatur, quaſi ab eodem Publicio fuerit introducta, quod Donell. ad *h.* §. negat, nec ſanè ex *l.* 57. *D. mandat.* id probari poteſt: verum in *l.* 35. *pr. D. de obl. & act.* & in Gloſſario, apud Briſſon. voce *Publiciana* pro illis argumentum reperitur. (3) Ex voce *reſciſſa* duplex remedium reſcindens & reſciſſorium malè probatur; quia res amiſſa hic repetitur; tunc autem uni tantum remedio eſt locus, ſecundum *l.* 9. §. 3. *D. quod met. cauſ.*

§. VI. Tempore Ciceronis hæc actio nondum prodita erat, ſed agebatur de dolo malo, v. *lib.* I. *ad Att. ep.* I. poſtea autem Paulus Prætor reſcidit traditionem, jure ſtricto quidem validam, ſed ob fraudem creditorum, iniquam. (2) Fluctuant DD. num hæc actio in rem ſit, an in perſonam

cui tradiderit; bonis ejus à creditoribus ex ſententia Præſidis poſſeſſis, (g) permittitur ipſis creditoribus reſciſſa traditione, eam rem petere: id eſt, dicere eam rem traditam non eſſe; & ob id in bonis debitoris manſiſſe.

§ VII. Item Serviana & Quaſi Serviana, quæ etiam hypothecaria vocatur, ex ipſius Prætoris jurisdictione ſubſtantiam capiunt. Serviana autem experitur quis de rebus coloni, quæ pignoris jure pro mercedibus fundi ei tenentur Quaſi Serviana autem, qua creditores pignora hypothecasve perſequuntur. Inter pignus autem & hypothecam, quantum ad actionem hypothecariam attinet, nihil intereſt. Nam de qua re inter creditorem & debi- *Ex l. 5. §. ult. de Pignorib.*

(g) *Hunc verborum ordinem laudat Charondas, præ eo, qui eſt in vulgata.*

ſonam; ſed varias actiones, de his, quæ in fraudem creditorum ſunt alienata, proditas confundunt, vid. *l.* 1. C *de revoc. iis, quæ in fraud.* (3) Labuntur etiam, qui de eadem Pauliana hic agi credunt, de qua in *tit. D. quæ in fraud. credit.* illa enim perſonalis eſt & ex facto improbo oritur, quo in fraudis conſcium aliquid tranſlatum eſt; unde actio *in factum* appellatur. *l.* 14. *pr. D. quæ in fraud.* & *l.* 38. §. 4. *D. de uſur.* (4) Vel ſola autem ſeries & nexus hujus §. cum prioribus oſtendit, de actione in rem hic agi, quæ oritur ex miſſione in bona debitoris, & ex pignore Prætorio, cujus ſedes eſt in *tit. D. quib. ex cauſ. in poſſ. eat.* & *l. fin. C. de pign. Præt,* Nec refert, an debitor in fraudis conſcium, vel non conſcium aliquid tranſtulerit, *l.* 26. *D. de contr. empt.* utilis enim vindicatio adverſus quemcunque datur, *l.* 35. *D. de obligat.* (5) Senſus hujus §. 1. fit clarior ſi poſt vocem *poſſeſſis* colon ponatur, *poſſeſſis: permittitur.*

§. VII. Quis ille fuerit Servius Prætor, ignoramus; non ſane Servium Sulpicium, cum Antonio Auguſtino de *nom. propr. D. pag.* 134. intelligere licebit; quoniam is non Præturam urbanam, ſed de peculatu geſſit, ut Cicero refert *pro Mur. c.* 20. v. Diſſert *de Servio Sulpicio pag.* 77. (2) Ante ipſum creditor pignori incumbere debebat, & rem cuſtodire contracta fiducia ſibi mancipatam. v. Noodt, *lib.* 11. *Obſ. c.* 8. ſed quia id valde moleſtum erat, utilitas pignoris & JCti ſuaſerunt, ut Prætor urbanus, quiſquis ille fuerit, duo nova edicto ſuo proponeret; nimirum ut ex nudo pacto pignoris adverſus debitorem, & adverſus tertium pignoris poſſeſſorem agi poſſet. Hinc *jure honorario* hæc actio naſci, in *l.* 17. §. 2. *D.*

debitorem convenerit, ut ſit pro debito obligata; utraque hac appellatione (h) continetur. Sed in aliis differentia eſt. Nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quæ ſimul etiam traditur creditori, maxime ſi mobilis ſit. At eam, quæ ſine traditione nuda conventione tenetur, proprie hypothecæ appellatione contineri dicimus. *Ex l. 238. §. 1. de verb. ſign.*

§ VIII. In perſonam quoque actiones ex ſua jurisdictione propoſitas habet Prætor: veluti de pecunia conſtituta, cui ſimilis videbatur receptitia. Sed ex noſtra conſtitutione, quum & ſi quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniæ conſtitutæ transfuſum eſt, ea, quaſi ſupervacua, juſſa eſt cum ſua auctoritate à noſtris legibus recedere. Item Prætor propoſuit de peculio ſervorum, filiorumque familias: &

(h) Actione *Theoph.*

2. *D. de pact.* & *Jurisdictio*, id eſt edictum Prætoris pactum pignoris tueri dicitur *l.* 23. *C. de pign.* (3) Data fuit hæc actio tantum propter res coloni expreſſo pignore obligatas, pariter ac interdictum Salvianum in *l.* 1 *&* 2. *D. de Salvian. interd.* ſed Juris-conſulti, *quaſi Servianam*, ad ejus exemplum formatam, ad fructus tacite obligatos extenderunt, & tandem ad omne pignus, ſive id lege ſive facto hominum expreſſe vel tacite ſit obligatum. (4) Quod inter pignus & hypothecam nominis tantum ſonus dicitur differre, id rectè *h.* §. reſtringit ad actionem hypothecariam; nec aliud voluit Marcianus in *l.* 5. §. 1. *D. de pign.* uti inſcriptio legis oſtendit. Alias differunt illa poſſeſſione, beneficio ordinis, præſcriptione, & plerumque objecto vid. *l.* 7. *C. de præſcr.* 30. *ann.* & *Nov.* 4. *c.* 2.

§. VIII. Receptitia actio olim in ſolis argentariis obtinebat, qui in foro ad menſam recipiebant, id eſt promittebant, ſe pecuniam ſoluturos, quam alius debebat, *l.* 6. §. 3. *D. de edend.* Cujac. *lib.* x. *Obſ. c.* 14. (2) Hoc autem Prætor, ſublatis ſolennibus, in recepto argentariorum obſervandis, ad omnes conſtituentes extendit; ut rectè dixerit Ulpianus, conſtitutum ex argentaria venire. (3) Juſtinianus tandem in *l* 2. *C. de conſt. pec.* idem extendit ad res omnes extra pecuniam, mobiles, immobiles, ſeſeque moventes, in ſumma, quæ in ſtipulatum deduci poſſunt. Vires quoque receptitiæ transfudit in actionem de conſtituta pecunia, uti Sctum Pegaſianum in Trebellianum, & actionem

& (i) ex qua quæritur, an actor juraverit, & alias complures.

§. IX. De conſtituta autem pecunia cum omnibus agitur, quicumque pro ſe, vel pro alio ſoluturos ſe conſtituerint; nulla ſcilicet ſtipulatione interpoſita: nam alioquin ſi ſtipulanti promiſerint, jure civili tenentur.

§. X. Actiones (l) autem de peculio ideo adverſus patrem dominumve comparavit Prætor: quia licet ex contractu filiorum ſervorumve ipſo jure non teneantur; æquum tamen eſt peculiotenus, quod veluti patrimonium eſt filiorum, filiarumque,

(i) *Vulgata* eam ex qua; *alii* illam ex; *in aliis utrumque deeſt.*

(l) *Minus accurate Theophilus* de peculio ἀγωγὴν, actionem: *nam ex omni contractu dantur actiones de peculio* l. 3. D. de pecul.

ctionem rei uxoriæ in actionem ex ſtipulatu. (4) Differentias antiquas, inter actionem receptitiam & novam de pecunia conſtituta, Salmaſius de *mod. uſur. p.* 721. excuſſit.

§. IX. Latinis *ſtatuere*, & *conſtituere*, quaſi cum alio ſtatuere, idem notat, quod animo deliberato decernere, & ad conſtitutum venire, id eſt ad diem condictum, vid. Gronov. *lib.* 1. *Obſ. cap.* 1. Hinc conſtituere JCtis eſt nudo pacto præcedentis debiti ſolutionem promittere certo die conſtituto: idque maximè in illis pecuniis fiebat, quæ illo die nondum poterant peti *l.* 3. §. *fin. l.* 19. *D. de conſt. pec.* (2) Malè alii conſtitutum, idem eſſe ajunt, quod pacto geminato promiſſum, quos vel ſola *l.* 14. *C. de pact.* refellit. (3) Exempla conſtituti ſunt apud Paulum Apoſtol. *ad Philem.* ℣. 18. & Cic. *l.* 1. *ad Att. ep.* 7. (4) Prætor hoc pactum non quidem legitimum fecit, ſed exemplo, ab argentariis deſumto, illud firmavit; ut præſto eſſet actio, ad coërcendam ejus perfidiam, qui ſupremum rerum humanarum vinculum violaſſet, *l.* 1. *D. de conſt. pec.* vid. Fabrot. *ad Parat. Cujac C. eod.* & Cl. Gundling. *part.* XX. *Gundling.*

§ X. Solus paterfamilias proprium Romæ patrimonium civile habebat. Quod autem ſervis & filiisfamilias dabatur, patrimonium erat naturale, ut Theoph. ait, *tit. quod cum eo.* Alibi puſillum patrimonium, in *l* 5. §. 13. *D. de pecul.* & quaſi, ſicut hic *veluti patrimonium* vocatur, in *l.* 19. §. 1. & *l.* 32. *D. eod.* (2) Servus enim naturaliter, tantum poſſidebat *l.* 24. & *l.* 49. *D. de aq. vel am. poſſ.* & proprietas peculii manebat in bonis domini, qui pro lubitu illud adimere poterat, *l.* 16. §. *fin. D. de uſu & hab.* Sen. *lib.* VII. *de Benef. c.* 4. (4) Quamvis

que, item ſervorum, condemnari eos.

§. XI. Item ſi quis poſtulante adverſario juraverit, deberi ſibi pecuniam, quam peteret, neque ei ſolvatur; juſtiſſime accommodat ei talem actionem, per quam non illud quæritur, an ei pecunia debeatur, ſed an juraverit.

§. XII. Pœnales quoque actiones bene (m) multas ex ſua juriſdictione introduxit, veluti adverſus eum, qui quid ex albo ejus corrupiſſet: & in eum, qui patronum vel parentem in jus vocaſſet, quum id non impetraſſet; item adverſus

(m) *Vulgo* actiones multas; *alii pejus* pæne multas: *ſed* bene multæ *ſunt* innumerabiles *ut in fine* §. *explicatur. Bene eſt particula* αὐξητικὴ, *& vehementer notat. Cicero lib.* v. *epiſt.* 12. Qui ſemel verecundiæ fines tranſierit, eum bene & naviter oportet eſſe impudentem. *Lucret. l.* v. ℣. 706. Donec eum contra pleno bene lumine fulſit. *v. Giphan.* ind. Lucret. *& Fabrot. ad Theoph.* h. §.

vis filius patrem aut ſervus dominum civiliter obligare non poſſint, *l.* 8. § *fin. D. de accept.* dum tamen hi illis permittunt in peculio negotiari, & commodum ex eo percipiunt, omnino peculiotenus, *ad finem*, id eſt a modum peculii. conveniri poſſunt *l.* 17. *pr. &* §. 1. *D de caſtr. pecul.*

§ XI. Conventio hæc nudum erat pactum, *l.* 1. *l.* 25. *De de jurej.* ex quo jure civili non dabatur actio; niſi unico in caſu, ex lege Julia & Papia, ſi libertus patrono operas officiales jurato promiſiſſet, *l.* 7. & 8. *D. de op. lib.* & Cujac. *lib.* XXI. *Obſ. c.* 7. Prætor autem hoc amplius dedit actionem in factum ei, qui extra judicium juraſſet, rem ſuam eſſe, vel ſibi deberi, qua jusjurandum actoris conſervatur, miſſa cauſa principali, *l.* 30. *D. de jurej.* Idque (1) quia ita conventum, & ſub conditione jurisjurandi ſolutio vel liberatio promiſſa erat *l.* 3. *D de jurej. l.* 9. *C. de reb. cred.* (2) quia religio *fideſque*, uti Plaut vocat, *firmata* non debebat profanari; ne maximum hoc litium expediendarum remedium fieret inutile *l.* 1. *D. de jurej.* (3) per jusjurandum quaſi tranſactum, & cauſa veluti jurejurando deciſa videtur; *l.* 21. *D. de dol. mal. l.* 56. *D. de re jud.*

XII. Album erat tabula lignea, gypſo obducta, nigriſque literis conſcripta, quæ annua continebat edicta Prætorum, Plaut. in Perſa *act.* 1. *ſc.* 2. ℣. 22. *parietem album* Dio Caſſius *lib.* 36. & Juſtin. *Nov.* 70. & 101. λεύκωμα appellarunt: ſedes hujus actionis eſt in *l.* 7. *D. de juriſd.* ad quam vid. Cujac. *lib.* XXI. *Obſ. c.* 24. juncto J. à Coſta *ad h.* §. Pœna corrumpentis album erat 500. aureorum, non 50. uti, præter auctoritatem codicis Florentini, firmat Eclog. Baſil. *lib.* 7. *tit.* 3. *cap.* 7. & Baſil. *lib.* 60. *tit.* 41. Poſtea autem ſeverior pœna falſi manſit eos, qui edicta Principum vio-

ſus eum, qui vi exemerit eum, qui in jus vocaretur, cujuſve dolo alius exemerit, & alias innumerabiles.

§. XIII. Præjudiciales actiones in rem eſſe videntur, quales ſunt, per quas quæritur, an aliquis liber, an libertus ſit, vel de partu agnoſcendo. Ex quibus fere (n) una illa legitimam cauſam habet, per quam quæritur, an aliquis

(n) *More ſuo Theophilus particulam* fere *omiſit, quæ tamen neceſſaria eſt, quia hæc actio quædam habet ex edicto Prætoris* l. 14. & ſeq. D. l. 21. C. d. lib. cauſ. *v. Jan. a Coſta* h. S. *Male Cujac in notis primis pro* fere *legit* certe; *peius Muretus* fere *ornatus cauſa additum putat.*

violarent. Hinc Modeſtinus in *l.* 32. *D. ad L. Corn. de falſis Hodie*, inquit, *qui edicta propoſita dolo malo corrumpunt, pœna falſi plectuntur.* Idem Paulus docet *lib.* 1. *ſent. tit.* 13 (2) Sequentis actionis pœnalis ſpeciem Theophilus recte ponit in liberis emancipatis, qui litem cum patre habere poterant, teſte Quintiliano. *l.* 11. *c.* 1. Opus autem erat venia impetrata, ſive mater, ſive pater vocetur; quia in jus vocatio, obtorto collo facta, quandam continebat injuriam, quam honeſtas publica non patiebatur, *l.* 3. *&* 25. *D. de in jus voc.* Si libertus vocans patronum inopia laborabat, a Præfecto urbi quaſi inofficioſus caſtigari jubetur, ut reddat debitum pœnis, qui non poteſt compenſare pecuniis *l.* 1. *in fin. D. de pœn.* (3) Neque vero aſſentior Vinnio, qui ad *h.* §. cum ſuo Donello ad *l.* 22. *de reb. cred.* & Bachovio *ad Treutl. vol.* 1. *diſp.* 4. *th.* 1. *b.* violentam in jus vocationem ad latitantes tantum lenones & meretrices reſtringit: eadem enim apud Græcos, á quibus eam ſumſerunt Decemviri, ſimiliter adverſus omnes obtinebat, teſte Ariſtoph. in *Nub. act.* 3. *ſc.* 3. & Luciano in *Abdic. Bis accuſato*, & *Hermot.* idque præter *l.* 48. *de V. S.* & *l.* 103. *de R. J.* firmat Suet. *Aug. c.* 38. Tacit. *lib.* IV. *Ann. cap.* 21. Hor. *lib.* 1. *Sat.* 9. *fine* & Cujac. *lib.* VII. *Obſ. c.* 16. *lib.* X. *Obſ. c.* 10. Cum Vinnio tamen facit Celeb. Gundlingius *p.* XXV. *Obſ.* 2.

§. XIII. Sæpe quidem JCti actiones, quæ in modum exceptionum opponuntur, *præjudicia* vocant; de quibus Rævard. librum ſingularem ſcripſit, eorumque exempla ſunt in *l.* 5. §. 1. *D. de petit. her. l.* 1. §. 1. *D. fam. erc. l.* 42. *D. de noxal. act. l.* 16. *&* 18. *D. de except. l.* 10. *C de injur.* & *l.* 31. *C. de liberali cauſa.* Atque in his actoris partes ſuſtinet, qui habet intentionem, ſecundum id quod intendit, *l.* 12. *D. de except.* id eſt, qui habet & obtinet intentionem ſuam, in lite priusinſtituta, propter quam in præjudicio diſceptatur, ſequendo ea, quæ allegata ſunt, uti locum hunc difficilem Hieron. Elenus explicat, *lib.* 11. *diatr. cap.* 13. (2) Specialiter autem cauſæ liberales, neque omnes, ſed tres hic allatæ, ſunt *præjudiciales*, quia morantur judi-

quis liber ſit: ceteræ ex ipſius Prætoris jurisdictione ſubſtantiam capiunt.

§. XIV. Sic itaque diſcretis actionibus, certum eſt, non poſſe actorem ſuam rem ita ab aliquo petere: Si paret (o) eum dare oportere. Nec enim quod actoris eſt, id ei dari oportet: quia ſcilicet dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur, ut ejus fiat. Nec res, quæ jam actoris eſt, magis ejus fieri poteſt. Plane odio furum, quo magis pluribus

(o) *Recte! non* apparet *v. ſupra ad* §. 1. quib. mod. re contr.

judicium de alimentis, de bonis &c. eique faciunt præjudicium, & illud jam, antequam peractum ſit, interpretantur. (3) Hæ actiones ſunt extraordinariæ & ab actionibus in rem diſtinguuntur, *l.* 37. *D. de O. & A. l.* 1. *D. de rei vind.* magis tamen ad actiones in rem accedunt, nec tales eſſe, ſed *videri* hic dicuntur: tum quia judex ita fere pronunciat, ut in actionibus in rem, ſervum eſſe, ingenuum eſſe, *l.* 14. *D. de adopt.* tum quia ſervus, dum ad libertatem proclamabat, in poſſeſſione libertatis conſtituebatur, & interim liberi hominis loco habebatur, ut actioni præjudiciali fieret locus, quæ negatoriæ quodammodo eſt ſimilis. Magis quoque in rem ſunt, quam in perſonam; quia cauſa bonorum ſimul eſt implicata, *l.* 14 *C. de lib. cauſ.* denique fere deſcendunt ex XII Tabb. quibus cautum erat, ut vindiciæ darentur ſecundum libertatem, *l.* 2. §. 24. *de or. jur.* v. Duaren. *lib.* 11. *diſp. anniv. c.* 2. (4) Similiter, ſi libertus cauſam ingenuitatis agebat, erat actio præjudicialis, cujus elegans exemplum ex Tacito Cujacius *lib.* XVIII. *Obſ. c.* 23. illuſtravit. (5) Actio de partu agnoſcendo datur uxori repudiatæ, adverſus maritum, qui prægnantem repudiavit; vel filio contra parentes, ut agnoſcatur, & alatur, *l.* 3. §. 1. *D. de lib. cauſ. tit. D. de agnoſc. lib.* & *l. pen. C. de patr. poteſt.*

§. XIV. Ex ſuperioribus præcipua differentia actionum in rem & perſonam ſatis aperta eſt; quod illæ contra eum exercentur, qui nullo modo obligatus eſt, nec tam perſonam, quam rem ipſam perſequuntur, *l.* 7. *D. de Public. & vect. l.* 19. *D. de jure fiſc.* Perſonales vero agunt, cogunt & pellunt eum, qui perfidus eſt, in jus venire & ſolvere, quod debetur, v. Ant. Fabr. *lib.* XX. *conj. c.* 8. 9. (2) Uti actiones in rem à perſonalibus re ipſa differebant, ſic etiam *formulis*, quas JCti compoſuerunt, ne actores errarent, & confuſio judicium differret. *l.* 2. §. 6. *D. de or. jur.* & *Cic. lib.* 2. *de invent.* In reali actor dicebat; *Ajo rem meam eſſe*; Prætor dabat formulam: *Si paret rem Titii eſſe, condemna.* In perſonali actor dicebat: *Ajo te mihi dare, facere oportere*; Prætor autem; *Si paret Titium*

bus actionibus teneantur, effectum eſt, ut extra pœnam dupli aut quadrupli, rei recipiendæ nomine fures etiam hac actione teneantur, Si paret eos dare oportere: quamvis ſit adverſus eos etiam hæc in rem actio, per quam rem ſuam quis eſſe petit.

§. XV. Appellamus autem in rem quidem actiones, vindicationes: in perſonam vero actiones, quibus dare facere oportere intenditur, condictiones: condicere enim eſt denuntiare priſca lingua. Nunc vero abuſive dicimus, condictionem actionem in perſonam eſſe, qua actor intendit dari ſibi oportere; nulla enim hoc tempore eo nomine denuntiatio fit.

§. XVI. Se-

tium Mevio dare oportere, condemna. vid. Briſſon. *de form. p* 371. *& ſeqq.* (3) Sicut Senatusconſultum Macedonianum quædam ſingularia odio fœneratorum introduxit, *l.* 40. *D. de cond. indeb.* ita odio furum & eorum, qui pro furibus habentur, à Jurisconſultis effectum fuit, (α) ut ad rei non extantis pretium reſtituendum adverſus fures & illorum heredes agi poſſit. (β) Utrique tenentur durius, ut fures, non ut poſſeſſores, ne dominus moleſta probatione dominii fatigaretur, *l.* 12. *C. de furt.* (γ) Res noſtras extantes a fure condicimus; quum alias ii tantum, qui dominium omiſerunt, condicant (δ) Gravior eſt condictio hæc rei vindicatione, quia fur omnimodo tenetur; ſive res æque fuiſſet peritura apud actorem, ſive non *l.* 8. §. 1. *D. de cond. furt.* (ε) Nulla ratio impenſarum habetur, *l.* 13. *D. de cond. furt.* cum alioquin nemo cum alterius detrimento, licet is prædo ſit, locupletari debeat, *l.* 38. *D. de pet. her.*

§. XV. Quemadmodum re & formulis, ſic etiam nominibus differunt actiones, & in rem quidem non tantum *petitionis* nomine veniunt *l* 178. §. 2. *D. de V. S.* ſed & *vindicationes* dicuntur, ab imaginario illo veterum duello, & vi feſtucaria, unde vindicare pro ſibi aſſerere, & manum injicere ponitur, Gell *lib.* xx. *cap.* 10. (2) Perſonales vero plerumque *actiones*, ſpeciali nomine, vel *condictiones* appellantur: nam quia priſci Quirites rus manibus colebant, opus erat, ut actor reo diem certum denunciaret, quocum ipſo lege agere vellet: hinc *condictiones*, non *conditiones*, uti in vetuſtis quibusdam exemplaribus repererunt antiquitatum ſtudioſi, litera c. in pronunciatione dictantis extrita. v. Gronov. *lib.* 1 *Obſ. c.* 1. Cl Duker *Opuſc. de Latin. JCt pag.* 307 *& ſeqq.* (3) Denunciatio ejusmodi in perſonalibus actionibus magis, quam in vindicatione uſitata fuit; quia in hac res magis, quam perſona convenitur, & Donat. ad Terent. in *Phorm. act.* 1 *ſc.* 2. *dicam* alicui ſcribere, denuntiationem in perſonam interpretatur, vid. Cujac. *lib.* xvi. *Obſ. c.* 17. (4) Sed poſtquam inutiles denunciationum ambages

§. XVI. Sequens illa diviſio eſt, quod quædam actiones rei perſequendæ gratia comparatæ ſunt, quædam pœnæ perſequendæ, quædam mixtæ ſunt.

§. XVII. Rei perſequendæ cauſa comparatæ ſunt omnes in rem actiones. Earum vero actionum, quæ in perſonam ſunt, eæ quidem, quæ ex contractu naſcuntur, fere omnes rei perſequendæ cauſa comparatæ videntur: veluti quibus mutuam pecuniam, vel in ſtipulatum deductam petit actor: itemque commodati, depoſiti, mandati, pro ſocio, ex empto vendito, locato conducto. Plane ſi depoſiti agatur eo nomine, quod tumultus, incendii, ruinæ, naufragii cauſa

bages, conſtitutione Arcadii; in *l. pen. C.Th. de denunciat.* ſublatæ eſſent, Tribonianus cum ſociis, omnia eorum veſtigia in Pandectis delevit, vid. J. Gothof. *ad dict. l. pen. C. Th.*

§ XVII. Vocula *plane* hic indicat exceptionem, & explicat præcedentem particulam *fere.* (1) In fictis quidem declamationibus apud Quintil. *Decl.* 245. in quadruplum agitur ex depoſito miſerabili: ſed Romæ, ex tabula tertia, omnis depoſitarius doloſus in duplum tenebatur; quia Decemviri cenſebant, turpius eſſe aliquem in depoſito, quod *ſacrum* vocatur quam in mutuo fraudare, uti ex Herodoto, Ariſtotele & Juvenale, Ferandus Aduenſis illuſtrat. *lib.* 1. *explicat cap.* 18. (2) Prætor in *l.* 1 §. 1. *D. depoſit.* ad depoſitum miſerabile id reſtrinxit: Juriſconſulti vero edictum ita interpretati ſunt, ut adverſus inficiantem detur actio in duplum, in confitentem autem, ſed de rei æſtimatione litigantem, in ſimplum, arg. *l.* 25. §. *fin. D. ad leg. Aquil.* (3) Rationem Ulpianus adfert *in d. l.* 1. §. 4 *D.* quod *inutile erat* in cauſis hujusmodi fidem frangere: cum enim leges utilitatis cauſa ſint ſcriptæ, ea, quæ utilitati repugnant, inutilia, noxia, damnoſa & incommoda, ut *ἀχρεῖον* apud Græcos, vocantur, vide Duaren *lib.* 1. *diſp. cap.* 11. & infra *ad* §. 26. (4) Præterea gravius erat fidem frangere, ubi in magna omnium trepidatione non licebat depoſitarium fidum eligere, *l.* 4. *D de incend. ruin.* Quintil. *Decl.* 259. Ælian. *lib.* XIII. *c.* 2. Iſocrates *pro Nicia* & Pollux *l.* VIII. *c.* 1. (5) Similis actio propter inficiationem in duplum fuit, ſi quis judicatum eſſet inficiatus, Paul. *lib.* 1. *ſent. tit* 19. § 1. vel ſi venditor de vitio, quod dictum fuerat abeſſe, aut quæ de modo agri prædixerat, poſtea negaret, Cic. *lib.* III. *de Off. c.* 16. *Cum ex* XII. *Tabulis ſatis eſſet ea præſtari, quæ eſſent lingua nuncupata, quæ qui inficiatus eſſet, dupli pœnam ſubiret, a Jureconſultis etiam reticentiæ pœna eſt* con-

ſa depoſitum ſit, aut cum herede ejus, ex dolo ipſius agetur; quo caſu mixta eſt actio.

§. XVIII. Ex maleficiis vero proditæ actiones, aliæ tantum pœnæ perſequendæ cauſa comparatæ ſunt: (p) aliæ tam pœnæ, quam rei perſequendæ, & ob id mixtæ ſunt. Pœnam tantum perſequitur quis actione furti: ſive enim manifeſti agatur quadrupli, ſive nec manifeſti dupli, de ſola pœna agitur. Nam ipſam rem propria actione perſequitur quis, id eſt, ſuam eſſe petens: ſive fur ipſe eam rem poſſideat, ſive alius quilibet. Eo amplius adverſus furem etiam condictio eſt rei.

§. XIX. Vi autem bonorum raptorum actio mixta eſt, quia in quadruplum (q) rei perſequutio continetur: pœna autem tripli eſt. Sed & legis Aquiliæ actio de damno injuriæ (r) mixta eſt, non ſolum ſi adverſus inficiantem in duplum agatur, ſed interdum & ſi in ſimplum quisque agit: veluti ſi quis hominem claudum aut luſcum occiderit, qui in eo anno integer & magni pretii fuerit, (ſ) ſecundum jam traditam diviſionem. Item mixta eſt actio contra eos, qui relicta ſacroſanctis Eccleſiis, vel aliis venerabilibus locis

(p) *Hotmanus addit* aliæ rei, *ut contineatur condictio furtiva, de qua in fine* §. *ubi vero a quibusdam Charondæ vox* rei *abeſt*.

(q) *Vulgata* quadruplo.

(r) *Accurſius* damno injuria dato.

(ſ) *Vulgata hic addit*: tanti enim damnatur, quanti is homo eo in anno plurimi fuerit.

conſtituta. Aliud exemplum eſt in *l. pen. C. de locato*; duo alia in §. 19. infra; & generaliter Juſtinianus adverſus inficiantes pœnam dupli conſtituit in *Nov.* 18 *c.* 8. quia *fidei fraus eſt inficiatrix*, ita Prudent. *Pſychom.* ℣. 632.

§. XIX. Quod actio ex teſtamento, legati vel fideicommiſſi pii nomine mixta eſt, id mirum videtur, quia ex quaſi contractu, non ex maleficio deſcendit, de quibus tamen in princ. §. *praec.* ſe acturum eſſe indicarat. Sed ratio (1) eſt, quod mora hic pro maleficio habetur, favore Eccleſiarum, ut illis eo citius ſatisfieret.

(2) Id

cis legati vel fideicommiſſi nomine, dare diſtulerint uſque adeo, ut etiam in judicium vocarentur: tunc enim & ipſam rem, vel pecuniam, quæ relicta eſt, dare compelluntur, & aliud tantum pro pœna: & ideo in duplum ejus fit condemnatio.

§. XX. Quædam actiones mixtam cauſam obtinere videntur, tam in rem, quam in perſonam [t] qualis eſt familiæ erciſcundæ actio, quæ competit coheredibus de dividenda hereditate. Item communi dividundo; quæ inter eos redditur, inter quos aliquid commune eſt, ut id dividatur. Item finium regundorum, quæ inter eos agitur, qui confines agros habent. In quibus tribus judiciis permittitur judici rem alicui ex litigatoribus ex bono & æquo adju-

(t) *Ant. Faber de error. pragm. p. 4. dec. 94. n. 5. & lib. xx. Conject. c. 10. irreptitia cenſet, & delenda verba*: tam in rem, quam in perſonam, *tanquam ex gloſſis profecta, quod mihi non videtur.*

(2) Id introductum eſt exemplo legatorum per damnationem, quæ per inficiationem creſcebant, uti ſupr. ad §. *fin. de obl. quæ quaſi ex contr.* vidimus; (3) Neque tamen ob inficiationem tantummodo duplum eſt ſolvendum, ſed etiam ob moram, quæ ex perſona deſcendit, & interpellatione, ſaltem extrajudiciali, non ex ſola tardiore ſolutione; nam Paul. *lib.* III. *ſent. tit.* 8. §. 4. ait, cum poſtulanti non datur, idque ex *l.* 46. §. 7. *C. de Epiſc. & Cler.* firmatur; neque per *Nov.* 1. *cap.* 1. hoc eſt ſublatum, imo Cl. Heinecc. in *Elem. h. t.* §. 1180. duplum adjudicatum eſſe teſtatur.

§. XX. Triplici modo actiones mixtæ dicuntur, ratione ſubjecti, objecti, & originis, ſed tertium genus multi negant, quos inter Ant. Faber *dictis locis* hunc §. putat a gloſſis violatum, & ſanè extra oleas is collocatus videtur, quum ante §. 16. in explicatione primæ diviſionis collocari debebat. (2) Donellus urget vocem *videntur*; quæ plerumque improprietatem notat, ut ſupra §. 13. *præjudiciales in rem eſſe videntur*; at non ſemper: nam veteres Juriſconſulti, modeſtiæ cauſa, etiam in rebus certiſſimis, hac voce uſi ſunt. (3) Alii putant, hanc quæſtionem vanæ eſſe & inanis ſubtilitatis; ſed egregios parit effectus, ratione fori, & inprimis in familiæ erciſcundæ judicio. (4) Dari autem actiones ex jure in re & ad rem mixtas, partim indicat ratio, quia ſimul ex dominio rei communis, & quaſi ex contractu

adjudicare: & ſi unius pars prægravari videbitur, eum invicem certa pecunia alteri condemnare.

§. XXI. Omnes autem actiones, vel in ſimplum conceptæ ſunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadru-

ctu ad diviſionem & ad præſtationes perſonales fructuum, & impenſarum agitur; partim quoque id conſtat ex *l.* 22. §. 4. *D. fam. erc. l* 3. *D. comm. div. l.* 1. *D. fin. reg. l.* 25. §. 18. *D* & *l.* 7. *C. de pet. her.* (5) Præter tres hic memoratas antiquas actiones, ex XII. Tab. deſcendentes, etiam petitio hereditatis, quamvis ſui natura, uti vox indicat, in rem ſit, ex Senatusconſulto, & *l.* 7. & *ult. C. de pet. her.* mixta eſt facta; nec præter has quatuor, plures mixtæ dantur. (6) Neque nos morari debet quod ſupr. in §. 1 mixtæ omittuntur: id enim & alibi fit v. Cl. Noodt *lib.* 1. *Prob. cap.* 12. & ita inf. §. 28. arbitrariæ ſunt omiſſæ. (7) Minus officit, quod hæ actiones aliquando perſonalibus, aliquando realibus accenſentur in *l.* 1. *C de ann. except.* neque enim ſemper ſunt mixtæ, ſed eſſe poſſunt, & tunc quoque, cum ſunt mixtæ, in hanc vel illam ſpeciem magis inclinant.

§. XXI. Ultra quadruplum nulla actio pœnalis extendenda videbatur; ne adfectionibus immodicis indulgeretur, quas civilis legiſlator, quantum poteſt, reprimere ſolet *l. pen. D. ad exhib.* l. 40. *D. de damn. inf.* (2) In quintuplum tamen habes exemplum in *l. ult. C. de his qui a non* in octuplum in *l.* 3. §. *fin. D. de inc. ruin.* etiam actio ad id quod intereſt multum poteſt excedere quadruplum; ſi quis ſciens pecus morboſum vendidit, vel ſervum heredem inſtitutum occidit: *l.* 13. *D. de A. E. V. l.* 23. *D. ad L. Aquil. l.* 56. *D. de evict.* Sed ea de re hic non agitur. (3) Ratio cur privatis Romæ pœna fuerit adjudicata, non tam ab initio Reipublicæ repetenda videtur, quaſi Romulus jura quædam majeſtatis cum civibus communicarit. Sed utilitas ſuadebat, lucrum aliquod civibus tribui, cujus ſpe vigilarent in delinquentes. Populare item videbatur, pœnam adjudicare actori, quia Prætor delicta, legibus haud notata, non poterat punire in corpus delinquentium, neque mulctam ſibi arrogare, neque delicta relinquere impunita. (4) Multi exiſtimant, pœnas illas privatas hodiè adhuc obtinere, ubi jus civile eſt receptum, quia in Nemeſi Carolina eædem repetitæ ſunt *art.* 157. & 158. quædam etiam præjudicia, ex Bartolo, Tabore & Brunnemanno eum in finem laudantur. Rectius autem id negat Carpzov. in *Prax. crim. quæſt.* 78. *n.* 8. Coccejus in *Hypomn. Jur. civ. h. t.* & Thomas. *de non uſu action. pœn.* nam jure Germanico Magiſtratus pœnam arbitrariam infligunt & partem mulctæ, tanquam fructum jurisdictionis, ſibi retinent; idque inductione exemplorum manifeſto conſtat,

druplum. Ulterius autem nulla actio extenditur.

§. XXII. In ſimplum agitur: veluti ex ſtipulatione, ex mutui datione, ex empto vendito, locato conducto, mandato, & denique ex aliis compluribus cauſis.

§. XXIII. In duplum agimus: veluti furti nec manifeſti, damni injuriæ ex lege Aquilia, depoſiti ex quibuſdam caſibus. Item ſervi corrupti, quæ competit in eum, cujus hortatu conſiliove ſervus alienus fugerit, aut contumax adverſus dominum factus eſt, aut luxurioſe vivere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus ſit. In qua actione etiam earum rerum, quas fugiendo ſervus abſtulit, æſtimatio deducitur. (u) Item ex legato, quod venerabilibus locis relictum eſt, ſecundum ea, quæ ſupra diximus.

§. XXIV. Tripli vero, quum quidam majorem veræ æſtimationis quantitatem (x) in libello conventionis inſeruit, & ex hac cauſa viatores, id eſt, exequutores litium, amplio-

(u) *Deducitur, id eſt fit vel ducitur. Petronius cap.* 10. ut veterem cum Gitone meo rationem deducerem. *Sueton. Aug.* c. 42. populi rationem deduceret. *v. Joh. Fred. Gronov. lib.* 11. *Obſ* c. 10. *& notas variorum ad Ciceron. lib* 1 *de Off.* c. 18.

(x) *Vulgata:* Tripli vero agimus, quum quidam majorem vera æſtimatione quantitatem in libello conventionis inſerunt: *ſed Hotmanus & Charondas Cujacio adſtipulantur.*

ſtat, & ipſe Cujacius probavit lib. VIII. Obſ. c. 33. *Aguntur omnia extra ordinem omni ex cauſa: idcirco moribus nulla nunc actio furti in duplum vel quadruplum, quia extra ordinem agitur, quo agendi genere electo, conſumitur actio dupli vel quadrupli l.* 56 *§.* 1. *D. de furt. idemque de ceteris judiciis privatis & popularibus dici poteſt.*

§ XXIII. De filiofamilias corrupto non æque actio eſt prodita, quoniam in eo non minuitur patrimonium, ſed magis dignitas & honor familiæ læditur. Non tamen exiſtimavit Prætor, patrem facile infamiam ſuorum provulgaturum; ſi quis autem id vellet, utilis actio a Juriſconſultis conceſſa eſt *l.* 14. *§.* 1. *D. de ſerv. corr.*

§. XXIV. Sportulæ a ſportellis, ſive corbibus, in quibus cœna non recta clientibus dabatur, nomen acceperunt; ſed vox deinde ad ſalaria, congiaria, diaria, & honoraria omnia, quæ ſacerdotibus, decurionibus, judicibus

pliorem ſummam ſportularum nomine exegerint: tunc enim id, quod propter eorum cauſam damnum paſſus fuerit reus, in (y) triplum ab actore conſequetur; ut in hoc triplo, & ſimplum: in quo damnum paſſus eſt, connumeretur. Quod noſtra conſtitutio induxit, quæ in noſtro Codice fulget: ex qua dubio procul eſt ex lege condictitiam (z) emanare.

§. XXV. Quadrupli: veluti furti manifeſti, item de eo quod metus cauſa factum ſit, deque ea pecunia, quæ in hoc

(y) *Particula* in *abeſt ab omnibus Charondæ.*

(z) *Similiter Hotmanus, contra Tigurini aliorumque librorum auctoritatem legit, probat etiam Charondas, & firmat inprimis Theophilus, vertens:* non dubium eſt, quin ex conſtitutione condictio ex lege naſcatur. *Vulgata vero* quam proculdubio certum eſt, ex lege condictitia emanare. *vid. comment.*

dicibus, executoribus litium, & apparitoribus dabantur, extenſa eſt. His vero Juſtinianus certum modum ponit *lib.* 3. C. *tit.* 2. nempe reus pro centum aureis, in judicium deductis, dimidium ſolvit, pro mille trecentis autem ſex cum ſemiſſe, uti H Ernſtius *lib.* 1. *Obſ. c.* 17. Theophilum emendavit. Quum vero malitioſi actores, ſublatis quodammodo pœnis plus petitionis, quantitatem debiti, ad reum vexandum augerent, ut illi ſportularum odio, cedere, quam contendere mallent; Juſtinianus eos triplo ſportularum exactarum puniri voluit, qui majorem quantitatem inſeruiſſent libello conventionis; qui Græcis *βίβλιον τῆς αἰτιάσεως*, & in *c.* 3. x. *de libell. oblat.* libellus *conventionalis* appellatur, v. *Nov.* 82. *c.* 7. *Nov.* 112. *cap.* (2) Si Græca Juſtiniani conſtitutio in *tit.* C. *de ſportulis* ſupereſſet, aliquid incerti de verbis deſperatis in fine §. pronuntiare liceret, circa quæ Cujac. variavit: Robertus Stephanus anno 1534. edidit *condictitiam*, & ſimiliter ex manuſcriptis Contius, Cujacius, Charondas & Fabrotus legerunt, ut ſenſus ſit, quem & Theophilus ſuggerit; certum eſt ex lege noſtra dari condictionem. (3) Aliis autem videtur lex ſingularis condictitia fuiſſe de conditione, ſive denuntiatione litis, quam Marcus introduxit; teſte Aurelio Victore; ſed ex qua, propter ambages poſtea ſublata, hæc Juſtiniani conſtitutio manarit. Atque horum ſententiam ſequens §. in verbis, *ex lege condictitia* firmare videtur, quæ vero aliter ſentientes iterum emendant, nullo tamen ſenſu.

§. XXV. Comparatio actionis furti manifeſti cum actione quod metus cauſa, & de calumniatoribus non abſolute, ſed ſecundum quid eſt intelligenda; quia ſimplum ineſt poſterio-

hoc data ſit, ut is, cui datur, calumniæ cauſa negotium alicui faceret, vel non faceret. Item ex lege condictitia ex noſtra conſtitutione oritur [a], in quadruplum condemnationem imponens iis exequutoribus litium, qui contra conſtitutionis normam à reis quidquam exegerint.

§. XXVI. Sed furti quidem nec manifeſti actio, & ſervi corrupti, à ceteris, de quibus ſimul loquuti ſumus, eo differunt, quod hæ actiones omnimodo dupli ſunt: at illæ, id eſt, damni injuriæ ex lege Aquilia, & interdum [b] depoſiti, inficiatione duplicantur: in confitentem autem in ſimplum dantur. Sed illa, quæ de iis competit, quæ relicta venerabilibus locis ſunt, non ſolum inficiatione duplicatur

(a) *Vulgata:* Item ex lege condictitia noſtra conſtitutio oritur. *Hotmanus ex conjectura:* Item condictitia ex lege, quæ ex noſtra conſtitutione oritur *Quidam Charondæ:* Item condictitia ex lege, quæ ex noſtra conſtitutione oritur, in quadruplum condemnationem imponit. *In Marcilii membranis*: Item ex lege condictitia, quæ ex noſtra conſt. oritur.

(b) de dolo *addit Accurſ.*

ſterioribus, ita ut intra annum quadruplum, poſt annum ſimplum peti poſſit, *l.* 14. §. 1. *D. quod. met. cauſ. l.* 1. *pr. D. de calum.* (2) Conſtitutio Græca, cujus hic meminit, ex Baſilicis reſtituta reperitur in *l. fin.* C. *de ſportulis* illam autem, quæ in §. præcedente memoratur a ideo forſan Auctores Βασιλικῶν neglexerunt, quia Conſtantinus Porphyrogeneta, in *Nov.* 7. & 8. alium modum ſportulis impoſuit, abrogata Juſtiniani conſtitutione, vid. Cujac *lib.* XII. *Obſ. c.* 22. (3) Quintus caſus huic §. addi poteſt ex *l. ult.* C. *de fideicommiſſar. libert.*

§. XXVI. *Omnimodo* eſt, ſive reus confiteatur, ſive inficietur; ſed actio legis Aquiliæ per inficiationem creſcit, propter contemtum Prætoris, in cujus tribunali reus mentiri auſus fuerat. (2) Depoſiti ex lege XII. Tabb. non tantum in inficiantem in duplum agebatur ſed propter omnem dolum, auctore Paulo in *collat. LL. Moſ. tit.* 10. §. 7. (3) Prætor autem duplum ad depoſitum miſerabile reſtrinxit, ob rationem, quæ in *l.* 1. § 4. *D. depoſ* reperitur, quamque jam ſupra tetigimus *ad* §. XVII. *n.* 3. nam in eo, quod extante neceſſitate deponitur, *creſcit perfidiæ crimen, & publica utilitas coërcenda eſt, vindicandæ reip. cauſa: eſt enim inutile in cauſis hujuſmodi fidem frangere.* (4) Verum quamvis horum verborum ſenſus facilis ſit, varie tamen ea emendant

catur, ſed etiam ſi diſtulerit relicti ſolutionem, uſque quo juſſu magiſtratuum noſtrorum conveniatur. In confitentem vero [c], antequam juſſu magiſtratuum conveniatur, ſolventem, ſimplum redditur.

§. XXVII. Item actio de eo quod metus cauſa factum ſit, à ceteris, de quibus ſimul loquuti ſumus, eo differt: quod ejus natura tacite continetur, ut qui judicis juſſu ipſam rem actori reſtituat, abſolvatur. Quod in ceteris caſibus non ita eſt: ſed omnimodo quiſque in quadruplum condemnatur, quod eſt & in furti manifeſti actione.

§. XXVIII. Actionum autem quædam bonæ fidei ſunt, quædam ſtricti juris. [d] Bonæ fidei ſunt hæ: ex empto, vendito, locato, conducto, negotiorum geſtorum, mandati,

(c) *Theophilus & omnes Charondæ* vero & antequam.
(d) *Quidam* judiciis *ſed Contius* juris *mage probat. Theophilus legit* quædam ſtrictæ.

Doctores, aut corrumpunt magis, etiam Cujac. ad *l. 2. C. de fid. & jur. haſt.* & *lib. 2. Notat. c.* 26. ſed *inutile* notat damnoſum, iniquum; ut Prov. XXII. ℣. 8. & aliis in locis, à Fabrot. ad *Parat. Cujac. C. depoſ.* & Hubero in *Eunom. ad dict. l. 1.* laudatis.

§. XXVII. Quod metus cauſa geſtum erit, Prætor ratum non habet, ſi metus non vani hominis ſit, ſed qui in hominem conſtantiſſimum cadat. *l. 4. C. de his quæ vi* Senec. *l.* IV. *contr.* 8. & *lib.* IX. *contr.* 3. (2) Minime autem duæ in hac actione, eæque definitivæ ſententiæ feruntur, uti Accurſius cum Johanne gloſſatore exiſtimavit; quin potius ea ſua origine quadrupli eſt, ſi ab illato metu annus nondum effluxerit; ſed tacite ei ineſt, ut qui juſſu judicis rem actori reſtituit, abſolvatur, v. *l.* 14. *D. quod met. cauſ.* & ad eam Hieron. Elenus *lib.* II. *Diatr. c. 5. t.* II. *Theſ. pag.* 1424.

§. XXVIII. Jure naturæ in omnibus negotiis, ſecundum regulas bonæ interpretationis, accidentia non expreſſa, quæ ex natura negotii fluunt, adjudicari debent, vid. Grot. *lib.* II. *c.* 16 §. II. (2) Juris Romani autem hæc diſtinctio fluxit ex diverſo Prætoris, & Judicis pedanei, Arbitrive officio; inprimis vero ex formula, quæ in ſtrictis judiciis rem certam, fundum, vel ſummam expreſſam continebat, cui judex nihil adjicere poterat: in bonæ fidei autem judiciis Prætor, quicquid ex fide bona præſtandum eſſet, tanti damnare arbitrum jubebat. Ita Cic. *pro Roſc. Comœd.* c. 4. *Judicium*, inquit, *eſt*

dati, depoſiti, pro ſocio, tutelæ, commodati, pigneratitia, familiæ erciſcundæ, communi dividundo, præſcriptis verbis, quæ de æſtimato proponitur, & ea, quæ ex permutatione competit, & hereditatis petitio. Quamvis enim

eſt pecuniæ certæ, arbitrium incertæ. Ad judicium hoc modo venimus, ut totam litem obtineamus, aut amittamus: ad arbitrium hoc animo adimus, ut neque nihil, neque tantum quantum poſtulavimus, conſequamur. Ejus rei ipſa verba formulæ teſtimonio ſunt. &c. Adde Val. Max *lib.* VIII. *c.* 2. *n.* 1. Rævard *de auct. prud. c.* 3. *&* Briſſon. *de form. lib.* V. *p.* 372. (3) Ultima hujus rei origo a religione fidei publicæ, quam Numa Pompilius introduxit, repetenda videtur; unde *bona ſua fide* polliceri erat maximum jusjurandum, teſte Dion. Halicarn. *lib.* II. *c.* 77. *& lib.* IX. *c.* 10 Poſtea autem Prætores & Jurisconſulti rem magis excoluerunt, quos inter eminuit inprimis Aquilius Gallus, de quo Cicero *lib.* III. *de Off. cap.* 14. *&* 15. *lib.* III. *de nat. deor. c.* 30. & Val. Max. *l.* 8. *c.* 2. 15. (4) In contrahendis negotiis ſtricti juris mala quidem fides abeſſe debet: nam in omnibus contractibus bona fides deſideratur, *l.* 4. *C. de obl. & act. l.* 7. *C. de act.* valet in illis quoque æquitas naturalis, uti Cujac. *lib.* XXII. *Obſ. c.* 14. docuit: ſed in explicandis per judicem bonæ fidei contractibus, omiſſis ſupplendis, & ſuperfluis rejiciendis, bona, integra, & ſincera fides magis conſpicua eſt, Cic. *l.* III. *de Off. c.* 15. Hinc Ulpianus vere & prudenter dixit, bonæ fidei non congruere de apicibus juris diſputare, *l.* 29. §. 4. *D. mand.* Cujac. *lib.* 8. *Obſ. c.* 10. (5) Effectus erat valde diverſus, nam in ſtrictis tota lis aut obtinebatur, aut amittebatur, ideoque melior erat in illis ſæpe conditio actoris, qui probare poterat, Sen. *lib.* 3. *de benef. c.* 7. Contra arbiter liberum habebat arbitrium, nec ſub formula, ſed ex æquo & bono judicabat, ut idem Seneca *lib.* II. *de Clement. cap.* 7. adeo ut doli & pacti exceptiones, actiones in factum, omnia condictionum genera, uſuras, fructus, & quicquid moris vel conſuetudinis erat, ſupplere poſſet, licet ea a contrahentibus fuerint omiſſa, *l.* 3. *D. de rei vind. l.* 31. §. 20. *D. de Ædil. ed.* Cujac. *lib.* XVII. *Obſ. c.* 37. Sigon. *lib.* I. *de judic. c.* 21. ea propter Scævola dicebat, magni *judicii* eſſe, de contractu bonæ fidei cognoſcere, non *magni judicis*, ut alii apud Ciceronem *l.* III. *de Off. c.* 17. legerunt, vid. Cujac. *lib.* IX. *Obſ. c.* 2. cujus ſententiam Cel. Grævius in *addendis* probavit. (6) Nihil horum erat permiſſum in ſtrictis, ubi judex ſtrictas litigantium ſtipulationes, uti Boëtius vocat *comment.* 6. *ad Top.* & formulam Prætoris attendebat, atque ideo *ſtricto jure vallatus* dicitur, *l.* 99. *D. de V. O. l. un. C. de rei ux. act.* ut tamen oppoſita exceptio doli mali judicium bonæ fidei faceret, *l.* 3. *C. de*

enim uſque adhuc incertum erat, ſive inter bonæ fidei judicia connumeranda ſit hereditatis petitio, ſive non; noſtra tamen conſtitutio aperte eam eſſe bonæ fidei diſpoſuit.

§. XXIX. Fuerat antea & rei uxoriæ actio una ex bonæ fidei judiciis: ſed quum pleniorem eſſe ex ſtipulatu actionem invenientes, omne jus, quod res uxoria ante habebat,

C. de exc. Cujac. *lib.* III. *Obſ. c.* 17. (7) Circa fundamentum hujus diviſionis variant interpretes. Alii ab antiquitate, utilitate, vel frequentia actionum petunt rationem: Cujacius ait, quia ita ſcriptum eſt. Charondas *lib.* III. *veriſ. cap.* 3. ad *l.* 20. & 21. *D. de LL.* tandem confugit. Sed rectè dici poteſt, contractus bilaterales fuiſſe bonæ fidei, quia omnia utrumque definiri non facilè poterant. ita Cicero *lib.* III. *de Off. cap.* 17. ait: *Fidei bonæ nomen manare latiſſime, & verſari in tutelis, ſocietatibus, fiduciis, mandatis, rebus emtis, venditis, locatis, conductis, quibus vitæ ſocietas continetur; & in his magni eſſe judicis ſtatuere, præſertim cum in plerisque eſſent judicia contraria, quid quemque cuique præſtare oporteret.* Neque abludit diſtinctio Puſendorfii *lib.* V. *c.* 2. §. 8. quod oneroſi ſint bonæ fidei, benefici ſtricti juris. Poſſis addere negotia juris gentium late, civilia autem ſtrictius explicanda fuiſſe; quia hæc pendebant a ſolennitate verborum, & ab uno latere obligationem pariebant. (9) In catalogo quatuordecim actionum, ſub directis continentur contrariæ & utiles *l.* 5. § 1. *D. de Obl & act. l.* 25 *de pign. act.* ſub actione commodati actio de precario *l.* 1. §. *ult. l.* 2. *D. de prec.* funeraria ſub actione negotiorum geſtorum *l.* 14. §. 6 *D. de relig.* ſequeſtraria ſub depoſiti, emphyteuticaria ſub locati actione. (10) Omiſſa eſt actio fiduciæ, cujus formulam *uti inter bonos benè agier oportet; ne propter te tuamque fidem frauder*, Cicero refert *lib.* VII. *ad fam. ep.* 12. & *l.* III. *de Off. c.* 17. Multus ejus quondam fuerat uſus, in omnibus negotiis, quæ ſub lege reſtituendi contrahebantur; ut depoſito, pignore & emancipatione, ſed tempore Juſtiniani ex uſu receſſerat dudum. v Salmaſ. *de mod. uſur. c.* 14. Neque relata eſt actio ex teſtamento; quia ambiguam quodammodo habebat naturam, & in quibuſdam tantum capitibus erat bonæ fidei *l.* 78. §. 2. *D. de leg.* 2.

§. XXIX. Rei uxoriæ actionem Salmaſius male *re uxoria* vocat, licet in Gloſſis Nomicis, & apud Suidam ita appelletur; nam Græculi illi Latini ſermonis imperiti fuerunt; teſtatur autem Fabrotus *ad Parat. Cujacii l.* 5. C. *tit.* 13. ſe in priſcis Codicibus Menagii & Brodæi in *l. un. C. de rei ux.* pariter ac hic, *rei uxoriæ* inveniſſe. Unicus nobis Cicero ſufficere poteſt lib. III. de Off. c. 15.

Reli-

bebat, cum multis diviſionibus in actionem ex ſtipulatu, quæ de dotibus exigendis proponitur, tranſtulimus: merito rei uxoriæ actione ſublata, ex ſtipulatu, quæ pro ea introducta eſt, naturam bonæ fidei judicii tantum in exactione dotis meruit, ut bonæ fidei ſit. Sed (e) & tacitam ei dedimus hypothecam. Præferri autem aliis creditoribus in hypothecis tunc cenſuimus, quum ipſa mulier de dote ſua experiatur, cujus ſolius providentia hoc induximus.

§. XXX. In bonæ fidei autem judiciis libera poteſtas permitti videtur judici ex bono & æquo æſtimandi, quantum actori reſtitui debeat. In quo & illud continetur, ut ſi quid invicem præſtare actorem oporteat, eo compenſato,

(e) Sed *abeſt a Theophilo & quibuſdam Charonda.*

Reliquorum judiciorum hæc verba maxime excellunt, in arbitrio rei uxoriæ, melius æquius: in fiducia, ut inter bonos bene agier. (2) Hæc actio bonæ fidei erat, tum ob naturales, quas habebat præſtationes, *l.* 8. *D. de cap. min.* tum ob formulam, quæ in quantum æquius & melius concipiebatur *l.* 66. §. *fin. D. ſol. matr. l.* 82. *D. de ſolut.* Cicero *in Top.* & Gell *lib.* IV. *cap.* 3. (3) Juſtinianus autem, uti alia ad §. 8. ſupra obſervata, transfundere amavit, ſic etiam vires hujus actionis tranſtulit in actionem ex ſtipulatu, invita quidem Juriſprudentia, ſed, eam actionem retinendam eſſe putavit, quæ meliore jure erat, & ex qua plura retinuit, uti Cujac. in Parat. *C. d. l.* pluribus monſtravit. Accedebat favor ſexus, & rationes *l.* 1. *D. ſol. matr. l* 12. *C. qui pot. in pign.* & *Nov* 97. *c.* 3. (4) Vox *ſolius* in fine §. opponitur extraneis, ad liberos autem heredes uxoris privilegium dotis tranſit *dict: Nov.* 91.

§. XXX. Compenſatio in ſtrictis judiciis, & in rem actionibus olim non obtinuit, donec Marcus, per exceptionem doli mali oppoſitam, quæ facit judicium bonæ fidei, eam in debitis liquidis, certis atque confeſſis admiſit: & quamvis poſtea in ſtrictis etiam perſonalibus ipſo jure competeret compenſatio, necdum tamen in realibus, ante Juſtinianum, qui primus omnem differentiam ſuſtulit in *l. ult. C. de comp.* vid. Cujac. *lib.* VIII. *Obſ. c.* 16. (2) Excipitur depoſitum, non modo ſi agitur ad rei depoſitæ reſtitutionem; quia natura rei compenſationem tunc excludit; nam ſpecies cum genere, vel ſpecie non compenſatur; ſed etiam ubi de æſtimatione rei depoſitæ præſtanda agitur. (3) Perperam autem ſe hujus

to, in reliquum is, cum quo actum eſt, debeat condemnari. Sed & in ſtrictis judiciis, ex reſcripto Divi Marci, oppoſita doli mali exceptione, compenſatio inducebatur. Sed noſtra conſtitutio eas compenſationes, quæ jure aperto nituntur, latius introduxit; ut actiones ipſo jure minuant, ſive in rem, ſive in perſonam, ſive alias quaſcumque: excepta ſola depoſiti actione, cui aliquid compenſationis nomine opponi, ſatis impium eſſe credidimus: ne ſub prætextu compenſationis, depoſitarum rerum quis exactione defraudetur.

§. XXXI. Præterea quaſdam actiones arbitrarias, id eſt, ex arbitrio judicis pendentes appellamus; in quibus, niſi ar-

jus exceptionis auctorem jactat Imperator, quæ jure veteri jam cognita fuit, & tempore Pauli *lib.* II. *ſent. tit.* 12. §. 12. immo Senecæ *lib.* VI. *de Beneſ. c.* 5. quapropter Ræward eum reprehendit *lib.* I. *Var. c.* XI. Et fateor, libenter id feciſſe Juſtinianum, ut quicquid inſigne in legibus, conſtitutionibus, aut Canonibus eccleſiaſticis ſancitum erat, ſua voluerit auctoritate ſtabilitum & ſancitum eſſe. (4) Male etiam ſolam depoſiti actionem excipit: niſi cum Cl. Noodtio *ad D. p.* 359. vocem *ſola* hic explices per præcipuè, ut Servius ad Virg. *lib.* I. *Georg.* ℣. 29. Cujac. item *parat. C. de ann. exc.* eam hic reſtricte accipiendam non eſſe, monuit. Pariter enim ac alibi, voces taxativæ ſimiles caſus non excludunt, ita hic vox *ſola* non impedit, quominus in aliis quam multis negotiis compenſatio negetur *l.* 46. §. 5. *de jur. fiſci l.* 20. *D. l.* 3. *C. de compenſ.* (5) Ceſſare quoque multis videtur in commodato, & nemo dixerit, rem commodatam cum quantitate compenſari poſſe. Verum in *l. ult. C. commod.* magis eſt, ut retentio rei commodatæ, prætextu pecuniæ creditæ, & debiti extranei, negetur; alias autem, ſi res commodata periit, compenſationi ſit locus *l.* 18. §. *fin. D. comm.* neque opus eſt, ut cum Cujacio *lib.* IX. *Obſ. c.* 37. in *d. l. ult. C.* legamus *commendati*, id eſt *depoſiti l.* 186 *de V. S* quem Fornerius *lib.* II *ſelect cap.* 14. refutavit. Hotmanus ad *tit. D. de compenſ.* iſtam emendationem probat; ſed ipſe Cujac. ad *h.* §. eam deſeruit, ne tantæ inſcitiæ Tribonianus arguatur. (6) Spolium vero ejus naturæ eſt, ut per ſe compenſationem non admittat, unde nec jure veteri, nec novo actionem momenti aliquid morari potuit, *l. fin. C. de compenſ.*

§ XXXI. Ex verbis hujus §. definitio arbitrariarum, cum Theophilo, eſt facienda: ſi nempe ad interlocutionem, arbitratum, juſſumque judicis

arbitrio judicis is, cum quo agitur, actori ſatisfaciat, veluti rem reſtituat, vel exhibeat, vel ſolvat, vel ex noxali cauſa ſervum dedat, condemnari debeat. Sed iſtæ actiones tam in rem, quam in perſonam inveniuntur. In rem, veluti Publiciana, Serviana de rebus coloni, quaſi Serviana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In perſonam, veluti quibus de eo agitur, quod (f) aut metus cauſa, aut dolo malo factum eſt. Item quum id, quod certo loco promiſſum eſt, (g) petitur. Ad exhibendum quoque actio, ex arbitrio judicis pendet. In his enim actionibus, & ceteris ſimilibus, permittitur judici ex bono & æquo ſecundum cujuſque rei, de qua actum eſt, naturam æſtimare, quemadmodum actori ſatisfieri oporteat.

§. XXXII. Curare autem debet judex, ut omnimodo, quantum poſſibile ei ſit, certæ pecuniæ, (h) vel rei ſenten-

(f) *Vulgo* vi aut metus cauſa, *ſed vi abeſt à Theophilo & omnibus Charondæ.*
(g) Voces alio loco, *in quibuſdam adjectæ, ſapiunt gloſſema.*
(h) Certæ rei *Theophilus & quidam MS.*

dicis reus rem non reſtituat, tunc judex arbitratur, quomodo actori debeat ſatisfieri, *l.* 10. §. 11. *l.* 14. §. 4. *D. quod. met cauſ. l.* 3. *D. de eo quod certo. l.* 18. *pr. D. de dol. mal. l.* 16 *D. de pec. conſt.* (2) Alioquin ſi omnes faciamus arbitrarias, ubi condemnatio fit arbitrio judicis, numerus exibit in infinitum, & omnes, quibus id quod intereſt. pœna vel mulcta petitur, etiam actio injuriarum erit arbitraria, quod nemo dixerit. (3) Octo hic memoratis addendæ ſunt omnes actiones noxales, interdicta exhibitoria, & reſtitutoria, actio Pauliana, Calviſiana, Fabiana, confeſſoria & negatoria, rei vindicatio, actio rerum amotarum, redhibitoria & de rationibus diſtrahendis, ultra quas nullam agnoſcimus, v. Cont. *h. l.* (4) Differentia hæc eſt: in actionibus bonæ fidei, judex ex natura obligationis, qualitate actionis, & clauſula *ex bona fide* arbitratur: in ſtrictis meram obligationem & formulam attendit: in arbitrariis autem non ex obligatione, ſed ex rei, de qua agitur, natura & acceſſorio arbitrio, neque ſimpliciter & abſolute, ut in bonæ fidei, ſed intra fines anguſtiores, tanquam vir bonus, ex æquo & bono, arbitratur.

XXXII. Pertinet hoc maxime ad judicia bonæ fidei & arbitraria, quæ *pecuniæ incertæ* arbitria vocantur, apud Cic. *pro Roſc. Com. c.* 4. quia hoc ani-

tentiam ferat, etiamſi de incerta quantitate apud eum actum eſt.

§. XXXIII. Si quis agens, in intentione ſua plus complexus fuerit, quam ad eum pertineat; cauſa cadebat, id eſt, rem amittebat, nec facile in integrum à Prætore reſtituebatur, niſi minor erat viginti quinque annis. Huic enim, ſicut in aliis cauſis, cauſa cognita ſuccurrebatur, ſi lapſus juventute fuerat, ita & in hac cauſa ſuccurri ſolitum erat. Sane ſi tam magna cauſa juſti erroris interveniebat, ut etiam conſtantiſſimus quiſque labi poſſet; etiam majori vigintiquinque annis ſuccurrebatur: veluti ſi quis totum legatum petierit, poſt deinde prolati fuerint codicilli, quibus aut pars legati adempta ſit, aut quibuſdam aliis legata data ſint, quæ efficiebant, ut plus petiiſſe videretur petitor, quam dodrantem, atque ideo lege Falcidia legata minuebantur. (i) Plus autem quatuor modis petitur: re, tempore, loco, cauſa. Re: veluti ſi quis pro decem aureis, qui ei de-

(i) *Hotmanus verba hæc vel transponenda, vel voculam* ideo *intercidendam eſſe, ait.*

animo adibatur arbiter, ut neque nihil, neque tantum, quantum poſtulatum eſſet, actor conſequeretur. *Quicquid te mihi ex emto, locato &c. dare oportet* In judiciis autem ſtricti juris, ut ſtipulatione, ſuffragio & pecunia mutuo vel fœnori data, tota quantitas aut obtinebatur, aut amittebatur, vid. *tit. C. de ſent. quæ ſine cert. quant.* (2) Licet in prioribus magna ſit judicis & libera arbitrandi poteſtas, ſua tamen pronunciatione finem controverſiæ imponere debet, *l.* 1. *D. de re jud.* niſi genus vel res disjunctim promiſſæ, tunc enim non eſt *poſſibile*, ut certa feratur.

§. XXXIII. Pœna plus petentis erat, ut cauſa caderet, qui jus ſuum prius non exploraſſet, ſibique ab injuria non temperaſſet, Cic. *lib* II. *de invent. c.* 19. Cauſa autem cadere Juſtinianus explicat *rem amittere*, quia lis, cauſa, res erant ſynonima, ut ex Varrone *lib.* VI. *d. LL.* conſtat. Dicitur & *formula cadere*, Sueton. in Claudio *cap.* 14. *lis qui apud privatos judices plus petendo formula excidiſſent, reſtituit actiones*, v. Turneb. *lib* XXIII. *Adverſ. c.* 34. & Coler. *Parerg. c.* 9. Plautus *periculum plus petendi* vocat, ſicut Paul. *lib.* III. *tit.* 8. §. 2. & alii apud Briſſon. *lib.* V *de form.*

ei debebantur; viginti petierit; aut ſi is, cujus ex parte res eſt, totam eam, vel majore ex parte, ſuam eſſe intenderit. Tempore: veluti ſi quis ante diem vel ante conditionem petierit. Qua ratione enim qui tardius ſolvit, quam ſolvere deberet, minus ſolvere intellegitur, eadem ratione qui præmature petit, plus petere videtur. Loco plus petitur: veluti quum quis id, quod certo loco ſibi ſtipulatus eſt, alio loco petit, ſine commemoratione illius loci, in quo ſibi dari ſtipulatus fuerit: verbi gratia, ſi is, qui ita ſtipulatus fuerit, Epheſi dare ſpondes? Romæ pure intendat ſibi dari oportere. Ideo autem plus petere intellegitur, quia utilitatem, quam habuit promiſſor, ſi Epheſi ſolveret, adimit ei pura intentione: propter quam cauſam alio loco petenti arbitraria actio proponitur, in qua ſcilicet ratio habetur utilitatis, quæ promiſſori competitura fuiſſet, ſi illo loco ſolveret [l] Quæ utilitas plerumque in mercibus maxima invenitur: veluti vino, oleo, frumento, quæ per ſingulas regiones, diverſa habent pretia. Sed & pecuniæ numeratæ non in omnibus regioni-

Ex Caj. l. 3. de eo quod certo loco.

(*l*) *Vulgares libri addunt:* quo ſe ſoluturum ſpoſpondit. *Alii:* quo ſolvere deberet; *ſed meliores ea ignorant.*

firm. (2) Errant, qui eam ex XII. Tabb. deſcendere putant, propter Cic. *lib.* 1. *de or. c.* 36. verba: *quam quantum lex* XII. *tabb. permiſerat*, nam venit ex jure civili. (3) Hæc pœna non obtinuit in judiciis bonæ fidei, quia his incertum petebatur, Cicero *pro Roſc.* Comœd. *cap.* 4. *Quid eſt in judicio? directum, aſperum, ſimplex:* ſi PATERET H. S. IↃↃↃ. DARI: *hic niſi planum fuit* H. S IↃↃↃ. *ad libellam deberi, cauſam perdit. Quid eſt in arbitrio? mite, moderatum:* QUANTUM ÆQUIUS ET MELIUS *ſit dari, ille tamen confitetur, plus ſe petere, quam debeatur, ſed ſatis ſuperque habere dicit, quod ſibi ab arbitro tribuatur.* (4) In judiciis vero ſtrictis & arbitrariis, in quibus certum petebatur, ei locus eſt, *l.* 9. *D. de reb. cred. l.* 76. § 1. *D. de rei vind.* Hinc interrogatio fiebat, an actor certum peteret, *l* 1. *D. de int. in jur fac.* & valde ſoliciti erant, certi an incerti condictio competeret, *l.* 1. *D. de cond. trit.* (5) Prætor, hoc rigore mitigato

gionibus ſub iiſdem uſuris fenerantur. Si quis tamen Epheſi petat, id eſt, eo loco petat, quo ut ſibi detur ſtipulatus eſt, pura actione recte agit: idque etiam Prætor monſtrat, ſcilicet quia utilitas ſolvendi ſalva eſt promiſſori. Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus eſt is, qui cauſa plus petit: ut ecce ſi quis ita à te ſtipuletur, Hominem Stichum aut decem aureos dare ſpondes? deinde alterutrum petat: veluti Hominem tantum, aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intellegitur, quia in eo genere ſtipulationis promiſſoris eſt electio, utrum pecuniam an hominem ſolvere malit. Qui igitur pecuniam tantum, vel hominem tantum ſibi dari oportere intendit, eripit electionem adverſario: & eo modo ſuam quidem conditionem meliorem facit, adverſarii vero ſui deteriorem. Qua de cauſa talis in ea re prodita eſt actio, ut quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem ſibi dari oportere, id eſt, ut eodem modo peteret quo ſtipulatus eſt. Præterea ſi quis generaliter vinum ſtipulatus, ſpecialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram ſtipulatus ſit, deinde ſpecialiter Tyriam petat, plus petere intellegitur: quia electionem adverſario tollit, cui ſtipulationis jure liberum fuit aliud ſolvere, quam quod peteretur. Quinetiam licet viliſſimum ſit, quod plus petat, (m) nihilomi-

(m) *Vulgo* quis petat. *In quibuſdam Charondæ* quod quiſque,

tigato, majores ob juſtum errorem formula lapſos, ex clauſula generali in integrum reſtituit. Senec. *ep.* 48. *Quid enim aliud agitis, cum eum, quem interrogatis, ſcientes in fraudem inducitis, quam ut formula cecidiſſe videatur? ſed quemadmodum illum Prætor, ſic hos Philoſophia in integrum reſtituit.* (6) Zeno in conſtitutione ex Baſilicis reſtituta, in *l.* 1. C. *de plus petit.* ſublata pœna, tempus duplicavit, & triplum ſportularum nomine exactum, propter majorem quantitatem petitam, ſolvi voluit, & ſumptus litis refundi. (*) Juſtinianus antiquam pœnam uno in caſu reduxit, *Nov.* 15. *c.* 4 Plura vid. apud Cujacium *lib.* VII. *Obſ.* *c.* 27. *lib.* XII. *Obſ.*

ominus plus petere intellegitur: quia ſæpe accidit, ut promiſſori facilius ſit illud ſolvere, quod majoris pretii eſt. Sed hæc quidem antea in uſu fuerant: poſtea autem lex Zenoniana & noſtra rem coërcuit. Et ſi quidem tempore plus fuerit petitum; ſtatui oportet, (n) quod Zenonis Divæ memoriæ loquitur conſtitutio. Sin autem quantitate vel alio modo plus fuerit petitum: omne, ſi quod forte damnum, ut in ſportulis (o), ex hac cauſa acciderit ei, contra quem plus petitum fuerit, commiſſa tripli condemnatione, ſicut ſupra diximus, puniatur.

§. XXXIV. Si minus in (p) intentione complexus fuerit actor, quam ad eum pertineat: velut ſi quum ei decem (q) deberentur, quinque ſibi dari oportere intenderit: aut ſi quum totus fundus ejus eſſet, partem dimidiam ſuam eſſe petierit; ſine periculo agit: in reliquum enim nihilominus judex adverſarium in eodem judicio condemnat, ex conſtitutione Divæ memoriæ Zenonis.

§. XXXV. Si

(n) *Alii* quid ſtatui oporteat. *In pluribus:* quod ſtatui oportet.

(o) *Charondas voces* ut in ſportulis, *in quibuſdam reperit, & Theophilus hoc exemplo uſus eſt, ſed quia vulgata eas ignorat, forſan interpretis ſunt.*

(p) *Præpoſitio in nullo Charondæ MS. & paucioribus tantum excuſis reperitur.*

(q) Aurei *in vulgata eſt interpretis; ſicut particula* ſi, *in verſu ſequente, abeſt ab omnibus Charondæ & Theophilo.*

Obſ. c. 21. qui etiam diſcrimen inter male agere & nihil agere bene exponit *lib.* XXII *Obſ c.* 2. & de eo, qui ante tempus vel ante conditionem exiſtentem petit, v. Merill. *lib.* III. *Obſ c.* 36. (8) Ceterum blenno & inſipido palato, aut ſi non guſtaverit, imperitiſſimum & hiſtoriæ ignarum fuiſſe Theophilum, quod vinum generoſiſſimum Campanum *peſſimum* interpretatur, ait Colerus *cap* 24. *parerg.* ſed Fabrotus in notis ejus cauſam ſuſcepit, & Antonius Uſillus *ad h* §. parcendum monet Theophilo, ob loci inſcitiam, quem nunquam viſerat, quod Græcus eſſet.

§. XXXIV. Quamdiu durabant formulæ, judicis poteſtas ultra id, quod in judicium erat deductum, excedere non potuit, *l.* 18. *D. comm. div.* neque enim id judicare, ſed patrocinari fuiſſet, Gell. *l.* XIV. *c.* 2 Diocletianus autem in *tit.* C. *ut quæ deſ. advoc. part.* permiſit judici ſupplere

 re

§. XXXV. Si quis aliud pro alio intenderit; nihil eum periclitari placet, ſed in eodem judicio cognita veritate, errorem ſuum corrigere ei permittimus: (r) veluti ſi is, qui hominem Stichum petere deberet, Erotem petierit: aut ſi quis ex teſtamento ſibi dare oportere intenderit, quod ex ſtipulatu debetur.

§. XXXVI. Sunt præterea quædam actiones, quibus non (ſ) ſolidum, quod nobis debetur, perſequimur; ſed modo ſolidum conſequimur, modo minus: ut ecce, ſi in peculium filii ſervive agamus Nam ſi non minus in peculio ſit, quam perſequimur, in ſolidum dominus paterve (t) condemnatur;

(r) *Quaſi hac nova conſtitutione: vulgo autem* permittitur.
(ſ) *In aliis additur*: non ſemper ſolidum, *invitis libris veteribus, ſed Theophilus habet*. (t) *Omnes Charondæ* pater dominuſve.

re juris rationes prætermiſſas; Zeno vero etiam ea, quæ facti ſunt.

§. XXXV. Inde uſque a temporibus *Martini* & *Johannis*, de mutatione libelli acriter fuit diſputatum; ſed illi, temporum infelicitate barbari, jus antiquum & ordinem judiciorum veterem a novo diſtinguere neſcivere. (1) Jure veteri actionem editam emendare licuit, uſque ad ſententiam *l.* 4 § *fin. D. de noxal. act. l* 12. § 1. *D. de acq. vel amitt. poſſ. l.* 4. & 41. *D. de petit. her.* & Cic. *pro Cæcin. cap.* 3. (2) Ex edicto de edendo mutari quoque potuit genus actionis, licet id editum eſſet, ſed tantum ante litem conteſtatam. (3) Poſt conteſtationem autem poteſtas judicis non poterat excedere id, quod in judicium erat deductum *l.* 18. *D. comm. div.* ideoque non niſi decreto Prætoris, & impetrata in integrum reſtitutione, alia actio inſtitui potuit, propter quaſi contractum, & formulam, cui judex erat alligatus, *l.* 3. *C. de eod.* Senec. *ep.* 117. (4) Sed quia mutatio illa plerumque reformat tantum actionem priorem, ſi v. gr. pro hypothecaria actio ex teſtamento inſtituitur, hinc iſto decreto, poſt Juſtiniani conſtitutionem, non eſt opus, uti ex ejus inſpectione clarius olim conſtitit; nunc autem nullibi reperitur, & forſan *hoc* §. Imp. jus illud novum condit, voce *permittimus*. v. Jan. a Coſta *h.* §. (5) At vero in *judicio* eodem, id eſt in eodem foro, tota judicii tela, refuſis impenſis, iterum inchoari debet: neque hæc Huberi, Boehmeri, aliorumque interpretatio eſt violenta, ſtilo Juſtiniani; cum Juriſconſultis vocem *judicii* aliud quid notaſſe, Vinnio lubenter largiamur.

§. XXXVI. Poſtrema hæc actionum

mnatur; ſi vero minus inveniatur, eatenus condemnat judex, quatenus in peculio ſit. Quemadmodum autem peculium intellegi debeat, ſuo ordine proponemus.

§. XXXVII. Item ſi de dote judicio mulier agat; placet eatenus maritum condemnari debere, quatenus facere poſſit, id eſt, quatenus facultates ejus patiuntur. Itaque ſi dotis quantitati concurrant facultates ejus, in ſolidum damnatur: ſi minus, in tantum, quantum facere poteſt. Propter retentionem quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob impenſas in res dotales factas. marito [u] retentio conceſſa eſt, quia ipſo jure neceſſariis ſumptibus dos minuitur, ſicut ex latioribus Digeſtorum libris cognoſcere licet

§. XXXVIII. Sed

(u) Cujac. *particulam* quaſi *recte hic omiſit, quam in vulgata ſciolus aliquis adjecit, propter* l. un. . . 5. C. de rei ux. act. *ex qua omnis retentio ceſſat. At vero illa non extat apud* Theophilum, *nec in MS Charondæ, nec extare debet, quia expreſſe de jure Digeſtorum loquitur, & ad illa nos remittit. v. Fabrot.* ad Theoph. *Janus à Coſta* h. §. & *Cl. Schulting.* ad Ulpian. tit. 6. §. 9.

num diviſio non ex earum natura, ſed ex rerum & perſonarum qualitate, propter quam non ſemper ſolidum conſequimur, eſt petita. (2) Connectitur illa cum doctrina de pluris petitione; quia actor plus non petebat, cui ſolidum debebatur: licet ex accidenti, ob favorem rei, perſonæ, compenſationis, aut ceſſionis bonorum ſolidum non conſequeretur, de quibus uſque ad finem hujus tituli agitur.

§ XXXVII. Beneficium competentiæ ex æquitate Prætoris introductum eſt, ob mutuam caritatem & reverentiam, perſonis quibuſdam debitam *l.* 14. § *f D. ſolut. matr.* nam Juriſconſulti in libris ad Edictum illud explicarunt, vid. *tit. Quod cum eo qui in al. pot.* ſed Imperatores deindè illud ampliarunt, & quod v. gr. marito tributum, ad ſocerum, ſeu mariti patrem produxerunt *l.* 15. §. *f. l.* 16. *D. ſolut. matr.* ſedes ejus eſt in in *l.* 16. uſque *ad l.* 21. *D. de re judicata.* (2) Maritus habet hoc beneficium, ut arctæ ſocietatis & reverentiæ debitum, non tantum, ſi mulier judicio rei uxoriæ de dote agat; ſed etiam, poſt reſcriptum D. Pii, ex quovis contractu: & vice verſa, ſi maritus agat contra uxorem, ei hoc beneficium conceditur, exceptis delictis *l* 14. §. 1. *l.* 17. §. 1. *D. ſol. matr. l.* 17. *l.* 20. *D. de re jud.* (3) Quidam exiſtimant, exceptionem uxori non competere, ſi ex aliis contractibus conveniatur; ſed eadem eſt ratio uxoris, quæ mariti, *quod & in perſona mulieris æqua lance ſervari æquitatis*

§ XXXVIII. Sed & ſi quis cum parente ſuo patronove agat: item ſi judicio ſocietatis agat; non plus actor conſequitur, quam adverſarius ejus facere poteſt. Idem eſt, ſi quis ex donatione ſua conveniatur.

§. XXXIX. Compenſationes quoque oppoſitæ plerumque efficiunt, ut minus quisque conſequatur, quam ei debebatur. Namque ex bono & æquo, habita ratione ejus, quod invicem actorem ex eadem cauſa [x] præſtare oportet, judex

(x) *Voces* ex eadem cauſa *Cujac. in notis cenſet, rectius a Theophilo omitti: ſed Janus a Coſta & Marcilius eas retinent, quia in omnibus libris veteribus reperiuntur. vid. Comment.*

tis ratio ſuggerit, ait Modeſtin. *d.l.*20. & licet hæc verba deſint in Baſilicis, non tamen ſunt a manu Triboniani, ut quidam ſuſpicantur. vid. Merill. *lib.* VI. *Obſ. c.* 35.

§. XXXVIII. Socius habet competentiæ beneficium, modo fiteatur ſe ſocium fuiſſe, *l.* 67. §. *f. D. pro ſoc.* Nec intereſt, an ſocius ſi univerſorum bonorum, an unius rei; quia in utroque ſocietas jus quodammodo fraternitatis in ſe habet, *l.* 63. *D. pro ſocio*, (2) Non obſtat, *l.* 16. *D. de re jud.* quæ varie a variis male fuit habita: aliis cum Frehero *lib.* I. *Veris. cap.* 5. negationem addentibus, aliis antinomiam implacabilem ſtatuentibus. Petrus Perrenonius *lib.* II. *animadv. cap.* 12. diſtinguit inter ſocium partis diviſæ, & non diviſæ. Leoninus, cum Fabro, totam periodum illam hiulcam: *Socium autem omnium bonorum accipiendum eſt*, ejecit: verum ſenſus ejus ſatis eſt commodus, quod ſocius omnium bonorum, exemplo parentum & patronorum, ſemper & in omni cauſa; verum ſocius particularis tantum propter debita ſocietatis beneficio hoc gaudeat, quia illius tantum reſpectu eſt frater, & idem patrimonium habet, *l.* 31. §. 4. *D. de excuſ. tut.* (3) Præter ſex perſonas § præced. & hic memoratas, ex Pandectis, addendi ſunt liberi ac parentes patronorum, miles, ſocer, fratres, filius emancipatus, vel exheredatus, qui ſe abſtinuit paterna hereditate: omnes enim hac exceptione utuntur, *l.* 6. 17. & 18. *D. de re jud.* *l* 17. *D. ſol. matr.*

§. XXXIX. Quia compenſatio ipſo jure debitum tollit, *l* 4. *D. de compenſ.* hinc actor ſolidum non conſequitur; ut tamen in ſtrictis & arbitrariis judiciis, nec plus peteret, nec male ageret, ſicut apud Francos in Capitular. VII. 224. cautum, ſed judex ex æquo & bono minus adjudicabat, præſertim quia non ſemper initio conſtabat, an debitum compenſari poſſet. (2) Sive autem ex eadem cauſa, ſive ex diverſa mutuum ſit debitum, jure novo nihil intereſt, auctore Paulo, *lib.* II. *tit.* 5. §. 3. ſed

judex in reliquum eum, cum quo actum eſt, condemnat, (y) ſicut jam dictum eſt.

§ XL. Eum quoque, (z) qui creditoribus ſuis bonis ceſſit, ſi poſtea aliquid adquiſierit, quod idoneum emolumentum habeat; ex integro in id, quod *Ex Ulp. l. 4. de ceſſ. bonor.*

(y) *Diſſentit Hotmanus, quia in MSS. omnibus eſt* condemnare, *& in impreſſis antiquis paullo ante præcedit* judex, *igitur mavult:* poterit judex - - condemnare: *in aliis* condemnari placet. *Vulgata habet* condemnat, *omiſſa voce* judex.

(z) *Accurſius* cum eo quoque: *alii* Is quoque.

ſed jure veteri tantum ex eadem cauſa, in bonæ fidei judiciis, compènſatio permiſſa videtur, *l.* 18 *D. comm. div.* (3) Atque huc pertinent verba *ex eadem cauſa*, à Cajo forſan vel aliquo antiquo deſumta, ſed quæ Theophilus, novi juris memor, omiſit.

§. XL. Elegans, ſed obſcura eſt, de obæratis debitoribus materia, in qua explicanda, multi magnique viri ingenium exercuerunt, uti Hotmanus *quæſt. illuſt. c.* 26. Jac. Nic. Loënſis *lib.* IX. *miſcell. c.* 1. Gruter. *Diſc. pol. t. ad Liv. l.* II. *c.* 28. Salmaſ. *de mod. uſur. c.* 18. 19. & *ad jus. Att. c.* XI. Heraldus *lib.* II. *de rer. jud. auct. c.* 24 25 & *ad jus. Att. lib.* IV. *c.* 4 Buſſus *lib.* VII. *ſubtil. c.* 1. Fabrot. *ad Parat. Cuj. lib.* IV. *tit.* 1. & noviſſime ὁ πάνυ Bynkershoek *lib.* 1. *Obſ. c.* 1. Mihi ita progrediendum videtur (1) Ex lege XII. tabularum, qui debitum confeſſus, vel jure condemnatus erat, inducias menſtruas triginta dierum habebat: intra quos ſi non ſatisfaceret, creditoribus eum prehendere, in jus ducere, nervo vel compedibus vincire, &, ſi intra dies ſexaginta pactus non eſſet, in partes ſecare, vel trans Tiberim in ſervitutem venundare licuit. Dura, fateor, lex & ab humanitate Solonis aliena, cujus legem ex Diodoro Siculo *lib.* 1. *cap.* 79. & ex aliis Magius *lib.* 1. *Miſcell. c.* 8. illuſtravit. Meminerunt autem ejus ſeveritatis triumviri, omni exceptione majores, Quintilian. *lib.* III. *Inſt. c.* 6. Gell *lib.* XX. *c.* 1. & Tertullian. in *Apol. c.* 4. quos verba civilia, & ante oculos poſita, non intellexiſſe, ſed horridam illis affinxiſſe mentem, quæ notam Decemviris inureret, veriſimile non videri, latius dixi *in Præfat. ad tom.* III. *Theſ. jur. civ. pag.* 23. 24. (2) Verum ſicut comminatio illa, & facultas conceſſa, corporis diſſecandi, nequitiæ decoctorum oppoſita, nunquam in uſum deducta, ita nexus quoque debitorum mature ſublatus eſt, uti ex loco Varronis, corrupto illo quidem, uti Victorius *lib.* XXI. *var. lect. c.* 5. jam animadvertit, & necdum recte ſanato, non obſcure colligitur lib. VI. de LL. *Liber*, ait, *qui ſuas operas in ſervitute pro pecunia, quam debet, dat, dum ſolveret, nexus vocatur. Hoc Pætelio rogante, Sylla Dictatore, ſubla-*

 tum

quod facere poteſt, creditores cum eo experiuntur. Inhumanum enim erat, ſpoliatum fortunis ſuis in ſolidum damnari.

tum ne fieret, & omneis, qui bonam copiam jurarent, ne eſſent nexi, diſſoluti. Meminit ejuſmodi legis quoque, ſed diu ante Sullam Dictatorem, Livius lib. VIII. c. 28. *Juſſi Conſules referre ad populum, ne quis, niſi qui noxam meruiſſet, donec pœnam lueret, in compedibus aut in nervo teneretur. Pecuniæ creditæ, bona debitoris, non corpus obnoxium eſſet. Ita nexi ſoluti: cautumque in poſterum, ne necterentur* (3) Prætor deinde, in favorem creditorum, proſcriptionem ſeu venditionem bonorum, edicto ſuo introduxit, & *bonorum adhibita proſcriptione, ſuffundere maluit hominis ſanguinem, quam effundere*, ut ait Tertullian. *Apol. c.* 4. vid. ſupra lib. III. *cap.* 12. (4) Quumque prius debitorum levamen iterum in deſuetudinem abiiſſet, *neque, amiſſo patrimonio corpus liberum habere liceret*, ut Salluſt. ait, *in Catilin.* & exemplum apud Valer. M. *lib.* VI. *c.* I. & Suidam in Γάϊος Λαιτώριος confirmat, poſtea lex Julia civibus Romanis indulſit, ne carceris aut ſerviendi neceſſitate conſtringerentur; ſed ut bonis cedere poſſent, qui non ſuo, ſed fortunæ vitio, ut naufragiis, incendiis, aliove majoris rei impetu bonis eſſent lapſi, *tit. C. Th. Qui ex lege Julia bon ced.* (5) Poſt conſtitutionem Caracallæ qua omnes in orbe Romano cives Romani ſunt effecti, idem legis Juliæ de bonis cedendis beneficium, Principum conſtitutionibus ad provinciales porrectum eſt, *l.* 4 *C. qui bon ced.* Spanhem. *Orb. Rom. Exerc.* II. *c.* 25. (6) Theodoſius ſolennia, vetere jure in ceſſione neceſſaria, ſuſtulit, ut ſola voluntas ſufficeret, *l.* 6. *C.* juncta *l. fin. D. eod.* (7) Tandem Juſtinianus illis etiam remiſit cedendi neceſſitatem, qui bonam copiam ejurarent, id eſt jurejurando teſtarentur, in bonis aurum reliquum non eſſe, unde æs alienum diſſolvi poſſit *Nov.* 135. neque enim ea conſtitutio ad propriam aliquam ſpeciem, cum aliis, referenda videtur; licet Zoſarius quiſpiam, ex Myſis oriundus, ei occaſionem præbuerit. (8) Aliud autem ſemper fuit *bonis cedere*, ſalva exiſtimatione, *l. f. C. qui bon. ced.* aliud *foro cedere*, cum infamia & fuga: cujus elegans exemplum adferam, ex fragmentis Actorum diurnorum, apud Reineſ. cl. IV. inſcript. n. 4. *Q. Aufidius, menſarius tabernæ argentariæ, ad ſcutum, Cimbricum, cum magna vi æris alieni, ceſſit foro, retractus ex itinere cauſam dixit apud P. Fontejum Balbum Præt. & cum liquidum factum eſſet, eum nulla feciſſe detrimenta, jus eſt in ſoli lum æs totum.* (9) Decocto es item pœnis & ignominia afficiebantur, ex lege Roſcia theatrali, etiam qui fortunæ vitio decoxiſſent peculiarem in ſcena locum habebant, Cicero *Philipp.* II. *c.* 18. Suet. *Aug. c.* 40. & Spartian. *Hadrian. cap.* 18. Atque ad iſtos referam, quod Ambroſius in Tobiam c. 8. ſcribit: *Vidi ego miſerabile ſpectaculum, liberos pro paterno debito*

in auctionem deduci, & teneri calamitatis heredes, qui non eſſent participes ſucceſſionis. Idem c. 10. *Quoties vidi à fœneratoribus teneri defunctos pro pignore, & negari tumulum, dum fœnus expoſcitur.*

CAPUT VII.

Quod cum eo contractum eſt, qui in aliena poteſtate eſt.

Quia tamen ſuperius mentionem habuimus de actione, qua in peculium filiorumfamilias ſervorumque agitur, opus eſt, ut de hac actione, & de ceteris, quæ eorumdem nomine in parentes dominosve dari ſolent, diligentius admoneamus. Et quia ſive cum ſervis negotium geſtum ſit, ſive cum iis, qui in poteſtate parentis ſunt, his fere eadem jura ſervantur: ne verboſa fiat diſputatio, dirigamus ſermonem in perſonam ſervi dominique, idem intellecturi de liberis quoque & parentibus, quorum in poteſtate ſunt. Nam ſi quid in his proprie obſervatur [b] ſeparatim oſtendemus.

§. I. Si igitur juſſu domini cum ſervo negotium geſtum *Ex l. 1. quod juſſu.*

a. *Vulgata:* Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicitur.
b. *Alias* ſervetur.

Pr. Eadem rubrica, quam veterum plerique cum Accurſio habent, reperitur quoque in *D. l.* XIV. *tit.* 5. at ſenſu non ita generali, ut hoc loco: in utraque vero ſubaudiendum eſt, *ejus rei nomine actionem dabo.* (2) Sex actiones *hoc tit.* occurrentes, non ſunt directæ, & principales, ſed adjectitiæ qualitates, ſeu peculiares formulæ, a Prætore in hoc inventæ, ut actio principalis adverſus alios contra juris ſubtilitatem dirigeretur, qui ipſi non contraxerant. (3) Poſtea autem Juriſconſulti, harum ambagum pertæſi, ſine adjectione eos, qui juſſerant, quive dederant peculium, vel in quorum utilitatem contractus erat celebratus, directe conveniri permiſerunt, nec hodie magnus hujus tituli eſt uſus.

§. I. Ab initialibus edicti verbis actio *Quod juſſu* nomen accepit; quæ etiam *de juſſu* vocatur in *l. ult. D. quod juſſu* & aliter non habet locum, quam ſi dominus, vel pater in rem peculiarem juſſit mutuam pecuniam

geſtum erit; in ſolidum Prætor adverſus dominum actionem pollicetur: ſcilicet quia [e] qui ita contrahit, fidem domini ſequi videtur.

§. II Eadem ratione Prætor duas alias in ſolidum actiones pollicetur: quarum altera inſtitoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, quum quis ſervum ſuum magiſtrum navi præpoſuerit, & quid cum eo ejus rei gratia, cui præpoſitus erit, contractum fuerit. Ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitor appellatur is, ad quem cottidianus navis quæſtus pertinet. Inſtitoria tunc locum habet, quum quis tabernæ forte, aut cuilibet negotiationi ſervum præpoſuerit, & quid cum eo ejus rei cauſa, cui præpoſitus erit, contractum fuerit. Ideo autem inſtitoria appellatur, quia qui negotiationibus præponuntur, inſtitores vocantur. Iſtas tamen [d] duas actiones Prætor reddit, & ſi liberum quis hominem

e. *vulgo* quia is qui.
d. Iſtas autem *in pluribus Charondæ & Theophilo.*

accipi; filius autem familias in ſuum nomen contraxit, *l* 1. §. 3. *D quod juſſu* (2) Si vero dominus, extra peculium, Sejo mandet, ut pecuniam mutuam det ſervo, locus eſt actioni mandati, *l.* 8. *C. mand.* (3) Si liber homo, ſui juris, quique nobis bona fide non ſervit, nomine jubentis, vel ut ejus miniſter contraxit, non eſt huic actioni, ſed directæ locus, præterquam in filiofamilias, in poteſtate conſtituto, *L. ult. D. pro ſoc.*

§. II. Utraque actio commerciorum gratia eſt introducta, & eandem habet æquitatem, ut ex cujus actu quis commodum ſentit, ex illius quoque contractu obligetur. Verum Prætor ſeorſim exercitoriam propoſuit. (1) quia illa ad maritimam negotiationem pertinet, cujus major erat favor, inſtitoria ad terreſtrem. (2) Magiſter poteſt ſubſtituere, non inſtitor, *l.* 1. §. 5. *D. de exerc. act.* (3) Magiſter pecuniam mutuam ſine ſpeciali mandato accipit; inſtitor non item *l.* 1. §. 8. *D. de exer. act.* (4) Plures exercitores tenentur, in ſolidum, *l.* 1. § *fin. D. eod* quia qui cum magiſtro contrahit, non cum hoc vel illo exercitore, ſed cum omnibus in univerſum contraxiſſe videtur. Id vero ſimplicitati naturali non convenire, nec apud Hollandos obſervari, ait Grotius *lib.* 11. *cap.* 11. §. 13. (5) Exercitor eſt nauclerus, qui navem exercet; EXERCITORES. RATIUM. ULPIANarum habes apud Grut. *p.* 492. *n.* 5. & QUINQUE

minem, aut alienum ſervum navi aut tabernæ, aut cuilibet negotiationi præpoſuerit: ſcilicet quia eadem æquitatis ratio etiam eo caſu interveniebat.

§. III. Introduxit & aliam actionem Prætor, quæ tributoria vocatur. Namque ſi ſervus in peculiari merce ſciente domino negotietur, & quid cum eo ejus rei cauſa contractum erit; ita Prætor jus dicit, ut quidquid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id inter dominum, ſi quid ei debetur, & ceteros creditores, pro rata portione diſtribuatur. Et quia ipſi domino diſtributionem permittit, [e] ſi quis ex creditoribus queratur, quaſi minus ei tributum ſit, quam oportuerit, hanc ei actionem accommodat, quæ tributoria appellatur.

§. IV. Præterea introducta eſt actio de peculio, deque eo,

e. *Sic quoque unus Charondæ: in ceteris vero corruptus eſt hic locus. Vulgata:* Et ideo tributoria vocatur, quia ipſi domino diſtributionem Prætor permittit, *Alii* permittitur; *alii* promittitur.

QUE CORPORATOS NAVIGANTES, pag. 440 *n.* 3. Magiſter eſt veluti inſtitor exercitoris; hic vero ab *inſtando*, quod negotio gerendo & mercaturæ inſtat, dictus. Horat. lib. III. Ode 6. ℣. 30. *Seu vocat inſtitor, ſeu navis Hiſpanæ magiſter, Dedecorum pretioſus emtor.* Poëtæ aliique Romani inſtitores proprie vocant nugivendos, molles & diſcinctos, qui muliercculis ad luxum neceſſaria vendebant, Senec. lib. VI. de ben. c. 38. *Inſtitores delicatarum mercium juventus corrupta locupletat.* v. Broekhuſ. ad Propert *lib.* IV. *eleg.* 2.

§. III. Tributoria, quaſi diſtributoria dicitur, uti Cicero *tribuere* in partes, pro diſtribuere dixit; nec tamen per eam fit diſtributio, ſed quæ inique & dolo malo a domino facta erat, corrigitur. *l.* 7. §. 1. *D. de trib. act.* *l.* 3. *D quand. ex fact. tut.* Cujacius *doli correcturiam* vocavit; quia corrigit doloſam diſtributionem, non autem tendit ad dolum coërcendum. *l.* 3. §. *pen. l.* 8. *pr.* & *l. fin. D. de tribut. act.* (2) Non convenit ſcopo Juſtiniani, quod quidam voces, *Prætor jus dicit*, explicant per *edicit*, ac dominum, diſtribuere volentem, prius putant Prætorem adire debere, qui jam edicto ſuo diſtribuendi facultatem ei dederat, *l fin. D. de trib. act.* ad corrigendum autem dolum Prætor erat adeundus.

§. IV. Quod de *una actione* hic dicitur, Vinnius accipit de excercitio, quatenus una actio alteri inſervit

eo, quod in rem domini verſum erit: ut quamvis ſine voluntate domini negotium geſtum erit, tamen ſive quid in rem ejus verſum fuerit, id totum præſtare debeat: ſive quid non ſit in rem ejus verſum, id eatenus præſtare debeat, quatenus peculium patitur. [f] In rem autem domini verſum intellegitur, quidquid neceſſario in rem ejus impenderit ſervus: veluti ſi mutuatus pecuniam creditoribus ejus ſolverit, aut ædificia ruentia fulſerit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem neceſſariam mercatus erit. Itaque ſi ex decem utputa aureis, quos ſervus tuus à Titio mutuos [g] accepit, creditori tuo quinque aureos ſolverit, reliquos vero quinque quolibet modo conſumpſerit: pro quinque quidem in ſolidum damnari debes; pro ceteris vero quinque eatenus, quatenus *in* peculio ſit. Ex quo ſcilicet apparet, ſi toti decem aurei in rem tuam verſi fuerint, totos decem aureos Titium conſequi poſſe Licet enim una eſt actio, qua de peculio, deque eo, quod in rem domini verſum ſit, agitur, tamen duas habet condemnationes. Itaque judex, apud quem de ea actione [h] agitur, ante diſpicere ſolet, an in rem domini verſum ſit: nec aliter ad peculii æſtimationem tranſit, quam ſi aut nihil in rem domini verſum eſſe intellegatur, aut non totum. Quum autem quæritur quantum in peculio ſit; ante deducitur, quidquid ſervus domino, eive, qui in poteſtate ejus ſit, debet: & quod ſupereſt, id ſolum peculium intellegitur. Aliquando tamen id, quod ei debet ſervus, qui

f. *In quibuſdam* patietur. g. *Vulgata* mutuó. h. de ea re *in quibuſdam Charondæ.*

vit, & duæ cumulari poſſunt; quod merito diſplicet. Hubero in *Eunom. ad tit. de in rem verſo*; quia actiones, quæ cumulantur, non ſunt, neque ullibi dicuntur eædem: ſed ipſe non multo clarius unam agendi formulam ſubſtituit. (2) Subtilius Cujacius ad *h.* §. ait, adjectionem *de in rem*

qui in poteſtate domini ſit, non deducitur ex peculio: velut, ſi is in hujus ipſius peculio ſit. Quod eo pertinet, ut ſi quid vicario ſuo ſervus debeat, id ex peculio ejus non deducatur.

§. V. Ceterum dubium non eſt, quin is quoque, qui juſſu domini contraxerit, cuique inſtitoria vel exercitoria actio competit, de peculio, deque eo, quod in rem domini verſum eſt, agere poſſit. Sed erit ſtultiſſimus, ſi omiſſa actione, qua facillime ſolidum ex contractu conſequi poſſit, ſe ad difficultatem perducat probandi in rem domini verſum eſſe, vel habere ſervum peculium, & tantum habere, ut ſolidum ſibi ſolvi poſſit. Is quoque, cui tributoria actio competit, æque de peculio & de in rem verſo agere poteſt. Sed ſane huic, modo tributoria expedit agere, modo de peculio, & de in rem verſo. Tributoria ideo expedit agere, quia in ea domini conditio præcipua non eſt, id eſt, quod domino debetur, non deducitur; ſed

rem verſo eatenus actioni de peculio ineſſe, quatenus dominus, quod in rem ejus verſum eſt, ſervo debet, & in peculium imputatur *l.* 1. *D. de pecul. l.* 19. *D. de in rem verſ.* (3) Una poteſt dici actio, quatenus illa de peculio eſt generalis, & cum actione de in rem verſo eodem edicto Prætoris introducta, quo ſenſu una alteri ineſſe videtur, arg *l.* 1. §. *fin. D. quand. de pecul. act. ann.* Denique (4) una eſt actio directa & principalis, ex contractu v. gr. mutui, empti, quæ varias habet condemnationes, & adjectitias recipit qualitates, quarum condemnatio diverſa eſt, & dividi poteſt, *l. pen. C. de ſent.* & *interloc.*

§. V. Juris ignorantes appellantur ſtulti, *l.* 9 §. 5. *D. de jur. & fact. ignor. l.* 27. *D. qui teſt fac. poſſ* ſtultiſſimus autem eſt, qui in eligendis actionibus non reſpicit, qua actione ſolidum poſſit conſequi, & quæ probatu ſit facilior. Hic autem actio, quod juſſu eſt expeditiſſima, exercitoria & inſtitoria ſunt difficiliores, difficillimæ autem actiones de peculio, de in rem verſo & tributoria; propter onus probandi, & quia minus quam ſolidum hiſce tribus conſequimur, *l.* 10. §. 2. *D. de in rem verſ. l.* 19. *D. de compenſ.* ubi *fini peculii*, ait Papinianus, pro ad *finem peculii*, *l.* 17. §. 1. *D. de caſtr. pec.* ut idem alibi *fini uſuræ*, & *ad finem uſurarum* dixit,

ſed ejuſdem juris eſt dominus, cujus & ceteri creditores. At in actione de peculio ante deducitur, quod domino debetur, & in id, quod reliquum eſt, creditori dominus condemnatur. Rurſus de peculio ideo expedit agere, quod in hac actione totius peculii ratio habetur; at in tributoria ejus tantum, quo negotiatur. Et poteſt quiſque tertia forte parte peculii, aut quarta vel etiam minima negotiari: majorem autem partem in prædiis & mancipiis, aut fœnebri pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quiſque vel hanc actionem, vel illam eligere debet. Certe qui poteſt probare, in rem domini verſum eſſe, de in rem verſo agere debet.

§. VI. Quæ diximus de ſervo & domino, eadem intellegamus & de filio & filia, aut nepote & nepte, a patre avove, in cujus poteſtate ſunt.

§. VII. Illud proprie ſervatur in eorum perſona, quod Senatusconſultum Macedonianum prohibuit mutuas pecunias dari eis, qui in parentis erunt poteſtate: & ei, qui crediderit, denegatur actio, tam adverſus ipſum filium filiamve

dixit, *l.* 1. §. 3. *D. de pign. l.* 4. §. 1. *D. de naut. fœn.* v. Alciat. *lib.* x. *Parerg. c.* 17. Duaren. *lib.* 1. *diſp. anniv. c.* 12. & Papin. *c.* VI. §. 6. (2) Differt tributoria ab actione de peculio non eo tantum, quod in priore domini conditio non eſt potior, qui pariter ac extraneus in tributum vocatur; ſed etiam quod illa tantum obtinet in merce peculiari, non in toto peculio: denique quod occupantis creditoris in ea non eſt melior conditio *l.* 5. §. 1. *l.* 11. *D. de trib. act.* v. Cujac. *Parat. D. eod.*

§. VII. Macedonianum Senatusconſultum, Claudio imperante, Anno DCCLXXIX fuit conditum, & a Veſpaſiano iterum renovatum; vid. Tacit. *lib.* XI. *Ann. c.* 13. & Suet. *in Veſp. cap.* XI. (2) Maranus in Parat. cum Theophilo putat, illud a filiofamilias Macedone nomen accepiſſe, quia in ipſo Senatusconſulto aliquis dicitur, *æs alienum* adhibuiſſe, quod ſcilicet is fœneratoribus debebat. *l.* 213. *de V. S.* ſed Fabrotus probabilius eſſe ait, ut Macedonem fœneratorem intelligamus, qui pecuniam incertis

amve, nepotem neptemve, ſive adhuc in poteſtate ſunt, ſive morte parentis, vel emancipatione, ſuæ poteſtatis eſſe cœperint, quam adverſus patrem avumve: ſive eos habeat adhuc in poteſtate, ſive emancipaverit. Quæ ideo Senatus proſpexit, quia ſæpe onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam conſumebant, vitæ parentum inſidiabantur.

§. VIII. Illud in ſumma admonendi ſumus, id quod juſſu patris dominive contractum fuerit, quodque in rem ejus verſum erit, directo quoque poſſe à patre dominove condici, tanquam ſi principaliter cum ipſo negotium geſtum eſſet. Ei quoque, qui vel exercitoria vel inſtitoria actione tenetur, directo poſſe condici placet: quia hujus quoque juſſu contractum intellegitur.

incertis nominibus credebat, & Marrano Menagius *cap.* 39. *amœn.* jam ſatisfecit. Pariter enim ac Lex Scatinia, ipſo nomine ſuo, malos deterrebat, ſic quoque hoc Senatusconſultum fœneratores. (3) *Incerta nomina*, in hoc Senatusconſulto, ſunt nomina mala, quia poſt mortem patris ſolutio erat promiſſa, & filio præmoriente nihil fœneratori debebatur. vid. Paul. *lib.* 2. *tit.* 10. Cicero *pro Cœlio c.* 7. Horat. *lib.* 2. *ep.* 1. ℣. 105 Merill. *lib.* 111. *Obſ. c.* 38. & Cl Noodt. *lib.* 11. *de fœn. c.* 13. (4) Fruſtra Wiſſenbach. *ad D. h. t.* Senatusconſultum ſugillat, inprimis ſi pecunia in peculio ſuperſit, *l.* 9. §. 2 *D de SCto Maced.* nam diſtinguendum eſt inter æquitatem naturalem, quæ pecuniam retineri vetat, & civilem, quam mores corrupti defendunt *l.* 31. *D. depoſ.* (5) Similis quoque lex fuit apud Lucanos, teſte Nicolao Damaſceno, & Plautus in *Trinumm. act.* 1. *ſc.* 2. ℣. 89. Ca. *Argentum dedi minas quadraginta adoleſcenti ipſi in manum.* Me. *Dediſti argentum?* Ca. *Factum, neque facti piget.* Me. *Edepol fidei adoleſcentem mandatum malæ. Dediſtine hoc pacto ei gladium, qui ſe occideret?* &c.

§. VIII. Actio ex contractu filiif. vel ſervi non potuit dari adverſus patrem, niſi ope adjectitiæ qualitatis, ſed generalis condictio certi, quæ ex omni cauſa & obligatione datur, etiam actori adverſus dominum conceſſa eſt, *l.* 9 *D. de reb. cred.* quia ſervus cum domino eadem eſt perſona, *l.* 42. *D. de damn. inf.* & toties nobis condici poteſt, quoties ſine cauſa res alterius ad nos pervenit, *l.* 32. *D. in fin. de reb. cred.* (2) Viciſſim autem dominus non potuit agere adverſus eos, qui cum inſtitore vel magiſtro contraxerant, niſi rem aliter ſervare non poſſet, v. *l.* 1. & 2. *D. de inſt. act. l.* 1. §. 8. *D. de exerc. act.*

CAPUT VIII.

De noxalibus actionibus.

Ex maleficiis ſervorum; veluti ſi furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut injuriam commiſerint; noxales actiones proditæ ſunt, quibus domino damnato permittitur, aut litis æſtimationem ſufferre, aut (1) hominem noxæ dedere.

§. I. Noxa autem eſt corpus, quod nocuit, id eſt ſervus,

(1) *Vulgata* ipſum hominem: *in quibuſdam* hunc hominem.

Pr. A contractibus eorum, qui ſunt in aliena poteſtate, ad eorum delicta fit tranſitus. Grotius *lib.* II. *cap.* 17. §. 21. ait, dominum, qui in culpa non eſt, natura non magis ex delicto ſervi teneri, quam dominus navis, quæ vento agitata alterius navi nocuit. Diſcedit ab eo Pufendorf. *lib.* III. *cap.* 1. §. 6. & Cl. Barbeiracius, in notis ad utrumque diſtinguit, inter mancipium & animal brutum. Verum (1) ſi ſervus damnum dedit inſtigante domino, vel tertio; illi tenentur in ſolidum. (2) Si læſus cauſam præbuit, is ſibi id imputare debet. (3) Si autem ſervus proprio motu deliquit, dominus tenetur ad litis æſtimationem; tum quia ſervum non incluſit & coërcuit; tum quia obſtat, quo minus corpus vindicetur obnoxium; tum quod alias nec modus nec finis licentiæ ſervilis foret; cumque dominus ex ſervo omne lucrum capiat, ex eo etiam damnum ferre debet, cujus reparatio favorabilior eſt, quam lucri acquiſitio. vid. Menken. *de æquit. LL. Rom. circa noxæ deditionem*, & quæ ad Pufend. *de O. H. & C. lib.* 1. *c.* 6. §. 11. dixi.

§. I. Plerique, cum Balduino, Hotmano, Salmaſio & Loënſi, hic inſectantur Tribonianum, tanquam imperitiſſimum *linguæ Latinæ animal*; quia *noxa* pro corpore, quod nocuit, nullibi reperiatur: neque noxam noxæ poſſe dari; immo in fine *pr.* præced alio ſenſu eam vocem uſurpari: ſed cauſam Triboniani egit Alciatus, Contius, Marcilius, aliique per *l.* 1. *D. h. t. l.* 1. *D. de his qui dej. l.* 20. §. 5. *D. de hered. pet. l.* 6. §. 1 *D. de re jud.* & §. 1. *de off. jud.* nam quamvis apud veteres *noxæ dedere*. *ad noxam*, *in noxam dare*, frequentius ſit, iidem tamen *noxam* quoque *dedere* dixerunt; & quidni noxa pro homine nocente pariter dici poſſet, ac veteres ipſum reum, *crimen*, *carcerem*, *metallum* dixerunt? vid. Cl. Duker. *de Lat. JCt. p.* 15. *ſeqq.* & de voce noxiæ pro culpa Sanct. *Min. c.* 4. *de El*lipſi

vus; noxia ipſum maleficium, veluti furtum, damnum, rapina, injuria.

§. II. Summa autem ratione permiſſum eſt noxæ deditione defungi. Namque erat iniquum, nequitiam eorum ultra ipſorum corpora dominis damnoſam eſſe.

§. III. Dominus noxali judicio ſervi ſui nomine conventus, ſervum actori noxæ dedendo liberatur, nec minus in perpetuum ejus dominium à domino transfertur. Sin autem damnum ei, cui deditus eſt, ſervus reſarcierit quæſita pecunia, auxilio Prætoris invito domino manumittetur.

§. IV. Sunt autem conſtitutæ noxales actiones, aut legibus, aut edicto Prætoris. Legibus, veluti furti lege duodecim

lipſi. Recte Alciat. *lib.* IV. *diſpunct. c.* 7. *Sunt tamen qui aliter de Triboniano ſentiant, nec temere Grammaticis de JCto credendum arbitrentur; quandoquidem etiamnum videamus & ſæpiſſime experiamur, quanto ſupercilio id hominum genus, quo jure, qua injuria & mortuos & viventes inſectetur, quamque ſuis in ſtudiis hi ſibi placeant, & Moriæ beneficio felices alios omnes contemnant.*

§. II. Actor agebat, ad litis æſtimationem, Prætor quoque reum in eam condemnabat; ſed ita, ut ſtatim ſubjiceret facultatem noxæ dedendi, quo ſervus fiat læſi. Ratio autem movit Decemviros, quia dominus nihil ex ſervi delicto lucratur, *l.* 3. §. 12. *D. de pec.* & ne in ſervi ſit poteſtate dominum redigere ad paupertatem.

§. III. Hic locus ſingularis alibi non reperitur: nam ſi ſervus ex demenſo aut diario aliquid genium defraudans comperſerat miſer, vel aliunde a ſuis cognatis pecuniam mutuam quærere poſſet, Prætor liberalis eum invito domino liberum pronunciabat; quoniam prior dominus eum abjecerat, poſterior noxam ſibi ſarcir. petierat, & ſufficiebat, ipſi ſatisfieri vid. *l.* 4. §. 1. *D. de manumiſſ.* Sen. *epiſt.* 80. Cujac. *lib.* XIII. *Obſ. c.* 9. & *lib.* XXI. *c.* 8.

§. IV. Propriè noxæ deditio originem habuit ex XII. Tabb. uti actio de peculio ex jure Prætorio §. 10. *de act.* verum poſtea per alias quoque leges & edicta Prætorum, ſpeciali clauſula noxæ deditio, permiſſa eſt, unde hæc diviſio oritur. (2) Furti Accurſius hic explicavit, *nec manifeſti*, cui Cujac. Contius, & Charondas accedunt, quia pœna quadrupli ex furto manifeſto tantum eſt ex jure Prætorio *pr. Inſt. de perp. & temp.*

decim tabularum; damni injuriæ lege Aquilia. Edicto Prætoris, veluti injuriarum, & vi bonorum raptorum.

§. V. Omnis autem noxalis actio caput ſequitur. Nam ſi ſervus tuus noxiam (b) commiſerit: quamdiu in tua poteſtate ſit, tecum eſt actio. Si (c) in alterius poteſtatem pervenerit, cum illo incipit actio eſſe. At ſi (d) manumiſſus fuerit; directo ipſe tenetur, & extinguitur noxæ deditio. Ex diverſo quoque directa actio, noxalis eſſe incipit. Nam ſi liber homo noxiam commiſerit, & is ſervus tuus eſſe cœperit (quod quibuſdam caſibus effici primo libro tradidimus) incipit tecum eſſe noxalis actio, quæ antea directa fuiſſet.

§. VI. Si ſervus domino noxiam commiſerit, actio nulla naſcitur. Namque inter dominum & eum, qui in poteſtate ejus eſt, nulla obligatio naſci poteſt. Ideoque & ſi in alienam poteſtatem ſervus pervenerit: aut manumiſſus fuerit, neque cum ipſo, neque cum eo, cujus nunc in poteſtate ſit, agi poteſt. Unde ſi alienus ſervus noxiam tibi commiſerit, & is poſtea in poteſtate tua eſſe *Ex l. 37. de noxal. act.*

(b) *Ita omnes. Charondæ. alii* noxam. (c) Sin autem *omnes veteres.* (d) *Sic etiam* Theoph. *in omnibus autem Charondæ legitur* Aut ſi.

alii vero utriuſque actionis ortum conſiderari ajunt, qui ex l. XII. Tabb. deſcendit, & ita Theophilus ad *dict. pr.* Servus autem manifeſti furti reus ex lege XII. Tabul. de ſaxo Tarpejo dejiciebatur, vid. Auguſtin. *lib.* IV. *Emend. cap.* 4. & Cont. *lib.* I. *ſubc. lect. c.* 2.

§. V. Noxa inhæret capiti delinquentis ſervi, & cum illo ambulat ad quemcunque dominum & bonæ fidei poſſeſſorem, creditorem, atque uſufructuarium, qui præſentis corporis poteſtatem habent, ut ſervum vivum, non mortuum tradere poſſint, *l.* 215. *de V. S.* Quamvis ergo ſervus non habeat caput civile, tamen naturale caput nocentis hic intelligi debet, quemadmodum in *l.* 7. *D. de cap. min.* & *l.* 18. *D. de furt.* atque ideo hæc actio in rem ſcripta dicitur.

§. VII. Filii-

eſſe cœperit, interdicit actio, (e) quia in eum caſum deducta ſit, in quo conſiſtere non potuit. Ideoque licet exierit de tua poteſtate, agere non potes: quemadmodum ſi dominus in ſervum ſuum aliquid commiſerit, nec ſi manumiſſus aut alienatus fuerit ſervus, ullam actionem contra dominum habere poteſt.

§. VII. Sed veteres quidem hæc & in filiisfamilias maſculis & feminis admiſere. Nova autem hominum converſatio hujuſmodi aſperitatem recte reſpuendam eſſe exiſtimavit, & ab uſu communi hoc penitus receſſit. Quis enim patiatur filium ſuum, & maxime filiam, in noxam (f) alii dare: ut pene per corpus (g) pater magis, quam filius periclitetur: quum in filiabus etiam pudicitiæ favor hoc bene excludit? Et ideo placuit, in ſervos tantummodo noxales actiones eſſe proponendas: quum apud veteres legum commentatores invenerimus ſæpius dictum, ipſos filiosfamilias pro ſuis delictis poſſe conveniri.

(e) *Vulgo* interdicitur; *ſed melius Charondas* intercidit *in quibuſdam reperit, quam lectionem etiam Theophilus firmat, vertendo:* actio furti jam nata extinguatur. *eamque Cujac. ſequitur in notis.*

(f) *Multi* noxiam; *ſed Theophilus* noxam *legit.*

(g) *Alii* per corpus filii; *ſed Accurſius poſterius vocabulum non agnoſcit, nec Theophilus:* ut pene in corpus ſuum pater, qui hæc patitur, magis quam filius periclitetur.

§. VII. Filiifamiliarum ipſi pro delictis ſuis directo conveniuntur, *l.* 33. *l.* 34. *D. h. t. l.* 4 *D. de condict. furt. l.* 29. *D. de obl. & act.* neque pater ex pœnali cauſa de peculio tenetur, *l.* 1. §. 7. *D. de his qui effud. l.* 58. *de R. J.* at ſi per litem conteſtatam novatio acceſſerit, ex quaſi contractu pater de peculio judicatum ſolvere debet, *l.* 57. *D. de jud.* (2) Jure veteri pater filiumf., vi dominii Quiritarii, noxæ dare poterat, & liberi hominis noxæ dati ſero adhuc fit mentio in *l.* 5. §. *pen. D. de obl. & act. l.* 3. §. 4. *D. de lib. hom exh.* & *Collat. leg. Moſ. tit.* 2. §. 3. v. Marcil. *ad l.* XII. *tabb. c.* 25. (3) Filius autem noxæ datus non verus fiebat ſervus, ſed magis facto ſerviebat, & in ſervitute erat conſtitutus; unde ſi noxam ſarciret, vel manumitteretur, ingenuus erat, non libertinus. Quint. *lib.* VII. *Inſt. Orat. cap.* 3. & *decl.* 311. Cujac. *lib.* XIII. *Obſ. c.* 9. & Salmaſ. *de modo uſur. c.* 17. 18.

CAPUT IX.

Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur.

Animalium nomine, quæ ratione carent, ſi qua (a) laſcivia, aut fervore, aut feritate pauperiem fecerint; noxalis actio lege duodecim tabularum prodita eſt. Quæ animalia ſi noxæ dedantur, proficiunt reo ad liberationem; quia ita lex duodecim tabularum ſcripta eſt. Ut- *Ex l. 1. §. 4. eod.* puta, (b) ſi equus calcitroſus calce percuſſit, aut bos cornu petere ſolitus, petierit. Hæc autem actio in iis, quæ contra naturam moventur, locum habet Ceterum ſi genitalis ſit feritas, ceſſat. Denique ſi urſus fugit à domino; & ſic nocuit, non poteſt quondam dominus conveniri;

(a) Siquidem *omnes Charondæ. & mox* fervore, *non* pavore, *ut vulgo.* (b) *Recte illa:* Si equus calcitroſus &c. *minoribus literis ſcripta ſunt, quia minime ſunt verba* XII. *tabb. Male vero Hotman. has voces trajecit poſt clauſulam:* Hæc autem actio, *notatus a Cujac.* lib. XIV. Obſ. c. XI. *cui reſpondit Hotman.* lib. I. Obſ. c. 13.

Pr. Si brutum animal, culpa domini, vel tertio inſtigante, pauperiem fecit, id eſt damnum dedit, totum damnum ab illis reſarciri & uterque puniri debet, *l.* 1. § 7. *D. ſi quadr. paup.* Plin. *lib.* XVIII. *c.* 3. & Juvenal. *ſat.* XIV. ℣. 151. (2) Si vero ſine domini culpa, animal contra naturam ſui generis nocuit, Decemviri æquum eſſe exiſtimarunt, ut dominus noxam ſarciat, id eſt damnum ſolvat, aut animal in noxam dedat, id eſt vivum tradat, *l.* 7. *D. de nox. act.* quia *ita* lex XII. tabb. ſcripta eſt, ut noxæ dedita, proficiant ad liberationem (3) Exordia hujus actionis *quadrupedariæ*, uti brevius eam Baſilica *lib.* 60. *tit.* 2. vocant, a Moſaica lege de bove petulco ſunt repetenda Exod. XXI. ℣. 28. illa per manus aliarum gentium ad Solonem perlata, cujus legem de cane noxæ dedendo habet Plut. *in ejus vita c.* 40. a Solone eam Decemviri acceperunt. An autem apud Paulum, *lib.* 1. *ſent. tit.* 15. §. 1. legis *Soloniæ* fiat mentio uti Cujacio & Antonio Auguſtino viſum fuit, an vero lex ſingularis *Peſulani* fuerit de cane, Celeb. Schulting. ibidem diſquirit. (4) Quod dicitur ex *l.* 1. §. 2. *D. t. t.* non poſſe dici animal injuriam feciſſe, quod ſenſu caret, illuſtrat Seneca lib. II. de ira c. 26. *Ut his iraſci dementis eſt,*

quæ

ri; quia deſiit (c) dominus eſſe, ubi fera evaſit. Pauperies autem eſt damnum ſine injuria facientis datum. Nec enim poteſt animal injuriam feciſſe dici, quod ſenſu caret. Hæc quod (d) ad noxalem pertinet actionem. *Ex d. l. 1. §. 3.*

§. I. Ceterum ſciendum eſt, Ædilitio edicto prohiberi nos canem, verrem, aprum, urſum, leonem ibi habere, qua vulgo iter ſit. Et ſi adverſus ea factum erit, & nocitum libero homini eſſe dicetur, quod (e) bonum & æquum judici videtur, tanti dominus condemnetur: ceterarum rerum, quanti damnum datum ſit, dupli. Præter has autem Ædilitias actiones, & de pauperie locum habebit. * Nunquam enim actiones, præſertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia aliam conſumit. *Ex l. 40. & l. 42. de Ædilit. edicto.* ** Ex l. 2. de privat. delict. l. 60. de obl & act. l. 130. de reg. jur.*

(c) *Alii* deſinit. (d) *alii* Hæc quidem: *alii* Hæc ſunt quæ.
(e) *D. Theoph. & quidam libri ſcripti melius habent* quanti.

quæ anima carent, ſic & mutis animalibus, quia nulla eſt injuria, niſi a conſilio profecta. Nocere itaque nobis poſſunt, ut ferrum & lapis, injuriam quidem facere non poſſunt. (5) Indigna autem JCto & Principe videtur ratio, quæ hic adfertur, noxæ deditionis, *quia ita lex.* XII. *tabb. ſcripta eſt*; ſed crebro veteres ita loquuntur, ubi de jure certo agunt, nec latebat ratio ſupra §. 2. *tit. præc.* allata: vid. ad Pufend. *de Off. hom. & civ lib.* 1. *c.* 6 §. 12.

§ I. Lex XII. Tabb. nihil caverat de cane & feris beſtis; igitur Ædiles Curules, tanquam viarum curatores, actionem promiſerunt, ſi cui a cane aut fera beſtia damnum eſſet datum, in *l.* 40. *& ſeq. D. de Æd. ed.* idque neceſſitas poſtulavit, creſcente luxu & voluptatibus ludorum, ad quos peregrina animalia a candidatis alebantur, vid. Juvenal. *ſat.* VII. ℣. 76. & Lactant. *l.* VI. *div. inſt. c.* 12. (2) Sed quia poterat contingere, ut homines peregrini animalia peregrina oſtendentes, non haberent in ære, ideo Prætor, arbitrariam actionem propoſuit, ſi quis feram beſtiam in ea parte, qua populi iter eſt, colligaverit, Paul. *lib.* 1. *tit.* 15. § 2. ſic enim cum Cl. Schultingio eum locum accipere malim, quam cum Jano a Coſta ad *h.* §. dicere, Prætorem pro Ædile a Paulo eſſe poſitum. Pœna illa repetita eſt in *Conſt. Crim. Car.* V. *art.* 136. (3) Utilis actio, propter damnum à fera beſtia datum, concurrit cum actione Ædilitia, non tam quia negotium & factum

ctum duplex ſpectatur, quam quod ad diverſa tendunt, & in altera aliquid amplius reperitur, *l.* 41. §. 1. *l.* 60. *D. de obl. & act.* Cujac. *lib.* VIII. *Obſ. c.* 24 Jac. Gothofred. ad *l.* 43. §. 1. & *l.* 130. *de R. J.*

CAPUT X.

De iis per quos agere poſſumus.

Nunc admonendi ſumus, agere poſſe quemlibet hominem, aut ſuo nomine, aut alieno. Alieno, veluti procuratorio, tutorio, curatorio: quum olim in uſu fuiſſet, alterius nomine agere non poſſe, niſi pro populo, pro libertate, pro tutela. Præterea lege Hoſtilia permiſſum erat furti agere eorum nomine, qui apud hoſtes eſſent, aut reipublicæ cauſa abeſſent, quive in eorum cujus tutela eſſent.

Pr. Quod olim non fuit in uſu, ut quis alieno nomine ageret, id fluxit à Græcis, teſte Quintil. *lib.* 11. *c.* 17. & in XII. Tabulas tanto rigore fuit relatum, ut ne quidem ob morbum ſonticum liceret dare procuratorem, Gelliùs *lib.* XX. *cap.* 1. Credebant enim, ipſos litigantes, judicem velocius de facto informare poſſe, atque ideo diu id apud Francos obtinuit. Maculph *form.* 1. *c.* 21. juncto *cap* 7. X *de proc.* (2) Licebat autem Romæ patrono aſſiſtere clientibus, & poterant partes ſecum ducere *cognitores*, quibus cauſa erat cognita, ut præſenti adeſſent. Horum veſtigia in libris noſtris quidem ſunt deleta; non apud Ciceron. *Catil.* IV. *c.* 5. Liv. *lib.* 39. *c.* 5. Ovid. *lib.* 1. *amor. el.* 12. ℣. 23. Auctor. *Rhetor. ad Herenn. lib.* 2. ſcribit: ex bono & æquo fuiſſe conſtitutum, & ad utilitatem communem, ut major annis ſexaginta, & cui morbus cauſa eſſet, cognitorem darent: ejus quoque meminit Paulus *lib.* 1. *tit.* 2. & C. Theod. tit. de *cognitor. & proc.* ibique interpretes. (3) Favor reipublicæ, libertatis & tutelæ primum effecit, ut Syndicus, vindex & tutor alieno nomine agere poſſent; tutelam enim hic ponit pro pupillo, ut apud Gell Maſurius Sabinus *lib.* V. *cap.* 13. peſſime vero Theophilus de duobus, propter tutelam inter ſe contendentibus, id explicavit. (4) Deinde lex Hoſtilia quartam adjecit limitationem, cujus nullibi, quam hic fit mentio. Malè Joſephus Nerius *lib.* 1. *Anal. c.* 26 hic legit *hoſtili*, aut Hoſtiliam ad hoſte derivat: cum varii Hoſtilii, etiam Con-

eſſent. Et quia * hoc non minimam incommoditatem habebat, quod alieno nomine neque agere, neque excipere actionem licebat, cœperunt homines per procuratores litigare. Nam & morbus, & ætas, & neceſſaria peregrinatio, itemque aliæ multæ cauſæ ſæpe impedimento ſunt, quo minus rem ſuam exequi poſſint.

§. I. Procurator, neque certis verbis, neque præſente adverſario, imo plerumque ignorante conſtituitur. Cuicumque enim permiſeris rem tuam agere, aut defendere, is tuus procurator intellegitur.

§. II. Tutores & curatores quemadmodum conſtituantur § primo libro expoſitum eſt.

* *Ita nonnulli codices Charondæ: at Theophilus & vulgata legunt* Sed quia.
§ *Omnes Charondæ* conſtituuntur.

Conſules apud Romanos occurrant, vid. *l. ult. de Legat.* (5) Tandemque in quavis cauſa, exceptis criminibus & legis actionibus, per procuratorem litigare fas fuit, poſtquam Juriſconſulti fictum litis dominium invenerunt & Prætor probavit: vi cujus procurator, quaſi ſuo nomine cauſam agebat, & defendebat; poſtquam novatione facta tota lis in illum erat tranſlata, *l.* 11. & *l.* 29. *D. de novat.* & judicio tanquam ſtipulatione erat contractum, *l.* 3. §. 11. *D. de pecul.* vide elegantem diſputationem Clariſſ. Boehmeri *de dominio litis.*

§. I. Hoc ideo monet, quia olim cognitor ſolennibus verbis, & præſente adverſario erat conſtituendus; quæ etiam ratio movit Paul. *lib.* 1. *ſent. tit.* 3 §. 1. ut moneret, Procuratorem *nudis* verbis, id eſt non *certis*, ut hic dicitur, id eſt ſolennibus, qualia erant formularum & ſtipulationum, ſed quibuſcunque conſtitui. Alteri vero parti de mandato debet conſtare, & hodie in pleriſque judiciis mandatum in ſcriptis, ſecundum ſtilum cujuſque curiæ conceptum, requiritur.

CAPUT XI.

De Satisdationibus.

Satisdationum modus alius antiquitati placuit, alium novitas per uſum amplexa eſt. Olim enim ſi in rem agebatur, ſatisdare poſſeſſor compellebatur: ut ſi victus nec rem ipſam reſtitueret, nec litis æſtimationem ejus, poteſtas eſſet petitori, aut cum eo agendi, aut cum fidejuſſoribus ejus; quæ ſatisdatio appellatur Judicatum ſolvi. Unde autem ſic appellatur, facile eſt intellegere; namque ſtipulatur quis, ut ſolvatur ſibi quod fuerit (a) judicatum. Multo magis is, qui in rem actione conveniebatur, ſatisdare cogebatur, ſi alieno nomine judicium accipiebat. Ipſe autem, qui in rem agebat, ſi ſuo nomine petebat, ſatisdare non cogebatur. Procurator vero ſi in rem agebat, ſatisdare jubebatur, Ratam rem dominum habiturum. Periculum enim erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur. Tutores & curatores eodem modo, quo & procuratores, ſatisdare debere, verba edicti faciebant: ſed aliquando his agentibus ſatisdatio remittebatur. Hæc ita erant, ſi in rem agebatur.

§. I. Si

(a) *Vulgo* fuiſſet; *in quibuſdam utrumque deeſt.*

Pr. Non ſatis erat commodis litigantium proſpici, ne ipſi in judicio adeſſe cogerentur, ſed & cavendum erat, ne per procuratores iniqua conditio inferretur, & altera pars inanibus ſumtibus fatigaretur. (2) Varium autem & mutabile jus fuit circa fidejuſſores, eum in finem dandos, ut res judicio facto parata eſſet: nam tempore JCtorum poſſeſſor judicio in rem, non in perſonam conventus, at procurator vel defenſor in utroque, datis fidejuſſoribus, ante litem conteſtatam, cavere debebant *judicatum ſolvi*; id eſt ſolutum iri, ſi fuerint condemnati, v. Gronov. *ad Liv. lib.* 11. *c.* 5. Formulam cautionis dabit Cujac. *lib.* x. *Obſ. c.* 29.

§. I. Ra-

§ I. Si vero in perſonam, ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur. Ab ejus vero parte, cum quo agitur, ſi quidem alieno nomine aliquis interveniret omnimodo (b) ſatiſdaret: quia nemo defenſor in aliena re ſine ſatiſdatione idoneus eſſe creditur. Quod ſi proprio nomine aliquis judicium accipiebat in perſonam, Judicatum ſolvi ſatiſdare non cogebatur.

Ex l. 5. § ult. quib ex cauſis in poſſ. eat.

Ex l. 46. § 2. de procurator.

§. II. Sed hæc hodie aliter obſervantur. Sive enim quis in rem actione convenitur, ſive in perſonam ſuo nomine, nullam ſatiſdationem pro litis æſtimatione dare compellitur; ſed pro ſua tantum perſona, quod in judicio permaneat (c) uſque ad terminum litis: vel committitur ſuæ promiſſioni cum

(b) *Hotman.* omnino; *quia nulla diſtinctio in vindicationibus fuit; ſed fruſtra provocat ad Theophilum, qui Cujacio patrocinatur.*

(c) *Quidam veteres libri Charondæ* pertinebit. *In fine §. Hotman. expungit* vel ſatiſdationem, *auctoritate veterum librorum.*

§. I. Ratio differentiæ inter actionem in rem & in perſonam erat (1) quia in reali agitur de corpore, quod culpa poſſeſſoris, qui cauſæ diffidit, perire vel deterius fieri poterat, tectis diſſipatis, arboribus exciſis & cultis deſertis: in perſonali autem de quantitate, quæ perire nequit. (2) Actio in rem datur in illum, qui nullo jure nobis eſt obligatus, quemque ſæpe non novimus: Verum actio in perſonam datur adverſus eum, cujus fidem actor ſine fidejuſſore in contrahendo erat ſecutus: hinc poſtea ejus conditio durior fieri non debebat. Eleganter hoc diſcrimen exprimit Cicero *pro Quint. c. 7. ſeqq.* & Aſconius Pedianus ad 111. *Verr. in. Lis vindiciarum eſt, cum litigatur de ea re apud Prætorem, cujus incertum eſt, quis debeat eſſe poſſeſſor: & ideo qui eam tenet, ſatisdat pro præde litis vindiciarum adverſario ſuo, quo illi ſatisfaciat, nihil ſe deterius in poſſeſſione facturum de qua jurgium eſſet.*

§. II. Nondum hic jus noviſſimum proponitur, nam in *Nov* 53. *c.* 4 *Nov.* 96. & 112. hoc amplius introductum eſt, ut actor quoque caveat ſub pœna dupli, ſe intra duos menſes litem conteſtaturum, eamque ad terminum litis, id eſt ad ſententiam eſſe perſecuturum, & ſi cauſa ceciderit, decimam quantitatis, impenſarum nomine, ſoluturum. (2) Malè vulgo traditur, immobilium poſſeſſores nuda promiſſione jure civili defungi potuiſſe, quod fugæ in illis non ſit ſuſpicio; ſed jurare tenentur, & ſoli Cle-

cum jurejurando, quam juratoriam cautionem vocant: vel nudam promiſſionem, vel ſatisdationem pro qualitate perſonæ ſuæ dare compellitur.

§ III. Sin autem per procuratorem lis vel infertur, vel ſuſcipitur; in actoris quidem perſona, ſi non (d) mandatum actis inſinuatum eſt, vel præſens dominus litis in judicio procuratoris ſui perſonam confirmaverit, ratam rem dominum habiturum ſatiſdationem procurator dare compellitur: eodem (e) obſervando, & ſi tutor, vel curator, vel aliæ tales perſonæ, quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibuſdam per alium inferunt.

§. IV. Si vero aliquis convenitur; ſi quidem præſens procuratorem dare paratus eſt; poteſt vel ipſe in judicium venire, & ſui procuratoris perſonam per Judicatum *ſolvi* ſatiſdationem (f) ſolemni ſtipulatione firmare, vel extra judicium ſatiſdationem exponere, per quam ipſe ſui procurato-

(d) *In quibuſdam* nondum. (e) *Alii* eadem.
(f) *Theophilus legit* ſatiſdationis ſolennes ſtipulationes, *& ita omnes Contii & Charondæ MS. Ipſe Cujacius quoque in priore editione notat, ſic in quibuſdam veteribus ſe reperiſſe, & probat, poſtea vero a vulgata non deceſſit. Intelliguntur autem* tres clauſulæ *judicatum ſolvi, quas mox ita vocat, ex Ulpiano* in l. 6. D. jud. ſolvi.

li Clerici tantum, in cauſis quibusdam, ſtipulata manu promittunt, *l* 25. §. 1. *l.* 33. §. 3. *C. de Epiſc. & cler. l. ult. C. de ſport. l. ult. C. de princ. agent. in reb.* vid. tamen *l.* 1. *D. de cuſt. reor.* In perſona illuſtri juratoria ſufficit, *l. ult.* C. *de dignit. l.* 12. C. *de prox. ſacr. ſcrin.* & in ſpecie *Nov.* 112.

§. III. Actoris procurator, mandato inſtructus, non cavet, *l.* 65. *D. de Procur.* ſi in eo eſt defectus, cavet de rato *l.* 1. C. *de proc.* ſi nullum habet, repellitur, *l.* 35. *D. l.* 21. C. *de proc.* niſi ſit conjuncta perſona, vel conſors litis v. Ampliſſ. Brenkman. *Euremat. Modeſtin. c.* 2. (2) Tutores quoque & curatores eodem modo ſatis dabant, ob verba edicti, quod eſt in *l.* 33. §. 3. *D. de proc.* ſed quia domini ſunt rerum pupillarium, vulgo receptum eſt, ne caveant de rato, cum omnino conſtat eos eſſe tutores *l.* 23. *l.* 27. *D. de adm. tut.* actor vero geſtorve eorum ſatisdat

§. IV. Non ipſe Theophilus, ſed ejus interpres, cum Accurſio, verba *alia inſuper cautela* &c. accepit de cau-

ratoris fidejuſſor exiſtat pro omnibus Judicatum ſolvi ſatisdationis clauſulis. Ubi & de hypotheca ſuarum rerum convenire compellitur: ſive in judicio promiſerit, ſive extra judicium caverit: ut tam ipſe quam heredes ejus (g) obligentur: alia inſuper cautela, vel ſatiſdatione propter perſonam ipſius exponenda, quod tempore ſententiæ recitandæ in judicio invenietur: (h) vel ſi non venerit, omnia dabit fidejuſſor, (i) quæ condemnatione continentur, niſi fuerit provocatum.

§ V. Si vero reus præſto ex quacumque cauſa non fuerit, & alius velit defenſionem ejus ſubire: nulla differentia inter actiones in rem, vel perſonam introducenda, poteſt hoc facere: ita ut ſatisdationem Judicatum ſolvi pro litis æſtimatione præſtet. Nemo enim ſecundum veterem regulam (ut jam dictum eſt) alienæ rei ſine ſatiſdatione defenſor idoneus intellegitur.

§. VI. Quæ omnia apertius & perfectiſſime à cottidiano judiciorum uſu in ipſis rerum documentis apparent.

§. VII. Quam

(g) Sui *in pluribus*. (h) *Minus recte vulgo* in judicium veniet.

(i) *Cujac. in not. prioribus, vocem* fidejuſſor *omnino expungendam cenſebat, quia abſurdum ſit, ut procurator pro reo præſente caveat. Rectius autem eam retinuit in editione poſteriore, quia Theophilus habet, & respondet* ſatiſdationi; *ut ſenſus ſit: omnia vel ipſe reus, vel datus ab eo fidejuſſor ſolvet: retinet eandem Marcilius* h. §. *Hotmanus mavult* vel ipſe vel fidejuſſor. *Sed in Codice Charondæ Dionyſiano* fidejuſſor *deeſt*.

cautione a procuratore præſtanda: melius autem Baro de ipſo domino principali ea exaudit, quem Contius ſequitur.

§ VI Uſus efficaciſſimus rerum omnium eſt magiſter, auctore Cæſare *lib.* 11. *de B.C. cap.* 8. & Plinio *lib.* 36. *H N. cap.* 2. ſed maxime eorum, quæ in legibus obſcura ſunt, aut non ſatis explicata, tunc enim rerum perpetuo ſimiliter judicatarum auctoritas vim legis obtinet. *l.* 38. *D. de legib.* (2) Hodie in noſtris judiciis non utimur jure Juſtinianeo; quoniam reus nunquam cavet, niſi de fuga, vel dilapidatione ſit ſuſpectus, tunc vero priore in caſu judicio ſiſti, poſteriore judicatum ſolvi cavere debet. (3) Actor extraneus cavet quidem de perſequenda lite,

§. VII. Quam formam non ſolum in hac regia urbe, ſed etiam in omnibus noſtris provinciis, & ſi propter imperitiam forte aliter celebrantur (1), obtinere cenſemus: quum neceſſe eſt omnes provincias, caput omnium noſtrarum civitatum, id eſt, hanc regiam urbem, ejuſque obſervantiam ſequi:

(1) *Vulgo celebratur.*

& refundendis expenſis, ſed decimæ quantitatis, libello comprehenſæ, ratio non habetur.

§. VII. Per *Regiam urbem*, Conſtantinopolin hic intelligit, quamvis Roma quoque eſſet Regia urbs, ex quo à Gothis recuperata. Plane Horat. *lib.* I. *Ep.* 7. veterem Romam *Regiam* & Ovid. *lib.* IV. Faſtor. *caput urbis* appellavit. Utriuſque Romæ meminit Juſtinianus in Conſtit. *Deo auctore*, & *Tanta*, & *Omnem*, quæ ante Digeſta ſunt poſitæ, Add. *l.* 32. *de LL.*

CAPUT XII.

De perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad heredes, & in heredes tranſeunt.

Hoc loco admonendi ſumus, eas quidem actiones, quæ ex lege, Senatuſveconſulto, ſive ex ſacris conſtitutionibus

Pr. Duæ poſtremæ actionum diviſiones hoc capite proponuntur, ad vitam & durationem earum pertinentes, ut rubrica indicat. (1) Actiones civiles ex lege conſulari vel tribunitia, SCtis & Principum edictis deſcendentes, olim erant perpetuæ, & in infinitum competebant, quia jus civile erat perpetuum, nec tempus eſt modus tollendi obligationem *l.* 44. § 1. *D. de obl. & act.* Sed quoniam litium aliquis debebat eſſe finis, & poſſeſſores in tuto erant collocandi, igitur Principes à temporibus Adriani hoc mutarunt, introducta longi temporis præſcriptione, cujus Cajus & Julianus primi meminere, *l.* 13. §. 1. *D. de jure j. l.* 54. *pr. D. de evict.* juncta *l.* 76 §. *f. D. de contr. emt. l.* 21. *D. de uſurp.* (2) Celeberrima vero omnium eſt Theodoſii junioris conſtitutio, de præſcriptione triginta annorum, in *l.* 3. *C. de praeſcr.* 30. *ann.* quam Sidon. Apol-

nibus proficiſcuntur, perpetuo ſolere antiquitus competere, donec ſacræ conſtitutiones, tam in rem quam in perſonam actionibus certos fines dederunt. Eas vero, quæ ex propria Prætoris juriſdictione pendent, plerumque intra annum vivere; nam & ipſius Prætoris intra annum erat imperium. Aliquando tamen & in perpetuum extenduntur, id eſt, uſque ad finem ex conſtitutionibus introductum: quales ſunt eæ, quas bonorum poſſeſſori, ceteriſque qui heredis loco ſunt, accommodat. Furti quoque manifeſti actio, quamvis ex ipſius Prætoris juriſdictione proficiſcatur, tamen perpetuo datur; abſurdum enim eſſe exiſtimavit anno eam terminari.

§. I. Non

pollinaris lib. VIII. epiſt. 6. *legem de præſcriptione tricennii*, vocat; *cujus peremptoriis abolita rubricis, lis omnis in ſextum tracta quinquennium terminabatur.* Cujac. *lib.* XVIII. *Obſ. c.* 26. Theodoſium M. ejus præſcriptionis auctorem facit, à Jureto ad Symmachum, *lib.* V. *ep.* 66. & Jac. Gothofr. ad *tit. C. Th. de act. cert. temp. fin* merito notatus, vid. *c.* 5. X. *de præſcr.* & quæ de *Epheſino* illo *legiſlatore* collegi in *Præfat. ad t.* III *Theſ. pag.* 3. (3) Quemadmodum actiones *naſci* & *vivere* dicuntur in *l.* 3. *C. de temp. appell. l. pen. C. de conſt. pec.* & *l.* 1. *C. de annal. except.* ita etiam aliquando debebant mori; non quidem ſpatio longiſſimo centum annorum, *l.* 56. *D. de uſufr.* ſed annis triginta, quos brevius ſeculum Servius ad Virgil. appellavit, *l.* 8. *v.* 508. v Broekhuſ. *ad Tibull. p.* 35. & Cujac. *lib.* XVIII. *Obſ. c.* 37. (4) Actiones *civiles*, *in rem* tam diu durant, quam jus in re, quod mater eſt actionis, & triennio decennio, vicennio, vel tricennio, adverſus m. f. poſſeſſorem, aut quadricennio in hypothecaria tollitur. In *perſonam* vero & *mixtæ* durant annos triginta, & longius; quoniam in realibus rei uſus rem quodammodo deterit, & abſumit. (5) Uti Prætoris edictum *lex annua* apud Ciceronem vocatur, ſic etiam *Prætoriæ* pœnales, & rei perſecutoriæ, quæ reſcindunt actum jure civili validum, anno utili exſpirabant. *l.* 22. *§. f. D. de lib. cauſ.* ceteræ autem pariter ac civiles erant perpetuæ *l.* 35. *D. de obl. & act.* (6) Poſtquam Hadrianus edictum perpetuum condidit, & omnia ſua fecit Juſtinianus, differentia inter actiones civiles & Prætorias ceſſare debebat, inprimis quia annus utilis, computatu difficilis, jam olim populo illudebat.

§. I. Actio-

§. I. Non omnes autem actiones, quæ in aliquem aut ipſo jure competunt, aut à Prætore dantur, & in heredem æque competunt, aut dari ſolent. Eſt enim certiſſima regula, ex maleficiis pœnales actiones in heredem rei [a] non competere: veluti [b] furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, damni injuriæ. Sed heredibus hujusmodi actiones competunt, nec denegantur: excepta injuriarum actione, & ſi qua alia ſimilis inveniatur. [c] Aliquando tamen etiam ex contractu actio contra heredem non competit, quum teſtator doloſe verſatus ſit, & ad heredem ejus nihil ex dolo pervenit. Pœnales autem actiones, quas ſupra diximus, ſi ab ipſis principalibus perſonis *Ex l. 111. de reg. jur.*

a. *Vocula* rei *abeſt a quibuſdam Charondæ & Theophilo.* b. veluti *in nullo Charondæ reperitur.* c. *Quidam ex* Theophilo *hic inſerunt, regulæ loco, verſum ſequentem:* Ex contractibus venientes actiones heredibus & in heredes dantur. *Vel:* Ex contractibus autem actiones proculdubio heredibus & in heredes dabuntur. Sed *Fabrotus ad Theoph. non putat eſſe Juſtiniani & rectius abeſſe.*

§. I. Actiones *in rem* non dantur adverſus heredem, niſi quatenus is rem poſſidet: actionum autem *in perſonam* (1) aliæ dantur heredibus, & in heredes, uti omnes ex contractu & delicto rei perſecutoriæ. *l.* 49. *D. de obl. & act. l.* 157. §. *f. de R. J.* (2) Aliæ dantur heredibus non in heredes, uti ex delictis pœnales, & perſecutoriæ, ſi nihil ad delinquentis heredes pervenit, *l.* 3. *D. de ſer. l.* 10. *D comm. div. l.* 20. *D. de pœn.* (3) Aliæ denique nec dantur heredibus, nec in heredes, niſi lite conteſtata, *l.* 86 *l.* 87. *l.* 193. *de R. J.* ut actio injuriarum, quæque id genus aliæ vindictæ magis, quam rei habent perſecutionem, ut revocatoria donationis, judicium de moribus &c. *l.* 2. §. 4. *D de collat. l. f. C. Tb. de inceſt. nupt.* vid. Ampl. Zach. Huberum *p.* 11. *Obſ. rer. jud.* 42. ubi *l.* 28 & 33. *D de Obl. & act.* rectius, quam Vinnius, explicat. (4) Quænam autem ſit actio, quæ ex contractu contra heredem non competit, anxie quæſitum eſt ab interpretibus, uti apud Bachov. *de act. Diſp.* 3 *th.* 4. videre licet. Petrus Perrenonius *lib.* 1. *animadv. cap.* 7. diſtinguit inter actiones bonæ fidei & ſtricti juris, ut in *l. ult. D. de fidej. tut. l.* 152. §. *f. de R. J.* alii clauſulam *Aliquando* negligenter ex *l.* 157. §. *fin. de. R J.* deſcriptam eſſe putarunt. Contius intelligit actionem depoſiti, quatenus duplum perſequitur, *l.* 7. §. 1. *D. depoſit.* atque ita omnino exiſtimandum eſſe, ait Ant. Faber

ſonis fuerint conteſtatæ, & heredibus dantur, & contra heredes tranſeunt.

§. II. Supereſt ut admoneamus, quod ſi ante rem judicatam is, cum quo actum eſt, ſatisfaciat actori officio judicis convenit eum abſolvere, licet judicii accipiendi tempore in ea cauſa fuiſſet, ut damnari debeat: & hoc eſt quod ante vulgo dicebatur, omnia judicia abſolutoria eſſe.

Faber, *lib.* I. *conject. c.* 12. & mihi videtur, quia Theophilus idem exemplum ponit. Fluctuans vero Cujac. *lib.* XIII. *Obſ. c.* 30. *lib.* XXI. *O c.* 2. & in *Parat. C. l.* V. *tit.* 53. eam refert ad caſus, ubi dolus defuncti nihil abſtulit actori, & exemplum ponit in heredibus tutorum, quorum ignorantiæ ſuccurſum eſt, *l. ult. D. de fidej. tut. l.* I. *C de her. tut.* aliis ad tributoriam actionem referre placet, *l.* 7. §. *fin D. de trib. act.*

§. II. Petrus Burgius *cap.* 14. *Elector.* hunc § fugitivum eſſe putat, & ad tit. de officio judicis pertinere, ob verba *ſupereſt*, *& officio judicis*, nil ſane facit ad tit. ſub quo poſitus eſt. (2) Quod dicitur, *omnia judicia abſolutoria* eſſe, Alciatus *lib.* VII. *Parerg. c.* 12. proverbialiter capit, ut ſenſus ſit, pœnitenti eſſe parcendum: nam formula, qua judex condemnare jubebatur, erat conditionalis: *Si paret Titium Sejo dare oportere*: quod ſi ergo tempore ferendæ ſententiæ actor fatebatur, ſibi dari non oportere, judex abſolvendi facultatem acceperat, *l.* 3. *D. de re jud. l.* 37. *de R. J.* (2) Eadem reo aliquando proderat ad infamiam evitandam, in cauſis civilibus; ſecundum XII. Tabb. REM UTI PAICUNT RATUM ESTO. Quid enim aliud agebat Prætor, quam ut controverſias eorum dirimeret? à quibus ſi ſponte receſſerunt, debebit id ratum habere, ait Ulpian. *l.* I. §. 10. *D. de nov. op. nunc.* In delictis vero pleriſque depectio turpis erat *l.* 4. §. *f. l. ſeq. D. de his qui not.*

CAPUT XIII.

De exceptionibus.

Sequitur, ut de exceptionibus diſpiciamus. Comparatæ autem ſunt exceptiones defendendorum eorum gratia, cum quibus agitur. Sæpe enim accidit, ut licet ipſa perſequutio, qua actor experitur, juſta ſit, tamen iniqua ſit adverſus eum, cum quo agitur.

§. I. Verbi gratia, ſi metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapſus, ſtipulanti Titio promiſiſti, quod non debueras promittere [a]: palam eſt, jure civili te obligatum eſſe, & actio, qua intenditur dare te oportere, efficax eſt; ſed

(a) *Rectius vox promittere abeſt a Theophilo, & quibuſdam Charondæ.*

Pr. Actio eſt telum, quod judicio occaſionem dat; exceptio eſt clypeus, qui aufert judicium: hinc viſis armis offenſivis, ſequuntur defenſiva. Quemadmodum actio per formulam dabatur, ita Prætor exceptionem actionibus ſtricti juris per voculas *ſi, niſi, ſi non, ac ſi, extra quam, quod* &c. ſubjiciebat, vid. Senec. *l.* IV. *de ben. c.* 34. Cujac *lib.* V. *Obſ. c.* 34. & Briſſon. *de form. lib.* V. *pag.* 402. *ſeqq.* unde exceptiones eleganter *conditiones* vocantur in *l.* 22. *D. h. t.* & Paulus *de formularum conceptionibus*, etiam de exceptionibus egit, vid rubr. *l.* 20. *D. h. t.* (2) Locus hic inſignis eſt, ex quo diſcamus, quid juſtum differat ab æquo, & quod ſummum jus ſumma ſit crux & injuria: nam licet ſecundum regulam ſtrictam, & juris rigorem actio juſta ſit, & *efficax* ut in §. *ſeq.* dicitur, id eſt, licet vim habeat jure civili, non origine tantum, ut Cujac. voluit, ſed etiam exitu, *l* 3. *C. de inut. ſtip* attamen inſpecta naturali æquitate eſt iniqua, & obmota exceptione in effectu fit *inefficax l.* 66. *l.* 112. *de R. J. l.* 1. *C. ſi adverſ. cred.* Adde Joſeph. Nerium *lib.* 2. *Anal. cap.* 7.

§. I. Exceptio in factum hic non eſt doli generalis, ſed ut bene Theophilus explicat, exceptio erroris, quæ facto enarrato, διηγηματικῶς, id eſt narrative opponebatur, *l. ult. D. de SC. Maced.* idque initium hujus §. 1. ſatis oſtendit (2) Pariter autem ac in actionibus in factum, quod geſtum erat exponebatur, & præſcribebatur: ita non abſurde præſcriptio, id eſt exceptio doli generalis

ſed iniquum eſt te condemnari. Ideoque datur tibi exceptio metus cauſa, aut doli mali, aut in factum (b) compoſita, ad impugnandam actionem.

§. II. Idem juris eſt, ſi quis quaſi (c) credendi cauſa pecuniam ſtipulatus fuerit, neque numeraverit. Nam eam pecuniam à te petere poſſe eum, certum eſt; dare enim te oportet, quum ex ſtipulatione tenearis. Sed quia iniquum eſt, eo nomine te condemnari; placet per exceptionem pecuniæ non numeratæ te defendi debere, cujus tempora nos (ſecundum quod jam ſuperioribus libris ſcriptum eſt) conſtitutione noſtra coartavimus.

§. III. Præ-

(b) *Quidam* in factum actio: *ſed Accurſius jam vidit τὸ* actio *vitioſum eſſe.*
(c) *Particula* quaſi *a pluribus Char. abeſt.*

ralis, tanquam *omnium malitiarum, everriculum*, exceptio in factum appellari poteſt; quia toties ei locus eſt, quoties aliquid petitur contra æquitatem naturalem, quæ facto inſpecto judici patet. (3) Si quis enim deceptus eſt, *ipſo jure promiſſio non valet, quia lege rata non habetur auctoritas dolo malo facta*, ait Clemens in *l. 61 pr. D. de jure dot.* Cicero *lib. 1. de Off. cap. 10. Jam illis pactis non ſtandum eſſe, quis non videt, quæ coactus aut dolo deceptus quis promiſerit? quæ quidem pleraque jure Prætorio liberantur, nonnulla legibus.* (4) De metu, id eſt vehemente animi terrore, ex intentato gravi malo, vid. plura ad Puſendorf. *de O. H. lib. 1. c. 9. §. 15.*

§. II. Vinnius aliique putant, etiam in ſtipulatione exceptioni non numeratæ pecuniæ fuiſſe locum: Alii ajunt, Imperatorem hic ſupponere literarum obligationi fortuito ſtipulationem acceſſiſſe. Verum in antiqua nominum obligatione omnino ſtipulatio adhibenda erat, ſi ex creditoris arca pecunia numeraretur, uti Theophilus ſupra ad *tit. de liter. obl.* docuit. Hinc actio ex chirographo ex ſtipulatu occurrit, in *l. ult. D. de dol. mal. & met. except.* & Atticus pecuniam crediſiſſe laudatur *ſine ulla ſtipulatione*, Nepos in *ejus vit. c. 9.* (2) Sed quia contra fidem veritatis & ſpe numerationis ejuſmodi ſtipulationes, in cautionem ſeu ſcripturam redactæ, ſæpe dabantur, teſte Plutarcho *de non mut. pec. c. 4.* & Aſconio *ad Verr. III.* (3) Igitur deficiente obligationis cauſa, ſtipulatio & cautio per exceptionem non numeratæ pecuniæ enervabatur; olim jure Prætorio in perpetuum; poſt intra quinquennium, ex conſtitutionibus; & denique intra biennium.

§. III. Præterea debitor ſi pactus fuerit cum creditore, ne à ſe peteretur, nihilominus obligatus manet, quia pacto convento obligationes non omnimodo (d) diſſolvuntur: qua de cauſa efficax eſt adverſus eum actio, qua (e) actor intendit, Si paret eum dare oportere Sed quia iniquum eſt contra pactionem eum damnari; defenditur per exceptionem pacti conventi.

§. IV. Æque ſi debitor creditore deferente juraverit, nihil ſe dare oportere, adhuc obligatus permanet. Sed quia iniquum eſt de perjurio quæri, defenditur per exceptionem jurisjurandi. In iis quoque actionibus, quibus in rem agitur,

(d) *Sic veteres libri: vulgo* omnino. (e) *Alii* quam.

§. III. In XII. Tabb. erat: REM UTI PAICUNT RATUM, harum exemplum ſecutus Prætor pacta conventa, quæ de re controverſa inita eſſent, ſe data exceptione rata habiturum promiſit, *l.* 7 §. 7. *D. de pact.* Atque unus idemque titulus in edicto perpetuo fuit de pactis & transactionibus, uti ex Pauli ſententiis & tribus Codicibus, Gregoriano, Hermogeniano & Theodoſiano conſtat. Ratio eum movit quod perfidioſum & nefarium eſſet fidem frangere, quæ continet vitam, ut Cicero dixit *pro Roſcio c.* 6. (2) Quidam verba *non omnimodo* ita accipiunt, quod non omnes obligationes, ſed quædam tantum, legibus expreſſe comprehenſæ, ūtet naturales, quæ ex nudo conſenſu ortæ, ipſo jure per pactum tollantur, civiles autem ope exceptionis, §. *f. quib. mod. toll. obl. l.* 6. *l.* 7. §. 14. *D. de pact. l.* 95. *D. de ſolut.* eoque ſpectare, quod auctor ad Herennium *lib.* II. *cap.* 13. pactum aliud, ait, eſſe, quod legibus valet, alterum quod ſola contrahentium voluntate. (3) Theophilus diſtinguit inter obligationes bonæ fidei, & ſtricti juris. (4) ſed optimum eſt, *omnimodo*, cum Contio, interpretemur nullo modo, omnino non; id enim antecedentia & conſequentia ſuadent, & ratio evincit. quemadmodum enim pacto non gignitur actio, ita nec tollitur, *l.* 12. *in fin. D. de jure dot.* & hoc ſenſu accipi poſſet, quod Paulus, ait *in l.* 27. §. 3. *de pact. Pacta jus non habere.*

§. IV. Quemadmodum obligatio per pactum ipſo jure non tollitur, ita nec jurejurando conventionali, quod Romæ vires pacti habuit; ſed oppoſita exceptione jurisjurandi, quia iniquum eſt de perjurio quæri, (2) Groenew. tamen ad *l.* 1. *C. de jurej.* inutilem hanc vocat rationem, ut & illam in *l.* 21. *D. de dolo malo*, ſtan-

tur, æque neceſſariæ ſunt exceptiones, veluti ſi petitore deferente poſſeſſor juraverit, eam rem ſuam eſſe, & nihilominus petitor eamdem rem vindicet; licet enim verum ſit, quod intendit, id eſt, rem ejus (f) eſſe, iniquum tamen eſt poſſeſſorem condemnari.

§. V. Item ſi judicio tecum actum fuerit, ſive in rem, ſive in perſonam, nihilominus obligatio (ff) durat. Et ideo ipſo jure de eadem re poſtea adverſus te agi poteſt: ſed debes per exceptionem rei judicatæ adjuvari.

§. VI. Hæc

(f) *In nonnullis* rem ſuam; *quos probat Charondas.*

(ff) *Hotmano legendum videtur* actio, *quia vox* obligationis *in rei vindicatione inepta eſt; at Cujac. ait:* Serva, obligationem dici, etiam de judicio in rem.

ſtandum eſſe religioni, licet manifeſtum perjurium adſit. (3) Sed alia poteſt ſuppleri aut conjungi ratio, quod per jusjurandum quaſi transactum eſt, & deferens ſe non petiturum, ſub conditione ſi juratum fuerit, promiſit: hinc *conditio jurisjurandi* vocatur, *l.* 3. *pr. D. de jurej. l.* 9 *C. de reb. cred.* (4) Datam ergo fidem defendit Prætor, *l.* 15. *D. h. t. l.* 1. *C. de reb. cred.* nec ſinit apud ſe ad pœnam perjurii agi; quia illa vel ad alios judices ſpectabat, vel Deo ultori relinquebatur, *l.* 22. *D. de dolo l.* 2. *C. de reb. cred.* Tacit. *lib* 1. *Ann. c* 73 præſertim quia frequens adeo erat abjuratio pro ſolutione; ut Laberius *emplaſtrum æris alieni* vocarit, apud Gellium *lib.* XVI. *cap.* 7. (5) Denique Impp. Chriſtiani impietatis vindictam ad munus legum pertinere rati, perjuria pœnis affecerunt *l.* 41. *C. de transact. l.* 2. *C. d. indicta vid, Nov.* 77. *c.* 1. §. 1.

§. V. Res judicata ipſo jure non tollit actionem, & obligationem naturalem, *l.* 3. § *fin D. de pign. l.* 6. *pr. D. de cond. indeb.* quia jus in re, vel obligatio reſtituendi durat; ſed quia ſtatus Reipublicæ maxime judicatis rebus continetur, ut Cicero ait *pro Sylla c.* 22. Prætor dedit actionem & exceptionem rei judicatæ, *ſi ea res judicata non ſit inter te & illum*, ne abſolutus, ab eodem adverſario, ex eadem cauſa, de re eadem iterum conveniatur. (2) Hinc Hegio Advocatus, apud Terent. *Phorm. act.* II. *ſc.* 4 ℣. 15. ait: *Mihi non videtur, quod ſit factum legibus reſcindi poſſe, & turpe inceptu eſt.* (2) Et quamvis Prætor erraverit, publice intereſſe videbatur, ejus ſervari auctoritatem, cum læſus appellare potuiſſet, *l. pen. D. de juſt. & jur. l.* 65. §. 2. *D. ad Senatconſ. Treb. l.* 207. *de R. J.*

 §. VII. Quem-

§. VI. Hæc exempli cauſa retuliſſe ſufficiet. Alioquin quam ex multis variiſque cauſis exceptiones neceſſariæ ſint, ex latioribus Digeſtorum ſeu Pandectarum libris intellegi poteſt. Quarum quædam ex legibus, vel ex iis, quæ legis vicem obtinent, vel ex ipſius Prætoris jurisdictione ſubſtantiam capiunt.

§. VII. Appellantur autem exceptiones aliæ perpetuæ & peremtoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ. *Ex l. 3. eod.*

§. VIII. Perpetuæ & peremptoriæ ſunt, quæ ſemper agentibus obſtant, & ſemper rem, de qua agitur, perimunt: qualis eſt exceptio doli mali, & quod metus cauſa factum eſt, & pacti conventi, quum ita convenerit, ne omnino pecunia peteretur. *Ex d. l. 3. eod.*

§. IX. Tem-

§. VI. Quemadmodum aliæ exceptiones ex XII. Tabb. ſi pacti de injuria & furto, *l.* 17. §. 1. *D. de pact.* aliæ ex legibus, ut Cincia, ſi ultra legitimum modum donatum *l.* 29. *de LL.* aliæ ex SCtis, ut Macedoniano, vel Vellejano; aliæ ex Principum conſtitutionibus, quæ legis vicem, id eſt ordinem habent, oriuntur, ita Prætoriæ ex æquitate manarunt. Neque enim legiſlatores ſtrictum jus civile, per leges contrarias, niſi tota juris ratione turbata, tollere poterant; neque JCtorum tanta erat poteſtas, igitur Prætor exceptiones, quod metus cauſa, peculii, in factum &c. promiſit.

§. VIII. Perpetuæ exceptiones (1) ſunt, quæ ſemper obſtant actionibus bonæ fidei, in quacunque litis parte, *l.* 7. §. 6. *D. de pact. l.* 3. *D. de reſcind. vendit.* quum in ſtrictis judiciis ante litem conteſtatam formulæ eſſent inſerendæ, ut judex earum rationem habere poſſet, *l.* 9. *D. de rei vindic. l.* 9. *C. de præſcr. long. temp.* Cicero Partit. c. 28. *Atque etiam ante judicium de conſtituendo ipſo judicio ſolet eſſe contentio; cum aut ſitne actio illi, qui agit, aut jam ne ſit, aut num jam eſſe deſierit aut illane his verbis ſit actio, quæritur.* Noodt. *lib.* 1. *D. de jurisdict. c.* 13. & *de forma emend. dol. c.* 5. (2) Perpetuæ ſunt pleræque, quia in æternum poſſunt opponi, nec præſcriptione perimuntur, *l.* 5. *C. h. t.* exceptis his, quæ per modum actionis proponi poſſunt; ut non numeratæ pecuniæ, & de inofficioſo teſtamento. (3) Hoc loco perpetuæ ſunt, quæ ſemel oppoſitæ ſemper, id eſt in perpetuum, petitionem excludunt, nec differunt litem ad tempus, ut dilatoriæ, ſed perimunt diſceptationem, hoc eſt ultra non patiuntur adverſarium agere

§. IX. Temporales atque dilatoriæ ſunt, quæ ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt: qualis eſt pacti conventi, quum ita convenerit [g]; ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquennium; nam finito eo tempore non impeditur actor rem exequi. Ergo ii, quibus intra certum tempus agere volentibus obicitur exceptio aut pacti conventi, aut alia ſimilis, differre debent actionem, & poſt tempus agere. Ideo enim & dilatoriæ iſtæ exceptiones appellantur. Alioquin ſi intra tempus egerint, objectaque ſit exceptio, neque eo judicio quidquam conſequerentur propter exceptionem, neque poſt tempus olim agere poterant; cum temere rem in judicium deducebant, & conſumebant, qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita ſtricte hæc procedere volumus; ſed eum, qui ante tempus pactionis vel obligationis litem inferre auſus eſt, Zenonianæ conſtitutioni ſubjacere cenſemus, quam ſacratiſſimus legiſlator, de iis, qui tempore plus petierint, protulit: ut & inducias, quas ipſe actor ſponte [h] indulſerit, vel natura actionis continet, ſi contemſerit, in duplum habeant ii, qui talem injuriam paſſi ſunt: & poſt eas finitas non aliter litem ſuſcipiant, niſi omnes expenſas litis antea acceperint: ut actores tali Ex d. l. 3. cod.

pœna

(g) *Quidam* convenit. (h) Forte *in quibuſdam Charondæ, nec male.*

gere, *l.* 70. *D. de judic.* Feſtus *perimere* idem, ait, eſſe quod prohibere. Gloſſæ tollere interpretantur.

§. IX Dilatoriæ ſunt duplicis generis, aliæ ex merito cauſæ deſcendunt, aliæ ex perſonis; illæ poſt litem conteſtatam, hæ ante debent opponi, v. Cujac. *lib.* IX. *Obſ. c.* 23. (2) Quod ſi ergo convenit, ut poſt quinquennium centum debeantur, ante illud tempus creditori, cum commemoratione temporis, agenti obſtabit exceptio pacti dilatoria, quia dies pecuniæ nondum venit. (3) At ſi pure egerit, dari oportere, ei jure veteri obſtabat exceptio perpetua, quia actio propter pluris petitionem erat conſumta, ut eleganter Cicero ait, *lib.* 1. *de Orat.* (4) Suſtulit autem hunc rigorem Zeno Imperator, juſſitque

pœna perterriti, tempora litium doceantur obſervare.

§ X. Præterea etiam ex perſona dilatoriæ ſunt exceptiones, quales ſunt procuratoriæ: veluti ſi per militem aut mulierem agere quis velit. Nam militibus nec pro patre, vel matre, vel uxore, nec ex ſacro reſcripto, procuratorio nomine experiri conceditur; ſuis vero negotiis ſupereſſe ſine offenſa diſciplinæ poſſunt. Eas vero exceptiones, quæ olim procuratoribus propter infamiam, vel dantis, vel ipſius procuratoris, opponebantur, quum in judiciis frequentari nullo modo perſpeximus, conquieſcere ſanximus(1), ne dum de his altercatur, ipſius negotii diſceptatio proteletur.

(1) *Non* ſancimus, *ut vulgo.*

ſitque actorem, inducias temporis, quod ſupereſſet, duplicare & ſumtus reſarcire. Ipſa conſtitutio eſt deperdita, & locus ejus vacuus in *tit. C. de plus petit.*

§. X. Ex perſona dilatoriæ initio litis, vel ut Symmachus ait, *in ipſo limine quæſtionis* ſunt opponendæ; quia perſonæ tempore litis conteſtatæ certæ eſſe debent, ex quibus judicium conſtat. (2) Huc pertinet exceptio fori, non competentis vel ſuſpecti judicis, procuratoris mandato non inſtructi, vel ſi miles aut mulier pro aliis poſtularet, v. *l.* 1. §. 5 D. *de poſt. l.* 7. C. *de proc. l.* 31. C. *de locat.* ſuam autem ſuorumque injuriam mulier perſequi poterat, quorſum pertinent exempla apud Val. Max. *lib.* 8. *c.* 3. vid. Ampl. Bynkershoek *l* IV. *Obſ. c.* 12. (3) Exceptionis de infamia procuratorum Quintil *lib.* III. *cap.* 8 *l.b.* IV. *cap.* 4. & Symmachus *lib.* 1. *ep.* 18. meminere: quemadmodum enim infames, neque Senatores, neque decuriones, aut milites fieri, ita nec cognitores eſſe poterant, Paulus *lib.* 1. *tit.* 2. neque promiſcue pro aliis poſtulare, *l.* 1. §. 8. *D. de poſt* neque infami procuratorem dare licebat, Quintil. *l.* VII. *c.* 1. quia honos erat per procuratorem litigare, *arg. l. fin. C. de injur.* Hinc exceptio dilatoria: *ſi non infamis es, tu procurator, aut certe non ab infami datus es*, Theoph. *h.* §. (4) Ne dicta *l.* 1. § 8. *D. de poſt.* obſtet, hic locus capiendus eſt de infamia procuratoris dubia, cujus probatione diſceptatio principalis jure novo protrahi non debet. (5) Munus procuratoris Romæ ſi non abjectum, cum nulla tamen dignitate conjunctum fuit: at jure Canonico & moribus infamis publicum procuratoris munus gerere nequit, *Can. infamis cauſ.* 3. *quæſt.* 7. Gail. *lib.* 1. *Obſ. c.* 43. *n.* 7.

CAPUT

CAPUT XIV.

De Replicationibus.

Interdum evenit, ut exceptio, quæ prima facie juſta videatur, inique noceat. Quod quum accidit, alia allegatione opus eſt, adjuvandi actoris gratia, quæ replicatio vocatur; quia per eam replicatur, atque reſolvitur jus exceptionis. Veluti quum pactus eſt aliquis cum debitore ſuo, ne ab eo pecuniam petat, deinde poſtea in contrarium pacti ſunt, id eſt, ut creditori petere liceat: ſi creditor agat, & excipiat debitor, ut ita demum condemnetur, ſi non convenerit, ne eam pecuniam creditor petat, nocet ei exceptio; convenit enim ita: namque nihilominus hoc verum manet, licet poſtea in contrarium pacti ſint. Sed quia iniquum eſt, creditorem excludi, replicatio ei dabitur ex poſteriore pacto convento.

§. I. Rurſus interdum evenit, ut replicatio, quæ prima facie juſta eſt, inique noceat. Quod quum accidit alia allegatione opus eſt, adjuvandi rei gratia, quæ duplicatio vocatur. *Ex Ulp. l. 2. §. pen. de excep.*

§. II. Et

Pr. Plico eſt a Græco πλίκω, necto; inde *replicatio*, quaſi plicarum, quas reus contexuit, reſolutio: nam ſicut actionibus iniquis exceptiones, ita exceptionibus, ſtricto jure validis, replicationes per particulam *at* vel *aut* opponuntur, ut vis exceptionis, quæ actionem labefactabat, enervetur. Exempla replicationum ſunt in *l.* 27. §. 2. *D. de pact. l.* 28. *D. de noxal act. l.* 9 § 4. *D. de jurejur.* & alia apud Briſſon. *lib.* v. *de form. p.* 406.

§. I. In *l.* 7. §. 1. *D. de cur. fur.* poſt replicationem non duplicatio, ut hic, ſed triplicatio ſequitur, diverſo conſiderandi modo: ibi enim tertia allegatio, poſt actionem inſtitutam, triplicatio dicitur, hic autem ſecunda rei ſolius allegatio duplicatio vocatur.

§. II. Et ſi rurſus ea prima facie juſta videatur, ſed propter aliquam cauſam actori inique noceat, rurſus alia allegatione opus eſt, qua actor adjuvetur, quæ dicitur triplicatio. *Ex d. l. 2. §. fin. de except.*

§. III. Quarum omnium exceptionum uſum interdum ulterius, quam diximus, varietas negotiorum introduxit: quas omnes apertius ex Digeſtorum latiore volumine facile eſt cognoſcere.

§ IV. Exceptiones autem, quibus debitor defenditur, plerumque accommodari ſolent etiam fidejuſſoribus ejus, & recte: quia quod ab iis petitur, id ad ipſo debitore peti videtur: quia mandati judicio redditurus eſt eis, quod ii pro eo ſolverint. Qua ratione & ſi de non petenda pecunia pactus quis cum reo fuerit, placuit perinde ſuccurrendum eſſe per exceptionem pacti conventi illis quoque, qui pro eo obligati eſſent, ac ſi cum ipſis pactus eſſet, ne ab iis ea pecunia peteretur. Sane quædam exceptiones non ſolent his accommodari. Ecce enim debitor, ſi bonis ſuis ceſſerit, & cum eo creditor experiatur, defenditur per exceptionem, Niſi * bonis ceſſerit. Sed hæc exceptio fidejuſſoribus non datur,

* *Vulgo* ſi bonis: *quod Cujacio & Hotmano merito diſplicuit: nam Theophilus:* ἀλλ' εἰ μὴ ἐξέστην: niſi bonis ceſſi; *atque ita libri veteres & Baſilica* ad l. ,. C. de bon. auct. jud. *v. Cujac. Parat.* C. eod. tit.

§ IV. Traditur hic, ut & in *l.* 7. *D. de except.* differentia inter exceptiones, quæ ratione perſonæ, vel cauſæ dantur: hæ namque debitoris heredi, & omni interceſſori competunt, ne quid illis invitis extorqueatur. *l. ult. D. de pact.* v. gr. Profiteor te non teneri, eſt pactum liberatorium generale & in rem conceptum, ut Cujacius *lib.* XVIII. *Obſ. c.* 2. docuit; contra perſonæ cohæret exceptio competentiæ, *l.* 12. *D. ſol. matr.* & pacti perſonalis, ne a me petatur, *l.* 7 §. 8. *D. de pact.* ut & exceptio niſi bonis ceſſi, cujus auxilium æquitas ſuggeſſit, *l.* 3. *C. de bon. auct. jud.* (3) Wiſſenb. *ad hunc tit.* § 24. addit exceptiones mixtas, earumque exemplum ponit in exceptione minorum, quæ heredibus eorum, non autem

datur, ideo ſcilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maxime proſpicit, ut quum facultatibus lapſus fuerit debitor, poſſit ab iis, quos pro eo obligavit, ſuum conſequi.

autem fidejuſſoribus detur, qua in re Cujacium habet præeuntem *lib.* XIX. *Obſ. c.* 29. Verum magis eſt: ut exceptio illa realis ſit, & detur fidejuſſori *l.* 51. *D. de procur. l.* 7. *D. de except. l.* 2. *C. de fidejuſſ. min.* niſi contemplatione juris Prætorii adhibitus fuerit, tunc enim auxilium reſtitutionis ei non prodeſt, *l.* 95. §. 3. *D. de ſolut. l.* 13. *pr. D. de minor.* quoniam ſponſor in hoc acceptus eſt, ne creditor in damno ſit, & beneficio ætatis eludatur. Quint. *decl.* 273.

CAPUT XV.

De Interdictis. (a)

Sequitur, ut diſpiciamus de interdictis ſeu actionibus, quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta, formæ atque

(a) *Similiter Theophilus: ſunt vero, qui ex rubrica Pandectarum addant:* & actionibus, quæ pro his competunt: *quibus non aſſentio; licet a Triboniani ſint manu.*

Pr. Actio in latiſſimo ſignificatu continet interdictum, *l.* 37. *D. de obl. & act.* in ſtrictiore autem hoc differunt, quod actio eſt de proprietate, interdicta ſunt de poſſeſſione, rerum corporalium, & quaſi poſſeſſione rerum incorporalium. Cicero III. Agrar. c. 3. *cauſa poſſeſſionum, Prætorum interdicta tollentur.* & lib. VII. fam. ep. 32. *Urbanitatis poſſeſſionem, amabo, quibusvis interdictis defendamus.* (2) Ratio & finis eorum fuit, tum ut partes ope Prætoris ex jure manu conſertum vocarent, nec ad arma & rixas, ab his ad vulnera & cædes pervenirent, *l.* 13. §. 2. *D. de uſufr.* tum ut in lite proprietatis eſſet, qui onera petitoris ſuſtineat, & qui commodo poſſeſſionis fruatur, *l.* 62 *D. de judic.* (3) Diſputant DD. an ipſe Prætor hic cognoverit, an vero dederit judicem pedaneum? prius affirmat Cujacius hoc loco & in *Parat. C. h. t.* poſterius Theophilus, qui interdictum definit, enunciatum Prætoris inter duos, qui de poſſeſſione vel quaſi contendunt, emiſſum, ut judicem, quomodo de ea judicandum ſit, informet. Neuter male! ſi recte diſtinguatur. (4) Prætor enim, cauſa ſummarie cognita, formam, id eſt formulam

que conceptiones verborum, quibus Prætor aut jubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat: quod tunc maxime faciebat (b), quum de poſſeſſione, aut quaſi poſſeſſione inter aliquos contendebatur.

§. I. Summa autem diviſio interdictorum hæc eſt, quod aut prohibitoria ſunt, aut reſtitutoria, aut exhibitoria. Prohibitoria ſunt, quibus vetat aliquid fieri: veluti vim ſine vitio poſſidenti, vel mortuum inferenti, quo ei jus erat inferendi, vel in ſacro loco ædificari, vel in flumine publico ripave ejus aliquid fieri, quo pejus navigetur. Reſtitutoria ſunt, quibus reſtitui aliquid jubet, veluti bonorum poſſeſſori poſſeſſionem eorum, quæ quis pro herede, aut pro poſſeſſore poſſidet ex ea hereditate (c): aut quum jubet ei, qui vi poſſeſſione fundi dejectus

Ex Ulp. l. 1. §. 1. de interdict.

(b) *Vulgo* fiebat, *ſed in Contii quoque libris* faciebat.

(c) *Voces* ex ea hereditate *gloſſema videntur Charondæ; quia abſunt a pluribus* MS. *& a Theophilo.*

lam interdicti pronunciabat, tunc litigantes ibant in rem præſentem, & vim feſtucariam moribus faciebant. Si reus interdicto non paruiſſet, Prætor in re aperta effatum ſuum manu militari exequebatur, *l.* 1. §. 2 *D. ſi ventr. nom.* in re dubia autem & altioris indaginis, quum actor quereretur, ſe reſtitutum non eſſe, addicebat judicem pedaneum, coram quo jure ordinario litigaretur: poſtquam actio ex ſponſu intentata, & adverſarius ſacramento quinquagenario erat provocatus. Quintilian. *lib.* VII. *Inſt. c.* 5. Frontin. de limit. agror. *De poſſeſſione controverſia eſt, de qua ad interdictum, hoc eſt jure ordinario litigatur.* Unde toties in hac materia judicis fit mentio, *l.* 1. §. 41. *D. de vi & vi arm. l.* 17. §. 7. *l* 21. *l.* 25. *D. quod vi aut clam.* atque ita Cujac. *lib.* V. *Obſ. c.* 17. ſe ipſum explicat, & J. à Coſta cum Contio pluribus confirmat.

§. I. Scita hæc *fine* §. magis, quam vera eſt etymologia, quam ego neque pro addititia habere cum Menag *c.* 39. *Amœn.* neque cum Hotmano corrigere auſim: nam quia uterque ſe poſſeſſorem eſſe ajebat, ideo interdicta inter duos dici exiſtimabantur, nulla judicis mentione facta, *condemnà judex.* Vox *inter* dividit inter duos: *par numerus duorum interfuerit,* ait Paul. *l* 2. *D. de R. V.* & Varro l. IV. d. LL. *Intertrimentum, quod duo inter ſe trita & deminuta ſunt.* (2) Rectius vero Iſidorus, *lib.* V. *Orig. c.* 25. interdicta ab *interim* derivat,

ctus ſit, reſtitui poſſeſſionem. Exhibitoria ſunt, per quæ jubet exhiberi: veluti eum, cujus de libertate agitur: aut libertum, cui patronus operas indicere velit, aut parenti liberos, qui in poteſtate ejus ſunt. Sunt tamen, qui putant, proprie interdicta ea vocari, quæ prohibitoria ſunt, quia interdicere eſt denunciare & prohibere: reſtitutoria autem & exhibitoria proprie decreta vocari. Sed tamen obtinuit, omnia interdicta appellari, quia inter duos dicuntur. (d)

§. II. Sequens diviſio interdictorum hæc eſt: quod quædam adipiſcendæ poſſeſſionis causa comparata ſunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ. *Ex Paulo l. 2. § 3. eod.*

§. III. Adipiſcendæ (e) poſſeſſionis cauſa interdictum accommodatur bonorum poſſeſſori, quod appellatur Quorum bonorum: ejuſque vis (f) & poteſtas *Ex d. l. 2. § 3. de interdict.*

(d) *Ita MS. veteres Charondæ, & omnes Cujacii etiam* Theophilus: *Hotman. prurit**u** corrigendi, legit* inter duo, *vel* interdicuntur. *v. Menag.* c. 39. amœn.

(e *Theophilus* apiſcendæ; *ut in Gloſſ. veteribus* apiſci. *ab* apio, apiſcor.

(f, *In pluribus Charondæ* jus, *ſicut ſupra jam bis vidimus,* jus *&* vis, *in ſcriptis & editis libris, ſæpe permutari.*

rivat, quod interim a Prætore, dum de proprietate litigabitur, non in perpetuum, ſed ad tempus & quaſi momento valitura dicuntur, *l. 1. §. ult. D. de aq. quot. & æſt. l. un. C. ſi de moment. poſſ.* ſicut interlocutiones, quod interim rogantur *l. 3 §. fin. D de lib. exh.* atque ita Alciatus *ad l. 178. de V. S.* & Cujacius in *Parat. D. h. t.* (3) Vera autem vocis origo eſt ab *interdicere*, id eſt cum imperio & auctoritate prohibere; ſic enim Cato vocem uſurpavit: *donicum ille tibi interdixit rem capitalem*, & Prætor in formula, qua prodigum declarabat. Idque ex præcedentibus hujus §. liquet, ubi prohibitoria proprie interdicta appellantur. (4) Actor ad interdictum vocabat & interdicto contendebat, unde aliquando *interdicere* dicitur, *l. 3. §. 6. D. uti poſſ. l 1. §. 13. D. de vi & vi arm.* ſed Prætor interdicta, pariter ac actiones, edicto promiſſa reddebat: *Quod vi aut clam factum reſtituas.*

§. III. Interdictum *Quorum bonorum* uti pleraque alia, a verbis initialibus formulæ Prætoris nomen accepit, & hic pariter ac in *D.* primum locum obtinet, quia eſt univerſitatis: quapropter Auſonius quoque in *Grypho Id.* XI. illud int r

ura

teſtas hæc eſt, ut quod ex iis bonis quisque, quorum poſſeſſio alicui data eſt, pro herede aut pro poſſeſſore poſſideat, id ei, cui bonorum poſſeſſio data eſt, reſtituere debeat. Pro poſſeſſore is poſſidet, qui nullo jure rem hereditariam, vel etiam totam hereditatem, ſciens ad ſe non pertinere, poſſidet. Ideo autem adipiſcendæ poſſeſſionis vocatur interdictum, quia ei tantum utile eſt, qui nunc primum conatur adipiſci rei poſſeſſionem. Itaque ſi quis adeptus poſſeſſionem, amiſerit eam, hoc interdictum ei inutile eſt. Interdictum quoque; quod appellatur Salvianum, adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa comparatum eſt, eoque utitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigiſſet.

§. IV. Retinendæ poſſeſſionis cauſa comparata ſunt interdicta Uti poſſidetis, & Utrubi: quum ab utraque parte de proprietate alicujus rei controverſia ſit, & ante quæritur, uter ex litigatoribus poſſidere, & uter petere debeat.

Nam·

tria interdicta nobiliſſima recenſuit: *Interdictorum trinum genus: unde repulſus vi fuero, aut utrobi fuerit, quorumve bonorum.* v. Alciat. *lib.* x. *Parerg. cap.* 7. Datur illud ei, qui bonorum poſſeſſionem cum re agnovit; eſtque utilius hereditatis petitione, quia ſummarium eſt, & protinus *omnibus fruſtrationibus amputatis* redditur, neque appellationem admittit, *l.* 1. *l.* 3. *C. quor. bon.* (2) Alterum interdictum Salvianum, a Salvo Juliano edicto perpetuo adjectum, & appellatum eſſe Anton. Auguſtinus *de nom. propr. D. p.* 331. Cujac. aliique ſuſpicantur. Negat id vero Bachov. *ad Tr.* v. 2. *d.* 25. *th.* 2. *d* & *lib.* 111. *de pign. c.* 20. noviſque rationibus, Ampl. Bynkershoek *lib.* 1. *Obſ. c.* 24. quas Cl. Wæchtlerus in *Act. lipſ. A.* 1716. *Jun.* diluere tentavit: ſed res prorſus incerta eſt; quia gens Salvia plures Prætores & JCtos dedit, v. *l.* 6. *D. de legat. præſt.* *l.* 14. *D. ad SCt. Treb.* (3) Differt hoc interdictum ab actione Serviana, quod remedium eſt ſummarium, & ſufficit probaſſe, rem a debitore eſſe oppignoratam.

§. IV. Verba interdicti ſolennia habet Feſtus: *Uti nunc poſſidetis eum fundum, quo de agitur, quod nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero poſſidetis, ita poſſideatis: adverſus ea vim fieri veto:* ſed uberior formula eſt apud Ulpian. in *l.* 1. *D. uti poſſid.*

(2) Sum·

Namque niſi ante exploratum fuerit, utrius eorum poſſeſſio ſit, non poteſt petitoria [g] actio inſtitui; quia & civilis & naturalis ratio facit, ut alius poſſideat, alius à poſſidente petat. Et quia longe commodius eſt poſſidere potius quam petere [h], ideo plerumque & fere ſemper ingens exiſtit contentio de ipſa poſſeſſione. Commodum autem poſſidendi in eo eſt, quod etiamſi ejus res non ſit, qui poſſidet, ſi modo actor non potuerit ſuam eſſe probare, remanet ſuo loco poſſeſſio. Propter quam cauſam quum obſcura ſunt utriusque jura, contra petitorem judicari ſolet. Sed interdicto quidem Uti poſſidetis, de fundi vel ædium poſſeſſione contenditur; Utrubi vero interdicto de rerum mobilium poſſeſſione. Quorum vis ac poteſtas plurimam inter ſe differentiam apud veteres habebat. Nam Uti poſſidetis interdicto is vincebat, qui interdicti tempore poſſidebat: ſi modo nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerit ab adverſario póſſeſſionem, etiamſi alium vi expulerat, aut clam abripuerat alienam poſſeſſionem, aut precario rogaverat aliquem, ut ſibi poſſidere liceret. Utrubi vero interdicto is vincebat, qui majore parte ejus anni, nec vi, nec clam, nec precario ab adverſario poſſidebat. Hodie tamen aliter obſervatur. Nam utriuſque interdicti poteſtas (quan-

(g) *Omnes Charondæ* petitoris. (h) *Sic etiam Contii codex. Vulgo:* commodius eſt & potius poſſidere, quam petere. *In aliis deſunt* & potius.

(2) Summa ejus eſt æquitas, & maximus favor; quia rem retinet in ſtatu priſtino & hoc certum ſequitur, poſſeſſorem poſſidere, incertum autem eſt, an petitor jus petendi ſit probaturus: unde Polybius *lib.* XII. *Hiſtor. cap.* 7. laudat Zaleuci legem, qua cautum, ut is poſſideret, quem penes res fuerat, cum actio in judicium deduceretur, id quod etiam Romæ ante XII. Tabulas obtinuit, *l.* 2. §. 24. *de or. jur.* (3) Neceſſarium hoc erat interdictum, tum quia duo eandem rem in ſolidum non poſſunt poſſidere, ne quidem diverſis poſſidendi generibus *l.* 7. §. 3 *D. de acq. poſſ.* Cujacius *lib.* V. *Obſ. c.* 22. & *lib.* IX. *Obſ. c.* 32. tum quia petitorium judicium procedere nequit

(quantum ad poſſeſſionem pertinet (i)) exæquata eſt, ut ille vincat & in re ſoli, & in re mobili, qui poſſeſſionem, nec vi, nec clam, nec precario ab adverſario litis conteſtatæ (l) tempore detinet.

Ex l. 9. de acquir. poſſ.

§. V. Poſſidere autem videtur quiſque, non ſolum ſi ipſe poſſideat, ſed & ſi ejus nomine aliquis (m) in poſſeſſione ſit; licet is ejus juri ſubjectus non ſit, qualis eſt colonus & inquilinus. Per eos quoque, apud quos depoſuerit quis, aut quibus commodaverit, ipſe poſſidere videtur. Et hoc eſt, quod dicitur, retinere poſſeſſionem poſſe aliquem per quemlibet, qui ejus nomine ſit in poſſeſſione. Quinetiam animo quoque retineri (n) poſſeſſionem placet, id eſt, ut quamvis neque ipſe ſit in poſſeſſione, neque ejus nomine alius, tamen ſi non derelinquendæ poſſeſſionis animo, ſed poſtea reverſurus inde diſceſſerit, retinere poſſeſſionem videatur. Adipiſci vero poſſeſſionem per quos aliquis poteſt, ſecundo libro expoſuimus. Nec ulla dubitatio eſt, quin animo ſolo adipiſci poſſeſſionem nemo poteſt.

§. VI. Re-

(i) *Abeſt a quibuſdam Charondæ.* (l) *alii* conteſtationis.
(m) *Omnes Charondæ* alius. (n) Animo quoque ſolo retinere, *in quibuſdam & Theophilus.*

nequit, niſi conſtet, quis probare, quiſque pro reo, & majore favore dignus haberi debeat, *l.* 125. *l.* 128. *de R. J.* tum denique, quia poſſeſſorium eſt petitorii præparatorium, neque cum illo poteſt cumulari, *l.* 37. *D. de jud. l.* 13. *C. de rei vind.*

§. V. Poſſeſſor civilis eſt, qui rem corporaliter detinet, animo ſibi eam habendi; nec intereſt, ipſe eam teneat, an alterius miniſterio, ut coloni vel commodatarii utatur, *l.* 1. §. 20. *l.* 37. *D. de acq. vel am poſſ.* (2) Uti animo ſolo poſſeſſio non acquiritur, ita nec amittitur, *l.* 8 *D. eod. l.* 153. *de R. J.* Nec obſtat *l.* 3. §. 6. *D. de acq. vel am. poſſ.* nam qui non vult rem amplius in numero rerum ſuarum habere, principaliter animo relinquere debet poſſeſſionem, quia is eſt rector actionum noſtrarum, per conſequentiam autem etiam corpore, vid. J. Gothofr. *ad dict. l.* 153. *de R. J.*

§. VI. In-

§. VI. Recuperandæ poſſeſſionis cauſa ſolet interdici, ſi quis ex poſſeſſione fundi, vel ædium vi dejectus fuerit. Nam ei proponitur interdictum Unde vi, per quod is, qui dejecit, cogitur ei reſtituere poſſeſſionem, licet is ab eo, qui dejecit, vi, clam, vel precario poſſidebat. Sed ex (*) conſtitutionibus ſacris, ut ſupra diximus, ſi quis rem per vim occupaverit, ſi quidem in bonis ejus eſt, dominio ejus privatur: ſi aliena (o), poſt ejus reſtitutionem, etiam æſtimationem rei dare vim paſſo compellitur. Qui autem aliquem de poſſeſſione per vim dejecerit; tenetur lege Julia de vi privata, aut de vi publica; ſed de vi privata, ſi ſine armis vim fecerit; ſin autem cum armis eum de poſſeſſione expu-

* *Noodt. l. 1. Prob. c. 8. legit.* Sed & *ob* l. 1. §. 2. D. de vi & vi arm. (o) *Quidam* alienam.

§. VI. Interdictum *Unde vi*, alias *momenti & celeris reformationis* appellatur, *l. fin. C. Th. unde vi*, *l.* 14. *C. de agric.* formulam juris antiqui Menippus apud Livium *lib.* XXXIV. *c.* 57. vocat, & Cicero, pro *Cæcin. cap.* 30. multis id illuſtrat. (2) Idem ludit cum Trebatio ſuo lib. VII. epiſt. 13. *Audio iſtic: non ex jure manu conſertum, ſed magis ferro rem repetunt. Et tu ſoles ad vim faciundam adhiberi? neque eſt, quod illam exceptionem in interdicto pertimeſcas. Quod tu prior vi hominibus armatis non veneris Scio enim te non eſſe procacem.* (3) Videtur quidem huic §. obſtare, *l.* 1. §. 45. *D. de vi & vi arm.* ubi etiam poſſidenti hoc interdictum conceditur: ſed vel poſſidere dicitur, qui dejectus certo poſſeſſionem recuperare poteſt; vel cum Baudio pro *poſſidet* legendum *poſſedit*, nam & Grotius in *flor. ſparſ. D.* & Rutgerſ. *lib.* VI. *var. Lect. cap. ult.* eam emendationem probarunt. (4) Quod ait, ad vim publicam arma requiri, id tantum ad vim expulſivam pertinet, non ad compulſivam, ablativam & turbativam, *l.* 29. §. *fin. D. ad leg. Jul. de adult. l.* 7. & 8. *D. de vi publ.* & J. Gothofr. *ad l.* 152. *de R. J.* aliter vero Cujac. *Parat. C. ad L. Jul. de vi publ.* illos textus cum *h.* §. conciliavit. (5) Ad hoc interdictum pertinet quoque illud Quintiliani lib. VII. Inſt. c. 5. *In ſponſionibus, quæ ex interdictis fiunt, etiamſi non proprietatis eſt quæſtio, ſed tantum poſſeſſionis: tamen, non ſolum poſſediſſe nos, ſed etiam noſtrum poſſediſſe docere oportebit.* (6) Quod hic dicitur, dejicientem reſtituere debere; licet detentor vi, clam vel precario rem ab eo poſſederit, id in vi armata obtinuit, non in vi alia, eoque refero fragmentum legis Thoriæ apud Wilh. Goeſ. *Rei. agr. pag.* 332.

expulerit, de vi publica. Armorum autem appellatione non ſolum ſcuta, & gladios, & galeas ſignificari intellegimus, ſed & fuſtes & lapides. *Ex l. 41. de verb. ſign.*

§. VII. Tertia diviſio interdictorum hæc eſt, quod aut ſimplicia ſunt, aut duplicia. Simplicia ſunt, veluti in quibus alter reus eſt (p): qualia ſunt omnia reſtitutoria, aut exhibitoria. Namque actor eſt, qui deſiderat aut exhiberi, aut reſtitui, reus eſt is, à quo deſideratur, ut reſtituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia ſimplicia ſunt, alia duplicia. Simplicia ſunt, veluti quum prohibet Prætor in loco ſacro, vel in flumine publico, ripave ejus aliquid fieri. Nam actor eſt, qui deſiderat, ne quid fiat; reus eſt, qui aliquid facere conatur. Duplicia ſunt, veluti Uti poſſidetis interdictum, & Utrubi. Ideo autem duplicia vocantur, quia par utriuſque litigatoris in his conditio eſt, nec quiſquam præcipue reus vel actor intellegitur; ſed unuſquiſque tam rei, quam actoris partes (q) ſuſtinet. *Ex l. 2. hoc tit.*

§. VIII. De

(p) *Voculam eſt ignorat Theoph. & omnes Charondæ.*

(q) partem *libri Charondæ*, τάξιν *Theophilus.*

332. *Quei ex poſſeſſione vi ejectus eſt, quod ejus, is quei ejectus eſt poſſederit; quod neque vi, neque clam neque precario poſſederit ab eo, qui eum ea poſſeſſione vi ejecerit, jus ſuum perſequi liceto.* v. Terent. Eun. *act* 2. *ſc.* 3. ℣. 27. ubi Donatus: *ſecundum jus locutus eſt: nam his tribus mala fide aliquid poſſidetur: vi, clam, precario.* Add. omnino Briſſon. *de form. l. v. pag.* 388.

§. VII. Ubi Prætor unum alloquitur, v. gr. *unde tu illum vi dejeciſti*, eſt interdictum ſimplex: ubi utrumque *uti vos poſſidetis*, ibi duplex eſt, vid. Feſtum in voce *poſſeſſio*, & *l.* 1. *D. uti poſſ.* (2) Alio ſenſu interdicta recuperandæ poſſeſſionis duplicia dicuntur in *l.* 2. §. *fin. D. h. t.* quatenus aliquando recuperandæ vel adipiſcendæ poſſeſſionis ſunt, nec ſatis cauſæ habuit Cujac. *lib.* IV. *Obſ. c.* 11. cur illam legem mutilaret.

§. VIII. Omnia

§. VIII. De ordine & vetere exitu (r) interdictorum ſupervacuum eſt hodie dicere. Nam quoties extra ordinem jus dicitur (qualia ſunt hodie omnia judicia) non eſt neceſſe reddi interdictum; ſed perinde judicatur ſine interdictis, ac ſi utilis actio ex cauſa interdicti reddita fuiſſet.

(r) *Hotmanus* ritu, *ut formulam agendi intelligamus*;

§. VIII. Omnia judicia civilia & criminalia jam tempore JCtorum extraordinaria fieri cœperant, formulis imminutis *l.* 2. *D. ex quib. cauſ. maj. l.* 8. *D. de publ. jud.* ſed tempore Juſtiniani omnia extraordinaria erant, partim quia veteres ambages judiciorum erant ſublatæ *l. fin. C. h. t.* partim etiam, quia ipſe magiſtratus cognoſcebat, neque interdicto reddito judicem deinde pedaneum dabat; licet res altioris indaginis eſſet: quapropter ſupra in *pr.* prudens ait, *erant interdicta* & in rubr. D. h. t. has voces inſeruit, *ſive extraordinariis actionibus*. (2) Non equidem puto, judices pedaneos a Dioclet. & Maximian. in *l.* 2. *C. de ped. jud.* jam eſſe ſublatos; magis enim eſt ut de his, quibus mandata vel delegata eſt juriſdictio, loquantur; at Juſtiniani tempore alia longe eorum erat ratio. (3) Moribus noſtris ordinarii juris ſeu proceſſus eſt, id quod cognitionis erat apud Romanos, & extra ordinem dicebatur; nec amplius verum eſſe, ait Schilterus, noſtro more loquendi, quod hic dicitur, judicia hodie omnia extraordinaria eſſe, *Exerc.* XIII. *ad Pand.* §. 6.

CAPUT XVI.

De Pœna temere litigantium.

Nunc admonendi ſumus, magnam curam egiſſe eos, qui jura ſuſtinebant, ne facile homines ad litigandum pro-

Pr. Alii ſunt calumniatores, alii vitilitigatores, id eſt vitioſi litigantes, quibus ratio litigandi non fuit, ut ait Papinianus in *l.* 78. § 2. *D. de leg.* 2. utrique & qui dolo, & qui per imprudentiam, non conſultis peritis, contra jus in judicium veniebant, variis pœnis & mulctis apud veteres coercebantur, de quibus in *tit. D. de calumn.* & Briſſon. *lib.* 11. *Antiq. c.* 18. (2) Huc etiam pertinet ſacramentum, ſive depoſitio pecuniæ, cujus meminit Varro *lib.* v. *de ling. Lat. Ea pecunia, quæ in judicium*

procederent, quod & nobis ſtudio eſt. Idque eo maxime fieri poteſt, quod temeritas tam agentium, quam eorum, cum quibus ageretur, modo pecuniaria pœna, modo jurisjurandi religione, modo infamiæ metu coërcetur.

§. I. Ecce enim jusjurandum omnibus, qui conveniuntur, ex conſtitutione noſtra defertur. Nam reus non aliter ſuis allegationibus utitur, niſi prius juraverit, quod putans ſeſe bona inſtantia uti, ad contradicendum pervenit. At adverſus inficiantes, ex quibuſdam cauſis dupli vel tripli * actio conſtituitur; veluti ſi damni injuriæ, aut legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agetur. Statim autem ab initio pluris quam ſimpli eſt actio: veluti furti manifeſti quadrupli, nec manifeſti dupli. Nam ex cauſis his & aliis quibuſdam, ſive quis neget, ſive fateatur, pluris quam ſimpli eſt actio. Item actoris quoque calumnia coërcetur.

* *Voces* vel tripli *abſunt ab omnibus* Contii, *Ru'Tardi &* Charondæ. *MS. nec* Theophilus *habet, & vetuſtiores interpretes eas delendas eſſe monuerunt.*

dicium venit in litibus, ſacramentum a ſacro. Qui petebat & qui inficiabatur de aliis rebus uterque quingentos æris ad pontificem deponebant: de aliis rebus item certo alio legitimo numero aſſium. Qui judicio vicerat ſuum ſacramentum a ſacro auferebat, victi ad ærarium redibat. v. Ræyard. *lib.* v. *Var. c.* 10 (3) Pœna legis Remmiæ ad delatores criminum calumnioſos pertinuit, *l.* 1. §. 2. *ad SCtum Turpil. l.* 13. *de Teſt.* vid. Ampl. Brenkman. *de pœna leg. Rem. t.* 3. *Theſ. jur. civ.*

§. I. Per jurisjurandi calumniæ religionem lis temeraria magis impeditur, quam punitur, niſi pœnam perjurii divinam hic intelligere velis. Eſt illud deſumtum a jurejurando Athenienſium, quod Plato ἀντωμοσίαν, Demoſthenes διωμοσίαν, Pollux ἀμφιορκίαν vocat, vid. Demoſth. adverſus *Macart.* & Iſocratem *de bigis*, non autem a jurejurando gladiatorum, uti Turneb. *lib.* 28. *Adv. cap.* 20. exiſtimavit. (2) Romæ initio ſolus accuſator in cauſis criminalibus id præſtabat, deinde actor in quibuſdam tantum civilibus, & à ſua parte *l.* 11 §. *pen. D. rer. am. l.* 15. *D. ad exhib.* Paulus *lib.* 2. *ſent. tit.* 1. §. 2. Senec. I. II. contr. 19. *Se in eum calumniam juraturum.* (3) In ceteris actor, qui temere litem inſtituerat, actione calumniæ ex ſtipulatu tenebatur, in decimam partem ejus, quod pete-

cetur. Nam etiam actor pro calumnia jurare cogitur ex noſtra conſtitutione. § Utriusque etiam partis advocati jusjurandum ſubeunt, quod alia noſtra conſtitutione comprehenſum eſt. Hæc autem omnia pro veteris calumniæ actione introducta ſunt, quæ in deſuetudinem abiit; quia in partem decimam † litis actores mulctabat, quod nunquam factum eſſe invenimus: ſed pro his introductum eſt & præfatum jusjurandum, & ¶ ut improbus litigator & damnum & impenſas litis inferre adverſario ſuo cogatur.

§. II. Ex

§ *Contius ex ſuis MS. adjecit:* quód non calumniandi animo litem moviſſet, ſed exiſtimando ſe bonam cauſam habere: *eadem quoque extant in* l. 2. C. de jurej. propt. calumn. *atque ita Hotmanus.*

† *In pluribus Charondæ* quæ in decima parte.

¶ *Utrumque, ET quod præcedit, pariter ac hoc, abeſt ab omnibus antiquis Charondæ &* *Theophilo.*

peteretur, *l. ult. C. Hermog. de calumn.* Gell. *l.* XIV. *c.* 2. *adverſarium de calumnia damnari.* v. C. Breti *ord. perant. jud. c.* 30. *&* 48. Cujac. *l.* VIII *ib. Obſ. c.* 5. (4) Sed cum illa calumniæ actio in deſuetudinem abiiſſet, Juſtinianus novum jusjurandum calumniæ generale, in omni cauſa civili, ab utraqe parte, & ab utriuſque partis Advocatis, in exordio litis, præſtari voluit, quod putent ſe bona inſtantia, id eſt actione vel exceptione uti *l.* 2. *C. de jurejur. propt. calumn. l.* 14. §. 1. *C. de jud. Nov.* 49. *c. f.* (5) Poſtea autem actionem illam decimariam reduxit, hoc addito, ut decimæ cautio datis fidejuſſoribus præſtetur, argentariis exceptis, *Nov.* 112. *cap.* 2. ibique Cujac. (6) Alter modus terrendi improbos litigatores eſt pœna pecuniaria inficiantis, & condemnatio in expenſas *l.* 79. *pr. D. de jud. l.* 78. §. 2. *D. de leg.* 2. *l. pen.* §. 1. *C. de fruct. & lit. exp. Nov.* 82. *cap.* 10. Unde *pœnalis* ſententia dicitur, qua quis in expenſas condemnatur, *l.* 13. §. 5. *C. de judic.* Juſtinianus meminit conſtitutionis Zenonis de litium expenſis in *Nov.* 82. ſed vide eam apud Cujac. *lib.* XII. *Obſ. c.* I. (7) Quænam autem actio tripli adverſus inficiantem fuerit, Contius ſe ignorare fatetur: Cujac. in furto per lancem & licium concepto, exemplum poſuit; cujus pœna fuit triplum, Gell *lib.* XI. *c.* 18. ſi quis inficiatus eſſet rem furtivam in ædibus ſuis reperiri: ſed vereor ut ea ſatis conveniat menti Juſtiniani, qui uſum ſui temporis tradit, uti ex voce *conſtituitur* patet, & forſan reſpexit ad ſpeciem in §. 24. *de act.* allatam.

§. II. Ex quibuſdam judiciis damnati ignominioſi fiunt: veluti furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, de dolo, item tutelæ, mandati, depoſiti, directis non contrariis actionibus, pro ſocio, quæ ab utraque parte directa eſt: & ob id quilibet ex ſociis eo judicio damnatus, ignominia notatur. Sed furti quidem, aut vi bonorum raptorum, aut injuriarum, aut de dolo, non ſolum damnati notantur ignominia, ſed etiam pacti, & recte. Plurimum enim intereſt, utrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor ſit.

§ III. Omnium autem actionum inſtituendarum principium ab ea parte edicti proficiſcitur, quæ Prætor edicit de in

§. II. Sicut apud Cyrenæos vitilitigatores infamia ſequebatur auctore Heraclide *de Politiis*, ita Romæ porro temeritas litigandi poena infamiæ mulctabatur: ſi quis ex delicto publico vel privato (excepta lege Aquilia) vel ex quatuor contractibus famoſis, propter dolum, eſſet damnatus, ita ut in ſententia doli mentio fuerit facta *l.* 4. §. 1. *D. de ſuſp. tut.* (2) Cujacius olim in fiducia, etiam in minimis rebus, & ex culpa levi, putat, infamiam eſſe irrogatam, in ceteris autem contractibus hic memoratis, tantum ex dolo. Coccejus vero in his quoque propter culpam contendit, infamiam fuiſſe inuſtam; cujus ſententia ex Cicerone pro *Roſcio Com. cap.* 6. & pro *Roſcio Amerino cap.* 40 item ex *l.* 1. *D. de his qui not. inf.* juvari videtur: Qui enim damnum, culpa lata vel levi pupillo ſuo datum, ultro non reſtituebat, in pœnam temerariæ litis infamia notabatur. (3) Alias vero JCti in explicatione edicti, de his qui notantur infamia, pœnam illam ad perfidiam reſtrinxerunt, *l.* 6. §. *fin. D. eod.* vid. ſupra de *ſuſp. tut.* §. 6. (6) Cur autem in mutuo & commodato non perinde dolus, ac in mandato & depoſito, infamia punitus ſit, cum eadem ſubſit cauſa perfidiæ ſingularis, ratio aliqualis eſt in *l.* 39. §. 1. *D. de aur. & arg.* aliam dedit Alciatus *lib.* 11. *par. c.* 36. & Freherus *de infam. pag* 404. Sed videatur Cel. Gundlingius, *p.* 2. *Obſ c.* 8. Multa quoque hanc in rem Henr. Stephanus congeſſit in *font. jur. civ. præf. & pag.* 83. Ego unicum addam Michaelis Epheſiii locum, ut de fonte hujus pœnæ conſtet, in Ariſtot. Ethic lib. v. *Lex*, ait, *Athenis univerſim jubet, qui depoſitum non reddiderit, infamem eſſe.*

§. III. Initium judicii apud judicem pedaneum erat poſt litem conteſtatam, *l.* 15. *D. ratam rem hab. l. un. C. de lit. conteſt.* ſed actionis inſtitu-

in jus vocando. Utique enim imprimis adverſarius in jus vocandus eſt ad eum, qui jus dicturus ſit. Qua parte Prætor parentibus & patronis, item parentibus liberiſque patronorum & patronarum hunc præſtat honorem, ut non aliter liceat liberis libertiſque eos in jus vocare, quam ſi id ab ipſo Prætore poſtulaverint, & impetraverint. Et ſi quis aliter vocaverit, in eum pœnam ſolidorum quinquaginta conſtituit. *Ex l. 4. de in jus voc.*

ſtituendæ principium inter honeſtiores ab editione actionis fiebat, uti apud Terent. in Adelph. *act.* II. *ſc.* I. ℣. 41. durioribus vero ſtatim, ab in jus vocatione incipere, & apud Prætorem actionem edere licuit, uti apud Plaut. in *Perſ. act.* IV. *ſc.* 9. ℣. 9. Hinc in D. titulus de in jus vocando præcedit titulum de edendo, in Codice vero prius de edendo agitur, qui ordo etiam edicti perpetui fuit, ut ex ejus ſerie liquet apud J. Gothofr. *in font. jur.* v. Cujac. *Parat. C. de edendo lib.* X. *Obſ. c.* 10. C. Bretus *ord. peram. jud. c.* 26. & Ræward. *Protrib. c.* 4.

CAPUT XVII.

De Officio judicis.

Supereſt ut de officio judicis diſpiciamus. Et quidem imprimis illud obſervare debet judex, ne aliter judicet, quam

Pr. In hoc titulo variis exemplis exponitur judicis pedanei officium, de quo Gellii tempore libri utriuſque linguæ exſtabant, quorum is meminit, *lib.* XIV. *cap.* 2. Et primum quidem generaliter præmittit, eum non aliter judicare debere, quam legibus erat proditum; quia jure novo judex ſcientiam juris & tritam meditationem uſus forenſis præſtare debebat, *Nov.* 82. cum antea omnes, quibus judicandi munus imponebatur, juris peritiam non profiterentur. (2) Hunc in finem in leges jurare & promittere debebat, ſecundum illas ſcriptas & non ſcriptas ſe judicaturum, & *omnimodo cum veritate & legum obſervatione judicium eſſe diſpoſiturum*, *l.* 14. *C. de judic* & *Nov.* 113. id quod ab Athenienſibus fluxit ad Romanos, ad illos vero ab Ægyptiis, quorum Reges adigebant judices, ne quid

quam quod legibus, aut conſtitutionibus, aut moribus proditum eſt.

§. I. Ideoque ſi noxali judicio addictus [a] eſt, obſervare debet, ut ſi condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnare, Publium Mævium Lucio Titio in decem aureos [b] condemno, aut noxam dedere.

§. II. Et ſi in rem actum ſit [c], ſive contra petitorem judicaverit, abſolvere debet poſſeſſorem: ſive contra poſſeſſorem

a *Vulgo* aditus, *quod Vinnius probat: in veteribus excuſis* additus: *ſed in P. Flor. ubique fere* addictus: *judex enim ex formula Prætoris addicitur, arbiter electus aditur*, l. 4. in fin. D. de eo quod cert. l. 59 §. ult. D. ad Sct. Treb. *In lege Manilia* JUDICIS DATIO ADDICTIOQUE ESTO. *Varro* lib. v. *de LL.* addixit judicium. *Apud Valer. Max.* lib. VII. c. 2. n. 4. *eſt* judex aditus; *at* lib. VIII. c. 2. n. 2. *Aquilius* judex addictus: *utrumque recte: nam addictus adibatur. Briſſon. vero in Lex.* addictus *hic legendum ait, & videtur Juſtinianus, ex Cajo forſan, vel alio veterum, hæc deſumſiſſe.*

b *Omnes Charondæ* aureis.

c *Vulgo additur:* coram judice; *ſed rectius abſunt, nec Theoph. habet.*

quid, etiam imperante Rege, injuſte judicarent, auctore Plut. in *Apophthegm.* (3) Prætor autem hac in re differebat a judice, quod in leges non jurabat, teſte Aſconio *ad Verr.* II. (4) Si vero judex contra ſacras conſtitutiones, a parte recitatas, vel contra jus in theſi certum & finitum pronuntiaſſet, ſententia erat nulla citra appellationem, *l.* 19. *D. de appell* adhæc ipſe incidebat in pœnam L. Corneliæ de falſis, & in inſulam deportabatur Paul. *lib.* v. *tit.* 25. § 4. v. Ampl. Bynkersh. *lib.* III. *Obſ. c.* 21. (5) De factis autem, quæ varia incerta & infinita ſunt, prout religio ſuggerit, ſententia erat proferenda *l.* 79 §. I. *D. de judic.* hinc facti quæſtio in judicis arbitrio eſſe dicitur, *l.* 2. § 4. *D. ad Sct. Turp.*

§. I. Deſumſit hæc Juſtinianus ex vetere quodam Juriſconſulto, quod vel ſola formula oſtendit. Prætor judicem in noxali judicio hac formula addicebat, *ſi paret* &c. *condemna*, Tunc vero judicis officio incumbebat addere, *aut noxam dedere*. Id enim indoles hujus actionis, lege XII. Tabb. conſtituta, poſtulabat, *l.* I. §. II. *D. ſi quadrup. paup. l.* I. *in fin. pr. D. de his qui effud. l.* 6 §. I. *D. de jud.* videtur autem ex jure Attico hoc fluxiſſe, apud Plat. *lib.* XI. *de LL.*

§. II. In petitorio judicio (1) actore non probante, judex poſſeſſorem abſolvere debebat, licet in formula tantum condemnationis mentio eſſet facta. (2) Actore probante ſpecies in judicium deducta, ſtatim erat reſtituenda *l.* 9. *D. de rei vind.* Quantitas autem

ſorum, jubere eum [d] debet, ut rem ipſam reſtituat cum fructibus. Sed ſi poſſeſſor neget, in præſenti ſe reſtituere poſſe, & ſine fruſtratione videbitur tempus reſtituendi cauſa petere, indulgendum eſt ei: ut tamen de litis æſtimatione caveat cum fidejuſſore, ſi intra tempus, quod ei datum eſt, non reſtituiſſet. Et ſi hereditas petita ſit; eadem circa fructus interveniunt, quæ diximus intervenire in ſingularum rerum petitione. Illorum autem fructuum, quos culpa ſua poſſeſſor non perceperit [e], in utraque actione eadem ratio pene habetur, ſi prædo fuerit; ſi vero bona fide poſſeſſor fuerit, non habetur ratio [f] conſumptorum, neque non perceptorum. Poſt inchoatam autem petitionem, etiam illorum fructuum [g] ratio habetur, qui culpa poſſeſſoris percepti non ſunt, vel percepti conſumpti ſunt.

§. III. Si ad exhibendum actum fuerit, non ſufficit, ſi exhibeat rem is, cum quo actum eſt; ſed opus eſt, ut etiam

d *Alii* ei, *ut ſupra pr. de fideic. her.* juſſit Conſulibus, *ibique notata*. e. *vulgo additur:* ſive illorum, quos perceperit, *quæ apud Theophilum & in libris MS. Charondæ deſunt, nec Fabrotus admittit.* f. *Recte omiſit voculam* neque; *quia negatio præceſſit.* g. Fructuum *abeſt ab omnibus Charondæ.*

autem poſt quadrimeſtre ſpatium *l. ult. C. de execut. rei jud.* (3) In petitione ſingularum rerum, cum ipſa re etiam fructus pendentes ac percepti extantes; in judicio autem univerſali petitionis hereditatis etiam pretium fructuum conſumtorum erat reſtituendum, *l.* 25. §. 11. *D. de petit. her. l.* 22. C. *de rei vind.* (4) Si poſſeſſor eſſet malæ fidei, vel prædo, qui falſam vindiciam tuliſſet, duplos olim fructus, ex juris priſci formulis reſtituebat, Paul. v. *tit.* 9 §. 11 *l. un. C. Th. de uſur. rei jud. l.* 1. C. *Th. de fruct. & lit. exp.* jure novo autem ſimplos fructus perceptos reſtituit vid. Cujac. *lib.* IX. *Obſ. c.* 19. (5) At fructus ab eo non percepti in petitionem hereditatis poteſtate actionis univerſalis veniunt; in rei vindicatione tantum officio judicis; quia fundi appellatione fructus non continentur: atque huc pertinet, Cujacii judicio, particula taxativa *pœne*, quæ nullibi fruſtra adjicitur.

§. III. Exhibere quidem notat copiam videndi facere; ſi vero poſſeſſor, de actoris dominio convictus, rei vindicationem exſpectare nolit, eadem vox quoque reſtituendi habet ſigni-

tiam rei cauſam debeat exhibere, id eſt, ut eam cauſam habeat actor, quam habiturus eſſet, ſi quum primum ad exhibendum egiſſet, exhibita res fuiſſet. Ideoque ſi inter moras [h] uſucapta ſit res à poſſeſſore, nihilominus condemnabitur. [i] Præterea fructuum medii temporis, id eſt, ejus, quod poſt acceptum ad exhibendum judicium, ante rem judicatam interceſſit, rationem habere debet judex. Quod ſi neget is [l], cum quo ad exhibendum actum eſt, in præſenti exhibere poſſe, & tempus exhibendi cauſa petat, idque ſine fruſtratione poſtulare videatur, dari ei debet; ut tamen caveat ſe reſtituturum. Quod ſi neque ſtatim juſſu judicis rem exhibeat, neque poſtea exhibiturum ſe caveat, condemnandus ſit in id, quod actoris intererat ab initio rem exhibitam eſſe. [m]

§ IV. Si familiæ erciſcundæ judicio [n] actum ſit, ſingulas res ſingulis heredibus adjudicare debet. Et ſi in alterius per-

h. *Vulgata addit* exhibendi. i. *Ita Theophilus; ſed omnes Charondæ* condemnatur.
l. *Vulgata* neget reus. m. *vulgo*: ſi ab initio res exhibita eſſet.
n. Vox judicio *abeſt a quibuſdam veteribus; Theophilus*: *ut* finium regundorum & communi dividundo.

ſignificationem, ideoque judex ex hac arbitraria actione rem, cum omni cauſa, id eſt acceſſione & fructibus, non uſucaptam, nec deterioratam reſtitui jubebat, *l.* 9. §. 3. *D. ad exhib.* (2) Si vero reus, ſine fruſtratione, id eſt tergiverſatione, non morandæ reſtitutionis gratia, ſed propter difficultatem in præſens reſtituendi, dilationem poſtulet, ea ipſi concedenda eſt. (3) At ſi tempore illo elapſo, rem non reſtituat, in id quod intereſt, condemnatur, ſi culpa ejus id factum ſit; ſin dolo, omnem æſtimationem præſtat, quanti actor juraverit in litem, vid. *tit. D. ad exhib.*

§. IV. Prætor coheredibus ſolebat dare arbitrum hereditatis dividendæ, cujus officium erat, curare (1) ut quæ non ſpectant ad hereditatem ſeparentur. (2) Coheredes conferant conferenda. (3) Singulis res ſingulæ in ſolidum, vel unius rei cuique certa pars; vel ſi fundus regionibus ſit diviſus, ſua cuique portio adjudicetur, excepto caſu in *l.* 22. §. 1. *D. fam. erc.* (4) Nomina quoque ex XII. Tabb. ipſo jure inter coheredes erant diviſa, ut quilibet

perſona prægravare videatur adjudicatio, debet hunc invicem coheredi certa pecunia (ſicut jam dictum eſt) condemnare. Eo quoque nomine coheredi quisque ſuo condemnandus eſt, quod ſolus fructus hereditarii fundi perceperit, aut rem hereditariam corruperit, aut conſumpſerit. Quæ quidem ſimiliter inter plures quoque, quam duos coheredes ſubſequuntur.

§. V. Eadem interveniunt, & ſi communi dividundo de pluribus rebus actum fuerit. Quod ſi de una re, veluti fundo: ſi quidem iſte fundus commode regionibus diviſionem recipiat, partes ejus ſingulis adjudicare debet: & ſi unius pars prægravare videbitur, is invicem certa pecunia alteri condemnandus eſt. Quod ſi commode dividi non poſſit: veluti homo ° forte, aut mulus erit, de quo actum ſit,

°. *Theophilus* vel homo, *& ita omnes libri veteres Charondæ, Hotman. Vinn. ut ſenſus ſit, ſi res non commode, vel omnino non dividi poſſit.*

bet pro ſua parte tantum ageret & conveniretur, *l. 4. D. eod.* (5) Fructuum debebat haberi ratio; quia actio eſt mixta. (6) Si in partes æquales hereditas ſecari non poſſet, pars, quæ videretur eſſe minor, licitatione explebatur, ut ait Cic. *lib.* XI. *ad Att. ep* 15 (7) Sorti erat locus, ut Dido apud Virgil. *lib.* I. *Jura dabat, legesque viris, operumque laborem partibus æquabat juſtis, aut ſorte trahebat.* (8) Ambroſius, poſt Senecam *lib.* V. *contr.* 3. valde laudat diviſionis illius æquitatem, qua major dividit, minor eligit, *lib.* I *de Abrahame cap.* 3. *Firmior*, inquit, *dividat, infirmior eligat, ne habeat, quod conqueratur* &c. Adde *l.* 2. C. *de metat. & epid.* & Beieri *diſp. Major dividit.* (9) Ceterum Janus à Coſta ad *h.* §. omnino conferendus eſt, qui tres caſus *l.* 25. §. 6. *D. fam. erc.* erudite, more ſuo, explicat.

§. V. Rurſus in hoc ſingulari communi dividundo judicio, judex rem unam pluribus adjudicare pro indiviſo non poterat, ne communionem novam induceret, cujus tollendæ cauſa erat aſſumtus. (2) Illi ergo, qui majorem rei habebat partem, eam adjudicare debebat, *l.* 34. §. 2. *C. de don.* Sin partes æquales, ſorti res erat committenda, vel plus licitanti adjudicanda *l* 3. C. *comm. de leg.* (3) Ad has adjudicationes & condemnationes pertinet Benedictum Caſcellii JCti, qui mercatori à ſocietate diſcedere volenti, & quemadmodum cum ſocio navem divideret quærenti, reſpon-

dit:

ſit, tunc totus uni adjudicandus eſt, & is invicem alteri certa pecunia condemnandus.

§. VI. Si finium regundorum actum fuerit, diſpicere debet judex, an neceſſaria ſit adjudicatio: quæ ſane uno caſu neceſſaria eſt, ſi evidentioribus finibus diſtingui agros commodius ſit, quam olim fuiſſent diſtincti. Nam tunc neceſſe eſt, ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adjudicari: quo caſu conveniens eſt, ut is alteri certa pecunia debeat condemnari. Eo quoque nomine damnandus eſt quisque hoc judicio, quod forte circa fines aliquid malitioſe commiſit, verbi gratia, quia lapides finales furatus eſt, vel arbores finales cæcidit. p Contumaciæ quoque nomine quiſque eo judicio condemnatur; veluti ſi quis jubente judice, metiri agros paſſus non fuerit.

§. VII. Quod autem iſtis judiciis alicui adjudicatum ſit, id

p. *vulgo excidit.*

dit: *Navem ſi dividis, nec tu, nec ſocius habebit*, ut Macrobius refert *lib.* II. Sat. cap. II. vel ut Quintil. lib. VI. cap. 4. *Caſcellius conſultori dicenti, navem dividere volo: perdes inquit.*

§. VI. Contra in finium regundorum judicio eadem res pluribus pro indiviſo adjudicari poteſt; quia arbiter magis inter fundos communes accipitur, quam inter jurgantes; adeoque adjudicatio fundo & parti fundi, non perſonis fieri videtur. Cujac. *lib.* XXII. *Obſ. c.* 39. (2) Ad fines regundos, id eſt conſtituendos, opus eſt oculari inſpectione, adhibendus menſor unus vel plures, & ſi antiqui fines commode dirigi nequeunt, novi unius fundo ſunt conſtituendi, & alter in pecuniam eſt condemnandus. Contumaciæ nomine damnatur quoque, qui agros metiri non patitur, quanti in litem juratum fuerit. *vid. tit. D. fin. reg.*

§. VII. Sententia judicis parit actionem perſonalem, nec dominium addicit, ſed competere declarat, *l.* 8. §. 4. *D. ſi ſerv. vind.* quia traditionibus tantum, & uſucapionibus dominia rerum transferuntur, *l.* 20. *C. de pact.* ſed ex lege XII. Tabb. adjudicatio traditioni æquiparatur, *l.* 6. §. 3 *D. de ſtatulib.* eique tanta vis, non in omnibus, ſed in tribus hiſce judiciis data fuit; ut ipſo jure dominium tranſeat, ſimulac judex pronunciavit; quia coheredes & confines jam antea dominium rerum mancipi & nec mancipi, licet confuſum habe-

id ſtatim ejus ſit, cui adjudicatum eſt.

habebant, quod nunc diſtinguitur & ſeparatur. Hinc Ulpian. *tit.* XIX. § 16. eam inter ſex modos acquirendi retulit. Multum ſe fatigat Bachov. *adverſus Fabri Decad* 90. *err.* 7. ſed nihil extricat, nimio diſſentiendi pruritu agitatus.

CAPUT XVIII.

De Publicis judiciis.

Publica judicia neque per actiones ordinantur, neque omnino quidquam ſimile habent cum ceteris judiciis, de quibus loquuti ſumus: magnaque diverſitas eſt eorum, & in inſtituendis, & in exercendis. (a)

§. I. Publica autem dicta ſunt, quod cuivis ex populo exe-

(a) *Accurſius* in inſtituendó & in exercendo.

Pr. Publica judicia non omnino, id eſt non in omnibus, ſed in quibusdam tantum conveniunt cum privatis: alio enim ritu per inſcriptionem in crimen ordinantur, *l.* 1 *C. ad Sct. Turpil.* alio modo per accuſationem inſtituuntur, *l.* 30 *D. ad l. Jul. de adult.* alio etiam ordine & per alios, puta per quæſitores criminum, præfectum urbi & judices ſelectos, adhibita quandoque quæſtione, exercentur; prout lege Julia ordo & publicorum & privatorum judiciorum ab Auguſto conſtitutus erat, & ſeparatus, *l.* 2. §. 1. *D. de jud. l.* 4. *D. de teſtib. l.* 3. *pr. D. de accuſat.* Modeſtinus legem *Juliam judiciariam* vocat in *l.* 1. § 4 *de lege Julia de ambitu.* vid. Briſſon. *lib.* IV. *Antiq. cap.* 7. qui etiam *lib.* 11. *cap.* 2. ordinem exercendorum publicorum judiciorum in compendio deſcripſit. Latius Sigonius *de jud.* & Noodt *de Imp. & juriſd.* Adde ritum damnatos in foro decollandi, apud Senec. *lib.* IX. *contr.* 2. & formam judiciorum ſub Juſtiniano, apud Agathiam *lib.* IV.

§. II. Vocem *plerumque* multi adjectam eſſe opinantur, propter adulterii & partus ſuppoſiti accuſationem: alii propter legis Juliæ de annona & reſiduis judicia, quia eorum eſt pecuniaria executio. Magis placet Theophili explicatio, quod quædam perſonæ ſint, quibus publico judicio poſtulare non eſt permiſſum, uti Ulpian. in l. 43. § 10. D. de ritu nupt. *Publico judicio, ait, cuilibet ex populo experiri licet, niſi cui lege aliqua, accuſandi publico judicio non eſt poteſtas.*

exequutio eorum plerumque datur

§. II. Publicorum judiciorum quædam capitalia ſunt, quædam non capitalia. Capitalia dicimus, quæ ultimo ſupplicio afficiunt (b), vel aquæ & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cetera ſi quam (c) infamiam irrogant

(b) *Vulgata* afficit homines, vel etiam aquæ, *ſed invitis libris veteribus*. (c) Si quæ *in pluribus Charondæ*.

ſtis. (2) Male Govanus *lib.* I. *var. lect. c.* 27. Juſtinianum hic ſugillat, qui etymologiam, non autem definitionem publici, quaſi *populici* & *poblici* judicii dedit. Præterea *executio* poſita pro publica accuſatione, uti vocatur in *l.* 3. *D. h. l.* 3. *D. de prævar. l.* 30. *D. ad l. Corn. de falſ.* ſicut in privatis etiam actor reum *condemnare*, vel qui petit interdictum *interdicere* apud JCtos dicitur. vid. Lipſ. *ad Sen. de Conſtant. ſap cap.* 10. (3) Verus character criminum publicorum eſt, quod lege ſpeciali, tanquam publica, ſunt notata, quodque pœna Reipublicæ applicatur. (4) Differunt ergo *populares* actiones, quæ etiam publicæ in *l.* 30. §. 3. *D. de jurejur.* vocantur, quod civiles ſunt & forenſes, ex quibus pœna cedit actori, *l.* 7. *D. de jurisd. l.* 3. §. 5. *D. de his qui dej. l.* 12. *de V. S.* exceptis ſpeciebus in *l.* 3. *D. de term. mot.* & *l.* 25. § *f. ad SC. Silan.* (5) Alia quoque ſunt crimina *extraordinaria*, in quibus accuſandi poteſtas non cuilibet competit, ſed illis, ad quos ea res pertinet, nec pœna certa lege eſt ſtatuta, & res citra ſolennem juris ordinem peragitur. v. *l.* 3. *D. de extr. crim. l.* 2. *D. de concuſ.* Cujac. *lib.* VIII. *Obſ. c.* 33. Sigon. *lib.* 2. *de jud. cap.* 4. Jac. Lectius ad Æmilium Macrum *de publicis jud. tom.* I. *theſ. jur. civ.* & Grævius in *Præf. ad tom.* II. *theſ. ant. circa finem.*

§. II. **Capitalia** ſunt, ex quibus vitæ, libertatis aut civitatis diſpendium ſequitur, culleo, igne, beſtiis, furca, metallo, gladio, deportatione &c. de quibus Hotmanus, *lib.* V. *Antiquit. fin.* v. *l.* 8. *l.* 28. *D. de pæn. l.* 103. *de V. S.* & talia hic primo loco, uſque ad §. 9. referuntur. (2) Reliquorum pœna eſt fuſtium admonitio, flagellorum aut virgarum caſtigatio, membri amputatio, ſtigmatis inuſtio, opus publicum, relegatio, dignitatis ademtio, vel mulcta pecuniaria, cum infamia, *l.* 2. *l.* 7. *D. de publ. jud. l.* 6. §. *ult.* & *ſeqq. de pæn.* (3) De omnibus autem pœnis ſemel eſt notandum, quod Livius ſcribit lib. I. Hiſt. c. 28. *nulli gentium mitiores placuiſſe pœnas*, quam Romanis. (4) Deinde quod pœnæ illis legibus hic adſcribuntur, ex quibus unumquodque crimen deſcendit, quamvis ex conſtitutionibus recentioribus eſſent mutatæ; id quod non errore, ſed certo conſilio factum videtur; quia Principes leges illas corrigentes effecerunt, ut alia pœna ex abrogatione

gant cum damno pecuniario, hæc publica quidem ſunt, non tamen capitalia.

§. III. Publica autem ſunt hæc: lex Julia majeſtatis, quæ in eos, qui contra Imperatorem, vel Rempublicam aliquid moliti ſunt, ſuum vigorem extendit. (d) Hujus pœna

(d) Oſtendit *quidam Char.*

tione earum infligeretur Neque novum eſt priores leges trahi ad poſteriores, *l.* 26 *D. de legib.*

§. III. Inter tredecim, quæ exempli loco hic recenſentur, judicia publica, primum locum obtinet judicium majeſtatis, tanquam aſperrimum, & impietatis, & inter crimina maximum *l.* 7. *C. Th. de ind. crim. Nov.* 22. *c.* 15. (2) Plerique hanc legem Julio Cæſari adſcribunt; ſed id pariter incertum eſt, ac capita ejus varia a malis Principibus aucta, a bonis rurſus imminuta fuerunt. Tacit. *lib.* I. *ann. c.* 72. Freher. *l.* II. *Pererg. c.* 9. (3) Sub occupata Republica invaluit diſtinctio inter crimen perduellionis, quo quis hoſtili animo adverſum Remp. vel Principem animatus eſt, & Majeſtatis in ſpecie ita dictum, quo veneratio læditur, vel auctoritas publica turbatur *l.* 6. *l.* 7. *l. ult. D. ad Jul. maj.* utriuſque primum fuit exilii pœna, poſtea humiliores beſtiis objecti, honeſtiores gladio puniti. Paul. *lib.* V. *tit.* 28. idque Juſtinianus per *animæ*, id eſt vitæ amiſſionem hic indicat, ut Salluſt. *Catil. c.* 52. (4) Perduellionis crimen multa habet ſingularia, ut puta (α) quod reus non lugetur, & memoria ejus aboletur, nomine e faſtis & titulis eraſo, ſtatuis dejectis, &c. §. 5. *de hered. quæ ab inteſt.* *l.* I. *D. de cad. pun.* *l.* II. §. 3. *D. de his qui not. inf.* contra *l.* 3. *D. de publ. jud.* Rad. Forner. *lib.* II. *rer. quot. c.* 17. (β) Filiis aufertur fama, patria & hereditas omnis, non tam in pœnam v. *l.* 26. *D. de pœn. l.* 2. §. 2. *D. de decur.* quam in ſecuritatem Principis & terrorem, ut caritas liberorum parentes amiciores reip. redderet: idque Cicero *lib.* I. *ep.* 12. & 14 antiquum eſſe ſcripſit, & ubivis factum. Mitius ſane cum iis agebatur, quam apud Macedones, ubi liberi & cognati eorum, qui in Regem conjuraverant, morte damnabantur, uti ex Philotæ hiſtoria apud Curt. *lib.* VI. *c.* XI. liquet: idemque apud Græcos reliquos obtinuit, Homer. *Iliad.* λ. ψ. 138. & Perſas Herodot. *lib.* III. Ammian. *lib.* XXIII. *c.* 6. v. Grot. *lib.* II. *de J. B. & P. c.* 21. §. 15. & Reines. ad Rupert. *epiſt.* 35. (γ) Sufficit conatus, & ſceleris voluntas, *l.* 5. *& ſeq. C. ad Leg. Jul. maj* contra *l.* 18. *D. de pœn.* & Catonis dictum, apud Gellium *lib.* VII. *c.* 3. vid. eundem Forner. *lib.* III. *cap.* 17. (γ) Admittuntur perſonæ accuſandi incapaces *l.* 7. *l.* 8. *D. eod.* (δ) nulla dignitas tormentis eximitur *l.* 3. *l.* 4. *C. eod.* (ε) Silentium eorum denique punitur, qui criminis futuri notitiam habentes, illud non detulerunt

na animæ amiſſionem ſuſtinet, & memoria rei etiam poſt mortem damnatur.

§. IV. Item lex Julia de adulteriis coërcendis, quæ non ſolum temeratores alienarum nuptiarum gladio punit: ſed & eos, qui cum maſculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Julia etiam ſtupri flagitium punitur, quum quis ſine vi vel virginem, vel viduam honeſte viventem ſtupraverit. Pœnam autem eadem lex irrogat peccatoribus [e], ſi honeſti ſunt, publicationem partis dimidiæ bono-

(e) *Ita in omnibus Contii & Charondæ MS. legitur pro* ſtupratoribus, *& Cujac. in notis ad h. l. ex Horatio & Martiale docet, Latinis in uſu eſſe*, peccare *&* peccatum *ſpecialiter dicere pro ſtupro & adulterio.* Sic mulier peccatrix, *Lucæ* c. VII. *ibique Caſaubon. in notis Male Baptiſta Pius annot.* c. 53. prædicatoribus *legit*, *t. 1. Facis crit. Grut. pag.* 462.

runt, v. Ill. Gundling. *ad leg. Jul. maj. cap. ult* (5) Eutropius eunuchus, ſub perſona Arcadii, in ſuam tutelam repetiit & applicavit crimen majeſtatis ad Illuſtres, Conſiſtorianos & Senatores, quod pars corporis Principalis ſint, *l. 5. C. eod.* ad quam Jac. Gothofredi *Diſcurſus hiſtoricus* legendus eſt. (6) Perperam vero Budæus *d. l. 5.* ab eodem Arcadio ſublatam eſſe putat, per *l. 22. C. d. pœn.* quæ de hoc crimine non loquitur. vid. Duaren. *lib.* II. *diſp. anniv. c.* 24.

§. IV. Quatuor tempora ſunt diſtinguenda (1) ante Auguſtum certa pœna non fuit, ſed filia patri, adultera marito, ex Romuli lege & priſco inſtituto, ut Tacit. ait, *lib.* XIII. *Ann. c.* 34. cum propinquis punienda relinquebatur, Val. Max. *lib.* VI. *c.* 1. *n.* 6. & 13. & *c.* 3. *n.* 7. *ſeqq.* Liv. *lib.* XXXIX. *c.* 18. Gell. *lib.* X. *c.* 23. (2) Auguſtus hac lege Julia relegationem & publicationem partis bonorum dictavit, *l. 5. D. de quæſt.* Tacit. *lib.* III. *Ann. c.* 24. nec fuit tam ſeverus hujus criminis vindex, quam ex Poëtis & Sueton. *Aug. c.* 5. traditur: ipſe enim Ovidius: *Parva relegati pœna futura fuit.* vid. Cujac. *lib.* VI. *Obſ. c.* 11. *lib.* XX. *c.* 18. & *lib* XXI. *c.* 17. (3) Omnia legis illius capita referre non poſſumus. ſed pleraque Briſſonius *lib. ſing. ad L. Juliam*, ex fragmentis undique collegit. In primo capite, ſublatis legibus prioribus, hæc verba fuere: *Ne quis poſthac ſtuprum adulterium facito ſciens dolo malo*, teſte Ulpiano *l. 12. D. ad L. Jul. de adult.* (4) Conſtantinus gladii pœnam, ex lege Moſaica, dictavit, *l. 30. C. ad leg. Jul. de adult. Nov.* 134. *c.* 10. idque erudite contra pleroſque evicit, J. Gothofr. *tom.* 4. *C. Th. p.* 296. (5) Juſtinianus in maſculis capitis ſupplicium retinuit, ſed mulieribus verbera, decalvationem & detruſio-

bonorum : ſi humiles, corporis coërcitionem cum relegatione.

§. V. Item lex Cornelia de ſicariis, quæ homicidas ultore ferro perſequitur, vel eos, qui hominis occidendi cauſa cum telo ambulant. Telum autem, ut Cajus noſter in interpretatione legum duodecim tabularum ſcriptum reliquit, vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur; ſed & omne ſignificatur, quod manu cujuſdam mittitur. (f) Sequitur ergo ut lapis, & lignum, & ferrum hoc nomine contineatur, dictumque ab eo, quod in longinquum mittitur, à Græca voce ἀπὸ τοῦ τηλοῦ. & hanc ſignificationem invenire poſſumus & in Græco nomine. Nam quod nos telum

f. *Similiter omnes Charondæ. Vulgo* ſignificat, quod manu cujuſque jacitur.

ſionem in monaſterium dictavit, *dict. Nov.* 134. *cap.* 10. quam optime explicavit Petrus Faber, *lib.* III. *semeſt. c.* 21. & 22 Adde Lipſ. ad Tacit *l.* IV. *Annal. exc. A.* Fabrotum *Exercit.* 7. & 12. & Noodt. *Diocletian. ad l.* 18. *C. de transact.* (6) Muliebris patientiæ ſcelus, a belli Punici ſecundi temporibus, mulcta decem millium, lege Scantinia, vel Scatinia vindicabatur, Cic. III. *Philipp. c.* 6. Quintil. *lib.* IV. *Inſt. c.* 2. Suet. *Domit. c.* 8. Juven. *Sat.* II. ℣. 44. Poſtea pœna diu ad Philippum intermiſſa, teſte Aur. Victore; ſed Impp. Chriſtiani flammis vindicibus illud expiari voluerunt *l.* 31. *C. l.* 6. *C. Th. ad L. Jul. d. adult.* quæ amplior extat in Collat. legum Moſaic. *lib.* 5. Procop. in Hiſt. arc. *pag.* 53. de Juſtiniano ſcribit: *Turpes puerorum amores lege vetuit. non a lege lata, ſed jamdiu antea ea labe notatos judicio arceſſens, nullo prorſus decoro in eos facta animadverſione* : punivit eos autem natura abſciſſa, teſte Zonara, Cedreno & Malala *Hiſt. Chron. lib.* 18. Add. *Nov.* 77. & 141. nec non *Hiſtoriam legis Scantiniæ* eruditi viri, Joh. Frid. Chriſtii, Halæ nuper editam. Alia eſt lex Scantinia, de qua Cicero *lib.* VIII. *Epiſt.* 12. 14. Alia etiam ab illo prætermiſſa dabit Jac. Gothofr. in notis ad Tertull. *ad nation. l.* 1. *c.* 16. & Reineſ. *var. lect. lib.* 1. *c.* 22.

§. V. Lucius Cornelius Sulla Dictator, & cum Metello Conſul A. U. C. DCLXXIII. hanc legem tulit, teſte Pomponio in *l.* 2. §. 32. *de orig. jur.* & Cicerone *pro Cluent. c.* 55. poſterioris autem ævi eſt Cornelius Sulla, qui cum Lucretio Trione ſuffectus Conſul laudatur in *l.* 12. *D. de accuſat.* (2) De *Sicariis* vocatur ab enſe parvo & ferreo cultro, ut Theophilus vocat, quo recurvo, inſtar

lum appellamus, illi βέλος appellant ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι. Admonet nos Xenephon (g), nam ita ſcribit: καὶ τὰ βέλη ὁμοῦ ἐφέρετο. λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι. Sicarii autem appellantur à ſica, quod ſignificat ferreum cultrum. Eadem lege & venefici capite damnantur, qui artibus odioſis

g. *Inepte Scipio Gentilis* lib. II. Parerg. c. 29. *& Pancirolus* lib. II. theſ. var. lect. c. 286. *tuentur vulgatam*: Admonent nos epigrammata, in Xerolopho urbis fauſtiſſimæ ſcripta; *contra fidem MS. Theophilum & Cajum in* l. 233. de V. S. *Locus ille extat apud Xenophontem* lib. v. ἀναβάσεως, *uti Ant. Auguſtin* lib. IV. Emend. c. 5. *&* de Nom. propr. D. pag. 337. *indicavit*.

acinacis Perſici, tunc temporis maxime homicidæ utebantur. v. Joſeph. *l.* XX. *Ant. c.* I. Suidas in σικάριοι & Briſſon. *lib.* II. *Antiq. c.* XI. (3) Pœna fuit aquæ & ignis interdictio Suet. *Caeſ. c.* 42. quæ poſtea ſolos honoratos manſit; honeſtiores autem gladio puniri, humiliores beſtiis objici cœperunt, Paul. *lib.* V. *tit.* 23. ibique Cl. Schulting. (4) Temporibus illis turbulentis & mediis in bellis civilibus, etiam qui cum telo ambulabat, occidendi cauſa, legis erat reus, & dolus pro facto habebatur, licet eventus non eſſet ſecutus, Cicero *pro Milon. c.* 4. *l.* 7. *&* 14. *ad l. Cornel. de ſicar.* (5) Moribus autem ſola voluntas occidendi non ſufficit: at ſi quis animum vulnerandi habuerit, & occiderit, pœnæ capitalis eſt reus; quia ſufficit mortis cauſam præbuiſſe, Paul. *dict. tit.* § I. & Cicero *Phil.* IX. *c.* 3. (6) Ampliſſ. Bynkershoek *lib.* III. *Obſ. c.* 10. Hadriani illud reſcriptum in *l.* 14. *D. ad L. Corn. de ſic.* non de quocunque *maleficio*, ſed de eo, quod per eminentiam ita dicitur, quum homo veneno extinguitur, accipiendum eſſe monuit: plus enim eſt conari hominem occidere veneno, quam gladio *l.* I. *C. de maleſ. & mathem.* quique per inſidias clandeſtinas venenum paravit ac dedit, exitu forte non ſecuto, gravius delinquit. quam qui aperto Marte ad occidendum fuit armatus, *l.* I. *pr. &* §. 2. *l.* 3. *pr. D. ad l. Corn. de ſic.* Paul. V. *ſent. tit.* 23. §. I. Plinius *lib.* XVIII. *cap.* I. venenum *ferro nocentius* vocat. (7) Omiſit hic epitheton veneni *mali*, quod ſupra ad §. I. *de injur.* in *carmine* etiam notavimus: in XII. tabb. autem *venenum malum* appellatur, ad differentiam boni *l.* 236. *de V. S.* Serv. ad illud Virgilii *Ille malum virus* I. Georg. ỷ. 129. *Bene ad diſcretionem epitheton addit: nam virus & bonum & malum eſt, ſicut venenum: nam idem eſt. Venit autem a Græco: nam illi φάρμακα medium habent, id eſt bonum & malum.* (8) Artes odioſæ hic ſunt artes Dardaniæ, magicæ, ſecretæ, quæ alibi nefariæ, diræ & ſceleratæ preces, mala ſacrificia, impia ſacra & dira carmina appellantur *l.* 13. *D. ad L. Corn. de ſic.* Paul. *lib.* V. *tit.* 23. §. 15. *ſeqq. l.* 7. *C. Th. de pagan. l.* 5. *l.* 7. *l.* 11. *C. Th. de maleſ.* ibique J. Gothofred. & Cuper.

dioſis, tam venenis, quam ſuſurris magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publice vendiderint.

§. VI. Alia deinde lex aſperrimum crimen nova pœna perſequitur, quæ Pompeia de parricidiis vocatur: qua cavetur; ut ſi quis parentis, aut filii, aut omnino adfectionis ejus (h), quæ nuncupatione parricidii continetur, fata properaverit (i), ſive clam, ſiue palam id auſus (l) fuerit: necnon is, cujus dolo malo id factum eſt, vel conſcius criminis exiſtit, licet extraneus ſit (m), pœna parricidii puniatur

(h) *Hanc lectionem probat Hotman. & Charondas, auctoritate MS. Theophili, &* l. un C. de *his* qui par *vel lib. unde hæc verba deſcripta ſunt. Vulgo*: adfinitatis ejus, quæ nuncupatione parentis continetur.

(i) *Ita Theophilus &* l. un. C. de his qui par. *plerique vero Codices, cum vulgata*, præparaverit. *Sed Tacit. lib.* II. *Ann. c.* 31. voluntariam mortem properaviſſe; *& Senec. Herc. fur. Act.* 3. Quid juvat durum properare fatum?

(l) *Alii* eniſus.

(m) *Tota hæc periodus, a voce* nec non, *abeſt in* l. un. C. de his qui par. vel lib.

ad apotheos. Hom. pag. 271 & *ad Lactant. de mort. pers. pag.* 188. Sane magicæ arti quantum tribuerint Romani, non modo lex Decemviralis de eo, *qui fruges, excantaſſit*, ſed & poſteriores leges & judicia ſatis loquuntur. Credebant enim cantibus exorari ſegetes, ut in agros vicinos tranſirent, idque *Varro & multi ſcriptores fieri deprehenſum animadverterunt*, ait Serv. ad Virgil. *Ecl.* 8. ℣. 9. & ex aliis Turneb. *lib.* IX. *adverſ. c.* 17. & Broekhuſ. ad Propert. *lib.* III. *Eleg.* 2. firmavit. Verum Seneca, nihil horum poſſe fieri, tam palam eſſe, dixit, ut ejus rei cauſa nullius Philoſophi ſchola intranda ſit *lib.* IV. *nat. quæſt. c.* 7. & Apulej. in Apolog. *illecebras illas incredundas* appellavit. Memorabile eſt Alciati *lib.* VIII. *Parerg. c.* 22.

§. VI. Pompejæ legis auctorem ignorari putat Ant. Auguſtin. *de nom. propr. D. pag.* 323. quia pœna parricidarum antiquior eſt Pompejo: Durius Joh. Franciſcus Ramos, in *Triboniano, ſive erroribus Triboniani, de pœna parricidii* in ipſum invehitur, quod cullei pœnam falſo a Pompejo inventam tradidit. Sed videamus juris progreſſus. (1) Romulus & Solon nullam parricidio indixerunt pœnam ſingularem, exiſtimantes ſatius eſſe, incredibile ſcelus, & ultra audaciam poſitum præterire, quam vindicando oſtendere illud poſſe fieri. Cicero *pro Roſcio Amerin. c.* 25. Plut. in *Romulo* & Seneca *lib.* I. *de clem. c.* 23. (2) At Decemviri uſu edocti, nihil eſſe tam ſanctum, quod non aliquando violaret audacia, ſupplicium ſingulare parricidis irrogarunt, & in legibus XII. Tabb. cullei pœnam, non novam tamen, præſcripſerunt

tur; & neque gladio, neque ignibus, neque ulla alia ſolemni pœna ſubjiciatur, ſed inſutus culeo cum cane & gallo gallinaceo, & vipera, & ſimia, & inter eas ferales anguſtias comprehenſus, ſecundum quod regionis qualitas tulerit, vel in vicinum mare, vel in amnem projiciatur: ut omnium (n) elementorum uſu vivus carere incipiat, & ei cœlum ſuperſtiti, & terra mortuo auferatur. Si quis autem alias cognatione vel affinitate perſonas conjunctas necaverit, pœnam legis Corneliæ de ſicariis ſuſtinebit.

§. VII. Item

(n) Omni *Codex & MS. Charonda.*

runt, auctore Modeſtino in *l.* 9. *D. ad L. Pomp. de parr.* Cicerone *ad Herenn. lib.* 1. Feſto in voce *nuptias* & Val. Max. *lib.* 1. *c.* 1. §. 13. primum vero Publicium Malleolum A. U. C. DCLXXX. ea demum pœna eſſe affectum, Livius tradit, *Epit. lib.* 68. (3) Cornelius Sulla rurſus de parricidis aliquid cavit, in lege Cornelia de ſicariis, & quæſtionem peculiarem adverſus eos conſtituit, *l.* 1. §. 32. *de Or. jur. l.* 1. *de leg. Pomp. de parr. D. l. ult. C. Th. ad l. Corn. de falſ.* v. Cl. Noodt *lib.* 1. *Prob. c.* XI. (4) Pompejus A. U. C. DCXCVIII. conſulatum cum Craſſo gerens, hanc legem tulit, & ad plures, quam antea, perſonas parricidium extendit; *dict. l.* 1. *& ſeqq. eod.* veterem quoque cullei pœnam reſtituit, v. Ampl. Bynkerſh. *lib.* 1. *Obſ. c.* 4. (5) Hadrianus, ubi mare proximum non eſſet, vivicomburium irrogavit, aut beſtiis ejusmodi homines objici voluit *l.* 9. *D. de L. Pompej.* Paulus *lib.* V. *tit.* 24. & Doſitheus, *lib* III. *pag.* 875. edit. Cl. Schulting (6) Conſtantinus pœnam cullei iterum intermiſſam in uſum revocavit, ſed ad illos tantum, qui in linea recta occidiſſent, eam reſtrinxit *l. un. C. de his. qui par. vel lib. occid* v. Joſ. Nerium *lib.* I. *Anal. c.* 30. (7) Pars ejus *l. un.* poſterior a Cicerone eſt deſumta, qui ejusmodi orationis lumina effudit, quum pro Roſcio Amerino cauſam diceret, *c.* 26. quæ tamen ſenior factus ipſe non probavit. Ex eodem verba mutuatus eſt Quint. *Decl.* 299. & poſteriora hujus §. ab eodem ex dicta Conſtantini lege ſunt deſumta. (8) Feralis illius contubernii animalium, præter Modeſtinum in *d. l. pen. ad L. Pompej.* Cicero, Val. Maximus, Quintilianus, Seneca & Juvenalis meminere, ſed duo poſteriores *ſerpentem* addunt, uti Conſtantinus *ſerpentes.* In cauſas, cur hæc animalia culleo inſerta ſint, Cardanus inquiſivit, *lib.* X. *ſubtil.* Sed fabulam, quod vipera exeſo matris utero in lucem prorepat, ab Herodoto, Ariſtotele, Plinio, & Æliano traditam, jam olim Apollonius, teſte Philoſtrato in *ej. vita l.* II. *c.* 14. inter recentiores Aldrovrandus & Charraſius *de viperis* explo-

§. VII. Item lex Cornelia de falſis, quæ etiam teſtamentaria vocatur, pœnam irrogat ei, qui teſtamentum, vel aliud inſtrumentum falſum ſcripſerit, ſignaverit, recitaverit, ſubjecerit; quive ſignum adulterinum fecerit, ſculpſerit, expreſſerit ſciens dolo malo. Ejusque legis pœna in ſervos ultimum ſupplicium eſt (quod etiam in lege de ſicariis & veneficis ſervatur) in liberos vero deportatio.

§. VIII. Item lex Julia de vi publica ſeu privata, adverſus eos exoritur, qui vim vel armatam, vel ſine armis commiſerint. Sed ſi quidem armata vis redarguatur, deportatio ei ex lege Julia de vi publica irrogatur: ſi vero ſine armis, in tertiam partem bonorum (o) publicatio imponitur. Sin autem per vim raptus virginis, vel viduæ, vel ſanctimonialis

(o) Suorum *in vulgata gloſſema eſt.*

exploſere. (9) Cetera de *ſanguineis virgis*, nota ſunt & Magius explicavit, *lib.* IV. *Miſc. c.* 8. Alia Colerus *parerg. cap.* 3. Cur nova pœna dicatur v. Forner. *lib.* III. *quot. c* 24.

§. VII. Ex lege XII. Tabb. qui falſi teſtimonii convictus de ſaxo Tarpejo dejiciebatur, Gell. *lib.* XX. *cap.* I. (2) Sulla autem A. U. C. DCLXXIII. de teſtamentis falſis & nummis adulterinis hanc legem tulit, *l.* 2. §. 32. *de Orig. jur.* quæ ideo *teſtamentaria* & *nummaria* apud Cicer. *Verr. c.* 42. Suet. in *Aug. c.* 33. & Ulpian. *tit.* 8. *Collat. LL. Moſaic.* vocatur. (3) SCtum Libonianum deinde aliaque conſulta Patrum & conſtitutiones alias ſpecies falſi adjecerunt. de quibus late *lib.* IX. C. *tit* 22. *ſeqq.* & Bynkersh. *l.* III. *Obſ. c.* 18. *ad* 22. & *lib* IV. *Obſ. c.* 21. (4) Pœna fuit varia; manus præciſæ meminit Sueton. in *Claud. c* 15 Aliquando, exigente commiſſi magnitudine, ea ad ultimum ſupplicium extenditur, *l.* 1. *l.* 5. *l.* 22 *C. ad L. Corn. de falſ.* Crucis meminit Firmicus, *lib.* 6. *Matheſ. c.* 31. *Propter falſi crimen publicæ decernunt mortis exitium*: & mox: *Faciunt in crimine falſi comprehenſos in crucem tolli.* v. Paul. *l.* v. *ſent. tit.* 25. *Nov. Leon.* 77. & Cujac. *lib.* XIX. *Obſ. c.* 39

§. VIII. Tres leges de vi fuerunt. una Plautia, & duæ Juliæ, quarum altera Cæſaris, altera Auguſti. Prioris Cicero meminit *lib.* VIII. *epiſt.* 8. poſteriorum omnes ſpecies Sigon. *lib.* II. *de jud. cap. fin.* in compendium redegit & explicavit. (2) Quomodo vis publica differat a privata, varie tradunt veteres; ſed vide ſupra ad §. 6. *de interd.* ibique laudatum Jac. Gothofredum. (3) Lege Julia de vi publi-

nialis, vel alterius fuerit perpetratus, tunc & peccatores (p), & ii, qui opem flagitio dederunt, capite puniuntur, ſecundum noſtræ conſtitutionis definitionem, ex qua hoc apertius eſt ſcire.

§. IX. Item lex Julia peculatus eos punit, qui pecuniam (q), vel rem publicam, vel ſacram, vel religioſam furati fuerint. Sed ſi quidem ipſi Judices tempore adminiſtrationis publicas pecunias ſubtraxerint, capitali animadverſione puniuntur; & non ſolum hi, ſed etiam qui miniſterium eis ad hoc exhibuerint (r), vel qui ſubtractas ab his ſcientes ſuſceperint. Alii vero qui in hanc legem inciderint, pœnæ deportationis ſubjugantur.

§. X. Eſt

(p) *Alias* raptores, *ſed veteres Contii* peccatores.
(q) *Ita Theophilus & Contius Vulgo*: qui publicam pecuniam vel rem ſacram.
(r) *Quidam* adhibuerunt.

publica tenetur, qui vel cum telo in publico ambulaverat, licet non occidendi cauſa *l.* 3. §. 1. *D. ad l. Jul. de vi publ.* quia ſolis militibus gladio accinctis eſſe licebat, itinere excepto Suet. *Aug. c.* 26. Petron *c.* 82. ibique Cl. Burman. & Broekhuſ. *ad Tibull. pag.* 196. (4) Adverſus raptores virginum, vel viduarum, vel ſanctimonialium varia ſingularia conſtituta ſunt, in *l. un. C. de rapt. virg.* caſum memorabilem, qui Hagæ Comitum contigit anno 1664. dabit Brouer *de jure connub. lib.* 2. *c.* 23.

§. IX. Sequuntur crimina non capitalia, quorum nummaria pœna eſt. (1) Peculatus eſt furtum pecuniæ publicæ vel fiſcalis, a pecore dictum, quod noxii pecore mulctarentur, Plin. *lib.* XVIII. *c.* 3. & Gell. *lib.* VI. *cap.* 1. vel ut Feſtus: *Peculatus furtum publicum dici cœptum eſt a pecore; quia ab eo initium ejus fraudis eſſe cœpit.* (2) Ejus ſpecies ſacrilegium erat capitale *l.* 6. & 9. *D. ad Leg. Jul. pecul.* & in una tantum ſpecie committebatur, ſi res ſacra ex loco ſacro, vel religioſa ex loco religioſo eſſet ſurrepta, *id quod deorum eſt, ex loco, qui deorum eſt*, Seneca definit *lib.* VII. *de ben. c.* 7. non autem, ſi res profana ex loco ſacro, vel res ſacra ex loco profano ablata *l.* 5. *D. ad L. Jul. pecul.* Quintil. *l.* VII. *Inſt. c.* 3. Jure Canonico autem *c.* 21. *cauſ.* 17. *qu.* 4. & conſt. Crim. *art.* 171. in omnibus illis caſibus, forſan ex male intellecta *l.* 16. §. 4. *D. de pœn.* ſacrilegium committitur, v. Ampliſſ. Bynkersh. *lib.* 1 *Obſ. c.* 8. (3) Ob pecuniam municipio ſubtractam olim furti agebatur, *l.* 81. *D. de furt.* ſed

ex

§ X. Eſt & inter publica judicia lex Fabia (s) de plagiariis; quæ interdum capitis pœnam ex ſacris conſtitutionibus irrogat, interdum leviorem.

§. XI Sunt præterea publica judicia, lex Julia de ambitu, lex Julia repetundarum, & lex Julia de annona, & lex Julia de reſiduis, quæ de certis capitulis loquuntur: & animæ quidem amiſſionem non irrogant, aliis autem pœnis eos ſubjiciunt, qui præcepta earum neglexerint. Sed de publicis judiciis hæc expoſuimus, ut vobis poſſibile ſit ſummo digito, & quaſi per indicem ea tetigiſſe: alioquin diligentior

(s) *Hotmanus ait ſibi nondum compertum eſſe, utrum lex* Flavia, *ut in Codice*, an Fabia, *aut* Favia, *ut apud Cic.* pro Rabir. c. 3. *& in* Dig. *legendum ſit: Sed Theophilus Fa*biam *vocat; auctor vero & tempus ejus ignoratur.*

ex conſtitutionibus Principum peculatus crimen factum *l.* 4. § *f. D. ad. legem. Jul. pecul.* vid. Duaren. *lib.* 11. *diſp. anniv. c.* 26. & Bynkersh. *lib.* IV. *Obſ. c.* 3.

§. X. Plagium a Græco πλάγιος, quod obliquum, doloſum & malitioſum notat, deſcendit, & ad fures librarios συνεχδοχικῶς apud Martial. *lib.* I. *ep.* 53. refertur. (2) Quis autem Fabius ille fuerit, & quo tempore hanc legem tulerit, ignoramus, præterquam quod Cicero pro *Rabirio c* 3. Fabiæ legis meminit, de ſervis alienis retentis. (3) Pœna ſurrepti liberi hominis, vel ſuppreſſi initio fuit pecuniaria, at poſt *l.* 7. *&* *l. ult. C. ad leg. Fab.* capitalis: antea plagiarii etiam metalli pœna *plectebantur*, uti Duaren. *lib.* 11. *diſp. anniv. c.* 20 *d. l. ult.* ex Codice *Th.* recte emendavit. (4) Eadem capitis pœna convenit juri divino *Deut.* XXIV. 7. repetita eſt in *cap.* 1. X. *de furt.* & moribus recepta Carpzov. *prax. crim. quæſt.* 83. ubi exemplum eſt plagii Kauffungiani.

§. XI. Legem de ambitu, adverſus eos, qui pecunia clam corrumperent ſuffragia populi, tulit Auguſtus, aut potius leges veteres de ambitu, ut Petiliam & Calpurniam, quarum Livius & Cicero meminere, renovavit Suet *c.* 34 (2) Firmata majeſtate Principum hoc crimen ceſſavit in Urbe, in qua ante ſeverius, etiam ob amphoram vini pro ſuffragio datam, coercitum fuerat, Plin. *lib.* XXXV. *c.* 12. manſit vero in municipiis *l.* 1. *pr.* *&* § 1. *D. l. un. C. ad L. Jul. de ambitu*, (3) Lex Julia de reſiduis ex adminiſtratione publica nummis, an Cæſaris Dictatoris, an Auguſti ſit, incertum eſt, vid. Leo *lib.* 60 *Baſil. tit.* 44. Paulus *legem Juliam reſiduorum* vocat, *l.* 9. *fin. D. ad l. Jul. pecul.* (4) Repetundarum crimen, de furtis & rapinis magiſtratuum, a Lucio Piſone Frugi, A U C. DCIV.

gentior eorum ſcientia vobis ex latioribus Digeſtorum, ſeu Pandectarum libris Deo propitio adventura.

DCIV. primum publicum eſt factum & a Cæſare, A. U. C. DCXCIV. repetitum in conſulatu, quem cum M Calpurnio Bibulo geſſit, teſte Cic. *lib.* II. *de Offic. c.* 21. *in Bruto c.* 27. III. *Verr. c.* 84. *pro Sextio cap.* 64. & *in Piſon. cap.* 21. Nomen accepit a repetundis pecuniis, malo more acceptis, & capita habuit plus quam centena Cic. *lib.* VIII. *ad fam. ep.* 7. Pœna fuit quadrupli, cum infamia: meminit Tacitus, *lib.* 11. *Ann. c.* 7. & Plin. *l.* IV. *ep.* 9. Deinde pœna mutata eſt, ut vox *hodie* in *l.* 7. §. *pen. ad L. Jul. repet.* indicat, ſed rurſus a poſterioribus Impp. revocata, *l.* 1. & *ult. eod.* Judicibus eorumque miniſtris irrogatur pœna capitis, *l.* 1. C. *Th. ad L. Jul. rep.* quod Leo correxit, *Nov.* 105 (5) In crimen fraudatæ annonæ incidunt. Dardanarii, qui annonam vexant, incendunt, & arctiorem faciunt, id eſt minus abundantem vel cariorem: pœna eſt extraordinaria, vid. Cujac. *lib.* x. *Obſ. c.* 19.

FINIS.

INDEX

INDICES SEX
A DOMINO CUJACIO
compoſiti, et editioni Inſtitutionum ſubjecti.

INDEX I.

Deciſionum & Conſtitutionum Imp. Juſtiniani, quarum ſit mentio in his Inſtitutionum libris.

Deciſiones ſunt, quæ dirimunt controverſias juris veteris, quæ & Conſtitutiones dicuntur. Specialiter autem Conſtitutiones ſunt, quibus jus vetus vel emendatur, vel confirmatur, vel ampliatur. Et ex deciſionibus quidem ſunt quæ ſequuntur.

Deciſio l. pen. C. de nec. her. inſtit. quæ & in ea, & in l. ult. eod. Deciſio dicitur, de qua lib. 1. cap. 6. §. 2. lib. 2. cap. 14.
Deciſiones de dedititia & de Latina libertate tollenda, quibus ſingulis datus eſt proprius titulus lib. 8. Cod. Prior illa fuit, quæ eſt de dedititia; cui adjungi etiam poſſunt, l. 2. C. communia de manumiſſ. & l. un. de nudo jure Quirit. de his lib. 1. cap. 5. §. ult. & cap. 11. §. ult. & lib. 3. c. 7. §. ult.
Deciſio l. 25 C. de nupt. de qua lib. 1. cap. 10. princ.
Deciſio l. pen. Cod. de adopt. de qua lib. 1. cap. 11. §. 2. cap. 12. §. 8. & lib. 2. cap. 13. §. 5. & cap. 17 §. 1. & cap. 18. §. 2. & lib 3. cap. 1 §. 14. & ſeq. & cap. 10.
Deciſio l. 13. de uſuf. & habit, de qua lib 2. cap. 5. §. pen.
Deciſio l. 1. de comm. ſer. man. de qua lib. 2. cap. 7. §. ult.
Deciſio l. ult. de contrab. emp. lib. 3. cap. 23. §. 1.
Deciſio l. ult per quas perſ. nob. acq lib. 3. cap. 28. §. ult.
Deciſio l. 15. de furt. lib. 4. cap. 1 §. 8.
Deciſio l. ult. eod. tit. lib. 4. cap. 1. §. 18.

Conſtitutionum autem, quarum in his libris meminit Juſtinianus, alias jam fecerat, alias nunc facit, alias poſtea facturus eſt. Et ex his quidem, quas jam fecerat, aliæ ſunt Græcæ, aliæ Latinæ: Græcæ quæ ſequuntur.

Conſtitutio, l. 30. C. de Epiſc. aud. lib. 1. cap. 20.
Conſtitutio l. ult. Cod. de teſt. lib. 2. cap 10. § 11.

Conſtitutio de incertis perſonis lib. 2. cap. 20 §. 27. & lib. 3. cap. 9.
Conſtitutio de iure patronatus lib. 3. cap. 2. § penult. & cap 6. §. 10. & §. ult. & cap 7. §. 3.
Conſtitutio l. 45. de Epiſc. & Cleric lib. 3. cap. 27. §. ult. lib. 4. cap. 6. §. 25.
Conſtitutio l. 5. de ſportulis lib. 4. cap. 6. §. 25.
Conſtitutio de plus petitionibus, lib. 4. cap. 6. §. 24 & §. 33.

Latinæ autem quæ ſequuntur.

Conſtitutio de lege Fuſia Caninia tollenda, lib. 1. cap 7.
Conſtitutio l. 10. C de natural. liber. lib 1. cap. 10. §. ult. & lib. 3. cap. 1 §. 2.
Conſtitutio l. ult. de Collation. lib. 1. cap. 12 §. 4.
Conſtitutio l. ult. de emancip. lib. 1 cap. 12. § 6. lib. 3. cap. 2. §. ult. & cap. 9 §. 4.
Conſtitutio l. ult. quand. tut. vel curat. eſſe deſ. lib. 1. cap 22.
Conſtitutio l. ult. de legit. tut. lib. 1. cap. 19 infra. & cap 25. § 13.
Conſtitutio l. 21. de ſacroſ. Eccl lib. 2. cap. 1. § 8.
Conſtitutio l. pen. de uſufr. lib. 2. cap. 4. § pen. & lib. 3. cap. 10. § 1.
Conſtitutio de uſucapione transformanda, lib. 2. cap. 1. §. 40. & cap. 6. §. 12. & § 13.
Conſtitutio l. ult. de quadr. præſc. lib. 2 cap 6. §. ult.
Conſtitutio de donationibus cauſa mortis, lib. 2. cap. 7. § 2.
Conſtitutiones 7. de donationibus inter vivos, & de donationibus propter nuptias, l. 34. 35. 36. Cod. de donation. l. ult. Cod. de jure dot. l. ult. Cod. de donat. ante nupt. quibus ad aliquis adiungi poteſt. l. 38. de Epiſc. & Cler. de his vero agitur, lib. 2. cap. 7. §. 2.
Conſtitutio de rei uxoriæ actione. & de fundo dotali, lib. 2. cap. 8. §. 1. & lib. 4. cap. 6 §. 29.
Conſtitutio de jure domini impetrando, lib. 2. cap 8 §. 1.
Conſtitutio, l. 25. de admin. tut. lib. 2. cap. 8. §. 1.
Conſtitutiones, l. 6. & 8. de bonis quæ liber. acq. lib. 2. cap. 9. §. 1. & lib. 3 cap. 28.
Conſtitutio, l. 2. & 9. de teſtam. lib. 2. cap 10 § 4.
Conſtitutio, l. pen. Cod. de teſtam. mil. lib. 2. cap. 11. in prin.
Conſtitutio, l. ult. qui teſtam. fac. poſſ. conjuncta l. ult. de inoff. teſt. lib. 2. cap. 11. §. ult.
Conſtitutio, l. 10. qui teſtam. fac. poſſ. lib. 2. cap 12. § 3.
Conſtitutio, l. 4 de liber. præt. lib. 2. cap. 13. § 5.
Conſtitutio, l. 9. de impub. & aliis ſubſt. lib. 2. cap. 16. §. 1.
Conſtitutio, l. 30. & 35. de inoffic. teſt. lib. 2. cap. 18. §. 3. & §. 6.
Conſtitutio, l. ult. de jure delib. lib. 2. cap. 19. § 5.
Conſtitutiones tres, tituli comm. de legatis, lib. 2. cap. 20. §. 2. & 3. & §. 23.
Conſtitutio, l. 24. de teſtam. lib. 2. cap. 20. & § 34.
Conſtitutio, de his quæ pœnæ nomine relinquuntur, lib. 2. cap. 20. § ult.
Conſtitutio, l. 11. de cont ſtip. lib. 2. cap. 20. §. 35. & lib. 3. cap. 20. §. 12.

Con-

Conſtitutio, *l. ult. de fideicommiſſis*, *lib.* 2. *cap.* 23. §. *ult.*

Conſtitutio, *l.* 11. *de natur. lib. lib.* 3. *cap.* 1. § 2. *in fine.*

Conſtitutio, *l. ult. de ſuis & legitim. lib.* 3. *cap.* 1. §. 15.

Conſtitutio l. pen. de legitim. her. lib. 3. *cap.* 2. §. 5.

Conſtitutio, *l. ult. ad SC. Tertullianum*, *lib.* 3. *cap.* 3. §. 5.

Conſtitutio, *l ult. communia de ſucceſſ. lib.* 3. *cap.* 10 §. 1.

Conſtitutio, *l. ult. de teſtam. man. lib.* 3. *cap.* 11. §. *ult.*

Conſtitutio, *l.* 14. *de contrah. ſtip. lib.* 3. *cap.* 20. §. 11.

Conſtitutio, *l. pen. de non num pec. lib.* 3. *cap.* 21. & *lib.* 4. *cap.* 13. §. 2.

Conſtitutio, *l.* 17. *de fide inſtr. lib.* 3. *cap.* 23. §. 1.

Conſtitutio, *l ult. de novationibus*, *lib* 3. *cap.* 29. § *pen.*

Conſtitutio, *l* 2. *de conſtit. pecun. lib.* 4. *cap.* 6. §. 8.

Conſtitutio, *l. ult. de petit. hered. lib.* 4. *cap.* 6. §. 8.

Conſtitutio, *l. ult. de petit. hered. lib.* 4. *cap.* 6. §. 28.

Conſtitutio, *l. ult. de compenſationibus*, *lib* 4. *cap.* 6. §. 30.

Conſtitutio, *l.* 2. *de jurejurando propt. calumn. lib.* 4. *cap.* 16. §. 1.

Conſtitutio de raptu virginum; *lib.* 4. *cap.* 18. §. 8.

Et hæ quidem ſunt Conſtitutiones, quas jam fecerat Juſtinianus, ante horum librorum editionem. Facit autem in his libris ſequentes, quæ non extant alibi.

De SC. Pegaſiano tollendo, *lib.* 2. *cap.* 23. §. 7.

De minori xx. an. data poteſtate ſervorum manumittendorum, *lib.* 1. *cap.* 6. §. *ult.*

De herede vetito in teſtamento teſtimonium perhibere, *lib.* 2. *cap.* 10. §. 10.

De ſatisdationibus in judicio præſtandis, quod in uſu receptum erat contra formam juris veteris, ut idem obſervetur in omnibus provinciis, lib. 4. *cap.* 11. §. *ult.*

Facturus autem erat Juſtinianus, nondum fecerat eam conſtitutionem, cujus ſententiam prævortit exponere in extremo cap.

Ex hoc vero tam ingenti numero Conſtitutionum Juſtiniani, quæ referuntur in his IV. Inſtitutionum libris, & repetuntur quædam etiam in eis ſæpius, ſatis liquet jure meritoque hos libros Juſtiniano attribui potius, quam aliis vel Imperatoribus, vel legum aut juris auctoribus, ex quibus ſumpta ſunt cetera, quæ in his libris referuntur. Quorum etiam omnium ſimul, ac locorum ſingularium, quibus hi libri ſunt inſigniti, indicem conficere operæ pretium mihi viſum eſt.

INDEX II.

Conſtitutionum aliorum Imperatorum, quæ in hiſce libris referuntur.

Divi Auguſti auctoritas & juſſum, lib 2. cap. 12. in princ. & cap. 23. in princ & §. 12. & cap. 25.
Tiberii Cæſaris conſtitutio, lib. 2. cap 15. in fin.
D. Claudii indulgentia, lib. 3. cap. 3. §. 1.
Nervæ auctoritas, lib. 2. cap. 12. in princ.
Trajani reſcriptum, lib. 2. cap. 11. §. 1.
Trajani edictum, lib. 3. cap. 7. §. ult.
Trajani optimi Imperatoris auctoritas, lib. 2. cap. 12. in princ.
D. Hadriani ſubſcriptio, lib. 2. cap. 12. in princ.
D. Hadriani venia & ſpeciale beneficium, lib. 2. cap. 19. §. 5.
D. Hadriani epiſtola, lib. 3. cap. 20. §. 4.
D. Hadriani reſcriptum, lib 2. cap. 1. §. 39. & cap. 10. §. 7. & cap. 20. §. 25.
D. Pertinacis oratio, lib. 2. cap. 17. §. pen. & ult.
D. Pii reſcriptum, lib. 1. cap. 25 §. 8. & lib. 2. cap. 6. §. 4. & cap. 15. §. 3. & cap. 20. §. 4.
D. Marci edictum, lib. 2. cap. 6. §. ult.
D Marci Conſtitutio ſive reſcriptum, lib. 4. cap. 11.
D. Marci reſcriptum, lib. 4. cap. 6. §. 30.
D. Marci reſcriptum in Semeſtribus, & pleraque alia de excuſationibus tutorum, lib. 1. cap. 25. §. 1. & §. 2.
Divorum Fratrum reſcripta, lib. 1. cap. 25. §. 6. & § 10.
Divorum Severi & Antonini reſcripta, ſive epiſtolæ, lib. 1. cap 25. §. 18. & cap. 26. tribus locis, & lib. 2. cap. 6. §. 4. & §. 12. & cap. 10. § 7. & cap. 15 §. 3. & cap. 17. duobus locis, §. 3. & §. ult. & cap. 20. § 5. & §. 12. 15. 20. & cap. 25. §. 1.
Divorum Severi & Antonini conſtitutio, lib. 2. cap. 14.
D. Severi conſtitutio, lib. 2. cap. 9. §. pen.
D. Gordiani beneficium, lib. 2. cap. 19. §. 5.
Divorum Principum Valentiniani, Theodoſii & Arcadii Conſtitutio, lib. 3. cap. 1. §. 15. quæ eſt l. 4. C. Th. de leg. her & cap. 4. §. 2. & eſt lex 9. Cod. de ſuis & legit. lib.
Leonis inclytæ recordationis, lib. 3. cap. 19. §. 13.
Leoniana conſtitutio, lib. 3. cap. 15. §. 1.
Zenoniana lex vel conſtitutio, lib. 2. cap. 6. in fin. lib. 3. cap. 24. §. 3. & lib. 4. cap. 4. § 10. & cap. 6. §. 33. cap. 13. §. 10.

Zenonis divæ memoriæ conſtitutio, lib. 2. cap. 6. §. ult. & lib. 4. cap. 6. §. 14.
Anaſtaſiana lex, lib. 3. cap. 5.
D. Juſtini patris Juſtiniani conſtitutio, lib. 2. cap. 7. §. 3. & cap. 12. §. pen.

Sæpiſſime etiam retro Principum Conſtitutiones Conſtantini, Theodoſii, Valentiniani, & aliorum, nomine non expreſſo, in his libris adducuntur, & quæ uſu ſori ſolo increbuerant irroboraverantque.

INDEX III.

Legum & Senatuſconſultorum veterum, quorum ſit mentio in his libris.

Leges XII. tab. lib. 1. cap. 15. & cap. 17. & cap. 26. lib. 2. cap 1. §. 29 & §. 41. & cap. 6. §. 6. & cap. 13 §. 5. cap. 22. in princ. & lib. 3. cap. 1. §. 1. & §. 9. & § pen. & cap. 2. tribus locis & cap. 3. cap 4. § 2. & cap. 5. in princ. & in fin. cap. 7. cap. 9 §. 2. lib 4. cap. 4. § 7. cap. 8. §. 4 cap 9.
Lex Ælia Sentia, lib. 1. cap. 3. & cap. 6.
Lex Atilia, lib. 1. cap. 20. in princ.
Lex Atinia, lib. 2. cap 6. §. 6.
Lex Aquilia, lib. 4. cap. 3. & cap. 6 §. 19. & §. 23. & cap. 8. §. 4.
Lex Cornelia de injuriis, lib. 4. cap 4. §. 8
Lex Cornelia de falſis, lib. 4. cap. 18. §. 7.
Lex Cornelia de teſtamentis, lib 2. cap. 12. in fin.
Lex Cornelia de ſicariis, lib. 4 cap. 18 § 5
Lex Fabia de Plagiariis, ibid. cap. 10
Lex Falcidia, } lib. 2. cap. 22.
Lex Furia, }
Lex Fuſia Caninia, lib. 1. cap. 7.
Lex Hortenſia, lib. 1. cap 2. §. 4.
Lex Hoſtilia, lib. 4. cap. 10.
Lex Julia & Titia, lib. 1. cap. 20. in princ.
Lex Julia & Plautia, lib. 2. cap. 6. §. 6.
Lex Julia de fundo dotali, lib. 2. cap. 8.
Lex Julia Vellea, lib 2. cap. 13. §. 2.
Lex Julia de vi, lib. 4. cap. 15. & cap. 18.
Lex Julia majeſtatis, lib. 4. cap. 18. § 3.
Lex Julia peculatus, lib. 4. cap. 18. §. 9.
Lex Julia de adulteriis, lib. 4. cap. 18. §. 4.
Lex Julia de annona }
Lex Julia repetundarum } lib. 4. cap. 18. §. 11.
Lex Julia de ambitu }
Lex Julia de reſiduis, }
Lex Junia Norbana, lib. 1. cap. 5. §. 3. lib. 3. *cap* 7. §. 4.
Lex Papia, lib. 3. cap. 7. §. 2. & ſeq.

Lex Pompeja de Parricidiis, lib. 4. cap. 18. §. 6.
Lex Regia, lib. 1. cap. 2. §. 6.
Lex Voconia, lib 2. cap. 22.
SC. Claudianum, lib. 3. cap. 12.
SC. Largianum, lib. 3. cap. 7. §. ult.
SC. Macedonianum, lib. 4. cap. 7. § pen.
SC. Neronis temporibus factum de fideicommiſſis, lib. 2. cap. 23. §. 4.
SC. Veſpaſiani temporibus factum de fideicommiſſis, *ibid.* §. 7.
SC. Orphitianum, lib. 3. cap. 4.
SC. Pegaſianum, lib. 2. cap. 23.
SC. Sabinianum, lib. 3. cap. 1. §. 14.
SC. Tertyllianum, lib. 3. cap. 3.
SC. Trebellianum, lib. 2. cap. 23. §. 4.
SC. de adſignatione libertorum, lib. 3. cap. 8. §. ult.

INDEX IV.

Auctorum juris, aliorumque, qui teſtes citantur in his libris.

Ælius Martianus in Inſtitutionibus, lib. 4. cap. 3. §. 1. & is eſt forte, ad quem Antonini reſcriptum, de quo lib. 1. cap. 8. Martianus, lib. 1. cap. 4.
Atilicinus, lib. 2. cap. 14. §. 1.
Caſſius, lib. 3. cap. 24. §. 4.
Cato, lib. 1. cap. 11. §. ult.
Celſus, lib. 2. cap. 20. §. 12.
Cajus ex libris Inſtitutionum, & Rerum quotidianarum, & ad leges 12. tab. in conſtitutione Juſtiniani his libris præpoſita, & lib. 4. cap. 18. §. 5.
Gallus Aquilius, lib. 3. cap. 29. §. 2.
Homerus, lib. 2. cap. 7. §. 1. & lib. 3. cap. 23. §. 2. & lib. 4. cap. 3. §. 1.
Julianus lib. 1 cap. 10. §. 9. cap. 26. §. 5. & lib. 2. cap. 1. §. 38. & cap. 20. quatuor locis, & lib. 3. cap. 8. §. pen. & lib. 4. cap. 5. §. 2.
Labeo, lib. 2. cap. 25.
Marcellus, lib. 2. cap. 5. §. pen.
Papinianus v. reſponſorum, & alibi, lib. 1. cap. 25. § 2. & cap. 26. §. 7. & lib. 2 cap. 1. §. 8. & cap. 6. §. 4. & cap 20. §. 14. & cap. 23. §. 7. & cap. 25. §. 1.
Paulus ad Maſſurium Sabinum, lib. 2 cap. 14. idem ad Plautium.
Pomponius, lib. 2. cap. 10. §. 5.
Proculi ſententia, lib. 3. cap. 23. §. 2.
Q. Mucius, lib. 3. cap. 25. §. 2.
Sabinus, lib. 2 cap. 20. §. ult. lib. 3. cap. 26. §. 8. lib 4. cap. 3. §. 15.
Sabinus & Caſſius, lib. 3. cap. 23. §. 2. & cap. 26. § 8.
Sabiniani & Proculejani, lib. 2. cap. 1. §. 25
Scævola, lib. 1. cap. 25. §. 16.
Servius, lib. 1. cap. 13. §. 1. lib. 3. cap. 25. §. 2.
Trebatius, lib. 2. cap. 25.
Xenophon, lib. 4 cap. 18. §. 5.

INDEX V.

Continens novellas conſtitutiones quasdam Juſtiniani Imp. ab Irnerio epitomatas, & per hosce Inſtitutionum libros, ſuis quasque & convenientibus locis ſparſas.

Lib. 1. *c.* 4. §. 1.

C. N. Novo jure omnes liberti ingenui ſunt, & habent jus aureorum annulorum, jure patronatus illæſo.

Eodem lib. c. 6. §. 1.

C. N. Hodie autem ex quo teſtari poſſunt, poſſunt & libertates relinquere, antiqua lege ceſſante.

Eodem l. c. 10. §. 12.

C. N. Inceſtas nuptias contrahentis pœna eſt confiſcatio bonorum omnium, exilium, ſpoliatio cinguli, verberatio, infamia.

Eodem cap. §. *ult.*

C. N. Hoc jus locum habet, licet ante hoc conſortium legitimorum pater ſit ex alia conjuge, à qua ſeparatus ſit legitime.

C. N. Sed hoc non permittitur in ancilla, niſi ei, qui ſine legitimis reperitur.

C. N. Sed his, qui ex ancilla ſunt, ex ipſa dotis inſcriptione ſimul & libertatem tribui, & jus ſuorum.

C. N. Qui prolem legitimam non habet, poteſt naturales ex hujusmodi conſuetudine precibus Principi datis legitimos conſtituere ſibi ſine matrimonio, ſi mulier jam defuncta ſit, vel deliquit, vel occultetur, vel alias venire prohibeatur, vel quomodo matrimonium impediatur, ut ſacerdotio. Item ſine legitimis in teſtamento ſcribens, velle naturales ſibi fore legitimos ſucceſſores, licentiam habeat, ut poſt mortem ejus filii ſupplicent teſtamentum oſtendentes, & Principis ac legis dono fiant heredes, ſi tamen voluntatem patris ratam habeant, quod generaliter obſervatur.

C. N. Si quis liberos naturales habens de libera, quæ ei uxor eſſe poterat, dicat inſtrumento ſive publice, ſive propria manu conſcripto, habente ſubſcriptionem trium teſtium fide dignorum, ſive in teſtamento, ſive ſub geſtis monumentorum, hos filios ſuos eſſe, nec adjecerit naturales, hujusmodi filii ei legitimi ſucceſſores erunt. Et ſi uni ex prædictis filiis teſtimonium quodlibet ex prædictis modis præbuerit, ceteris ex eadem muliere natis, ad legitima jura ſufficiet.

Eodem lib. c. 12. § 4.

C. N. Sed hodie omnis dignitas liberans à curia, & epiſcopalis ordinatio liberos à poteſtate patria eximit, peculio eis ex hoc conceſſo, omnique jure legitimo integro eis ſervato.

Et §. 5. *in illum locum*, ſi vero ibi deceſſerit,

c. N. Cum inceſtas nuptias pater contraxerit, liberi ex priori matrimonio ſupplicio patris ſui juris fiunt.

Eodem lib. c. 16. §. 7.

c. N. Hodie ſicut hereditas defertur proximis, adgnatione non inſpecti, ita & tutela.

Eodem l. c. 21. §. *ult.* ſi inter tutorem.

c. N. Novo jure debitor minoris vel creditor, ejus tutor fieri vel curator prohibetur, quia & ſi poſtea creditor efficiatur, non ſine adjuncto curatore adminiſtrabit: & ab initio vel probet, vel juret ſe creditorem & minorem ſibi obligatum, vel res ejus habere: nam ſi taceat, ab actione cadit. Item debitor tacens non juvatur ſolutione, vel redhibitione poſtea facta: & ſi ceſſionem adverſus minorem accepit, finita cura, nec qui ceſſit agere debet, cum in legem commiſerit.

Lib. 2. *c.* 6. § 3.

c. N. Sed hodie malæ fidei poſſeſſore alienante, ceſſat longi temporis præſcriptio, ſi verus dominus ignorat & jus ſuum, & alienationem factam: ſpectatur ergo XXX. annorum defenſio.

Eodem l. c. 7 §. 2 *verſ.* & cum retro.

c. N. Similiter à privatis in principem ceſſantibus actis fit donatio.

Eodem cap. § 3.

c. N. Hodie æqualitas omnino ſervatur in dote & donatione nuptiali tam in Conſtitutione utriuſque, quam præſtatione, & in augmento & in lucris exinde proventuris.

Et cap. 13.

c. N. Non liceat parentibus ſi quem ex liberis velint exheredare vel præterire, niſi ſi probetur ingratus à ſcripto herede, & ingratitudinis cauſa inſeratur nominatim teſtamento. Cauſæ vero comprehenſæ ſunt XIV. ſub cap. De inoff. teſt.

Et cap. 18.

c. N. Hodie non licet parenti debitam portionem liberis relinquere, niſi jure inſtitutionis: nec præterire liberos, nec exheredare, niſi cauſas ingratitudinis probandas ab herede nominatim inſeruit teſtamento, quæ XIV. ſunt. Si parentem accuſaverit, niſi crimine majeſtatis. Si parenti manus intulerit. Si gravem & inhoneſtam ei injuriam fecerit. Si cum maleficis ut maleficus converſatur. Si vitæ parentis per veneficium, vel alio modo inſidiatus fuerit. Si novercæ aut concubinæ ſui parentis ſeſe immiſcuerit. Si ex delatione filii gravia diſpendia parens ſuſtinuerit. Si pro parente incluſo liberi maſculi capaces doli, qui ab inteſtato ei ſuccedunt, rogati ab eo, pro perſona vel debito, in quantum idonei ſunt, fidejubere noluerint. Si convictus fuerit filius parentem prohibuiſſe teſtari, unde parenti liceat exheredare, ſi poſtea teſtamentum fecerit, ſed ſi in ipſa prohibitione inteſtatus deceſſerit, adverſus eum ſuas actiones ii, quorum intereſt, exercere poſſunt. Si citra voluntatem neque arenarii, neque mimi filius cum arenariis, vel mimis converſetur. Si filia vel neptis non conſenſerint parentis voluntati, volentis eas honeſte copulare, ſed luxurioſe vivere elegerunt: ſed ſi XXV. an. facta aliqua,

aliqua, parente differente eam marito copulare, in ſuum corpus peccaverit, vel ſine conſenſu parentis libero marito ſe junxerint, hoc ad ingratitudinem ei non imputatur. Si liberi furioſo parenti curam præbere neglexerint, unde tam exheredatione digni ſunt quam pœnis legitimis, is enim legitimus ſucceſſor erit, qui atteſtatione miſſa, eum in ſua domo ſuſceperit Si liberi parentem captum ab hoſtibus noluerint redimere. Si patre orthodoxo ipſi hæretici fuerint.

Eodem cap. illo loco ad quartam legitimæ partis. *eod.* §. 3.

C. N. Hodie ſi quatuor ſunt, vel pauciores, triens ex ſubſtantia deficientis, ſi plures ſemis, debetur eis jure inſtitutionis.

Eodem l. cap. 22.

C. N. Niſi teſtator ſciens modum ſui patrimonii expreſſim vetuerit, ne heres Falcidiam retineat, qui ſi defuncto non paruerit, præter debitum naturale, aufertur ei hereditas, applicanda cum ſuo onere ſubſtitutis, data ſuper hoc cautione vel coheredibus adeuntibus, vel general fideicommiſſario ſive ſoli ex pluribus in parte potiori: vel ſpeciali fideicommiſſario, ſive legatario majoris emolumenti, vel hominibus libertate in teſtamento donatis, prout quiſque eorum prius nominatus eſt, exheredatis, nec hic reſpectis. Poſtremo defertur extraneo, vel fiſco. Item ſi heres menſuram ſubſtantiæ ſubtiliter agnoſcens, quædam legata præſtitit in ſolidum, neque ex his repetitio, neque ex aliis permittitur retentio, niſi inopinatum quid emergat. His ceſſantibus locus eſt Falcidiæ, inventario ſecundum tempus ſtatutum in aditione facto ſub præſentia legatariorum, vel agentium pro eis, ſi illi intereſſe non poſſint; vel ſi abſint, vel intereſſe nolint, ſuccedat præſentia trium teſtium ejuſdem civitatis locupletum probatæ opinionis, abſque præjudicio tamen veritatis inquirendæ per ſervorum quæſtionem, & heredis teſtiumque juſjurandum: Quo non obſervato, ſolida legata præſtat, etſi fines hereditarios excedant. Nulla autem talium quæſtionum vel litium tranſcendat annum.

C. N. Item in ea re Falcidia ceſſat, quæ ita relicta eſt, ne alienetur, ſed permaneat apud ſucceſſores ejus, cui relicta eſt. Similiter ceſſat in his Falcidia, quæ ad pias cauſas relicta ſunt.

Lib. 3. *cap.* 1. §. 2.

C. N. Omnis ſucceſſio ab inteſtato ſic diſponitur nova lege, jure, quod præceſſit, vacante. Liberorum prima eſt cauſa, excluſa prorſus omni tam ſexus, quam patriæ poteſtatis differentia. Si ex pluribus deſcendentium perſonis aliqua præmortua ſit, in ejus locum progenies ſua in ſtirpem vocanda ſubrogatur. Si perſonæ ab inteſtato morienti deſcendentium nemo ſit heres, aſcendentium ſecundus eſt ordo, qui præfertur omnibus à latere venientibus, quando frater vel ſoror utrimque defuncto conjuncti non ſuccedunt, vel eorumque filii. Vocantur autem aſcendentes, ſalva gradus prærogativa, quia proximiores in gradu, potiores in jure ſunt. Si vero pares gradu, pariter vocantur; paternis quidem dimidia defertur, maternis alia dimidia,

dia, quamvis diſpar ſit numerus eorum. Si concurrant cum parentibus fratres utrimque defuncto conjuncti, vel ſorores, in capita ſuccedunt, una cum patre vel matre defuncti. Unde conſequens videtur, ut ulterioribus parentibus non habeantur inferiores, nec habetur hic ulla ſexus vel poteſtatis ratio, ſed nuptiarum ſorte ſecundarum, ut in matre, quæ propter abolitionem infamiæ prioris conjugii liberis dimidium ſubſtantiæ ſuæ donaverat: quorum ſi quis præmoriatur, fratres ſoli in id, quod donatum eſt, ſuccedunt, matre nihilo minus habitura. Cum vero pater una cum liberis ſuccedit, partis eorum nullum uſumfructum ſibi vindicet, pro quo jus hereditatis cum proprietate per hanc legem ei tributum eſt. Cum nemo deſcendentium aut aſcendentium ſuccedit, defuncti hereditas ab inteſtato defertur ordine tertio ad fratres ſororeſque, quibus pater & mater communes cum defuncto fuere. Habeat autem hic locum fratris etiam filius præmortui, & filia in ſtirpem ſcilicet vocati, ita ut iſti ex tertio gradu venientes excludant defuncti fratrem, uno dumtaxat parente conjunctum, & multo plus patruum defuncti. Fratribus hujusmodi ceſſantibus & eorum filiis, ſequenti loco vocantur ex uno dumtaxat parente fratres ac ſorores, ubi rurſus præmortui fratris filius, vel filia quaſi ſtirps una locum habet, qui & ipſi patruum defuncti repellunt. His deficientibus reliqui cognati vocantur à latere ſecundum gradus prærogativam, nulla ſexus vel poteſtatis admittenda differentia. Valet autem hoc in illis tantum ſolis, qui fidei Catholicæ ſunt, cum hæretici ſunt indigni.

Eodem lib. & cap. §. 15. *illo loco*, ut minus tertiam partem acciperent.

c. n. Novo jure pariter ad hereditatem avi defuncti ab inteſtato vocantur.

Huic particulæ No. 18. hoc erat adnotatum in veteri libro: Dominus Martinus non putat hic eſſe novi juris mentionem faciendam, cum in fine hujus tituli hoc corrigatur.

Eodem lib. cap. 2. §. 4. *illo loco*, ſcilicet ubi frater & ſoror.

c. n. Sed novo jure ſi ii fratris præmortui vel ſororis præmortuæ, utrimque conjuncti defuncto vel defunctæ, utrimque conjunctis vocantur in ſtirpem.

Et in fine ejusdem §. 4 *ibid.*

c. n. Sed novo jure in ſtirpes, non in capita prædicta dividitur hereditas.

Eodem lib. cap. 3. §. 5.

c. n. Defuncto vel defunctæ ſine liberis, parentes, ſi ſoli ſunt, ſuccedunt, ſalva gradus prærogativa. Si pari gradu, pariter vocantur, paternis quidem dimidia, maternis quoque dimidia delata, licet diſpar ſit eorum numerus. Cum patre & matre fratres ſororeſve utrimque conjuncti defuncto, vel defunctæ, vel filii fratris præmortui, vel ſororis præmortuæ utrimque adjuncti defuncto, vel defunctæ vocantur, ut viriles fiant portiones, filiis fratris vel ſororis vocatis in ſtirpem, excluſa prorſus omni differentia ſexus & patriæ poteſtatis, ubi nulla ſecundarum nuptiarum

ptiarum fit mentio. Si primi gradus parentes non eſſent, qui vocantur cum eis, excluderent inferiores. Poſt parentes & fratres & ſorores ex uno latere fratres ſororeſve, cum quibus & filii eorum, ſi qui ex eis jam deceſſerint. Ex tranſverſo nulli liberi in locum defuncti parentis ſuccedunt, niſi filii fratris vel ſororis præmortuæ.

Eodem lib. cap. 5.

c. N. Sed hodie æqualiter ſuccedunt adgnati & cognati, omni ceſſante differentia.

Eodem lib. cap. 20.

c. N. Sed hodie utroque præſente reus prius conveniendus eſt: ſed abſens, ab interceſſore præſente hoc deſiderante, deducendus eſt intra tempus definitum à judice; quo tranſacto interceſſor ſatisfacere compellitur, ceſſis ſibi actionibus, abſque diſtinctione contractus ſive interceſſoris.

Lib. 4. c. 16. §. 1. verſic. utriuſque etiam.

c. N. Qui agunt, vel conveniuntur, coram judicibus jurent, nihil judicibus, vel alii perſonæ pro hac cauſa per ſe, vel per alium dediſſe, vel promiſiſſe, neque dabunt exceptis his, quæ advocatis præſtant, aliiſque perſonis, quibus noſtræ leges dari diſponunt.

c. N. In iſto juramento adjiciendum eſt, nullam in tota lite exactum iri probationem, niſi quam pro veritate putat quis exigendam eſſe neceſſario, ne ſæpius juretur.

INDEX VI.

Rerum & locorum ſingularium fere omnium, quibus ſimiles in Jure nulli ſunt alii.

Quod de Inſtitutis Atbenienſium & Lacedæmoniorum, lib. 1. c. 2. §. 10.

Pomponii opinio 2. c. 10. §. 5.

Quod ex Atilicino refertur, 2. c. 14.

Venia D. Adriani 2. c. 19. §. 5. verſic. ſciendum eſt.

D. Hadriani reſcriptum, ne miles incertæ perſonæ legare poſſit 2. c. 20. §. 25.

Sabini opinio, ibid. §. 36.

Papiniani dictum. 2. c. 23. §. 7.

Origo fideicommiſſorum lib. 2. c. 23. §. 1. & cap. 25. fin.

Origo Juris codicillorum 2. c. 25. fin.

Reſcriptum Severi & Antonini de Codicillis factis ante teſtamentum ibid. §. 1.

Claudii indulgentia, de qua 3. c. 3. §. 1.

Sententia SC. Largiani & Edicti Trajani, de qua 3. c. 7. § ult.

Verba Reſcripti D. Marci 3. c. 11 §. 1.

Definitio obligationis 3. c. 13.

Exemplum venditionis conditionalis 3. c. 23. §. 4. Caſſii ſententia 3. c. 24.

c. 24. §. 4.

Sabini 3. c. 26 § 8.

Furtorum genera, & de fure hoc ipſo manifeſto, quod viſus à domino fuerit lib. 4 c. 1. § 3.

De bonis defuncti filii adrogati à creditoribus poſſidendis 3. c. 10 § 1.

Omnia judicia eſſe abſolutoria 4. c. 12 §. 2.

Lex Hoſtilia 4. c. 10.

Ratio cur actio furti manifeſti ſit perpetua 4. c. 12.

Ratio cur liberi patroni ſint legitimi tutores, parentis liberi manumiſſoris fiduciarii 1. c. 19.

Tria genera teſtamentorum & teſtamenti veriloquium 2. c. 10. §. 1.

Oratio Pertinacis 2. c. 17. §. 6.

Graduum cognationis Diagramma 3. c. 6. §. 9.

Enumeratæ quindecim actiones bonæ fidei 4. c 6. §. 28.

Huc ſunt referendæ Conſtitutiones Juſtiniani, quæ non extant alibi, quæ notatæ ſunt in Indice primo Deciſionum & conſtitutionum ſupra.

Locus, quo traditur, ſervum noxæ deditum ab eo etiam invito, cui deditus eſt, pecunia data redimi & manumitti poſſe 4. c. 8. § 3.

Locus § ſi communi. de Injuriis 4. c. 4. §. 4. *adverſus Pædium.*

FINIS.

INDEX

INDEX

Rerum, legum & verborum, quæ in Notis & Commentario explicantur.

A.

Abdicati, 265. & Abdicatio Græcorum, 262
Abſentia reip. cauſa liberat à tutela 145
Abſtinere ſe 81
Academiæ veterum, 17
Acceſſio: in ea fluctuarunt JCti 189. regulæ circa eam obſervandæ 176
Acceptio in donationibus, 225
Acceptilatio ejuſque effectus, 477
Acceſſorium quare ſequatur principale, 182
Accuſatio criminalis apud quem fiebat, 153
Acquiſitio per alias perſonas, 234. per ſervos, 237. per arrogationem, 397
Actionem quare quis alieno nomine non potuerit inſtituere. 568. an per procuratorem poſſit, 569. differentiæ inter actionem in rem & in perſonam, 521
Actio, quæ ex contractu contra heredes non competit, 576
Actiones pœnales 524. & præjudiciales, 530. perſonalium & realium differentia 531. differunt nominibus 532. actiones mixtæ 535. pœnales an ultra quadruplum ſint extendendæ 536. bonæ fidei & ſtricti juris 540. unde deſcendant 540. ratio earum, fundamentum & effectus diverſus 541
Actiones arbitrariæ 544. differunt ab actionibus bonæ fidei 544. noxales 562. perpetuæ 574. naſci vivere & mori dicuntur 575. earum diviſio 523. civiles 524. fictitiæ ib.
Actor 138. an cavere debeat 571
Actori ſi ſatisfactum, reus abſolvitur 617. Actoris partes an obtineat, qui poſſidet, 523
Actus 203. ejus latitudo *ib.*
Adhortatio ad ſtudium juris, 23
Addicere 399
Addictio bonorum, 399
Adipiſci paſſive 309
Ἀδίκημα 509
Addictus judex 600
Adjutor, 138
Adoptio quare introducta, 87. minus plena 89. nepotis 91. nuptiarum impedimentum 74. adoptatus fit heres 91. 266 adoptionum nomina 92. adoptans & adoptatus quare præſentes eſſe debuerint, 101
Adplicare 164
Ædes proſedes 251. ſacræ 66
Ædiles Curules edicta in urbe proponebant, 43
Ædificatio, 185
Ædificiorum altitudo, 205
Æditius, 104
Æmulatio inter Muc Scævolam & Sulpicium, 457
Aer & aëricum vectigal, 163
Aerarium & fiſcus quomodo differant

rant, 122

Æris mille, 329

Æſtimatoria actio, 513

Aetatis triplex ſignificatio 121. ætas 25. annorum quare terminus majorennitatis *ib.* ætas 70. annorum liberat à tutela 148. ætas legitima in manumiſſionibus 60

Affectare, 146

Agnatorum tutela 111. jus quomodo perierit, 112

Agnomina priſcorum 322

Album & pœna album corrumpentis, 529

Alludere 164. Alluvio 176

Alveus derelictus 179

Amita pro matertera 78

Ancilla uxor 60. cum natis legata, 317

Animalia jure non cenſentur, 32. eorum ferale contubernium, 612

Animus pro conſuetudine, 174

Annulus qualis in teſtamentis, 244

Anteceſſores, 18

Anticus 6

Antinomiæ an dentur, 12

Antiquitas refert, 94

Antoninus Imp. philoſophiæ plenus 399. Stoicus 400.

Apium natura fera 173. examina tinnitu perſequuntur. 173

Ἀπολαύοντες, 16

Appulſionum exempla, 178

Aqua & igni interdicere, 114

Aqua profluens, 163

Aquæ hauſtus, 206

Arbor terminalis 188. terram præmens 187. arbores adſerere, 194

Armis decorare 89

Aricia 486

Armis decorare 89

Arrha 441. an emtor liberetur earum amiſſione, 445

Arrogatio, 88

Artes odioſæ, 610

Artifices à tutela excuſantur, 149.

As aſſis 273

Aſyla ſervorum, 67

Aſſeſſoribus culpa imputatur, 517

Attilicinus JCtus, 270

B.

Barbaricæ Gentes, 9

Bellum cum venatione comparatum, 175

Bene i. e. vehementer 529

Beneficii diviſionis, cedendarum actionum & ordinis origo 438. competentiæ unde 551. an ſocius habeat 552. inventarii, 304

Berytus, 18

Bonorum poſſeſſio 391. vocatur hereditatis poſſeſſio 392. ſecundum tabulas 394. Inteſtati quomodo datur 395. Tum quibus ex legibus 395. Bonorum poſſeſſio quando a Prætore data 292. In bonis eſſe, Ex bonis eſſe 498

Bruti noxam an dominus luat 566

C.

Cajus quis, 21. eum ſequutus Imp. in concinnandis inſtitutionibus, 1. quare ſuum vocat, 20, 21. ejus epitome, 22. res quotidianæ & libri aureorum, *ibid.* διχοτομίας amator, 49

Calumniantes & Calumniæ actio, 596

Caput liberum, 103

Capi pro naſci 171

Capitis diminutio, 113. quotuplex, 114. tollit uſumfructum 210

Captationes in teſtamentis, 240

Captivus non condit teſtamentum, 260

Car-

Carmen malum 510
Carthagine pro Carthagini 416
Caſcellius Jctus non perdidit viſum, 260
Caſtratus poteſt adoptare, 92
Caſu occidens, 501
Catilius 252
Cato quis, 94
Cautiones Jctorum, 153
Cauſa cadere. 546
Cauſæ pro vitiis; 292
—— falſæ non nocent legato, 324
Cedere aliquid & aliquo 434
Cenſeri, 32
Ceſſio bonorum ad provinciales extenſa, 544
Ceſſionis ſolennia a quo ſublata, 544
Charta, 189. deletitia, 249
Chronologia legiſlationis Juſtinianeæ, 10, 11
Circulatores, 149
Civitas aratrum paſſa, 210. Civitatis ſignificatus varii, 34
Claudius de tutelis fuit ſollicitus, 122
Clerici excuſantur à tutela, 149
Clinici, 149
Codex unde, 19
Codicilli quando & quomodo condantur, 360
—— differunt à teſtamentis, 351
Cœcus teſtamentum condit, 260
Cœlibes an ex teſtamento capiant, 273
Cognati 111. an deſinant capitis deminutione, 117
Cognitores 568. quomodo conſtituantur 569
Colonus partiarius, 452
Commodare, 410
Commodatarius quam culpam præſtet, 411
Committi, 416
Commixtio 184
Communio hereditatis, 471
Communi dividundo actio, 471
Compenſatio in ſtrictis judiciis an obtineat, 543
Comprivignorum nuptiæ permiſſæ, 80
Compenſationi in depoſito non eſt locus, 543
Concubinæ, 85
Concipere, 485
Condemnatio ad remos, 115
Condictio unde, 532
Condictio furtiva, 494. datur contra heredes in ſolidum, 495. quare adverſus fures datur, 532
Conditiones in teſtamentis ſubtiles, 276. mixtæ, ib. impoſſibiles & ſtultas adjiciebant Romani, 277. difficiles, 277. caſuales, 278
Conditio impoſſibilis vitiat ſtipulationem, 429 non vero ultimas voluntates, 430
Conditionaliter, 324
Conducere, 451
Conductor operis ſecundum legem omnia facit, 454. præſtat culpam levem & leviſſimam, ſi artem profiteatur, 455. caſum non fert, ib. merces ei remittitur ob ſterilitatem, ib.
Confeſſoria actio, 522
Confuſio, 184
Conſanguinitas poſt manumiſſionem nulla 81
Conſenſus parentum in nuptiis, 74
Conſilium an obliget furti, 489 ib.
Conſilium in mandato non obligat, 463
Conſobrini 374
Conſtantia pro omnibus virtutibus, 25
Conſtitutiones ſacratiſſimæ 11. Principum, 41
Conſtitutæ pecuniæ actio, 227

Con-

Conſtituentes, 436
Conſtitutum poſſeſſorium, 199
Conſtrictum nodo 89
Conſuetudo individua quid, 68
Conſulatus dignitas, 98
Contraria actio unde dicta, 469
Contractus 35
Contrectare, 482
Continens 69
Contubernalis, 73
Corporis inſpectio, 129. quare non impudica, 130
Creditores carnifices, 460
Crematio mortuorum, 167
Cretionis ſolennitas, 304
Crimen, 481. publici verus character, 606. extraordinarium, *ibid.* perduellionis, 607. peculatus, 614. ambitus, 615. repetundarum, *ib.* fraudatæ annonæ, 616
Culpa lata quando dolus, 158
Cura legitima, 135. honoraria, 136. pupillaris 137.
Curare & lavare fullorum 452
Curatio 137
Curatores bonorum, 133. differunt à tutoribus, 134 cur Romæ non dabantur invitis 135
Curatela legitima, 155
Curator in litem, 155
Cuſtodia, 412, 450

D.

Damnas, 308
Damnati in foro decollati, 605
Damni injuriæ pro damni injuria 499
Debitores obæratos ex XII. Tabb. ſecare licuit, 553. bona eorum proſcribebantur, 554 fiebant infames bonis diſtractis, 460
Debitorum bona quomodo vendebantur, 404
Deducere i.e. ducere 537
Decemviri prius de judicio teſtantium, quam de ſucceſſionibus egerunt, 240. eorum verba incerta, 105
Decoctorum pœnæ, 555
Decimaria actio, 597
Decreta Principum, 41
Decuriones, 186
Dedicatio templorum unde, 166
Deductio in domum, 83
Definitionum difficultas, 203. & in *præf.*
Deficiamus 290
Definitio juris naturalis & Gent, 32, 33. juriſprudentiæ, 27 actionis, 520, legati, 307 libertatis, 49. litoris, 164
Delicti vox generalis, 481
Dementia, 127
Demonſtratio falſa cur non perimat legatum, 324
Denuntiatio in perſonalibus actionibus. 532
Deportatio, 96. ejus auctor 115
Depoſitum miſerabile, 533
Depoſitarius qualem culpam præſtat, 411
Derelictionis requiſita, 200
Dies venit & cedit 414
Digeſta unde, 18. quis primus ſcripſit, *ib.*
Divi fratres, 146
Diviſio Juſtitiæ rejecta, 31
Divortium quotuplex, 80. ejus cauſæ, 87
Doli boni exemplum, 488
Domini pro Dominii 57
Dominium quid & quotuplex, 170
Dominus an teneatur jure nat. ex ſervi delicto, 562
Dona ſponſis data, 227

Donaria, 167
Donatio quare inter modos civiles refertur, 223. mortis cauſa ejuſque exempla ante teſtamenta, 224 an modus ei impoſitus 226. non revocatur propter ſuperrenientiam liberorum, 227
Donatio propter nuptias, 227. ejus progreſſus, 228
Donations en cas de præcedez, 226
Dorotheus quis, 17
Dos relegata, 315. annua bima trima die ſoluta quid, 316
Douarium, 228
Duplicatio, 583
Diplomate iter facere, 417
Dupondium 275

E.

Edictum perpetuum, 43
Educatio matri ſam conceſſa, 112
Elementa, 19
Ellipſis 364
Emancipatio, 99. liberorum quo anno facta, 236
Emancipati an heredes ſcribendi, 265
Emphyteuſeos antiquitas, 453. Civitates eam habebant, 454
Emptio bonorum 404
Emptio in ſcriptis celebrata 444
Emptio à permutatione Homeri tempore non diſcreta 447
Emtor bonorum fiſcalium ſtatim fit ſecurus 222
Equimentum 174
Erciſcere 471. erciſcundi Jcti. 2
Error non parit uſucapionem 220
Etiam pro autem 132 pro enim 160
Et pro id eſt 483
Exceptiones dicuntur conditiones 578.
Exceptio in factum quid 578
Exceptio non numeratæ pecuniæ 442. 579
Exceptio jurisjurandi 580
Exceptio rei judicatæ 581
Exceptio de infamia procuratorum 584
Exceptiones prætoriæ 582 perpetuæ 582. dilatoriæ 583. 584. procuratoriæ 584 an fidejuſſoribus accommodentur 586, 587
Exercitor 556
Exercitoria actio 556
Exconſule 13
Excuſare pro repellere 151
Excuſatio tutorum 142. quomodo & quando proponenda 150 pro parte non valet 151
Exheredatio filii & filiæ 262. cum elogio 267. bona mente facta, 268 ejus cauſæ ubi examinatæ 268 an extendendæ *ib.*
Exhibere 603, 604
Expromiſſores 436
Exul. 115

F.

Facultas pupilli pro bonis 124
Facultates in herede ſpectantur 159
Familia quid notat 471
Familiæ emptor 247. erciſcundæ actio 471
Fera quando capta 172
Feræ manſuefactæ & manſuetæ 174
Ferarum dominium quando amittitur 172
Fere 192. 530
Fideicommiſſorum origo 335 ubi petuntur 536 quibus & quomodo relinquuntur 343. Differunt à legatis 343 eorum requiſita 344. à legatario relinqui poterant 345 eorum verba 347. an nutu relinqui

poſſint 348. quomodo adimantur 328. poſt mortem heredis relinquuntur, 326
Fidejuſſio Græca lingua 440. quot continet negotia 439
Fidejuſſores pro dote reſtituenda 436 pro pœna capitali 437. eorum heredes teneantur *ibid.* an in duriorem cauſam 439
Fiducia 119. 366 quando adhibita 120 actio ejus 542
Filiusfam. an patri obligetur 427 quando pater tenetur ex ejus peculio 519. an de eo corrupto detur actio 537. an pro delictis ſuis directo conveniatur 565. an à patre noxæ dari poſſit 565. an ex contractu filiifamil. detur actio adverſus patrem 561
Filiorum nomine quinam veniant 109
Fines regundi oculari inſpectione 604
Finium regundorum actio 471
Fiſcus quando capit hereditatem 293
Flagitium 481
Flumina cenſitorum vice funguntur 177
Feminæ teſtes eſſe poſſunt in codicillis 357. poſſunt adoptari, non adoptare 93. heredes ſcribi 267
Formula ei & in eum 40. cave 502. in commune 201
Fructus quinam ſint bonæ fidei poſſeſſoris 191
Fructuarii & coloni comparatio 192 & differentia 193
Fructuarius acquirit per ſervos 237
φυγὴ quid 96
Fugitivus ſervus ſui ipſius furtum facit 217
Fullonum Romæ uſus 451
Fundi dotalis dominus civilis eſt maritus 236. uxor domina naturalis 231
Fundus generaliter legatus 319
Furis etymon 482
Furtum à quo & quomodo committitur 483 per lancem & licium quæſitum 484. rei minimæ an detur 175. liberorum hominum 488 pignoris *ib.* an filiusfam faciat 490 vel impubes 494. in furto manifeſto acclamatio an ſit adhibenda 484
Fures deprehenſi fiebant ſervi 486 non deprehenſi dupli pœna afficiuntur *ib.* quid egentes ſolverint 491
Furti actio quibus competit 490. 491 quotuplex 495. an ob pecuniam municipio detractam detur 614, 615
Furti pœna an debeatur commodatario 492, 493. an depoſitario 494
Furor 132
Furioſus non condit teſtamentum 258 nec poteſt ſtipulari 428
Fuſia lex 62

G.

Gentiles 111
Gentilitatis jus extra uſum 136
Graduum diagramma 376
Gregatim 449
Grammatici 149

H.

Habitatio differt ab uſu & uſufructu 214
Habitudo pro habitus 128
Haſtam rectam ferre 204
Heres fungitur vice defuncti 221. an poſſit eſſe teſtis 248. erat honoratus 265. quibus verbis inſtituendus erat 276. in re certa inſtitutus 291 ſuus quis 301. ejus requiſita 302

He-

Heredes quotuplices 300 quot inſtituere liceat 301. certi quinam 278 extranei quinam 302. ſine cretione inſtituti 305. pro herede gerere 306
Heredis etymon 306. inſtitutio eſt baſis teſtamenti 270
Heredipetæ 285, 286
Hereditas 202. an acquiratur per procuratorem 339
Hereditas in 12. partes dividitur 274. læſis in hereditate ſuccurritur 303. ejus diviſio 603. rerum hereditariarum dominium quomodo acquiratur 305
Heredum conjunctio in teſtamento 274
Hippocentauri exemplo quando utebantur Stoici 424
Hiſtoria juris Juſtinianei 10
Homo liber ſeſe venumdans 51. ſui juris 64. an uſucapi poſſit 217
Homerus 36. ejus auctoritas 225
Hominum diviſio 49
Hoſpitii jus 213
Hoſticum 253
Hypothecaria actio 341

I.

Imperator trifariam ſumitur 5
Impubes & minor differunt 127
Impubes an ſuſpecti poſtulet 154
—— an condat teſtamentum 258
Indebitum 472. non repetitur ſilis inficiando creſcit 473
Infamia facile notabant Romani 156. etiam temere litigantes 598
Infames an capite minuantur 116
Infans & infantiæ proximus 428
Inficiationis pœna 533
In infinitum 272
In incerto eſſe pro incertum eſſe 418
Ingenuitas 54
Ingenuus 51
Ingratus 114. ingrati actio an detur 227
Inimicitias privatas indicebant Romani, ut bellum 147. quæ capitales 148
Injuria eſt probanda 508. an juvet proteſtatio & honoris reſervatio 509. uxori illata vindicatur à marito 510. filiisfamilias illata à parente 511. ſervis facta à domino 512. atrox quænam 512. an criminalem producat actionem 515. quomodo tollatur 516
Injuriarum actio an Chriſtianiſmo conveniat 574
Inops quis dicatur 399
Inquilini dejicientis pœna 518
Inquiſitio in tutorem ſuſpectum quando ceſſat 158
Inſanus 137
Inſinuatio olim in donationibus non neceſſaria 222
Inſtitutionum auctor nomen & forma 1. neceſſitas 2. prærogativa 20. confirmatio 21. prooemium eſt conſtitutio 21. diviſio in 3. objecta defenditur 48
Inſtitutiones cur latine ſcriptæ 3. quare in 4. libros diviſæ 19. differunt ab inſtitutis 3. an derogent Pandectis 20
Inſtitor quis apud poëtas 557
Inſtitutiones captatoriæ 276 ſub conditione 276
Inſula cujus ſit 178
Inſula natalis 178
Interdictum 587. quorum bonorum 589 Uti poſſidetis & utrubi 590. ejuſque ſolennia verba & æquitas 591, 592. unde vi 593. Salvianum

num unde 590. differt ab actione Serviana ibid.
Interdicta à verbis initialibus nomen habent 589 ſimplicia & duplicia 594
Inventa in litore cujus 176
Inventionis præmia 20
Inundatio 179. 150
Itinerum celeritas 180
Jubere alicui 336
Judex competens 101
Judex pedaneus 422. formulæ alligatus 549. litem quando ſuam facit 517 in LL. jurare debet 599 ejus officium 599. quam pœnam patiatur ſi in jure erret 517 ſi jus ſit dubium 518. quando ſublatus 595
Judicia civilia extraordinaria 595 omnia abſolutoria 577. pecuniæ incertæ arbitraria 545. capitalia 606
Judiciorum publicorum etymologia & convenientia cum privatis 605
Judicii initium 598
Judicium civile & criminale 481 Majeſtatis 607. ad quos & a quo fuit extenſum 608. ejus ſingularia 607
Julianus præ Cajo prævaluit 59. ejus loca a Cajo laudata 87
Junctum 185
Jura condere quid 44. Romana an à Lacædemoniis & Athenienſibus petita 45. ſepulchrorum 167
Juris vocabulum multis modis ſumitur 30 ſcripti progreſſus 37. non ſcripti auctoritas 36. civilis objectum 48. prudentes qui 44
Juriſconſulti teſtamentis adhibiti 240 viſum qui perdiderint 260. divini & humani juris periti 27. eorum auctoritas 349. an proportionibus uſi 456
Jurisdictio Prætoris & Ædilis 423
Jus civile moribus introductum 45. mutabile 47. non ſcriptum 45. quid notet 103. 236 per excellentiam Romanum audit 35. locale quid 35. Athenienſium 35. publicum & privatum 30. privati fontes 31. honorarium unde 43
Jus Naturæ negligitur 31. immutabile 47. non cadit in bruta 32. differt à Jure Gentium 33. 34. notat æquitatem 124
Jus in re & ad rem 169. vitæ & necis quare dominis conceſſum 64 accreſcendi a quo reſtitutum 211 altius tollendi negatoria vindicatur 522. tranſmiſſionis 397
Jus an notet formulam 250
Jusjurandum calumniæ 596
Juſſus quid 123
Juſti ſignificatus 26. & injuſti notitia JCtis propria 28
Juſtinianus ſcribebatur JUST. 3. ejus patria & parentes 3. honores, obitus conjux 4. eruditus 4. Flavius 6. & Upravda dictus 7. agnomina plura aſſumſit 7. pius 8. ejus victoriæ & legislatio 10. quare in ſeptem partes veterum ſcripta diviſit 19. æmulus Caji 22. dominum ſe vocat 23. quare Æra Chriſtiana non utitur ib. confudit modos manumittendi 54. Papiniani ſententias prætulit 315. à mendacio liberatur 525. defenditur 12. 148. 169. 173. 605.

K.

Κειστάφων 168

L.

Labeo 350
Legata pœnæ nomine relicta 327 quo-

quomodo adimantur 328. transferantur 329. differunt à fideicommiſſis 308
Legatorum verba 347. genera 307. differentiæ 308
Legatarii an teſtes eſſe poſſint in teſtamento 248. an in codicillis 352
Legatarius quando pretium rei petit 310. 311. re oppignorata vel alienata quid accipit 314
Legatum per vindicationem 275. damnationis 309. debiti puri 315. fundi inſtructi & fundi cum inſtrumento 317 generis 320. deriſorium 320. optionis 320. annuum quid 415. ſub conditione 416 ſervo heredis 325. ante heredis inſtitutionem 326 ab herede heredis 326. ante mortem relictum 326
L. 23. C. de nupt. illuſtratur 3
L. 6 & 9. C. de interd. & releg. illuſtr. 96.
L. 1. D de leg. 1 illuſtr. 98
L. 31. D. de adopt. expl. 102.
L. 4 C. de tut teſt explicatur 106
L. 10. § 7. D de excuſ. emend. 107
L. 5. §. ult. de extraord. cognit illuſtr. 115
L. 25. §. 4. de acq. vel om. hered. vind. 127
L. 7. D. de cap. minut. explic. 131
L. 102. D de V. O. illuſtr. 134
L. 1. C. qui dat. tut. illuſtr. 132
L. 18. D. de excuſ tut. explic. 144
L. ult. C. qui ætat. vel prof. vindicatur 148
L. 2. & 3. C. de ſuſpect. tut. illuſtr. 154
L. 42. de V. S. vindicatur 156
L. XII Tabul. de ſuſpect. tut. emend. 147
L. 7. D. de ſuſpect. tut. explic. 157
L. penult. D. de ſuſpect. tut. vind. 158
L. 7. §. 2. eod. illuſtr. & emend. 158
L. 2. D. de diviſ. rer. vind. 162
L. 50. D. de A. R. D. & l. 3. D. eod. enodantur 162
L. 2. D. de diviſ. rer. enod. 162
L. 6. §. 3. D. de diviſ. rer. emend. 166
L. 7 §. 5. D. de diviſ. rer. expl. enodatur 179
L. 7. §. 13. eod. expl. 187
L. 23. de R. V. vind. 183
L 5. de R V. expl. 184
L. 2. C. de R. V. enod. 186
L 7. §. fin. de R. div. cum. l. 6. §. 2. D. arbor. furt cæſ. concil. 188
L. 45. D. de uſuris expl. 191
L. 69. D de uſufr. vind. 194
L. 7. §. 3. D. de uſufr. expl. 194
L. 58. D. de procurator. male intellecta 198
L. 7. D. de S. P. R. illuſtr. 204
L 40. D. S. U. P. vind. 205
L. Mela 14. §. fin. D. de alim. leg. vind. 206
L. 1. §. 1. De de uſufr. vind. 208
L. 15. § 4. D. eod. vind. 209
L. 66 D. de jur. dot. illuſtr. 211
L. 12. §. 1. de uſu & hab. vind. 212
L. 3. de uſuc. vind. 216
L. unic. C. de uſufr transf. illuſtr. 216
L. 3. & l. 9. D. de div. temp. illuſtr. 218
L. 23. C. de S S. eccleſ ſublata 220
L. fin. C. de quadr. præſcr vind. 222
L. 10. D. & l. 25. C. de donat. illuſtr. 225
L. 25. C. de admin. tut. illuſtr. 234
L. 9. §. 3. de Jur. dot. illuſtr. 234
L. 14. C. de adv. div. jud. illuſtr. 235
L. 23. §. 2. & 3. D de A. R. D. illuſtr. 237
L. 1. D. teſtam. ord. illuſtr. 241
L. 7. C. Th. & l. ult. C. fam. erc. illuſtr. 240
L. 7. D. de teſt. ord. illuſtr. 250

L. 1. D. de mil. teſt. illuſtr. 251
L. ult. C. quib. non obj. cum l. pen. C. de mil. teſt. conſtand. 2[illegible]1
L. fin. D de mil. teſt. & l. un. de bon. poſſ. ex teſt. mil. illuſt. 253
L. penult. C. de mil. teſt. illuſt. 253
L. 1 & 1[illegible]. C. de mil. teſt. vind. 254
L. 20 § 2 D. de mil. teſt. & l. 15. §. 2. eod. expl. 254
L. 24. C. de Epiſc & cl. illuſtr. 255
L. 1. D. de teſt. mil. expl. 257
L. 10. C. quib. non perm. teſt. cond. illuſtr. 259
L. 6. C. de patr. poteſt. ill. 262
L. 29. D. de liber & poſt. illuſtr. 264
L. 8. C. ad L. Jul. de adult. emod. 271
L. 31. §. 1. de hered. inſt. & l. 24. D. de novat. expl. 272
L. unic. C. Th. & l. 1. C. d. infirm. poen. coelib. illuſtr. 273
L. 23. C. de legat. emod. 275
L. 47. D de vulg. ſubſt. illuſtr. 280
L. 1. C. de vulg. ſubſt. expl. 280
L. 40. D. her. inſt. ill. 281
L. 4. D eod. illuſtr. 282
L. 4. C. d. poſthum. her. ill. 283
L. 2. § 4. & 5. D de pup. ſubſt. expl. 287
L. 29. D. ad Sct. Treb. em. 290
L. 49. §. 1. D d. her. inſt. vind. 303
L. 4. de teſtam. ill. 323
L. 30. §. 7. D. ad l. Falc. emod. 339
L. 6. de fideic. libert. ill. 347
L. 4. §. 2. de grad. vind. 363
L. 2. com. de ſucc. em. 374
L. ult. D. d. grad. emend. 389
L. 83. §. 5. D. de V. Obl. ill. 498
L. 52. D. d. Obl. & Act. ill. 407
L. 1. §. 4. D. d. O. & A. emod. 411
L. 32. D. depoſ. vind. 411
L. 13. §. 1. D. pign. act. & l. 19. C. d. pign. & hypoth. expl. 411
L. 1. & 2. C. de duob. reis. ſtip. & promitt. emod. 419
L. 5. D. de V. O. vind. 423
L. 1. D. d. legat. 1. emod. 389
L. 1. §. fin. D. de reg. Canon. expl. 389
L. 2. §. 8. D. de dot. prael. emod. 323
L. 1. §. 4. D. d. inut. ſtipul. vind. 427
L. 26. D. d. fidejuſſ. & l. fin. d. conſt. pec. emod. 438
L. 8. §. 7. D. d. fidejuſſ. emend. & ill. 439
L. 25. pr. D. locati illuſtr. 446
L. ult. C. de empt. vend. ill. 446
L. fin. D. de colleg. & corp. ill. 456
L. 6. §. 4. D. mandati vind. 463
L. 12. §. fin. & l. 13. D. mand. emod. 466
L. 2. l. 6. l. 8. D. novat. interpolatæ 469
L. 29. l. 31. §. 1. D de Novat. & l. 58 d. Obl. & A. interpolatæ. 479
L. 3. §. 18. D. de acq. vel om. poſſ. illuſtr. 482
L. 21. D. d. furt. ill. 496
L. 5. §. 3. ad l. Aquil. & l. 13. §. 4. D. locat. ill. 501
L. 4. d. publ. jud. emod. 504
L. 5. §. 1. D. d. injur. ill. 504
L. 16. D. de uſur. emod. 512
L. 7. §. ult. D. de injur. vind. 514. 515
L. 5 pr. D. de judiciis ill. 519
L. 16. D. de re jud. emod. 552
L. 26. & 33. D. d. Obl. & A. ill. 576
L. 1. §. 8. de poſtul. expl. 584
L. 1. §. 45. d. vi & vi arm. expl. & ill. 593
L. 29 §. fin. ad l. Jul. d. adult. & l. 7. & 8. d. vi publ. illuſtr. 593
L. 2. § fin. de interd. vind. 594
Leges promulgatæ & compoſitæ, 10 cuivis populo ſingulares, 35. æri inciſæ, 36. XII. tabularum, 37. ferre quid 37

Leges

Leges à legendo 42
Legis appellatione qualis lex intelligatur 72. ſubtilitas quid 345
Legitima 299
Legitima tutela 110
Legitimatio quotuplex 85. 86. 87.
Lentulus 349
Lex Ælia Sentia 57. Atinia 217. Atilia 121. Aquilia 507. Auguſti 39. Cornelia 514. 609 Duodecim tabb. expl. 217. Fabia 615. Falcidia 330. Fuſia Caninia 62. Hoſtilia 568. Julia 217. de reſiduis 615. Julia & Titia 121. Lætoria 133 Plautia 217. Pompeja 611. Scatinia 609
Libelli famoſi pœna 509. 510. mutatio 550
Liber pro filio 235. 276.
Liberi abdicati 102. quinam 109. naturales 85. non poſſunt cogere parentes ad emancipandum, nec inviti emancipantur 101
Liberis honorata 368
Liberorum jus 143
Libertas directa 107. non revocatur 114. accreſcit ſervituti 229
Liberti ingrati 57. eorum ſtatus varius ſublatus 56. ſi domino operas promittunt qua actione teneantur 529
Libra 242
Licium 485
Lignum pro tabula 393
Limen 98 99
Literarum ignari 147
Literarum obligatio antiqua & nova 440
Locare 451
Locatio convenit cum emtione 451

M.

Maculare pro accuſare 271
Magiſter quis 557
Maleficium quid 481
Mancipium 99
Mandare 461. origo 462
Mandati ſpecies 463
Mandatores quinam 436
Mandatarius differt à fidejuſſore 437
Magiſtratus municipalis quando tutorem dat. 123
Mandatarius fines excedens quomodo juvatur 464. minoris vendens ſupplet quod pretio deeſt 465. non tenetur ad culpam leviſſimam 466
Mandatum contra bonos mores 464
Mandatum quomodo ſolvatur 486. quare gratuitum 467. honorarium admittit ib.
Manudatio in libertatis. 53
Manumiſſio 53 in eccleſiis 54. per vindictam 55. in fraudem creditorum 59 apud conſilium 59. ejuſque cauſæ 60. reſtricta à Juſtiniano, 61. in circulo 63
Manumiſſi quomodo cives fiebant. 53
Mare 163
Matrimonium 162
Matronas aſſectari 510
Medici 149 ſervi vel liberti 502
Medicus dolo malo occidens eſt latro. 502. ex imperitia extraordinarie punitur 502
Mæcianus Voluſius JCtus 274.
Mendacii pœna 473
Mente capti quinam 284
Mercedoniæ Kalendæ 451
Merx differt ab honorario 467
Methodus docendi 28
Metus 579
Miles 251
Miles mutus & ſurdus condit teſtamentum 253. an liberos in teſtamento præterire poſſit 269.
Milites ſibi non acquirunt res ſingulas

lis prædæ 175. chlamydati paganis opponuntur 251. ſoli gladio cincti 614
Miniſteria 159
Minores quo anno poſtulare poſſunt 60. à tutela repelluntur 148
Miſſila 199
Miſſio in bona 158
Modi acquirendi 176. naturales vel civiles 214. 239
Monogamia 80
Moribus quid intelligatur 76
Mors pro patria dulcis 144
Muliebris patientiæ pœna 609
Mulier ſervo ſe jungens 51. ſuam ſuorumque cauſam perſequitur 584. in perpetua tutela 151
Muri ſancti 169
Mutus non condit teſtamentum 254 an ſtipulari poſſit 428
Mutuum unde 408. transfert dominium *ib*. & 238. eſt gratuitum 409

N.

Natura 32. contra naturam 50
Navis 182
Negationes 159
Negotiorum geſtor quam culpam præſtet 469
Nomen pro debito 441
Nomina Juſtiniani 5
Nomina, agnomina, cognomina 323 Aggeni & Nigidii ficta 478 incerta 561
Notitia rerum divinarum & humanarum 27
Novatio 478. novandi animum requirit 479
Novella 9 & Auth quas action. C. de S. S. eccleſ. ſublata 220
Novella 134. illuſtratur 609
Novella vocatur conſtitutio 474
Noxa varia notat 282. inhæret capiti 564
Noxæ deditio cur dominis permiſſa 563. datus filiusfam. non fiebat ſervus 565
Nummi an fuerint tempore Homeri 447
Nuptiæ juſtæ 72 earum impedimenta 74 82. inceſtæ & nefariæ 75. cum fratris filia 76 conſobrinorum 77. affinium 78. cum uxoris ſorore 79 comprivignorum 80. cum filia quondam uxoris 81. quæ pœnæ injuſtas maneant 83. an a patre diſſolvi poſſint 84
Nutrix 84

O.

Obligatio quibus modis contrahitur 407. per quas perſonas acquiritur 474 quomodo ipſo jure tollitur 475. vel ope exceptionis 476
Obligationes an ad jus perſonarum referendæ 406 legibus conſtitutæ vel ex Jure gentium comprobatæ 407 ex conſenſu 442 quomodo ſolvantur 480. ex maleficiis 482
Oceanus an occupari poſſit 163
Omnimodo 580
Opiſtographos charta 294
Optare Latinis quid 319
Optimus Imperator 257
Optio 320
Oracula Principum 94
Orationes Principum 38
Orbi arrogare non poſſunt 89. quis eis hoc permiſit 90, an capiant ex teſtamento 273
Ordinare 210
Orcinus 334 345
Os fractum 512
Oſtorius Scapula 383

Oſtra-

Oſtraciſmus 96
Oves pecora 213

P.

Pacta conventa quatenus rata habuit prætor 580
Pallans libertus 404
Pandectarum opus deſperatum 12
Pandectæ 18.87. quando derogant Inſtitutionibus 23
Parentum jus in liberos 68
Parere pro apparere 489
Parthenius quis 282
Particula pene 153. quaſi 101
Partitio 339
Partus ancillæ quare ſerviat 51. an in fructu 193
Pater fiduciarius 100
Patres 97
Patria poteſtas 69. in nepotes 71. in tutela 104
Patriam poteſtatem ſolvendi modi 95
Patri jus vitæ & necis in liberos 70
Patriciatus dignitas 97. ſumma 98
Patrimonium 161
Paulus illuſtr. 92
Paupertas excuſat à tutela 146. ſed tutorem non facit ſuſpectum 149
Peccatum 481
Peculiorum antiquitas 234
Peculium caſtrenſe & quaſi 234 quibus competit 255. adventitium 236 patris jura in illud 237. an de eo filius teſtari poſſit 257. debetur ſervo a domino manumiſſo 318
Pegaſus 338
Peregri 278
Peregrini an heredes ſcribantur 273
Perimere 583
Periculum rei venditæ ad emtorem pertinet 448
Perſona *Latinis* quid 49. libera non acquirit alii 239. incerta an heres ſcribatur 273. an capiat legatum 321. turpis 297. quænam judicio publico poſſit poſtulare 650
Petere ſatis 140
Phraſis per modum & tempus explicatur 210. nihil agere expl. 211. jus civile explic. 215
Pictura 189
Pignora capta an cæſa 142
Pignus quare diſtrahere liceat 231
Plagium 615
Plebiſcita differunt á legibus 37. Leges nominantur 38
Plebiſcitum Voconium 267
Plico 588
Plumbum 183
Pœna 25. æris 513. plus petentis quibus in judiciis obtinuit 546. legis Remmiæ 596. legis Juliæ de vi publica 613. ſacrilegii 614. plagii 615.
Pœnæ privatis adjudicatæ 536. improborum litigatorum 597. inficiantium *ib.* publicorum judiciorum 606. legis Pompejæ 611
Polygamia J. Nat. an licita 180
Portæ ſanctæ 169
Poſitiones 30
Poſſeſſio pro præſcriptio 215. 237. non eſt jus in re 170. continuata 221. in uſufructu quotuplex 237. animo non amittitur 592
Poſſeſſor bonæ fidei 186 malæ fidei 186. quos fructus reſtituit 601
Poſſeſſor civilis 592
Poſteri pro poſthumi 109
Poſtumi etymon 263 nepotes 264 quaſi poſtumi, eorumque appellationes 264 rumpunt teſtamentum 289
Poſtumis datur tutor 105
Poſtliminium 99
Poteſtas continet magiſtratus municipales 145

Pretium quando repetitur 182
Precario 207
Præceptum differt à decreto 26
Prædes 436
Prædia provincialia 196, Italica 197 ruſtica & urbana 204
Præfecti urbi officium in tutelis 123
Præjudicia 530
Præpoſteratio in ſtipulationibus 432 in tutelæ datione 108
Præſcriptio quare & à quo introducta 216. quibus in rebus obtineat 220. longi temporis 574
Præteritio in teſtamento contumelioſa 268 matris eſt pro exheredatione 269
Prætor pro prætores 139. non jurat in leges 600 ſi erravit appellandum 581. arbitrariam actionem quando dederit 576
Prætores quinam edicebant 42. edicta eorum 42. horum ſcopus 43. fideicommiſſarii 336
Prætura honos 44
Princeps heres 294
Principalis 257
Privilegia 41
Proceſſus convenit cognitioni apud Romanos 595
Procinctus 242
Procopius Juſtiniano infenſus 4
Procurator non datur à tutore 138. Cæſaris 144 generalis cum libera & ſine libera 198. quomodo conſtituitur 569 judicatum ſolvi cavet 570
Procuratoris munus Romæ vile 284
Prodigus non condit teſtamentum 258. an uſumfructum legitimæ capiat 268
Prognatus pro progenitus 353
Progreſſus plebiſcitorum 37. Senatusconſultorum 38. *Legis* Regiæ 39. Conſtitutionum 41. Edictorum præt. 42. Reſponſorum prudent. 44. Manumiſſionis in eccleſia 54. per vindictam &c 55. *Legis* Fuſiæ Caniniæ 63. Juris circa ſervos 65. *ſeqq.* patriæ poteſtatis 69. in nuptiis conſobrinorum 77. affinium 78. legitimationis 85. emancipationis 100 tutelæ legitimæ 110. tutelæ maternæ 112. tutelæ finiendæ 127. curæ 133. *Legitimæ* 135. Prodigorum 1 6. Actionis tutelæ 141. Juris trium liberorum 143. Tutelæ muliebris 151. Accuſationis ſuſpecti 152. Acceſſionis artificialis 181. In materia de fructibus 190. Theſauro 194 Peculio 234. Teſtamento 241. circa illos quib. non eſt permiſſ. fac. teſtam. 256. Exheredationis liberorum 261. Vulgaris ſubſtitutionis 280. Pupillaris 283. circa principem heredem ſcriptum 294. querelæ inofficioſi 295. *Legitimæ* 299. *Legis* Falcidiæ 329. *ſeqq.* Fideicommiſſorum 335. Trebellianicæ 337. codicillorum 348. ſucceſſionis ab inteſtato 383. liberorum 285 parentum 387. collateralium 388 conjugum 389. fiſci 392. Bonorum poſſeſſionis 391. literarum obligationis 440. furtorum pœnarumque eorundem 482. *ſeqq.* actionum injuriarum 513. *ſeqq.* actionum 521-550. pœnæ plus petentis 546. debitorum obæratorum 553. alieno nomine agentium 568. perpetuarum & temporalium actionum 574 Temere litigantium 595. &c. judicii majeſtatis 607. ceterorum publicorum judiciorum 608. *ſeqq.* pœnæ adulterii 608. legis Pompejæ 611

Pro-

Properare fatum 611
Prudentes eorumque reſponſa 44
Pubes 73
Pubertatis anni unde petiti 90. an ex habitu corporis an ex annis 128. eam patres olim definiebant 132
Pubertati proximus an doli capax 130 an ſtipulari poſſit 429
Publiciana actio 525
Pulſare 510
Pupillus ſui juris 182. ſolvens quomodo juvatur 233. ei prxterito an pupillariter ſubſtituatur 286

Q.

Quadriga legata 318. 504
Quadrupedaria actio 566
Quamvis quid notat 147
Quarta omnium bonorum differt à legitima 90. Falcidia pro Trebellianica 290. differentia inter quartam Falcid. & Trebell. 339
Quaſi 468. quaſi contractus 468
Querela inofficioſi teſtamenti quo colore inſtituta 295. an hereditatis ſit petitio 296 quando ceſſat 297. ultimum eſt adjutorium 298. ejus minus recte inſtitutæ pœna 299
Quæſtore 56
Quod metus cauſa actio 538. Quod juſſu actio 555

R.

Raptor an ſit fur & quomodo puniatur 449 committit crimen publicum 496. imprudens quomodo abſolvatur 497
De Recepto actio 520. Receptitia 527 differt ab actione conſtitutæ pecuniæ 528
Regia urbs 574
Rei uxoriæ actio 542
Relegatio diff. rt à deportatione 96
Religioſiſſimus 9
Remedium reſcindens & reſciſſorium 525
Repræſentatio 315
Replicatio 585
Res publicæ 145. earum definitio 163 ad quem pertinent 164. non uſucapiuntur 220. quid continent 161. extra patrimonium 162. ſacræ 165. confunduntur cum religioſis & ſanctis 166. non uſucapiuntur 217
Res eccleſiaſticæ 167. ſanctæ à ſanciendo 168. inventæ reſtituendæ 2:0 amiſſæ quomodo inveſtigabantur 201. 202. ſoli longa poſſeſſione acquiruntur 218. fiſci quomodo uſucapiuntur 219. legatæ ſi fato perierint damnum eſt legatarii 316
Rei perſecutoria actio 494
Rei vindicatio & contra vindicatio 521
Rei ſtipulandi & credendi 419
Reſcribere 166
Reſcripta principum 41. 44
Reſtitutio rei ſimilis in quaſi uſufructu 209
Reus 419
Ripa 164
Rubrica 19
Rufus (Popilius) 401
Rupitias 506
Ruptum membrum 572

S.

Sacramentum 595
Satis 188
Satisdatio & ejus fundamentum 139 à quo præſtatur 570 an ab actore 571 an à Clerico 572. quando a reo 573. qua de re ab extraneo 574
Secta meorum temporum 328
Sectæ Jctorum 182
Seculum brevius 575

Semeſtria 144
Senatu motus an capite minuatur 116.
Senatus Rom. 38
SCtum Trebellianicum differt à Pegaſiano 339. Pegaſianum in Trebellianicum quare tranſlatum 340 Tertullian. 367. Orphitian. 370 Claudianum 404. Macedonianum ejuſque autor 560
Seneca Conſul quare non in faſtis 338
Sepeliendi mos 167
Sepulchra 167. extra civitatem 168
Servi etymon 50. conditio miſerrima 53. pœnæ 97
Servire & ſervum eſſe quomodo differunt 52
Servorum conditio eadem 51. numerus 65. aſyla 67. contubernium 73. nomina unius ſyllabæ 402
Servitus oneris ferendi 204. altius tollendi 205. quomodo conſtituatur 206. præſcriptione acquiritur, an precario 207
Servitutes prædiorum 206. proprietarius uſufructuario conſentiente non poteſt imponere 206
Servius Prætor 526. Serviana & quaſi Serviana actio 226
Servus cum libertate inſtitutus 58. in fraudem creditorum manumiſſus 59. an procurator judicialis 60. publicus 90. manumiſſus an capite minuatur 116. heres 272. quare neceſſarius 300 vicarius 317. ad pileum vocatus 334. fideicommiſſo manumiſſus cujus libertus 346. diſpenſator 466 domino volente furtum non facit 487. quadrupedi exæquatur 500. invito domino fit liber 563. manifeſti furti reus de ſaxo Tarpejo dejicitur 564
Seſtertius nummus 100
Sicarius 629
Societas venalitiaria 455. quæ ſubſiſtat 457. Leonina 458. quomodo ſolvatur 459 an ad heredem tranſeat 456
Sociorum æquales partes quomodo capiendæ 456. renunciationes callidæ 459
Socius quam culpam præſtat 460
Solennia in teſtamentis 240
Solidus 124
Solutio imaginaria 476. non debiti 409
Spado 92
Specificatio 183. ejus diſtinctio rejicitur 81
Specularia 202
Sponſalitiæ largitates 227
Sponſiones licitæ 417
Sportulæ earumque modus 537
Spurii 85
Statuæ Principum 67
Statuere & conſtituere quid *Latinis* 518
Status commutatio 113
Status 49. permutatio 113
Studium 30
Stulti dicuntur Juris ignorantes 559
Stultiſſimi quinam *ib.*
Stipes 414
Stipulatio, ejus origo 413. qua lingua quibus verbis fiebat 414 in diem 415. ſi facti pœna adjicitur 417. pro abſente facta 433. an à ſervo fieri poſſit 421. 427. inutilis ratione perſonarum 425. ratione conceptionis verborum 426. una voce reſpondetur 427. inter abſentes 431. poſt mortem 432. cum moriar 432. ex turpi cauſa 435. ſine cauſa non valet *ib.*

Stipulationes quomodo dividantur 422. tot ſunt quot res in eam deductæ 433 inutiles 424. ædilitiarum formulæ 423. ſolennitas præſumitur 433. an pro aliis fieri poſſint 425
Subſidiaria actio 141
Subſtitutio vulgaris ejuſque progreſſus 279. reciproca olim neceſſaria 280 Pupillaris 283. exemplaris differt à pupillari 284. an inſtitutionem præcedere poſſit 287. fideicommiſſum dicitur 288
Subſtitutus ſervo qui pro libero habitus, quid accipiat 280
Succeſſio triſtis 268. legitima 384. liberorum 385. liberorum ex diverſo matrimonio 386. parentum 387. collateralium 388. an geminationem vinculi attendat *ib.* conjugum 389. Fiſci & quinam ei præferantur, 390
Succeſſorium edictum 397
Sues an pecudibus annumerentur 500
Suillius Rufus 383
Supereſſe rebus ſuis 132
Surdus non condit teſtamentum 259
Syndicus 568

T.

Tabularius 89
Talio 512
Taureſium Juſtiniani patria 3
Tertullus quis 367
Teſtis de auditu 376
Theatra 165
Theodora Juſtiniani uxor 4. domina vocatur 23. & venerabilis 222
Theodoſius M. non eſt præſcriptionis 20. annorum auctor 575
Theophilus 15. paraphraſtes 16. ejus errores excuſantur 17. invenuſto palato 549. defenditur 179
Theſaurus 194. cui cedit 195
Teſtamenta ordinare 240. ad illa JCti adhibiti 240. an juris naturalis 241 in calatis comitiis 241. eorum varia genera quando defierunt 243 unum contextum deſiderant 244. quomodo, qua lingua & à quibus ſeriberentur 249. an pluribus decedere liceat 250. an plura uno in exemplari ſcribi poſſint *ib.* nuncupativa rariora *ib.* militaria 252. paganorum in hoſtico 253. ad ea ſufficit voluntas 254. ſumme irati 258. non fiunt irrita ubi nullus heres ſcriptus 270. in pupillari ſubſtitutione an duo 285. quomodo rumpantur 289. quomodo fiant irrita 291
Teſtamenti factio quotuplex 303
Teſtamentum an nuda voluntate rumpatur 293. poſterius perfectum tollit prius ſolenne *ib.* inofficioſum 295
Teſtes quinam teſtamento adhibiti 245. inteſtabiles 246. ſi minus idonei adhibiti teſtamento quomodo ſuccurratur 246. eorum conjunctio 247. in codicillis adhiberi quis juſſit 352
Tignum 185
Titius & Sejus nomina ficta 312
Traditio an neceſſaria ad dominium transferendum 196. ejus requiſita 197. ficta 199 brevis manus *ib.* rerum debitarum quando reſcinditur 525
Trebatius 349
Trebellianica an præter legitimam deducatur 342
Trebellius Maximus 337. ejus nomen non eſt in faſtis 338
Tribonianus laudatur & defenditur

12. quis 13 ejus eruditio munera, & fata 14. nævi excuſantur 14. defenditur 222. 509 662. vindicatur 253. non erravit in calculo 334. culpatur 507 vindicatur contra Ramos 611
Tributoria actio 557. differt ab actione de peculio 56
Tribuere 557
Tripertita Sexti Ælii 1
Triplicatio 585
Tuberones XVI. cum familia in una domo 213
Tumulus honorarius 168
Tutela deſinit & finitur differunt 132. materna 112 legitima quotuplex 118. Patronorum & parentum legitima 119. Fiduciaria *ib.* dativa 121. quando ei eſt locus 122. quatenus eſt juris naturalis 124 quomodo finiatur 130. pro cura poſita 133. promiſſa ſeu pactitia 147
Tutelæ diviſio pupillis nocet 140 adminiſtratio eſt quaſi contractus 470
Tutor non datur rei 180. fiduciarius 120. dativus 122 ante adminiſtrationem quid præſtat 125. auctoritas 126. prætorius 127. momentaneus 138. non præſtat culpam leviſſimam 155. quando fit infamis 155. non ob latam culpam 156. latitans 158. mendax quo modo & apud quem puniatur 159
Tutores quinam dantur 106. vitrici 112. ob levem culpam non repelluntur 157
Tutori ſuſpecto interdicitur adminiſtratio 157
Tutoris ſuſpecti accuſatio 152. etymon 104. confirmatio 105. dandi poteſtas reſtricta 106

V.

Vades 436
Valetudinem adverſam jurabant veteres 146
Vehiculum 203
Vel pro id eſt 499
Venatio 171. ad quem hodie pertinet 172
Ex Vendito 446
Venditor tenetur ad rem tradendam 446. ante traditionem præſtat levem culpam 419
Venenum malum 610
Verba XII. tabb. incerta 330
Verberare 510
Verſus librorum 12
Veſtis 182. quotuplex 209
Vi bonorum raptorum actio 534
Vinculum 405
Vindicatio ſervitutis 522
Vindicta 60
Virgæ ſanguineæ 613
Virginum raptores 614
Virgilius 36
Virgines Veſtales teſtamenta condunt 258
Viri potentes 73
Vis pro jus 289. 589. publica an ſine armis 593. differt à vi privata 316
Vis & poteſtas 103
Vites 194
Vitilitigatores 595
Ulpianus Philoſophorum æmulus 27 explicatur 32. bimembres diviſiones amat 49
Univerſitas 165
Uſuarius mercedem pro operis ſervi manuariis accipit 475
Uſucapere 216
Uſucapio quare introducta 215
Uſurpare 221
Uſus germanice non poteſt exprimi 112
Uſusfructus gregis 193 quaſi uſusfructus 208. veſtimentorum 209 quando extinguitur 210. ceſſus 211

ERRA-

E R R A T A.

Pag. 43. col. 2. lin. 2. lege Joſephus Nerius
44. lin. 9. *Vulgata*
60. col. 2. lin. 5. *l.* XXII. *Obſ.*
70. col. 2. lin. 34. *l.* 53.
74. col. 2. lin. 10. *ad l.* 152.
81. col. 1. lin. 12. §. 6.
85. col. 1. lin. 17. *νόθοι*, & lin. 26. ſpurci
99. col. 1. lin. 8. *c.* 37. ℣. 12.
102. col. 2. lin. 4. abdicatio
103. lin. 8. ſuam
115. col. 1. lin. 13. *l.* 2. §. 1. *de pœn.*
124. col. 1. lin. 2. *l.* 30. & col. 2. lin. pen. ℣. 330.
130. col. 2. lin 20. arrogandum
148. col. 1. lin. 8. quinquageſimo
171. col. 2. lin. 6. *ep.* 18. ℣. 49.
187. col. 1. lin. pen. Theodoricus
199. col. 2. lin. 5. Fred. à Sande
218. col. 2. lin. 2. dele *ſeq.*
251. col. 2. lin. 2. 698.
254. lin. 17. quoquomodo
261. lin. 18. poſt rubricam adde *tit. D.*
340. col. 2. lin. 10. heres
352. col. 1. lin. 8. *l.* 7. *C. Th. h. t.*
411. col. 1. lin. 5. *lib.* 1. *Probab.*
415. col. 2. lin. 19. §. 1.
446. col. 2. lin. 18. *ad pr. h. t.*
452. col 2. lin. 9. *conductam*
457. lin. 9. juſtum
459. col. 1. lin. 5. dele vocem inſtitutoriam
460. col. 1. lin. 15. debitores
490. col. 1. lin 5 §. *ſeq.* & lin. 14. lege §. XIII.
495. col 2. lin. 11. Janus a Coſta
516. col 1. lin. 7. injurioſo
517. col. 2. lin. 18. exiſtimatione
521. nota critica pertinet ad pag 523.
529 col. 1. lin. 7. ad modum
538. col. 2. lin. 10. condictione.
539. col. 1. lin. 8. pro a pone comma
552. col. 1. lin. 9. ſocius ſit
563. col. 1. lin. 13. lege judex quoque; & col. 2. lin. 8. ſarciri
567. col. 1. lin. 15. beſtiis
568. col. 2. lin. 20. ab hoſte
578. col. 2. lin. 4. *l.* 5. *C.*
590. col. 1. lin. 13. Salvio
600. col. 2. lin. 11. *de re jud.*

APR 12 1921